

MEDINA, Juan de

Codex de restitutione et
co[n]tractibus / per... Doctorem Ioannem
de Medina... ; in quo haec quae
sequuntur continentur, de rerum dominio,
atque earum restitutione & de aliquibus
contractibus, de vsura, de cambiis, de
censibus. -- [Compluti] : Excudebat
Ioa[n]nes Brocarius complutensis...,
1546

[14], 182, [4] h., |6, 2|8, a-y8, z6,
&4 ; Fol.

Fecha tomada de colofón: marzo 1546.
-- Port. con orla tip. -- Texto a dos
col. -- Capitales grab. xil.

1. Derecho canónico 2. Zuzenbide
kanonikoa 3. Derecho civil 4. Zuzenbide
zibila I. Título

R-7343

R-7343

SIMVM PATREM,

D. d. Ioannem Martine-

rum primatem, ac regni
ceptorem., serenissimi

pis & domini nostri,

medina complutensis canonici.

rem cum votis in omnibus feliciter.

Quia multe sint caule.

amplissime, quamobrem hoc fratris mei hominis
ini, tuæq; dignitatis obseruantissimi, opus non solum
nominis protectione in publicum emitti conueniat, sed
se omnino sit tuæ celsitudini esse dicatum; tamen illis inter
nes vel maxima est vel præcipua, quod author ipse,
uiuens, hoc quicquid est suarum lucubrationum tibi
stinauerat, tibi inscribere decreuerat: vt non tam nos amplitudinē tuam nouo
officio demereri, quam quod suum alioqui eret, id ipsum referre, & veluti restit
videamur. Neq; enim aut alio iam ego huius operis nuncupationem retulisse
dignitate potuissem, quam quo ipsam contulerat frater, aut si maxime pos
nunquam certe mea me sineret pietas, qua charissima fratris pignora con
ctor, vt non amplitudini tuæ fouenda traderē, & sub tuo splendore in lucem p
ditura commendarem. Vt enim interim de parentis in te obseruantia ac reueren
deq; tuo vicissim præsul dignissime, in ipsum amore & benignitate taceam, quo
vtrumuis ad iustam liberorum commendationem satis esse poterat; cui merito n
gis Theologicum opus nuncupari debuit, cuius præsidium atq; fauorem potius
mum ambire, quam summi inter Theologos antistitis, præstantissimi inter ant
tes Theologi: Nam quod docti omnes de te vere existimant, doctorum omnium
bores tibi in primis deberi, quos illustri semper exemplo incitaueris, magna a
mi propensione sis prosequutus, benigno quoq; fauore assidue promoueas; id
non leuiter nos mouit, ne si non celsitudini tuæ hoc opus esset oblatum, publica
ditorum omnium ac iusta querela foret, merito indignantium, non eodem disci
narum omnium gratitudinem redite, vbi præsidium maximum sit colloca
non tibi rependi eam gratiam, quæcumq; ea sit, quæ plurimum studiosorum in
sit, vt sit abunde relata. Denum huc accedit, quod quum iam æditio per hosce di
instaret, & ipse tuus liber propedsem ad te peruenire gestiret, subito faustissimum n
tium nos mirum in modum exhilarauit, quo te in summum Toletanę sedis fastigi
euectum accepimus. Id ipsum tuæ celsitudini penitus hoc opus ascripsit; & quã
antea tuum non fuisset, peculiari tamē iure, quo iam huius ditionis omnia tua sunt
abs te abalienari nō potest. Ego quoq; vehementer delector, peropportune me hoc
tēpore hanc nuncupationē habuisse, qua veluti possem summæ tuæ dignitati gratu
lari, quæ tanta nunc in iocunditate habet omnium animos, vt nemini dubium esse
possit, celesti beneficio hoc esse comparatum, quod tãto omnium consensu, appro
batione & plausu sit in terris exceptum. Et deserentissimi Principis Philippi ingena
ti lætitia, procerumq; omnium, aulæ, curiæ, atq; adeo totius Hispaniæ gaudio, quid
attinet dicere, cum id omnes præferant, vel bene conspicuum, vel abunde testatū
Quis vero huius tui complutensis oppidi, Acha demitæq; nostræ in primis immen
sam lætissimam digne commemorare queat: Illa tantã de tua bonitate, præsul ampliss.

... statim cepit, &
 ... incrementi ac propa-
 ... dicitur oculos auriumq;
 ... celebrāndus Franciscus
 ... etiam in hoc opere amplitudini
 ... quid arrogantius dicam, non imme-
 ... benigne, ut ... humanitas tua & suscipiet, & suo
 ... quod, qui tam fuerit enixus, fratrem meum doctorem
 ... quam se nuper, dum viveret, iudicaverit, quem non tam solita in om-
 ... quam peculiarem in ipsum amorem, familiaremq;
 ... sepe declararet. De cuius viri laudibus ut hic multa dicerem pietas
 ... si eius virtus, vitæq; ac morum circumspectio, ingenium præterea &
 ... essent conspicua, quam ut ullius commendatione illustrentur: & si
 ... nota atq; perspecta, ut nullum apud te epistolæ nostræ præcos
 ... respectent. Quæ ne te distius, præsul digniss, remoretur tantum hoc vnū
 ... dicam, quæcunq; sint reliqua fratris mei scripta, ea omnia sub præ-
 ... tuum tuum patrocínio in lucem a me fore profertenda, si
 ... hunc nostrum laborem amplitudo tua iudica-
 ... eadem benignitate nostram sollicitudinem, atq; operam
 ... in hac parte exaccuens, qua præfens hoc opus prose-
 ... quendum speramus. **Christ. Opt. Max. Celsitudi-
 nem tuam diu seruet incolumem, ut quantum
 ple factorū nunc mēte complexa est, tan-
 tū exequi valeat: quodq; nūc omnium
 de te vota cōcipiūt, bonitatē tuā be-
 nefaciēdo possis explere. Vale.**
**Antistes celeberrime. Cōplu-
 ti. Calendis Martij.
 Anno Domini.
 (M. D. XLVI.)**

¶ Tabella principa-

litum contentorum in hoc opere.

RESTITVtio capitur large & stricte. Fol. j. col. j.

¶ In iusticia fit duobus modis, ibidem.

¶ De rerum diuisione

ne. Quæstio prima.

AN CONVENIENTER iuste & necessario facta fuerit rerū diuisione, & certis dñis earū dē appropriatio: fol. j. col. ij. per totum, & sequens fol.

¶ An iure naturali, diuino, an humano facta sit rerū diuisione: fol. ij. col. iij.

¶ Per quos fuit facta rerum diuisione, fol. iij. colu. iij.

¶ Quibus modis cōtingit dominium alicui perdi, & in alterum transferri, fol. iij. col. j. hic vide an tuti sint qui, legis auctoritate aliqua possident.

¶ An qui propter crimen heresis, vñ aliud, ipso facto perdit ius ad res suas ex legis dispositione, possit eas retinere licite, vsq; ad sententiam declaratiuam iudicis, & eis vti? Et an tales cum bona conscientia ante declarationem iudicis, post iam commissam crimen possint res illas alijs donare, aut v̄dere, fol. eodē. col. iij.

¶ An ad hoc q̄ per tale crimen perdat quis dominium suarum rerum, requiratur q̄ tale crimen sit probabile in foro iudiciali, aut satis est, q̄ committatur quantumcūq; occultissime. Et per consequens in conscientia nō poterit, res illas alienare, esto sit peccatum occultum. ibidem.

¶ An sufficiat privati domini consensus, vt res sua in alterius dominium transferatur? fol. iij. col. iij.

¶ An consensus debitus domini privati sufficiat, ad hoc q̄ licite alter res illius accipiat. fol. v. col. j.

¶ De rebus alienis

necessario restituendis. Quæst. ij.

AN SIT de necessitate salutis aliena restituere. fol. v. col. ij.

¶ Cui restitutio an vero domi

¶ An si res donata vt q̄ iniustam tium aliquid subsequuta sit, mandanti, an alicui ali

¶ An si res symoniacito modo, puta fraude restitui habeat danti. col. j. & ij.

¶ In quo loco restituenda est, ni obnoxia, an in loco vbi an vbi creditor reperitur. Et pensis an mittētis, an illius cui fol. eodem. col. iij. & iij.

¶ Casus quidam ad hoc pro expensis ponitur. fol.

¶ Si debitor rem debitam mittatorem, & nuncius se habeat an debitor maneat ita obligatum sicut prius? fol. ec

¶ Quando est restitutio facienda, col. ij.

¶ An si dominus rei actu ellicto, to consentiat in retentionem sui tempore, an debitor pro tunc restituere. ibidem.

¶ Quo ordine facienda est restitutio debitor pluribus creditoribus satisfacere. fol. eodem. col. sequens fol. Vbi de debitis certis, de personalibus, & realibus personalibus modo sint ex maleficio contracta, modo extractu, legato, pmissione, &c. h omnia ponitur ordo quo ad retentionem seruandus.

¶ Quibus modis contrahitur obligatio restituendi? fol. ix. col. iij. Vbi, de ci obligatione, ciuili, & natural

¶ De duodecim

sis liberantibus debitorem, ab obligatione restituendi. Quæstio. iij.

AN per inopiam debitoris extortur obligatio restituendi. fol. x.

¶ An ex illis i extrema necessitate, res quæ alienas, quas tūc cōsumit, teneat restituere, si ad pinguiem fortunam

TABVLA.

col. iij.
 ua natura. &
 in ex. na
 pu indiget, te
 e eodem pape
 am necessitat. na.
 a fol.

editore facta, libe
 titate restituendi fol.
 sequenti folio agitur de
 si libera & spontanea sit,
 lex ignorantia.

debitor bonis cedit, libe
 rem ab obligatione restituendi
 ipsa cessio debeat deducti ne
 nisi facta cessioe bona illius
 ad soluendum creditori, teneat
 puenit ad pignu fortunā, qd
 restituere? fo. xliij. co. iij. & iijj.
 (si fiat restitutio) timentur ve
 netur n̄, liberet debitore a nece
 suendi exemplum sit de vxo
 rtu alienu sibi supposuit. Aut
 ara que filiu ex adulterio (in scio
 concepit, que si reuelat, vt non
 ventur filij legitimi in heredita
 tem mortem a marito inferendam.
 col. iijj. & fol. sequenti.

adultera debeat spurio manife
 state rei, ne defraudet legitimi.
 viri tenet credere matri dicenti
 et credere, & recipit parte heredi
 tatis nō veri, sed reputati, an ma
 ris in conscientia? fol. xv. col. iij.
 ubi quedam remedia ponuntur,
 erit illa adultera apponere, ne in
 filij legitimi defraudentur.

quis possit vxore adultera licite
 vere? & hoc anteq̄ conuicta sit in iu
 de adulterio, esto in adulterio ma
 ris in comprehensit. Et etiā postq̄
 dicio de adulterio sit conuicta. fol.
 col. iij. per totum fol.

soluto debiti facta creditori credi
 ta, liberet debitorem a restitutione?
 ego conduxit domum a Petro. x.
 eandē a Ioanne conduxerat eodem
 scio. An satisfactam si Ioanni illa de
 soluat. & non Petro. fo. xvij. col. j.
 si disputatur etiam si talia debita sint
 culta.

res debita pereat in potestate debi

toris, liberet ipsum debitorem a debita
 restituendi. fol. xvijj. col. j.

¶ An si dicta res debita, que in potestate
 debitorum perijt, erat eodem modo pe
 ritura in potestate creditoris, de obligo
 tur debitor a restitutione. fol. eodem,
 col. iij.

¶ An qui iuris aut iudicis auctoritate ali
 quid tenet, alioqui non suum, aut debita
 tu alteri, liberetur in conscientia a debita
 restituendi. fol. eodem. col. iijj.

¶ An qui in lite habet sententiam iudicis
 pro se, sit tutus in conscientia detinens
 do, & possidendo rem, supra qua erat lis
 & lata est sententia. fol. xix. col. j.

¶ An qui fauore, vel alias, iniustam conse
 quutus est sententiam condemnato non
 appellante, tutus sit in conscientia, deti
 nendo rem, supra quam erat lis. fol. eod
 dem. col. ij.

¶ An debitor per religionis ingressum, libe
 beretur a pecuniario debito restitutio
 nis. fol. xix. col. ij.

¶ An dato quod talis intrans religionem
 non maneat liber a restitutione pecunia
 ria, teneat professio, si eam faciat. Et si te
 net, an teneatur exire a monasterio, &
 mutato habitu querere suo labore, vel
 alias, vnde debitori soluat. Et an te
 neatur suus prior, vel guardianus, da
 re licentiam illi, vt exeat. fol. xx.
 col. iij. & iijj.

¶ Quare istius debitoris professio tenet,
 debitore non consentiente? & tamen
 professio serui non valet, domino istius
 iniusto. ibidem. col. iijj.

¶ An excommunicatio creditoris liberet de
 bitorem, ab obligatione soluendi illi
 debitum? fol. xx. col. iijj.

¶ Distinguitur de excommunicato genera
 liter, de excommunicato denunciato no
 minatim. Distinguitur etiam de debita
 to, an sit ex re, vt ex furto, accommoda
 to. An non ex re, sed verbis, vt ex con
 tractu, stipulatione, promissione, iura
 mento. &c. fol. xxj. col. j.
 ij. iij.

¶ An debitor liberetur ab obligatione
 restituendi, ob id q̄ incerti sunt credi
 tores, quoru bona retinet. fol. eodē.
 col. iijj. vbi multiplex distinctio de
 bonis sic incertis ponitur.

¶ An dato, q̄ talia bona incerta sint pauperibus eroganda? requiratur episcopi, aut superioris auctoritas, ad sic erogandū. fol. xxij. col. j.

¶ An debitor liberetur a debito restituendi per prelati dispensationem, aut compositionem, super debitis cum ipso factam. fol. xxij. col. iij.

¶ An debitor liberetur a debito restituendi, si creditor tantundem illi debeat. fol. xxiiij. col. iij.

¶ An in omnibus alijs dēpto deposito, cōpensatio habeat locum ibidem.

¶ An cōpensatio habeat locū, quādo is qui cōpensatione utitur est dubius an tantūde illi suus creditor debeat. fol. eodē. col. iij.

¶ An emphiteota qui pēsiōnē per bieniū non soluit, eo q̄ dominus cui soluturus erat, tenebatur sibi in tanta quātitate, cadat in commissum in foro conscientie? fol. xxv. col. j.

¶ An cū debita hinc inde sint diuersimode cōtracta, alterū ex mutuatione, vel cōtractu alio, alterū ex promissione firmata iuramento, vel alijs modis, cōpensatio habeat locū? ibidē. col. j. ij. iij.

¶ De rebus furtiuis

et primo de furto. Quęstio. iij.

Q V O differant furtum, rapina, quo fur, raptor: de fure nocturno, diurno: de furto occulto, manifesto: demultiplici specie furti. scilicet sacrilegio, peculiatu, abigeatu, plagiato, &c. fol. xxv. col. iij. et sequenti. fol. col. j. et. ij.

¶ An pro simplici furto possit iudex iuste furē suspēdere. fol. xxvj. col. ij.

¶ An furtum sit peccatum mortale. fol. xxvij. col. iij.

¶ An omne furtū quātūcunq̄ paruum, sit mortale. fol. xxviij. col. ij.

¶ De Rebus furtiuis

integre restituēdis. Quęstio. v.

A N S I T necessariū omnia aliena per furtū ablata, aut alioq̄ debita integre restituere? Et an liceat ea paulatim, et p̄ partes creditori soluere. fol. xxviij. col. iij.

¶ An in prestata vada, sit deducēdū ne mēdicare cogentis. fol. xxvi.

¶ An in casu quo d. integre restituere: tamē possit, sed tantum, sit a confessore: q̄ aliter non soluet. fol.

¶ De rebus furtiuis

in potestate furis deterioratis. Quęstio. viij.

A N F V R teneat rē furtiua resecundū valorē quem habet, quando eam est furatus: an secundū quem habet tēpore restitutionis meliorata sit, modo deteriorata state furis. fol. xxx. col. j.

¶ Ponuntur sex casus, de rebus suis fructiferis, et non fructiferis testate detentorum variatis, quorum lorem. fol. xxxij. et determinatur et. fol. xxxij. et xxxiij.

¶ De currētibus

fure in actu positue. Quęstio. vij.

A N C V R R E N T E S cum furtiue, teneantur sicut ipse furtiue restitutionē? a fol. xxxiij. col. iij. et sequenti. fol. xxxv. per totum. Vbi de obligantibus manu, verbo, mandato, lito, et de alijs minutis et particularibus et de ratihabitione circa furtum, obliget ad restituendum.

¶ An qui in capitulo vel collegio in ultimo dant, quando per maiorem partem aliquid iam est definitum, et preiudicium alicuius, teneantur ad restitutionem, sicut primi, qui maiorem partem capituli constituebant. fol. xxx. col. iij.

¶ De currentibus

fure, An teneantur omnes in solidum. Quęstio. viij.

currētū cū fure totū furtum in se per totum, (precepto furem deobligetur a re, ut furtum restitui propositio furem, re xxxvj. col. iij. furtum cum fure in solite totum furtum, alij currentur illi satisfacere? ita vt pro rata soluat, fol. xxxvj. j.

scat? p iniquo patrocino, a clē cipiēns aliquid, teneatur illud clē restituere? vel pauperibus, aut alijs eodem. col. ij.

ulti per violentiam a diuitibus sumnam pecunie auferant, & dictus diues a debito restitutus obliget, vno dempto quem odit, us teneatur totum furtum restituere vel tantum pro rata. fol. xxxvj. j.

De currentibus cū in actu negatiue. Questio. ix.

CURRENTES cū fure negatiue, puta non prohibendo cum possonon manifestando, &c. teneatur ad restitutionem furti commissi? a fol. viij. col. j. vsq; ad folium. xxxix. per. Ibi distinguitur inter eos ad quos iudicio publico expectat, aliorum dātare, & inter alios particulares. Ibi illis qui ex dolo, aut sine dolo, non prohibent.

De participantibus in re furtiua. Questio. x.

IN QUI POST furtum factum participat in re furtiua, eam a fure recipiendo, per donationem, aut empsonem, aut aliō modo, teneatur illam ratim restituere? & si sic an furi, an vero domino rei, non obstante quod iste secundus possessor, perdat precium, quod furi pro re illa dedit, a fol.

xl. col. j. per totum. Et facti fol. si quens.

- ¶ **An si secundus detentor cum bona aut mala fide acquisiuit rem illam, vel etiam si cū bona fide acquisiuit, & postea cum mala cōseruat, teneatur restituere? ibidē.**
- ¶ **An qui de manu furis rē furtiuam emit, dubitando an sit furtiua, nec ne, peccet? & teneatur restituere. fol. xli. col. j.**
- ¶ **An in præcedenti casu sit licitum tali emptori existenti cum dicto dubio, rem illam vendere, & alienare, & sibi seruare precium, pro illa acceptum. An precium illud teneatur restituere? ibidem. col. ij.**
- ¶ **An si multi ingressi vineam Petri omnes fructus vineę comedant, sic tamen quod vnusquisq; non nisi vnam vnam accipiat, teneantur satisfacere sub peccata peccati mortalis? & si sic, an quilibet in solidum? fol. xliij. col. j.**
- ¶ **An si Petrus tempore vindemite discurrendo de vinea in vineam, collegit de singulis vineis, spectantibus ad diuersos dominos, singulas vuas, ita vt notabilem quantitatem congregauerit, teneatur sub mortali restituere, an non? Et si sic an dominis vinearum satisfaciatur, dando pauperibus, fol. eodem. col. ij.**
- ¶ **An si aliquis pauper (qui alias non habet vnde se aut familiam suam sustentet) discurrendo modo dicto per agros, nulum notabiliter damnificando, se & suam familiam sustentet, peccet mortaliter non restituendo sic ablata? ibidem. col. iij.**
- ¶ **An si accipere. xx. vuas a vinea Petri non sit notabile damnum, accipere autem. xxj. sit notabile damnum, satisfaciatur, qui. xxj. accepit restituendo vnam tantum? an teneatur. xxj. restituere? ibidem. col. iij.**

De rebus per creditorem in recompensam debiti ablati. Questio. xi.

AN IN CASU QVO Petrus suā propriam vestem, aut rē aliam a Ioāne occupatam, clam surripiat, teneatur eam eidem Ioanni restituere, & an peccet sic faciendo. fol. xliij. col. iij.

- ¶ An in casu quo creditor de bonis debitoris clā accipiat, quantum debitor illi debebat, licite faciat? teneatur restituere? fol. xliij. col. j.
- ¶ An famuli, seruitores, factores, qui suam mercedem & stipēdia a dominis recuperare nō possunt, possint clā accipere. ibidē.
- ¶ Sex conditiones aut septem debet seruare, qui sine peccato tantum occulte accipit, quantum sibi debetur, ibidē. col. ij.
- ¶ An si illas cōditiones non seruet oēs, dato q̄ peccet sic accipiēdo possit in cōscientia tnt̄, retinere sic acceptū? ibidē. col. iij.
- ¶ An si concurrentibus dictis oibus cōditionib⁹, postq̄ creditor occulte suū debitū accepit, sit manifestū, illū tale debitū accepisse: & iudex ad instātiā ptis, vel ex officio suo p̄fert sētentiā cōtra creditorē, vt acceptum reddat, & iuris p̄nam soluat, an inq̄ tenebitur in conscientia parere sententiā? ibidem. col. iij.
- ¶ An in dictis casibus, modo concurrāt dictae cōditiones, modo nō, si a prelato sit sententiā excommunicatiōis lata cōtra eos qui sic in recompensam aliquid acceperunt, liget illos talis lata excommunicatiō? an non. fol. xliij. col. j. & ij.
- ¶ An qui sciunt res p̄fatas, in recompensam esse ab aliquo ablatas, teneantur ad preceptū prelati denunciare ibidē. co. iij.

De rebus per venationem captis. Quæstio. xij.

- A**N VENATIO DE SE sit licita. fol. xliij. col. iij.
- ¶ An Episcopis, monachis, clericis, laicis sit prohibita venatio? fol. xlv. col. j.
- ¶ An licite possit prohiberi venatio, per dominos temporales, in locis communib⁹ suorū populorū, cū illorū vel sine illorū consensu? & etiā in suis p̄prijs locis & nemoribus. ibidem. col. ij. & iij.
- ¶ An pressupposito, tales prohibitiōes venationis esse iustas, sit mortale contra eas venari? ibidem. col. iij.
- ¶ An capta p venationē in locis proprijs circūclusis, vel proprijs nō circūclusis alicuius domini, vel etiā in locis communib⁹, & publicis, sint necessario restituendae a folio. xlv. co. iij. vsq̄ ad col. j. fo. xlvij.

- ¶ An venator qui arte sua nemore proprio alio in locum comunem, vbi capit, & qui colūbas & colūesca, arte, v̄t simili alio mō faciat, teneatur restituere? fol. xlvj. col. j. xlvij. col. j.

- ¶ An qui in locis vetitis, venatus, & sufficienter, soluendo p̄nam, cū illic venantes institutam? similiter de monte alieno absq̄ domini cōsensu ligna sciunt, & qui piscantur qui pascunt oves in locis alienis. &c. xlvij. col. ij. & iij.
- ¶ An custodes quibus custodia dictorum locorum commissā est, & sub iuramento quod fideliter dicta loca custodierint venatores, piscatores, lignorum res, &c. apprehendēt, & denunciabunt per teneantur sic facere, vt iurauerint? xlvij. col. iij. & iij.
- ¶ An dicti custodes in aliquibus casibus possint cum talibus venatoribus simulare? & si in quibus nō possunt? te dissimulare dissimulant, an teneantur restituere suo domino damnum per alios illatum, ibidem, & fol. xl. col. j.
- ¶ An custodes abscondentes se, vt venatores libere venata captant, vt ipsi eos depreheant, & puniri faciant? & an teneantur de damno, sua simulatione illato, suo domino satisficere? ibidem. col. ij.

De gabellis nō fraudandis. Quæstio. xvi.

- Q**UO DIFFERANT gabelle a similia scilicet collectis, taxis, decemum, vectigal/ seu guldagium, thelonium. & quod gabella est commune a hec omnia. fol. xlvij. col. iij.
- ¶ Quis possit de nouo imponere gabellas an. s. cōcilium, Papa, Imperator, Rex, consuetudo. &c. ibidem.
- ¶ Propter quam causam an, & propter bonum regni, aut regis? &c. ibidem. col. ij.
- ¶ Quæ forma seruanda sit in gabellarū impositione, an sit attendendū ad facultatē subditorum? an ad alia. fol. xlix. col. j.

cas de quarū inittio nō
dominus possit eas exiger
cibidē & colūna sequenti.
p iuste tales gabellæ impositæ
ligent, subditos in foro consu
ad earum solutionem: vel an
inseutes per loca, vbi colligunt
non soluant, sed receptores decen
nt, teneantur restituere? fol. xlix.
i. ij. vsq; ad primam col. fol. l.
transcentes per loca vbi vestigalia
liguntur, quorum conscientie comit
ra receptoribus, vt ipsimet mani
lent quantitatem rerum seu mercis
n quas afferunt, teneantur aliquid res
tere si non totum manifestant? fol. l.
1.

De gabellis soluē sa earum cessante. Quæstio. xiiij.

NCESSANTE causa ob quam
tales gabellæ fuerunt impositæ cesset
bella, ita q; in cōscientia subditus nō
teatur eam soluere? & an in dictis ga
ellis sic propter causam impositis, pos
perscriptio cadere? fol. l. col. ij. per totū
& folio sequenti, col. j.
i domini pro viarum assecuratione
agia seu sindagia recipientes, sint ne
gentes in assecurando dictas vias, te
ntur sic recepta pedagia restituere? &
in an subditi non soluentes dicta
agia dominis negligentibus, sint
in cōscientia? fol. l. col. ij. per totū,
quia fundamentum quoddam ta
im est in precedenti. q. scilicet q; cesa
nte causa debet cessare effectus, inquiritur.
fol. l. ij. col. j. per totum. fol. quare
im ieiunium sit institutum pro macea
atione carnis, si caro alias ratione com
plexionis, vel medicaminis sedata est,
obligamur ieiunare? & ponuntur simi
les alię parue quæstionculę notandę,
vbi distinguitur de lege punitiua, præ
natiua, ad virtutum actus illicitiua.

De immunitate cle

ricorum a solutione gabellarum.

Quæstio. xv.

AN PERSONAE ecclesiasticæ te
neantur ad solutionē gabellarū, quę
imponunt p potestate secularē. fol. liij. col. j.
CAn dato q; dictę psonę ecclesiasticę sint
exēpte a dictis gabellis, competat illis
hoc ex iure humano v; diuino, v; natu
rali. fol. eo. a col. j. p totū & p seqns. fol.
CAn forenses (hoc est qui aliunde res vena
les ad forū afferūt) teneantur tributa assue
ta soluere de his quę vendūt. fol. lv. col. j.
CDe vestigalib; quę reb; ad vsū Porta
tis imponūtur, an licite imponant? ibidē,
CAn gabella q; affixū dī, seu lingua his
pana sifa, iuste imponatur? fol. lv. col. ij.
CAn q; cōtra regiā phibitionē de nō trās
ferēdo pecunias, aut equos, de regno in
regnū, sub pena pditiōis pecuniarū aut
equorū, trāsferūt nesciētib; custodib;,
aut dissimulantibus aut pecunia corru
ptis, teneantur in conscientia sic trāsata
restituere? ibidem. col. ij.

De rebus per perf criptioē possessis. Quæstio. xvj.

PERSCRIPTIO & vsu capio quid
sint, quo differant. fol. lvj. col. j.
CQuis pōt pscribere, & an emphiteota q;
p q;draginta ānos cessauit a solutiōe pē
sionis pscribat? sic q; in cōscientia sit tut;
post quadraginta annos non soluendo
pensionem? ibidem.
CCōtra qm pōt fieri pscriptio, q; nō pōt
cōtra quęcūq; fieri? ibidem. col. ij. &. iij.
CQuo tempore non currit pscriptio. s.
an tempore belli seu pestis, seu cum ius
dex non est? ibidem. col. iij. vbi ponit
tur casus quidam de certo legato per te
statorem factō.
CQuæ res sunt quæ possint pscribi, an
res sacrę, res ecelesię, tributa, homo,
obediētia sic de alijs? ibidem. col. iij.
CPonitur quidā aduertēd; cas; de quodā
cōuētū pretendente pscriptiōē, cōtra
quendā episcopum, supra presentatiōē
personatum dicti conuentus, ad quedā
beneficia. fol. lvij. col. ij. per totū.
CQuando incipit currere pscriptio? &
quæ requiruntur ad legitime pscribē
dum. fol. eodem. col. iij.
CQuā interrūpit pscriptio? fo. lvij. col. j.

De rebus ob cau-

fam datis, causa non subsistente.

Questio, xxiiij.

AN RES data ob causam, causa non subsistete, nec subsequuta, sit de necessitate restituenda, fol. lxxviiij. col. iij.

Aduertenda distinctio cause in hac materia. s. duplex est causa impulsiva, & finalis, fol. eodem. col. iij. & infra, fol. cxxix. satis diffuse.

An si Petrus aliquid ob causam donauit, & ante cause complementum ipsum pœniteat, teneatur donatario acceptum reddere? fol. lxxix. col. iij.

An si Ioannes legauit Petro, x. vt inde domum vel fundum sibi Petrus emat, Petrus autem non emit, teneatur Petrus restituere legatum? eodem. fol. col. iij.

Donauit Petrus Vxorij Ioannis, munus aliquod, vt ipsa suum maritum ad proficiscendum Romam cum petro prouocet, non subsequitur finis preteritus, an teneat donatio, vel potius illa donum teneatur restituere? fol. lxxx. col. j.

Si Petrus fingit & simulat se pauperem, aut infirmum, aut claudum, ratione, cuius simulationis alij multa illi dant, an teneatur ea restituere? fol. lxxx. col. ij. & iij. Vbi de illo qui pretextu sanctitatis aliquod legatum impetrat.

An res ex errore donata, sint restituende? fol. eodem. col. iij. vbi de errore circa personam, & circa qualitatem persone, et circa rem donatam.

An ille cui prelati confert beneficium credens esse castum & sanctum, cum tamen non sit, teneatur beneficium sic acceptum resignare? fol. lxxxj. col. j.

An ille cui episcopus propter turpem causam (puta quia cum sorore illius rem habet) confert beneficium teneatur illud resignare, fol. eodem. col. ij.

De rebus ob cau-

fam necessariam datis causa

subsequuta.

Questio, xxv.

AN TENEARUM

defendere (si possunt) diu, que sibi iniuste in ab alijs iniurijs circa personas suas iniuste illatis? fol. eo.

An iudei videntes Christum principibus tractant, & occiderunt ipsum non defendendo, & trus reprehensus est a Christo, cuius iussu ipsum defendere? fol. lxxxij. col.

An acceptum ab aliquo, vt faciat alias ex precepto tenetur facere, sit restituendum. fol. lxxxij. col. j. per totum folium, & per sequens vbi de iudice qui pro iudicando recte, de teste qui pro veritate dicenda, de Episcopo qui pro honestate vt prouideat beneficium, de depositario qui pro hoc vt seruet depositum, alij recipiunt, de militibus, aduocatis, & draticis, stipendiatis, qui iam pro honoribus, & operis collocandis conerunt, & de multis alijs determinat.

De rebus ob cau-

fam honestam acceptis. Questio, xxvi.

AN SIT licitum pecuniam seu bona temporalia appetere? fol. lxxxv. col.

An bona intentio tollat aut minuatur in electione, que alias mala esset? & mala intentio minuatur bonitatem electionis que alias bona esset? fol. lxxxvj. col. j.

An stet eundem actum simul esse bonum & malum? fol. eodem. col. ij. vbi refertur lutheranus heresis afferens omnia nostra opera peccata esse.

An stet eundem actum humanum, esse moraliter malum & meritum? fol. lxxxvij. col. ij. per totum & fol. sequenti, & tractatur ad longum, an actus quo Iacob voluit reddere debitum Ly, credendo esse suum, cum tamen non esset, potuisset moraliter bonum.

An sit licitum pecunia vel aliquo munere incitare, & monere aliquem, ad faciendum bona opera? vt quod intret religiosum, aut andiat missam die dominice, sic de alijs similibus, fol. lxxxviii. col. iij.

An dictum opus alias bonum depreuetur pro hoc quod sit ob pecuniam, seu ob aliud temporale munus? fol. lxxxix. col. ij.

An sit necessario restituendum, quod sic

TABVLA.

pro. & dicitur dicta bo-
 etiam. fol. eod. col. iij.
 gata, quæ a multis fiunt
 od legatimus intret relis-
 fiat clerici, & teneant lega-
 epta (sic dicitur adimpleatur)
 ceantur. fol. xc. col. j.

De rebus ob cau-

ram turpem datis seu promissis.

Quæstio. xxxvij.

AN DATIO pecuniarum vel alicuius
 doni, vel eorum promissio ob turpē
 causam, sit in iustis. fol. xc. col. iij. &. iij.

promissio talis doni, vel pecuniæ ob
 turpem causam commissam, vel comitten-
 tur ab alicuius, sit obligatoria in foro
 conscientie, post talem causam adimple-
 seu subsecutus in eadem. col. iij.

promissione conditionali qua aliquis
 quod bonum honestum promittit,
 sub conditione inhonestâ, vt si cupiens
 datum alicuius virginis, promittat pe-
 grinationem, aut donationem elemosy
 si (vt apparet) consequatur, queritur
 sit obligatoria talis promissio, ad im-
 ta conditione. fol. xcj. col. ij.

quod accipitur ex promissione ob
 turpem causam, s. quia interfecit homi-
 nem sit necessario restituendum. eodem
 col. iij.

De rebus per tran-

sactionem acceptis. Quæstio. xxxix.

AN INVIRIAM PASSUS, pos-
 sit transigere (hoc est ab actione in-
 iuriarum cessare) propter aliquod donum
 datum. vbi distinguitur si faciat
 ante vel post accusationem. fol. xcj.
 col. iij.

An iniuriam passus teneatur iniuriam
 acceptam remittere. fol. xcij. col. j.

An iniuriam passus teneatur damnum
 quod a causa iniuriæ passus est, condonare.
 fol. eodem. col. ij.

An iniuriam passus teneatur cessare ab
 actione, quæ in foro iudicii habet contra
 iniuriantem. fol. eodem. col. iij.

An quod accipitur pro iniuria remita-
 tenda, sit necessario restituendum. fol.
 eodem. col. iij.

De rebus per mer-

cationem acquisitis. Quæstio. xxx.

AN NEGOCIATIO & mercas-
 tio sit licita. fol. xcij. col. j.

Qualiter ex parte rei quæ venditur, pos-
 test multis modis venditio vicari. vt si
 sit sacramentum, ordo, beneficium, &c.
 fol. eodem. col. iij.

An sit licitum vendere quædam ornamē-
 ta, quæ solent homines ad lasciuiam pro-
 uocare: etiam taxillos, instrumenta lu-
 soria, arma offensiuâ. &c. fol. xcij. col. j.

An ex parte personæ potest venditio aut
 negotiatio vicari, vt si sit clericus, &c.
 fol. xcij. col. ij. &. iij. Vbi de triplici
 negociatione scilicet, Economica,
 Polityca, lucratiua, & quæ istarum cleri-
 cis possit conuenire.

An clericus possit (si diues sit) illas ne-
 gociationes quas per suam personam
 exercere non potest, per consanguineum, aut
 famulum, aut alium exercere. ita vt sibi
 lucrum, talis negociationis detur. fol.
 xcij. col. iij.

Qualiter ex parte personæ ementis pos-
 sit vicari negociatio, & venditio. fol.
 xcij. col. ij.

Ex parte loci qualiter negociatio potest
 vicari, vt si fiat in loco sacro, fol. eodē.
 col. iij.

Quæ & qualis est negociatio, quæ pro-
 hibetur fieri in loco sacro. fol. eodem.
 col. iij.

Ex parte temporis an vicietur negocia-
 tio, si fiat in diebus festiuis, aut domini-
 cis diebus, post vel ante auditionem mis-
 sæ. fol. xcvi. col. j. &. ij.

Ex parte modi qualiter vicietur nego-
 ciatio, vt si misceantur peccata, vt men-
 dacia, perjurya, & ex alijs particularibus
 modis. fol. eodem. col. iij. &. iij.

Similiter ex monopolio potest vicari,
 vt si mercatores aliqui, inter se conueni-
 ant, de non vendendo istas aut illas
 merces, infra tale & tantum precium,
 aut quod non emanent merces ultra tale

precium, & sic de alijs similibus mono-
polijs. fol. eodem col. iij. vbi alta minu-
ta tanguntur.

¶ An ex parte finis reddatur negotiatio vi-
ciosæ vt si mercator solum intendens lu-
crum, & nullam vtilitatem reipublicæ,
negocietur. fol. xcvij. col. ij.

¶ De iusto precio re- rum venalium.

Quæstio. xxxij.

QVAE AEQVALITAS fere-
uanda sit inter rem emptam, & pres-
cium, & quomodo cognoscetur quod
est iustum precium rei venalis, per tria
documenta satis diffuse exposita. fol.
xcvij. col. iij. et per totum sequens fol.

¶ An precium quod datur pro rebus, quæ
per vocem preconis venduntur / in al-
moneda, modo sit paruum, modo ma-
gnum, debeat iustum iudicari in cons-
cientia? fol. xcix. col. j.

¶ Si tam emptor quam venditor, sciant
fructuum qui venduntur quantitatem,
aut si ambo ignorent equaliter, aut si
emptor ignoret, venditor autem sciat,
quia vidit scripturam quæ vulgo dicitur
tazimã, aut per aliam viam, an possit
talis emptio & venditio excusari, & pre-
cium sic datum debeat in conscientia
iustum iudicari, modo paruum sit mo-
do magnum. fol. eodem. col. ij.

¶ De triplici precio rerum venalium. scilicet
licet rigido, pro. seu infimo, & medio.
fol. eodem. col. iij.

¶ De mercatione

in qua iustum precium
non datur.

Quæstio. xxxij.

AN QVANDO IN EMPTIO-
ne & venditione, est defraudatio fas-
ta, citra, vel vltra dimidium iusti pre-
cij, sic defraudans teneatur defraudato
restituere. fol. c. col. ij. Et per duo sequen-
tia: folia. Vbi sex argumenta ponuntur

pro iustis, in quibus diuerse tan-
tur difficultates.

¶ Ponuntur & examinantur tres ca-
si in quibus, licet rem pro excessiuo
precio vendere, & talis excessus in
receptus, non est necessario resti-
tus. fol. cij. col. j.

¶ De validitate a- nullitate venditionis, in qua emp- defraudatur.

Quæstio. xxxij.

DISTINGVITVR de dolo, quod
scilicet aut dat causam contractui, aut
non dat causam contractui, sed dat cau-
sam quod emens minus precium det,
quam daret cessante tali dolo, fol. ciiij.
col. ij.

¶ An contractus sit nullus in conscientia,
quando bona fide sit ex parte emer-
tis, vendentis, & mediatoris: quibus
omnibus nescientibus, dolus dat
causam contractui, modo defraudatio
vltra, vel citra medium, iusti precij
eodem. col. ij.

¶ An in foro exteriori iudicabitur ni-
dus contractus venditionis, modo
ius proveniat ex parte contrahentis,
do ex parte sui mediatoris. fol.
dem. col. iij.

¶ Dato quod si dolus proveniat ex
mediatoris, & non ex parte principis
contrahentis, in foro conscientie
contractus est nullus: & defraudator
non tenetur in foro conscientie
contractui. Queritur, an possit venditor
principalis, sine peccato agere con-
tra defraudatum, vt faciat eum inuitum
stare contractui, quando iam talis ven-
ditor certioratus est post dictum con-
tractum, de dolo facto per suum me-
diatorem. fol. ciiij. col. j.

¶ Quando omni dolo secluso ex parte
vendentis, emptor se ipsum decipit
(modo decipitur inuincibiliter mo-
do vincibiliter) vt si putat, quod emit,
esse lapidem preciosum, cum tamen sit
vitrum, aut certe infirmitatis curatiuum,
cui tamen non sit, quod si sciret, non emeret,
aut talis contractus in conscientia sit nullus.

dem. a col. ij. per totam.

De venditione rei

defectuosa.

Quæstio. xxxiij.

QUI VENDIT REM de
triosam, teneatur, ad aliquam resti-
tutionem vel teneatur ad aliquid aliud: Et
quædo contractus talis est nullus in
scientia? & quædo tenetur: fol. cv. & se-
quenti. Vbi de triplici def. & u. l. in sub-
stantia, quantitate, qualitate, item de def.
in manifesto, de occulto, & de occulto,
si vergat in periculum euentis, aut nõ
vergat, & de alijs distinctionibus. & ite-
rum de venditore sciente rei def. & cum, aut
non sciente.

An qui vendit vinum quod scit. cito esse
stumpendum alicui, de quo dubi-
um velle illud per magnum tempus
seruare, & non manifestat dispositio-
nem qua vinum est, teneatur restituere
vini quantum alteri illatum ex talis rei
mutacione. fol. cvj.

fol. lxxij.

An qui vendit vinum lymphatum aut
vinas non puras peccet, & teneatur
restituere. ibidem.

De eo qui vendit

res pro precio currenti, sciens
res falsas cito superventuras.

Quæstio. xxxv.

AN POSSIT VENDITOR

res vendere merces pro precio nunc cur-
renti, si sciat aut probabiliter credat, si
res falsas cito superventuras. fol. cvj. per
totam.

An casu quo venditor solus scit obsi-
dionem civitatis (in qua suas merces
habet) cito euenturam, alijs omnibus
de civitate id ignorantibus: & vendit
suas merces cito pro precio tunc cur-
renti ante obsidionis aduentum, pec-
cet: & teneatur ad restituendum, fol. eo-
dem. col. ij.

AN sciens monetam currentem (quam
copiosissimam habet) cito ex decreto,
principis in valore diminuendam, &
ante decreti promulgationem alijs hoc
ignorantibus, dictam monetam tradit
vel per viam mutui, vel cambij, vel per-
mutationis, vel emptionis, &c. peccet:
et teneatur restituere aliquid. ibidem.
& col. ij. vbi alijs similes casus po-
nuntur.

De eo qui vendit

triticum carius q̄ sit per pragma-
ticam ordinatum.

Quæstio. xxxvj.

AN AD PRINCIPEM & gub-
ernatorem respublica spectet, in
suum precium rebus venalibus impone-
re. fol. cvij. col. ij. & lxxij.

DETERMINATUR an qui vendit triticum
carius, quam per pragmaticam est or-
dinatum, peccet: & ad restitutionem
teneatur: & solvuntur aduertenda argu-
menta, posita contra determinationem.
fol. cxc. per totum, & folio. se-
quenti.

AN dicta lex & pragmatica obliget in
foro conscientie, & quare: cum penalis
videatur esse. fol. cx. col. i.

AN si qui dictam pragmaticam viola-
vit, licet poenam legis, in qua per sen-
tentiam iudicis est condemnatus, ma-
neat ad aliam restitutionem obligatus:
eodem. fol. col. ij.

AN prætextu donationis admixta facte
a mercantibus triticum per precium
excedens pragmaticam, excusentur
in conscientia & restitutione sic venden-
tes: & violantes pragmaticam. ibi-
dem.

AN cum clerici non sint subditi legi-
bus laycorum, excusentur in conscien-
tia vendentes triticum, pro precio ex-
cedenti pragmaticæ precium. ibidem.

AN si in diversis ptib⁹ regni, diversis cur-
rent pragmaticæ, vt q̄ Toletis sanca va-
leat. v. & burgis valeat. viij. possit
existens Toletis, vendere pro. viij. hac lege
quod ipse venditor deferret suum triti-
cum in burgensem civitatem vbi valeat

vij. suis proprijs expensis, & ibidem tra-
det emptori. fol. eodem. col. iij.

¶ An Princeps & republicæ gubernator possit condere legem, ne quis tempo-
re Augusti quando pro vili precio ven-
ditur triticum, emat ultra quam sibi, &
sue familie, sit necessarium. eodem fol.
col. iij.

¶ An qui mense Augusto quando vili ven-
ditur triticum, magnā emit tritici quan-
tatem, vt postea in aprili vel mēse mā-
dio quando carius valet, vendat, & dicitur
peccet, & ad restitutionem teneatur.
Et sic quantum restituere debeat, &
cui. fol. cxj. col. j. & ij.

¶ Debitis qui res alie

nas vendunt.

Quæstio, xxxviij.

AN V E N d e r e rem alienam inuito
domino aut nesciete, possit licite fieri
fol. cxj. col. iij. et. iij. et folio sequenti
per totum, vbi explicatur natura contra-
ctus venditionis, & quid operatur dicta
venditio rei aliene, an scilicet transferat
dominium in illum cui venditur.

¶ An dicta venditio rei aliene teneat in fo-
ro conscientie. Et modo teneat, modo
non, ad quid obligatus manet, qui sic
rem alienam vendidit. fol. cxij.
col. j. & ij.

¶ De venditione ad

terminum & de causis
precium augendi.

Quæstio. xxxviij.

AN S I T licita venditio ad terminū, p
maiori precio, quam sit precium co-
muniter currens, in promptu solutum pro-
ponitur hæc. q. fol. cxij. col. iij.

¶ Recitantur sex causæ, propter quas sic ve-
dentes pretendunt, se in conscientia ex-
cusare, & tuto esse. fol. cxij. col. j.

¶ Prima causa est, quia precium comuni-
ter currens in promptu solutum, sepius
me est tenue, pro quo si venditor suas
merces daret non solum non lucraretur

sed potius pateretur damnum, a
laboribus et expensis factis. At vbi
iniustum, q̄ seruens republice, hab-
do merces et vendendo, suis expensis o-
beat facere. Disputatur ista causa an su-
ficiens sit pro illorum excusatione. fol.
eodem. col. j. et. ij.

¶ Secunda causa ascendendi in precio, que
est ratione interesse lucri cessantis, dispu-
tatur. fol. eodem. col. iij.

¶ Tertia causa quæ est periculum cui capi-
tale exponitur, vt quis forsam morietur,
aut fugiet emptor, et etiam sius fi-
delissor, disputatur. fol. cxij. col. iij.
et per folium sequens.

¶ An si venditori est nimum graue et mo-
lestum merce sua priuari, et ad instan-
tiam emptorum ad terminum vendit,
et est sibi verisimile quod suum capita-
le exponitur periculo, possit in precio
ascendere, dato quod precedens quæ-
stio terminetur negatiue. fol. cxv.
col. ij. et. iij.

¶ Quarta causa que est conditio emptor-
is vt quod litigiosus est, qui sine lite nō
solet soluere, & ita probabiliter illi ven-
dens, timet expensas faciendas in relia-
bendo suum capitale, disputatur. fol.
cxvj. a col. ij. per totum fol. et se-
quens.

¶ Quinta causa ascendendi in precio est
ratione dubitationis valoris mercis
vendite, quem probabiliter est hab-
tura tempore solutionis price. Vt si
erates in Ianuario vendit triticum,
saram valentem quinq; recepturum
cuntiam in mense Maio, in quo est ve-
mile quod valebit ultra quinq; pote-
pro maiori precio quam quinq; ven-
re, si sit dubium quod tempore soluti-
onis valebit ultra quinq;. Et tractat hæc
causa & quæstio, etiam si venditor ne-
erat illam rem seruaturus vsque ad ma-
dium, sed illico distaturus. fol.
cxvij. col. iij. & iij. & per du-
sequentia folia.

¶ Exponitur ad istud propositum, capi-
Nauiganti, & capit. In ciuitate. satis di-
fise, & resicitur intelligentia Caietani
& Contradi, loco citato, & signanter
fol. cxvij. per totum.

¶ Resoluitur contractus capituli Nau-

TABVLA.

Quando vendens triticū in Ianua
 precio quod probabiliter cur-
 reat tempore Maij (ad quod tempus serua-
 tur erat triticum, & tunc venditurus)
 quos contractus, s. venditionē, & aliū
 nominatum. fol. cxix. col. j.

Constituitur casus alterius capituli. s. in ciui-
 tate, in quo mercis traditio expectatur,
 & precium anticipatur. Et declaratur di-
 sti casus iustitia. fol. eodem. col. ij.

Exponitur iterū cum argumentis & ob-
 iectionibus intentio capituli nauiganti,
 circa hoc, an pro maiori precio q̄ nunc
 currat, possim vendere triticum, si serua-
 turus eram illud: & venditurus pro mē-
 se Maij, satis diffuse. fol. cxx. col. ij. &
 per totum fol.

An si tempore Ianuarij mēsurā tritici va-
 let. x. poterit venditor vendere non pro
 x. nec taxando precium, sed indetermi-
 nate pro precio cursuro die solutionis:
 exempli gratia prima die mensis Maij,
 ad quod tempus seruaturus, & in quo
 venditurus erat suum triticum. Et si
 dicta die valet, xv. an potuit licite. xv. sus-
 cipere. fol. cxvij. col. iij.

An si secundum iudicium omnium spe-
 rat in hoc anno magna olei abundan-
 tia: & iudicatur ab omnibus q̄ non vale-
 bit metreta olei colligēdi, vltra quattuor
 argenteos in toto sequenti anno, imo q̄
 minus quam quattuor. Et conuenio cum
 meo vt hodie vendat mihi totum ole-
 um quod ex suis possessionibus colligē-
 tur quattuor argenteos nunc dādo pro
 meo metreta, an si postea p̄ter om-
 nia spem, tempore quo oleum mihi
 redimendum est valet. x. argenteos, potero li-
 cite recipere dictū oleum pro dicto pre-
 cio quattuor argenteorum, sine obliga-
 tione ad aliquid restituendum. fol. cxix.
 col. ij. & iij. Et sequenti fol. Vbi alij si-
 milis casus de vitalicio, & de factu retis
 in mare, tractantur.

Quia causa carius vēdēdi ad terminū q̄
 statim q̄ est (secundum aliquos) quia
 p̄ter ad terminū vendita, plus valet q̄
 statim, discutitur, & rejicitur, tanquā
 vana. fol. cxxj. per totum.

Epilogatur, quando, & quomodo, erit
 iusta emptio. & venditio, modo statim
 datur precium aut detur merx, modo

diffieratur mercis traditio, aut precij so-
 lutio. fol. cxxij. col. j. & ij.

An sit iustus contractus, cum duo inter
 se conueniunt, vt vnus alteri hodie mu-
 tuet triticum, & q̄ in eadem mensura al-
 ter reddet tantum triticum, in certo &
 signato tempore? Cum distinctione
 respondetur. fol. cxxij. col. ij. per totum
 fol. Vbi tractatur si triticum vetus mu-
 tuatur, vt tantum triticum nouum red-
 datur, si vinum pro vino, pecunia pro
 pecunia, sic de ceteris, cum pacto q̄ idē
 in specie, numero, pondere, mensura po-
 stea reddatur.

An sit iustus contractus quo Petrus mu-
 tuat Ioanni ducatum nunc valentem
 x. hac lege vt postea reddatur sibi ducas
 tus, etiam si principis auctoritate tempo-
 resolutionis ducatus valeat. xij. fol.
 eodem. col. iij.

An mercatores lanarum, qui tempore na-
 tūritatis lanas prouenturas ex tonsura
 facienda mense Iunij emunt, pro pre-
 cio diminuto, puta vno regali, cum cer-
 tum sit q̄ tempore tonsurę. s. in Iunio,
 valebit quelibet lana vel vellus regale
 cum dimidio, addentes etiam in contra-
 ctu q̄ si lanę p̄fate, aut oues tempore
 solutionis defecerint, reddentur alio an-
 no, sint tuti in conscientia: & libera res-
 titutione. fol. cxxij. col. ij. & iij.

An licite & iuste faciant dicti mercato-
 res easdē lanas pro regali emptas, statim
 post emptionem vendendo alijs merca-
 torib⁹ pro regali cū dimidio: quas secū
 di mercatores tempore Iunij sunt recep-
 turi. ibidem. col. iij.

An iustus sit contractus, quo Ioannes
 dat petro. xc. ducatos statim, p̄ debito
 centū ducatorū quos Paulus debet ip̄i
 Petro, soluēdos ip̄i in fine vni⁹ anni. fo.
 cxxij. col. iij. & p̄ duo sequentia folia.

De rebus per vsu- ram acquisitis.

QVID vsura, & q̄a in ei⁹ definitio-
 ne includitur mutuū, & lucrū, quid
 mutuū, & q̄ est duplex. s. formale & inter-
 pretatiuū. Quid nomine lucrī intelligē-
 dū est an omne cōmodum temporale, an

benivolentia, amicitia, spiritualia, salus corporalis, sic de ceteris, fol. cxxvj. per totum & seq. sequenti.

¶ **Lucrum duplex formale & virtuale.** fol. cxxvij. col. iij.

¶ **An si mutuo meo debitori, centū, hac lege vt ultra capitale soluat decem, quæ alias mutuarius mihi debebat, sit contractus usurarius? vel saltem peccaminosus?** fol. cxxvj. col. iij.

¶ **Supposito (vt est probabile) q̄ ex testamento minus solemnī (in quo constat nullam interuenisse fraudem) teneatur hæres ad solutionem legatorum, quæ facta sunt per testatorem. Queritur an si talis legatarius mutuat Ioanni hæredi centum, hac lege vt Ioannes hæres soluat illi simul cum capitali legatum: & Ioannes acceptat & ita soluat, sit usurarius, aut illicitus contractus.** fol. cxxvij. col. j.

¶ **An si infirmus mutuat Petro medico centum, hæc lege vt illum a sua infirmitate curet cum alium medicum qui velit, aut possit illum curare, non inueniat, sit usurarius contractus?** fol. eodem, col. j.

¶ **An tunc in mutuo dicatur lucrum principaliter intendi, quando mutuatō aliter non fieret, nisi lucrum speraretur?** fol. cxxviii. fere per totum. & folio sequenti. Vbi de illo q̄ sine hoc quod deditur in pactum exterius, mutuat, & sperat aliquid ultra sortem. & multa alia tanguntur. Vbi etiam de causa impulsiva & finali & quo differant satis diffusetractatur & hoc supra. fol. lxxvij. col. iij.

¶ **De usura an sit: vel inquam fuerit licita.**

A **N** **V** **S** **V** **R** **A** sit prohibita iure nature, & diuino veteri & nouo, Et iure humano canonico et ciuili. fol. cxxix. col. iij. et per se sex sequentia folia.

¶ **An usura sit de se mala et habeat malitiam ex obiecto, an ex circumstantijs.** fol. cxxxj. col. iij.

¶ **Quod prohibitio usuræ sit morale, et non ceremoniale, et de diuersitate quantum**

ad cessationem ceremonialium, et legalium, et moralium, veteris legis per aduentum nouæ, fol. cxxxj. col. j.

¶ **An iudeis in veteri lege fuerit concessa usura cum alienigenis, vel tantū permiffa? Et an illa usura quam iudei cum gentibus exercebant fuerit vera usura, vel tantum similitudinaria.** fol. cxxxij. col. iij. et. iij. et fol. sequentis col. j.

¶ **An liceat christianis vexare usuris (saltem similitudinarijs) iudeos, sarracenos, et eos quos auctoritate principis armis de bellare licet?** fol. cxxxij. col. j. & j.

¶ **An mutuator particularis homo, possit accipere fructus pignoris feudalis, quoad usq; capitale reddatur, non computando eos in sortem. Et an dato q̄ homini particulari hoc non liceat, liceat ecclesiæ, vt glosa videtur sentire in capitulo conquestus de usuris, fol. cxxxij. col. iij. & iij.**

¶ **An gener possit licite percipere et consumere fructus possessionis per socerum suum sibi impignoratæ. quousq; dotem promissam illi soluat, & q̄ non computet in sortem dictos fructus gener tempore solutionis dotis. Et comuniter iuris tenent partem affirmatiuam in capitulo salubriter de usuris, dum modo seruentur quattuor conditiones. Qui cum suis conditionibus rescribitur, et ponitur opinio comunis Theologorum, & postea alia particularis, responsio relicta comuni. fol. cxxxij. p. totū.**

¶ **In precedenti casu tangitur per doctorem q̄ ibi est donatio pre sumpta soceri ordine ad generum, Ideo tractatur quomodo ibi possit esse talis donatio pre sumpta, et quod modis potest contingi pre factus casus. fol. cxxxij. col. iij. & per totum sequens fol.**

¶ **In quibus casibus licet mutuantibus ultra sortem recipere.**

A **N** **L** iceat ab illo cui mutuo centū, accipere cum capitali decē, quæ alia mea erant, aut mihi debita, aut de iure meo facta. fol. cxxxvj. col. j.

¶ **An ratione interesse mutuantis. s. damni emergentis, licitum sit ipsi mutuantibus**

quid ultra capitale accipere a mutuatario. fol. eodem. col. iij. & .iiij.

¶ An ratione interesse lucri cessantis, liceat mutuantis aliquid ultra sortem accipere. fo. cxxxvij. col. i. & .ii. folijs sequentibus.

¶ An qui vult antecedens bonę consequētie, necessario debeat velle consequens; Et qui vult causam necessario debeat velle effectum. fol. eodem. col. ij. & .iij.

¶ Examinantur octo conditiones, quas contra^o ponit requirit, ad hoc q̄ mutuas possit aliqd recipere ultra sortē ratione interesse qd̄ patit, ex hoc q̄ mutuat. fol. cxxxvij. col. iij. & p̄ duo sequēta folia, & ponit̄ resolutio doctoris circa dictas conditiones. fol. cxlij. co. ij. & .iij. & .iiij.

¶ De duplici interesse propinquo & remoto. ibidem. col. iij.

¶ An ratione donatiōis factę ex parte mutuatarij, possit mutuator aliqd ultra sortem recipere; Et quod conditiones requiruntur, ad hoc q̄ virtute talis donatiōis licite sic donatum, recipiatur. Et examinantur iste requisite conditiones. fol. eodem. col. iij. & folio sequenti.

¶ In sequenti casu passim a principibus exercitato, quid dicendum? Rex aut̄ alius dominus, suis militibus alijsq̄ seruatoribus est obligatus, solvere certum stipendium in termino signato, non habet unde soluat, adiit mercatores, & alios diuites, cum quibus cōuenit, vt prefati mercatores et diuites soluant dictis militibus summam debitam in termino statuto.

& promittit prefatus rex mercatores, q̄ ultra capitale, sc̄ centum, aliquā summam prout sibi placet dare habere, & sponte. s. decem. & rex ad hanc sua schedula, se ex nunc, pro tunc ijs & liberaliter facere donationem facti incrementi. An inquam int̄ sit prefati mercatores in conscientia, stipendo dictum incrementum. folio. cxlij. col. iij. & .iiij. & in sequenti fol.

pena que ponitur a mutuate ipsi mutuatario, q̄ si mutuatam pecuniam non fuerit in termino prefisso, soluat, x. ultra capitale, licite ponat. Et que cōditiones requiruntur, vt dicta pena licite imponatur, & vt postea exigatur. fol. cxlij. col. iij. & .iij. & fol. sequenti.

Triplex poena, legalis, iudicialis, conuē-

tionalis. Et quo differant, & que illarū pōt mutuatario imponi. fo. eodē. co. iij.

¶ Differentia inter prefatam poenam, & interesse. fol. cxlij. col. ij.

De vsura resti-

tuenda:

¶ AN OMnis vsura vera inducat obligationē ad restituēdū. fo. cxlij. co. ij.

¶ Aliud est mutuationē esse vsurariā, aliud lucrum esse vsurarium. Et stat alterum esse sine altero. fol. eodem. col. iij.

¶ Vsura duplex, pactioalis, & mentalis. ibidem.

¶ An si Petrus mutuat Ioanni cētū, hac lege q̄ Ioānes teneat remutuare petro alia centū, vel hac lege vt ex sua officina medicinas in posterum emat, vel ad suum molendinū deferat triticū suum, sit vsurarius contractus. fol. cxlv. col. j.

¶ An mutuare cētū, & recipere ultra capitale decē, p̄ hoc q̄ mutuator suscipit in se p̄culū capitalis, sit vsurarius. fol. eo. co. iij.

¶ An mutuare cū pacto, quod mutuatari^o conferat mutuantis aliquod officium vel beneficium, sit vsurarium. ibidem.

¶ An fideiussor possit aliqd exigere & recipere p̄ eo quod fideiubet. Nam ibi videtur includi mutuum, per hoc q̄ soluet̄ se pro debitore est quodāmodo mutuat̄ re debitori. fol. cxlvj. col. j.

¶ Dato q̄ mutuare cū pacto de ineūdo alium cōtractū, sit vsurariū, queritur an sic acquisita sint restituenda. & cui, & quomodo? Et an qui ex hoc q̄ mutuauit, ex pacto acquisiuit beneficium, vel officium, teneatur resignare & reponere in potestatem superioris prelati, aut principis, qui contulit. &c. fol. eodem. col. ij. & .iij.

¶ An mutuare colono, cū pacto q̄ terras mutuatis colat, soluēdo illid̄ bitū stipēdij p̄ suo labore sit vsurariū. fol. cxlvij. col. j.

¶ An vsura mentalis cū opere subsecuto inducat obligationem ad restituendum, sicut pactioalis inducit. fol. eodem. col. ij. per totum. & per sequens fol.

¶ Quare si vsura mentalis inducit obligationem ad restituendum, non inducat etiā symonia mentalis: vel an eadem de

- utraq; sit ratio. fol. cxlvij. col. ij. et. iij.
- ¶** An vsurari⁹ acquirit dominium vsurarium. fol. eodem. col. iij. et per duo sequentia folia.
- ¶** An vsurarius sine consensu vero vel presunto mutuaris, possit in aliquibus casibus res vsurarie acquisitas distrahere donando, vendendo, permutando. &c. modo alias maneat potens, ad soluendum acquisita vsurarie, modo non. fol. cl. col. iij. et. fol. sequenti.
- ¶** An aliquis possit de manu vsurarij aliquid cum bona conscientia recipere, per modum donationis, emptionis. &c. fol. clj. col. j. et. ij.
- ¶** An serutores ipsius vsurarij, baruitores, suorū filiorum preceptotes, et alij huiusmodi, possint ab vsurario recipere mercedem suo obsequio dignam, quando eam recipiendo manet vsurari⁹ impotens ad restituendum acquisita per vsuram. Similiter queritur de alijs creditoribus vsurarij, ex contractu, vel ex dilecto. &c. fol. eodem. col. ij. et. iij.
- ¶** Qui periculo se exponant, qui cum vsurarijs (quos sciunt debitis grauatos) contrahunt mutuando illis, aut vendendo, solutionem precij expectando. &c. fol. clj. col. iij.
- ¶** An sicut vsurarius tenetur restituere lucrum vsurarium, teneatur etiam restituere secundum lucrum, quod acquisierit cum pecunia vsuraria. fol. clj. col. j. et per sequens. fol.
- ¶** An idem sit aliquem stimulo conscientie agitari, et per iudicium conscientie ad aliquid obligari. fol. eodē. col. iij.
- ¶** An obligatio restituendi vsuras solis vsurarijs cōueniat, an etiam heredibus? Et supposito q̄ sint duo heredes, et vnus illorum fiat pauper, et impotens ad soluendum, an alter qui manet potens teneatur restituere in solidum totum acquisitum vsurarie: an tantum secundum portionem hereditatis. fol. clj. col. j. et. ij.
- ¶** An cooperantes cum vsurarijs ad exactionem, retentionem, aut non restitutionem vsurarium, teneantur ad restitutionem, sicut vsurarij, vltra hoc q̄ peccet ibidem. col. iij.
- ¶** An iudices aut domini, q̄ in terris suis verbo, opere, aut alio modo, iuuant vsu-

arios in receptionem vsurarium, expellentes mutuararios, vt vsuras soluant, teneantur restituere et quātū? Et similit̄ an qui permittunt, vsurarios exercere vsuras, impotulis & terris sibi subditis, etiam si nullum eis prestent fauorē aut auxilium. fol. eodem. col. iij.

¶ An Tabellio qui scripturam vsurarij contractus facit, simul aliud facit, quam factū pro vt sit scribere, peccet et ad restitutionem teneatur, ibidem.

¶ De cambijs. et lucro per eadem acquisito.

- Q**UID cambium, quo differat a venditione, et a mutuatione. fol. clxij. col. ij.
- ¶** Cambium duplex. scilicet purum, et impurū seu mixtum; ibidem. col. iij.
- ¶** Omnia genera cambiorum reducuntur ad tria, secundum tres diuersitates. scilicet inuismatum, temporis, loci, ibidē. col. iij.
- ¶** An cambium secundum se, sit cōtractus licitus, et rei publice utilis ibidē. col. iij.
- ¶** Ex parte circūstantiæ personæ, loci, temporis, modi, finis, ex parte etiā imoderati lucri, quod cāpsor a cambiarijs recipit, potest vicarij cambiendi cōtractus. fol. clv. col. j.
- ¶** Due causę sunt, propter quas cāpsor potest lucrum recipere ponuntur et explicantur. fol. eodem. col. ij.

¶ De cambio in quo sola temporis diuersitas interuenit.

- ¶** An ex cambio multum in Hispania vsuato, in quo sola temporis diuersitas interuenit, quod proprius mutuū, quam cambium habet dies, sit licitum lucrum querere, et accipere. fol. clv. col. iij. et. iij. et. folio sequenti: vbi contra plurimū sententiam defenduntur sic cambiētes.

¶ De pecunia an vendi possit.

- A**N cāpsores possint lucrari ratione

qualitatis numismatum. Vt quia dāt pecuniam auream, pro argentea, fol. clviij. col. j. per totum fol. et sequens.

¶ De duplici valore pecunie, legali, s. et nō legali, sed ex parte plurimum aliarum vtilitatum; quæ ab vna pecunia prouenire possunt, & non ab alia, ibidem.

De causis ob quas solent campsores lucrum augere.

AN ISTE QVATTVOR causæ sufficientes sint ipsi campsores ad augendum, vel minuendum lucrum in cambiando, s. cambite ad distantiore vel non ita distantem locū. Dare in cambio maiorem, vel minorem quantitatem pecuniæ; per maius tempus, aut minus solutionem pecunie campsores expectare. Abūditia aut penuria pecuniæ, in tali loco, in tali tempore. fol. clviij. col. ij. per totum fol. et sequens.

¶ An paucitas aut pluralitas campsores aut campsores sufficientes ad augendum aut minuendum lucrum. fol. clx. col. ij. &. iij.

¶ An sequens cambium sit licitum? Campsor dat Petro mille ducatos Toleti, quos Petrus habet soluere Valentia, & hac lege dat, vt pro cambio soluat Petrus. xxx. ducatos intra duos menses cum capitali. Si tamen Petrus petat, q̄ tempus solutionis dupletur, s. ad quatuor menses, campsor duplat etiam lucrum ad. lx. ducatos, vel saltem auget. fol. eodem. col. iij.

De quibusdā cambijs in particulari.

DE CAMBIO reali sine litteris quod solet dici minutū, s. dat campsor Petro (q̄ pecunijs paruis indiget) paruas pecunias puta argenteos, pro pecunijs grossis, s. ducatis quos Petrus dat campsores, & pro tali permutatione seu cambio recipit campsor certum lucrum. Aut e contrario, si campsor dat grossas pecunias

pro paruis, & minoribus, fol. eodem. col. iij.

¶ De cambio reali per litteras, in quo campsor prius dat pecuniam, solutionem expectans, exempli gratia, campsor dat Petro centum ducatos Toleti, solutionem Romæ recepturus ad terminum designatum, pro quo aliquod lucrum campsor recipit. fol. clx. col. j.

¶ De cambio, alio reali per litteras, in quo campsor recipit prius pecunias a Petro campsores exempli gratia campsor Toleti recepit a Petro mille ducatos, quos (demptis quinquaginta pro cambio) facit per suam schedulam dari a suo factore ipsi Petro Romæ, Petrus namq̄ Romæ dicta pecunia eget pro suis negocijs. fol. eodem. col. ij.

¶ Sequens contractus an sit licitus, qui communiter est in vsu mercatoribus. Petrus mercator Toleti existens, tenetur soluere mille ducatos Flandriæ, propter merces inde allatas, quæ sit alterum mercatorem, cui Toleti illos mille ducatos ad cambium tradat, adest secundus mercator, qui illos ad cambium recipit, illos pro Petro Romæ soluturus, & ultra capitale dat Petro certum lucrum. fol. eodem. col. iij.

¶ De cambio quod sicum dici solet, exempli gratia campsor dat Petro compluti mille ducatos, hac lege vt totidem Flandriæ soluat, ubi certum est ducatos plus valere, quam compluti. fol. eodem. col. iij.

¶ Quid sentiendum in casu sequenti. Campsor dat Petro metinç tempore nundinarum centum ducatos, hac lege vt in fine mensis soluat, quantum infra decem dies valuerint centum ducati. Et sit ita q̄ in illis nundinis quotidie variatur valor ducati, aliquando valet. ccclxxv. vt valet etiam tempore contractus, aliquando valet. ccclxx. aliquando. ccclxxx. attamen vt in plurimum valet plusq̄. ccclxxv. fol. clxj. col. j.

¶ An diuites qui pecunias suas per emptiones et venditiones licitas acq̄sierunt, possint (vt multoties fit) cambiando lucrum aliquid accipere, ibidem.

**De casu simili mō
ti pietatis.**

CASVS similis mōti pietatis cōsistit
p̄ncipaliter in hoc, q̄qdā magna sum
ma pecuniæ posita et deputata est, pro
succurrendo pauperibus, mutuādo eis
certam portionem dictę pecunię. Et vt
non pereat præfata summa pecunię, de
putant officiales, q̄ curā illius habeāt:
et possint distribuere pauperib⁹; et ab il
lis mutuatū recipere. Et imponit̄ paupe
ribus, q̄ p̄ sustentatione et salario dicto
rum officialium, pauperes soluāt vltra
capitale aliquid. An sit in tali casu vsu
ra. fol. clxj. col. ij. et per tria folia sequen
tia vbi casus diffuse ponitur, et recitas
tur resolutio Gayetani, quam habet in
suis opusculis tomo. ij. per. xv. capl. et
impugnantur aliqua sua dicta, et ponit̄
tur bulla concilij lateranensis sub leone
approbans huiusmodi mōtē, et similes.
fol. clxj. a. col. ij. et per duo fol. seq̄ntia.

**De censibus quo
ad eorum institutionē.**

QUID cēsus sit, quo differat ab em
phiteosi, q̄ census dupliciter capit̄
tur, materialiter, et formalit̄. fol. clxiiij.
col. j. et. ij.

CAn census institui possit in re fructifera,
et nō fructifera, in re vsu consumptibi
li vel non consumptibili, in rebus mo
bilibus, an immobilibus. ibidem. col.
ij. iij. et. iij.

Census potest tripliciter institui. scilicet ex vo
luntate superioris, ex voluntate censua
listę, ex voluntate ipsius qui cēsum sol
uit. ibidem. col. iij.

CAn census possit institui supra personā
hominis, qui dicatur census personā
lis, sicut alius supra possessionem insti
tutus dicatur realis. fol. clxv. col. j. per to
tum. fol.

**De censibus quo
ad eorum emptionem et venditionem
et primo de perpetuo.**

DVPLEX census, purus, et impur⁹.
Purus quidam perpetu⁹, quidam tē
poralis. Temporalis quidam determi
nata temporalitate, quidam temporalis
in determinata temporalitate, seu vitalis
cius, quod idem est, quidam pecuniari⁹
quidā, fructuari⁹. fol. clxvj. col. ij. et. iij.

CAn census tam fructuarius, quam pecu
narius, tam perpetuus, quam tempora
lis, sit venalis secundum se. ibidem per
totum et per sequens. fol.

**De censu tempo
rali, determinata temporalitate.**

ANGENSVS temporalis determi
nata temporalitate, sit vendibilis? &
qd̄ est eius iustū precium, an debeat esse tā
tum quātum in dicto determinato tem
pore erat percipiendum? vel sufficiat mi
nus ad iuste emendum? exempli gratia
est vnus census percipiendi decem du
catos singulis annis, ex decē annis im
mediate sequentibus, quæratur an pre
cium iustum ad emendum dictum cens
sum, debeat esse totum percipiendum
per decem annos. scilicet ducati? An liceat
pro minori emere puta pro nonaginta.
fol. clxviiij. col. ij. et per duo sequentia.
fol.

De censu tempora

li in determinata temporalitate hoc est
de vitalicio.

ANGENSVS vitalicius licite pos
sit institui, & vendi pro iusto precio,
tam pro vita ementis, quam vendentis,
quam alicuius alterius, seruatis circum
stantijs. fol. clxx. col. iij. et. iij. et. fol. se
quenti.

Qualiter potest iustum precium taxari
pro censu vitalicio? ponuntur diuersi mo
di. fol. clxxj. col. ij. & iij.

**De censu redimi
bili.**

TABVLA.

- A** N primum pactū (inter quattuor pa-
ctā q̄ incensu redimibili solēt appo-
ni) licite ponatur? & est pactum redem-
ptionis, s. q̄ vendatur census perpetuus,
hac lege quod quoties v̄ditor reddide-
rit emptori precium acceptum, extin-
guatur census, & maneat bona debito-
ris a censu illo libera. fol. clxxij. a. col.
iij. & per totum sequens. fol.
- C** Dupliciter pactum redemptionis in fa-
uorem venditoris potest apponi, s. cū
temporis determinatione, vt q̄ vendi-
tor possit intra duos annos aut tres redi-
mere q̄ si non fecerit maneat irredimibi-
lis. Aut q̄ intra duos annos non pos-
sit redimere, post vero sic sic de alijs mo-
dis determinando tempus. Aut sine tē-
poris determinatione, vt q̄ semper qđ
voluerit redimere, redimat. fol. clxxiij.
col. j. et. ij.
- C** An si facultas redimēdi censum existat
in potestate v̄ditoris, teneatur emptor
tempore redemptionis computare in
sortem fructus medij temporis. fol. eoa-
dem. col. iij. et. iij.
- C** An quoties emptio census ob aliquam
causam est inualida & nulla, teneat em-
ptor census, fructus iam perceptos, in
sortem cōputare. An licite possit eos re-
tinere. fol. clxxv. col. j.
- C** An ad iustificationem contractus cen-
sus redimibilis, sit necessarium q̄ precium
tempore redemptionis, sit equale pre-
cio prius dato tempore emptionis. An
licitum sit pacisci de alio precio, s. ma-
iori q̄ fuit precium emptionis. Aut sal-
tū licitum sit pacisci q̄ tempore redē-
ptionis dabitur precium, quod tunc res
ipsa valuerit: nam est q̄ valeat plus tē-
pore redemptionis quam valebat tem-
pore prioris emptionis. fol. clxxv. col.
ij. per totum. fol. & per sequens.
- C** An in emptione census cum pacto redē-
ptionis appposito per venditorem, licitū
sit in precio descendere, s. dando
minus quam daretur, si census esset irre-
dimibilis. fol. clxxvij. col. j. per totum
& per duo sequentia folia.
- C** Quantum sit descendendum in precio
ratione pacti de redimendo. fol. clxxvij
col. iij.
- C** Si Petrus pro decem emit censum valen-

tem quindecim, & per multos ānos per-
cepit pensionem, nunquid tenebitur
fructus perceptos restituere in partem
an satisfaciet si diminutum precium per
eum olim datum, ad equalitatem redu-
cat. fol. eodem. col. iij.

- C** An si census fructuarius soluendi singu-
lis annis certas mensuras tritici, fuit tē-
pore preterito emptus pro iusto precio,
quod tamen in rei veritate fuit precium
nimium paruum, quia faneca tritici tē-
pore contractus valebat vnum regale,
& successu temporis ascendit, ita q̄ fane-
ca valet hodie vnum ducatum, poterit
censualista tutus in conscientia modo
omnes illas mensuras tritici percipere.
fol. clxxvij. col. ij.
- C** An pragmatica regia (qua statutum est,
q̄ qui cēsus fructuarios redimibiles ha-
bebant, non amplius exigent pensio-
nem fructuariam, sed eam in pecuniam
cōmutarent, ita vt pro. xiiij. perciperent
tantum vnū, quolibet anno) impediat,
quominus census pecuniarius redimi-
bilis pro minori precio possit emi, s. q̄
pro duodecim, aut pro vndecim, possit
vnum percipi quolibet anno. fol. eodē.
col. iij.
- C** De pacto reuenditionis appposito in fa-
uorem emptoris, an, s. tale pactū possit
licite apponi? Et an fructus medij tēpo-
ris sint computandi in precio, tempore
redemptionis. fol. clxxix. col. j. & ij.
- C** An appposito dicto pacto sit idem precium
seruandum, quod seruari debuisset si nō
apponeretur. Et quod erit iustum precium
tali pacto appposito. fol. eodem. col. ij.
- C** Ponitur magna differentia si pactum
apponatur in fauorem emptoris aut v̄-
ditoris. fol. clxxx. col. j.
- C** An licitus sit contractus quo (ceteris pa-
ribus) census seu fundus emitur, appo-
sito vtrinq̄ pacto redemptionis, s. qđ
emptor habeat facultatem ad rescinden-
dum contractum, quando vellit, simili-
ter et venditor eandem habeat facultatē
fol. eodem. col. ij.
- C** An secundum pactum cum quo census
redimibilis emitur, s. qđ venditor obli-
gatur possessiones (in quibus census est
institutus) bene cultas, et reparatas
tenere: & qđ non possit eas sine consen-

si censualistæ vendere: & q̄ de venditis ex consensu censualistæ teneatur eidem decimam solvere, possit licite apponi. fol. eodem. col. iij.

¶ An Tertium pactum consuetum apponi in censu redimibili. s. de poena commissi, q̄ si censualis per duos annos pensionem non soluerit ipsi censualistæ, eo ipso integrum dominium predictarū possessionum transferatur in ipsam censualistā, licite possit apponi. fol. clxxxj. col. j. per totum. fol.

¶ An quartum pactum quo emptor cen-

sus venditorem obligat, vt pensionem quolibet anno soluat (nō obstante quocunq̄ casu fortuito, etiam si res in qua census est institutus omnino pereat) possit licite apponi. fol. clxxxij. col. j. per totum. fol.

¶ An clausula que in contractibus huiusmodi solet apponi. s. qd̄ censualistæ soluetur dictus census quocunq̄ casu fortuito accidente, se extendat ad hoc, q̄ esto res in qua fundatus est census pereat omnino. An solum ad hoc q̄ si talis res desinat fructificare &c. fol. eodē. col. iij.

¶ Finitur Tabula.

Magistri Aluari Somecij in complu

ten si Academia literarum Græcarum professoris in celeberrimi Doctoris
Ioānis de Medina præceptoris sui obitum Elegia.

N V N C si quando meis venisti sedula curis
solatrix luctus, nunc elegia veni,
Ille metimneæ clarissima gloria gentis
occidit, et somno iam grauiore cubat,
Iusti sacra domus ineret, doctumq; lyceum
compluti mæret, sancta Minerua dolet.
Cęratim plangunt, dolor hic emanat ad omnes,
irreparabiliter quod sua signa cadunt,
Mors o dura nimis nimium crudelia fata,
& tantum magnis inuidiosa viris,
Que caput attollunt, vix hæc permittitis vltra
surgere, sed saua carpit illa manu.
Occidit ignauus, pariter solertia magni,
atq; vtrunq; simul puluis & vmbra tēgit
Quid vigilare iuuat? Quid famam extendere factis?
vnica nox cunctis imminet vna quies.
Deseris heu mæstos tu nos Metymna, magistrum
quo rapitis paræ? Quem petit ille locum?
Digna suis meritis recipit nunc præmia, verbum
in speculo cernit, numina clara videt.
Quam tibi diuersis fulgent nunc illæ figuris,
vt responsa voles nunc meliora dare,
Summe deum rector vensam concede magistro
ad nostros redeat, vel semel ille choros.
Erudiat rursus, præscit quod summa potestas
non præscisse tamen, quo queat esse modo.
Numinis vnus quæ sit distinctio trina,
vt diuisa manens esse feratur idem.
Ista tamen non sanus ego quid mente reuoluo?
inconcessa rogas improbe siste furor.
Ad nos non redeunt mortis quos vincula cohercent
cerberus hos terret, duraq; fata negant.
En liber, en prodit quo sospite nempe Metimne
pars melior viuit, qua cupit ille magis.
Huc properent omnes cruciat quos vita perasta
quos schedula vexant, quosq; tributa ligant
Quos turpis quæstus, quos sordida techna perurit
fraudatæ mercis, quos ve retenta ceres.
Respondet cunctis, habet hic oracula doctus
quæ legat, indoctis hic quoq; fructus inest.
Præsulis ecce gerit numen, qui maximus orbi
præsidet Hispano, liuide cede procul.

De fide ad perſcri-bendum neceſſaria. **Quæſtio. xvij.****A**N CVM conſentia dubia currat ſeu valeat perſcriptio. fol. lviij. col. ij.**C**An qui rem aliquam alienam detinet dubitando an ſit aliena peccet, & ſe exponat periculo furti. fol. lix. col. ij.**C**An perſcriptio currat, & valeat cum mala fide. fol. eodem. col. iij.**C**An debitor non ſoluendo per magnum tempus quod debet, quia creditor non petit, perſcribat. fol. lxx. col. j.**C**An ſi illi qui arrendatores dicunt decimam ſeu redditum ab aliquo ſibi debitum non petant, infra triennium, ſit tutus in conſcientia debitor poſt triennium non ſoluendo, ſuppoſito quod ſecundum iura poſt triennium non habent actionem dicti collectores contra tale debitorem: ibidem ubi alij particulares caſus ponuntur de perſcriptione.**Quæſtio. xviii.****A**N QUI (ſervatis oibus requiſitis ad perſcribendum) legitime perſcripſit rem aliquam, putando eſſe ſuam, ſi poſtea ſit certus, illam rem non fuiſſe ſuam tempore perſcriptionis, maneat tutus in conſcientia eam retinendo: an poſſit teneatur prior domino reddere. fol. lxx. col. iij.**De rebus per meretricium aut alias turpiter acquiſitis.****Quæſtio. xix.****A**N OMNIS vagus concubitus ſit peccatum mortale, & an ſit iure diuino & humano prohibitus. fol. lxxij. col. j.**C**An ſimplex fornicatio ſit mortale peccatum prohibitum iure naturali, eſto nec diuinum nec humanum ius illam prohiberet. fol. eodem. col. iij.**C**An mulieres que Matthæ in genealogia chriſti commemorantur Tamar Berſabe. &c. fuerint peccatrices. fol. lxxij. col. j.**C**An ſcema ſciens non eſſe ſuum maritum illum cum quo in facie eccleſiæ contraxit excuſetur a peccato, parèdo iudici, & e-

cleſiæ, ſub cenſuris præcipienti illo cohabitare, & petenti concubare. fol. eodem.

CAn concubus teneatur ſuo concubini reddere redditum quoties petierit. fol. eodem.**Quæſtio. xx.****A**N LVCRUM ex meretricio acq- de neceſſitate reſtituendum, & vnde ſalis an ſit de neceſſitate totum reſtituendum quod eſt acquiſitum per actum peccaminum eſt quod aduocatur a clientulo recepta causa iniuſta & iniq- patrocinari. lxx. & per quattuor ſequentia folia ſuſe, ubi tractatur quæſtio, modo modo ſe teneat ex parte dantis tam modo ex parte recipientis & dantis.**C**An ſi in lucro meretricio non concubitalis donatio, ſed alia contractio conſonans, quo corpore ad actum fornicatur, vel emptio quo fornicato exoluere precium quod putat eſſe de meretricio, ob operum turpe, teneatur reſtituere tale lucrum. fol. lxxij. col. iij.**C**Quare eſto teneatur donatio facta meretricio, per hominem particularem propter concubitus non tenet ſi fiat per militem. fol. lxxij. col. iij. alias particulares quæſtiones habentiam tangentes vide in dicta quæſtione.**De rebus per ludum acquiſitis.****Quæſtio. xxj.****Q**UOD ludus ſit multiplex ex ſiſis. ſ. quidam ſit ad deuotionem eorum, quidam ad corpus ſeu ingenium excedendum, quidam ad delectationem dandum, & delectandum, quidam ad lucrum acquirendum, & delectandum propter tres primos fines factis, an ſit licitus. fol. lxxij. col. iij. & per totum ſequens.**C**Dato quod aliquis ludus ſit illicitus, conſequens ſic ludetes peccent, an etiam aſſiſtentes & conſpicientes ludum peccent. fol. lxx. col. iij.**C**An ludus de taurorum agitatione ſit licitus, an peccent reſpublice reſtores, quorum autoritate tauri agitantur, & ſimiliter an tauri agitantes modo pedestres, modo equi ſint, & etiam aſſiſtentes, & circumſpecti dictum ludum peccent. fol. eodem.

ius qui sit propter lucrum, & est qui potius fortunæ quæ industrietur, ut est ludæ alearum sit licitus: a. x. col. iij, & per duo sequentia Et adiuuant decisa in hac questione iudicandum an sint liciti contractus manii qui fortunæ insuntur, ut radiatio, fortiaris diffusio, ludus oltercium assicuratio. &c.

Quæto (ut aliqui tenent doctores) quod si lucrum alearum esset illicitum, lucrum inde percipitum sit de necessitate salutis restituendum? fol. lxxij. col. iij.

Tale lucrum restituere teneatur quis propter legem humanam, aut civilem, probentem talem ludum, & hoc ante vel post sententiam datam a iudice, quod restituat illud? fol. lxxij. per totum,

ad facere debeat aleator, cum mulier sit meretrix, inquitendo ad eis acquisita per tale lucrum teneatur restituere, si sunt inter se dissentientes, aliter ius dicentibus quod tenetur, alijs vero non restitutum. fol. lxxij. col. j.

Perdens in ludo teneatur in conscientia soluere lucranti perditum, non obstante, quod habeat actionem contra lucrantem reperendum in iudicio? fol. lxxij. col. j.

Si ex mutuo vel alias debeo sociati decem, & per ludum perdo decem quæ illi sum solutio, ad quæ in iudicio contra socium habeo actionem, an potero securus in conscientia, pro recompensam mihi retinere decem, quæ per mutuam acceptam ab ipso non reddo ad iudicem, fol. eodem, col. iij.

Colludentes non sunt in ipso ludo pares alter alterum in arte ludendi superat, an teneatur excedens, alteri restituere, quod fuerit lucratus? fol. lxxv. col. j.

Si duo lutores inter se ignoti de ludendo conveniant, & qui in rei veritate excedens sit, lucratur certum, non tamen cognoscit excessum tempore quo ludit, an si post ludum cognoverit excessum, teneatur restituere lucrum? ibidem.

An qui inter duos colludentes certus est secundum regulas ludis, quod non potest equari, nec superari ab altero in caritarum qualitate, (pro echa el resto sobre seguro que el contrario no le puede ganar) possit tutus in conscientia tale lucrum retinere postquam nihil fortunæ

comittit, nec ex parte utriusque cetera sunt paria, quo ad cognitionem eventus circa lucrum. fol. lxxv. col. iij.

De rebus conditione

naliter datis deficiente conditione.

Questio. xxij.

AN INVALIDA sit donatio sub conditione, semper quod conditio deficit. fol. lxxv. col. iij. & determinatur questio, quantum ad ius naturale, & divinum. fol. lxxv. col. j. & ij.

Quæ non adimpletio conditionis invalidet donationem & contractum in foro conscientie, esto in foro contentioso, reputentur aliqua tales conditiones pro non adiectis. fol. eodem. col. ij.

Quare conditio impossibilis in contractu matrimoniali, pro non adiecta reputatur, secundum canonicum? fol. eodem, col. iij.

An ecclesia per tale ius faciat matrimonium huiusmodi (scilicet appositam impossibilem conditionem contractus) esse verum matrimonium, an tantum declararet illud esse verum. fol. eodem, col. iij.

An huiusmodi iura quæ volunt dictas conditiones pro non adiectis haberi, suppleant id quod in consensu sic contrahentium deficit? An potius interpretentur voluntatem sic contrahentium, scilicet quid vellent si conditio deficeret. fol. lxxvj. col. j.

Si testator reliquit legatum Petro, & heres legatum illud Petro solvit, credens sufficere hereditatem ad omnia scilicet ad soluendum Petro legatum, & ad hoc quod ipse falsam concessam sibi secundum legem, detraheret, quam in rei veritate non detrahit, an talis legatarius teneatur heredi restituere? fol. lxxvj. col. j. Falsitas lex est quæ amputat legata, quando saltem quarta pars bonorum non superat hereditibus.

An cessante fraude, & servatis ceteris alijs requisitis in contractu, dempta solemnitate, quæ secundum leges servari debebat, secure possit Petrus retinere in conscientia, quod per talem contractum acquisivit? fol. eodem, col. iij.

¶ Eiusdem Epitaphiū

Complutenſe decus tacet hic, attende viator,
ter tumulum luſtra, ter pia thura crema,
Hoc mortente ſilet vox, qua non clarior vnq̄
compluti fulſit, nec fuit vlla prior.
Induit en noſtum velamina pulla licęum,
& dixit, Cedrus nunc mea magna ruſt.
Henarus ipſe pater placidis qui voluitur vndis,
turbidus infanos iactat ad aſtra ſonos.
Sed ceſſent gemitus, ceſſent ſuſpiria, luctus,
nunc fruitur cęlo, nunc viget ille magis.

Restitutio

nis materiam, quā nī
mīs diffusam, āplāq;
esse constat, conuenit
paucis absoluerē, non
nullas questiones tan
gendo, per quas facti

lius possit attendē, q̄ pluribus alijs satisfi
facere. Est aut̄ huius materię nōtīta omni
bus, maxīme aut̄ cōfessoribus, necessaria:
vt sciant quos debeat ad beneficū absolu
tionis admittēre, quosq; ab eodem repelle
re. Nā iuxta Augustini sententiā in episto
la ad Macedoniū, Nō dimittitur peccatū,
nisi restituatur ablatum. ¶ Accipitur aut̄
restitutio dupliciter, large et stricte. primo
modo extendit se ad omnē recōpensam ali
cui loco dāni illati agendam. Quāq; hec
potius satisfactio dīceda esset, q̄ restitutio,
iuxta cap. Si culpa tua damnū illatum est,
iure super his satisfacere oportet. De iniu
rijs, et damno dato. Secō modo accipitur
pro redditione rei alicui debite: prout cō
muniter solet restitutio describi, cū dicit,
q̄ est iterato aliquē statuere in possessionē /
vel dominū rei sue. Vnde apertū est, resti
tutionē esse actum iustitię, q̄ iubet vnicuiq;
quod suū est, aut sibi debitū, reddi. ¶ Hęc
aut̄ duplex restitutio, ex duplici nascitur in
iustitia, quam homo homini facere solet.
Duobus enim modis contingit nos proxi
mis iniustitiam facere, s. bonum eorum
aufferēdo, et malū / seu damnū illis inferēns
do. Ad quem modū reducitur tertius mo
dus, quo solemus proximos damnificare,
eos ab assequutione alicuius boni impediē
do: quę omnes iniustitię per restitutionē,
aut condignā satisfactionē veniūt emendā
dē. Nomine igitur restitutionis, omnē talē
emēdam ad p̄sens complectamur. Habe
bit igitur p̄sens codex duas partes, alterā
de reb; restituēdis, alterā de dānis reparā
dis: quib; ad dem; tertiā, de bonis ecclesias
ticis disponēdis, vt de his particularē ha
beam; cōsiderationē. Et quoniā, vt in plu
rimū, restitutio solet ex iniustis cōtractib;
oriri, ad dem; (deo dāte) quartā partē, in q̄
de cōtractib; nōnullas q̄stiones tāgemus.

De rerū diuisione:

an fuerit iuste introducta. Questio p̄ma.

Primū qd

inqurendum occur
rit est, an sit de ne
cessitate salutis aliena
restituere. Quę quę
stio, imo tota restitū
tiōis materia p̄sup

ponit hōies in particulari rerū dominū,
et proprietatem habere, et nō omnia omni
bus cōia esse, vt ab initio fuisse cognosce
mus. Ideo in primis illud quęrendū occur
rit, An, s. iuste, et cōuenienter facta sit rerū
temporalū diuisio, et certis dominis earū
de appropriatio deinde quo iure huiusmos
di diuisio facta sit. Postremo q̄bus modis
cōtingit dñū alicui p̄di et in alterū trāffer
ri. Ad p̄mū ergo veniēdo pro pte negatiua
arguit̄ primo, q̄ nō potest cōueniēter fieri,
quod iuri nature repugnat, q̄liter rerum
diuisio repugnare videtur: nam iure nature
omnia sunt cōia, vt habetur. 1. 2. q. 1. cap.
Dilectissimis. et. d. 1. ca. Ius naturale, vbi in
ter ea, quę sunt de iure nature, textus cōnu
merat cōem rerū cōiūp̄ possessionē. Sequit̄ er
go rerū diuisionē non satis iuste introdu
ctā esse. ¶ Secundo idē videtur autoritate
Clementis in citato cap. dilectissimis. vbi
ait, Communis enim vsus oīum quę sūt in
hoc mundo, omnibus hominibus esse de
buit. Et addit. Sed per iniquitatē alius dixit
hoc esse suū, alius stude; et sic inter mortales
facta est diuisio. Si igitur per iniquitatem fa
ctū est vt hoc dicatur meum, illud tuum, se
quitur iniuste factā esse rerum diuisionē.
¶ Tertio idē videtur ex sentētia Ambro
sij, et habetur. 47. dist. cap. Sicut hi, vbi ait,
Nemo dicat proprium, quod cōe est, quod
plus q̄ sufficeret sumptū etiā violēter ob
tentum est. Quod ait cōtra auarum stoma
chatus, qui ea, quę possidebat, propria esse
dicebat. Cui cōsonat, quod ait Hieronym;
Aliena conuincitur rapere, qui ultra neces
saria sibi retinere probatur. Et habetur. 42.
dist. cap. 1. In quibus videntur hi sancti si
gnificare, nemini in rebus tēporalib; aliud
dominium / aut ius cōcessum esse, q̄ ipsarū
rerū vsū, prout cuiusq; necessitas postula
uerit. Quibus et Chrysostomus cōsentire
videtur sup lucā. 16. dicens. Opinio quēdā
erronea aggrauata mortalib; auget crimi
na, et mīnuūt bona. Ea vero est, opinari, q̄

Restit
est dñ
plex.

Invenit
oīa sunt
vna.

ea quęcunq; possidemus in vsu vitę, possideamus vt domini, et ideo etiam opportune apprehendimus tanq; bona precipua. Sed cōtrarium est. Non enim hōs vt domini in vita presenti collocati sumus in propria domo, sed tāq; hospites et aduenę, quo nolimus ducimur, et quo tēpore non putamus, qui p̄nc locuples est, in breui fit mēdicus. Ergo quicunq; sis, noueris te esse dispensatorē alienorum, non dñi. &c. Et rursus super Lucam, 6. ait. A deo p̄ceptū omnia; quod autem dīcimus meum et tuum, mendacis sunt verba. Si nanq; domum suā afferis, emissisti verbum carens substantia rei. &c. Ad eundē modum iterum Ambrosius loquitur super Lucam, 16. dist. Ex hoc discimus nō ip̄os esse dominos, sed potius villicos alienarum facultatū. ¶ Quarto huiusmodi rerū diuisio videtur contra primęquam dei institutionē, qui cum multa bona tēporalia creasset, oīa in comuni hominibus cōcessit, nemini quicq; appropriando; idq; non solum in statu nature et in tēpore, quando dixit, dominamini piscib; maris. &c. Sed etiam in statu nature corruptę, quando post diluuium ad Noe, reliquosq; mortales dixit, omnes pisces maris manū vestrę traditi sunt. vbi in comuni dedit eis dominium rerum omnium, q̄s deus propter hominem creauerat, vt habetur Genesis. 9. ¶ Quinto ad idē videtur facere, q̄ Ch̄s patris voluntatem et institutū per omnia volens adimplere, rerum temporalium dominium penitus abdicauit; nec solum vitę exemplo, sed et doctrinę verbo hoc nobis luculenter tradidit, quando vt ait Lucas. 14. dixit, Nisi qs renunciauerit omnib; que possidet, non potest meus esse discipulus. Et rursus ad iuuenem alium, qui se diuina mandata custodisse gloriabatur, dixit, si vis perfectus esse, v̄de omnia que habes, et da pauperibus, et veni, et sequere me. Et q̄ hoc ch̄i dictū soleat inter euāgelica cōsilia cōputari, inde tamē apparet expedire hominibus rerum tēporalium communitatem potius q̄ dominium seu proprietatem. Quādoquidē Ch̄s non nisi quod melius est; et salubrius verbo docuit; et exemplo firmavit. His alissq; huiusmodi nōnnulli moueri possēt sicut et olim suadere conati sunt ad op̄inandum, non satis iuste rerū proprietatem inductam esse, sed debere po-

ius omnia in comuni possideri. ¶ His tamē non obstantibus tenendum est, licite; et iuste fuisse factam rerum diuisionē, ita vt nō omnia in comuni possideatur, sed certis hominibus certa rerum dominia cōpetant. Nec solum cōueniens id fuit, sed et necessarium. Quod pbatur ex tribus. Primo, quia magis sollicitus est vnusquisq; ad procurandum aliquid, quod sibi soli cōpetit, q̄ id, quod multis cōmune est. Secundo, quia ordinatus res humane tractantur, si singulis propria cura alicuius rei procurandę cōueniat; esset enim cōfusio, si quislibet singula procuraret. Tertio, quia per hoc pacificus hominum status melius conseruat, dum vnusquisq; rem suā seorsum possidet. Vnde videmus, q̄ inter eos, qui cōter et exindiuiso aliqua possident, frequentius iurgia oriri solent. Et inde propter iurgia, que serui Loth cum seruis Abrahę habebāt, legitur Abrahā diuisisse omnia, que cū Loth cōta habuerat. Oro, inq; te, ne sis inf̄ me et te, inter pastores tuos et meos iurgium, Gen. 13. Itaq; attenda hominum cōditione, qua homo ab adulescētia ad malum p̄nus est, post naturā peccato corruptā nō posset res publica pacifice permanere si oīa communia essent. Qui enim essent potentiores; ac robustiores, sibi ipsis, que appetent, vsurparent, et ditissimi fierent, alijs debilibus inopia pressis. Et esto id cessaret, facile destrueretur politia in republ̄, necessaria: tolleret enim debita superioribus obedientia, si omnes equales essent, qualiter esse p̄sumerent, si oīa omnibus cōta forent. Nullus insuper paupertatem aut inopiā timeret. Inde nullus terras colere, nec manibus operari vellet, vnde cōmunem rerum p̄urtam necesse foret euenire. Ac proinde ad huiusmodi et alia inconuenientia tollendā, opportunum et necessarium fuit, rerum diuisionē; atq; appropriationem fieri. Et oppositum dicere, est error, et tanq; hereticū cōdenatū, vt August. in libro de heresibus ait illos, i. qui oppositum dicunt, hereticos esse, cum putēt nullam spē eos habere, qui rebus his tēporalibus vtuntur, quibus ip̄i carent. In Cōcilio etiā constat. dānatus est error Ioā. Hus, q̄ tenuit clericos nō posse aliqd̄ prop̄um possidere. Quod si de clericis dictū error est; et dannandus, a fortiori erit, si dictū huiusmodi ad laicos extēdat. ¶ Ad ratio

linter
uz
sio.

cleri i po
Punt aliq
ppinm po
sidere

¶ Ad rationes ante oppositū, dicēdum ad primū, q̄ illud dicitur, s. iure naturę oīa cōia sunt, admittit triplicē sensum, vñus est, limitādo illud ad tempus naturę integrę, quando omnia omnibus hominibus in communi dñs concessit. Secūdus est, intelligendo illud in casu extreme necessitatis, nā tūc omnia sunt cōia quoad vsū, quia omnia sūt indigentibus cōicanda: quod fieri potest, salua rerū proprietate. Verum textus citatus, nec primū sensum, nec secundum videtur præcedere, sed potius declarare videtur, quid dicatur ad ius naturę pertinere: nepe illud, quod omni humana aut positua institutiōe seclusa, omni nationi cōmune foret, qualia sunt viri et femine cōiunctio, et proprię personę defensio, et filiorū educatio, et etiā cōis omnium rerum possessio: qualit̄ oīa in cōi possiderentur, si positua hominum dispositio circa rerū dominia & possessiones nō superuenisset. Et hoc est, quod doctores volunt, cum dicunt de iure naturę oīa esse cōia negative: quia, s. ius naturę nemini rem aliquam appropriavit, sed oīa cōiter, et sine discretionē possidenda reliquit.

¶ Ad secundū ex Clemente citatū, dicēdū, q̄ illic hortatur fratres, vt in cōi viuāt: quę in modum mos erat in primitiua Ecclesia, vt ex actis apostolicis patet. Et inter alias suasionēs, quas illic affert, vna est: quia omnium vsus debuit esse cōis, si .s. iniquitas aut pct̄m̄ introductum nō fuisset. Per iniquitatem enim inductā, alijs dixit hoc meum, alijs illud. In quo nō ait Clemens iniquā fuisset rerū diuisionē: aut proprietatē, sed q̄ causa quare fuit facta rerum appropriatio fuit iniquitas hominū, iniquitas inq̄ vel per primos patres inducta: quia ex tūc homines rerū cupidī esse cepērūt, vel ab ipsis hominibus cōmittenda, si nō vnicaq̄ res sua deputaretur. Vt inq̄ id sit, certū est peccata hominū causam esse q̄ multa inter homines recte sint instituta: qua institutio ne nil op̄ fuisset, si natura humana integra p̄mansisset.

¶ Sed obijcies, id nō esse ad mentem Clementis dictum, cū per hoc persuade re velit, q̄ homines illi, ad quos scribebat, deberent in cōmuni viuere: quod minime suadere videretur, si sensisset recte et iuste factam fuisse rerum diuisionē. Respon. Imo recte Clementis suasio procedit. Quia cū hoc, q̄ recte fuerit rerum diuissio facta, stat

hominibus alicuius religionis conuenire, vt in cōi viuant, eo q̄ illa rerum diuissio nō per se recta fuit, sed per accidēs/ seu occasionaliter occasione sumpta ex hominū iniquitate, quę longe superabundaret, si rerū diuissio nō fieret. Per se tamē sumpta rerū in cōi possessio/ hominibus religiose viuere volētibus, multo magis cōueniret, q̄ proprietarios esse. Et hoc est, quod clemēs illic præterevidetur.

¶ Ad tertium ex sanctorū autoritatibus sumptū dicēdum, vt ait Thomas, q̄ nō contra rerū diuisionē/ seu appropriationē loquuntur, quā cōstat licitam esse et fuisse, multosq̄ sanctos viros diuinitus ditatos proprietarios fuisse, sed loquuntur cōtra diuittū auaritiā, q̄ res, quas possident, ita retinēt, vt nec quoad vsū velint eas alijs indigentibus cōmunicare, cū earum vsus in necessitate omnibus debeat esse cōis. Illi autem ita res, quas possidēt, suas esse dicūt, quasi propter ipsos solū essent create, et nō alijs suo tempore cōicandę. Vnde Paulus ad Timotheum scribit, vt diuitibus huius seculi præcipiat, facile tribuant/ et cōmunicent bōa, quę a dño acceperūt, i. ad Timo: vltimo. ¶ Ad quartū dicēdum, deū in tam in statu naturę integrę/ quā etiam corruptę, dominum rerum omnibus in cōmuni constituisse vt citatum est. Cui consonat, quod ait psalmista, Omnia subiecisti sub pedibus eius. &c. Non tamē ita omnia in cōi cōtulit, vt p̄ciperet oēs homines in cōmuni viuere: sed ita omnia omnibus ad eorum sustentationem cōcessit, vt modum possidēdi hūmanę dispositioni/ prout ratio et necessitas postularēt, relinqueret. Vnde apertum est, huiusmodi rerū diuissioem, prout facta est, non esse cōtra dei institutionē, sed præter. Sicut enim non inuit, vt oēs in cōi viuērēt, ita nec prohibuit, ne rerum fieret diuissio.

¶ Ad quintū dicendum, paupertatem, quā Chrs̄s docuit, non sub precepto traditam esse, vt perperam dogmatizat Lutherus, qui ait, omnia quę Christus docuit, nobis sub precepto tradita esse, excepto cōsiliatu: sed multa sub consilio tradidit, e quib⁹ est euāgelica paupertas, quam non omnibus iniūxit, sed his tantum, qui volunt esse perfecti. Sic enim dixit, si vis perfectus esse, vende omnia quę habes. &c. vbi satis insinuat huiusmodi paupertatem voluntatis esse nō necessitatis. Adde, q̄ non minus Christus

CODEX DE RESTITVTIONE.

continentiam verbo docuit, & exēplo firmavit, q̄ paupertatem, sed non ideo damnandum est cōiugium: igitur nec inde dānanda est rerum possessio/ siue proprietas. Quod autem per Lucā dixit, Nisi quis renūctauerit omnibus q̄ possidet. &c. procedit, vt ait Augustinus, de renunciatione rerum quoad affectum/ & mentis preparatiōnem, non quoad effectum/ taliter enim res possidende sunt, vt ipse ab homine, nō homo ab ip̄s possideat, quod sit, q̄ndō homo non illis fruendo, sed vtendo in sui & aliorum indigentium subsidium eas tenet. Et hoc est, quod innuit Psalmista, quando ait. Diuitie si affluāt, nolite cor appōere. ps. 61. ¶ Si contra obijcias, Non solum quoad affectum, sed etiam quoad effectū esse rebus temporalibus renūctandum, ex eo, q̄ Ananias quia nō omnia q̄ habebat ad pedes attulit apostolorū, sed partē sibi reseruauit, diuinitus mortuus est ipse, & vxor eius, vt habetur actuum. 5. Tum etiam, quia Ch̄s etiam quoad effectum oē rerum tēporaliū dominium abdicauit, & abdicandum docuit: et cum Ch̄s non nisi, quod meli⁹ est, verbo & opere docuerit, cōsequens est, expedire magis ad hominum salutē oēs in cōmuni viuere, nil propriū possidēdo. Refpō. Quod de Anania dicitur, non obstat, quia non per hoc p̄cipue mortem meruit incurrere, q̄ proprietarius esse vellet, sed quia spiritui sancto mentitus est, vt dicit illic textus. Et forte tunc inter nouiter cōuersos mos talis erat, vt paupertatem vouerēt: & ita post tale votum aliquid propriū vel le retinere, mortale p̄c̄m erat: sc̄cus sine tali voto. Nec obstat aliud, quod secūdo dicitū est. Nam cōsilia & si de melioribus tradita sint, q̄ scdm se sunt magis expedientia, non tamen in cōi veniūt ab omnibus de necessitate seruanda, sed nec conuenit, q̄ ab omnibus obseruentur. Id apparet de continentia, quę a deo in scriptura cōmēdata est, vt dicat Sapient, Non est digna ponderatio animę continentis. Ch̄s etiam commendat eunuchos, qui se propter regnū c̄lorū castrauerunt Matth. 19. tamen huiusmodi continentia nec toti cōmunitati, nec forte singulis de cōmunitate cōuenit. Nam in republica christiana necessarium est quosdam humane generationi operam dare. Deinde cum Christus eunuchos commendasset,

vt dictum est, subiungit, Non omnes capiunt hoc verbum. In quo multi catholici intelligunt, Ch̄m significasse, non oēs esse huius continentię capaces: cum multus expediat potius vxorem ducere, q̄ continentia cum magno animę piculo seruare, iuxta illud Pauli, Melius est nubere. q̄ vri. 1. ad Cor. 7. Pręterea vita cōtemplatiua in se melior est, q̄ actiua, prout Christus de Maria loquēs significauit, dicens, Maria optimā partem elegit. Lucę. 10. & tamē aliquando vita cōtemplatiua est propter actiuam desideranda, exemplo Pauli, qui sciens sibi meli⁹ fore dissolui, & esse cum Ch̄o, maluit tamē ad tēpus in corpore viuere mortali, a Christi visione separatus, vt fratribus, de quorū salute sollicitus erat, suam operā impēderet, ad philia. Ita igit̄ quis in paupertate, omni abdicata proprietate, viuere, multis cōsiliū sit/ & salutare: quale erat/ & seruabatur in primitiua Ecclesia, non inde fit, vt expedietus & melius sit, oēs hoīes in cōmuni viuere. ¶ Nec obstat quod ait Paulus. 2. ad Timoth. 2. Nemo militans deo, implicat se negotiis secularibus, quasi inde colligatur, aut secularia negotia omnibus esse interdicta, aut reiū tēporaliū dominia nemini ad salutē animę p̄ficua, sed nociua esse: cū tamen Paul⁹ illud propter episcopos dixit, quib⁹ ex officio & dignitate incumbit, vt a negotiis temporalibus abstracti, deo militant, & oues sibi cōmissas deo lucrari curēt, Nec obstat, quod iterū ait. 1. ad Cori. 7. Vellem oēs esse sicut ego sum, hoc est, castos. In quibus videtur significare, nō solū quibusdam, sed omnibus conuenire cōtinenter viuere. Verum hoc dixit Paulus, docens excellentiam cōtinentię supra coniugium, quę secundum se considerata, omnibus hominibus foret conuenientissima, nisi vel cōmunitatis necessitas/ vel causa particularis coniugium aliquando exigeret.

QUO igit̄ iuste fuerit rerū diuisio facta, esset dubiū, quo iure: naturali, diuino, an hūano sit facta? Et q̄ naturali iure facta sit, app̄t. Quia iure naturali id agendum/ & disponendum esse videtur, sine quo pacificus hominum conuictus seruari non potest: talis est rerū diuisio, nam sine hac, nec pacifica hominū conuersatio, nec amicitia/ & mutua charitas potest inter hōmīnes vniuersaliter custodiri.

*De off
22 m
22 d
ne
12
10*

*quo iure
frat
dibis
207*

stodiri. In statu namq; nature corrupte, cre
 scente hominū iniquitate, simul & ocīadī
 appetitū, si res inter hoīes diuise non es
 sent, sed omnia omnibus essent cōmunia,
 apertum pateret ostium tyrannis & robu
 stis ad omnia rapiendum, omnes opprimē
 dum, ac suppeditandum, omniaq; contur
 bādum, exemplo Nemroth, qui cēpit esse
 robustus venator, hoc est hominum op
 pressor. Ad quorum malorum eustationē
 multum confert singulis hominibus res
 suas appropriare. Adde, q̄ Aristot. lumē na
 turale sequutus, hoc idem docuit. i. Politi
 corum, necessariam. f. esse rerum diuisionē
 econtra vero rerum cōitatem maxime res
 publice nocuam. ¶ Quod autem iure di
 uino sit huiusmodi rerum diuisionē facta, ap
 parēt exemplis scripture. Nam terra pro
 missionis specialiter hebreis fuit a domi
 no concessa, Dauidi/ & Salomoni, & prius
 Sauli fuit similiter regnum Iuda/ & Israel
 a dño traditum, Salomō etiam cum regia
 potestate multas simul diuitias diuinit⁹ est
 consequutus. Constat etiam de Iob, q̄ di
 ues a dño fact⁹ fuerit, post tot calamitates/
 & miseras, quas dño permittente sustinue
 rat. Idem patet de Iacob, qui illis septem
 annis, quibus seruerat Laban socero suo
 pro Rachel sibi dilecta, mirabiliter fuit di
 tatus. Deinde primogenituram/ & cum ea
 multa bona temporalia ex diuina prouidē
 tia obtinuit. Ad hunc modum de multis
 alijs regibus/ & personis possemus exem
 plificare, quos constat regna tēporalia/ &
 multas diuitias, dño concedente, possedis
 se. Ac proinde videri posset, de iure diuino
 factam fuisse regnorum & rerū diuisionē.
 ¶ Quibus non obstantibus, tenendum est,
 non naturali iure/ nec diuino, sed humano
 solum hanc rerum diuisionē esse introdu
 ctam. Id patet ex decreto Augustini, & ha
 betur distin. 8. vbi dicitur, Quo iure defen
 dis villas ecclesie? diuino/ an humano? Diu
 num ius in scripturis habemus, humanū,
 in legibus regū, vnde quisq; possidet quod
 possidet nōne iure humano? & infra. Tolle
 iura imperatorum, quis audeat dicere, hęc
 villa est mea? ¶ Quod autem iure diuino fa
 cta non fuerit, ex dictis apparet. Nam deus
 omnia ad omnium necessitatibus subueniē
 dum creauit, nemini primitus rem aliquā
 appropriando, sed in cōi tantum omnibus

hominibus sunt concessa: prout inquit Psal
 mista, Cælum celi dño, terrā autē dedit filijs
 hominū. Et quāq; vt dictum est, quibusdā
 hominibus multa bona temporalia tradi
 derit: hanc tamen generalem rerū possessio
 nē/ aut dominū, quale hoīes per orbē ha
 bere videmus, vt hoc regnū sit hui⁹, illud
 illi⁹, hęc res mea, illa vero tua; nō deus, sed
 homines/ & populi instituerunt. Nec legi
 mus iure diuino alicui particulariter do
 minū aliquod cōpetere; præterq̄ q̄ Papē
 cōuenit dominium ecclesiasticū. Personis
 etiam ecclesiasticis altario ministratibus,
 eodē iure simul & naturali cōuenit ius ca
 piendi tēporalia ad debitā naturę sustenta
 tionē. Nā & decimę & primitię quoad quo
 tam nō iam diuino/ sed humano iure illis
 debentur. Quod si olim diuino iure decim
 arum ius sacerdotibus deberetur, sicut
 posteritati Dauidis regnū Iuda/ & Israel:
 adueniente tamen vero rege & sacerdote in
 lege promisso, antiquum regnum & sacer
 dotium simul cum lege veteri, lege euange
 lica succedēte expirarūt, quę nil de regnis
 tēporalibus, nil de rebus caducis, cui, f. sint
 appropriandę determinat. De regni quidē
 cessatione patet, quia suā habuit periodū,
 iuxta illud Gen. Non auferetur sceptrū de
 Iuda, nec dux de femore ei⁹, donec veniat
 qui mittendus est, idest Chrs. De sacerdotij
 simul & legis cessatione, idem patet ex Pau
 lo ad Hebre. Translato sacerdotio, necesse
 est legis trāslatio fiat. Itaq; certum est, nec
 diuino iure antiquo (quod iam expirasse
 constat) nec nouo potest quisq; dicere, hęc
 rem sibi competere, illā illi. ¶ De iure etiā
 nature idē patet, si de illo stricte loquamur,
 quod quīs dicit posse hoīem in necessita
 te existentē de bonis propter hominē crea
 tis ea accipere, quę ad vitę sustentationem
 illi necessaria fuerint, quis tamē quā rē de
 beat possidere, nō determinat. Si tamē de iu
 re nature large loquamur, vt se excedit ad
 oē distātiē, quo naturalis ratio distat de ali
 quo medio ad finē naturalem cōueniente,
 fateor de iure nature esse rerū diuisionem,
 saltem in genere, ex quo mediū quoddam
 est nō parū conferens ad pacificū hominū
 conuictū simul & nature sustentationē. Ac
 proinde nil impedit, quominus duo oppo
 sita pro diuersis statibus & temporibus sint
 de iure nature large sumpto: quandoquā

CODEX DE RESTITVTIONE.

dem stante hominum innocentia, de dis-
 crimine rationis naturalis erat, ut omnia for-
 ret coia. Natura autem per peccatum corrupta, &
 hominum cupiditate superueniente, ratio ea-
 dem naturalis distat, ut iam rerum diuisio fiat,
 in quibus ipsa ratio naturalis eundem finem pre-
 tendit, nempe ut homines conuenientius
 viuant. Quis tamen, & quantum quis debeat
 habere, nec diuinum ius/nec naturale des-
 terminat, sed humanum. Inde tam varium
 in diuersis mundi partibus est ius regnandi,
 & in regnis bonisque alijs temporibus suc-
 cedendi, prout diuersa est hominum in di-
 uersis regionibus institutio. Itaque occasio
 naturaliter ex hominum iniquitate rerum di-
 uisio est introducta; directiue vero ex ratio-
 ne naturali, que in genere distat, ut bona tem-
 poralia diuersis possessoribus approprien-
 tur, Completiue autem & particulariter ex ho-
 minum institutione, ut ex decreto Augusti-
 ni supra citato apertum est. **¶** Si quas per
 quos hoies fuerit facta huiusmodi diuisio.
 Dicendum, quod potuit fieri per parentes, per
 populum, per regem a populo electum. Per
 parentes quidem, quia naturaliter habebant
 potestatem super filios, quibus & filios natu-
 rali & diuino iure conuenit obtemperare. Fi-
 lii enim parentibus immorigeri & inobe-
 dientes in lege nature danandos esse Paulus
 docet Ad rom. 1. Et in lege veteri lapidaba-
 tur, ut habet Deutero. 21. Et ideo ab initio
 potuerunt patres, qui superiores tunc tempo-
 ris non habebant, filiis suis leges facere, &
 inter eos temporalia bona diuidere. Potuit
 etiam populus hoc idem primitus facere,
 antequam populus aliquem supra se presertum
 aut rectorem haberet. Habet enim populus
 autoritatem & iurisdictionem super supposita
 & indiuidua ipsius, cui iustum est naturaliter
 ipsa supposita obtemperare, & eiusdem legibus
 subijci, ut iustum est, & a natura institutum,
 ut membra corpori non rebellent, sed illi ser-
 uiant & obsequantur. Hoc patet, dist. 2. cap.
 Lex est constitutio populi, qua maiores na-
 tu simul cum plebibus aliquid sanxerunt.
 Deinde potestate ac iurisdictione populi per
 ipsum in regem aut principem translata, potue-
 runt reges a populis electi, sicut leges dare,
 ita & bona temporalia inter eos diuidere. In
 quo reges a populis electi, consensum & auto-
 ritatem, quam populus a natura habebat, ac-
 cepisse videtur, ut habet Instituta, de iure

nat. §. sed ex principi. An autem ita populus
 sua autoritate in principem transfulerit, ut in
 se iurisditio non maneret, non ita certum est,
 cum multis pars negatiua placeat ut tangit
 glo. 23. q. 3. cap. finali. **¶** Inde quibusdam vi-
 sum est esse probabile prescriptionem curre-
 re, etiam cum mala fide, & eum qui rem plus
 iusto vendiderit, citra tamen dimidium iusti
 precij, dominum effici eius, quod sic lucratur:
 & ita in alijs multis. Quorum ratio est, quia
 ita legibus principum / & imperatorum, est
 institutum, in quibus populi consenserunt,
 ex quo sua autoritate & consensum ad leges
 condendum regibus tradiderunt. Sed de his
 postea. His igitur modis constat potuisse fie-
 ri rerum diuisionem. **¶** Putari autem potest, si-
 lios Adae ante diluuium, & filios Noe post
 diluuium ex patrum consensu / aut ipsorum
 voluntate, & conuentione, hos has, illos ve-
 ro illas terras obtinuisse, prout cuique fors
 sua contingebat. Quod enim quisque ab alijs
 diuisus / seu recedens calcabat, suum esse di-
 cebat, ex quo a nemine prius esset occupa-
 tum. Inde instituta de rerum diuisione di-
 citur, Quod in nullius fuit potestate, pri-
 mo occupantis efficitur, idque ratione natura-
 li distante. **¶** Si obijcias, nullum hominem
 habere potuisse dominium seu autoritatem
 super alios ratione cuius potuerit populis le-
 ges dare / & ad earum obseruantiam eosdem
 astringere. Nam deus omnes homines fecit pa-
 res, de eadem terra eos plasmavit, omnes
 eos eadem terra sustentat, omnibus eandem
 animam & naturam in specie dedit; quomodo
 igitur verum est, unum hominem ceteris pre-
 esse potuisse, de cuius voluntate & autorita-
 te / leges, & rerum diuisiones fierent? Dicen-
 dum, quod deus in natura omnes homines fecit
 pares, sed non in iure dominandi. Nam patrem
 in hoc iure filius perfecit, utrum uxori, pru-
 dentem insipienti. Deinde & si omnes hoies deus
 pares fecisset, fieri tamen potuit, ut ipsi ho-
 mines sua voluntate / aut necessitate se im-
 pares efficerent. Non enim ita eos pares fecit,
 ut imparitatem inter eos fieri prohiberet mo-
 do ratione sit moderata. Sic enim constat
 hebrorum populum regem a domino petisse,
 cui se subijcere elegerunt, ut habetur. 1. regum
 sic etiam legitimus potuisse hoies, cum a natu-
 ra liberi sint, se ipsos in seruitutem redigere,
 & alijs dominis priuatis se penitus subij-
 cere, non modo spontanea voluntate & libera-
 liter,

Handwritten notes in the left margin:
 Ad rom. 1. docet
 Deutero. 21.
 dist. 2. cap.

Handwritten mark or signature in the right margin.

liter, sed etiam pro precio, ut patet ex Exo-
do, ubi de servis emptiis mentio fit, &c.
De q̄ habet etiā instituta, de iure psonarū.

QUOD RERVM dominū ho-
minibus acquisitū, dubitari pos-
test, quomodo possint homines
ab huiusmodi rerū dominio cā-
dere.

Dicendum breuiter id posse fieri tri-
pliciter, scilicet, ex voluntate iuris, ex voluntate
iudicis sententiam ferentis, & ex voluntate
ipsius possessoris. Quod enim ex voluntate
iuris seu legis possit dominū rerū ali-
cui tolli, & in alterū transferri, patet ex di-
ctis. Nam lex iusta ab initio potuit dominā
rerū iuste diuidere, & ea certis hominibus
appropriare: sed non minor est autoritas
principis seu legis post rerū diuisionē q̄
antea fuerat: igit iusta causa subsistente, po-
terit nūc homo rei suę dominio ex volun-
tate legis priuari, & in alterū transferri.

¶ Confirmatur hoc, quia ut supra tange-
batur, ex quo populus suam autoritatē &
iurisdictionē regibus & principibus con-
cessit, cōsensum suū legibus iustis a principi-
pe cōcedētis prebuit: ac proinde si lex ob
causam iustam aliquē re sua priuat / & alte-
ri eandem cōfert, in hoc ipso totus popu-
lus cōsentit, sicut & cōsentire debet, in quō
cōsensu ipsius domini particularis inclu-
ditur: ac proinde in causa nulla illi iniuria
fit, si per legē huiusmodi dominio rei suę
priuetur. Pro hac ratione est textus ad litē-
rā in l. De quibus, ff. de legibus, ubi dicitur,
Ipse leges nulla ex alia causa nos tenent, q̄
in iudicio populi sunt recepte.

¶ Hinc
correlate sequitur, ut leges non solum suf-
fragio legislatoris, sed etiā tacito consensu
omnium per disuetudinem abrogentur:
quoniam nil interest suffragio / an factis, po-
pulus voluntatē suā declaret. ¶ Nota tamē
non oēs in rebus aliquibus possidendis
seu retinendis, tutos esse in cōscientia per
hoc, q̄ eas legum autoritate retineāt. Sunt
enim leges de his rebus disponentes in du-
plici differentia, quedam cōcedūt aut ne-
gāt actionem seu repetitionē tantū, q̄ dam-
vero concedūt aut negāt ipsarū rerū domi-
nium, & itē sunt vigore quarū potest ali-
quis re sua priuari, & eius dñitum in alterū
trāsferri & tūc is, cui lex ipsa dominū cō-
fert, tutus erit in cōscientia rem illam tan-
q̄ suā iā factā possidendo. Qui autem legi

bus prioris ordinis tutum se esse in rerū
possessione quoad cōscientiam putat, falli-
tur, etiā si quoad forū contentiosum sit tu-
tus. Id satis aperte docet Augustinus in ep̄-
stola ad Macedonū, quę est numero. lxxij,
ubi ait, Inter hęc toleratur iniquitas male
habentium, & quedam inter eos iura con-
sistuntur, quę appellantur ciuilia, non q̄
hinc fiat, ut bene vtētes sint, sed ut male vtē-
tes, minus molesti sint, &c. Multa enim iura
re fori permittuntur ac defenduntur, quę
tamen iure poli damiantur, ut Augustinus
iterū ait in sermone de vita clericorū, & ha-
betur, 17. q. 4. cap. finali, dicēs In potestate
habet Episcopus nō reddere, sed iure fori,
nō iure poli. ¶ Si contra hęc obijcias, q̄ s.
nō solum tutus est in cōscientia, qui legibus
secundi ordinis vtitur, sed etiā qui legibus
prioris ordinis vtitur. Nam ex quo oēs eas
iustas esse supponimus, omnium consensu
sunt approbatę, & ex cōsequenti nō opus
fuit inter has & illas leges sic distinguere.
Dicendū, Imo in distinctione posita stan-
dū est. Et cōcesso q̄ omnium ad has & illas le-
ges cōsensu accedit, non tamē eodem mo-
do: sed cōsensu est diuersus, sicut & leges
ipse diuersę sunt in legibus enim, quę do-
minium rerum cōcedunt, cōsentit populus
taliter, ut dominium illud concedatur, &
ei, cui conceditur, acquiratur. In legibus
autē, quę actionem concedūt / aut negant,
cū huiusmodi leges forū iudicij concer-
nāt, determinantes quid quisq̄ in iudicio
possit, cōsentit populus in eo, quod lex ipsa
disponit, hoc est in actione alicui cōcessa,
qua poterit in iudicio vti: Itaq̄ cōsensu
populi circa leges nō se extendit plusq̄ le-
ges ipse ac proinde esto q̄ populus his & il-
lis legibus suū prebeat consensum, nō in-
de fit, ut qui legibus his vtuntur, sint in cō-
scientia, res alienas retinendo securi, etiam
si scdm leges fuerit pro illis iudicatū, ut pa-
tet, si iudex iuxta allegata & probata, vni
ex litigantibus rem super qua lis est mota,
adiudicet, cū reuera ius ad eā nō haberet, ta-
lis nō est in cōscientia tutus, exceptione rei
iudicatę, etiā si leges illi actionem cōcede-
rēt. Et ita de multis alijs posset exemplifi-
cari. ¶ Ad propositum igitur redeundo,
certū est, q̄ princeps / aut lex ex sufficienti
causa potest rem vnus cōtra eius voluntatē
rem in alium trāsferre, ut notant doctores

grauo
22700
in iur
p dant

les
p n n

in cap. Qui in ecclesiarum. de cōstituti. & in. l. finali. c. Si cōtra ius. &c. Et in hoc nō esset licitum potestati sublimiori rebella- re, quia hoc esset diuine ordinationi resiste- re, vt ait Paulus ad Rō. 13. Huius exemplum est in prescriptione, quando. s. ex iuris dis- positione res vnus ab alio per temp⁹ lege diffinitum cum bona fide possessa efficit possidentis. Similiter iure gentium res in bello capte, efficiuntur capientium, modo bellum sit ex parte capientium iustum. Simi- liter idem apparet, quando lex hominē ob culpā suā, rebus suis ipso facto priuat. vt si incidat quis in heresim, aut crimē lese ma- iestatis committat: nā ob hanc causam, re- rum suarum dominū ex legum voluntate perdit, & fisco applicatur, vt habetur cap. Cum secundū leges. de hereticis, lib. 6. Aut etiam si quis cadat in commissum, puta in agro vestigali, ipso vestigali non soluto. Aut si quis occultaui mercēs, quarum ve- stigal erat soluendum, quia ipso facto, res illarum dominium perdunt, & acquiri- tur fisco. Etia si in his casibus res huiusmo- dilicite retineri possunt ante sententiam de claratiuā sine qua sententia res huiusmo- di possessores auferri nō possunt, posses- sores tamē nō poterūt eas alienare, cum sue nō sint: q̄ si eas alienent utalo gratuito, pu- ta per viā donationis, minus peccant, q̄ si titulo oneroso eas alienarēt, puta per viam venditionis: quia in hoc secundo casu, vlt- ra q̄ que non sua sunt vendendo alienant, ipsum emptorem insuper aggrauant: quia res, quā emit, & precii, quod pro ea dedit, periculo sunt exposita, ex quo res illa em- pta ipso iure cōfiscata, apud quēcumq; fue- rit, excuti & euiti potest. An autem sit ne- cessarium, crimēn, ratione cuius aliq; ipso facto a rerum dominio cadit, esse in foro iu- diciali pbabilean sufficiat illud esse etiam occultissime commissum, vt hęc pena lo- cum in cōscientia habeat, dubitant aliqui. Mihi tamen nō videtur esse necessarium, q̄ iuris ordine probari possit, nisi ad finem hunc, s. vt fisco possit effectualiter huius- modi delinquentem cōuenire, & eidem bo- na eius confiscata auferre. Quod in de ap- paret, quia si quis in heresim lapsus, adeo vt iudiciario ordine id probari non possit, ipsemet suum crimēn in iudicio confitea- tur, iuste poterit ad rerum amissionem dā-

nari, & currit pena a die patratū criminis. Potest secundo aliquis rei sue dominū amittere ex iudicis voluntate, sentētia eius interueniente. Exemplum est clarum, Si quis furtum/aut aliud delictum perpetr- auit, proter quod incidit in penam dupli/ aut quadrupli, aut aliam alterius quantita- tis: & probato crimine, iudex illum ad pe- nę solutionem condemnat, & alteri iuxta legis dispositionem eam applicat: tunc res illa, ad quam soluendam cōdemnatur, sua esse desinit, & alterius efficitur, etiam si an- te sententiam non esset in cōscientia ad pe- nę illius solutionem obligatus, vt est cōs do- doctorum sentētia, iuxta cap. Fraternitss. 12. q. 2. Et glo. ibidem. Et procedit hoc, qu- do iudex nō ex presumpōe, sed ex verita- te sufficienter per probationem/aut partis cōfessionem cognita sententiam tulit: alio qui nec reus tenebitur penā illam, ad quā condemnatus est, soluere; nec solutā poterit actor tute in cōscientia retinere, esto in foro iudiciali siturus. Et his duobus mo- dis predictis dominus rei inustus re sua pri- uatur, & in ius ac dominium alterius trans- fertur. Potest tertio quis a rei sue domi- nio cadere, per voluntatē propriam, vt per viā donationis, aut alterius contractus, aut legati, alijsq; modis de iure permissis. Hęc enim facultatem res suas in alterius ius & dominium transferendi, habent oēs, qui in rebus huiusmodi liberū habent domi- nium ex iure gentium, vt habetur instituta. de iure naturali. Et iusti. de rerum diuis. dicitur. Nil tam conueniēs est naturali equi- tati, q̄ per voluntatem domini volentis rem suam in alium transferri, ratā haberi.

C S S E T tamen dubium, an suffi- ciat privati domini consensus, vt res sua in alterius dominium transferatur. Respon. Quod non sufficit, si leges in aiorum contradicant. Pa- tet id de rebus ecclesię, que alienari non possunt, etiam si ipsa particularis ecclesia id velit. Patet etiam de rebus a furioso/vel minore donatis, quorum donatio per leges minime approbatur; sed efficitur nul- la. Patet de mutuario vsuram sponte sol- uente, que non ideo efficitur ipsius vsura- rij. Patet de muneribus, que litigantes iu- dicibus conferunt, vt iustam/ siue vt iustu- ram ferant sentētia, Et vniuersaliter de re- bus

ex iudi-
o volun-
tate

ex ptis
ppiebo
luntate

Imette
si sente
no ad pti
+ rei domi-
nium.

rescrip-
tio -
es in bello
capta
ma bitio
m
incomphi
cos in no
infusio
in
pno on
mly b. h.
galia

pohrip
mco h
at h
h. i. m.
altum

his voluntarie ad aliquod flagitiū perpetrā dum datis, quarū traditio / seu donatio inde inualida est, nec tutū reddit donatariū, quā talia retineri nō possunt, sed de necessitate sunt restituenda; a quarū restitutione nō semper donatarius per liberam donātis remissionē eximitur, vt patet ex cap. Exigit, decēsisibus, lib. vj. et alibi. ¶ Et sicut voluntas elicitā domini priuati non semper sufficit, vt res sua in alterius trāsseratur dominium, ita nec sufficit eiusdē voluntas debita, vt rem illā accipiēs, a restitutione eiusdem sit liberatus. Id patet de mutuario, qui iurauit se vsurā soluturum, et tēpore adueniēte, vsurā, prout iurauit, soluit: talis cōsentit actu debito in datiōe illius vsurę, ex quo debet eam obiusurandum soluere, iuxta cap. Debitorēs, de iureiurando. Et tamen nō inde releuatur mutuator a debito restituendi. Idem patet de eo, qui latronibus in vīa occurrentib⁹, vt mortē euadat, iurat se illis certam pecuniarū summam daturum, qui postea dat, sicut dare debet; et tamen latrones pecuniā accipientes, tenentur eandē restituere, vt habetur sententialiter de his, quę vt metusue causa fiunt, cap. Ad audientiam. Horum et similitū ratio est, quia sicut ab iniūto iura principū vim habuerunt / res temporales singulis appropriāti: ita et nūc vim retinent, ad impediēdum ipsarū rerum alienationem. Vnde et in multis casibus donationes non tenent, nec contractus omnes validi sunt, qui priuatorū cōsensu et voluntate fiunt, legis / aut legislatoris voluntate reclamante. Et merito id quidem, quia iustum est, vt inferiorum voluntas, quę facile obliquari potest, superiorū volūtatī / ac dispositioni subiciatur, quorum est inferiorū actiōes dirigi. Hęc etiā est causa, quare papa potest in votis et iuramentis inferiorum dispensare, et interdum irritare, quia, si sepe vouentes et iurātes ab eo, quod melius est / aut magis expediēs, deuiare solent. ¶ Illorum igitur consensus elicitus / aut debitus valebit ad rem suam in alterius dominium trāsserendum, qui rem illam possūt alienare: quales sunt, qui mentis compotes sunt, et quibus iure res suas alienare non est interdīctum. De quibus vide doctores. ¶ Hęc premittēre volui, quia sūnt vclut fundamentum generale totius materię de restitutione: qui enim aliquā rem detinet, et nō ex legis

aut iudicis auctoritate nec prioris possessoris voluntate, non iure / sed iniuste eam retinere videtur, ac proinde restituenda est. Sec⁹ si eā ex iuris / seu iudicis auctoritate / aut prioris possessoris ipsam alienare potentis consensu retineat. Quibus addēdum est in presentī materia non tam attendendum esse cōsensum elicitum domini / q̄ debitu: quia sepe accidit, vt res aliena accipiatur / aut retineatur domino actu elicitō dissentiente, actu tamen debito consentiente, vt pote qui debeat consentire: & tunc licita est huiusmodi rei acceptio & detētio, vt si pauper in extrema existens necessitate aliena / ad sui sustentationem, domino reclamāte capiat licite eam accipit: quia et si actu dñs non cōsentiat, debuit tamē consentire, ex quo pauper alia via, qua suę indigētē posset subuenire, minime patebat. De quibus / et alijs fundamentis infra particulariū agetur.

¶ De rebus alienis

necessario restituendis. Questio secūda.

Quibus p-

missis, expedie dasunt breuiter ea, quę in genere de restitutione tractari solent, anteq̄ ad materias & casus particulares descēdamus. Solent autem aliqua generaliter inquiri. Primo, an sit de necessitate salutis aliena restituere. Secūdo, cui restituenda sunt. Tertio, vbi. Quarto, quando. Quinto, quo ordine sit huiusmodi restitutio faciēda. Postremo, quibus modis restituendi obligatio contrahatur. Et inde patebit, quis teneatur restituere. ¶ Ad primum de necessitate restituendi arguitur q̄ non sit de necessitate salutis, Primo, quia ad vitam eternam obtinendum, sufficit homini mā data seruare, iuxta id, quod christus dixit, si vis ad vitam ingredi, serua mandata. In mandatis autem legis / seu decalogi, de quibus christus videtur esse loquutus, non apparet datū p̄ceptū de restituendo: quia maxime cōtineretur sub p̄cepto de nō furando, sed illic nō p̄cipitur act⁹ positiu⁹. Quis est restitutio, sed solū videtur act⁹ phiberi, puta furtū cōmittere: alioq̄ dabis q̄ p̄cepta negatiua obligāt ad act⁹ positiuos, sicut & affirmatiua, quod tamē inde videtur sal

Reqsita
restitutionis
ijs.

an Restit
sit de necessitate
huj.

sum: quia negatiua obligat semper / & pro semper, affirmatiua autem non ita pro semper obligant. Cum igitur actus restituendi nō cadat p semper sub obligatione, sequit̄ q̄ nec sub precepto negatiuo. ¶ Secundo, nullus peccat alienum detinendo, si de consensu elicitō / aut debito ipsius domini illud detainat, quando quidem actu elicitō / aut debito consentienti iniuria non fit: sed dominus rei sciens suę rei detentorem nō alioq̄ paratum esse restituere, debet in hoc ipso consentire, q̄ detinens eam possideat / & teneat. Id probatur, Quia vnusquisq̄ debet rē suam pro fratris salute pro eiusq̄ peccato euitādo exponere, ex quo plus animam fratris, q̄ propria bona fortune tenemur diligere. Cum ergo fur peccatū, alienum detinendo, euaderet si dñs rei ad id consensum adhiberet, sequitur dñm rei debere consentire, ne fur rem aliter detinēdo peccet. Quod autem per consensum delictum fur ille p̄t̄m iniuste retentionis euaderet, apparet: quia si dñs rei actu elicitō libere consentiret, fur p̄t̄m iniuste retentionis euaderet: igitur si similiter euadet per cōsensū debitū, cū idē videat̄ operari consensu debitū quod elicitō operat̄. ¶ Tertio arguitur, quia sepe accidit, vt restitutio sine notabili detrimento famę / aut corporis / aut familie, fieri non possit, vt si re restituta p̄datur, seu infamatus maneat, qui eam furtiue abstulerat, aut si inde timeatur probabiliter mortem alicui euenturam, siue per viam iustitię, siue per viam vindictę: in his & alijs casibus huiusmodi non est necessaria restitutio facere, esset autem, si restitutio esset de necessitate salutis.

¶ Quibus non obstantibus tenēda est cōclusio contraria. Quod probatur ex Augustino in epistola ad Macedonium, dicente, si res aliena, propter quā peccatum est, reddi potest, & non redditur, penitentia nō agitur, sed simulatur, & ita non dimittitur peccatum, nisi restituatur ablatum. Et habetur. 14 q. 5. cap. si res. ¶ Secundo idē patet ex Paulo ad Ro. 13, dicēte, reddite omnibus debitum, cui tributum / tributum, cui vestigal / vestigal, cui honorem / honorem, cui timorem / timorem, & nemini quicq̄ debeatis. &c. vbi omne debitum reddendū esse dicit, quod verbū necessitatē importat.

¶ Tertio idē patet. Qui scit furtum ab

alio perpetratum, & domino querenti nō indicat, cum id absq̄ propria iactura possit, peccat, & reus est furti, vt ait Hierony. super illud prover. 29. Qui cum fure participat. &c. vbi ait. Nō fur solum, sed ille retinetur, qui furti conscius, quereute possessore, non indicat. Et habetur de furtis. cap. Qui cum fure. &c. Igitur a fortiori qui rē alienam, domino inuito detinet, peccat, nisi restituat. ¶ Quarto idē patet rōe rem alienam contra domini voluntatem occupare, certum est esse mortale peccatū, & contra salutem animę ipsius occupantis, idēq̄ ideo, quia dominus rei iniuste per furem damnificatur, cum re sua iniuste priuatur: sed qui rem alienam contra domini voluntatem retinet, non minus ipsum dominū damnificat, q̄ rem eius de nouo occupando, vt constat: igitur non minus mortaliter peccat alienum retinendo, q̄ ipsum de nouo occupando. ¶ Correlatiue sequitur, cum q̄ bona habet restitutioni obnoxia, non posse ea alienare, nec in dote, nec in dotatione propter nuptias, nec propter ingressum religionis, nec pro alimentis filijs impendendis, nec pro captiuis redimendis. Contra quosdam, qui intuitu pietatis, & ad finem aliquod bonum tam notabile alicui querendum, eos, qui taliter aliena expendunt, a peccato excusant: cum stet contra sententiā Pauli ad Ro. 3, non esse faciēda mala, vt eueniāt bona.

¶ Ad idēs ante oppositum. Ad primum dicendum, q̄ illo precepto, Non furaberis, tacite precepitur rei ablate restitutio: non enim qui rem alienam capere prohibet, eam contra dñm eius retineri concedit, vt constat. Nec inconuenit per preceptum negatiuū interdum actum positiuū iuberi, vt quando ad obseruantiam negatiuū est alius actus positiuus necessarius. Cuius exemplum clarum est in precepto de nō occidēdo, quod cū in se negatiuum sit, obligat tamē ad actum positiuū, sine quo proximū / aut nosipos a morte liberare nō possum⁹, q̄ lis est act⁹ q̄ proximū a morte iniuriosa illi parata defendim⁹, aut q̄ panē fame pereūti porrigim⁹. Nō enī minus reus est homicidij, q̄ fratrē a morte, cū potest, nō eripit, q̄ q̄ eidē mortē infert, iuxta Symachi decretū, Nil refert mortē inferas / vel admittas: mortē enī lāguētib⁹ videtur infligere. qui hanc,

colazatio
em brigar
mli. vij.
o. scq. nō
3.

insio
222

2

bona
restitu
tionij
obnoxia
alienari
nō pōnt

hanc, cū potest, non excludit. Ita igitur in proposito, quous preceptū de nō furādo ne gatiū sit, si tamē finis pcepti sine actu positio saluari non potest, eodē pcepto iudicemur actum huiusmodi positivum facere: finis autē pcepti de nō furādo est ne minē reb⁹ suis iniuste pvari, ideo seq̄. &c.

¶ Ad secundum videtur in trib⁹ deficere. Primo, q̄ presupponit, q̄ dñs rei futitue intus in hoc cōsentire debeat, q̄ furrē futuram detineat, idq̄ ad vitādum p̄t̄m iniuste detentionis: quod tamē falsum est, quia nō per hoc vitaretur p̄t̄m ipsius furis, qui nū de cōsensu domini curās, parati animi est, modo cōsentiat dñs, modo dissentiat, rē futitūā apud se retinere. **¶ Secūdo, q̄ non est vniuersaliter verum, q̄ teneatur homines suas exponere / seu donare ad vitādum p̄t̄m proximi, maxime q̄n p̄xim⁹ ex malitia peccat, iuxta doctrinā Ch̄i Matt. 5. Simite eos, quia cecī sunt, & duces cecorū. Si autē ex ignorātia p̄t̄m cūenire timetur, iustificiter ignorantī providetur, si veritate, quā ignorat, doceat, absq̄ hoc, q̄ que sua nō sunt, illi cōdonentur: tunc enim de veritate instruct⁹ si peccet, iam nō ex ignorātia, sed ex industria peccabit, et sibi soli erit id imputandum. Si vero timeat fratrem ex fragilitate peccaturum, an necessāriū sit ad huiusmodi p̄t̄m impediedum illi fragillibona n̄a tēporalia donare, hoc haberet aliquid difficultatis, extra casum propositū de fure. Et pro nunc dicēdum, q̄ vbi aliq̄s habet rerum abūdātiā, aliq̄ vero ob inopiā, qua premūtur, parati sunt in aliqua peccata ex fragilitate pot⁹ q̄ ex malitia incidere, & certus sit homo ille, q̄ per donationē aliquā illi a casu illo p̄seruabunt, deoq̄ postmodum seruire curabūt, credere in casu necessārium esse talem donationē facere. Raro tamē hęc omnia cōcurrent ad huiusmodi obligationem inducendum. De quibus tamē alias. In casu autē p̄sentī nō vīdeo dñm rei futitue ad cōdonandum furi, quod iniuste abstulit teneri, ad finē liberādis illum a p̄t̄o, cum certum sit, illum qui restituere nō vult, ex industria / & animo deterrimato, aliena, etiā dñō iniusto, velle retinere. **¶ Tertio q̄ presupponit ratio cōsensum debitum idē operari, quod operaretur elicitus: quod si vniuersaliter intelligatur, cōstat in multis falsum esse. Nā cōfessor po-****

test cōfessionē detegere ad cōsensum exp̄sum cōfiteētis, quā detegere nō potest ad cōsensum eiusdē debitum, vt supra codice de confessione deduximus. **Similiter, si qui verbis exterioribus matrimonium cōtrahant, si asit interior actualis consensus, verum est matrimonium, quale non esset per solum debitum cōsensum.** **Similiter in eo, qui baptizatur, verus consensus in baptismo, causa est, vt verum sit sacramentum, quale non esset, co secluso, etiam si consentire deberet.** **Similiter dispensatio Pape in gradib⁹ prohibitis ex actuali consensu facta, valet, vt dispensati possint contrahere, ad quod tamē minime valeret cōsensu debitus dispensandi.** **Sicut si actu excomunicatum absoluat, manebit absolutus, non tamen si non absoluat, etiam si absoluere debeat.** **Similiter si mutuarius iurauit se vsuram soluturum, liberabitur ab vsura solueda, si mutuanus actu remittat, non tamen liberabitur per hoc solum, q̄ remittere debeat.** Et ita patet non idē operari cōsensum debitum, quod operaretur consensus actualis & elicitus. **Quamq̄ in distractio- ne seu possessione rerum temporalium seculus sit. Ratio discriminis videtur, quia in exemplis supra citatis, que sacramenta dispensationes atq̄ absolutiones cōcernunt, ad rei validitatem necessarius est cōsensu eius, qui debet consentire, nec in illis casib⁹ de iniuria cuiusq̄ agitur, sed potius impertinens est in illis aliquid iniuriā fieri / aut non fieri, vt res valida sit / aut inualida. In reb⁹ autē alienis accipiedis / retinēdis aut alienādis vt factū teneat, & restitutio locū nō habet, ad iniuriā / seu iniustitiā per se respect⁹ habetur, ita. s. vt tunc sit rei alienę restitutio necessaria, q̄n eius acceptio / seu retentio iniusta est / aut iniuriosa. Est autē talis, quādo dominus ipsius rei / nec actu elicitu / nec debito in suę rei occupatione / aut detentione cōsentit. Nō autem est talis, si dominus actu elicitu / aut debito consentiat: q̄a quomodocūq̄, consentiat, iam non est rationaliter iniustus in hoc, q̄ res sua ab alio detineatur, & per consequens tunc non est iniusta talis detentio.**

¶ Ad tertium ex dictis patet solutio, q̄ tūc ē restitutio necessaria, quādo is, cui faciēda ē, est ratiōabilis iuu⁹, si sibi nō restituat. Ecōtra vero, si i rei suę detentio actu elicitu / aut

CODEX DE RESTITVTIONE.

debito cōsentiāt, quia illi iniuria non fit, cessat/ aut suspenditur obligatio restituendi. Ac proinde cum rationale nō sit eum velle rē sibi cum tanto damno & periculo restituētis/ seu alterius restitui, cōsequens est, q̄ quando sine tali damno/ aut verisimili periculo res reddi nō potest, cessat obligatio restituēdi, Reuiviscit tamē, illo dāno & periculo cessante. Et per hoc poterit ad multos casus respondere.

E E O, quod secundo loco querebatur, cui, s. sit restitutio faciēda, spoliator/ an vero domino? Respo. absq̄ disputatione, q̄ non potest vnica regula generalis tradi. Nam aliquando est res suo dño restituēda, aliquādo p̄habenti, etiā si sua non fuerit: aliquādo Ecclesię: aliquādo pauperibus: aliquādo fisco, aut camerę apostolicę, prout iure sunt talia bona huic/ vel illi applicata. Quāq̄ regulariter sit spoliatus restituēdus, vt patet de restitutione spoliatorum, per totum. Et cap. Reintegranda. q. 1. non tamē semper. Pro quo aduerte, rem restituendam esse in duplici differentia pro nunc, q̄dam est sine voluntate possidētis ablata, q̄dam vero ab ipso possidente data. Et primo dicamus de re ablata. Presuppōsito ergo, q̄ aliquis rē ablata detineat, quę ab eodē retineri nō potest, si is, q̄ p̄habuerat, furtiue/ aut p̄vīm/ aut notoriā iniustitiā eā tenebat, nō est illi reddēda, sed ei, q̄ ius ad rē habere dignoscitur. Ratio, quia fur nullum ius ad rē illā habebat, ideo illi nulla fit iniuria, si res huiusmodi nō illi restituatur. Nec obstat, quod dicitur cap. In literis. de restitutione spoliatorum. s. q̄ predo scdm iura est restituendus. Nam hoc nō procedit de predone notorio, ille enim nō restituendus/ sed suspendendus est: sed procedit de predone, qui de facto erat in possessione ipsius rei, ad quem pertinet de re ipsa rationē reddere: & ita interim q̄ non constat ad quem res ipsa pertineat, si predo restitui petat, & non simul rei verus dominus eandem petat, in foro contentioso restituendus venit, sed non in conscientia, si certum sit, predonem rem illam non nisi per rapinam obtinuisse. ¶ Si autē res, quę retineri nō potest, fuerat ei, cui subtracta est, accommodata, locata, impignolata, seu deposita, aut vendita, tunc res illi, cui subtracta est, venit restituenda, etiā si verus

rei dñs non sit. Ratio, quia ille rem illam cum bona fide possidebat, & titulo honesto eā tenebat, & ad ipsam tenendum / seu ipsa re vtendum, ius aliquod habebat, vnde & in iudicio potest eam repetere: ideo illi, non vero domino, est restituenda: etiā si rem illam vltra tempus accommodationis seu locationis possideret. Quia ex quo titulo honesto eam tenebat, ad ipsum pertinet de re ipsa rationē suo domino reddere. ¶ Inde sequitur, q̄ si is, cui res subtracta ē, & si rerum, quas tenebat, dñs non esset, earum tamē administrationem habebat, illi est res huiusmodi restituēda, vt si sit tutor, seu curator. Similiter si dispensator sit, aut procurator aut thesaurarius, frumentari⁹, ali⁹ ue officialis, cui res aliquę cōmissę sūt cōseruandę/ dispēsandę aut recuperandę/ aut aliter distrahendę, quibus rōe officij incumbit de huiusmodi rebus rationem reddere, & illis aliquid subtrahatur, eisdem, non dominis ipsarū, est faciēda restitutio. Quod si quis contra hoc, quod dicimus, vero domino velit rem restituere, & inde aliquod damnum, his, qui p̄habebant, euenit, tenebitur de huiusmodi damno, nisi per fidem bonam excusetur. ¶ Sed si is, cui aliquid subtractum est, erat verus dñs, liberā suarū rerū administrationē habens, tūc vero dño est sic subtractū restituēdū. Et procedunt hęc de rebus alicui subtractis contra ipsius possidentis voluntatem. ¶ Contingit autem, q̄ quis rem, quam retinere non potest, eam habeat ex voluntate p̄habentis, quia. s. p̄habens eam illi dedit: sed refert qualiter eam dedit, q̄ vel libere & sponte donando, absolute/ vel conditionaliter, vel ob causam. Si absolute donata est, & donatio non valet, donanti est restituenda. Ratio, quia ex quo donare non potuit, p̄inde est, ac si non esset donatio facta, & ita ad donantem res donata deuoluitur. Si conditionaliter, conditione non existente, similiter ad donantem redire debet, ex quo nō nisi sub cōditione donauerat. Idē dicitur si quis rē dedit ob causam honestā/ non liberaliter, sed aliq̄ necessitate motus. vt qui dat iudici, vt iustitiā ei faciat, aut qui dat diuiti, vt illi mutuet: nam in talibus danti est restituendum. ¶ Si ob causam turpē fuit facta donatio, vt si quid datū est alteri, vt aliquid indebitū agat, puta iniustā ferat sententiam

est restitutio

Do m. in te
Supp do
nte om
st. in
us: st

do notio
st. ob
in turpē

etiā, aut falsū deponat, aut flagitiū ali
 quod cōmittat; tūc communis videtur sen
tentia doctorum, q̄ res illa nō est danti resti
tueda, eo q̄ obstat sibi sua turpitudō. Cō
 tra quos facit ratio (loquendo in foro cōn
 scientiē) Nam leges, quę in odiū turpitudi
 nis statuūt res illas turpiter datas nō esse dā
 tibus restituendas sunt p̄nales, & ita in cō
 scientia non obligāt ante sententiā latā. iuxta
 glo. approbatā cap. Fraternitas. 12. q. 2. ac
 proinde dantis turpitudō nō obstat, quo
 minus datum possit ante sententiā contra
 dantem latam, eidē restitui. Verū in hoc ca
 su videtur distinguēdū: quia vel causa tur
 pis, ob quā res donata erat, postmodū est
 subsequuta, & tūc nō danti est taliter accep
 tum restituendum, sed pauperibus. Si tamē
 causa turpis nō est subsequuta, tūc eidē
 danti est restituēdum, quod ob illā causam
 fuerat acceptū. Ratio primū est, quia qui ob
 causam illam donauit, causa subsequuta vi
 sus est a se omnino dominū rei datę abdi
 care, igitur nō est sibi reddenda. Ratio scđi
 est, quia nō donauit nisi ob causam illam;
 igit illa causa nō subsistente, nō est visus a
 se rem sic donatam abdicare: igitur sibi est
 in conscientia reddēda. Et quīs homo ob
 turpitudinē suā dignus sit, qui re sua priue
 tur, nō tamē ideo eo ipso priuatus est, cum
 aliud sit, hominem dignū esse priuari, aliud ve
 ro ipso facto priuatū esse, cum secundum
 Augustinum peccator nō sit dignus pane,
 quo vescitur. ¶ Deinde si res data est simo
 niace, tunc nō danti, sed ecclesie, in cuius in
 iuriā res data est, venit restitutio faciēda,
 iuxta turis dispositionem. de simonia. cap.
 De hoc autē. Quāq̄ aliquando est restituē
 da ei, qui dedit, vt habetur cap. Veniens.
 ibidem: quod accidit, quando quis cupit
 deo in monasterio seruire, et fratres eum se
 ducentes, aliquid ab eodē extorquēt, quasi
 alioqui de consuetudine debitū, cum debi
 tum nō sit, tūc venit ille restituendus. Talis
 videtur fuisse casus in cap. Veniens cōtenū.
 Et ob eādē causam si aliquid datum est, ob
 causam nocendū alicui, volūt aliquid illud
 esse restituendum nō danti, sed ei, in cuius
 iniuriā est datū. Quod mihi nō omnino
 placet. Nā res illa nō est debita illi, in cuius
 iniuriā data est, nec enim est ei debita ex vo
 luntate dantis, nec ex voluntate legis, que
 super hoc nil disposuit, etiam si super casu

de simonia disposuerit. Ac proinde quīs
 in foro iudiciali possit res huiusmodi illi
 applicari, ante tamē q̄ illi adiudicetur, po
 terit res illa pauperib⁹ erogari. Secus post
 sententiā ad iudicationis latā, quia tunc res
 erit illi, ex autoritate iudicis debita. ¶ In
 de sit, q̄ si res data, est ipso facto per legem/
 aut p̄ iudicis sententiā fisco/vel alicui cōta
 tu/seu persone applicata, illi est res huiusmo
 di reddēda. ¶ Si deniq̄ nō est cognitus is,
 cui restitutio est faciēda, p̄missa ad id scie
 dū diligētia, aut si tā absens est, seu distās,
 q̄ sine maiori dispēditō res illi reddi nō po
 test, tūc restitutio deuoluitur ad pauperes:
 maxime si res modici precij est, alioqui ser
 uetur/vel deponatur, quousq̄ restituēdus
 sit de re ipsa certiorat⁹. Et sic venit limitari
 dū cap. Sicut dignū. de homicidio; vbi di
 citur, q̄ aliena nō sunt pauperib⁹ erogāda,
 q̄n possunt suis dominis restitui: quia pro
 cedit, q̄n debitū est notabile. ¶ Si deniq̄
 res aliena vi/aut metu, dolo/aut fraude, seu
 cōcussione extorta est, danti est restituēda;
 Ratio clara est, Quia in hīs casib⁹ nō vide
 tur ex libera voluntate, res illa data; sed in
 uoluntarie. Excepto, nisi dans nō obstāte
 fraude/aut simulatione accipietis, velit/ &
 intendat libere, & liberaliter donare; quia
 tunc res nō danti, sed ei, cui donare intēde
 bat, venit restituēda, vt si quis fingit se pau
 perē/aut cōsanguineū dantis, roē cuius illi
 aliquid liberaliter donatur, videt illud sic
 acceptū reddēdū pauperi/vel cōsanguineo,
 cui donator dare intendebat. Cuius rō est,
 quia ex quo libere & gratis intendebat do
 nare, quod dedit, visus est a se dominium
 rei donatę abdicare: & ideo non oportet
 eidē restitutionē fieri. ¶ Si obijcias, q̄ non
 uoluntarie rē illā dedit in casu cū fuerit se
 duct⁹, & ex errore illud dederit: & cū error
 voluntarium tollat, sequitur q̄ danti est resti
 tuēdum, & q̄ ea parte, qua donatio ex erro
 re processit, uolūtaria nō fuit, hoc est, si her
 rauit in persona/vel qualitate persone, ex
 quo errore motus fuit illi persone donare,
 donatio illi facta non valet: attamen in eo,
 q̄ intendebat dare pauperi/aut cōsanguī
 neo, nō error, sed spontanea voluntas fuit.
 Itaq̄ errauit in persona, cui dedit, & nō in
 persona, cui dare intendebat: sciebat enim
 esse pauperes in mūdo: sciebat etiam se cō
 sanguineos in illo gradu simulato habere;

do. nō est
 cognitus m
 Intentione
 tit. v. p. q
 multū dist
 res extor
 viant do

8
 no.

CODEX DE RESTITVTIONE.

et his, quos tales esse sciebat intēdebat donare, ideo quo ad illos valuit donatio, non quo ad hūc accipiētem, de quo error habebatur. Secus si nullū talem consanguineū haberet, qualē se esse simulator fingit, quia nō solum datio huic facta, sed intētio consanguineo dandī ex errore procedēt, ideo tunc datum est eidem restituendum.

VID, quod tertio loco querebatur, scilicet vbi est restituenda res, quę restitutioni est obnoxia? An scilicet in loco, vbi accepta fuit, an vbi creditor fuerit? Respondetur, quod regulariter in loco, vbi res fuit accepta, vt habetur capitulo. Episcopis. et capitulo. Reintegrada. 3. q. 1. Particularius tamē respondendo, est distinguendū. Quia si creditor et debitor sunt in eodē loco, vbi res accepta fuit / seu ablata, tūc ibidē est restitutio faciēda. Si autē in eodē loco nō sunt, distinguendū iterū est. Quia si debitor sic erat bonę fidei possessor, quod rem suā esse, et neminē eā debere putabat, tūc satisfacit, si quādo scierit se debitore esse, rem illiē soluat / seu restituat, aut restituendā deponat, vbi se repererit. Nec tenetur rem suis expensis ad creditore mittere, satis est ei significare se debitore esse, et rem debitā seruare, vel in loco tuto eam deposuisse. **¶** Si autē erat male fidei possessor, et sciebat se debitore esse, vt si furto / vel dolo malo eā abstulerat, dicitur aliqui, quod tenetur rem ad creditore proprijs expensis, et nō ipsius creditoris mittere, vt ait Catechanus. Alij verō cū Panorini in cap. Cū tu de vfuris. distinguunt. Quia vel debitor huiusmodi recessit a loco, vbi res fuerat ablata, vel creditor inde recessit. Si primū, debitor tenetur suis expensis ad creditore rem debitā mittere. Si secūdū, nō suis, sed creditoris recedentis expensis res illi venit mittenda. **¶** Verū aliter distinguendū esse videtur in hoc casu de male fidei possessore. Si enim debitor a loco prefato recessit / & nō creditor, suis expensis / et nō creditoris est illi suū debitum mittendū. Ratio est clara, quia culpa parit / aut morosi debitoris, creditori nocere non debet, noceret autē, si in recuperatione rei sue cogēretur expensas facere. **¶** Si autē creditor recessit a loco prefato, videatur an secum erat res sublatā / seu debitā portaturus / vel non, et si sic, an esset expensas in rei illius portatione factururus /

vel nō. Et quidem si res secum erat sine expensis portaturus et alijs distracturus, tūc debitor tenetur res debitam proprijs expensis ad creditore mittere, & nō expensis creditoris. Ratio est eadem, quia non debet creditor expensarū solutione ex culpa debitoris grauari, qualiter grauaretur, si deberet creditor expensas soluere, quas alioq facturus nō erat. **¶** Si autē rem erat cū expensis secū portaturus, tūc debitor tenetur res debitā ad creditore mittere / expensis creditoris, & nō proprijs. Ratio est clara, quia sicut creditor in restitutione illi faciēda grauari nō debet, ita nec ab expensis, quas alioqu esset factururus, est de necessitate per debitore releuandus, quia tunc lucrum ex restitutione reportaret, quod non est iustū. Verū hoc procedit, quando debitor, qui suis expensis rem debitā creditori mittit, sperat se expensas, quas fecit, a creditore recuperaturū: sic enim suis expensis mittere tenetur. Secus vbi non speraret se expensas huiusmodi recuperaturum, quia tūc satis est, si in loco, vbi res iniuste accepit, eadem restituat, creditore de hoc certiorato. **¶** Si nullis dubitatio est, de debito ex contractu, vt si mercator mihi Compluti mutuauit aliquid, & Hispalim abiit, forte non restituatur, an ego teneor illiē mutuātū meis expensis mittere, an suis, an nec meis / nec suis, mittat huc ipse si velit aliquē qui ad ipsam res mutuātā / et per me solutā afferat. Videtur de rigore conscientie, supposito quod nulla sit ex parte mutuātis donatio, quod mutuataris debet mutuante seruare indemnem, ita vt nec damnum ex mutuo patiat, nec lucrum alioqu acqurendū perdat, nec grauamē aliquod inde sentiat. Quo supposito, est distinguendū, vt supra. Quia vel mercator erat res, quā mutuauit, secum in Hispalim cum expensis portaturus, si eā ad instantiā mutuataris nō mutuasset / vel nō. Si nō, certū est mutuatarium nō teneri mutuārū suis proprijs expensis in Hispalim mittere: satisfacit, si Compluti, vbi mutuū acceperat, reddat seu deponat. Si primū, tenebitur mutuataris mutuātū expensis creditoris, quas alioqu factururus erat. In rei deportatione, in Hispalim / vbi est, mittere, si sperat se a mutuante eas recuperaturū, vel eas poterit a mutuato defalcare. Id patet, quia alioq mutuator sentitēt grauamē, si deberet ab

Hispalim

bires est
est restituenda

quasi de
est

in fidei
est

de
n. debitor
recessit

de

debitor
est

Hispani aliquē in Cōplutum mittere, q̄ mutuum recuperet, et ad ip̄m deferat, a quo grauius teneat eum mutuatarius exonerare. Et procedit respōsio, siue mutuatarius fuerit in mora, siue nō, quia vt cūq̄ sit, tenetur ad omne interesse mutuat̄is, vt suo loco patebit. ¶ Itaq̄ in hui⁹ modi restitutio nibus agendis, q̄n creditor a loco p̄fato recessit, quib⁹. s. expensis debitum sit mittendum, attendendum est ad id, quod supra tactum est, s. spoliatum, mutuantem, accōmodantem, seductum, vi aut metu ad aliquid dandum inductum, et alios huiusmodi, q̄bus est aliquid restituendum, nec lucrum in restitutioe debere sentire, nec damnum pati: ideo ab expēsis, quas alioqui facturi nō erant, per debitores sunt releuandi, nō ab his, quas alioqui fecissent, res suas alibi de portando. Secus in deposito reddendo, q̄ illud nō oportet ad dominū, q̄ a loco recessit, expensis depositarij mittere. Imo nec tenetur depositari⁹ mittere, sed satisfacti, si paratus sit domino petenti illud reddere. Domino tamē incumbit p̄ re sua apud alium deposita mittere, alioqui depositarius in iure grauaretur, q̄si pot⁹ mercede q̄ grauius sine dignis sit. ¶ Correlate sequitur, q̄ ad casum sequentem dicendum sit in quo quendā cōfessorē actum esse cognouit cum mercator Hispani. merces de medina secū in locum suum per viā portaret, fuit rebus illis in parte spoliatus: sed p̄redo penitenti ductus, cōfessus est, paratus quidem spolia ad locum, vnderapuerat, redire, volebat tamē in Hispaniā ea oīa suis expensis mittere, nisi inde defalcaretur, quantum ad residuum mittendum necessarium foret. Cum quo cōfessor contentus, illum absoluit, seipsum excusans q̄ rem spoliati, vtiliter egit, quia alioqui nil de p̄fato spolio recuperasset. Dicendum, q̄ si p̄redo non habebat unde de integre spolia suis expensis mitteret, bene quidē. Si autē habebat, tenebat oīa spolia suis p̄p̄rijs expēsis in Hispaniā mittere, etiā si multe esset expense: deductis tamē in de expēsis, quas alioq̄ spoliati⁹ in portandis illis reb⁹, q̄b⁹ spoliatus fuit, factur⁹ erat. q̄ si id facere recusabat, indign⁹ erat absolute, cum nollet facere, quod tenebat. Ac proinde p̄fati⁹ cōfessor nō releuatur a p̄cto, indigne et perperā illū absolūdo per hoc, q̄ rem creditoris vtiliter egerit. ¶ Sequit̄

iam nō satisfacere spoliatorē, si s̄. oīa ad locum, vnde ea sumpt̄rat, reuocet, sed teneat ea mittere, quo alioqui domin⁹ ea erat portatur⁹, quod si in cap. p̄dicto Reintegranda, q̄. dicitur, q̄ ad eundem locum spolia reuocentur, vnde ep̄i spoliati discesserunt, ideo est, quia ep̄iscopi nō erāt bona illa alibi portaturi, nec inde extracturi, ideo non pugnant cum supradictis. ¶ Occurrit tamen vna dubitatio, si debitor rē debitā ad creditorem mittat, et nunciū infideliter se habeat, an debitor māeat in eadem obligatione, qua p̄tus. Respon. Videtur cum Panorini, tenendum in cap. Significante. de pignoris. distinguendo de re debita, et per debitorem missa, an, s. res in specie debita erat, aut nō. Si p̄mū, sterū est videndum, an nunciū, per quē debitor rem illam mittebat, erat in cōmuni hominum opinione fidelis, cui tute res huiusmodi cōmitti poterat, vel nō. Si p̄mū, tūc manet et liber in conscientia, qui rē alienam suo domino per nunciū fidelem misit, de quo suspitio iuste haberi nō poterat. Ratio, q̄ cum res aliena esset, et s. cui mittebatur, et non mittentis, si pereat, nō mittentis, sed domino, cui mittebatur, debet perire, cum ipse mittēs in culpa nō fuerit. Nā malitia nunciij mittētis nocere nō debet, vt in eodē cap. cōter dicunt doctores. Si autē nunciū talis erat, de cui⁹ fidelitate merito poterat suspicari, tunc ob culpam mittentis ipsi et nō dño, cui mittebatur, rei interitus est imputandus. Quomodo si res commodata/aut deposita/aut locata, siue culpa commodarij/aut depositarij pereat, nō ipsi/ sed domino, cuius erat, perit. cap. vnico. de cōmodo. ¶ Si autem debitum alterius generis erat, puta pecūia/ aut res alia, quę furtionem admittit, tunc siue nunciū fidelis esset/ siue non, si infideliter se habeat, non manet debitor ab obligatione, qua creditōri tenebatur, immūns. Ratio est, quia res huiusmodi ad creditōrē missa, nondum ad dominium creditoris/ sed debitoris pertinebat: ideo non creditōri, sed debitoris perire debet. Quomodo si quis debeat decē Platonī, et ante q̄ Platonē satisfiat, alius illa decē debitorī auferat, nō inde liberat debitor a solutioe creditoris faciēda. Et p̄cedūt hec, q̄ndō debitor rem debitā p̄ alium nunciū mittit, q̄ a creditore ad id determinat⁹

do
qn. intig
infideli
restit

res debitorij
spolij q̄
perijt

res p̄genus

deposito
no.

CODEX DE RESTITVTIONE.

nō erat. Secus si ex voluntate creditoris p-
nunciū certum res debita fuerit missa: quia
tunc si pereat/ quiscunq; sit, creditori perit.

AD ALIUD, quod quarto loco
quereretur, quando. s. est restitu-
tio faciendā. Respō. q̄ statim. seu
q̄ p̄mū cōmode potest: nec licitū
est eam differre, si illico absq; incō-

ueniēti aliquo fieri potest. Id patet, q̄a quod
absq; termini p̄fixiōe debetur, ad statim
debetur. ff. dere. iudi. et in. l. eū qui. §. quo-
ties. de verborum obligationibus. Idem
patet leui. 19. Non morabitur opus merce-
narij apud te vsq; mane. In quo docemur sta-
tim/ et absq; mora debere solui, quod p̄xi-
mo debet. Idem patet a simili de voto, qd
sine mora esse adimplendū constat, ex Deu-
tero. 23. vbi dicit, Cum votū voveris deo,
nō tardabis reddere, quia requirit illud do-
minus deus tuus: et si moraberis, imputabis
tibi in peccatū. Patet insuper idē ex die-
tis, quā cum detinere rem proximi eo in-
uito sit peccatum mortale/ et contra p̄cep-
tum decalogi, vt supra diximus, et necessa-
rium sit homini a peccato scdm̄ actū quam
p̄imum potest recedat, consequēs est, tene-
ri hominem/ q̄ p̄mū potest/ rem ablata,
aut debitam restituere. **H**abet tamē hoc
suam Epicheiā, sicut et alia multa dogma-
ta, quę ad mores pertinent. s. nisi dñs rei
seu creditor, cui res erat restituenda, in eius
detentione/ actu elicito aut debito cōsentiat.
Quandiu enim in rei suę detentione cōsen-
tit, licitum est rei restitutionē differre. Cui
sus limitationis ratio est aperta: quia domi-
no volenti / et consentienti, nō sit iniuria.
Dicitur autē consentire saltem actu debito,
aut nō rōnabiliter dissentire, quando adest
aliqua causa, quę debitore excuset, vt si de-
bitor inuincibiliter ignoret se teneri, aut si
adeo inops sit, q̄ sine notabili damno rerū
suarū restituere nō potest, puta nisi domū/
aut vestem, qua indiget, vili p̄cio vēdat.
Aut si restitutio statim fieri nō potest, sine
notabili damno respub. aut eius, cui faciē-
da est restitutio, aut ipsius restituentis. Exē-
pla sunt nota. Exēplum de damno respub.
vt si miles arma habet aliena, quę si tempo-
re belli restitueret, magnā respub. iacturam
pateretur. Exēplum de damno credi-
toris, vt si quisensem alenum teneat, quem
septit creditor furiosus ad se/ vel alium intru-

ste occidendum. **Exemplum de damno ip-
sius de bitoris, vt si qs in populo vsta et mo-
ribus sit appbatus, qui tamē rem furto sus-
tulit, quā sine famę detrimento statim res-
tituere nom potest: in his et huiusmodi ca-
sibus licitum est restitutionē differre, nec in
dilatōe est domin⁹ rōnabiliter inuit⁹, his/
et p̄fatis causis dilatōis existētib⁹, vt de se-
tis cōstat. Et q̄uis actu in dilatōe restitū-
tionis dissentiat, nō est de tali dissensu elict-
to curandum, sed de consensu iusto et ratio-
nabili, quo in casu debet cōsentire, vt ex di-
ctis patet. Et procedunt hec de restitutōe,
cuius obligatio contracta est ex delicto. Se-
cus si ex contractu, cui si terminus solutio-
nis nō est apposit⁹, poterit restitutio differ-
ri, vsq; quo creditor petat, quia vsq; tūc p̄-
sumitur non esse inuitus in debiti retentio-
ne. Si autē fuit terminus appositus, ex tunc
debitor dicitur morosus, si termino adue-
niēte, debitum nō soluat. An autē possit de-
bitor anticipare resolutionē, ita vt eam antici-
patā teneatur creditor acceptare. Dicēdum
q̄ sic, si t̄m̄⁹ fuit in fauorē debitoris appo-
sit⁹. Sec⁹ si in fauorē creditoris. De q̄ alias.**

AD ALIUD quod quinto loco
quereretur, s. quo ordine facien-
da est restitutio, quando de bitor
pluribus tenetur creditoribus sa-
tisfacere. Respondetur, Si facultates
suppetunt ad omnibus satisfaciendum,
nil refert, cui p̄ius, cui posterus satisfactio
fiat. Si autem facultates non sufficiunt ad
omnibus satisfaciendum, tunc videtur hic
ordo seruand⁹. **Et sit p̄imum dictum, In
p̄mis bōa aliena, si quę habet debitor, suis
dominis reddantur, siue sint pignora, siue
accommodata, siue deposita, siue inuēta, si-
ue aliter occupata. Ratio est manifesta, quia
ex quo domini abillarum rerum dñs nō
cecidit, nec in dominium debitoris trā-
sierant, nō debent inter bona debitoris cō-
putari, sed suis dominis reddi: quibus in-
iuria fieret, si aliis/ et non illis traderentur.**
**¶ Secundum dictum. Deinde debita certa
sunt incertis p̄ferenda. Ratio etiam clara
est, quia ecclesia et pauperes nō habent tan-
tā actionem et ius ad bona debitoris, quan-
tam habēt creditores certi. Nā actio paupe-
rum et ecclesię est generica, ita q̄ si paupe-
ribus dent et nō ecclesię, nō fit ecclesię pre-
iudicium, nec e contra. Et si his pauperib⁹
bona illa**

nasido est
estitutio
sutienda

hinc et sta
tim

imitatio.

do
n. creditor
s/consit

idebitor est
inops.

mm no
nbih dāno

de restit
tione
Cujus ubi
gentio pro
refit ex
delicto.

quod ordi
ne facti
on est utt.

bona ali
na

debita
resta

bona illa incerta dētur / & nō illis, nulla fit illis iniuria. Actio autē creditorū certorū specificasti. & naturalis / & civilis. ¶ Tertium dīctū. Debīta certa sunt in duplici differētia. Quēdam dicit possunt realia, quēdam vero personalia. Et dico realia debita, quando creditor habet directe ius ad rem, vt si res a debitore possessa sint specialiter & expresse obligate seu hypothecate alicui creditori, & non solum persona debitoris. vti debitor apud se retinet merces / quas emerat, & nondum pretium soluit, manēt illę merces specialiter emptoribus hypothecate, quousq; earum pretium solvatur, idq; de iure civili, non naturali. Nam seclusa iuris humani dispositione, eo ipso, qd res veditur, & emptori traditur, siue pretium illico reddatur / siue differatur, efficitur emptoris, & inter bona propria emptoris poterunt computari, nullo iure reali ad rem venditam in ipso venditore manēte, plusq; ad alia bona ipsius emptoris. Iura tamē ista instituerūt ad obviandū fraudibus emptorū, quibus vti possent, res aliq; ad terminū emētes. Dico autē debita personalia, quāto creditor directe habet ius / seu actiōnē cōtra personā debitricē, & mediate ad bona ipsius. Dico igitur inter debita certa debere debita realia personalibus preferri. Cuius rō similitur est clara. Quia in rebus maior ius / & maiorē actiōnem habēt creditores ad res ipsas, qm in debitis personalibus: ex quo talia bona sunt specialitē certis creditoribus obligata. Ac proinde illis videretur iniuria fieri, si res, q̄ ipsis specialiter hypothecate sunt, non ipsis / sed alijs restituantur. ¶ Quartū dīctū. Inter debita personalia est etiā differētia. Quēdam enī sunt debita ex delicto cōtracta, vt ex rapina, ex furto, ex mutuatione vsuraria. Quēdam vero ex licito cōtractu, vt ex mutuo, ex veditiōne, aliove innominato cōtractu. Quēdam autem ex legato seu promissione non cōpleta. Et inter hęc, illa debita sunt prius solvenda, vt placet doctori seraphico, quę cū maior iniuria ac peccato fuerunt cōtracta, eo qd quando non potest simul ab omnibus peccatis recedi / sed ordinatim recedendum est, comēnt prius grauioribus / qm a lenioribus recedere. Cum igitur maius peccatū fuerit in rapina commissū (ceteris paribus) qm in furto, & maius in furto / qm in vsurā: cum inter hęc tria min⁹ iniuriosa est vsu

re receptio, qm furti / aut rapinę perpetratio, eo qd magis iniuri⁹ est, quāte sua per rapinā, aut furtū spoliatur, qm qui per mutuationē vsurariam, vt constat: ideo inter hęc debita tum ex rapina cōtractum preferatur. Deinde debitum ex furto. Deinde debitum ex mutuatione vsuraria. His solutis, veniunt alia debita ex licito cōtractu. Ratio, quia hęc postrema non sunt cum iniuria creditorum sicut priora cōtracta. Postremo autem veniunt debita ex legato seu promissione: siue promissio præcesserit alia p̄dicta debita, siue subsequatur. Hui⁹ ratio etiam est clara, quia legata & promissa / alioquin indebita, alijs creditoribus, quibus bona debitoris debita sunt, præiudicare non debent, vt constat. ¶ Quintum dīctum. Si sint debita diuersa numero, eiusdem tamē rōnis, vt si multa furta commissa sunt, aut multe vsurę extortę, aut multa mutuo accepta &c tunc ceteris paribus, ad antiquitatem est recurrendum debitorum, vt inter debita ex furtis cōtracta illud preferatur, quod prius cōtractum fuit. Ad eundem modum de ceteris, quia qui prior est tēpore, potior est iure. vt habetur in regulis furti in. 6. Dixi notanter / ceteris paribus: quia si nō sunt cetera paria, non videtur in conscientia hęc antiquitas seruanda. vt si creditor posterior est longe pauperior priori, tunc debitum posterioris videtur preferendum: quia maiori damno prius occurrēdum est, qm minori. Modo autem fiat multo maius damnū euenire posteriori creditori, si sibi debitū non solvatur, qm priori, vt constat, igitur. Hoc dico quando non iudicis autoritate, sed priuata debitoris voluntate fit restitutio: nam iudex eam faciet, prout iure tenetur. ¶ Illud tamen, quod quarto dīctum est. scilicet debita ex maleficio esse preferenda debitis ex licito cōtractu, vt prius soluendę sunt vsurę, qm id, quod mutuo acceptum est, videtur habere difficultatem. Nam mutuans gratis non debet esse peioris conditionis, qm is, cui per furtū / aut vsuram aliquid subcōtractum est. Imo naturaliter videtur debitor magis obligatus ei, a quo beneficium accepit, qm alteri: cū ergo beneficium a mutuate gratis acceperit, qle nō accepit ab alio, cuius rem eo iniurito accepit, sequitur qd prius debet satisfacere mutuatū qm spoliato. ¶ Secundo, quia vt supra tactū est, a maiori iniuria

De alijs
personalia
hypotheca

do. debita
sunt debita
sannin. s.
quodam
tunc. Sent
tionis.
post p̄p
et iure

debita ex
delicto &
3. 1. 1.

pri⁹ recedēdū est, q̄ a minor: sed maior in-
saria fit ei, q̄ mutuauit: aut ad terminū ven-
didit, saltē ab eo tēpore, quo debitor est in
mora: q̄ mutuario, q̄ vsuras soluit: cū pri-
m⁹ magis inuitus est in eo, q̄ illi id qd mu-
tuauerat aut vēdiderat nō soluit q̄ scds, q̄
volūtatis de dit vsurā, nec proposuit eā vnq̄
repetere, igit^r prius est soluendū debitū ex
mutuo honesto & vēditōe cōtractū, q̄ de-
bitum ex mutuo illicito/puta vsurario.

**Tertio, restitutio fit ad tollēdū dānū cre-
ditoris, q̄ dānificat per debitorē debitā nō
soluētē: sed stat venditorē seu mutuatore
multo magis dānificari, si eis sua debita
nō soluātur, q̄ alij, p̄ rapinā aut furtū spo-
liati: nā hi forte sunt dñites/aut amici seu
pprii, aut qd illis est subtractū/est lōge
inim⁹, q̄ qd alijs creditorib⁹ debet. Igitur
tūc preferēdū est debitū ex licito cōtractu,
debitis ex maleficto cōtractis. **Respo. itā
do in dictis.** Ad p̄mū q̄ duobus modis di-
cit aliquis alteri teneri. Ex lege charitatis/
& gratitudinis, & ex lege iustitię: sed lex iu-
stitię fortius obligat: nā q̄ ex gratitudinis
lege debetur, cōtra legē iustitię solui nō de-
bet: sicut & opera iustitię officijs charitatis
sunt preferēda. In pposito, debitor magis
tenet ei, a quo beneficiū accepit/lege grati-
tudinis, q̄ ei, quē spoliavit, a quo nullū be-
nificiū accepit. Legē tñ iustitię magis tene-
tur spoliato q̄ mutuatori/ ceteris parib⁹: ex
quo cū aliqd q̄ leu triq̄ debeatur rōne rei
debitę: debetur tñ magis spoliato ob in-
uriā eidē illatā, q̄lis mutuātū illata nō fuit. Et
per hęc patet ad p̄mū, q̄. s. mutuator melio-
ris cōditionis est: q̄ spoliatus in his, q̄ legē
gratitudinis cōcernūt, nō in his, q̄ legē iu-
stitię. **Ad secūdū dicēdū, q̄ q̄uis ei, q̄ vsu-
ras soluit, volēs iniuria tā: nō fiat quanta
mutuātū/aut vēdētū, q̄bus inuitis sua debita
retinētur, hoc verū est, quoad iniurias per-
sonales. Si tñ de iniuria legali. q̄. s. legi fit, re-
periem⁹, q̄ retinere vsurā magis iniuriosū
est, q̄ mutuātū/ aut aliud debitū ex cōtra-
ctu ad tēpus retinere. Nā p̄mū magis & fre-
quent^r p̄ leges/ naturalē/ diuinā/ & humanā
phibet, q̄ scd in. Magis etiā & cū maiori
infamia p̄mū scd in leges puniūt, q̄ secūdū,
vt cōsistit/ideo p̄mū peius/ & turpius & le-
gib⁹ magis iniuriosū, q̄ scd: ideo nō mi-
rā, si debitū ex vsura veniat pri⁹ restituēdū,
q̄ debitū ex cōtractu licito. **Ad tertiu
ita videt^r itādo intra metas rōnis naturalis,******

q̄ sicut dixim⁹ in debitis eiusdē generis ali-
quā debitū posterius esse priori preferēdū,
vbi cetera nō sunt paria: itā in debitis rōe
differētibus idē videtur, ex quo cetera nō
sunt paria. Ac p̄inde q̄ dicta sunt de resti-
tione certorū ordinate faciēda, pcedūt vbi
cetera sunt paria. **¶ Segitur nō satis rōnabi-
liter dixisse Gaetanū, cū ait, debita ex licit-**

AD ID, qd postremo loco q̄reba-
tur, q̄bus. s. modis cōtrahat^r obli-
gatio restituēdi, vt sciatur qs sit re-
stitutioi obnoxius. Dicēdū bre-
uiter aliā eē obligationē ciuiliē, aliā natura-
lē. Prima est, q̄ contra obligatū in iudicio
agi potest, & multipliciter cōtrahitur, ver-
bis, literis, & re. Verbis quidē & literis, vt in
stipulatione/aut promissione. Re aut dupli-
citer cōtrahitur, s. ex delicto, vt ex furto,
rapina, extorsione: & ex cōtractu, vt ex mu-
tuo, cōmodato, deposito. &c. De quib⁹ vi-
de instituta, quib⁹ modis obligatio cōtra-
hat^r. De quo ad iuristas. Scda obligatio est
naturalis, & currit in foro cōsciētię, etiā si
cōtra obligatū in iudicio agi nō possit. Et
hec ex trib⁹ radicibus cōtrahitur, loq̄ndo
de obligatione rē aliquā restituēdi, s. ex in-
iusta rei aliene acceptiōe, ex iniusta rei alie-
nē retētiōe, & ex causa data iniuste acce-
ptioni/aut retētiōi. De iniusta acceptiōe
exēplifica de fure, raptore, vsurario. De in-
iusta retētiōe, exēplifica de moroso debi-
tore, q̄ ex quo incipit esse in mora, est in-
iuste/ sed de volūtate dñi acceperit, vt patet in
re ad certū tps mutuata/ seu cōmodata. De
causa data iniuste acceptiōi/ aut retētiōi,
exēplifica in his, q̄ verbo/ aut opere dāt cau-
sam vt aliqs alterū dānificet, rē eius accipit
do/ seu retinēdo: q̄les cōiter in his versibus
notari solēt. Iussio, cōsiliū, cōsens⁹, palpo,
reurs⁹. Participas, mut⁹, nō ob stas, nō mā-
nifestans.

*q̄bus mo-
dis q̄ alteri
iur. s. lege
iustitię
legit.*

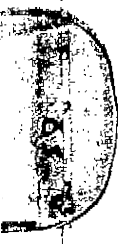
non tam

*q̄bus mo-
dis rōnabi-
liter obligat^r*

restituēdi

*obligat^r
naturalis*

*in iustitię
morosa
tentio*

manifestas, Currere cū fure faciūt, furtiq; rea-
 tu. De qbus ait Psal, Si videbas furē, curre-
 bas simul cū illo. Et Esa. cap. 1. Principes tui/
 infideles, socij furū, oēs diligtunt munera.
 Exēpla sūt clara. Iussio, vt si qs subdito/aut
 famulo suo pceptat alienum arripere, aut
 debitū nō soluere. Cōsiliū. vt si qs suo cōsi-
 lio/aut exhortatione incitat aliquē, vt furtū
 vsurā, simonā, aliudue huiusmodi cōmit-
 tat, aut hec licita esse aliqñ cōsultat, vnde ad
 actū pceditur. Cōsensus, vt si qs suū assen-
 sam alicui prestat, vialitū dānificet, quē alio
 qui nō dānificasset, aut etiā si actu illi ad dā-
 nificadū cooperat. De quo dicit solet, satis
 excoriat, q tenet pedē. Palpo, vt qndo quis
 adulādo cōmēdat factū furis seu raptoris,
 qa subtiliter aut fortiter egerit, vnde moue-
 tur ad similia ppetradū, vel ablata nō red-
 dedū: quod est partietē peccati linire luto
 absq; palea/ seu tēperamēto, q in die imbrū
 diuinę trę subsistere nō poterit, sed cū plu-
 uia diuini furoris/ ad ima seu pfunda infer-
 ni ruet. Ezech. 13. Recurfus. vt sūt hi, apud
 quos fures/ & raptores cū spolijs latitat, &
 hi, q p homine apud pncipē/ vel iudicē ins-
 teruentū, ne male ablata restituere cogat,
 aut alias fauorē impēdūt, quomin⁹ possint
 aliena recuperari, factū excusando, & ho-
 minē defendēdo; vt passim aduocati facere
 solēt. Vnde Urbanus papa ait. Qui aliorū
 defendit errorē, multo ampli⁹ dānabilior
 est illis, q errāt. 2. q. 3. Et Augustin⁹. Illud
 fidēter dixerim, eū qd hoc pro homine in-
 teruenit, ne male ablata restituat, & q ad se
 cōfugiatē/ qntū honeste potest, ad reddēdū
 nō cōpellit, sociū esse fraudis/ & criminis.
 1. q. cap. Si res. Participās, vt si qs. de furtis
 vsuris, rapinis alij/ seu partē accipit. Mut⁹.
 vt si qs potēs est mouēdo, terrēdo corripē-
 do/ aut clamādo ipedire, ne qs furtū seu ra-
 pinā cōmittat, & tacet. De qb⁹ Esa. 56. Canes
 muti, nō valētes latrare. Nō obstās, vt q po-
 test resistere opere/ ne qs alitū iniuste dānifi-
 cet, & nō resistit: qa perinde est, ac si ipse dā-
 nificaret. Vnde Ecclesiastici. 4. dicit, Libe-
 ra eū, q in iurā patit, de manusuperbi, & ne
 acide feras in aia tua. Non manifestās, vt si
 querēte dño rei/ cōsci⁹/ vbi res ipsa sit, nolit
 indicare. Vnde Hiero. tractās illud Prouer-
 biorū. 29. Qui cū fure participat, occidit
 aiām suā, ait. Nō em̄ fur solū, sed ille res te-
 net, q furti cōsci⁹, querētī possessorī, non

indicat. Hinc patet, qs sit, q ad restitutionē
 tenet, is. l. q alienū iniuste accepit/ aut deti-
 net, & q verbo/ aut opere/ aut omisiōe cau-
 sam prestat, vt alienū iniuste capiat/ aut re-
 tineat. Sed de his infra, quando de currētī-
 bus cum fure agetur.

De duodecim cau

sis debitorem ab obligatōne restituē-
 di liberatib⁹. Q uestio tertia.

unc videre

conuenit, qbusmodis pos-
 sit aliq a debito restituēdi
 liberari, & duodeci cau-
 las pponā de qb⁹ Ingrēdū
 est, an liberēt debitore: q rū pma est inopia
 debitoris. Primo igit occurrit qstio, An. s.
 p inopiā debitoris excludat obligatio res-
 tituēdi. Quod nō qrit, qd inopia durat
 qa p tūc non dubiū obligatōne restituēdi
 dormire/ sicut et actio creditoris, de q dicit
 Inanis est actio, quā inopia debitoris ex-
 cludit. Sed qritur p tēpore, quo inops ad
 pinguē fortunā venerit, an tenebit tūc ea
 restituere, quē cū aliena esset, in extrema ne-
 cessitate cōsumpsit. Ad qd Ricard⁹/ & Sco-
 tus/ & alij respōdēt distinguēdo. Quia vel
 talis inops ante q extremā incideret neces-
 sitatē/ tē alienā, quā in necessitate cōsumpsit,
 occupauerat. vel existēte necessitate eā acce-
 pit, & cōsumpsit. Si pmū, ex ipsa iniusta rei
 alienę occupatione/ orta fuit obligatio tā-
 tūde restituēdi tū qd obligatio superueniē-
 te extrema necessitate sopita fuit/ nō extin-
 ctā: deo tali necessitate cessante, reuiscit
 prior obligatio: & ita veniēte pinguē fortu-
 na, tenebitur qd cōsumpsit, restituere. Si
 secūdū, ex q ob necessitate actu existētē res,
 q alteri⁹ erat, facta est ipsi⁹ indigētis: cū in
 extrema necessitate oia cōsa sint, tūc nō alie-
 nū, sed qd suū erat, accepit & cōsumpsit: &
 ita non est inde orta obligatio taliter acce-
 ptū restituēdi: ac p inde etiā si ad pinguē ve-
 nerit fortunā, nō tenebitur quicq; pro re
 accepta/ & cōsumpta restituere. Alij vērō
 vt Adria, impertinēs esse putāt, hoīem iopē
 āte extremā necessitatē/ aut in ipa necessita-
 te tē alienā occupasse: sed indistincte dicūt,
 q si huiusmodi inops ad pinguē venerit
 fortunā, tenebitur tē cōsumptā in equiva-
 lentē restituere. In cuius sententię probatio

Inso.

osilium

osus

palpo

remus

pticipās

no obstās

ro manij
festans.

quo mod
liberari
debito?

ti tunc nō

inopia

do
qa venit ad pin
remorem fortunā

nē arguitur a simili, Si quis in manu latronum incidit, quibus nisi centū ducatos largiatur, manus eorū euadere non sperat, scit hīc locum, in quo pecunię amici sui de foisse sūt, q̄s effodit, & de illis soluit latronibus summā, de qua inter eos cōuentū est: ille in hoc casu/cū in extrema esset vitę necessitate/aliena accepit, & cōsumpsit, vt patet: & tamē manet obligat⁹ postmodū/ qñ poterit, tantundē restituere: & dñs, cui⁹ pecunias expendit, iure poterit ab eo repetere, & iure etiā quod sic expenderit, reddere cōpelleretur. ¶ Secūdo, si sit fames in terra, & Petrus habeat frumētū copiosū, vicinis extrema famis necessitate laborantibus poterit eisdem frumētū tradere, facta protestatōe, q̄ repetet ab eis precii, quādo solute poterit, vt notatur in l. Nencenius. & in l. Alimēta. ff. de rebus gestis. Igitur a fortiori si q̄ in extrema existēs necessitate, aliena, dño iusto, accipiat/ & cōsumat, tenebit postea qñ ad pingue venerit fortunā tantū dē restituere: nō em̄ in hoc est melioris conditionis, qui sine cōsensu dñi aliena capit, q̄ qui ad ea capiendū cōsensum dñi habet. ¶ Tertio, Indigēs inopiā pressus/alienū occupando, nō acquirat ad re sic occupatam manus ius/aut dominiū, q̄ dñs ipsi⁹ teneatur in ipsum trāsferre: sed dñs in tali casu nō tenetur rem in inopē donādo trāsferre, eum obligationi, qua tenetur inopi in tali necessitate subuenire, satisfaciat, si mutuet illi ea, quibus indiget: & poterit protestari se repetiturū, qñ inops ad pinguem venerit fortunam. Id patet, quia si inopi in extrema necessitate existenti diues offerat per viā mutui pecunias, quibus indiget: ipse autē pecuniā mutuo oblatā accipere nolit, sed clā/aut per viā bona illius diuitis inuadat, apud oēs tanq̄ fur & raptor reputabitur: q̄ cū suę indigētie sufficēter possit per mutū oblatū subuenire/ & noluit, nō ex necessitate/ sed ex volūtate visus est aliena inuadere. ¶ Quarto idē patet per aliud exēplū. Si scholāris extrema infirmitate laboret/aut quis ali⁹, q̄uis medic⁹ suā operā, & phar macopola suas medicinas ad curatio nē illi⁹ expēdere teneat, nō tñ ea tenet gratis expēdere, sed poterit protestari, q̄ cū fuerit solutē lo repetet/hic operas, ille vero medicinas, vt est cōis doctorū sentētia. ¶ Postremo idē p̄bari potest ex cap. Si q̄ p̄pter

necessitate famis/ aut nuditatis aliena occupauerit, si postea ablatū reddiderit, nō cogatur ieiunare. Vnde a cōtrario si nō reddiderit, ieiunare cogat, Extra. de furtis. c. si q̄s. Quod argumētū est illū inopē a restitutōe faciēda rei, quā in necessitate existēs/ vsurpauit, minime releuari. Quāq̄ text⁹ hīc parū Adriano suffragat: nā nō pcedit textus de extrema necessitate, vt ait ibidē glo. & cōmuniter doctores. Sed nec etiā loquitur de re b⁹ alienis in necessitate cōsumptis, sed de re b⁹ furto sublati/ & pmanētib⁹. ¶ Quidā qd̄ igit sit de textu hoc, videt opinio satis pbabilis, & rationi magis/ q̄ sua opposita/ cōsona. Est em̄ ratio clara, q̄ in casu, quo inops in extrema necessitate alienū capit/ & cōsumit, dñs rei licet cōsentiat actu elicto aut debito in rei suę acceptione simul et cōsumptione, qñ do aliā viā ipse inops ad sibi puidēdū nō habet, nō tñ propterea dñs ipse cōsentit actu debito donatiuo, ita vt debeat velle donare liberaliter ea, quibus inops indiget, cū satisfaciat debito subueniēdi si cōsentiat cōsensu mutuatiuo: maxime si res sic ab inope occupata, sit notabilis q̄ntitatis/ aut valoris. Nā potest adeo parua esse, vt merito presumat dñs velle donare, si occupātis inopiā sciret. Pro quo facere videt qd̄ habetur de utero. ¶ Ingressus in vineā proximi, comedere vinas, q̄ tñ tibi placuerit: & si intraueris segetē amici tui, frāge spicas, et manu cōteres, falce aut nō metes. Et Mat. 23. Ch̄s approbasse videt, q̄ ei⁹ discipuli p̄p̄ata incedētes, esuriētēs spicas euellerēt & māducarēt. In quibus docemur, ob necessitate/ etiā si extrema nō sit, posse hominem de alienis accipere & comedere, modo nō sit magnę q̄ntitatis id, qd̄ accipit. ¶ Hāc igit opinio nē tenēdo, videt ad casum p̄positū respōdēdū, q̄ vel cōstat de volūtate dñi rei a paupere cōsumptę/ vel nō. Si cōstat q̄ dñs cōsentit in rei suę acceptione donādo, liber est pauper a debito restituēdi, siue re illā in necessitate/ siue ante necessitate occupauerit. Si cōstat qd̄ dñs cōsentit nō donādo, sed vel mutuando/ vel accomodādo, tenetur reddere tantundem, quando poterit. Si autē de volūtate domini non constat, recurrendū est ad p̄sumptionē. Quod si rōnabiliter & nō temere p̄sumit, q̄ dominus si occupantis indigentiam agnosceret/ donaret, nō tenebit pauper acceptū restituere. Secus

re. Secus si rōnabiliter p̄sumitur opposi-
tū. In dubio autē, quod tuti⁹ est, venit eligē-
dū, s. vel restituatur, vel remissio impetret.
Si q̄ras quā hoc vel illud est rōnabiliter p̄-
sumendū. Dicendū, q̄ ex quātitate rei occu-
patē / & domini cōditione & q̄litate p̄det,
si, s. sit diues, si liberalis, si amicus ipsi⁹ oc-
cupātis, si assuetus elemosynas facere / vel
nō. Per hęc poterit hęc / vel illa p̄sumptio
formari, cui poterit homo se cōformare.

¶ Sed cōtra hāc opinionē, & pro priorī ar-
gūi potest primo, Quia in extrema neces-
sitate oīa cōmunita sunt, id q̄ de iure natu-
rē, vt supra in prima quēstione patuit, cui⁹
qdē iuri naturē hūanū ius p̄iudicare nō
debet, iure autē humano factū est, vt hoc sit
meū, illud vero tuū: igitur in extrema ne-
cessitate cessat rerū appropriatio, quę iure
humano inducta est: & vim habet natura-
le ius, & ita in casu pauper in extrema ne-
cessitate existēs, & aliquid alteri⁹ accipēs,
nō alienū, sed quod suū est accipit, & ita nō
tenebitur illud restituere. Respō, q̄ in neces-

sitate oīa sunt cōta, id est cōiuncta. Vt oīa
dicuntur cōiuncta ad v̄sum, cū quo stat rerū
dominiū & p̄prietas: & ideo hūanū ius;
quod rerū in duxit diuisionē, naturali iuri
minime cōtrahat, vt supra dixim⁹: & ideo
q̄uis ante rerū diuisionē res ab aliquo oc-
cupata, nō erat de necessitate alteri reddē-
da, bene tamē post. Adde, q̄ esto res in ex-
trema necessitate accepta efficiatur ipsi⁹ ac-
cipētis, etiam quoad dominiū, non inde
sequit̄ accipientē de obligatū esse a restitu-
tione faciēda. Cū mutuari⁹ pecunie mu-
tuatē dominiū acquirat, & tamē restituere
suo tēpore tenet. ¶ Secūdo, hoīes existētes in
naucalensis mercib⁹ onerata, & illas ob tē-
pestatē obortā in mare proiciētēs, nō tenē-
tur dño mercū postea satisfacere, vt nota-
tur ad. l. Rhodiā. de iactu. l. i. §. cū in eadē
naue. Igit̄ nec in causa p̄senti tenebitur
inops ei, quę in necessitate cōsumpsit, resti-
tuere, cū in vtroq̄ casu ob extremā necessi-
tatē res aliena cōsumat. Resp. nō esse simile,
quia in casu tēpestatis pro mercib⁹ in ma-
re proiectis, si nō oportet satisfacere: ideo
est, quia merces illę erāt altoqui cū homini-
bus periture: ac proinde ex tali proiectiōe
nō māsit dñs mercū dānicatus plusq̄ sit
ab hominib⁹ proiectę nō essent, sec⁹ in ca-
su nō. ¶ Tertio, Illa rerū alienarū cōsum-

ptio in casu quē disputam⁹, facta est de con-
sensu domini saltē debito, cū nō aliter po-
terat necessitati pauperis subueniri: igit̄ li-
ber manet in ops a debito restituendū. Res-
pō. vt supra dixi, Quāuis dñs cōfessat actu
debito in suarū rerū cōsumptione ad v̄tā
pauperis necessaria, nō in donādo, cū sus-
ficiēter illi subueniat mutuādo. ¶ Quarto,
si p̄fata sentētia cū fundamēto esset ve-
ra, sequitur q̄ diuites nūq̄ tenerēt elemosy-
nā dare pauperib⁹: quātacūq̄ necessitate p̄-
fatis, supposito, q̄ elemosyna sit liberalis p̄-
pter deū donatio / ad pauperis indigētā re-
leuādā, eo q̄ diuites possunt cui⁹libet ne-
cessitati subuenire mutuādo, vt opinio af-
ferit. Respō. negādo seq̄lā, quia potest, vt di-
ctū est, res, qua pauper indiget, adeo modi-
ci precij esse, vt impiū sit / & inhumanū il-
lā pauperi extreme indigenti dare cū onere
ipsū obligātū ad eā / vel equalētē restituē-
dū. Secus, si res esset notabilis quātitatis &
p̄cij. Potest etiā esse pauper adeo destitut⁹,
vt nulla sit ei spes ad pingue ventēdi fortu-
nā, quē impiū esset obligare ad accepta re-
stituēdū. Potest etiā pauper a mūdo destitit-
us p̄mittere ingredi religionē, & promiss-
um adimplere, quē velle obligare, vt pri⁹
in seculo q̄rat, vnde ea, q̄ in necessitate ac-
ceperat, restituat, esset similiter impiū. In q̄-
bus casibus nō videtur habere locū neces-
saria illis indigētib⁹ ministrare mutuādo.
Sed q̄ de his in codice de elemosyna dis-
feruimus, vbi modū quēdā inter Adrianū
& alios mediātē posuimus, quē etiam pro-
babile esse dixim⁹, vt ibidē videre poteris,
ideo supersedēdū est ad p̄sens.

¶ Est alia q̄stio e regionē p̄cedētī opposi-
ta, & ex eadē quodāmodo manās, super q̄
his diebus nō nulla erat inter quosdā cōtē-
tio. s. si diues habēs superflua naturę & sta-
tui / pauperi extremā necessitatē patētī, ele-
mosynā, q̄ indigebat, nō dedit, cū dare de-
buisset, An teneat eidē pauperi p̄fata ne-
cessitatē euadētī tātū dē restituere. Qui par-
tē affirmatiuā tenebāt, mouebātur: q̄ in
extrema necessitate oīa sūt cōta, & ita res il-
li⁹ diuitis, q̄ pauper indigebat, nō tā diuitis
q̄ pauperis erat, qui etiam in extrema ne-
cessitate existēs, aliquid a diuite exigit, nō
alienū / sed quod suū erat exigit: quādo-
quidē pauper ius habet ad quācūq̄ rem,
qua indiget, a quocūq̄ possideatur. Ac

proinde, si quod pauperi tēpore, quo iudicet, debitum est, nō illi reddatur, erit eidē postmodū restituendum: maxime si diues erat, & superflua habebat is, qui eleemosynā debitā denegauit, iuxta illud Hierony. Aliena conuincitur rapere, qui vltra necessaria sibi retinere probat. Pro quo & Ambrosius ait, plusq̄ sufficeret sumptui violēter obtentum est, Et post, Tantorum ergo scias bona inuadere, quātis possis quod velis prestare. Et faciunt alia multa, quę codice de eleemosyna adduximus. Vnde colligunt, quod p̄tendunt. sc. diuitē, qui extrema laborans egestate, quod illi debitum erat, non dedit, teneri tantundem postmodum eidem restituere: cum perinde sit, ac si a paupere illud rapuisset.

¶ Oppositum tamen videtur tenendum. Quāuis enim p̄fatus diues cōtra charitatem ad proximū habendā peccet, qui illi viscera misericordię i necessitate claudit, nō tamē ob id tenetur eidē aliquid in vim restitutionis reddere. Id probat primo, si res, qua pauper indigebat, sit res, q̄ non cōsumitur vsu, vt equus, vestis, ensis, & alia huiusmodi. Nā esto his rebus aliquis ad saluā dum vitā indigeat, easq̄ in tali necessitate iure naturę vnde possit valeat accipere: hec tamē necessitas nō facit, vt huiusmodi res sint de dominio indigentis: quādoquidē in tali necessitate dominio harū rerū non indiget, sed vsu: ac proinde res tales nō efficiuntur suę in casu, ac proinde si huiusmodi res illi, cum eis indiget, denegentur, nō erūt de necessitate, cū cessauerit indigentia, illi in vim restitutionis reddendę.

¶ De rebus etiā, quę vsu cōsumuntur, pauperi in necessitate denegatis, videtur idē q̄, si nō sint, cessante necessitate, eidē restituendę. Quia restitutio rei proprie sumpta, p̄ se supponit rem ipsam aliquādo fuisse eius, cui restituenda est (saltem vt in plurimū, cū q̄ aliquando res nō dñō / sed alteri est restituenda, vt supra diximus) sed res huiusmodi nunq̄ fuerāt de dominio pauperis: quia non ante indigentia ipsius, vt suppono, nec etiā existēte indigentia. Nā q̄ro quo iure tūc res a diuite posside, erāt de dominio pauperis! Dices forte, q̄ iure naturę, quod tūc oīa cōia facit. Sed eo admissō. sc. q̄ ius naturę oīa cōia faciat, non inde fit, q̄ res diuitis sint proprie ipsius pauperis.

Aliud enim est iure naturę oīa cōia esse: aliud vero iure naturę aliquid ab alio iuste possessum, esse pauperi p̄p̄iū. Imo ex quo ius naturę oīa cōia facit, fit vt iure naturę res diuitis nō sit propria ipsius pauperis potius q̄ diuitis eā possidentis. ¶ Deinde, siādo in iure naturę, nō manus sus/aut dñum habet pauper in re diuite possessa, q̄ habuisset in simili necessitate cōstitutus ante rerū factā diuisionem: sed ante rerū diuisionē si quis re aliqua indigeret, nō ideo res illa fuisset de dominio eius facta, sed solū illi cōpeteret ius ad re illa vtendum, pro ut eius necessitas postulasset. Et si alius impediisset, ne indigēs re sibi necessaria vteretur, nō ideo impediēs mansisset obligatus ad eā restituendū ipsi indigentī, postq̄ indigentia euasisset. Igitur nec nunc post factā rerū appropriationē: ex q̄ ius humanū, per quod rerū diuisio facta est, nō tradiderit indigentī manus ius ad re, qua indiget, q̄ ipse habuisset rōe iuris naturalis.

¶ Pręterea, si opinio esset vera, sequitur q̄ infirmus opera medici & medicinis extreme indigēs, & eisde in notabili quantitate vtēs, nō teneretur / si cōualuerit, aliquid p̄ dictis operis & medicinis reddere: q̄a per opinionē infirmus ille nil ab illis, nisi qd suū erat accepit, sibiq̄ rōe necessitatis extreme debitum: & ita nec medicus pro opera / nec pharmācopola pro medicinis cōsumptis / possent ab infirmo ad pinguem fortunā & sanitatem veniente, aliquid exigere, quod nemo cōcedit. Nec refert, vt videtur in casu, infirmus ille sit diues / aut pauper: nā ex quo est in extrema necessitate medicinarū, ipsa necessitas facit, vt medicinę, quibus indiget, suę sint / & sibi debite. Si em̄ iure necessitatis extreme illi medicinę, debēt, hoc ius minime tollit p̄ hoc, q̄ alia habeat bōa tēporalia. ¶ Pręterea esto ita eēt, q̄ ius naturę ob extremā necessitatē pauperis re diuitis suā efficeret, hoc tñ nō facit nisi ob causā tate necessitatis, seclusa tñ necessitate / nō ita: & ita si paup sit a p̄fata necessitate liberatus, iā cessauit causa domini / et iuris, qd ad re diuitis habuisse dicit, & per consequens non amplius res illa est sua / aut sibi debita. ¶ Adde, q̄ si vnus sit pauper extreme indigēs, vbī multi sint diuites, non potius habet ius & dominiū ad res vnus / q̄ ad res alterius: & ita vel omnes res superfluę illorum

fluc illorum ditium sunt in casu de domi-
nio pauperis, vel nullę. Si primum, omnia
igitur superflua omnia illorū ditium es-
sent illi pauperi, postq̄ conualuerit restitu-
enda, quod est absurdum. Si secundum, se-
quitur intentum, nil esse illi pauperi egesta-
tem euadenti in vim restitutionis reddedū.

¶ Itaq; in hac questuicula illud videtur te-
nedum, q̄ non oē debitū, qualitercunq;
alteri debitum fuerit, est absolute de neces-
sitate ei, cui aliquando debebatur, reddendū.
Est enim quoddam debitū certū &
personale, quod alicui determinatę persōę
debitum est, puta rōne contractus/ testamē-
ti/ seu legati/ aut promissionis, &c. & tale de-
bitū reddedum est ei cui debet/ siue paup-
sit siue diues, cū sit ei debitū ex iustitia. Ali-
ud vero est debitū generale & indefinātū

seu vagum: q̄le est, id quod pauperibus, qua-
diu indiget, debitum est, quod nec ab vno
determinato, nec vni determinato, nec nisi
necessitate exigēte debetur & tale debitum
soluendum quidē est, sed non nisi causa ob-
quā debet existēte, s. ipsa necessitate: ea autē
non existente, sicut nil debetur alicui ante-
q̄ eam incidat, ita nec postq̄ eam etiale-
rit, ac proinde postea nil est illi restituendū.
Et sic veniunt intelligendę auctoritates sita-
pra citare, in quibus sancti significāt, super-
flua diuitum aliena esse, id est, pauperū, qua-
si sibi debita & comunicanda, quādo neces-
sitas pauperū postulauerit. Et qui hoc omi-
serit, perinde peccat, ac si aliena raperet. **¶**
Egparantur igitur diuites avari, qui indigentibus
nolunt daenire, raptoribus in culpa
& peccato, non tamen in debito restituēdi.

RECVNDA causa effat res-
missio partis, & est q̄stio, An
remissio debiti a creditore
facta, liberet debitore a ne-
cessitate restituēdi. Et dixerūt aliqui q̄ nō,
nisi si in actu rei debite restitutio, qua facta,
poterit creditor donare si velit. Pro qua se-
tentia, & si multa afferri solent, que autem
apparētiam habent, sunt hęc. **Primo** argui-
tur ex regula iuris. Res per quas causas nasci-
ctur, per easdem dissoluitur. Sed obligatio
restituēdi nascitur ex actuali rei aliene acce-
ptione: quāuis enim animi preparatio suffi-
ciat ad peccandū, non tamē sufficit ad obli-
gationē restituendū inducendū siue actu-
ali rei aliene acceptione: igitur obligatio

restituēdi sine actuali rei ablata restituēdi
auferri nō potest. **¶** **Secūdo** ex decreto Au-
gustini dicentis, Non remittitur p̄m, nisi
restituatur ablatum. Igitur quacūq; credi-
toris remissione facta/ nisi actu ablata resti-
tuantur, nunq̄ debitor erit in cōscientia tu-
tus. **¶** **Tertio**, quibus spoliatus in fauore spo-
liatis iuri suo renunciet, nō ideo spoliator
manet libera debito spolia restituendi, vt
aperte habetur cap. Solicite. extra. de resti-
tutione spoliatorū. Quia q̄ renunciat spolia-
tus, vt inquit textus, nō videtur spōte renū-
ciare. Igitur ita in presentī, **¶** **Alij** vero di-
xerunt, q̄ libera remissio p̄ creditore facta,
liberat debitore, dūmodo debitor actu of-
ferat creditori, id, quod illi debet: q̄d si in
promptu id creditori non offerat, non erit
valida remissio. Ratio huius opinionis vt
videtur est, quia remissio si spōte non fiat
& libere/ non valet. Quando autē ad preces
debitoris vel alterius fit/ non oblata in prō-
ptu pecunia debita, non spōte fit remissio,
eo q̄ si pecunia in prōptu esset oblata, forte
remissio/ salte in toto, nō fieret, qualis sit ea
nō in promptu oblata, cum videatur ex im-
portunatiōe debitoris/ aut desperatione re-
cuperationis fieri. **¶** **Alij** vero dixerunt, q̄
ad hoc q̄ dicta remissio valida sit, quibus nō
requiratur q̄ debitor actu restituat, nec q̄
rem debitam in prōptu offerat, requiritur
tamen, q̄ secundū animi preparationē para-
tus sit debitum plane soluere, in calu, quo
creditor remittere nollit: alioqui nō viderit
cum bona cōscientia alienum detinere, etiā
facta illa remissione.

¶ **His** non obstantibus, videtur oppositum
tenendum, s. q̄ libera & spōtanea remissio
liberat debitore a necessitate restituēdi, mo-
do creditor talis sit, qui remittere & dona-
re possit. Nā remissio facta per mēte captū/
aut minorem non valet, sicut nec donatio.
Cōclusio patet ex sepe dictis, q̄ obligatio
restituēdi suspēditur & cessat ex libero con-
sensu elicto/ aut debito creditoris, vt si actu
libere cōfetiatur, q̄ res sua apud debitore per
mēsem/ aut p̄ annum retineat/ tutus erit de-
bitor illo tēpore, rē illā detinēdo: igit si li-
bere cōfetiatur q̄ debitor rē debitam ad
semp detineat, erit tutus, etiā si rē debitā nun-
q̄ restituat. Et confirmatur, quia non mi-
nus operatur domini consensus/ vt alter
rem suam detineat, q̄ vt rem suam de nouo

alter accipiat, sed ex consensu domini libero potest alter rem suam occupare, igitur & detinere. Vnde in rapina, & furto, & vstrata, purgatur vitium furti, & rapine, si res rapta manet apud raptorem de consensu domini, vt habet. l. si fur, ff. de vsur. & alibi.

¶ Deinde res aliena ideo est de necessitate restituenda, quia eius retentio est iniusta: quandoquidem restitutio actus iustitie est & contra rem retinere alienam contra iustitiam est: sed quando res aliena domino sponte consentiente ab alio retinetur, non est iniusta retentio, vt patet in accomodato, locato, deposito. &c. Igitur si dominus libere consentiat in hoc, & res iure debito re ad semper retineatur, & ea velut propria vtatur, ex tunc nunquam erit iniusta aut iniuriosa talis rei retentio, & ita ex tunc expirat obligatio eam restituendi.

¶ Prostrmo ad idem sumitur argumentum ex iure, Nam in iure sunt quidam speciales casus, in quibus remissio creditoris non liberat debitorem, vt patet in iudice munera extorquente, quem spontanea partis remissio a restitutione non liberat, de rescriptis cap. statutum, lib. 6. Et in visitante, munera similiter extorquente, de censibus, cap. Exigit, lib. 6. Et de inquisitore aliquid similiter extorquente. Clementina. Nolentes, de heret. Quos spontanea partis remissio a restitutione non liberat. Igitur his casibus iuris exceptis, in alijs liberabitur debitor ob spontaneam creditoris remissionem: alioquin quod opus erat in iure certos casus excipere!

¶ Correlarie sequitur in casu, non esse necessariam actualem restitutionem, vt valde sit remissio, vt prima opinio dicebat. Nec valent motiua pro illa opinione adducta. Ad primum dicendum, quod regula illa Res per quas nascitur, nil contra nostram sententiam agit, imo pro nobis agere videtur: quia obligatio restituendi alienum, nascitur ex detentione iniusta rei aliene: est autem iniusta, quando contra domini voluntatem detinetur, & ideo accedente libero consensu domini, cessat iniusta detentionis, & ex consequenti cessat causa, vnde nascebatur obligatio restituendi.

¶ Ad secundum dicendum, quod dictum Augustini intelligi non potest de actuali restitutione. Patet, quia sepe peccatum remittitur, antequam res ablata actu restituatur, vt si homo vera

habeat de peccato penitentiam, proponens se alienum restituendum quando poterit, vel quando opportuerit. Dicendum ergo ad mentem Augustini, quod loquitur de restitutione secundum mentis preparationem, & de illa restitutione, quam facere necesse est, qualis est restitutio rei iniuste retentae: sed quia deo libere remittente desinit esse iniusta detentio, vt patet ex dictis, ideo de restitutione rei ablate ex libero consensu domini retentae non potest dictum Augustini intelligi.

¶ Ad tertium de spoliato iuri suo renunciantem dicendum, quod textus ille, citatus procedit ex presumptione, vt ex ipomet apparet, ait, n. quod presumitur non sponte renunciare, qui spoliatus renunciat. Si tamen sponte vere renunciet, teneret in conscientia renunciatio, vt patet ex cap. immediate sequenti ibidem.

¶ Sequitur non esse necessariam oblationem rei debite in promptu, vt dicebat secunda opinio. Nec valet ratio pro illa facta: quia procedit ex presumptione, qua presumitur, quod si creditor in promptu res debita offerretur, eam acciperet. Contra quam presumptio non potest esse veritas, vt constat, & tunc verum esset standum. Vnde licet vere potest deus rei eam sponte donare, & a se dominium eiusdem penitus abdicare, ita potest hoc idem facere de actione, quam habet ad rem ab alio retentam.

¶ Sequitur non esse necessarium debitorem esse parati animi ad restituendum ad hoc, quod a debito restituendi liberet, vt dicebat tertia opinio. Nec valet ratio ibidem facta, qua dicitur, non esse alioquin debitorem in conscientia tutum, etiam remissione illi facta. Aliud enim est debitorem non esse tutum & liberum a peccato, quod fateor, si prefatam animi preparationem non habeat. Aliud vero est tutum non esse tutum & liberum a restitutione facienda. Exemplum est clarum, si ego rem meam quam habeo libere & sponte dono Petro, quam tamen Petrus erat alioquin paratus furari: certum est durante hac peruersa animi intentione, Petrum non esse a peccato liberum, esse tamen a restitutione rei donate liberum. Ideo in casu magis attendenda est voluntas creditoris remittentis, quam debitoris dispositio. Si enim creditor sponte & voluntarie remittit, tunc erit debitor a restitutione facienda, non obstante quocumque mala voluntatis eius dispositione. Si autem non sponte & voluntarie sit prefata

alibi

idem. s. f. i.

prefata remissio, non erit debitor liber a restitutione, quameūq; bonam habeat voluntatem. Est itaq; ad voluntatem creditoris remittentis recurrendum, non ad animi preparationem debitoris. vt si cōstat, qd volūtarie fit remissio/ aut saltem de hoc rōnabilis habetur p̄sumptio; tunc erit liber debitor, quia ex tunc non est rei alienę iniustus detentor, secus alias. ¶ Si que ras quid requiratur, vt remissio huiusmodi fiat sponte/ & voluntarie: Respon. ex Arist. cōstat tria esse, quę tollunt voluntariū/ & causant inuoluntariū, s. vim, metum, & ignorantiam. Ac proinde si remissio ex vi/ aut metu/ aut ex ignorātia fiat, inuoluntaria erit, nec debitorem liberabit. Potest tamē creditor ex multiplici metu remittere. Potest enim esse metus incussus seu illatus. Potest etiam esse metus ab ipso creditore conceptus. Incussus etiam potest esse ad id, vt remissio fiat, aut non ad id incussus. Deinde potest esse a magistratu incussus vel a debitore/ seu ab alio vice debitoris. Potest deinde esse metus damni maioris, q̄ sit non solutio debiti; aut minoris, aut equalis. Et rursus potest esse metus probabilis/ aut leuis. Potest deniq; metus esse causa principalis remissionis factę: potest etiam esse minus principalis. ¶ Et iuxta hec possent multi casus particulares decidi. Si factus est remissio ex metu nō ad id incusso/ vt remissio vel donatio fiat, videtur valida remissio & donatio. vt si quis in nauē existens, suborta tempestate metu mortis promittit aliquid alicui sancto/ aut ecclesię/ valet promissio, sicut in simili casu valet votum emissum ex cōi sententia. Et ita similiter in eodem casu valeret remissio, si forte actionem aliquam contra ecclesiā habebat. ¶ Si fiat remissio ex metu a magistratu iuste incusso, ad id, vt remissio fiat, valebit remissio, sicut in eodem casu valet donatio aut promissionis adimpletio, si alioqui tenebatur homo remittere/ donare/ & promissum complere: nam talis metus ad id inducit, ad quod homo alioqui tenebatur. Sicut valet matrimonium contractum ex metu a magistratu/ vel iudice iuste incusso, vt si fidem dederat, si corruperat, & ita in alijs. ¶ Si fiat remissio ex metu probabilis damni notabilis ad id incusso a persona priuata, qui sit causa prin-

cipalis/ seu sine qua non, remissio est inuolida, sicut in eodem casu esset inuolida donatio. Secus si esset metus leuis/ & non probabilis, qui nec matrimonium impedit/ nedum donationem aut remissionem.

¶ Si fiat remissio aut donatio ex metu non acquirendi bonū/ aut lucrum, quod remissione facta obtinere sperat, siue sit metus ad id incussus/ siue nō, nō videtur remissio/ nec donatio; quia talis donatio non metui in casu/ sed cupiditati lucri sperati videtur imputanda. donatio autē ex cupiditate facta non ita vitatur, sicut ea, que ex metu fit. Hec dixerim, vt occasionem curiosis dare rem particularis inuestigandi & inter metum & metū in varijs casib; distinguēdi.

¶ De ignorantia etiam, que inuoluntariū causat, potest multipliciter distinguī. Vt in proposito potest aliquis debitum remittere, credens nil sibi deberi/ aut non tantum, quātum remittit; & dicitur ignorantia debiti. Potest similiter ex ignorantia persone fieri, vt si is cui remittit est Petrus, cum putet se Ioanni remittere. Potest ex ignorantia qualitatis fieri, vt si is cui remittit, nec pauper sit, nec consanguineus, nec sc̄s, cū putet esse talem. Potest etiam ex ignorantia iuris seu facti remissio fieri, vt si remittit, quia putat se ad id teneri, cū non teneatur. Potest deniq; remissio fieri ex ignorantia seu errore ab ipso debitore causate/ aut ab ipso creditore cōcepto, vt de metu dicebamus. Potest finaliter remissio fieri ex ignorantia inuincibili/ seu lata/ aut crassa. Et refert ad validitatem remissionis ex quā ignorantia/ vel errore fiat. verum q̄uis in foro iudiciali possit habere locum hec tam multiplex ignorantie distinctio, in conscientia tamen/ & iuris humani dispositionem p̄ueniendo, illa finalis distinctio videtur attendenda, s. an remissio sit facta ex ignorantia inuincibili, aut ex crassa/ seu lata. Si primum/ siue sit de debito, quod remittitur, siue de persona, siue de qualitate/ aut causa principali, ob quam remissio/ vel donatio fit, tunc vitatur remissio similiter & donatio. Secus si ignorantia erat de causa minus principali, aut si de principali erat/ tamen lata & crassa: quia tunc sicut voluntarium non tollit, ita nec remissionē nec donationem inuolida. Pone exemplum. Si petrus realiter mihi debet decem,

& ad tantam inopiam deuenit, q̄ notabile patietur necessitatem, si illum compellā vt tibi restituat, remitto illi ob suam inopiā principaliter / q̄q̄ minus principaliter, q̄a consanguineum eum esse puto / cū non sis, aut quia doctum illum esse puto cum non sit: etiam si hęc ignorantia in me sit inuincibilis, non vitiat remissionem, cum circa principalem causam nō errem. Sed de hoc postea, q̄ndo agatur de reb⁹ ob causā datis.

QUARTA causa est cessio, qua debitor bonis cedit. De qua au libere debitorē solet dubitari. Similiter & an in ipsa cessione debeat deduci ne egeat. De quibus infra. q̄. 6. agēdū est, ideo nō est q̄ in presentiarum debeat immorari. Et distinguunt cōter vnde fuerit orta obligatio in eo, qui vult cedere bonis, quia vel ex delicto / puta furto, rapina, seu violentia, aut ex contractu alioq̄ honesto. Si primum, talis debitor turis beneficio gaudere non debet, sed potius vel officio iudicis / vel ad instantiam partis venit corporaliter / aut alias secundū iura puniendus, & merito potest compelli vt in integrum restituat / etiam non deducto inde ne egeat, idq̄ in foro iudiciali, vt dicūt doctores super cap. Quāq̄ de vsuris lib. 6. Secus si obligatio debitoris fuerit orta ex contractu, quia tunc admittitur ad cessionem, & gaudet turis beneficio: quia si facta cessione non potest incarcerationi, et expirat actio creditoris contra eū: & in ipsa cessione ducitur ne egeat, vt supra fuit allegatum.

¶ Preueniendo tamen iuris dispositionē / stando in metis fori conscientie, parum refert debitor obligationem contraxerit ex contractu / aut ex maleficio quo ad restitutionem faciendam, & quo ad hoc, quod esse deducendum ne egeat. Nam si aliud nō sequatur inconueniens ex restitutione integre facta / q̄ q̄ debitor maneat inops / & egeitate pressus, si vult cedere bonis, videatur, an bona que habet, sua sunt, an creditoris. Si creditoris, oia sunt illi restituenda: nec deducendum est de necessitate ne egeat, nisi quantum creditor per viam elemosine tenetur illi debitori inopi remanenti dare. Si autem bona que habet, sua ipsius debitoris sunt, & in illis habet instrumenta ad vitam necessaria, illa sunt illi relinquenda: nec iustum est, q̄ creditor debitorem il-

lis instrumentis priuet, cuiuscūq̄ precij / seu valoris sint. Ratio discriminis clara est, q̄a si oia, quę habet debitor / non sua, sed creditoris sunt, nulla videtur iniustitia fieri, si illa omnia illi auferantur, & creditori, cuius sunt, reddantur. Si autem prefata instrumenta ipsius debitoris sunt, inhumanum videtur / & contra domini preceptum ea sibi auferri, vt creditori satisfiat, vt supra fuit quodammodo probatum. ¶ Facta autem cessione, sicut debet fieri, puta in manu creditoris / aut in defectum eius in manu iudicis, & debito cōfesso, si contingat eum postmodum ad pingue venire fortunam, tenebitur tunc id, quod debebat, integre restituere. Id patet ex cap. Odoardus, de solutionibus. vbi statuitur, vt huiusmodi debitor cautionem det de soluendo, quando ad pingue venerit fortunam. Qui textus quis non aperte loquatur de eo, qui bonis cesserat, satis tamē id ibidem significatur. Idem patet ex supra dictis in questione, qua de inopia debitoris agebatur, vbi cōclusum est, pauperem in extrema necessitate aliena capientem, & eadem consumentē, teneri / cum ad pinguem venerit fortunam satisfacere. &c. Ac proinde hęc tertia causa, qua debitor bonis cedit, ipsum a debito restituendi, cum poterit, non liberat.

QUINTA causa est damnum, quod ex restitutione facta timeatur verissimiliter euenturū, An tale liberet debitorem a debito restituendi. Et sit casus cōis de vxore, que falso sibi partum alienum supposuit, aut de adultera, quę filium ex adulterio infcio marito concepit, vnde accidit, vt maritus & alij filij legitimi defraudentur: mulier hęc penitentie ducta satisfacere volēs, nullam aliam reperit viā / q̄ factum manifestādo, in quo & se ipsam infamabit, & vitam suā periculo probabili exponet, est questio communis, an non obstantibus his incommodis / teneat se prode, an potius ne illa mala euentant / tacere debeat, & an erit sic a restitutione libera? Dixerūt aliqui, q̄ his nō obstantibus tenetur in casu factum prode re, nec releuatur a debito satisfaciendi illo modo, si non potest aliter satisfacere. Pro qua sententia, quam tenet Adria arguitur primo. Quia si talia pericula nō timerentur, deberet mulier illa factum reuelare: igitur etiam

sepio

de m m

dam m m

de f

tur etiam ad idem tenetur, esto q̄ talia pericula timeantur: quia quod iure naturali & diuino agenda est, non est propter timorem mortis omittendum: sed iure vtroq̄ tenetur damnificans satisfacere lesis/ sicut & vtroq̄ iure fur tenetur re furtiuam suo domino reddere, qd̄ certū esse suppono.

¶ Secundo pro vitanda morte aut scandalo non est licitum furari a diuite/ vt pauperibus subueniamus, etiam si pauperes ipsi alioqui parati sint furta vel homicidia/ aut alia peiora mala committere: igitur nec filij legitimi sunt defraudandi, vt spurrio prouideatur, sicut defraudaretur, si prefata mulier suū crimē nō manifestet. Vnde in casu perinde est, ac si illa adultera a diuite hō furetur, vt pauperē dēt, cū paria sint alienum auferre/ & ablatum nō reddere.

¶ Tertio ex regula iuris, vtilius scādalum nasci permittitur, q̄ q̄ veritas relinquatur. Si igitur scādalum fratris postponendum est pro veritate vite, qualis est lesis satisfacere, a fortiori igit̄ fama & mors propria postponenda est pro eadem veritate vite, ex quo est pro vitando scandalo postponēda, iuxta regulam vulgatam, Si vincō vincen-tem te, a fortiori vincam te. Nec valet dicere, quod ait Innocē. & Panor. in cap. Officij, de pœnitē. & remissi. q̄. s. illa regula, vtilius scādalum. &c. intelligitur de teste/ vel iudice, qui propter scādalum contra veritatem nil facere debent. Non, inquam, va-

let, vt patet si attendas glosam Marci. v. nō de regula illa sumpta est, vbi dicitur, Nota q̄ in bono opere nō aliquando cauendū est scādalum proximi, aliquando pro nihilo habendum. In quantum sine pctō possumus vitare proximorum scādalum, debemus. Si autem pro veritate scādalum sumitur, vtilius nasci permittitur, q̄ veritas relinquatur. Vnde manifestū est, Bedā, cuius est glosa, intēdere loqui de veritate, q̄ sine pctō non relinquatur/ qualis est veritas vite, & non solum de veritate in iudicio dicēda. Cum ergo restituere alienum, & his, qui per nos lesi sunt, satisfacere sit veritas vite, cum sit de principijs moralibus/ naturalibus/ & diuinis, sequitur, &c.

¶ Quarto quia si quis falsum testimoniū cōtra aliquem infontem in iudicio dixit, tenetur suum dictum in iudicio retractare, & infonti suam famam restituere, non

obstāte, q̄ in tali restitutione ipse restituēdam ineat infamatus, tunc etiam non obstāte, q̄ poena talionis veniat in capite puniendus, Igitur infamia & mors, quę ex restitutione euentura timeantur, non liberant debitore, quominus teneatur. **¶ Quinto** creditōr/ siue lesus potest rem suam, quā alius furto abstulit, in iudicio petere, non obstāte, q̄ ex huiusmodi repetitione sit mors furis verisimiliter sequutura. Similiter p̄ncipes possunt terras suas & iura sua ab usurpatoribus auferre, & eos per bellum compellere, vt quę iniuste retinent, reddant, etiam si sit verisimile multorum mortem insequutura. Igitur a fortiori mulier prefata in casu poterit suum crimē proderē/ ad finem satisfaciendi lesis, non obstantē mortis periculo: maxime cum sua repetere/ voluntatis sit: lesis autem satisfacere/ necessitatis: & ideo si potest in casu mulier satisfacere/ tenetur.

¶ His non obstantibus oppositum videtur tenendum, q̄. i. mulier illa non tenetur cum iactura vite/ aut fame suę crimē proderē, nec illo modo defraudatis satisfacere. Probat̄ hoc primo ex cap. Officij, de pœnitē. & remi. vbi quęstio mouetur in terminis de ea, quę filium ex adulterio suscepit, aut partum supposuit, quę id marito reuelare non audeat, an sit ad pœnitentiam admittenda. Et dicit̄ textus q̄ sic. Igitur non peccat in casu, existente in ea iusto timore, si factum marito non reuelat: nā si in hoc peccaret, ad pœnitentiam admitti nō deberet. **¶ Si** dicas, q̄ non intelligitur textus de pœnitētia sacramentali, quę est absolutio a peccatis, sed de pœnitētia iustitā per ipsum pœnitentem adimplēda, quę potest his, qui in pctō sunt, iniungi: hoc non videtur sufficienter dictum. Tum, quia dicit̄ textus, q̄ in hoc casu non est illi pœnitentia detegenda/ sed exhibenda, In quo innuitur, q̄ pœnitētia est illi debita: quod de pœnitētia iniusta dicit̄ nō potest, cum hoc non sit necessaria nec debita, vt codice de confessione discussimus, sed voluntaria, tā ex parte pœnitētis, quā liberum est ei eam petere, q̄ ex parte confessoris, cui liberum est eam iniungere. Igitur de pœnitētia sacramentali est textus intelligēdus. Tum etiā, quia si mulier in pctō permaneret, rōe cuius pœnitentia sacramentalis esset illi dētē

scādalu

resis falsus.

bellu

co mpe

denih
ze adu
za

denih. q̄ intellexit cap.
officij. de pœn. & remi.

ganda, nil illi prodesset pœnitentiã satisfactoriam pro peccatis intingere: nam hæc locum habere non potest/anteq̃ culpa sit quoad deum remissa. Igitur esto q̃ pœnitentiã hæc satisfactoria & iniuncta, nõ esset illi deneganda, adhuc sequitur illã non permanere in pœnõ mortali quo ad deum/ non reuelando crimẽ suum marito. Tum etiam, quia subiungit text⁹, q̃ sacerdos illi mulieri discretam imponat satisfactionem, idq̃ postq̃ fuerit ad pœnitentiã admissa. Iam quæro de qua satisfactiõe discretaloquitur text⁹. vel enim de satisfactiõe pro peccato commisso/vel de satisfactiõe defraudatis agenda. Si primũ, igitur pœnitentiã, quæ illi nõ est deneganda, non est pœnitentiã iniuncta pro peccatis: quandoquidem textus de pœnitentiã non deneganda / & de satisfactiõne discreta imponenda / tanq̃ de diuersis, loquitur, vt constat, cum dicat textus pri⁹ debere pœnitentiã exhiberi, deinde discretam satisfactiõnem imponi. Ac proinde si de satisfactiõne pro pœnitentiã loquatur, necesse est/ pœnitentiã non denegandam/absolutionem sacramentalem esse. Et ita illa mulier non erat in peccato mortali, nõ reuelando crimẽ suum marito. Si autem de satisfactiõne discreta defraudatis scienda loquatur textus, sequitur item, si nõ teneri mulierem illam in casu factũ marito prode. Nam si ad id teneretur ad finem satisfaciendi defraudatis, certe hoc illi esset necessario per confessorem & Papam iniungendum & præcipiendum. Itaq̃ non dubito textum prætere illam excusare a debito reuelandi crimen suum marito, iusto timore eam tenente, & ita intentum.

Hanc rōnem volui extẽdere pro intelligentia textus, quem iudicio meo nonnulli iuristæ non satis sufficienter exponunt, cum quibus & Adrianus falli videtur. ¶ Secundo idẽm patet ex sepe tactis: quia restitutionis obligatio cessat/ quãdo is, cui agenda est, consentit actu elicitõ seu debito: aut quando non est rōnabiliter inuit⁹ in rei sibi debite retentione: sed q̃n̄ restitutio fieri non potest sine maiori dispendio & dãnõ/ q̃ sit rei restituendæ factura, non est rōnabiliter inuit⁹ is, cui res debetur, si sibi nõ fiat restitutio. Hoc accidit in casu præsentis. Nã si vxor illa crimẽ suũ marito reuelet, est periculum animæ mariti, qui inde scãdalizabit:

est periculum vitæ ipsius vxoris/ quia forte maritus zelotypus eam occidet: est etiam periculum & factura fame ipsius vxoris. Tacendo autem, solum est factura rei temporalis, puta hereditatis integre, in qua manebunt heredes defraudati. Si autem cum his omnibus damnis vellent heredes sibi satisfacti fieri/ cõtra ordinem charitatis hoc velle videretur, qui exigat, vt temporalia pro vita spiritali proximi/ & corporali amittantur/ seu postponantur. Et ita non est in casu heres rōnabiliter inuit⁹, si illo modo ipsi non satisfiat. ¶ Tertio facti ad idẽ, cap. Duo mala. & cap. Nervus testiculorum: distin. 13. vbi in sententiã dicitur, q̃ de duobus malis, quorum alterum necesse est eligere, quod minus est, est eligendum. Modo minus malum est/ heredem re temporali defraudari, q̃ mulierem fama & vita priuari: ergo mulier in casu non peccat tacendo. Nec valet solutio Adriani, dicentis textum procedere in casu, quo necesse sit alterum ex duobus malis facere: cum in præsentis casu alterum sit malum facere/ quod sit nõ restituendo: alterum vero sit malum aliarum permittere. Non valet, inquam, quia sicut tacendo permittit heredes defraudari, ita loquendo seu se prodẽdo permittit mala grauiora a marito euenire, etiam si ipsa ea non faciat. Et sicut tacendo efficit, vt illi defraudentur, ita rem reuelando efficit, vt maritus indignetur, & indignatus/ maiora inferat mala. Adde, q̃ petus est malum positue causare, q̃ malum permittere. In casu autem factum reuelando/ positue causat malum infamie, & mortis inde sequentis: tacendo autem, solum permittit heredum defraudationem. ¶ Quarto pro vitanda proximi morte/ aut etiam propria/ siue sit mors famis/ siue gladij, licitum est partem alienam/ aut arma aliena/ aut rẽ quãcunq̃ alienam/ qua in casu opus est/ arripere, quando alia via tali necessitati succurrendi non apparet. Similiter res taliter captas licitum est retinere q̃ diu durat præsentia necessitas extrema, qua durante, obligatio rem illam restituendi cessat. Igitur pariforma mulier in casu est a restitutione obligata, q̃n̄ ex restitutione mors illi sequeretur: qualiter sequeretur in casu proposito: nam tacendo perinde est, ac si ablata retineat/ ad propriam infamiã & mortẽ euadẽdũ.

¶ Iam respondetur ad rōes proptori sententia ad iustas. Ad primū dicitur tā, q̄ supponit falsum, s. q̄ in casu ius nature & diuinum obliget mulierem illam cum pr. factis dānis satisfacere defraudatis, quod falsum est. Cuius falsitatis ratio est aperta. Quia ius nature & diuinum obligat ad restituendum alienum / & lesis satisfaciendum / rō. s. quando iniuste / seu iniuriose alienum retinetur. Quā autem ex consensu dñi elicitio / aut debito res eius detinetur, nō est iniusta nec iniuriosa detentio: ideo sic cessat obligatio restituendi. ¶ Ad secundū dicitur, q̄ si pauper sit in tali & tanta necessitate, q̄ verisimile est morietur / nisi illi provideatur, licitum est m̄hi / propria vnde subuentam non habenti / aliena a diuitie accipere, vt in digētē extreme illius pueris subuentā. Nec in hoc erit diues ille rōnabilē iniuriosus, cum id de suis rebus agam, quod ipse facere debuisset. A fortiori ergo idipm poterat ipse pauper, vt propriam mortem euitaret, facere. Et ita ratio hec potius misit p̄ nobis. Nā in casu ipa mulier est in extrema necessitate, qua extreme indiget non restituere illo modo. Si autē pauper non sit in tali extrema necessitate, nō est licitum aliena arripere, & illi ea dare: ne peccata illa, q̄ alio qui facere paratus est, faciat; nam in illa nō necessitate / sed voluntate sua neq̄ incidet. ¶ Ad tertium, admissio, q̄ regula procedat non solum de veritate iustitiae / sed de veritate vite, falsum tamē est, q̄ in casu sit de veritate vite illo modo satisfacere defraudatis. Sunt enim ea opera de veritate vite spiritalis, sine quibus charitas haberi non potest, seu sine quibus vere dei voluntatem, pro ut tenemur, non adimplēmus. In casu autē non est voluntas dei obligatoria, vt illo modo satisfiat herētibz lesis, vt ex dictis factis patet, & ita falsum est, q̄ illo modo satisfacere sit de veritate vite. ¶ Ad quartum dicitur, q̄ si ex falso testimonio data est causa / vt insonis fama / simul & vite periclitet, non multum, si falsarius cui proprie fame iactura lesum ab infamia simul & mortali bere / sicut tēdetur, inio & cum vite proprie dispendio, si id ad liberandum insonem a morte sit necessarium. Exemplum est clarū. Si debitor & creditor sunt in equali necessitate, qua re, que debeat, indigent / & cetera paria sunt, tenetur debitor creditori debitū

reddere, non obstante necessitate debitoris. Nā in hoc casu e qualis necessitatis / non est licitum pro releuanda propria necessitate / alium simili necessitate laborantem, rebus suis spoliare. Ita nec equali hinc inde necessitate existentē / erit licitum aliena / seu alteri debita retinere. Ita in proposito, si lesus in fama extreme indiget, q̄ sibi sua fama restituatur, qua non restituta, ad mortem est cōdemnandus, tenebitur quicūq̄ infamauit, famam eidem restituere, etiam si inde veniat capite plectendus. Idem dicendum, si ex infamatione seu falso testimonio mors infamato non imminet, nec aliud malū / preter infamā / aut rerum temporalium amissionem, tenebitur infamator cum periculo si nullis dispendij famam iniuste ablatam restituere. Secus in casu nro, in quo id, quod debetur / non est nisi bonum aliquod temporale, quod lesis ad vitam, vt suppono, necessarium non est. Dānum autem, quod ex restitutione huiusmodi fieret in casu est longe maius. s. infamia restituētis, simul & mortis probabile periculum. ¶ Ad quintum dicitur, q̄ repetere in iudicio re furto sublatam illicitum non est: quāq̄ inde mors turis sit euentura, quando iuste euentura est, hoc est, iudicis auctoritate interueniente. Sicut enim reum iuridice esse occidendum nō obstat, quominus possit alius eum accusare / & contra eum deponere / aut delictum denūciare: ita non obstat, quominus lesus possit rem suā in iudicio petere: nec mors dānicatoris imputabitur leso agētī / sed ipsi reo, qui fecit, vnde damnari mereretur. Se eius esset, si alium de esset mors ledentis euentura, s. iniuste / & ex indignatione / ira / aut ignorantia occidētis: tunc enim illicitum est / rem debitam cum tantā debitoris iactura petere. Sicut in casu presentis, si vxor crimē marito reuelat, iuste timetur mors ex indignatione mariti euentura. Idem dicatur de principe bellum cōtra rerum suarum usurpatorem mouente, quia hoc licitum est, nō obstante, q̄ inde sit verisimile multorum necesse euenturas, eo q̄ supposita iustitia belli, danaria que inde aduersarijs euenturunt, iuste illis euenire cōstat. De quo postea in codice de dānis reparandis. ¶ Si obiscias, q̄ admixtus si presumatur, q̄ maritus non de facto vxorem crimē prodentem occidet, sed iuridice contra eam in iudicio pro

cedet vsq; ad iurisdicam condēnationem, q̄ tunc debet vxor crimen reuelare, vt lesis satisfaciatur. Dicendum negando sequelam.

Quia q̄uis leſo licitum sit contra reum in iudicio agere/non solum ciuilliter/sed criminaliter, modo non zelo v̄ndictę/sed iustitię id faciāt: non tamen qui reus est, teneat sponte se prodere / & crimen suum nec in iudicio nec extra publicare, anteq̄ cōtra eum agatur: cū nemo seipm accusare teneatur. Et ex consequēti vxor in casu non tenetur marito aliquid reuelare, vnde in iudicio possit contra eam criminaliter agere.

¶ Quid autem sit illi fœminę agendū, qui ex adulterio/inscio viro/filios suscepit. Respon. Nonnulla solent remedia illi dari. **Primum** est, si ipa fœmina habet bona parafernalialia/ seu propria aurea habere potest, quę possit pro suo arbitrio distribuere: tunc de huiusmodi bonis tenetur defraudatis satisfacere. Si hoc medium locum non habeat, **est secundo remedium**, q̄ huiusmodi fœminę n̄tatur prout possit, filium spurium inducere, vt religionem ingrediatur, aut talē vitendi statum accipiat, quatenus ad eum portio hereditatis/ alij debita/ ad eum non perueniat. **Quod si hoc medium locum nō habeat, est tertium remedium**, q̄ huiusmodi fœminę reuelet factū filio spurio: & hoc esset de necessitate agendum/ si aliud medium deesset, cōcurrentibus tribus. s. q̄ sit verisimile, q̄ filius credet matri, & q̄ nō inde sequatur scandalum, aut aliud mai⁹ damnū: & q̄ per hoc verisimiliter speretur indemnitas eorum, qui defraudati sunt. **His autē/ aut aliquo eorum cessantibus, non tenetur filio spurio crimen suum reuelare.**

¶ An autē filius teneatur fidem adhibere matri nec ne. Dicendum, quidquid sit de foro iudiciali, q̄ in foro conscientię nō tenetur ei credere, nisi causam sufficientem ad credendum habeat. Si enim mater dure illū tractauerit, odioq; eum habuerit, econtra vero alios legitimos filios amanter fuerit prosequuta, illisq; signa dilectionis ostenderit: tunc poterit spurius, audita narratione matris, presumere, q̄ mater ex odio contra ipsum habito, & vitę teris filij proficiat, id v̄elit spurio persuadere. Si tamen benigne & amanter eum tractauerit, ipaq; sit moribus reformata/ timorataq; conscientię/ & propria famę nica/ nec mētrā solita: maxime

si in articulo mortis sit/ aut tempore sacro, puta hebdomada sancta, q̄n factū filio spurio reuelat: tunc filius videtur/ q̄ debeat illi fidem adhibere, cum causam ad oppositum credendum non habeat efficaciorē. **¶ Ve**rum si hoc tertium medium locum nō habeat, est quantum remediū, q̄ id reuelet marito, vt ipse caute det operā quo melius possit, ne legitimi heredes defraudent. Et hoc remedio videtur esse vtendum, cōcurrentibus tribus. s. q̄ maritus fidem adhibebit vxori, & q̄ non inde timeatur verisimiliter scandalum/ aut aliud notabile dānum euenturum, & q̄ speretur filiorum legitimorū aliorū v̄ heredum indemnitas: quibus deficientibus, non opus est hoc remedio vt.

¶ Quod si nullum ex his remedijs locum habere potest, nō video, quid illi fœminę agendum super sit, nisi acta pœnitentia, rem domino cōmendare.

¶ Illud tamen addendum est pro intelligentia Adriani, q. l. periculum probabile mortis ex reuelatione marito facta euenturę, nō semper liberat vxorem a debito reuelandi, si ex reuelatione heredum indemnitas speratur: & hoc est, quando non ex ira/ aut indignatione/ sed ex malitia mariti mors presumitur euentura, vt si vxor cognoscat virum per eam facile placari posse crimine reuelato, nec ob id eum fore iracundia commouendum: scit tamen alios v̄ isī cōsanguineos ipam vxorem odio habentes/ occasione sumpta (quā forte querebant) virum cōmoturos, vt vxorem interficiat: tunc occisio non ex fragilitate/ aut ignorantia mariti, sed ex malitia/ nec data occasione, sed accepta fiet, tunc verum esse putat, q̄ vxor tenetur crimen prodere, nō obstante periculo mortis probabili. **¶ Quę enim de precepto sunt, pretermitti non debent ad vitandū scandalum passiuum/ aut damnum ex malitia aliorum euenturum. Idem dicatur de infamia vxoris, si non ex passione mariti, sed ex malitia eius euentura timetur, q̄ hoc non obstante, debet se marito prodere, si vt dixi inde speratur defraudatorum indemnitas. **¶ Et si hoc verum esset, non est difficile has positiones cōcordare.** Sed hoc quid veritatis habeat, statim videbitur.**

¶ Quātum sit damnum ex restitutione euentire potens, quod obligationē restituendę excludat, nō puto posse regulam generalē

remedia
xoris
adultere

in filio
matri
credere

tradi. Si tamen tale & tantum est, quod si, cui est restitutio faciēda tenetur euitate/ seu impedire, nec aliter vitari potest, nisi p re-
debitē reuentionem/ seu per non restitutio-
nē, tunc illa causa existente, cessat obligatio
restituendi. Huius rō est clara, quia in tali
casu debitor rem alienam contra voluntatē
creditoris non detinet, imo eam ex cōsen-
su eiusdem saltem debito tenet. Sed cū ho-
mo teneatur proximum suum ab iniusta
morte, si potest defendere: modo illi mors
ex passione / modo ex malitia inferatur,
si non aliter illum defendere possit, nisi
cum factura rei temporalis, tenebitur ta-
lem facturam pati, vt proximum ab iniu-
sta occisione defendat. Et ex consequenti si
in casu supra disputato vxor timeat veris-
similiter se a marito occidendam: siue ex pas-
sione/ siue ex malitia/ si crimen adulteri) il-
li prodat, non tenetur illud prodere, nec il-
lo modo hereditibus restituere/ seu satisfacere,
ex quo illi debet cum suarum rerum sas-
tura illa a morte/ etiam ex malitia euentu-
ra liberare si possit. Et ita nec limitatio nu-
per in fauorē positionis Adriani posita vi-
detur tenenda. Et quibus non sit de scādalo,
quod ex malitia euenit, curandum, quom-
nus debeamus agere, quę alioqui essent per
nos agenda, hoc verum est, quando scādala
in malum ipsius scādaltzati redūdat.
Secus si in dānum alterius, vt in propo-
sito casu, in quo licet de malitia mariti & alio-
rum non esset curandum/ nec sufficeret im-
pedire restitutionem: quia tamē huiusmodi
malitia vt creditur in mortem vxoris redū-
dabit, ideo propter mortem illam vitandā,
etiam ex malitia prouenturam/ est a tali re-
stitutione cessandum. Et illud etiam adden-
dum, q̄ quibus dānum ex restitutione subse-
quutum suspendat vel excludat obliga-
tionem restituendi, non tamen eam suspē-
dit, lucrum ex restitutione cessans, quando
huiusmodi lucrum non sit ad naturę satis-
factionem necessarium: nam si ad id esset ne-
cessarium, suspendet prefatam restitutionē/
sicut & dānum. Quod dictum, quia in se sa-
tis notum est, non opus est probationem
apponere.

QUOD DICTIS vna oritur dubita-
tio, quę obiter nunc tangenda est,
An. s. maritus possit licite vxorē
adulterā interficere. Ad quam do-

ctores cōmuniter respondent, q̄ anteq̄
sit in iudicio de adulterio conuicta, a mari-
to interfici non potest sine peccato mortā-
li, etiam si eam in adulterio deprehēdat. Cuius
ratio aperta est. Quia qui proximum sine
legitima autoritate occidit, peccat contra
pręceptum decalogi: sed maritus in casu
non habet autoritatem eam occidendi/ ante-
teq̄ per iudicis sententiam sit illi tradita/ ad
occidendum eam si velit. Leges enim per-
mittunt maritum vxorem in adulterio de-
prehensam occidere / ita vt interfectores nō
punitāt: in foro tamen deserpuntus eter-
naliter venit, quanq̄ vehemens passio mariti
multum extenuet culpam. Post sententiā
autē iudicis contra adulteram latam, potest
fit marit⁹ eam licite occidere vt tenet Tho.
in. 4. dist. 3. q. 1. quę ceteri doctores sequū-
tur, vbi ait, non esse dubitum maritum illū
in hoc casu culpa & poena carere, si vxorem
ex zelo iustitię non ex appetitu vindictę, eā
occidat. Ratio est, quia ille tant non sua/ sed
publica autoritate id agit ex licentia & sen-
tentia iudicis: iubentis eam marito tradi,
vt si velit, eam occidat. Pro quo facit quod
dicitur, 3. q. 2. cap. Interfectores suarū cō-
iugum sine iudicio, homicidę sunt. ¶ Ve-
rum contendebant nonnulli virum mortali-
ter peccare, etiam si cum iudice & senten-
tia iudicis lata, vxorem adulteram interfici-
ret, hac ratione moti, Quia nō habet ma-
iorē autoritatem ad eam occidendū post
iudicis sententiam/ q̄ ante. Nā quęro vnde
habeat illam autoritatem, vel a lege diuina
veteri, quę iubebat adulteram lapidari, vel
a lege diuina noua, vel a lege humana cano-
nica/ vel civili, vel ab ipso iudice sententiā
ferente: A lege diuina veteri non, quia illa s̄
per legem hōiūā specialiter quoad ceremo-
nia & iudicialia reuocata est: igit illa nūc
nullam autoritatem prestat ad coniugē oc-
cidendum: & si prestat, non solum posset
maritus eam occidere, sed teneretur: quan-
do quidem lex illa pręceptiua erat: quę adul-
teram lapidari iubebat. Consequens tamē
est falsum, vt patet. Nec habet autoritatem
a lege noua, quia hęc nullq̄ iubet nec cōce-
dit maritis/ vt vxores adulteras interficiant.
Imō Christus adulteram accusatam clemē-
tissime absoluit. Nec a lege canonica, nam
hęc nulli concedit, vt adulteram coniugem
occidat: horret enim sanguinem, & virō

in marito
hinc vxo

um ad nlc

um interficere

sanguinolentos irregulares efficit, etiam si iuste quęquē occidi faciāt. Nec a lege ciuili, nam hęc in hac re nō aliud disponit, q̄ q̄ iudex in sententia sua subeat vxorē de adulterio conuictam, viro suo tradit, vt si velit, eam interficiat, & si velit, secum retineat. In hoc autem nec lex/ nec iudex videtur dare marito autoritatē eam occidendi, cum nec illi id subeat/ nec concedat, sed rem suo arbitrio cōmittit, ita/ vt si eam occidat, impune id fecisse iudicabitur, nec ob id poena vlla erit a iudice puniendus. Hoc autem non releuat eum a culpa, cum non necessitate legis/ sed sua propria voluntate eā interficiat. ¶ Respo. q̄ maritus coniugē occidit in casu autoritate iudicis, iuxta leges iudicantis. Vnde dupliciter potest aliquis autoritatem a iure/ vel iudice ad aliquid habere. s. cum iussione & p̄cepto iuris/ aut iudicis, & sine p̄cepto & iussione. Primam habēt ministri iustitię, quis iudices tenentur iuxta leges iudicare/ executores autem/ vt sunt sp̄culatores/ tenentur iuxta mādatum iudicis, quod iudicatum fuerit, executioni mandare. Secūdā autem autoritatem cum libertate habent mariti ad occidendum coniugē adulteras: & dicuntur etiam ministri iustitię/ sed volūtarij. Quemadmodum princeps, q̄ supra leges est, potest/ si vult/ reum condemnare, aut etiam si vult, absolueret. Sic etiam sacerdos a curato licentiatus autoritatem habet sine iussione tamen aut necessitate ad p̄cāntētes in confessione audiendū/ si velit, & ad eosdem absoluendum/ si velit. Sic etiam multi iudices delegati autoritatē habent ad excommunicandum si velint, etiā si id facere nō teneātur. Itaq; q̄ relinquitur in voluntate mariti, vt si velit, vxorem adulteram occidat, non impedit/ quominus iuris/ aut iudicis autoritatem ad eam occidendum habeat.

¶ Quod autem sine iudicio maritus vxorem adulterā licite possit interficere, arguitur primo ex cap. Interfectores. 33. q. 2. vbi Nicolaus Papa ait, Interfectores suarum coniugum sine iudicio, si non addas/ adulterarum/ quid aliud cōfendi sunt, q̄ homicidę. In quo significat, q̄ interfectores suarum coniugum adulterarum non sunt homicidę: alioqui impertinenter dixisset/ si nō addas adulterarum. Et ibidem cap. Admonere, ait Stephanus Papa, Asulphum q̄ vxorē

rem suam interfecisset, tanq̄ homicidam reprehendens, pro causa assignat, q̄ nō inuenisset eam cum alio viro rem nephariam facientem. Vnde a contrario videtur colligi, q̄ homicida non esset, nec reprehensione dignus, si eam cum alio viro rem nephariam facientem inuenisset. ¶ Secūdō, licitum est patri, filiam in fornicatione deprehensam, occidere, idq; ex lege ciuili. l. nec in ea. ff. de adulteris. Igitur etiam licet marito vxorem in adulterio deprehensam occidere. Consequētia videtur, quia magis excusabile est factum si maritus vxorem adulterantem occidat, q̄ si pater filiam interimat fornicantem, ex quo vehementius mouet maritum dedecus & infidelitas vxoris, q̄ culpa filię moueat patrem. Nec tam naturale est marito vxorē/ q̄ patri filiā diligere. ¶ Tertio, Nemo peccat autoritate legis, vt inquit Augustinus, & habetur. 23. q. 4. Qui peccat. Vnde si quis furem nocturnū occidat, non peccat, cum ad id legis habeat autoritatē: sicut nec peccat quis, si pro sui defensione inuadentem occidat, cum lex ad id autoritatem concedat. Igitur nec maritus vxorem adulteram occidendo peccabit.

¶ Respon. hęc minime contra propōsitam sententiam concludere. Ad primum dicendum cum glo. q̄ non ideo dixit (si non addas adulterarum) quia velit significare homicidam non esse, qui adulteram sine iudicio occidit, sed innuit q̄ homicida sit, qui vxorē sine iudicio occidit: maxime si adultera non sit. Aut dicatur Papam id dixisse, habito respectu ad leges ciuiles/ secundum quas qui vxorem in adulterio deprehensam occidit, non haberi pro homicida quo ad p̄enam. Quod videtur significare idē Nicolaus Papa, in cap. immediate sequenti, vbi ait licere sedm̄ mundanam legem vxorem adulteram interficere, non tamen sedm̄ legem ecclesiasticam. Ad cap. Admonere, qd̄ est Stephanus Pape, dicendum q̄ nō assignat pro causa homicidij, q̄ vxorem adulterantē inuenit, sed pro causa huius, quod est Asulphum tam crudeliter vxorē occidisse, cum causam mortis in ea non inuenerit, & ita illi textus non procedunt. ¶ Ad sedm̄ dicendū, q̄ lex nec p̄i ad occidendū filiā, nec marito ad occidendū vxorē sine iudicio autoritatē p̄stat, ideo vterq; occidēdo peccat. Sed obijctur cōtra hoc, q̄ lex facit differē

nam inter patrē in occisione filię / & inter maritum in occisione vxoris. Si patri non daret autoritatem / sed tantum permittit eū impune filiam occidere, cum hoc idem permittat marito / quādo vxorem in adulterio deprehēdit, nullam videretur inter patrem & maritum differentiam lex facere. Dicendum, q̄ differentia hęc est, q̄ patri permittitur filiam in actu turpi deprehensam / occidere sine vlla pēna marito aut non ita simpliciter sine omni pēna id permittit sed cū iōge mittit pēna quā alioq̄ mereret. Cuius discriminis causa videtur esse, quia maritus non habet vxorem tanq̄ aliquid suū seu infra se / sed tanq̄ sociā: pater autem habet filiam non tanq̄ sociam, sed tanq̄ aliquid sui / & infra se: & etiam quia pater filiā conuenientem occidēdo, nulli videtur iniuriam facere: maritus autem vxorem occidēdo facit iniuriā legi matrimonij, per quod illi sociata est, vt innuitur cap. Admonere, supra citato. Similiter patribus ipsius, &c. ¶ Ad tertium dicēdū, q̄ illud ait Augustinus de autoritate legis diuine: & esto id ad legem humanam velimus extēdere, debet intelligi de lege iubente aut cōcedente, nō de lege solū permittente. Nam leges humane multa permittunt quę puniri nolūt, cū tamē apud deū iniqua sint et peccata: & qui huiusmodi legibus vtitur, nō excusatur a culpa, licet excusetur ab humana pēna.

Solutio **V**INTA causa est solutio debiti facta creditori creditoris, q̄ si fiat de scientia & consensu creditoris, non dubium / quin liberet debitore. Si autē fiat creditore inscio / aut eo inuito, esset questio, an liberet debitorem, vt si ego debeo Petro decem, Petrus autem tantundē debet Ioanni, an ego ero liber, si quod Petro debebam / solvam Ioanni, qui est secundus creditor. Et distinguit Barto. Quia si secundus creditor, puta Ioā. & ego debitor sumus ex eadem causa debitores, satisfacio, si Ioāni solvam, quod Petro eram soluturus. Vt si ego cōduxerim a Petro, qui eandem a Ioanne cōduxerat, aut si ego mutuo accepti a Petro decem, qui Petrus a Ioānie mutuo acceperat, satisfacio, si soluo Ioāni, cui Petrus debitor erat, secus si ex causa disparata ego & Petrus sumus debitores. vt si ego debeo Petro decem, que mihi mutuauit: Petrus vero tantundē debet Ioāni ppter rē, que ab eodē eme-

rat: tūc si Petro inuito / aut inscio soluo Ioāni, nō liberor a debito, quo tenebar Petro. Dimitto iura, quę pro hac sententia ipse citat. ¶ Sed esto hęc opinio vera sit in foro contentioso, an sit similiter vera in foro conscientię? Super quo clamorofam satis contentionē inter quosdam audiui super casu sequenti, in quo prefata questio inuoluitur. Ego debebam Petro decem, & totidem debebat Petrus Ioāni: sed Ioā. ob defectū probationis non poterat turidice / nec alia via sua decem recuperare: defunctus est Petrus, cui ego decem debebam, quod meū debitū occultum erat, quia clam illa decem a Petro abstuleram: sed ego sciēs Petrus tantundem Ioāni debere, solui Ioāni decem, quę ego Petro debebam, an potui illud, salua conscientia facere, manens a restitutione liber. Pro parte affirmatiua arguebas. ¶ Primo, quia ego in casu id feci, quod Petrus facere debuisset, & rem eius vtiliter egi, ex quo id ad salutem animę ipsius Petri expediebat: & in hac solutione per me facta consentit / aut saltem consentire debuisset Petrus, si sciret me pro illo suum debitū soluisse. Igitur nec peccauit, nec maneo obligatus illa, quę semel pro Petro solui, iterum illi / aut hęc debitis suis soluere: quādo quidē in foro conscientię iniustum est, vt quod semel solutū est, iterum soluat. ¶ Secundo idem videtur a simili. Si diues pauperi in extrema necessitate existenti / nolit, cū debeat, subuenire: ego non habēs vnde illi subueniam, poterō, etiam diuise inuito, bona sua inuadere / & dare pauperi, nē fame pereat: idq̄ poterō absq̄ peccato / & absq̄ debito restituendi, vt ex supra dictis / simul & communi sententia doctorum patet. Igitur etiam in casu ego videns / q̄ Petrus nec soluit / nec soluere vult Ioāni, quod illi debet, poterō qđ Petro eram soluturus / soluere Ioāni: & specialiter in casu hoc, quo Petrus defunctus est, qui si in gloria sit aut in purgatorio, nō dubium cum cōsentire in hoc, q̄ Ioāni soluat, qđ ille debebat. Si autē in inferno sit, q̄ uis nō actu cōsentiat, nō dubiū debere iuxta rationē cōsentire. ¶ Tertio, ego illo modo in casu solues Ioāni / nulli facio iniuriā: quia nō defuncto constat, ex quo facio, qđ ipse, si viuēret, facere deberet. Nec etiā hęc credibiles defuncti iniuriā / seu p̄iudiciū facio, quia sicut succedūt in bonis defuncti. Ita etiam succedūt in obligatione, qua defunctus tenebat;

o
9
desolvente
creditori
creditori

& ita defūcto/ & hēredibus suis beneficiū facio, eos a debito, quo Ioanni tenebatur, exonerando, potius q̄ preiudiciū.

¶ Qui vero contrariam tenebant opinio- nem dicebāt, me in casu peccare, id quod alicui persone determinatę debeo, eo inuito, alteri soluendo: inuisum esse putantes, que aliena sunt, sine domini consensu alienare: nec creditorem amittere actionem contra me, si que illi debebam, eo inuito, alteri persolui. Nec verū est, vniuersaliter me a culpa & restitutiōe liberū esse, si id facio, quod creditor facere debuisset. Sicut culpa nō caret homo priuatus homicidam occidendo, quod iudex facere debuisset. Nec cōfessor si alienum absoluat, quod proprius sacerdos facere debuisset. Nec qui aliena inuadit contra domini voluntatem/ ad sibi/ aut pauperi subuendum, etiam si id dominus ipse facere debuisset, si monitus sponte fecisset. ¶ Deinde, si ego in casu id quod debeo Petro, eo inuito, possem Ioanni soluere, similiter possem si nil Petro deberem, sciens q̄ Petrus debet Ioanni, bona Petri clam/ aut palam arripere, vt Ioanni detur, quod illi per Petrum debitū esse scio, quod tamen videtur falsum: quia nō sunt faciēda mala, vt eueniant bona.

¶ Nec valet, quod in secūda ratione tange- batur, quia si caret culpa, que aliena accepit/ vt pauperi subueniat, ideo est: quia non potest pauperi extreme indigenti subueniri. In casu autem presentis Ioannes non est in tanta necessitate vt sine solutiōe debiti viuere nō possit. Sed nec pertinenter adductum est/ si defunctus sit in gloria/ aut in purgatorio/ aut in inferno. Nam ex quo defunctus est actu, & ius, quod defunctus contra me habebat, in hēredes trāsiit, ideo nō defūcti sed hēredū voluntas in casu erat attēdēda.

¶ Ad tertiu etiam respondebant, non expi- rare actionem hēredū contra me per hoc, q̄ eos a debito, quo Ioanni tenebantur, liberaui, cum id non de eorum consensu feci: imo & ipsis rationabiliter inuitis, videtur me id fecisse: quia forte si rem illis apuissē, ipsi consensissent, aut per se ipsos Ioanni satisfecissent: & ideo quia clam/ & illis inscijs rem illis debitam alteri redde/ nō liberat me, vt dicunt, a culpa, nec a debito satisfaciendi hēredibus. ¶ His non obstantibus, videtur dicendum/ aliud esse debitorem in

casu a culpa liberari, aliud vero a debito restituendi/ seu immediato creditori soluēdi. Et quidē si res debita in specie esset reddenda, ita vt functionem non admittat, culpa esset immediato creditori non reddere, nisi ad alteri mediato creditori reddendum/ cōsensus prioris / aut iudicis autoritas adesset. Si autem res debita functionem admittat, nec sit res in specie reddenda/ tūc culpa non est debitum creditori/ creditoris solueri. Excepto, nisi huiusmodi solutio in fraudem/ aut damnum fiat immediati credito- ris: nam tunc non solum est culpa in debitorem/ sed tenetur de damno. Si autem sine fraude & damno fiat creditoris, tunc nō vi- deo debitorem peccare, si pro creditore immediato/ alteri debitum soluat, etiā eo inuito: quia sic nemini preiudicat/ nisi sibi ipsi, si forte immediatus creditor contra eum agere velit, vt quod sibi debebatur, ab ipso recuperet, cui periculo potuit debitor sine peccato se exponere. ¶ Quantum vero at- tinet ad restitutionem agendā/ facta vt preferatur solutione, dicendum q̄ in conscientia tollitur obligatio. Cuius ratio videtur apta, q̄a p̄ p̄fatā solutionē res est iam ad equitatem redacta, sūpta securitate, q̄ secundus creditor nō agat contra priorē. Nā secundus creditor habet iā, qd sibi a priori debebat: prior autem est iam a debito, quo secundo tenebatur, liberatus: debitor etiā iam reddidit, quod debebat. Vñ cōstat omnes equales manere, vltra quod foris cōscientię/ seu iusticia nil aliud exigit. ¶ Secundo idem apparet, quia ex quo debitor soluit Ioanni pro Petro p̄fata decem, que Petrus Ioanni debebat, cum Ioanni sit satisfactum iure naturę, videtur debitor succedere in actione, quam Ioan. contra Petrum habebat, & ita in casu sit vt tantum debeat Petrus debitori, quātum debitor ipsi Petro. In quo casu certum est locū habere recompensam. ¶ Correlate sequitur, impertinens esse in foro conscientię debitores ex eadem causa teneri/ aut ex diuersa, sed ex eadem siue diuersa facti sint debitores, currit p̄fata resolutio/ simul & ratio. ¶ Sequitur amplius ad casum p̄ opositum esse cum prima optione respondendum, q̄ ego sine culpa potui Ioanni pro Petro defuncto soluere/ hēredibus inscijs & inuitis, & q̄ per talem solutionem sum a debito, quo tenebar in conscientia

8
No.

cōfciētia de obligatō, cū debītū tale effet, qđ functionē admittet / nō solū vbi me- um debītū effet hereditōns notū, sed etiam & a fortiori vbi incognitum effet.

SEXTA causa est rei debite inte- ritus. Et est q̄stio, an si res debi- ta pereat in potestate debitoris, liberet ipsam debitorē a debi- to restituendi seu solūdi. De qua q̄stione/ quā inferius latius forte tractabimus, q̄n de rebus furtiuis agetur, ideo nūc breuiter di- cendū/ distinguēdo de re debita. Quia vel est res in specie debita, qualis est res aliena, quę functionē nō recipit. Aut est res debita in genere, vt Iuriste loquuntur, ita vt nulla determinate debita sit. Si p̄mū, iterū distin- guat: quia vel debitor est in mora tēpore, quo res apud eum perit/ vel non. Similiter est videndū, an res huiusmodi pereat ex cul- pa debitoris/ vel non. Et tūc dicendū, qđ si res est in specie debita, & debitor non est in mora, nec ex culpa eius res huiusmodi perit, liberatur a debito restituendi/ seu sol- uēdi: nec creditor habet actionē ampli⁹ cō- tra talem debitorē. Ratio, quia creditor im- mediate & directe habebat ius ad prefactā rem, & nō ad personā debitoris, nisi media- te & indirecte: ac proinde percūte re/ & nō ex culpa debitoris, perit actio/ quā credi- tor cōtra debitorē habebat. Secus si ex cul- pa debitoris res perisset, quia tūc debito- ri est imputāndus interitus, & tenebitur ad estimationē rei debite. Exēplifica in cōmo- dato, locato, deposito, impignorato de qua aūt culpa debitor teneatur videbitur pos- tea codice de dānis reparādis &c. ¶ Si autē debitor fuit in mora/ & nūc fuit mora purgata, & perit res in spe debita, tenebitur similiter ad estimationē eius. Quia ex quo fuit in mora, fuit illius rei iniustus detentor, & creditorē iniuste dānsificauit/ rem eius eo iniusto retinēdo, & perinde est, ac si pro tūc rem furtiuā retineret. Dico ni- si mora sit purgata, quia si purgata sit, ex tūc desinit esse in mora: & si postea res pere- at, liber erit debitor/ ac si nūc in mora fuis- set. Purgat autem, si debitor offerat rē suo domino, volens eā, vt debet/ illi reddere, et creditor seu domin⁹ eā recipere nolit. ¶ Si querat q̄n dicitur debitor esse in mora, di- cendū, qđ q̄n tenetur rem reddere/ & nō red- dit, quia tūc est iniustus rei alienę detētor.

Hoc autē est, q̄n obligatio est ex delicto or- ta, vt si debitor rapuit/ vel furatus est, aut si ex contractu, & assignatus est dies solutio- nis, adueniente die designato/ si nō soluit, est in mora: aut si dies assignatus nō est, cre- ditor tamen petit rem sibi reddi/ aut solui, si tunc non soluatur, erit in mora ipse debi- tor, supposito/ qđ sit soluendo. ¶ Si autē res non in spe/ sed in genere debita sit, tūc quīs pereat/ etiā sine culpa aut mora debitoris/ non excluditur obligatio restituendi/ seu rem debitam soluendi, vt si res debita sit pe- cunia/ vel vestis/ vel equus non determina- t⁹/ aut aliud huiusmodi, et peant, manet de- bitor obligat⁹. Ratio est clara, Quia obli- gatio directe & immediate erat nō in re ali- qua debitoris, sed in persona eius, licet me- diate sit in re, ideo percūte re/ manet eadē personę obligatio. Excepto, nisi res debita fuerit ob signata, & creditori opportune oblata, quā tamen recipere noluūt, si depo- natur illa res sic determinata/ & pereat, tūc liberat debitor. Ratio, quia ex quo res ob- signata & determinata est, & tanq̄ res cre- ditoris apud aliquem deposita, perinde est, ac si esset in spe debita. Et etiam, quia debi- tor rem illam creditori offerēdo, q̄n solue- re tenebatur, videtur soluisse/ vel q̄si: & qa creditor solutū accipere noluūt, illi imputa- bitur, si res postmodum perierit, non debi- tori, qui id fecit, quod debuūt. ¶ Dixi notā- ter, si res fuerit opportune creditori obla- ta, quia stat qđ debitor rem debitam in gene- re/ aut in spe offerat creditori, & eo nolēte eam recipere, debitor rē illam apud aliquē deponat, vbi sitne culpa debitoris pereat, & qđ debitor non sit a debito liberatus, vt si non opportune/ seu non quando debuūt, eam obtulit. Pro quo notandum videtur, qđ si res debita est cum termini p̄fixione, adueniente termino, opportune offertur: quam si tūc creditor accipere nolit/ & po- stea sine debitoris culpa pereat, imputabi- tur creditori, nō debitori. ¶ Si autem offe- rat ate t̄mini p̄fixi aduētū, videat an t̄mi- n⁹ fuit apposit⁹ in fauorē debitoris, vel cre- ditoris, si debitoris, vt in commodato/ mu- tuo. &c. poterit debitor t̄minū p̄fixū p̄uenit- re/ & soluere debītū: qđ si creditor recipere nolit/ & res peat, iterū nō debitori/ sed cre- ditori imputabit. Si autē fuit t̄min⁹ in fau- rē creditoris adiect⁹, vt in locato, tūc si de-

Intervit
vi.

q̄n debi-
tor est
in mora

q̄n debi-
tor est
in mora

215 Inge-
nere

bitor rem illam locatam velit ante terminū reddere, non tenebitur creditor eam recipere: nec tunc liberabitur debitor, si res debita ante terminum oblata pereat. Si tamen elapso termino praefixo debitor rem debitam offerat: & obsignet: & peat, ex quo moram si qua fuerit, tunc purgat, rei interitus creditori imputabitur: vt supra. Si autem terminus non fuit appositus, quocumque tempore rem soluat, satisfacit: quam si creditor recipere nolit, & pereat, interitus creditori non debitori imputabitur. Quae omnia cum factis sint nota, non opus est in eorum probationem iura citare. ¶ Esset tamen dubium, si res, quae in potestate debitoris perierat eodem modo apud creditorem peritura, an teneatur debitor eodem debito. Ad quod quous solet distingui vnde fuerit huiusmodi debitum ortum, ex delicto, scilicet an ex contractu seu alio titulo non inhonesto: si ex delicto non excluditur obligatio, secus si ex contractu, videtur tamen ad praesens parum referre ex delicto / vel contractu huiusmodi debitum processisse, si ita est, quod res illa erat absque dubio alioquin apud dominum saltem statim peritura: nam tunc in conscientia liberatur debitor ab obligatione, qua tenebatur. Cuius ratio est clara. Quia si post huiusmodi rei interitum nil creditori pro re, quae interit, solvatur, nullum illi sit praesudicium, nec in bonis animae / nec corporis, vt patet, nec in bonis fortunae, quia per non solutionem, non minus habet in bonis fortunae, quam alioquin esset habiturus, si res ante interitum reddita fuisset, vt constat ex casu, dempta vtilitate, si quam ex re illa percepisset. si illi ante interitum reddita fuisset: nam ad hanc tenebitur morosus debitor. Aut si rem erat dominus alioquin venditurus: nam tunc morosus debitor tenebitur ad restitutionem. Et in his casibus refertur ex contractu / an ex delicto res fuerit possessa. ¶ Deinde de restitutio actus iustitiae est, quae equalitatem requirit. Si autem debitor in casu post interitum rei teneatur ad eius estimationem, etiam si dominus rem venditurus non erat, non seruaretur huiusmodi equalitas, quia creditor plus haberet / quam alioquin esset habiturus, id est cum damno debitoris. Modo autem iustum non est quatenus cum laetura alterius vel le locupletari. Pro quibus facit, l. i. ad legem rhodiam de iactu, vbi dicitur, Si naua cuius

sciret dominum nolle possit res in nauis deteriori, quam cum domino mercum conuenerat, & perierint, teneatur, nisi forte illa nauis melior, in qua fuerat ponere, perierit. In quo casu licet naua in culpa fuerit, rem contra conventionem in periculi nauis ponere, non tamen teneatur res, quae perierint, restituere, ex quo alioquin non minus erant periturae. Sed de his latius infero, vbi alibi ponitur responsio rigori iuris magis consona, infra, q. 6.

S EPTIMA causa est iuris / aut iudicis autoritas, de qua est quod si, an qui iuris aut iudicis autoritate aliquid tenet / alioquin non suum / aut alteri debitum, libere in conscientia a debito restituendi. Et est ratio dubitandi pro parte affirmatiua, quia secundum Augustinum nemo peccat legis autoritate vti. 23. q. 4. Qui peccat. Qui ergo iuris autoritate rem aliquam possidet, non peccat: & per consequens eam restituere non tenetur. Praeterea talis rei retentio non est iniusta / nec iniusta / si iure retinetur. Quia non nascitur iniuriae occasio, vnde iura nascuntur. C. Vnde v. l. meminerunt. Et quod iure fit, iuste fit. 14. q. 4. Quid dicam. Igitur si res iure retinetur iuste tineretur: si iuste, igitur nulla culpa est eam retinere, & per consequens non est necessario restituenda. Quod etiam ea, quae per iudicis sententiam secundum iura lata iuste retineantur, apparet, quia ex quo leges iuste sunt, & iudex secundum eas pronuntiat, iusta igitur erit sententia iuxta eas lata: & is, pro quo sententiatum est, tutus erit rem illam possidendo, & per consequens liber a restitutione exceptione rei iudicatae.

¶ Oppositum tamen videtur. scilicet quod non semper tutus sit, nec a restitutione liber, qui secundum ius / aut iudicis sententiam aliquid tenet. Patet hoc de eo, qui rem suam vendendo / emptorem citra dimidium iusti pretij defraudauit, secundum ius & in foro exteriori tute retinet excessum pretij iusti. Nam in contractibus naturalibus licet contrahentibus fecerit cum ventre, vt iura dicunt, l. in causa. ff. de minoriibus & ff. locati. l. ite si pro pretio, vbi dicitur, Quemadmodum in emendo / & vendendo naturaliter concessum est, quod plurius sit minoris emere, & quod minoris sit plus vendere, & ita se inuicem circumscribere. Idem in locationibus & conductionibus iuris est. Et tamen in conscientia talis venditor

*an fori
tas / nois
v. p. iudicis*

*no. 2430000
o dem modo
pud dms
stura*

g

*deceptio
iter di
midiam*

venditor tutus non est, excessum pretii ius
 seruando. Similiter secundum iura quae alie
 na non per tempus lege diffinitum possidet,
 etiam si cum mala fide possiderit, potest si
 lud retinere in conscientia; tamen a restitu
 tione non erit liber: quia prescriptio cum ma
 la fide non currit, ut habetur cap. finali, de
 prescri. & in regula iuris, Possessor male fi
 deli nullo tempore prescribit. Ad hunc
 modum posset de alijs exemplificari. Hu
 ius, si ratio est, quia iura multas iniquita
 tes & mala permittunt, ut maior vitentur;
 sed non protinus eas committentes, sunt a
 peccato coram deo immunes, ut constat. Ita
 etiam iura defraudatis sepe actionem con
 tra defraudantes negant; quia sic ad debitum
 recipere regimine conuenit, non tamen ideo sunt
 ipsi defraudantes a culpa & restitutione li
 beri. Iustitia etiam conscientiae id exigit, ut
 quod unusquisque quod suum est, aut sibi debi
 tum habeat, iustitia autem humana lites
 prout expedit, impedire curat. **De senten
 tia etiam iudicis in fauorem alicuius data,**
 quod cum a debito non semper liberet, patet
 quia non semper in conscientia tutus est,
 qui sententia pro eo lata vitur. Nam cotin
 git sepe iudicem ex errore, aut presumpcio
 ne iudicare, aut ex falsa testimonio deposito
 ne: & tunc si constat, quod veritas sit in contra
 rium, non sententia; sed veritati stare oportet.
 In lege est, quod si iudex sententiam ferat pro
 matrimonio in facie ecclesiae cum ea, quae cla
 vrum de presenti acceperat contracto, non
 est iudicis sententiae parendum: nec excusa
 tur ipsa coniux a culpa, si debitum secun
 do viro petenti ad mandatum iudicis red
 dat, nec forte excōmunicatio super hoc con
 tra non reddent. in lata/ erit de necessitate
 tenenda. **Tunc autem erit homo tutus et**
a restitutione agenda liber/ iuris autoritate
vtens, quando ius non permissiuum est, sed
concessiuum ex intento volens rem alicui
applicare: nam tunc res illa in dominium
transit eius, cui iure applicatur. Secus si ius
sit permissiuum, aut si solum actionem con
cedat, aut repetitionem neget: quia talia non
releuant in conscientia debitorem, ut in pri
ma. q. notauimus. Quando autem senten
tia pro aliquo lata eum a restitutione seu so
lutione liberet, distinguendum videtur.
Quia si est sententia solum declaratiua, etiam
si secundum iura & allegata & probata

sit lata, non releuat debitorem, si presumpcio
 ni/ aut falsae probationi innititur: secus si ve
 ritati innitatur, & hoc constat ei, pro quo la
 ta est. Si autem sit sententia non declaratiua
 iuris alterius partis, sed priuatiua ex causa,
 aut punitiua, per quam beneficium seu res
 alia a possidente auferitur/ & alteri applica
 tur: tunc ille alter tutus erit, rem sibi per sen
 tentiam huiusmodi applicatam retinens;
 nec tenetur eam restituere, nisi a parte res
 sit iniusta. De his vide Panor. cap. de con
 cessione prebendarum. **Correlarie sequitur**
 eum, pro quo iniusta sententia lata est, a qua
 condemnatus minime appellauit, non esse
 tutum in conscientia, quominus si sciat ini
 iustam fuisse sententiam teneatur condemnato
 satisfacere: maxime si appellationem/ aut eius
 prosecutionem ob timorem, vel paupertatem/
 aliamue causam eum excusantem omisit.
 Secus si sponte & voluntate in sententia
 consensit, quia tunc ius, quod habebat, ut
 detur renunciare. **Ex his patet ad rationem**
dubitationis, quod ea quae illic dicta & allegata
sunt, procedunt de lege concessiua/ non de
permissiua. Similiter de sententia iniusta/ &
iuste lata, non de iniusta: qualis est ea, quae ex
errore/ aut falsa testimonio depositione lata est.
De quibus haec obiter dixisse sufficiat.

QUARTA causa est religionis in
 gressus. De quo queritur, an debi
 tor per ingressum religionis liberetur
 a debito restituendi. Et loquitur
 de debito pecuniario. Dixit Tho. 2. q. vlti
 ma, quod talis debitor potest cedendo bonis/
 religionem ingredi, & liberatur a debito;
 quo prius tenebatur. Pro qua opinione au
 gustinus primo. Quia propter pecuniam perso
 na liberi hominis non est obligata; sed res:
 ideo si bonis cedat, incarcerari non potest,
 nec alteri subijci seruituti. Nam persona li
 beri hominis super at omnem estimationem
 pecuniae. **Secundo, si talis debitor de con**
sensu creditorum religionem ingrediatur,
poterit ingredi, & erit a debito restituendi
liber: sed in casu creditorum consentiunt sal
tem actu debito in hoc, quod relicto seculo al
titorem statum pro salute animae sumat. In
iustum enim/ aut contra charitatem videtur,
creditorum malle pecuniam sibi debitam
rehabere, quam alium vite perfectiorem & spua
le statum assuere. Tertio, non obstante debito,
quo vxor tenet viro, poterit vxor/ saltē an

te matrimonium consummatum religionem ingredi, & per ingressum liberatur a debito coniugali. Ergo non obstante debito pecuniario poterit debitor religionem ingredi, & per ingressum liberatur a debito pecuniario. ¶ Quarto, qui iurauit/aut promisit se dare Petro centum, constituit se Petri debitorem, & ante iuramenti cōplemētum poterit ingredi religionem, & liberatur a debito. Ergo similē liberabit ab alio debito pecuniario/ex delicto / vel contractu orto. Idem patet de magistro, qui iurauit per temp⁹ aliquod legere, hoc nō obstante, poterit religionem ingredi: cum tamen non minus sit seruandum iuramentum, q̄ pecuniarium debitū soluendum. ¶ Quinto: quidquid sit de facultate licite ingrediēdi, arguitur q̄ post ingressum sit liber a priori debito. Nam factus est omnino impotēs & pauper/nil habēs: nec habere potens, vnde restituat, cum mūdo sit mortuus: & si qd accīdat eum acquirere, non sibi/sed monasterio acquiritur, Igitur extincta est in eo prior obligatio: maxime cum se totum religioni debeat. Vel igitur professio nō valet, vel post factā mansit a debito pecuniario liber.

primo
ia

¶ His non obstantibus, videtur oppositū tenendum, prout tenet Gerō in parte. 2. respondēdo ad casum in terminis, cui subscripserunt multi doctores Parisiē. s. q̄ debitor, qui in seculo posset creditoribus satisfacere, si per ingressum religionis se impossibilitat ad satisfaciēdum/ male agit, nec releuatur postea quominus teneatur si possit debita prius cōtracta soluere. Probatur primo, quia debitor in casu iure nature & diuino tenebatur debitum suis creditoribus soluere/ si facultates habebat/ aut artē/ seu industriam/ per quā posset acquirere, & satisfacere: igitur non potuit licite se astringere ad id, quo redderetur impotens ad debita soluendum, quia incauta est obligatio, qua quis se obligat ad aliquid, ad cuius oppositum iure superiori tenetur. Talis est in casu ingressus religionis, igitur, &c.

¶ Secundo, si talis excusaretur religionem ingrediēdo, ex eo esset, quia volat ad meliorem vitam, hoc tamen nō excusat: quia nō est licitum querere lucrum temporale nec spirituale cum p̄iudicio tertij, cū nō sint faciēda mala, vt eueniant bona, vt ait Pau-

lus, Nec iustum sit quentē cum aliena iactura locupletari, vt est textus cap. Suam. de p̄nis. Nunc autem huiusmodi professio est in p̄iudicium creditorū. Adde q̄ religionem ingredi est de consilio, debita soluere/ de p̄cepto: consilia autē secundum omnium doctrinam intelliguntur / saluis p̄ceptis. ¶ Tertio. Non est licitum aliens furripere, vt iuueni in studio literarum subueniatur, de cuius profectu in literis theologics magna ab omnibus habetur spes, vt de terminatum est Parisijs contra quosdā, qui oppositum dogmatizabant. Igitur nec licitum est aliena arripere, ad procurandum alicui meliorem statum, puta religionem: sed in casu debitor, qui vt in religione viuat/ debita omittet soluere perinde est, ac si aliena rapiat, vt ad meliorem ascendat statū, cum aliena nō reddere/ & aliena rapere eq̄parētur. ¶ Quarto idē patet a simili, Quia non est licitum seruo sine cōsensu domini religionem ingredi, nec vxori sine consensu viri. Imo seruus sine domini cōsensu ingrediens, extrahetur a monasterio, vt declaratum est in Concilio Triburien. Et habetur distin. 54, Vxor etiam sine viri cōsensu ingressa, cōpelleat ad virū redire, & p̄fessio declarat nulla. cap. Placet, etcap. Quis dā in trauit, de cōuersione cōiugatorum. Igitur non est licitū debitori sine consensu creditorum. Et cōsequētia apparet, quia vtrobiq̄ est eadem ratio, puta, quia ingressus huiusmodi est in p̄iudicium tertij. ¶ Cōfirmatur ex dictis doctoris sancti, qui tenet si licitum non posse religionē ingredi, patrem suum in extrema aut quasi necessitate relinquēdo, si illi potest subuenire, et nō ob aliud, nisi quia ad subueniēdū patri iure nature & diuino tenetur. Sed eisdē iuribus tenetur debitor suis creditoribus satisfacere, idē q̄ ex vi p̄cepti decalogi, Non furtum facies. ¶ Postremo quicquid sit de facultate licite ingrediēdi religionem, arguitur q̄ post ingressum manet adhuc eadem obligatio restituēdi, si qua via honesta pateat. Quia non minus liberum est totum monasterium a debitis pecuniarijs, q̄ sit religiosus aliquis, qui pars monasterij est: sed si monasterium aut tota religio aliqua debita contraxit per viam furti/ aut mutui/ aut alterius honesti contractus, tenetur sine dubio ea soluere: igitur qui religionem

nota

ligionem ingreditur, tenebitur debita contracta similiter soluere, si illi aliqua alia via honesta pateat. **¶ Confirmatur**, quia obligatio posterior non potest prejudicare priori, ut patet ex cap. Vensens. & cap. Intellecto. de iurejurando, & his, que ibi dicunt doctores. Cum ergo ille professus antea erat creditoribus obligatus, sequitur quod professio superveniens, eum a tali debito non liberat. **¶ Confirmatur iterum**, quia professio non liberat professum a debito succurrendi patri in extrema necessitate existenti, ut ait Henri, quodlibet. sicut nec liberatur a debito levandi extra portam aliquem, qui alto qui in aqua suffocaretur. Nec per votum, liberatur a debito dandi elemosinam existenti in extrema necessitate, etiam prelo inuito, ut ait Tho. in. 4. dist. in. 15.

¶ Ad roes ante oppositum respon. ad primum. Si ita esset ut ratio inuict, quod scilicet persona propter pecuniam non est obligata, sed tantum res debitoris: igitur perentibus rebus, periret actio / & ius creditoris: & ita persona illa maneret a debito libera, etiam si vellet in seculo permanere: nec teneretur ex arte aut industria querere, unde creditoribus satisfiat, quod minime doctor sanctus concederet. Sequeretur etiam, quod male facerent iudices / incarcerando personas, quae cum res habeant, unde satisfacere possunt, nolunt, quia non contra personam, sed contra res esset procedendum, ex quibus solum & non persona, sit per opinionem obligata. Sequeretur amplius, quod quilibet debitor liberaretur ab obligatione / per hoc solum, quod credit bonis suis, quod tamen est falsum, quia tenetur in conscientia / cum ad pinguem venerit fortunam / satisfacere, & dare operam, ut habeat unde debita soluat, ut supra diximus. **Ad de quod supra etiam tetigimus**, quod quando sunt debita generica / & non in specie debentur, persona est directe obligata, contra quam creditor directam habet actionem / non ita contra rem. Est itaque persona libera, quia si bonis cedat, non est incarcerandus, nec alij seruituti subiiciendus: sed non per hoc liber est in conscientia ab obligatione querendi modum, quo satisfiat.

¶ Ad secundum / negandum est creditorem in casu debere consentire in hoc, quod cum sua factura debitor religionem ingrediatur. Sicut enim non tenetur creditor sua bona da-

re, ut alter religionem ingrediatur, ita nec tenetur sua debita remittere, ut alter religiosus fiat, nec id exigit necessario charitas, cum religio illi debitorum salutem necessaria non sit. **¶ Ad tertium**, fateor quod ante consummationem matrimonij potest coniux religionem ingredi, & per eam dissolvit conjugium ratum / non consummatum. iuxta cap. Ex publico. de conversione conjugatorum. Sed hoc ideo est, quia sic creditur Christum instituisse / & si in lege nova expresse non sit, docemur tamen ita esse per exempla sanctorum, quos ante consummationem legitimum mundum & uxores reliquissent, & perfectiorum statum assumpsissent. Et illud est speciale in conjugio rato. Non sic legitimus in casu proposito exceptionem a iure naturali & diuino factam esse. **Dico secundo non esse simile**, quia & si matrimonium ratum sit, interim quod consummatum non est, non est alter alteri sui corporis debitor, cum de iure illis liberum sit religionem ingredi, per quam talis contractus dissolvit. In casu autem nostro debitor realiter est alteri creditori debitor. **¶ Ad quartum**, concessio quod non obstante iuramento & promissione, de quibus in casu argumenti, possit is, qui iuravit / aut promissit religionem ingredi, dimissa iuramenti adimplerione, non sequitur, quod in casu proposito possit idem fieri: quia qui promissionem / aut iuramentum in melius commutat, non dicitur iuramentum violare / aut peterare, ut dicitur capit. Peruenit. De iuramento. **Nec etiam potest quis iuramento se astringere ad aliquid, quod sit melioris boni impedimentum**, nec erit obligatorum, si illo animo iuravit, ut scilicet melius bonum excluderet. Ideo absque hoc, quod obligationi iuramenti prestat contraveniat, poterit intrare religionem. Secus in nostro casu, in quo non potest religionem intrare, quin contraveniat debito, quo creditoribus tenebatur. Si utreasque similiter qui iuravit se utrumque aut legere / si religionem intrat, contravenit debito, quo tenebatur his, quibus seruiturus erat / aut lecturus. Respon. id esse falsum, quia obligatio iuramenti nascitur ex voluntate iurantis, nec metas eius excedit: & quia iurans non intendebat se astringere alijs / qui liberum sibi maneret ad religionem volare, ideo cum religionem ingreditur, non agit contra debitum, quo alijs tenebatur, ut constat,

In presenti autē casu obligatio restituendi ablatum/vel mutuo acceptum/non ex voluntate debitoris nascitur, sed ex altiori iure, puta diuino & naturali, vt patet. ¶ Ad quintum, quod t̄git difficultatem, an si de facto debitor ille religionem ingrediat, teneat professio: maxime si post ingressum/ nulla ei pateat via debita soluendi. Dicendum q̄ tenebit professio, non obstante q̄ per eam se omnino impotentem faciat/ ad creditoribus satisfaciendum. Ratio, quia si facultates, per quas satisfacere possit alijs diuersis, quibz̄ vult, donet, tenebit donatio, etiā si inde debitor ille maneat omnino impotens ad restituendum. Ita igitur si suam personā sponte alteri subiciat, & seipsum alteri tradat, tenebit traditio, cum in hac re non minus libera sit persona illius/ q̄ res: & ita si seipsum per professionem religiosi tradat, tenebit traditio: ex quo sua persona non erat serua creditorum, nec erat creditoribus debita, sed res sunt, quę in genere debebantur: quanq̄ persona esset creditor obligata ad illi satisfaciendum. Et ita in hoc tenet verum, quod Tho. pro se citabat. s. q̄ propter pecuniam persona liberi hoīs nō obligatur. quia. s. libere potest de sua persona facere, quod vult: ita vt si personam tradat, teneat traditio, quę per circumstantiā possit huiusmodi traditio vitari. Religio nam tamē ita de facto ingressus, tenebitur/ si potest curare, vt creditoribus satisfaciat, autem aliquam intra monasterium exercendo, vnde aliquid lucretur, idq̄ ex consensu prelati sui, qui illi tenetur ad id licētiam dare, vel pro eo debita eius creditoribus soluere. Quod si intra monasterium quidq̄ lucrari non potest, quod possit extra, tenetur extra monasterium id querere/ vnde satisfaciat, idq̄ de licentia sui prelati, vt supra. Cauendum tamen illi est, ne talia exercent, vnde scandalū prestet, aut religioni exponatur. Nam his incomuenientibus existentibus, cessat obligatio prelati. Quod si monasteriū pro illo nō satisficit/ quia non vult, vel potius quia non potest, nec apparet aliud medium creditoribus satisfaciendi q̄ q̄ dimisso habitu in partes aliquas secedat, vbi sine scādalo/ & sine omni inconuenienti possit honeste acquirere vnde debita soluat, crederem consequenter ad id ipsum teneri, & suum prelatū ad hoc

debitam licentiam eidem debere tradere, si tamen prelatus eam denegat, et ita debitor impotens, & durante tali impotētia, cessat obligatio predicta. Sed non erit prelatus tutus, si causam iustam cum denegādi non habeat. Verū ea data/ aut denegata, tenebit talis debitor vbi se repererit/ seruare, prout poterit, ea, quę in p̄fessione pmisit. ¶ Hinc patet ratio, quare professio per seruū sine consensu domini/ & per vxorem sine consensu mariti facta, non tenet, & tales reuocatur a religione: & tamen professio a debitore facta tenet, nec reuocatur. Quia, s. seruus & vxor non habent personas liberas, quia seruus est aliquis domini, & vxor in corpus suum potestatem non habet / sed vir, & e contra: & ita suę personę alienę sunt, ideo reuocatur. Persona autem debitoris nō est ob pecuniam debita ipsis creditoribus, vt collat, sed libera, ideo tenet professio, nec reuocatur.

ON A causa est excōmunicatio creditoris. De qua queritur, an excōmunicatio creditoris releuet debitorem ab obligatione soluendi illi debitum. Et videtur quidam iuriste tenere partem affirmatiuam, vt etiam tenet glo. cap. Absolutos. de hereticis. Pro qua opinione facit. Primo, quia monach⁹, qui abbati obedientiam prestaturum promisit, non tenetur eam illi reddere, si abbas ip̄e postmodum excōmunicetur, vt colligitur ex cap. Sacerdos. 2. q. 7 vbi ab obligatione obediendi episcopis & prelati excipit, nisi in fide errauerint. Nā extunc quia excōmunicationem incidunt, cum illis cōmunicare non licet. Vnde nec clerici tenentur ep̄o excoicato debitam soluere obedientiam. ¶ Secundo vasalli, qui iuraturando se obstrinxerunt ad fidelitatem suo domino prestandam, non tenentur eam reddere domino in excōmunicationem seu heresim incidēti, vt habet. 15. q. 6. cap. Nos sanctorum, & cap. Iuratos. vbi decretū est, subditos non teneri ad obediendum suis dominis, vsq̄ quo penitētiam egerint. ¶ Tertio extra. de sententia excōmunicationis. cap. Quod in dubijs. & cap. Inter alia. vbi dicitur in sententia, nullos a culpa excusari, cum excoicatis cōmunicando, nisi eos, quos Gregorius excipit in cap. Quoniam multos. 11. q. 3. sed in illo cap. non excipiuntur

excoicatio
nō obligo
debito
ij8.
vnde dicitur
vnde dicitur

tur debitores pecuniarū, vt cōstat. **¶** Quar
to fit ratio, cui etiam glō. in prefato cap.
Absolutos inmittit. Quia si quis alteri obli-
gatione/aut iuramento/seu promissione te-
netur, intelligitur cū teneri, si alter talis per-
manserit, cui cōmunicare liceat, vt colligitur
ex cap. Quemadmodū, de iure iurādo.
vbi dicitur, qd si quis vxori suę iurauit se il-
lam perpetuo in vxorem habiturum, aut si
quis iurauit se cum aliqua contracturum,
& illa postmodum cum alijs fornicetur, ab-
solutus est vtr a debito iurāmētū. Et ita col-
ligunt debitorem non teneri ad debiti so-
lutionem, si creditor excōmunicetur.

op. gina
¶ His non obstantibus, oppositum vides
tur tenendum. Et in primis si libeat de cre-
ditore excōmunicato distinguere, secundū
q̄ potest esse excōmunicatus generaliter, nō
tamen sit notatim denunciatus, & tunc nō
dubium, quin debitores teneantur illi debi-
ta reddere, cū possint eū eodē licite cōmuni-
care/non solum in humanis actibus/ & cō-
mercij, sed etiam in sacris, vt constat per li-
mitationem seu institutionem Concilij Cō-
stā. & Basiliē. & Lateranē. sub Leone.
10. vbi in sententia dicitur, qd taliter excō-
municati non sunt magis euitandi, q̄ si ex-
cōmunicati non essent/ante q̄ declarētur.
Excepto casu, de violenta manuum in cle-
ricum iniectione adeo notoria, vt nulla pos-
sit tergiversatione celari. **¶** Si obicitur. qd
tunc sequitur curatum ad illi excōmunicā-
to sacramenta ministrandum teneri, cum in
eisdem Concilijs dicatur taliter excōmuni-
catus non esse, etiam in sacramentorum per-
ceptione/aut ministratiōe v standos, con-
sequens videtur contra p̄ceptum Christi,
dicentis, Nolite sanctum dare canibus. Ad
de, qd curatur in casu videretur ad peccatum
sp̄sius excōmunicati cooperari, & quo in-
dignus est, cui sacramēta ministrantur. Res-
pō. Curatus in occulto illi sacramēta mini-
strando peccaret, cum legitimam contra eū
habeat exceptiōem/qua potest eum sine scā-
dalo/aut alio inconuenienti repellere, idq̄
nō rōe p̄fate excōmunicatiōis, sed quia
cum in peccato adhuc sit, indignus est ad
sacramenta accedere. Secus si in publico/ &
tempore, quo alij cōmunicant eucharistiā
sibi ministrari inter alios petat, quia tūc nō
ita posset sine scandalo repelli. Sed de his
alibi latius. **¶** Si autem creditor sit notatim

excōmunicatus & declaratus, tunc habet lo-
cum proposita quęstio. Et videtur iterum
ex parte rei debite distinguendum. Est enim
quoddam debitum naturale aut diuinum/
se ipsa contractum, & per viam restitutionis
soluendum. vt si quis alienum furatus est/
aut mutuum seu cōmodatum accepit: quo
facto/obligatio tātundem creditori reddē-
di nō ex voluntate nascitur debitoris/nec
humani legislatoris, sed ex iure naturali &
diuino. Aliud debitum est/ nō ex re, sed ex
verbis contractū, puta ex stipulatione/ pro-
missione/aut iuramento, de aliquo dando
alicui. Et si de hoc secundo debito loquimur,
probabilis est opinio supra recitata, qd. ta-
le debitum suspēditur per excōmunicatiō-
nem creditoris superuenientem, cum ver-
ba promissiuā/etiam iuramento firmata, iu-
ris interpretationem admittant. Et etiam
quia promissio & iuramentum intelliguntur
salua/seu excepta superioris autoritate.
Nec promissio aut iuramentum de re illicita
& prohibita valida sunt: ideo si superue-
nit casus, in quo licitum non sit cum cre-
ditore cōmunicare, iure etiam humano id
prohibente, promissio aut iuramētum p̄-
fatum ad talem casum non venit extēdendū,
quia is, qui iurauit/ vel talem nō habuit in-
tentionem, vel si habuit, incautum fuit tale
iuramentum, & nō obligatorium. **¶** Si ve-
ro loquamur de primo debito resp̄sa non
verbis contracto, videtur tenendum, qd ex
cōmunicatio creditoris superueniens, non
liberat debitorem, quominus debitum sol-
uere teneatur. Huius rō videtur aperta, quia
prior & maior obligatio per posteriorem
& minorem non tollitur, vt supra in causa
octaua deduxim: modo autē obligatio re-
alienam/aut debitam restituendi est prior
excōmunicatiōe & maior q̄ sit obligatio
vitandi excōmunicatum, cum illa sit natu-
ralis & diuina, hæc autem sit humana; quibus
enim iure diuino teneamur excōmunicā-
tum vitare, qd autē hic creditor sit excōmu-
nicatus/ & per nos vitandus, non iuris diui-
ni, sed humani est. **¶** Quemadmodū licet iu-
ris diuini sit p̄latus obedire, hodie tamē
desuare (quod p̄latus iubet) nō diuini iu-
ris, sed humani est, vt cōstat. **¶** P̄terea, nō
minor est obligatio pecuniarū debitum
soluendi, q̄ sit obligatio debitum vxorū/
aut despoticum atq̄ filiale reddendi, quale

*de m. ex baganij
ad ebittanda g. m. d. l.*

CODEX DE RESTITVTIONE.

vxor marito, seruus domino, filius patri de bere dignoscitur; sed hæc debita non expirant/nec suspenduntur per excōmunicatio- nem superuenientem marito/dñi / aut patris, vt patet ex cap. Quoniam. 11. q. 3. Familia etiã licite cōmunicare potest ei, cui subiectur, esto si excoicatur, vt dicitur cap. Si vero. de sententia excōmunicatiois. Sicut clericus possit ep̄o suo cōmunicare, et monachus suo abbati, esto q̄ ep̄s & abbas sint excōmunicati. Nec standum esse videtur sententię Ricardi & Petri de palude, qui oppositum tenent, moti ex cap. Sacerdotes. 2. q. 7. quod supra citauimus: nam ex illo textu nō colligitur, q̄ clericus ep̄iscopis excōmunicatis cōmunicare non possint, sed q̄ in his, quę superioris dignitatem respiciunt, obedire non tenentur, cum eorum iurisdictio sit per excōmunicatioem extincta. ¶ Preterea, contractus cum excōmunicato celebratus, nō est nullus, & debita inde contracta sunt adimplenda, igitur contractus ante excōmunicatioem celebratus, per superuentum excōmunicatioem non annullatur, nec debita inde contracta extinguuntur, etiam si ipsis excōmunicatis actio ad repetendum in iudicio non detur. Id apparet ex cap. Si vere. de sententia excōmunicata. vbi in sententia dicitur, q̄ illi crucesignati, qui cum Venetis, anteq̄ excōmunicatioem inciderent, cōuenerant, possent cum eisdem excōmunicatis, & in eorum nauis simul nauigare, secundum q̄ cū illis antea conuenerant, aut tunc cōuenerent. ¶ Ex dictis facile est ad roēs poris opiniois respondere. Ad primum & secundum de clericis, qui ep̄scopo excōmunicato, & de monachis qui abbati excōmunicato, & de vasallis, qui domino excōmunicato obedi- entiam & fidelitatem reddere non tenentur: ideo est, quia in illis maioribus per excōmunicatioem expirat iurisdictio/ & potestas do- minandi: & etiã, quia debitum, quo prefati su- is maioribus tenebantur parere, non natu- rale nec diuinum erat, sed humanum/cano- nicum / seu ciuile: ideo per ius humanum po- tuit tale debitum ob causam legitimam ex- tingui. Non sic in casu nro, in quo debitum pecuniarium/nec iurisditionem in credito- re presupponit: nec humanum est, sed potius naturalis & diuino iure debitum. ¶ Ad tertium, fateor illic non excipi expresse debi- tores pecuniarios, sed nec opus fuit eos ex-

cipere, cum sufficienter iure necessario sint excepti in his, quę necessitatis sunt, quale est, reddere unicuique, quod suum est. Nec etiã Grego. illic gratiã facere intendit super cō- municatioem alioquin necessaria cum excō- municatis, vt q̄ vxor debitum viro excō- municato petenti reddat: q̄ filius parentibus in necessitate subueniat, et ita de alijs, in quibus gratiã locum nō habet/ sed declaratio. Super alia vero cōmunicatioem, qui iuri naturali & diuino nō inuitis, locum habet be- neficium iuris: ac proinde nec decretum Gre- go. nec decretales citate quicquid contra con- clusionem positam faciunt. ¶ Ad quartum, dicendum, q̄ ratio illa procedit de obliga- tione, q̄ non re, sed verbis contracta est. Et quibus obligatio, qua vtr tenetur vxori, si re ipsa contracta virtute coniugalis contra- ctus, & per vxoris fornicationem subsequen- tem tollatur, non tamen per excōmunicatioem, eo q̄ ex dei institutione, vnde vnicu- culum conjugale suam habet firmitatem, in casu fornicationis saltem quo ad thorū extinguitur.

DE C I M A causa est creditorum incertitudo. De qua est questio, an debitor liberetur ab obligatio- ne restituendi, ob id, q̄ incerti sunt creditores, quorum bona retinet, & suppo- sito q̄ talia bona, quę incerta dicuntur, sint pauperibus eroganda, an ad id sit ep̄scopi autoritas/seu licentia necessaria. Respō. Ad primum distinguunt doctores cōmuniter de huiusmodi bonis, quę incerta dicuntur. Quia aut illorum honorum est/ aut fuit alius quis dominus, cui iure deberetur, si cognosceretur ipse/ aut hæres suus: & tunc quia nec cognoscitur/ nec cognosci speratur/ debita diligentia adhibita, aut etiam si cognosca- tur, nullatenus speratur rem sibi reddi posse, de necessitate sunt talia pauperibus eroganda, aut in alias causas in vtilitatem spiritua- tem domini/ seu creditoris, cui debetur, ex- pendenda. Si autem ita sunt incerta, q̄ fuit quidem illarum aliquis dominus etiam a debitore cognitus: attamen quia rem illam turpiter dederat, vnde a rei ipsius domino & iure cecidit, perinde est, ac si non esset certus dominus, cui debeat reddi, & tunc non sunt de necessitate pauperibus eroganda, sed possunt licite a possessore retineri. Exempla- riter, si quis aliquid simoniacè alteri dedit,

Credito- rum in restitu- do.

¶

aut ad corruppendū iudicē vel testem / seu alium officiale, aut vt alter furtum / seu delictum ad inquisitionem episcopi non denuncaret, aut deniq; ad aliquod flagitium perpetrandum; in quibus & alijs casibus poterit ipse, qui res huiusmodi accepit, eas retinere, & de consilio, non tamen de precepto / aut de necessitate veniūt pauperib; eroganda. Mouentur ad id, quia ex quo dant & accipiēs ambo sunt in turpitudine / & in pari turpitudine, melior est conditio possidentis, vt habet. ff. de dona. ob turpem causam, sequitur q; iure poterit is, qui accepit, eas retinere. ¶ Secūdo ad idem facit ratio, quia ex quo is, qui dedit, a rei datę dñio & iure cecidit, videntur res taliter datę, manere velut cōmunes, & ita pmo occupātis efficiunt, vt habet Instituta. de rerum diuisione: & ita is, qui ea occupat & tenet, poterit ea sibi retinere, ad modum, quo is, qui rē ab alio olim possessam, sed pro derelicta habuit, inuenit, dominū eius acquirit, nec tenetur eam pauperibus datę, sed sibi eam poterit retinere. ¶ Tertio pro eisdem videtur facere Innocē. episcopus. Quia pleriq; de immunitate, vbi ait, q; officiales aliquid in debitum extorquentes, prudenter facerēt, si illud pauperibus erogarent: non tamen inquit damnarem, si illud suis heredib; relinquerent. Et iterum ait ibidem, q; matematico / aut meretrice, siue alij dolo / aut fraude / aliquid a quoq; extorqueant, non tenentur illud restituere, sed poterūt retinere. Et causam dat, dicens: quia in pari causa turpitudinis melior est conditio possidentis. Quod dicit debere seruari / etiam in foro pōnitenti.

8
m
¶ Oppositum tamen videtur tenendum, quo ad secūdam membrū, in quo opinio videtur in multis deficere. Primo, quia dicunt ea, q; turpiter data / & turpiter accepta sunt, ea bona incerta, cum tamen his ratio bonorum incertorum non cōueniat. Sunt enim bona incerta, quę quidem dominum habent, sed nescitur quis sit: talia autem non sunt bona quorum dominus cecidit, qui ea turpiter dedit. Sicut nec bona incerta dicuntur, quę dominum habuerunt, sed iam pro derelictis habentur. Secundo, quia exēplificat de re simoniacę data, & dicit ea posse retineri ab eo, qui simoniacę eam accepit: exceptis fructibus beneficij simoniacę

habiti. Quod tamen est contra omnium sententiam, vt patet ex cap. De hoc autem de simonia, & alijs pluribus. vbi precipit restituere, quidquid prelati, monachi, reges / aut principes simoniacę acquirerunt. Tertio, quia significant in prima ratione, quā faciunt, rem turpiter datam, nunq; debere danti restituere: quod supra ostensum est esse falsum. Quando aliquid datum est ob causam turpem, causa non sequuta, in conscientia est danti restituendum, anteq; iure suo per iudicis sententiam priuetur. Secus causa subsequuta. Quarto, quia vniuersaliter videntur accipere quod dicunt, s. q; in pari causa turpitudinis potior est conditio possidentis, ita vt licite possit rē huiusmodi possidere atq; retinere, cum tamen ipsi iure oppositam teneant in ludo alearum, de quo dicunt, q; lucrans tenetur lucrum reddere perdenti, & tamē ambo fuerūt in pari causa turpitudinis. Quinto, quia dicunt rē turpiter datam & similiter turpiter acceptam posse retineri ab eo, q; accepit: quod est aperte falsum, cum eo ipso, quod est res turpiter accepta, retineri non potest: non enim minus illicita est rei detentio, q; eiusdem acceptio: imo tanto peior, quanto diutius detinetur: & ideo secūda iura meretrice non tenetur lucrum ex causa turpi acquisitum, restituere: quia vt iura dicunt, q; quis causa sit turpis, non tamen turpiter accipitur. ff. de donatio: ob turpem causam. l. 4. vnde si turpiter acciperet, restituere tenetur. Inde etiā iudex, qui ob causam iniuste iudicandi munus accipit, tenet illud restituere. Sicut aduocatus, qui vt iniuste patrocinaretur, aliquid accepit, non poterit illud retinere, vt ait Augustinus, vbi supra, quia, s. turpiter ea acceperunt. Inde etiam vsurarij tenentur vsuras restituere, quia eas turpiter & iniuste acceperunt. Quod si ignoret quis sint hi, a quibus eas accepit, tenebitur eas pauperibus erogare, vt habetur cap. Cum tu. de vsuris in antiquis. Et cap. Quancq; de vsuris. in 6. & alibi.

¶ Aliorum est alia opinio, quam Adrianus in suo. 4. videt amplecti, et ceteris preferre. s. q; bona turpiter a turpiter dante accepta, retineri quidem non possunt, sed non sunt necessario pauperibus eroganda: quia liberum est accipienti ea, et, q; dederat, restituere, aut si inuult, pauperibus erogare. Et qd;

In pari
turpitudinis
potior
est conditio
possidentis

quid, inquit, horum faciat, erit liber. Mouetur ad dicendum, quod possit illi, qui dederat restituere. Tum, quia leges, quae determinant turpiter danti non esse restituendum, sunt poenales, & in odium turpitudinis statuta; igitur antequam per iudicis sententiam is, qui dedit, iure quod habuit, priuetur, poterit rem, quam dederat, rehabere, & accipiens poterit eam illi reddere. Est autem. l. 3. ff. de conditionibus ob turpem causam. Vbi disponitur in hoc casu conditioni locum non esse.

¶ Tum etiam, quia ait Augustinus in praefata epistola ad Macedonem, quod aduocatus, qui pecuniam a clientulo, ut iniuste patrocinaretur, acceperat, debet eam clientulo reddere: igitur non tenetur accipiens rem iuste acceptam pauperibus erogare, ante sententiam quam per iudicis sententiam illis applicet.

¶ Verum nec opinio haec omnino placet. Nam ut ex prima eius ratione colligitur, sentit, quod is, qui aliquid ob turpem causam dedit, habet ius ad sic datum: antequam per iudicis sententiam tali iure priuetur. Quod tamen verum non esse apparet, quia ex quo ille rem illam ab eadem causa turpe alteri dedit, si causa illa est subsequuta, iam videtur is, qui dedit, a se abdicasse omne dominium & ius, quod in re sic data habuerat: secus si causa non esset adimpleta. Sicut qui dat alteri aliquid conditionaliter sub conditione turpi, conditione adimpleta, nullum danti relinquatur ius ad rem sic datam. Et patet, quis alioquin antequam iudicis sententiam, is qui rem accepit, non solum possit, sed deberet rem sic acceptam danti restituere, ex quo ius ad rem sic datam ante sententiam iudicis habet. Quod tamen est falsum, et contra ipsum. Inde sequitur, quod si accipiens possit rem sic acceptam, ei, qui dederat, reddere, eadem ratione possit eam dare cuiuscumque alteri: ex quo causa, ob quam fuit data, subsequuta est, non habet is, qui dedit, maius ius ad rem sic datam, quam quicumque alius, ut pateret si sic esset, sequitur quod similiter possit eandem rem sibi retinere. Si enim potest alteri non habenti ius ad rem eam dare, quare ergo non sibi? Et ita sequitur amplius, quod etiam si ei, qui dederat, non restituat, quod non tenebitur rem pauperibus dare. Et sic patet solutio ad rationem eius primam.

¶ Quod secundo citat ex Augustino, non illi suffragatur, cum sanum & alium sensum possint verba Augu-

stini habere. Quando autem, quod aduocatus debet reddere clientulo, quod ab ipso ut iniuste patrocinaretur, accepit. Nam potest hoc procedere atque iniuste patrocinetur, quia ut supra tactum est, datum ob causam iustam, causa non si iusta, reddendum est danti. Potest etiam secundo intelligi, quod debeat clientulo restitui, quando, scilicet clientulus ex ignorantia dedit, ut aduocatus suam causam, quae reuera est iniusta, quam tamen ipse iustam putabat, defenderet, aut quia forte fuit ab ipso aduocato seductus. In his casibus clientulo restituendum est. Adde, quod si hic textus faueret opinioni, non solum inde concluderetur posse rem turpiter datam danti restitui, sed debere eidem restitui, quod est contra ipsum opinantem.

¶ Videtur ergo tertia opinio tanquam securior tenenda. scilicet quod bona incerta sunt pauperibus de necessitate eroganda, vel in alias causas pias expendenda. Et id non dubitatur loquendo de bonis incertis proprie: qualia sunt, quae dominum, sed incertum habent, quae scilicet possidens nec agnoscit, nec debita apposita diligentia, cognoscere potest. Et idem dicendum, si dominum cognoscit, est tamen adeo distans, aut in tali loco, quod nulla habeat spes posse rem sibi restitui, nec heredibus suis, tunc perinde est, ac si essent bona incerta, & debent in pias causas expendi. Si autem loquamur de bonis incertis largius, ut ea, quae turpiter a turpiter dante accepta sunt, ut quibus hactenus loquuti sumus, videtur similiter tenendum, quod sint de necessitate pauperibus eroganda: quia nulla talia ob illam causam accepta, possunt salua conscientia retineri, & velut propria possideri, cum Augustinus in praefata epistola ad Macedonem, in qua ait, talia bona turpiter accepta retineri non posse in foro conscientiae, loquitur, ut patet eam legenti. Et cum taliter data, non sint danti restituenda, ex quo earum ius omnino a se abdicauit, causa ob quam dederat subsequuta, restat, ut bona illa ad pauperes deuoluantur. Et videtur esse de mente doctoris sancti. 22. q. 6. 2. Similiter & Petri de palude. in suo. 4.

¶ Iam ad rationes prime opinionis respondet. Ad primum, quod allegatum est. scilicet quod in pari causa turpitudinis, melior est conditio possidentis, non obstat: quia id procedit quo ad forum iudiciale, in quo titulus possessionis

Conclusio

In an
factus
piter danti
et d

possionis est favorabilis. Et ita in illo fo-
ro qui possidet, defendetur in possessione,
ita vt non cogatur rem turpiter acceptam,
ei, qui turpiter dederat, restituere. In foro ta-
men conscientie cogendus videtur ea pau-
peribus erogare. ¶ Ad secundū dicendū,
q̄ eo, qui turpiter dedit, dominium & ius
rei datę amittente, quod sic datum est, non
ita manet cōmune, vt vnūcuiq̄ liceat illud
occupare, sicut liceret, si res a nemine antea
fuisset occupata. Sed eo ipso, q̄ est tur-
piter acquisitum, sicut & turpiter datum, tu-
re videtur pauperibus applicatum. Nō sic
res amissę, quę pro derelictis habentur, quā-
tales ex tunc cōmunes esse incipiunt, neq̄
cuiq̄ iuris dispositioe applicantur, sed cū
alijs rebus cōmunibus primo occupati re-
linquantur. ¶ A tertiu ex Innocētio sum-
prum, dicēdum, q̄ theologi cōmuniter ab
illo in huiusmodi recedunt. Vnde fallūtur,
qui regulam vniuersalem ponunt, sumpta
occasione ex dictis Innocētijs. s̄ q̄ quādo
cuiq̄ aliquid ab aliquo possessum, non est
alicui certę personę / seu loco restituēdum,
de consilio est, illud pauperibus erogare, &
potest licite retineri. Cuius oppositum cō-
stat de vsuris extortis, quando ignoratur
hi, a quibus extortę sunt: quas necesse est
pauperibus erogare, vt supra allegari est.
Similiter de rebus simoniace acq̄sitis. Si
de rebus, quę re vera alienę sunt, & si domi-
nū esset certū, essent de necessitate et dē resti-
tuendę, sed cum incertus sit, debēt pro eo,
seu in vtilitatem anime eius expendi, vt te-
net doctor sanctus, & ceteri. ¶ Nec etiam
tenenda est limitatio, quam silvester eidem
regule apponit, dicens, regulam esse verā
de rebus a turpiter dante turpiter acceptis,
quas dicit de consilio esse / pauperibus ero-
gare, & posse licite ab accipiente retineri. Cō-
tra quod procedunt, quę supra allata sunt.

ST O igitur ita sit, q̄ bona in-
certa sunt de necessitate paupe-
ribus eroganda, esset dubium,
an in illis erogandis, sit neces-
saria autoritas episcopi. Et dixerunt quidā,
q̄ sic. Pro quo citant cap. Cum sit, de iude-
is. Vbi dicitur, q̄ bona, q̄ a christianis ini-
que acceperant, sunt per prouidentiam dice-
cessant pauperibus eroganda. Et cap. Quā-
q̄ de vsuris. in. 6. vbi dicitur, q̄ vsurarij bo-
na reddantur his, a quibus ea acceperunt, si

superstes sint, aut heredibus: sin autem de-
tur ordinario, vt per manum eius pauperi-
bus erogentur. Adde, q̄ episcopi sunt pa-
tres, & procuratores pauperum: igitur eis
incumbit bona incerta pauperibus distri-
buere.

¶ Contrarium tamē tenetur secundū cō-
inueni sententiam. s̄. q̄ non est necessaria
episcopi autoritas. Pro qua sententia facit
cap. Sicut dignū, de homicidio. Sed s̄ aū,
Vbi de quodam, qui bona defuncti iniuste
detinebat, et ex ipis quēdā pauperibus ero-
gauerat, dicitur, q̄ quę aliena erant, si pote-
rant eis, quorum fuerant, restitui, non debe-
bat pauperibus erogare. Vnde a contrario
colligitur, q̄ si non poterant his, quorum
fuerant bona illa restitui, q̄ poterat ea pau-
peribus erogare. Vbi nulla sit de Episcopi
autoritate mentio. ¶ Secūdo facit cap. Cū
tu, de vsuris. vbi dicitur in sententia, q̄ vsu-
rarij cogendi sunt vsuras restituere his, a
quibus eas acceperunt, vel heredibus suis:
& his deficientibus, pauperibus erogare.
Vbi ait textus non aliter posse illis peccā-
ta remitti. Quod facit pro opinione tertia
inuper disputata. Ex quo textu colligitur,
non competere Episcopo ius bonā incerta
pauperibus erogandi, licet ei cōueniat ius
compellendi vsurarios, vt vsuras incer-
tas pauperibus distribuant. Igitur si vsura-
rii non compulsi, sed spōte velint vsuras re-
stituere / vel pauperibus dare, non opus est
epi autoritate. ¶ Tertio hoc idē videtur ex
cap. Religiosus, de testamentis. li. 6. vbi in
sententia dicitur, q̄ exequutor testamenti
libere debet mandata exequi testatoris.
Si libere, igitur nulla opus est episcopi au-
toritate. Quod si exequutor sine episcopo
potest mandata exequi testatoris: a fortiori
ipse testator, si viueret, poterat per seipsum
restitutionē / tam certorum / q̄ incertorum
facere. ¶ Nec obstat, quę pro priori senten-
tia sunt allegata: nam illud cap. Cū sit, de
iudeis. loquit de iudeo, cui cum esset inter
dictum officium publicum dari, ipse tamen
illud exercens, multa a christianis ex-
torisit, quę cum incerta essent, erant paupe-
ribus christianis eroganda. Nec erat iusti
huiusmodi erogatione fidei illius iudei cō-
mittere, cum & alienarū rerum cupidus es-
set, & christianos odio haberet, quos spō-
liare, prout poterat, conatabat: ideo ordinā-

Si sit ne
refaria
epi an
dicitur

q̄ no
nure

tum est, vt dicecesani manu / aut autoritate distribuereptur. Et si se agendum esset, vbi distributio fidei, debitoris cōmissa, haberetur suspecta, ob eandem rationem, capit. Quam q̄. de v furis. l. 6. nō fauet p̄fatę sentētie: quia in illo textu non dicitur, q̄ restitutio fieri non possit sine ordinatio, imo potius significatur contrarium, s. q̄ ipsi vsurarij per se, aut per exequutores suos / vsuras omnes restituant his, quibus debentur: & in defectum eorum, ad quos attinebat restitutionē facere, datur actio ordinario, vt sacerdoti parochiano / aut publico seruo, id est tabelioni, vt huiusmodi bona accipiant / seu cautionem petant ad finē hunc, ne. l. h. i. quibus restituēda sunt, illis defraudentur. Ratio insuper facta, nil eis suffragatur, quia taliter sunt patres pauperum ipsi episcopi, vt de bonis sibi superfluis illis curent subuenire. Et si que legata / aut incerta bona seuerint pauperibus / nō sicut debēt / erogari compellāt eos, ad quos attinet, ne pauperes defraudent. Et in defectum exequutoris, si de pauperibus non curat, aut negligēter ea facit, q̄ pro pauperibus agenda illi cōmissa sunt, poterit se intromittere.

NDECIMA causa est dispensatio / seu compositio cum prelato. De qua est q̄stio, an debitor liberetur a debito restituendi per prelati dispensationem / seu compositionem super debitis cum ipso facti. Quod potest tam de debitis certis, q̄ de incertis dubitari. Si. n. a possit huiusmodi compositio fieri cum epis, an cum solo Papa, & his, quibus ipse vices cōmiserit. Lo.

quādo de cōpositiōe sup̄ d̄bitis certis facta / aut etiam de dispensatione / communis est sententia eam fieri non posse, cum esset in p̄iudicium creditoris. Nec Papa potestatem habet quēq̄ rebus suis / aut sibi debitis / inuitum priuare, qualiter creditorē priuaret, si debitorem a debito / in toto / vel in parte per dispensationem / aut compositionem liberaret. Excepto, nisi per culpam taliter puniri mereatur: nam sic per viam penę posset aliquem inuitum rebus suis priuare. Quāmodū legitur regna / dominia / & iustitias a nōnullis obheresim / apostasiam / aut aliud crimem abstulisse, vt passim fieri videmus, quando bella cōtra persequentes ecclesiam mouet. ¶ An autē super

incertis possit huiusmodi cōpositio fieri. Et vt video multi sentiūt, q̄ cum Papa / aut cōmissarijs eius talis compositio rite fieri non potest, quin is, qui super incertis cum comillarijs / aut Papa componit, maneat in conscientia obligatus, ad integre omnia incerta pauperibus erogandum: non min⁹, q̄ si compositio facta nō esset. Ad quod dicendum moueri possunt hac ratione, quia Papa in huiusmodi bonis incertis dominiū temporale non habet: nō igitur potest de huiusmodi / gratiam / seu donationem facere. Nemo enim potest dare, quod nō habet. Antecedens apparet: quia si Papa esset rerum temporalium domini⁹, aut hoc esset ratiōe successionis, qua Christo, qui dominus omnium est, succedit, aut ob aliquam legem diuinā, naturalem / aut humanā, aut ex voluntate iporum dominorum incertorum: sed nullum ex his videtur dicendum. Nō enim ratione p̄fate successionis, quia Christus secundū q̄ homo, dominiū rerum temporale non habuit, sed summiā habuit paupertatem, de cuius inopia / ac paupertate scriptura sepe mentionem facit, cū de Christo dicat. Pauper sum ego / & egenus. Ipse etiam de se ipso dixit. Filius hominis nō habet, vbi caput suum reclinet. Paupertatem etiam verbo docuit, cum apostolis in iungeret, vt nil proprium possiderēt. Et alteri ad perfectionem anhelanti dixit. Si vis perfectus esse, vade, vende omnia, quę habes, & da pauperibus, & sequere me. Ac si dixisset, si vis me pauperem sequi, & imitari, fac vt in paupertate, sicut ego / viuas. Ita insuper per ecclesiam est declaratū, Christum paupertatem verbo docuisse, & opere confirmasse. Non igitur Papa vicarius Christi iure successionis habet rerum temporalium dominiū. Sed nec ratione legis naturalis / aut diuinę nā lex diuina / aut naturalis nemini rem aliquā temporalem appropriat, cū lege / seu iure naturali / & diuino omnia sint cōmunia, vt supra dictum. Humana etiam lege non cōuenit Papę dominiū bonorum incertorum, q̄ a laicis possidentur. Tum, quia nulla talis lex dari potest. Tū etiam, quia si sic esset, errarent igitur hi, qui bona incerta pauperibus erogant, absq; libero pontificis consensu. Posset etiam Papa, omni alia causa seclusa, bona incerta libere, cui vellet, donare: quod tamen

opns. in compositio. imp. debi.

up. In certis

tamen a nemine cōceditur. Et eadem ratio ne apparet, huiusmodi rerum dominium Papę non ex voluntate ipsorum dominorum incertorum cōpetere, cū hoc in nullo iure, nec vlla ratione fundari possit. Ac proinde videtur, q̄ Papa non possit prefata bona/nec in toto/nec in pte alicui donare: & ita, facta cōpositiōne, non manebit debitor tutus, nisi omnia integrę pauperibus elargiatur. ¶ Pręterea Papam gratiam facere alicui non potest in pręiudicium tertij. Si autem in cōpositiōne partem huiusmodi honorū incertorum debitori remitteret, esset in pręiudicium pauperū, quibus talia bona iure veniūt erogāda. Igitur nec talis gratia fieri potest, nec si fiat, manebit tutus is, cui facta fuerit.

¶ Verum si alia mōtia efficaciora non afferant, non video, quare prefata cōpositiō fieri non possit, ipsi debitoribus salutis in conscientia manentibus, & ab vltiori restitutione liberis. Et probatur id, Primo, quia si aliquid obstaret, quomin⁹ posset talis cōpositiō fieri, maxime, quia Papa non est dominus incertorum honorum, vt prima ratio tangebatur: aut quia ius questū est pauperibus, sed hęc non obstat: nam Papa non est dominus thesauri ecclesię, & tamē potest huiusmodi thesaurū, quib⁹ velit, cōcedere: maxime aliqua existente causa, et tenebit concessio/seu dispēsatio, vt videm⁹ eā passim per bullas & indulgentias ipsi thesauri dispensare, cum tamen suus nō sit. Si r̄ non est dominus beneficiorum ecclesię/sicut nec sacramentorū, & tamē ea potest conferre, & tenebit collatio. ¶ Secūdo Papa dispensat in iure humano, maxime causa existente, & tenet dispēsatio, etiam si ius huiusmodi a Cōcilijs vniuersalib⁹ emanauerit, immo statuta p̄ Cōcilia facta, intelliguntur, excepta Romani pontificis auctoritate, vt dicitur cap. Significasti. de electione. Modo autē bona incerta hūano tantū iure pauperibus debita sunt, & per consequens ob causam poterit Papa in illo dispensare: Maior supponitur, & minor patet: q̄ ius naturale & diuinum, quo tenemur pauperibus subuenire, nō obligat nos, vt illis bona incerta largiamur, sed tantum vt de nostris proprijs, si habemus, eorum indigentiam subleuemus, nō de alienis qualia sunt bona incerta. Et ita superest, vt si hęc bonā

sint pauperibus eroganda, ideo est, quia in re humano ita videtur institutum, vt supra allegatum est, de vniuersis incertis, & idē videtur de alijs reb⁹ incertis iudicium. Ac proinde ob iustā causam poterit conditor iuris in eodē dispēsare. ¶ Tertio, nō minus ius acq̄rit deo in voto eidē emissio adimplendo, q̄ sit pauperib⁹ acq̄sitū in bonis incertis distribuēdis: cum primum pertineat ad ius naturale & diuinum, secundū autē non nisi ad humanum: sed Papa potest pro causa dispēsare in voto deo facto, & illud in aliud cōmutare, vt patet de voto & voti redemptione. ita vt is, qui vouit, maneat a debito adimplēdi votum liber. Igitur ob causam iustam poterit dispēsare cum eo, qui bona possidet incerta, ne ea omnia pauperibus eroget, & sic dispensatus erit tutus. ¶ Pręterea quarto, non minus debentur clericis ecclesię ministratibus decimę ac primitię, q̄ debeantur pauperibus bona incerta: sed Papa pro causa potest decimas in toto vel in parte a ministris ecclesię auferre, & laicis applicare: quemadmodum summi pontifices regib⁹ Castellę tertiam partem decimarū ecclesię cōcesserūt: alijsq̄ multis personis secularib⁹/seu ius patronatus in illis cōtulerūt/ qui ex pōtifficū cōcessiōne & gratia decimas oēs illarū ecclesiarū percipiūt, modo ministris de necessaria subuētiōne prouideant. Igitur ob causam iustam poterit in huiusmodi bonis incertis prefata fieri cōpositiō, ita, vt debitor ab vltiore restitutione liber permaneat.

¶ Per hęc patet respōsio ad rationes in principio factas. Ad primum quib⁹ Papa dominus nō sit honorum incertorum, est tamē dispensator eorum, seu dispositio, cui conuenit de illis, put vtilitas/aut necessitas postulauerit, disponere. Et quia tanq̄ pauperum pater, Christum, cuius vicari⁹ est, imitatus, qui discipulis curam pauperum specialiter intunxit, bona incerta voluit pauperibus erogari. Ita si quā causa iusta & rōnabilis ad huiusmodi bona alijs pijs & necessarijs reb⁹ applicādū se offerat, poterit ipsum facere, & tenebit factum. An autē in huiusmodi cōpositiōnibus sufficiēs causa semper subsit, ipse videt. ¶ Ad secundum dicendum, q̄ in casu nullū sit pauperibus pręiudicium, qui non aliud ius ad bona incerta habent, q̄ sit illis per ius cano-

Las-ter
ins dho
diezmo

Secunda
opinio

necum concessum, qui autem ius cōdidit, poterit absq; alteri⁹ p̄iudicio ob causam iustam res illas in alium suū ordinare.

DODECIMA causa est recō pensata, siue compensatio. De qua est quæstio, an debitor liberetur a debito restituendi: si creditor san tundem illi debet. Dixit Panor. cap. Bona fides, de deposito. Si res hinc inde debite, cōsistūt in pondere/ numero/ & mensura, ita vt functionem admittāt, locum esse cō pensationi. Secus vero, si res hinc inde de bite, ratione differāt, vt si debeo tibi equū, tu autem debes mihi quinquaginta ducatos, non habet locum recompensatio: quia forte tua interest, tuum equum habere potius, q̄ pecuniam debitam: aut econtra mea interest, pecuniā mihi debitam habere magis, q̄ equū. Verum quibus hoc teneat in foro contentioso, similiter & in foro consciē tiæ, quando creditor potest aliter sine incō modo rem suam recuperare, si tamen eam sine incōmodo recuperare non potest, tūc qui pecuniā debet, poterit eam tute retine re, etiam in foro iudiciali, vt habetur. C. de compensatio. l. vltima, vt refert glo. p̄edi cto cap. Bona fides. Qui autē equū debet, solum per viā recompēse, nisi autoritate ius dicit retinere secundum iura non poterit. Quia, vt dicunt, iniustum est quenq; in re bus suis propter pecuniam debitam dimi nutionem pati. ¶ Attamē in foro cōsciē tie indistincte videtur tenendum, locū esse compensationi, siue res hinc inde debite, eiusdem/ siue differētis rationis sint, modo is, qui compensatione huiusmodi vtitur, satisfaciit suo debitori, si forte inde aliq̄d intetesse patitur. Et p̄cedit hoc/ casu, quo is, qui recompensatio vtitur, rem sibi de bitam aliter sine iactura recuperare nō pos sit alioqui culpa nō careret, rem alienam/ aut in certa specie debitā, creditore iniusto, cum merito & rationabiliter in tali casu ef set iniustus, qualiter non esset, si alter credi tor aliter non posset sine incōmodo rem si bi debitam recuperare. ¶ Sed queri potest, in quibus habeat locum compensatio. Dicendum, q̄ in omnibus debitis, dēpto de posito, quod in hac re est priuilegiatū, vt habetur in cap. Bona fides, citato. Et hoc propter fidelitatem in contractu depositi ma xime seruandam, in quo res soli fidei depo

sitarij cōmittitur. Ac proinde in cōmoda to habet locum compensatio, esto res com modata non sit de his, quæ in numero/ pon dere/ & mensura consistunt, quod a deposti to in hac ratione cōpensatiois differt. Quia cōmodatum fit gratia cōmodatarij, ratio ne cuius nōnullum ius, saltem ad rei vsum, acquirit. Quod non fit in deposito, sed so lum gratia deponentis fit, vltra q̄ fidei de positarij confisum est. Habet etiam compē fatto locum in delictis seu actionibus, quæ ex delicto oriuntur. vt si ambo coniuges a delictum cōmiserint, neuter in alterum actionem ad coniugale debitū perdit, nec alter alterum debet repudiare: quia paria delicta, mutua compensatione tolluntur, vt habetur cap. vltimo, & penultimo, de adulterijs. Habet etiam locū in p̄cenis, vt si vterq; contrahentium venerit contra con tractum, vterq; potest p̄enam promissam ex cōuentione exigere, & vterq; poterit a p̄na absolut. vt habet cap. Constitutis, de p̄cenis. ¶ Querit secūdo potest, an habeat locum compensatio, quando is, qui com pensatione vtitur, dubius est, an tantundē sibi suus creditor debeat, quia cum certus sit, eum olim sibi debitore fuisse, dubitat tamen, an sibi debitum soluerit? Dicen dum, quæstionem solui ex p̄fato cap. Bona fides, q̄ tunc locus non est compensatio ni. Ratio, quia oportet causam compensa tionis liquidam esse, aut q̄ breui liquidari possit, vt dicit textus. Quancq; ad forum conscientie impertinens est, q̄ breui possit liquidari, si ipsi, qui compensatione vtitur, liquidum est debitū. Est igitur distinguen dum. Quia vel vtrunq; debitum est liqui dum, vel vtrunq; incertum/ & dubium: vel alterum liquidum/ alterum vero incertum aut dubium. Si vtrunq; liquidum est, locū habet compensatio. Ratio, quia tunc equa est vtriusq; conditio, facta huiusmodi cō pensatione, nec alteri debitorum p̄iudiciū fit, cū vterque habeat, quod habere debet. Si vtrunq; debitum est incertum aut dubi um, similiter locum habet compensatio ob eandem rationē. Si autem alterum liquidū est, alterum verū dubium/ aut incertū, tunc non habet locum compensatio, iuxta regu lam communē. Liquidū ad non liquidū nō est compensatio. Et ratio est aperta, quia tūc obstat mala fides, ne quis compensatione

In depo sito

In delictis

In p̄cenis

compensatio

in foro conscientie

in q̄bus vtrunq; debitorum compensatio

delictis ad non liquidum non est compensatio

vtatur quidam non est compensatio

viatur, cum certis sit se debitor esse, & incertus, an e contra alter aliqd sibi debeat. Et ita sicut possessor male fidei culpa non caret/nisi restituat, ita nec retetor alieni debiti cum mala fide, nisi debitum soluat, erit a peccato immunis. ¶ Ex dictis soluit illa questio de emphiteota, qui pensionem per biensum non soluit, eo qd dñs, cui soluturus erat, tenebat sibi in tanta quantitate, an cadat in commissum: Et dicendum, qd non in foro conscientie, eo qd poena, vbi culpa non est, locum habere non debet. Cum ergo in conscientia prefatus emphiteota pensionem non soluendo, a culpa in conscientia per compensationem excusetur, sequitur. & c. quoniam in foro iudiciali forte non erit tutus, nisi ante completum biensum compensationem opposuerit. De quo tamen varie sentiunt iuriste, ad quos attinet iudicare, an/et quomodo in huiusmodi casu valeat compensatio in humano foro. De quo vide doctores in prefato capitulo Bona fides, de deposito. ¶ Tertio queri potest, an cum debita hinc inde sint diuersimode contracta, alterum ex reali mutatione/alioue contractu, alterum vero ex promissione iuramento firmata, vt si ego iurauit me tibi daturum decem, tu autem alia via, debes mihi totidem. Similiter si vtriusque debitum sit reale, alter tamen iurauit se ad terminum soluturum, cum tamen suus creditor non iurauerit se similiter soluturum, vt si ego a te mutuo decem accepti, que ad certum terminum me tibi soluturum iurauit, e contra tu alioqui debes mihi alia decem: an possim ego, non obstante iuramento, compensationem vti. ¶ Ratio dubij est, quia iuramentum de re licita factum, videtur in forma de iure diuino seruandum, prout constat ex preceptis decalogi. Tum etiam, quia si aliquid obstat, quominus in casu esset promissum soluendum, maxime quia is, cui soluendum est, tenet tantumdem iurati per soluere, sed hoc non, vt patet ex capitulo. Debitorum, de iure iurando: vbi mutuatario, qui iurauit iuras soluere mutuatari, tenetur propter ius iurandum eas soluere, non obstante, qd mutuator eas tenet mutuatario reddere. ¶ Idem in sententia, & magis ad propositum habetur capitulo. Ad nostram ibidem, vbi in sententia dicitur, quod debitor, qui creditori pignus fructiferum pro debiti securitate dederat, prestito iuramento / de non inferendo creditori grauamen aliquod super hu-

iusmodi pignore/aut fructibus eius; & tamen contra iuramentum pignus autoritate iudicis male iudicatis de potestate creditoris reba huius, talis compellitur propter ius iurandum pignus creditori reddere cum fructibus inde perceptis, & integrum debitum soluere: esto qd creditor post solutionem debiti illi factam, teneatur idem pignus cum fructibus debitori restituere: vbi non permittitur prefato debitori quicquid in reo pensam fructuum per creditorem perceptorum referuare. ¶ Similiter queri potest, si vterque debitor se alteri soluturum iurauit/ & e contra, an habeat locum compensatio: Si, n. alter solum iurasset se soluturum, tenetur iuramentum adimplere: ergo similiter tenebitur, si suus debitor similiter iurasset quia iuramentum vni/ alterius iuramentum non infirmat. Et ita apparet, qd in his casibus, in quibus debitor se soluturum iurauit, non potest compensationem vti. ¶ In oppositum pro altera parte videtur, qd remittere debitum, & debitorem a debito absolueri, & tantundem illi donare, equiparantur: igitur qui iurauit se daturum decem Petro / sibi tantundem debenti, si illum a debito absoluat, aut debitum illi remittat, satisfacit iuramento. Talis est, qui compensationem vtitur. Item compensatio/ quaedam solutio est: alioqui debitor non maneret a debito liber. Igitur debitor, qui iurauit se soluturum, quod debet, satisfacit, si compensationem vti. ¶ Respon. Iuramentum licitum seruandum est secundum intentionem iurantis in foro conscientie, in quo non obligat, nisi secundum metas voluntatis ipsius, qui iurat. Ac proinde in casibus prefatis ad intentionem iurantis est recurrendum. Primus casus est. Si quis iurauit dare decem, alteri ad tantumdem illi reddendum obligato, est distinguendum, an absolute/ & cathogorice iurauit se illa decem dare, nil de remissione debiti intendendo, tunc compensatio locum non habet, quia obstat iuramentum cathogorice factum. Si autem intentio iurantis fuit non determinata ad dandum decem, sed in genere ad faciendum alteri gratiam decem, siue de nouo dando, siue debitum remittendo, tunc quicquid horum fecerit, satisfacit iuramento, nec est illic recompensa, que fieri possit, sed iuramentum tantum est adimplendum. Et procedit hoc, siue ille alter esset debitor iurantis tempore iurame-

Compensatio
est solutio

sol. vni
so.

in iura
mentum
videtur
compensa
tionem.

in sent.

CODEX DE RESTITVTIONE.

ti, sine potest factus sit debitor. ¶ Ad secū-
dum casum, quo est hinc inde debitu/re/
 non verbis contractum, & alter tantum iu-
 rat se sine debitum soluturum, tunc simi-
 liter ad intentionem recurratur. Quia vel
 intendit se iuramento obligare ad debiti so-
 lutionē absolute, sciens alterum sibi tantum-
 dem debere, & tunc tenetur soluere, nec ha-
 bet locum compensatio propter iuramen-
 tum ratione cuius visus est iurans credere
 sibi, quod habebat ad compensandum. Si
 autem intendebat ita se ad soluendum obli-
 gare, vt non fatendat sibi compensandi ce-
 dere, tunc iuramentum est interpretandum,
 qd iurat se soluere debitu, si tenebitur illud
 soluere: & quia absolute non tenetur cum
 facultatem habeat cōpensandi si velit, cui fa-
 cultati cedere nō intendit, ideo habebit lo-
 cum in casu cōpensatio, ac si iuramentum
 nō esset appositū. ¶ Ad tertiu casū, quo am-
 bo debitores mutuo iurant, se inuicē debi-
 ta soluturos. Dicēdū, qd illis cōsentientibus
 locus est compensatiōi, secus siambo nō
 cōsentiant, sed vterq; vult suum debitum
 sibi soluere: tunc enim vterq; tenetur, quod
 iurauit, adimplere. Secus alias, quia iura-
 mentum in fauorē alterius factum, illo de-
 bitum remittente, dissoluitur. Ideo si debi-
 ti solutio per creditorem differatur, vel sus-
 pēdatur, vel omnino remittatur, cessat obli-
 gatio soluēdi. Quę omnia cum clara sint,
 non est, qd amplius immoremur. ¶ Ex di-
ctis patet ratio, quare in casu cap. Ad nram.
 supra citati, non est permīssa compensatio
 debiti cum fructib; a creditore perceptis,
 quia, si debitores iurauerāt, se nullū grana-
 men super pignore, nec super fructibus in-
 de perceptis illaturos: in quo apertum est,
 eos iuri compensatiōis cessisse, cum iuras-
 sent, se creditori pignus & fructus pignoris
 dimissuros, vsq; quo illi integrā debiti so-
 lutionē facerent. ¶ Ad aliud post opposi-
tum adductum, responsio patet: quia licet
 equiparentur debitum remittere, & de no-
 uo aliquid dare, nō tamē sūt idē: ideo qd abso-
 lute & cathogorice itēdit, se iuramento obli-
 gare ad dandum, non obstante debito do-
 natarij, nō satisfacit remittendo debitum:
 quia iuramentum secundū intētionē iurā-
 tis est in forma adimplēdū. Quod secun-
do dicebatur compensatiōem esse quādam
solutiōnem, fateor, sed non inde liberatur

a debito, qui illud in forma soluere iura-
 uit, vt patet ex dictis, & qui secluso iuramē-
 to per compensatiōem quodammodo
 soluit, iurando se obligat ad realiter sol-
 uendum, & non compensandum. Ex dictis
 patet, quando & quomodo in debitis lo-
 cum habeat compensatio, per quam debi-
 tor a debito restituēdi liberatur. Eset al-
 iud dubium, an sicut licitum est debitum
 per vim recōpēscē retinere, ita sit licitū alie-
 na p viā recōpēscē sine iudicis autoritate, &
 sine debitoris cōsensu cape. Sed de hoc vide
 infra, quādo de reb; furtiuis agetur. q. ii.

De rebus furtiuis

& primo de furto. Questio quarta.

Is Autē

q; premīssis, quę &
 si genere dicta sint,
 valēt tamē ad cogno-
 scendum etiā in parti-
 culari, quid in innu-
 meris casibus sit de
 restituēdi tenendum, conuenit tamē ad
 nonnullas materias, & casus particulares
 descēdere. Quatuor enim modis solent ac-
 quirere de quibus an restituēdi sint ob-
 noxię merito dubitatur. Sunt enim q; cō-
 tra voluntatem dñi simul & contra legem
 acquiruntur vt res per furtum & rapinam
 ablatę, quędam q; contra voluntatem dñi
 sed non cōtra legē vt res p prescriptionem
 acquisite quędam q; ex voluntate domi-
 ni sed prohibēte lege acquiruntur vt est lu-
 crū per inereticiū & ludū acquisite, q; dda
 deniq; que ex voluntate domini condicio
 nata seu modificata sunt obtenta de quib;
 paulatim nonnulla sunt inqreda. Et primo
 occurrit inqredū de rebus furtiuis restituē-
 dis, prius tamē de furto nō nihil dicamus
 oportet. Premittamus in primis qd noie
 furti intelligamus. Est enim furtū iniusta
 contrectatio rei alienę & sic large sumit, &
 cōprehēdit rapinā: pprie autē accipiēdo
 vtrūq;. Furtū est occulta seu fraudulēta con-
 trectatio rei alienę, inuito dño. Rapina ve-
 ro est violēta rei alienę contrectatio. Vnde
 fur & raptor conueniūt, quia vterq; rē alie-
 nam inuito domino contrectat. Differunt
 autem, quia fur per fraudem seu astutiā,
 raptor vero per vim aliena capit. Dicitur
 vero fur

furtum
rapina

vero fur, vt ait Isidorus, a furno ob obscu-
ritatem, eo q̄ fures tenebras q̄rit, vt furen-
tur: ideo vt in plurimum nocte furta com-
mittuntur. Est aut duplex fur. s. nocturnus,
& diurnus. Que distinctio ad id deser-
uit, quia l. personę priuatę licitum est furē
nocturnum occidere, vt habetur Exo. 22. Et
de homicidio. cap. Si perfoditens. Cuius ra-
tio est, quia fur nocturnus timet, ne agnosca-
tur/aut infametur, aut in furto deprehēdat,
& ita presumitur, q̄ venit paratus occide-
re, ne deprehendatur: ac proinde iure con-
ceditur facultas illum impune occidendi:
maxime si dominus rei ad suarum rerum
defensionem alio remedio vti non possit.
Diurnum autem furem occidere, nō ita iu-
re personę priuatę permittitur: quia alia ha-
bet remedia is, cui bona surripiuntur: nam
potest furē cognoscere, & contra eū cogit-
tum in iudicio agere. Potest etiam clamores
& vicinorum conuocatione, furtum impe-
ditre. Que remedia non ita solent nocte oc-
currere. Est etiam furtum manifestum,
quale est id, cum quo fur ipse deprehēditur
antequam rem furtiuam in domum de-
portet. Et est furtum occultū, cum quo. s.
fur nō ita deprehēditur. Et deseruit hęc di-
stinctio nō ad restitutionem, sicut nec pre-
cedēs, sed ad poenam iuris furi inferendū,
que diuersa cōtra furem manifestum & oc-
cultum legitur instituta. Verum quibus fur-
teneatur ad restitutionē, ad poenę tamen so-
lutionē/ antequam per iudicem condemne-
tur, minime tenetur, vt tradunt doctores.
cum glo. cap. Fraternitas. 12. q. 2. Est enim
regula, q̄ lex poenalis non obligat ad poe-
nam in foro conscientię ante sententiam la-
tam. Excepto, nisi lex talis sit, que poenam
ipso facto imponat. Quemadmodum alia-
quando datur lex sub poena excommunicat-
ionis late sententię/ seu ipso facto, aut sub
poena cadēdi in commissum ipso facto, aut
q̄ bona sint ipso facto cōfiscata. In quibz
& alijs huiusmodi casibus qui legem vio-
lat, eo ipso poenam incurrit: quāquam ad
elus executionē necessaria sit sententia la-
tem delicti declaratiua, sed de his alibi.

Est deniq; furtum multiplex ex diuersi-
tate rei furtiue. Dicitur enim aliquod furtū
sacrilegium, vt cum quis furatur sacrum de
sacro, sacrum de non sacro, non sacrum de
sacro. Dicitur aliud peculatus, vt cū quis

bonum respub. furatur. Aliud vero dicitur
abigeatus, vt cum quis disperfo grege fura-
tur ouem/aut pecor. Aliud vero dicitur pla-
gatus, vt si quis hominem furatur. De qui-
bus vide, si placet, summistas & doctores.
Et deseruit hęc distinctio non ad restitutio-
nem/ sicut nec precedēs, sed ad furem in-
dicandum: nam secundum iura ad diuersa
supplicia sunt huiusmodi fures iudicandi
in quibus non insisto.

QUITE R tamen potest in presen-
tiarum queri, an iuste possit iudex
furem pro simplici furto suspen-
dere, vti alicubi talis viget consue-
tudo. Et dixerunt quidam cū Sco-
to sentientes q̄ nō. Quorum ratio talis est:
quia tam veteri q̄ noua lege constat, pre-
ceptum esse diuinum de non occidēdo pro-
ximum: igitur non licet quenq; occidere,
nisi eos, quos dominus a dicto suo prece-
pto exceptos esse voluit. Deus autem licet
in veteri lege aliqua crimina notauit, pro-
pter que voluit criminofum morte puni-
ri qualia sunt blasphemia, homicidium,
adulterium. &c. cuiusmodi delinquentes vo-
luit a precepto de nō occidendo excipere:
fures tamen non ita excepisse videt, ex quo
deus ipse poenam pro furto infligendam in-
stituit, vt habetur. Exo. 22. s. vt fur aliqua-
do in duplum, aliquando in quadruplum,
aliquādo vero in quintuplum esset puni-
endus: vt si furtiuam rem nondum consum-
pserit; reddat eandem & ultra soluat duplū.
Si bouem furatus est, soluat quintuplum,
si ouē, quadruplum. Cuius discriminis
ratio aperta esse videtur, quia si res solum
ablata est & nō dum consumpta, iniustum
videtur, vt tanta poena illi sit infligenda,
ac si rem consumpisset, cum referat cula-
pam simplicem / aut duplam commisisse.
Alia est enim culpa rem alienam occupare,
alia vero eandē consumere / seu distrahere.
Quod si pro oue furtiuam quadruplum, pro
boue autem quintuplum reddi iubeatur,
ideo est, quia ultra furti quantitatem, ra-
tione cuius maior temeritas est, non tan-
ta solet custodia bobz adhiberi/ quāta ouibz:
nec boues adeo gregatim esse solent si-
cut oues: vnde facili⁹ est bouē q̄ ouē furari.
Inde maior poena debuit contra furantem
boues / q̄ contra furantem oues imponi.
Et quanto res magis est periculo exposita,
d ij

abigeatus
plagiatus

an iudex
+ q̄ fures
pendi pro
simplici
furto.

lex pe-
nalis.

sacrile-
gium

peculatus

ratio maiorē poenā cōuenit eos sustinere, q̄
rē illam surripuerint. Vnde Arist. causam
querit in problematibus, quare qui ex bal
neis/aut ex palestra furatus est, aut ex foro,
in nōnullis locis morte multatur: qui autē
ex domo priuata furatur, furti duplū exol
uit. Respondet inter alia, An quia in domib⁹
rem custodire melius possum⁹: nam & pa
ries firmus/ & clausus est: et familiaribus res
domesticę curę omnibus sunt, vt tuto ser
uentur. At in balneis/ ceterisq; publicis lo
cis, facilis cuiq; factioris ppetratio est. Nil
enim ad custodiam satis, quā sua posuerit
habet p̄ter oculos. Redēdo igitur ad rē,
si absolute deus p̄cepit, dicens. Non occi
des, & inde fures non excipit, sed alios ma
lefactores, sequitur q̄ exceptis his, quos de
us voluit excipere, p̄fatiū p̄ceptum ma
net in suo vigore, & ita pro furto simplici
non erit licitum furem occidere.

¶ Verum quantum attinet ad hunc modū
dicendi, videtur fundamentum p̄fatum,
ad id quod p̄tendūt, maxime valere. Nā
p̄ceptum illud, Non occides, si intelligat,
vt intelligendum est. s. priuata seu propria
autoritate, certum est tunc & nūc absq; ali
qua exceptione esse obseruādum, nec a tali
p̄cepto sic intellecto deus quenq; in lege
sua excipere voluit. ¶ Tum etiam, esto de
us simpliciter tale p̄ceptum dederit, q̄q;
ab eodem deus quosdam voluit excipere,
quos ob certa delicta occidendos esse de
creuit, cum tamen cōstet huiusmodi excep
tiones legales ad p̄cepta iudicialia perti
nuisse, consequēs est, eas omnes cessasse, le
ge euāgelica superueniēte: & per cōsequēs
si ad legem veterem respectus esset habē
dus, opus est p̄ceptū decalogi de non oc
cidēdo, absq; aliq; exceptione nunc debere
obseruari, cū legales exceptiōes a p̄cepto
de nō occidēdo ita sint annullate, nec hereti
cos aliosq; huiusmodi esset in lege gratiē li
citū occidere, vt patet intuenti. Q̄ si ad hu
manas leges atq; cōsuetudines p̄ maiores
app̄atas velis haberi respectū/ & nō ad ex
ceptiones legales, sequitur posse iuste furē
pro simplici furto, sicut & pro alijs delictis
ad mortē damnari. ¶ P̄terea contra idem
fundamentum videtur, q̄ in lege veteri sta
tutum erat, vt qui audierit vocem iudicis
seu sacerdotis/ & obedire noluerit, ex decre
to iudicis moriat̄ homo ille. Deutero. 17.

Similiter filios immorigerōs/ & parentib⁹
obedire nolentes, iubeat lapidari. vt habe
tur Deutero. 21. Si genuerit homo filium
contumacem, qui parentibus obedire con
temperit, ducent eum ad seniores, & lapi
detur. Vnde apparet in lege veteri iudicis
autoritatem habuisse quosdam delinquen
tes occidendi, & etiam contumaces, & ino
bedientes, etiam si specialiter & expresse
p̄cepto de non occidendo non fuerint di
uinitus excepti. ¶ Ideo aliter & pro eadem
Scoti sententia arguo, quia nulli licitum est
hominem etiam iniquum occidere, nisi ad
id legitimam habeat iuris/ aut iudicis au
toritatem: hanc autem humanus iudex ad fu
rem occidendum pro simplici furto non
videtur habere, igitur. Nā quēro vel eam
habet a lege diuina veteri, vel a noua, vel a
lege cāonica seu ecclesiastica, vel a lege ciuili
vel deniq; a cōsuetudine. Et qdē a lege di
uina veteri talem autoritatem non habet.
Tū, quia lex vetus fures nō poena capitis,
sed pecuniaria, aut alia, citra tamē mortem
puniebat, vt suppono (loquor de simplici
furto) Tum etiam, quia esto lex illa capite
delinquentem puniret, iam tamen vim su
am amisit, & per legis euāgelicę superue
nitum est reuocata, vt aperte ait Paulus ad He
bre. 10. Aufert primum. s. vetus testamētū,
vt sequens statuatur. Ac proinde iudex nunc
non habet ex illa autoritatē quenq; poena
capitis puniendi. A lege etiam euāgelica
talis autoritas non habetur. Nam lex euā
gelica nō lex mortis est, sed vitę. Nec chris
tis quenq; pro peccato iussit occidi, sed po
nitere: nam adulteram, quę secundum legē
erat lapidāda, misericorditer absoluit. A le
ge insuper ecclesiastica p̄fata autoritas non
habetur: quandoquidem Ecclesia sanguinē
horret, & sanguinolentos etiam iudice
s irregulares facit: non igitur lex ecclesi
astica autoritatem iudici tribuit, vt furem
occidat. A lege p̄terea ciuili talis autoritas
ad furem pro simplici furto occidendū nō
habetur, sed citra mortē venit puniendus,
vt habet. C. de seru. fug. autē. Sed nouo iure,
& c. Sec⁹ si armis aggredatur sit itinere,
aut in mari, aut etiā in domo, q̄ tūc p̄ est,
q̄ fur, & potest iure suspendi, l. capitaliū. §.
crassatores. & §. famofos. ff. de poenis.
A nulla igitur lege iudices autoritatem ha
bent pro furto simplici quenq; occidendi.

¶ Superest ergo, ut si quam habent, eam a consuetudine habeant. Hec autem consuetudo, an in presenti sufficiat ad prefatam auctoritatem habendum, non omnino certum esse videtur. Tunc quia talis videtur iniquitas & iniusta consuetudo; nam secundum veram iustitiam poena non debet culpam excedere; mors autem pro furto inflata, culpam furti excedere videtur, ex quo per furtum non fuit proximus damnificatus nisi in bonis fortunae; mors autem, que furi infligitur, longe maius malum est, quam prefata damnificatio, ut constat. Tum etiam: quia id sonat divina lex, dicens, secundum quantitatem delicti, erit & plagarum modus. Et iterum. Quantum glorificavit se in delictis, tantum ei date tormentum. Apoc. In quibus voluit divina iustitia poenam culpae esse proportionatam. Tunc etiam quia talis consuetudo ab initio fuit vitiosa, quando scilicet iudices sua auctoritate ceperunt fures pro simplici furto suspendere, cum protulissent ad id nullam habuerint auctoritatem: & ita huiusmodi consuetudo fuit ab initio contra legem divinam et naturalem introducta, quae iubet ne animam occidendam propria auctoritate. Ac proinde quod tu nunc antiquum sit prefata consuetudo, cum legi divinae videatur esse contraria, non videtur prescribi posse, nec usum ullam obtinere: quia doquidem consuetudo legem vincere non potest. d. l. cap. Consuetudinis. ¶ Pro eadem sententia facit Augustinus, & habetur. 23. q. 5. Si non licet, dicens, his exceptis, quos vel lex iusta generaliter, vel ipse fons iustitiae deus specialiter iubet occidi quisque hominem vel seipsum, vel alium occiderit, homicidii crimine innectitur. In casu autem nec id iubet deus, nec lex generalis concedit, igitur.

¶ His tamen non obstantibus, videtur, quod possint principes legem facere de furibus suspendendis, maxime si sint incorrigibiles: nam propter illa crimina, quae in perniciem reipublicae perpetrantur, licitum est statuere delinquentes e medio tollere: talia sunt furtiva etiam simplicia, quae nisi acrius puniantur, facile fomentum & causam praeparant dissidiis &urgiis, ac suspicionibus perniciosissimis: inde plures & contentiones quam plures oritur: imo facile si talia permittantur, homines occasione assumerent diuites expoliandi, & ceteros ad inopiam cogendi, unde necesse esset plurimorum vitam periclitari. ¶ Deinde patet ecclesiastici possunt pro simplici furto fures ipsos excommunicare, quod est, eos sathanam tradere, ut indubitatum esse sup-

pono, & docet Paulus ad Corinthios. & si posset maior poena infligere, cum infligeret. Igitur similiter principes laici, possunt leges facere, per quas fures / potissimum incorrigibiles, possint morte afficere. Quod si membrum non nisi in damnum corporis vivit, factus est ipsum prescindere, quam cum tanto periculo corporis ipsum vivere permittere. ¶ In de fit, ut iudices, qui iuxta patriam consuetudinem huiusmodi fures suspendunt, non veniant ad condemnandum. Id patet, quia quod legem a principibus & maioribus stabiliri, potest similiter consuetudine fieri, si ipsis principibus de huiusmodi consuetudine constet, & eidem minime contradicant. Cum igitur possint principes prefatam legem facere, consequens est, ut consuetudinem introductam velegant approbare: quae cum cognita & approbata fuerit, non dubium, quin legis vim obtinebit. Et non obstante, quod tale consuetudinem introducetes ab initio forte peccaverint, eo quod ad fures suspendendum auctoritate legitimam non habuerint, postea tamen temporum successu, consuetudine ipsa vim legis obtinente, excusabuntur iudices iuxta consuetudinem operantes, a qua velut a lege civili auctoritatem habere dicitur. Et procedit ratio, non solum ubi fuit aliquis frequenter furtum commiserit, sed etiam si consuetudo sit pro unico furto qualificato fure suspendere. Secus ubi consuetudo non sit nisi ad frequentiam furti poenam augere. ¶ Et per haec patet responsio ad rationes supra in oppositum factas, quod scilicet poena mortis non excedit culpam latrocinis, quia in tali punitione non habetur respectus ad damnum privatum dominorum rerum illatum, quod sola rerum factura est, sed ad damnum publicum, non solum rerum, sed corporum & animarum quod ex tolerantia talium furum posset verisimiliter evenire. ¶ Ad aliud de auctoritate iudicum patet ex dictis, iudices esse a consuetudine per maiores cognita & approbata habere: quae quidem consuetudo in initio vitiosa esse potuit, & contra legem divinam & naturalem, ob id scilicet quia auctoritas deest: haec autem post principum approbationem minime deesse videtur, & ita tollitur id, unde prefata punitione vitabatur. Hec autem, que dicta sunt, procedunt stando solum in iure communi, nam in nonnullis regionibus ultra ius commune, sunt statuta facta de suspendendis furibus, ut in Italia, Gallia, & Germania, qua propter nimiam frequen-

ttam & assuefactionem prefati delicti videtur ratiōabilis, vt qui virtutis amore a malo non retrahuntur, saltem pœne formidant ne coherceantur. l. j. in principio. ff. de institutione & iure. Ita etiam in Lōbardis constitutionibus per Imperatorem approbatis, statutum est furem pro primo simplici furto fustibus puniri, pro secundo mutilari, pro tertio vero suspendi. Quod inde rationabile videtur, quia crescete cōtumacia, crescere debet & pœna. Vnde hoc idem in alijs regnis obseruatur, ad quę prefate cōstitutiones imperiales per extēsiōnē quādam peruenerūt. Siue igitur per extēsiōnē legis imperialis Lōbardis tradite, siue per cōsuetudinē a principe cognitā & approbatā, siue per iuriū cōmuniū, quādam interpretatiōnē, siue per municipalia statuta p̄facti fures p̄ simplici furto suspendantur, non est huiusmodi factum damnandum.

SOLET deinde queri, an furtū sit peccatū mortale. In quō nil opus est immorari, quando certa sit pars affirmatiua questionis. Tum, quia furtum duo dicit, quę digna sunt condemnatione. s. cōtrectatiōnē iniustā rei alienę, pro qua cōclusum est, posse furtū pœna mortis puniri: & dolum seu fraudem, cum qua furtum cōmittitur, de qua Ecclesiastici, 3. Qui effudit sanguinem, & qui fraudē facit, fratres sunt. Et de vtroq; tanq; de diuersis peccatis dominus videtur esse loquutus Marci. 10. docens, qd ad vitam eternam esset agendum, dicens. Mandata nosti, ne fureris. Et post, Ne fraudem feceris. &c. Vnde constat mortale esse peccatum furari, ex quo furtū ingressum ad vitam eternam impedit. C̄ Deinde idē patet ex Aristot. 3. Ethico. vbi tradit esse aliqua, quę statim nominata inuolutā habēt malitiā, & exemplificat de furto. C̄ Idē etiā patet ex testimonio Zacharię. 5. dicens. Hęc maledictio data est super omnē faciē terrę, q. s. omnis fur iudicabit, hoc est, cōdēnabit. Et ita certa est pars affirmatiua q̄stionis. C̄ Possent tamen quosdā ad oppositū mouere. Primo, quia hebrei de egypto egredientes, egyptios fraudulēter expoliauerūt, idq; ex domini p̄cepto, vt habetur Exo. 12. Fecerunt, inquit, filij Israel, sicut p̄ceperat dñs Moyse, et expoliauerūt egyptios. Deo autē nemini vnquā p̄cepit, qd peccatū esset, vt

dicit Ecclesiastici. 5. Nemini mādauit impiē agere. C̄ Secūdo, esto peccatū sit furari, nō tamē videtur sit mortale, put dicit. puer. 6. Nō grandis est culpa, cū quis furatus fuerit, mortale autē peccatū, grāde peccatū est. C̄ Tertio ex pœna idē apparet, quia deus, qui iustus iudex est, pro furto, salte simplici, nō nisi pœnā t̄poralē infligi statuit, puta vt solueret fur duplū, q̄druplū, aut q̄ntuplū. &c. vt supradictū est. vnde argu. sumit, furtum nō esse morte dignū. C̄ Quarto idē appetitiōne, Quia mortale peccatū non est, qd cū charitate dei & proximi stat: sed hęc simul stāt, vt ego velim proximo meo salutē eternā, & q̄ cū deo amicitia habeat & charitatē, & q̄ velim substantiam suam diminuerē. Et nō solū hęc simul stāt, sed alterū ex altero pcedere potest. Si enim videā nocere proximo rerū abūdantiā, quā possidet, quia inde occasiōne sumit, vt perditē viuat, ego si mul salutē eius optās, possum ex hac ad eū habita charitate bona sua eidem tollere. Quod perinde esset, ac si furioso gladius tollerē. C̄ Ad hęc dicēdū, argumētū p̄supponere falsum. s. q̄ filij Israel cōmiserūt furtū, quādo egyptios expoliauerunt. Nā quāuis ex parte sua ob cupiditatē seu dolum peccare potuerunt, ipsa tamē rei acceptiō, nec furtū fuit, nec peccatū, cū ad id agēdū, dei autoritatē habuerint. Qd si iuris/aut iudicis autoritas sufficit a furto excusare, si quis rē alterius, eo inuito, accipiat, a fortiore dei autoritas ad hoc ipsum sufficet. Adde, q̄ illa bona egyptiorū & multo plura erāt hebreis ob obsequia, q̄ egyptijs ipederant, debita. Nec passus est dñs, vt populus suus, qui tā onerosē egyptijs serulerat, mercede debita prius careret. C̄ Ad scdm̄, q̄uis dicit posset ideo dicitū esse furtū nō esse grāde peccatū, eo q̄, vt in plurimū, eius culpa p̄ inopiā furtū allentat: attamē ad mētē text⁹ dicit, nō esse grāde peccatū, si ad alta peccata cōferat, puta ad adulteriū, nā statim subiūgit, Fur soluet septuplū, adulter autē perdet animā suā. C̄ Ad tertiu dicitū, q̄ argumētū ex pœna per iudices instituta, nō valet ad cognoscēdū peccati grauitatē, cū videam⁹ nōnulla p̄ctā in rep. tolerari, q̄ leuora sūt respectiue, vt sūt meretriciū v̄ sacrat̄ra centesimā, defraudatiō citra dimidiū. Similiter & alia, q̄ grauiora sunt apud deum, vt superbia et inuidia, aliaq; q̄ plura. Videmus

See
mon
---

notum
in sit

Videmus similiter interdum quę grauiora sunt leuius, quę autem leuiora grauius puniri, non solum per iudicium humanū, sed etiam per diuinum, id quę in hoc seculo. Cuius ratio aperta est, quia iudices cum peccata puniunt, non tam grauitatē peccati in se attendūt, quę eius qualitatem, puta si tale sit, quę soleat in reip. pernitiē cedere, & cōtra pacificum hominū conuictum. Deus etiam iustam peccatorum punitionē pro alio seculo seruat, vbi vnusquisq; reportabit secundum ea, quę in proprio corpore gessit. Et quęuis in hoc seculo sepe de peccatis vni dicitam sumat, non tamen ad condignum, sed vt sue maiestati videtur ad hominū salutem expedire. Vnde & sepe Psalmista admiratur, homines pessimos in hoc seculo prosperitate sublimari, ecōtra iustos & sanctos aduersitate deprimi, multaq; inoptatq; dedecus vt in plurimū pati. &c.

¶ Quartum dicendū, quę charitas consistit in dilectione dei et proximi: dilectio autem dei non qualiscunq; sufficit, sed debet esse verbo, & opere, & veritate, vt dicit Ioā. in Canonicis. iuxta dictum christi dicētis, Qui diligit me; sermones meos seruat. Et hoc est dilectio, quę dici solet obediētialis. Constat iam, quę furtum nō stat cum huiusmodi dei dilectione, cum constet esse cōtra mandatum dei. Similiter dilectio proximi charitativa dicitur non ea solum, qua proximo bonum animę volumus, hoc est gratiam & gloriā, sed qua etiam nullū illi malum volumus inferre, nec in persona sua, aut sibi conuicta, nec in fama, nec in bonis fortunę, cum dicitur, Non occides, Non mœchaberis, Non furtū facies. &c. per quę dñs nobis significauit, in quo charitas ad proximum habenda cōsistat: nempe in hoc, quę propheta vno verbo nobis exponit; dicens, Declina a malo, & fac bonū, inquirere pacē. &c. Argumētum autem probat furtum se compati cum voluntate hac, qua proximo bonum aliquod volumus, puta animę aut corporis, quę inchoata & imperfecta dilectio proximi est, non autem probat se cōpati cū vera dilectione eiusdē, quę in his quę dicta sūt, cōsistit. Vnde repugnat, quę ex vera proximi dilectione furtum possit procedere. Sed nec furtū proprie dicitur, si ad hūc finē bona fr̄is auferimus, vt ipsi arma iniquitatis tollamus, cum de ratione furti sit, rem alie-

nā fraudulenter sibi vsurpare.

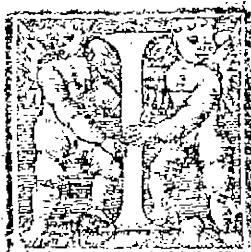
¶ Quęres fortassis vltra, an supposito, quę furtum mortale peccatū sit, an omne furtū etiam modicū sit mortale. Et pro affirmatiua parte videt ratio, Quia generaliter in decalogo omne furtum prohiberi videtur: omne autem illic prohibitū est eternę vitę impeditiuum, iuxta dictū Christi, Si vis ad vitam ingredi, serua mandata. ¶ Secundo, quia quātitas rei furtiue licet culpā auget, sp̄em tamen peccati non variat. Que madmodum in ceteris rebus videmus per quantitatis varietatem rerum sp̄em minime variari. Ac proinde licet paruitas furti culpā eius minuatur, sp̄em tamen nō indēmutat. Et ita si furtum magnum est mortale, pariter erit paruum. &c.

¶ Oppositum tamen videtur probabile, scilicet quę tam paruum sit furtum, vt mortale non sit. Tū, quia potest esse adeo paruum, vt nullum peccatū sit, vt si dominus rei nisi prorsus curaret, se re illa priuari, cū in nullo per hoc reputet se dānificatū, esto etiam aliqua le damnum id esset, attamen quia pro nihilo illud reputat. ¶ Tertium etiā facit, vt quidā probant: cap. Et si questiones de simonia, vbi in sententia dicitur, quę munus acceptū ab episcopo ordināte, aut beneficium cōferente, potest esse tam paruum, vt non ob id simoniam cōmittat. Quauis textus hic nō aperte intentū probare videatur, cum textus intentum sit, quę quando munus est adeo paruum, de quo verisimiliter presumitur, quę non inde mouetur Ep̄s ad ordinis/ seu beneficij collationem, quę tunc per talis muneris acceptionem simoniam non cōmittit. Et ita in re paruum refert magnum/aut paruum esse huiusmodi munus/quęuis quantum ad p̄sumptionē referat. ¶ Denique idē ex sententia doctorū videtur, qui dicūt, quę contingit venialiter etiā deliberate cōtra omnia decalogi p̄cepta peccare. Quod inde rursus apparet, nā in decalogo phibetur omnis iniuria proximi, & tamen non omnis talis peccatum mortale est, vt si quis dicat fratri/racha, aut fatue. Nec etiam omnis fr̄ reuerentia filij contra patrem/mortalis est, sicut nec omnis inobediētia cōtra plātū. ¶ Secundū hoc potest ad rōes priores dici, quę et si omne furtū in decalogo prohibeat, non inde omne tale est mortale peccatum, nisi notabile sit. ¶ Ad secundum dicendum

q̄ licet quantitas furti naturam & speciem non mutet q̄tum ad hoc, quod est, esse furtum, attamen quantum ad quantitatem culpe attinet, variat. Et q̄uis vnum in re nō excedat in infinitum reliquum, excedit tamen in ratione malitię secundum dei imputationem, qui vnum ad penā eternam, alterum ad temporalem tantum dignatur imputare. Sicut tanta/aut tanta deliberatio in homicidio perpetrando speciē peccati nō variet, stat tamen tam parua esse deliberationem, vt quod alioqui foret mortale, sit veniale. Ad hūc modū de ceteris.

De rebus furtiuis

Integre restituendis. Questio. quinta.

Ad no

strum propositum redefites, inquiramus, an sit necessariū omnia aliena per furtum ablata/aut etiam alioqui debita, integre restituere, & an liceat ea paulatim/ & per partes creditori soluere. Et queris id propter casum communiter eueniētem/qualis his diebus dicitur euenisse. Nobilis quidam nulla bona propria habens, modis iniquis multa bona aliena viurpauit, quibus se, & familiam, atq; statum sustentabat. Ad cōfessionem veniens, cogebatur per confessorem, vt omnia restitueret. Tādem precibus a sacerdote obtinuit, vt paulatim restitueret, quē vidēs sacerdos paratum nō aliter restitutum absoluit. &c. Questum est, an talis teneatur sine mora omnia integre restituere, presupposito, q̄ si integram restitutionem faciat, ipse & familia sua forte medicare cogetur, aut ad extremā peruenient egestatē. Secundo, an casu, quo restitutionem debitā faciat, possit & debeat deduci ne egeat. Tertio, an confessor in casu conuenienter & recte illum absoluit. Ad primū, an, si teneatur omnia sine mora integre restituere, respondent multi doctores distinguendo. Si enim dominus, cui restitutio faciendā est, est in necessitate, eo q̄ rebus suis aut sibi debitis ad naturę/ seu status sustentationē indiget, iniuste res suę ab illo nobili detinentur, ac proinde necesse est ea illi restituere. Si vero in tali necessitate non sit, sed potius

sit competenter diues, ita vt rebus suis a nobili p̄fato possessis non indigeat, non tenetur p̄fatus nobilis omnia, que debet, integre/ & simul restituere, satis est, si paulatim restituat, modo superflua naturę & statui ipsius occupatis illico reddat, nec ad aliud est in conscientia cōpellendus, vt ait Florentinus, & alij.

Oppositum tamen videtur tenendum. s.

q̄ non obstante egestate, in qua nobilis, facta integra restitutione, p̄maneret, tenetur omnia, q̄ debet, suo domino reddere. Probatur, quia sicut fuit illarum rerum iniuste occupator, ita est earundem iniustus detentor, eo q̄ res alienas apud se retinet, creditore non consentiēte actu elicto/ nec debito. De elicto suppono. De debito autē probo. Primo, quia dominus illarum rerum iuste potest velle/ res suas/ aut sibi debitas, eadem reddi: igitur non debet consentire, q̄ alter debitor eas retineat. Antecedens inde apparet, quia iuste potest sibi/ & familię suę egestatem timere, & alia mala, quę solent ex egestate prouenire. fortuna enim varia est, & quos hodie exaltat, cras deprimit, & humiliat. Patet etiam ex dicto salomonis, qui cum filius regis esset & diues, egestatem sibi euenire posse cognoscens, a dño petiit, q̄ illi ad victum necessaria forent. Et causam petitionis assignans, ait, ne egestate cōpulsus furer, & periturē nomē domini. Prouerborum, 3. Igitur etiam in casu p̄sentis creditor / & si ad p̄sens diues sit, potest idē, quod Salomō, sibi ipsi timere. Neq; enim satis iusta videretur p̄fata salomonis petitio, nisi diues posset iuste egestatem timere. Ac proinde in casu p̄posito iuste potest creditor velle res suas sibi restitui, & ita nō cōsentit actu debito, q̄ res suę ab alio occupatę detineantur/ & consumantur. **Secūdo**, esto in casu creditor egestatē ex non restitutione non timeret sibi euenturam, potest tamen iuste res suas velle habere, & eis libere frui, vt possit suis domesticis / p̄pinq; / & cōsanguineis, si forte indigēt, pro uidere: ad quod eum charitas magis obligat, q̄ ad res suas extraneorelinquendum, qualis est ille nobilis in casu. Assumptum patet, ex eo, qd̄ ait Paulus. ad Timo. 5. Qui suorum curam non habet, & maxime domesticorum, crudelis est, & infideli detentor. Non igitur debet in casu in rerum suarum alienatio

non sit
integre
simul
non
mala
in ab
p̄f
in m
itruēdo

70

alienationem cōtra charitatem ad suos habendam consentire. ¶ Preterea, esto q̄ creditor ille diues sit, & consanguineos indigētes nō habeat, sunt adhuc multi alij pauperes/ q̄uis extranei/ & viduę/ & virgines inuuptę, quibus ex charitate potest ille creditor de suis rebus prouidere, cum magis ad id ex ordine charitatis teneatur, q̄ ad id ad nobilit̄ res sitas relinquendum: nan̄ inter extraneos preferendū sunt meliores & boni malis, iuxta illud Ecclesiasticū 2. Da bono, & non receperis peccatorem; benefac humili, & non dederis impio, qualis in casu nobilit̄ prefatus esse videtur. ¶ Dem̄ p̄terea non esse alios pauperes meliores illo nobilit̄, cui alios in eisdem subuentione debeat preferre, non tamē ille creditor ita teneatur illi nobilit̄/alioq̄ pauperi prouidere, q̄ ex toto cum ab egeitate presentis & futura liberet, familiāq̄ & statum eius sustinet. hoc enim onus non illi creditori solū, sed etiam ceteris diuitibus incumbit. Ad proinde, esto q̄ creditor illi debeat consentire in hoc, q̄ nobilit̄ prefatus de suis bonis retineat, erit hoc ad summum v̄sum in ea & tanta quantitate, quātam in elemosynam illi erogare tenebatur, non tamē ea omnia, quę nobilit̄ ille perperam v̄surpata tenet, debet creditor illi relinquere. Et ita dem̄pta parte, qua teneatur ei in elemosynam dare, omnium aliorum bonorū erit iniunctus detentor, ex quo in omnium aliorum detētionē creditor nec actu cōsentiat, nec consentire debeat, & ita reliqua omnia tenebitur nobilit̄ ille sine dilatione reddere. ¶ Pro hac sententiā facit cap. Si quis, de furtis. vbi qui ex necessitate famis furtim aliena accepit, ea iure Canonico cogit restituere, non obstante, q̄ in eadem famis necessitatem reincidat. ¶ Facit etiam cap. Cum tu, de vsuris. vbi cōpellitur vsurarius omnia, quę per vsuram acquisiuit, suis dominis integre restituere, etiā si nil habeat, p̄ter ea, quę per vsuras acquisiuit, nō obstante, q̄ in summa relinq̄tur egeitate. ¶ Facit etiam, quod habet de verborum significatione cap. Exijt, vbi in sententiā dicit, nemini licitum esse de alienis viuere, etiam nec in extrema necessitate, si liberali oblatione/humili mendicatione/vel manuum labore possit vitę necessaria acquirere. ¶ Contra hanc sententiā obijciunt quī

dam. Primo illud cap. Quoniam, 16. q. 4. vbi Hieronymus ad Damasum scribens super decimis, quas laici per aliquot annos detinuerant, ait, q̄ de consensu Episcopi poterant eas firmiter retinere. Igitur ita in presenti poterat nobilit̄ ille saltem de episcopi cōsensu bona illa aliena retinere, Respō. Hoc nil obstat, quia textus nō ait, q̄ laici ob egeitatem poterat decimas retinere, cū intentum questionis, quę illis tangitur, longe diuersum sit a presenti casu. Inteditur illi queri, an sit licitum laicis/sine diuites sint/sine pauperes/decimas accipere/et acceptas apud se retinere. Et dicitur, q̄ non. Si tamē sic retenta/monachis & spiritualibus vitis conferantur, si Episcopo contentente id fiat, tenebit factū. Adde q̄ illa bona sic male per laicos retenta, poterant indigētibus autoritate Episcopi erogari, nec erant alicui certo domino p̄sonaliter debita, vt est casus noster. Itaq̄ non est simile. ¶ Secundo obijciunt cap. Sicut hi. 47, distin. vbi significat Ambrosius, q̄ bona superflua diuitum non sp̄orum, sed pauperum sunt. & per consequēs, si in casu creditor habet v̄sum de sui, & suorum naturam & statum valeat sustentare, reliqua quę nobilit̄ ille retinet superflua essent ipsi creditori, & ita nō tam creditoris sunt dicēda, sed potius ipsius nobilit̄ possidentis, & rebus illius indigentis. Respō. q̄ Ambrosius in hoc intendit diuitū auaritiā reprehendere, qui ea, quę illis superflua sunt, pauperibus cōmunicare non volunt. Non tamē intendit dicere, q̄ superflua, quę diuites habet, sint de dominio & proprietate pauperum. ¶ Tertio obijciunt, qd̄ legitur Exo. 22. Si pignus a proximo tuo acceperis vestimentum, ante solis occasum reddes ei. ipsum enim solum est indumentum, quod operitur indumentū carnis, nec habet aliud in quo dormiat. Si clamauerit ad me, exaudia eum, quia misericors sum. Similiter Deutero. 24. Non accipias loco pignoris superiorem/aut inferiorem molam, quia animam suam apposuit tibi. &c. Cuius prohibitionis ratio videtur, quia illa sunt instrumēta vitę illius necessaria. Et idem iudicium est de alijs vitę necessariis. Et q̄ creditor non potest ea loco debiti a debitoribus accipere, quādo illis indigeat. Igitur pari forma in presenti casu nō poterit creditor iuste a debitore paupertate

CODEX DE RESTITVTIONE.

presso ea, que illi debet, exigere, sed quanta
dit indignetur, debet ipsi debitori ea relin
quere. Respō. negando sequelam, nec est si
mle, quod pro simili adductū est. Nam in
casu illorum textuū illa pignora sunt ipsi
debitoris, sunt etiam illis ad vitam necessa
ria: ac proinde nō sūt ob debita a creditoribus
rebus illis priuandi, si nil aliud illis re
linquitur. vnde victum & vestitum habere
possint. In casu autem presentis omnia, que
nobilis prefat⁹ habet, aliena sunt, & p̄ ipm
iniuste occupata/ & detenta. Inde patet ve
rum esse, quod comuniter dicitur, si debi
tor habet instrumēta artis, sine quibus sibi
& suis necessaria providere non potest, non
tenetur in cōscientia illa instrumenta vede
re, aut ea creditoribus loco debitorū red
dere. Secus si illis datis, aliqua via hone
sta viuendi illi relinqueretur.

S T I A M dubitatio, que secū
do loco posita est, an in prefata
restitutione integre agenda, sit
deducendum ne debitor egeat,
aut ne mendicare cogatur, idq;
in foro conscientie. Et arguitur q̄ sic, quia
secūdam iura si aliquis cessit bonis, dedu
citur inde ne egeat, ait enim lex. Et, qui cō
demnatur in id, quod potest, deduci debet,
ne egeat. l. in condemnatione. ff. de regulis
iuris. Inhumanum etiam videtur spoliatū
fortunis suis, in solidum condēnari. Vt ha
betur instituta, de actionibus. cap. vltimo.
Item. ff. de cessione bonorum. l. Qui bon
nis. dicitur q̄ bona eius, qui cessit bonis,
non sunt secūdario vendenda, quia nō de
bet fraudari alimentis. Cum igitur leges
huiusmodi iuste sint, erit homini licitum
eisdem vti. Ac proinde tales debitores nō
tenentur in solidum restituere, sed est inde de
ducendū ne egeant. Secundo idem appa
ret in casu proposito, quia Impator, vt fer
tur, solet ad instātiā huiusmodi nobilitū, q̄
nil nisi q̄ restitutioni est obnoxiiū, habent,
eis dē schedulā dare, qua possint paulatim
creditoribus satisfacere. Dicere autem hoc
ferri nō posse, videtur difficile: maxime cū
nobilitēs & milites secūdam iura cogendi
non sunt, vt bonorum cessionem faciant,
sed in restitutione creditoribus agenda, de
ducitur ne egeāt. vt habet. l. miles. ff. de re
regulis iuris. Tertio facit lex. 4. titulo. 4.
partitiōe quinta in legibus hispanoru, vbi

de eo, qui alteri rerum suarum donatiōem
fecit, dicitur q̄ tenetur donatū tradere, mo
do donatori relinquatur vnde competen
ter viuere possit. Ergo in pposito casu non
ita integre est restitutio facienda, quā debi
tori relinquatur aliquid ne egeat.

Respon. q̄ iste & alie huiusmodi leges
procedunt in foro exteriori, & debitoribus
in hac parte suffragantur, ne. s. per iudices
compellantur in solidum simul restituere
que debent, sed retinere permittantur (si bo
nis cedere velit) que illis necessaria fuerint,
ne egeant. In conscientia tamen videtur, q̄
tales tuti non sint, huiusmodi legis benefi
cio vtētes, sed tenentur in solidum restituere,
nisi causa aliq̄ eos ab integra restitutio
ne excuset. Et q̄ ita sit, apparet, quia leges
humane neminem in conscientia contra
legem diuinam & naturalem excusant. Di
uina autē & naturalis lex est, vt quisquid
homo alteri debet, restituat. Tum ex eo, q̄
p̄ceptum est, Non furtum facies, in quo,
vt diximus, nō minus prohibetur rei alie
nē detentio/ q̄ acceptio. Cum ergo pro sus
tentanda natura/ aut statu non liceat alie
na, inuito domino, auferre, vbi aliter pos
set homo suę indigentie providere, sequit
tur q̄ nec ob eandem causam poterit alie
na retinere. Tum etiā idem patet ex dicto
Pauli ad Ro. 13. qui eū premiserit vniciq;
suum debitum esse reddendū, addit dicens.
Nemini quicq; debeatis. In quo docemur,
vniciq; debere in solidum reddi, quod illi
noscitur esse debitum, nedum si ablatum
fuerit. Tum etiā idem apparet Eze
chi. 33. vbi dominus impio viā, qua viuere
possit, demonstrans, ait. Si egerit p̄nitē
tiam a peccato suo, fecerit itq; iudicium ac iu
sticiam, pignus restituerit, rapinamq; red
diderit, in mandatis vitę ambulauerit, nec
fecerit quicquā iniustū, vita viuet, & alias
saluari nō poterit. Vnde glo. cap. Cum tu,
de usuris. ait, q̄ usurarius debet in solidum
vstras restituere, nec debet aliquid deducti,
ne egeat, quod etiam Panormitanus ait in
foro conscientie procedere. Et quāquā alii
dicant id in vtroq; foro de usurario proce
dere in odium usurarium, in conscientia ta
men videtur nō solum de usurario, sed etiā
de quocunq; alio iniusto detentore esse te
nendum, cum in cōscientia eadem sit vtro
biq; ratio nempe vt vnus quisq; quod suū
est aut

n. best.
 ut agn.
 a ne
 debitor
 gent

est aut sibi debitum habeat, prout iustitia exigit. ¶ Dixi notanter, nisi causa aliqua eos excuset. vt si cū debitor aliena retinet, non potens simul creditoribus satisfacere, sperat autem se paulatim satisfacturum, si tempus ad id illi conferatur: tunc videtur ob huiusmodi spem posse debitorem restitutionem differre. Similiter, si in dilatione restitutionis rem creditoris vtiliter agit, potest restitutionem differre. Similiter, si nulla alia via licita debitori patet, qua possit naturę subuenire, nisi aliena in toto, vel in parte retineat. ¶ Aut si debitor tā necessarius est reip. q̄ si omnia restituat, respub. notabile damnum sustinebit. Aut si ex tali restitutione infamis / aliudue notabile dānum timeatur euenturum. Aut si qua alia iusta differendi causa cōcurrat, tunc licitum est iuxta regulam supra postā, restitutionem differre. Alias autē & si possit legis beneficio in foro iudiciali vti, non tamen est in conscientia tutus, nisi illico in solidum restituat. Dempta ea parte, quam creditor debitori indigentī in elemosynam dare deberet. Quę quanta debeat esse, prudenti iudicio, attentis hinc inde qualitatibus, relinquatur.

VNG ad id, quod tertio loco querebatur, an. s. casu, quo debitor nolit simul / seu integre (cū possit) debita creditorī soluere / sed annuatim / aut paulatim, an confessor possit et huiusmodi dilationem concedere eumq̄ non aliter soluturum absolueret. Respon. Vt video summissę communiter tenet parte affirmatiuam in vtroq̄, s. q̄ potest confessor prefatam dilationem concedere, & sic parato ad terminum soluere, sacramentalem absolutionem impendere. Eorū ratio hęc est, Nam alioqui hęc damna sequerentur. s. decederet pœnitens sine absolutione desperat⁹, & maneret semper in peccato, debita nō soluendo, maneret etiā creditor semper lesus, nulla eidē facta debitorum restitutione. E contra vero data per sacerdotem dilatione, impensa q̄ absolutione prefata incommoda vitantur, & vltra agitur vtiliter negotium creditoris.

¶ Verum his nō obstātib⁹ videtur oppositum in calu tenendum. Et dicendum primo, q̄ sacerdos peccat in casu, illum absolueret, & absolutio est nulla, Cuius ratio

est clara, quia ex quo ille pœnitēs animum debita integre soluendū (prout debet, nō habet, nisi paulatim, cū illico & simul satisfacere posset, peccat: & ita indignus est qui sacramentaliter absoluitur, ob obicem male voluntatis, quem pōnit. Nec excusatur confessor ob bonum, quod ex data dilatione subsequitur, quia iuxta Paulum. ad Ro. 5. Non sunt faciendā mala, vt euentiant bona. Dare autem sacramentum ei, qui obicem male voluntatis ponit, perinde est, ac si daret sanctum canibus, contra dictum Christi, Nolite sanctum dare canibus, nec mittatis margaritas ante porcos. Matth. 7. ¶ Secundo videt, q̄ confessor in casu prefatam dilationem debitori concedens, nō tenetur in aliquo creditorī, eo q̄ ex data huiusmodi dilatione nullum sequitur creditorī dānum, sed potius bonū, ex quo illo modo res suas recuperabit, quas forte alioq̄ pœnitens amississet. ¶ Tertio, videtur q̄ talis dilatio per confessorem data non liberat debitorem a restitutione integre & statim faciendā, cum possit: quia talis dilatio nec datur a creditore, nec datur omnino voluntarie, sed ob causam maioris damni creditoris vitandi. Et ita patet ad ea, q̄ in quęstione propofita sunt. ¶ In qua videbor quibusdam inhumane respondisse, compellendo nobislem prefatum ad integre restituendum, nec permitiendo inde deduci neegeat, sed tantū id esse deducendum, quod creditor alioq̄ in elemosynā illi tradere debuisset. Fateor duram esse sententiā, sed loquendo secundum rigorem conscientię, nō video aliter ad quęstionem respondendum esse. Nec tutum esse arbitror, hominem aliena retinere / & cōsumere, vt mendicitatem & egestatē euadat, quādo p̄ medicinonū viuere possit: quod nō modo turpe nō est, sed si patienter iustineatur, apud deū magni meriti est.

De reb⁹ furtiuīs in posteritate furis deterioratis, siue destructis. Quęstio sexta.

Quia cōtinuitate Respon-
git rem furtiuā post
perpetratam furtum
in valore ascendere / si
militer & descendere
seu deteriorari, & etiā

Respon-
ta q̄ det
viciat

absas
m ronse
sord debet
absolv.

CODEX DE RESTITVTIONE.

rem in eodē valore permanere, est quæstio secundum quē valorem teneatur fur rē furtiuam restituere. Et videt passim doctores dicere, q̄ tenetur rem furtiuā / aut eius estimationem secundum meliorem statū / seu maiorem valorem, quem habuit a tempore furti perpetrati / restituere. Excepto, nisi moram purgauerit, hoc est, nisi rem furtiuam / aut alioqui debitam, suo domino prius obtulerit, per quem stetit, & non per furem, quominus rem suam haberet. Ita ex tunc non manebit obligatus fur nisi talem reddere rem, qualem habuerit, etiam si per modum deterioretur.

¶ Quicquid sit de hac secūda parte, in prima videtur aliqua difficultas. Quia forte in potestate domini, cui restitutio faciēda est, res ad tantum valorem nō peruenisset, ad quantum in potestate furis peruenit. Deinde si in potestate furis res deteriorata est, forte fuisset in potestate domini eque / aut plus deteriorata: imo forte in potestate dñi pereisset. Dicere igitur indistincte furem rem furtiuam secundum maiorem valorem, quem res a tēpore perpetrati furti habuit, teneri domino restituere, est dicere, teneri furem rem cū lucro restituere, quod in foro conscientie non videtur verum, si tale lucrum dominus nō fuisset habiturus. Quod inde apparet, quia restitutio in conscientia venit agenda secundum iustitiam commutatiuam, quæ equalitatem requirit: hæc autē equalitas in hoc consistit, q̄ ita fiat restitutio, vt dominus seu creditor intantum sit reintegratus, quantum esset habiturus, si furtum perpetratum non fuisset. Non obstante, q̄ iura humana in odium delicti furem condēnent, vt rem secundum maiorem valorem, quem habuit a perpetrato furto restituat. **¶** Ac proinde dimisso rigore iuris contra furem / aut morosum debitorem instituti, esset secunda responsio iuxta naturalem equitatē talis. Quod si res furtiua erat vsu consumptibilis / & de his, quæ functionē admittunt, siue post furtum perpetratum in valore creuerit / siue decreuerit, ad sciendum quantum sit creditor pro re illa reddendum, dici potest, ad hoc esse habendū respectum, an. s. dominus lesus, erat rem illam cito venditurus / consumpturus / aut distracturus, aut erat in posterum, vt carius eam videret seruaturus. Si primum, est red-

dendum pro illa, quantum illa tempore furti valebat, ex quo dominus ex re illa non erat maiorem utilitatem habiturus. Si autē erat rem illam ad tempus seruaturus, est reddendum, quantum erat verissimiliter valitura ad tempus illud seruata. Et ita secundum hoc parum refert, q̄ ascenderit / aut descenderit res illa in valore, postq̄ fuit furto sublata. Huius ratio est, quia in iustitia furti sufficiens ad equalitatem hoc modo reduci videtur, ex quo tantum redditur domino lesio quantum ipse alioqui erat habiturus. Pro quo etiam facit cap. Naviganti. de vsuris, vbi in sententia dicitur, q̄ si mercator mercē, q̄n ad terminū vēdit, nō erat seruaturus nō potest p̄ciū maius pro re illa accipere / q̄ valet in p̄optu. Secus si erat rem seruaturus ad tempus, in quo verissimiliter p̄sumebatur plus valitura. **¶** Si autem res furtiua nō sit vsu consumptibilis, & in potestate furis est meliorata, tenetur fur eam talem reddere, deductis tamen laboribus / & expensis, si quas fecit in ipsius rei melioratione, quæ in omni casu sunt deducendæ, vt ait glo. in cap. Ad nostram, de iure iurando. **¶** Si autē res furtiua in potestate furis deteriorata est, qualiter erat in potestate domini deterioranda, nō tenetur fur huiusmodi defectum in restituendo supplere, sed satisfaccit, si domino soluat, quantum dominus, si rem suam habuisset, lucraturus erat. Et sic videtur res ad equalitatē esse redacta, quæ humana iura ad plus ipsum furē obligabūt. Pro quo facit exemplū de illo, qui orta maris tempestate, alienas merces accipit, vt eas in mare projiciat, etiam inuito domino, qui non tenetur valorem earum soluere, nec in aliquo earum domino satisfaccere, quia. s. illæ merces erant alioq̄ perituræ. Aut si alienas merces in naue peiore contra domini voluntatē posuit, vbi perierūt, quādo similiter perissent, si in meliori naue posite fuissent, vt notatur ad. l. Rhodiam. de factu. l. 1. Secus si res sit deteriorata / aut destructa ob culpam ipsius furis: nam tunc aliter venit domino satisfactio faciēda,

¶ Hanc secundam responsionem nonnulli docti cū super hac quæstione contenderēt, approbarūt. Verum vt appareat quid veritatis habeat, opponitur cōtra eam. Primo, quia non satis pertinens esse videtur, rē furto sublatam vsu consumptibile esse, aut nō, sicut

sicut etiam videtur impertinēs dominum rem illam venditurum fuisse / aut seruaturum. Si enim res extat, dominus eius ad eā quandū extat, ius habet / & dominum: ac proinde si in potestate furis sit meliorata, ipsa qualis est, venit suo domino restituenda, siue alioqui eam fuerat venditurus, siue non. Si autem cōsumpta est / aut in potestate furis destructa, tenetur fur eius estimationem secundum meliorem statum, quem res habuit, restituere. Id probatur, quia ex quo fur fuit in mora, & noluit rem quando ad maiorem valorem ascendit, suo domino, cum posset restituere, perinde est, ac si tunc rem illam cum magni valoris esset, de nouo auferret: & per consequens tenetur rem tanti valoris / aut eius estimationem reddere, alias non reducitur res ad equalitatem, que quidem equalitas in hoc cōsistit, vt tantum restituendo fur reddat, quantum furādo damnificauerat. Cum autem non minus fur damnificauerit dominum rem suā detinendo, quam de nouo eam occupando, cōsequens est, quod si res multum in valore, cum in potestate furis esset, ascendit, multum dominus tunc damnificabatur: ac proinde restitutio debet correspondere illi maiori damno: quicquid sit de hoc, an si dominus rem illam alioquērat venditurus / vel non. ¶ Secundo, spoliato reddenda est res, qua fuit spoliatus, similiter & fructus rei, non tantum quos furem percipisse conuictus, sed quos possessor de re sua habere potuisset, vt habetur cap. Gratias, de restitutione spoliatorum. in rubro, & nigro. Et in glo. idē habet glo. cap. Conquerente, ibidē. & cap. Quis causam, de officio delegati. Et capiti Non liceat, 22. q. 1. Igitur cum dominus si rem suam habuisset tempore, quo ad maiorem valorem ascendit, eam pro magno pretio vendere potuisset, sequitur quod fur tenetur rem tanti valoris restituere, quantum in meliori statu res ipsa habuisset, etiam si de facto dominus rem illam venditurus non fuisset. ¶ Tertio facit ad idem cap. Quarto, de iureiurando, ubi cum rex quidam moneta tam, quam pater suus cūdi fecerat, postea tamen diminutam ad tempus seruare non sine resp. iactura iurasset, iudauit eidem Papa, vt monetam de nouo cūderet legitimā, que reduceretur ad statum meliorem, que habuit tempore patris sui, qui eam primo

cūdi fecerat. Igitur pars forma res furto sublatā, est restituenda secundum meliorem statum quem habuit a tempore furti perpetrati. ¶ Quarto facit cap. Cum canonicis, de censibus, & cap. Olim causam, eodē, ubi pensiones annuatim soluendę in moneta, que a principio maioris valoris erat, cum postmodum esset in valore diminuta, iubentur solui ad estimationē antiquę monete. Idem etiam decretum est de mēsuris, que ab initio maiores erant, quam postea, quod soluerentur secundum antiquam mēsuram. ¶ Quinto, si ita esset, quod fur non tenetur restituere quod furto abstulit, nisi secundum estimationem & valorem, que habuit tempore furti perpetrati, si tunc dominus rem illam erat venditurus, sequitur, quod si furatus est viginti fanecas, quando dominus erat eas venditurus que pro tunc valebant decem ducatos, que postea in precio et valore ascenderunt usque ad viginti ducatos quod fur non teneretur restituere nisi decem ducatos, aut decem fanecas, que tempore restitutionis valent decem ducatos, alij decem sibi reseruatis. Sequela patet, quia illic seruatur equalitas, cum illa restitutione facta tantum habeat dominus spoliatus, quantum alioquērat habiturus. Sed consequens videtur absurdum: quia non minus tenetur fur dominus, quem spoliavit, restituere, quod teneretur, si res, quas furatus est, mutuo accepisset: sed si fanecas illas viginti mutuo accepisset, totidem teneretur eisdem restituere, etiam si in precio & valore ascenderint. Ergo etiam si eas furatus fuit, non satisfacit, estimationem earum secundum quod tempore furti valebant restituendo: alioqui in hac ratione restituendi, melioris conditionis esset fur, quod mutuatarius, quod non videtur. ¶ Sexto, si prefata responsio esset in alio dicto vera, sequitur, quod si quis equum furatus est, qui tempore furti valebat centum, & postea in potestate furis naturalis est deterioratus, ita vt non valeat nisi decem, quod sufficeret fur, si equum valentem decem suo domino reddat, supposito quod dominus equum non erat venditurus, nec ex eo aliquam utilitatem habiturus: quia in casu iam tatum habet dominus spoliatus, quantum alioqui habiturus erat. Consequens videtur falsum, quia si fur centum ducatos fuisset furatus, totidem tenebitur restituere: sed cum equum

CODEX DE RESTITVTIONE.

valentem cētum ducatos furatus est, perinde est, ac si centum ducatos abstulisset, cū de equivalentibus idem sit iudicium. Ac p̄inde si equus illo modo est deterioratus, non satisfacti reddendo equum valentem decem, similiter si equus in potestate furis ad valorē ducatorū ducatorū ascendit, tūc tenebitur equum suo domino reddere, & ita si non reddidit, perinde est, ac si tunc ducos a domino equi suferret. Et per consequens siue postea equus deterioretur & pereat ex culpa siue sine culpa ipsius furis, tenebitur ducentos ducatos spoliato restituere. Et ita pro priori & communi sententia apparet, quod res furtiua venit restituenda secundū maiorem valorem quem habuit, quando fur fuit in mora.

Hic casus postremus, per famulum cuiusdam comitis nobis propositus, difficultatem auxisse videtur. Petrus enim equum de domo domini furatus est, qui dominus cū morbo incurabili laboraret, nulla erat illi spes suo equo utendi, nec erat illi animus equum vendere, sed eum domi semper paratum habere volebat. Accidit ut Petrus ob causam aliam diu in carcere detineretur, adeo, ut nec equo, quem furto acceperat, uti potuerit; tandem equus in domo Petri furis mortuus est. Quæsitum fuit, quid Petrus in conscientia loco equi restituere teneretur, Confessor enim ad equi solutionem secundum maiorem valorem, quem in potestate furis habuit, ipsum Petrum compellebat, his forte rationibus motus, quas supra fecimus. **Econtra vero Petrus pro se allegabat equum eodem modo in potestate sui domini fuisse peritrum, sicut & apud ipsum perijt.**

Deinde, si quis dolum vini aleni vitæ pauit, et diu apud se retinuit, quod tandem in acetum versum est, ita ut nil quasi valeret, cuius deteriorationis causam supponitur usurpatorem non fuisse, dominusque ipsum ante minime vendere proposuisse, cū aliud tempus opportunus expectaret. Talis usurpator dolum suo domino reddendo in conscientia satisfacti, nec defectum vini deteriorati supplere tenetur, ex quo vinum non minus fuisset in potestate domini deterioratum. Nec in conscientia necessarium est spoliatum facta restitutione commodum reportare, qualiter reportaret, si illi redderetur plus quam ipse alioqui esset habiturus. **Deinde, si quis**

vineam alterius per vim occupauit, quæ tunc cum nouella esset, grandisculi precij erat. Tandem successu temporis cum vires fructificandi per naturam amississet, parui valoris facta est. **Præfatus occupator penitentie ductus, vineam suo domino restituit/simul et fructus inde perceptos; attamen vineæ deteriorationem supplere non est cogendus, eo quod non fuisset minus apud dominum deteriorata.** **Præterea quidam cum in bello esset, sciens superuenire hostes, res omnes vnius populi deuastaturos, præuenit ipse, & multa bona vnius diuitis eiusdem populi surripuit, si forte aliquis eorum posset sibi ipsi e manibus hostium liberare, quod nec ipse, nec dominus proprius per humanam diligentiam efficere potuerunt: nam ipsi summet illico hostes spoliauerunt.** Talis non tenetur pro rebus sic ablatis spoliato aliquid restituere, eo quod illico illis fuit spoliatus, quomodum dominus earum erat alioqui spoliandus. **Ad hunc modum possemus in fauorem Petri alia proponere exempla.** Si significet in his casibus rerum alienarum occupator non tenetur spoliato rei interitum aut etiam deteriorationem in restituendo supplere, quando res essent non minus in domini potestate interiturae aut deteriorandæ, apparet quod præfatus Petrus non est in conscientia cogendus pro equi interitu aut deterioratione quicquam in casu restituere.

Ad propositam questionem iuxta secundam responsionem eam amplius explicando, dicendum, præmissis præfatis quodam certo fundamento scilicet tria esse considerata in restitutione facienda in prædictis & similibus casibus. scilicet res, quæ furto sublata est, fructus, quos fur inde percepit, & interesse domini, si quod passus est ex hoc, quod res sua fuerit spoliatus. **De fructibus a fure ex re fortitua perceptis non dubitatur, quin teneatur eos domino rei restituere.** Cuius ratio est, quia cum conuenit dominum rei fructiferae, conuenit similiter dominum fructuum ex re ipsa euenientium. Et loquor de fructibus realibus ex re, quæ fructifera est, prouentibus, non de industrialibus, quæ ex industria personali solent prouenire; nam hos non oportet restituere, ut videbitur. **De interesse etiam domini, si quod ex spoliatione passus est, non etiam est dubium, quin spoliator teneatur pro eo satisfacere, siue sit interesse**

lucri

*Opus redi
habita
ex h. h.*

sub.

fen. 17

interf.

facti cessantis / siue damni emergētis, vt in
 fra patet: bit, in ita cap. final. de iniurijs. Si
 culpa tua damnum illatum est. Et cap. Gravis.
 de restitutione spoliatorū. **¶ De re autem**
 ipsa sublata, est questio perplexa, ob multū
 plicem distinctionem, qua ad quæstionis
 elucidationem opus est. **¶ Quia** vel res extat
 meliorata, vel in eodem valore manet, que
 habuit, quando fuit furto sublata, vel exa
 tat deteriorata, vel perijt / seu consumpta est.
 Et rursus, si deteriorata est / aut perijt: vel igi
 tur fur fuit in culpa deteriorationis & inte
 ritus / aut non, sed similiter fuisset in pote
 state domini deteriorata / aut interitura / si
 cut in potestate furis. Tunc preveniendo iu
 ris humani dispositionē / stando solum In
 tra limites fori interioris, dicendum vide
 tur per ppositiones. **¶ Prima propositio.**
 Si res eadem extat / siue meliorata / siue dete
 riorata, spoliatus habet idē dominium,
 quod prius / & ius ad rem illam: ac pro
 inde si eam exigat, tenetur eandem fur spoli
 ato reddere. **Et si laboribus / et expensis fu
 ris sit meliorata, hec debent in foro consci
 entie deduci, prout supra allegatum fuit.**
 cap. Ad nostram, de iurcurando, Et ratio
 est, quia nemo debet locupletari cum sacu
 ra alterius, qualiter locupletaretur spoliatus,
 si deberet eidem res meliorata restitui, non
 deductis laboribus & expensis melioran
 tis: quāquam in foro exteriori deducti non de
 bent. Est enim differentia inter forum con
 scientie & exteriorem, quia forus consciē
 tie equalitatem respicit, ita vt vnusquisque
 quod suum est / aut sibi debitum / habeat:
 & ita sicut iustum est & equum vt spolia
 tus rem suam habeat, ita similiter equum
 est, vt spoliator laborem suum / & expensas
 suas habeat. Forus autē exterior non solū
 equalitatem prefatam respicit, sed sepe culp
 pam delinquentis punit, qualis est fur / aut
 morosus debitor, & in hoc etiam suā equa
 litatē attendit, puta inter culpam / & poenā,
 de qua forus conscientie nō se intromittit.
¶ Secunda propositio. Si res eadem extat
 in bonitate & valore inmutata, eadem red
 dendo, satisfacti fur, & creditor cum tali sa
 tisfactione debet esse contentus, habitō ref
 pectu ad fundamentum supra positum.
¶ Tertia propō. Si autem res extat / & dete
 riorata est aut in pretio diminuta, cuius de
 teriorationis / aut diminutionis fur causa

non fuerit, & dominus lesus erat rem illam
 vsq; tunc seruaturus: satisfacti fur rem illā
 deterioratam reddēdo, habitō semper ref
 pectu ad fundamentum supra positum de
 interesse domini / & fructibus perceptis. Hu
 ius ppositionis ratio est clara, quia tunc in
 iustitia ex furto orta, ad equalitatem redu
 citur, vt constat. **¶ Quarta propō.** Si tamē
 res est deteriorata / aut in valore diminuta
 ex culpa ipsius furis, qualiter in potestate
 creditoris diminuta non fuisset, & creditor
 erat rem illam vsq; tūc seruaturus, tenetur
 fur ad vnum de duobus, vel rem illam red
 dere / & defectū valoris supplere, vel estimā
 tionem rei soluere, secundum valorem, quē
 tunc res in potestate sui domini fuisset ha
 bitura: & electio erit apud creditorem in
 iuste lesum. Huius ratio etiam est clara, quia
 quocumque modo ex his satisfactio fiat, in e
 qualitas ad equalitatem reducitur, cum cre
 ditor illo modo nil amittat de his, quæ alio
 qui erat habiturus. **¶ Quinta propō.** Si ve
 ro creditor rem fuisset venditurus, & sit in
 in valore diminuta / siue ex culpa furis / siue
 sine culpa eiusdem, tenetur ad vnum de duos
 bus, s. vel ad reddendum rem supplendo de
 defectū eius / & pro interesse satisfaciendo, vel
 soluendo estimātionem rei secundum valo
 rem maiorem, quem res habuisset, quando
 vendita a suo domino fuisset: & electio erit si
 militer in creditore lesō. Patet eadē ratio: quia
 illo modo in equalitas iterū ad equalita
 tem reducitur. **¶ Sexta propositio.** Si autē
 res in potestate furis perijt, qualiter omnia
 no in potestate domini peritura fuisset, sa
 tisfacit fur, si iuxta fundamentum positum
 fructus perceptos / & quos dominus perce
 pisset, restituat: & pro interesse, si quod do
 minus passus est, satisfaciat. Huius ratio
 etiam est clara, quia hoc facto, nil minus cre
 ditor lesus habet, quam alioqui habiturus
 fuisset. Sed si creditor rem suam venditurus
 erat, & perijt res in potestate furis / siue ex
 culpa / siue sine culpa eius, tenetur reddere
 estimātionem rei secundum valorem, quē
 res habuisset, quando dominus eam ven
 didisset: quia per hoc iterum res ad equa
 litatē reducit. Et p hac sexta ppositioe facit
 exemplū supra positū de dolio vini in pote
 state furis deteriorato, et de vinea in potesta
 te occupatoris deteriorata / aut destructa;
 qualiter destructa fuisset in potestate dñi.

ipsa

expense
domini
debent

Per hec potest consequēter ad rationes: contra secundam respōsionem supra positas responderi. Ad primum, q̄ nō tenetur fur rem furto sublatam restituere, semper secundum maiorem valorem, quem a tempore perpetrati furti habuit, nisi prout supra in propositionib⁹ dictū est. Nec etiam necessarium est restitutionem rei, que in potestate furis perijt, indistincte facere secundum valorem quē habuit, tempore quo furto sublata est. Ac proinde esto q̄ tempore, quo ad maiorem valorem ascendit res, non fuerit restituta, si dominus tunc eam venditurus non erat, non opus est eam secundum illum valorem restituere, sed secundum q̄ supra dictū est, habito respectu ad fundamentum supra positum. ¶ Ad secundum dicendum, q̄ ratio fundatur in falso, scilicet furem teneri spoliato de omni lucro & proventu, quem ex re potuisset habere, siue vendendo rem suam, siue ea ad sui commoditatem utendo, & si ita esset, standum esset in prima respōsione secundum comunem opinionem data. Nos autem nō ad commoditatem, quā dominus ex re sua potuisset percipere attendimus, sed ad eam, quā actu percipisset, si re sua priuatus non fuisset, sed nec in cap. Grauis, de restitutione spoliatorum precipitur, quod fructus, quos leuis percipere potuit, illi restituantur, sed quos verisimiliter percipisset: quicquid illic & in alijs capitulis ibidem citatis dicat glo. Quenadmodum quando dicitur, q̄ debitor morosus tenet ad interesse creditoris, non habetur respectus ad interesse possibile, sicut nec haberi debet, sed ad actuale, quod scilicet creditor ex dilatione solutionis passus est: siue loquamur de interesse damni emergentis/siue lucri cessantis. Secus si rem eo tempore venditurus erat, quo ad maiorem valorem ascendit. Pro qua respōsione facit Tho. qui in casu, quo quis suffodit semina in campo proiecta, ait q̄ nō tenetur restituere quantum agrī fructus valere potuerint, sed quantum ager sic seminatus valere consuevit: cum multis de causis potuit agrorū fructus impediri. Idem dicitur de debitor moroso, qui nō tenetur restituere creditori quantum lucrari potuisset, sed quantum verisimiliter fuisset lucratus, vti lucrari communiter consueuerat. ¶ Ad tertium sumptū ex cap. Quanto, &c. Dicendum q̄ nū agit

contra respōsionem datam: nam illic Papa respectum habuit ad iuramentum, quod sanam admitteret interpretationem. Similiter & ad damnū, quod ex diminuta moneta populus patiebatur: ideo ne frustra irrasse videret, simul & ne populus iacturam ex moneta pateretur, iussit papa, vt iuramentum de seruanda moneta, quam pater cudi fecerat seruaretur, sed monetā cudi faceret in eo valore integro, in quo pater primo eam cudi fecerat. Hoc enim exigebat reuerētia iuramento debita, & indēitas populi. In casu autem nostro cum non sit secundum conscientiam ad aliud respectus habendus: nisi ad spoliati indemnitate, quando ipse facta restitutione, vt supra dictum est, seruatur indemnitas, id est, quando id habet, quod alioqui erat habiturus, non opus est respectum habere ad meliorem statum, quē res post patratum furtum habuit / aut habere potuit. ¶ Ad quartum sumptum ex cap. Cum canonice, & cap. Olim causam, de censibus. Dicendum illa nō contra datam respōsionem faceret: nam in pensionibus soluēdis / ad primam institutionem / simul & consuetudinem est attendendum, & tales / & taliter soluendę sunt, qualiter institutum est eas solui: maxime si institutio fuerit per consuetudinem confirmata, contra quam prescriptum non sit. Et quia in casibus illorum textuū pensiones certi valoris antiquitus soluebantur, iubet Papa, vt hi, qui pensiones diminutas soluere volebant, secundum antiquum valorem eas soluant, In. 2, tamen Clementina, de decimis, iubetur, vt decimę soluantur secundum cursum & mensuram pro tempore currentem, quia taliter est institutum decimas solui. In casu autem propositę quęstionis loquendo secundum forum conscientię ad equalitatem seruandum est habendus respectus, quod seruatur etiam si res furto sublata non restituitur semper secundum maiorem valorem, quem habuit post patratum furtum, maxime si tunc dominus non erat eam venditurus. ¶ Ad quintum dicendum, q̄ non satis est semper res restitui secundum valorem, quem habuerunt, tempore commissi furti, quando dominus eas venditurus erat: sed si postea ad maiorem valorem ascēderint, & fur tunc noluit eas restituere, quas tamen tunc dominus / si sibi redderetur / vendidisset, resti

fet, restituendę sunt secundū illum maiorē
 valorem, vt supra dictum est. Secus si eas
 erat dominus seruaturus. Ad casum autē
 in hoc quinto argumento positum, dicen-
 dum, quod fur non potest lucrum ex fane-
 cis pronentens sibi retinere, sed debet spo-
 liato illud reddere, cum videatur ad domi-
 num ipsarum fanecarum pertinere, sicut &
 ipse fanecę. Nec obstat, quod dominus le-
 sus lucrum ex culpa furis per accidens re-
 portet, quia dominus fanecas illas erat pro
 decem ducatis venditurus, si illis spoliatus
 non fuisset: sed quia ex culpa furis spoliā-
 tis eas non vendidit, & successu temporis
 valuerunt viginti ducatos/ quando domi-
 nus eas vēdidisset, si restitute illi fuissent,
 ideo lucrum in casu per se ex re in valore
 aucta pronent, per accidens tamen ex cul-
 pa furis, qui causa fuit, ne pro vili precio fa-
 necę venderentur. ¶ Ad sextum in quo ca-
 sus de equo furtim per Petrū sublatō pro-
 ponitur. Dicendum consequenter, quod si
 ita est vt proponitur, quod dominus equi
 nullam ex equo commoditatem erat habi-
 turus, et Petrus similiter post captum equū
 nullam ex eo commoditatem percepit, &
 equus deterioratus est sine culpa Petri, qua-
 liter in potestate domini omnino deterio-
 ratus fuisset/ aut interisset, quod Petrus nil
 tenebitur spoliato in conscientia. Quia
 non ratione vtilitatis perceptę, cum nul-
 lam perceperit. Nō ratione commoditatis,
 quam dominus potuit habere, quia resti-
 tutio non facienda est secundum commo-
 ditatem quę percipi potuit, sed quę perce-
 pta fuisset, vt dictum est. Non etiam facien-
 da est restitutio secundum valorem maiorē,
 quem equus habuit, ex quo tunc non erat
 a domino vendendus. Non etiam tenetur
 Petrus deteriorationem, aut interitum equi
 supplere, cum similiter omnino erat in po-
 testate domini deteriorandus, aut interitu-
 rus, vt ponitur: igitur satisfacit in casu, si
 equum talem reddat, qualem habet. Quod
 apparentissime suadent exempla ibidem
 pro Petro adducta: maxime cum in casu
 post mortuum equum nil minus spoliatus
 habet, q̄ non spoliatus habuisset. Et quan-
 quam illo tempore intermedio a tempore
 furti commissi vsq; ad mortem equi mansit
 dominus suo equo priuatus, talis tamen
 priuatio in casu nec damnum aliquod do-

mino causaliter intulit, nec lucrū aliquod
 eidem cessare fecit. Et procedunt hęc ma-
 xime quando equus furto sublatu\$ statim
 in potestate furis perist, qualiter statim simi-
 liter in potestate dñi perisset, q̄ tñc equus
 tali periculo expositus/ parui/ aut nullius
 esset valoris. ¶ Et q̄ndo arguit, si equus q̄n-
 do furto sublatu\$ est valebat centū ducatos,
 perinde est, ac si centū ducatos furatu\$ esset.
 Respō. qđ quātū ad debitū restituendū non
 sunt idē furari centū ducatos, & furari equū
 valētē centū ducatos: q̄a qui centū ducatis
 spoliatu\$ est, habet actionē cōtra furē ad cen-
 tū ducatos in genere, ideo nil refert ducati
 illi pereāt in potestate furis, vel nō, nā sem-
 per manet eorū dē debitor: q̄a vt iuris est dī-
 cūt, gen⁹ nūq̄ perit. Ideo fur sepe tenebit
 centū restituere. Si autē quis equo valente
 centum ducatos spoliatus est, habet actio-
 nem ad equum illum/ qualiscunq; sit, quanti-
 diu equus extat. Quod si perit: & non ex
 culpa furis, ex quo non minus erat in po-
 testate domini periturus, perit p̄fata actio/
 & correspondens obligatio, & manet actio
 ad fructus a fure perceptos, & ad eos, quos
 dominus ex equo percepisset, & ad valorem
 equi/ si illum vendidisset: sed si omnia hęc
 cessāt, nō videt ad quid habeat actionem.
 ¶ His tamen non obstantibus, si quis ve-
 lit cum prima responsione tenere. i. rem in
 potestate furis deterioratā/ siue destructā/
 aut consumptam debere restituī secundum
 meliorem statum, quem a tempore com-
 missi furti res ipsa habuit, non cōtradico.
 Pro qua sententia facit hęc ratio vltima
 ra, quę ad id citari possent. Quia fur ab-
 so tempore, quo rem furatus est, semper est
 in mora, nisi eam purget, igitur tempore,
 quo res furtiua ad maiorem valorem tam
 intrinsecum quam extrinsecum ascendit,
 tenebatur rem restituere si extabat/ vel eius
 estimationem si nō extabat, & ab illa obli-
 gatione rem secundum illam estimationē
 soluendū non est postmodum liberatus: q̄
 nec per remissionem/ nec donationem/ nec
 solutionem/ aut quasi: sed nec per moram
 continuatam, alioqui ex propria culpa,
 id est ex mora continuata reportaret com-
 modum. ¶ Similiter restitutio rei debet fie-
 ri ad estimationem secundum valorem rei
 conuenientem tempore, quo solui debuit,
 non tempore, quo de facto soluere velit de

bitor. Cum ergo fur debuerit rem furtiuā
soluere tempore, quo ad maiorem valorē
ascendit, si ante non soluerat, sequitur intē-
tum. Et ita non solum tenet fur pceptā ex
re furtiua cōmoditatē restituere/ & fructus,
quos rei domin⁹ alioqui pcepisset: sed etiā
am rem ipsam furtiuam talem, qualis fuit,
cum in meliori statu esset, vel eius pro tunc
estimationem. Idq; de rigore iuris/ & de ri-
gore conscientie. Secus de equitate. ¶ Et se-
cundum hoc non incōuenit aliquem spo-
liatum facta restitutione manere ditiozem/
q̄ si spoliatus non fuisset. Patet, si spoliatus
de re furtiua parum/ aut nil commoditatis
percepisset, quia .i. parum de hoc curasset,
spoliator autem multum utilitatis per-
cepit. Patet etiā idem casu, quo spoliatus
rem suam erat venditurus tēpore, quo mi-
noris erat valoris, quam tamen non ven-
didit, quia illa fuit spoliatus: & superueniē-
te tempore, quo longe plus valet, restitua-
t, uti debet: & tunc pro magno precio vedit,
vel eius estimationem accipit. Patet etiā
casu, quo bona cuiusdam erant per ignem/
vel aquā/ vel bellum/ aut per aliam causam
penitus destruenda, & Petrus p̄ueniens,
multa eorum occupauit, ratione cuius ab
illo periculo sunt seruata, & postea suo do-
mino restituta. Et ita hoc idē in multis casi-
bus accidit. Ac proinde non videtur regula
certa, q̄ quando domin⁹ rem suam erat
pro vilis venditurus/ & furetur eā quis, eāq;
detineat/ quousq; ad duplum in valore cres-
cat, q̄ satisfactū tūc fur, si red dat solum, qd̄
dominus ex p̄fata venditōne erat habi-
turus. ¶ Sequitur ampli⁹ in casu supra po-
sito, quo Petrus equum rapuerat, vnde nec
fructum percepit, nec dominus erat perce-
pturus, q̄ si equus perijt/ aut in sua potesta-
te deterioratus est, tenebitur equum talem
reddere, qualis equus furto sublatu in me-
llori eius statu fuit, vel estimationem eius
secundum illum statum: esto q̄ alioqui erat
equ⁹ similiter in potestate domini deterio-
randus, eo q̄ quando equ⁹ ad maiorem va-
lorem ascendit, tenebatur fur eum suo do-
mino restituere, nec a restitutione equi se-
cundum illum valorem videtur per morā
excusari. Nec releuatur fur ob id, q̄ domi-
nus equi nullam erat ex equo utilitatem ac-
cepturus. Quodq; per hoc, q̄ equus furto
sublat⁹ est, nec damnū est illi domino il-

latum, nec lucrum impeditum: nō in qua,
per hoc releuatur, quia hoc ipsum quod est
dominum inuitum suo equo puare, ita ve-
llo pro libito uti non posset, est sufficiens
damnum domino illatum, quod venit ad
equalitatem refarciendum: quod nisi resti-
tuatur qualis dictus est, fieri posse nō vide-
tur. Duas proposui responsiones, liberum
erit lectori eā eligere, qm̄ iustior esse cogno-
uerit. Hęc secūda plātor, nec multis distin-
ctiōib⁹ indiget, sed rigidior & iusta, altera
vero supra extēsa humanior esse videtur.

¶ De currentibus cū

fure in actu positūe. Questio setima.

Ideamus

nunc, an p̄fata resti-
tuendi obligatio solū
furi, qui alienum in-
iuste accepit, conue-
niat, an etiā alijs, qui
furti verbo/ aut opere causa fuere, quos su-
pra diximus his versibus cōtineri. Iussio/
consilium/ consensus/ palpo/ recursus. Par-
ticipans/ mutus/ non obflās/ non manife-
stans. De quib⁹ supra etiā exempla posui-
mus. Inter hos autem, qui cum fure dicun-
tur currere, est differentia. Nam quidam
currunt positūe, verbo .i. aut opere furi
cooperantes, quales sunt, qui in sex primis
dictionibus continentur. Alij vero cum
fure currunt negatiue, quales sunt, qui per
tres vltimas dictiones p̄fati versus signifi-
cantur, Et iterum ex his, qui positūe cū
fure currunt, quidam sunt, qui cum eo par-
ticipant in actu furandi, quidam, qui in re
furtiua, quidam vero, qui in actu simul &
in re. De quibus omnibus queri solet, an te-
neantur sicut ipse fur ad restitutionem, &
an teneantur in solidum: & vno eorum sa-
tisfacente, an reliqui eidem teneantur: & si
lesus alteri eorum debitum remittat, an cē-
teri eo ipso sint a debito liberi. De quibus
omnibus est breuiter inquirendum. ¶ Et
primo de participantibus in actu positūe
an teneantur. Et est communis doctorum
sententia q̄ sic, quando talis participatio est
causa sine qua nō ipse furti⁹ alioqui si est
impertinens ad furti cōmissionē, nō inde
nascitur in concurrente obligatio restitu-
endi. Vtrunq; apparet. Primum ex capit.
finali,

finali, de iniurijs, & damno dato, vbi dicitur. Si culpa tua damnum illatum est, iure satisfacere oportet. Similiter ibidem, Qui causam damni dat, damnum dedisse videtur. Igitur qui causam verbo / aut opere dat, vt furtum comittatur, tenebit restituere, sicut & ipse fur. Et Exo. 22. Si egressus ignis inuenerit spicas, reddet danum, q igne succederit. Secundu etia patet, qa qui nec manualiter / nec casualiter aliena accipit seu detinet, non tenetur restituere, quod certum esse suppono. ¶ Sed contra occurrit ratio, quia impertinens esse videt, q prefata participatio sit causa sine qua non, cum stat aliquem furti realiter cooperari ipsum opere iuuando, et tunc non tenent: & contra stat aliquem non fuisse causam, & tamen teneri. Assumptum patet, si fur paratus est multa preciosa alicuius furari, ego autem adhortatione mea seu precibus meis ipsum moueo, vt illa dimittat & aliam rem capiat, q minoris est valoris, quod vt faciat, illi opere prebeo, & illum iuuo, re illam secum in domum furis portando. In hoc casu verbo & opere cooperor ad furtum illud, & tamen non teneor. Nam ego in casu non solum non damifico spoliatum, sed potius rem eius utiliter ago, cum alioqui rebus alijs pluribus & preciosioribus fuisset spoliatus. ¶ Preterea si ego consilium alicui do vt rem suam pro tanto precio vendat, credens hoc ipsi venditori conuenire; & ita ad consilium meum rem illam vendit, in quo tamen realiter manet defraudatus, ego non teneor illi defraudato. ex quo consilium, quod dedit, fraudulentum non fuit: modo iuxta regulam iuris Ex consilio, nisi fraudalenum fuerit, non nascitur obligatio de qua in li. 6. Et tamen in casu verbo casualiter cooperor ad prefatam defraudationem. ¶ Preterea idem patet casu, quo quis sit determinatus vestem alteri rapere, ego autem in eius comitatu pergo animo impediendi eum / ne vestem alterius rapiat: alter vero qui per se prefato raptori si solus iret sufficeret resistere, videns tamen me raptorem comitari, relicta veste, fugit, timens ne a nobis euntibus occidatur: iam in casu ego meo comitatum causa vt ille alter maneat veste spoliatus, qualiter si ego non irem, non maneret, & tamen non sum obligatus ad vestis restitutionem, ex quo ego in culpa non fui, sed potius

ibam, vt ipsum spoliatum a damno defenderem. Similis casus ponit solet de bellatoribus, qui spolia aduersariorum fugientium accipiunt, qui tamen non fugerunt, nisi quia viderunt multos alios cum bellatoribus ire, cum tamen illi alij non animo bellandi, sed potius bellum impediendi ibant. Tales fuerunt causa positua prefate spoliationis, & tamen non tenentur restituere. Ex quibus & alijs similibus apparet non esse ad restitutionem obligatum omnem, qui verbo / aut opere positue cum fure concurrat.

¶ Quod autem teneatur quis, etiam si verbo / aut opere perpetrati furti seu illati danum causa sine qua non fuerit, apparet in casu, quo post damnum illatum / aut furtum commissum dominus furis / aut superior eorum raturum habet, quod factum esse cognouerit: nam secundum iura raturatio retro trahitur, & mandato comparatur, & tamen talis raturatio non est causa delicti perpetrati, vt constat. ¶ Deinde idem patet casu, quo in capitulo tractatur aliquid in damnum alicuius, & omnes qui sunt in capitulo vniuersimiliter sua prestant suffragia, vt id, de quo tractant, executioni mandetur (quod tamen, vt suppono, cedat in damnum tertij) vnus quisque eorum tenetur: & tamen hi, qui posteriori loco suffragia prestant, non sunt causa sine qua non illius facti, ex quo ipsis oppositum defendentibus non minus res executioni mandaretur, cum iam fuerit a maiori parte Capituli determinatum illud de quo agitur esse completum. ¶ Tertio idem apparet, si Petrus erat determinatus aliquid sapere, etiam si meus assensus non accederet, & tamen ego illi assensum prebeo / seu consulo / exhortor / aut iubeo vt ita faciat, vnde ille animum suum amplius firmat, & ob meum consilium quod proposuerat exequitur. Iam ego teneor restituere, ex quo fur ille ex meo assensu seu consilio motus fuit ad furtum committendum: & tamen meum consilium seu exhortatio / seu iussio non fuit causa sine qua non, imo & me non consulente / nec exhortante non minus ille furtum erat commissurus. Hoc idem apparet in casu, quo Ioannes & ego simul vel successive iubemus / aut consulimus Petro, vt certum furtum committat, aut certum danum alicui inferat: & Petrus ad vtriusque mandatum seu consilium sufficienter se ad damnum illud

Ind inferendum determinasset. Iam ex quo vtriusq; mandato fuit motus ad damnū illud inferendū, vterq; Ioānes. s. & ego ad satisfaciendū tenemur, cū nō sit maior de vno/ q̄ de altero ratio: & tamen ego meo mādato/ aut consilio non fui causa sine qua non p̄fati damni: quia me non mādante/ nec consulente, ad solum mandatum Ioannis fuisset p̄fatum furtū admissum, vt in casu pono.

¶ Respō. Cum certum sit realē/ seu manua- lem rei alienę acceptionem similiter & cau- salem, obligationem satisfaciendi aut resti- tuendi inducere, consequens est eū, qui furti verbo aut opere causaliter cooperatur, tene- ri ad restitutionem, etiam si non sit causa si- ne qua non, modo causa sit furti/ seu illati damni. Id patet de his, qui re ipsa equaliter cooperantur ad furtum cōmittendum/ vel aliud damnū inferendum vnusquisq; te- netur de damno, etiam si vno eorum non concurrente, ceteri idem damnū intuliss- sent. Inde vnus fur non releuatur per hoc, q̄ eo quiescete idem furtum fuisset per ali- ud perpetratum. Nec vnus vsurarius a cul- pa & restitutione releuat per hoc, q̄ eo nō mutuante ad vsuram, eadem vsura per aliū mercatorē fuisset cōmissa. Nec vnus homici- da p̄ hoc, q̄ idē homicidiū fuisset ab alio cōmittendū, & si duo simul ignē alteriq; do- mus apponūt, alē a satisfactiōe non releuat p̄ hoc, q̄ per ignem ab altero appositum, nō minus fuisset domus combusta. Et ita in si- milibus. Huius ratio est clara, quia esto hu- iusmodi damnificatores nō sint causa sine qua non illati damni, sunt tamen causa, eo q̄ per eorum actionem sit p̄fata damni- ficatio. Ita similiter dicendum est, de his, qui causaliter damnificant mandato, consilio, assensu, aliove modo, etiā si causa sine qua non/ non sint. **¶ Si** obijctas, causa esse non possunt, nisi sint sine qua non, iuxta vulga- tam causę descriptionem, qua dicitur, Cau- sa est, qua posita, ponitur effectus: & qua nō posita nō poneret effectus. Igitur si absq; horum cooperatione nō minus fuisset idē furtum perpetratum/ aut damnū illatū, q̄ ipsis cooperantibus, nō possunt vere di- ci causa huiusmodi damni. Respon. illam descriptionem non omni causę competi- re, vt patet si duo ignes simul eidem stupē applicentur. vterq; erit causa combustio-

nis stupē: cum tamen neuter sit causa sine qua non, quia quocūq; eorum semoto, ab altero fuisset combusta. Similiter in causis finalib; idem patet in eo, qui ad ecclesiam vadit, tum vt diuina audiat, tum etiam vt di- stributiones lucretur, ita vt propter quen- cunq; ex his finibus iret, altero secluso: De quibus constat, q̄ vterq; est causa illi; mo- tus, & tamen, quocunq; eorum secluso, nō minus motus ille poneretur. Itaq; illa des- criptio competit causę p̄cisse, non tamen vniuersaliter competit causę sufficienti: cū stet dare plures causas eiusdem effectus, qua- rum quclibet sine altera ad effectum, illum sufficeret: licet nō stet dare plures causas p̄c- isas, vt de se satis constat. Habet etiam p̄c- fata descriptio alias limitationes, quas ex cōsulto pretereo. Erit igitur alia magis pro- pria causę descriptio, quā Aristot. 2. Physic. tradit, dicens. Causa est, vnde est motus, vel a qua est motus. Et facit magis ad proposi- tum p̄fens de his, s. qui verbo cooperan- tur, vt quis furtum committat/ seu damnū aliud inferat. Si quis de se/ vel de consilio/ seu mandato alterius paratus erat furtum committere, & ante rem patratam accedit seu superuenit consilium meum/ seu man- datum, ex quo etiam ille monetur ad exe- quendum, quod decreuerat/ non dubium me causam esse talis executionis, licet nō sim causa sine qua non. Et ita in alijs exem- plis supra positis idem videre licet. **¶ Ex** his patet, quid ad rationes supra factas dicē- dum sit, quarum tres primę probare inten- dunt non teneri ad restitutionem eum, qui causaliter cooperatur ad furtum/ seu aliud damnū inferendum, etiam si sit causa si- ne qua non. Quod concedendum est, quā- do causa non est ex parte eius iniuste data, nec poterit lesus esse contra eum rationabi- liter inuitus, vt in casu primi argumenti, in quo is, qui cooperatur ad furtū/ etiam ope- re ipso furem iuuando, nec in culpa est, nec tenetur ad restitutionem, cum tamen fur ip- se culpę & restitutioni sit obnoxius. Ratio inter eos discriminis est aperta, quia fur ini- iuste rem alienam capit/ eam sibi sine domi- ni cōsensu volens vsurpere: cooperator vero non illo animo/ sed animo maiora damna vitandi auxilium p̄stat, ideo lesus con- tra primum est rationabiliter inuitus, & nō contra secundū. **¶ Ad** secundum, in quo de consilio

*Id nō e-
rat de
cooperato-
re sed de
consilio
dante*

consilio dato tangitur, dicendum breuiter. Vel consilium datum est in delicto / vel in contractu. Si in delicto, vel ergo is, cui consilium datur, erat illud delictum altoqui commissurus / vel non; & dicunt multi, qd si altoqui erat illud delictum committere paratus, non teneatur is, qui consilium dedit. Verum hec responsio procedit secundum eos, qui tenentur cum fure non teneri de damno, nisi quando sunt causa sine qua non illius damni. Quod dictum est esse falsum, Ideo aliter de consilio dato in delicto distinguatur. Quia vel consilium est causa delicti, & tunc tenetur consulens sicut & agens. Secus alias. Loquor in foro conscientie: nam in foro iudiciali ex solo consilio sine opere non tenetur, saltem secundum leges: vt aperte habetur Instituta. de obligatione que nascitur ex delicto. §. certe qui nullam operam. &c. Dicitur autem esse causa, quando ob consilium ipsum mouetur agens ad furandum / vel damnum aliud inferendum. Secus quam agens nil de consilio curat, sed ob aliam causam ad agendum mouetur. Sed hoc sciri non potest, nisi cognitio animo ipsius agentis. Et interim qd animus agentis ignoratur, ego non obligem consulentem ad sub pena peccati mortalis restituendum modo paratus sit restituere, quando scuerit se causam furto dedisse. ¶ Si autem consilium non datum est in delicto, videtur distinguendum sunt enim multiplices, qui consilium prestant. Quidam, quibus ex officio / seu ratione eminentie / aut stipendii incumbit alijs consulere, quales sunt aduocati, theologi / quibus fides solet aut debet adhiberi, confessores docti, medici, alijque huiusmodi: & tales in consulendo tenentur prius dare operam, quatenus recte / & salubriter consulant: altoq si damnum inde alii cui subsequatur, illis imputabitur, siue ipsi se ad consulendum intromittant, siue exacte prius. Alij sunt, qui consilia prestant, non tales quales dixi. vt idiotę, aut mulieres in expertę: & in his refert, qd consilium prebeat ante vel postquam fuerit ab eis postulatū: nā si se ad consulendum ingerat / & consilio nocent, illis venit damnum imputandum, qd ex imperitia nocentium prebuerunt consilium, & officium alienum usurpauerunt. Nec in tali casu releuatur per bonam fidem, quę vbi culpa / vel imperitia vel negligentia imputabilis adest, non excu-

sat damnificatē iuxta cap. Si culpa tua / vel impittia / vel negligentia damnum illatum est. &c. Si autem huiusmodi personę non se ad consulendum ingerant antequam ab illis petatur consilium, tunc per bonam fidem poterunt excusari, & damnum petentibus imputabitur, qui cum haberent viros expertos / aut doctos, a quibus de veritate, quam querunt, possint informari, imperitorum querunt consilium. Secus si fraudulenter, seu cum dolo datum sit. ¶ Itaq; illi quibus ex officio vel ratione eminentie / seu experientie / aut ratione stipendii pro consulendo suscepti, & etiam illi qui se ad consulendum ingerunt, si scienter / vel ignoranter / ignorantia crassa, debita diligentia ad recte consulendum non premissa, prout qualitas negotij postulauerit, consilia noctua prestant, tenentur de damno. Non sic imperiti & idiotę ad aliorum instantiam consilia dantes: nā tales facillime per ignorantiam excusantur. Quę enim in alijs est vincibilis, in his solet inuincibilis esse. ¶ Sed obiter obijciat aliquis impertinens esse consilium cum dolo / aut sine dolo dari ad obligationem satisfaciendam: nam huiusmodi obligatio non ex dolo nascitur / sed ex causali / aut reali damnificatione: modo autem non minus damnificatur sine dolo consulit, quam qui cum dolo. Deinde videtur impertinens, qd consilium nocuum datur ante vel postquam petatur, cum non minus sit causaliter damnificatiuum datum post / quam ante. Respon. Restituendi obligatio non ex nuda damnificatione nascitur, sed ex iniusta & culpabili, qualis est, quę per consilium frauduleatum euenit: nam tunc lesus rationabiliter est contra consulentem iniustus, non sic quando cum bona fide datum est, maxime si prius sit postulatum. ¶ Ad tertium de his, qui damnificatores comitantur animo impediendi damnum, cum tamen inde damnum euenire contingat. Repō. In casu illo comuniter distingui solet. Quia vel huiusmodi comitantes suum animum damnificatione intimarunt / seu intimari fecerunt: & tunc non illis imputabitur damnum, sed lesis, qui timore fugerunt, quibus preceptor comitatus fugiendi causa non fuit, cum esset illis intimatum: comitantes non nisi in eorum fauore alios comitari. Secus si lesi animum comitatum preceptorum ignoraret: nā tunc iuste poterat presumere non pro se / sed contra se aduersarios comitari, & tunc tenebunt de damno: quia quis eorum animo

esset rem damnificatorū vtiliter agere, non tamē id prudenter & vtiliter egerunt tacentes. Quemadmodum si quis verbis equiuocis alteri mandat/ seu consulat vt pecunias mutuet, ei, quem scit inidoneum esse ad eas reddendum, cum sciat illū fugituum esse non significās quo animo id mandet/ aut consulat, cum eius animus sit in oppositum, certum est mandantem teneri. Et ita hęc & alia huiusmodi exēpla nil infirmāt quod dictum est, scilicet qui casualiter iniuste alterum damnificat teneri, sicut & ipse damnificator tenetur. Secus si casualiter dānificat, sed non iniuste. ¶ Ad quartum, in quo de ratihabitione tangebatur, dicēdū, q̄ per solam ratihabitionem non contrahitur obligatio restituendū in foro consciētię, nisi ipsa ratihabitiō causa sit alienū detinendū, aut pro damno illato non satisfaciendū. Ratio est clara, quia alias per solam ratihabitionem nec realiter nec casualiter damnificatur proximus. Quia tamen is, qui prohibere debuerat, ne nomine suo delictū perpetraretur/ ipsumq̄ perpetrātū punire/ approbauit potius & ratum habuit, dignus est qui puniatur, ac si eius mādato fuisset perpetratum delictū. ¶ Ad quintū de his, qui in Capitulo vltimo loco sua vota prestant, dicēdū, q̄ non obstante, q̄ a maiori parte Capituli sit iam per vota decretū, quid in casu sit agendum, & ex consequenti, qui vltimo sua vota conferunt cū antiquioribz conuenientes/ non sint causa sine qua non damni inde euentari, sunt tamē causa sicut reliqui, ex quo de eorum voluntate/ & suffragio/ seu voto/ eorumq̄ nomine id, quod decretū est, executioni mandatur, ex quo ipsi cum reliquis facultatem ad rei executionē cōferunt. Secus si de votis huiusmodi, quę postremo dātur, nil alij curent, qui prius vota sua dederant: nec etiā decreti exequentor curet nisi de priorum votis: nam tunc posteriorum vota nullo modo esset causa damni prelati. Et ita videtur limitandū, quod in hoc casu ait Caseta. in summula. Et est casus, qui frequenter in cōmunitatibus occurrit vti similis inter consiliarios regis aliquando dicitur accidisse, cum in certa lite plures eorū ad eam determinandū congregati sententiam iniustā (vt postmodum apparuit) tulissent: & quidam, qui similiter a consilijs erat, post sen-

tentiā latam superuenisset, & quam latam reperit, approbauit, cui cum reliquis subscriptū de quorū omni consensu executioni tradita est. Querēbatur, an ille superueniens esset restitutioni obnoxius. In cuius fauorem dicebatur, quod ait Caietanus. s. rē iam fuisse irrenocabiliter sententiātā, quā ipse mutare minime valebat, q̄q̄ non minus fuisset iniustitia illa agenda, etiam si ipse nō subscripsisset. &c. Iudicio tamē meo, quanuis ille non fuerit causa sine qua non prelate iniustitie, fuit tamen causa cū ceteris, vt executioni traderetur. Quod sufficit secundū dicta, vt sit cum ceteris obligatus pro quo facit Innocen. de his quę fiūt a malo. par. ca. q̄ exñs in Capitulo nisi cōtradicat si sibi aliqua male ageretur habet pro cōsentiente quo ad peccatū & pœnam a fortiori igit si actu votū suum his qui male agunt prestat. ¶ Ad sextum & postremū dicēdum, q̄ probat nostrum principale intentum. s. non esse necessarium cooperantē seu concausantem esse causam sine qua nō furti vel damni illati, sed q̄ satis est esse causam vti in casu est, ad hoc, q̄ restitutioni sit obnoxius. ¶ Est itaq̄ resolutio, q̄ qui cum fure currit ad iniustam rei aliēnę acceptationem/ est videndum, an per se operetur cum fure, manum, s. applicando, an solo verbo, puta mādato, consilio/ cōsensu. &c. & quocunq̄ modo cōcurrat, est videndum, quo animo cōcurrat, an. s. vt rē propriā/ vel furis curet, an vt rē lesi vtiliter agat, & si rē lesi vtiliter agere intendit, & id prudenter & vtiliter agit, non tenetur/ siue sit causa sine qua non/ siue nuda causa ipsius furti. Si autem cōcurrat vt rem propriā vel furis agat, tenetur sicut fur, siue sit causa sine qua nō/ siue nuda causa. Si autē nullo modo est causa nec nuda/ nec sine qua nō, quocunq̄ aio concurrere intendat, nō tenetur. Si queras quādo dicitur esse causa nuda/ seu simplex. Respō. q̄ quādo mādato/ vel cōsilio/ vel cōsensu/ aliove modo mouet animū exequentis, mouet, in qm, vel nouam voluntatē fur ad in eo causādo, vel veterē firmādo/ seu augēdo, ita vt ipse fur inde ad furandum moueatur, etiam si alioquin ob aliam causam esset furaturus.

¶ De currentibus cū

fure, an teneantur, omnes in solidum. ¶

Questi

Quæstio octaua.

Correla

rie sequitur respõsio
ad aliam quæstionem
supra tactã. s. supposit
to q̄ cum fure in actu
participantes tenean
tur, an teneatur vnus

quisq; in solidũ, & pro affirmatiua est rō
quia lesus iuste poterit cōtra vnũquẽq; eo
rũ agere ad totũ dāni refectionem & iuste
per leges vnusquisq; poterit in totum con
dēnari quod iuste non fieret nisi vnusquis
q; in solidũ teneretur. Pro negatiua est etiã
ratio q̄a nō est vnusquisq; causatoty dāni.
Ad quod breuiter dicendum. In tantum
aliquis tenetur de damno, quantum fuit
damnum, quod ipse suo concursu causalitẽ
in iuste intulit, Vnde sequitur, quod stat
plures cum fure concurrere, & vnus teneat
ur in solidũ, alter vero in nullo. Patet hoc,
si primus fuit causa motiua seu actiua toti⁹
damni; maxime si eo non concurrente, nul
lum fuisset illatum damnũ, talis tenetur in
solidum. E contra vero si secũdus dedit fu
ri præceptũ/consiliũ seu assensum sed om
nino impertinens ad damnũ datum, cũ nō
inde motus fuerit fur ad furtum committẽ
dum, quod non minus altoqui cōmississet,
talıs in nullo tenetur ipsi leso. Stat etiã, q̄
vnus teneatur in solidũ, alter vero in parte.
vt si ad vnũ consiliũ omnes simul ad fu
randum concurrerũt, & eum ad locũ vbi
furtum est committẽdum, vnusquisq; cer
tam partem rerum alienarum arripuit, itã
ille, qui consiliũ dedit, tenetur in solidũ,
alij vero ab eo inducũt tenent vnusquisq;
pro parte, quam arripuit. Stat deniq; q̄
omnes teneantur in solidũ, quando .s. vno
solo nolente alios comitari, ceteri omnes a
proposito desisterent. Tũ vnusquisq; suo
comitatu est causa, q̄ omnes ad furandum
eant: & ex cōsequenti vnusquisq; etiã si nō
nisi partem surripiant, tenetur in solidum,
ex quo vnusquisq; totius damni causa fuit
se in casu dignoscitur. ¶ Correlarie sequi
tur, non esse in conscientia tenendũ, quod
nonnulli iuristę sententialiter dixerunt, vt
Innocentius cap. Sicut dignũ, de homici
dio, q̄ qui dat furi/aut dānicatori cōsiliũ,
teneatur in solidũ: qui autem dat auxilium,

non tenetur nisi in parte. Quorũ motiuũ
est, quia vt dicunt consiliũ vagatur in totũ,
& ita qui consulti, videtur causa esse totius
damni. Qui vero auxilium præstat, nō ita
ad totum damnũ concurrũt, sed ad par
tem, cui ipse manum apponit. Verum ex
dictis apparet impertinens esse aliquem cō
silio/aut auxilio cum fure in actu cōcurrũt
se ad quantitatem eius, quod per eum est re
stituendum. Nam quod ad debitum resti
tuendi pertinens est, est causalıs damnicifica
tio: ac proinde cum stet consiliũ non to
tius damni causam esse/sed partis: e contra
vero auxilium causam totius esse: stat etiã
tam cōsiliũ quam auxilium toti damno
causam dedisse, consequens est nō esse cer
tum præfatum discrimen, quod inter con
siliũ & auxilium positum est. ¶ Sequit̃
etiã non esse cum illis in conscientia tenẽ
dum, qui dicunt omnes cum fure currẽtes
indistincte teneri in solidum, vt videtur Ho
stienũ dicere. Nec leges, quas pro se citant,
illis in foro conscientię suffragantur, quia
vel sunt poenales culpam concurrentiũ pu
nire volentes, & procedunt in foro iudicia
li: vel veniunt intelligendę/ quando curren
tes cũ fure, suo concursu causam toti dāno
dederunt, vt colligitur ex .l. vulgaris. §. si
duo. ff. de furtis, vbi ponitur exemplũ de
duobus, qui simul alienum tignum depor
tauerunt, quod neuter seorsum portare suf
fecisset tunc quislibet eorum tenetur in soli
dum. Et ratio id ostendit, quia obligatio re
stituendi seu satisfaciendi nō maior ex actu
nascitur, quam sit damnum causaliter illa
tum, vt constat. ¶ Sequitur amplius, qua
liter sit accipiendum, quod Adrianus ait
in casu sequenti, quo .s. fur erat paratus &
determinatus surripere centum ducatos,
quibus indigebat. Petrus autem illi consu
lit/seu aliter eum inducit, vt furetur ducentos:
talıs, inquit, consulens tenetur in soli
dum restituere ducentos ducatos, etiã si
fur altoqui non nisi cẽtum esset furaturus.
Tum, quia consiliũ suum fertur in totũ.
Tum etiã, quia consulens suo cōsilio mu
tauit priorẽ voluntatem furis, & nouam
furandi ducentos causauit: & ita eius con
siliũ vagatur supra totũ furtũ. ¶ Cusus de
cissio q̄busdã doctoribus videbatur dura.
Nam si fur priorẽ voluntatem, qua centũ
furari decreuerat, non mutasset, sed altam

No 7
Cassio

nouam, qua vellet alios cētum furari ad cōsiliū Petri conciperet, & ducentos fures, non tenebitur Petrus nisi ad centum: ex quo solum causauit voluntatem nouam furandi centum, igitur non tenebitur Petrus cōsulens nisi ad centum, esto q̄ ad consiliū eius fur vnico voluntatis actu vellet ducentos furari. Nam ad illationem dāni & quātitatem furti, cui causa data est, est attendendum, non ad numerum actuum voluntatis, quib⁹ fur aliena surripit. Et ita ex quo fur alioqui centum erat certissime furaturus, apparet q̄ consulenti non est imputandum totum damnum, sed illud, quod eius consilio causatum est, s. dānū aliorum cētum.

¶ Respon. Ratio hæc procedit, si tenerem⁹ concursum cum fure nō inducere obligationē restituendī, nisi sit causa sine qua non damni dati. Ad quod, cō multī in presenti materia principaliter respiciant, non curātes rem amplius scrutari, multos casus decidūt aliter forte/quam decidendī sunt. Nobis autē stando in his, quę supra dicta sunt, videtur in presenti casu distinguendum, nō tantum curando si vnico actu voluntatis, an diuersis fur ille vellet ducentos ducatos furari, quantum de animo ipsius furis. Si enim fur ita determinatus erat ad furandū centum, q̄ ad id fuerit sibi impertinens cōsiliū ei datum de furando ducentos, ita q̄ ob consiliū nullo modo fuerit motus ad furandum illa centum quę furari decreuerat: nec in hoc ei⁹ volūtas firmior/aut maior ex consilio facta sit, non obstante nouitate vnici actus ad consiliū a Petro datū superuenientis, nō tenebitur Petrus nisi ad centum, quibus ipse causam dedit. Secus si ad cōsiliū Petri animus furis firmior aut maior factus fuerit respectu illorum centū, quę furari decreuerat. Nam tunc cōsiliū non solum ad noua centum, sed ad centum quę furari decreuerat, causam dedit, & ita tenetur in solidum. Quod inde patet, si fur erat paratus centum furari, & superueniat Petri cōsiliū, quo eum in illo proposito firmet vnde fur amplius mouetur ad centū tantum surripiedum, prout ipse proposuerat, certum est ex dictis Petrum teneri ad illa centum, quę fur alioqui erat furaturus. Igitur si ad consiliū de furando ducentū anim⁹ furis in eo, quod ante ipse proposuerat, amplius firmatur, & vltra se ad alia cen-

tum furandum determinat, tenebitur cōsulens in solidum. ¶ Sequitur amplius eum, qui suo præcepto aut consilio suem ad furandum induxit, non satisfacere, si perpetrato furto illi consiliū oppositum, s. de restituendo ablatum dederit, etiam si furi voluntatem restituendī inducat, nisi actu restitutio fiat. Ratio est clara, quia sicut consiliū datum causa fuit, vt fur non solum furandi voluntatem haberet, sed vt actu aliena surriperet: ita si per oppositum consiliū satisfacere vult, opus est, vt consiliū de restituendo illam habeat efficaciam, quam habuit consiliū de damnificādo. Vnde qui præfatum consiliū in delicto dedit, duos lesit, furem, s. in quo inquam furandī voluntatem causauit: & alteri, cuius res actu sublate sunt. Vtriq; igitur tenetur præfatus consulens, furi, dando operam, vt voluntatem restituendī quę surripuit habeat: spoliato autem, vt res suę sibi actu reddātur. ¶ Si obijcias dictū Chryostomi. Res per quas causas nascitur, per easdem dissoluitur .27. .q.1. omnis res. Igitur cum obligatio restituendī ex consilio in casu dicto sit orta, sequitur q̄ per oppositum cōsiliū sufficēter dissoluit. Pro quo etiam facit instituta, quib⁹ modis tollitur obligatio. lib.3. vbi dicitur, Consentaneum enim visum est verbis factam obligationē, alijs posse verbis dissolui. Respō. admissā Chryostomi & Iustiniani autoritate, nil tamen contra dicta, quia ratio hæc presupponit, q̄ in consulente ex solo consilio nascitur obligatio, cum tamen non ita sit, sed ex cōsilio efficaci, id est, ex consilio cum opere seu damno inde subsequente. Nam vbi solum esset consiliū/aut præceptum furi datum, si non inde dānū est subsequutum, nulla esset in consulente restituendī obligatio.

RES SVPOSITO ergo, quā omnes cū fure currētes, qui totius damni causa fuerunt, tenentur in solidum, esset dubiū, an vno eorum in integrum restituente, reliqui tenēture idem. Et video plures doctores dicere q̄ nō, eo q̄ ille, qui restituit, fuit in causa turpitudinis vnde orta fuit obligatio restituendī. Et generaliter dicunt, q̄ esto res aliqua restituenda sit, non tamē ei, qui fuit in turpitudine, vt si quis munus dedit iudici/aut aduocato animo illū corruppendi.

Iudex munus acceptum & si restituere tenentur/non tamen danti, ratione turpitudinis ipsius. Aut si quis dedit alicui pecunias ad aliquod factum perpetrandum, is qui eas accepit, tenetur restituere, sed non ei, qui dedit, ob eius turpitudinem. Huius rationem assignat. Quia qui turpiter dat, ratione turpitudinis meretur rem perdere. Ita igitur in proposito. Ad hunc modum putat mandantem aliquid iniustum et iniustum, in cuius executione ipse mandatarius aliquod damnum patitur, non teneri mandatario de damno, sed illi potius est imputandum, quod passus est, qui sciens mandatū iniquū esse, illud turpiter est executus.

¶ Mihi tamen, cum eorum bona venia, oppositum videtur tenendum, tā in primo casu/ quā in secundo de mandato. Unde proprio & presenti casu distinguendum videtur de his, qui cum fure currunt. Quia vel est inter eos aliquis, qui sit causa principalis illati damni, qui, scilicet, alios ad damnificandum/seu furandum induxit; aut omnes in hac re sunt æquales, qui, scilicet, æqualiter causam dederunt damno. Si primum, ille qui principalis causa fuit, tenetur simpliciter ad restitutionem, ceteri vero non simpliciter / sed conditionaliter. scilicet, principali non restituente. Inde fit ut principali restituente, ceteri maneat simpliciter liberi a restitutione faciēda. Excepto, nisi ceteri in re furtiva participes fuerint, quia quantum reliqui acciperunt, tenebuntur reddere principali, postquam ipse in integrum restitutionem fecerit. Iniquum enim esset participes furti lucrum ex sito facinore reportare. Si autem principalis non restituat/quia vel non vult/ vel non potest; tunc unusquisque aliorum tenebitur in solidum spoliatō. Et altero solvete, tenebitur ille principalis in conscientia eidem tantundem reddere. Huius ratio clara est, quia non obstante turpitudine cōcurrentium, is qui principalis est/et ceteros ad damnū induxit, tenetur in conscientia eos indemnes reddere. Nam per hoc res reducetur ad æqualitatem, si is pro quo alter aliquid / non tam voluntate quā necessitate soluit, ut in casu presenti fit, tantundem ipsi solventi reddat. Modo autē cum aliquis ex cōcurrentibus in integrum, quod principalis debebat, restituit, pro ipso principali restituere videtur. ¶ Si autem inter concurrē-

tes nemo est principalis, sed omnes equaliter causam damno dederūt, obligatio restituendi omnes simul pariter concernit, supposita æqualitate in dānificatione. Ac postea si vnus in integrū restituat, reliqui tenebuntur eidē, vnusquisque pro rata ad eum attinente; et non veniūt ad plus in conscientia compellendi. Quamquam in foro contentioso solventi pro omnibus tam in primo casu/ quando principalis totū restituit/ quā in secundo, quando nemo est principalis, sed omnes in damno dato sūt æquales, nulla contra alios actio concedatur. ¶ Quod autem turpitudō dantis nō obstat quominus in cōscientia sit illi reddendum, quod turpiter dedit, apparet in exēplo supra citato, si clientulus dedit aduocato aliquod munus, ut male patrocinaretur; talis aduocatus tenetur eidem clientulo acceptum reddere, ut videtur dicere Augustinus in epistola ad Macedonium, quæ est. 54. vbi ait, aduocatum si non recte vite rectissime pœnitet primum debere clientulo restituere, quod ut male patrocinaretur accepit, ne iniquitatis habeat mercedem. &c. Quam sententiā veram esse puto, scilicet, aduocatum teneri id quod a clientulo ob illam causam acceperat, eidem restituere, antequā aduocatus iniquū patrocinium, pro quodata erat pecunia exerceat. Post datū autem iniquū patrocinium non ita tenetur acceptū danti restituere, sed pauperibus erogare. Discrimen clarū est, quia cum pecunia a clientulo nō fuerit data nisi ad effectum iniquū, illo nō sequuto, reddenda est; quia non intendit eam clientulus dare, nisi ob illam causam. Si autem causa ob quam data fuit subsequatur, retinetur pecunia non potest, danti tamen reddenda non est; quia eam a se abiecit, nec ad eam ius sibi reseruauit. Secus si causa ob quam eā dedit, actu non subsequatur. ¶ Ratio autē prioris sententiæ parū valet, in qua dicebatur quod ob turpitudinem merebatur hominem suam / & ius, si quod habebat, perdere. Nam hoc dato, aliud est mereri rem perdere, aliud de facto eam perdere. Et iterū esto mereatur eam perdere, opus est iudicis sententiā, ut eā perdat. Et antequā sententiā feratur, res nondū est perdata, sed sibi reddenda.

¶ C C V R R I T hic casus quidam, Cui multi inter se conuenirent, ut a diuitibus quodam certam pecunię summā per viam

CODEX DE RESTITVTIONE!

inferrent, sicut & cum ad nundinas iret ab-
 stulerunt: inter quos nonnulli erant eius
 propinquus, alij vero potentiores illo: obti-
 nuerunt tandem vt ceteris debitum remita-
 teret, eis deq; parceret dempto vno, quem
 odio habebat, a quo omnē rem proposuit
 repetere. Dubitatū est, an ille vnus, cui par-
 cere noluit, teneatur insolidum. Pro nega-
 tiua parte arguebatur, q̄ alij erant principa-
 liores in rapina illa, & illis remittit: igitur
 hic nil in conscientia illi remittenti debet,
 quia cessante principali, cessat & accesso-
 ritū. Extra, de si. instr. cap. Inter dilectos.
 Tum etiam, quia remissio alijs facta, equi-
 paratur donationi. Si autem spoliatus do-
 nationem alijs debitoribus fecisset, ille
 alius cui nō pepercit, non tenetur leso pro
 eo, quod alijs donauit, cum vnum esset om-
 nium eorū debitum. vt si multi furati sunt
 equum, quem vnus eorum tenet, & illi vni
 dominus equi ipsum equum spōte donat,
 certe alij liberi erunt a debito satisfaciendi
 domino pro equo per eum donato. Hanc
 partem tenuerunt multi sūmiste post Inno-
 centium. ¶ E contra vero pro parte affir-
 matiuā arguitur quia vbi sunt diuersę obli-
 gationes, quarū vna ex alia non necessario
 dependet, sed vna est ab altera separabilis,
 vna semota, non est necessarium alteram re-
 moueri, vt si ex odio fornicationis aut lu-
 di furauit a fornicatione abstinere/ similiter
 a ludo, potest obligatio ex iuramento pro-
 ueniens Papa/ vel prelato dispēsan- te remo-
 ueri, manēte obligatione precepti seu legis
 de non fornicando. Sed in presentī casu di-
 uersę sūt obligationes, quib; illi, q̄ ad rapi-
 nam illam concurrerunt, obligati sunt, cū
 diuersas concernant personas, igitur stat re-
 moueri obligationem vnus illorum, ma-
 nente aliorū obligatione: talis autem obli-
 gatio remoueri potest per voluntatem cre-
 ditoris igitur. Sicut si plures simul voue-
 runt castitatem/ mutuo se ad id inducētes,
 diuersę sunt obligationes, q̄ quia possunt
 per dispensationē tolli, stat q̄ vnus obliga-
 tio Papa cum eo dispēsan- te tollatur, & non
 alterius, cum quo non dispensat. ¶ Confir-
 matur, Quia stat, q̄ de multis ad rapinam
 concurrentibus aliqui eorum efficiantur
 omnino impotētes satisfacere: tam eorum
 obligatio per impotentiam tollitur, & ta-
 men in alijs potentibus manet. Cum ergo

non minus valeat remissio spontanea credi-
 toris ad tollendum obligationem debito-
 ris/ q̄ inopia debitoris, sequitur q̄ credito-
 re nonnullis ex concurrentibus remittentem
 te/ & non alijs, erūt illi a debito satisfaciendi
 liberi, & nō hi. ¶ Confirmatur iterum,
 si omnes ad prefatam rapinam concurren-
 tes coram spoliato conueniant, poterūt ab
 eo precibus impetrare, vt principali rapto-
 ri remittat, & contra accessores agat, qui si
 illorum precibus annuat, erit principalis
 liber, & non accessores. Quod igitur po-
 test facere lesum ad preces illorum, quare nō
 poterit facere spōte. Quod si spōte id pos-
 sit facere/ & faciat, habetur intentum, q̄ in
 casu ceteri erunt liberi, etiam principales,
 & ille solus, contra quem solum vult spo-
 liatus agere tenebitur insolidum.

¶ Respon. Aliud est lesum seu creditorem
 gratiā facere debitori in actione, aliud ve-
 ro in re debita. Et cū in casu lesum ille actio-
 nem habeat contra omnes illos damnifica-
 tores, liberum erit sibi debitum a quo ipse
 velit repetere. Ac proinde stat, q̄ contra ceteros
 agere nōlit, sed contra hunc determi-
 natum. Hec autem gratia ceteris facta, & si
 illos liberet a debito respondendi in iudicio,
 si constat lesum actioni iudiciali cessisse,
 se, qua contra illos agere poterat, nō tamen
 in conscientia liberat illos a debito satisfac-
 iendi. Et ideo facta predicta gratia quo-
 ad actionem, manent in conscientia om-
 nes obligati satisfacere illi, ac si gratiam
 talem non fecisset. ¶ Si autem gratia remis-
 sionis quam ceteris fecit erat de re debita,
 illa equiparatur donationi, & tunc habet,
 locum dubitatio proposita. Et dicendum
 q̄ si omnes damnificatores in damnifican-
 do fuerunt equales/ & nemo principalior,
 remissio rei debite alicui eorum facta, non
 debet alijs prejudicare: & prejudicaret autē
 si alij tenerentur illi leso in solidum satisfacere,
 illo cui remissio est facta penitus libe-
 ro manente: ideo vt illa remissio aliquid
 operetur, necesse est, vt ille maneat liber, a
 rata, quę illum attinebat: alij vero pro suis
 ratis teneantur. q̄ si omnibus alijs remissio
 dempto hoc vno, tūc hic vnus in cōscien-
 tia non tenebitur nisi ad ratam, quę illum
 attinebat. ¶ Si autem inter illos fuit vnus
 principalis, qui ceteros induxit: tunc puto
 veram esse primam sententiam, q̄. s. si lesum
 illi remissio

Handwritten notes:
 si vnus
 principalis
 induxit
 ceteros
 tunc puto
 veram esse
 primam
 sententiam

illi remissionem debiti spontaneam fecerit, & ceteri eo ipso manent sicut & principalis a debito satisfaciendi in conscientia liberi: perinde enim est, ac si debitum condonasset. **C**lā patet responsio ad rationes pro parte affirmatiua factas. Ad primam dicendum, Quāuis in casu sint diuersę obligationes psonales, qđ diuersę sūt psonę obligatę, quo ad rē tamē debitā vnā est, qđ vnū est debitū, cui omnes illi in casu sūt obnoxii: & ideo si illud semel ab spoliato remittat, cessat obligationes omnes illę psonales. Secus est in eo, qui lege dei/ & iuramento seu voto super addito tenetur ad aliquid: quia si illud non cōpleat, diuersa debita apud deū contrahit: altam enim poenā sustinebit pro violatione diuine legis, aliā vero pro violatione voti. Et tunc stat deum alterā obligationem remittere, si in altero eorum dispenset, altera remanente. **C**Ad primam cōfirmationē dicēdū, nō idē opari in casu inopiā alterius debitoris, & remissionē creditoris: nā p̄nopsiā cessat obligatio in ipso impotēte, manet tamē in reliqs cōdebitoribus. Per remissionem autem debiti, quę principalis debitori sit, expirat obligatio in omnibus, cum perinde sit, ac si debitum condonasset. Et cum non sit diuersum debitū, quo omnes illi in solidum tenebatur, ideo illo condonato, non relinquitur amplius debitum illud. **C**Ad secundam confirmationem dicendum, qđ si in precibus illis de remittenda actione iudiciali tātum agatur/ & non de remittendo debito, fateor qđ sicut creditor ad illorum preces ita de spōtanea voluntate potest p̄fate actio ni cedere in fauorem eius, quem ipse elegerit, in conscientia tamen idem manebit debitum. Si autē agatur de remittendo debito principali, tunc ad intentionem deprecantium & creditoris remittentis est recurrendū, san ipsi intendunt obligationem principalis in se ipsis in toto vel in parte suscipere: & cognita remittentis intentione, facile erit in casu iudicare.

De currentibus cū fure in actu negatiue. Quęstio nona.

E alijs vero qui cum fure negatiue currunt, puta mutus, non obstitas, non manifestans, est ma-

ius dubium, an tales teneantur de damno: Et de his solet communiter distingui. Nā sunt quidam, quibus ex officio aut specialiter obligatione incumbit indemnitas aliorum prospicere, eorumq; damna vitare: & tales tenentur damnum sua negligentia datum resarcire. Excepto, nisi ipsorum lesorum utilitas exigat dissimulare, ne scilicet maiora damna euentant, qualiter euentent, si minora non permitantur: tunc enim ipse lesus cuius utilitas per p̄fatos dissimulantes realiter procuratur, non est in eorū dissimulatione rationabiliter iniurus, sicut nuper de eo, qui furem opere suauat dicebamus. Hi sunt resp. gubernatores, duces belli, aduocati, procuratores, alijq; publici officiales, atq; medici, ceteriq; conducti/ seu stipendiati, qui scilicet speciali obligatione tenent operam & sollicitudinem adhibere, vt aliorum prospiciant utilitati, & damnorum uitationi. Et testes, quibus cum in ius vocantur, ex officio tenentur dicere veritatem. Tales negatiue cum fure aut damnificatore concurrentes, omnium sententia tenentur de damno. Huius ratio est, quia qui alienam rem/ aut alteri debitam quando tenetur nō reddat, oportet illum pro interese satisfacere, quod alij ex eius non redditione patitur. Cum ergo p̄fate personę specialiter & obligatione personali teneantur operam & diligentiam in aliorum utilitatem apponere/ & non apponūt, perinde est, ac si rem alijs debitam, idq; cum eorum, quibus debita est, iactura retineant: ac proinde tales tenentur ad interessē, & ratio est clara. **C**Si militer tenetur rei alienę detentor eam reddere/ nō solam, sed cum fructu eiusdem rei, quem dominus alioqui percepisset, si res sibi debita, suo tempore eidem reddita fuisset. Id patet ex dictis. Sed opera p̄fatorū officialium publicorum / seu stipendiatorum est debita his, quorum curam gerunt, & eorum indemnitas est velut fructus ex opera illis debita procedens: quando quidem indemnitas illa est effectus in p̄fata opera virtualiter contentus. Suppono enim, qđ opera illa exhibita fuisset causa p̄fate indemnitatis, ac proinde si suo tempore operam debitam non reddant, necesse est fructum seu effectum illius operis, quem alij percepissent restituunt: & ita certum est eos teneri ad p̄fata indemnitate, &c.

¶ Sunt alij negatiue cum fure seu damnificatore currentes, non ita specialiter obligati vt precedenti, etiam si omnes lege charitatis damna proximi cum commode possunt, euitare teneantur, vt Codice de Eleemosyna diximus. Hęc tamē obligatio nec specialis est/nec personalis, cum omnes respectū omnium indistincte respiciant. De his tamen maius dubium est, nec omnes in eodem conueniunt. Dicunt quidam, q̄ si tales cum furtum vel damnum proximi possunt sine proprio damno vitare, & nō vitant, sed dolose proximum ledi permittunt, non solum peccant, sed tenentur de damno / sicut & principales damnificatores. Alij vero dixerunt eos teneri ad satisfaciendum pro permissio damno / siue cum dolo / siue sine dolo proximum ledi / seu dānificari permittant. Alij autem tenent omnino econtra, q̄ siue cum dolo / siue sine dolo damnificari proximum permiserint, quanquam peccent, restituere tamen minime tenentur.

¶ Primus modus dīcendī nō placet, in eo, quod de dolo att, q̄ si ex dolo aliquis damno alterius non obuset, tenetur satisfacere. Primo, quia impertinens videtur dolo in casu ad debitum satisfaciēdi. Quod enim impertinens est ad damnificandum proximum, etiam impertinens est ad obligationem pro damno satisfaciēdi. Talis est dolo, quia siue ex dolo / siue sine dolo nō obusatis damno proximi quis desinat obusare, non minus proximus damnificabitur, vt suppono. ¶ Deinde ex capite. Si culpa tua, supra citato, non minus colligitur orferi debitum satisfaciēdi, si ex negligētia sit damnum datum, q̄ si ex dolo / aut culpa: igitur nihil facit in presentī casu ad debitum restituēdi dolo, & si faciat ad peccatum. ¶ Deinde aliud est iniuriam cuiq̄ facere, aliud vero in bonis / aut persona eum damnificare. Sepe autem cessat iniuria cessante dolo, vbi damnificatio non cessat. Potest etiam remitti iniuria ex dolo illata, nō remisso debito pro damno satisfaciēdi, vt constat. ¶ Pręterea, si debeo succurrere vni ex duobus, cum vtriq̄ equam patiātur necessitatem, & alteri desino ex odio subuenire / & alteri succurro, tam ex dolo permitto proximum mori, non tamen inde teneor pro huiusmodi damno satisfacere.

¶ Secunda etiam ppositio non tenetur cōmuniter, quę ait omnem hominē qui negatiue currit cum fure / aut damnificatore / siue cum dolo / siue sine illo, quādo obusare tenetur et non obusat, ad satisfaciendum tenetur. Ratio est quā supra tetigim⁹. Quia sola lex charitatis, qua proximo proximo tenetur, non inducit obligationem restituēdi, sed lex iustitię commutatiue hanc inducit obligationem. In presentī autem casu sola lege charitatis tenent homines proximorū damna vitare, cum sine p̄pria iustitia id possunt & id non agentes, peccat contra charitatem ad proximum habendā, non tamen cōtra iustitiam. Hoc patet exemplo, Si dītes videns pauperem extrema necessitate laborantem, cui ex lege charitatis per panis aut vini vestitu sue largitionem subuenire tenetur / & non subuenit, peccat quidē / sed vt supra dixim⁹, quod elargiri omisit, minime eidem pauperi / nec alij restituere tenetur: & multo minus tenetur illi satisfacere, si forte pauper ex eleemosynę debite negatione membrum aliquod corporis amisit, aut notabilem morbum inuadit. Erat enim hęc obligatio ex lege charitatis proueniens, omnibus indistincte communis / & non personalis. Ac proinde tales peccant quidem, & deo satisfacere tenentur, nō autem homini. ¶ Et ita cum antiquis doctoribus simul & modernis, s. Altiſſiodorensi. P̄positiuo, Et Alexādro de hales, & Thoma placet tertię opinioni adherere, q̄ ait, eos qui negatiue solum eum fure aut damnificatore currunt / nisi speciali obligatione, vt dictum est, indemnitati lesorū prospicere teneantur, non esse ad restitutionem obligatos, etiam si contra charitatē peccent. ¶ Contra tamen hanc tertiam & communem opinionem videntur aliqua militare. Primo quod ait Ambrosius, & habetur. 36. distin. P̄cede fame morientem, si non pauesisti, occidisti, vbi equiparat eos, quorum alter occidit, alter vero fratrem occidi permittit. Et cap. Non inferenda. 2. q. 3. & est eiusdem Ambrosii, dicitur, Non minus est in vitio, qui iniuriā socio illatam non repellit, q̄ ipse, qui infert. Et 83. distin. ait Simachus. Nihil refert mortem inferas, vel admittas. Et Augustinus super illud Leuit. 5. Anima si peccauerit, & audierit vocem iurātis. & ait, q̄ tenemur fratrem a peritio alione peccato,

peccato, cum possumus reuocare: alioquin si tacemus, portabimus iniquitatem. Et habetur. 2. 2. q. 5. cap. Hoc videtur. ¶ Respon. Hec & multa alia huiusmodi probare hominē peccare mortaliter: qui cū possit fratrem ab iniusta morte animę aut corporis eripere, non eripit: non tamen inde fit, vt teneatur pro damno si quod permiserit, satisfacere. Excepto nisi, vt dictum est, ratione officij aut stipendij specialis obligatione teneatur leforum indemnitati prospicere. Itaq; parificant qui occidit, & occidit permittit, in hoc, qd permittēs perinde peccat, ac si per se occideret: quia vterq; cōtra charitatem peccat: alter vero vltra cōtra iustitiam peccat, ideo non est simile. ¶ Secūdo de homicidio voluntario cap. Sicut dignū. &c dicitur, qd qui associat homicidam animo occidendi, licet non apponat manum, pari pœna vel quasi venit cum ipso homicida puniendus. Similiter ibidem dicitur de eo, qui associat homicidam animo prohibendi ne impediatur, licet non ipse occidat, nec aliquid posituum ad occidendum faciat, venit vt homicida puniendus. Vnde patet, qd eque est in culpa, sicut ipse homicida, ac proinde videtur esse in simili obligatione. Respon. Licet sit in pari culpa / vel quasi, eo qd pari pœna vel quasi veniunt puniendus, vt ait textus, non tamen inde sequitur, qd in vtroq; eadē sit obligatio pro damno satisfaciendi: Saltem nō sequitur ex hoc, qd ambo sint apud deum in eadem culpa / vel quasi; cum longē aliud sit teneri deo, aliud vero proximo. Secundo, esto in casu textus essent in debito satisfaciendi pares, non tamen fuit illic pura damni permissio / seu negatiua causalitas, sed positua. s. ipsa associatio ac committatus, quibus ipse associans autoritatem seu animum ipsi homicidę contulit ad facinus perpetrandum. Tertio textus ille est pœnalis, & extēdit se ad forum exteriorem, in quo socius homicidę, sicut ipse, venit puniendus. Et nil ad restitutionem, quę in foro pœnitentiali venit agenda, seclusa humani iuris pœnalis dispositione. ¶ Hinc patet ad cap. Quate. de sententia excommunicata. Supra citatū, qd si quis nō obuset clerici percussioni, cū possit, excommunicatur: non quidem ob debitum satisfaciendi, sed ob culpam negligentię, maxime si dolus interuenit. Ideo

inde nullo modo inferitur eum, qui nō obuiat, teneri ad satisfaciendum. Adde qd vt glo. sa ibidem ait, procedit textus / & multis huiusmodi de illis, qui facinorosi non obuiant cum possint, hoc est, cum ad obuiandū publicam habeant potestatem. Et hoc modo limitat illud cap. de iniurijs & damno. Si culpa tua damnū illatum est, aut imperitia / aut negligentia, iure satisfacere oportet. De negligentia eorum, quibus ex officio / aut speciali obligatiōe damnis aliorū obuiare incumbit. Mihi tamen huiusmodi limitationes, quas glo. his scribitur apponunt, non omnino probantur, vt postea ostenditur, vbi agitur de reb; ob causam datis, causa nō subsequuta. ¶ Tertio Exo. 21. dicit de habēte cisternā, & eā nō cooperiēte, & de habēte bouē cornupetam, & nō eum ligantē / seu includētem, qd tenetur de damno sua negligentia dato. Respō. Ideo illos de damno teneri, quia specialis obligatione tenebantur super res suas inuigilare, ne per eas alij damnificentur, si nō ratione publici officij, attamen ratione rei possessę. Quāquidē vnusquisq; rem, quā possidet, ita debet possidere, vt sine aliorum preiudicio eā possideat: siue res illa vnde alteri nocumentum potest euenire sit puteus / cisterna / animal ferum, aut quodcūq; aliud, qd homini simplici nocere potest. Hinc patet quid de his dicendum, qui ceruos possidet, cuniculos / lepores / columbas / aliq; huiusmodi animalia, quę quia non includuntur, vicinas proximorum possessiones solent deuastare. ¶ Quarto Proverbio. 29. dicitur. Qui cū fure participat, occidit animam suam, adiurantem audit, & non indicat. Super quo Hiero. ait, qd nō solum fur reus est, sed etiam qui furti conscius possessori quęrenti non indicat. De furtis. cap. Qui cum fure, Hinc nōnulli moti sunt ad dicendum ob textum presentem indistincte teneri satisfacere eum, qui veritatem / quam scit, nō indicat, siue in iudicio, siue extra, possessore / hoc est eo, ad quem pertinet, requirente. Quāquam ex textu citato non video horum sententiam sufficienter probari: cum dici possit, quod supra dictum est, qd si reus est furti, qui furem seu rem furtiuam nō indicat. id est, perinde peccat, ac si ipse furtum commississet, idq; apud deum. Cum quo stat, qd non sit in conscientia obligatus lesio

quæquã restituere. Secus si persona publica
 eſſet, cui ex officio incumberet leſi indem-
 nitati proſpicere. Si tamẽ in teſſẽ productus,
 & in iudicio requiſtus veritatẽ taceat/ fal-
 ſum iurando, etiam ſi iuret ſe neſcire cum
 ſciat, & inde mãſit aliquis iniuſte leſus, qui
 eo veritatẽ dicente fuiſſet reſtitutus: tunc
 tenetur ſatiſſacere, non ſolum quia falſum
 iurauit, & ex conſequenti poſitiue cauſam
 damno dedit. &c. ſed etiam quia veritatẽ
 quam ſciebat, nõ manifeſtauit: ad quod cũ
 in iudicio eſſet, ex iuſticia tenebatur, con-
 tra quam fecit, veritatẽ in ſus vocatus oc-
 cultando. Ac proinde multum reſert rem
 furtiuam nõ manifeſtare in iudicio/ vel ex-
 tra. Quia & ſi vtrobiq; peccetur, nõ tamẽ
 eſt vtrobiq; reſtituendi obligatio, eo q̃ in
 iudicio cõtra iuſticiã ſimul & charitatẽ
 peccat: extra vero nõ niſi cõtra charitatẽ.
¶ Quinto obijctur ratiõ. Quando ali-
 quid impertinens eſt ad damnificandum
 proximum, etiam eſt impertinens ad obli-
 gationem ſatiſſaciendi pro damno huius-
 modi. Cum ergo impertinens ſit ad dam-
 num proximi actus poſitiuus cooperãtis/
 ſi nõ minus ad eius purã permiſſionem
 eſſet tale damnum ſequuturũ, ſequitur q̃
 ſi poſitiue ad damnum proximi cõcurrẽs
 tenetur ſatiſſacere, etiam tenebitur qui ne-
 gatiue ſeu permiſſiue cõcurrãt. Parũ enim
 reſert, quo instrumento aut modo proxi-
 mum occidimus, ferro, ſ. aut pugno/ mo-
 do eum occidamus. Inde etiam ſupra ar-
 guebamus teneri, qui proximum cũ dolo
 ledit / ſimiliter & ſine dolo, cum dolo ſit
 ad damnum inferendum impertinẽs, mo-
 do idẽ damnũ ſine dolo inferatur quod
 cum dolo. **¶ Reſpon.** ad maximã eam cõ-
 cedendo. Si enim actus poſitiuus impertin-
 ens eſt ad damni illationem, non cauſat
 obligationem ſatiſſaciendi, ſi non minus
 erat damnum alioqui euenturum, iuxta ea,
 quę ſupra poſita ſunt, ſed niſi cõtra opinio-
 nem, que impugnatur. Quia quod dictum
 eſt, ſ. q̃ damnum illatum cauſat obligatio-
 nem ſatiſſaciendi & non permiſſum, proce-
 dit quãdo tale damnum cauſatur opere aut
 verbo alicuius: maxime quando alioqui
 minime cauſaretur: & ita actus poſitiuus in
 caſu non eſt impertinens, ſed cauſa ſine qua
 non damni illat. &c. Et quamuis purã ne-
 gatio aliquando ſit cauſa ſine qua nõ eſuſ-

dem damni, non ita parit præfatã obli-
 gationem ſatiſſaciendi leſo: cum aliud ſit dam-
 num cauſaliter inferre, aliud vero ipſũ per-
 mittere. Satiſſactio autem reſpondet illatio-
 ni damni, non pmiſſioni. Nam vbi eſt pu-
 ra permiſſio, aliã cauſa per ſe damni illati-
 o reperietur, cui damnum venit imputan-
 dum: quę quidem cauſa nullatenus fuit ab
 ipſo permiſſente adhibita, ſicut adhibetur
 ab eo, qui poſitiue concurrãt ad dãmum.

¶ Sexto obijctur. Si duo cõcurrũt ad dam-
 num, alter immediãtus, alter vero remo-
 tius: vt ſi alter ab altero incitetur, ſi quis re-
 motus ſe habet ad damnũ tenetur de dãm-
 no, a fortiori qui immediãtus ad illud ſe
 habet. Iam pono caſum, quo Ioãnes videt
 damnum inferri proximo, & paratus eſt il-
 lud impedire cum poſſit: Petrus autẽ ſua-
 det eidẽ vt quieſcat, & damnum illud nõ
 impedit, & ita Ioannes quieſcit. Petrus in
 hoc caſu tenetur de damno, cum poſitiue
 videatur ad damnum concurrere/ cauſa per
 eum data/ vt patet ex caſu: igitur a fortiori
 tenebitur Ioannes de eodẽ damno, ex
 quo Ioannes fuit a Petro incitat⁹, vt quieſ-
 ceret: & ita Petrus remotior cauſa eſt illius
 damni, Ioãnes vero propinquior vt patet,
 igitur. **¶ Reſpõ.** Primo niſi inconuenit cũ
 qui immediãte damnificat, non teneri de
 damno, & tamen teneri eum, qui illum ad
 damnificãdum incitauiſt. vt ſi ſe q̃ incitauiſt
 fraudulenter id fecit inductus autẽ cũ be-
 na fide. Ita in ppoſito Ioannes ad non im-
 pedendũ damnum inductus non tenebitur
 ſatiſſacere. Quod inde patet: Quia ſi
 non inductus / ſed ſponte damnum illud
 permitteret, nõ teneretur iuxta dictã: igitur
 a fortiori non tenebitur inductus, & tamẽ
 ſe, qui induxit tenebitur, quia cauſam po-
 ſitiuã dedit damno illato. Non enim ſe
 ſolum cauſat damnum qui illud infert, ſed
 qui impedimentum tollit, quo alioqui dãm-
 num fuiſſet impeditum. &c.

De participantib⁹

in re furtiua. Quæſtio decima.

Ob⁹ modis

dicuntur aliquis cum ſure parti-
 cipare. Vno modo in actio-
 ne/ ſeu actu furandi, quod ſit
 vel ante furtum eidẽ cauſam præſtando,
 vel ad

vel ad ipsum furtum perpetrandum opere concurrēdo, de quo supra dictum est. Alio modo in re furtiva, quod sit, quando post perpetratum furtum res ipsa furtiva vel aliquid eius ad manus venit ipsius, & hoc est quod nūc queritur. s. An qui participat in re teneatur. Est autem distinguendum de re illa furtiva; quia quedam est de his, que usu consumuntur, in quibus dominium ab usu non separatur. Alia vero est de his, que usu non consumuntur, & de his diversa est ratio, diversaque responsio. Et ut in summa & absque disputatione dicam, si res sit de his, que non usu consumuntur, quam, scilicet, a fure de manu ipsius furis accepit, potuit hoc tripliciter fieri. Quia vel ille cum mala fide rem illam accepit, sciens. s. rem furtivam esse. Vel cum bona fide, credens. s. non furtivam esse, sed eam a quo eam accepit, iure potuisse rem illam alienare. Vel etiam conscientia dubia, qua. s. dubitat furtiva ne sit res illa/nec ne. Si cum mala fide accepta est, tunc res illa restituenda est eadem, si extat: vel si consumpta sit, valor ipsius est restituendus: idque siue res illa per viam donationis/ siue per viam emptionis/ alteriusve contractus ad secundum pervenerit possessorem. Est autem tunc res vero domino restituenda/ non furti. Vtriusque ratio est clara. Quia cum secundus ille detentor sciuerit rem illam alienam esse, eam sibi ipsi accipiendo, furtum commisit, rem alienam iniuste contrectando. Nec minus damnificavit dominum rem eius accipiendo/ & apud se retinendo, quam prior fur primo furtivando, ut ex dictis constat. Nec minus fuit in mora/ non eam reddendo, quam prior fur fuerit, quando eam detinebat. Ac proinde ut iniusticia illa ad equalitatem reducatur, necesse est hunc secundum detentorem rem illam vero domino reddere, ac si per se ipsum eam primitus fur abstulisset. Quod autem res illa non sit priori furi reddenda inde patet, quia secundus ille detentor per rei detentionem non furem/ sed verum dominum damnificavit, rem ipsius iniuste detinendo, & dominum ne re sua utatur impediendo.

¶ Unde ab opinione Alexandri videtur recedendum, qui ait in casu secundum detentorem posse rem illam priori furi reddere, ne precium, quod pro re dederat, amittere cogatur: quia ut ait. Vnusquisque magis

tenetur sue indemnitati consulere/ quam alienę. Contra quod videtur ratio. Sicut enim non licet proprię indemnitati consulere rem alienam iniuste accipiendo, aut detinendo: ita nec rem alienam iniusto domino distrahendo. Sicut in casu fieret, rem illam furi reddendo. Nec etiam sunt faciēda mala, ut eveniant bona: qualiter in casu fieret. Nec dominus verus ipsius rei debet secundum rationem consentire in hoc, quod secundus detentor rem priori furi reddat, ut suum precium re habeat, quia imputet sibi iniquus emptor, qui sciēter rem alienam a fure emit. Et longe rationabilius & iustus est, ut qui re sua iniuste furti spoliatus rem suam re habeat, quam quod secundus detentor precium quod iniuste & sciēter pro re furtiva dederat, recuperet. Ac proinde ratione sequēdo in casu dominus rei rationabiliter est iniustus, si secundus detentor rem prefatam priori furi, & non ipsi domino reddat. Quod si precium quod furi dederat vult re habere, id curet sine veri dominus precium dicto: conveniat fure coram iudice, vel faciat dominum rei ipsum secundum detentorem coram iudice convenire, ut rem suam per iudicis sententiam recuperet, & tunc poterit contra furem allegare. Quod si hec remedia locum non habeant, quia forte rem ad iudicium deducendo fur altoqui occultus infamabitur/ aut alia damna seu scandala subsequutura timeantur, rem alienam suo domino reddat, & ipse precium/ prout melius poterit, a fure recuperet: altoqui imputet sibi precium datum lacturam.

¶ Si autem secundus detentor rem furtivam de manu furis nescienter/ seu cum bona fide accepit, putans rem non esse furtivam (supposito quod sit de his, que non usu consumuntur: nam de his nunc loquor) dicendum quod durante bona fide talis detentor non tenetur quicquam restituere, ut constat: quia ipsa ignorantia iniunctibilis eum excusat, sicut a peccato iniuste detentionis/ ita etiam a debito restituendi pro tunc. Si autem bona fides cesset, & incipiat scire veritatem, rem. s. illam furtivam esse, tenet ut supra rem illam domino restituere/ & non furi. Si autem secundus ille detentor rem illam consumpsit/ seu durante bona fide eam destruxit/ vendidit/ seu alienavit, tunc cum fides bona cessauerit, tenetur vero domino restituere, quantum ipse factus est locupletior. Si enim nullum lucrum sibi acquisiuit, ut si tantum

CODEX DE RESTITVTIONE.

precium dederat furi / quātum res ipsa valebat: aut si per viam donatōis rem illam a fure acceperat, & similiter ipse per viā donationis eandem postmodū alienauit; aut res ipsa in ipsius potestate nullo inde commo modo percepto perijt, in his & similib⁹ casib⁹ nil tenetur cessante bona fide restituere. E contra vero si fact⁹ est locupletior, vel inde commoditatem aliquam est assequutus, vt si tantundem erat de suis bonis consumpturus, si rem illam consumpsit; aut donatur⁹ si rem donauit, aut si precū aliquod vel aliam commoditatem ex rei alienatione percepit, id ipsū tenetur domino restituere. ¶ Unde fit, vt si res illa fructifera erat, & fructus aliquos inde secundus detentor percepit, illos si extāt reddere debet in eodem casu. s. cessante bona fide. Si autem eos consumpsit / donauit / alienauit. &c. vnde aliqd est lucrum seu commodum assequutus, illud similiter reddat. Itaq; idem est de fructibus / seu commoditatib⁹ ex re prouenientibus, quod de re ipsa iudicandum / quantum ad debitum restituēdi. ¶ Hic haberet locum dubitatio in priori mēbro posita, casu quo secundus detētor, quī cum bona fide rem furtiuam emerat, eandem integrā habet post malę fidei superuentum, an possit tūc rem illam furi reddere, vt precū, qđ pro ea dederat, recuperet. Et ratio dubitationis est: quia ex quo hic secundus detentor non fuit in culpa, sed cum bona fide rem illam emit, non est dignus, qui precium ab eo datum amittat: qualiter amitteret, si rem sic emptam / suo domino / & non furi restituerat, deinde potest sue indemnitati consulere: qualiter non consuleret, si rem illam domino restitueret & non furi. Pręterea bona fides non patitur, vt idem hic restitatur: qualiter in casu restitueretur, si res domino & non furi esset reddenda: quia semel fuit saltem in valore restituta, quando precium ipsius rei furi, a quo res fuit emptā, fuit traditum: & iterum quando res ipsa domino restituitur. Postremo idem apparet ex cōdōstrina, quę tenet, qđ quādo res restitui nō potest sine notabili damno ipsius restituētis, tūc cessat obligatio restituēdi, quousq; restitutio sine huiusmodi damno fieri possit, s. si malus damnum aut saltem tantū eueniat restituenti ex ipsa restitutione, quā sit damnum, quod creditori fieret, non facta

eisdē restitutione. Qđ quidem valde equū esse videtur in his saltem, qui non fuerunt in turpitudine, nec in mora. Nam si is, qui restituere debet, sit fur / aut raptor / aut ali⁹ iniustus rei alienę vsurpator, tunc non cessat obligatio ob damnum, quod restituētī ex restitutione eueniret, nisi malus esset, qđ damnum lesi. Itaq; in casu presentis dubij durum videtur multis condemnare secundum detētozem, qui cum bona fides cessauerit, rem furtiuam per eum emptam, furi a quo emerat reddat, si non potest commode aliter precium per eum datum recuperare. Nec in hoc videtur rei domin⁹ rationaliter iniustus vt videtur, idq; in fauorem bonę fidei. Sic tenet Alexander de Halca. parte. 4. Et directorium, & Gabriel, qui eos imitatur.

¶ Verum quantum hoc videatur pte dīctū, in rigore tamen conscientię oppositum dicerem esse tutius & agendum. s. qđ si secundus detentor verissimiliter credit si rem furi restituat, rem ipsam ad eius dominū nūquam peruenturam, tenetur rem illam domino reddere, & non furi, non obstante dāti precij factura. Id apparet ex dīctis, quia non sunt facienda mala, vt eueniant bona.

¶ Tum etiam si rem furi restituat, credens rem nunquam ad manus domini peruenturam, est cum fure positue concurrere ad proximo damnificandum, vt constat: & ex consequenti facta tali restitutione, tenebit de damno huiusmodi ipse secundus detentor. ¶ Tum etiam, quia si ob hanc causam esset res illa furi reddenda, ne. s. secund⁹ detentor precium datum amittat, sequitur qđ si fur mortuus est / aut absens / aut omnino pauper factus, posset secundus detentor rē pręfatam apud se detinere, aut eam ali⁹ vendere, ne. s. damni precium amittat, quod tamen suppono falsum. ¶ Tum etiam dominus ipsius rei sciens rem suam apud secundum detentorem esse, poterit iuste rem illā tanquam suam propriam petere; & nolentem reddere per iudicem compellere, vt eā sibi reddat. Nec in hoc potest rationabiliter ab alioquo condemnari, tanquam aliquid indebitum faciat: igitur talis dominus in casu non tenetur consentire in hoc, qđ secundus detētor rem suam detineat, aut vendat, aut priori furi restituat, & ita quicquid ex his agat, iniuste aget, cum spoliatus in his

In his omnibus sit rationabiliter inuitus: & per consequens tenetur rem illam domino reddere, non obstante quod pro ea precium equale furi dederit. Adde quod ex quo cessat bona fides, incipit esse male fidei possessor. Secus si re priori furi reddita, ne precium quod dederat amittat, est certum spoliatum in re sua restituendum: nam tunc poterit secundus possessor rem venditori reddere.

¶ Si vero rem furtivam aliquis de manu furis accepit, nec bonam nec malam habens fidem, sed dubitans de re sit furtiva nec ne dicit Hostiensis. lib. 4. de penitentia. Et post eum multi alii, in huiusmodi casu peccare, qui rem taliter accipit, & teneri eam domino restituere, ac si cum mala fide eam accepisset, id quod siue per viam donationis / siue emptionis / alteriusve contractus rem illam accepit. Horum ratio est, quia ex quo conscientia sic accipientis dubia est, videtur accipiens se periculo peccati exponere: nec minus peccatum est contra conscientiam dubiam quam contra positivam aliquid agere. Qui autem amat periculum, peribit in illo. Et quod non est ex fide, id est, conscientia peccatum est.

¶ Aliter tamen videtur in presenti articulo respondendum. scilicet quod is, qui dubitat rem illam furtivam esse, potest eam de manu furis accipere, per viam donationis / emptionis / aut permutationis, dummodo huius animi sit, quod scilicet intendat veritatem inquirere, & cum constiterit furtivam esse rem illam suo domino tradere. Et cum rem illam in simili dubio acceperit, poterit eam tute retinere, interim quod constat cui sit res illa reddenda / modo ad id sciendum debitam apponatur diligentiam: nec contra taliter & tali animo rem furtivam accipientem aut retinentem poterit dominus rationabiliter esse inuitus. & ita in conscientia non erit reus furti. Imo in casu videtur rem domini utiliter agere, cuius res forte alioquin ad manus eius nunquam pervenisset. Secus si oppositum animum habeat, qui rem illam in dubio accipit. ¶ Jam quando arguitur. Contra conscientiam dubiam non est licitum alienum accipere aut retinere. Respō. De conscientia dubia distingendum est. Stat enim quod rem illam accipiens dubitet, an sit furtiva nec ne, non dubitando de licentia rem illam accipiendi seu retinendi: & tunc non est peccatum / nec contra conscientiam rem illam

cum prefata animi preparatione accipere & retinere, ex quo talis rei acceptio & detentio in casu potest esse conscientie positivae conformis, non obstante quod de facto dubitetur. Aliud enim est dubitare de re / an furtiva seu aliena sit: aliud vero, an possit licite retineri. Multum itaque refert qualis sit in casu dubitatio.

¶ Efflet tamen dubium, an in eodem casu, quo de re ipsa dubitatur sit furtiva nec ne, sit licitum huic secundo detentori rem illam vendere & alienare. Et generalius occurrit haec questio, quando aliquis cum bona fide rem furtivam emit, & postea cessante fide illa incipit dubitare, an sit res furtiva, eo quod rumor super hoc incipit seminare, an possit tunc rem illam vendere, ne cogatur per iudicem eam suo domino reddere, non reddito illi precio, quod furi pro re ipsa dederat. Et est casus qui frequenter occurrit. ¶ Dixerunt aliqui quod in tali casu non obstante dubio illo potest ille detentor secundus rem illam vendere, nec tenebitur precium pro illa acceptum restituere. Mouentur ad dicendum, quia talis adhuc manet bonae fidei possessor, iuxta illud Augustini. Et habet 3. q. 2. cap. Si Xgo. Vbi dicitur, quod bonae fidei possessor rectissime quisque dicitur, quando se possidere ignorat alienum. Cum ergo in casu quo possessor dubitat, an res illa furtiva sit / seu aliena, ignoret eam alienam esse, sequitur quod est bonae fidei possessor: & ita poterit tute rem illam vendere / ac si sua esset, nec tenebitur precium pro illa acceptum postmodum restituere. ¶ Ego tamen aliter dicerem. Si secundus hic possessor habuit rem illam de manu furis per viam donationis, & postea, eam ob prefatum dubium vendit, tenebitur precium acceptum domino spoliato reddere, quando constiterit vere rem illam alienam fuisse. Id patet, quia ad hoc idem tenebitur, etiam si rem cum bona fide positivam, qua credebatur non esse furtivam vendidisset: ex quo accepto pretio factus sit locupletior. Igitur a fortiori si scilicet dubio prefato rem illam vendat, tenebitur. &c. ¶ Dico secundo, quod si rem illam per viam emptionis / seu permutationis, etiam cum bona fide de manu furis accepit, & postea incipit verissimiliter dubitare, an sit furtiva, poterit rem illam vendere sine peccato, dummodo emptori rei conditionem exponat, dicens esse dubium an furtiva sit: alioquin deest, ac

si rem defectuosam venderet, non pro parte
to defectu. Et esset emptorem defraudare, q
vel rem illam cognito ei defectu seu vitio
nullatenus emisset, aut precium longe mi-
nus pro ea dedisset. Qua lege seruata, pote-
rit emptori quem repererit vendere, parat⁹
tamē precium vero domino reddere, si cō-
sisterit rem furtiuam esse. Huius ratio etiā
est clara: nam si rem illam haberet, & apud
se seruare vellet, oporteret illum parati ani-
mi esse, rem illam vero domino restituere,
si constiterit cuius sit. Igitur cum eam
vendendo, & precium pro ea recipiendo per-
inde sit, ac si rem apud se saltem in valore
seruaret: sequitur q̄ debet parati esse ani-
mi precium illud domino reddere, quādo
constiterit rem suam fuisse: & per cōsequēs
cognito vero domino precium rei vendite
tenebitur restituere. Nec facit ad oppositū
ratio supra facta: nā falsum est q̄ stante pre-
fato dubio in possessore dicat bonę fidei
possessor. Nec, cap. Si virgo. probat quod
voluit: quia illud intelligitur non de igno-
rantia negativa, qualem habet qui dubitat
rem furtiuam esse, sed de ignorantia positi-
ua, qua possessor credit, se nō alienum pos-
sidere: qualis nō habetur in casu prefati du-
bii. Exemplum huius est: quia ad iuste bel-
landū, non sufficit dubitare de iustitia bel-
li, sed opus est credatur esse iustum. Suffice-
ret autem illud dubitare, si illud dubiū bo-
nam fidem non excluderet. Sed de hoc po-
stea. Itaq; In casu presentis quando posses-
sor dubitat rem quam tenet furtiuam esse,
id operet huiusmodi dubitatio, q̄ ea estan-
te nō tenetur rem restituere, sed poterit pos-
sessor eam tenere, paratus suo domino red-
dere, si constiterit alienam esse. Et eodem
modo poterit stante eodē dubio rem illam
vendere, parat⁹ similiter precium reddere/
quando constiterit rem alienam fuisse: nec
rationabile est bonam fidem conscientię
dubie equiparare.

¶ Si demer res furtiuā, quam quis de ma-
nu furis accepit, sit res vfu consumptibilis:
tunc alter, quā prius, respondendū est. Et
breuiter distinguatur. Nam refert scienter
an ignoranter rem furtiuam de manu furis
acceperit, & an per huiusmodi acceptionē
fur factus sit impotens satisfacere / an non.
Si vero fur, de cuius manu ali⁹ rem aliqua
accepit, non manet potens ad soluendum

omnia que debet, sed potius per prefatam
rei acceptionem redditur impotens ad re-
stituendum, tunc qui accepit rem illam te-
nebitur illam in se vel in equiualentē resti-
tuere. Et procedunt hęc de eo, qui scienter
in re furtiuā participat. Si fur de cuius ma-
nu huiusmodi rem alius scienter accipit,
manet potens omnia debita suis creditoribus
soluere, tunc ille secundus non tene-
tur acceptum restituere, siue illud accepe-
rit per viam donationis, siue emptionis,
seu alterius contractus: sicut teneretur, si
res accepta non esset vfu consumptibilis.
Ratio discriminis est clara: quia si res illa
non est vfu consumptibilis, dominus spo-
liatus habet ius ad rem illam eandem nu-
mero. Si autem sit vfu consumptibilis, nō
sic habet ius ad rem illam eandem nume-
ro, cum in huiusmodi reb⁹ dominium ab
vfu non separatur. Ad prōinde in tali casu
pertinē est, ac si fur daret illi secundo de su-
is proprijs bonis, cum illa bona furtiuā
functionē admittant, vt suppono: & hoc
maxime verum est, quando res huiusmodi
furtiuas alijs similibus reb⁹ miscetur.

¶ Correlate sequitur, q̄ quando aliquis
scienter in re furtiuā vfu cōsumptibili par-
ticipat, parum refert, quod fiat vel non fiat
inde locupletior. Nam si ex tali participatio-
ne fur ipse non manet impotens ad plene om-
nia sua debita soluendum, tunc participas
etiā si non sit locupletior, nō tenetur
de rigore conscientie acceptum restituere:
cum res sic accepta nō fiat eandem nume-
ro debita, nec inde mansit fur impotens ad
satisfaciendum: teneretur autē etiā si lo-
cupletior factus non sit, si ex huiusmodi
participatio ipse fur maneret impotens plene
satisfacere. ¶ Si vero nescienter / seu cū
bona fide factum sit huiusmodi participi-
um, & fur inde manet impotens ad plene
satisfaciendum, tunc habet locum, quod
dictū est, q̄ participans tenetur quantum
factus est locupletior, sec⁹ alias. ¶ Correlate
sequitur, si participans in re furtiuā vfu
cōsumptibili dedit furi tantū precium / quā-
tum res valuit, non tenebitur participans
quicquā restituere: ex quo ex tali participatio
nō mansit fur impotens ad plene satisfaciendū,
cū tantū in p̄cio a participatē receperit, quā-
tū illi in re dedit. ¶ Notat supra dixi hęc
vera esse quā res furtiuas vfu cōsumptibiles
fur ipse

fur ipse alijs similibus miscuit? quia tunc cū res furtive discerni a nō furtivis nō possunt, videtur dominium, quod in rebus illis ipse spoliatus habuerat, extinctum esse: & ita perinde est, ac si res omnes ille sunt de domino furis eas possidetis faceret. Si tamen res furtivæ eodem numero non sunt alijs commixtæ, sed seorsum sunt, ita ut a ceteris discerni possint, secus esset: quia tunc dominium & ius certum ad illas easdē, quod prius spoliatus habebat, nondum amissum est. & tunc idem est de participantibus in rebus huiusmodi: dicitur quod dicitur est de participantibus in rebus furtivis, quod usu non consumuntur.

Currunt hic casus communis quidam, sed intricatus, de his, qui participant in actu simul & in re. Si multæ vineam Petri ingressi, omnes fructus eiusdem comedunt, ita ut unusquisque non nisi unum racemum accipiat. An teneatur hic satisfacere sub pena peccati mortalis. Pro parte negativa videtur, quod quia ob furti modicitatem videtur, quod nullus eorum racemum accipiendo mortaliter peccavit: & per consequens non erit mortale non satisfacere: quando quidem non magis peccatum est rem ablatam detinere aut consumere, quam rem ipsam invito domino auferre. Pro affirmativa etiam est ratio: quia dominus vineæ manet notabiliter damnificatus, cui iustum est satisfactio fiat. Eadem dubitatio est, si Petrus de vinea proximi paulatim omnes racemos transeundo colligat, sic quod una die singulis horis unum colligat: alia die tantūdem, & ita de alijs: id est, ceteris partibus ex parte voluntatis, que est non ledere notabiliter, sed quia factus est, naturam sonere, seu gustui complacere intendit. & omnes actus illius videtur similes & æquales: & primus non fuit mortale peccatum, nec secundus, nec tertius: nec videtur maior ratio de his, quā de alijs, igitur nullus fuit mortale peccatum: ac proinde Petrus in casu huiusmodi, si fructus consumptis non tenetur dominum sub pena peccati mortalis quod restituere. Aliud simile his. Petrus in parte messis de agro in agrum vicinam in vicinam distinet, aut de vinea in vineam, colligit de quolibet agro seu congerie tritici vicinam spicam, aut unum racemum de singulis vineis ad diversos domi-

nos pertinentibus: ita ut notabilem quantitatem congregaverit. An teneatur sic congregata sub pena peccati mortalis dominis agrorum seu vinearum restituere, an ea pauperibus erogare: cum omnia illa furta seorsum sumpta non videantur nisi peccata venialia. Ad minus non erunt mortalia: & ita nec restitutio spicarum aut racemorum erit mortalis. E contra vero si liber sit a restitutione in casu, daretur posse Petrum toto anno se & familiam suam de rebus furtivis sine peccato mortali & sine obligatione sub pena peccati mortalis accepta restituere sustinere. Hæc patent inductive. Quia non tenetur huic domino, nec illi, nec alijs sub pena peccati mortalis satisfacere: igitur nulli. Nec valet dicere, quod tenetur omnibus & nulli, quia non coherent, ut alias in simili ostendimus. Ad primum casum ex his, qui positi sunt, distinguatur. Quia vel ita omnes illi socij ad furtum concurrunt, ut alter alteri causa sit damnum illud inferendi, sic scilicet, quod altero non eunte, nec alter iret: & tunc unusquisque tenetur in solidum conditionally, scilicet, si alter non satisfaciat, & de hoc supra dictum est. Vel ita concurrunt, ut nullus sit alteri causa quicquam rapendi, & distinguatur iterum. Quia vel omnes sciunt de damno per alios illato vel non, sed unusquisque putat se solum racemum accipere. Si primum omnes tenentur per eos accepta restituere, unusquisque pro eo, quod accepit, id est, sub pena peccati mortalis. Et omnes illo modo vicinam scienter spoliantes, peccant mortaliter, etiam si unusquisque non nisi granum unum acceperit. Id patet, quia omnes illi cooperantur scienter ad notabiliter proximo damnificandum. Quod si modicitas furti reddat ipsum veniale, erit hoc, quando non ita notabiliter damnificatur proximus. Si autem unusquisque ex damnificantibus damnum per alios illatum ignorabat, durante hac inscitia si inculpabilis sit, excusatur a mortali tam accipiendo, quam etiam non restituendo. Si tamen postea notitia veritatis accesserit, id est, damni notabilis dati cognitio, tenebitur unusquisque quantum accepit in se, vel in æquivalenti reddere. Ad secundum casum dicendum, maiorem esse difficultatem iudicare quod sit notabile damnum, quam ad casum respondere. Quod enim non notabile damnum est, alteri

tamen est leue. Et ita regula certa dari non potest quātum dicatur, & sit notabile damnum: sed attēta p̄uupertate seu facultate spoliati, relinquitur hoc arbitrio boni viri de terminandū. Cognito igitur quantum alicui sit notabile damnum; Petrus in casu dicitur tunc primo mortaliter peccare, q̄m̄primū ad notabile damnum dominus vineę peruenit, & eo illato, tenebitur l̄so sub pena peccati mortalis satisfacere. ¶ Sed pone q̄ accipere viginti racemos non sit notabile damnum, accipere. 21, sit notabile damnum, q̄m̄ tunc tenebitur restituere si. 21, acceperit: An satisfaciat vnum in valore restituendo; cum alios viginti posset sine mortali; si eos tantum accepisset, retinere. Crederem q̄ tunc teneretur omne ablatū restituere. Tū quia perinde est, ac si simul, 21, acciperet, quod est notabile damnum ex hypothēsi. Nihil enim refert paulatim vel simul quēquam interimas vel spolies, inquit Hieronymus. Tum etiam quia restitutio consistit in equalitate: ac proinde tantum est spoliatō reddēdum, quātum fuit damnum notabile illatum. Hoc autem non erat vltimi racemi acceptio, sed vltimi cum precedentibus omnibus; & ita vltimus cum omnibus precedentibus est reddendus in se / vel in valore.

¶ Ad tertium casum videtur, q̄ si hō ille id in fraudem legis de non occidendo non facit, sed quia forte non habet alias vnde sufficienter ipse & familia sua viuat, excusari poterit saltem a mortali. Et tunc nō video rationem, qua veniat ad restitutionē sub pena peccati mortalis cogendus: ex quo neminem illo modo notabiliter damnificauit. Si autem diues sit, qui hęc facit, aut habet vnde cōpetenter viuat, arbitrō illum mortaliter peccare, si ea intentione illa particularia furta cōmittat, aut notabilem acquirat quātitatem. Et ita puto eum omnia sic ablata debere ipsis spoliatis restituere: nisi vnusquisq̄ ob rei modicitatem debitum condonet. Sed quāndū de hac voluntate condonandī nō constat, merito presumitur, q̄ in huiusmodi furtis modicis ob prefatum finem factis, erunt domini rationaliter iniusti. Vide etiam, an perinde sit, ac si plures domini habeāt sua bona simul in vno loco aggregata. ¶ Petrus de bonis huiusmodi congregatis furtiue notabilem

quantitatem captat: in quo casu non dubitū eum de furto teneri, sed ab huiusmodi minutis casibus dissoluendis temporis penuria, animusq̄ ad vltiora progrediendū abstinere hortatur.

De reb' per creditorem in recompensam debiti ablati.

Si quod

dam furtum similitudinarius potius / quā verum, de quō idem quod supra q̄ri solet. An sit de necessitate restituendum.

Vt in casu, quo quis suam propriam rē ab alio occupatam clam surripiat. Aut secundo in casu, quo creditor de bonis debitoris clam quātum eidē debebat accipiat. Et de priori casu facilis est responsio, premissa distinctione, qualiter, s. res illa ad detentorem deuenerit, an, s. per viam depositi / accōmodati / locati, aut per aliam iniquam viā, puta furti, rapinę, &c. Et quidem si per viam honesti tituli ad eum peruenerit, peccat dominus, quā rem suam propria autoritate de alterius potestate / sine detinentis consensu capit, et quodammodo furtum cōmittit: non quā rem accipit, cum sua sit: sed quā detinentē iure, quōd ad rem vel vsum eius habebat furtiue priuat: & detinens erit contra dominum sic rem suam surripientē rationaliter iniustus. Et etiam accidere solet ipsum detentorem ex tali facto damnificari: quia defuncto domino rei sic acceptę, poterunt eius heredes rem prefatam a detentore repetere. Aut ipsemet detentor scilicet in culpa conscientię agitatus si decedat, iubebit valorem rei prefato domino / aut suis heredibus reddi: putans prefatam rem ob culpam forte suam fuisse amissam. Ac proinde prefatus dominus peccat in casu: & tenebitur ei, cui rem abstulit, in conscientia satisfacere, si consistērit eum inde damnificari. Rem tamen reddere non tenebitur eum sua sit. Excepto si is, qui rem detinebat, ius ad ipsius rei vsum haberet: vt si res erat illi locata, quia tunc locator tenetur stare contractus, si autē nō cū honesto titulo, sed per quam furti /

Am potest

vism furti/aut rapine res ad detētorē perue-
nit, poterit dominus eā accipere: mo-
do ab scandalo/ & infamia/ alijsq; notabili-
bus damnis caueat, si non speret aliter rem
suam posse recuperare. ¶ In secundo casu
solent maiorem difficultatem facere: & est
casus, qui frequenter accidit. Famuli, serui-
tores, factores, coadui, ac deſq; omnes cre-
ditores, quibus alius aliquid debet: cū de-
bitum vix possint plane a debitore recupe-
rare, clam de bonis creditoris tantūdem ca-
piūt. Similiter si defunctus de debitis in tes-
tamento non meminit, solēt creditores su-
perstitēs (sit vxor/ sint filii/ sint famuli/ aut
alij extranei, de bonis defuncti clam tantū-
dem surripere. Deinde ad instātam debito-
ris seu heredum solēt prelati precipere,
vt omnes qui de bonis defuncti quicquā
acceperint aut detinent, restituant/ aut de-
nuncient, id ē sub pœna excommunicatio-
nis: que etiā ad scientes solēt extendi, si nō
quod sciuerint, denūciauerint. Jam est du-
bium, an sit licitum, an sit illicitum
quod pœnitentia est. Alterum vero, an pre-
fata cœntia eorum qui res huiusmodi abstule-
runt, eosq; qui sciunt quis eas abstulerit nisi
si reddant/ vel amiserit, liget. &c. ¶ De
primo distinguitur aliquot de rebus sic acce-
ptis, an sint tales, que functionē admittūt:
quales sunt, que consistūt in pondere/ nu-
mero/ & mensura, que vsu consumūtur: an
econtra sint de his, que vsu non consumū-
tur. Si primū, dicunt licitum id esse, serua-
tis conditionibus statim dicendis, eo q̄ re-
compensatio in rebus, que functionem recte
p̄stunt, locum habet. vt si per vnā viam tu
debes mihi cētum aureos, ego etiam alium
de tibi totidem debeo: licite possum quod
debeo loco alterius debiti retinere. ¶ Si ta-
men sit res non consumptibilis vsu, nō ha-
bet locum compensatio: nec licitum est lo-
co debiti clam de bonis non vsu cōsumpti-
bilibus quicquam capere. Pro qua parte vi-
detur ratio: quia si creditor huiusmodi res/
vt dictum est, surripiat, rem alienam inuit-
to domino capit, nec dominium eius acq-
rit: quia dominium rei de vno in alium si-
ne consensu prioris domini particularis,
aut sine consensu domini superioris, seu le-
gis autoritate, vt supra diximus, non tran-
sit. In casu autem, nec adest consensus do-
mini particularis/ vt suppono/ nec consensu

aut autoritas iudicis/ aut iuris, cum po-
tius iura reclamēt, & eos, qui contra autori-
tate aliena aggrediuntur, vt sua recuperent/
puniūt, vt habetur. l. i. C. ne quis in prop-
ria causa. Igitur in casu huiusmodi rei domi-
nū in creditorem eā surripentē non tran-
sit; & ita peccabit, & rem illā reddere tene-
tur. ¶ Secundo, Dñs re prefata spoliat, cū
rem suā alicubi esse cognouerit, siue crede-
tor eam teneat, siue alteri donauerit/ aut ve-
diderit, poterit eam repetere, & rehabilitari
iuste retineri: & nolēt eam reddere, poterit
iudicis autoritate ad reddēdum cōpellere.
Igitur nec tutus erat prefatus creditor rem
illam accipiendo, nec eandē detinēdo: nō
obstāte, q̄ in recōpensationē debiti acceperit.
¶ Quibus non obstantibus videtur dicen-
dū, q̄ seruatis seu concurrentibus cōditio-
nibus, que comuniter solent assignari, po-
terit creditor loco debiti tantūdem in valo-
re de bonis creditoris clā absq; peccato &
absq; debito restituendū capere: siue id, qd
capit, sit res vsu consumptibilis/ siue non.
Quas condiciones annumerat sanctus Bern-
nardinus, & ceteri post eum. Prima, q̄ debi-
tum suū sit liquidū, & non dubiū: alioquin
peccaret propria autoritate volēs sibi satisf-
facere. Secunda, q̄ non speret debitum sur-
per viam iudicij recuperare sine notabili sa-
ctura suā, vt si defuncti testes idonei, si credi-
tor est potēs, que iudices timere solēt, aut ei-
de volūt cōplacere, aut si res ad iudicij de-
lata magnis eget expensis/ seu laborib; &c.
Tertia, q̄ nō sit verisimile inde seq̄ infamā
propria, seu damni corporale, cū iudices
talia similitudinaria furti si probentur, so-
leant punire. Quarta, q̄ non imminēat in-
de scandalum/ aut grauamē alicui, quod de-
beat ex charitate saltem euitari. Quinta, q̄
consentia creditoris hoc modo sibi satisf-
facientis sit sana/ & non leſa, sed credat id
in casu sibi licere. Sexta est, q̄ sit illi verissi-
mile, q̄ ad debitum recuperandū nisi sibi
proderit a debitore id petere. His concen-
rentibus, licite potest creditor de alienis si-
bi satisf-
facere. Sed si res, quā sic capit, sit nō
consumptibilis vsu, vt licite eam per viam
recōpensationē capere possit, opus est septimā
adde-
re cōditionē. s. q̄ nō potuit de alijs re-
bus/ siu columptibilib; accipere: & si pos-
sit de facto, forte tamē grauamē aliqd seu
dāni fieret creditorī mai; q̄ se nō vsu cō-

apud
vtrius
Almo

8

opim
Hij d
Condit
nes for
mura
deben
Sept
sunt

sumptibilem accipiendo. Huius ratio clara est: quia si posset creditor de alijs rebus sibi satisfacere, & non vult nisi de rebus, quæ non usu consumuntur, merito in talis rei acceptio- ne debitor erit rationaliter inuitus: quia fortiores illa multo sibi grata est. Si omnia hæc concurrant, aperta est ratio huius senten- tiæ: quia in tali casu nulli facit iniuria: imo rem ad equalitatem reducit, cum non aliter posset nec speratur ad equalitatem veni- re. Debitori enim iniuriam non facit, cum debitor ipse hoc idem facere debuisset, red- dere, scilicet creditori quod debet. In iustitiæ publi- cæ iniuriam non facit: quia tunc sit publicæ iustitiæ in casu iniuria, quando per viam ius- titiæ posset suum debitum si veller recupe- rare, & non vult, sed propria autoritate sibi sus dicit: quod eum in casu deficiat, sequitur quod in defectum iustitiæ poterit ipse cre- ditor sibi satisfacere. ¶ Si tamen non omnia hæc concurrant, peccabit quidem creditor in casu sibi in causa propria sus faciens: at- tamē reddere acceptum non tenebitur, si cer- tum erat sibi tantundem deberi, eo quod iam res sit ad equalitatem redacta. Hanc senten- tiam tenent doctores communiter, Alexan- der de Hales, Altissiodorensis, glo. in cap. Ius gentium, u. dist. & Innocentius, cap. Olim causam, de restitutione spoliatorum. Adria- quolibet. ¶ Ex his patet responsio ad ea, quæ obiecta sunt contra creditorem, qui rem, vel non consumptibilem ut sibi satisfaciat surripit. Ad primum, probat quod dominum huiusmodi rei in casu non transit in credito- rem, & eo dato, non inde fit ut creditor peccet / rem illam capiendo / aut retinendo, concurrentibus supra dictis conditio- nibus: eo quod dominus rei non est in casu ra- tionaliter inuitus, cum creditor tot habeat causas in re aliena agendi, quod agit. ¶ Ad secundum, Esto ita sit, quod dominus rei possit rem suam ubi repererit repetere cum sua sit, non inde sequitur creditorem in facto supra dicto peccasse; nec rem ipsam restituere de- buisse: cum constet iura in multis casibus actionem concedere: quando in conscien- tia res petita reddi non debet: non solum in poenæ statutis, sed etiam in rebus alijs de quibus principaliter contenditur. ¶ Quid ta- men si concurrentibus omnibus præfatis conditionibus apparet creditorem rem alle- nam propria autoritate in recuperationem acce-

piisse, & iudex ad instantiam debitoris / seu ex officio sententiam contra creditorem pro- fert, ut rem acceptam reddat, & iuris poenā similiter soluat, an tenebitur in conscientia parere sententiæ? Ratio dubitandi est, quia sententia huiusmodi fundari videtur in culpa damnati: in casu autem non fuit in culpa stantibus dictis conditionibus: e contra vero sententia lata est secundum iura, & ita iuste, ac proinde eidem parendum. ¶ Respō. in casu huiusmodi non teneri in conscien- tia eum, qui de alienis sibi satisfacit, parere sententiæ. Et quamvis iudex iuxta iura iudi- cauerit, & sententia per eum lata ex parte fe- rentis iusta sit: ex parte tamē rei, & illius in quem fertur videtur iniusta, eo quod talis in ca- su non fuit in culpa, nec iniuriam fecit de- bitori, nec publicæ iustitiæ, ut dictum est: ac proinde non est dignus, ut contra eum ta- lis sententia feratur. Exemplum est clarum, de sententia lata contra eum, qui clā vere cum aliquo con- traxerat, postea publice cum secunda viuente priore contrahit: & per sententiam ille iubetur, ut cum secunda maritaliter cohabitaret, est quod sententia ex parte ferentis iusta, non tamē ex par- te rei, quæ iubetur, & ideo non est illi paren- dum. Nec obstat quod in proposito casu ille cre- ditor propria autoritate / & contra legem publicam aliena acceperit, Nam quāuis ad literam videatur contra legem egisse, non tamen contra mentem legis. Erat enim ratio legis, ne si permitteret vnicuique sibi sus dicere, & in recompensam sibi debitorum alie- na clam surripere, facile daretur occasio in- iurijs / furtis, infamie / & scādalis, eo quod mul- ti fingerent rem sibi debitam esse. Multi etiā putarent debitum suum liquidum esse / cum li- quidum non sit. Multi etiam se de iniustitia des- perare dicerent: aliaque multa possent vel fin- gere / vel obijcere, per quæ furta vellet de- fendere. Ad quibus omnibus obuiandum, iuste lex præfata statuta est. Cum tamē in præsen- ti casu hæc omnia, propter quod lex facta fuit, cesset ut constat, ideo ratio legis in casu locum habere non videtur. Ac proinde absque iniuria legis po- tuisset fieri, quod dictum est. Nec enim iusta fuisse- legiflatoris intentio, si vellet precludere credi- tori omnem viam rem suam recuperandi, quæ sine aliquo incommodo non speratur a iudice reme- dium eam posset a debitore recuperare: ac pro- inde absque legis iniuria potuisset fieri quod factum est.

ALIVD vero quod querebatur de sententia excommunicationis a prelato in huiusmodi casibus lata, an liget eos, qui sic ablata non reddunt, & eos, qui cum factum sciant, non denunciant, &c. Id videtur pendere ex tenore censurę & intentione iudicis sententiam fulminantis. Nam potest censura ferri contra eos, qui verum factum in casu commiserunt, aut etiam contra eos, qui similitudinariam. Si primum, aperta est responsio censuram huiusmodi obligare auferentes ut ablata reddant, & scientes ut rem denuncient, si vere furtim aliquid indebitum sit ablatum. Si secundum, hoc est quando res ablata est per viam recompensę: si debitum non fuit liquidum & certum, iuste potest per censuram compelli ablata reddere, is qui propria autoritate ea surripuit: & tunc tenebit talis creditor sententię parere. Similiter si potuit absque incommodo notabilis per viam iudicariam suum debitum recuperare, dignus est, qui in poenam reddere cogatur acceptum: & ita in alijs huiusmodi, in quibus & si ablata reddere in conscientia ante iudicis preceptum non tenet, post sententiam tamen latam tenebitur: supposito hanc fuisse ferentis intentionem, ligare, scilicet eos, qui cum debitum non esset liquidum, aut si esset, illud per viam iudicariam recuperare potuissent, aut in recuperatione clancularia excesserunt. &c. sibi ipsis de alienis propria autoritate satisfecerunt. ¶ Sed quomodo cognoscetur prelatum de furto vero, aut similitudinario tulisse mandatum. Respon. Ex tenore ipsius mandati, quia aliquando fertur mandatum huiusmodi contra eos, qui per furtum, aut depravato animo aliena surripuerunt & retinent non timentes deum, &c. Et tunc videtur sententia de vero furto interpretanda, & non de similitudinario: quod sepe constat scriptum esse, & absque conscientie prejudicio, & distictionum preceptorum contemptu fieri potest. ¶ Aliquando vero fertur prefatum mandatum contra eos, qui clam aliena ceperunt, etiam in recompensam debiti: & tunc extendit se ad furtum similitudinarium, in quo casu variavideretur tenere doctores. Quibusdam enim visum est huiusmodi sententiam iniustam esse & non esse, illi parendum, eo quod errorem videatur continere, cum iubeat reddi, quod in conscientia

reddi non debet: quale est, quod in recompensam debiti acceptum est. &c. Alijs autem visum est sententiam iustam esse, eo quod ut in plurimum contingit eos, qui sibi propria autoritate satisfaciunt, in ipsa satisfactione vel decipi, vel excedere, vel non satis circumspectos esse, unde digni sint, quod debita amittant, & adhuc vltiorem poenam sustineant. Ac proinde prefata sententia errorem minime continet, cum propter ea lata sit, que ut in plurimum accidere solent.

¶ Sed dimissa contentione videtur tenendum, quod prefata sententia etiam si contra eos feratur, qui aliena in recompensam acceperunt, non se extendit ad casum, quo prefate conditiones concurrunt, eo quod cum illis concurrentibus res sit ad equalitatem redacta, id est absque culpa ipsius creditoris, iniustum videretur in se sua, aut sibi debita iniustum privare, qualiter per prefatam sententiam, si in conscientia valeret, privaretur. Deinde si sententia sonaret prefatum creditorem debere restituere ablatum, etiam si illud acceperit per viam recompensę quamvis iustificatę, esset sententia errorem intollerabilem continens, nec esset servanda. Igitur esto quod in genere dicat, quod res in recompensam debiti ablata restituatur, non erit in conscientia servanda, casu, quo prefate conditiones concurrant: sed talis sententia seu preceptum interpretandum est, casu quo prefate conditiones, saltem que ad rem pertinentiores sunt desint. ¶ Ad id facit ratio aperta: quia vel prefata sententia iubet re ablatam priori possessori aut eiusdem hereditibus reddi, per viam restitutionis aut per viam punitionis ob culpam commissam re alienam propria autoritate surripiedi. Primum non videtur dandum, quia re ad equalitatem redacta, restitutio locum non habet, etiam si in huiusmodi reductione nonnulla culpa interuenerit. Secundum etiam non est dandum, quia in casu culpa non interuenit, & per consequens non iuste poena in fontem infligitur. Secus si sententia lata sit contra eos, qui causam iustam, ut sibi ipsis de alienis, satisfacerent, non habuerunt. ¶ Adde quod res illa per viam poenę non est de necessitate reddenda nisi prelati sententia id significaret, scilicet quod teneat is, qui in casu alienum accepit, in poenam privationis re ablatam priori possessori reddere: & tunc haberet vim contra eum, qui iustam causam re accipiendi non habuit. Secus in casu proposito.

¶ Adde amplius, q̄ posset Iudex etiam sub
 cefura precipere, vt qui. per viam recompē
 se aliquid alienum accepit, illud reddat, hac
 intentione, vt p̄ ore possessore in sua posses
 sione restituito, creditor audiatur, & eidem
 iustitia fiat. Et in tali casu si sperat homo se
 iustitiam assequiturū, nō dubito illum ad
 rei ablatę restitutionem teneri. Secus si re res
 tituta non speret se debitum recuperaturū.
 Ex his apertum est, quam necessariū est ad
 tenorem p̄fatę sententię seu p̄cepti p̄
 lati recurrere, vt eius intentio, quidq; in ca
 su sit agendum cognoscatur.

¶ Correlarie sequitur quid de his dicēdū,
 qui sciunt res p̄fatas in recompēsam esse
 ab aliquo ablatas, an teneantur ad p̄ce
 ptum p̄lati rem denunciare. Pro parte ne
 gatiua arguebatur, quia crimina penit̄ oc
 culta non sunt ad mandatum superioris de
 tegēda. Cum igitur res alienę clam fuerint
 acceptę, sequit̄. Tum etiam, quia nemo cō
 pellit̄ potest ad seipsum infamandum: qualiter
 se infamaret, si is, qui rem accepit, denū
 ciaret. Tum etiam, quia denunciatio tunc
 necessaria non est, quando cederet in oppo
 sitam eius, quod superior in suo p̄cepto
 iniecit: p̄lati autem in casu p̄senti, quo
 denunciationem p̄cipit, intendit neminem
 iniuste reb; a se possessis spoliari: si au
 tem fieret denunciatio in casu, cogere; cre
 ditor re sua aut sibi debita carere. Respon.

Quantum ad denunciationem attinet, v̄
 detur distinguendum. Quia si p̄lati p̄
 ceptum intelligitur de vero furto, & verum
 fuit furto, tenebuntur scientes ad p̄ceptū
 p̄lati illud denunciare, etiam si occultum
 sit: maxime si in iudicio humano probari
 possit. Si vero intelligitur de furto similitu
 dinario, in quo causa iusta ad aliena auferē
 dum defuit, videtur idem dicēdum, quod
 de furto vero. Si autē intelligitur de furto
 similitudinario per iustam causam in recō
 pensam debiti facto, tunc sicut principalis
 ablator nec restituere nec denunciare tenetur,
 quando denunciatione facta rem sibi
 debitā recuperare non possit. Ita nec scientes
 tenebuntur denunciare. Secus si denun
 ciatione facta remedium speraret, Secus in
 casu, qui nuper accidit. Mercator quidam
 cum plures haberet creditores, quibus om
 nibus forte satisfacere nō potuit: mille du
 catos, quos habebat, suę vxori dedit, hac le

ge, vt si sententia ex communicationis cō
 tra occultantes bona illius mercatoris ful
 minaretur, p̄fatos ducatos ex tunc dona
 ret vxori. Quo facto fugā arripuit. Postea
 fuit sententia vt p̄ferretur fulminata. Que
 rebatur, an vxor, alijq; qui facti notitiam
 habebant, tenerentur factum reuelare. Dicē
 dum q̄ sic, cum non potuit vxor vere p̄
 tēdere p̄fatos ducatos suos per viam do
 nationis esse, eo q̄ donatio non valuit, cū
 in fraudem creditorū facta fuerit. Sed hoc
 ad aliam spectat considerationem.

¶ De reb; per venationem captis. Questio duodecima.

Quoniam

non solum in rebus
 mobilib; sed etiam
 in se mouentib; fur
 tum committi cōtin
 git, vt per venationē
 & piscationem sepe
 videmus accidere. Similiter & in lignorū
 de aliquo mōte scissione, & herbarum pa
 sū in loco alieno, & alijs huiusmodi, ideo
 conuenit de his aliqua inquirere. Occurrit
 igitur questio de his, quę per illicitam ve
 nationem capiuntur, an sint restituenda.
 Idem erit de piscatione iudicium. De qua
 primo itē videndum est, an sit venatio li
 cita, & loquamur de venatione, quę saluo
 dicitur, qua animalia fera, & volucres ca
 pi solent. Et dicendum q̄ venatio huiusmo
 di de se licita est, & ab initio omnib; homi
 nibus suis venandi concessum est, prout in
 Genesi scriptum est ad hoīes esse dictum.
 Dominamini piscibus maris, volucrisbus
 cœli, & bestijs terre. &c. Et iterum in Psal.
 Omnia subiecisti sub pedibus eius, oues
 & boues, volucres cœli & pisces maris. In
 super & pecora campi. Potest tamen venatio
 ex multis vitari, puta si fiat cum dama
 no proximis illato: vt fieri solet, quando
 per alienum agrum/aut fundum gratta ves
 nandi discurretur, aut si fiat cum periculo
 personę, vt fit, quando inter animalia fera
 etia ipsi venatores nō satis circumspecte ver
 santur, aut si fiat tempore, quo venator alijs
 rebus insistere deberet, vt fit, quando tem
 pore quo diuina audiri deberent, venatio
 ni insistitur, aut si fiat a personis, quibus iure
 vetita

venatio
 piscatio
 lignorū
 passu
 herbarū
 passu

Handwritten marginal notes on the left side of the page, including the word 'fuit' and other illegible scribbles.

Handwritten note at the bottom: qu. venatio sit licita

vetita est venatio, ut clericis vetita est, extra de clerico venatore. ubi dicitur, omnibus servis dei venationes & silvaticas fatigatio nes cum canibus, et accipitres aut falcones habere interdiximus. Poena tamen illic ap- posita non nisi contra clericos, qui venatio- nem prohibitam frequentant, imponitur. Est autem poena, ut si Episcopus sit, tribus mensibus a communione suspendatur. Si presbyter, duobus. Si diaconus, ab officio suspendatur. Quamvis venatio quiesca causa necessitatis/aut etiam recreationis cle- ricis permessa est. Monachis etiam a fortio- ri vetita est venatio/saltem personalis, id est, per seipsum facta: nam per alios venari pos- sunt, & canes ad venandum extra monaste- rium habere: si saltus, vivaria, aut garenas proprias habeant, aut ius in terminis alie- nis venandi, ut habetur Clemen. 1. de statu monachorum. §. Porro. &c. ¶ Est in super- laicis illicita venatio, ratione prohibicio- nis, prout in nonnullis casibus iura rega- lia & statuta dominorum/aut etiam ipso- rum populorum: maxime si sint per reges con- firmata, venationem interdunt: idque ob publicam utilitatem fieri posse videtur. Si enim passim hominibus venari permitte- retur, & instrumentis quibus velint ad ve- nandum uti, brevi tempore animalia terre, que deus in cibos hominum creavit, defice- rent. Ideo certis temporibus iuste prohibe- ri potuit venatio, quando, scilicet huiusmodi ani- malia sunt secundata: aut quando terra ni- visus est cooperata. Iuste etiam potuit insti- tui, ut homines a certis instrumentis aut a modis venandi abstineant, idque in locis pu- blicis. Nec obstat iure nature omnibus ho- minibus ius venandi competere. Nam eo dato, potest huiusmodi ius/ seu facultas ve- nandi per eos, qui ad id auctoritatem habent, limitari: quales sunt, qui rempublicam gu- bernant, quibus incumbit respu. comodita- tibus consulere. ¶ Sed quid de dominis temporalibus, qui non ob publicam utilita- tem venationem et piscationem prohibent, sed ob suam propriam commoditatem vel recreationem, an iuste possint id subditis prohibere, & quidem in locis, que sunt de dominio ipsorum dominorum non dubi- tat quin domini possint venationem pro- hibere, quemadmodum quilibet alius pri- vatus potest alijs defendere ne in suum su-

um ad venandum ingrediantur, ut dicitur In- stituta. de rerum divisione. Extra tamen lo- ca propria in locis, scilicet publicis venationem animalium, que ad nullius dominium pertine- re dignoscuntur ob propria utilitatem aut recreationem ipsius domini prohibere, non ita iustum videtur: specialiter si generaliter om- nium que capi possunt venatio cum subditorum preiudicio interdicitur: hoc enim non ad principatum seu iustam dominationem, sed ad tyrannidem potius pertinere videtur, cum in publicum damnum huiusmodi prohibi- tio cederet. Non enim populus propter re- gem aut dominum, sed rex aut dominus propter populum est creatus: & ita propriam como- ditatem cum subditorum iactura querere non debent. ¶ Sed nec negandum est de consen- su populi totius quorundam animalium aut vo- lucrū venationem etiam in locis publicis do- mino ipsius populi posse appropriari: & ex tunc posset talis venatio ceteris prohiberi. Huius ratio est clara: quia ex quo terra inter populos divisa est, & unus cuiusque populi terra suis terminis est conclusa, illi populo convenit ius in terra illa venandi, & non ex- tranis, qui ad populum illum non pertinet. Sicut enim terra illa illi populo est appropria- ta, ita & ius terra illa utendi & in eadem ve- nandi est eidem populo appropriatum. Nec dubium est posse populum huic iuri venan- di cedere, si vellet, & illud in regem aut do- minum suum transferre, & eidem appropria- re. Preterea potest unus de populo iuri venan- di in favorem alterius private persone cedere: sicut idem poterit in favorem do- mini seu principis: & hoc idem poterit alius eiusdem populi facere, & alius, similiter qui- libet: sicut totus populus poterit in fa- vorem sui domini ius venandi a se abdicare. Et quemadmodum hoc venandi ius potest ex gratuita & spontanea populi voluntate domino ipsius appropriari, ita similiter po- test id fieri per viam contractus, ut si in hu- jus recompensam dominus alia iura seu tri- buta populo remittat, que alioquin ab illis posset exigere. Potest tertio id ipsum fieri ob consuetudinem antiquissimam, de cuius iustitia nulla est memoria. Ac proinde si in regno aut dominio aliquo talis reperia- tur consuetudo/aut alius titulus ex dictis, quo, scilicet dominus terre solus/aut alius de licen- tia ipsius in locis publicis lepores cunicu-

Enlytate

deh. 1207

separiem

deh. 1207

deh. 1207

deh.

deh. 1207

deh. 1207

deh. 1207

deh. 1207

deh. 1207

Los, per dices, ceruos/aliq; huiusmodi venantur, non est facile talis dominus condemandus: nec ob id, quod venationem huiusmodi prohibet, venit ei absolutio deneganda. Nam ius venandi, & si iure nature omnibus conueniat, non tamen de necessitate, quin possint illo ob causam iustam ad tempus vt laici, vel ad semper vt clerici etiam inuiti priuari. Ac proinde falluntur, qui dicunt hoc venandi ius in publicis locis iure nature omnibus competere, vt nullatenus eodem priuari possint. ¶ Quod si hoc verum est loquedo de locis publicis, a fortiori erit verum loquendo de priuatis aut proprijs locis, que certis dominis sunt appropriata. s. q; multas ob causas possunt domini terrarum subditis venationem in locis illis prohibere, in quibus ius venandi ipsis solis potest appropriari, vel ex consensu gratioso populi, vel ex vi contractus, vel ex antiquissima consuetudine, vel ex priuilegio concesso ab eo, qui auctoritatem ad illud conferendum habet. Hoc modo videmus in Hispania prohibitam esse a regibus/ alijsq; multis dominis in certis locis ipsis appropriatis venationem, etiam in ipsorum dominorum vtilitatem & recreationem. Et tunc ob prohibitionem erit illicita & peccaminosa venatio. ¶ An autem tunc sit peccatum mortale contra prohibitionem venari. Et dixerunt aliqui q; non. Tum quia ipsa venatio notabile preiudicium non affert. Tum etiam quia lex aut statutum, quo aliquid prohibetur, non obligat ad mortale, nisi illud tale sit iure diuino aut canonico prohibitum. Quod tamen non satis caute nec vere dictum esse arbitror. Nam contra solam legem nature contingit mortaliter peccare, vt docet Paulus ad Ro. 1. loquens contra eos, qui in pura lege nature viuentes creaturas potius quam creatorem adorabant, & crimina nephanda committebant, & contra filios parentibus inobedientes; de quibus & alijs concludit dicens. Qui talia faciunt, digni sunt morte, non solum qui faciunt, sed qui facientibus consentiunt. Stat etiam mortaliter peccare contra legem ciuilem aliquid agedo, etiam si iure diuino aut canonico prohibitum non sit. Vt si Imperator aliquid sub pena capitis/ aut membri mutilationis/ aut publice flagellationis/ seu perpetui carceris subeat: supposito q; ad id

subendum iusta causa subsistat, certum est huiusmodi penas non nisi pro peccato mortali infligi. Idem docet Paulus ad Ro. 13. dicens. Omnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit. Nam qui potestati resistit, dei ordinationi resistit. Et loquitur illi de potestatibus secularibus, nam statim addit, timendam esse potestatem non tantum propter iram, sed etiam propter conscientiam. Non enim sine causa gladium portat. Dicit ergo nil esse peccatum mortale, nisi quod diuina, aut Canonica lege prohibitum est, est error. In proposito autem an sit mortale peccatum contra prohibitionem venari, non dubium est, si ad alterius dominum id quod venatione capitur pertineat, cum sit furtum, quod de se mortale peccatum est: quauis id, quod taliter capitur, posset tam parui valoris esse, vt mortale non sit. Desinde, esto q; res sic capta ad nullius dominum antea pertineret, stat huiusmodi venationem mortalem esse, si sub tali pena prohibeatur, que mortalem culpam prerequirit, vt de se satis constat: etiam si lex illa solum ciuilis sit. Sed de his vide Codicem de testamento, vbi quedam regula traditur, ad cognoscendum quando humane leges obligant ad mortale.

Nota

VIBVS premissis breuiter videndum est, an cepta per venationem sint de necessitate restituenda. Et pendet questio ex hac alia, an taliter capta pertinebant prius ad dominium alicuius, an non. Et quantum ad hoc ex dictis patet animalia terre/ & volucres celi/ & pisces maris iure gentium communia esse: sunt autem propria his, qui primo ea occupauerint. Dicuntur autem ab aliquo occupata & apprehensa non solum quando manu alicuius apprehenduntur, sed quando in tali loco ipsius conclusa retinentur, vt non habeant ipsa animalia suam libertatem naturalem eundi quo velint contra voluntatem domini loci in quo detinentur: cum dominus huiusmodi loci facile si vult poterit ea manu apprehendere, foramina occludendo, ne possint exire. Exemplum est clarum de apibus, que in alueo continentur, de columbis, que in columbario concluduntur, de ceruis/ alijsq; animalibus feris, que in nemore aliquo muro aut sepe circumcluso continentur. Iam talia videntur ad dominium

venatio
prohibita
em sit

Restitutio venate

minum ipsius cuius est locus ille pertinere: non solum quando sunt intra locum huiusmodi, sed etiam si inde cum animo redeundi egrediatur. Cum animo autem redeundi egredi discuntur, quamdiu consuetudinem redeundi in eundem locum non amiserunt. Ac proinde qui talia acceperit contra domini loci voluntatem, furtum committit, & tenebitur restituere. Quae omnia satis colliguntur ex instituta de rerum diuisione, & ex partita, 3. titulo, 28.

¶ Si autem venatio fiat in locis alijs non ita circumclusis, quae animalia ipsa suam habeant naturalem libertatem eundi quo velint, ut sunt quae nec apprehensa ab aliquo/nec conclusa in loco alicui sunt: talia efficiuntur ipsius capiētis, eo quod nullius dominum antea pertinere videtur. Et hoc certius est, si in locis publicis venatio fiat, non obstante domini prohibitione. ¶ Si tamen venatio fiat in loco alicui appropriato / non tamen circumcluso / sed penitus aperto, esset dubium, an quod illic contra domini loci voluntatem captum fuerit, sit restituendum, an pertineat ad dominum loci. Et video, nonnullos dicere, quod taliter capta sunt de domino illius, cuius est locus. Mouentur ex hoc, quia illa animalia in loco illo genita & nutrita sunt velut fructus illius loci: modo autem ad eiusdem dominum pertinet fructus rei / & res ipsa, cuius est fructus: & ita qui dominium habet loci, ex consequenti habet dominium praefatorum animalium, etiam si locus circumclusus non sit. ¶ Secundo, quia si quis contra voluntatem domini fundi ingrediatur ad venandum, & venatione aliquid capiat, taliter captum est de domino domini ipsius fundi, ut expresse videtur dicere lex. 16. titu. 23. Partita, 3. & ita dominus nemoris etiam apti dominium habet ad cuniculos / & alia animalia illic existentia. ¶ Tertio idem probant, quia tales domini passim vendunt ius venandi in praefatis locis, & inde suos redditus annuos habent: nec ab aliquo compelluntur huiusmodi redditus restituere: qualiter compellendi forent, si non sua sed aliena / aut communia essent quae sic vendunt.

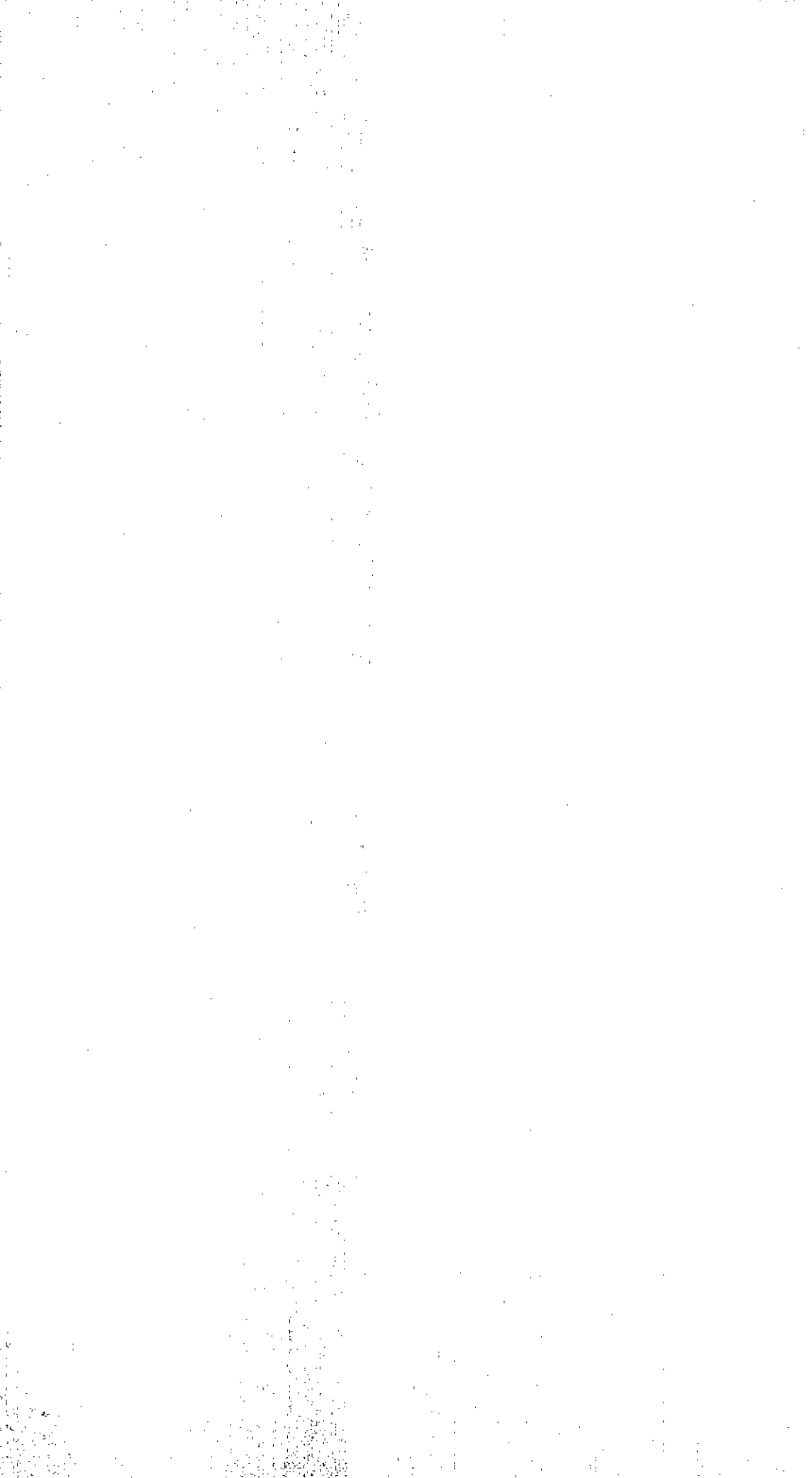
¶ Aliiter tamen ego in praesenti dubitatione responderem, praemissa hac distinctione. scilicet aliud est habere ius ad venandum, aliud vero est habere ius ad rem ipsam, quae venatio

ne capitur. Quod ita sit apertum est: quia dominus fundi ius habet ad actum venandi in fundo suo, si forte illic appulerit fera aliqua, seu ausa nemine prius occupata: non tamen eo ipso habet ius ad feram illam vel volucrem antequam eam capiat, sed tantum communis manet ac si ad fundum illum non peruenisset. Hoc enim dicunt iura supra citata. Hoc etiam idem patet, quia antea rerum factam diuisionem, unusquisque habebat ius ad capendum rem aliquam de communibus / non tamen, ob id res illa erat sua, nec ad dominum & proprietatem eius pertinebat. Similiter nunc uniuscuique continet ius venandi in loco publico (secundo iuris huiusmodi appropriationem) & tamen non ob id unusquisque habet dominium & proprietatem in rem quae in loco publico venatione capi potest antequam eam capiat, ut constat. Potest igitur alicui appropriari ius venandi in certo loco absque hoc, quod feras in loco illo existentes eidem approprientur. Loquendo igitur de locis proprijs non tamen circumclusis, dico dominum loci ius habere ad in loco illo venandum, & iure potest alij prohibere & defendere, ne illic venentur. Quod autem in feris illic existentibus aut in volucribus illic nidificantibus dominum habeat & proprietatem, ego non video: sed talia antequam ab aliquo occupentur, communia sunt, & primo occupati iure appropriantur. ¶ Nec obstant quae supra pro alijs in oppositum adduximus. Ad primum, in quo dicunt huiusmodi feras esse fructum illius loci, dicendum id falsum esse: non enim ex terra illa sponte / aut apposita hominum cultura generantur, sed per maris & foeminae conjunctionem fiunt: aliud etiam est ex terra illa, aliud vero in terra illa huiusmodi animalia generari. Nec ex loco illo aliquid habent / praeterquam quod forte herbas / aut ramusculos comedunt: imo nec hoc forte, sed ad montes certis horis ut comedant / seu ad alienos agros egrediuntur. Forte etiam alibi genita sunt & nutrita, & illic conueniunt, ubi commodiorem reperiunt defensionem seu pastum. ¶ Ad secundum dicerem, legem illam poenalem esse, quae in recompensam iniuriae seu violentiae quam venator domino fundi facit, illic eo iniusto venando vult rem taliter captam ad dominum fundi pertinere: Nec obstat, quod in titulo allegato in praesenti

materia non de legibus pœnalis agitur, sed de rerum dominis, vt potest per alias leges illic positas videri. Quia esto ita sit, non ita in alijs legibus sit de culpa capientis mentio, sicut in hac: ideo non mirum si hæc pœnalis sit, & inter alias non pœnales interserat. Nec enim instituta de rerum diuisione videtur aliud dominum in huiusmodi feris domino fundi prebere/ præterquam q̄ possit prohibere venatoribus ne in loco illo venentur: capta tamē etiam cōtra prohibitionem domini capientis efficiuntur. Quamquam poterit dominus, qui prohibuit, contra ingredientem agere, & iudex compellet eum reddere quod cepit: & tūc dicetur res ad dominum loci pertinere. ¶ Ad tertium dicēdū, q̄ domini nemorū nō ferās illic capēdas vendūt, sed ius venandi: quod quidem sicut est appropriabile alicui domino, ita & v̄ale est: & in alios gratis & pro precio transferibile. ¶ Correlarie sequitur eos, qui in huiusmodi locis proprijs contra voluntatem domini venantur, non teneri in cōscientia capta restituere, nisi per iudicem condemnentur, nec ob id debere illis absolutiōem denegari, si antequam per iudicem compellantur, nolint quę ceperunt restituere. ¶ Correlarie sequitur, si potest dominus contra illos venatores agere actione furti, nō est quia furtum fuerit verum per rei alienę ablationem, sed per alieni iuris venandi vsurpationē: quia ius venandi in loco proprio non nisi domino conuenit: ac proinde qui cōtra eius voluntatem illic venatur, vsū iuris alieni sibi vsurpat, p̄pter quod sua certa pœna contra tales est instituta. ¶ Vnum tamen v̄ides notandum, q̄ quāuis huiusmodi ferę non sint de dominio ipsius, cui⁹ est locus / & ita non proprie cōmittat furtum, qui feras in loco alieno sine licentia domini ipsius capit, ac proinde non teneatur capta per viā restitutionis reddere: attamen quia ius alienum ad venandum sibi illicite vsurpauit, & venatione cepit, quę dominus forte suo iure vtendo cepisset, ideo videtur dominū loci in hac parte damnificasse, a lucro iusto eum illicite impediēdo. Quare si ita sit, q̄ dominus loci ea cepisset, quę hic v̄ator accepit, tenebitur in conscientia tantundem reddere. Secus si non est verisimile, q̄ dominus suo iure vtendo eadem cepisset. Et ius

de est, q̄ quia hi qui presatum ius venandi pro certo precio a domino loci emunt, ad id emūt, vt ea quę potuerint, venatione apprehendant, necesse est eos damnificari, si alij furtiue in eodem loco venantur, & tenebuntur in conscientia reddere / quātum hi qui a lucro iusto impediuntur verisimiliter cepissent. ¶ Nec hoc dicere, est cum opinione supra impugnata coincidere: nam si presate ferę ad dominum domini loci pertinerēt, restituendę forent, siue dominus alicui eas capturus fuisset/ siue non: nec opus esset sententiam iudicis expectare, qui rem captam domino loci reddi iuberet. Nec satisficeret venator, re existēte, aliam equiualem reddendo, sed eādem reddere deberet. Nec ad id esset necessaria domini loci prohibitio, sed eo ipso q̄ venator sine licentia dñi rem illā caperet, teneret reddere, cū tamen iura oppositum determinent. Et si ferę spōte egredierentur, & aliquis in loco publico eas caperet, teneretur eas domino loci restituere, si ad eius dominium pertinerēt: quę tamen omnia videntur falsa. Secundū tamen hanc postremam sententiam ad dānū datum est solum habendus respectus, & secundum damni quantitatem est domino loci satisfaciendum, aut ei, cui dominus loci ius venandi concessit. ¶ Correlarie sequitur, si venator presatas ferās arte sua etiam vetita faciat in locū publicū exire, & ibi eas venetur, non tenetur easdem per viam restitutionis reddere, sed tantum teneretur de damno sicut teneret is, qui venatorem impedit, ne in locis publicis venetur: & ipse impediens in eisdem venetur locis: non quidem tenetur per viam restitutionis, sed per viam damni illati reparandi, prout dictum est. Quāquā qui huiusmodi artibus vetitis feras de locis proprijs ad communia loca extrahit, vbi ea capit, possit secundum statuta & consuetudinem puniri, ac si intra locum prohibitum venaretur. ¶ Si tamen absq̄ arte aliqua venatoris ferę ad loca publica egrediantur, & eas in publicis locis venetur, succeduntur, & non tenetur nec per viam damni reparandi/ nec per viā restitutionis ferās captas domino loci reddere: ex quo in locis publicis ius habet huiusmodi venator ad venandum ea, quę ab alio non prius fuerint occupata. Sec⁹ autem de animalibus in loco proprio circūcluso existentibus:

2
No.

antem debeat esse huiusmodi necessitas, ob quam possint custodes cum capientibus dissimulare, non dicitur sub regula certa. Excepto nisi sit extrema / vel quasi, ita ut vix possint aliter vitam suam & suorum conservare; nam tunc dominus ipse deberet in ipsa suarum rerum captura consentire. Similiter quando iuste / aut verisimiliter presumitur, quod dominus in huiusmodi rerum captura consentiret, ut si capiens sit amicus / aut propinquus / aut alius, cui dominus se gratiam similem faceret si sciret. Multi tamen sunt, qui sine domino licentiam vendendi / & alia preedicta capiendo peterent, ea obtinerent: & tamen si eam non petunt / cum facile possint, non ita dominus in venatione per eos facta consentiret, & tales poterunt per custodes apprehendi / & denunciari. ¶ Si vero prefati custodes extra dictos casus cum quibusdam dissimulent, ut in locis vetitis si cum circumclusa sint venentur, aut de monte alieno ligna scindant, an teneantur domino loci / seu montis tantumdem restituere? Respon. Si certum esset ipsum venatorem aut lignorum scissorem teneri in conscientia / capta suo domino restituere, non esset dubium quin custodes dissimulantes similiter tenerentur, eo quod licet ad prefatum factum non positive sed negative concurrant: attamen ex officio & speciali obligatione tenentur sua custodia dominum loci illius servare. Si tamen principalis eorum captor non tenetur in conscientia nisi ad poenam, idque postquam in ea condemnatus fuerit, videri posset, quod nec ipsi custodes teneantur per alios capta ob suam dissimulationem restituere. Pro nunc tamen non dubito custodes in casu tenendi de damno suo domino ob eorum iniquam dissimulationem illato satisfacere: etiam si principales captores iuxta statuta & consuetudinem patrie in conscientia ante condemnationem non teneantur. ¶ Et hic est vnus casus, in quo cum principalis damnificator in conscientia non teneatur: tenetur tamen concurrentis, eo quod principalis captor diuersa obligatione tenetur ab ea, quam custodes tenent. Nam illi non nisi iuxta statuta & mores patrie tenentur, custodes autem tenentur speciali obligatione, ratione officii, ratione fidelitatis, & ratione iuramenti ad indemnitatem prefatorum dominorum prestandam. Cum ergo dominus ex dicta

dissimulatione maneat lesus, sequitur eos teneri, esto quod principalis lefor in conscientia non teneatur. Et etiam, quia dominus iustus est contra custodes inuitus / quam contra principales, quia hi poterant furari in casu cum periculo poene, cui se exposuerunt: nec amplius debet dominus ab illis exigere, illi autem nullatenus contra officium / fidelitatem / & iuramentum dissimulare poterunt. Adde quod ad id sunt suspendiati, ut si deliter prefata loca custodiunt: ideo tenebuntur domino iuxta quantitatem illati damni, aut iuxta quantitatem poene, que de iure erat domino applicanda, si ipsi non dissimulasset, & optio erit apud dominum. ¶ Si denique custodes cum venatoribus dissimulent se abscondentes, ut alij libere vetita capiant, ut ipse postmodum eos apprehendant & puniri faciant, peccant huiusmodi custodes. Primo contra preceptum de corrigendo fratre: non enim minus tenemur fratrem a peccato seruare ne cadat / si possumus, quam postquam ceciderit eum a peccato eleuare. Peccant etiam contra fidelitatem domino loci debitam: quia tenentur damnum eiusdem prout poterunt euitare. Peccant, contra charitatem ad proximum habendam, quam tenentur, dum absque propria factura possunt, illius damnum euitare: modo autem ex prefata dissimulatione hec omnia accidunt, venatores in peccatum reale incurrunt dominus loci rebus suis iniuste spoliatur: & ipsi spoliantes in poenam statuti seu legis contra tales institutam similiter incurrunt: que omnia commode possent per custodes, si dissimulare nolissent, euitari. Ac proinde non sunt a culpa immunes, & si poena contra venatores apposita sit personalis / aut talis, quam in commoditatem domini loci spoliati non cedat, tenebuntur domino de damno suo dissimulatione illato. Secus alias. Venatoribus autem, qui poenam luunt, quam non soluerent / nisi custodes dissimulassent, non tenebuntur de damno, ex quo ipsi huiusmodi poenam meruerunt. Nec obstat, quod custodes prefati ad preedictum damnum sua dissimulatione negativa concurrerunt, cum ex officio tenerentur non dissimulare: non inquam obstat, quia mutus / qui ex officio ad loquendum tenetur, si inde leditur is, ad cuius indemnitatem officium suscepit, tenebitur illi, non tamen alijs / pro quibus tale officium

minime susceperat.

De gabellis nō de fraudandis. Questio decimatercia.

Sicut pre-

terea in gabellarum solutione furtum cōmitti, sicut econtra in earumdem impositione/ & exactiōe multos in debite grauatis:

enim quibus qualiter se confessores habere debeant, a multis eorum est dubitatum.

Ideo nūc breuiter quedam sunt inquirenda, tā de his, quę gabellas imponere & exigere possunt, quā de his, qui eas impositas soluere tenentur, vt inde pateat, quando in his locum habeat restitutio. Et accipio gabellam large, vt se extendat ad collectas tallias/guidagias/sindagias/pedagias, thelonea, aliāq; huiusmodi, quę ex diuersitate rerum soluendarum/seu personarum, diuersa nomina sortiuntur. Nominibus tamen omissis, apparet gabellam aliquando solui de bonis ab homine possessis, idq; iuxta subditorum facultatē, & dicitur collecta.

Aliquando de bonis venditis, quam quidē venditor soluit, & dicitur vulgariter/ alcabala. Aliquando de bonis emptis, quā emptor soluit, de rebus ad cibum & potū pertinentibus, & dicitur/ assisium. Aliquando de bonis, quę per certa loca portantur / seu vehūtur, & dicitur / uestigal / seu guidagiū, seu Pedagiū. Aliquando de bonis ex maris acquisitis, & dicitur Theloneū. Aliquando de bonis inuentis / seu aliter cōquisitis, quę varias habent nūcupationes. Hęc autē si iuste imposita sint, soluenda in conscientia veniunt: secus si iniuste. Et refert loqui de gabellis nouis impositis / aut de veteribus, de quorum initio nulla est memoria.

¶ Vt igitur quę nouiter imponūtur iuste sint, tria ad minus requiruntur, scilicet autoritas / causa / & forma. Autoritatem eas imponendi habent Imperator, Papa, Concilium, & Rex, & antiquissima consuetudo, de cuius initio nulla est memoria, vt declarat Innocentius. cap. Super quibusdam. de verborum significatione. vbi dicitur. Duximus declarandum illa esse pedagias, guidagias, salinarias interdista, quę non apparent Impe-

ratorum, vel regum, vel Lateranen. Concl. li) largitione concessa, vel ex antiqua cōsuetudine a tempore cuius non extat memoria introducta. Idem habetur in sententia de censib⁹. cap. Innonamus, in antiquis. In hoc tamē locum habet prescriptio iuxta cōmunē doctorū sententiā: quia multireges/ aut ciuitates/ aut populi/ aut domini temporales iura principis in hac re prescripserunt, qui possunt nouas gabellas imponere: quod quidem ius potuerunt ex antiquissima consuetudine eas imponendi acquirere.

¶ Secundū requisitum est causa. Hęc autē est necessitas vel utilitas publica: non enim talia imponenda sunt ob principis/ seu domini priuatam utilitatem: quando quidem non populus propter regem, sed rex propter populum est institutus. Possit tamen tanta esse principis aut domini inopia / seu rerum penuria, cui cōmunes reditus nō sufficerent, qui pro ipsius debita sustentatione possit gabellam subditis imponere, quod non tam in priuatam domini/ quam totius regni/ seu resp. utilitatem redundaret: maxime si rex illam inopiam incidit, rem sui regni utiliter agendo, puta si in bello pro sui regni defensione habito, aliāue ob causā, quę ad regni utilitatem attinet, de pauperatus est. ¶ Vnde si rex bellaturus/ aut rem aliam acturus a suo regno egredietur, & inde consumptis facultatibus in penuriam deueniat, esset videndum, an necessitate an voluntate ad bellum processerit, si necessitate/ aut publica utilitate motus fuerit, vt ad iniuriam sibi aut regno suo illatam vindicandum, seu inferendam impediendū, aut ad hostium potentiam extenuandum, aut ad iussum seu exhortationē Papę pro ecclesię defensione contra infideles processerit, aut dñiq; ob alias necessitates / seu causas fidei/ ecclesię/ aut regno suo conuenientes suas cōsumplerit facultates, vt regem nostrū Carolū zelo sanctissimo aliquoties motum esse credendum est, iustum est, vt subditi contribuant: & tunc iuste poterit gabella imponi, & collecta a subditis exigi. Si tamen nō sic egressus est, sed animo. scilicet alia regna/ ciuitates, & loca subijcendi, aut laudē & gloriam humanam acquirendi, & sui conatus posteris memoriam relinquendi: unde nulla suo regno crescat utilitas, tunc & si in penuriam incidat, subditi nō ita tenentur eidem

prescriptio

Causa

171

olista

mbra

sigla

vestigal

habuerit

z

historia

consue

ndo in

removio

El empadō don Carlos

ei dem ultra cōmūes reditus cōtribuere, si ipse alioqui potest sibi de necessarijs prouidere. Similiter si redditus suos inaniter & nō in bonum suę resp. consumpserit, aut alijs prodige donauerit, aut si ad bellum pgressus tenere in eo se gesserit, & in alijs huiusmodi casibus ad egestatem deueniat, id illi venit imputandum: nec iustum est in talibus casibus nouis exactiōibus subditos grauari, si, vt dixi, ipse potest alijs suis necessitatibus subuenire. Hęc in sententia Tho. in epistola ad Ducissam Brabanticę. Ter ti um re qu is i t u m e s t q u a l i t a r e m q u i a l i q u e m u n d e b e n t e q u a l i t e r u m p r o p o r t i o n e g e o m e t r i c a m s u b d i t i s i m p o n i t g e o m e t r i c a m s u b d i t o r u m f a c u l t a t e. Adde huic moderamen: nam non maiores prestationes debent imponi, quam causa, propter quam imponuntur exigat: alioqui in ea parte qua exceditur, iniusta est exactio, ob causę iuste defectum; & excessus venit restituendus. vt habet cap. Quia pleriq. de immunitate, vbi taliter extorta ultra quam causa exigat, restitui mandantur, & tantundem pauperibus reddit. His igitur consurrentibus iustificatur gabellę seu prestatōes impositę, & ita iuste poterūt recipi sicut & imponi: ac proinde quę sic fuerint acquisita, non veniūt restituenda. E contra vero aliquo ex his deficiente, iniquę sunt & iniuste exactiōes, & ita nec iuste imponi nec recipi possunt, sed si recepta fuerint, sunt restituenda. Nouis in super gabellas aut pedagia nō tenentur homines soluere, nisi constet ea legitime & p causa iusta imposita esse: alioqui ius ea ini qua esse preßumit. Pro quo facit cap. Quāquam, de censibus, li. 6. & cap. Peruenit, de censibus in antiquis. Vbi dicitur, qd vt census solui debeat, oportet ad quid, & quādo soluendus sit presciatur.

De veteribus autem gabellis, de quarum initio nulla est memoria, discendum qd dominus potest eas exigere & recipere. Nec curādū est, quam ob causam fuerint impositę, nec si cessauerit, vel non cessauerit causa, propter quam inductę fuerint, cum de earum initio & causa nulla sit hominū memoria: vnde in casu iuste pro recipientibus preiudicatur, qd ob iustam causam, & cum debita autoritate fuerint impositę. Itaque in his non video causam scrupulos ingerē

di, & eos, q in antiquissima consuetudine sunt & prescripta inquietandi: maxime si eos ab exactiōe gabellę presate cessaturos non speratur. Sed forte aliquis obijciat, qd quando nōn constat quam ob causam & ex cuius autoritate fuerit aliqua gabella imposita, non potest iuste exigi, non obstante antiquissima consuetudine. Nam cap. Super quibusdam supra citatum videtur declarare, quis possit gabellas imponere, dicens in sententia, qd Imperator/Rex, & Cōcilium, & qui id ex antiquissima habent consuetudine: modo autem aliud est aliquem habere ius imponendi gabellas ex antiquissima consuetudine eas imponendi: aliud vero est ius exigendi gabellas. Multi enim domini eas ex antiquissima cōsuetudine exigūt & recipiunt, q tamen eas imponere/aut impositas augere non possunt. Respon. Ino textus ipse de vtroq. videtur loqui, s. de gabellarum impositiōe, & de earum receptiōne, & in sententia ait, qd imponi nisi ab Imperatore / Rege/ & Concilio non possunt: & nisi ab his imposita fuerint, aut nisi ex antiquissima cōsuetudine introducta sint, iure recipi/aut exigi non possunt, cum sint interdicta. In quo innuitur, qd etiam si nō constet cuius autoritate sint impositę, si tamen consuetudo eas exigendi & recipiendi sit adeo antiqua, de cuius initio non constat, iure recipi possunt. Quod est in fauorem multorum dominorum particulariū, qui ex antiquissima consuetudine gabellas collectas/pedagia/altaq. obsequia in terris suis exigunt, non aliam causam preter huiusmodi antiquissimam cōsuetudinem habentes, qui non sunt in hoc facile condemnandi: nisi forte talis esset exactio, quę in notabile subditorum grauamine cederet, nā tunc per temporis tractum non esset excusanda talis exactio.

Et iam est questio, an postquam aliquę tales exactiōes iuste impositę fuerint, obligent in conscientia debitores ad earum solutionem, an possint potius subditi / seu transeuntes, salua conscientia eas defraudare, ita vt non teneantur ad restitutionem. Video quosdam doctores tenere, quod licite possunt homines gabellas & pedagia salua conscientia defraudare, quodque postea non tenentur in cōscientia eas restituere

CODEx DE RESTITVTIONE.

re, eo q̄ putat leges de pedagijs & gabellis /
 alijsq̄ huiusmodi impositionibz pœnales
 esse: leges autem pœnales in conscientia nō
 obligant ante condēnationem, vt vulgari
 ter ad id citatur glosa, cap. Finistas, 12, q. 2
 &c. Ad sciendum autem quādo lex aliqua
 humana in conscientia ad culpam obligat
 aut non, sic distinguunt. Quia vel lex est
præceptiua & nō pure pœnalis, etiam si pœ-
nam apponat, & tūc quodāmodo duo sta-
tuantur: alterum est id de quo principaliter
lata est lex: alterū vero est pœnæ solutio.
 vt si forma legis sit talis, præcipimus, man-
 damus, statuimus, &c. vt homo aliquid ta-
 le faciat sub pœna decem aureorum. Et ita
 potest de alijs exemplificari. Et tunc dicūt
 certum esse legem illam obligare in conscien-
 tia ad id, de quo primo lex ip̄a lata est.
Est alia lex, quam pure pœnalē esse dicunt,
vt si nō duo, sed vnum tātum per eam sta-
tuatur. vt si forma talis sit. Qui tale aut ta-
le fecerit, soluat tantum: aut qui non ma-
nifestauerit omnia quę in via portat, cadat
in cōmissum, vbi nō ponitur verbum ali-
quod præceptiuum, sed sola pœna soluēda:
& tunc tales leges nō obligant ad culpā.
 Probant hoc exemplo. Si dominus cum ser-
 uitore legem fecerit, q̄ die, qua nō affuerit
 mensē sui domini, certam partem salarii si
 bi deputati perdat, nemo diceret seruitore
 illum mensē deficiētem peccare, quāuis pœ-
 nę statutę obnoxius sit.
 ¶ Verum aliter in presentiarum videtur di-
 cendū, q̄ lex eo ipso q̄ lex est & iusta, obli-
 gat in cōscientia ad culpā vel mortale vel
 venialem secundum condēntis intentionē
 & materiam subiectam, vt alibi explicui-
 mus. Si enim lex est & iusta, consona est re-
 ctę rationi: ac proinde si legislator intendat
 per eam obligare, subditi tenentur: alioqui
 contra legem & contra rectā rationem, &
 cōtra intentionem legislatoris agentes, nō
 peccarēt. quod est cōtra omnē philosophiā
 moralem, est contra doctrinā Christi, qua
 iubemur / vt nostris superioribus obediamus,
 prout Paulus aperte ad ro. 13, dicit, ois
 anima potestatibus sublimioribz subdita
 sit. Et illis statim docet esse parendū, nō so-
 lum propter iram, sed propter cōscientiā.
 Vbi loquitur de potestatibus secularibus,
 vt constat, cum dicat non sine causa, gladiū
 portant, &c. ¶ Deinde si lex pœnalis iusta

est, iuste igitur pœnam illam statuit: pœna
 autem iuste nemini nisi propter culpam de-
 bet infligi: igitur qui in pœnam legis inci-
 dit & iuste, prius opus est culpam incurrat
 veram vel præsumptam, imo verā. Quāuis
 enim iudex aliquādo pœnam infligat sine
 culpa vera, sed tantum præsumpta, seu false
 probata. Lex tamen vnde non debet inius-
 ria nasci, culpam veram præsupponit; vt lo-
 cum habeat pœna per legem statuta. Iuxta
regulā de ex cōmunicatione a iure, quę nū-
quam ligat, vbi culpa vera non præcessit.
 ¶ Præterea specialiter in presentī materia
 patet culpam esse & contra conscientiā ga-
 bellas defraudare iuxta doctrinā Pauli ad
 ro. 13, dicentis. Reddite omnibz debita: cui
 tributū, tributū: cui vestigal, vestigal: cui
 honorē, honorē: et nemini quā debetis.
 Talia etiam regibus & temporalibus dñis
 debent Christus significauit, quādo dixit.
 Reddite quę sunt Cæsaris, Cæsari: & quę sunt
 dei, deo. Ac p̄inde qui iustas gabellas aut
 pedagga defraudat, peccat, & restituere ten-
 tur. ¶ Cōfirmatur hoc idem. Quia si sub-
 diti non tenerentur huiusmodi tributa sol-
 uere, sed tantum essent subditi iustitōe obli-
 gati ad ea soluendum, vel se pœnæ cōtra nō
 soluentes in iustitę exponendum: iniuste er-
 go compellerentur per iudices ea soluere.
 Iniuste etiam reges ea exigerent / vel recipē-
 rent, si non absolute / sed sub disiunctiōne
 deberentur. Nam si debitor ad duo sub di-
 siunctiōne tenetur, liberum est ei quod ex il-
 lis maluerit soluere. Iniuste etiam domini
 tēporales tributa huiusmodi his, qui vul-
 go arrendadores dicuntur, venderēt. Nam
 aut vendunt quā suū est, aut sibi debitū, vel
 quod alienum est. Si secundū, iniusta est vē-
 ditio. Si primū, igitur iniusta est harum ex-
 actionū defraudatio, & ita intentū. ¶ Nec
 obstant, q̄ pro altera sententiā solent afferri:
 Primum, q̄ lex pœnalis nō obligat āte sen-
 tentiā latā: nam hoc intelligitur de obliga-
 tiōe soluēdi pœnā, & verū est. Sec̄ de obli-
 gatiōe id agēdi, quod lege statutū est. Adde
 quod lex de huiusmodi tributis soluendis
 non est pure pœnalis, sed postquam le-
 gitima auctoritate sunt aliena appropriata, sua
 sūt, & sibi debita, & p̄ cōsequēs lex natura-
 lis est q̄ dicitur & iubet, vt soluantur ei, cui de-
 bentur, & pœna cōtra nō soluentes apponit-
 tur tanquā contra eos, quia, quę debet sol-
 uere nolūt.

qn. lesbn
 nam obli-
 gat in con-
 scientia
 ad culpam

metam
 in por
 ante
 de puz
 p̄pion
 onela
 vol q̄ de
 129. ju
 roine vbi
 de p̄ h̄
 co.

expro m̄h
 m̄rio.
 a j̄nee

vere nolunt. ¶ **Secundo.** Exēplum quod de seruitore allegatum est, nō est simile. Illud enim non dicitur lex/ seu statutum superiōris subditis datum, sed est pactum quoddā seu cōtractus inter dominū & seruitorem initus, quo seruitor se obligat ad semp mē se dñi pro certo stipendio assistendum: q̄ si unquam defuerit pro rata de statuto stipendio tollatur. In casu autem nostro non est pactum vel cōtractus inter dominū & subditos, sed lex illis tanquā subditis imposta, ad cuius obseruatiā possunt inuiti compelli. ¶ **Tertio** quod posset aliquis obijcere est: quia si subditi tenerentur in conscientia huiusmodi tributa soluere, sequit̄ q̄ si se pœnē exponāt, & pœnā legis incidāt/ & soluant, manerent obligati soluere gabellā omissā. **Dicendū** consequēs esse cōcedendum, nisi is, cuius interest, pœna ipsa contentus sit, vt supra de his, qui fraudulenter in locis alienis venantur/ piscātur/ & ligna sciendū, dicebamus. ¶ **Nec tamē** vniuersa liter negotio posse dari legē pœnalem, quē ad solam pœnam & nō ad culpā obliget, si. f. ipse legislator animum ad aliud/ quā ad pœnam obligandi nō habeat: qualia sunt multa statuta collegijs/ religionib⁹ atq; communitatibus tradita. Iusta enim non sunt sub pœna peccati, sed sub pœna ip̄ legis seruāda, etiā si id quod fieri statutū est, sit ratio recte cōsonū. Nec enim omnis recta ratio obligatoria est, nec opus est legislatorē aliquid iuxta rectam rationē statuentē habere animum obligandi absolute. ¶ **Hic tamē** videtur notādum, q̄ in certis locis, in quib⁹ pedagia seu vestigalia solui solent transeuntes, non plenarie veritatem rerū manifestāt, nec ob id indistincte sunt obligandi ad restituendū quod sup̄suerunt. Potest enim pedagiorum collector cōmittere debitoribus, vt ipsimet dicant rerū seu mercium quātitatē. Q̄ si id illis in cōscientia eorū/ aut sub iuramento comitatur, nō dubiū, quin teneantur totam veritatē manifestare, & eā nō plene dicētes peccāt, & id in quo collectorem defraudant, restituere tenentur. Similiter si collector ita illis veritatem dicendam committat, vt nec sub iuramento, nec iuxta eorum conscientiam aliquid exquirat, sed simpliciter illis remittit, vt rē manifestent, idq; confidens eorum fidelitati, ex qua fiducia non nisi simplicem manifestationem ab

eis exigit, tenentur totam veritatem dicere, alioqui peccant, & tenentur integram gabellam soluere/ seu restituere. Si autem collector ideo simplicem loquelā ab illis exigit, quia non intendit ab eis totum debitū recipere, sed illis condonare intēdit, quia. f. amici sunt, aut viam illam frequentant, unde frequēs lucrum ipsi collector accrescit, aut ne illi per aliam viam res suas deportēt, aut ob aliam huiusmodi causam: tunc nec tenentur totam rem manifestare, nec occultatum tenentur restituere, eo q̄ interuenit collectoris expressa aut tacita condonatio.

Caveant tamē debitores a mēdacio: quod in hoc casu frequenter solet interuenire, & si interueniat, peccatum erit. An tamē teneatur occultata restituere nec ne, ad animum collectoris, cuius interest, est recurrendum, si. f. donare intendat aliquid/ aut nō.

De gabellis soluē-

dis causa earū cessate. **Questio** deci maq̄rta.

Verit v-

tra an cessante causa, ob quā fuerunt gabella seu pedagia imposta, cesset ipsa gabella, ita vt non amplius sit necessarium eam soluere. Et vt deo passim doctores dicere, q̄ cessat in casu gabella/ seu pedagium. Pro qua sententia arguitur. Primo, quia cessante causa/ cessat effectus vt habetur cap. Post trāstationem. de renunciationibus. Et cap. Cum cessante. de appellationibus, & alijs multis iuris. Specialiter. l. Cum pater. ff. de legatis. 2. vbi est textus ad literā, q̄ dictū generale restringit ad rationē dispositionis. & cōtra tenore verborū. Exēplū grā. Legauit mulier oia bona materna fratrib⁹, ne cū auiculis suis q̄ndā cōtrouersiā filius habeat. Q̄ legatū generale ad ea bona solū restringit. q̄ coia cū fratribus habeat, eo q̄ cōstas solet cōtrouersiā parere. Ex ratione em̄ & causa dispositionis, sumit̄ noticiā intētionis ipsi⁹ legislatoris, ad quā potius/ quā ad verborū sonū est attendēdū, iuxta regulā iuris. Nō dubiū est i legē impingere. & c. Nec refert vtrū lex causā exprimat/ vel pbabili rōe/ seu idubitatis cōiecturis colligi poterit. Q̄ dixerit ppter eos q̄ dicūt, q̄

*formis in
is refat
pa lex.*

cessate causa legis, cessat & ipsa lex, quando
causa est in lege expressa: imo si expressa no-
lit, modo sit probabili cōsuetura cognita,
 procedit maxima huius rationis. ¶ Secun-
 do idē patet de p̄cepto euangelico, quo te-
 nemur fratrem peccantē corrigere. Matth.
 .18. Cuius causa est emēda seu correctio fra-
 tris. Si tamen constat nostram correctionē
 minime illi profuturam, cessat obligatio il-
 lum corripiendī, iuxta illud Augustini. Si
scirem tibi non prodesse, non te terrem,
non te admonerem. De p̄nitentiā dist. 7.
 Si quis. &c. Ita etiam quod ait Paulus. 2. ad
 Thesa. vltimo. Denunciam⁹ vobis fratres
 in nomine domini, vt subtrahatis vos ab
 omni fratre ambulante inordinate. Quod
 p̄ceptum cōmuniter limitatur ad rōnem
 p̄scriptam, quātum, scilicet ad nostram/vel alto-
 rum cautelam/aut fratres reductionem vti-
 le aut necessarium fuerit. Si igit Pedagiū/
seu guidagiū ob aliquam causam finale
fuit impositum, sequitur q̄ ea cessante/ces-
sat & impositio atq; lex. Et ita si huiusmo-
 di causę cessatio nota sit hominib⁹, peccāt
 qui pedagia exigunt, & non peccāt qui ea
 defraudant, nec restituere tenentur. ¶ Ter-
 tio idem videtur ex dictis, quia ad hoc, q̄
 gabella seu pedagogium iuste imponatur/vl-
 tra autoritatem/ & equitatem/ seu modera-
 men, requiritur causa legitima, quę si defue-
 rit, nō dubium impositionem esse iniustā/
 & nō obligatoriam. Ac proinde eo ipso q̄
 causa cessat, locum impositio non habet.
 ¶ His tamen non obstantibus, visum mi-
 hi aliquando est, & nunc etiam videtur ali-
 ter respondere distinguendo, supposito nā
 que q̄ pedagogium ob certam causam fuerit
 institutum, certūq; sit causam illam cessas-
 se, esset videndū, an causa illa cessauit a pau-
 cis annis, qui non sufficiunt ad p̄scribē-
 dum ius exigendī & recipiendī huiusmo-
 di pedagogium: & tunc cessat obligatio sol-
 uendī tale pedagogium. Quia sicut pedagogium
 sine causa iusta subsistente de nouo institui
 non potest, ita & eadem lex contineri sine
 causa iusta non potest: alioqui cum causa &
 rō legis sit aia legis, cōsequēs est, rōne hac
 & causa cessante, legē ipsam mortuā mane-
 re. Si tamē causa illa cessauit a multis ānis,
 q̄ ad p̄scribēdū sufficiūt, & interim peda-
 giū solutū est, tunc licet non vi legis prime
 uę, tamē vi p̄scriptionis veniūt pedagia

huiusmodi soluēda, si. s. tantū sit tēpus / per-
 quod causa cessauit, vt de initio cessationis:
 nō extet memoria: tūc enim sicut iuste ob
 antiquissimam consuetudinem recipiunt,
 ita & ob eandem p̄scriptā iure debentur:
 nec defraudari possunt: & defraudata sunt
 restituenda. Hoc enim videtur ex dictis col-
 ligi: sicut enim antiq̄ssima consuetudo dat
 facultatem huiusmodi gabellas & exactio-
 nes iponēdi, a fortiori dat facultatē eas ab
 antiq̄ impositas & receptas exigēdi. & reci-
 piēdi. Et q̄ ius eas exigendī sit p̄scriptibi-
 le, patet quia oēs res & iura p̄scribi possūt de
 se, exceptis his, quę iure excipiūtur: qualia
 nō sunt huiusmodi iura gabellarum. Qd
 si id verum est, pedagia, s. non cessare in ca-
 su, quo certum sit causam cessasse, a fortio-
 ri erit verum casu, quo de causa impositio-
 nis dubitetur, & de ipsius causę cessatione:
 cum sola antiq̄ssimi temporis p̄scriptio
 sufficere videatur. ¶ Forte cōtra quis obi-
 ciet, q̄ in p̄senti casu p̄scriptio non habeat
 locum: tum, quia in tributis publicis p̄-
 scriptio nō currit, vt notare solēt doctores.
 cap. Dilectio. 16. q. 7. §. Potest. Tū etiam, quia
 cum mala fide non currit. Si igitur domi-
 ni temporales p̄fata pedagia exigentes/sci-
 unt causam ob quam fuerunt imposita ces-
 sasse: sequitur eos malę fidei possessores esse.
 Tum etiam, quia contra ignorātes nō cur-
 rit p̄scriptio. Cū ergo subditi/vel omnes/
 vel multi eorum ignorent causam subsiste-
 re, sequitur, &c. ¶ Respo. hec non militare
 contra propositam respōsione. Nam in ca-
 su possunt omnia concurrere, quę ad p̄-
 scribēdū requiruntur. s. titulus exigendī p̄-
 fatas gabellas. Quia licet de initio illi⁹ im-
 positionis non cōstet, iure & iuste p̄sumitur
 ab habēte autoritatē factā esse. Scđo bona
 fides potest illic concurrere, etiā cognito q̄
 causa cessauerit, p̄supposito q̄ bōa fides di-
 catur ea, qua homo pbabiliter credit, se li-
 cite rē possidere/quā possidet, vt postea quā-
 do de p̄scriptiōe ageť, patebit. Tertio tēpo-
 ris lōgitudō in casu nō deest, vt suppono.
 Nec obstat cap. Peruenit de cēsib⁹ in antiq̄s:
 quia p̄cedit de cēsib⁹ nouiter impositis. Vide
 spm, & nota glo. ibidē, q̄ huic mostrę sentē-
 tię fauet. ¶ Qñ ergo i oppositū arguit, q̄
 in tributis non currit p̄scriptio, id proces-
 dit de debitoribus tributorū, quę cum res-
 p. debita sint, debitor ab eorū solutione p̄
 temporis

*8
Mo.*

istitutio.

1
17
117

temporis tractū nō excusatur. Secus autē de iure ea exigendi, hoc enim præscribi potest. ¶ Quando secundo dicebat præscriptionem nō currere cum mala fide. &c. eo admissio dicendum q̄ in casu præsentis, esto q̄ domini temporales sciāt causam impositionis cessasse, possunt bonam fidem habere, credentes se iuste & iure posse talia tributa exigere/ si non ab causam primæ impositionis/ saltē ratione præscriptionis, quamq̄ hoc non curreret de illis dominis, qui vīuebant eo tempore, quo illis scientibus causa impositionis cessauit, aut paulo ante: currit tamen de successorib⁹ tempore quorum nō extat memoria cessationis cause. ¶ Quādo tertio arguebat q̄ præscriptio non currit contra ignorantes, eo admissio, in casu nostro procedimus, quādo certum est causam primæ impositionis cessasse, ideo obiectio non habet locum. Et esto multi subditi ignorēt, an causa subsistat nec ne, facile tamen possunt ab alijs peritoribus si uolunt/informari, quod cum non uelint, perinde est, ac si in gabellarum solutione consentiant. Itaq; uidetur probabilis præfata responsio, q̄. s. quamuis causa primæ impositionis cessauerit, successit tamen alia causa, q̄ iure potest & debet solui gabella præfata. s. præscriptio. Adde q̄ successu temporis dominorum status & expensę, et per consequens necessitas crescūt, ut uix possint cum antiquis & proprijs redditib⁹ statum suum sustinere, unde si præfate gabellę aut tributa illis amouerentur, esset forte necessarium subditos per aliā viam grauare, aut necessaria ab eisdem exigere, ut huiusmodi necessitatibus dñorum uideat. ¶ Correlarie sequitur non esse opus iudicem adire ad hoc, q̄ subditi ob cessationē cause præfate impositionis a solutione pedagogicū huiusmodi sint immunes. Nam si a paucis enis causa cessauit, subditi id sciētes, tute poterūt pedagoga defraudare, nec tenēt ea in cōscientia soluere, absq; iudicis sētētia. Si autē a multis annis cessauit, de cuius initio nō extat memoria, tenēt ea in cōscientia iure p̄scriptiōis soluere, absq; etiā iudicis sententia. Quāquā adire iudicē q̄ sup re sētētiā ferat ad hoc deseruēt, ut sciāt subditi, an possint i foro exteriori cōpelli ad eorū solutionem/an non. Deseruēt etiam, si dubitaret se teneri/ aut non teneri ad ea soluendum.

¶ Ex his patet solutio ad rationes supra factas. Ad primum, cessante causa, cessat effectus. procedit de causa precisa sine qua nō. Ut si non esset nisi unica causa ipsius effectus. In casu autē præsentis alię sunt cause superuenientes ultra causam primā impositionis præfate. s. præscriptio, & succedentes dominorum necessitates, &c. ¶ Quod in secundo arguebatur de præcepto corripiendi fratrem, non est simile, quia in illo unica datur causa præcepti de corripiendo, s. correctio ipsius delinquentis, ideo si illa non speratur, cessat præceptum pro tūc. ¶ Quod tertio arguebatur. s. q̄ huiusmodi gabellę requirunt causam, quę est publica necessitas. Respon. q̄ ad gabellas imponendum causa talis requiritur, post impositionem uero facta est aliam causam legitimā ad eas exigendum concurrere, etiam si eadem causa primæ impositionis non subsistat, ut in casu.

A L I V D dubium de pedagogis seu guidagis, quę pro uis affecurandis sūt instituta, si domini in uiarum affecuratore sint negligentes, an teneantur transcentes pedagoga in conscientia soluere. Loquor de pedagogis & guidagis iuste impostis/ sicut & imponi possunt: nam quamuis dominus temporalis ex officio teneatur prouinciam sibi commissam purgare & uias affecurare: nam ad id illi communes reddit⁹ sunt statuti: stat tamen huiusmodi redditus non semper sufficere, ideo tunc poterit accedere legitima autoritate iuste pedagium/ aut guidagiū imponi, aut etiā ob alias causas rationabiles, & tūc procedit dubitatio. Gabriel cum Angelo & Baptista/ alijsq; multis dicit q̄ non, sed possunt ea non soluere & occultare, modo a mendacio caueāt: nec defraudata restituere tenentur. Pro quib⁹ facta ratio supra facta, quia cessante causa finali legis, cessat lex. Cum ergo causa legis in præsentis fuit, ut domin⁹ uias affecuraret, sequitur. &c. Tum etiam, data ob causam/ causa non sequuta reputatur. ff. de conditionib⁹ ob turpem causam. Pedagoga autem præfata dantur ob causam illam, s. ut uie affecurentur. Tum etiam, si ex contrahentibus alter id, ad quod ratione contract⁹ tenetur nō cōplet, alter erit a debito immunis: in casu autem perinde est, ac si domini cum transeuntibus cōtraxissent: ille de affecurandis uis:

hi autem de soluendis pedagijs. Ac proinde de dominis nō asscurantibus vias, non tenentur transeuntes ad pedagogorum solutionem. ¶ Preterea domini, qui in vijs asscurandis sunt negligentes, non possunt tute pedagja recipere, sed si acceperint, tenentur ea restituere: igitur nec transeuntes in casu tenebantur ea in cōsuetudine soluere: ex quo illis dominis negligentibus debita non sunt. Antecedēs probat a simili: nam clericus beneficiatus suum officium negligens adimplere, nō potest tute redditus beneficij percipere, sed si perceperit, tenetur eos restituere, quos suos ob negligentiam officij minime fecit. Similiter stipendiatus pro opere aliquo ab eo agendo, tenetur stipendium reddere/seu restituere, si opus pro quo fuit stipēdiat⁹ omittat, vt patet de aduocato, de cathedratico, & de quocunq; alio ad opus aliquod conducto seu locato. &c. Igitur sic erit in pposito.

¶ Contra horum tamen sententiam videtur in primis doctores supra citatos nō factis sibi coherere. Nam dicunt p̄fatos dominos temporales in viarum asscuracione negligentes posse pedagja recipere, & ad eorum restitutionem non teneri. & q̄ subditi in casu possunt talia pedagja nō soluere sed possunt ea defraudare, & defraudata non tenentur restituere sic vt tenere Gabriel in. 4. Nam q̄ro vel dominus/ vt p̄fertur negligēs habet ius ad exigēdū & recipiendū p̄fata pedagja/ vel nō. Si sic, igitur transeuntes tenentur ea dominis soluere, nec possunt ea defraudare. Si non, igitur domini tenentur / si ea receperint restituere: ex quo nullo iusto titulo ea recipere potuerūt: cū nec ratione donacionis (quam transeuntes facere non intendunt/ quando pedagja soluūt) nec ratione debiti, cum ea debita non sint. ¶ Possent igitur p̄fatum opinionē in parte defendēdo probabiliter teneri, q̄ p̄fati domini possūt pedagja recipere, & recepta non tenentur restituere, non obstante q̄ in vijs asscurandis sint negligentes, nec ob id transeuntes a debito soluendi pedagja deobligantur, eo q̄ vt videtur ex doctoribus post Hostiensē collegi, & tenet Gabriel vbi supra q̄stioe. 8. obligatio dominorū de asscurandis vijs nō est categorica/ sed distictiua, qua tenet diligentia & expēsas si oporteat apponere quaten⁹

vijs sint tute/ vel in defectum huius transeuntes reddere indemnes: & quodcunq; horū faciat, tutus est pedagja recipiendo, & satisfacit debito, quo tenet. Supponimus enim legem de tali pedagjo soluēdo iustam esse. Obligat igitur dominum vt vias asscuret vel si negligens sit, transeuntes reddat indemnes. Transeuntes autem obligat, vt instituta pedagja soluant. Et sicut domini diligentiam in vijs asscurandis adhibentes satisfaciunt debito quo tenentur, etiam si transeuntes cōtingat spoliari absq; hoc q̄ huiusmodi dāna reparerēt, ita cōtra si dāna reparent, satisfaciunt, etiam si in viarum asscuracione expēsas non faciant, nec diligentiam adhibeant. Si tamen nec vnū/ nec alterum faciant, non video quo pacto a peccato simul & restitutione receptorum excusentur: nec video quo pacto transeuntes ad solutionē pedagogorum teneant, si certum sit p̄fata pedagja ob causam illam, s. vias asscurandi esse instituta. ¶ Et secūdū hoc potest ad priores rationes responderi. Ad primum, s. cessante causa, &c. dicendū vt ad ppositum attinet, q̄ causa finalis p̄fate institutionis est, vt transeuntes secure possint peregrinari / a periculo spoliatiōis tuti: cessat autem hui⁹ institutionis causa, quando cessat periculum rerum & personarum per viam illam transeuntium: & illo cessante, cessat lex, & per cōsequēs pedagjū/ tam quo ad ius exigēdi, quam etiam quo ad debitum illud soluēdi: & hoc cum limitatione supra posita, s. nisi tandiū antea periculum cessauerit, vt nō extet de initio cessacionis memoria. Cessat secūdo pedagium quo ad vtrunq;, quando quancunq; diligentiam dominus pro vijs asscurandis apponat, aut expēsas faciat, nulla securitas rerū & personarum illac transeuntium speratur. Durante tamē periculo viarum cum sperata seu possibili securitate ob dominū diligentiam apponendam durat lex p̄fati pedagij, quę tam dñm quam transeuntes obligat, vt supra dictum est: & tunc negligentia dominorum non releuat transeuntes a solutione pedagij. ¶ Ad aliud quod allegat, data ob causam, causa nō secuta, reputant. &c. pcedit de his, q̄ voluntate dant alicui, vt is, q̄ ea accipit, aliquid operet. Non tamē de his, q̄ legis necessitate debentur, q̄ia sūt pedagja, quę durante periculo viarum, legis

legis necessitate reddi debet, nec repeti permissuntur, nisi constaret dominum nec vias velle affecurare, nec transeuntes indemnes reddere. ¶ Ad aliud de contrahentibus quorum altero quod ad eum attinet non complete, alter est a debito contractus absolutus. Esto id ita sit, in presenti tamen casu pedagium non per viam contractus, sed per vim legis debetur: ideo durante lege, tenentur transeuntes pedagia soluere, prout dictum est, etiam si dominus expensas in viis affecurandis non faciat. Quemadmodum homines ex prouentibus tenentur decimas soluere, etiam si curatus officium suum uti debet non compleat, ut habetur cap. Tua. de decimis. ¶ Ad aliud, quo arguitur a simili, quia scilicet curatus officium negligens non facit, redditus suos, &c. dicendum eo concessio, non est simile casus presenti, quia curatus seu beneficiatus non potest suę obligationi aliter satisfacere, quam officium illi iniunctum adimplendo: ideo si negligit, non facit fructus suos. Idem de stipendato pro opere aliquo agendo. Dominus autem temporalis potest aliter suę obligationi satisfacere, etiam si expensas & diligentiam non apponat, scilicet si transeuntes reddat indemnes: ex quo ut dictum est distiunctus est obligatus, & non categorice seu absolute. Accipe exemplum de his, qui merces affecurant, etiam si diligentiam per earum affecuratiōe non adhibeant.

SVNT TAMEN qui difficultatem faciunt in eo, cui hæc dubitationes nuper posite inniuntur, quod est velut iuris principium seu regula scilicet. Deficiente causa deficit effectus: contra quod videntur multa militare. Primo, quia lex de ieiunando ad subsistendum corpus spiritus, ne ex carnis rebellionem spiritus ad carnales affectus trahatur, aut ad deo pro peccatis satisfaciendum: statuta est, & tamen sunt & possunt esse multi, qui carnem domitam habent, siue per virtutis exercitium, siue per medicamina, siue per naturalem complexionem: & tamen lex prefata non cessat quo ad illos, sed illa sicut & ceteri seruari tenentur. Multi etiam sunt, qui pro peccatis suis alia via plene satisfecerunt, erga quos non minus vim habet lex, quam si non satisfecissent. Adde quod multi sunt, qui in diebus ieiunij vehementius a carne tētantur, & tunc caro

magis spiritus rebellat, quam si non ieiunarent: in quibus omnibus cessat causa legis prefate, & tamen lex ipsa & ipsius obligatio non cessat. ¶ Preterea causa/ob quam lege statutum est delinquentes puniri/est eorum culpa: non enim iuste sine culpa possent homines penam sustinere, sed per potentiam delinquentis cessat culpa, & tamen non cessat pena per iudicem infligenda, nec legis dispositio, ut constat. Videmus enim homicidas/ fures/ hereticos/ aliosque criminosos propter culpam commissam, de qua tamen penitus contriti sunt, penam legis sustinere. ¶ Preterea finalis causa institutionis baptismi est, ut homo remissionem culpe originalis assequatur, & innocentiam amissam recuperet: & tamen si homo per veram cordis penitentiam remissionem prefatam sit assequutus: similiter & innocentiam, ita ut culpa sit simul & pena omnino condonata, manet adhuc obligatus baptismum suscipere. Idem patet de penitentia sacramentali, quæ ad finem assequendi peccatorum remissionem est a deo instituta, & tamen obligatio eam suscipiendi non cessat, esto quod homo prius sit omnimodam remissionem per contritionem consequutus.

¶ Preterea, decime institutæ sunt ob causam sustentandi ministros ecclesie eidem deseruientes, & tamen caratis suum officium ut debent non complentibus, non inde deobligantur subditi a solutione decimarum. Oblationes etiam ac dotationes in ecclesia a fidelibus fiunt ad hunc finem, ut scilicet clerici suis sacrificijs & orationibus deum placent, & fundatores prefatos deo, recõsiliēt: & tamen etiam si clerici deum non placent, qui in peccato mortali & indignè sua officia complēt, tenent laici/ seu alij ad quos distributio pertinet, clericis bona relicta distribuere. ¶ Preterea iudicibus data est lex, ut inter litigantes iudicent ad finem hunc, scilicet ut quisque quod suum est/ aut sibi debitum/ habeat: & tamen testibus false deponentibus cessat causa illa finalis/ cum non cesset in iudice obligatio iuxta allegata & probata iudicandi. Igitur ¶ Preterea lex coniugij inducitur ad finem procreandi prolem/ seu vitandi fornicationem, & tamen ubi nec speratur proles nec fornicatio timetur, altero debitum petente, tenetur alter iuxta legem cõiugij illud persoluere. ¶ Preterea vota tempore pestis

emissa ad finem placandi deum, aut tempore siccitatis ad finem impetrandi pluiam, aut tempore infirmitatis ad finem sanitatē obtinendi / aut tempore tempestatis in mari sequentis / seu alterius periculi notabilis ad finem illud euadendi, obligant vouentem, etiā si causa finalis cesset & non subsequatur. ¶ Preterea si tempore, quo ciuitas est ab hostibus obsessa, iubeat dux / seu custos ciuitatis, ne aliquis ab vrbe egrediat̃ ob hanc causam. s. ne egressus aliquid aduersarijs reuelat, valebit huiusmodi p̃ceptum aut lex contra omnē egredientem, etiam si egrediens nil sit aduersarijs reuelatur. Ad hunc modum possent quamplura alia ad hoc propositum afferri. Ex quib⁹ apparet p̃refatam regulam, quę ait, Cessante causa. &c. nonnil difficultatis habere / nō solum in materia de pedagijs, sed in alijs multis. ¶ Ad hęc tamen & alia huiusmodi nō est difficile respondere, si de legib⁹ distingua m⁹. Sunt enim leges punitiue, sunt p̃miatiue, sunt etiam, quę ad virtutum actus homines alliciunt, sunt vero, quę ad deum religiose certo modo colendum sunt institutę: talę deniq; sunt, quarum finis est homines ab illicitis reuocare. Et in his causa ipsarum legum non momentanea est, sed cōtinua: quando quidem semper cōuenit homines a malo abstinere, & bonū operari, deū religiose colere, & ipsum placare, atq; eum gratum & acceptum habere: ideo talium legum obligatio non cessat, esto q̃ effectus per eas intentus non semper subsequatur: satis est, si frequenter eueniat, q̃q; semper euenire possit, si velint homines prout cōuenit viuere. Alię sunt leges & p̃cepta quę data sunt ad aliquem particularem finem, per quas intēditur talis aut talis finis subsequutio, idq; p̃ncipaliter / aut p̃cise: & tūc illa causa cessante, cessabit & lex. Tale est p̃ceptum de corripiendo fratrem delinquentem, per quod id solū intēditur, vt frater corrigatur. Ac proinde si talis finis intentus nullatenus ex correctione speretur, aut si iam sit in esse positus, tunc cessat obligatio huiusmodi p̃cepti de fratre corripiendo. Talis est lex de soluendis certis pedagijs / vel alijs ad finem particulare p̃cise instituta, s. ad reparandum muros ciuitatis / aut pontem edificandum, aut stratas p̃parandum, aut alijs huiusmodi pu-

blicis necessitatibus occurrendum: quib⁹ non stantibus / leges huiusmodi latę nō essent: tunc quidem cum finis intentus fuerit in esse positus, aut si nullaten⁹ per illud medium speratur, cessat lex de tali mediolata. Cuius ratio est aperta: quia legislator in huiusmodi casibus non intendebat homines ad talia media obligare, nisi ob causam finem intentū obtinēdi. Alię vero sunt leges ad certum finem particularem datę, sed nō p̃cise, sed etiam ob causam aliam, & tales non cessant, esto cesset causa illa particularis: qualis est lex de suscipiēdo baptismum / aut penitentiam, quę quāuis ad hunc finem particularem est instituta, s. vt homo veniam consequatur, sed non solum ob id instituta est, sed etiam vt deus colatur, & deo satisfactio fiat, Sacramentorum enim susceptio ad cultum dei pertinere dignoscitur. Similiter lex de soluendis decimis ad finem sustentandi ecclesię ministros est data, sed nō solum ob id, sed etiam in recognitionem dominij vniuersalis, quod deus in omnibus rebus habet. Et ideo quāuis vna causa particularis cesset / quādiu altera manet, manet & lex. Ita etiam in lege de reddendo debitum conjugale, quāuis finis ipsius est proliuatio / seu fornicationis vitatio, & aliquando cesset huiusmodi causa, non ideo tollitur obligatio reddēdi, eo quod manet alia causa, s. vnicuiq; esse reddēdum, quod suum est: modo viri corpus ad ius pertinet vxoris, & e contra. Similiter de voto emisso ad hunc finem particularem. s. vt vouens assequatur aliquid, quod optat: & si hoc cesset, manet tamē alia generalis causa, s. vota & promissa esse deo reddenda. Quod est de iure nature & diuino. Et per hęc patet ad exempla supra dicta.

De iurisdictione clericorum a solutione gabelarum.

Quęstio decimaquinta,

Quid p̃re

terea inquirendum est, an clerici / seu personę ecclesiasticę teneantur ad exactiōes p̃fatas per potestatem secularē impositas, sicut laici. Et responsio est certa qđ nō, quia

quia ecclesie & persone ecclesiastice, quales sunt omnes, qui ordine aliquo susceperunt, etiam si solam tonsuram primam acceperint, & omnes religiosi & religiosę simul & res eorum sunt a potestate et seruitute laica exemptę: nec laici possunt de illis nec de rebus suis censum aut tributum aliquod exigere & recipere, ut est textus, cap. Non minus de immunitate ecclesiarum. & cap. Aduersus. ibidem. Et cap. Quanquam. de censibus. in. 6. & in alijs innumeris locis, ubi poenę & censure contra laicas potestates infliguntur, si huiusmodi impositionibus personas ecclesiasticas aut res eorum grauauerint. Excep-
 to ob publicas necessitates laicis & clericis comunest, quia tunc debent & ipsi subuenire, idque concurrentibus duobus. scilicet si laicorum facultates non sufficiunt, & episcopus consulatur: quanquam secundum iura ciuilia id non uoluntati clericorum aut episcopi relinquatur, sed utrisque necessitas imponitur clericis ut contribuunt, episcopis autem ut clericos contribuere nolentes compellant. l. lxxxj. partita. i. titulo. vj. Similiter si negotia exercent. scilicet emendo aliqua que immutata postea vendant, tenentur tributum soluere sicut laici, quod vulgo dicitur Alcauala. Similiter & pedagium, quia clerici negotiantes in his equiparantur laicis, cap. Quanquam. de censibus. li. 6. & per consequens si huiusmodi tributa defraudent, tenentur restituere sicut laici. Verum de his uide summistas. Est tamen in presenti dubitatio comunis, an clericis competat huiusmodi exemptio de iure diuino, an humano: nam ius canonicum ait, quod iure diuino id illis competit. cap. Quanquam. de censibus. in. 6. Ius uero ciuile, quod ab imperatoribus & alijs dominis temporalibus est illis huiusmodi exemptio concessa. l. quinquagesima. partita & titulo supra citatis. Quod autem iure diuino sint clerici ab huiusmodi tributis simul et potestate laica exempti, probat primo ex eo, quod habetur Genesis. 47. ubi legitur quod Ioseph subiecit omnem terram Egypti cum populis & terminis suis regi Pharaonis: exceptis sacerdotibus cum terra sua. Et sequitur quod ex tunc factum est uelut in legem, ut cunctus populus tributum solueret, exceptis sacerdotibus. Quod autem id fuerit a Ioseph dictum domino pronuntiant apparet ex cap. Tributum. 23. q. 8.

Secundo afferunt quod habetur. i. Esdrę. 7. ubi legitur sacerdotes, leuitas, ianitores, ceterasque personas ecclesiasticas a tributis esse exemptas. Tertio afferunt quod legitur Psal. 104. Nolite tangere Christos meos. & ubi per Christos sacerdotes uidentur intelligi. Christus enim uictus significat. Quarto afferri potest, quod de sacerdotibus in Exodo & Leuit. scriptum est, quod deus eos elegit in obsequium suum, & deo oblatis sunt & consecrati: ac proinde non debet potestati seculari esse subiecti. Facit capitulum. Duo. 12. q. 1. Pro quo etiam facit, quod legitur numerorum. 18. Decimas & primitias dedi filijs Leui, ut seruiant mihi in altari. In quo innuit dominus eos in suum seruitum elegisse, & per consequens eos a seruitute aliorum hominum exemptis. Unde Hieremias Threnorum. i. preuidens ecclesie subiectionem, deplorat dicens. Princeps prouinciarum facta est sub tributo. Et citatur capitulum. Non minus de immunitate ecclesie. Quinto afferunt ex nouo testamento, quod Christus dixit, quando census ab eo exigebatur, dicens Reges terre a quibus accipiunt tributum, a filiis suis, an ab alienis? Respondit Petrus, ab alienis. Concludit Christus dicens, Filij ergo liberi sunt. Ne autem eos scanda-
 lizemus, uade, & stateram quam in pisce repereris, solve pro te & pro me. Unde apparet Christum & Petrum, qui caput est ecclesie, ac proinde totam ecclesiam liberos esse a tributis Cesaris seu domino temporalis soluendis. Sexto facit cap. Si Imperator. 9. d. 1. ubi Ioan. Papa decernit Imperatorem non iudicem aut presulem ecclesie esse, sed filium. Et post. Ad sacerdotes deus uoluit que ecclesie disponenda sunt, pertinere, non ad seculari potestates, quas ecclesie super sacerdotibus uoluit esse subiectas. Et post. Non a legibus publicis, non a potestatibus seculi, sed a pontificibus & sacerdotibus omnipotens deus christianę religionis clericos & sacerdotes uoluit ordinari, et discuti, et recipi de errore remeantes. Et ibidem cap. Nunquam, decernitur, non esse humanarum legum de pontificibus ferre sententiam absque ecclesie constitutis. Preterea. 11. q. 1. cap. Relatum. Decernit Alexander Papa omnia negotia ecclesiarum ad sedem apostolicam ab ipso domino traditam esse, ipso dicente. Tu es Petrus, & super hanc Petram. &c. Similiter ibidem

cap. Placuit. & est Concilij Carthaginensium, de ceteris clericis a laico iudicari non posse. Et pro causa traditur, cum priuatorum etiam causas apostolus ad ecclesiam deferri, atque ibidem determinari precipiat. Et iterum sunt ibidem alia decreta patrum discentia clericos a laicis iudicari non debere, sed honorari a regibus, cap. Sacerdotibus. Et capit. Continua. &c. Vbi legitur Constantinum Imperatorem de clericis dixisse. Vos a nemine iudicari potestis, quia ad dei solius iudicium reseruamini. E quibus apparet clericos non humana dispositione, sed diuina ordinatione a potestate seculari exemptos esse ipsos, & res ipsorum.

¶ Interim tamen quod alia fundamenta efficaciora non occurrunt, videtur oppositum esse verum. scilicet quod non sit de iure diuino post legem veterem abolitam obligante clericos seu personas ecclesiasticas a potestate seculari esse exemptas, sed hanc exemptionem dicere clericos ex concessione potestatis secularis obtinuisse & obtinere. Id apparet primo, quia tempore legis veteris / aut legis nature primogeniti erant sacerdotes, & ad cultum dei atque sacrificia & rerum oblationem dedicati: non tamen ob id erant a superioribus (siue reges essent / siue iudices) exempti, quando nondum erat aliquis summus sacerdos institutus, cui reliqui essent subiecti. Et quanquam de re hac pro tempore legis nature scripturam non habeamus apertam, ratio tamen ipsa docet, antequam potestas ecclesiastica a seculari esset distincta, eisdem legibus tam hos quam illos fuisse subiectos. Tempore etiam legis scripte quatuor dominus inter hos & illos quoad officium / & rerum seu terrarum possessionem differentiam fecerit, eo quod Leuitas & sacerdotes voluit sacra tractare, & solis decimis & primitiis / aliisque deo oblati debere esse contentos: at tamen viuente Moyse, illius iudicio ceteri omnes tam qui ex Leuitas, quam qui ex alijs tribubus descendebant, erant iudicandi. Nec in hoc videtur repugnantia aliqua, scilicet quod nonnulli essent specialiter ad spirituale ministerium deputati, & tamen quod in civilibus / imo & criminalibus possent per laicum iudicari: maxime si leges seculares tales essent, quod omnes obligarent. Nam tunc ad huiusmodi legislatoris attineret preuaricatores ipsarum legum punire, De quo

11. q. 1. cap. Sicut. ¶ Quod si ad legem non uiam, & ea, que post eius aduentum legimus, deueniamus, apparet Christum, qui omnium caput est, pilato fuisse subiectum, in cuius potestatem habuisse, dicente Christo. Non haberes potestatem in me ullam, nisi tibi datum esset desuper. Paulus etiam cum causam suam non uti debebat tractari uideret, ad Cesarem appellauit, a quo eum iudicari oportere dixit Actuum. 25. Idem etiam Paulus ad Romanos. 13. ait. Omnis anima potestatibus sublimioribus subiecta sit. Qui cum omnem animam dicat, neminem etiam clericum excipere uidetur. Quintimo omnes inferiores principibus & regibus secularibus subiectos esse significat, cum apertum sit Paulum illic de potestatibus secularibus esse loquutum. Deinde ius posituum non dissoluit obligationem naturalem aut diuinam, que preerat, sicut nec lex euangelica debita prius contracta tollit, siue sit debitum carnis, siue debitum pecuniarium, siue seruitutis, siue alterius obedientie. Hoc patet de seruo, qui ad fidem conuertitur, baptizatus non reddit illum a seruitute priore liberum, ut docet Paulus. 1. ad Corinthios. 7. Et Petrus. 1. c. 2. Similiter debitum conjugale per baptismum subsequentem non tollitur. Baptizatus enim ut ait Ambrosius peccatum tollit non conjugium. Debitum etiam pecuniarium per baptismum aut legem Christi de nouo susceptam non tollitur, si eum nec per sacerdotem / aut alium ordinem postea susceptum. Ac proinde nec debitum subiectionis & obedientie, quam quis alteri certa speciali lege debet, tollitur eo ipso, quod quis ordinem clericalem accipit, nisi maiorum autoritate interueniente. Preterea si per ordinem liberaretur eo ipso homo a seruitute in qua erat prius, maxime esset, quia per ordinem homo dedicatur specialiter cultui diuino, & per consequens eo ipso eximitur a seruitute alteri debita, sed hoc non: quia tunc a fortiori uxoratus si ordinem suscipiat, eo ipso eximitur a seruitute, qua tenetur uxori debitum reddere postulantis, cum hoc non minus diuinum cultum impediatur quam seruitus seu subiectio, qua homo homini subiectus est. ¶ Denique hac ratione unica uidetur tenendum quod dicimus, quia scilicet nihil debet dici esse de iure diuino quod ex ipso iure diuino ostendi non possit. Cum ergo premissa cleri

clericorū exēptio nō possit, ex iure diuino ostēdi, sequitur, &c. Id patet, q̄ maxime ex his, q̄ ante oppositū sunt allegata, sed illa nihil p̄bāt. Patet ad ea respōdēdo. Ad p̄mū, esto Ioseph omnem terram Pharaoni tributariam fecerit, excepta terra sacerdotum, nō inde fit, vt iure diuino sint sacerdotes exempti: quia quod Ioseph statuit, non fuit diuinum sed humanum ius. Non enim videt̄ q̄ deo iure statuerit, vt sacerdotes gentilitū, qui idolis sacrificabant, hanc immunitatē & exemptionem haberent, quam minime merebantur. Fuerūt igitur immunitatem adepti Ioseph ordinante, & rege aproban- te/ seu confirmante. ¶ Ad secundum de Esdra citatum, ex ipso textu apparet similiter regem Artaxerxem gratiā illam sacerdotibus ac Leuitis illius populi fecisse, vt nec vestigal nec tributum aliquod illis imponeretur in gratiam ipsius Esdre. ¶ Ad tertium ex Psal. citatum, dicendum q̄ illic ad literā non de sacerdotib⁹ solum loquitur, sed de toto populo ipsius dei, quando duxit eos in terram promissionis per multa bella cōtra impios reges habita, quos & deus ipse puniuit & destruxit, vt suum populū saluaret, quē Christus suos appellat, quia ab eo erant electi, et vnctiōe suę gratię vncti, in quib⁹ etiam erat implicita fides Christi v̄turi, ideo dicebat eos Christos suos. Vnde patet id impertinēter citari ad probandū clericorum immunitatem. ¶ Ad quartum dicēdum, q̄ esto deus Leuitas in suum seruitium elegerit, vt, s. in tēplo ministrarent, non sequitur eos omnino a potestate seculari cum rebus suis esse exemptos, quia stat bene vt de multis potestati seculari subditis/ nonnulli determinati essent ad spiritalia ministeriū deputati, & nō alij, salua subiectione potestati seculari debita. Quem admodum bene coherent quosdam ex vasalij⁹ regis esse ad suę domus seruitium in aliquod deputatos, & q̄ si furantur, vel homicidia & alia flagitia perpetrent, veniant p̄ iudices alios iudicādi. Excepto, nisi rex ipse eos omnino a ceteris iudicibus exemptos faciat. Et quod ex i. Threnorum citatur, s. Princeps prouinciarum facta est sub tributo, parum ad propositum confert: quia ad literam illic loquitur Hieremias de ciuitate Hierusalem, quam propheta bat a gentibus conculcandam, & tributis/ alijsq; mi-

serijs subijciendam, sicut & adimpletum fuit: & ita non de clericis tantum loquebatur. Adde q̄ quando deplorabat principē prouinciarum fore tributariam, non de tributo legitime imposito loquebatur, sed de tyrannice & per violentiam post crudum bellum imposito: cum quo stat, q̄ clericis possit a suis legitimis regib⁹ tributum aliquod impōi nisi iura humana reclamaret. ¶ Ad Quintum. Illud videtur in se difficultatem habere. Primo/ quia in consabulatione illa, quam Ch̄s cum Petro habuit, non se habuit velut instituens clericorum immunitatem, sed argutus visus est colligere, quod p̄tendebat: id autē potuit colligere ex humanis legibus, seu ex more & consuetudine inter homines vsq; tunc obseruata, sic enim vt quod volebat inferret, dixit. Reges terrę a quibus accipiunt tributum, a filiis suis, an ab alienis? Vnde patet ex consuetudine seu more fuisse Christū argumentatum. Deinde cum intulit, filij ergo liberi sunt. scilicet tributo, esset dubium, an loqueret̄ de filiis regum temporalium, an de filio regis eterni. Et vt cuiq; sit, nec Petrus nec alij clerici sunt filij regis temporalis aut eterni, vnde illis hęc immunitas debita sit. Sed quantum ad loci huius intelligentiam attinet, alias copiosius. ¶ Ad sextum, quod ex patrum decretis sumptū est, dicendum q̄ non apparet vbi & q̄ndo deminus personas ecclesiasticas a potestate seculari in personis & rebus exemerit, cōstat tamē in veteri lege dominum quosdam ex suo populo, puta eos, q̄ ex tribu Leui erāt, in sui obsequium ac ministerium elegisse, diuersamq; fuisse pontificum & regum potestatem ac iurisdictionem, diuersaq; huius & illius potestatis officia fuisse. Nec dubitandum est huiusmodi differentiam a domino vel institutam vel potius approbatā fuisse. Verum demus id ita tempore legis illi⁹ fuisse obseruatum, non inde fit, vt in lege euangelica hoc ip̄um sit de iure diuino necessario obseruandum: eo q̄ sicut ceremonialia p̄cepta illius legis ita & iudicialia per aduentum nouę legis cessauerunt. Ac proinde in hoc puncto ad legem euangelicam esset recurrendum: in qua tamen non videmus Christum clericos a potestate seculari exemisse. Ita q; si patrum decreta dicunt, dño disponēte & iure diuino statuēte,

clericos esse exemptos, referatur id ad veterem legem. Quemadmodum de decimis decreta patrum definiunt esse de iure diuino soluendas. Quod si quoad quotam intelligatur, referendum est ad tempora legis veteris: cum tamē in lege noua decima quo ad quotam cessauerit. Similiter & patrū decreta dicunt de iure diuino uctitum esse in secundo gradu consanguinitatis aut affinitatis cōtrahere: quod ad legem veterem relatum, uerū est: in lege autem noua hęc omnia iudicialia cessauerunt. In multis tamē, quę in lege ueteri a domino erant disposita ecclesia legem illam imitatur ex diuina illius temporis ordinatiōe exemplum sumens, & illa solent dicere esse de iure diuino. Ea etiam, quę pontifices allegant pro personarum ecclesiasticarū libertate, nō adeo aperte sententiā illam probant, ut refelli tanquā impertinentia nō possint, sed quia quodāmodo uidentur ad hoc ipsum alludere citantur. ¶ Videtur igitur in quęstione presentis Imperatorum concessionem potius, quā legis diuine institutionem locum habere, etiam si rationi consentaneum sit clericos in dei sortem electos ab omni tributo laicis soluēdo simul & a potestate seculari exemptos esse debere. Vnde de multis Imperatoribus legitur, quod hanc immunitatem personis ecclesiasticis dederint, ut Constantinus, & constans, & Iustinianus. C. de sacro sacr. ecclesie. l. Sancimus. Hoc idem legitur in Concilio Parisien. a regibus ecclesiam obtinuisse, ut habetur cap. Tributum, & cap. Secundum. 2. q. 8. & in multis iuribus tam Canonice, quam ciuilibus. Vt scilicet autem sit, certum est personas ecclesiasticas ab exactionibus laicorum esse immunes, exceptis excipiendis. Ac proinde nec tenentur pedagia, nec uectigalia, nec assissia soluere, nec in domibus suis hospites dominorum temporalium admittere. Si autem oppositum illis inuitis fiat, aut nō habito romani pontificis consensu, ad tyrannidem pertinere uidetur.

¶ Aliud dubium de forensibus, an teneantur sicut & subditi ad gabellarum solutionem. Similiter uectigalia an sint debita pro rebus, quę ad usum uehuntur. De assissis etiam seu gabellis, quę in uino & carne solent imponi, esset dubium, an sint iusta: habent enim hęc specialem difficultatem. Et

uidentur iniqua. Primum quidem: quia quis domini possint gabellas subditis suis imponere, quę collectę solent nūcupari, & si iuste ponantur, sunt per subditos soluendę. Forenses tamen cum subditi non sint, sicut nec ceteri peregrinantes trāseuntes, nō ita apparet eos sicut subditos ad solutionem teneri. ¶ De uectigalibus etiam super rebus, quę ad usum uehuntur impositis, ratio iniqtatis apparet, ut arguit Caieta. in summa. quia tunc accideret ut plurimum, quod qui pauperiores sunt, plus contribuerent, quā qui ditiores, quod in se uidetur iniquum. Et se quia patet: quia illa, quę uehuntur ad usum, non nisi ob indigentiam uehuntur: & ita qui plus indiget, plus utitur, & pluries: & ita plus soluit: onera autem debent equaliter secundum proportionem imponi. Adde quod secundum leges ciuiles pena captis prestantur exigentes pro his, quę ad usum feruntur. C. de uectigalibus. l. Vniuersi. ¶ De assissis seu gabellis, quę in uino & carne solent imponi, similiter apparet ratio iniqtatis. Tum quia illa ementes nō nisi ad usum ea emunt, ut sibi & suis de uite necessarijs prouideant: igitur non minus iniqua sunt huiusmodi assissia quam uectigalia in rebus ad usum deportatis imposita. Tum etiam, quia per huiusmodi assissia fit ut ditiores minus contribuant, quam alij indigentes, eo quod multi sunt, qui uina & carnes & alia necessaria in suis proprijs bonis habent, ut nō sit illis opus ea emere, & tales assissium non solunt: alij autem rebus illis indigentes solunt. Tum etiam, quia per hoc contingit non solum subditos, sed etiam extraneos & transeuntes talia assissia soluere. Similiter & clericos & scholares exemptos: & ubi est magna scholarium copia accidit, ut ipsi lege plus soluant quam naturales, quibus suę reip. necessitatibus subuenire incumberebat, non extraneis nec exemptis.

¶ Verum cum in his & similibus locum habeat prescriptio, ut supra dictum est, si talis & tanta consuetudo gabellas huiusmodi exigendi & easdem soluēdi uiget, de cuius initio non constat, ego eis, qui hęc exigunt & recipiunt ut supra dicebam, scrupulos non ingererem, nec ad restituēdum accepta compellerem, nec restituere uolentibus absolutionem sacramentalem denegarem. Sed si essent nouę impositiones in loco aliquo

co aliquo introducē, nam tunc op^o est cōditiones, quas supra posuimus, obseruare, vt huiusmodi nouę gabelle iuste imponantur, & ab hominibus solui debeant. ¶ Per hęc patet ad dubia proposita. De forētib⁹, qui dicuntur hi, qui ad forum res venales aliunde afferunt, dicendum q^o tenentur de his quę vendūt, tributa assueta soluere, nō tamen tenentur ad collectas: quia hęc solis subditis veniunt imponendę, in quarū impositione habend⁹ est respectus ad bona, quę quisq³ subditorum possidet, & secūdū portionem bonorum eisdem collectę quātitas debet imponi. Alioquin iuste imponentes, tenebuntur restituere his, quos pl⁹ q^o grauauerūt. ¶ Ad aliud de vectigalib⁹, quę rebus ad vsum portatis imponuntur, fateor illa inhumana esse, & merito per ius reprobata: possunt tamen in certis casibus iustificari. Primo si tanta sit necessitas reip⁹, subueniēdi, vt alia remedia sine hoc ad reip⁹, conseruationem seu defensionem minime sufficiant: nam tali necessitate existēte, non solum res, sed personam & vitam deberent homines pro sua rep. exponere: quod longe maius est, quā de reb⁹ quę ad vsum afferantur aliquid soluere. Secundo videtur rem posse excusari, si ex consensu totius cōmunitatis statuatur, vt de huiusmodi reb⁹, quę ad vsum vehuntur, aliquid soluantur: sed tunc huiusmodi obligatio non se extēdit nisi ad ipsos consentientes, qui ad cōmunitatem illam pertinere noscuntur. Nil enim obstat, quominus possint homines spēte sibi ipsis onera imponere. Potest tertio excusari, si loc⁹ per quem res sunt vehēdę adeo sit periculis expositus, vt vix possint homines nec in rebus/ nec in personis tuti transire: & tunc pro asscurandis vijs/ personis/ & rebus, nō videtur iniustum de se aliquid de rebus, quę ad vsum vehuntur contribuere. Excepto, nisi psonę sint adeo pauperes/ & miserandę, quibus ex debito charitatis sit a potentibus subueniēdum: talia enim vectigalia in casu iuste possunt ab eo, qui habet auctoritatem imponi, & iuste exigi/ & recipi poterunt. Nec obstat, q^o q^o ditiores sunt rebus deportandis non indigentes/ min⁹ quam hi, qui indigent soluant. Quia in hoc casu non nisi transeuntibus/ seu res aliquas vehentib⁹ vectigalia imponuntur: eo q^o propter vehentium asscurat

tionem/ non propter quiescentium sunt ordinata. Potest præterea quarto res excusari ob antiquissimam consuetudinem, de cuius initio non extat memoria, quę etiā principibus scientibus & cōsentientib⁹ est obseruata. Excipio semper casum notabilis paupertatis ipsorū, qui res ad vsum vehunt. ¶ Ad aliud de assisio, quę lingua hispanica dicitur/ sisa/ dicendum q^o si de nouo debeat alicubi impōi, iustum est, vt ad illa omnia, quę dicta sunt habeatur respectus. Et si directe & immediate prætēditur bonum illius reip⁹, non deberet exigi, nisi a ciuibus illius populū. Si vero ad aliorum etiam vtilitatē pertineret, posset ab alijs similiter exigi. Si tamen tam antiqua consuetudo est assisium imponere absq³ personarum discretionē, non auderem rem condēnare: maxime si consuetudo in populis inuicem obseruetur, vt. s. assisium soleat exigī ab emētibus ad alium populū pertinentibus, & econtra in illo alio populo exigantur ab his, qui ad hunc populū spectant. Deniq³ quod in huiusmodi gabelle attendēdum est si nouiter imponūtur est, vt videatur in quorum vtilitatem instituantur: nam ab illis poterunt regulariter exigī, non ab alijs. Ideo assisium videtur inter alias gabbellas disconuenientis, eo q^o in illo vix potest equalitas obseruari, quā plus grauētur qui minus grauandi sunt, & econtra. Quę autem conuenientior est ad populū necessitatibus iuste occurrēdū, est collecta, quę solis subditis aut ciuibus illius populū imponitur, seruata debita proportione. ¶ Correlariē sequitur non inde vitari/ nec cōdenari debere gabellam ob id. s. q^o qui plus indiget plus soluit. Nam sæpe accidit, vt qui pauperiores sunt, plura ex indigentia vendant, quam alij, qui ditiores sunt: & tamen iuste ab illis exigitur gabella, quę dicitur. Alcauala. Contingit etiam vt qui in nūdinis negotiantur pauperiores sint/ & magis indigentes, quam alij, qui non ita negotiantur, & ita plus soluant, quam ditiores: nec hoc solet, nec debet cōdenari. Sicut etiam accidit in solutione decimarum, q^o qui pauperiores sunt & magis indigentes plus in decimis de prædijs soluant, quam alij, qui cū ditiores sint, non habent inde decimas soluere debeant: & tamen ecclesię ministri nō minus illis ditioribus decimam non soluē

tibus ministrant, quam alijs indigentibus fructus suos decimantibus. Ac proinde ratio Caietani supra facta, qua condemnat vetustigia super rebus, quę ad vsum afferuntur, nõ videtur concludere, eo quod in vetustigilibus/thelonets, pedagijs, alijsq; gabellis, quę alcauala dicuntur, atq; assijs, non habetur respectus ad quantitatem seu facultatem rerum, quas homines possident, quemadmodum in collectis: sed ad quantitatem eorum, quę venduntur/ & emuntur/aut vehuntur: de illorum enim agitur vtilitate & commodo. Nã qui vendunt & emunt, iudice indigent, qui inter eos iustitiam faciat, si forte aliqua in suis negotiationibus controuersia seu lis oriatur. Qui etiam res per viam deferunt, assicuratio ne viarum indigent, vt tuti sint viatores / siue diuites sint, siue indigentes. Ad hunc modũ potest de alijs sua ratio assignari.

¶ Sequitur responsio ad dubium quoddã. Cum prohibitum sit, ne quis pecunias aut equos de regno in regnũ sub pœna perditionis pecuniarum aut equorum trãsserat: multi autem custodibus nescientibus, aut corruptis, aut dissimulantibus, equos & pecunias transferunt: tunc tales teneantur in cõscientia equos ac pecunias clam translatas restituere, quemadmodum qui gabellas defraudat/eas restituere tenetur. Et ratio dubij est, quia collectores/ qui dicuntur arrendadores/ maius precium dederunt pro gabellis simul/ & pro iure leuandipœnam ab his, qui clam res prohibitas trãsserunt, quã si solas gabellas emissent: & ita videntur hi in casu defraudari, si illis restitutio debite pœnę non fiat. Respon. Si in transferendis de regno in regnũ pecunijs aut equis nulla gabella imposita est, sed sola cõmissi pœna cõtra illos est imposita, p̄fati traslatores nil tenent collectoribus restituere, eo quod illa lex de rebus illis non transferendis pure pœnalis esse videtur, ideo non obligat ad pœnam ante sententiam latam. Secus de gabellis defraudatis, quia hęc restituendę sunt, vt patet ex dictis. Si autem custodes, quos collectores posuerunt, pecunia aut aliter corrupti dissimularunt, & res p̄dictas transferri permiserunt, tenebuntur ipsi collectoribus ad pœnam, si qua erat, p̄fatis collectoribus de iure applicanda, nisi custodes dissimulassent / vt supra de custodibus montium

dicebamus. Quãquam sanctus Bernardus & alij post ipsum teneant oppositum, dicentes: quod ex quo ante sententiam latam nõ teneantur ad pœnam ipsi, qui p̄fatis statutis contrahunt, quod ex consequenti ipsi custodes ad eandem non tenebuntur, etiam si eorum incuria/aut certa scientia & voluntate p̄fata violentur statuta. Verum cum adhuc finem sint p̄fati custodes instituti similiter stipendiati, vt fideliter loca custodiant, & quod illis infunctum est diligenter faciant, quatenus dominus aut eius collector nec debitis defraudet gabellis, nec pœnas iure illi debitas amittat: non video quo pacto possint in casu a solutione gabellarum simul & pœnarum iure collectoribus applicatarum excusari: etiam si ipsi transeuntes ad pœnam minime teneantur, cum ipsorum collectorum intersit custodes in suo officio diligentes & fideles esse: ideo non mirum si interesse, quod collectores ex culpa custodum patiuntur, ipsis custodibus imputetur.

¶ Iam ad rationem dubij dicendum, quod si gabellarum emptores maius precium contulerunt, quã si solas gabellas emissent, ideo est, quia datum est illis ius ad leuandumpœnam contra huiusmodi traslatores impositam: quam si lucrari volunt, opus est inuigilant, ne aliquis res trãsserat illis nescientibus, alioquin pœna non erit illis debita.

¶ De rebus per p̄scriptionem possessis. Questio decimasexta.

L quoniam

am de p̄scriptione sepe tactum est, videre conuenit de his rebus, quę per p̄scriptionem acquiruntur, an sint de necessitate restituendę, si lapsõ tempore p̄scriptionis sciat possessor rem ad alium dominũ pertinere, seu alienã fuisse. Et primo de p̄supposito, hoc est de p̄scriptione quęrendum esset quid sit, quis possit p̄scribere, quę etiam res p̄scribi possunt. Et quę & quot requiruntur ad legitime p̄scribendum. Nam his ignoratis, non poterit homo/ quãtumuis doctus sit, ad casus p̄sentem materiam concernentes, legitime respondere. Sed cũ materia hęc iuridica sit potius quã theologica

theologica, satis erit hec in summa perstrin-
gere, exactiorem rei cognitionem ad iuris-
tas remittendo. Accipitur ergo prescriptio
large, ut sub se usucapionem comprehendat/
& contra: que si proprie seu distincte acci-
pantur, in hoc differunt, quod usucapio in re-
bus mobilibus, prescriptio vero in immo-
bilibus reperitur. Diffinitur autem usuca-
pio communiter supra sic. Est acquisitio do-
minij per continuam possessionem temporis
lege diffinita. ff. de usucap. l. iij. Prescriptio
nem etiam communiter sumptam diffiniunt
qui Panor. sequuntur sic, est ius quoddam ex
tempore congruens auctoritate legum ut in-
capiens, poenam negligentibus inferens, &
finem litibus imponens. Quam descriptio-
nem doctores communiter approbant.

¶ Quamquam id quod dicunt, poenam ne-
gligentibus imponens, non omnibus pla-
cet, quia ut dicunt, iura non in poenam ne-
gligentie, sed potius ad obviandum negli-
gentie hoc instituerunt, ut declaratur in le-
gibus hispanorum partit. 3. titu. 29. l. 1. Et
notat illic glo. Verum nullam video in hoc
repugnantiam. scilicet quod prescriptio sit instituta
ad obviandum negligentie simul & in poe-
nam negligentiam. Imo poene ut plurimum
ad utrumque instituuntur, ut constat. ¶ Prescri-
bere autem non potest omnis homo, sed is, qui
proprio nomine se potest possidere, ut ha-
betur cap. si diligenti. de prescrip. In de fit,
ut nec servus, nec mente captus, nec possidens
precario, nec colonus, nec usufructuarius,
nec creditor, cui pignus aliquod commissum
est, possunt prescribere: nec hi qui capaces
non sunt rerum seu furum, qui tenent: quo-
rum omnium una ratio est: quia de ratione
prescriptionis est possessio, hi autem pre-
nominati aut non possunt possidere, aut non
possident nomine suo. Servus tamen potest
prescribere domino suo: tutor siue curator/
pupillo suo: mente captus tamen potest pre-
scribere, modo in initio quo rem alienam
possidere cepit, usum rationis habuerit: si-
mul & in fine, esto quod medio tempore in de-
mentiam inciderit. Secus si in initio/ vel in
fine fuerit mente captus, ut habetur Partit,
& titulo supra citatis, l. ij. ¶ Hinc patet ad
casum, quo emphiteota per quadraginta ani-
nos a solutione pensionis cessavit, an pos-
sit exceptione prescriptionis se tueri. Et ut
detur quod non, ut notant doctores in l. male

agnur, C. de prescriptionibus. Cuius ratio
est, quia emphiteota possidet nomine domi-
ni, non suo. Si tamen emphiteota venderet
fundum alicui tertio/ irrequisito domino,
tertius ille possideret pro suo, & tanquam suus:
& tunc curreret prescriptio illi tertio. Pro
quo allegant, l. ff. pro suo. & c. ¶ Verum esto
ita sit, ut Emphiteota in casu fundum sibi
non prescribat, eo quod illum non suo/ sed do-
mini nomine possideat, an tamen per non
solutionem pensionis per quadraginta an-
nos maneat liber ab eiusdem solutione. Ali-
ud enim est fundum, aliud vero libertatem
a pensionis solutione prescribere. Dicendum ta-
men quod neutrum sibi prescribit. Et de fun-
do constat ob causam predictam. De liber-
tate autem inde patet, quia emphiteota sit
tempore illo non videtur bonam fidem ha-
bere, cum sciat, ut suppono, se teneri ad so-
lutionem pensionis, etiam si dominus eam
non exigit, cum terminus solutionis sit assi-
gnatus, qui pro domino interpellat. Ex par-
te tamen domini triplex causa potest assignari
quare adveniente termino pensionem non
exegerit. Una, quia ignorabat pensionem
illam sibi deberi. Alia, quia voluntarie dis-
simulabat, volens in hoc gratiam facere de-
bitori. Tertia vero, quia negligens fuit in
rei sibi debite recuperatione. In primo &
secundo casu non valet contra illum pre-
scriptio. Et quavis in 3. valeret, attamen ob-
stabat mala fides emphiteote. Et quod in
hac re dico de emphiteota, videtur dicendum
de quocunque alio censum seu tributum an-
nuatum solvere obligato, quod scilicet per non solu-
tionem non acquiritur titulus prescriptio-
nis ad non soluendum. Excepto nisi talis ef-
set contractus conditio apposita, quod debitor
non teneatur etiam adveniente termino exa-
ctionis pensionem solvere, nisi ad expres-
sam domini petitionem: nam tunc domi-
no non petente, cum bona fide posset debi-
tor pensionem non solvere: & si dominus
simul negligens sit, poterit in conscientia
contra illum prescribi.

¶ Sed nec potest quis contra quemcunque
prescribere, quia non contra eum, qui adeo
impotens est aut impeditus, ut rem suam in
iudicio petere non possit, eo quod in eo non re-
peritur causa contra illum prescribendi. scilicet
negligentia. Inde est, quod contra mente captum,
contra minorem, ante scilicet vigesimum quintum

CODEX DE RESTITVTIONE.

tum annum, contra ignorantem, contra filium sub potestate patris existentem, contra uxorem, cuius vir non est administratione priuatus; & denique contra omnem, qui legitimam seu iustam causam habet seu impedimentum, ne contra possessorem agat. Et ita si dominus rei iusto timore non est ausus rem suam a possessore repetere, non prescribitur contra illum. Secus si esset timor leuis: aut esset ignorantia crassa & culpabilis, aut impedimentum fragile, quod ipse impeditus possit si velit amouere, quia tunc non excusantur tales a negligentia, & per consequens potest contra illos prescribi. Inde est, quod contra absentem non currit prescriptio, si absentia talis est & per tantam distantiam, ut infra tempus lege definitum, rem suam petere non possit. Secus si absentia non sit per tantam distantiam. Si tamen ab initio prescriptionis erat presens dominus rei, & potuit contra detinentem agere, & noluit, iam fuit in negligentia: & ita tunc currit prescriptio, etiam si se absentet. Nec etiam contra excommunicatum prescribitur, quia agere non potest. Excepto nisi fuerit in mora petende absolutionis. Nec currit prescriptio tempore belli, nec tempore pestis, nec tempore, quo vel non est iudex: vel si est, est malignus, qui iustitiam non facit. ¶ Inde patet ad casum, quo testator certa legata mandauit pauperibus distribui pro bonis incertis, quae ex usuris aut aliter illicite acquisuerat, penitus ignorans qui essent, quibus illa deberentur. Haereditas autem non credentes defunctum bonis aliqua per usuras / aut aliter turpiter aggregasse, ea omnia per triginta annos cum bona fide possident (quod tempus supponitur ad prescribendum sufficere) Elapsis tamen triginta annis, ceperunt haereditas credere testatorem multa bona turpiter acquisisse, dubitatur, an haereditas praefata legata pauperibus soluere. Excusabant se ratione prescriptionis: & etiam, quia Episcopus, cui pro pauperibus agere incumberebat, illo tempore eos ad legata complendum minime compulit. Et ita visus est Siluester verbo restitutorio. 7. illos a debito soluendi legata excusare. ¶ Mihi tamen talis responsio non placet, cum prescriptio contra miserabiles personas, quibus negligentia imputari non potest, minime currat: quales sunt pauperes,

qui per se haereditas compellere non possunt: maxime cum ignoret ut in plurimum quod per defunctos sit illis legatum. Et quamuis Episcopus in huiusmodi sit pauperum administrator seu procurator, qui in casu negligens fuerit in compellendo haereditas ad legata soluendum, eius tamen negligentia pauperibus nocere non debet, sicut negligentia tutoris pupillo minime nocet. Ac proinde in casu iniquum esse videtur prescriptionem contra pauperes currere: ex quo non currit contra minorem / pupillum / aut filium sub patria potestate existentem, nec contra ignorantem, nec contra eos, quibus negligentia imputari non debet: igitur nec contra pauperes miserabiles: maxime in casu praesenti, in quo similia legata non adimplere est in notabile praedictum animae testatoris, qui per talia pretendebat se peccatis exonerare, cum non tam pauperum intererat legata solui, quam animae ipsius testatoris.

¶ Nec etiam omnes res prescribi possunt, ille scilicet quae iure statuta sunt, ne prescribantur. scilicet res sacrae prescribi non possunt. Si enim quae principi debentur / ut tributa / & res fisci prescribi non possunt, a fortiori quae dei sunt / & deo sunt consecrata prescribi non debent. Insti. de rerum diuis. §. sacra. ¶ Res ecclesiae prescribi non possunt saltem a laicis, quia eorum alienatio prohibita est. Nec ius decimarum potest a laicis prescribi. Ratio, quia ius illud possidere non possunt: de ratione autem praescriptionis est, rei praescriptae possessio. Secus ab alijs personis ecclesiasticis, qui iura spiritualia possunt possidere. Et generaliter a laicis ea prescribi non possunt, quae per eos non possunt possideri. Oportet enim prescribentem rei praescriptae capacem esse. Inde religiosus, qui votum fecit paupertatis, rem alienam non potest prescribere, cum illius capax non sit.

¶ Contra obedientiam prescribi non potest, ratio quia iure naturae & diuino subditum oportet suo praefato obtemperare. de praescriptio. cap. Cum non liceat. ¶ Contra procuratorem ratione visitationis debita prescribi non potest. capitu. Cum ex officio. eodem. Quia visitationibus & ecclesiae ministrantibus naturali iure & diuino temporalia ad eorum sustentationem debentur. Nemo enim, ut ait Paulus suis stipendijs militat.

missat. Dico notanter de procuratione de bita ratione v'sitationis: nam alia seruitia, que rōne consuetudinis/aut ob aliam causam prelati traduntur, prescribi possunt. Vide glo. cap. Cum non liceat. eodē titulo.

¶ Tributa seu functiones publicę, que principi debentur in recognitionem domini/ seu principatus, prescribi nō possunt. l. Cōperit. C. de prescriptiōibus. Ratio est, quia iure nature & diuino subditū tenentur nō solum verbo/ sed opere principem suum recognoscere, iuxta dictū Christi. Quod est Cęsaris, date Cęsari. Nec conuenit, vt que in bonū publicum sunt principi debita, per tempus illi denegentur, res tamen seruata principi in signū specialis privilegij acquiri possunt consuetudine tāti temporis de cuius initio nō est memoria vnde & domini inferiores & ciuitates prescribere possunt potestate legitimandi, restituēdi fame & creandi tabelliones que principi sunt seruata si subest tantum tempus de quo in. c. super quibusdam & vt illic notat Panor.

¶ Res publicę, que ad publicum vsum ciuitatis sunt institutę, vt v'ie, plateę & pontes. &c. prescribi non possunt. Huius ratio est, quia cū prescriptio sit in odium negligentium instituta, & in presentī casu negligentia locum non habeat, cum liberum sit homini platea aut pōte vti si velit: ideo nec prescriptio locum habet.

¶ Liber homo prescribi nō potest. Ratio, quia cum seruitus hominis tam grauis sit, vt nemo sit, qui libertatem non optet, de nemine presumitur/ nisi voluntatem suam exprimat, & velit tam miserabilem conditionē subire, sed sua libertate si possit vti.

Ac proinde impotentia illius impedit prescriptionem. Institu. de vsucap. §. j.

¶ Res vitiosa, que per furtum / aut vim est acquisita, prescribi non potest/ saltem per tempus minus, quam sint triginta anni. Id institutum est in odium furti. Institu. de vsucap. §. quod autem. & §. furtiuę. Fructus autem rei furtiuę, quam aliquis bona fide emit, qualiter prescribi possint, declaratur Part. 3. tit. 29. l. 5. Quod. s. si durante bona fide res sic emptā cōceperit fœtum/ aut fructum dederit, poterit talis fructus prescribi. Secus si tempore conceptionis/ seu fructus dati/ cessauit in tali possessore bona fides.

¶ Limes parochiarum seu prouintiarum prescribi non potest. Extra. de parochi. cap. Super eo. Ratio vt ex iure colligitur est,

ne termini prouintiarum confundantur. Et hoc verum, quando constat certe de limitibus: secus si de illis legitime non constat, quia tunc prescribi possunt. Secus etiā de limitibus agrorum seu terminorum, qui ad personas priuatas attinent. Hęc igitur, que dicta sunt prescribi non possunt, prout est cōmunis doctorū sentētia. In quibus, & in alijs hanc materiam concernentibus, ad iuristas recurratur,

¶ Patet ex dictis responsio ad casum, super quo nonnulla his diebus orta est sentētio. Conuentus quidam ex antiquissima consuetudine, de cuius initio nulla est memoria, solet personas eiusdem conuentus Episcopo presentare, vt illis Episcopus de quibusdam beneficijs in certis ecclesijs vacantibus collationem faciat, & canonicā institutionē, idque absq; hoc, & Episcopus vllū de presentatorū idoneitate examen faciat, cū conuentus eos quos presenat, prius examinauerit. Econtra Episcopus preten dit se beneficia presatis non collaturum, nisi per ipsum fuerint prius examinati. Dubitatur, an conuentus per presatam consuetudinem contra episcopum prescripserit, ita vt teneatur Episcopus sine preiudicio per eum facto examine, presatis beneficia conferre, cum nec sui predecessores huiusmodi examen fecerint. Respon. quod non. Primo, quia iure diuino aut naturali conuenit Episcopis eos, quos ad ordines seu beneficia/ maxime curam animarum habentia, promouerint, prius examinare, & an tales idonei sint/ nec ne, agnoscere.

Quod satis docet Paulus. j. ad Timoth. 3. & ad Titum. j. Idem etiam colligitur ex eo, quod in Ezechiele legitimus, dominum. s. exactissimam rationem ab episcopis de omnibus sibi commissis petiturum, si forte aliqua ex Episcopi culpa aut negligentia perierit. Ac proinde iure saltem naturali episcopis conuenit inquirere & examinare, an idonei sint hi, quos ad omnibus necessaria ministrandum admiserint de quorum idoneitate nisi prius certiorētur, constat promotionem periculosam esse, cū ex eorum idoneitate omnium salus quodam modo pendere videatur. Itaque officio pastoralis videtur diuino et naturali iure annexum esse officij examinandi, quos ad ministerij ecclesiasticū debeat admittere. Cū ergo ab eo onere, ad quod quis iure diuino aut naturali tenet, per solū tractū temporis deobli

CODEX DE RESTITVTIONE.

gari non possit, sequitur præfatum conuen-
tum contra Episcopum non præscripsisse
quominus possit præsentatos examinare,
vt de eorum idoneitate, sicut debet certio-
retur. ¶ Secundo facultas examinandi eos,
qui promouendi sunt, non est Ep̄is ob ipso-
rum vtilitatem concessa, sed potius ob vti-
litatem ouium sibi commissarum: & ita si
in casu conuentus præscripsisset, nõ tam cõ-
tra Episcopum, quam contra oues Christi
episcopo commissas præscripsisset, eo q̄ ipsa-
rum ouium interest idoneus an non talis
minister illis conferatur. Talis autem præ-
scriptio legitima & iusta esse non potest, Tum,
quia esset in perniciem salutis ipsarũ ouium.
Tum, quia in ouibus ipsis nulla est negli-
gentia, ob quam contra illas præscribi possit.
Et quãuis fuerit in episcopis prædecesso-
ribus negligentia, qua sine præuio exami-
ne præsentatos ad beneficia promouebãt,
hec tamen negligentia ouibus nocere nõ
debet, sicut supra de negligentia tutoris &
episcopi circa legata dicebamus, q̄ pupil-
lo & pauperibus nocere nõ debet: qualiter
in casu noceret ouib⁹, si episcopi absq̄ exa-
mine & probatione præsentatos, ad curam
animarum indistincte admitterent. ¶ Ter-
tio, consuetudo quantumuis antiqua, nisi
rationabilis sit & præscripta, legem vincere
non valet humanam, nedum diuinam aut
naturalem, vt iura declarãt. Hec autem cõ-
suetudo, quam præfatus conuentus prætendit,
rationabilis non est, cum nil magis ratio-
ni sit consentaneum, quam q̄ is, cui ex offi-
cio incumbit idoneos ministros promouere,
de eorum prius idoneitate certioretur:
& si oportuerit, eos prius probet, & exami-
net. ¶ Quarto, quid aliud est conuentum
præfatum prætereendere compellere Episcopũ,
vt beneficia præsentatis non prius per eũ exa-
minatis conferat, quam q̄ Episcopus eccle-
siasticum ministeriũ oculis (vt ita dixerit)
clausis, eis, quos idoneos esse ignorat, com-
mittat: in quo nõ solum ep̄s peccabit, si id
fecerit: sed & hi, qui eum ad id compellere
intendunt cum Ep̄m ab iniuncto sibi offi-
cio impedire prætendãt. ¶ Pro quo etiã alia
rõ facit. Quia nõ minus favorabilis est in
iure vltima voluntas, quã cõsuetudo cõtra
legẽ inducitur: sed si testator suũ testamẽtũ &
legata fecit, q̄ oĩa cuiusdã fidelitatis cõfessus
eidẽ adimplenda cõmissit, addita clausula,

q̄ nõ posset Ep̄s ab illo rationẽ exequutio-
nis exigere, talis clausula nõ valet, nec testa-
toris voluntas in hac re debet adimpleri, quia
est impeditiua officij ep̄opalıs, quale in-
ter alia est testamẽtorũ exequutores ad eos-
rum cõplemẽtũ cõpellere, vt tradũt docto-
res in Clemẽ. i. de testamẽtis. Sit igit̄ vnus
quisq̄ iure suo cõtentus. Cõnent⁹ si ad præ-
sentandũ ex cõsuetudine vel ex p̄uilegio ius
habet, præsentet. Si cõsuetudinẽ habet præsen-
tatos examinandi examinet. Ecõtra Ep̄s si
iure astrictus est præsentatos promouere, pro-
moueat, modo ad id ad qd̄ promouetur ido-
nei sint: & de ipsorum idoneitate sit sufficie-
ter certioratus. Si tamen per se sciat præsen-
tũ non esse idoneũ, aut a viris fide dignis
audierit, aut cõscientiẽ scrupulo super eius
idoneitate agitetur, nõ prius eum promo-
ueat, quã ip̄m examine: alio q̄ nec officiũ si-
bi iniunctũ debite cõplet, nec propriẽ cõscie-
ntiẽ satisfact, nec ouĩ sibi commissarũ saluti,
vt debet consulit. ¶ Nec tamen negandũ
est posse Ep̄m ab obligatione simul & fa-
cultate examinandi eos, quos promouiturus est,
exonerari. vt si Papa illi iubeat, q̄ eos pro-
moueat, q̄ per regem / aut conuentum / aut
vniuersitatem illi præsententur: nam tunc
obligatio examinandi præsentantibus in-
fungitur: & Episcopus, qui pastor inferior
est, per supremum pastorem ab illo onere
videtur exemptus. Solus tamen tractus tẽ-
poris / aut antiquissima consuetudo episco-
pum exonerare non sufficit. Sic videmus
multos p̄ vniuersitates ad beneficia nomi-
nari / seu præsentari, quibus prælati absque
vltiore examine beneficia ex Papę ordi-
natione cõferre tenentur. Nec obstat in ca-
su proposito præsentatos prius per conue-
tum examinari, quia cũ hoc stat qd̄ dictũ
est, s. Episcopũ de præsentati idoneitate pro-
babiliter dubitare.

¶ Si q̄ras quãdo incipit currere præscriptio.
Respõ. facilis est q̄stio, si præmittam⁹ ea, q̄ re-
quirũtur ad legitime præscribẽdũ. Hec autẽ
sunt / bõa fides, possessio, & negligentia illi⁹,
cõtra quẽ præscribitur, & titulus, de quibus
statim dicẽ. Si igit̄ ita est, q̄ hec omnia si-
mul requirũtur, ita vt qd̄cũq̄ horũ deficiat,
præscriptio currere nõ potest. Aptã est res-
põsio, q̄ tũc incipit currere, quãdo primũ il-
la requisita concurrunt, sic, s. si illa om-
nia simul apponuntur, tũc incipit currere.

Si successiue,

Si successiue, quando id, quod postremo aduenit, alijs requisitis permanentibus, tunc incipit currere. Vt si quis primo rem alienā possidet, & deinde habet bonam fidem, de inde accedit titulus, & in hoc interim dominus rei est a negligētia excusatus / vel quia nescit factum, vel quia non potest cōtra detentorē agere, &c. Et tandē de re certioratū cū agere possit, nō agit, iā incipit esse negligēs, tūc incipit currere p̄scriptio. Aut si primo incipit possidere etiā cū titulo, & dñs negligit contra detentorē agere, & deinde accedit bona fides in ipso detentore, ceteris eodem modo permanentibus, tunc p̄scriptio incipit currere, quādo hęc bona fides accedit: quia tunc primo omnia requisita ad cursum p̄scriptionis cōcurrunt, & nō ante, idq̄ in conscientia.

Interruptitur autē p̄scriptio, quādo cessat aliquid de requisitis. siue cesset bona fides / siue possessio, aut etiā si intra tempus lege definitum is contra quem p̄scriptio currebat, aliquam facit diligentiam pro rei suę recuperatione, vt culpa negligentię nequeat illi imputari, siue detentorem corā iudice conueniendo, siue aliquam protestationem faciēdo, aut aliquid aliud, quod de iure illi suffragetur. De quo vide glo. cap. Illud autem, de p̄scri. P̄scriptione autē interrupta op̄ est si debeat currere seu procedere, q̄ iterū de nouo incipiat, maxime si a possessione cecidit, alias non procederet ob defectum continuę possessionis. Excepto si interrupta possessione ante eius interruptionem & post recuperatam rem, bonam fidem ipse possessor habeat, quia tūc, vt cōiter tenēt doctores, interruptio possessionis nō impedit quomin⁹ currat p̄scriptio.

Ea autem, quę ad legitime p̄scribendū de iure requiruntur, sunt bona fides, continua possessio per tempus lege definitū, & titulus, & q̄ res sit p̄scriptibilis ab ipso, qui p̄scribere p̄tendit. **Q**uib⁹ supposito, videtur cōclusio hęc tenēda. s. Legislator potuit talē statuere legem. s. p̄scribēs rem aliquam seu vsucapiens seruatis p̄fatis cōditionibus incipiat esse domin⁹ eiusdem rei completa p̄scriptione, atq̄ is, cuius res prius erat desinat esse dominus. Probat̄ dupliciter. Primo, quia illud iuste per principē statui potest, quod est necessarium ad pacificam subditorū conuersationem:

talis est lex p̄dicta, quę nisi seruaretur, fierent lites innumerabiles, vel odia piurima. Nam prior domin⁹ / vel eius hērēs si dominio rei priuatus non esset, possēt talem rem post quantuncūq̄ tempus repetere: & cū vt plurimum accideret, q̄ deessēt testes ad suum dominium probādū esset valde difficulte / vel impossibile priori domino iustitiā facere, cum non possēt secundus possessor a possessione sine sufficiēte probatōe elici, & ita multa inter partes odia orirentur, perturbaretur iusticia, iniusticia maneret impurgata: & per consequens pax in republica turbaretur. Secundo princeps legislator iuste potuit & potest aliquem dominio rerum suarum priuare, si talis commisit vel cōmittit delictum reipublicę damnosum: sed ille cōtra quem quis p̄scribit, committit tale delictum, cum sit negligens, de rebus suis non curando, nec eas colendo, nec fructus & utilitates ex ipsis per se / nec per aliū capiendo, quantum in ipso est: hoc autem reip. constat esse damnosum. Et per eandem negligentiam est similiter causa, q̄ creseat materia litigiorum / pacem reipublicę perturbantium, vt satis de se constat. Igitur.

De fide ad p̄scribēdū necessaria. Questio decima septima.

Circa dicta tamē aliqua occurrūt inquirenda. Primum, An cū conscientia dubita currat / seu valeat p̄scriptio. In primis supponat, qd super hoc iure dispositum sit. In regulis iuris. lib. 6. dicitur. Possessor male fidei nullo vnquam tempore p̄scribit. Et de p̄scriptionibus. cap. finali. in antiquis dicitur. Quoniā omne, quod non est ex fide peccatum est, synodali iudicio diffinimus, vt nulla valeat absq̄ bona fide p̄scriptio / tam canonica quam ciuilis. Cum generaliter sit omni constitutioni atq̄ consuetudini derogandum, quę absq̄ mortali peccato nō potest obseruari. Vnde oportet vt qui p̄scribit, in nulla temporis parte rei habeat conscientiam alienę. Hęc ibi. Quo supposito, dixerūt aliq̄ vt habet in glo. p̄fati. cap.

CODEX DE RESTITVTIONE.

q̄ bone fidei possessor dicitur, qui consciē
 tiam habet dubiam: ac proinde sequitur q̄
 cum conscientia dubia currit & valet pre-
 scriptio. Id probant per. l. Qui scit. §. bōe
 fidei. ff. de vsucap. vbi dicitur, Emptor bo-
 ne fidei possessor est, donec fundus euisus
 fuerit. Sed stat q̄ detentor interim consciē-
 tiam dubiam habeat an sit fundus alienus.
 Igitur. ¶ Secundo, Panormi. idem tenens
 probat ex cap. Si virgo. 4. q. 1. vbi dicitur.
 In iure prediorum tandu vnusquisq; bōe
 fidei possessor dicitur, quandu possidere
 se ignorat alienum. Cum igitur qui cōsciē-
 tiam habet dubiam ignoret, vt constat, se-
 quitur, &c. ¶ Tertio idem probant ex cap.
 dominus. de secundis nuptiis, vbi de vxor-
 e, que de morte prioris mariti dubitat, di-
 citur q̄ reddat debitum secundo viro po-
 sulanti: debitum autem conjugale sine bo-
 na fide reddi non potest: igitur conscientia
 dubia non tollit bonam fidem. ¶ Ecōtra
 alij dixerunt, vt Adrianus & Anton. in. d.
 cap. finali. q̄ conscientia dubia in casu ex-
 cludit bonam fidem. Tum, quia bōa fides
 credulitate seu assensum interiore m-
 portat: dubium autē assensum excludit de
 eo, de quo dubitatur. Qui enim dubitat,
 nec credit vnum nec alterum ei oppositū:
 & ita dubitatio tam bonā quam malam fi-
 dem videtur excludere. ¶ Secundo. Qui
 agit contra conscientiam dubiam, ita ec-
 cat, sicut si contra conscientiam positiuam
 ageret, eo q̄ exponit se periculo peccandi,
 contra illud Ecclesiastici. 3. Qui amat peri-
 culum, peribit in illo. Vnde regula magis-
 tralis sumpta est. Qui se exponit periculo
 peccandi, peccat. Hoc idem significat Pau-
 lus ad ro. 1. 4. dicens. Omne quod nō est ex
 fide, peccati est, hoc est ex conscientia, qua
 illud, quod sit, licitum esse putet. Quē ex-
 positio magis textui ipsi conuenit, quā alia
 communis: & si vera sit, in qua dicitur, nō
 esse ex fide, quod contra conscientiam sit.
 ¶ Tertio qui dubius est maxime ex proba-
 bili causa, an res sit aliena, peccat eam detinē-
 nēdo, si velit eam absolute seruare, quia ex-
 ponit se periculo furti: igitur tale dubium
 excludit bonam fidem, & per consequens
 cum illo dubio prescriptio non valet. Cū
 igitur intentio Decretalis inuoluantis pre-
 scriptioem, cui non adest bona fides, sit
 amouere occasionem peccandi mortaliter

rem alienam possidendo: & non min⁹ pec-
 cat qui alienū detinet cōtra conscientiam du-
 biam, quam si cum mala fide rem alienam
 detineret, sequitur prescriptioem cum con-
 scientia dubia non valere. Nec valet quod
 ait Panor. distinguēdo de dubio possessio-
 nis: & de dubio proprietatis. Quia siue is
 q̄ alienū detinet, dubitet rē suā esse / an alte-
 nam: siue dubitet, an in ea possessionem ha-
 beat licitā, peccat eam detinendo, sequitur
 impertinēs esse in proposito de proprietate
 aut de possessione dubitare. ¶ Et secun-
 dum hoc facile est ad rationes prioris sentē-
 tię responderi. Ad primū, q̄ lex illa nō illis
 suffragatur. Primo, quia per illum textum
 eque probaretur prescriptioem valere cū
 mala fide, sicut cum conscientia dubia: quia
 interim q̄ fundus euisus fuerit, poterit sci-
 re fundum illum alienū esse sicut & dubita-
 re. Secundo, quia lex ipsa expresse loquitur
 in casu, quo emptor sciat rem fuisse alienā,
 & non illius, qui vendidit. Lex igitur illa
 procedit quantum ad fruct⁹ percipiēdos,
 qui in casu legis cum bona fide percipi di-
 cūtur, vt ait Adria. Vnde lege statutum est,
 vt si quis rem fructiferam emit, sciens rem
 illam alienam & non vendentis esse / dum-
 modo nesciat an furtiua sit seu vi rapta, qd̄
 potest fructum rei a se possess⁹ vsu capere.
 De quo parte & titulo supra citatis, l. s. cum
 glo. Ratio autem quare in casu dicatur bo-
 ne fidei possessor est, quia cum hoc, q̄ sciat
 rem illam non vendētis fuisse, stat q̄ credat
 eam nō esse vitiosam, sed facultatē habuisse
 se eum, qui eam vendidit, ad vendendum.
 &c. ¶ Ad secundum ex cap. Si virgo. Dicē-
 dum, q̄ ille textus procedit non de ignorā-
 tia negationis, sed prouē dispositionis. Id
 apparet, quia Augustinus ibidem equipa-
 rat virginem illam nescire virum alienum
 esse quo ad releuari ab adulterio, & posses-
 sorem rei ignorare eam alienā esse quoad
 releuari ab iniusta detentione. Sed certum
 est, q̄ si virgo dubitat, an vir ille alia habeat
 vxorē, & manēte hac cōsciētia dubia illi nu-
 bit, & eidē carnaliter commisceat, peccat si
 non per adulteriū certū. tamē per adulterā-
 di periculū, cui se exponit, peccat. Igitur vt
 illa per nesciētā excusetur, opus est nesciē-
 tia illa sit prouē dispositionis, q̄ licet errādo
 putet illi nō esse alias vxoratū. Ita igit in
 proposito, ex quo parificantur, peccabit, q̄
 rem alie

rem alienam retinet, dubitans an sit aliena. Ac proinde vt per ignorantiam ab iniusta rei detentione excusetur, oportet q̄ sit ignorantia prauę dispositionis. ¶ Ad tertium excipit Dominus. Dicendum, q̄ textus ille procedit quātum ad forum iudiciale, in quo compelleretur vxor debitum reddere postulantī, quādiu de morte prioris cōiugis probabiliter dubitatur. Ipsa autem quādiu in conscientia dubia perseverat, tenet abstinere ob periculum adulterādi, vt nuper dicebatur. Quod autem illa conscientia dubia excludat bonam fidem apparet, quia vxor, quę cum bona fide cum aliquo contrahit, ea durante, potest non solum reddere, sed exigere cōiugale debitū, Verumq̄ enim per bonam fidem venit excusandum, cum tamen textus inter exigere & reddere differentiam faciat.

¶ Aliter tamen videtur ad quęstionem respondendū, secundum q̄ dubium, de quo quęstio p̄posita est, potest esse diuersum. Quia vel est speculatiuum/vel formaliter practicum. Potest namq̄ esse dubium de qualitate rei seu de facto: & potest esse dubium de licetia retentionis ipsius rei. Aliud enim est dubitare de re possessa, ā sit aliena, aliud vero an sit licitum eam tenere, vt supra tetigimus, & alias latius discussimus. Et quidem si dubitatio solum sit circa rei conditionem / & non attingat ad licentiam rem ipsam detinendi: tunc illa dubitatio non excludit bonam fidem, in qua quis dicitur esse/ quādiu inuincibiliter credit esse sibi licitum rem illam detinere. Exemplum est clarū. Si enim rem a Petro, dubitans an esset ipsius/ an alterius, putans tamen probabiliter Petrum posse rem illā alienare & vendere, tunc hęc simul stāt. s. dubito de re/ an aliena sit an ipsius Petri: & probabiliter credo me posse illam emere & retinere: & non solum hoc, sed stat me scire rem illam non Petri vendētis esse, sed alterius, domini. s. ipsius: & simul probabiliter credere q̄ Petrus facultatem habet eam vendēdi, q̄ ego possum ab eo eam licite emere, & emptam possidere. Iam constat, quomodo conscientia dubia de re aliena, imo & sciētia de eadem q̄ aliena sit, non tollit bōam fidem hominis eam emētis & possidentis: & ita tūc licite poterit res illa detineri, & currit p̄scriptio cum conscientia dubia de conditione rei. Si autē du-

bitatio non in conditione rei sistit, sed etiā de licentia seu facultate eam licite retinendi habetur, tunc non solum est dubitatio speculatiua, sed practica, & reddit conscientiam lesam, & retentionem rei illicitam & iniustam: & tūc huiusmodi dubitatio excludit bonam fidem, nec permittit valere p̄scriptionem in foro conscientię, vt capit. finalis supra citato aperte colligitur. ¶ Inde patet, qualiter potest textus cap. Dominus, de secundis nuptijs, saluari in conscientia. Similiter & vxor dubia de morte prioris ab adulterio excusari, si secundo postulantī debitum reddat, quia. s. stat q̄ eius dubitatio sistat in cōditione rei seu in facto. s. si prior vir mortuus sit/ nec ne, non procedēdo ad dubiū de licentia reddendi. Stāt enim hęc simul, q̄ dubitet de morte prioris, & credat probabiliter a viris doctis instructa, q̄ debeat reddere secundo postulantī, iuxta textum citatum.

¶ Correlarie sequitur non esse indistincte verum, quod ait Adria, & tangitur in ratione tertia, quam supra pro eo fecimus. s. q̄ rem aliquam detinet, dubi⁹ an sit aliena peccat, quia se periculo furti exponit. Si enim dubitat an sit sua/ an Petri, vbi dubium est æquilibrium, non tenetur rem Petro dare, etiā si tute possit, eo q̄ forte id cederet in p̄iudicium suum, quia forte res est sua: modo autem magis tenetur homo sue indemnitate quam alienę consulere, vbi cętera sint paria. Exemplum est notum de eo, qui cōtraxit cum Berta ancilla, putans eam liberam esse, de qua postea dubitare incipiat, ā libera sit, non tenetur eidem postulantī debitū reddere, etiā si ex affectu vxoris possit, eo q̄ reddendo sibi p̄iudicaret, quia cogere tur seruam in vxorem tenere. Perinde em̄ est debitum non reddere, & alienam rē detinere. Et ita sicut in hoc postremo casu vir conjugale debitum non soluendo nō peccat per iniustitiam, ita nec in proposito casu peccat, qui alienum retinet: vtrobique si illi dubitatione existente. Si autem debitam diligentiam faciat, vt sciat si libera est an serua, & in fine similis m̄ceat dubitatio, nō tenetur debitum illi soluere. Ita in casu si alienū detinēs/ sit dubi⁹ ā sit alienū, debet diligentiam facere, vt de veritate instruat, in cuius fine/ si maneat eadē dubitatio, quę p̄iudicium poterit rem possidere/ paratus eam vel cō-

ualentem reddere, quando eam alienā fuisse constitit, & tunc poterit prescriptione iuari, cum constet illum in mala fide non esse. Secus ubi possidens rem scit non esse suam, dubitat tamen an sit Petri/ an Ioannis: tunc non potest iuste rem illam sibi ipsi retinere, nisi de cōsensu illorum, qui suam esse pretendunt.

¶ Deinde queritur. An prescriptio valeat et currat cum mala fide. Et est ratio dubitanda, quia supponimus secundum iura civilia prescriptionem aliquam/ saltem longissimi temporis currere cum mala fide: contra vero videmus diffinitum esse oppositū capit. finali. de prescriptionibus in antiq̄s. Unde apparet presentem questionem tam apud iuristas ventilatam quodammodo pendere ex hac. s. An iura Canonica possint abrogare/ & annullare leges civiles, & de facto in materia prescriptionis eas irritent. Et dixerunt multi, ut referunt doctores in dicto capit. finali, & in regula possessor. in .6. qd̄ Papa non potest invalidare leges civiles & imperiales in terris, que non sunt ipsi Papę subditę. Secus in terris suis. Et ita inferunt, q̄ leges imperiales de prescribendo cum mala fide valent / & seruandę sunt in terris imperij. Quodq̄ capit. finale p̄ legatum valet in terris ipsi Papę. Imperiū enim et sacerdotium ex eodē principio proderunt, ut in aucten. Quomodo oportet, & distinctas habet potestates quā altera alteram iuare habet, nō destruere, illa in spiritualibus locum tenet, hęc autem in temporalibus. ¶ Ecōtra vero aliorum sententia est, q̄ leges civiles in hac re sint simpliciter abrogatę per iura canonica, quia ubi verget periculum animarum, p̄valent ubiq̄ leges Canonice, quas non dedignatur imitari civiles. Unde distn. 10. capit. Constitutiones. dicitur. Constitutiones cōtra canones & decreta p̄fulum romāorum, vel bonos mores nullius sint momenti. Et q̄ de facto prescriptionem cum mala fide a lege civili cōcessam invalidet, apparet. quia Canon ait, ut nulla valeat absque bona fide prescriptio tam canonica quam civilis, & secundum hanc sententiam p̄fatum cap. finale non se extendit ad p̄terita: quia antequam leges civiles essent per Canonicas abrogatę, vim habebant, & currebat prescriptio cum mala fide, secus post determi-

nationem ecclesię. ¶ Altorum vero alia est sententia, q̄ distinguit inter res p̄scriptibiles, & iura realia seu p̄sonalia p̄scriptibilia: In rebus enim nō currit p̄scriptio cum mala fide possessis, eo q̄ huiusmodi res possideri sine peccato cum mala fide non possunt. Prescriptio autem cum peccato nō currit, ut Decretalis intendit. In iure autem personali seu reali nō ita, quia potest aliquis perdere seruitutem rusticam per tempus, si iure quod habet negligit uti, idq̄ sine peccato ipsius p̄scribentis, eo q̄ huiusmodi prescriptio non requirit factum ex parte p̄scribentis, quod illi peccatum sit: quia si debitam seruitutem non reddat, non peccat, nisi si petatur, & ita huiusmodi iura extinguuntur ad tempus in fauorem debitoris, etiam si debitor malam habeat fidem, sciens, si fatalis seruitutis debitorem esse. Quam sententia Hostien. cōmūiter sumit sic sequuntur. ¶ Adrianus his opinionibus utcumq̄ rectatis, tenet leges civiles in hac re nō esse per Canonicas abrogatas: quamuis illis sit derogatum, hoc est in parte sunt invalidatę, in parte vero in sua sūt efficacia relicte, ita .s. q̄ ubi mala fides sine peccato ipsius possessoris seu debitoris habet, potest prescriptio cum mala fide currere. Secus si male fidei sit peccatum annexum, quia tunc prescriptio non valet, ut iure canonico diffinitum est: per quod non pretenditur obuiari omni prescriptio, q̄ cū mala fide fit, sed ei, q̄ cum peccato fit: ut patet rationē ipsius textus attendēdo. Potest enim, ut ait aliquis, alienum possidere, vel etiam debitum non soluere, sciens alienum esse, quod possidet, aut se debitorem esse, absq̄ hoc, q̄ peccet. ut si sit ei probabile, q̄ dominus rei/ seu creditor consentit in rei possessione/ aut debiti non solutione/ vel simpliciter/ vel ad tempus/ ob causam aliquam/ vel ob voluntatē suā, aut si alienū possidēs, sciēs alienū esse p̄pōat efficaciter dominū quere, parat⁹ rem illi reddere cū reperit: & postea id a memoria eius excedit per lōgū tēp⁹: ita ille possidet alienū cū mala fide actuali. s. quā ab initio possessionis habuit/ & habituali p̄ totū temp⁹ lege diffinitū, & sine peccato, ideo in casu currit illi p̄scriptio. ¶ Cōfirmat hanc suā sententiā, quia Canon non utitur verbo tollēdi/ vel abrogandi, sed derogandi, cū dicat, omni constitutioni derogandum esse. &c.

Igitur non damnat omnem prescriptionē cum mala fide currentem: alioqui simpliciter deberet constitutionem ac legem civilem abrogare, qua statuitur, vt valeat cum mala fide scripto. Nec oportet legem ob id reddere nullam, q̄ extendit se ad aliquos casus iniquos, vt patet de lege generaliter data, quę quidem suas op̄ est habeat exceptiones & epichemas. Igit̄ esto q̄ lex civilis, qua statuitur vt prescriptio valeat cum mala fide in certis casibus non sit obseruanda, non ideo efficitur nulla.

Hęc cōtrouersia fortasse ex nominis eq̄ uocatione pendet. Ego enim sicut supra de conscientia dubia, ita nunc de mala fide distinguem. Nam mala fides potest accipi pro conscientia seu credulitate, qua quis credit se alienum possidere / aut se debitorem alieni rei esse, vt per innumera iura patet. ff. de verbo signi. l. bonę fidei. Et cap. Si virgo, supra citato, & alibi. vbi bonę fidei possessor dicitur, qui credit nō alienū, sed suū esse, quod possidet. Ideo ecōtra malę fidei possessor est, qui credit aut scit alienū esse, quod possidet. Et hęc fides magis speculatiua est, quam practica. alio modo accipit̄ fides pro conscientia practica, q̄ dicit qd̄ agendum / quid non agendum, aut quid liceat agere / quid nō, quid liceat retinere, qd̄ non. Et mala fides dicitur secundum hoc in presētī materia in aliquo esse quādo alienum possidet aut detinet contra conscientiam hanc dīctantem rem illam reddendam esse / & non detinendam. Et prima mala fides sola non sufficit reddere rei detentionē illicitam, bene autem secunda. Et de hac secunda dixit Paulus, omne quod nō est ex fide, peccatum est, nō de prima. Decretalis autem citata, de fide mala videtur loqui, sūp̄ fide secundo modo: ex quo in initio decretalis pro fundamento p̄fatę diffinitionis Cōcilij ponitur dictum Pauli, cum ait. Quoniam omne quod non est ex fide, peccatum est, Synodali iudicio diffinimus, vt nulla valeat absq̄ bonā fide prescriptio. Et de hac fide puto p̄cedere regulam iuris. Possessor malę fidei nullo vnquam tempore prescribit, id est, qui contra conscientiam alienū possidet. Quę conscientia non est, qua putat rem alienā esse p̄cisse, sed qua id putās, similiter putat / aut credit rem illā esse reddendam / & non detinendam. **P**er hec patet

positionem Adriani in bono sensu veram esse / seu probabilem, cū ait, posse prescriptionem currere cum mala fide, id est, cum credulitate / aut scietia de re, q̄ aliena sit, cui peccatum non sit annexum, eo q̄ illa fide statte, simul stat, q̄ credat licitum esse sibi rem illam detinere: vel quia presumit dominū non esse inuitum, vel quia non adest, & paratus est eum inquirere vt reddat, vel quia qui alienū emit, oblitus est se emisse, et vult illud domino suo reddere, & post recordatur se vere emisse. Certum est in his & similibus, malam fidem primo modo sumptā / sed sine peccato / interuenire. Consequēter etiam patet veram esse aliam sententiam, q̄ vniuersaliter asserit nullam prescriptionem valere cum mala fide interueniente, si fides pro conscientia practica, vt dictum est, accipiatur: quia talis semper habet annexū peccatum, s. rei possessionem cōtra conscientiā.

Correlate sequitur p̄fatas op̄tiones in quibusdā deficere. Prima, in eo, quod ait non posse Papam leges civiles abrogare / nisi in terris suę iurisdictioni in temporalibus subiectis. &c. Deficit in hoc, simul & in eo, q̄ ait, q̄ valet cum mala fide prescriptio in terris imperij. Primum vniuersaliter dictum videtur falsum esse, quia Papa habet a domino officium pastorale totius orbis, quod sibi collatum est, Christo dicente. Paſce oues meas & agnos. &c. Igit̄ ei incumbit prospicere salutē animarum sibi cōmissarum: & per consequēs si sint aliquę leges civiles, quę cedant in periculum aut perniciem animarum, quales sunt, q̄ peccata fouent, sequitur q̄ poterit eas nō solum limitare, sed penitus abrogare / & annullare, si tales sint, quę magis in perniciem cedant animarum, quam in utilitatem. **D**einde ipsi reges & Imperator in his, q̄ animam cōcernūt, sunt subditi Papę, & potest illis multa / etiā sub cęsura prohibere. Igitur ex consequēti si leges iniquas eos facere cōtingat, quę in perniciē animarum cedant, poterit Papa eas annullare, & valebit annullatio, alioqui non esset Papę plenissima potestas cōcessa, cōtra id, quod et dictū est. Quęcunque solueritis super terram. &c. **S**ecundo deficit in eo, q̄ ait prescriptionē cū mala fide currere in terris ip̄o subditis, & nō in terris ip̄is Papę. Cuius falsitas ex dictis est nota, tū quia Papę incumbit salutē oim

CODEX DE RESTITVTIONE.

fideliſum proſpicere, & non ſolum eorum, qui in ſuis terris commorantur. Igitur cū Concilij præſata diſſiniſſio omnibus ſit neceſſaria: igitur ad omnes fideles ſe extendit. Tum, quia ſi Papa nullas terras ſibi in temporalibus ſubditas haberet: poſſet diſſiniſſere quod diſſiniſſiūt, & ad omnes fideles eius præſens diſſiniſſio ſe extenderet. Igitur non obſtāte q̄ terras habeat, præſata diſſiniſſio ad omnes ſe extendit, ex quo omnium ſalutem concernit. Et dicere oppoſitum eſt penitus irrationabile.

¶ **Secūda opinio ſimiliter videtur in duobus deficere.** Primo, quia ait leges ciuiles in hac re ſimpliciter eſſe abrogatas. Cui⁹ oppoſitū apparet ex ratiōe facta pro Adriano, cum Decretalis non verbo abrogandi, ſed derogandi vtatur: modo aliud eſt legē abrogare, quod eſt eam in toto annullare. Aliud vero legi derogare, quod eſt eam limitare, ita vt in parte teneat, in pte vero nō teneat. Secundo deficit in eo, q̄ ait præſcriptionem cum mala fide cucurriſſe ante Decretalem illam, ſed non poſt. Contra quod videtur, quia hæc decretalis nō inducit nouum ius, ſed declarat. Non enim ait, ſynodali iudicio ordinamus / volumus / ſtatuiſmus. &c. quæ verba ſunt noui iuris inductiua, ſed ait diſſiniſſimus, hoc eſt, declaramus. Et per conſequens ſicut præſcriptio cum mala fide poſt illam declarationem non valet, ita nec ante illam. ¶ **Tertia opinio, quæ ponit differentiam inter præſcriptionem rei poſſeſſe & iuris realis/aut personalis, in certis caſibus eſt vera, in alijs autem non ita.** Eſt enim quædam præſcriptio ad acquirēdū ius reale ſeu personale: & eſt præſcriptio ad extingūendum huiusmodi ius, & ſi ſit personale ius, ad huc eſt duplex præſcriptio ad illud extingūendum, ſecundum q̄ duplex ſeruitus eſt alicui debita. Quædam eſt certa, quæ debetur, etiam ſi dominus non exigat, ita vt debitor teneatur ſingulis annis/ ſeu menſibus / ſeu temporibus aliquid in ſeruitium alterius facere. Alia vero eſt ſeruit⁹ incerta, ad quam quis tenetur/ quando domin⁹ eam exegerit. De prima præſcriptiōe, q̄ ſit ad acq̄ſitiōē iuris in pſona/vel p̄dio/vel mōte/ vel paſcuis alienis/ ad paſcandū, venandū. ſigna ſcandendū, oues paſcēdū, & alia huiusmodi, quia factum requirit præſcribentis, idem eſt iudicium, quod

de præſcriptione rerum alienarum. Itaq; vtrobiq; requiritur bōa fides ad legitime præſcribendum: alioquin furtum ſeu violētia committeretur. De alia vero præſcriptiōe, quæ ſit ad extingūendum ius huiusmodi ſeu ſeruitutem, per quā debitor ſibi libertatem acquirat, ſi ſeruitus erat certa/ & debebatur/ etiam ſi a domino non exigatur, ſimiliter eſt neceſſaria bona fides. Nō enim min⁹ peccatum eſt debitum retinere, & creditor/vel domino, cui debetur, non ſolueret/ quam rem alienam auferre et retinere. id que ſi debitor ſit in mora. Quod fieri poſteſt die pro homine interpellante, etiam ſi homo ſeu creditor debitum nō exigat. Ac proinde ſi bona fides non interueniat, quæ cenſum vel ſeruitium/vel rem aliam debitam non ſoluentem a peccato excuſet, non video quomodo valeat illi præſcriptio in foro conſcientiæ: cum Decretalis omnē præſcriptionem ſine exceptiōe cum mala fide inualidet. De præſcriptione vero ad extingēdum ius ſeu ſeruitutem incertā, quæ non debetur niſi domino exigēte/ ſeu iure ſuo vti volente, videtur procedere hæc terna poſſitio. Nam in hac non requirit factum ſeruitutem perſonalem aut realem præſcribentis: ſic enim præſcribēs nec alienam rem/ nec aliquid alteri debitum retinet, vt conſtat, ſed ſolum concurrat non vſus ipſius domini, qui iure ſuo non vtitur, vt quia cum habeat ius venādī, paſcandī, paſcendī, p̄ agrū alterius tranſeundī, aquam per alienū fundum ducendī. &c. hæc tamen omittit ad tēpus. In hac præſcriptione non exigitur bōa fides in eo, qui ſuæ perſonæ/ aut rerum ſuarum libertatem præſcribit: nec eſt in peccato per hæc, quod dominus iure ſuo non vtatur, nec alienum poſſidet, nec rem debitam retinet, ſed perditur ius per non vſum eius, & ſibi libertas acquiritur, modo ex negligentia dominus iure ſuo vtī deſinat. Vnde multis modis contingit aliquem iure ſuo, quod in agrum ſeu rem alterius/ aut in perſona habet, non vtī, quia, ſ. non poteſt, vel quia ſe ius illud habere ignorat/ & tunc contra illum non præſcribitur. Vel quia & ſi poſſit, vult tamē in gratiā debitoris ad temp⁹ ab exactiōe ſeruitutis ceſſare, tunc etiā nō præſcribitur contra illum, ſi de tali gratiā cōſtet. Si autem ſuo iure vtī deſinit ob negligentiam ſuam, tunc non mirum ſi ad tēpus cer

pus certum huiusmodi ius amittat. Et tunc nil refert, quam fidem habeat / bonam aut malam / is qui talem servitutem seu libertatem a servitute prescribit. Unde quantuncumque malam fidem habeat, qui servituti obnoxius est, puta si putat se teneri ad reddendum servitutem tempore, quo vere non tenetur, non desinit prescriptio currere, quia ubi non requiritur bona fides, mala prescriptio nem non impedit. Nec obstat Decretalis citata, que ait, quod nulla prescriptio valet cum mala fide, quia procedit de prescriptione rei alienę seu alteri debite, cuius retentio & non redemptio in se peccatum est, & non ob solam conscientiam. ¶ Correlarie sequitur debitor non solventem quod debet, non prescribere sibi debitum, etiam si per notabile tempus creditor illud non exigit. Nisi ex parte debitoris assit bona fides, & ex parte creditoris negligentia. Et dicitur quis in repetendo debitum negligens, quando potest repetere & non volens gratiam facere, ex incuria repetere desinit. Et multo minus valet prescriptio, si debitor desinat solvere cum mala fide, non obstante lege vel statuto aliquo in contrarium. Unde quantumvis per statutum caueri possit, ne creditor actionem habeat ad rem debitam petendum / nisi infra certum tempus eam petat, non tamen id sufficit, ut debitor sibi rem debitam prescribat. De hoc vide Adrianum, quotlib. 5. ¶ Sequitur inde, quod si hi, qui redditus colligunt, qui vulgo dicuntur / arrendadores / decimam / seu redditum ab aliquo sibi debitum infra triennium non petat, non ideo debitor liber est in conscientia a debiti solutione, esto quod presertim collector actionem contra illum amittat. Excepto, nisi verisimile sit, quod velit debitum condonare: quod tamen non facile presumendum est quia de nemine presumitur, quod velit rem suam perdere. l. Qui vas. ff. de furtis. §. vetare.

¶ Correlarie sequitur impertinens esse ad rem possessam prescribendum, ex quo errore quis eam possideat. Nam distinguunt communiter de errore facti / aut iuris: & iterum de errore iuris obscuri / vel clari. Et dicunt quod error facti non error iuris saltem clari excusat possidentem, & facit valere prescriptio nem. Videtur tamen stando in dictis, quod siue possideat quis rem alienam ex errore facti siue iuris clari / siue obscuri, stat quod habeat bonam fidem, si error sit inuincibilis, ut

deputet sibi licitum esse rem illam possidere. Qui autem dicit, quod error iuris saltem clari non releuet possidentem, procedunt ex presumptione, quia presumitur quod ius illud non nisi ex culpa seu negligentia ignoret, cum facile posset homo / si inquireret, illud scire. Stat tamen huic presumptioni veritate opponi, & tunc stabitur veritati non presumptioni in foro conscientie. ¶ Sequitur amplius ad bonam fidem non sufficere credere suum esse quod quis possidet, nisi credulitas sit probabilis / & inuincibilis. Si enim crassa sit / aut affectata huiusmodi credulitas, non excusatum, qui alienum possidet, a peccato: & per consequens ille rem prescribere non potest, cum tali credulitate, etiam si credulitatem practicam habeat, qua credat non esse rem illam alteri reddendam. Correlarium patet ex intento presate Decretalis.

¶ Correlarie sequitur prelatum / aut alium temporalem dominum, quibus subditi in eorum promotione solent sponte servitium aliquod facere per spontaneam oblationem alicuius muneris non prescribere contra illos ius tale servitium exigendi etiam si in multis annis illud obtulerint. Ratio est clara. Quia prescriptio non nisi contra negligentes currit. In presenti autem subditi non negligentes, sed mura sponte & gratiose sunt offerentes. Nec obstat cap. Servitium, §. q. 2. ubi dicitur, quod servitia consueta dari ecclesiis aut prelati reddantur. Nam hoc procedit, quando consuetudo est antiqua, & dubitatur, an sit debita talis prescriptio: & quando nescitur an indebita sit, presumitur quod sit debita. Secus si subditi assueta servitia reddere cogantur, quia tunc si possunt se a prescriptioe eximere, & negligunt stante in prelati bona fide, valebit prescriptio. Et sicut non currit prescriptio contra eos, qui sponte mura frequenter offerunt, ita nec contra eos qui putantes se ob causam aliquid debere, annue illud solunt, quia possunt, cum sciuerint causam non subesse a solutione cessare, ignorantia enim videtur eos releuasse.

Questio decima octava.

UPER est questionem propositam breuiter absolueret. An qui legitime rem aliquam prescripsit cum conditionibus ad prescribendum requisitis, et postea instruit

CODEX DE RESTITVTIONE.

tur, & credat rem illam alienā fuisse, quam suam esse putauerat, sit postea in conscientia tutus, eam retinendo: an teneat eam priori domino reddere. In qua questione varia sentiunt doctores, quorum sententias / & per eos allegata referre, longum esset: satis erit paucis, quid sentiant ostendere. Quidam indistincte tenent illum esse tutum re illam sibi tanquam propriam retinēdo. Pro qua sententia arguitur. Primo, quia lex iusta ab initio potuit rerū dominia diuidere, & ea diuersis personis applicare. Augu. & habetur distin. 8. Quo iure. sed nō minor est auctoritas principis seu legis post diuisionem / quam ante fuerat, igitur nūc poterit per legem iustā res vnus alteri tradi: talis est lex prescriptionis, quę propter bonum publicum / & ad lites dirimendum est instituta.

¶ Secundo, quia legislator potest iuste punire transgressorē legis pœna corporaliter: ergo a fortiori pœna pecuniaria. Cum ergo negligentia hominum in rebus suis nō repetendis detrimentum afferat reip. cum sit pacis impedimentum, ergo potest in pœnā negligentium rem eorum fisco applicare, & per consequens ei, qui tempore a lege distincto eam occupauit. ¶ Tertio. Res alicuius potest in alterius dominium transire ex cōsensu elicto / vel debito ipsius domini particularis, vt supra diximus: sed omnes qui principi subditi sunt consentiunt in legibus iustis, & ad pacem & utilitatem publicam necessariis, & ita consentiunt in lege prescriptionis: & per consequens cum huiusmodi lex rem negligentis in possidentem trāfferat, sequit̃ q̃ in hoc ipso consentit antiquus ipse rei dñs, saltem actu debito.

¶ Quarto. Nemo obligatur restituere, quod iuste possidet: sed in casu homo ille post lapsum tēpus prescriptionis iuste rem illam possidet, quia iure possidet tam Canonico / quā civili. Si iure, iuste. si iuste, bene. Augu. & habetur. 1. 4. q. 4. Quid dicam. Et confirmatur, quia nemo legis auctoritate peccat. 23. q. 4. Qui peccat. Id etiam possumus, quod iure possumus: sed homo in casu legis auctoritate rem illam tenet & possidet: igitur eam tenendo & possidendo nō peccat, & ita non tenetur ideo restituere.

¶ Altorū sententia est in oppositū. scilicet quod qualitercunq; quis prescripserit, si lapsa tēpore prescriptionis adueniat mala fides, qua

sciat rem quam tenet alienam fuisse, tenetur illam restituere, si nullo alio / quam prescriptiōis titulo eā possideat. Pro quo arguit̃. Quia fundamētū prescriptiōis est bona fides, vt ex dictis patet: igitur deficiente bona fide, corrumpit ipsa prescriptio: & ita titulo prescriptionis retineri nō potest. Sicut vbi non est mutuum, vsura locum non habet. Et vbi character baptismi non est, ordo locum habere non potest. Et vbi deficit consensus maritalis, coniugium non valet. &c.

¶ Secūdo ex regulis iuris in. 6. Locupletari cum iactura aut detrimento alterius non debemus. Sed in casu alienum possidens locupletor fieret cum alterius detrimento, si nullum alium titulum habet / quam prescriptionem: igitur tenetur rem illam reddere.

¶ Tertio ex cursu tēporis nulla oritur obligatio, cum nec tollatur tēpore. ff. de actione & oblig. obligationum. §. placet. Vnde Augustinus. si nunquam tenuisses eius assensum, nullus te defenderet numerus annorum. 23. q. 5. Quod deo pars. Igitur si quis alienum retinet sine domini consensu, non poterit ex temporis longitudine excusari.

¶ Alij mediā via incedere volentes, distinguentes dixerunt. Vel homo ille rem acquisit titulo oneroso, puta per viam emptiōnis / aut permutatiōnis, & tunc non tenetur rem restituere, cum iuris auctoritate adiutus, magis teneatur suę indemnitati consulere, quam aliene. Nec bona fides patitur q̃ idē bis restituatur. Et ita si bona fide pro re illa aliena tantundem in valore dederat, sequitur. &c. Si autem rem habuit titulo gratuito, vt per viam donatiōnis / aut legati / aut hereditarię successiōnis, seu per rei inuentionem tūc tenetur rem suo domino cognito restituere: quia non debet cum alterius iactura locupletari.

¶ His tamē non obstantibus videtur aliter sub distinctione respōdendū. Quia vel fuit iusta causa, ob quā iuste possit rei dominus antiquior ipsa priuari: & tūc tutus est in conscientia, qui rem illā legitime prescripserit, etiam si postmodum sciat rem illā alienam fuisse. Iusta autem causa videtur & est si dominus rei fuit negligens, vt supra tactū est, quam negligentiam lex punire intēdit. Si tamē dñs rei prescriptę in negligentia aut culpa non fuit, ob quam sit re sua dignus priuari, tunc iniquum esse videtur prescribentem

bentem rem illam suo domino non reddere, & cum altero, qui culpa caret, factura locupletari, idque in casu, quo is qui cum bona fide prescripsit, factus est locupletior: alioqui bona fides excusabit eum ne rem cum bona fide consumptam restituere teneatur. Secus si res eadem prescripta consumpta non sit: quia tunc quocumque titulo, siue gratuito, siue oneroso eam acquisierit, tenetur eam suo domino restituere. Quamquam in hoc casu, quo res dominus negligens non fuerit, datur et actio, ut intra quatuor annos post completam prescriptionem rem suam petat, & audiat. ¶ In hoc igitur articulo, quo de restituenda re prescripta agitur, illud attendendum est, an prescriptio fuerit legitima, hoc est, in qua omnia ad prescribendum necessaria concurrerint: & tunc lapsa tempore prescriptionis absque scrupulo conscientie potest prescribens eam tanquam propria possidere: non obstante, quod completa prescriptione ad notitiam eius perueniat rem illam alienam fuisse. Secus si aliquid de necessariis ad prescribendum defuerit. Ideo permixtus supra ea, que ad prescribendum requiruntur, & contra quem possit, aut non possit prescribi, & que res sunt prescribiles: & illis cognitis, facile est ad quamplures casus in presenti materia respondere.

¶ Nunc respondendum est ad rationes prioribus sententis supra factas. Et dicendum ad primam opinionem eam veram esse, si in prescribendo sint omnia que requirunt servata: alioqui non est legislatoris intentio que quam res sua priuare, nec ad id potestatem habet absolutam, nisi iusta culpa, vel causa concurrat. ¶ Tertia tamen ratio & quarta videtur suas habere difficultates. Nam in Tertia innuitur, quod ex quo subditi consentiunt iuris legibus iustis, sunt in conscientia tuti, qui completa prescriptione, rem quam sciunt alienam fuisse, sibi ipsi retinent, cum consensus dominorum concurrat, ex quo Legi iuste consentiunt. Verum ex hoc sequeretur paritate rationis hominem semper tutum esse, quando rem sibi a iure, vel a iudice adiudicatam retinet, cum tamen oppositum sit verum: cum secundum iura possit homo iuramentum contra centesimam accipere & retinere. Et qui contra dimidium iusti precij contra hentem defraudat, potest lucrum retinere ac questum. Et sepius secum iura da-

tur alicui actio ad rem, quam etiam sententia in fauorem eius subsequuta retinere non potest: maxime cum sepe contingat iudices iuxta allegata iudicantes, indignum damnare, damnatione autem dignum absolute re, esto quod iudex iuste, & secundum iustas iudicauerit: & tamen hi, pro quibus sit iudicatum est, non sunt ideo in conscientia tuti. Pro quo est manifestum exemplum de executione sententie delegati, que transit in rem iudicatam, quam ordinarius tenetur exequi: quamuis eam sciat iniustam esse. cap. Pastoralis. de officio delegati, & tamen non ideo tutus est in conscientia is, in cuius fauorem lata est sententia. Itaque populus consentit, quod legislator faciat leges iustas, & quod iudices iuxta eas iudicent, ex quo ita ad publicam expedit utilitatem: non obstante, quod leges huiusmodi in damnum quorundam aliquando cedant, non tamen inde opus est, quod populus consentiat in hoc, quod hi, qui huiusmodi legibus in foro exteriori iuuantur, dominium rerum alienarum acquirant. Aliud enim est consentire in legum iustarum institutione, earumque obseruatione, ad quod subditi ob communem pacem tenentur. Aliud vero in suarum rerum iactura & amissione quo ad forum conscientie. ¶ In quarta ratione idem in sententia significatur, quod modo impugnatum est. Ideo quod dicitur. Nemo legis autoritate peccat. Quamuis id Augustinus de lege diuina dicat, est etiam de lege humana verum, que si vere lex sit, non prestat autoritatem ad perperam aliquid agendum, esto quod sepe aliqua peccata permittat, ea non puniendo. ¶ Rationes etiam secundae opinionis directe videntur procedere contra prescriptionem, etiam si legitima sit, ideo ad eas videtur respondendum. Ad primum fateor bonam fidem fundamentum esse prescriptionis: sed hoc intelligit pro tempore, quo prescriptio currit, ut ex dictis patet. Post completam autem prescriptionem, res que antea alterius erat, iam facta est possidentis, etiam si postea sciat rem illam alienam fuisse, cum qua scientia adhuc stat bona fides, iuxta ea, que supra de fide loquuti sumus, accipiendo fidem pro conscientia, que distat de licentia possessionis. ¶ Ad secundum ex regula iuris. Nemo debet cum alterius detrimento locupletari. verum est autoritate priuata, secus autoritate publica

legis, vt in presenti. ¶ Ad tertium, esto ex cursu temporis precise obligatio non oritur, at tamen si cum temporis cursu alia concurrant, quæ ad præscribendum sufficient, iã non solus temporum cursus, sed legislator ad id potestatem habens concurrat. ¶ Quid etiam Tertius opinio dicebat de titulo gratuito et oneroso, videtur quodammodo impertinens ad questionem presentem. Nam post completam prescriptionem/quandiu bona fides habetur, res tute retineri potest, quocumque titulo fuerit acquisita. Si autem mala fides habetur, practica, qua. s. credit se illicitè/ seu iniuste rem illam detinere, hac stãte, tenetur rem reddere, siue titulo oneroso/ siue gratuito eam obtinuerit, vt patet.

De rebus per meretricium aut alias turpiter acquisitis.

Questio decimanona.

Questio decimanona.

Olet pre-

tereã queri de turpi lucro, quale est, quod per meretricium acquiratur, an sit de necessitate restituendum.

Et quoniam hæc quæ-

sitio præsupponit actus meretricios turpes esse, inquirere cõuenit, an ita sit semper, an potius vnquam licitum fuerit/ aut sit mulierem extra legem coniugij alicui viro copulari, vt quæstio hæc ad meretricium/ ad concubinatum, & ad simplicem fornicationem se extendat. Et pro parte affirmatiua, quod. s. prefatus actus sit vel fuerit aliquando licitus, multiplex est ratio dubitandi. Primo exemplo sumpto de Thamar, quæ cum soluta esset a lege viri, se Iude carnaliter supposuit. Et quod in hoc non peccauerit, inde apparet, quia cum illa esset ad combustionem iuxta legem condemnata, eam tamen ipse met Iudas, qui tunc temporis Iudex erat, a poena, ad quam condemnata fuerat, absoluit, canq; insuper a culpa excusauit, dicens. Iustior me est, quia non tradidi illi selam filium meum. Gen. 38. Igitur ob causam aliquam licitum est fornicari. Idem apparet de Raab meretrice, & de Ruth Moabitide, de quibus euangelij meminit Matth. 23. ¶ Secundo idem apparet de foemina, cui Iudex præcipit, vt viro, quem actu habet, de-

bitum conjugale persoluat, quem tamen scit suum legitimum maritum non esse, publice tamen cum eo contraxit. Talis foemina non videtur reddendo peccare, maxime si ex non redditione videat scandalum imminere. Tum, quia iudici iuste aliquid præcipienti parendum est, iuxta illud Christi Matth. 23. Super cathedram Moysi sederunt scribæ & pharisei, quæcumq; dixerint vobis, facite. Quod tunc maxime procedit, quando Iudex iuxta legem iudicium tulerit, vt in casu huius rationis suppono. Tunc etiam, quia magis obligat præceptum de non scandalizando, quam præceptum de non cognoscendo virum alienum. Quando autem duo præcepta simul seruari non possunt, quod minus est, maiori cedere debet, vt dicitur. 13. distin. cap. Duo mala. ¶ Tertio idem apparet. Quia aliquando licitum est vxori suo marito debitum postulanti denegare: igitur aliquando erit licitum ob causam aliquam viro non suo commisceri. Non enim minus peccatum est aliquid contra iustitiam facere, quale primum est, quam contra temperantiam, quale secundum est. ¶ Quarto ad idem facit ratio. Quia stat quod foemina nullam aliam habeat viam, qua mortem famis/ aut gladij possit euadere/ quam viro non suo in actu illo consentire: igitur tunc admittitur erit ei licitum fornicari. Et consequentia apparet, quia ob similem & eãdem causam licitum est aliena, domino inuito, surripere, non obstante præcepto de non furando.

¶ Postremo idem apparet. Quia actus, qui per se malus non est, nec aliqua lege prohibitus, est licitus: talis est simplex fornicatio/ seu copula huius viri soluti cum hac soluta. Quod autem talis actus lege aliqua vetitus non sit, apparet: quia maxime in præcepto decalogi, de non moechando, sed hoc non, cum constet aliud esse moechiam, quæ lege etiã civili prohibita est aliud vero simplicem fornicationem/ seu meretricium, quod secundum legem toleratur. ¶ Et de concubinato idem apparet. Tum, quia in lege veteri licitum erat concubinas habere, quas sanctos patres habuisse legitur, vt patet de Abraham, Gen. 25. Et de leuita. Iudicium. 19. Et de alijs pluribus idem scripturam percurrenti constare potest. & etiam per leges civiles videtur concubinatus approbatus, per quas determinatur quod possit/ & qualem concubina

concupiscitiam habere, vt habetur in partita
4. titulo. 1. 4.

¶ Occasione huius postremę rationis propter contentiosos moueo quęstionem. An meretriciũ seu simplex fornicatio sit peccatũ mortale iure naturali/ diuino/ aut humano prohibitum. Quod enim sit peccatum, omnes fatentur. Et probat Durandus, Quia vel talis actus ordinatur ad delectationem, & sic malus est, cum in malum finem ordinetur. Aut ordinatur in prolem, & sic etiam malus est, quia vt plurimum cedit in malum prolis, eo quod cum parentes lege conjugali vinculati non sint, non eam adhibent curam in liberorũ educatione, quã adhiberent, si vinculati essent. Sed quicquid sit de huius rationis efficacia, solet dubitari, a simplex fornicatio sit lege diuina prohibita, an etiam naturali: nam quod peccatũ mortale sit, & lege canonica prohibita, nõ dubitatur, cum id certum esse non ambigitur, vt patet. 2. 2. q. 1. cap. vltimo. vbi dicitur, quod pro perituro debet talis poenitentia imponi, qualis pro homicidio voluntario, & pro fornicatione, & propter ceteris criminibus mortalibus imponi solet. vbi huiusmodi fornicatio inter mortalia peccata connumeratur. Omnis etiam concubitus, præter vxoriũ, iure Canonico est reprobatus. 3. 2. q. 4. cap. Nemo. & cap. Meretrices. Similiter iure ciuili omnis talis coitus est reprobatus per authenticam de lenonibus. & authenticam de scortis mulieres. In quibus Imperator ait, quod est castitatis amator, & quod in istis spiritualibus vult dispositionem canonum sequi. Quanquam iure ciuili concubiniatus permittatur, vt magis malum euitetur, puta vagus concubitus, quem in multorum perniciem cedere experientia demonstrat.

¶ An autem fornicatio sit lege diuina prohibita, posset alicui videri quod non. Tum, quia concubiniatus non est lege diuina prohibitus, cum vt supra diximus, multos viros amicos dei concubinas habuisse legamus. ¶ Tum etiam, quia si in lege diuina simplex fornicatio reprobaretur, maxime in præcepto Decalogi, quo dicitur. Non moechaberis. Sed hoc non, quia moechicę nomine nõ simplex fornicatio, sed adulterium vult intelligendum, vt leges ciuiles declarant, & Augustinus idem super Exodum capit. 20. dicit. Quia ait concubitus coniugis cum

conuige alterius reprobatum esse. Similiter concubitus solutus cum ea, quę virum habet & contra. Attamen concubitus eius, qui vxorem non habet, cum ea, quę virum non habet, non inquit legitur per scripturam sacram esse prohibitum. ¶ Tum etiam. Quia ex communi consensu hoc differt inter hoc præceptum. Non moechaberis. & illud. Non concupisces vxorem proximi tui. Quia. s. in primo prohibetur actus, in secundo vero animus. Sicut idem discrimen solet assignari inter hoc præceptum. Non furtũ facies, et illud aliud. Nõ concupisces rem proximi tui. Cum ergo in illo secundo prohibeatur animus accedendi ad vxorem alienam, non ad solutam: igitur in præcepto de non moechando non prohibetur actus cũ soluta/ sed cum aliena: & per consequens lege diuina non simplex fornicatio, sed adulterium prohibetur.

¶ Respon. His non obstantibus tenendum est, quod lex diuina damnat non solum adulterium, sed etiam fornicationem, quę fit inter solutum & solutam. Hoc patet primo in præcepto decalogi de non moechando, vbi moechicę nomen ad omnem fornicationem extenditur, vt Christus inuicem dicens. Qui viderit mulierem ad concupiscendum eam, iam moechatus est in corde suo. vbi moechari dicitur omnis qui mulierem non suam concupiscit. Idem sensus patet ex Augustino super Exo. 20. cap. vbi cum proponat. vbi in diuina lege simplex fornicatio soluta cum soluta prohibeatur, concludit quod in hoc præcepto de non moechando prohibetur omnis illicitus concubitus, qui. s. præter legem coniugij fit, & omnis talis venit nomine moechicę intelligendus. Idem sensus patet ex glossa interlineali ibidem dicente, quod per moecham intelligitur omnis concubitus extra legem coniugij factus, quia vt ait, a parte totum intelligitur. Idem sensus colligitur ex sententia Ambrosij, & habet. 3. 2. q. 4. capit. Nemo. vbi dicit adulterium esse omnem concubitus factum extra legem coniugij. Cum ergo simplex fornicatio sit extra legem coniugij, vt constat, sequitur eam nomine adulterij & moechicę venire intelligendam. Nõ enim illud potuisset Ambrosius dicere, nisi nomen moechicę & adulterij ad omnem concubitus extra legem coniugij factum extenderetur. ¶ Præterea

CODEX DE RESTITVTIONE.

ex doctrina Pauli hoc idem patet, ad The-
 salo. 1. vbi ait. Scitis quę precepta tradide-
 rim vobis per dominum Iesum, & addit.
 Hęc est voluntas dei sanctificatione vestra, vt
 abstinatis ab omni fornicatione, vbi no-
 tatur preceptum dñi fuisse, vt homines
 ab omni fornicatione abstineant. Si ab om-
 ni, non igitur a solo adulterio est ex domi-
 ni precepto abstinendum, sed etiam a sim-
 plici fornicatione. Et iterum ad Ephesos. 5.
 Omnis fornicator/aut immundus, aut aua-
 rus, nō habebit hereditatem cū Christo.
 Sed quia forte dicerēt aliqui, q̄ in huiusmo-
 di autoritatibus per fornicationem nō sim-
 plex fornicatio, sed adulterium intelligit̄,
 ideo induco dictum Christi Matth. 15. vbi
 ait. Non quod intrat in os. coinquinat ho-
 minem, sed quod a corde exit. A corde exe-
 unt cogitationes malę, fornicationes & adul-
 teria. &c. vbi aperte de fornicatione & adul-
 terio tanquam de diuersis loquitur: & hęc
 peccata ait hominem coinquinare. Igitur
 non solum adulterium, sed etiam simplex
 fornicatio in lege Christi est reprobata.

¶ Idem etiam patet ex. 1. ad Corin. 6. vbi di-
 cit Paulus. Nolite errare, q̄a nec fornicarij,
 nec idolis seruientes, nec adulteri, neq; mol-
 les regnum dei possidebūt. Vbi aperte no-
 tat fornicationem spiritualem, quę est ido-
 lolatria, & adulterinam & simplicem et om-
 nes has significat esse mortalia peccata.

¶ Quod etiam lex diuina antiqua huius-
 modi simplicem fornicationem reprobet.
 constat Deutero. 21. vbi dicitur. Non erit
 meretrix de filiabus Israel, nec fornicator de
 filijs Israel. Idem patet ex Tobie. 4. vbi se-
 nex iustus ad filium suum ait. Attende fili,
 & caue ab omni fornicatione, & nō a mit-
 tas tale crimen cum aliqua quę non sit tua
 vxor. Ex quo constat tunc etiam fuisse cris-
 men id est mortale peccatum alicui extra le-
 gem coniugij copulari.

¶ Secundo restat videre, an simplex forni-
 catio sit peccatū mortale iure naturali pro-
 hibitum etiam diuino & humano iure se-
 clusis. Et videtur dicere Durandus q̄ non.
 Ratio quam dat hęc est. Quia lex nature so-
 la non potest quenquam sub pœna eterna
 obligare, eo q̄ lex nature nil de eterna pœ-
 na docere/aut attingere potest, nisi deus eā
 reuelasset. Tū etiam, quia nullus potest suis
 legibus quenquam sub aliqua pœna obli-

gare, quam transgressoribus infligere nō
 possit sed tota natura naturata nemini pos-
 test eternam pœnam infligere, igitur lex na-
 ture nō potest quinquam sub tali pœna obli-
 gare. Itaq; sentit, q̄ simplex fornicatio nō
 est peccatum mortale, nisi ex prohibitiōe
 iuris diuini & humani. ¶ Verum, salua pa-
 ce, fundamentum suum nisi sane intelliga-
 tur, videtur falsum. s. q̄ lex nature non po-
 test sub pœna peccati mortalis quęquā obli-
 gare, qđ falsū esse patet ex doctrina Aristo.
 in. 3. Ethic. vbi docet esse aliq̄ peccata mor-
 te digna & de se talia, pro quibus vitandis
 esset mors sustinenda, exemplificat de ho-
 micidio, de adulterio, de mendacio. &c. &
 hęc dixit, cum in solo lumine naturali in-
 teri⁹ viueret. ¶ Idē etiam patet ex doctrina
 Pauli ad ro. 1. reprehendentis gentiles in so-
 la lege naturali viuentes, & eam per idolola-
 triam/ & immunditias & inobediētias, cō-
 tra id, quod deo & superioribus debetur,
 preuaricātes. Concluditq; q̄ nō solum di-
 gni sunt morte qui huiusmodi faciunt, sed
 qui facientibus consentiunt. Igitur omni-
 iure diuino & humano seclusis, possunt pec-
 cata mortalia cōtra legē nature committi.
 ¶ Deinde idē Paulus ad ro. 7. aperte docet,
 ante legem a deo datam fuisse peccatū quā-
 uis mortuum, & per legem suscitātū. Nec
 enim lex induxit peccatū, sed illud, vt ait,
 manifestauit. Et loquitur de peccato morta-
 li vt patet inueni. ¶ Hoc etiam idē pa-
 tet de Caim, qui mortaliter peccauit, fra-
 trē suum Abel occidendo. De quo diuina
 lex, quę fratricidium prohiberet, nō dum
 erat tunc diuinitus preter naturalem ratio-
 nem data. Deus etiam mundum diluio de-
 struxit propter peccata mortalia ab homi-
 nibus commissa. De quib⁹ legem vltimā,
 quę naturaliter mentibus hominum insita
 erat, nondum acceperant. Igitur dicere, q̄
 seclusa lege diuina & hūana lex nature ne-
 minem ad actum aliquem sub pœna eter-
 na obligat, est error.

¶ Ad rationē p̄ Durādo factā facile est res-
 pōdere. Quia quāuis natura naturata pœ-
 nam eternam nemini valeat infligere, pre-
 cipit tamen/aut prohibet aliquid per legē
 nature cui nisi obtemperetur, pœnam eter-
 nam deus preuaricantibus retribuet. Quē
 admodum quamuis humana potestas pœ-
 nam eternam efficere non possit, potest ta-
 men legem

men legem facere, cui⁹ violator pœna æterna torquebitur. Nec ad hoc, q̄ lex nature ad aliquid sub æterna pœna obliget, necessarium est per legem nature æternam pœnam posse cognosci. Satis est per legem nature culpam agnosci, vt dignus sit, qui culpam commiserit, æternaliter puniri. Sed de his vide *Godicem de Ieiunio*.

¶ Nec obstant ea, quæ pro ratione dubitandi obiecta sunt. Nam concubinae, quas patres veteris testamēti habuisse legitur, vxores eorum erant, sed minus principales, cū vnā principalem haberent vxorem, cui vxoris nomē appropriabatur. Et vxor Leuitæ, de qua Iudicum. 19. cōcubina illi appellata est, cum tamē vere vxor illius esset.

Quando rursus inquireretur, vbi in lege diuina sit prohibita simplex fornicatio.

¶ Dicendum id satis ex dictis patere, q̄ in Decalogo, vbi dicitur, Non mœchaberis. Et quamuis nomen mœchie stricte non nisi pro adulterio accipiatur, ex dictis tamē cōstat etiā ad omnem illicitum concubitū extendi, vt expresse ait Augustinus, & habet. 2. q. 4. cap. Meretrices. Et sicut nomine furti omnis illicita rei alienæ vsurpatio intelligitur, quando in Decalogo furtum prohibetur, ita omnis illicitus concubitus prohiberi intelligitur, quādo mœchia prohibetur. Per idem patet ad tertium obiectū. s. q̄ quando prohibetur vxoris alienæ cōcupiscentia, omnis mulieris, quæ propria vxor non est, concupiscentia intelligitur prohiberi, idq̄ ex sana sanctorum doctorum intelligentia.

¶ Iam ad rationes in principio propositas, in quibus suæ tanguntur difficultates, respondeamus oportet. In prima tangitur difficultas, an mulieres illæ, quas Matthæus in genealogia Christi cōmemorat, fuerint peccatrices. Faber omnes illas a peccato excusat, & insignes eas & studiosas fuisse asserit. Thamar a culpa incestus cum socero suo commissi excusat, q̄ se illi zelo iustitiæ supposit. s. vt Iudas traderet illi alterum filiū, qui de lege in virum illi tradendus erat, vt semē defuncto fratri suscitaret: quod tamen pater implere recusauerat. Item quia Iudas re comperta eā iustificauit, dicens. Iustior me est. Item, quia illa, quæ duos filios in vtero habuit, duorum populorū figura fuit. s. iudaici & gentilis. Raab etiā excusat,

quia de illa multa bona leguntur Iosue. 6. Similiter ad hebræos. 11. in Catalogo sanctorum de fide cōmendatur. Quod si Iosue. 2. & 6. & ad hebræos. 11. meretrix appellatur, ipse nomē meretricis hospitam interpretatur, quasi non sit nomē viti, sed officii, quæ merebat quidam ab hostibus, ex his, quæ illis apponebat. Quod probat ex Chaldeo paraphraste, qui loco meretrix legit cauponam / seu cauponariam. Item si fordida fuisset, Salomom princeps de tribu Iuda, eam in vxorem non accepisset. Ruth vero excusat. Tū, quia de illa multa p̄ta legitur Ruth. 1. Q̄ si ad pedes Booz noctu iacuit, id est pudice fecisse, iure p̄pinq̄uitatis illum in virum petens. Tum, quia de hoc ipso fuit a Booz commendata, cū dixit, Benedicte filia tu a domino, quia p̄orem misericordiā postiore superasti. Bersabee excusat. Tum, quia violentiam passā fuit, quæ regis iussu resistere non potuit. Tum, quia in solo Dauid legitur illud peccatum puniunt, non in Bersabee. Tum, q̄ Nathan propheta ad Dauid de Bersabee loquens, comparat eam out innoxie, cui violentia allata est. Tum deniq̄, quia illa fuit figura synagogæ, de qua Canticorum 3. Egre dimini filie Siō, & videte Salomōem, quæ mater corōauit diademate. &c. ¶ Sed quoniam hæc omnia maiorem exigunt discussionem, quib⁹ si in presentiarum satisfacere vellem⁹, magna a nostro instituto digressionem opus esset: Ideo cum communis sanctorum sententia dicendum, prædictas mulieres / si nō omnes, saltem aliquas earum peccatrices fuisse. s. Thamar & Bersabee, e quib⁹ sicut prima a culpa incestus per bonam intentionem excusari non potuit, cū malum vt bonum eueniret, facere non debuisset: ita secunda per metum humanum a culpa adulterij non est omnino excusanda, cum debuisset potius mortes mille sustinere, quam fidem conjugij cōtra dei Legem violare. Nec Iudas simpliciter dixit Thamar iustam esse, sed seipso iustorem. Nec illam castam esse dixit, & a culpa incestus immunem, sed iustius esse, quod illa p̄tendebat, quam q̄ Iudas fecerat. Illa enim p̄tendebat sibi dari filium Iudæ in virū, qui de lege illi debebatur, & hoc iuste: Iudas autem filium, quem dare debuerat, detegauit, & hoc iniuste. Et ita Iudas non iust

CODEX DE RESTITVTIONE.

significat Thamar ntrum suam in facto, sed
 in intentione. Bersabee etiam culpa nō ca-
 ruit, quamuis per metum quo regi contra-
 dicere timuit, fuerit eius culpa valde exte-
 nuata; quę si legem & timorem dei ipsi Da-
 uid obsecisset, fortassis eius animum ab il-
 lo scelere reuocasset. Nec obstat solum Da-
 uid punitum esse/non Bersabee, quia non
 Dauid sed Bersabee nonnullam sui erroris
 excusationem videtur habuisse, sed nec om-
 nium crimina/ nec omnes peccatores deus
 in hoc seculo punit, puniturus tamen cum
 mundum iudicauerit, nisi per poenitentiam
 deleantur. ¶ In secunda ratione alia tangi-
 tur difficultas, scilicet in casu argumēti sit ne-
 cessarium iudici parere. Et videtur magis-
 ter sententiarum in .4. distin. ; 8. tenere par-
 tem affirmatiuam, quā similiter tenuit Hu-
 go de sancto victore. li. 2. de sacramentis. Si-
 militer alij doctores recētiores, qui dicunt,
 quod in casu illa fœmina excusatur ppter obe-
 dientiam, quam ecclesie debet, & propter
 timorem scandali. Pro quorum sententia
 videtur facere capit. Literas. de restitutione
 spoliatorum. vbi videtur Innocentius in-
 nuere, quod potest fœmina a peccato excusari,
 si viro, quem consanguineum esse in gra-
 dibus lege humana prohibitis cognoscit,
 debitum ad iudicis mādatum reddat, que-
 madmodum tenet Hostien. in cap. Propo-
 sitione. de cōiugio seruorum, quod tempore litis
 pendente potest quis cōmisceri ei, cui mo-
 uet quæstionem status ad mandatum ecclesie
 absque hoc, quod in eam velut in vxorem de-
 nouo consentiat. ¶ Sed cum eorum bona
 uenia oppositum videtur tenendum, scilicet nō
 posse licite ad præceptum iudicis fœminā
 ei carnaliter commisceri, quem constat vi-
 rum suum non esse, siue inter eos sit impe-
 dimentum, quod lege diuina contractum
 impedit conjugalem, siue quod lege huma-
 na eundem impedit: & in casu tenetur po-
 tius excōmunicationis sententiā sustinere/
 quam actum carnalem extra legem coniu-
 gij contra sus diuinum exercere. Et quam-
 uis in casu ecclesie videatur inobediēs, nō
 tamen ita est, si mentē iudicis aut iuris at-
 tendimus, qui si ei sufficienter de impedi-
 mento in suo foro constaret, talem senten-
 tiam minime contra legem diuinam tulis-
 set. Itaque quamuis verbis iudicis contraue-
 nire videatur non parendo, non tamē eius

dem intentioni contrariatur. Quod si iu-
 dex intendat eam in casu obligare, etiam si
 ipsa præfati impedimenti sit conscia, tunc
 deo obediendum est potius quā hominibus.
 Nec ppter iudicis sententiā debet, imo nec
 potest proprię confeseti cōtrauenire. Nec
 obstat cap. Literas. supra citatū, quia illic
 Innocentius refert aliorum opiniones, de
 quibus illic sententiam ferre non intendit.
 Adde quod illic modum tradita iudice in si-
 mili casu seruandum, vt .s. si probationes
 de impedimento iuris diuini paratę sint,
 talis fœmina viro petenti non restituatur.
 Secus si solū fuerit humani iuris impedimē-
 tū. Modū etiā tradit, quo in foro cōscientię
 ipsa fœmina se debeat habere, si conscia sit
 impedimenti: nempe vt propter sententiā
 proprię cōscientię minime contraueniat. Si-
 militer dicitur ad, id quod ex Hostien., est al-
 legatum, quod .s. vir, qui vxori quæstionem statu
 mouet, non tenetur ad mandatum ecclesie/
 ite pendente illi vxori, quam ancillam esse
 credit, carnaliter cōmisceri. Nam si ei vxo-
 rio affectu carnaliter cōmiscetur, sibi p̄iu-
 diciū facit, ex quo ipso facto cogetur eā
 tanquam vxorem retinere. Si autem non
 vxorio affectu id agit, fornicabitur. Et ita
 nec hoc/nec illo modo tenetur ad manda-
 tum ecclesie illi commisceri. Sed de his ali-
 bi latus.

¶ In tertia ratione hæc alia tangitur diffi-
 cultas. An cōiux teneatur suo cōiugi. quo-
 ties debitum petierit, reddere. Quod cum
 ad materiam de matrimonio directius per-
 tineat, ad eam est responsio remittēda. Nūc
 tamen breuiter respondendum, quod non sem-
 per tenetur alter alteri debitum conjugale
 persoluere, vt si petens adulterium commi-
 sit. Si morbum contagiosum seu periculo-
 sum habet, ita vt carnale cōmertum in no-
 tabile damnum corporis alterius eorum/
 aut etiam prolis cederet. In his & similibus
 non tenetur debitū reddere postulantī nec
 debitū denegando vllam petenti facit in-
 iuriam: cum in talibus casibus ipse postu-
 lans in debiti negatione non sit rationabi-
 liter iniustus. Ac proinde concessio, quod vxor
 possit aliquādo viro petenti debitū denega-
 re, nō inde fit, vt eidē licitū sit alieno viro
 aliquādo commisceri, cū id lege diuina ne-
 gatiua constet esse prohibitū. ¶ Et per hæc
 etiā patet ad Quartū, in quo id quæritur, Qua-
 re pro

re pro vita salvanda licitum est aliena bona / dño iniurioso / surripere: & tamē pro eadē vita salvanda nō est licitū alieno viro cōmisceri. Ad quā dicendū huius causam hanc esse, quia aliena bona auferre peccatū nō est, nisi quia talis ablatio est iniuriosa & iniuriosa, quā causa cū cesset, si dñs in suarū rerū ablatiōe actū elicitō aut debito cōsentiat, ut ex sepe dictis patet, ideo in casu licita redditur alienarū rerū ablatio. At nō alieno viro cōmisceri, malū & peccatū est ex lege diuina illud prohibēte, cuius malitia per humanā voluntatē auferri non potest, sicut potest auferri ab actu, quo aliena bona capiuntur. Ac proinde nisi ad fornicandū diuina accedat dispensatiō, licite fieri non potest. Quintū & vltimū satis ex dictis arbitror esse solutū. Et per hoc patet ad id, quod in quēstione de turpi lucro supponebatur.

Quēstio vigesima.

SUPEREST ad id, quā pncipaliter querebat respondere, a. i. lucrum ex meretricio acquisitū, sit de necessitate restituendū.

Et arguitur quod sic. primo. pro opere peccaminoso non est licitū precium accipere, nec acceptū detinere. Probat a similibus. Quia precium acceptū pro testimonio falso ferēdo, aut pro patrocinio iniurioso, aut pro ferēda iniuriosa sententiā est de necessitate restituendū, ut tradit Augustinus in epistola ad Macedoniu. Et habetur. 1. 4. q. 5. Nō sane. Igitur femina precium accipiens turpitudinis, tenetur illud restituere. ¶ Secūdo. Non minus iniuriosū est feminam corpus suum alieno viro pro precio tradere, quam proprio: sed si pro precio a viro proprio accipiat, ut illi corpus suum prebeat vitra quod peccat, tenetur precium restituere: igitur a fortiori si adultero pro precio corpus suum tradat. Si enim corpus femine venale non est respectu mariti, igitur nec respectu adulteri. Similiter arguit Augustinus, quod non est licitū iudici sententiam iniustam videri, ex quo nec iustam videri potest. ¶ Tertio ad idē. Precium pro re spirituali acceptum est restituendū, igitur etiam precium acceptum pro corpore femine tradito ad usum carnis. Consequētia patet. Quia sicut res spiritualis venalis non est, ut constat de simonia per totum, ita nec corpus femine ad talē usum est venale: nam viro proprio de necessitate

est gratis reddendum, alieno autem pro nullo precio est cōcedendum. ¶ Quarto, ubi inter datum & acceptum non seruat equalitas, quam iusticia requirit, est excelsus de necessitate restituendus, ut suppono: sed in traditiōe corporis & precio dato equalitas reperiri non potest, eo quod precium datum alicuius valoris est: corporis autem traditio, cum peccatum sit in casu, nullius valoris est: igitur tale precium est integre restituendum, & quo precium se toto excēdit valorem prefate traditiōis. ¶ Quinto facit pro eodem, quod habetur. ff. de iure fisci. l. Lucius Titius, ubi dicitur. Mortua rea crimine extincto / prosequutionem eorum, que scelere acquisita / probari possunt, fisco cōpetere. &c. Per quem textum tenet communiter doctores, quod meretrix non publica tenetur in foro animę turpiter acquisita restituere. Et quia ratio videtur de meretrice publica, ex quo in ea maior est turpitudine, quam in occulta: saltem ratiōe scādali. Nec per maiorem turpitudinis frequentiam culpa publicę meretricis alleviatur, sed potius augetur. ¶ Sexto facit, quod habetur in l. affectionis. de donationibus. ubi in sententia habetur, quod non valet donatio meretrici a milite facta, & conuenit ipsi repetitio. Igitur pari ratione non valebit donatio meretrici facta, a quocumque fiat. ¶ Septimo facit ratio. Quia si meretrix possit licite lucrum ex turpitudine acquisitum tāquam propriū retinere, sequitur quod possit de illo oblationem facere, contra id, quod habetur Deutero. 23. Non offeres mercedē prostibuli in domo domini. &c. Et Ecclesiastici. 3. 4. ubi dicitur. Oblatio ex iniquo, oblatio est maculata, & dona iniquorum non probat altissimi. Et addit, Nec in multitudine sacrificiorum repropitiabit peccatis eorum. Et procedit textus de his, qui ex turpi & iniquo lucro volunt sacrificare. Quod etiam citat ad hoc propositum Augustinus. & habetur. 1. 4. q. 5. in principio. ¶ Vniuersalius autē queri posset, an sit de necessitate restituendum, quod per actum peccaminosum est acquisitū, quodcumque illud sit. Et videtur quod dōctores tenere quod sic, ut Innocē. cap. Quia plerique. de immunitate ecclesię. Quę etiam ibidem sequitur Panor. 1. 0. q. cōclusiōe. 3. & Hostiensis. cap. Cum sit. de iudicis. Ad quos etiam vide

tur Palude declinare . Pro qua sententia faciunt q̄ dicta sunt in parte. Tum etiam facit cap. Cum sit. de Iudicis. &c. vbi in sententia dicitur, q̄ Iudex secundum prouidentiam de cetero morū in elemosynas pauperū Christianorum conuertant quicquid ratione publici officij inter xp̄ianos fuerūt assequuti. & vt ex textu apparet, videtur huius ratio esse, quia Iudex illa officia licite exercere non poterant. ¶ Facit præterea cap. Ad liberandam, eodem titulo. vbi in sententia dicitur, q̄ non sunt ab excommunicatiōe absoluenti hi, qui arma & alia vetita vendūt Sarracēis, quousq̄ quicquid illa illicita negotiatiōe lucrati sūt, in subsidiū terrę sanctę expenderit. Vnde apparet causā, quare lucra illa expendere tenebantur in pias causas fuisse, quia per illicitam & peccaminosam negotiationem ea q̄siuerant. ¶ Tertio facit dictū Pauli ad ro. 11. Si radix sancta, & rami: & ecōtra. Si radix infecta, & rami. Quod cōsonat ei, quod Christ⁹ dixerat. Arbor mala non potest fructus bonos facere. Et ideo lucrū ex opere peccaminoso proueniens erit vitiosum et infectum, ac p̄inde dimitteudū. ¶ Facit quarto. Quia si quis iurauit se nullum mun⁹ accepturū, & postea contra iuramentū præstitū mun⁹ accipiat, tenebitur illud restituere, ne iuramento contraueniat. Igitur pari forma, q̄ contra legem obligantem aliquid lucrati⁹ est, tenetur illud restituere, ne legi obligati contraueniat. ¶ Quinto facit ratio. Quia si datio precij pro opere peccaminoso esset valida, & teneret, etiam esset valida promissio aliqui dandi pro peccato patrandō, cōsequens videtur falsum, quia promissio/aut stipulatio turpis inualida est de iure, vt habetur. l. generaliter. ff. de verborum obligationibus. Nec refert quod promissio fiat pro scelere perpetrato/aut pro perpetrando, vt habetur. l. Si plagij, eodem titu. vbi dicit, si plagij faciendi/vel facti causa cōcepta sit stipulatio, ab initio nō valet. ¶ In oppositū tamen video doctores cōmuniter declinare, qui in questione hac de re turpiter acquisita ita distinguunt. Quia vel turpitudine tenet se ex parte recipietis solum, ita vt illi sit illicita huiusmodi lucra acceptio: & tunc tale lucrum iuste retineri non potest, sed restituendum est danti ex parte cuius nulla fuit turpitudine. vt si litiga-

tor putans se iustam causam habere, timetq; quod iudex non illi iustitiam faciet, offert illi mun⁹/ vt iuste iudicet, aut si timet testē nisi precio illi dato veritatem non dicurum, &c. Tunc est turpis lucra acceptio/ sed non datio. Similiter in vsura, vbi lucra acceptio turpis est/ & non datio. Ideo in his & similibus est facienda restitutio danti, si autem turpitudine se tenet ex parte dantis/ & recipientis simul, tūc restitutio non debet fieri danti: quia obstat illi sua turpitudine (vt in simonia, in qua non solum qui recipit, sed qui dat aliquid p̄ spirituali peccat) sed est pauperibus restituendum. Quod cum ius non præcipiat, erit id de consilio, vt dicunt. Si vero turpitudine se tenet ex parte modi/ aut circumstantię, ita vt lucra acceptio in se prohibita non sit, tunc sic turpiter acquisitum non est restituendum. vt exemplificant de meretricio lucro, in quo licet modus seu medium, per quod acquiritur, sit illicitum, non tamen ipsa lucra acceptio, si cut habetur. ff. de conditionibus ob turpē causam, vbi dicitur. Licet meretrix turpiter facit in eo q̄ est meretrix, non tamē turpiter accipit. Ita consequenter dicunt, de eo, qui mercatur in die festo, aut in loco sacro, vbi et quando prohibitum est negotiatio- nes exercere, q̄ quamuis lucra sic acquisita sint turpia ratione loci aut temporis, nō sunt tamen restituenda, supposito q̄ aliqua iustitia & equalitas inter datū & acceptū seruetur. Durum enim esset eos ad restituendum compellere, qui non vltra quod iustum fuit pro suis mercibus receperunt. Durum etiam esset compellere eum, qui negotia cum heretico aut excommunicato exercet, seruata mercis & precij equalitate, vt precium restituat/ aut lucrum iustum. Ad hunc modum de alijs. Itaque quando lucra acceptio illicita non est, iuste retineri potest, etiam si modus acquirēdi fuerit ob aliquam circumstantiam illicitus. Sec⁹ vbi ipsa lucra acceptio est illicita, vt in simonia, in vsura, in muneribus iudici oblati. ¶ Sunt tamen in hac præfata respōsiōe aliqua, quę difficultate non carent. Primum, quia dicunt, q̄ quando turpitudine se tenet ex parte dantis, non est illi acceptum restituendum, quia obstat sibi sua turpitudine. Nam quāuis qui turpiter dedit, dign⁹ sit, qui rem datā amittat, nō tamen ob id q̄ turpiter dedit,

piter dedit, perdit ius ad rem datam in con-
 scientia. Vt si cliētulus dedit aliquid aduo-
 cato, vt male patrocinareretur, debet aduoca-
 tus quod sic accepit, cliētulo reddere, vt ait
 Augustinus in epistola ad Macedonium.
 Quod specialiter verum est si sciēter dedit
 aduocato ad hūc finem .s. vt iniuste patro-
 cinaretur: & post rem acceptam per aduoca-
 tum antequam iniustum ferat patrociniū
 poenitet rem perperam accepisse, tenet cliē-
 tulo rem illam reddere, etiam si turpiter de-
 derit, antequā is, qui turpiter dedit, per iu-
 dicem ad dati amissionem condemnatur:
 nam post sententiā contra eum latam non
 erit illi res restituēda. ¶ Secūdū, quia p̄sup-
 ponunt, q̄ quando lucrū seu rei acceptio il-
 licita est, similiter sit illicita eiusdem rei de-
 tentio. Contra quod stat ratio in casu, quo
 creditor potens rem sibi debitam iuridice
 recaperare si velit, tamen ipse propria auto-
 ritate de rebus debitoris clam aut per vim
 sibi ipsi ius dicit, & sibi satisfacit: certū est
 huius rei acceptioem illicitam esse & iniu-
 stam, & tamen potest ab ipomet postmodū
 licite retineri. Sicut qui rem apud aliam de-
 posuerat, clam illam sibi accipiat, peccat eā
 sic accipiēdo: & tamen acceptam non tene-
 tur in conscientia depositario reddere. Si
 milititer si Petr⁹ detinet rem, quā ego dubito
 meam esse / an ipsius, qui eam tenet: si eam
 stante dubio accipio / pecco: acceptam ta-
 men illi restituere non teneor, quandiu est
 dubium probabile q̄ mea sit. Nō enim in
 casu huius dubij teneor Petri indemnita-
 ti potius quā mee ppriē cōsulere, idq̄ ante
 sententiā contra me latam: nam in his ca-
 sibus iure possum compelli sic ablata resti-
 tuere / siue reddere priori possessori: imo &
 iuste ad rei amissionem damnari possum.
 Ante tamen sententiā contra me latā, ea
 quē illicite accepti, licite potero retinere. Si-
 cut in matrimonio est etiam clarum exem-
 plum, si vovī aut iuravi vxorem non acci-
 pere, eam accipiēdo pecco, acceptam autē
 retinendo non pecco. Ad hunc modum po-
 test de alijs exemplificari. Ac p̄inde ad pro-
 positum non est validum argumētum. Lu-
 cri acceptio est turpis ex parte accipientis:
 igitur res sic accepta est de necessitate resti-
 tuenda. Cum multa prohibeātur fieri, quę
 tamen facta tenent. ¶ Tertiu, quia quod in-
 districte dicunt posse meretricem lucrum

turpiter acquisitū retinere, dubium habet,
 cum tale lucrum sit mercis iniquitatis, qm̄
 Augustin⁹ vbi supra significat retineri nō
 posse. Cū enim dixisset aduocatum debe-
 re reddere, quod vt iniuste patrocinareretur,
 acceperat, causam huius tradens, addit dic-
 ens, ne iniquitatis habeat mercedem. Ad-
 de, q̄ non declarant, quādo est turpis lucrū
 acceptio / & quando non, vbi vtrobiq̄ ob
 turpē causam illud lucrū accipit. ¶ Quart-
 tum, quia dicunt, q̄ quando turpitudine se te-
 net ex parte dantis & recipientis, q̄ de con-
 silio est, lucrum tale pauperib⁹ dare, sed po-
 test licite retineri. Contra quod faciunt rō-
 nes, quę statim subiungentur. ¶ Aliquan-
 do mihi visum fuit generaliter cum illis
 tenere, qui dicunt, q̄ pro nullo opere pecca-
 minoso / siue cōmissionis / siue omissionis,
 quādo tale opus in se peccatum est, & non
 solum ob circumstantiam deprauantē, licitum
 est precū recipere, nec ob illam causā
 lucrum huiusmodi retinere, nisi alius titulus
 iustus / vel honestus concurrat: tum pro-
 pter rationes supra a te oppositū factas. Tū
 etiam, quia opus peccaminosum nō est ve-
 nale / sicut nec res spiritalis: hęc, quia non
 est precio comparabilis, cum bonorum tē-
 poralium valor excedat: illud autem, quia
 nullius est valoris, sed omnino tanquā vile
 & turpe / & inutile fugiēdum. Pro quo etiā
 facit Augustini sententiā vbi supra, qui si-
 gnificat mercedem iniquitatis retineri nō
 posse, cum nec Iudas / cum pessim⁹ esset, au-
 sus est precium, quod acceperat, pro eo qđ
 Christum traderat, retinere, sed illud resti-
 tuit. ¶ Secūdo idem patet argumento Au-
 gustini supra significato. Quia si sententiā
 iusta a iudice lata non est venalis, nec pro
 ea potest iudex precium accipere / nec acce-
 ptum retinere: a fortiori ergo sententiā ini-
 qua non erit venalis, nec poterit pro ea pre-
 cium recipi, nec receptum retineri: quando
 quidem in vtroq̄ casu iudex precium reci-
 piens, reciperet aliquid ob illam causam
 in debitū. Idē de aduocato, q̄ vt iniuste pa-
 trocinaret, mercedē accepit. Ait em̄ in epi-
 stola ad Macedoniu. nūero. 4. Si iustitia sim-
 cerius cōsulat, iustus dicit aduocato, red-
 de qđ accepisti, qm̄ contra veritatē stetit,
 iniquitati affuisti, iudicem fefellisti, iustā
 causam oppressisti, de falsitate vicisti, quā
 cuiquā in quolibet officio militati, redde

CODEX DE RESTITVTIONE.

quod accepisti, quando subēte iudice enicū que cause hominem necessarū tenuisti, ne resisteret vinxisti, ne fugeret inclusisti. Po-
stremo autem permanentelite, exhibuisti/ aut finita dimisti. Et tandem concludit dicens, nisi forte restituendum est alienum, quod per furtum clanculo aufertur, & restituendum nō est alienū, quod in ipso foro, vbi peccata puniuntur, decepto iudice, & circumuentis legib⁹ obinetur. Vbi aperte dicitur precia pro iniusto patrocinio, & p-
iniqua sententia receptū esse restituendū. Nec tales a restitutione deobligantur in foro conscientie, etiam si leges ciuiles sint q̄ contra illos actionem negant. Quia vt ait Augustinus ibidem. Pecunia a malis male hebetur: & a bonis tanto melius habet̄ q̄nto min⁹ amatur: sed inter hec toleratur ini-
quitas male hebetūm, & q̄dam inter eos iura constituuntur, q̄ appellatur ciuilia: nō q̄ hinc fiat vt benevntes sint, sed vt male vtentes minus molesti sint. &c. In quibus docet eos, qui mercedē iniquitatis habent, per leges ciuiles minime excusari, quom-
inus teneantur ea restituere, quāuis per hu-
i⁹modi iura humanam pēnā possint eua-
dere. ¶ Tertio idem videtur ex hoc, quod habetur de simonia. cap. Nemo presbyterorum. vbi dicitur. Qui emolumentū ali-
quod temporale accipit, vt peccatum alterius episcopo/vel ei⁹ ministris celet, aut pro respectu cuiuscūq; personę/familiaritatis/vel cōsanguinitatis innotescere detrectat, gratia vel fauore minus digne pēnitētem ad reconciliationē adducit, aut lūore alio quo digne pēnitentem a reconciliatione impedit, simoniam committit. Vbi docemur precium / seu emolumentū receptum ab aliquo pro opere peccaminoso, aut pro omissione operis, ad qd̄ alioqui tenetur, esse restituendum. ¶ Quarto idem videtur. Quia pro opere, ad quod quis de p̄cepto tenetur, nō est licitū aliquid recipere: igit̄ nec pro opere peccaminoso, ad cui⁹ oppositū ex p̄cepto tenet̄. Antecedēs patet. ff. de conditionib⁹ ob turpē causam. Si dedi-
tibi ne sacrilegium facias, ne furtum committas, ne hominem occidas, condici potest. Item si tibi dederō vt mihi reddas rem depositam apud te. l. 5. titulo allegato, tenet̄ acceptum restituere.

¶ Dixi notanter, nisi alius titulus honest⁹/

seu causa concurrat, puta libera et spōtanea donatio/aut emptio/seu vēditio, aliusue iustus contractus: nam tunc non obstāte turpitudine actus/vel modi, quo aliquid est acquisitū, poterit licite retineri. Vt si quis in die festo/vel loco sacro negotia alioqui licita exerceat, qd̄ illic peccatū est, est violatio festi & loci prophanatio: pro qua non licitum est precium accipere. Secus pro re sp̄a, q̄ venditur, que propter locum aut temp⁹, in quo venditur, valorem suū non amittit: ideo precium rei cum lucro inde iuste recepto licite retineri potest. Nec precitū illud nascitur ex loci prophanatione, sed ex resp̄sa, q̄ vendita est, & ex voluntate contrahentium. Similiter si quis negotietur cum ex cōmunicato, quod illic peccatū est, est extra necessitatem cum illo cōmunicare: pro quo non est licitū mercedē accipere seu p̄-
cium, bene tamen pro re vel obsequio, qd̄ illi impensum est. Similiter si quis iurauit se rem suam non vēditurum, & postea illā vendat, peccat quidem vendendo, quia iuramentum violat, pro quo precium non recipit, sed pro re vendita: & si iuramentū nō se extendit nisi ad non vendendum, quamuis peccet vendendo, venditio tamen tenebit, & poterit iustum precium licite retinere. Similiter si quis iurauit se non seruaturum Petro, & postea eidem seruat, licet peccet contra iuramentum poterit tamen sine violatione iuramētī/seruatis mercedem recipere/ & retinere. Secus si iurasset se pro seruitio nullum recepturum precium: nā tūc ob iuramentum teneretur precium acceptum restituere. Sicut qui iurauit se vsuram soluturum, tenetur eam soluere. cap. Debitorēs, de iureiu. ¶ Est itaq; in hac q̄stione de opere peccaminoso distinguendum. Nam quoddā est tale ratione sui, quia. s. vel per se malum est, vel in se prohibitū. Aliud vero est illicitum/ non ratione sui/ sed ratione circūstantie. s. loci, temporis, scandali, voti/aut iuramētī. &c. Pro primo non est licitum precium recipere nec retinere, bene tamen pro secūdo, vt patet ex dictis: maxime si opus tale sit, quod seclusa illa circūstantia, est precio comparabile. ¶ Et per hec patet ad primam quēstionem, quod. s. meretrix nec publica nec occulta non potest precium prostibuli recipere nec retinere, velut precitū illi nephario operi correspondens,

respondens, nisi alia causa concurrat, qualis est donatio ipsius dantis, qui libere vult illi donare, non obstante quod opus ipsum turpe, sit causa sine qua non talis donationis. Nec placet eorum sententia, qui dicunt meretricem posse licite mercedem prostibuli recipere per viam mercedis, etiam via donationis seclusa. Quod probant exemplo Iudae & Thamar, qui de fidelitate commendatur, quod hunc prout promiserat, ipsi Thamar misit. Gen. 38. Quod, ut dicunt, minus fecisset, si Thamar promissum hunc recipere non potuisset, eo quod ad iniquam receptionem videretur cooperari. Verum mihi parua fides facit haec ratio ad probandum posse meretrices precium prostibuli recipere. Tunc, quia sicut Iudas a culpa non excusatur in hoc quod ad Thamar accessit, ita poterat in alio peccare cooperando, scilicet ad iniquam huius receptionem. Tum etiam, quia esto Thamar peccasset hunc in precium prostibuli recipiendo, non ideo peccasset Iudas hunc dando: cum stet lucrum acceptationem iniquam esse, & eiusdem traditionem licitam, ut patet de solutione & receptione vultu, ubi peccat qui recipit, non qui soluit. Similiter quando peccator occultus publice a suo curato eucharistiam accipit, peccat accipiens, & non curatus datus. ¶ Ex dictis patet, qualiter possumus debito restituendi turpiter acquisita excusari lenones, histriones/adulatores, & reliqui ad opera nequam conducti, ut ad occidendum, percutiendum/infamandum, aliaque iniurias seu damna iniusta inferendum. Nam quantum huiusmodi operum iniquorum mercedem recipere non possunt per viam precii ob ipsa opera debita, possunt tamen per viam donationis.

¶ Sed obijciat, Quia in lucro meretricio non videtur concurrere donatio liberalis, sed alius contractus locationis, quo corpus ad usum fornicarium locatur, vel in nominatum. scilicet dabo ut facias vel consentias in hoc, ut in exemplo supra ex Gen. citato apparet, in quo Iudas & Thamar expresse super praedicto conuenerunt. Igitur talia lucra ex simili contractu acquisita tenebuntur meretrices etiam publice restituere. Respō. Esto ita sit, quod talis contractus & pactum interueniat, adhuc est in illo contractu admixta donatio, qualis reperitur in contractu emptionis/aut locationis, in quo quis dat precium excedens

valorem rei, in cuius datione nec mens/necessitas coactio/nec ignorantia interuenit, sed spontanea voluntas: & ideo qui sic dat excessuum precium, totum excessum videtur condonare: & ideo recipiens plus cum minus dederit excusatur a restitutione super accepti ob donationem contractus mixtam, modo est animus talis sit, ut precium illud excessuum recipiat non solum in vim precii sibi pro re vendita debiti, sed etiam ob donationem quam videt euentem velle illi facere excessive donando. Ita in proposito, cum is qui ad meretricem ingreditur, sciat opus ipsum fornicarium illicitum esse, & animam saltem ad nihil prodesse sed mortaliter obesse, & sciens & volens dat aliquid, quod valorem operis nequam cognoscit excedere, videtur condonare quod dat: & ita poterit a meretrice non turpiter sed licite recipi & retineri, modo illud non tanquam precium suo operi fornicario debitum accipiat. Nam si sic illud quia ob ipsum opus sibi debitum accipiat, peccat accipiendo: & si vult illud sic acquisitum licite retinere, opus est animum mutet, quo, scilicet, velit illud tenere eo modo, quod potest, siue velut precium corporis/ siue velut donatum. Ac proinde non parum refert, quo animo haec turpia lucra accipiuntur aut retinentur. ¶ Correlarie sequitur, quod si ipse fornicator non intendit dare quod dat per viam donationis/nisi per viam Precii, quia forte putat meretrici esse debitum precium ob opus ipsum turpe, & hoc constet ipsi meretrici, quod tale turpe lucrum recipi non potest/nec retineri/cum desit donatio, & alius honestus titulus illud retinendi. Sicut qui dat precium excessuum pro re aliqua empta, putans rem tanti valoris esse cum non sit, nec ipse intentionem habeat donandi: tunc ipse venditor tenebitur excessum restituere. ¶ Correlarie sequitur, quod cum huiusmodi turpia lucra non videantur nisi per donationem posse accipi & retineri debere attendi: an donatio sic facta, sit per iura reprobata & inualida: nam tunc certum est talia lucra esse restituenda. Ut si is qui dat, est mente captus/ aut minorennis, qui donare non possunt. Sunt etiam qui aliquid ob causam indebitam dant, qui & si intendunt & possunt donare, non valet donatio. Sicut nec post rem datam valet spontanea per eos facta remissio. Exempla patent de his, quae inquisitores ab

CODEX DE RESTITVTIONE.

hereticis, et iudices a partibus litigantibus, & visitatores a clericis accipiunt: qui a restitutione acceptorum minime ob spontaneam partium remissionem liberantur. De quibus habetur Clemen. Nolentes, de hereticis. & cap. statutu. de rescriptis, & cap. Erigit. de censibus. li. 6. Pro quo facit quod habet Exo. 23. & Deuter. 16. ubi iudicibus interdictum est receptio. Ac prout in presenti negotio non est idem iudicium de omni turpi lucro, cum aliquid sit cuius receptio illicita est, & est restituendum aliquid vero, cuius receptio licita et permissa est seu concessa, & tale non opus est restituatur. ¶ Sequitur amplius contra Innocen. cap. Quia plerisque. de immunitate. &c. Quod cum donatio liberalis liberet meretricem a debito restituendi donatum, quod si meretrix fraude vel dolo aliquid ab scortatore extorserit, tenetur illud eidem restituere, ut ait Tho. 2. 2. q. 62. Similiter si donatio sit excessiua, ita ut donans maneat de pauperatus, qui vix se & familiam possit sustentare, tenetur restituere, quia donatio non valet. Similiter si meretrix suis persuasioneibus aliquid extorsit ab amico, qui amore illius inflammatus dat illi, quod alioquin non daret, videtur restituendum, quia non minus obcecat hominem amor excessiuus quam vinum, ita ut huiusmodi donatio non videatur omnino spontanea seu voluntaria. Et hec forte ratio mouit multos doctores ad dicendum, quod publica meretrix, que propter questum corpus exponit, non tenetur restituere: alia vero non publica que non propter questum, sed propter libidinem corpus exponit, tenetur restituere, quia. scilicet non ita obcecantur homines amore publice sicut occulte, ut experientia docet. Vide Baptis. test. 14. §. 14.

¶ Per hec patet responsio ad rationes in preterita questione de lucro meretricio factas. Ad primum, Quando arguitur a simili esse tale lucrum restituendum, sicut & merces a iudicibus/ testibus/ & advocatis/ pro iniuristia facienda seu facta recepta. Dicendum quod non est simile, quia his interdictum est ob illam causam precium accipere, & merito: cum talia peccata sint contra publicam iustitiam, propter que non solum veniunt rei accepte amissionem puniendi, sed acriter puniri deberent. Secus in lucro meretricio, quod secundum iura permittitur, & declaratur quod non tur-

pius accipitur, maxime ob donationem per legem non reprobata. ¶ Ad secundum in quo arguitur de vxore, que ab alieno precium corporis recipere non potest/ sicut nec a proprio. Dicendum quod quantum attinet ad obligationem restituendi lucrum turpe, parum refert mulierem solutam esse aut maritam: si enim utrobique interuenit donatio facta ab eo, que eam facere potest, utraq; potest tale lucrum retinere. Si vero neutrobique huiusmodi donatio interuenit, neutra potest lucrum retinere, cum humana iura non ita permittant adulteria sicut meretricia. Imo potius ne adulteria committantur/ meretricia permittuntur. Si tamen vxor nolit viro corpus suum sine precio tradere, extorsio est, & sic acceptum tenetur restituere. Excepto nisi maritus velit donare. De quo post. ¶ Ad tertium dicendum quod non est simile, quod pro simili adducitur, quia in simonia vendita est precij acceptio & retentio, ut suppono, ideo est taliter acceptum restituendum. Secus in lucro meretricio, in quo licet modo quo acquiritur sit turpis, non tamen est turpis acceptio. ¶ Ad quartum dicendum quod ratio procedit, ubi esset purus contractus locatio nis, & nulla interueniret donatio, quia tunc ut dictum est, non posset precium pro actu peccaminoso recipi nec retineri. In proposito autem semper interuenit donatio, que per leges non reprobatur, vide legem. ¶ Ad quintum de lucro turpi ab occulta meretrice acquisito, dicendum quod quantum ad forum conscientie attinet/ nil refert publicam esse meretricem vel occultam: quanquam ad rationem vocabuli attendendo illam dicimus meretricem, que plurimum libidinis patet. ut habetur 3. 4. dist. cap. vidua. Et ita si meretrix est, satis publica debet esse. Iura tamen differentiam ponunt inter hanc & illam. Nam si occulte sint meretrices, lucra que sic acquirunt, amittere merentur, & datur actio fisco, ut possit ea a talibus auferre. Verum ante sententiam condemnationis contra eas lata, dominium lucris apud ipsas est non sic de publicis. Et non solum id de occultis meretricibus verum est, sed de alijs carnalibus, quorum turpitudinem leges non permittunt, sed puniunt. Ut si nupte sint/ aut virginis/ aut consanguinee. &c. Intra per eas acquisita per fiscoem repeti possunt. Sed ante sententiam licite retinentur. Ratio autem quare diuersa

diversa sit iuris dispositio de occultis & de publicis videtur esse. Quia si occulte permittantur, multa incommoda in republica oriri possent, rixę, s. & contentiones inter ribaldos, vt experientia docet. Similiter tales occultę sub habitu honestatis magis alliciunt homines ad sui amorem, vnde apud eas longesunt liberaliores, & plus quam conuenit illis largiunt, & inde eos turpiter in paupertatem incidere accidit. &c. Quę inconuenientia non ita ex publicis sequuntur, vt patet. ¶ Ad sextum dicendum. Aliud est tenendum de lucro, quod miles meretrici donauit / aut concubine; aliud vero de lucro, quod alij meretricibus donat. Nam primum, salua pace Adriant, recipi a meretrice non potest / nec retineri, si sciat iuris dispositionem. Vide legem. Quia non ratione operis peccaminosi, vt dictum est: nec ratione donationis a milite factę, quia talis donatio secundum iura est nulla seu inuallida: quod speciale est in militibus / sicut in minoribus, & non in alijs, vt communiter dicunt doctores. C. de donatione inter virum & vxorę, l. ij. & l. Miles, ff. de testamen. Hoc autem institutum est in fauorem militum armate militię, qui pro republica pugnant, quibus si donare concubinis permitterentur, accideret eos non habere quę illis ad pugnandum sunt necessaria: quod in notabilem respub. perniciem cederet. ¶ Ad septimum, dicendum consequentiam non valere: stat enim qđ lucrū turpe, de quo loquimur sit de dominio ipsius meretricis, & qđ non liceat ei oblationem de illo publice facere. Nam etiam in lege non licebat oblationē domino facere de precio canis: esto tale precū ad dominium hominis, qui canem vendiderat, pertineret, vt in eodem textu dicitur, s. Nō offeres mercedem prostibuli / nec precium canis in domo dñi, quia vtrunq; abominatio est. &c. Illud, quia in irreuerentiam dei meretriciū phibentis fieri videretur. Hoc autem, ppter vilitatē canis simul & significationis. Significat enim homines voraces & rapaces, vt significaret rapinā & fornicationem deo esse abominabilia. Sed de hoc alias. ¶ Ad aliud secundū in quo vniuersali q̄rebatur, an sit necessario restituendū, qđ p actū peccaminosum est acquisitū, puta per illicitā negotiationē, patet ex di-

ctis respōsio. Nā si negotiatio seu cōtractus in se illicitus est, nisi interueniat donatio, lucrū sic acquisitū retineri non potest. Si vero sit contractus seu negotiatio in se licita & iusta, vbi. s. equalitas inter datū & acceptū seruetur, sit tamen ex circūstantia illicita, ratione, s. tēporis / loci / personę / aut scandali. &c. tunc non est sic acquisitū necessario restituendū. Huius ratio est nota. Quia restitutio non est necessaria, vbi nil contra iustitiā cōmutatiuā actū est: cū restitutio actus iustitię cōmutatiuę sit: sed in huiusmodi casibus nil cōtra iustitiā cōmutatiuā fit, eo qđ in talibus negotiationibus seruetur, vt suppono, equalitas inter mercem & precū. Igitur quamuis aliunde vitium in negotiatione eueniat, nō inde nascit obligatio restituēdi. ¶ Secūdo idē colligitur ex cap. Cū sit, de iudicis, vbi in sententia dicit, qđ Iudicis cōuertant in elemosynas pauperū quicquid ratioe publici officij inter christianos sunt assequuti. Supponit enim eos illicite illa officia publica exercuisse. Qui textus specialiter sonat de iudicis, nec debet extendi ad omnes alios vniuersaliter, qui aliquid ex officio aut negotiatione illicita acquirūt. Id patet, quia si ad omnes tales esset textus extendendus, nō ergo esset necessarium eum expresse ad sarracenos extendere, sicut textus ipse sonat. Ait enim. Hoc idem extendimus ad paganos. Ac proinde dea Iudicis & paganis non tenebuntur illicite acquisita in elemosynas expendere. ¶ Per hęc patet ad rationes supra factas. Ad primum sumptum ex hoc textu. Cum sit, dicendum qđ illud procedit solum de Iudicis & paganis, & pœnale est in pœnam. s. eorum, qui multa pretextu officij a Christianis extorquebant / seu iniuste accipiebant. ¶ Ad aliud sumptum ex capitul. ad liberanda, dicendum similiter quod pœnale est, & non est illis iniunctum in vim restitutionis, sed in pœnam delicti, vt non absoluantur a censura, nisi quę sic acquisierunt, in subsidium terrę sanctę expenderrint: & tunc ideo in conscientia tenebuntur ea sic expēdere, quia nō aliter ab excōmunicatiōe veniūt absoluedi, vt ait textus. Vnde fit, qđ si d factio absolutionē a cēsurā obtinerēt, nō ināerēt in cōsciētia obligati ad ea qđ acquisierūt p illicitā negotiationē in subsidium terrę sanctę expendere, sed possent ante

sententiā latam ea retinere, iuxta cap. fraternitas sepe citatum. 1. 2. q. 2. ¶ Ad tertium ex Paulo sumptū, dicendū, quicquid sit de dicto Paulo, quod verissimū est. & si ad aliud propositū dicitur. In presenti tñ vt ait Adrianus illicita negotiatio nō est radix lucri inde euenientis, sed voluntas vel donātis/vel contrahētis est velut radix, que causat seu efficit translationē dominij rei sic acquirite. Verum opponi potest, q̄ illa volūtas cōtrahētis etiam est peccaminosa, sicut & ipse contractus: nā circumstantia q̄ vitiat opus, similiter vitiat voluntatē operis, vt cōstat: & ideo per hanc solutionē nō tollitur quā radix illius lucri sit infecta, & per cōsequens lucrū ipsū. Ideo videtur, q̄ precīū illud aut lacrum non est fructus ex illicito contractu ortus, nec ex voluntate contrahēdis, que similiter in casu vitiosa est, sed potius ex mercis valore suo modo, quāuis improprīe procedere videtur. Sicut equus locat⁹ parere dicitur pecuniam domino equi, ita res vendita ob sui valorem dicitur similiter vendenti dare seu parere precium. Modo autē quāuis negotiatio humana vitietur, res tñ vedita nō ob id valorem suum amittit, nec in se inficitur. ¶ Ad quartū dīcendū, q̄ valet ratio, vbi cetera essent paria, s. q̄ sicut iurauit quis se munus nō accepturū, ita lex iubeat alicui ne munus accipiat: tunc sicut primus ob iuramentum non potest munus recipere / & acceptum tenetur redere, ita & secundus, cum vtrobiq; esset turpis & illicita receptio. Modo autē aliud est legem prohibere negotiatiōē in tali tēpore, aut loco fieri. Aliud vero si fiat precīū pro merce accipere, vt de se satis constat. ¶ Ad vltimū, dicendum q̄ nil obstat dicere promissionem esse inualidam, & tamē si fiat donatio / q̄ teneat: quia promissio facta lenoni non valet, & si tradatur promissum, valet donatio. vt habetur. l. mercalem. C. de conditionib⁹ ob turpem causam. Adde q̄ promissio facta ob causam turpem, antequam opus/pro quo facta est fiat, est inualida / & rescindenda cum turpis fuerit, de qua procedit dīctū illud, In male pmissis rescinde fidē. Si tñ opp⁹/pro quo facta est/ fiat, ex tñc in conscientia videtur adimplendum promissum rōne fidelitatis. Pro quo facit exemplum Iudē & Thamar supra citatum, qui de fidelitate commendatur, eo q̄ id quod

ob turpē causam promiserat, adimpleuit. ¶ Ex dictis sequitur responsio ad dubium aliud, s. An qui p̄dicat sine licentia prelati, & inde bona aliqua acquirat, teneatur illa restituere. Ratio dubij est, quia videtur turpe lucrum esse, cum per actum peccaminosum sit acquisitum. Dicendum, q̄ quāuis ille predicator in casu peccet, culpa tamen non tam p̄dicationi quam negligētis, qua licentiam obtinere neglexit, inest: ideo non tam commissiue quam omissiue in casu peccat, cum actus ipse p̄dicationis de se bonus sit: ideo quod ratione p̄dicationis fuerit acquisitum, non turpiter est receptum, & per consequens nec restituendū. Secus si illud fuerit p̄dicatori datum vt p̄dicet sine licentia prelati: nā tunc cū causa / ob quam datum est / expresse contineat culpam, erit turpiter acquisitū, veluti merces iniquitatis, que retineri non potest, vt supra de alijs fuit exemplificatum.

¶ De rebus per Ludum acquisitis. Questio vigesima prima.

¶ Olet p̄-

terea cōmuniter querit, An lucrum per Ludum acquisitū sit de necessitate restituendum. Et cum tale lucrum ratione Ludij/

per quē acquiratur / turpe soleat appellari, prius breuiter videre conuenit, an Ludus sit turpis/an licitus. Et in primis supponēdum est Ludum multiplicem esse, maxime ex parte finis. Est enim quidam factus ad deuotionem excitandum, quidā ad corpus/vel ingenium exercendum, Quidam ad delectationem dandum vel capiendum. Quidam vero ad lucrum acquirēdū. Ludus autem vt in plurimū de se illicitus nō est, quicquid hōrum, que dicta sunt, p̄tendatur. Potest tamē multipliciter vitari, videlicet ratione prohibitionis: qualiter ludus torneamentorum similiter & alcarum prohibitus est. Potest etiam per circumstantiam depruari, vt si fiat cum verbis aut factis turpibus, si cum periculo vite seu salutis corporalis, si cum scandalo fratris, si tempore aut loco minime conueniētibus, si a personis grauib⁹ / & in dignitate cons-

stitutis

Indus.

stitutis: ad hunc modum de alijs varijs cir-
 cumstantijs dici posset. ¶ Ut autem ludum
primū & secundum ommittamus, quod, scilicet ad
deuotionem excitandum / vel corpus seu
ingenium exercendum fiant, quos ob hu-
iusmodi causas non turpes sed licitos esse
constat: de tertio tamen ludo qui gratia de-
lectationis animalis dāde vel capiende fit,
 posset aliquis dubitare, an ob huiusmodi
 finem deprauetur, etiam si alię prauę circū
 stantię non apponantur. Dico inquam de
 Ludo ob animalem delectationem factō:
 nam de eo, qui fit ad delectationem spiri-
 tualem/non dubitatur quin licitus & san-
 ctus sit: qualem exercuit Dauid corā arca
 domini. 2. reg. 6. Et pro parte affirmatiua,
 quod, scilicet prefatus ludus ob delectationem ani-
 male factus sit inde illicitus, arguitur pri-
 mo. Quia non videtur licitum in hoc seculō
 huiusmodi animales delectationes præ-
 tēdere/sicut nec ridere, iuxta illud Lucc. 6.
 Vē vobis qui ridetis / quia ftebitis. Super
 quo Ambrosius. j. li. de officijs ait, Non so-
 lum ergo profanos, sed etiam omnes iocos
 declinādos arbitror. ¶ Facit ad idē, quod
legitur Prover. 14. Risus dolore miscebitur,
& extrema gaudij luctus occupat.
 Quod glossa exponit de luctu perpetuo.
 ¶ Facit etiam Chrysostomus super Gen.
 dicens. Non dat deus ludere/sed diabolus,
 audi quid ludentes passi sunt. Sedit popu-
 lus māducare & bibere, & surrexit ludere.
 ¶ Præterea. 2. facit Augustinus li. de penitē-
tia, dicens. Cohibeat se a ludis, a specta-
culis seculi, qui perfectam consequi vult re-
missionis gratiā. Idem etiam lib. de vnica
penitentiā ait. Quotidie dolendum est de
peccato, quod declarat ipsa dilectionis
virtus. Et infra. Penitētia est penam tenere,
vt semper puniat in se vlciscendo, quod cō-
misit peccando. Et postea. Penitētia est vin-
dicta semper puniens in se, quod dolet cō-
mississe. vbi dolor finitur, deficit peniten-
tiā: si vero penitētia finitur, quid relinquitur
de veniā? Et habetur de penitētia distin.
 3. cap. Penitētia est. &c. Ex quibus appa-
 ret peccatori nunquam licitum esse delecta-
 tionem querere, & ita nec ob delectationē
 ludere/nec ob eandē causam ludis assistere.
 ¶ Præterea tertio, quod a ludis tam agēdis quā
ab spectandis abstinēdum sit/apparet exem-
plo sanctorū, de quibus legitur in hoc glo-

riatos esse, quod a ludis abstinuerint. Vnde Hie-
 re. 15. Non sedī in consilio ludentium. Et
 Tobie. tertio dicitur. Nunquam cum lu-
 dentibus miscui me, nec cum his, qui in le-
 nitate sensus ambulant participem me pre-
 bui. ¶ Præterea quarto si licitus esset ludus
propter delectationem factus, licitum ergo
esset homini semper se in huiusmodi ludis
exercere, & similiter inde victum querere,
& per consequens licitum esset de histriona-
tu viuere, & histrionibus res nostras dona-
re: quod tamen videtur falsum. Nam con-
tra primū ait Tullius, j. de officijs, Non ita
generati a natura sumus, vt ad ludum / & ad
iocum facti esse videamur, sed ad seueritatē
potius, & ad quedam studia grauiora atq;
maiora. Et contra secundum ait Augusti-
nus super Ioanē, quod donare res suas histrio-
nibus, victum est immane. Et ita vidēt pos-
set ludum causa delectationis factum illicitum
esse.

¶ His tamen non obstantibus tenendum
est oppositum, scilicet ludum ob delectationem
animalem factum, non ob id esse damnan-
dum, quod per eum delectatio queritur: modo
homines in ipsa animali delectatiōe finem
suum nō collocent. Id patet ex Aristotele.
2. & 4. Ethicorum. vbi in sententia ait, Sic
cut excedere in ludo vitium est, ita & in ludo
deficere vitiosum est: sed medium in illo
sicut in ceteris humanis actionibus tenen-
dum est: quod medium vocat virtutem eu-
trapeltē. Ibidem etiam appellat duros &
agrestes eos, qui nec ridiculum aliquid di-
cūt, nec aliorū moderatos ludos recipiūt.
 Seneca etiā ita cōsultat/dicens, Sic te geras sa-
 pienter, quod nullus te habeat tanquam aspe-
 rum, nec cōtemnat quasi inutilem. Tullius
 etiā. j. de officijs ait. Ludō & ioco vtī quōdē
 licet, sed sicut somno & quietibus. ceteris
 tunc cum grauib; serioisq; rebus satisse-
 cerimus. ¶ Facit ad idem Augustinus. 2.
musicę, dicens, volo tandem tibi parcas:
nam sapientem decet interdum remittere
actem rebus agendis intentum, vbi docet
interdum expedire recreationem aliquam
atq; delectationem sumere. ¶ Facit etiam
quod legitur in collationibus patrum, quod
beatus Ioannes euangelista cum quidam
scandalizaretur quod eum cum discipulis suis
ludentem inuenirent, dicitur inādasse vni-
corum qui arcum gerebat, vt sagittā traher-

opin
 qu
 vera

CODEX DE RESTITVTIONE.

ret: quod cū pluries fecisset, quæsiuit vtrū hoc continue facere posset? qui respondit, q̄ si hoc continuo faceret / arcus frangeretur. Vnde beatus Ioannes subintulit, q̄ similiter animus hominis frangeretur, si nūquam a sua intentione relaxaretur. ¶ Legitur etiam in vitis patrum q̄ beato Paphutio reuelatum est, q̄ quidam ioculator futurus erat sibi cōsors in vita futura. ¶ Facit deniq̄ ad idē ratio. Quia sicut corp⁹ labore fatigatum indiget quiete & recreatione ad sui refocillationem, vt postea ad laborē redire possit, ita & anim⁹ qui a finitē virtutis est / solet fatigari / & recreatione indiget, vt ad debitas operationes postea expeditior redire valeat. Maxime cum experientia constet ex animi fatigatione corpus sepe debilitari, & virumq̄ ineptum ad debite operandum reddi. Cum igitur quietes animi seu recreatio non videatur in alio quam in delectatione consistere, ideo licitum aliquando erit huiusmodi delectationem querere, ad quam maxime præfati ludī conducere videntur. ¶ Dixi notanter in conclusione, modo homines in ipsa animalī delectatione finem suum non constituent. Nā vt Aristot. 10. Ethicorum docet, delectatio non propter se, sed propter operationem querenda est. Ideo qui delectationem animalē tanquam finem intenderet, delectatione ipsa abuti videretur, & ea fruēdo peccaret, iuxta Augustini / & vulgatam sententiam, qui ait totam hominis peruersitatem consistere in vtendo fruendis / & fruendo vtendis. Vnde fit, vt intantum liceat delectationem in ludis querere / quantum ipsa mentis fatigatio & debita operatio postulauerit. Et sicut ab hoc deficere vitium est, ita & superfluam & excedentem delectationem querere vitiosum est. Si queras in quo est maius vitium? in excedendo, an in deficiendo? Puto q̄ in excedendo, iuxta sententiam Aristot. 9. Ethicorum / dicentis, q̄ pauci amici propter delectationem sunt habēdi, quia parum de delectatione sufficit ad vitam quasi pro condimento / sicut parum de sale sufficit in cibo.

¶ Per hæc patet ad rationes ante oppositū factas. Ad primū, dicendum q̄ Christus illic loquitur contra homines, qui non nisi in delicijs & voluptatibus volunt in hoc seculo viuere, voluptatem & delectationē

sibiipsis finem præstituentes. Quod autem illic ait Ambrosius, omnes, s. locos declinandos esse, procedit quando profonę dignitas seu qualitas postulauerit. Nam illic de ecclesiasticis personis loquitur, quos sacre doctrinę potius quā ludis insistere cōuenit. Sed nō negat eis interdū licitū esse ludere. Ait enim ibidem. Licet interdum honesta loca ac suauita sint, tamen ab ecclesiastica horrētur regula. Similiter dicatur ad aliud ex Prouerbis citatum, q̄ sapiens illic loquitur de risu stultorum, quales sunt, quos supra diximus non nisi voluptates huius seculi querere. Ad aliud ex Chrysostomo sumptū discēdū, q̄ loquitur de his, qui inordinate ludis vtuntur, delectationē ac voluptatē sibi finē præstituentes. Quod satis innuit, quando ait illos homines postquam cibo & potu saturati sunt, ad ludendum insurrexisse. ¶ Ad secundum ex Augustino allegatum / dicendum, q̄ loquitur secundum congruentiam penitentiu, quibus conuenit a ludis quantum commode possunt abstinere. Secus si ratio suadeat recreationem interdum capere. Quod ultra ait peccatori nunquam a fletu & penitentia esse cessandum, intelligitur per superuētum cōtrarię voluntatis, vt supra latius Codice de penitentia explicuimus. ¶ Ad tertium ex Hieremia citatum, dicendum / q̄ propheta illic loquitur secundum congruentiam hominis, cuius status magis luctū requirebat, cū esset amaritudine plenus, vt ipse innuit statim subiungens, Solus sedebam, quoniam amaritudine replesti me. Quod autem ex Tobia citatum est, procedit de ludis superfluis & vanis, vt patet ex eo, quod statim subnectit, neq̄ cum his, qui in vanitate ambulant participē me prebui. ¶ Ad quartum dicendum, q̄ histrionatus, prout ordinatur ad solatium hominum non est de se illicitus: nec histriones ob id condemnandi sunt, modo illo officio moderate vtantur, & alię circumstantię, quę ludum vitare possent amoueantur: & suo tempore ea, quę viro christiano necessaria sunt, faciāt. Cōcedo insuper posse histriones ex huiusmodi officio victū querere, & licitū esse mercedem moderatam esse tribuere. Nec vn̄uersaliter damnandi sunt, qui histriones sustentant, sed qui superflue seu excessiue cum illis bona sua consumunt, maxime si

turpiter

histriones

turpiter suoludo seu officio vtuntur. Et de his intelligatur dictum Augustini ibi citatum.

EMVS iam aliquem Ludum illicitū esse seu turpiter fieri, cū certum sit peccare eos, qui taliter ludunt, esset tamen dubium de assistentibus huiusmodi illicitis ludis an peccent sicut exercentes. Ad quod dubium breuiter dicendum distinguendo: nam aliud est ludis assistere, aliud in eis delectari, quę constat diuersa esse & ab invicem separabilia. Si de sola assistentia quęratur, est iterum subdistingnuendum. Nam aut est persona publica cui ex officio / dignitate / aut conditione incumbit eos qui ludunt, ab ipso ludo illicito retrahere. Aut est alia persona priuata. Si primū, talis peccat assistendo, eo quod sua assistentia videtur sic ludentibus autoritatem prestare, sed eorū peccatum potius in hoc consistit, quod cum deberet homines ab illicitis ludis retrahere & eos impedire, non solum non retrahit, sed assistit. Si autē sit persona priuata, iterū subdistingnuatur. Nam vel est talis, qui sua assistentia causam prestat, vt ludus illicitus fiat / seu continetur: & tunc velut cooperatores peccati / peccant sicut & ipsi ludentes, si id aduertant / aut aduertere debeant. Nam per inconsiderationem non dubito multos a culpa excusari. Si tamen eorum assistentia non sit causa ludi / vt predictum est, tunc per solam assistentiam aut visionem non videntur esse in culpa, si alia circumstantia huiusmodi assistentiam non deprauet. ¶ Si autem quęstio sit de delectatione voluntaria, qua in ludo cui assistit delectantur, dixit Gabriel, cū Baptista & Angelo & ceteris quod non peccat, eo quod id, de quo delectatur, non est de se malum / nec lege diuina / aut naturali prohibitum, sed humana lege: qualiter ludus alearum prohibitus est. Nec etiā delectantur in tali ludo ea ratione, qua prohibitus aut malus est. ¶ Mihi tamen non omnino hęc dicendi modus placet. Imo videtur, quod qui sciēter & deliberate letatur in ludo seu opere mortaliter peccam in se, peccat mortaliter: siue opus ipsum mortale sit ex obiecto / siue ex ecclesię prohibitionem, aut ex alia quacumque circumstantia. Si enim videam clericū aut religiosum debitum officium suū abs-

que causa propter mittere: si in hoc ipso deliberate gaudeo / pecco. Si videam hominē sanum / robustum in quadagesima carnibus saturari, & in hoc ipso voluntarie letor, pecco sicut ipse. Et si video peccatorem ita confessionem & eucharistiam continere, vt ea semel saltem in anno / quando tenetur / non recipiat, & eo ipso letor, pecco. Nec ego scirem huiusmodi voluntarias delectationes in his & similibus casibus a mortali excusari. Nec minus peccant, qui de alienis letantur peccatis, quam qui letantur cū male fecerint. Idem ergo de ludis dicendū, quod si propter mortalia sunt ratione obiecti aut circumstantie / aut ratione prohibitionis, sicut peccant ludentes, ita qui in ipsis ludis ex proposito letantur, similiter peccant: cum secundum Paulum non solum facientes, sed qui facientibus consentiunt, digni sunt, qui penas luant. ¶ Confirmatur id, quia si aspicientes possent licite in talibus letari, igitur ipsi qui huiusmodi ludos faciunt, possent similiter in eis delectari, cū delectatio operantium & assistentium eiusdem rationis esse videantur. Sed consequens inde apparet falsum: quia tunc non oporteret eos qui huiusmodi ludos vitiosos exercent, de eisdem postmodū penitere, quod est falsum. Non enim hęc coherent, si quod tenentur dolere quod fecerint, & quod gaudeant se fecisse: proinde si ludus illicitus est / sicut eum facere peccatum est, ita & in ipso deliberate letari peccatum erit: siue is qui letatur sit ipse qui ludit, siue qui ludentibus assistit. ¶ Forte obijcies multa esse opera de se bona, & hominibus ad corporis seu anime salutem proficua, quę tamen contingit per aliquam circumstantiam depruari, vt predicatio veritatis, subuentio proximi in necessitate, comedere carnem / qua natura indiget, in quibus quatenus bona sunt letari / nulla videtur culpa, modo letitia hęc de illis quatenus cum tali deprauata circumstantia sunt non habeatur. Respon. Duo sunt in prefatis operibus consideranda, scilicet operis qualitas, & effectus inde subsequutus. De opere in se vnde cumque deprauato gaudendum non est / nec ipsi operanti / nec alijs assistentibus, cum huiusmodi opus quantumuis ex obiecto bonum deo minime placeat. De effectu autem & utilitate si qua inde aliquibus est subsequuta, licite & meritorie possumus

assistere
in d. h. s.

gaudere, vt facile est exemplificare. Similit
ter possit assistēs in industria & modo spū
ludentis letari, quia ludendo non irascitur,
non mentitur, non peierat: a quibus & si
milibus raro solent ludentes abstinere.

CORRELARIE sequitur, Quid
de ludo, qui per taurorum agita
tionem fit, est tenendum, an. f. licit
us sit: qualem in Hispania fieri vi
demus. Pro quo dubio breuiter aduertendū
dum triplices esse personas, quas p̄sens
dubium concernit. Sunt enim quidā, quo
rum autoritate tauri agitantur, vt sunt, qui
rempub. regunt. Sunt aliqui, qui p̄ se tau
ros agitant/ siue eq̄stres/ siue pedestres. Sunt
deniq; alij, qui p̄sentē agitationi assistunt.
Ad primos attinet diligentiam & sollicitu
dinē p̄mittere, ne in loco / vbi tauri sunt
agitandi / sint personę, quibus periculum
verisimiliter timeatur euenturum: quales
sunt pueri, senes, femine, mente capti, clau
di/ seu infirmi, alijq; q̄ veniēte tauro fugere,
& se in loco tuto ponere nō possunt: hoc
enī periculo existente peccant hi, quorū au
toritate taurus in plateam publicam emitt
itur. Secus alias. Quod si interdum mors
alicui/ aut damnum aliud, p̄ter intentum
& scientiam p̄fatorum rectorum accide
rit (modo debitā p̄miserint diligentia)
non venit illis imputandum. Nec ob id,
quod raro & per accidens euent, sunt hu
mani actus vniuersaliter condēnandi, vt
potest in alijs tam ludis quam seriosis exē
plificari. Ad secundos, qui, f. per se tauros
in platea agitant/ & ad currendum contra
se eosdem irritant, pertinet non temere id
agere, sed prope securitatis locum habe
re, vbi se facile possint veniente tauro recti
pere: alioqui peccant temere taurum irritā
tes, & eundem sperantes/ viribus aut indu
sitię proprię fidentes. Ad tertios, hoc est ad
assistentes attinet/ si recreationem aut dele
ctationem capere volunt, non de peccato
aut negligentia/ si qua in rectoribus fuit,
nec de currentium temeritate, nec de dam
no alicui ex taurorum agitatione euenien
te letentur. De ceteris autem factis illic cō
tingentibus, quę culpa carent, letari licite
poterunt. ¶ Correlarie sequitur posse sub
statuto iuramento firmato taurorum agi
tationem cadere, cum per se mala non sit,
sed tales possunt apponi circumstantię, q̄

bona & studiosa reddatur. An autem sit
apta materia voti, alia questio est. De qua
alibi.

Questio vigesima secunda.

VNC de quarto Ludo, qui, f.
causa lucri fit, spectatiter de lu
do alearum, qui fortunę poti
quam industrię innititur, vi
dendum est, an. f. talis ludus li
citus sit, & an lucrum inde quesitum sit de
necessitate restituēdum. De lucris enim per
alios honestos ludos acquisitis nō loquor,
cum extra controuersiam sit ea non esse de
necessitate restituenda, si perdens potuit rē
quam perdidit alienare: & fraus omnis ac
dolus in ludo cessauit. Sed nec de quocun
q; ludo alearū loquor, in quo pecunia for
tunę exponit: non enim omnis talis causa
lucri fieri dicitur: quia non obstāte q̄ pecu
nia etiā in notabili quantitate interueniat,
stat q̄ Ludus non grā lucri, sed recreatio
nis exerceatur. Potest enim pecunia inter
uenire/ non tanquam finis principaliter in
ludo intentus, sed tanquam stimulus/ seu
mediū quoddam ad recreationem capiē
dam ordinatum, quę sine pecunia interue
niente minime caperetur: tunc enim non
causa Lucri sed recreatiōis ludere dicimur,
& de tali ludo cum lucro inde precepto idē
quod de alijs honestis ludis videtur esse iu
dicium. Loquor igitur de ludo alearum,
quod causa lucri fit. Et sunt qui non solum
ludum, qui fortunę innititur, damnant: &
lucra inde acquisita necessario restituenda
esse dicunt, sed etiam omnes alios contra
ctus et humana commercia, quę fortunę in
nitantur, similiter damnanda esse dicunt,
vt sunt vaditatio, sortaria diuisio. Ludus
olę, mercium assicuratio in terra/ vel in ma
ri, & alia huiusmodi, in quibus tempora
lia bona, quę deus hominibus pro suis ne
cessitatibus concessit, fortunę ob eausam
lucri exponuntur. Quauquam de assicu
ratione non ita id affirmare audent. Con
radus tamen idem de assicuratione, quod
de alijs p̄dictis sentit: quauis an lucrum
per assicurationem acquisitum sit de neces
sitate restituendum, non ita vt de ceteris lu
cris affirmat. vide ipsum, q. 71. ¶ Pro hac
igitur sententiā arguit primo. Quia per lu
dos p̄fatos nutritur otium, quod videtur
iure diuino vitandum, iuxta illud Gen. 3.

In sudore

orator
toros.

nō agi
tatio nō
improba

autonizā
tes.

ND.

si tauri

si tauri

si tauri

In sudore vultus tui vesceris pane tuo. Et Iob. 5. Homo nascitur ad laborem, & auis ad volatum. Et Paulus ad Ephes. 4. Qui indiget, laboret, operando manibus suis, quod bonum est, ut habeat unde tribuat necessitatem patienti. Et rursus. Qui non laborat, non manducet. Adde quod vna de causis, ob quas usura solet per doctores reprobari est, quia fouet otium: si enim hec licita esset, omnes diuites vsuras exercerent, unde & in otio viuere. ¶ Secundo, quia omnis distractio rerum prodigalis est damnanda: talis est ea, de qua ludentes inter se conueniunt: Nam si lucrantur, accipiunt unde non oportet, scilicet ab amicis. Si perdunt, dant quibus non oportet, scilicet diuitibus. Propter quod damnat Aristoteles aleatores, tanquam prodigos, qui res suas non ut oportet expendant. ¶ Tertio, bona temporalia, que nobis deus pro nostris & nostrorum necessitatibus concessit, periculo & maxime ex cupiditate exponere, videtur esse peccatum: nam inde sepe accidit homines depauperari, & familiam suam fame perire. Quod si non semper eueniat, est tamen aptum naturae ex conditione ipsius contractus euenire. Unde qui personam suam aut famam sine necessitate aut publica utilitate periculo fortunae exponit, peccat. sicut enim vita nobis necessaria est, ita & fama nostra nostris proximis est necessaria. Igitur peccatum erit vitae instrumenta, quae bona temporalia sunt, fortunae exponere, quae taliter in ludo alearum exponuntur.

¶ Quarto. Concupiscere res alienas peccatum est, & iure diuino prohibitum: sed talis concupiscentia interuenit in praefatis ludis fortunae, imo ipsa cupiditas dat causam ludo, cum ludus non nisi causa alienum acquirendi fiat. ¶ Quinto, Illa commercia sunt hominibus illicita, per quae periculo blasphemandi & periculi, & alia nephanda verba dicendi se exponunt: tales sunt contractus praedicti. Nam cum lucrum solis fortunae, quae deus est imitatur, hanc autem vtriusque ludentium succedere est impossibile, superest ut is, cui fortuna non arridet, contra fortunam loquens, contra deum, qui fortuna est, loquatur: immo & directe in deum insurgat, tanquam quae causa fuerit perditionis. ¶ Sexto, & currit specialiter de ludo alearum, quem constat lege civilis esse prohibitum. alearum usus. C. de religiosis. Et auctem de

sanctis episcopis. §. Interdictum. & ff. de alearum per totum. Quae leges quauis ratione sui regna quae non sunt imperio subdita non ligent, bene tamen eos, qui imperatori subditi sunt. Vniuersaliter etiam videtur alearum ludus omnibus esse prohibitus: quia leges civiles, quae legi diuinae aut naturalis non aduersantur, per canones confirmantur, ut habet. 10. dist. cap. De capitulis. cum sequentibus. Canones autem ecclesiastici omnes vniuersaliter ligant. Est autem huiusmodi ludus clericis specialiter interdictus, ut habet de vita & honestate clericorum. cap. Clerici. Similiter & ad Laicos extenditur, ut habetur. 5. dist. cap. Episcopus. ¶ Postremo haec sententia videtur auctoritate doctorum confirmari, qui pro maiori parte in materia de ludo dicunt, quod alearum ludus illicitus est, & lucrum inde questum communiter dicitur esse turpe, & turpiter acquisitum. ¶ Quod autem lucrum per aleam acquisitum sit de necessitate restituendum, etiam si lucrans non sit ad id per iudicem condemnatus, arguitur primo. Quia legis intentio non solum est ludum prohibere, sed lucrum, quod per ludentes pretenditur inualidare. Si enim quis ad aleam ludat, ubi pecunia non interueniat, non ageret contra legem, ageret autem si causa lucris luderet: igitur legis intentio potius est lucrum quam ludum prohibere, ac proinde lucrum huiusmodi contra legem accipitur, & contra legem retinetur, & per consequens est de necessitate restituendum. ¶ Secundo in ludo gratia lucris factis is qui perdit, iniuste per lucrantem damnificatur, si lucrum perditum ab eo accipiat, ex quo is, qui lucratur, alterum rebus suis per medium illicitum ac vitium spoliat. Igitur iniusta est huiusmodi lucris acceptio, & per consequens restituendum, iuxta cap. finale. de iniurijs. Si culpa tua damnum illatum est. &c.

¶ Tertio, ubi prohibetur rei alienae concupiscentia, a fortiori prohibetur rei alienae acceptio. Cum ergo ludenti prohibitum sit, ne rem alienam concupiscat, ut patet ex Decalogo preceptorum: a fortiori igitur erit eidem prohibita rei alienae acceptio, qualiter accipitur, quando colludenti fortuna non succedit: & ita sicut contra proximi charitatem est res eius concupiscere, ita & contra eandem erit res eius ab eo iniuste ac-

desperare. Nec valet dicere, q̄ ludens non desiderat damnum proximo colludenti sed desiderat q̄ fortuna illi succedat. Nam in casu, qui hoc desiderat, non nisi vt rem proximi lucretur desiderat: & per consequens principalitus desiderat de rebus proximi distari, iuxta Aristote. Propter quod vnum quodq; tale, & illud magis. Sed nec iustum est quenquam cum alterius iactura locupletari, vt habetur cap. Suam. de penis. &c.

¶ Quarto si perdens lucratem coram iudice conueniat, iudex secundum leges compellet lucrantem / vt lucrum perdati restituat: hoc autem iuste precipere non potest, nisi quia prefatum lucrum ipsius perdati est / aut sibi debitum: alioquin si nec suum est / nec sibi debitum, quo pacto iuste compellitur lucrans id quod lucratus est, perdati reddere? ¶ Quinto. Lex quę perdati repetitionem concedit / non est poenalis: nam si poenalis esset, cum perdens nõ minus in culpa fuerit / quam qui lucratus est / cum vterq; ludum vetitum exerceuerit, res perdit / non esset perdati per iudicem reddenda, cum eque fuerit sicut & lucrans in causa turpitudinis: nõ igitur in poenam lucrantis per leges statutum est vt lucrum perdati restituat. Superest ergo, vt per vim restitutionis, & non per vim poenę lucrum sit perdati reddendum. ¶ Et confirmatur hoc ex authentica. Alearum vsus. C. de rescriptis. vbi premissa lege ludum prohibente, dicitur. Si contra factum fuerit, nulla sequatur condemnatio, sed solum reddatur, & competentibus actionibus reperatur ab his, qui dederunt. Vnde colligitur videtur, q̄ talis solutio perdati sit inutilis ipso iure, quę nõ transferat dominium rei perditę in lucrantem. ¶ Sexto, In re dubia tutior pars est eligenda: nec in conscientia tutus est, qui dimissa tuta & certa via / incertam eligit: sed certum est q̄ lucrans restituendo est tutus in conscientia, & tamen dubium est / si illud retinendo sit tutus, idq; ob contrarietatem opinionum. Igitur qui lucratur / nisi restituat, periculo damnationis se videtur exponere.

¶ His non obstantibus aliter videtur ad vtrum particulum respondendum, & sit primum dictum. Quod Ludus alearum de se seclusa iuris humani prohibitione, non est illicitus / nec ex obiecto / nec ex fine. Primum

patet, Quia si de se & ex obiecto esset illicitus, ob nullam causam posset licite exerceri, etiam nec causa recreationis, quod suppono falsum: quia quę de se & ex obiecto maliciam habent, sunt intrinsece mala, ac proinde per nullum bonum finem possunt a malicia denudari, vt ait sententialiter Aristoteles. 3. Ethicorum. Secundum etiam patet, Quia sola intentio lucrandi, si tamen moderata sit, non sufficit vitare ludum: alioquin non solum ludus alearum hac ratione redderetur illicitus, sed etiam quicunq; alius quantumuis honestus, contractus vitaretur, si causa lucris fiat, quod est contra communem sententiam. ¶ Secundum dictum, Non redditur sufficienter huiusmodi ludus illicitus per hoc, q̄ bona temporalia simpliciter fortunę exponuntur. Nam in sorte diuisoria bona quodammodo fortunę committuntur: nõ in hereditate diuidenda / aut in diuidendis animalibus / alijsq; rebus. quę finita societate diuidi solent, licitum est sortiri, maxime si non aliter concordari possunt, vt tenet Thomas. 2. 2. & post eum reliqui doctores: specialiter super illud Proverborum. 17. Sortes mittuntur in sinu, & a domino reperiuntur. Ita etiam sepe si qua est in dignitatibus & honoribus acquirendis controuersia / sorte dirimi solet: esse q̄ huiusmodi bona fortunę exponantur. De vadiatione est idem iudicium: nam sepe contentiones & rixę per vadiationem, quam vulgo *apuestas* dicimus, dirimuntur. In quo casu licita est vadiatio, sicut & diuisoria fors, De assecuratione certius est eam non esse illicitam, immo videtur rebus publicis maxime proficua. Multi namq; mercatores nõ auerent merces in longinquas regiones / aut de longinquis locis ad eis providendum transferre, nisi preuia assecuratione, qua seclusa / notabilem rerum penuriam multę ciuitates & regna paterentur. Ac proinde huiusmodi assecurationis contractus tanto magis quam ludus licitus est, quanto magis rebus publicis est necessarius aut utilis. Non obstante, q̄ in assecuratione bona temporalia hinc inde fortunę committuntur.

¶ Tertium dictum. Esto prefatus Ludus alearum de se / aut ratione finis illicitus nõ sit, potest tamen ex multis circumstantiis / sicut ceteri humani contractus vitari, etiam humani iuris prohibitione seclusa. Vt si ludentes

dentes / rerū, quas ludūt, nec domini sunt, nec veri earū administratores, Aut si sint, fraude aut dolo cum ludunt vtūtur. Aut si fraus non sit, frequentius tamen quam deceat ludunt: & eo tempore quo ab alijs affibus seu officijs / quibus tenerentur incumbere / impediuntur. Et si hęc cessent, in tanta tamen quantitate ludunt, q̄ ex rerū amissione depauperantur, & ipse cum eis / qui eorū curę commissi sunt, notabiliter patiuntur. Aut si hęc cessent, ludūt cum aliorum scandalo, ceteris occasionem prestantes, vt huiusmodi ludos inmoderate exerceant. ¶ Ac proinde seclusis huiusmodi circūstantijs ludus prefatus si humanis legibus prohibitus non esset, non videtur esse damnandus, maxime propter rationes supra factas, quę vt patet preterdūt non solum ob humanam prohibitionem ludum alearū esse damnandum, sed etiam ea seclusa: ideo ad rationes breuiter respondeamus. ¶ Ad primū quando arguitur, q̄ per ludū huiusmodi fit vt homines in otio viuant. Dicendū q̄ otīū quod communiter reprobatur / non qualiscunq; aut quantacumq; quietes est, nisi tanta sit, qua homo ea quę debet, negligat operari. Preceptū enim de aliquid corpore aut aio operando / cum affirmatiuum sit, non pro semper obligat: ac proinde dato illo tempore / quo ab opere cessare licet, poterit homo absq; vitio otīādi ludum aliquem exercere: & ita ludus alearum pro illo tempore non debet ob illam causam dānari, nisi eo tempore fiat, quo alijs rebus deberet homo incumbere. ¶ Ad secundum, quando arguitur, q̄ tālīter ludentes sunt prodigi. Respon. Quod Aristo. pro tanto damnat huiusmodi ludētes, quia accipiūt vnde non oportet, puta ab amicis / aut alijs indigentibus, quibus ipsi dare debuissent potius / quam ab eisdem accipere: ideo in casu ex circūstantia reddetur victiosus. Verum cum hęc circūstantia non semper ludo alearum assit, sequitur non esse vniuersaliter ludū ob illam circūstantiam damnandum. ¶ Ad tertiam de expositione, qua per ludum res fortunę exponūtur, respōsum est supra, hoc non sufficere ad deprauandum ludū / sicut nec sufficit ad multos alios contractus deprauandum, in quibus res temporales fortunę cōmittuntur. Adde q̄ nō ita res in ludo pereūt, quā alteri col

ludenti acquiratur, cui ipse qui perdit / casū dē si vellet poterat alioqui absq; aliqua cōditione donare. Nō igitur repugnat, q̄ casū dē conditione aliqua eueniēte colludenti donet. Ac proinde non est de ludēte idem iudiciū, quod de illo, qui vitā aut famā aut temporalia bona ita periculo exponit, vt eorum interit? nulli prodesse valeat. ¶ Ad quartum quando arguitur q̄ ludus sit ex alienarū rerum cupiditate. Dicendum hoc nō debere doctos mouere, vt mouere vīdeo ad indistincte damnandū ludū alearū ob hęc causam. Putant enim ludentes gratia lucri agere. contra preceptū Decalogi. Nō concupisces rē proximi tui: in hoc tamen distinguendū est. Nam duobus modis possumus rē alienam cōcupiscere. Vno modo per media licita / puta ex cōsensu domini rem illam possidentis, & hoc de se nisi per aliud vitietur, illicitū non est. Alio modo per media illicita, puta per furtū, rapinā, fraudem / aliove modo iniusto, in quo dñs rei sit rationabiliter inuitus. Et hoc peccatū est: & in illo precepto prohibitū. In casu autē presenti si ludēs rem alterius concupiscit non per furtū / aut fraudē seu vim cupit rē illā habere, sed de sciētia & volūtate colludentis ideo volūtate & spē cor. trahūt, vt is cui fortuna successerit, rem alterius lucretur: & ita sola cupiditas lucri ludū damnare nō debet: dū modo sit cupiditas ratione moderata, ita vt colludēs non maneat ex perditione notabiliter depauperatus. Alioqui oēs alij honesti cōtractus in quib? homo res aliorū habere preterdit, essent similiter dānandi, cū vtrobiq; similis sit rei alienę in cōtrahente cupiditas. ¶ Ad Quintū dicendū q̄ licet in ludis talia iuramenta / fraudes / medacia / & blasphemie interueniāt hęc tñ vitia sunt ludētū non ludi / nec per se ex ludo proueniūt, sed ex ludētū malitia accidunt, vt in simili ait Augustin⁹, de medacijs & fraudibus, q̄ in alijs licitis negotiationib? accidere solent, q̄. s. negotiātū vitia sunt / nō ipsi negotij. Et ita pater rōnes illas, q̄ seclusa legis prohibitione procedūt, nō sufficēter probare intētū. Nā si attēdas, videbis rōnes illas pariter de ceteris ludis pbare eos. s. illicitos esse si de ludis alearū probarē intentū, vt de se patet. Superest ergo, q̄ si lud? alearū illicit? est, semotis omnibus circūstantijs, per quas

depranari posset, ideo sit / quia lege aliqua prohibetur est: quemadmodum in sexta rōe tāgebatur, de quo statim dicitur.

ILLVD videtur difficilis, & ad ppositum nostrū pertinētius, qđ in scđo articulo tāgebatur, An. s. supposito qđ ludus alearū illicitus sit, lucrū inde acquisitum sit de necessitate restituendum. Et qđritur hoc in casu, quo ludētes liberā suarum rerū administrationē habeāt, oīsq; dolus & fraus cesset, nec aliqua ex supradictis circumstātijs / quas diximus ludū deprauare / interueniat. In qua qđstione cū tot & tā varis sūt opīniones, q̄s oēs referre molestū foret, ideo illis dimissis / quid magis rationi cōsonat, in presentiarum dicemus. Et quidē videt, qđ nulla causa occurrit, vnde obligatio huiusmodi lucrū restituendi orisatur. Nā aut esset ppter ea / qđ turpiter acquisitum est, id est per actus peccaminosos, q̄les sunt / ludum vetitum exercere, & hoc nō: nā lucrum per meretricium acquisitum nō est de necessitate restituendum, vt supra visum est / & tenēt doctores tā theologi quā Iuristę. Lucrum etiā ex emptione & vēditione tēpore aut loco prohibitis facta / modo iniustitiā nō cōtingat, restituendū nō est, esto qđ turpiter, id est per actum turpē & peccaminosum sit acquisitū. Lucrū etiā ex participatione cum excōdicato alioq; licita acquisitum, aliq; lucra per donationē prodigalē aut lenocinium acquisita: quāuis merdium / quo acquisita sunt sit illicitum, nō tñ sunt restitutioni obnoxia. Igitur nō ideo restituendum est, qđ per ludum alearum est acquisitum, quia, talis ludus illicitus sit. ¶ Secūdo nō etiā sunt p̄fata lucra necessario restituēda, quia, Lex fortuna sunt acquisita. Patet hoc de piscatorib⁹, qbus aliquādo fortuna succedit / aliquādo nō. Patet de possessorib⁹ agrorum / quorū fruct⁹ aliqñ ex fortuito euentu notabiliter crescunt. Patet etiā in casu, quo Petrus p̄misit se Paulo daturum cētum / si quis cras capitollium ascēderit: in quo casu lucrū Paulo enēturum ex futuro & casuali euentu p̄det vt cōstat, & tenet p̄missio, & cōditio subsistēte est adimplēda, vt habet in. l. Artico. ff. de verborum obligationib⁹. Sicut si q̄s p̄misit Petro se illi daturū cētū / si cras pluerit, tenet p̄missio & cōditio eueniēte est adimplēda: & taliter acquisitū nō est restituendū sicut nec resti-

tuere oportet, qđ quis per assicuratiōis cōtractum acquisierit. Et ita in alijs quāpluribus casibus potest homo ex casu fortuito lucrum acquirere, qđ tamē restituere minime tenetur. ¶ Tertio, Non etiā sunt necessario p̄fata lucra restituēda, quia ex cupiditate sudētis sunt procurata, etiā si cupiditas immoderata fuerit: modo res ex volūtate prioris possessoris acquiratur. Nā in omni cōtractu oneroso seu illiberali potest cōtrahens rei aliene immoderatā habere cupiditatē, nō tamē ideo rē sic acceptā tenebitur restituere, modo nullā in re iniustitiā cōmiserit. Si equum alienum mihi cōcupisco / parat⁹ si dñs nō dederit / cum per vim arripere, et tñ spōte dñs mihi equi donationē fecerit, nō tenebor illum restituere, etiā si immoderate illum cōcupierim. Itaq; immoderata rei aliene cupiditas, restitutionem inducere nō sufficit, si in re ipsa nulla iniustitia committatur. Quemadmodū nec immoderate affect⁹, quē ad res meas habeo / inducūt in me obligationē ad res meas alienādum.

¶ Quarto, nō etiā sunt p̄fata lucra necessario restituēda, quia is / qui perdit, vō omnino voluntarie ea per soluit, sed cum p̄nitentia quadā aut dolore, Nā sepe debitor vel mutuarius qđ debet / cum dolore soluit. Qui rē ad terminū emit, sepe similiter termino adueniēte p̄ciū debitū cū dolore creditori reddit. Donatio etiā spōte facta / sepe cū dolore suo tēpore adimplet: sicut & vir cū spōsalia cōtraxit, sepe sponsā in vxorē inuit⁹ accipit. Et p̄missa sepe inuoluntarie solunt. Attamē in his oībus tenet cōtract⁹: & qđ per cōtractus huiusmodi fuerit acquisitū, nō est de necessitate redēdū. Immo vn̄uersaliter q̄ndo p̄cessit voluntaria obligatio, q̄ quis ad aliqd se obligauit / siue absolute / siue cum conditione, parum refert ad hoc qđ factum teneat eum qđ se obligauerat postea inuitum aut spōtancum id reddat quod debet. ¶ Quinto non etiā sunt p̄fata lucra necessario restituēda ob id, qđ qui perdit, nil loco eius quod soluit a lucrante recipit. Nam in omni donatione liberali id ipsum reperit: nō tñ ob id venit restituendum qđ / donarius accepit. Similiter idem reperitur in assicuratiōe mercū, p̄ qua assicurator mercedē recipit / loco cui⁹ nil de bonis suis assicurato reddit. Et quā multis alijs hoc idē sepe cōtingit, vbi ac-

ceptum nō est de necessitate restituendum.
¶ Sexto, Pręfatū lucrum nō est de necessitate restituendum rōe legis humane ludum prohibentis. Nam de lege diuina & naturali ex dictis apparet talē obligationē nō prouenire. De Canonica lege probatur intētū: nā hęc specialiter clericis data est: & esto q̄ Laicis data sit, vt ex fine. cap. Eps. colligitur, & dist. Illic tamē lucrū restitui p̄cipi, sed Ludus alearū interdicitur: & nō qualis cunq̄, sed frequētia eius. Nā textus ille cōtra eos, qui ludō deseruiunt, procedit: verbum autē/ deseruire/ frequētia importat, vt etiā illic ait glōfator. **¶** Quod etiā lex ciuilis nō vniuersaliter obliget ad restitutionem lucrū per aleā acquisiti, apparet. primo quia nō procedit de gabellis ceterisq̄, q̄ superiorē nō recognoscunt, cum lex princeps non nisi ad subditos debeat extendi. Nec obstat q̄ leges ciuiles per Canones cōfirmātur ea in parte, qua legi diuine & naturali nō aduersantur. Nā legis cōfirmatio nō se extendit plusquā lex ipsa, aliud enim est legis extēssio, aliud vero legis cōfirmatio: & ita legis ciuilis cōfirmatio que p̄ Canones fit, non plures obligat/ quā lex ipsa altoqui obligasset. **¶** Secundo Quia lex illa ciuilis in multis regnis dicit̄ esse per cōtrariā cōsuetudinē reuocata, quā principes & eorum officiales sciunt, & tamē nec cōtradiciunt, nec contrauentētes in aliquo puniunt. **¶** Tertio, Esto lex illa ciuilis reuocata nō sit, non tamē iubet lucrū ex alea proueniētis restitutionem fieri. Nā in legi b⁹ supra citatis/ alijsq̄ q̄ de hac materia loquuntur id videtur esse dispositum, vt perdetes contra lucrātes actionē vsq̄ ad quin quaginta annos habeant, vt apparet alearum vsus. C. de religiosis. Et in cōstitutione gręca. Et quamuis illic episcopo & officialibus suis concedatur, vt a lucrantibus lucrum accipiāt/ & pauperibus distribuāt: nō tamē ex hoc sequitur, q̄ in cōscientia, teneātur hi, qui lucrati sunt, lucrū restituere. Nam lex illa repetitionem concedit. Alia vero q̄ de Episcopis loquitur, pęnalis est, ideo vt ait, de Palude ante sentētiam contra lucrantem datam m̄nime currit iuxta glōsam sepe citatam. 12. q. 2. fraternitas. Imo aliud addit pręfat⁹ doctor, q̄ si lucrans id quod lucratus est pauperibus erogauerit, & postea cōtra illum agatur, potest corā iu-

dice excipere, dicens se illud s̄a pauperibus distribuisse, & erit liber. Imo alij doctores adhuc aliud addunt, q̄ lex illa etiam est in multis regnis abrogata, quo ad repetitionē illam: quia vt refert Baptista, s̄a nō audiuntur perdentes, nec illis actio cōtra lucrantes conceditur. Quicquid tamē de hoc sit in pręfatis legib⁹, nec negatur dominium lucrū in lucrātem trāsire, nec sic lucratum p̄cipitur restitui, sed solum videtur actio perdeti cōcedi/ si ea velit vti. Ac proinde forte minus rōnabiliter loquuntur, qui dicunt pręfatā legem esse per solū nō vnum abrogatā, quia cum lex non necessitet perdetē vt cōtra lucrāte agat, sed liberum sit ei agere & nō, cōsequēs est, vt si nō agatur cōtra lucrātem, nō inde aliquid contra legem fieri rōe cui⁹ debeat abrogari, vt notat Panor. in. capitu. Iohan de clerico coniugato. **¶** Pręterea si lucrātes tenerentur lucrum ante sentētiam iudicis restituere, maxime paup̄ b⁹, vt h⁹ qui cōtrarium tenent affirmāt, cū perdeti obstat sua turpitudine: quod si sic esset, sequitur q̄ si perdeti restituāt, nō releuātur quominus pauperibus tantundē erogare teneantur. iuxta illud de iurjurando. cap. ea te. vbi dicitur. onus nō remittitur/ sed augetur, cū cuiq̄ improvide soluitur, quod alij ex debito est p̄standum. **¶** Postremo. Si lucrum ad ludum alearum acquisitum ob id esset necessario restituendum, q̄ ludus ille prohibitus est, sequitur q̄ a simili esset restituendum, id quod quis ultra vnū solidū per aliū ludū honestū acquisuerit: nā in eadē autentica. Alearum. cauetur, ne quis vltra vnū solidū ad alios ludos honestos ludat. Cōsequēs suppono falsum, & cōtra cōm̄ doctorum sentētiam. **¶** Correlarie sequitur, q̄ si in terris/ q̄ legibus imperialib⁹ subditę sunt, in quib⁹ lex alearum ludum prohibet/ & repetitionē cōcedit/ lucrū inde acquisitum nō est de necessitate restituendum, a fortiori restituendū non erit in terris imperio nō subditis, nec etiam in subiectis si lex sit per contrariam consuetudinē quantum ad restitutionē seu repetitionem reuocata. Sic enim doctor sanctus significat. 22. q. 2. art. 7. Quod. s. si nulla esset legis humane circa ludos prohibitio, non esset necessario restituendum lucrum inde acquisitū, si is qui perdidit, iuratus erat, liberam habens rerū suarum

CODEX DE RESTITVTIONE.

administrationē, nec perdes fuit per vim at
tractū, nec fraus aliqua in ludo interuenit.
Similiter extra hos casus restituendum non
est, si lex humana, inquit, sit per contrariā
cōsuetudinē reuocata. Itaq; ex sola vi legis
huiusmodi lucrum prohibētis putat lucrū
esse necessario restituendum: sed cum leges
huiusmodi solum videātur per dētī repeti-
tionē cōcedere, vt supra dictum est, videt
iuxta cōclusa talē obligationē restituendi
nō sufficiētē in legis phibitione fundari.
¶ Ex dictis patere potest responsio ad rōes
pro parte opposita supra factas. Ad primū
dicendum, q̄ lex prohibet alearum ludum
causa lucri notabilis factum: nō tamē phibet
lucris acceptiōnē: nec eo ip̄o q̄ ludū phibet,
ip̄sum inuālidare intendit. Quod per
exēpla facile est cognoscere: si Petr⁹ & Ma-
ria votum cōtinētē emiserunt, nō dubiū est
lege diuina illis interdixit esse, ne inter se
māritaliter cōtrahant, sibi inuicē corpora
sua tradētes; & tamē si de facto cōtrahant,
nō inuālidatur cōtract⁹, & tenet mutua suo-
rum corporum traditio. Similiter si quis
ex officio habeat libros scribere, & inde so-
leat sibi vīctum q̄rere, interdicitur eisdē ne
in diebus festiuitatis librum causa lucri scri-
bat; quod minime interdicitur, si absq; illa
causa scriberetur; & tamē si ob lucrum con-
tra p̄ceptum scribat, nō interdicitur ei lu-
cri acceptio. Itaq; nō lucrū, sed artis vsus
lucratiuus prohibetur. Quemadmodum
negotia lucratiua intra ecclesiā fieri vetitū
est, sed si fiant, nō ideo lucri acceptio pro-
hibetur. Ita in proposito lex prohibet lu-
dum causa lucri factum, sed nō lucri acce-
ptiōnē. Et quāuis legis intentio, q̄ ludum
illo modo factum prohibet, sit ne hoīes res
suas inutiliter amittant, aut ne rebus suis
inutiliter spoliētur: hęc tamē legis inten-
tio nō cadit sub p̄cepto/ aut phibitione
ne eiusdē, sed ludum ip̄sum ob illā causam
exercere est quod lege prohibetur. ¶ Ad se-
cundum, dicendum falsum esse, q̄ is, qui lu-
cratur, per dētē damnificat/ lucrum ab eo
accipiēdo: nec proprie in casu is, qui per-
dit, dicitur damnum pati, cum ipse sponte
velit/ aut ratione contractus velle debeat/
si quid perdidit/ lucranti soluere: nō em̄
oīs patrimonij dīminutio damni nomine
venit intelligenda, sed ea, quę ex culpa alte-
rius alteri inuito euenit. Hęc enim differē-

tia solet inter damnum & facturam poni, q̄
factura fit propria voluntate: dānum autē
cōtra voluntatem ipsius damnificati, vt no-
tant doctores in cap. Quia sepe. de electio-
ne. lib. 6. Alioqui donatarius aliquid a do-
nate per viā donationis accipiens diceretur
donantē damnificare, cum ex tali acce-
ptiōne maneat donantis patrimonium dī-
minutum. Nec obstat, q̄ ex culpa ipsius lu-
crantis per dētī p̄fata dīminutio eueniat,
ex culpa inquam, quā contra legē ludendo
cōmittit. non obstat, quia in illa culpa am-
bo sunt pares, in contractu illo aleatū am-
bo spōte cōsenserunt, ambo etiā equaliter
ad id, quod perdidit soluedum se obli-
garunt: ac proinde si alter perdit, nō lucrā-
ti, sed sibi debet facturā seu damnum/ si qd̄
patitur/ imputare. ¶ Ad tertium ex dictis
patet solutio, q̄ id, quod lex diuina phibe-
bet, dicitur. Nō cōcupiscēs rē proximi: eādē
habet limitationē & intelligētā, quā habet
illud aliud, Nō capias operē rē proximi
tui. Vbi sicut nō prohibetur oīs rei alienę
acceptio, sed ea in qua dñs ip̄s est rōna-
biliter inuitus, q̄ dicitur iniusta rei alienę
contractatio: ita nō prohibetur oīs concu-
piscētia rei alienę, sed ea qua concupiscē-
mus rē proximi cōtra eius voluntatē possi-
dere, quod est rē alienā iniuste/ aut iniurio-
se cōcupiscere. Qualiter nō cōcupiscit: qui
causa lucri ad aleā ludit. Modo autē is, qui
perdit, nō est cum rōe inuitus, si lucrās id,
quod lucratus est, habeat. Immo rōe cōtra-
ctus & tacite p̄missionis videtur debere
soluere, quod perdidit. Adde q̄ si rō va-
leret, nō solum de ludo alearum, sed de quo-
cunq; alio honesto & licito cōtractu causa
alicuius lucri facto procederet: quod tamē
nō est concedendum. ¶ Ad Quartum dicē-
dum, q̄ lucrum qd̄ quis in ludo acquisiuit
nec per dētis est, nec in cōsciētia est perden-
ti debitū: cū hoc tñ fiat q̄ habet actiōnē ad
repetēdū: vt si qs̄ rē valentē decē vēdidit p-
quindecim, illa quindecim nec ip̄s vēdē-
tis sunt/ nec in cōsciētia illi debentur: attā-
mē poterit contra emptorē agere, & iudex
compellet emptorē ad soluendum illa quin-
decim, etiā si emptor fuerit defraudat⁹, sed
citra dimidium. Idē patet in p̄ntis alicui
iniuriam vel damnum passio per iudicem
applicādis, quę ante latam sententiā, nec
suę sunt ip̄s, qui iniuriam passus est, nec
ip̄s

ipſi in conſcientiſ debite teſto q̄ actionem habeat ad repetendum, & iudex iuſte poterit reum ad pœnæ ſolutionē compellere. ¶ Ad Quintum dicendum, q̄ lex illa pœnalis eſt, quæ perdenſi repetitionē contra luſcrantem concedit, & in pœnā vtriuſq; colludētum fit, vt per dēte petente, luſcrans tenetur id, quod fuerat luſcratus per dētſ redere, etiā ſi perdens fuerit in eadē cauſa turpitudinis. Nec arbitror minorem eſſe pœnā ipſi p̄denſi ad eius petitionē lucrū reſtituī q̄ ſi ipſius reſtituentis: quia eo ipſo q̄ per dētſ repetit, notā infamitē videtur incidere, nec hoīes poſtmodum eum dignum iudicabunt, cū quo humana cōmerciā fiāt, tāquā qui promiſſionē & fidem tacite datam pro re caduca nō neceſſaria violauerit. ¶ Ad confirmationē dicendum, q̄ lex illa nil agit contra cōcluſionem p̄poſitā, cum in ea id p̄tendatur, ſ. q̄ iudex nullam aliā ludētibus pœnam inferat, quā q̄ ad petitionē p̄dētſ ſi q̄ luſcrat⁹ fuerat, lucrū reddere compellatur: nō tamē diſponit, q̄ caſu quo non repetatur, debeat perdenſi reſtituī. ¶ Ad ſextum & vltimum, quod grauē tāgit difficultatem, ſ. Quid agendū in caſu, quo Doctores varia opinantur. De qua infra, deo dante, videbitur. Pro nunc tamē dicendum, q̄ ſi ſiſ, qui luſcratus eſt, dubiam habet cōſcientiā, debeat ne lucrum reſtituere, an nō. Fateor duratē dubio cū teneri ad illud, quod tuti⁹ eſſe cognouerit, puta ad reſtituendum, idq; ne diſcrimini aut periculo peccandi ſe exponat: qualiter ſe exponeret/ contra conſcientiā dubiam lucrum illud retinendo. Poterit tamen dubio depoſito illi opinioni adherere, quam viderit/ aut auſuerit a doctoribus ſideli⁹ ap̄probari, quibus ſe tute poterit conformare. Et quia non vidī autoritatē aut rōnem cōuincētē ad tenendum eſſe de ſalutis neceſſitate p̄ſefatum lucrum reſtituendum, opinioni liberanti potius quā condemnati arbitror adherendum: attentis modificationibus ſupra tactis, ſ. q̄ nulla fraus interuenerit/ nulla ad ludendū coactio, q̄q; ludētēs ſint ſui iuris, q̄ res ſuas donare & alienare libere poſſint, q̄q; ad quantitātē eius q̄ luditur, ſimul & ad ludētū patrimoniū, ne. ſ. notabiliter diminuat⁹, habeatur reſpect⁹. Ratio tñ vt fertur/ hęc ōnia per ludentes attendūtur. Ideo prudētis erit cōfeſſio

ris antequā ludētēs liget vel abſoluat, rem prius vt debet perp̄dere. ¶ Correlate ſeqtur impertinēs eſſe ad obligationē lucrū reſtituēdi alterū ex colludētibus per alterū ad ludēdum eſſe attractum, vt infert Adria cōtra Thomā, & alios. Ratio, q̄ talis attractio nō intulit vim per dētſ: ac p̄inde huiusmodi attractio nō reddīt cōtractū luſorū inualidū, ſicut nec inuoluntariū: alioq; ſi alter alterū ad emēdū ſeu vedēdū aliūne cōtractū celebrādū attraheret, eo ipſo redderet inualid⁹ huiusmodi cōtract⁹, qd̄ nō eſt dicendum. Refert tñ qualis & quanta ſit colludētis attractio: nā poteſt vis ſeu coactio/ ſeu metus tā⁹ interuenire, vt tollat voluntariū, & tunc nec cōtract⁹ erit validus, nec lucrum inde acq̄ſitum poterit retineri. Sec⁹ ſi attractio ſit per leues preces aut aliq̄s ſuaſiones omnī vi/ coactione/ & metu ceſſantibus. ¶ Correlate ſeqtur cōtra ipſm̄ Adrianum, per dētē teneri in cōſcētſa ſoluere per dētū, nō obſtātē actione, quā ad repetēdum habet, per quā a debito ſoluēdi minime liberatur. Ratio, quia naturale eſt vnūquēq; p̄miſſionē & iuramētum de relicta factum/ debere adimplere: cū ergo colludentes ratione cōtract⁹ luſorij tacite promittāt ſe qd̄ per diderint ſoluturos, & ad id p̄ huiusmodi cōtractum ſe obligāt: ſeqtur eos teneri. Nec obſtat turpitudō lucrī, q̄ non tā in lucro quā in modo, quo acq̄ſitur, reperitur. Exēplum eſt clarum in lucro meretricij promiſſio: qd̄ quāuis turpe ex modo illud acq̄rendū ſit, ob p̄miſſionē tñ venit ſoluendū. Quemadmodū Iudas ne mēdaci⁹ aut perfiditē argui poſſet, id qd̄ promiſerat ei/ quā meretriciē putabat/ per famulū fideliter miſit. Quod autē actio repetēdi per dētī cōceſſa nō obſtet, apparet a ſimili de mutuatario, q̄ p̄miſit aut iurauit ſe uſurā ſoluturū: ſi em̄ tenet promiſſum cōplere, ſuxta. cap. Debitores. de iure iurā. Eſto q̄ illi ad repetēdū cōpetat actio, & uſurari⁹ uſurā acceptā teneatur eidē reſtituere. ¶ P̄terea ex cōtractu iure nō inualidato naſcitur obligatio: cū ergo ſus quāuis p̄ſefatum cōtractum prohibeat, ipſm̄ tñ nō inualidat, ſed tāntū per dētī repetitionē, ſi ea vi velit, cōcedit: ſeq̄ q̄ anteq; cōtra lucrātē agat/ & cōtra ipſm̄ ſentētſa ſeriat, tenetur per dētſ luſcrati ſoluere. Et quāuis ex cōtractu luſorio p̄legē phibito obligatio ciuiliſ nō oriatur,

CODEX DE RESTITVTIONE.

bene tamē naturalis. ¶ *Præterea vel lucrās acqrit sus ad id, qđ in ludo lucratur vel nō. Si sic, igit̄ perdens tenetur lucranti reddere id, ad qđ ius habere dignoscitur. Si nō, igit̄ lucrās nō poterit iuste retinere, qđ in ludo fuerit lucratus: ex quo nō alio titulo illud tenet, quam quia illud lucratus fuit: ideo si hoc nullum ius illi ad lucrum præstat, non iure sed insuria lucratum retinebit, & per cōsequens tenebitur illud in cōsciētia restituere, qđ est contra ip̄m Adrianū. Aut igit̄ fateatur perdentem teneri ad id/ qđ perdidit, lucrātī soluere, aut lucrātem lucrū ex ludo acq̄situm teneri perdētī restituere etiā ante cōdemnationem.* ¶ *Correlarie sequitur cōtra eūdem doctōrē si ludēs soluit lucrātī qđ perdidit, cōpensationem locū nō habere. Vt si Petrus in ludo amisit, x. q̄ Ioanni lucrātī soluit, cui idem Petrus alium de alia decem ex mutuo aliove cōtractu debebat, nō poterit Petrus loco, x. q̄ soluit, alia, x. q̄ aliunde debet retinere, sed facta rei amissæ solutione, tenetur sicut prius, x. q̄ mutuo acceperat restituere: & multo minus poterit loco, x. q̄ in ludo amisit & soluit, tātundem propria autoritate de bonis lucrātis eo inuito capere ante sententiā pro amittente lata: nō obstante qđ Petrus ex lege actionem cōtra lucrantem ad id, qđ in ludo amisit, habeat. Correlatiū patet: quia cōpensatione locū nō habet, nisi hinc inde aliqd sit iniunctum debitum. Cū ergo is, qui, x. lucratus est, nō teneatur in conscientia lucrum amittenti restituere: cōtra vero qui in ludo, x. amisit aliunde teneatur, x. lucranti reddere, sequitur in casu compensationem locū non habere.* ¶ *Nec obstat motuum, qđ pro se assert, dicens, qđ q̄ iādo pœna ip̄o iure/vel ip̄o facto venit alicui certę personę applicāda, potest talis persona de quępollentib⁹ compensare, quasi lex eo ip̄o qđ quis ad ludum alearum aliquid amittit & soluit, ipsum lucrum solutum eidem amittenti applicet: cū tñ huiusmodi applicatio ip̄o iure/aut facto non fiat, sed tantū amittenti datur actio, vt intra quinquaginta annos id quod perdidit, in iudicio repetat, & ad eius instantiam iudex lucrantem compellet, vt quod lucratus fuerat, eidem reddat. Vnde patet amittentem non habere ius ad id, quod amisit, anteq̄ facta repetitioe per iudicem restituatur. Quod enim semel amisit & soluit/nec*

suum est/ nec sibi debitum ante iudicis sententiam. Vnde notāt doctores super, c. p̄. Foelicis, de pœnis. lib. 6. qđ in pœnis executio fieri nō potest, nisi iudicis sententia præcedat. Quod si verum est de pœnis ip̄o iure infligēdis, a fortiori verum erit de pœnis per iudicem infligēdis. Si em̄ ante iudicis sententiā lucrum acq̄situm esset in conscientia amittenti debitū, quo pacto possit lucrans a debito restituendi liberari, nō vīdeo. Liberatur aut̄ scđm hunc Doctorem, vel ergo fateatur lucrum ad aleam acq̄sitū in cōscientia ante sententiā latā esse restituendū, vel neget in casu ante sententiā compensationi locum esse. ¶ *Itaq̄ in pœnis, qđ alicui certę personę per legē ip̄o facto/aut ip̄o iure etiā sine iudicis sententia applicatur, crederē cōpensationi locum esse/ siue sit pœna cōuēntionalis/ siue legalis. Vbi tñ pœna huiusmodi nō sic alicui certę personę ip̄o facto applicatur, nisi premissa parit̄s repositioe/ & iudicis sententiā interueniente: tñ sicut pœna anteq̄a repetitur illi nō debetur, ita nec locum habet cōpensatione in cōsciētia. Cum ergo in ludo alearum nō eo ip̄o qđ alter aliquid lucratur, ip̄m lucrū amittenti applicatur/ nisi amittens repetat, & iudex lucrum reddi precipiat, sequitur intentum. Et qđ nō eo ip̄o lucrū præstatū per legē amittenti debeat, constat ex dictis: quia si lucrans anteq̄ corā iudice conueniatur, lucrum pauperibus erogauerit, nō compelletur per Iudicē tantundem amittenti reddere, vt ait Petrus de Palude, & supra tetigimus. Quę omnia sunt per cōfessores diligenter attendenda, vt sciāt quos in huiusmodi casib⁹, qui frequēter accidunt, debeāt absoluerē, aut absolutionē denegare.*

¶ Vt igitur in summa dicā, tria sunt in genere, ob quę lucrū per ludum acq̄situm venit restituendū: quorum vnū se tenet ex parte amittētis. Vt si rei perditę dominū nō habuit, nec liberā administratiōē, nec facultatē/ qđ rē illā posset donare/ aut alienare. Secū dū se tenet ex parte lucrantis. Vt si colludētē vt/ aut metu ad ludēdum attraxit, aut illū in arte ludēdi notabiliter excedit, aut dolo/ seu fraude in ludo vfus est. Tertium se tenet ex parte ipsius rei lucratię. Vt si talis fuit, quā perdēs alienare nō potuit/ aut tāte quāritatis respectiue, vt perdētis patrimonū maneat notabiliter diminutū, &

sp̄e notabiliter depauperat. Ac proinde caueāt ludētes cum pueris ludere, cum mino rēnibus, cum scholasticis sub potestate cōstitutis, cum religiosis, qui nil proprium habere possunt, cum mēte captis, cum furibus atq; vsurarijs/ceterisq; quorum bona sunt restitutioni obnoxia, alijsq; huiusmodi, si volunt a debito restituēdi lucrū per ludū acq̄situm liberi esse. ¶ Sequitur ex dictis parum aut nil differre inter lucrū per aleā/ aut p̄ alios licitos ludos acq̄sitū, q̄antum ad debitū restituēdi lucrū taliter acceptū, esto differētia sit quo ad rationē culpę. In casibus em̄ in quib⁹ lucrum per aleā acq̄sitū est restituēdum, in eisdē per alios honestos ludos acq̄sitū est similiter restituēdum.

¶ Correlarie seq̄tur, quid ad dubium hoc respōdendum est. s. si colludētes nō sunt in ip̄o ludo pares, sed alter alterum in arte ludēdi superat, an teneatur excedens si quid fuerit lucratus restituere. Et habet hęc dubitatio locum magis in ludis, qui v̄tibus & ingenio seu arti instituntur, quam in his, q̄ principaliter aut p̄cise ex fortuna depēdēt. Et dicendū, q̄ ex quo in casu nō est v̄tibus & equa conditio, sed alter cum ludis est in tuto/ vel quasi/ alter vero vt in plurimum est in periculo, cōsequēs est ludum illum gratia lucri factum, de se illicitum esse, & lucrū ab eo, qui inferior est, per lucrantē / qui in tuto est, iniuste recipi, & per cōsequens debere amittenti restituī, etiā iudicis sentētia nō expectata. Excepto nisi is, qui inferior est, excessum alteri⁹ colludētis sciat, & scies & volens ludat: quia tunc perinde est, ac si id qd̄ amiserit, donare velint: nā tunc nec iniuste recipitur/ nec iniuste retinetur, & ita nō est de necessitate restituēdum. ¶ Quid tñ si duo, q̄ ante aleā minime cognouerāt/ nec alter alteri⁹ superioritatem in ludo v̄t q̄ fuerit expertus/ sibi occurrāt, & de ludēdo cōueniāt, & eadem ignorātia in eisdem existente/ is qui alterū excēdit lucretur, an postea cum alter alterū excedere cognouerit, teneatur id qd̄ lucratus est illi restituere. Et ratio dubij est, quia in casu q̄ erat v̄tibus & cōditio/ quātū ad eorum existimationē, cū neuter alteri⁹ sciret excessum, & ita v̄ter q̄ eq̄līter lucro & dāno in casu se exposuerūt: & ex cōsequenti neuter erit rōnabiliter iniustus, si alter aliquid fuerit lucratus, & per cōsequēs cessat obligatio restituēdi. Secus si ex

cessum alter / altero ignorāte sciret, vt cōter doctores tenent in casu quo breuis sunt certę merces in abundantia superuenturę, & antea q̄ superueniāt mercatores superuentū ignorātes/ merces suas pro p̄cio cōter currente vendūt, valet cōtractus, nec est aliquid restituēdū: esto q̄ si mercū superuentus cognitus esset, tantū precium pro p̄fatis mercibus traditū nō fuisset. ¶ E cōtra vero facit ratio etiā in simili de contractu/ in quo defraudatio re ip̄a incidit v̄troq; ex cōtrahentibus bonā fidē habente, qui. s. defraudationē interuenire penitus ignorant, tūc defraudatione cognita/ restitutione opus est in cōscientia, igitur pari forma in p̄fenti, ¶ Respō. Lucrū in casu durante p̄fata ignorātia acq̄sitū iuste recipitur & retinetur, ex quo libere in contractu cōfenserunt, & quousq; se inuicē in ludendo p̄barent successu ludis rē quā ludebant voluntarie exposuerūt, nec de restituendo cauerūt/ vbi de alteri⁹ excessū cōstaret. Secus si de hoc cauissent, maxime q̄ ludicuentus/ quo alter alterū superauit/ nō erat casus inopinatus: cū sc̄pissime accidat ludentē coludentē superare, esto q̄ ab initio se impares esse nescirent. Nec obstat sile adductum de venditione, in qua resp̄a incidit defraudatio: quia de iustitia & natura contractus emptionis & venditionis est, q̄ inter datū & acceptum seruet̄ equalitas. Ideo quādo cōstitit hanc equalitatem seruātā nō fuisse/ excessus est restituendus. Secus in casu p̄posito, in quo nō est rō dati & accepti, & habet cōtractus lusorius leges differētes a legibus aliorum contractū. ¶ Si obijcias in casu nō esse equā colludētium conditio nē a parte rei, cū in re ip̄a alter sit in tuto/ alter vero in periculo seu dāno. Qd̄ si amittens sciret, minime cū excedente cōtraxisset. Respō. Concesso illo/ nil cōtra respōsionē seq̄tur, q̄ ludētū intētio hęc fuit, rem. s. quā ludebāt sp̄ote successū exponere, iteri q̄ de alteri⁹ excessū cōstaret. q̄madmodū de vadiatione potest exemplificari: vt si duo cōtēdāt turcā mortuū esse, & cū res ip̄is vadiatib⁹ incognita sit, in re tñ sit certū turcā illū/ de cui⁹ morte cōtēdūt/ mortuū esse, cōstat eū/ q̄ eū mortuū esse cōtēdebat/ in re ip̄a tutū esse/ alterū vero in periculo: & tñ lucrum per huiusmodi vadiationem acq̄situm/ non est de necessitate restituēdum,

sicut esset/si is, qui lucratur est, certus esset de morte illius Turce. & se certum esse supprime ret: nã tũc cũ mala fide seu dolo videt cum alio vadiare. Sed si se certum esse de morte Turce alteri cõuadiati affirmaret, & eius certitudine nõ obstat alter putas Turcã viuesse vadiare cõtẽdat/ tũc rei factura ipsi amittenti venit imputanda: nõ lucrati, q̄ veritatẽ/quã sciebat/ aperuit. Et tũc quõuis nõ sit eã virtutisq̄ cõditio, cum alter certo sciat se lucraturum/ alter vero nõ, nõ ideo vitiat contractũ, eo q̄ admisceat quodãmodo ex parte amittentis dõatio, q̄ cum sibi Turcã mortuum esse affirmet, volẽs tũ vadiare, contẽdit, et rẽ quã deponit volẽs vult periculo exponere. Quãq̄ in his & huiusmodi casibus/ in quibus amissio alterius colludentis seu vadiatis ex ignorãtia puenit amittentis, uti esset lucrũ taliter acq̄situm restituere, eo q̄ ignorãtia dedit causam ludo & vadiationi huiusmodi. De rigore tamen conscientie standum videtur in distis.

Correlarie sequitur ex distis, qd dicendum ad casum, q̄ in ludis chartarum cõter euentit. Alter certo scit se in q̄litate chartarum/ aut punctorum quãtitate alterum excedere/ alter tũ id nescit: & q̄ de lucro certus est, sumã pecunie/ quã corã habet in sortẽ mittit, qd vulgo dicit (ẽbidat el resto) alter vero ex ignorãtia hoc ipm acceptas, q̄ quid coram habet, amittit. An is, q̄ lucratur est, tenet restituere, ex quo in casu nõ erat vtriusq̄, eã cõditio, cum lucrãt esset in tuto scilicet: alter vero in periculo/ & ignorãter. Dicendum consequenter ad ea, q̄ supra dicta sũt, non esse huiusmodi lucrum de rigore restituendum, eo q̄ hac lege ab initio spõte contraxerunt, vt q̄ certus esset de lucro, possit sumã pecunie/ quã corã habet, in toto/ vel in parte in sortẽ mittere, q̄ lex cum eãlter p̄ vtroq̄ colludentium posita sit, per vtrumq̄ venit seruanda. Et non obstante q̄ p̄ illa vice melior sit lucrantis conditio, satis tũ est, q̄ p̄ toto tẽpore/ quo ludus continuat in lege illa eãles sint. Nã qd vnũ nunc accidit, hoc idẽ poterit alteri accidere. Hoc idẽ in ludo scachorum fieri & seruari videmus q̄ si, alter anteq̄ suum moueat calculũ, videt/ & certus est se lucraturum, qd tamẽ alter minime videt: & qui certus est, sortẽ super qua ludis/ auget, quod alter ex ignorantia accipiat, & sortẽ ipam ex eadẽ ignorantia perdit. In quo casu iterum melior est lucrantis

conditio, q̄ certus est de lucro/ q̄ amittentis, qui se vincendum non videt: & tũ lucrum taliter acq̄situm non est de necessitate restituendum, eo q̄ hac lege ab initio contraxerunt, vt qlibet eorum/ quando velit, possit sortem/ super qua ludis, auget, etiam si de lucro sit certus. Ideo cum lex pro vtroq̄ sit instituta, iustum est per vtrumq̄ seruetur, cum certum sit contractus ex conuentione legem & vim accipere.

De rebus conditio

naliter datis, conditioe deficiente,

Questio vigesima tertia.

Um sepe

accidat aliqd alicui sub aliqua cõditioe ne donari, Quere an deficiente conditioe, sit taliter acceptũ semper restituendum.

Supponatur multiplicẽ esse donationẽ absolutã, cõditionalẽ, modalẽ/ & causalem. Quid aut cõditio sit, qd modus, quid causa. Vide glo. cap. verũ, de cõditionibus appositis. Et Doctores ibidẽ. In quoru expli catione ad p̄sens nõ est immorãdũ. Nũc de donatione cõditionali loq̄mur. Et p̄posita q̄stio videt ex hac alia p̄dere. An. s. in ualida sit donatio cõditionalis/ semper q̄ cõditio deficit. Et arguit q̄ defectus conditionis dõationẽ nõ reddat inuãdã. Primo quia si donatio nõ teneret ob defectũ conditionis, sequitur q̄ contractus factus sub cõditione impossibili nõ teneret, cõsequens videt falsum/ in contractu matrimoniali sub cõditione impossibili facto, q̄ validus est, cũ talis cõditio habeat p̄ nõ adiecta, vt habet. ca. finali. de cõditionibus appositis. vbi dicit, cõditionẽ impossibilẽ/ aut turpẽ, q̄ nõ sũt cõtra substantiã cõfugii, haberi p̄ nõ adiectis. Idẽ etiã pbatur in casu, quo qs Titium herede instituat sub hac cõditione, si celũ digito tetigerit, valet institutio, etiã si nõ subsistat cõditio, vt habet instituta. de heredib⁹ §. Impossibilis, vbi dicitur. Impossibilis cõditio in institutionibus. in legatis, in libertatibus, & fide commissis, p̄ nõ scripta habet. Secũdo idẽ arguitur de cõditione honesta possibilis. Si alius donauit p̄ditũ ecclesie sub cõditione aliq̄ possibilis et honesta/ tenet donatio, etiã si conditio deficiat, vt habetur.

248. verū de conditionibus appositis, nec reuocatur donatio, nisi donator expresse adiecerit, q̄ conditione nō existēte reuocatur: vt illic dicit textus. ¶ Tertio idē appareret in legatis. Si quis legat Titū ducētos si nō nubserit, si autē nubserit legat ei centū: si tñ postea nubat, debet habere ducentos, vt pbat Panor. ex. l. Titū. Si nō nubserit. ff. de cōditio. & demōstratio. Et tñ conditio minime adimplet. Idem etiā dicūt Doctores in casu, quo quis relinquit centū filij suę si nubserit, si autē religionē ingrediat, nō relinquit ei nisi quinquaginta: & tñ si illa religionē fuerit ingressa debet habere centū, cum tñ cōditio sub qua cētum erāt legata/ nō adimpleatur. ¶ Quarto. Donatio facta sub conditione honesta aliq̄ndo nō tenet, etiā si cōditio cōpleat, vt patet in substitutione, qua quis Petrum substituit sub hac conditione, si hēres institut⁹ sine filijs decesserit, postea vero hēres institutus fiat monach⁹, & ibidē sine filijs decedat: ita cōpleat cōditio, & tñ nō valet substitutio/ sed expirat, quia nō Petrus substituit⁹/ sed monasteriū succedit, vt cōter tradūt doctores, vt refert Baptista. verbo legatū. §. 2. 4. Et si iulius. verbo hereditas. 4. §. vltimo. Si ergo donatio sub honesta cōditione facta/ cōditione cōpleta nō tenet, igit̄ a contrario donatio sub honesta facta/ conditione deficiente tenebit. ¶ Quinto. Non min⁹ necessarium est causam subsequi vel modum compleri ad hoc q̄ legatū ob certā causam seu modum factum teneat/ q̄ conditionem existere ad hoc q̄ donatio conditionalis sit valida, iuxta legē vulgarem. data ob causam/ causa non sequuta repetunt. Sed datum seu legatum ob causam/ causa nō subsequuta aliq̄ tenet. Vt si quis legat Petro. x. vt inde domū vel fundū sibi emat, tenet legatum, etiā si mod⁹ non cōpleat, igit̄ etiā tenebit in simili donatio conditionalis, etiā si conditio deficiat.

¶ His non obstantib⁹ aliter videt̄ dīcēdū. Refert̄ em̄ loq̄ stādo intra metas iuris naturalis/ & diuini/ seclusa. s. humani iuris dispositione/ autea stāte. Si em̄ stādo intra metas iuris naturalis aut diuini loq̄mur, certa est conclusio & cōter approbata, q̄ donatio sub conditione & non aliter facta non tenet nisi existente conditione. Id patet ex rōe conditionis, q̄ a natura sua habet suspē

dere actum vel contractum vsq̄ ad superuētū eius, vt in ipsi⁹ diffinitione satis significatur. Est em̄ cōditio actus vel contract⁹ susceptio ex euentu incerto futuro ei appposito, in quē euentum eius dispositionis facta est collatio, vt habet. ff. si certū. l. Itaq̄. Aut vt Bartolus diffinit. cōditio est futur⁹ euentus/ in quē dispositio suspendit̄. Sed scdm hoc cōditio impossibilis/ aut de preterito seu de presenti proprie & stricte nō est dicēda cōditio. Nos tñ quātum ad presens attinet, largius conditionē accipimus, vt non solū ad euentum futurū / sed etiā ad preteritū & ad impossibile se extēdat. ¶ Scdo idē patet ex cōclusionione a theologis cōter approbata, s. q̄ promissio vel cōtractus ex mera nascit̄ voluntate, eius obligatio nō excedit metas ipsius volūtatis, vt patet in voto, iuramento/ & pmissione: q̄ in conscientia nō nisi ad mentē eius qui vovit/ iurauit/ aut pmissit eundē obligat. Vnde fallunt, q̄ inter votū & iuramentū hāc differentiā assignāt, vt votū obliget scdm intentionē vouētis/ iuramentum autē scdm deliberatā verborū attestationē, vt Codice de penitentiā religimus. Cum ergo donatio fiat scdm merā voluntatē donantis, sequit̄ q̄ eius obligatio non excedit metas ipsius donantis. excederet autē, si ipse nō intendēs se nisi sub certa conditione obligare, deficiente cōditione maneat obligat⁹. ¶ In iure tñ humano itā dō videm⁹ in nonnullis contractib⁹ conditionalib⁹ cōditiones q̄ apponunt/ p nō adiectis haberi/ vt si sunt turpes/ aut impossibiles: q̄ modū in matrimonio & religioe/ legatis/ alijsq̄ contractib⁹, q̄ de causis favorabilibus fiūt, vt ex iuribus ipsis patet, & tenet huiusmodi contract⁹/ prefatis conditionib⁹ deficiētibus. Videmus similiter in quibusdā contractib⁹ honestas & possibiles cōditiones apponi, ob quarū tñ defectū ipsi contract⁹ minime viciātur, vt patet de quibusdā legatis/ aut donationib⁹ factis, vt inter arguēdum tetigimus. Est itā dubium, an in foro cōscientie stādum sit huiusmodi iustitib⁹ / tā ante sententiā iudicis super his lata, q̄ postea. Et rō dubitādi est, q̄ iura humana in humanis cōtractib⁹ possunt obligationē ponere/ & remouere, idq̄ in penā cōtrahētū/ vel in odiū turpitudinis/ vel in fauorē causę super q̄ cōtractū est, vt dicit Durand⁹ in. Sed q̄ritur in quo foro huiusmodi

CODEX DE RESTITVTIONE,

Iura locū habeāt. ¶ Et videtur q̄ p̄fata iura p̄cedunt in foro iudiciali, non autē in foro confcētē. Q̄ d̄ ita, sit apparet. Quia si de intētiōe eorū, q̄ sub cōditōe cōtrahūt, certa & sufficiēs haberēt cognitiō, q̄. l. cōsentire non intēderint, vbi cōditio deficeret, iura non dicerēt contractus tales tenere, vbi cōditōnē/sub qua contractū est, certū esset deficere, vt si is, q̄ sub aliq̄ cōditōe alī q̄d donauerit/expressisset se non aliter donare intēdere/ nisi subsistente cōditōe: tunc non teneret donatio, sed reuocaretur cōditōne deficiēte, etiā si donatio fuerit ecclesię facta, vt aperte habetur in. cap. Verū, supra citat o. de cōditōnib⁹ appōsitis. ¶ Scđo idē apparet. ff. de donatōnib⁹. l. i. vbi dicit. Si Titio. x. donauit vt inde stichū emeret/ q̄ priusq̄ emeret mortuus est, an illa. x. repetā, q̄ stio factū est magis/ q̄ iuris: q̄ si illa de causa dedi/ aliter non donaturus/ repetā. In quo aperte ius ad mentē donātis recurrēdum esse significat, in casu/ quo modus vel cōditio non fuerit adimpleta. Ac p̄inde si sub cōditōne impossibili cōtrahit/ expresse dicens se non aliter consentire/ nisi cōditio compleat, cū p̄ hoc sufficiēs de mēte contrahētis certitudo habeatur, sequitur q̄ tunc non est reiicienda cōditio. ¶ Tertio, idem apparet in contractu matrimoniali sub impossibili cōditōne facto, in quo & si ius cōditōnē reiiciat, nō ideo in conscientia manet verū matrimonium, eo q̄ de substantia hui⁹ contractus est verus contrahētum consensus/ adeo, vt si consensus desit, cetera etiā cū ip̄o coitu celebrata frustrētur, vt dicitur, cap. Cū locū, De sp̄o salib⁹. Cū igit iura hui⁹modi contrahētum cōsensum seu eius defectum supplere nō possint, cōsequens est in casu nō esse validum cōiugium. Inducunt igit iura in hui⁹modi casibus obligationem in foro iudiciali, non tamen in foro conscientię. ¶ Verū adhuc remanēt tria dubia, Primū: Quare scđm iura cōditio impossibilis cōtractui matrimoniali appōsita reiicit, & p̄ nō adiecta reputatur: cū illa sciētē appōsita pot⁹ videatur dissensum cōtrahētū significare, q̄ eorū cōsensū. Si iuriste respōdeāt, q̄ ideo hoc est, q̄ ius p̄sumit cōditōnē illā ioco & nō seriose p̄ cōtrahētē appōnē, cū sciat cōtrahens illā impossibilē esse. Contra stat ratio. Quia tūc ob eādē causā deberet cōditio impossibilis/ cuiuscūq̄ cōtractui appōnāf/

reiici, & p̄ nō adiecta haberi. Si dicūt nō esse idē in ceteris p̄phans cōtractib⁹: nā causa matrimonialis est in iure fauorabilis, ideo in fauorem matrimonij talis cōditio reiicitur, vt dicitur, cap. finali, de cōditōnib⁹. Cōtra, Quia tūc esset similiter cōditio impossibilis reiiciēda cōtractui matrimoniali appōsita, etiā si expresse q̄ cōtrahit, diceret se nō aliter cōsentire, nisi cōditōne illa stāte. Q̄d est cōtra cōem sententiā, q̄a tūc nō reiicitur, sicut nec reiiceretur, q̄ndo q̄ cōditōnē appōsui/ nesciebat eā impossibilē esse, sed pot⁹ eā possibilē esse putabat: reiiceretur autē, si causa refectionis esset solum fauor matrimonij. ¶ Vnde merito Durād⁹ cū ceteris theologis miratur, quomodo ecclesia iudicat matrimonium esse, q̄d sub cōditōne impossibili cōtractū est, cū talis cōditio ab his soleat appōni, q̄ nolūt id, de quo agitur, facere, vt si nō habeo animum dādū tibi vestē, quā a me petis, ad significādū me nolle dare/ dico, si celū digito iāgas dabo. ¶ Si dicāt q̄ nō iudicat ecclesia in casu verū esse matrimonium, sed obligationē inducit, vt personę illę, q̄ sub cōditōne impossibili cōtraxerūt/ vere & absolute cōtrahāt, ne videātur impune sacramēto irridere, vt videt dicere Pet⁹ de Palude. Cōtra. Quia tūc ecclesia nō cōpelleret illos, q̄ sic cōtraxerūt, maritaliter viuere, sed pot⁹ deberet eos cōpellere/ vt de nouo cōtrahāt: nā sine vero & absoluto cōsensu viuere maritaliter nō possūt. Cōsequens est falsū, eū ecclesia in casu p̄ hui⁹modi matrimonio iudicat, & eos absq̄ hoc q̄ de nouo cōtrahāt, cōpelli vt maritaliter viuāt. Vnde, cap. i. de cōditōnib⁹ appōsitis ita dicitur, Quicūq̄ sub cōditōnis nomine aliquā despōsauerit, & eā relinquere voluerit, dicim⁹ q̄ fragatur cōditio, & despōsatio irrefragabiliter teneatur. Et quous intelligatur cōter de cōditōne turpi, q̄ nō est cōtra substantiā cōiugij, eadē penit⁹ est rō de cōditōne impossibili, cū eiq̄ p̄ nō adiectis amb⁹ habeātur. Et tūc hic text⁹ nō dicit esse renouādū cōtractū, sed sp̄m se irrefragabiliter esse seruādū. ¶ Hinc oritur scđm dubiū. An ecclesia p̄ hui⁹modi iurē faciat, illud esse verū matrimonium sub tali cōditōne cōtractū, an solū declaret esse illic verū matrimonium. Primū dicit non potest. Quia ius humanū non pot̄ officere, vt matrimonium sit, q̄d humano iure secluso/ verū matrimonium non esset, stāte eadē p̄sonarum

rum legitimatōe aut illegitimatione: matrimonium em̄ consensu efficitur cōtrahē-
tium, non lege superiorū. Secundum etiā
dicit non posse apparet. Quia tunc ante iu-
ris humani institutionē, aut eo secluso ve-
rum esset coniugium sub impossibili con-
ditōne sc̄ēter contractū qd̄ est contra res-
ponsionē datā, & contra cōm̄ Doctorum
sententiā. Hoc idem dubitari potest i alijs
contractib⁹ & legatis sub conditōne aliq̄
factis, q̄ tamen sc̄m̄ iura tenent, etiā si con-
ditō deficiat, put̄ inter arguendū ex parte
tangebatur. ¶ Tertium dubiū, & q̄ro iterū. Iu-
ra q̄ huiusmodi conditōnes contractibus
aut legatis appositae p̄ non adiectis haberi
volunt, an p̄cedāt p̄ viam dispositionis,
ita vt disponāt & velint huiusmodi contra-
ct⁹ eandē vim habere/quā non appositis p̄
fatis conditōnib⁹ habuisset. Et si sic, vide-
tur tales contractus validos esse, & in foro
consciētiae sicut & in iudiciali seruandos,
eo q̄ iura vident̄ defectum consensus in con-
trahentib⁹ supplere. Aut p̄cedunt per viam
interpretationis, eo q̄ contrahētes non suffi-
cienter expr̄mūt/qd̄ si conditō deficeret,
vellent: & iura in fauorē q̄rūdā causarum
in meliōrē partem verba contrahentū in-
terpretantur/q̄tenus suum fortiantur effectū.
Et si sic, videtur ob stare casus in tertio argu-
mēto supra adductus, s. si quis legat filie cē-
tum/si nubserit: si autem religionē ingre-
diatur legat ei quinquaginta, & tamē ipsa reli-
gionē eligente/debēt sc̄m̄ iura dari ei cen-
tum. Qd̄ non videt̄ ex iuris interpretatōne
p̄uenire, cum ipse legās suū animū sufficē-
ter expresserit, idem de alio casu ibidē tacto
in quo legās similiter suū animū sufficē-
ter explicuit, ita/vt interpretatōne non indi-
geret: & tamē cōtra animū legantis iura in
his & alijs casibus rem ipsam disponunt.
¶ Respon. Saluo meliōri iudicio, videtur
ad hęc dicēdū, q̄ in cōtractibus i q̄b⁹ con-
ditō aliq̄ rescitur, & i alijs in q̄bus de iure
non requiritur conditōnis subsistētia, ius ip-
sum verba conditōnalia interpretatur, non
in sensu quē contrahentes de facto habent,
nec in sensu, quē verba ipsa faciūt, sed in sen-
su i quo sūt/sey fieri rationabiliter possūt:
idq̄ q̄ndo non habetur exp̄ssa de alio con-
trahētis certitudo, nā hac habita, non op̄-
est contrahētum verba aliter interpretari: q̄
vt habet̄ i regulis iuris. De incertis/nō de
certis opus est cōsuetura, Et ita verba matris

mōtalia sub cōditōne impossibili dicta, iur-
tis interpretatōne accipiūtur i sensu absolu-
to, ac si cōditō illa appositae non fuisset. Vnde
de q̄a nō satis certū est, an seriose/an ioco-
se illa cōditō fuerit p̄ cōtrahētes appositae,
ideo i fauorē matrimonij voluit ius verba
illa sensū categoricū seu absolutū habere,
q̄lē haberet, si cōditō appositae nō esset,
ita vt cōditō appositae nil penit⁹ operetur.
Similiter ob eandē causā institutio h̄ereditis p̄
verba cōditionalia sub cōditōne impossibili
facta, iuris interpretatōne i fauorē vltimę
volūtatis accipiūtur i sensu, q̄m̄ verba illa
seclusa cōditionis appositōe fecisset. Simi-
liter i donatione, q̄ ecclesie sub cōditōne
possibili & hōesta p̄ aliq̄m facta est / q̄ndo
non expr̄mit, q̄ non aliter donare intēdit,
iuris interpretatōe accipiūtur verba illa do-
natiua i sensu absoluto, eo q̄ nō satis certū
est, an habuerit animū donationē reuocā-
di, si mod⁹ aut conditō non cōpleretur. Si-
militer si Petr⁹ legauit Tit⁹, cc. si non nub-
serit, illa verba iuris interpretatōne accipiū-
tur, ac si talis conditō non esset appositae,
Pro q̄ videtur esse specialis rō. Quia illa cō-
ditō videtur i grauamē Tit⁹ cedere, cū le-
gās videatur eā quodāmodo ad p̄petuo cō-
tinēdū obligare, & videtur conditō matris
impeditiua. Quēadmodū si legato ap-
ponatur cōditō, q̄ de se retrahit legatariū
ab ingressu religionis, talis conditō iure
rescitur: idq̄ vt dixi, q̄n̄ ipse legās non suf-
ficienter expr̄ssit/qd̄ esset actus/si conditō
deficeret: tūc em̄ ius ip̄m̄ verba legantis in
fauorē matrimonij & religionis interpretare
tur. Sicut si qs̄ substituat Petrū sub conditō-
ne, s. si h̄eres sine liberis decesserit, & non
āpl⁹ mētē suā explicet, qd̄, s. actus esset ca-
su quo h̄eres religionē ingrediatur, an vel-
let mōasteriū tali h̄ereditate p̄uare/nec ne,
ideo locū habet iuris interpretatō, qua ver-
ba illa intelligātur/excepto si h̄eres religio-
nē p̄fiteatur. ¶ Itaq̄ q̄tuor conditōnes iure
solē reprobari, & p̄ non adiectis haberi, s.
impossibilis/turpis, & ea q̄a matrimonio
retrahit/ & q̄ religionis aut maioris boni est
impeditiua: q̄ qd̄ in nōnullis cōtractibus
rescitur, puta q̄ causas concernūt, q̄ iure
favorabiles sunt. Differenter tamen, quia
impossibilis & turpis simpliciter repro-
bantur, & pro non adiectis habentur.
Alię vero possibiles & licitę non rescun-
tur, nisi ex suppositione, s. si alter velit reli-

CODĒX DE RESTITVTIONE.

gloriā ingredi, vel cōiugē accipe. Reijciuntur autē nō precise ob q̄litate ipsarum cōditionum; quia tunc siue cōtrahētes explicitē sufficiēter animum suum siue nō, essent reijciende. Nec precise ob fauorē p̄dictarū causarū ob eā dē rōnē, sed p̄pter vtrūq; simul, & quia anīmus cōtrahētū nō fuit in p̄dictis cōditionibus apponēdis sufficiēter exp̄ssus: quibus omnibus concurrētibus locum habuit p̄fata iuris it̄p̄tatio.

¶ Correlarie seq̄tur, q̄ donationes/legata/& contractus sub dīctis cōditionibus facti tenēt non solum in foro iudiciali, sed aliq̄ndo & sepe in foro cōsciētīe. Id patet, si anīmus cōtrahentis/ q̄n̄ verbis vtitur cōditionalibus attendamus. Nā vel intendit stare contractus in sensu quē verba faciūt/ vel in sensu in quo a iure accipiūtur & it̄p̄tātur. Si primū, non valent in foro cōsciētīe, & hoc est, qd̄ supra conclusum est. Sec̄ si secundū, quia tunc p̄inde est, ac si absolute contraherēt, ex quo talis voluntas iuris stare it̄p̄tatiōi. ¶ Hīnc datur modus defendendi cōditionē p̄prie accipi, i. cap̄. Verū, de cōditionibus appositis, & non p̄ modo, licet sit contra cōm̄ Doctorū expositionē, s. si is, q̄ rē ecclesīe cōditionaliter donauit, nil exprīmēs/ qd̄ i defectu cōditionis esset acturus, velit iuris it̄p̄tationi stare, vt patet intuenti.

¶ Ex dīctis patet ad trīa dubia supra postata. Ad primum dicendū, q̄ in matrimonio reijciatur impossibilis cōditio/ p̄pter qualitatem cōditionis simul & causę/ q̄ fauorabilis est, & etiā quia cōtrahens nō satis expr̄ssit quo anīmo cōditionem, quā impossibilem esse sciebat, apposuit loco. s. an seruo. Si tamen intus vere & absolute in coniugium non consenserit, verum in cōsciētia matrimonium non erit, sed sola iuris it̄p̄tatione, & in foro iudiciali.

¶ Ad sc̄d̄m dicendū, q̄ ecclesia seu ius humanum in casu non facit coniugium validum quod in se inualidū est/ sed iuris p̄sumptione in fauorem coniugij iudicat illic verum esse matrimonium, ex quo iudicio procedit ad compellendū sic cōtrahētes/ vt maritaliter viuāt: in cōsciētia tamē si maritaliter ob ecclesīe iudicium viuere velint. necesse est denuo vti debent contractant. ¶ Ad tertium dicendum, q̄ iura in p̄fatis cōditionibus reijciendis p̄cedūt

vt dīctū est, per vīam it̄p̄tationis, nec intēdunt aliquid contra mētē cōtrahentium dispōdere, sed mētē eorum ab ipsis nō satis exp̄ssam in meliorem partē it̄p̄tari. Et quādo obijciatur q̄ in casibus tertij argumētī sufficiēter testator mētē suam exp̄ssit, & tamē ius contra mētē eius dīponit: qd̄ contra dīctā vehemētē vrgere videtur. Vide tamen si possit cōuenienter dici, q̄ in illis casibus sunt duo legata, quorum cuiuslibet apponitur cōditio quodam modo reijcienda: alteri apponitur cōditio grauis/perpetuam inducēs cōtinētiam/ & a matrimonio retrahens: alteri vero apponitur cōditio melioris boni impeditiua. Vnde quādo ait testator, Lego Titia. cc. si non nupsērit, per cōditionē illā vult Titia perpetuo cōtinere. Et quia non addidit exp̄ssit/ sed dicens, & non alias. Ideo esto q̄ Titia cōtrahat, de cōditione minime curatur. Quia vero ait, si nupsērit lego ei centum, per hāc cōditionē videtur eam ad nubēdum obligare, & eam a meliori bono, s. a perpetua cōtinētia impedire. Nec etiā exp̄sse addidit, & non alias, ideo talis cōditio similiter repellitur. Itaq; in huiusmodi casibus, vbi non simplex/ sed multiplex est legatū, forte voluit ius illa legata seorsum it̄p̄tari, ac si vnum quodq; eorum seorsum factum fuisset, idq; in fauorē coniugij & cōtinētīe, vt siue nubat/ siue non nubat, semper habeat. cc. idq; in foro iudiciali. In foro tamē cōsciētīe ad anīmū legātis est recurrendum, q̄ si certū sit illi in cōsciētia stabitur, si autē incertū sit, tute poterit iuris it̄p̄tationi seu p̄sumptioni stare. Si tamē h̄eres p̄babiliter de aīo legātis dubitat, nō est per cōfessorē ad solūtionē legatī astringendū/ antequā per iudicē cōdēnetur: quia vbi dubium est cōquilibre, an legatum debeat legatario/ nec ne, melior est cōditio possidētis. Et p̄ hoc patet ad rōes in principio quęstionis factas, dempta vltima, in qua de donatione modalī tāgitur. De quā paulo post videbitur.

¶ Ex eisdē etiā patet responsio ad principale, qd̄ de rei cōditionalī dōatē restitutione quębatur. Ex quo em̄ dōatio cōditionalis/ cōditione deficiente nō tenet, restituendū est, qd̄ per donationē illā fuerit acceptū. Nec dōatario suffragari ius, quia id valet vt dīctū est i foro cōsciētioso, nec erit ipse dō

naturis tunc p exceptionē rei iudicate, si rea l iudicium d. lata fuerit p eo ex iuris interpretatōne iudicatum, q̄ndo ipse dōtari⁹ certus est, q̄ animus donantis fuerit nō aliter donare, nisi sub existentē suā a completa conditōne p eum apposita idq; sine donator tempore donationis / siue alias aiūm suū donatario explicuerit. Sec⁹ tamen si aiō non explicato voluit ipse dōator stare iuris interpretatōne: nam tunc vt supra dicebatur, illi etiā in foro cōsciētē erit standum.

¶ Ad cognoscendum autem qd donator seu legans/ aut alit sub cōditōne q̄ iure rescit/ intenderit/ non parum cōfert huiusmodi contrahentes scire aut nescire p̄fatam iuris interpretatōnem. Nam si sciunt/ & in cōtractib⁹ huiusmodi verba non apponant, per q̄ se a iuris interpretatōne recedere significent, iuste presumit eos velle iuris interpretatōni stare, & sensum iuris i suis cōtractib⁹ conditionalib⁹ pretendere. Si autem iuris interpretatōnem ignorant, tunc dure cum illis agere, si i foro iudiciali iuris interpretatōni, qm nunq̄m audierūt, stare cogant, maxime si hec ignorantia non illis inuincibilis fuerit. Quemadmodum dure (ne dicā iniuste) agere, si iudex eum, qui sub cōditōne impossibili, qm tamen bona fide, possibilem esse putabat/ cum aliq̄ cōtra xit/ cōpelleret scdm iuris interpretatōne cōtra ei⁹ aiūm stare cōtractui.

¶ Inde patet ad casum, de quo Iuristę tam varie sentiunt. Testator reliquit legatum qd̄dam Petro: hęres legatum illud itegre legatario soluit, & credens sufficere hęreditatem ad omnia: falcidiam qm secundum leges detrahere potuit, non detraxit, an legatarius teneatur hęredi restituere. Pro affirmatiua apparet.

Quia hęres ex errore facti soluit legatum itegrum, & per consequens illi nocere nō debet, cum non error facti sed iuris nocere soleat. Pro altera parte facit. Quia testatoris voluntas videtur esse completa. Dicendum cum Antonio de Butrio, cuius solutio videtur alijs p̄ferenda, q̄ in hoc casu non tam de errore hęredis curandum est/ quam de testatoris voluntate. Vel ergo testator cum legatum illud mandauit, sciebat iuris dispositionem, qd̄ disponebata legato poss: per hęredem falcidiam detrahere: aut id ignorauit. Si primum, & non addidit ne locum i casu haberet falcidia, cum id addere potuit, argumentum est testator

rem a iuris dispositione noluisse recedere: ac p̄inde non erat legatario totum legatū debitū / nisi qd̄ detracta falcidia superesset: & per consequens legatari⁹ in casu tenebitur qd̄ superaccepit, hęredi restituere. Si autē testator ignorauit iuris dispositionem de detrahenda falcidia, tūc merito p̄sumitur eius voluntatē fuisse/ legatum itegrum legatario mandare. & ita in casu non obstante errore hęredis/ non tenebitur in consciētia legatarius quicquā restituere. Secus in foro iudiciali, cum hęres ex facti solum ignorantia non iuris integrū legatū soluerit.

¶ Sequitur ap̄lius in foro consciētē nil referre, conditionē appositam impossibile esse a natura/ vel ex lege/ vel de facto ad hoc, q̄ donatio/ legatum / vel contract⁹ teneat: quāuis scdm iura, & in foro iudiciali referat. Correlatiū p̄ prima parte patet. Quia in foro consciētē ad mentem donantis seu aliter contrahentis est recurrēdū, & non ad iuris p̄sumptionem/ seu interpretatōnem. Pro secunda etiā patet: quia secundum iura/ quāuis conditio impossibilis a natura/ vel a legis prohibitionē habeatur pro non adiecta, conditio tamen, que de facto impossibilis est / non ita. vt si lego Petro fundum/ si mihi dederit montem aureum, est conditio impossibilis de facto, & tamen vitiat legatum, & non tenet. nec habetur conditio pro non adiecta, vt patet Part. 6. titulo. iij. l. iij. vbi aperte hoc dicitur.

¶ Sequitur preterea impertinens esse quo ad forum consciētē / in huiusmodi donationibus conditionalibus conditio nem de repetendo / deficiente conditione expresse ponere / aut eam sola mente tenere ad hoc, qd̄ dōtari⁹ teneat vel nō teneat dōatū restituere, si ipsi constet sufficienter aut verissimiliter animum donantis fuisse non aliter donare / nisi conditione existente, etiā si lex in p̄fatis casibus actio nem ad repetendum donantis minime concedat. Patet hoc ex distis: quia non ad iuris p̄sumptionem, sed ad mentem cōtra hęris seu donantis est i consciētia recurrēdū, vt etiā a simili patet. Quia quāuis lex de fraudato citra dimidiū iusti p̄ci) contra defraudatē actionē nō cōcedat, non ideo defraudas est i consciētia a debito restituēdi de obligat⁹. Tū etiā q̄a quo ad metas iuris naturalis aut diuini / nil refert conditōnem tacitam / aut expressam esse, modo con

fit donatario de aīo ipsius dōantis: q̄a ex
pressio fit solum ppter certiorationē, eum
autem q̄ certus est, certiorare non amplius
oportet. ¶ Inde iterū fit, vt nō obstāte nul-
litate contract⁹ ob defectum solēnitatum,
q̄ de iure adhiberi deberēt, potest q̄s q̄d sic
fuerit adept⁹, licite in conscientia retinere,
modo fra⁹ & deceptio non iteruenerit. Ra-
tio huius clara est. Quia solēnitates ad in-
uent⁹ sunt, vt fraudibus & dolis obuietur:
ac p̄inde his cessantibus, si de aīo contrahē-
tium constat, nil in foro conscientie ipedit
solemnitatum defectus. ¶ Vnde iterum fit,
heredem teneri i foro cōscientie ad soluen-
dū legata testamētī min⁹ solemnitis, si sciue-
rit nullā fraudē interuenisse, & sibi constet
illā fuisse testatoris mētē, vt ait Panor. post
Innocentiū, ca. Q̄. Pleriq̄. de imunitate.

¶ De rebus ob cau-
sam datis, causa non subsistente.

Quęstio vigesimaquarta.

¶ Amō do-

natione, q̄ modalis
dicit modo non sub-
sequuto facile est ex
dictis cognoscere / si
tenet nec ne, & an sa-
luter acceptum sit de
necessitate restituē-
dum. Verum vt dona-
tionem causalem etiam in hoc titulo inclu-
damus. Queri posset vnuersalius. An res
data ob causam/causa non subsistente nec
subsequuta, sit de necessitate restituēda; no-
mē causę extendēdo ad p̄teritā & p̄sentem,
q̄ p̄p̄te seu stricte causę dicuntur, & ad futu-
ram q̄ p̄p̄ius dicitur modus. Et p̄ p̄te ne-
gatiua arguitur p̄mo de causa futura. vt su-
pra ex cap. verū. de conditionibus. vbi cō-
ditio p̄ modo accipitur scđm cōem & ve-
riorē intellectū, vbi in sentētia habetur, q̄
si q̄s aliq̄d p̄dētū ecclesie sub modo dona-
uit, q̄ tenet dōatio, etiā modo nō subsequu-
to. ¶ Scđo facit, q̄d supra in quinto argu-
mēto adduximus. Si quis legauit Petro. x.
vt inde domū vel fundū sibi emat, tenet le-
gatū, etiā si Petrus modū appositū non ser-
uet, nisi de repetēdo cauerit, vt est cōis do-
ctorū sentētia. ¶ Facit tertio. l. si repetēdi.
C. de donatio. ob causam. Vbi dicitur, Qui
aliqua dōauit vxori alterius, vt huiusmodi

liberalitate ei⁹ maritū ad secū p̄fici scđm p̄
uocaret, q̄a conditionē repetēdi nō adiecit,
debet integra manere dōatio, causa seu mo-
do non subsequuto. ¶ Quarto arguit de
causa p̄terita ex Instituta de legatis. §. Lō-
ge magis. vbi dicitur. Lōge magis legato
falsa causa nō nocet, veluti cū quis ita dix-
erit, Titio quia me absēte negotia mea cura-
uit, Stichū do / lego. Vel ita. Titio, quia pa-
trocinio ei⁹ capitali crimine liberat⁹ sum.
Stichū do, lego. Licet em̄ neq̄ negotia te-
statoris vnquā gesserit Titius, neq̄ patro-
cinio eius liberatus sim, legatū tamē valet.
hec ibi. Vnde patet dōationē ob causam
factā/causa nō existēte/validā esse. ¶ Quinto
arguitur de causa p̄sentī. Si q̄s paup̄tate
p̄sus singat se iter christiāos peregrinū aut
infirmū, aut inter infideles mutato habitu
se infidelē esse simulet, vt facilius elemofy-
nā, qua indiget, cōsequatur: et ob illā causā
hi q̄ eum vidēt, elemofynā illi porrigunt:
talis dōatio tenet, nec sic acceptū est neces-
sario restituēdū: & tñ causa ob quā facta est
donatio/vere nō subest: & ita defect⁹ causę,
ob q̄m aliq̄d donatū est, nō inualidat dōa-
tionem; siue loquamur de causa futura/siue
de p̄sentī/aut p̄terita. ¶ His tamē nō ob-
stantib⁹, videtur sub distinctiōe respōden-
dū. Est enim causa, ob q̄m aliq̄d datū est
duplex. s. Impulsīua, vt iuristę loquuntur,
& finalis. Prima est, vnde animus donātis
ad dādū mouetur. Scđa vero est, q̄m is/qui
donat, finaliter intēdit, vt si ad preces Petri
medic⁹ infirmū curet, eū altoq̄ minime cu-
raturus, Causa motiua seu impulsīua sunt
preces a Petro p̄missę. Causa vero finalis
est infirmū sanare. Si r̄ si quis ad p̄dicatio-
nē alicuius p̄nitētū egit, causa motiua ad
p̄nitēdū est p̄dicatio, finalis tamē est gr̄ę
remissiōis impetratio. Tūc dicēdū, q̄ si do-
natio fiat ob causam finalē, illa nō subsistē-
te, nō tenet i cōscientia dōatio: & ex cōsequē-
ti q̄d taliter fuerit acceptū, v̄it restituēdū.
Cuius rō est. Quia cū quisq̄ possit rei suę
modū/vel partū imponere legibus aut iure
nō im̄pbatū/naturali iuri cōtrariū est, et
valde iniquū, vt q̄ modū/legē/seu cōditio-
nem rei imposītā seruare noluerit, rem ip-
sam nihilominus teneat. Ratio hec funda-
tur. ff. de pactis. l. in traditiōibus, & C. de
contractu emptiōnis. l. iij.

¶ Facit ad id, q̄d legitur Matthęi. 25. de ser-
uo cui

uo cui pater familiaris talentum dederat, vt cum eo aliquid lucraretur. Et cum pater familias veniret rationem talentorum a fruis exacturus, & seruus ille nil lucra⁹ esset, talentum quod illi dederat ab eodē abstulit. Igitur ita in proposito quod rem ad finem aliquem donata accepit, si id non fecerit/ad quod res illi donata erat, tenebitur reddere quod accepit. Et habet verum non solum in foro conscientie, sed etiam in iudiciali, iuxta legem contra al legatam. Data ob causam, causa non sequuta, repetuntur. ¶ Facit etiam ratio in questione precedenti tacta cum ibidem illatis. Quia cum donatio ex mera voluntate donantis fiat, non debet metas ipsius voluntatis excedere/quin ter excederet, si res quam non aliter nisi causa ob quam donauerat subsequuta donare intēdebat, causa non subsequuta efficeretur donatio. Vnde Instituta, de rerum diuisione. §. Per traditionem dicitur nil tam conueniens naturalis contractus, quam voluntate domini volentis rem suam in alium transferre ratam haberi. Et procedat hec non solum de rebus ob causam futuram datis, sed ob presentem & peritam, ita vt si aliquid sit ob talem causam principaliter datum/ & non alias, illa non subsistete, non tenet donatio, sed taliter acceptum est restituendum. ¶ Hoc idem confirmatur a simili de legibus, quod quidem earum causa finali cessante, cessant & ipse, vt habetur cap. Post translationem, de renunciationibus, & cap. Cum cessante causa/ cessare debet effectus, de appellacionibus. Nec tam ad verba legis, quam ad eius intentionem est attendendum: quia non intentio verbis sed verba intentioni seruare debet. Nec sermoni res, sed rei sermo debet esse subiectus, vt ait Hylarius, Vnde fit vt sepe quod verbis legis se conformas, legem ipsam violet, iuxta regulam iuris in. 6. Non dubium est in legem impingere, quod verba legis amplexus/ contra legis nititur voluntate. ¶ Inde etiam est, quod preceptum de fraterna liter proximum corripiendo cessat, quando finis intentus, qui est delinquentis emendatione speratur, iuxta decretum Augustini dicentis, si scire tibi non potuisse, non te terream, non te admonere. De penitentia distin. 7. cap. Si quis. Inde etiam gabellarum solutio cessat, quando causa ob quam principaliter fuit imposta/cessat, vt supra suo loco diximus. ¶ Inde etiam est vt in conscientie foro in legatis completis/animus testatoris est inuesti-

gatus, vt est communis doctorum, etiam iurista- rum practica; de quo si constiterit ille seruandus est, sin autem ad presumptionem recurratur, vt si accidat casus, quo quidam in testamento legauit, x. cuidam puellę maritandę: puella autem aequam modum compleret mortua est; quorundam doctores, an tunc expiraret legatum, ita vt heres illud soluere non teneatur, sed possit sibi ipse retinere, an potius debeat alii puellę maritandę tradere. Et contra distingunt. Quia vel certum est testatorem illud legatum prefate puellę mandasse, habendo respectum ad puellam. Vel certum est illud mandasse habendo respectum ad animam suam. Vel dubium est ad quod horum habuerit respectum. Si primum, expirat legatum/modo non completo, quod nec completum iam in casu posse speratur. Si secundum non expirat, sed alia puella querenda est, cui ad eam maritandum legatum tradat, vt animus testatoris compleat, cum ad huc compleri possit. Si tertium/locus est contesturis, & poterit tute iuris presumptioni stari. Hoc est quod illud ad suam animam exonerandum mandauit. Sic tenet Panor. in cap. Nos quidem, de testamentis. ¶ Quod verum esse non dubito, si legatum esset conditionale/ & non modale. Nam si modale sit, & in solam prefate puellę utilitatem factum, tunc etiam si puella ante modum completum decesserit, non videtur expirare legatum, nisi de hoc ipse testator cauerit dicens seu significans se non aliter nisi ad modum illius completionem legatum facere. Si tamen de hoc non cauerit, tenebitur heres in conscientia legatum quod puellę non tradiderat, illud suis heredibus restituere, non sic si legatum fuisset conditionale. Cuius discrimen videtur clarum. Quia si conditionale fuit suspenditur usque ad conditionis eventum, nec usque tunc debet: & ita ea non eueniente, legatum legatario minime debetur. Quando autem legatum modale est, non suspenditur usque ad euentum modum, sed illico legatario debetur: & ita mortuo legatario sus legatum ad legatarium heredes deuoluitur: etiam si modus non fuerit adimpletus. Idque quando legatum fuit factum in solam utilitatem ipsius legatarij, secus si in utilitatem alterius tertij/seu in honorem ipsius testatoris. Secus etiam si modus ille per testatorem appositus/ fuit causa principalis & finalis legandi, quia tunc modo non subsequuto/repeti posset. Colligitur autem testatoris intentio ex verbis, quibus in legato usus est, vt si

CODEX DE RESTITVTIONE.

debet. Titic lego. x. vt maritū accipiat talē vel talē psonam/qualē testator nominauerit, s̄a agit de iure tertij, tūc modo nō subsequuto/expirat legatū. Si vero discat. Titic lego. x. vt maritū, quē velit, accipiat: seu vt habeat cum quo possit maritari. Tū videt/ q̄ nō mariti aut alteri⁹ vtilitatē testator ip̄e p̄tendit, sed ip̄s puelle: & tūc cum legatū huiusmodi posset in vtilitatē ip̄i⁹ puellē cedere/ siue maritū accipiat / siue religionē in grediat/ siue aliter velit in sculo cōtinēter viuere, visus est testator rē illā simpliciter illi puellē donare. Secus si de opposito causisset, vt supra dixi. ¶ Forte q̄ret aliqs. An qui aliqd ob causam donauit, āte causē cōplemētum/ possit p̄cētere, & dōtari⁹ teneat acceptū reddere. Dicēdū q̄ sic. In hoc em̄ donatio modalis a cōtractu locationis alius rei differre videt: q̄a in cōtractu locationis altero nolēte nō relinqtur alteri p̄cēntentē loc⁹, cum hinc inde fuerit obligatio orta. Sec⁹ in donatiōe modalī, in qua si cut liberū est dōtario id qd̄ acceperat reddere, & dicere se nolle modū adimplere: ita eq̄quū est, vt donatī liceat āte modi cōplemētum id qd̄ dōauerat repetere/ si dōtari⁹ nolit/ aut nō possit modū adimplere, modo ip̄sum dōtariū indemne reddat. Pro quib⁹ legē ipsam afferam⁹, q̄ rem satis explicare videtur, & est. l. Si pecunia. ff. de conditio. causa data. in principio. vbi dicitur. Si pecuniā ideo acceperis/ vt Capuā eas: deinde parato tibi ad p̄ficiendū conditio temporis/ vel valetudinīs ip̄edimēto fuerit quomin⁹ p̄ficiscaris, an condici possit? Vtēri posset q̄ cū per te nō steterit, posset dici repetitionē cessare: sed cū liceat p̄cētere ees/ q̄ dedit, proculdubio repetere potest id / qd̄ datū est, nisi forte tua intersit non accepisse te ob hāc causam pecuniā, nā si ita res se habet/ vt licet nō dum p̄fectus sis ita tamen rē composueris/ vt necesse habeas p̄ficisci/ vel sumpt⁹ q̄ necessarij sūt ad p̄fectionē ita fecisti, vt manifestū sit te plus forte quā accepisti erogasse, conditio cessabit: sed si min⁹ erogatū sit, conditio locum habebit. Ita tamen, vt indemnitas tibi p̄stetur eis⁹, qd̄ expendisti. Hęc ibi.

¶ Per hęc patet responsio ad ea, q̄ ante oppositum sunt allegata. Ad primum sumptū ex cap. Verū. de conditionib⁹. & c. patet ex dictis responsio, q̄. s. illa determinatio pro

cedit ex iuris p̄sumptiōe seu interpretatiōe, qua iure p̄sumitur, q̄ is, qui ecclesie p̄ditū/ aut aliud quid cum modo aliquo donauit, q̄ nō erit inuit⁹, si ecclesia donatū retineat, etiā si mod⁹ seruatus non fuerit. Et q̄ text⁹ ille p̄cedat ex huiusmodi p̄sumptione sp̄paret, q̄a si donator caussisset de repetēdo/ modo non subsequuto, tūc ecclesia id, qd̄ per donationē acceperat/ si mod⁹ nō fuerit subsecutus, tenebit restituere, vt illuc ait textus. Et ideo si de repetēdo non cauit, ius in fauorē ecclesie donationē illā interpretatur. Vnde fit, vt si donatore de repetēdo nō caute q̄ certū foret se non aliter donare intēdisse/ nisi modo subsequuto, non magis teneret in cōsciētia donatio/ quā si de repetēdo caussisset, cū certū sit p̄sumptionē debere cedere veritati: & hoc est, qd̄ supra diximus. s. imptinēs esse quo ad forū consciētis/ eū qui conditiōaliter aut modaliter donat seu legat / exp̄sse aut tacite de repetēdo cauere, cōditiōne vel modo non cōpleto.

¶ Ad scdm̄ qd̄ in scdo argumento tactum est. s. Legauit q̄ Petro. x. vt inde domū/ vel fundū sibi emeret, ip̄e autē nec domū nec fundum emit, an teneat illa decē, q̄ sibi legata fuerāt, restituere. Dicēdum, q̄ si certū est testatorē in p̄fato legato nō habuisse respectum nisi ad vtilitatē legataris/ tenet legatum, nec teneat illud/ modo nō subsequuto/ restituere: q̄a tunc iusta est p̄sumptio, qua p̄sumitur testatorē non emptiōne dom⁹ aut fundi finaliter p̄tendisse, sed vt legataris haberet/ vnde sibi cōmodius p̄uidere possit. Secus si legatum fuisset cum modo, qui aliorum respiceret vtilitatē, vt si legasset. x. Petro, vt inde Titio ignaro fundum emat, aut vt inde capellā/ vel hospitale edificet/ seu dotet: tunc modo illo nō subsequuto reuocatur legatum, nec poterit illud Petr⁹ salua cōsciētia retinere. ¶ Ad tertiu de eo q̄ aliqd̄ mun⁹ vxori alterius dōauit, vt ip̄a maritū suū ad secū p̄ficiscēdū/ aut ad maiorē am̄tē esttā cum illo habendum prouocaret. Cōmūit teneat, q̄ etiā si illa causa seu finis nō subsequatur/ tenet donatio, q̄a non est causa finalis/ sed impulsua. Contra quod alio quis obijceret, q̄. s. illa causa ob quam sit casu munus datū fuit / sit causa finalis, cū sit id, gratia cuius sit donatio. Vnde finis, quē donator p̄tendit videtur in casu duplex, remotior/ qui & principalis est: & est q̄ maritus

q̄ maritus illius vxoris secū p̄ficiscatur/
 seu illi amictor fiat, & propinquus, quem
 tanquam medium ad principalis assequi-
 tionem p̄tendit, & hoc est vxorē maritū
 suum ad p̄fatum finem prouocare, ideo
 illi donationem p̄fatum facit: & ita pro-
 uocatio per vxorem factenda finis sub fi-
 ne est ipsius dōationis. Quod satis ex mo-
 rali doctrina certū esse suppono. ¶ Ac pro-
 inde posset aliter & forte clar⁹ ad id, quod
 q̄ritur, responderi, p̄mittendo q̄ duobus
 modis potest donatio modalis fieri. Vno
 modo per inūctōnē oneris, quod donās
 intendit dōatario ad modū complementū
 imponere, non aliter donare intendens.
 Alio modo sine oneris inūctōe, vt si nō
 intendat donatarium ad modum apposi-
 tum obligare, sed vel eum ad modum alli-
 cere / vel eum ad eūdem irritare. Si primū/
 modo non adimpleto, non tenet donatio.
 Secus si secundū. Et forte hanc domini iu-
 risse finalem causam appellāt, s. finem pro-
 pinquū, quem principaliter is / qui donat/
 aut legem condit / intendit, quo deficiente /
 donare aut obligare minime vult. Et secū-
 dum hoc, si p̄mo modo facta est p̄fatē vxo-
 ri donatio / intendendo, s. ei onus hoc inū-
 gere, vt maritam ad id, qd̄ dictum est / pro-
 uocet, vxore non prouocante / donatio est
 reuocanda / & non tenet. Si tamen, non cū
 onere facta est p̄fata donatio, sed vt inde
 vxor illa moueatur ad p̄dictam mariti p-
 uocationem: tunc siue prouocet virum, si-
 ue non / tenet donatio, nec est de necessitate
 taliter acceptū restituendum. Quia tūc cau-
 sa / ob quam donatio fuit facta potest dici
 impulsua / & nō finalis, q̄. s. donator ideo
 donauit, vt vxorem illam ad prouocandū
 maritum suum incitaret. Huius exemplū
 est, si quis iuuenem / quem diligit, hōestū
 aut literatum fieri desiderat, ad quem finē
 multa illi bōa tribuit, vt viros honestos &
 literatos comitetur, non quidem animo ei
 onus aut obligationem ad illos comitan-
 dum intingendi, sed vt cum datis munerib⁹
 b⁹ alliciat / vt viros hōestos comitetur: tūc
 siue illos comitetur / siue non, nō tenetur is
 qui munera p̄fata accepit / restituere, etiam
 si causa / ob quam data fuerunt, nō sit sub-
 sequuta, q̄ nō finalis ad sēsū dictū, sed im-
 pulsua fuit. Secus si cum oneris inūctōe
 vel exp̄ssa vel tacita fuerint illi res illē dōa-

te, q̄ tūc causa illa finalis esset. ¶ Ad q̄rtū
 de dōatione ob causam falsam facta. Dicen-
 dum cōsequēter ad ea, q̄ dicta sunt, q̄ si sit
 causa finalis & principalit̄ a donate intēta,
 sine qua animū donandi non habuit, & de
 huiusmodi donātis aīo constat, non tenet
 donatio, & taliter acceptū est restituendū.
 Ratio est, q̄ si causa illa finalis fuit ad sen-
 sum dictū, quod dāmodo est cōditōnalis do-
 natio: nā hęc cōditio tacite vel exp̄sse in
 aīo donātis apposita est. Si nō ita est, q̄ T-
 titus negotia mea curauerit, aut me a capi-
 tali crimine liberauerit non do. Qd̄ si in
 donatiōe exprimeret, nec in cōsciētia / nec
 in iudicio cōpelleretur stare donationi. P̄-
 terea qui ob causam falsam finalem, quā verā
 esse putat, aliqd̄ donat, ex errore donat / alio
 qui non donaturus: & cū nil magis volun-
 tariū impedit / quā error, sequitur in casu p̄-
 fatā donationē ex errore cause factā, volun-
 tariā non fuisse: & ita in conscientia nō te-
 nuit. Ad textum autē citatum dicendum q̄
 p̄cedit in foro exteriori, & ex p̄sumptione,
 qua ius p̄sumit in casu causam illā nō fina-
 le / sed impulsuā fuisse, ex quo donator de
 repetendo non cauit / cum potuit: qd̄ si vo-
 luisset / explicuisset. Et hoc est, qd̄ ait. Si re-
 petendi. C. de dōationib⁹ ob causam. Cō-
 ditio in corde retēta, non inducit repetitio-
 nem. Inde patet ad casum, quo Petrus putans
 se debere cētum Platoni / cum nō ita sit / sol-
 uit eidē illa centum / nil exprimēdo. An te-
 neatur Plato sic acceptum restituere. Dicē-
 dum q̄ in conscientia tenetur, si nulla cau-
 sa appareat, ob quam voluerit Petrus illa cē-
 tū libere Platoni dōare. Pro quo facit apte
 Insit. Quib⁹ modis recontrahit̄ obliga-
 tis quoq̄. ¶ Ad q̄ntū de his, q̄ causas fal-
 sas fingūt / rōne cui⁹ simulatiōis aliqd̄ in-
 petrāt, qd̄ alioq̄ nō impetrarēt. Distingue-
 dū videt̄. Quia vel causa / quam simulāt / est
 principalis seu finalis ad sēsū dictū: vel so-
 lū impulsua & min⁹ principalis. Si primū.
 nō valet dōatio, & acceptū est restituendū. Vt
 si q̄s dictis / aut factis se pauperē / aut infirmū
 aut alias q̄lificatū esse fingat, vnde alij mul-
 ta eidē donāt, tūc nō valet ex pte recipiētis
 dōatio, sed restituere tenet: q̄ quicqd̄ dolo
 vel fraude aliquis extorserit, si fraus seu
 dolus sit circa causam finalem & principa-
 lem donationis, restituendum est, quia est
 datū ob causam nō subsistentē. Dixi notā

CODEX DE RESTITVTIONE.

ter ex parte recipientis: nam in casu ex parte donantis valet donatio, quia is qui dōat libere id propter deum facit: & ita qui propter deū aliquid dedit, deo dedisse videtur, iuxta dictum Christi. Quod vni ex minimis meis fecistis, mihi fecistis: Matth. Ac p̄inde taliter acceptū, non est, quod dedit, sed deo, hoc est, alicui pauperi reddendum est. ¶ Si autem fictio seu simulatio sit circa causam aliam min⁹ principalem, seu impulsuā, modo causa finalis vera sit, tūc donatio tenebit, nec per defectū causę simulate vitabitur, vt patet in casu ipsius argumenti, in quo causa finalis/ seu principalis elemosynę est releuatio indigentę ipsius dōatarij. Si tamen in casu is, qui donat, nō ad paupertatem/ sed ad causam simulatam principaliter respicit. vt si quis simulat se amicū / seu consanguineum, aut in officio seu religione sodalem/ cum nō sit, & ob id illi aliquid donatur, tunc an sic acceptum sit de necessitate restituendum, distinctione opus est. Quia vel illud erat alioqui ob aliā causam veram sibi debitum/ seu ex necessitate dandam, vt si talis donatarius erat paupertate notabilis hoc est extrema / vel quasi pressus: & tunc non est sic acceptum restituendum, cum esset alias debitū, etiam si ob causam falsam & simulatam datum fuerit. Huius ratio est clara: quia aliquid est alicui debitū, & creditor tantū de clā seu furtiue/ aut p̄ vim, seu p̄ viā mutui a debitore accipiat, non tenetur in conscientia sic acceptū restituere. Igitur nec a fortiori quando per simulationem causę falsę aliquid alias sibi debitum impetrat, Secus si taliter impetratum non erat alioqui debitum. ¶ Correlarie sequitur cōtra Angelum restitutio. i. j. §. eum qui simulatione sanctitatis legatum aliquid/ aut bonum impetrat, teneri ad taliter acceptum restituendum, eo quod dolo & fraude videtur illud extorsisse. Et procedit hoc vt p̄cedentia, quando. s. causa principalis seu finalis dōationis est sanctitas/ quā simulat: alioqui si appareat esse aliam causam principalem donationis, tunc sanctitas simulata nō erit finalis / sed impulsua. ¶ Si arguas vt arguit Angel⁹ in sententiā, s. Id quod alicui sanctitate simulanti dōat/ dari principaliter propter deum, & ita causa principalis & finalis non sanctitas simulata est, sed de⁹: & ita taliter acceptū nō est

necessario restituendum. Respon. Negan- do vltimam cōsequentia, quia eadem ratione sequeretur datum ob paupertatem simulatam non esse restituendum, cum similiter propter deū principaliter donetur, quod tamen est contra ipsum Angelum. Ideo dicendum, quod quamuis deus sit in huiusmodi donationibus causa principalis & finalis, est tamen finis vltimus & remot⁹/ causa tamē finalis propinqua non deus sed paupertas/ aut sanctitas, quā quis simulat/ est. Et procedunt hęc contra hypocritam, qui se studiosum fingit/ cum non sit, & contra eos, qui se religiosos fingunt, & non sunt: & cōtra eos, qui fingūt se captiuos redimere, & puellas maritare, & alia similia pia opera facere/ & non faciunt, si ob hanc causam tanquam principalem & finalem aliqua illis donentur, restituenda sunt.

¶ Sequitur iam quid de reb⁹ ex errore donatis dicendum. Potest enim hoc multipliciter accidere, prout error potest multiplex esse. Nam vel est error in persona, vt si quis donat Petro putans se donare Ioāni: vel est error in re donata, vt si quis dat aurum/ putās se dare aurichalcū, vel si dat rem alienā putans se dare suam. Aut est error in qualitate personę seu rei donatę. Exemplum p̄mi. vt si quis donat Petro peccatori putans eum sanctum esse, aut laico putās eum clericum esse, aut diuiti putans eum pauperē esse. Exemplum secundū, vt si quis dat vestem nouam / putās se veterem & ruptā dare. Itaq; vel error est circa substantialia cōtractus donationis, qualia sunt persona, & res quę donatur: & tunc non dubium dōationem non tenere, & taliter acceptum p̄fato errore cognito debere restitui ei, s. qui donauit, vel alteri, cui donator intendebat donare. Aut est error in qualitate, & tunc dicunt aliqui donationem vitari: quia existens omnibus, quę sunt de substantia donationis, tenet donatio, sed cum errore qualitatis seu accidentis stat omnia substantialia seruari, cum accidens sit, quod potest adesse & abesse p̄ter subiecti corruptionem. Et patet a simili in cōtractu maritali, in quo si omnia substantialia cōcurrant, tenet coniugiū, etiam si error qualitatis interueniat, vt si vir putat vxorem quā accipit, castam aut diuitem esse/ cum nō sit. Verum quicquid sit de cōtractu maritali, de quo

de quo alias. Loquendo ad propositum de donationibus ex errore factis, etiam si sit error conditionis aut qualitatis videtur distinguendum. Quia aut illa qualitas, de qua huiusmodi error habetur/est causa finalis/ & sine qua non preface donationis ad sensum supra dictum, vel non. Si primum, non tenet donatio in foro conscientie. Cuius ratio est, quia non concurrunt omnia, que sunt de substantia donationis: nam inter hec que potissimum est, est libera & spontanea dandi voluntas, hec autem non habetur quando causa finalis & principalis, ob quam donatio fit non subsistit, quatenus per errorem subsistere putetur: nec aliquid magis dicitur voluntarium tollere/ quam error. Secus si qualitas in qua erratur non sit principalis & finalis, & sine qua non. ¶ Correlarie sequitur stando intra metas naturalis & diuini iuris impertinens esse errorem illum, qui de qualitate habetur, esse ex dolo ac simulatione donatoris causatum, aut ab ipso donante conceptum ad hoc, quod donatum sit vel non sit restituendum: quia quomodo cuiusque huiusmodi error habitus sit, si qualitas de qua habetur sit causa principalis et finalis ad sensum dictum, donatio non valet, & per consequens recognita venit taliter acceptum restituendum. Si tamen illa qualitas in qua erratur, causa finalis non sit, poterit sic acceptum retineri. ut si quis donat alicui, quem pauperem esse putat/ cum non sit, & ob illam causam principaliter donat, nil valet donatio, siue donatoris fingat se pauperem esse, siue non fingat: e contra vero si non ob illam causam principaliter dat, sed quia consanguineus est, & sit vere talis, tenebit donatio. Quanquam in foro exteriori refert unde prefatus error sit causatus, quia contra dolum et simulationem iudicabitur in fauorem donantis, si dolo probetur. ¶ Correlarie sequitur quid dicendum in casu quo prelati beneficium alicui ex errore confert, putans, illud castum/ vel sanctum esse cum non sit, an talis teneatur beneficium taliter acceptum resignare. Et dixit Alexander de hales. parte. 4. distinguendum esse, quia vel error ille processit ex simulatione clerici, qui se talem simulauit, ut beneficium impetraret/ vel aliunde. Si primum, attulit teneat ad beneficij resignationem, quia do-

lo & fraude. illud obtinuit: & ingrediens & ingressus est victorius: quemadmodum & legatum illo modo acquisitum seu procuratum est restituendum. Secus (inquit) si error ille fuit aliunde in prelato causatus, quia tunc licet ingrediens sit malus, ingressus tamen non est vitiosus, supposito quod clericus ille sit ad tale beneficium alioquin idoneus. ¶ Contra vero Adrianus ait in casu non esse de necessitate tale beneficium resignandum. Cuius ratio est, quia beneficium non tam confertur debet pro precedentibus meritis/ quam pro futuris: ideo satis est, si clericus ille postea mores in melius commutat. Quod responso inde confirmatur, quia beneficium datur propter officium, non quidem propter officium preteritum, sed propter exercendum per ipsum beneficiatum. Potest etiam pro hac sententia alia causa assignari, quia quamuis ob sanctitatem, que vere in illo hypocrita non existit, prelati eidem beneficium dederit, illa tamen causa non est/ sicut nec esse debet principalis seu finalis, sed impulsiva: finalis autem causa preface collationis est idoneitas ad tale beneficium: & cum supponatur clericum illum promotum, esse ad illud beneficium idoneum: ideo taliter acceptum resignare non tenebitur. Adde amplius in confirmationem eiusdem, quod esto prelati ob sanctitatem simulatam principaliter ac finaliter beneficium illud contulerit, non inde erit obligatus is, qui promotus est, illud resignare, eo quod erat alioqui sibi ex iustitia distributiva debitum, supposita eius idoneitate, uti supponimus: esto quod non plus illi, quam alijs clericis eque idoneis fuerit debitum prefatum beneficium. Huius exemplum est notum, ut si alicui certa pecunie summa, ut eam pauperibus eroget/ sit commissa, & sint multi pauperes, e quibus occurrat vnus simulans se ipse elemosinarius propinquum esse cum non sit, ob illam tamen causam principaliter illi elemosina erogetur, non tenetur prefatus pauper elemosinam cum prefato dolo acceptam restituere, eo. scilicet. quod alioqui ratione vere paupertatis & indigentie esset eidem debita, etiam si non magis illi quam alijs eque pauperibus deberetur. ¶ Sequitur inde, quod etiam si clerico illi fuerit beneficium ob turpem causam collatum clerico id sciens

te, non tenetur beneficium taliter acceptum resignare, contra eundem alexandrum, supposita semper eiusdem clerici idoneitate, ut si episcopus habet rem cum matre aut sorore ipsius clerici, ob quam causam principaliter prelatus illum ad tale beneficium promoueat.

De rebus ob causam necessariam datis, causa subsequuta.

Questio vigesima quinta.

Deinde vi

dere conuenit de rebus ob causam datis, causa subsequuta. An sint aliquando restituende. Est autem triplex causa,

ob quam aliquid dari solet, puta necessaria/honesti/& turpis. Loquor autem nunc de causa necessaria, non de ea, que per naturam seu rei preteritionem facta, est necessaria: nam de datis ob huiusmodi causam, non dubium, quin retineri possint. ut si dono Petro, x. quia deus eternus & omnipotens est, aut quia Petrus anno elapso causam meam defendit, supposita cause veritate, non dubium donationem validam esse: sed loquor de causa necessaria necessitate precepti, ita ut causa necessaria ob quam aliquid datum est, sit opus humanum, ad quod ipse donatus erat alloqui obligatus. De rebus igitur ob huiusmodi causam necessariam datis prius videamus, & sit casus. Petrus videns Ioannem in tanta esse necessitate, quoniam nisi suam operam illi impendat, aut alias eum ab iniuria defendat, bona ipsius Ioannis periclitabuntur, aut persona sua notabilem iniuriam patietur: vult quidem Petrus Ioannem iuuare/& defendere, non tamen nisi pecunia data, qua accepta, operam aliqui debitam Ioanni impendit. Queritur an taliter acceptum sit de necessitate restituendum. Verum, quia presupponit questio Petrum in casu teneri ad proximum suum defendendum, & illi in suis necessitatibus succurrendum. De hoc presupposito prius videndum est, an ita sit ut supponitur. Quod specialiter queritur de obligatione proximum ab iniuria seu morte iniuriosa defendendi. Nam quod teneamur proximum a morte fame

illi nostra bona communicando eripere, supra Codice de Eleemosyna latius ostensum est, iuxta vulgatum Ambrosii decretum. Fame pasce morientem, si non parueris, occidisti. Et iterum. Non minus criminis est, quam habenti tollere, cum possis & abundans sis, indigentibus denegare. Vbi equiparat furto hoc, quod est eleemosynam indigenti non erogare, & homicidio hoc, quod est fame perituri cibum non porrigere. Sicut & Hiero, rapinam dicit esse vltra id, quod nobis est necessarium retinere, & ea pauperibus non elargiri. 42. dist. capit. 1. Quod propter diuites dictum est, qui cum videant pauperes sepius necessitate premi, claudunt viscera sua apud eos, quos a dei charitate remotos esse Ioan. in sua Canonica docet. & Iaco, cap. 5. ad diuites loquens/ait. Agite nunc diuites, plorate ululantes in miseris, que aduenient vobis. Diuitie vestre putrefacte sunt, vestimenta vestra a tineis comesta sunt, aurum & argentum vestrum eruginauit, & erugo eorum erit vobis in testimonium, & manducabit carnes vestras sicut ignis, thesaurizatis vobis iram in nouissimis diebus. His tamen dimissis, que necessitatem subueniendi proximis fame pereuntibus sufficenter nobis incumbere docent, esset dubium de morte gradij alijque iniurijs proximo illatis, an teneamur ab his proximum cum possumus defendere. Et ratio difficultatis est, quia Petrum volentem Christum ab iniuria & morte per iudeos illi parata defendere, Christus ipse reprehendit dicens. Mitte gladium in vaginam. Nam omnis qui gladio occiderit, gladio peribit. Matth. 6. De iniurijs magis tenemur proximum ab iniuria & morte gladij defendere, quam ipsemet seipsum, sicut nec tenemur eum magis diligere, quam ipsemet seipsum: sed ipsemet potest absque vlla defensione sui ipsius mortem iniustose illatam/ e quo aio pro Christo & fide eius sustinere, cum legamus sanctos gaudentes ad supplicia iussisse, aliosque morti pro Christo se sponte obtulisse, cum possent silendo/vel fugiendo/aut arma capiendo mortem illam iniuriosam euadere. Pro quo facit Christi consilium Matth. 5. Si quis te percussit in vna maxilla, prebe et alteram. Et Paulus ad Ro. 12. Non vos defendentes, sed date locum ire.

His

¶ His tamen non obstantibus oppositū videtur esse tenendum, scilicet quod tenetur homo proximum suum ab iniuria defendere, & a morte iniuste si potest eripere. Huius ratio est clara, quia tenetur homo non occidere proximum/nec illi iniuriam inferre: igitur tenetur non permittere proximum suum iniuriam pati, & per consequens tenetur eū defendere. Antecedens patet ex præcepto de calog. Non occides. Et consequentia satis certa est ex decreto Symachi dist. 83. Non grandis differentia est mortem inferas/vel admittas: mortem enim languentibus videtur infligere, qui hanc cum potest non excludit. Idem patet ex decreto Gelasii. 7. q. 1. cap. Omnis. vbi dicitur. Qui negant fugientibus & necessitatibus patientibus faciendam esse misericordiam, ipsum Christū negant, qui est misericordia & veritas.

¶ Pro quo etiam facit decretū Ambrosii supra citatum. Et habetur. 36. dist. cap. Pafce. Quisquis pascendo hominem feruare poteris, si non paueris occidisti. ¶ Facit etiam Augustinus, vt habetur. 23. q. 4. cap. Omnis. vbi ait. Si quisquam inimicum suum periculosis febribus phreneticum factum currere videret in precipitum, nōne tunc potius malum pro malo redderet, si sic eum ire permitteret? Vnde patet teneri hominem si viderit proximum suum seipsum occidere velle / illū ne se interimat impedire: igitur etiam tenetur proximum ab iniuria & iniusta morte aliunde illata si potest defendere. ¶ Facit etiam cap. Non inferenda. 23. q. 3. vbi dicitur. Qui a socio nō repellit iniuriam/cum potest/tam in vitio est, quam ille, qui facit. ¶ Quod cum ita sit, esset dubium. An hæc obligatio fratrem ab iniuria defendendi/his solū conueniat, qui in potestate sunt constituti/in alios iurisdictionem habentes. An potius generaliter omnibus, qui viribus possunt iniuriā passum defendere. Et vt refert glo. in cap. præallegato. Non inferenda. Sunt qui tenent, quod huiusmodi obligatio non nisi maioribus potestatem iurisdictionis in alios habentibus conuenit, ceteri vero & si possunt fratrem ab iniuria defendere/ & recte agerent/non tamen tenentur. Pro quo allegat capitulū. Forte eadem causa & questione, vbi in sententia decernitur, his qui potestatem habent iudicandi competere delin-

quentes coercere, corripere, & degradare. Allegant etiam capit. Duo ista nomina. 23. q. 4. vbi in sententia significatur illi competere delinquentes corripere, cui cura fuit regimen eorum conuicte dignoscetur. Allegant etiam cap. Quantę. de sententia excommunicati, vbi in sententia dicitur. pari poena puniēdos esse eos, qui cum possint clericum ab iniuria defendere non defendunt, & eos, qui iniuriam inferunt. Quod secundum communem & verum intellectū procedit de his, qui potestatem habent iurisdictionis, nō de personis priuatis. Postremo rationem afferunt sic arguentes, Si quis libet teneretur alium defendere: igitur si quis pecuniam pro defensione alterius reciperet, teneretur eam restituere, quod est falsum. &c. ¶ His tamen non obstantibus videtur oppositum esse tenendum iuxta ea, quę supra allegauimus. Quia defendere proximum ab iniusta morte, & illi in suis necessitatibus subuenire officium charitatis est, & ad præceptum fraternę charitatis pertinens: charitatem autem ad proximum indigentem habere/cuilibet homini conuenit, quemadmodum cuilibet infunctum est proximum sicut seipsum diligere, vnicuique etiam mandauit dominus de proximo suo. Nec satis est proximum indigentem affectu diligere, nisi affectum & operam nostram/qua indiget, illi impedamus, iuxta dictum Ioan. in Canonica. Fratres diligamus non tantum verbo, sed opere & veritate. ¶ Cōfirmo idem ex cap. Non inferenda supra citato, vbi dicitur. Qui a socio non repellit iniuriam cum potest. vbi si ly/ potest/ diceret potestatem iurisdictionis/ & non virtutem potestatem, non dixisset textus. Qui a socio iniuriam non repellit, Sed debuisset dicere. Quia subdito iniuriam cum potest non repellit. Hoc idē patet per exemplum, quod ibidem Ambrosius affert de moyse, qui hebręum iniuriam ab Agyptio patientem defendit: cū tamen tūc Moyse nullam in hebręos nec egyptios iurisdictionis potestatem haberet, nec diuinam, nec humanam, vt suppono. Ex Exo. cap. 2. ¶ Cōfirmo iterum ex cap. Dilecto. de sententia excommunicati. lib. 6. vbi dicitur. Licet vnicuique suo vicino vel proximo, pro repellenda iniuria/suum in partem auxiliū. Imo si potest & negligit, vt

detur iniuriantem fouere, ac esse particips eius culpę. ¶ Iterum idem confirmo ex Prouerb. capitul. 24. vbi dicitur. Erue eos, qui ducuntur ad mortem, & qui trahuntur ad interitum liberare ne cesses. Si dixeris/vires non suppetunt, Qui scrutator est omnium ipse intelliget, & seruatore[m] animę tuę nil fallit. reddetq; homini iuxta opera. &c. Vbi apertum est prophetam loqui de potentia virium corporalium, & nõ de potestate iurisdictionis. ¶ Nec valent allegata contra hanc sententiã. Nam cap. Forte. supra citatum, impertinens est huic proposito, cum illic loquatur Augustinus de correctione iudiciali, & delinquentium punitione, vt ex textu ipso constat. Quod officium fateor non nisi iurisdictionem habenti competere. Secus de succurrendo proximo indigenti, & de ipsum ab iniuria defendendo, quod etiam priuatis personis competere ostensum est. ¶ Nec obstat si cundo cap. Duo ista nomina. supra citatum. Quia illic docet Augustinus cui ex officio conueniat delinquentes corrigere & increpare, eorumque curam habere. Et dicit id competere regentibus eorum / siue sint episcopi respectu subditorum, siue patres respectu filiorum, siue domini respectu famulorum, siue mariti respectu vxorum : non tamen id negat ceteris ex charitate competere: quandoquidem fratrem corrigere / preceptum est charitatis vniciusq; datum, iuxta illud Matth. 18. Si peccauerit in te frater tuus. Vbi non dixit. Si peccauerit in te subditus tuus / seu famulus tuus / sed frater tuus. vt intelligamus hoc preceptum de fratrem corrigendo, omnibus indistincte traditum esse. Quãquã quibusdã ob eorum officium specialius delinquentes corrigere conueniat. Adde, qd non loquitur illic decretum de defensione pximi ab iniuria eidẽ illata, vt constat, & ita textus impertinẽter videtur allegari. ¶ Nec obstat tertio cap. Quantę de sententiã excomunica. & cõmuni glofa eiusdẽ. Quia esto ita sit, qd poenã illam canonicam non incurrant omnes, qui cum clericum defendere possunt / nõ defendunt, sed tantũ hi, quibus ex officio & iurisdictionis potestate id conuenit. Omnes tamen / etiã si priuati sint, culpã incurrunt, qui sine incõmodo ppro possunt iniuriam passum defendere, & non defendunt. ¶ Nec obstat

postremo ratio supra facta, quia esto de precepto charitatis teneatur vnusquisq; alterum ab iniuria defendere, iuste potest pro ipsa defensione mercedem accipere, vt statim patebit. Relinquitur ergo obligationem defendendi proximum, & illi in suis necessitatibus operam, qua indiget impendendi omnibus vnũuersaliter conuenire / tam his, qui potestatem habent iurisdictionis, id est, personis publicis quam priuatis licet differenter: quia personę publicę ad id duplici titulo tenentur, scilicet ratione officij publici, & ratione charitatis ad fratrem habendę: personę autem priuatę ad id ex sola charitate generaliter tenentur.

¶ Ad ea vero, quę pro ratione dubitandi ante oppositum tacta sunt, dicendum ad primum de Petro, qui volens Christum defendere fuit reprehensus a domino. Quod quemadmodum principes peccauerunt Christum crucifigendo, ita & reliq; cognoscentes Christum iniuriose a principibus tractari & occidi peccauerunt ipsum non defendendo, vt ait Augustinus super psalmo. 51. & habetur .23. q. 3. capitul. finali. Quod si Petrus fuit a domino reprehensus, quando gladio seruũ Malchĩ percussit, facile habet responsionẽ. Quia cũ apostoli interrogassent Christum, an pcuterent in gladio eos q; cõtra Christum venire videbãt, debuerat Petrus sicut ceteri / qd Christus responderet expectare: qd non fecit, sed pueniẽdo pproa volũate gladium exemit. Deinde Petrus nõ tã auid defendendi Christum, quã vindictã sumendi videtur gladium exemisse, vt ait glo. interlinea. Matth. 26 Vnde quod Christus cum reprehendendo subiunxit. Qui gladio percussit, gladio peribit. de his intelligitur, qui propria authoritate percutiunt ad vindictam sumendum, vt patet per Augustinum sic illud exponentem. Et est eius expositio canonizata, & habetur. 23. quęst. 4. capitulo. Ille gladium accipit. &c. Adde quod Petrus prius fuerat a domino reprehensus, eo quod vellet Christum a passione retrahere / quando suadebat ei / ne iret in Hierusalem, cum illi Christus intimaasset, hanc esse patris voluntatem, vt .s. Christus pateretur. Ac proinde volens Petrus secundo Christi necem impedire, merito fuit a domino reprehensus. Itaq; id speciale fuit in Petro, alijsq; apostolis, quibus

Christus

Christus prædixerat dei patris voluntate de cretum esse, vt ipse pateretur, ideo minime debebant gladijs necem Christi impedire. ¶ Ad aliud in quo arguitur non teneri nos ad defendendum proximum, ex quo ipse non tenetur seipsum defendere, vt exemplificatur de sanctis martyribus. dicens dñ, factos q̄ in casu sancti illi patienter mortem sustinebant, q̄q; seipso defendere non tenebantur, eo q̄ prot̄ sic fortiter pati expediebat, vel ad alios fideles in fide cōfirmādam, vel ad alios ad fidē conuertendum: & ordo charitatis id postulabat, vt aiā suā pro amicis & proximis ponerent. Cū hoc tamen stat, q̄ alij potentes a morte illa inturosa eos eripere tenerentur ad id ex p̄cepto charitatis. Si obijcias, sicut expediebat illos sanctos pro publica fratrum salute patienter mortem ferre, ita expediebat, vt alij permitterent eos sic pati ad publicam fratru salutem. Respon. negando sequelam. Quia quemadmodum Christus non tenebatur se a morte sibi illata defendere cum posset, & eum pati pro publica salute expediebat, alij tamen tenebantur eum defendere, ne Christi neci consentirent, put aperte ait Augustinus, psal. citato. f. 81. Ita & in proposito. Quod autem citatum est ex Matthei. 5. & ad ro. 12. ad probandum non debere quēq; se ipsum defendere, nō probat intentum, eo q̄ illę autoritates non de defensione, sed de vindicta sunt accipiendę, prout Paulus ibidem explicat, statim subiungens. Scriptum est enim. Mihi vindicta, & ego retribuam. standum igitur est in conclusione supra probata: & non solum proximo opera nostra indigentem tenemur eam pro ipsius defensione impendere, sed etiam vt eundem res suas a damno notabilis illis alioqui euenturo eripiamus ex eadē charitate tenemur, prout Exo. 23. p̄ceptū est. Si videris asinum odientis te facientem sub onere/nō pertransibis, sed subleuabis eum eo. &c. Et sic patet de supposito.

¶ Iam de eo, quod quærebatur, breuiter videndum est, an .s. data ob causam alioqui necessariā necessitate p̄cepti / seu ad quā homo alioqui tenetur, sint restituenda. Et arguitur pro parte affirmatiua. Primo de iudice, qui si aliquid recipiat vt iuste iudicet, tenetur acceptum restituere, vt supra ex Augustino in epistola ad Macedonium de

duximus, quando agebamus de reb⁹ peccatum peccaminosum acquisitis. Idē etiā patet de teste qui in ius vocatus tenetur deponere veritatē super qua fuerit a iudice interrogatus: & si pro ea deponenda aliquid extorserit, tenetur illud restituere: quia sicut sententia iudicis venalis non est, ita nec testimonium veritatis ex eodem Augustino. ¶ Secūdo de his, qui alioqui sufficienter stipendiati sunt, ratione cuius stipendij tenetur aliquid agere, si pro eo ad quod ratione stipendij tenentur / aliquid a partibus amplius exigunt / & recipiunt, peccāt, & restituere tenentur, quia id ad crimem pertinet concussionis: & patet ex Augustini sententia super illud Ioan. baptist. quod ad milites dixit. Eitote contenti stipendijs vestris, neminem concussistis. Lucę. 3. ait. Nō de his tantum militibus scriptura loquitur, qui armata militia detinent, sed quisquis militię suę cingulo vtit, dignitatis suę miles acribitur. Atq; ideo hæc sententia potest dici verbi gratia militibus protectoribus / cum etisq; rectoribus, quicunq; sibi stipendia publice decreta consequuntur: si amplius querit tanquam calumniator et cōcussor, Ioā, sententia condemnatur. Et habetur. 23. q. 1. militare. De eodem etiam habetur 1. q. 1. Iubemus, cum reliquis ibidem sequentibus. ¶ Tertio de his, qui alienum detinent, puta commodatum / vel depositum. si aliquid ex torqueant, vt huiusmodi res suis dominis reddant, tenentur accepta restituere ex sententia omnium, non solum in foro conscientię, sed etiam in iudiciali. vt habetur. ff. de conditio ob turpem causam. l. 2. & l. vltima. in quibus in sententia dicitur, pecuniam extortam ob causam reddendā alicui, quod illi debitum est, repeti posse. Et exemplificat de commodato. Item ibidem sic dicitur. Si dedi tibi ne sacrilegium facias, ne furtum, ne hominē occidas condicij potest. Et tamen constat causas illas necessarias esse necessitate p̄cepti, puta non facere sacrilegium, non furari, neque occidere. Idem patet de vxore, quę non vult marito debitum conjugale persolvere nisi pro pecūia, quę vltra quod peccat, tenetur pecuniam restituere tanquam turpiter & iniuste extortam, cum ipsa alioqui teneretur debitum reddere.

¶ Quarto pro eodem facit ratio. Quia

CODEX DE RESTITVTIONE.

inferior non potest aliquid exigere seu recipere, vt suo superiori debitā exhibeat obedientiā, cū ad hāc altoqui velit nolit teneatur. Similiter si quis votum fecit, non potest aliquid exigere, vt ipsum votum compleat. Dives etiam videns pauperem in extrema necessitate, non potest aliquid exigere, vt illi rem, qua indiget, largiat, cum ad id altoqui teneatur. Et facit pro hoc specialis ratio, quia vel dives ille tenetur sibi pauperi succurrere donando/vel mutuo. Si primum, nil igitur potest pro eo quod donat extorquere: quia tunc non donaret. Si secundum, vsuram videretur committere.

¶ Postremo idem apparet de prelatiis, qui pro conferendis beneficiis nil exigere possunt, cum ad id ipsi altoqui teneantur, cū non domini beneficiorum sint, sed dispensatores, & simoniam committerent: & ita acceptum ob illam causam tenerentur restituere. Similiter domini temporales, quibus conuenit secundum iustitiam distributiuā officia publica conferre, si ob hāc causam aliqui exigant/aut recipiant, tenentur restituere/ tanquam hi, qui quod non suum est, vendunt.

¶ Ex quibus omnibus aliquibus visum est, quod vniuersaliter sunt omnia illa restituenda. quae ob causam altoqui necessariam necessitate precepti, seu ad quae quis altoqui tenetur, recepta sunt: eo quod vniuersaliter dicunt nil posse a quoquam recipi/ seu exigi pro eo, quod ipse altoqui debet.

Quia omne quod debetur, gratis est persoluedum.

¶ His non obstantibus videtur aliter sub distinctione respondendum. Sunt enim precepta, quae homo adimplere tenetur, in duplici differentia. Quaedam enim pertinent ad iusticiā si suā dā, quae intendit reddere vnicuique quod suū est/aut sibi debitū. Quaedam vero optinent ad charitatē. & haec iterum sunt triplicia, Quaedam pertinent ad charitatē, quae ad deum habenda est. Quaedam ad charitatem, quae ad se. Quaedam vero ad charitatem ad proximum habendam. Iterum precepta, quae proximi utilitatē respiciunt, sunt duplicia. Quaedam enim sunt, in quorum adimplitione nec magna opera nostra necessaria est/ nec pecunia, sed in vno/ aut paucis verbis consistunt, vt est delinquentem verbo corrigere, tristem consolari, infirmum visitare, &c. Alia sunt, in quibus notabilis opera/ seu labor est necessa-

rius aut etiam pecunia, seu aliud pecunia comparabile, secundum quod proximi indigentia postulauerit. Rursus de proximo indigente distinguere conuenit. Quis autem est inops omnino, quod si non habet, nec habere sperat: vnde ei, quod operā/ vel pecuniam si sibi impenderit, retribuatur. Aut non tam inops, est quin habeat/aut habere speret/ vnde pro accepto beneficio equiualentiam reddat.

¶ Quibus premisis responsio patet per tria dicta. Primum est. Non potest homo aliquid extorquere/ aut exigere ob causam necessariam necessitate precepti, quod ad iustitiam pertinet. Haec patet. Quia opera iustitiae venalia non sunt, sed gratis agenda, siue sint opera iustitiae ministrandae/ aut exercendae, siue sint opera iustitiae vniuersales quod suum est reddentis. Hoc videtur sufficienter probatum per ea, quae ante opposita sunt allegata.

¶ Secundum dictum. Non potest homo aliquid extorquere/ vel exigere ob causam necessariam necessitate precepti charitatis, quod dei honorem atque cultum concernit, nec quod ad propriam ipsius hominis attinet utilitatem. Hoc etiam certum est, quia non potest aliquis vendere cultum & honorem ipsi deo debitum, quem deus sibi impendi iure precepit. Vnde quamuis homo deum colens & honorans vti debeat/ possit inde ex dei liberalitate & gratia premium sperare, non tamen hoc ipsum vendere. Sicut non potest aliquid exigere/ ne sacrilegium faciat, ne nomen dei pateret, ne votum violet, ne deum blasphemet, quod notum esse suppono similiter non potest homo aliquid exigere, ne seipsum secundum animam/ aut secundum corpus occidat, ne seipsum infamet: nec potest aliquid exigere, vt de peccatis doleat/ & confiteatur, vt mores prauos in meliores commutet, absurdum enim omnino videtur homines operam alteri vendere, quae non nisi in ipsius operantis utilitate sit.

¶ Tertium dictum. Homo potest aliquid exigere ob causam necessariam necessitate precepti, quod proximi utilitatē concernit, scilicet quando operam/ ac laborem notabilem/ seu pecuniam pro proximo exponit, si proximus ille habeat/ vel habere sperat vnde retribuatur, etiam si actu non habeat, sed pauper sit. Hoc patet quantum ad operam impensam, quia ex sententia Pauli,

Nemo

Nemo tenetur suis stipendijs pro alio militare, Sic enim .i. ad Corinthios .nono. ait. Quis militat vnquā suis stipendijs: Quis plantat vineam, & de fructu eius non edit: Quis pascit gregem, & de lacte eius non manducat: Quod testimonio legis statim confirmat, dicēs, scriptum est in lege Moy si. Non alligabis os boni trituranti. Et iterum hoc idem ex Christi ordinatione dispositum esse declarat, dicens. Ita dominus ordinavit his, qui euangelium annuntiat, de euangelio viuere, prout Christus dixerat. Luc. 10. Dignus est operari⁹ cibo suo. Nec valet dicere hęc procedere, quando aliquis non necessitate, sed voluntate in alterius vtilitatem operatur: non inquam valet, nam Paulus p̄ceptum Christi habuit vt euangelizaret: ad id enim se a domino missum esse ipse testatur/dicens. Non enim misit me baptizare, sed euangelizare, & tamen non tenebatur gratis ministrare / seu officium p̄dicationis exercere: ac proinde poterat ob huiusmodi ministerium suum exigere stipendium. ¶ Hoc idem patet ex capitulo. Precarie. 10. q. 2. vbi dicitur, nemi nem esse cogēdum de suo alteri beneficiū facere. Inde est, quod medicus sicut operari⁹ possunt mercedem sui laboris exigere, similiter & aduocatus potest suum patrocinium vendere, sicut & iuris cōsultus suū cōsiliū, vt aperte habetur capitul. Non sane .14. q. 5. Non solum quando id sine necessitate faciunt, sed etiam si cum necessitate p̄cepti id faciant, vt si infirmus esset altoqui periturus, nec sit nisi vnus medic⁹, qui illum possit curare, tenetur sub poena peccati mortalis eum curare, sed non gratis. Similiter si non sit, qui valet infontem a iudicio condemnationis eripere/nisi aduocatus, tenetur ad id operam suam impendere, sed non gratis. Similiter si non sit, qui domum proximi a ruina vel incēdio prope veniente possit liberare/nisi Petrus, tenetur operam suam prout potest, apponere, sed non gratis. Poterit enim mercedem sui laboris exigere, ex quo vtiliter gessit negotium illius, pro quo facit. l. Pomponi⁹. ff. de negotijs gestis. ¶ Hoc etiā idē patet de teste, qui si sit in ius vocatus, licet teneatur veritatem gratis deponere, non tamen tenetur operam, laborem, & expensas factas eundo/stando / & redeundo gratis ex-

ponere, sed pro illis poterit, quod iustum fuerit, exigere. vt patet capitulo. Statutum in de rescriptis. §. pro testimonio. Etiā si operam & expensas illas de necessitate p̄cepti faciat. ¶ Idem etiam patet de eo, qui alterū ab iniuria, vel alio damno defendit, qui licet ad id aliquando ex charitate teneatur, non tamē gratis, sed potest mercedem exigere, nec repeti potest, vt citari solet. l. si pater. ff. de dona. §. primum. Ex quibus & multis alijs patet q̄ potest quis exigere aliquid ob operam proximo impensam, ad quam altoqui de p̄cepto charitatis tenetur, eo quod non tenetur gratis huiusmodi operam impendere. ¶ Quod etiam nec pecuniam teneatur gratis donare, etiam si eam ex p̄cepto charitatis indigenti cōmunicare teneatur, patet ex his, quę nuper dicta sūt, & ex his, quę Codice de Elemosyna diximus. Si enim operam proximo ex necessitate charitatis impendo, possunt extimationem exigere, vt ex dictis cōstat. Igitur etiam si pecuniam ex eadem necessitate impendam, potero illam postmodū exigere, nec teneor illam sicut nec operam gratis donare. Pro quo facit exemplum, si non possunt proximum ab aduersarijs surperuenientibus liberare/nisi equum, quem habeo, illi tradam, vt fugiat: teneor quidē equum illi ex charitate tradere, non tamen donare, sed potero postea equū vel cōstimationem repetere. ¶ Pro quo facit. l. Necessarius. & l. alimēta. ff. de rebus gestis. vbi in sententia dicitur, quod si ego habeo triticū abundantiam, quod superueniente famis necessitate/teneor his, qui huiusmodi necessitatem patiuntur, triticum meum cōmunicare, non tamen donando, sed potero p̄testari quod mutuo illis, & q̄ repetam ab eis, quando soluere poterunt. ¶ Hoc idem probat Adria. ex capitul. Si quis. de furtis. vbi dicitur. Si quis per necessitatem famis/aut nuditatis furatus fuerit cibaria/vel vestem/aut pec⁹, p̄niteat hebdomadas tres, & si reddiderit, non cogatur ieiunare. vbi secundū vnā lecturā doctorū/quātuis necessitas fuerit maxima, si postea pinguiorem fortunam sortitus non restituerit, peccat: si vero necessitate cessante statim restituit. in nullo delinquit, & non cogitur p̄nitere. Vnde colligit nos minime teneri pascere fame morientem gratis donando, sed posse

sumus protestari de dati repetitioe, quando ad pinguem veniret fortunam. Sed de hoc vide Codicem de Eleemosyna.

¶ Iam facile patet responsio ad ea, que pro priore sententia sunt allegata. Si enim iudex pro sententia iusta, & testis pro testimonio ferendo non possunt aliquid exigere, ideo est, quia ad id tenetur ex precepto ad iustitiam pertinente. Similiter si hi, qui sufficienter stipendiati sunt, non possunt amplius exigere pro eo ad quod ratione stipendij, sunt obligati, ideo est quia ex quo de stipendio convenerunt, & ratione eius se ad aliquid obligaverunt, tenentur ad illud ex precepto iustitię, etiam obligatione civili. Id enim iustitia postulat, ut pacta & contractus serventur, quos homines ex consensu faciunt. ¶ Ac proinde milites, advocati, iuris consulti, & chate-dra-tici, & reliqui si semel de stipendio convenerunt, ratione cuius se obligarunt ad suas operas impendendum, non poterunt postea amplius exigere sine crimine concussionis. Excepto, nisi innitens contractus de alterius partis consensu rescindatur. ¶ Sequitur inde non satis certam esse sententiam Innocentij in capitul. Quia plerique, ubi in summa ait, medicum / advocatum, & minores officiales / si non dolo malo sed publice / immoderate tamen aliquid extorquent, quod non tenentur restituere, nisi sic extortum sit in notabili quantitate. Et probat ex capitul. Non sane. 14. q. 5. Nam textus ille potius est contra sententiam Innocentij quam pro eo. Patet. Quia loquens de officialibus inferioris ordinis quam sint iudices / ait textus, quod extorta ab eis per immoderatam improbitatem repeti solent. Unde apparet quod ea, que per immoderatam improbitatem extorserunt, tenentur restituere. Quod autem sefellit Innocentium hoc esse videtur, quia illam particulam / per immoderatam improbitatem / putavit copulandam esse cum sequentibus, scilicet, repeti solent, non cum precedenti, scilicet, extorta ab eis, ita ut fuerit eius sensus. Quod extorta a prefatis minoribus officialibus repeti solent per immoderatam improbitatem. Nam statim additur in textu, magisque reprehendimus eos qui talia inusitate repetierunt, quam qui ea de more sumperunt. Quod autem non ea fuerit mens Augustini, cuius est decretum, patet. Quia Augustinus non excusat eos, qui aliquid indebitum ex-

torserunt, sed eos, qui illud de more sumperunt, ut ipse textus ait: mos autem non corruptelam seu extorsionem dicit, sed consuetudinem & usum licitum, ut patet. Adde quod Augustinus in epistola ad Macedonium unde hic textus sumptus est, postquam dixit. Extorta repeti solent, addit data per tolerabilem consuetudinem non solent. Et deinde subiungitur clausula citata. scilicet, magisque reprehendimus eos, qui talia inusitate repetierunt. &c. Ac proinde textus ille truncatus est in Gratiano. Quidquid igitur fuerit extortum, siue a maioribus, officialibus / siue a minoribus siue in magna, siue in parva quantitate restituendum est: quemadmodum si quis vendit rem ultra quam valet, etiam si excessus modicus sit / tenetur restituere in foro conscientię: quanquam secundum iura repeti non possit, nisi fuerit ultra dimidium iusti pretij, de quo inferius suo loco videbitur. Et per hec patet ad primum & secundum. ¶ Eodem modo ad tertium est respondendum, quod scilicet, qui alienum detinet, siue sit furto sublatum, siue accommodatum, siue depositum, tenetur de necessitate & gratis illud restituere, eo quod huiusmodi restitutio actus iustitię est. Sicut & vxor tenetur gratis suo marito debitum reddere conjugale, quia corpus vxoris sub viri potestate est, sicut & corpus viri sub potestate vxoris, iuxta Paulum. 1. ad. Corin. 7. Similiter pro eo quod est non sacrum legitimum facere, non furari, non occidere. &c. nil exigi aut recipi potest, cum hec alioque debita sint ex precepto ad iustitiam pertinentem, que sicut iubet unicuique, quod suum est, reddere: ita iubet nemini damnum aut iniuriam inferre. Et esto illa ad preceptum charitatis fraternę pertinent, ex que tamen talia sunt, que adimpleri sine expensis facile possunt, ideo gratis sunt adimplenda. ¶ Ad. 4. pari forma decedendum, quod pro eo quod homo obediatur superiori nil exigi / aut recipi potest: quia obediencia superioribus specialiter debita est, & ideo ex iustitia est illis gratis reddenda. Non enim minus ad iustitiam pertinet / debitam obedienciam reddere, quam rem alienam suo domino / & corpus suo marito reddere postulanti. Verum quamuis operam nostram & pecuniam indigent impendere ad obedienciam pertineat, non ideo necesse est id gratis facere. In illo enim opere duo sunt consideranda: alterum est deo id iubenti obedire, que ad iustitiam pertinet, & ob hanc causam non est

non est licitum aliquid exigere. Alterum est/ bono nostra proximo indigenti communicare, & hoc ad charitatem attinet potius q̄ ad iustitiam; ideo hoc non tenemur gratis & cum damno nostro facere. Patet etiam ad id, quod de voto dicebatur: quia votum adimplere tenetur homo gratis, cū id ex p̄cepto charitatis ad deum habendū fiat: quandoquidem deo promissum est quod homo vouit. Imo etiam videtur ad p̄ceptum iustitię pertinere, ex quo ipse vouens se deo ex voto debitorem fecit, non minus q̄ homo homini se debitorem ex contractu facit. Si obsecras, q̄ ad talis voti adimplerionem necessaria est opera & pecunia in utilitatem pauperum vel ecclesię expendenda. Vt si vouit quis personaliter per mensem vel annum seruire ecclesię alicui, & in fine dare illi decem aureos. Igitur cum non teneatur quis alteri beneficium cum iactura/ aut damno proprio facere, sequitur q̄ poterit pro huiusmodi voti adimplerione aliquid exigere. Dicendum consequentiam non valere, ex quo ipse se obligauit sponte ad illud gratis expendendum. Secus in alijs casibus supra positis. Cum etiam arguit de diuite, qui eleemosynam facit existenti in extrema necessitate, qui tamen nil ob id recipere aut exigere potest. Dicendum, q̄ licet non possit aliquid vltra id, quod in pauperis utilitatem expendit, exigere / quia id foret vsura, potest tamen cum dat/ protestari se repetiturum/ quādo is, cui subuenit, ad pinguem venerit fortunam: idq̄ tunc maxime quando id quod taliter est expensum est notabilis quantitatis: & tunc poterit/ quod dederat, repetere, vt supra factum est. Nec tenetur diues semper/ & cūcunq̄ pauperi donando subuenire/ cum possit eius indigentiam mutando releuare, vt Codice de Eleemosyna disputatum est. ¶ Ad postremum ex dictis solutio patet, quia ad iustitiam pertinet, p̄latos beneficia, & dominos publica officia bene meritis distribuere: ideo ob id non possunt aliquid exigere. Sed de hoc postea, & ita patet ad questionem. ¶ Esset tamen dubium, an esto non possit homo aliquid exigere pro eo, quod alioqui ex officio/ aut stipendio/ aliāne causa tenetur gratis agere, an possit alijs eidem ob eandem causam aliquid offerre, & ipse oblatū recipere absque debito restituendi. Sed & hoc

infra.

¶ De rebus ob cau-

sam honestam acceptis.

¶ Questio vigesima setima.

¶ E inde vi-

deamus, an si cui peccata data est, vt bonum aliquid honestum agat, qui accepta pecunia opus ipsum, ob quod da-

ta est, compleat, an teneatur pecuniam taliter acceptam restituere. Et in primis obiceret aliquis titulum questionis vanum esse, cum p̄supponat posse hominem opus honestum ob pecuniam facere, cum videatur eo ipso, q̄ opus aliquod propter pecuniam fit, honestatem / quam alioqui haberet, amittat: ideo de hoc in primis videndum, an opus humanum propter pecuniam factum, desinat honestum & bonum esse. Et arguitur q̄ non. Primo. Quia intentio quę de se mala non est, non vitiat opus ex illa intentione factum: sed pecuniam/ aut bonum aliud temporale appetere/ non est de se illicitum, maxime si moderate appetatur, cum huiusmodi bona sint ad vitam necessaria, iuxta illud Salomonis, Diuitias & paupertatē ne dederis mihi, sed vitui meo tribue necessaria. Igitur opus ex appetitu pecunię factū nō ideo honestatē suā amittit. ¶ Secūdo, Esto p̄fata intentio immoderata aut illicita esset, nō ideo vitiat opus ex ea factū, si op̄ alioq̄ bonū sit. Quā a simili patet, quia intentio bona nō rectificat opus/ seu electionē ex ea p̄cedētē, si ipsa electio alioq̄ esset vitiosa & mala. Imo nec eius malitiā minuit: alioq̄ in tātū posset intentio in bonitate crescere, q̄ totā electionis malitiā excluderet. Pro quo facit Arist. dicēs. cōtingere sępe intētionē existētē bona, electionē esse vitiosam. ¶ Tertio, Esto mala intentio vitiet op̄ ex ea factū, nō inde fit op̄ ipsū suā honestatē amitteret cū cōtingat vnū & idē op̄ simul malū esse & bonū. Quā patet, si op̄ illud ex duab⁹ volitionib⁹ ip̄eret / quarū altera bona sit, altera vero mala: tale enim est opus imperatum, qualis est actus a quo imperatur & fit iuxta dictum saluatoris in sententia dicētis, talē esse fructū/ qualis est arbor vnde nascitur. Cū igit̄ stet in casu vnū

opus ex duabus rebus procedere/bona. & mala, participabit qualitate vtriusque. **¶** Quarto, si mala intentio ita vitaret opus, quod non maneret bonum moraliter nec meritorie, sicut illicitum est tale opus ob illam causam, scilicet pecuniam, facere: ita illicitum esset pecuniam dare vel offerre alicui, ut illud opus faciat/quod alioquin bonum est; quia hoc esset hominem ad peccandum irritare, & illi ad peccatum cooperari. Consequens videtur falsum. Quia non est peccatum deum imitari: legimus autem deum offerre & promittere hominibus multa bona/non solum spiritualia, sed temporalia/ut & ea faciant, quae facienda sunt, ut patet ex multis scripturae locis, specialiter Deuterono. 28.

N H I S rationibus diversae tangentur difficultates, quas convenit absolovere priusquam ad id, quod propositum est, respondeamus. In prima, illa dubitatio agitur. An sit licitum pecuniam/ seu bona temporalia appetere. Et dixerunt nonnulli heretici id minime licitum esse his, qui Christi volunt esse discipuli, iuxta illud Lucae. 14. Nisi quis renunciauerit omnibus, quae possidet, non potest meus esse discipulus. Pro quo etiam facit, quod dicitur Matth. 19. Difficilius est diuitiis ingredi regnum caelorum, quam Camelum per foramen acus transire. Vbi difficilius videtur impossibile dicere, sicut & impossibile est camelum per foramen acus transire. Facit ad idem, quia ut legitur Matth. 10. & Marci. 6. Christus inuinxit discipulis suis ne possiderent aurum/ nec argentum. Et iterum. Matth. 6. dixit. Nolite thesaurizare vobis thesauros in terra. Et infra. Ne solliciti sitis animae vestrae, quid manducetis, neque corpori vestro, quid induamini, &c. In quibus & sequentibus videtur Christi precipere, ut homines omnem affectum, curam, & sollicitudinem rerum temporalium deponant, rem hanc totam solam diuini prouidentiae committentes. Facit etiam, quod ait Augustinus super dictum Christi Matth. 6. Primo quod regnum dei, & haec omnia adiacent vobis. Vbi Augustinus ait, bona temporalia non esse querenda, saltem quae necessaria non sunt. Cui etiam consonat Paulus. 1. ad Timotheum. 6. Habentes alimenta/ & quibus tegamur, his contenti simus. Ex quibus & alijs huiusmodi heretici homines condemnant, qui diuitias, seu bona temporalia possident/ querunt/ aut appetunt.

Et secundum hos non dubium eos peccare, quia opera alioquin bona propter pecuniam faciunt. **¶** Ab horum tamen opinione tanquam erronea/ & merito condemnata/ recedendum est; cum constet multos viros vitae sanctitate probatos/ & dei amicos, diuitias possidisse. Vt patet de patriarchis, de iudicibus, de regibus, aliisque multis, ex quibus plures dei amicos fuisse constat. In pluribus etiam Concilijs id declaratum est, posse scilicet homines non solum laicos/ sed clericos bona temporalia possidere, ut postea de Ecclesia/ & personis ecclesiasticis latius ostendetur. Sicut igitur licitum est bona temporalia possidere, ita licitum est eadem appetere, non solum quae ad vitam appetentis necessaria sunt, sed etiam alia naturae superflua, modo propter ipsam non appetantur, sed propter alium finem bonum. Quamquam huiusmodi superflua appetere multis periculo sum sit. Vnde non immerito Christus diuitias huius saeculi spiritibus comparauit, quibusque animam pungunt, & illi saepe occasio sunt in multa vita cadendi. **¶** Quae autem pro parte hereticorum sunt allegata, nil illis suffragantur. Quod enim dictum est. Nisi quis renunciauerit, &c. procedit non de renuntiatione quo ad effectum, sed quo ad affectum: qualiter renunciant hi, qui non adeo bonis temporalibus sunt affecti, quin parati sint quando/ & quomodo/ & quibus ea oportuerit expendere. Nam Nicodemus/ Lazarus/ & Ioseph ab Arimathia discipuli fuerunt Christi, & tamen diuitias possederunt. Quod dicitur, impossibile est diuitem ingredi regnum dei, de illis est accipiendum, qui non solum re, sed affectu & spiritu diuites sunt, qui scilicet ita diuitijs animo adherent, ut in eisdem gloriantur, eisdem fruuntur, in eisdemque suam felicitatem collocent. Quod autem dicitur, Christum discipulis precepisse/ ne aurum & argentum possiderent, fateor id apostolus Christum inuinxisse, quando primo eos ad predicandum per Iudeam & Galileam misit: illud tamen preceptum Christus relaxauit, quando secundo eos ad predicandum gentibus misit, ut ait Chrysostomus iuxta illud Lucae. 22. Quando misit vos sine sacculo, nunquid aliquid defuit vobis? & subiungit, Nunc qui habet sacculum/ tollat, similiter & peram. Quod rursus dixit Christus. Nolite thesaurizare vobis,

zare vobis in terra, &c. cōtra eos procedit, qui nō tam cetera & cęlestia bona, q̄ hęc, quę videmus, tēporalia/caduca/atq; interitura procurant, ea primo & principaliter q̄rentes, quos docet Ch̄s quid primo debeant querere, dicēs. Primo q̄rite regnū dei. &c. Quod vltimo ex Paulo allegatum est/cum ait Habētes alimēta. &c. consiliū est/nōpreceptū. Quę omnia ex serie ipsius textus euangelici satis nota esse videntur.

IN SECVNDO argumēto illud tangit. An. s. intētio bona tol- lat aut minuat malitiā electionis, q̄. s. alioq; mala esset, et mala intētio bonitatē similiter electionis minuat. In qua q̄stione partē affirmatiuā elegerūt multi, s. q̄ licet bonitas intētionis nō omnino tol- lat malitiā electionis, eā tñ minuit. Pro q̄ fa- cit: quod ait magister in sc̄do sententiā di- cēs. 4o. peior inquit est, q̄ cōcupiscendo q̄ qui miserando furatur. Facit etiam Augu- stinus, vt habetur. 22. q. 2. cap. Primū. vbi cū octo ponat genera mēdactorum ait in sen- tentia, q̄ peius est mētiri libidine mentien- di, q̄ recreationis causa; & peius recreatio- nis causa, q̄ ad saluandum bona tēporalia pximi; & adhuc peius ad saluandū bona tēporalia, q̄ ad saluandum vitā corporalē. Inde apparet, quo melior est intētio; eo ma- gis culpam seu malitiā electionis minuire: & ita cōformiter ad hoc, quo peior est intē- tio, eo magis electionis bonitatem minuit. ¶ Contra tñ hanc positōnē facit ratio, q̄ si mala intētio bonitatē electionis minue- ret, seq̄ret hominē ob ventale culpā p̄mio aliquo cetero in ppetuū p̄suarī, & per cō- sequēs pro solo ventali ceteraliter puniri, idq; nō solū in inferno, sed etiā in cęlo. Et seq̄la probat, si homo det eleemosynā pro- pter deū simul, & p̄pter vanā gloriā venia- lē. Si hęc intētio, q̄ de vana gloria habetur/ minueret bonitatē illius operis/aut ex toto eam auferret, sequit̄ hominē illum sic ope- rantem non habiturum tantam gloriā & gratiam, quantam habiturus esset, si inten- tionem illam ventalem non apposuisset, & ita intentum. ¶ Pręterea secundo, si bona intētio malitiā minueret electionis, sta- ret igitur hominē furando/aut mentiendo scienter & deliberate non peccare. Patet. Quia si fureretur vt vni pauperi subueniat, aliquis gradus malitię tollitur per opinio-

nem: igitur si fureretur vt duobus subueniat, plus de malicia auferretur, & ita cum malicia furti finita sit, tantum potest bona intentio augeri, vt tota electionis malitia excludatur. Nec valet, quod solent ad id responde- re, dicentes maliciam in casu non secundū equalitatem / sed secundum proportionem diminui, vt dicere solent, qui tenent chari- tatem infusam per peccata venialia remitti: non enim valet, nam pono q̄ illę multę in- tentiones bonę, per quarum quamlibet erat malitia electionis diminuenda, simul apponantur, tunc non habet locum, quod de diminutione malitię secundum propor- tionem dicitur. Nec valet secundo dicere, q̄ non est eadem electio/sed diuersa, quando noua & diuersa intētio apponitur, eo q̄ ele- ctio habet pro obiecto non solum materiā de qua est, sed finem ob quem fit. Non in- quam valet, quia stat electionem diuersam esse ab intentione, & tunc currit ratio fa- cta, quia eadem electione manente, quę suum proprium habet obiectum, stat di- uersas intentiones superuenire. ¶ Confir- matur, supposito q̄ remissio conatus con- ducat ad diminutionem malitię. Sit igitur ita, q̄ volitio furandi ex conatu vt duo/ sit malitię vt duo: & si remitteretur cona- tus vsq; ad vnum, volitio p̄fata perderet vnum gradum malitię, ita vt maneat ac- tus ille malus vt vnum. Ex opinione etiam ponamus, q̄ si certa bona intentio apposi- ta fuisset, tolleretur ab actu malitiā vt vnū: Iā si simul concurrant p̄fata bona inten- tio/& remissio conatus vt vnum, erit abla- ta malitia tota p̄dictę volitionis furandi, & ita intentum. ¶ Pręterea tertio, si bona intētio aliquem gradum malitię in electio- ne, quę mortale peccatum est, tolleretur, sequi- tur q̄ a fortiori tolleretur omnem malitiā electionis, quę solum esset veniale peccatū, cum incomparabiliter peior sit grad⁹ qui- cunq; electionis mortaliter culpabilis, q̄ electionis venialis: & ita staret hominem ex bona intentione mentiri, & tale menda- cium omni culpa carere.

¶ Quicquid sit de rationibus his possu- mus sententiam supra positam tenere, sed tamē sine ipsius p̄iudicio aliter, p̄missa de electione mala distinctione, videtur res- pondendum. Nam si electio mala est ex obiecto / seu per se, eius malitia, quam ex

CODEX DE RESTITVTIONE.

obieceto habet, per bonitate intetionis nec tollitur nec minuitur. Si vero electio no ex obiecto aut per se mala est, sed aliunde, potest omnino eius malicia per bona intetionem excludi, & multo magis minui. Primum patet. Quia si actus de se malus est, & no solum quia prohibitus malitia secum habet in uoluta seu annexam: & qua sic habet, existetibus eiusdem causis, eam semper habet. Et pro hoc faciunt rationes supra facte. Secundum etiam patet de violatione ieiunij & sabbati, quod non nisi quia prohibita mala est: potest tamen ex tali intentione & causa fieri, ut sua denudeat malitia, & bona & laudabilis fiat. Idem patet de consecratione cum exsecratione, quod si sine bona intentione & causa fiat, peccatum est, & tamen ex tali intentione & causa fieri potest quod peccatum non sit, sed meritum, & ita de alijs.

¶ Quia tamen dicendum ad motum proprio sententia allegata: nam magister & Augustinus de electione mala ex obiecto loquuntur, quia alter de furto, alter vero de mendatio loquuti sunt, quorum malitia ob bonam intentionem minorem esse dicunt. Respondeo, quod dictum magistris saluatur per hoc, quod eius, qui concupiscendo furatur, electio mala est simul & intentio: eius autem, qui miserando furatur, sola electio mala est, ideo non mirum si primus magis quam secundus peccet. Ad dictum Augustini, quod magis urget, dicendum quod mendacium malitiam, quam ex obiecto habet, per superuentum bonae intentionis minime amittit, si quam tamen malitiam habet ex sine seu intentione aliqua: illa poterit variari & minui huiusmodi intentione variata, seu in meliorem commutata. Verum cum non sit animus in his nunc insistere, sed ad alia pertinentiora transire, satis sit hoc obiter tetigisse.

TERTIO argumeto illud quod dicitur, An sit eundem actum simul bonum & malum esse. Et dixerunt Lutherani non solum actum malum simul & bonum, sed etiam malum & meritorium esse posse. Cum enim constat aliqua humana opera deo grata esse, & ex gratia & acceptatione ipsius dei meritoria esse, & ex ipsorum Lutheranorum dogmatibus constat hominem in omni opere suo quantumvis bono peccare, sequitur eundem actum meritum esse simul & peccatum. Quidam quid sit de ipsorum dogmatizantium me-

te/verba tamen eorum id, quod dictum est, aperte significant. Quod autem homo in omni opere Christianus iusto peccet/probant. Quia cum scriptura dicat non esse hominem in terra, qui peccator non sit, iuxta illud Ecclesiastes. 7. Non est homo iustus in terra, qui non peccet. Et Psalm. 142. non iustificabitur in conspectu tuo omnis uiuens. Christus etiam in euangelio dicat. Non potest arbor mala (qualis omnis homo est) fructus bonos facere, sequitur nullam esse hominis operationem, quae mala non sit. ¶ Idem probant per illud Genes. 6. omne desiderium cogitatum cordis humani vanum & prauum omni tempore. Et Esai. 9. Omnes hypocritae sunt, & nequam, & uniuersum os loquutum est stultitiam. Et cap. 41. Ecce omnes uani, & uana opera eorum: uentus, & inania consilia eorum. Et cap. 53. Omnes nos quasi oues errauimus, unusquisque in uiam suam declinauit, & posuit deus iniquitatem omnium nostrorum. Et cap. 64. Omnes insipientiae nostrae uelut panis mentruatae. ¶ Et Psalmista. Non est qui faciat bonum, non est usque ad unum. Omnes declinauerunt, & inutiles facti sunt. Et iterum, omnis homo mendax. Haec & alia scriptura testimonia solent afferre, quibus dictum Gregorij addunt, qui super Iob. 9. ait, Sanctus uir omne meritum uirtutis nostrae uitium esse conspexit, si ab interno arbitrio districte iudicetur. Augustinus etiam, lib. 9. confessionum ait, uix hominum uitae quantumcumque laudabili, si remota misericordia iudicetur. In quibus significat omne opus quantumuis bonum in se malum esse & uitiosum. Ex quibus putant hi dogmatizantes se suum probasse intentum, si opus hominis simul esse peccatum, & ex gratia dei esse uitae aeternae meritorium.

¶ Attamen nec uerum est sed erroneum, quod isti afferunt, nec testimonia supra citata illis suffragantur. Primum patet. Quia error est dicere, omnem humanum actum esse peccatum. Ut enim Christus & uirginem gloriosam omittamus, in quibus certum est nullum fuisse peccatum/nec actuale/nec originale, cum tamen multa opera humana fecerint, de ceteris sanctis aut uiris iustis patet eos multa opera bona fecisse, aut facere, quae peccata non sunt. ut patet ex Paulo ad Corinth. qui quaedam opera humana comparat auro / & argento / & lapideibus preciosis, eo quod pura sint, & ab omni sordide peccati aliena, nec habent aliquid admixtum, quod igne ueniat cremandum. Quaedam

dam vero sunt cōbationi proxima & im-
para, qualia sūt illa opera, q̄ cōparat ligno/
feno & stipule, per quę Augustinus venia-
lia p̄tā intelligit. ¶ Deinde certū est iustorū
opera grata esse deo, & illi accepta, q̄ tñ si
peccata essent, deo minime placerent, cum
Psalmissa testetur deū p̄tōres odio habere,
similiter & p̄tā omnia. ¶ Deinde si omnia
humana opera p̄tā essent, omnia igitur ta-
lia essent cōtra legē dei, prout inquit Psala-
missa. Pręuaricantes reputauit oēs p̄tōres
terre. Et Augustinus, Peccatū est dīctū vel
factum/vel cōcupitū cōtra legem dei, Con-
sequēs est absurdū, cum multa opera fiant
cōformiter ad legē dei, vt patet de operib⁹
factis ab his, qui timēt deum. ¶ Deinde seq-
tur hominē in lege dei esse perplexū, & ad
impossibile obligari. Nā vnusquisq; tene-
tur omne peccatū vitare, & per legē dei te-
netur multa opera facere, quę omnia si pec-
cata essent, teneret ea homo facere/ & nō fa-
cere, contra id/ quod ait Hierony. de eccle-
siasticis dogmatibus. Anathema qui dixe-
rit deum hoies ad impossibile obligare.
¶ Postremo nō est negādū esse aliqua ope-
ra humana rectę rōni consona, & in nullo
ab ea discrepātia: quādoquidem potest vo-
luntas id/ & eo modo agere, qđ & quo mo-
do per rationē agēdū esse cognouerit. Quo
in esse posito, ille actus erit bonus / et non
malus, cū humani operis malitia non nisi
in difformitate erecta ratione cōsistat: quę
omnia cum de se notissima sint, nō est q̄ in
his amplius immorari debeam⁹. ¶ Quod
etiā testimonia supra citata horum sentētę
minime fneant, patet. Qđ enim ait Ecclē-
siastes. Nō est iustus in terra, qui nō peccet.
Non intelligitur ita, vt semper & in omni
opere peccet, vt isti volunt: sed q̄ nemo est
quātūuis iust⁹, q̄ gliari possit, se nunq̄ pec-
casse/aut peccato subiacuisse, etiā si sit in
fans vnus diei. vt ait Iob. sifr accipiē-
dum est, quod ex Psalmista citatū est, Non
iustificabitē in cōspectu tuo omnis viuēs,
Cui cōsonat Ioā. in Canonē. Si dixerimus
qa p̄tām nō habem⁹, nos metīpsos seduci-
m⁹, cū hoc tñ stat hominē aliq̄ndo bona &
pura opera facere. Qđ etiā ait Chřs de arbo-
re mala, q̄ nō pōt fruct⁹ bonos facere, hoc
nō ad personā operatē, sed ad volūtātē ope-
rātis est referēdū. Stat em̄ hominē in pecca-
to esse, & aliq̄ndo op⁹ bonū quous nō meri-

toritū facere, vt Codice de satisfatione de-
duxim⁹: nō tñ stat ex peruersa volūtate bo-
nū opus pcedere, nā de hac arbore loq̄bat
Chřs. ¶ Qđ ex Gene. citatū est, nil p̄ illis
facit: nā illic loq̄tur scriptura de hominib⁹
carnalib⁹, q̄ carnis inclinatonē seq̄batur,
ob quorū demerita diluutū inductum est.
Vnde ait ibidē, omnis caro corruerat viā
suam, Vbi per carnē homines carnales/ seu
carnis inclinationi dedit intelligunt. Vn-
de Gen. 8. dicitur. Omnis homo ab adoles-
cētia suā in malū pron⁹ est. Qđ etiā ex. Esa.
allegatū est, oēs hypocrite, sunt &c. de Iu-
dęis pcedit, & nō de quibuscunq;, sed de il-
lis, q̄ simplices seducebant fingentes se p̄-
phetas/aut sanctos esse, cū nō essent, q̄ etiā
multa falsa docebant, exhortantes potius
hominū traditiones/ q̄ dei. Sed p̄ter hos
erāt/aut esse poterant, q̄ aliq̄ bona opera &
pura facerēt, Quod etiā ait. Oēs iustitę
nostrę quasi pannus menstruatus. Scđ in glo-
sam interlinealē nō de omnibus operibus
humanis est accipiendū, sed de operibus le-
galib⁹, q̄ Iudęi faciebāt/ & faciūt post Chři
passionē, postquā legalia opera facta sunt
inmūda & mortifera, cum tñ Iudęi in ipsis
vsq; ad huc suā collocēt iustificationē. Qđ
deniq; ait Psalmista. Nō est q̄ faciat bonū.
&c. de gentilib⁹, nō deū/ sed idola colētib⁹
loquit̄ ibidē, scđ in Augustinum & glo.
Itaq; si veram scripturę intelligentiam at-
tendamus, facile cognoscemus, q̄ imper-
tinenter p̄fata testimonia ab his hereti-
cis allegentur.

¶ Hac igitur assertione dimissa, dixerunt
alij doctores catholici posse eundem actū
humanum simul esse malum moraliter &
meritoritū. Vt si quis elemosynā vero pau-
peri debstat/ largiatur dicit̄, quē inuincibi-
liter putat pauperē esse. Et si quis amore
prolis in cultū dei educandę ad nō suam ac-
cedit, putās inuincibiliter eā suam esse, vt
accidit Iacob, q̄ndo p̄mo ad Liā accessit.
Qđ em̄ tales apud deū creātur, apparet,
qa opera a deo acceptant ad premiū seu sup-
pliciū scđ in animū ex quo fiunt. Cū ergo
in huiusmodi casib⁹ anim⁹ operātis sit deo
obsequi ac seruire, videtur q̄ talis animus
cū opere inde subsequuto debeat a deo ac-
ceptari, nec istū est, q̄ pp̄ cōsciētā inuicibi-
lē mercedē, quā altoq; apud deū homo me-
reret, amittat. Qđ vero talis act⁹ sit morā-

ister malus/inde pbant, quia est cōtra rectā rationē. Nā ex quo est cōformis consciētīe erronee/ quāuis inuincibilis, op⁹ est sit difformis recte & vere consciētīe oppositē: & ita erit act⁹ malus moraliter, & si nō ad pēnā iputet, cū pignorātā inuincibilē excuset. Sic videt Martin⁹. lib. de tēperātia sensisse.

¶ Sed quicquid sit de opere tūlo modo ppter deum factō, an sit meritorium/ nec ne, vī detur tamē hanc opinionē esse falsam in eo, quod act⁹, actum ex p̄fata cōsciētīa factū, esse malum moraliter. Vnde cōtra eā arguitur, sit casus cōis, quo quis inuincibiliter puiet vxorē. quā de facto tenet suā / ligistis mā esse/ cum nō sit: cui reddat debitum postulāt, si in aliquo casu verificaretur, qd̄ act⁹ opinio, maxime in hoc: sed hoc nō, qā illa redditio in casu nō est act⁹ mal⁹ moraliter, cum sit act⁹ fact⁹ cōformiter ad rectā rationē, qualis est ea, q̄ dicitur esse illi in casu reddendum debitum, cum ita sit vt significat: eo q̄ stāte p̄fata cōsciētīa inuincibilis/ tenetur debitum reddere postulāt. ¶ Si dicas immo falsam esse p̄fata cōsciētīa, quia cum sibi liberum sit eam deponere, si deponat/ nō tenebitur reddere, & ita falsum est simpliciter in casu q̄ tenetur reddere, ex quo potest nō reddēdo p̄tīm euitare, si cōsciētīa deponat. Contra hoc, Nā pono q̄ sit cōsciētīa inuincibilis, quā non possit vincere, nec habeat vllā causam ad eā deponēdum, nec sine temeritate eā deponet, tūc excluditur solutio data, vt patet inuenti.

¶ Si rursus dicas p̄fata cōsciētīa ad huc esse falsam/ quia putat per eā se teneri ex lege debitū reddere/ cum nō ita sit, sed ex cōsciētīa tātum. Sed hoc similiter excludi facile potest, ponēdo q̄ putet inuincibiliter se teneri, nil inter legē & cōsciētīa distinguēdo, sed indistincte. ¶ Quod autem p̄fata cōsciētīa recta sit, inde apparet, quia sequitur ex veris in bona consequētia sic arguēdo. Eī/ quam puto inuincibiliter esse meā/ est per me debitum reddendum: hanc puto inuincibiliter esse meam: igitur per me est illi reddēdum. Cōstat maiorē & minorem veras esse, similiter & cōsequētiam bonā, igitur certum est cōclusionē veram esse, quod p̄tendimus. ¶ Nec valet dicere esse aliā rationē rectā, cui p̄fata operatio difformis est, qd̄ sufficit ad malitīa eius moralē: talis est lex dei, q̄ iubet nō debere vtrū mulieri cō-

misceri extra legē cōingit. Qd̄ em̄ hoc nō valeat, apparet: tū qā in casu lex diuina nō dicitur nec iubet nō esse debitum reddēdū, qā cū oppositū dicitur cōsciētīa inuincibilis p̄fata, quā verā esse cōclusum est: falsa igitur esset lex illa diuina, q̄ oppositū dicitur, qd̄ est absurdū. Tū etiā, qā vel lex diuina vniuersaliter dicitur & iubet/ q̄ nemo vnq̄ nō suam carnaliter cognoscat: vel dicitur/ et iubet, q̄ nemo vnq̄ cognoscat, quā nō suā esse cognouerit. Si p̄mū dicat, lex illa diuina illo modo generaliter sumpta, falsa esset: nā ex ea cū vna vera seq̄ vna falsa/ sic arguendo. Nunq̄ est aliena cognoscēda: sed hec (in casu p̄posito) est aliena, igitur hec in casu nō est a tali cognoscēda. Cōsequens est falsum, cū ostēsum sit supra cōclusionē oppositā esse verā. Cū ergo minor sit vera/ vt cōstat/ restat maiorē esse falsam. Si dicat scdm, sequitur q̄ in casu p̄fata debiti redditio nō est cōtra legē dei recte intellectā, vt patet inuenti: ac p̄inde act⁹ ille in casu nulli recte rationi cōtrarius est, & per cōsequens nullā habet moralē malitīa. ¶ Secūdo ille homo in casu p̄posito, q̄ cōsciētīa illā inuincibilē deponere simpliciter nō potest/ vel saltem nō sine temeritate/ vnū de duob⁹ debet scdm rectā rationē eligere, s. reddere/ vel negare. Nō scdm, qā tūc peccaret cōtra cōsciētīa: igitur p̄mū est illi eligēdū scdm rectā rationē, & ita intētum. Qd̄ iterū inde patet: qā in tali casu vtrū prudēs hoc ip̄m illi cōsuleret, s. vt si cōsciētīa habet inuincibilē, quā deponere sine temeritate nō potest, se illi cōformet: & si ip̄e prudēs sit, hoc ip̄m ip̄emet ex prudētia eligēdum esse cognoscat: & ita redditio debiti in casu prudēter fit, & p̄ cōsequens nō male moraliter. Ac p̄inde nō verificat in casu actū eūdē meritorium esse, & malū moraliter. Quanq̄ esset difficultas de actu cōtra legē factō cōformiter ad cōsciētīa inuincibilē erroneā, quas alias pbauimus possibile esse, & si multi oppositum opinentur. Similiter de actu ex obiecto malo exignorātā/ seu cōsciētīa inuincibilis factō, qd̄ ex obiecto videtur suā habere malitīa, & ex cōformitate ad cōsciētīa inuincibilē suā bonitatē. Verū de his alibi lat⁹ agēdū, cū nostro intēto principali sint peregrina.

¶ Alij vero, vt Caietanus in opusculis, dixerunt non posse eundem actum simul esse meritorium & malum, posse tamen esse bonum

bonum moraliter, & malū ventraliter, qđ, inquit, frequenter accidere, vt quando factū aliqua opera moraliter bona ex suo genere cū aliqua circumstantia moraliter mala, vt si mutuum reddam, non tamē cum debita hilaritate.

¶ Contra hanc sententiam videntur multa militare. Primo moralium philosopho- rum doctrina, qui in sententia tradunt hu- manum actum bonum moraliter / aut sit- diosum non esse, quacūq; sit mala circum- stantia ventus. Quod facile est videre in, Ethico. vbi Aristo, de fortitudine loquēs vera & similitudinaria est, quinq; esse mo- dos fortitudinis similitudinarię. Primus, dum quis subit pericula propter metum. Secundus, dum propter honorem, vel fugiendam vituperationem. Sed primi, inqt, deteriores sunt, qđ non pudore, sed metu du- ctū illud agunt. Nam perfecti recedentes a pugna, verberibus redire cōpellunt. Ter- tius, quia peritiss rerum inuatur fortitudo. Quartus, cum ira fortitudo dicitur. Viden- tur enim fortes, qui per irā / ceu ferę bestię, in percussores feruntur. In quo modo, fate- tur, qđ concitatio seu ira fortes adiuuat, si fa- ciunt propter decus. Non est igitur fortitudo, si dolore / aut ira concitati, in periculū deferuntur, nil preuidentes eorum, quę in- eurrunt: nam sic aliat quoq; fortes essent, cum nec verberibus quidē a pabulo remo- ueri possent. Quintus, neq; fiducia: nam ebriosi tale aliquid faciūt, fidetes em̄ fiunt, cum ebrii sunt; cū vero non sunt ebrii, peri- cula fugiunt. Vere autē fortis est, quę terri- bilia hominibus videntur; & sunt, ea subste- re, quia decoris est ita facere, & turpe nō fa- cere. Similiter in 6. Ethicorū idem in sentē- tia tradit, humanū, scđ actū, virtutis actū nō esse, nec moraliter bonū, si ob aliū finē quē cōp stat, qui decus nō sit. Idē similit̄ tra- dit Seneca ad Lucillum epistola. 81. dicēs. Omnia agēda sunt, vt qđ gratissimū simus. Nostrū em̄ hoc bonū est. Quemadmodū iustitia nō est, vt vulgo credit, ad alios per- tinēs / magna pars eius in se redit. Nemo nō cū alteri prodest, sibi profuit. Nō eo nomi- ne dico, quo. scđ adiuare adiuat, p̄tergere de- fensus: qđ bonū exēplū circuitu ad facien- tē reuertitur: sicut mala exēpla recedunt in- autores, nec vlla miseria contingit his, qui patiuntur iniurias, quas posse fieri faciendo

docuerunt sed quod virtutū omnium p̄ticiū in ipsis est. Nō enim exercētur ad premiū, Recte facti / fecisse merces est. Gratus sum, nō vt alius mihi libentius prestat, priori sit- ritatus exemplo: sed vt re locundissimā / ac pulcherrimā faciam. Gratus sum, nō quia expedit, sed quia inuatur hoc, vt scias ita esse gratū esse nō licebit, nisi videat ingratus. Si reddere beneficium nō aliter qđ per seip- sum inuiri potero, e quo animo ad honē- stum consiliū per mediā infamiam tēdā. Nemo enim mihi plurius estimare videtur virtutē, nemo illi magis esse deuotus, qđ qui boni viri, perdidit famā, ne conscientiam perderet, &c. Itaq; qđ hi philosophi p̄ter- dunt, hoc est, nullum humanū opus bonū moraliter dici posse, nec est bonū virtutis, quod ob alium finē / qđ decus / sit factū, aut aliter qđ prudētia, & recta ratio distauerit. Taliter autē nō fiunt opera, quę sunt mala ventraliter ob finē nō talē, aut cum circumsta- tia deprauate facta. ¶ Facit ad idē Diony- sius. lib. de diuinis nominib;. Bonum est ex integra causa, malum autē vñ defasam, seu ex singulis defectibus. Igitur vbi est ali- qua macula moralis: & nō bonarū circums- tatarum integritas, nō potest actus mora- liter bon⁹ dici, sed simpliciter malus. Qđ etiā Aristo. 2. cōfirmat, dicēs. Bene agere cō- tingit vno modo, male autē multispharā. ¶ Videtur igitur non stare eundem actum bonū moraliter esse, de quali bonitate mor- ales philosophi loquuti sūt, simul & ma- lum ventraliter: quanq; nō puto Galetanum de integra bonitate moralis fuisse loquutū. Multo min⁹ stat actum esse meritorū apud deum simul & malum ventraliter: nā vltra qđ id Parisius damnatum est, facit auctori- tas euangelij Matth. 6. Attendite ne iusta- tam vestram faciatis coram hominibus, vt videamini ab eis: alioqui mercedem nō habebitis. Vnde patet, qđ apponere circun- stantiam vanę glorię / vitiat actum, & ex- cludit mercedem. & ita impedit, ne sit meri- torius. Et iterum ibidem. Nesciat sinistra tua qđ faciat dextera tua. Vbi scđm docto- res per sinistra appetitio laudis, per dexte- rā aut volūtas mādāta seruādi significatur, Et illic docemur act⁹ nostros, debere mun- dos esse ac puros, absq; vilius macule, mix- tione, si velimus eos nobis ad vitam pro- desse. Quod prius dominus Genesis. 3.

significauerat, dicens. Si recte offeris/recte autem non diuidis/peccasti, quiesce. Quod Augustinus extendit ad omnem hominem iusta & recta operantem, non tamen omnes quas debet circumstantias apponentem. Effer tamē difficultas de actu imperato ex duobus actibus elicitis procedente, quorum alter bonus/alter malus sit, an erit simul bonus & malus: cum actus imperatus talis sit, qualis est imperas. Sed de his alibi.

IN QVARTO argumento illud tangebatur. An. s. sit licitum pecuniam alteri dare/vel offerre, vt aliquod op⁹ alioqui honestum faciat, etiam si factum ob illam causam vt uetur. Et habet locum hęc questio non solum de oblatione pecunię vt op⁹ honestū uoluntarium fiat, sed etiam vt quod alioqui necessarium est seu de precepto fiat, ad quod homo erat alias obligatus. Et pro parte negatiua est ratio dubitandi. Primo. Quia vt ibidem arguebatur, offerre pecuniam alteri vt opus peccaminosum aut uisiosum faciat, est eum ad peccandum inducere, & eidem offendiculum ponere, & peccato eius consentire, cum tamen Paul⁹ ad Ro. j. damnet non solum eos, qui mala faciunt, sed qui facientibus consentiunt. ¶ Secundo si pecuniam ob illam causam recipere peccatum est, ergo & pecuniam obeandem causam offerre peccatum erit/ per locum a correlatiuis, quem inter alios tradit philosophus, & rhetori. Nam si uult iuste ac bene agere interest, & alteri parti intererit: quemadmodum Nichomedoni publicanorum princeps arguebat dicens. Si uobis locare turpe non est, nec nobis conducere. ¶ Tertio idem apparet ex. cap. Quam pio. j. q. 2. ubi concluditur, quod omne datum optimum, & omne donum profectum a patre luminum est descendens. Restat ergo qui pro ecclesie susceptione munus acceperit, donum dei, quod a patre luminum descendere debuit vendat, munus autem largiendo emat. Vnde uidetur non solum damnari eos, qui munus recipiunt. sed etiam qui offerunt ob hanc causam, s. vt ecclesiam aliquam habeant. ¶ Nonnulli iuriste super. cap. Dissecto de simonia. ad id respondent, dicentes posse pecuniam alicui offerri, vt ea agat, que sue salutis necessaria sunt, non tamen vt ea agat, que supererogationis sunt quale est religio-

nem ingredi. Nec aliud, vt uidetur, pro crimine assignant, quam quod illa sunt ad salutem hominis necessaria: hec autem non quasi hoc sufficeret/ vt in illis simonia non committatur, in his autem sic: cum necessitas operis/ eius spiritualitatem non tollat. Ideo prefatis non obstantibus uidetur alter sub distinctione respondendum. Quia duobus modis potest aliquis alteri pecuniā aut munus aliquod offerre, vt aliquid operetur. Vno modo per uiam dispositionis, intendens. s. alterum disponere & inelinare, vt opus quod ab offerente pretenditur, agat: qualiter homines alioque duci mollescere, & per preces/ aut obsequium aliquid illis gratum, aut etiam per oblata muneris flecti solent: & hoc modo licitum est aliquid offerre/ promittere & dare in casu. Sic enim deus per promissiones non solum rerum eternarum, sed etiam temporalium solet homines allicere/ & inuitare, vt ea, que debent, agant/ & operentur: quod genus allicendi maxime ualet, vt homines ad bonum excitentur, sicut experientia docet. Nam homines cum in re aliqua, quam summe optant, aliquid prospere ipsis succedere uident, feruentius ad deum recurrunt, & eidem feruentiori conatu seruire proponunt. Sic matres excusant, que datis vel promissis muneribus liberos seu filias inducunt, vt uel religionem ingrediantur, uel matris suis/ uel debent/ obsequantur, uel ut sacramenta frequenter accipiant. Sic etiam sepe legata fiunt, vt legataris aliqua agant, que uel necessaria eis sunt, uel valde salutaria: qualia sunt opera supererogationis, & taliter data, donari dicunt donatione simplicis, quando nec pro opere agendo tanquam preceum ipsius operis datur, nec onus seu obligatio illud agendi ipsi accipienti imponitur.

¶ Secundo modo potest aliquid tale offerri per uiam cause finalis, vt. s. homo promunere consequendo tanquam pro causa finali seu principali ad opus illud faciendum inducatur. vt si sic oblatio fiat. Accipere hoc, vt facias illud: quod datur per uiam contractus innominati, & tunc est distinguendum de opere/ ad quod inductio fit. Quia sunt aliqua opera, que gratis agenda sunt/ ut mutuare, spiritualia dare aut recipere, iustitiam facere, ueritatem deponere, neminem ledere: & pro his & similibus aliquid per uiam

msit h
ita obla
is peninj
+ bonum
pnsfint

2.

viā causę finalis ad scđm dīctū offerre, vt in plurimū peccatū est: sicut & pro eisdem mercedē recipere illicitū est. Dico vt in plurimū/ quia propter salutē ipsi⁹ industi/ aut aliorū, imo ad releuandum corporalē alicuius indigētā licitū est mun⁹ alicui offerre, vt tale quid faciat, siue sit de necessarijs ad salutē, siue nō. Nec hoc est directe, & per se hominē ad peccandū inducere, sed per accidēs: quia aliud est dicere, dabo tibi aliquid vt baptisimū suscipias: aliud vero vt baptisimū pro munere suscipias. Primū in casu est licitū, secundum nunq̄. Alia vero sunt opera, que nō tenetur homo gratis agere. & ad illa nō solum potest homo per munera inuitari per viā donationis, sed pro munere & mercede inducti, & per viā causę finalis & cōtractus: qualia sunt edificare, nūcium deferre, & alia huiusmodi. Vnde fit nō esse distinguendū inter opera, que ad salutē necessaria sunt, & inter opera supererogationis/ quantū ad hoc, quod est aliquem mediante munere ad bona opa inducere. Nā vt dīctū est per viā dispositionis vtrunq̄, per viam autē causę finalis neutrum videtur esse licitū. Qđ autē licitū sit homines ad ea, q̄ illis ad salutē necessaria sunt, pro munere inuitare, patet ex Augustino ad Macedonium. Et habetur, 2. q. 4. capitu. penultimo vbi ait. Debet homo diligere proximum suum sicut seipm, vt quem potuerit hominem beneficentia / consolatione / vel infortatione doctrinę / vel disciplina coercionē adducat ad colendū deū. Idem cōtra Pertilianū scribens significat dicens. Quod autē nobis obsequunt, q̄ res eorum cōcupiscamus & auferamus non recte obsequunt, sed vt inquam catholici fiant, & non solum qđ dicunt sua, sed etiam nostra in pace & charitate possideant. Inde sit, vt possimus aliqua in vxorē ducere, si christiana fiat. 2. q. 6. cap. Gaue. Inde damnatis ad mortē licitum est vitā donare, vt sacramētum fidei suscipiāt. Idem legitur Siluestriū Papam fecisse, qui omnibus, q̄ illo tempore vellent ad fidem cōverti, pecunias & munera offerebat. Nec videtur minus licitū homines ad fidē oblatō munere inuitare, q̄ minis / & terroribus / & oneribus inunctis eos ad eandē trahere hoc autē licitū esse Grego. docet, 2. q. 6. cap. Iam vero. In quo differūt ea, q̄ necessitatis sunt, ab his, que sunt voluntatis: quia ad

prima potest aliquando homo non solum muneribus inuitari, sed minis & terroribus atrahere: ad ea vero, q̄ voluntatis & supererogationis sunt, quę q̄ per minas & terrores atrahere / nō ita licet / sicut precibus & muneribus licitū est, eos ad huiusmodi inuitare.

¶ Nec obstant, q̄ ante oppositū sunt oblecta. Ad primū em̄ dicēdū, qđ nō est illicitū hominē ad aliquod opus, quod in se bonū est, inuitare: esto qđ accidat ipm male fieri ob prauā intētione / aut circūstantiā peroperatē appositam: maxime si ex huiusmodi inuitatione aliqua notabilis vtilitas spūalis / aut corporalis speretur. Quemadmodū licitū est delinquētē corrūpere, etiā si sciat inde ira / aut indignatione ipm, qui corrūpitur cōmouendū, quando tamē eius emenda speratur, vt tradunt doctores cōmuniter. Nec hoc est peccatō ipsius inducti cōsentire, sed potius ipsius / vel aliorū vtilitati prospicere. ¶ Ad scđm dicēdū qđ locus ille correlatus in multis deficit. Nā qđ vīrā turauerit solueri, & postea ea soluit, licite agit, iuxta ca. Debitōriū de iure iū. & cū vīrā rē illicite recipit. Similiter si marit⁹ pōtē votū de cōtinētia per eū emissum, debitū ab vxore exigat, peccat exigēdo, & tamē vxor nō peccat reddēdo. Eodem modo de alijs posset exemplificari.

¶ Ad tertiu ex cap. Quam pio, pro nūc dicēdū illud procedere de munere dato per viā causę finalis, nō per viā dispositionis seu inuitationis, videtur esse, vt etiam ibidem glōsa ait in verbo interuentu. vbi ait: nō illic prohiberi nisi passione: nam & dādo / honorādo / & loquēdo possumus homines blāditi, vt ibidem dicitur. Hęc obiter dixisse sufficiat ad difficultates in rationibus quęstionis supra positas tactas.

¶ Nūc breuiter ad propositā quęstionem, in qua quębatur. An opus aliquod bonū depraueatur per hoc, qđ fit ob pecuniā, seu ob aliud tēporale mīnus. Dicēdum. Si opus tale sit, quod debet gratis fieri, nō dubitū quā depraueatur, si propter pecuniā fiat: modo affectus operātis in ipa pecuniā fiat, modo in alium bonum finem appetitus operantis tendat. Si autem opus tale sit, quod homo nō teneatur gratis facere, tūc si propter pecuniā fiat, non erit illicitū, nisi pecunię appetitus sit immoderatus:

supra
qđ nō teneatur
nisi quis
tūc facere

quis tunc ob depravatā intētionem depras
nabitur opus ex ea factū. Solutio autē ratio
nūm, quę illi factę sunt, sufficienter patet
ex dictis. ¶ Correlarie sequitur, non parū
referre, qualiter homo opus alioqui bonū
facturus oblatū munus accipiat. Nā refert
qualiter illi datum/vel oblatū sit. Si em̄ per
viā dispositionis tantū illi donatū est, nō
video quare nō possit donationē acceptas
re/ & donatū accipere eo modo, quo a donā
te datur: nō quidē in precium seu mercedē
operis, quod facit/aut facturus est, sed quia
alter illi spōte & liberaliter donauerit, etiā
si cum intētionē mouendi hominē ad be
ne agēdum: quo accepto, liberū erit ei ope
rari, & ab operatione abstinere. Si autē per
viā causę finalis pecuniā offeratur / seu de
tur, tūc ob illam causam sicut dari non po
test pro opere alioqui gratis agendo / nisi
vt supra, ita nec p huiusmodi opere potest
sic datum seu oblatum recipi. Secus si detur
pro opere, quod quis nō tenetur gratis ope
rari. ¶ Hinc patet responsio ad principale
q̄stū. An, si sit de necessitate restituendum,
quod ob causam/ seu opus honestū/ & non
necessariū receptū est. Si em̄ libere & spōte
donatū est/ per viā tū dispositionis, sicut ex
illius viā recipi potuit, ita ex eadem poterit
retineri, nec necessario est restituendum. Si
autē per viā causę finalis datum est ad ten
dum dictum, tunc sicut recipi nō potest, ita
nec retineri, quando opus est alioqui gra
tis agendum, Secus etia. ¶ Hinc patet qd
dicendum, si aliquis oblatā pecuniā accipiat
vt vxorē ducat, vt cōtinēter viuat, vt religio
nē ingrediatur, vt clericus fiat, an sic acces
ptum teneatur restituere. Similiter si quis vt
suscipiat onus iustitiā ministrandi/ aliquid
accipiat, vt sententiā iustam pronunciet, vt
in testem productus verum deponat, & ita
de alijs: quos doctores solent communiter
damnare, & ad muneris accepti restitutio
nē obligare, cum tamen distinguendum
sit, vt supra tactum est. ¶ Correlarie sequit
tur non esse simoniam quoties in beneficijs
aut ordinis collatione pecuniā interuenit,
patet, si quis per viā dispositionis spon
te & liberaliter pecuniā prelato donat, hac
s. intentione, vt moueatur ad dignis & ido
neis beneficijs & ordinibus conferēdum, mo
do ipse prelatus pecuniā sponte oblatam
non accipiat tanq̄ causam principalem/ p

qua collationes faciat, sed tanq̄ sponte do
natam. Nam licitum est spōte dare & recipere
aliquid etiam notabilis valoris/ hac intē
tione, vt spiritalia ministrētur, modo non
inde velut ex causa animus ministrātis mo
ueatur, vt colligitur ex. cap. Et si quęstio
nes. de simonia. ¶ Correlarie sequitur per
interuentum pecunię aliquē fieri religio
sum sine simonia / & sine debito restituē
di, vbi pecuniā sit causa sine qua non, mo
do data sit per viā dispositionis, quā pre
latus monasterij/ aut animus ingressuri dis
ponatur, dum tamen absit pactum. Eset ta
men dubium, An interueniente pacto/ talis
ingressus sit semper simoniacus. Vt si sit ca
sus, quo Petrus, qui religionē ingredi appet
tit, est debitis grauatus, & ideo nolunt nisi
solutis prius debitis eum ad monasterium
recipere. An sit licitum sic cum illo pascifi
ci. Ego soluiā tua debita, ne hoc sit tibi im
pedimētum, adiecto pacto de repetendo, si
postea religionē nō ingrediatur. Aut si reli
gionem ingressurus/ videt se indoctum, et
cepit literis prius incumbere ad tempus, q̄
tamen sumptus ad id necessarios nō habet
ego autem videns eius salutarem intētio
nem / do illi sumptus necessarios ad literis
incumbendum, adiecto pacto de repetēdo.
si postea non ingrediatur religionem. An
id fieri licitū possit. Et videtur q̄ nō. Quia
vel datur per viā dispositionis, & hoc
nō: quia ipse Petrus sufficienter disposi
tū est ad religionis ingressum ex parte sua
cum id appetat. Aut datur ob causam tol
ledi impedimētum, ratione cuius Petrus
voluntatem suam adimplere non poterat
& si ob hanc causam pecuniā daretur, lic
ita esset datio, si liberum maneret Petro
ingredi religionem / & non ingredi, quę
libertas illi per pactum interpositum au
ferri videtur: ideo in casu videtur pecu
niā illo modo data/ dari ob ingressum
religionis, & hoc videtur illicitum, tam
ex parte dantis/ q̄ ex parte beneficiū recie
pientis, vt apparet ex. cap. Quam pio. su
pra citato. Ac proinde dare aliquid Petro
religionē ingressuro per viā dispositionis
licitum est, & habet locum, quando Pe
trus alioqui indispositus est ad religionē,
alijs rebus & finibus inten dens. Dare etiā
ad remouendū impedimētum similiter li
citu est, si pactum de iuraudo nō appona
tur Et re

et vch
io nem
ngredi

tur. Et remoto tali impedimēto, tenebit da-
tio, etiā si Petrus postea animū ingrediens-
di religionē mutauerit. Dicitur autē ei aliquid
ad remouendū impedimētum, vt eo remo-
to religionē ingrediatur / tali lege, vt si nō
ingrediatur / datū repetatur, nō est licitū: &
taliter acceptū est restituendū, nō dāt / qui
simoniacē dedit, sed religioni, quā erat ex
pacto ingressurus. Secus si ob inopiā mo-
nasterij ego dem aliquid monasterio ob
causam tradendi Petro religionē ingressu-
ro quē illi fuerit in monasterio necessaria:
nā licite poterit pactum de repetendo appo-
ni, si Petrus religionē nō fuerit ingressus,
eo q̄ tū cessat causa, ob quā erat data pecu-
nia, s. alimētare Petrū in monasterio. &c.

¶ Quid tamē, q̄ sepe legata sūt cū pacto,
si legatarius cōtinēter viuat, si religionē in-
grediatur, si clericus fiat, & tenēt legata: &
taliter accepta / adimpleta conditōne, nec
repetūtur, nec restitui debēt: q̄ quidē legata
sepissime sūt nō solum per viā dispositio-
nis, sed per viā causę finalis: & tamē scđ m.
cap. Quam pio. supra citatū, hęc omnia vt
derētur condemnāda, & taliter accepta resti-
tuēda: cū hęc oia, s. cōtinēter viuere, religio-
nem ingredi, & clericū fieri / inter dei donā
connumerētur, ad quę non est licitum ho-
mines per pecuniā prouocare, vt textus in-
nuat. Dicendum talia excusari, quia vt plu-
rimū legantur / vt legatarius in illo statu
decētus viuat. & ideo modo / vel conditō-
ne nō impleta, repetūtur, quia deficit fina-
lis causa, quā legās pretendebat, s. decētus
legatariū in tali statu sustētari. Scđo possūt
excusari propter necessitatem, aut notabi-
lem utilitatem spūalem ipsius legatarij, de
quo verissimilē & certius est, q̄ in cultu dei
atq; operibus bonis exercebitur in tali po-
situs statu / q̄ alias. ¶ Has & alias plures
difficultates nobis ingerit illud. cap. Quā
pio. 1. q. 2. ratione cuius cōter doctores dā-
nant non solum eos, qui emūt & vendunt
spūalia, sed etiam eos, qui ea non gra-
tis accipiunt, sed pecunia oblata ad ea acci-
piendum inducuntur: cum tamen hi non
videantur spūaliū aliquid vendere / aut
emere. Qui enim accepta pecunia religio-
nem ingrediatur / non alias ingressurus / nō
dicitur proprie vendere religionem nec re-
ligionis ingressum. Sicut nec is, qui pecu-
niā illi offert, vt religiosus fiat, nō proprie

dicitur emere religionem. Nam de oē vert
ditōnis est, vendētem id, quod vendit, ab
te emptor / velle tradere. Qui autē pec-
uniā obtulit Petro vt religiosus fieret, nū-
llā religionē a Petro accipit: nullam etiā Pe-
trus pro pecunia eidem oblata dedit, sed
gratiā a prelato illi factā accepit. Si em̄ pre-
lat acciperet pecuniā vt Petrū ad monaste-
riū admittat, esset illi rei spūalis emptio &
vendidit. Si tamē pecunia de Petro / nō vt ali-
quid spūale gratis det, sed vt illud recipiat,
nō ita proprie est illi emptio & venditio,
sed nec Ch̄us dixit gratis accipite / & gra-
tis date, sed gratis accepistis, gratis date,
vbi prohibuit aliqd p̄ datione rei spūalis
dare, nō prohibuit aliquid pro receptōne
rei spūalis accipere. Si obijcias, q̄ tūc non
peccaret, qui pecuniā prelato offert / vt ab
eo promoueatur, sed solū peccabit promo-
uens. Consequētia nō valet, quia scriptura
nō minus emptores q̄ venditores cōdēna-
t: quales sunt in casu promotus / & pro-
mouēs. In casu aut / is qui ordinē pecunia
per eū accepta accipit, nec ordinem emūt /
nec vedit, quia ordinem non dat / sed acci-
pit, pecuniam etiam non dat, sed accipit.

¶ Preterea si in casu Petrus ob pecuniam
per eū acceptā promotus dicitur veditor,
similiter qui pecuniā eidem ob illā causam
obtulit, diceretur emptor, & cū scriptura
pariter emptores & venditores rerū spūa-
liū cōdēnet, sequitur q̄ sicut semper est il-
licitū vendere, ita semper esset illicitū eme-
re. Consequēs apparet falsum ex dictis. Nā
licitū est nō modo pecunias offerre, etiā cū
tali lege aut cōditōne vt alter baptismū re-
cipiat, sed etiam vt vitā cōsequatur, vt pa-
tet de Iudęis ad mortē cōdēnatis, quibus
eccclesia cōsuevit offerre illis vitam, si tamē
baptizari velint, vt supra tactū est. Quod
argumentū est eum, qui pecunias ob illam
causam offert, non esse emptorem rei spū-
tialis, quem scriptura cōdēnat: & per
consequens nec eum esse venditorē per scri-
pturam cōdēnatum, qui pro pecunia il-
li oblata spūalia ab alto eidem collata
recipit. Sed quoniam hęc alterius negotij
sunt, & ad Codicem de simonia pertinētia,
pro nunc cum his, quę communiter discū-
tur, transeamus.

De rebus ob cau-

sam turpem datis seu promissis.

Receptus **Q**uestio vigesima octaua.

Restat inq

rendum de rebus ob causam turpē datis / seu promissis / atq; re- ceptis. An. s. huius- modi datio aut pro- missio ob illam cau-

sam vitietur, & an q̄ ob eandem causam ac- cepta fuerint, sint obnoxia restitutioni. Et quod ad dattonē attinet, facile potest ex di- ctis cognosci, quando. s. sit huiusmodi da- tio vitiosa / & quando nō. Est enim de cau- sa turpi, ob quā aliquid datur / distinguen- dū. Quis aut est in se turpis. s. ratione obie- ctī / seu ex prohibitione, quia. s. in se prohi- bita est, aut est turpis solum ex circumstan- tia aliqua ipsius op⁹ de prauate, quę tamē ab ipso opere separabilis est. Si primū, tūc nō dubitatur / quin datio deprauetur, si fiat ob causam turpē illo modo. Tum quia da- re aliquid alteri vt op⁹ in se turpē committat est hominē directe ad peccādum inducere qđ apertū est esse contra charitatē ad deū & ad proximū habēdam. Tum, quia dare aliqd ob illam causam est remunerare aliquid, quod nulla remuneratōe nullo precio, nula mercede dignū est, sed vituperio / atq; supplicio. Tum etiam, quia huiusmodi da- tio in casu videtur ex deprauata voluntate procedere, quia. s. ex affectu seu appetitu ta- lis causę pro qua mercedem vult dare. Et tenet verum cōclusio, siue datio huiusmo- di fiat ob causam turpem committendam, siue tam commissam. Si autē opus turpe, ob quod aliquid datur, sit turpe scđo mo- do, iterum distingatur, quia vel id, quod sic datur, datur ob op⁹ ipsius in se / aut ob qualitatē operis. Si primū, licita est datio, dūmodo opus illud nō sit ex his, quę gra- tis agenda sunt. Si scđm. s. si quis alteri ali- quid det, vt opus illud taliter faciat, qual- ter. s. fieri nisi male nō potest: tunc perinde est, ac si datio fieret ob causam per se turpē q̄ omnia cū clara sint, nil op⁹ est per exēpla amplius ea explicare. Est tamen dubiū de promissione modalī & de cōditionali, quā do causa seu cōditio sub qua promissio de

aliquo alioqui honesto sit, an sit licita / & in consciētia adimplenda, posita / vel adimple- ta conditione. De quibus videndum est, & primo de modalī.

De promissione igitur ob causam turpē facta, an licita sit / videtur similiter dicēdū, q̄ nō est licitū promittere aliquid ob cau- sam per se / seu in se turpē, nec ob causam eū circumstantia deprauante factā, si fiat promif- sio propter operis qualitatē, vt de datōne fuit exēplificatū. Potest tamē fieri promif- sio ob causam in se honestam, etiā si per ac- cidēs ex circumstantia eam depruari cōtin- gat. Et in hoc parua est difficultas. Maior autem est de vī talis promissionis, an. s. obli- gatoria sit.

Sit igitur casus, quo quis alteri promit- tit certā pecunię quantitatē ob causam per se turpē, puta vt hominē occidat, vt sarrile- giū faciat, aut aliud cōmittat flagitiū. Eset q̄sito, an talis promissio sit in consciētia obligatoria post causam adimpletam seu subsequutam. Nā in foro iudiciali certum est ex stipulatione turpi nullam oriri obli- gationē. Et dixerūt aliqui q̄ sic, & iudicio meo probabiliter. Quia oīs pmissio / ma- xime si iuramēto sit firmata, q̄ potest sine detrimento salutis adimpleri, est in consi- cientia adimplenda, modo nō sit maioris boni impeditiua: talis est pmissio, de qua in casu. Hęc minor apparet. Quia id, quod in casu pmissum est, est assignatā pecuniā dare, quod in se licitū est, & nō cōtra salutē dantis / nec recipiētis, vt constat. Nā si opus turpe commissum nō sit / nec committen- dam, & illa pecunia detur, licita est talis da- tio. Quod autē subsequatur operis turpis cōmissionē, nō ideo efficitur vitiosa. Opus etiā tā cōmissum & preteritū nō tollit boni- tatē seu licentiā operis subsequētis. **Scđo idē apparet, quia scđm iura cōditio tur- pis habetur pro nō adiecta, vt habetur de cōditionibus appositis. cap. finali. cū etiā turpis cōditio sit de iure impossibilis; con- ditio autē impossibilis etiā a cōtractu reij- citur scđm iura, vt habetur in. cap. ultimo. de pactis. Igitur tenebit in casu pmissio, ac si sine illa cōditioe turpi facta fuisset: sed si sine cōditioe aut causa turpi facta fuisset, esset in cōsciētia obligatiua, igit. **Et cō- firmat. Quia ille qui dotauit ecclesiā, & se- cit eā cōsecrari apposita cōditione, q̄ res ta- lis ecclesję****

Ita ecclesie non essent sub ordinatio episcopi tenetur reddere promissum, non obstante turpitudine conditionis, quae quia mala est & iniusta rejicitur. ¶ Tertio idem apparet exemplo Iudae, qui promisit Thamar ob causam turpem, scilicet ut consentiret se ab eo carnaliter cognosci, vultu hoc dicitur, quae postmodum ut promissum compleret, eidem misisse legitur. Gen. 38. In quo de fidelitate commendatur.

¶ Quicquid sit de harum rationum efficacia, quas habent difficultates, dico sententiam hanc probabiliter esse distinguendo, quemadmodum postea distinguetur. Itaque stando in hac opinione / quando promissio completur, non debet completi ob causam turpem commissam, sed ob fidelitatem ad proximum seruandam; & hoc modo adimpletio promissionis licita est: esto quod promissio facta fuerit turpis / eo quod proximum ad peccandum inducebat. ¶ Et si primo arguas, Turpis promissio non est adimplenda, dicitur in Isidoro, & habetur, 22. q. 4. In male promissis rescinde fidem, in turpi voto muta decretum. Dicendum id procedere de promissione turpi ex obiecto seu re promissa, qualis non est promissio presentis casus: quia licet sit turpitudine in causa, non tamen in eo, quod agendum promittitur post causam subsequendam. ¶ Et si secundo arguas, quod in casu non potest is, qui promisit, promissionem complere nisi ex causa & motu turpi; nam si promissum complet ex vi promissionis, & ipse non nisi ob illam causam turpem promisit ferre illam daturam, igitur non potest promissum complere nisi ob causam illam turpem, & ita sine peccato non potest promissum complere: & per consequens promissio non est obligatoria. Hoc argumento putat Durandus in suo, praefata sententia de falsitate conuincere, sed fallitur ut puto. Vnde dici posset consequenter loquendo, quod quibus in casu causam illam turpem esse completam sit causa sine qua non adimplendi promissum, non tamen est causa finalis, sed impulsiva solum. Nam causa finalis non est, nec esse debet, nisi si fidelitatem seruare, quam in fine seruaret, nisi si promissum compleret ad exemplum Iudae, qui similiter ne de mendatio aut perfidia argueretur, misit quod ob turpem causam se missurum promiserat. Stat enim causam illam turpem fuisse causam finalem promissionis, & quod sit solum impulsiva causa ipsius

adimpletionis. ¶ Si tertio arguas, si licita est promissionis adimpletio, licita igitur fuit licita promissio / & contra: nam licita promissionis videtur ex licentia ipsius adimpletionis pendere. Dicendum verum id esse si cetera essent paria, hoc est quod causa turpis sit causa finalis dationis rei promissae / sicut fuit causa finalis ipsius promissionis. Quod tamen in presenti non oportet: quia quando ille in casu se daturum promittit, ideo finaliter & principaliter promittit, ut opus illud turpe ab altero fiat. Quando autem post causam subsequentam dat quod promissum, ideo dat, ut fidelis sit in promissis, ideo stat quod promissio fuerit turpis & adimpletio licita & debita. Si tamen promississet se illud daturum ob causam illam turpem, ita ut hoc quod dico / ob causam illam turpem / sit determinatio dationis, & simul cum datione sub obiecto cadat promissionis, tunc promissio est turpis / non solum ex causis dictis, sed ex obiecto: quia fit de datione ob turpem causam, & tunc non est adimplenda, sed potest esse eam adimplere. Secus si, ob causam illam / sit determinatio promissionis, & non dationis promissae, & tunc currit quod dictum est.

¶ De promissione autem conditionali, qua aliquid alioqui bonum & honestum promittitur sub conditione inhonesta, an sit vniuersaliter huiusmodi promissio damnanda / sicut damnatur promissio modalis, & an sit obligatoria / adimpleta conditione. Quaeuis videatur eadem quaestio cum precedenti, & quod eodem modo sit respondendum, non tamen omnino ita est. Vnde dicendum breuiter, quod talis promissio conditionalis potest dupliciter fieri. scilicet in odium turpitudinis, quae sub conditione ponitur, aut ex affectu / vel appetitu ipsius conditionis appositae. Exemplum primum. ut si quis sentiens se fragilem / & ad vitia carnis praecliuem, odiat eadem vitia, & promittat, quod si in vitium illud ceciderit, faciat certam peregrinationem, aut certam elemosinam erogabit: tunc promissio est licita & de necessitate in conscientia adimplenda: exemplum secundum ut si quis cupiens cum quadam virgine rem habere promittit se peregrinaturum. scilicet certam elemosinam daturum si res ad vota succedat: tunc promissio est turpis / ex prauo appetitu procedens, & adimpletio similiter erit turpis, si ex simili prauo affectu fiat: erit tamen licita adimpletio & debita / si ex fidelitate seruanda sit.

ant fieri debet/fiat. Excepto si conditio ap-
ponatur tanq̄ causa finalis adimpletionis,
& se teneat ex parte obiecti ipsi promissio-
nis. Vt si taliter promittat, s. Si hæc res pro
voto succedat, promitto me ob eandē cau-
sam aliquid daturū / vel facturū. nā tūc nec
promissio potest licite fieri, nec licite adim-
pleri. Et in hoc idē iudicium est de promissio-
ne modali ob causam turpem facta, & de
conditionali sub conditione inhonesta fa-
cta. ¶ Si obicias, q̄ tūc seq̄ret̄ q̄ votū pere-
grinationis sub cōditōe inhonesta / & ex
eius appetitū facta / esset obligatoria / adim-
pleta conditōe, saltem quando ipsa inho-
nesta conditio nō informet promissam per-
grinationem. Consequens videtur falsum,
quia votum tale est turpe, igitur non
est a deo acceptatum, & per consequens nec
obligatorium. Dicendum concessā conse-
quētia prima, q̄q̄ votum fuit turpe. Distinguo
q̄ deus illud non acceptauerit / vel ad
remunerandum huiusmodi votum turpiter
factum, & fateor non esse sic deo accep-
tum: vel ad promissam honestū ipsi deo
reddendum, & sic nego illud non acceptas-
si a deo. Exemplum huius est clarum de om-
ni voto / & iuramento absolute in peccato
mortali facto / de aliquo honesto opere in
honorem dei agendo: tale enim votū quia
in peccato mortali fit, nō acceptatur a deo
ad remunerandum illud, acceptat tū quo
ad obligationē & debitū illud adimplēdi.
¶ Id vero, quod secundo in questione que-
rebatur, An acceptum ob turpem causam
sit restituendum, ex dictis satis notum esse
arbitror. Nam si ob causam per se turpem
precise aut principaliter sit acceptum, sicut
licite recipi non potuit, ita nec ob eandem
causam retineri, & per consequens restituē-
dum est. Secus si interuenit donatio dantis,
supposito q̄ donare illud potuit: nam tunc
causa donationis recipi & retineri potest. Si
autem illud acceptum est ob causam non
de se / sed solum ex circumstantia turpem,
tunc supposito q̄ tale opus nō esset de his,
que gratis agenda sunt, licite fuit acceptū:
& ita non est de necessitate restituendum.
Sed quia de hoc articulo supra latius dictū
est / quando agebatur de turpi lucro, ideo
nunc super sedendum.

De rebus per tran-

sactionem acceptis.

Cum bec

scriberem, occurrit
casus presentis mate-
rie nō impertinens:
Cum quidā ab alio
iniuriā accepisset, &

cūm a quo acceperat
criminaliter accusasset, amicorū precibus/simul & pecunia interueniente, querelā recessit. De pecunia autē super qua cōueni-
erūt / medietas fuit statim soluta, reliqua
medietas erat ad annū soluenda: Et tēpore
solutionis adueniente, is qui iniuriā passus
fuerat, petijt sibi reliquā medietatē reddi.
Ecōtra vero qui iniuriā intulerat, petijt ab
eodem / vt medietatē, quā acceperat, sibi re-
stitueret. Primus cōventioni inntebatur.
Scd̄s vero obligationi, qua iniuriā pas-
sus, cam gratis remittere tenebatur in foro
cōscientiæ: ac proinde medietatē illi solutam
eum indebite recepisse. Quæsitum est / qd
in conscientia agendum.

¶ Respo. Non est in presentiarum animus
de trāsactione ex pposito loq̄, cū iuridica
sit potius q̄ theologica q̄stio de trāsactio-
nibus. An. iniuriā passus / peccat trāsfigere,
hoc est ab actione iniuriarum aliquo sibi
dato cessare, nisi quantum q̄stio proposita
nūc extigit. Et dicendum, q̄ ante accusatio-
nē positā licita est trāsactio: post accusatio-
nē vero nō ita, saltem vniuersaliter. Discer-
men est, quia ante q̄ causa ad publicā iudis-
cis cognitionē perueniat, nulli fit præiudici-
cū, si partes inter se / componāt. Postea ve-
ro publicę iustitię videretur præiudiciū fie-
ri, cū sit sã iudici acquisitū ius in causa illa
cognoscendī, eandēq̄ sentētiandī. Ideo si-
ne iudicis autoritate trāsactio fieri non de-
beret: quod satis rationale videt̄. Excep-
to, q̄ iura ipsa trāsactionē in quibusdā con-
cedūt, puta in criminibus / seu causis p̄uatis,
nō ita in delictis publicis, vt videri potest
in legibus Hispanorū, parti. 7. titulo de ac-
cusationibus. cū glo. & iuribus ibidem ci-
tatis. Cū igit̄ in presentis casu delictū fuerit
p̄uatū / & non publicū, seq̄tur posse in eo
trāsactionē fieri: maxime si iniuriator p̄ce-
dere actore ventret iure occidēd̄ / mutilan-
dns / flagel-

*Gzella
in Jura
pp̄cani
am Be
missa*

dñs/flagellandus/ aut perpetuo infamãd⁹,
 p qbus poenis redimẽdis licitũ est aliqd da
 re, vt dicitur vbi supra. ¶ Verũ hæc domi
 nis iurãtis relinq̃ndo, duo in casu proposi
 to sunt explicãda. Primũ. An iniuriã pas
 sus teneatur iniuriã acceptã remittere, iux
 ta illud, qđ in ofone dominica quottidie
 perim⁹, dimitte nobis debita nra, sicut &
 nos dimittimus debitoribus nostris. Et
 subtũgitur in euãgelio, Nisi dimiseritis/pa
 ter vester nõ remittet vobis. &c. Et Ecclesia
 stici, 28. Relinq̃ proximo tuo nocenti te, &
 tũc deprecãti tibi, peccata soluẽtur. ¶ Fa
 cit p eodẽ parabolã patrisfamilias, q omne
 qđ seruo suo dimiserat, repetit: eo q suo cõ
 seruo ipse similiter remittere noluerit. Matt.
 18. Vnde & Chřus docēs hãc remissionẽ p
 ximis agẽdã nobis necessariã esse ait. Qua
 mẽsura mẽsi fueritis, remetiet & vobis. Vn
 de Cyprian⁹ cõtra eos, q remittere nolũt p
 ximis suis ait. Excusatio tibi nulla in die iu
 dicij super est, cũ scđm tuã sententiã iudice
 ris, & qđ feceris/ipse patiaris. Facit & bea
 t⁹ Augustin⁹ in Enchirididõ, dicēs. Quo
 gãti peccati sui veniã, & petẽti ex corde nõ
 dimittit, nullõ modo existimet a dño sua
 pctã dimitti, qm̃ mẽtiri veritas nõ põrãdeõ
 sub dit dñs, si autẽ nõ dimiseritis hominib⁹,
 nec pater vester dimittet vobis pctã ve
 stra. Facit & beatus Grego. dicēs. Bonũ qđ
 a deo cõpũcti petimus, hoc ipm̃ pmo pxi
 mis faciamus. Quia propter nõ docuit nos
 dñs prius petere pctõrum remissionẽ, & po
 sterius peccata dimittere alijs, sed simul pe
 tere/ dimitte nobis debita nra, sicut & nos
 dimittim⁹, &c. Facit similiter Chrysosto
 m⁹, dicēs Chřm docuisse, vt prius remitta
 mus debitoribus nostris, et ita dimitti no
 bis debita orem⁹. Et oppositũ agẽtes ait, p
 pria sententiã ipsõrũ cõtẽnari. Pro eodẽ est,
 qđ Chřs tradit Matth. 5. Si offers munus
 tuũ ad altare, & frater tuus habet aliqd ad
 uersus te, vade p̃sus, & recõciliare fratri tuo,
 & tũc veniẽs offeres munus tuum. Ex his
 alijsq; multis possẽt aliqs moueri ad dicen
 dũ iniuriã passũm teneri sub poena peccati
 mortalis illatas sibi iniurias condonare,
 nec posse iniuriantem accusare, nec contra
 eũ procedere. ¶ His tamen non obstantib⁹
 bus aliter sub distinctione respondendum
 est. Aliud enim est offensam & rancorem di
 mittere: aliud damnum, quod quis ex iniu

ria passus est, condonare. Aliud vero actio
 ni contra iniuriantem habitẽ cedere: seu ab
 actione cessare. Et scđm hoc dicendũ, q in
 iuriã passus tenet peccatũ & offensam/ seu
 iniuriã sibi illatã remittere, ex corde omne
 odũ/ irã/ & rancorem aduersus iniuriãtem
 cõceptũ deponendo. Hoc videtur sufficĩ
 ter ex auctoritatibus supra citatis probatũ,
 quẽ omnes de huiusmodi remissione, q
 ex corde fit, coiter intelliguntur: ita vt nec
 cessariũ sit nullam in eo, qui iniuriã pas
 sus est, aduersus iniuriãtem inimicitã retin
 eri. Sic ait Chrysostrõm, locũ supra cita
 tũ exponens. Qui inimicitã in corde et in
 ore seruat, aduersus legẽntẽ. nõ deum orat,
 sed irritat: apud deũ gratiã nõ obtinet, sed
 eternam damnationẽ sibi postulat. Sic etiã
 Bernardus ait. Venia dei peccatori nõ da
 tur, cuius cor rancore inuidiẽ/ aut liuore af
 ficitur. Et addit. Si igitur vis vt tibi a deo
 peccata remittãtur, ois rancor & discordia
 a corde tuo euellatur. Hoc idem significa
 tur Ecclesiastici, 28. Homo homini reser
 uat irã, & a deo q̃rit medelam. Et addit, qđ
 supra citatum fuit. Relinque proximo tuo
 nocenti, & tũc deprecanti tibi peccata sol
 uẽtur. Facit quod ait Cassianus, collatiõẽ
 9. post alia concludēs. Quisquis ergo in se
 delinquẽti fratri nõ ex corde dimiserit, nõ
 indulgentiã, sed condemnationem depre
 catione hac sibi impetrabit. Sic etiam
 Augustinus in Enchirid. de peccatis prox
 mis remittendis loquutus est de prefata re
 missione, quẽ ex corde fit. ¶ Et facit aperta
 ratio pro hac sententiã. Quia vnusquisq;
 tenetur proximũ suum sicut seipm̃ dilige
 re, non solum amicũ, sed etiam inimicũ,
 iuxta Chři p̃ceptũ de charitate datum.
 Audistis quia dictũ est. Diliges proximũ
 tuum / & odio habebis inimicũ tuum.
 Ego autẽ dico vobis, Diligite inimicos ve
 stros. &c. Matth. 5. Igitur necessariũ est ei,
 qui iniuriã passus est, rancorẽ & inimici
 tiã de corde deponat. ¶ Sit secundũ dictũ.
 Quod iniuriã passus, aut aliter lesus nõ
 tenetur iniuriã remittere, damnum, quod
 passus est, condonando. Hoc patet, quia
 vnusquisq; potest iure suam indemnitã
 tem procurare, & damnum, quod iniuste
 passus est, coram iudice petere: nam ad hoc
 statutẽ sunt leges/ tam diuine/ q̃ humane,
 ac deputati iudices, quorum officio com

pellī possint hi, qui damnū intulerunt, si
ue in corpore, siue in honore/ fama/ aut res-
bus quenq̄ damnificauerūt; petere autem
iustitiam nō est iniustum. Antecedens cer-
tum est ex libris Moysi, vbi leges tradite
sunt, de damnis per iudices reparandis. Pa-
tet etiā de legibus tam secularibus/ q̄ cano-
nicis, per quas damnificātes legis satisfācere
compelluntur, iuxta. cap. finale. de iniur-
iis, & damno dato. Si culpa tua damnū
illatū est, iure satisfācere oportet. ¶ Sit ter-
tium dictum. Quod iniuriam passus nō te-
netur de necessitate iniuriam remittere ab
actione iniuriarū cessando, seu actioni ce-
dendo. Id patet. Quia iuste potest cōtra in-
iuriantem corā iudice agere/ nō solum ut si
ibi debita fiat satisfactio, sed etiam ut iniu-
riās condignā penā sustineat. Vtrunq̄ pa-
tet. Prīmū ex. cap. Si illic. 23. q. 4. vbi in sen-
tentia dicitur, liberum esse ei, qui iniuriā
passus est, ignoscere iniurianti/ aut cōtra eū
agere si velit, aut supplicatiōe flexi, ne agat
Vnde colligunt neminē cogi debere ad re-
mittendum iniuriā. Patet etiam ex eo, quod
ait Augustinus in Enchirid, dicens. Et qui
emendat verbere, in quē potestas habetur,
vel coercet aliqua disciplina, & tamē p̄tū
ei, quo ab illo lēsus aut offensus est, dimit-
tit ex corde/ vel orat ut ei dimittatur, nō so-
lum in eo q̄ dimittit ex corde atq̄ orat, ve-
rum etiam in eo q̄ corripit, & aliqua emē-
datori p̄na plectit, elemosynā facit, quia
misericordiā p̄stat. Multa em̄ bona pre-
stantur iniuris, quādo eorum cōsultur uti-
litati, non voluntati. Et habetur. 45. distin.
cap. Et qui emendat. Idem dicitur. 23. q. 5.
de occidendis. vbi in sententia dicitur ius-
te sepe homines perversos occidi posse:
& satius esse eos punire, q̄ parcere. Idem
in sententia ad longū ait Augustinus in ep̄-
stola ad vineētū, qui post alia ait. Non oīs
qui parit/ amicus est: nec omnis qui ver-
berat/ inimicus est. Meliora sunt vulnera. a
mici, q̄ fraudulenta oscula inimici. Meli-
or est cum seueritate diligere, q̄ cum lenitate
decipere. Vtili-
desipienti panis tollitur, q̄
de cibo securus iustitiam negligebat, q̄ esu-
rienti frāgitur, ut iniustitię seduct-
acque-
scat. Ex quibus satis docemur expedire se-
pe iniurias hoc modo non remittere, sed
contra iniuriantes agere & procedere, cū
id ad eorum correctionem/ seu ad aliorum

exemplum nouerimus continere. Dum-
modo agentis intētio non sit contra iniu-
riātem vindictā sumere, & suo appetitui sa-
tisfacere: quia hoc charitati proximi vide-
retur repugnare, sed ex zelo iustitię potest
id per iniuriā passū fieri, sicut ex eodem
potest per iudicem p̄na condigna iniu-
rianti infligi. Sic tenet Tho. 2. 2. q. 108. ar.
1. de vindicta. Et ceteri theologī. Et ita pa-
tet de primo. Ait enim. Est ergo in vindi-
catione considerand⁹ animus vindicātis.
Si enim eius intentio feratur principaliter
in malum illius, de quo vindicta sumitur,
& ibi quiescit, nō est omnino licitū: quia
delectari in malo alterius pertinet ad odiū,
quod charitati repugnat: quia oēs homines
diligere debemus. Nec aliquis excusatur, si
malum intendat illius, qui sibi iuste intulit
malū: sicut nō excusatur aliquis per hoc,
q̄ odit se odietem: nō enim debet homo in
aliū peccare proter hoc, q̄ ille peccauit pri-
us in ipsum: hoc enim est vinci a malo, quod
apostolus prohibet ad ro. 12. dicens. Noli
vinci a malo, sed in bono vince malum. Si
vero intentio vindicantis feratur principa-
liter ad aliquod bonum, ad quod perueni-
tur per penā peccantis, puta ad emen-
dationem peccantis / vel saltem ad cohibitionē
eius/ & quietē aliorum, & ad iustitię conser-
uationem, & dei honorem, potest esse vindi-
catio licita, alijs debitis circumstantijs
seruatis. Hęc ille.

¶ Erat sc̄dm, quod in casu q̄rebatur, An. s.
accepta pro iniuria remittenda, sint de ne-
cessitate restituenda. Et ex p̄missa distin-
ctione patet respōsio. Si enim iniuriam pas-
sus pecuniam pro remittenda iniuria pri-
mo modo. s. ex corde accepisset, non du-
bium quin esset restituenda: cum talis re-
missio venalis non sit, sed potius ex chari-
tate debita: & ipse remittenti potius q̄ iniu-
rianti utilis & necessaria, ut de se patet: ideo
pro tali remissione nil recipere potuit. Si ta-
men loquamur de remissione iniurię alijs
modis facta, cedendo. s. actioni, qua etiam
criminaliter contra iniuriātem agere pote-
rat, nedū ad damni sibi illati refusionē, nō
dubium est iniuriatū posse iuxta quātitatem
dāni, q̄ passus est, ad arbitriū boni viri sa-
tisfactionē recipere: nec receptā tenebit res-
tituere. Id patet. Quia dānicās tenet dāni
sicato satisfācere iure nature/ diuio/ & hūa-

no. Ut etiā apte habet. ca. Si cōstristatus. 90. disti. in textu & glo. Et cap. si illic. 23. q. 4. supra citato. Disco notanter iuxta quantitatē damni, quod passus est, quia si ultra id ipse iniuriam passus aliquid ab iniuriantē exigat, ne cōtra illum criminaliter agat cum possit, illud nec iuste exigi nec recipi, nec ob illam causam retineri potest: cū nō sua, sed respāter sit criminosos publice puniri, ac proinde in casu talis iniuriatus nō qd suum / sed quod alienum est, videretur vendere. Et licet iniuriantī sit licitum pōnam redimere / vt dictum est, iniurato vero illam vendere minime licet, sicut nec liceret iudici. Et si illā ob causā iniuriatus aliquid exigeret & reciperet, forte secūdū iura esset infamis. vt ait glo. cap. Si illic. 23. q. 4.

De rebus per mer- cationem acquisitis.

re terea in

negotiationibus / seu venditionibus / & emptionibus solet aliquando intervenire iniustitia, vnde locū habeat restitutio, sicut

de his aliqua sunt inquirenda, specialiter duo in genere. Primum attinet ad licentiam negotiationis. Secundum vero ad restitutionē lucri inde eueniētis. De primo solet q̄ri. An negotiatio / seu mercatio sit licita. Et pro parte negatiua posset aliquis obijcere factum Christi, qui eiecit de tēplo emētes & vēdentes. Matth. 21. Super quo Chrysostomus ait, Chrs. eieciēs emētes & vēdētes docuit nos mercatores Chrsō placere, nō posse, ideo christiani nō debent esse mercatores. Cōtra psal. 70. dicitur, quia nō cognouit negotiationes / introibo in potētias dñi. Vnde docemur negotiationē impedire ingressum regni cōlorum. Dicuntur autē negotiatores, vt hic exponit Cassiodorus, q̄ villē emunt, vt carū vendāt. Cōtra Tertio, de penitentiā dist. 5. cap. Qualitas. ait Leo papa. Qualitas negotij vel arguit / vel excusat negotiatē. Et seq̄tur, Difficile est in emētes & vēdētes nō internentre peccatū. Vnde argui potest, pccm esse negotia exercere, eo q̄ negotiatores piculo peccādi se exponūt. Quarto eadē, d. ca. Falsas. ait beatus Gre-

go. Ad vetā penitentiā puenire nō possunt, q̄ negotia nō relinquūt. Et ibidē ex Cōcilio Aureliāo dānantur, q̄ ad secularia negotia post actā penitentiā redeūt. **Chrs nō obstatib⁹**, tenendū est oppositū, s. q̄ negotiatio de se nō est illicita, siue loquamur de negotiatione large, vt se ad emptiōes & vēditōes oēs se extēdat: siue stricte, vt illa dicatur negotiatio, q̄ q̄s rē emit, vt eā postmodū carū vēdat. Et pbat cōclusio. Primo ex Au. & habet. d. 88. fornicari semp nō licet / negociari aliquando licet, aliquando nō. An teqm̄ fias cleric⁹ licet, factō clerico nō licet. Iterū Aug. ibidē excusat mercatores / & negotiatores, etiā lucrū ex negotio q̄rētes, q̄ laboris sui mercedē, q̄ digni sūt, q̄rūt iuxta dictū Chrsi. Dign⁹ est mercenari⁹ mercede sua. Cōsonat etiā beatus Cle. qui in epistola sua ait negotia mundana / & secularia opera sibi inuicē exhibeāt vacantes laici, q̄ ecclesiasticis nō deseruiunt. Cōtra idē p̄batur rōne. Quia si dānanda esset negotiatio, aut esset rōe sui: & hoc nō / vt ex dictis cōstat, cum illa iuste possit exerceri, seruata eq̄litate inter p̄cium & mercē. Aut rōe mendaciorum, piuriorum, fraudum, & aliorū peccatorum, q̄ illic solet cōmisceri: & hoc nō, quia illa vitia, vt inq̄t Aug. vitia sunt negotiatio / non negotij. Negotium, inq̄t Aug. nō facit me malum, sed iniquitas mea. &c. Et habetur dist. 88. cap. Quoniā. Alioq̄, vt idem arguit. Similiter essent dānandē oēs artes mechanicę, cum in earum exercitio soleāt similia peccāta commisceri, Aut esset illicita negotiatio rōne lucri, q̄ negotiatores intendunt: & hoc nō, quia iuste potest quis intendere lucrū p̄ eo, q̄ suis laboribus / & expensis / & piculis ad cōtatis seu aliorū vtilitatē agit: tales sunt mercatores, q̄ aliūde merces afferūt / & cōseruāt, vt huic / vel illi resp. subueniāt, & ceteris indigētibus necessaria ministrēt. Quāquidē nulla puincia reb⁹ dicitur, q̄b⁹ indiget, abūdat: nec vn⁹ q̄ se facultates habet, q̄b⁹ possit aliūde de omnibus necessarijs sibi & suis prouidere. Necessē igitur est esse aliquos, qui his rebus operam impendant / & talibus licitum erit lucrum pretendere, modo vltimate finem in lucro non collocent. Cōtra Tertio. Illud non est tanquam illicitum damnandum, sine quo respub. subsistere non potest: talis est negotiatio / seu emptio & venditio. Tolle huma-

CODEX DE RESTITVTIONE.

na commercia, & tñc necesse erit homines aliena rapere, vt sustentari possint, aut certe fame, nuditate, aut alias miserabiliter quã pluris perire. Si dicas negotiationes nõ dñã parũ simpliciter, sed eas, per quas lucrũ q̃ritur. Cõtra hoc procedit ratio supra facta, quẽ tũc amplius cõfirmat. Quia ex quo mercatores resp. seruisunt: si resp. vellet eos conducere & obligare/ vt suis laboribus/ expensis/ & periculis merces aliunde afferant, & pro ciuibus indigentibus easdem conferuent, non dubium rẽpublicam debere illis suum iustum stipendium conferre, & illi possent iuste illud recipere. Cum igitur respublica illis tale stipendium de rebus publicis non assignet, iuste igitur poterunt mercatores id, quod per suum ministerium merentur, ab illis, quibus ministrat & seruisunt, recipere suis mercibus iustum & rationale precium assignando, vnde aliquid lucrentur. ¶ Per hæc patet ad rationes supra factas. Ad Primum dicendum, quod ex facto Christi, quo ementes & vendentes de templo electi, non sequit ipsam emptiõnem in se Christo displicere, sed solum rõe loci, quem suis negotiationib⁹ profanabant. Id patet, quia statim dixit Christus. Nolite domum patris mei facere domũ negotiationis. Ad Chrysostr. & alia, quẽ citata sunt, dicendum quod procedunt de negotiationibus, quẽ cum peccatis, mendacijs & periurijs fiunt, vt patet ex cap. Eijciens. 83. distin. Similiter ex capit. Quid est aliud. vbi ait Cassiodorus, Negotiatores illi abominabiles existimantur, qui iustitiam de minimè considerãtes, per immoderatum pecunię ambitum polluant merces suas/ plus periurijs onerando/ quam precijs. Tales, inquit, eiecit domin⁹ de templo. Et de talibus procedunt capitula, falsas. cum cap. sequenti. de penitentia, distin. 5.

¶ Ad illud, quod in 3. ratione tactum est. scilicet quod qui se exponit periculo peccandi/ peccat. &c. Dicendum quod procedit de periculo obruenti, non de eueniente seu accidente. Discit autẽ periculũ obruens/ quando tale est, quod non est in potestate eius, quod se illi exposuit, illud euitare, ex quo se illi exposuit: aut saltem non sine magna difficultate poterit illud postmodum euitare. Exemplũ patet, vt si quis se p̃ijciat in foueã tẽpore, quo celebraturus est, aut aliud quid facturum, quod

post eius protectionẽ non est in ipsius potestate adimplere. Exemplũ secundũ, vt si quis volens vires suas experiri, nudũ se cum nuda in lecto associat, tentãs an sit potens tẽtationem carnis superare: quod in casu perquam difficile est. Talibus periculis se exponere/ periculi est. Discit autem periculum eueniens/ seu accedens, quod ex quo se illi aliquis exponit, poterit illud non cum notabili difficultate superare/ seu vitare, si vult: qualia sunt mendacia/ periuria, aliaque huiusmodi, quẽ in venditionibus solent interuenire. De quibus ait Augustinus, vt supra inuixi, quod hæc vitia sunt hominis non artis, quẽ sine his vitijs exerceri potest.

QUOTEST tamen negotiatio seu venditio multipliciter vitari. scilicet ex parte rei, quod venditur, scdo ex parte vendētis/ seu negotiãtis. Tertio ex parte eius, cui res venditur. Quarto ex parte loci. Quinto ex parte temporis. Sexto ex parte modi. Septimo ex parte finis. Similiter ex alijs causis/ seu circumstantijs, de quibus breuiter est inquirendũ, & particularia dubia proponenda. ¶ Primo igitur vitia negotiatio/ seu venditio ex parte rei, quẽ venditur. vt si talis sit, quod vendi sine peccato non potest, quod sit dupliciter. Primo, quia venalis non est, vt si sit sacramentum, ordo, beneficiũ ecclesiasticũ, seu aliqd spũale, quorũ venditionẽ cõstat simoniã esse. Similiter iniustitia, testimoniũ, aut etiam quodcunq; opus peccaminosum, quẽ similiter venalia non sunt. Scdo modo vitatur negotiatio, quia eius venditio per leges humanas prohibita est, vt patet de frumentis publici canonis. vt habetur. C. quod res vendi nõ possũt. l. 3. vbi talia vendi sub pena capitis prohibet. Idẽ patet de filio & libero homine, quod vendi nõ possũt: excepto quod pater potest vendere filiũ necessitate famis vt gẽte. l. 1. & 2. C. de patrib⁹ quod filios distraxerũt. Quod quãuis patri concedat, non tamẽ matri: sicut nec marito permittitur vxorẽ vendere, etiam si famis necessitate prematur. Cuius discrimẽ est, quia non ita est vxor in potestate viri, & filius in potestate matris: sicut est filius in potestate patris, vt habetur Codice de patria potestate lege si filius. & partita. quarta. titulo. x. vij. lege. septima. Idem patet de veneno, quod nec per se/ nec alteri rei admixtum/ potest ad humanos vsus prodesse

*ne
tio ex
quib⁹
hibi*

ui

pedesse, sed solū nocere. De quo iure citius dispositum est, q̄ flagitiosę rei, id est, quę nullo modo per additionem alteri rei potest esse utilis vsui hūano/nec ēptio/nec mā datū/nec societas valere potest. vt habet. l. q̄ spē. de contrahenda emptiōe. Idē patet de libello famoso, quia ad nil est utilis, sed perniciosus: & huiusmodi libelli inuentor debet nō diffundere ad alios, sed ipsum destruere, alias gratuitē peccat, vt habetur. s. q. i. per totum. & ita de alijs.

¶ Est tamen dubium de alijs rebus, quib⁹ contingit homines bene & male vti, an sit earum venditio licita: quales sunt ornāmēta quędam, quę solent homines ad lasciuā prouocare, & taxilli, & instrumēta lusoria. Similiter & arma offēsiua. &c. Et ratio dubij est. Quia qui talia vendūt. vidētur cooperari ad peccatum emētū instrumēta iniquitatis illis ministrando. Et Innocen. de sagittarijs. cap. vnico, dicit artem illā mortiferam & odibilem ballistariorū & sagittariorum aduersus catholicos & christiāos exerceri de cętero sub anathemate prohibemus. Quod si ars illa mortifera & odibilis est, & non nisi quia solent homines ballista & sagittis ad malum vti, eadem ratione cętera pręnomīnata dicentur mortifera & odibilia. **¶** Dicendum q̄ in huiusmodi hęc regula videtur tenenda. s. si venditores viderint/aut pręsumperint/ seu pręsumere debeant, q̄ emptores illarum rerū eas emunt ad aliquod facinus seu malum per se vel per alios agendum, peccant, si eas res vendunt cum perinde sit, ac si furioso arma ministrant, & ad fratris peccatū cooperentur. Si tamen emētes sint personę honestę, de quib⁹ vēditor iuste pręsumere nō potest, q̄ res illas velint ad illis abutendū, tunc etiam si postmodum accēdit eos reb⁹ illis abuti, non peccat venditor res illas vendendo. Sic em̄ ait Agustinus ad Publicolam. Absit, vt ea, quę propter bonum ac licitum facimus/aut habem⁹, si aliquod per hoc pręter nostram volūtatē cuiquā malum acciderit/nobis imputet. **Vnde fit, vt qui pfatas res indistincte vēdūt, nil. s. inter ementes distinguēdo/peccāt, nec tales sunt absoluendi, nisi vel officia deponāt, vel debita sollicitudinē qualitatem emētis considerent, vt si meretrix sit, vel famę lęse, & emit fucos, monilia, & alia ornāmēta, Aut**

si puella sit/ seu innupta & seccūda, & emit venenum, vt prole conceptam interimat. Aut si venefica sit, & emit ea, quę ad maleficium perpetrandum conferunt. Aut si lusor sit, & emit chartas, & taxillos: maxime si sit scholasticus/aut ecclesiasticus, aut minorennis, aut mente captus. Aut si furiosus sit, seu vindicatus/ habens inimicos, aut insan⁹, aut temerari⁹, aut cbriosus, & emit arma offēsiua, de quibus verisimile est, q̄ ea emunt ad facinus aliquod perpetrandū. Cum venditor hęc cognouerit, aut rationabiliter pręsumperit, peccabit res huiusmodi vendendo. Secus quādo nullam causam habuerit ad aliquid sinistrum de emētibus pręsumendum: tunc enim non op⁹ est venditorem nimis esse curiosum, sed poterit sine peccato res prefatas vendere. Nec enim facile de aliquo pręsumere debet, quod malus sit. **¶** Et per hęc patet ad rationē dubij, quia tunc dicitur venditor ad emētis peccatum cooperari, quando habita predicta cognitione/ seu rationabili pręsumptione/res prefatas vendit emptori: tunc enim non excusatur venditor sicut nec emptor. Et quamuis non minus cooperetur ad peccatum emētis, qui re illa est abusus, etiā si vendens conditionem emētis ignoret, illa tamen cooperatio est pręter intentum vendentis, & per ignorantiam inuincibilē excusatur. **¶** Ad aliud de sagittarijs ex Innocentio allegatum, dicendum q̄ nō simpliciter condemnatur ars sagittariorum & ballistarum, nisi quando indistincte exercetur ad bonum & malum, specialiter quādo exercetur & arma venduntur aduers⁹ catholicos et christianos in bello iniusto, vt illic significat textus.

SCVNDO modo redditur illicita negotiatio ex parte personę negotiātis. vt si sit clericus, cui negotiari prohibitum est.

Pro quo breuiter notandū negotiationem esse triplicem. Quādam economicam, q̄ fit ad sustentandum se/ & domum suā prout necessitas postulauerit: & talis negotiatio clericis nō est interdicta, sed cōcessa, dicente Paulo ad Timoth. 3. Oportet episcopū suę domui esse bene prepositum, cui conuenit specialem curam suorum gerere, eodem dicente. Qui suorum curam non habet, & maxime domesticorū, crudelis est,

*exopta
person*

& infideli deterior. i. ad Timot. 5. Ac proinde clericis conceditur ea emere, quę domui suę sūt necessaria. Similiter ea, quę de redditibus aut alijs bōis eiusdem supersūt/ vendere, vt necessaria emant. ¶ Alia est negotiatio politica, cuius finis est publicis populi necessitatibus succurrere, & hęc gubernatoribus ciuitatum conuenit/ non clericis, qui a secularibus negotijs debēt esse remoti, iuxta dictum Pauli. 2. ad Timoth. 2. Nemo militans deo implicat se negotijs secularib⁹. Et, 38. distin. decretur de iurisdicōe ep̄s/ sacerdos/ vel diaconus seculares curas assumens. ¶ Alia est negotiatio lucretia, qua, s. quis aliqd emit, vt illud postea carius vendat. Et hoc fit dupliciter. Vno modo si emptor rem, quā emit, aliquo artificio seu industria mutat & meliorat: & sic melioratam postea carius vendit, & hoc non tam negotiatio/ quam artificium dicitur. Et licita est clericis, vt habetur de vita & honest. clericorū. cap. Clerici. Et ex Cōcilio Carthagineñ. Idem patet. & habetur. 91. disti. cap. Clericus. Et in alijs capitulis. Et de consecratione distin. 5. cap. Nunquā. vbi & in multis alijs conceditur clericis, vt de suo artificio hōesto sibi et suis/ & paup̄ib⁹ victū/ & cętera necessaria q̄rere possint, ad exemplum Pauli, qui cum Christi apostol⁹ esset, artem scenophatoriā exercuisse cum Aquila & Priscilla legimus. Actū. 18. Similiter possūt clerici opa ruralia (sine tñ sui officij) clericalis preiudicio) exercere, vt habetur de celebratiōe missarū. Possunt etiam iumenta emere, & nutrire, vt postea ea meliorata carius vendant, saltem ex consuetudine, quę in multis locis seruatur & toleratur: maxime si fœnum aut blada propria habeant, non tamen habent iumenta propria, quę illa comedant. Et potest tanta esse clericis necessitas, quod etiam si fœnum & pp̄ria blada non habeat, possit iumenta emere, vt postmodum meliorata vendant. Alias autem negotiaciones in quibus clericus artificium non apponit, vnde res totum valorem suum/ vel maiorem partem sortiatur, exercere non potest, vt ait Conradus. Verum hęc limitatio non videtur in iure fundata, nec rationale videtur, quod liceat clericis emere ligna/ ferrū, corium, pannum, vti illa suo artificio apposito, mutata vendant: & quod non liceat

eis emere aurū, argētum, sericum, vt ea per eorum artificium variata vendant: etiam si longe maior sit rei valor ex natura sua, quam ex superposito artificio. ¶ Alto modo potest aliquid emi vt carius vendatur absq; aliquo artificio apposito, aut rei melioratione seclusa, quod proprie dicitur negotiatio: et talis negotiatio lucretia est, quę clericis est interdita, vt habet. 38. disti. fornicari. vbi ait Augustinus, Fornicari se per non licet, negotiari aliquando licet, aliquando non licet. Antequā clericus fit/ licet: facto autem clerico nō licet. Hierony. etiam, vt ibidem habetur, ait. Clericum negotiatorem ex paupere diuitem, ex ignobili nobilem factum, tanq̄ pestem fuge. Et Gelasius ibidem cap. Consequēs. sub pena suspensionis iubet clericis, vt a negotiacionibus abstineant. Quā autem hęc sit negotiatio clericis phibita, apparet ex Chrysostomo sic eam exponente Matth. 21. dicente. Quicunq; rem cōparat, non vt integram & immutatam vendat, sed vt materia sit sibi inde aliquid operandi, ille nō est negotiator. Qui vero rem comparat, vt integram & immutatam vendendo lucretur, ille est mercator, qui de templo dei eiecit. ¶ Eset tamen dubium. An illas negotiaciones, quas clerici per seipfos facere non possunt, possint per alios exercere, supposito quod alioqui in se licite sint. Vt si clericus habet pecunias nature & status superfluas/ aut etiam necessarias. An possit eas factori consanguineo/ aut famulo tradere, vt cum illis negotietur, & ipsi clerico aliquid lucretur? Respon. absque disputatione. Tria sunt, propter quę clericis interdicitur negotiatio. Primū, quia finis eius est lucrum temporale, quod clerici contemnere debent: & habentes alimenta, & quibus tegantur, debent esse contenti, vt ait Paulus. i. ad Timoth. Sexto. Vnde & dominus cum terram promissionis inter filios Israel diuideret, sacerdotibus & leuitis terram nullam/ nec possessionem assignauit, sed de decimis & primitijs per laicos illis offerendis, voluit eos viuere. Secundum est. Quia raro huiusmodi negotiaciones sine peccato sunt, vnde & periculosę sunt valde. vt ait Sapient. Ecclesiastici vigesimo septimo. Dices. duę spēs difficiles & periculosę mihi apparuerunt.

Difficile existitur negotians a negligentia, & nō iustificabitur caupo a peccatis labiorum. Hoc ait. Quia negotiatores vt plurimum suę spiritualis salutis sunt negligentes, & mendacia & periuria sepe suis negotiationibus intermiscunt. Et Leo papa, vt supra induxi, ait. Difficile est inter emētes & vendentes non interuenire peccatū. Tertium est. Quia huiusmodi negotia retrahūt hōines a rebus spiritualib⁹, quibus incumbere, clericorum est officium proprium, iuxta Pauli sententiā. Nemo militans deo implicat se negotiis secularibus. Vnde & clerici dicuntur, quod vocabulum / sortem / sonat: quia sunt in sortem domini electi, vt dicitur. 1. 2. q. 1. Inde debent coronam rasam habere, ad significandum, q̄ inter ipsos & deum non debent temporalia interponi, sed potius debent studio literarum incumbere. vt habetur. 1. 6. q. 1.

Hęc tamen nō obstant, quominus possint clerici per alios negotiari. Hoc patet alicur deo per tria, quę prædicta sunt. Quę em̄ primo de lucro dicebatur, non obstat. Quia quamuis non omne lucrum possint clerici appetere, vt si turpe & illicitum sit, possunt tamē multa lucra licita & honesta pretendere & appetere, illa in bonum finē ordinando. & si ratio illa prima valeret, nullum lucrum quamuis hōestū possent clerici procurare, nec per se / nec per alios: quę suppono falsum, vt ex dictis apparet. Secundum non obstat quoniam possit clericus per alios negotiari: nā quomuis peccatū per negotiatorem ipsi negotio committatur, non inde clerico imputantur, si nō ipse, sed alius negotiat, vt satis de se constat. Tertium etiā non obstat, quia ex quo clericus per se negotia non exercet, liber omnino manet, vt possit complete officium ecclesiasticum sibi iniunctum adimplere: ac proinde rōnes præfate non sufficiunt ad dīcendum clericum non posse per alium negotia exercere. **F**acit præterea pro hac sententia. Quia in iure nō est clericis negotiatio interdīcta, nisi personalis, quam si ipsi personaliter exercent, vt habetur. Clemen. 1. de vita & honestate clericorum. vbi prohibetur illis, ne officium tabernarij / aut macellarij personaliter faciant. Nec absque causa dicitur personaliter, nempe vt intelligamus id clericis per alios facere minime prohiberi. **F**acit ad

idem cap. Significante, de appella. vbi dicitur, q̄ canonici habebant stallos, in quibus carnes incidebantur. Quanquam hoc potius facit ad dīcendum clericos posse loca & instrumenta tabernę / aut macelli locare, vt ibidem talia per alios exercentur officia. Directius facit Clemen. 1. de statu monachorum. §. Porro. vbi dicitur, q̄ monachi, quib⁹ per se venari prohibitum est, possunt tamē id per alios facere. Et ita vt fertur multa sūt monasteria, & ecclesię, quę de suorum reddituum prouentibus, ea quę supersunt mercatoribus tradunt, vt negotiantes illis cum certo vel cum incerto lucro respondeant.

Nota tamen, q̄ si clerici, quibus negotia aliqua prohibentur, illa exercent, peccat mortaliter, saltem si publice & personaliter.

Quod ex pœna illis apposta apparet. Nā de illis dicitur, q̄ nisi abstineant, excommunicentur / aut suspendantur. Quę pœnę nō nisi pro mortali solent & debent infligi. Extra, ne clerici, vel monachi. & procedit hoc de clericis in sacris: nam si in minoribus sint, non peccat mortaliter illa exercentes, vt multi sentiunt, qui de his benignius interpretantur iura. De alijs pœnis. vide Clemen. 1. de vita & honestate. & doctores ibidem.

UERTIO redditur illicita præfata negotiatio seu venditio ex parte emētis, vt si quis vendat res aliquas (alioq̄ venales) illis personis, quas scit vel verissimiliter consicit rebus illis ad peccatum abuturas, vt patet ex supra dictis in primo modo, quo venditionem vitari dixim⁹. Idem potest dici de his, qui cibos vendūt in quadragesima, aut diebus ieiunij his personis, quas sciunt, vel verissimiliter presumūt, q̄ cibos volūt ad ieiunium violandum, vbi nulla appareat causa eos ab obligatione ieiunandi excusans, vt alias in Codice de ieiunio discussimus. Idē etiā dicendū de his, q̄ vinū vendūt his, quos sciūt facile inebriari. Idē dicendū de Christianis, q̄ vendūt ramos Iudeis volentib⁹ suū festū tabernaculorū celebrare. Et de his, q̄ vendūt eis dē agnū / seu arctē ad festa seu præcepta ceremonialia legis veteris celebranda. Similiter idē dicendū de christianis, qui vendūt sarracenis arma, ferrum, galeas, naues, lignamina p̄ nauibus, vel galleis edificandis, equos, vestimenta, aut etiā quęcunq̄ mercimonia,

neg. ck
vbi p
alios.

no est hinc
vendere

vt patet extra. de Iudeis, & sarracenis. Et ex
 extrauagan. Nicolai quarti, quę incipit.
 Olim tam in generali. Et ex alia Clemen-
 tis, quę incipit, Multa. Et ex passu pape, q
 fit annuatim in cena domini. Colligitur
 illa omnia, quę dicta sunt, non posse sarrac-
 enis vendi: tunc maxime, quando ea emū-
 tur ad expugnandum christianos, etiam si
 non hac intentione a christianis vendantur,
 satis est q vendentes sciant talia posse Sar-
 racenis deseruire ad christianos impugnā-
 dum, vt innuitur capit. Significauit. de iu-
 deis & sarracenis. Venetii tamen dicuntur ha-
 bere dispensationem, vt eis liceat vendere
Sarracenis alia ab armis, ferro, nauibus, &
lignaminibus, vt ait Conradus .q. 51. Si
militer vendere vasa sacra in eadem forma
laicis illicitū est: quāquā fracta / aut forma
mutata illis vendi possunt. Similiter res pu-
illi ipsi tutori vendi non possunt. Veditio
etiam redditur illicita, si res vendatur excō-
municato, eo q non est licitum cum eo cō-
municare, exceptis casibus, qui cōmūiter
excipiuntur, de quo alias.

QUARTO redditur vitiosa vē-
 ditio / seu negotiatio ex parte
 loci, vt si in loco sacro / puta in
 ecclesia aut cœmeterio huius
 modi negotiatiōes prophanę fiant, vt pa-
 tet Matthei. 21. Christus eiecit de templo
 euentes & vendentes. Quod autem non
 ideo eos eiecit / quia cum mēdacis & per-
 iurjs illa in templo exercebant / vt aliqui
 dicūt, apparet ex dictis ipsius Christi, qui
 statim causam adiungens, ait. Nolite face-
 re domum patris mei domum negotiatio-
 nis. Vbi solum videtur respectum habuisse
 ad locum deo sacratum. Idem habetur
 de immunitate ecclesiarum. li. 6. cap. De-
 cet domū dei. vbi iubetur, vt cessent nego-
 tiationes in ecclesijs, & earum cœmeterijs,
 & præcipue nūdiarum / ac fori cuiuscūq;
 tumultus. &c. Nec solum peccāt, q negotia
 in ecclesia exercent, sed hi, qui ea illic exer-
 ceri faciunt, aut etiam permittunt, quibus
 id prohibere ex officio incumbit: quia er-
 ror, cui non resistitur, approbatur. 83. dist.
 cap. Error. Nec refert qua intentione talia
 negotia illic fiant. scilicet causa lucri / aut causa
 pietatis / seu deuotionis. Tum, quia in dic-
 tis textibus non animus, sed opus ipm il-
 lic factū prohibetur. Tum, quia bonitas in

tentionis non tollit electiōis malitiā, vt su-
 pra tangebam. Tum deniq; quia bonum
 est ex integra causa, malū autē multipharia.
 Itaq; circumstantia loci sufficit opus ipsum
 vitare, quod alioqui rōe sui / similiter & ra-
 tione finis licitum esset. ¶ Vnde inferitur
 contra Catetanum in opusculis / circumstā-
 tiam loci inducere nouam culpam, etiam
 si opus in loco fiat eo tempore, quo nō est
 impeditiuum officiorum ecclesiasticorū,
 de quo alibi Codice de cōfessione nō nihil
 tetigimus. Id patet ex modo dictis. Nam
 vendere res aliquas venales propter bonū
 finem, &c. licitum est: quę tamē, si in eccle-
 sia vendantur, peccatum est, etiam extra tē-
 pus talium officiorum. Nā causa per Chri-
 stum assignata quare emētes de templo eijs-
 ceret, non erat / præfata officia impediri, sed
 domum dei domum negotiationis facere:
 quę causa locum habet, quocūq; tēpore ne-
 gotia in ecclesia fiāt, siue diuina officia im-
 pediantur, siue non. Vnde rursus fit, vt qui
in ecclesia cōtra deum peccat, duplici pec-
cato peccet. scilicet ratione obiecti, & ratione lo-
ci: cū non minus prophanetur domus dei
per opera alioqui peccaminosa, quam per a-
venditionem alioqui licitam. Nec ad id ne-
cessarium est, ipsum peccantem / seu vēden-
tem habere locū sacrum p obiecto / quan-
do peccat aut vēdit: satis est, q si aduertat,
facile scire poterit, locū sacrum esse: in quo
illa cōmittit. ¶ Esset dubiū. Qualis sit illa
negotiatio, q in loco sacro fieri phibetur.
Nā potest ea dupliciter fieri. Vno modo te-
nendo in loco sacro res ipsas, q vēdūtur &
emūtur. Alio modo solū verbis aut scri-
pturis / contrahendo / seu cōueniēdo: res ta-
men, q vendunt, alibi tenēdo. Et dicit Cōr-
radus vbi supra, q intelligitur præfata pro-
hibitiō de negotiatiōe prima, nō de scda.
Pro quo videt facere, quia illi, quos Chri-
stus de tēplo eiecit, in tēplo tenebant ea, q
vendebāt. Similiter & mensas, de quibus ait
Matth. q mēsas nummulariorum euertit:
Videtur tamē, q etiā si in ecclesia res, q ven-
dunt, non teneantur: negotiationes tamen
ibidē factas culpa non carere. Tum, qā ne-
gotiatio nō rei detētionē, sed rei cōuentio-
nē & contractum significat. Tum, qā sacer
locus nō per rē illic positā pphanat, sed per
negotiationes illic factas: quandoquidem
non rei, sed negotiatiōi solēt mendacia &
 peccata

Q. 51. In
 A. 1. 1. 1.
 1. 1. 1.

1. 1. 1.
 1. 1. 1.

1. 1. 1.

peccata cōmisceri. Tum etiam, quia domus dei & fontis, non tam venales res, quā ipse negotiatioes, quę illic fiunt, discōveniunt: ipsa enim negotiatio est, quę homines ab oratioe & cultu deo in ecclesia exhibendo distrahit, non res ipsa. Adde q̄ cap. Decet, supra citato simpliciter prohibetur negotiatioes in ecclesia fieri, quamuis precipue nundinarum, & censualium fori tinnitū.

¶ Unde fit, vt reprehensibilitate non careat, quod patim videmus intra ecclesias per mercatores & negotiatioes fieri, qui cum ad deum colendum, & suę salutis spirituali p̄videndum ad ecclesiam deberent cōuenire, ad negotia potius tractanda secularia cōueniunt, & illic suas negotiatioes exercēt, sua mendacia & perturia non minus, quā si in platea ea exercerent, commiscunt. Idē videtur iudicium de eo, quod soliti sunt canonici & viri ecclesiastici in sua ecclesia facere tēpore, quo de reddituum suorum venditione tractare solent, qui diē designāt, in quo emptores, qui vulgo arrendadores dicuntur, in ecclesia conueniant, vbi ipsi clerici astante tabellione / suos redditus vendunt & reuendunt, & non sine clamore sepe & sepe repetito, precū per emptores augeri faciunt. In quo dupliciter peccat, & q̄a in loco sacro, & q̄a p̄ ecclesiasticas p̄sonas hec fiūt. Sed vtinā hec sola essent, q̄ per platos perpetrā in ecclesijs fieri tolerantur.

QUINTO reddit negotiatio vitiosa ex parte temporis. Vt si mercatores negotiatioes in diebus festiuis, de quibus in lege dei, Exo di. 20. dicitur. Omne opus seruile nō facietis in eo. Et extra. de ferijs. Idem iubet obseruandum non tantum in diebus dominicis, quę sabbato successerunt, sed etiā in quibuscunq̄ alijs diebus festiuis ab ecclesia institutis. Et procedit hoc, excepto nisi lex de aliqua festiuitate obseruanda sit abrogata: nam potest per contrariam consuetudinē abrogari, siue sit abrogata quō ad hoc, quod est seruilia opera in ea non facere: siue etiam quō ad hoc, quod est rem diuinam in ea audiri: quorum alterum cōstat ab altero diuersum esse. Inde, vt inquit Palude in suo. 4. fit, vt licitū sit in nundinationibus / auditis diuinis negotiari, quandoquidem hoc habet cōmuniū hominum consuetudo, siue dominica sit, siue alia festiuitas:

quę consuetudo est per prelatos cognita, & per eosdem tolerata: & tunc humana constitutio de festiuitate seruanda in parte est abrogata / in parte non. Vbi tamen in toto esset abrogata, liceret negotia etiam diuinis non auditis exercere. Quod enim consuetudo sufficiat huiusmodi festiuitatibus derogare / seu eas tollere, cōstat: quia non sunt nisi humano iure institutę: sius autem humanum per consuetudinē oppositam potest abrogari, vt habetur in decreto distinctio. 4. In eo enim quod est consuetudo tolerata, rationabiliter presumitur Pontifices eam scire, & in eadem consentire. ¶ Unde fit contra Henricum Gandauens. in fine primi. Quod lib. non solum alijs diebus festiuis, sed etiam in dominicis posse negotia exerceri, saltē post audita diuina, vbi talis vigeat consuetudo: quia seruare dominicam hoc vel illo modo non diuini, sed humani iuris esse constat. ¶ Sequitur etiam contra Innocen. & contra Conradum. questio. 5. l. impertinens esse quale fuerit consuetudinis institū, rōnabile, san. vitiosū. Quāuis em̄ primi, q̄ festū violare cōperūt, peccauerint: nō tamen inde fit vt successores, q̄ cōsuetudinē iā diu introductā reperiūt, eā obseruantes peccent. ¶ Qd̄ si obijcias. Quia vel pōtiffices consenserunt in violatione festorum per primos violatores facta, vel nō. Si p̄mū, igitur p̄mi nō peccauerūt sicut nec successores. Si scdm, igitur lex manet in suo vigore, & si violata nō fuisset: & ita nō min⁹ peccāt successores, q̄m p̄mi violatores. Et ita videt, q̄ si cōsuetudinis institū fuit vitiosū, quod successores consuetudinē sequētes, nō excusant. ¶ Cōfirmat, q̄a non min⁹ peccauit secundus violator / quā prim⁹: nec tertius q̄m secund⁹, & sic consequent. igitur si institū fuit vitiosū, igitur & cōtinuatio. Antecedēs patet, q̄a alias sola vnus hōis violatio sufficeret excusare oēs successores legē sibi violantes. ¶ Respō. necessariū esse assignare tēp⁹ aliqd̄ extra qd̄ p̄mū fuit legē violare, & ultra illud p̄mū nō fuit, etiā si in particulari illud determinare nō sufficim⁹. Interim tamen q̄ lex per hōines. superiore ignorante / violatur, peccatū est legem violare: post q̄m autē ad notitiā legislatoris violandi cōsuetudo peruenerit, non statim quod legislator agnoscat, culpa violationis purgatur:

Handwritten marginal note in the top left corner.

Handwritten marginal note in the middle left margin.

Handwritten marginal note in the bottom left margin.

Handwritten marginal note in the bottom right margin.

sed si eo sciente per aliquod tempus viola-
tur; & cum prohibere seu pūtre id possit/
non punit, sed potius dissimulat/ aut volun-
tarie tolerat, ex tūc lex suam vim videtur
amittere per tacitam prelati dispensationē,
& ita successores erunt ex tunc a culpa libe-
ri. Sed quoniam de his nōnihil diximus Co-
dice de Testimo, vide ibi. ¶ Correlariē seq-
uitur, sicut per consuetudinem potest lex de-
ferendo abrogari, ita & per eandem cons-
uetudinem annullatur pœna excommu-
nicationis etiam latē sententię contra vio-
latores inflata. Cuius ratio est manifesta:
quia excommunicatiōem nemo potest ve-
re incurrere/ specialiter si sit a iure/ nisi pro-
pter peccatum mortale. Si igitur legis vio-
latio per consuetudinē caret culpa morta-
li, vt ex dictis apparet, sequitur tunc præfa-
tam pœnam contra huiusmodi violatores
locum non habere. ¶ Nota tamen hec, q̄
dicta sunt, de non negotiādo in diebus fes-
tiuis suam habere limitatiōem/ præter cō-
suetudinē. s. si necessitas publica/ vel priua-
ta oppositum postulet. Inde enim qui vi-
sualia in festis vendunt/ etiam ante diuino-
rum auditōnē/ excusantur. Similiter phar-
macopolę, qui medicinas vēdunt sicut &
multa alia opera seruilia possunt ob necē-
sitate aliquam in diebus illis fieri. Simi-
liter idem excusari solet, si ob pietatem aut
notabilem vtilitatem fiat: maxime si con-
temptus absit, & non id propter lucrum
principaliter fiat. In quibus non oportet
confessores magnos pœnitentibus scrupu-
los ingerere. Sed de his vide summistas.

SEXTO redditur illicita nego-
tiatio ex modo, idque multis
modis, vt si mendacia, perfurtia,
aut nepeccata commisceantur,
sicut a negotiatoribus solent commisceri:
quę quidem vt supra ex Augustino indu-
ximus, potius sunt vitia negotiantis/ quā
negotij. Et perfurtia quę commisceantur vt
in implurimum sunt mortalia, si .s. scēter
& deliberate fiant: mendacia vero simpli-
cia aliquando sunt mortalia, vt si in dam-
num ementium interponantur, s. ad rem
plus iusto vendendū. Aliquando vero sūt
venialia, vt si officiosa sint, & a vendente in-
terposita, vt suam pœuret indemnitate:
quia alioqui forte non iustum precium,
sed diminutū pro sua merce illi traderet.

¶ Deinde redditur negotiatio illicita. Si
extraneis pluris vendantur res, quam na-
turalibus: contra illud, quod in Concilio
Albanen. decretum est. Presbyteri plebes
suas moneant, vt hospitales sint, & non ca-
rius vendant transeuntibus, quam merca-
toribus vēdere possint. Sed hoc intelligit.
Si excedant latitudinem iusti precij: alioq̄
intra latitudinem huiusmodi nisi inconue-
nit carius rem vendere extraneis/ quam na-
turalibus. Deinde et res ad terminum carius
venditur quam in promptu ob solam so-
lutionis dilationem, quia tunc esset vsura.
Secus si ob interesse damni emergētis, aut
lucri cessantis. De quibus inferius. ¶ Deinde
de ex monopolio, vt si quis contendat sibi
sollicitere certas metes vendere, Aut si cer-
ti mercatores inter se conueniant de nō vē-
dendo merces certas infra tale precij. Aut
q̄ non emant merces vltra tale precium.
Aut si artifices inter se conueniant, vt op̄,
quod vnus eorum coeperit, per alium con-
tinuari/ aut finire non possit: qualiter chi-
rurgi solent inter se non sine vulneratorij
magno periculo conuenire, Aut si quis ali-
quam artem/ aut medicinam alicuius mor-
bi curatiuam sciunt, inter se conueniunt,
vt eā non nisi filijs aut nepotibus doceant.
Hęc & alia huiusmodi monopolia cōstat
esse iniqua & reip. p̄niciofa. Tum, quia ciues
mētib; illis indigentes, cogentur eas
ab illo vnicō seu pluribus, qui inter se con-
uenerunt, emere, & compellerentur redde-
re precij, quod monopolio postulauerint,
quantūvis sit immoderatum, cum mercib;
illis summe indigeant: & ita est in præiudi-
cium ipsorū ementium, & reb; illis indig-
entium, qui monopolio secluso, res illas
p̄ lōge minori precio venales reperissent.
tum etiam, quia huiusmodi monopolium
de se est impeditiuum, ne alij multi benefi-
cium indigentibus faciant. Nam si passim
omnibus liceret sine illis pactis merces il-
las vendere, multi eorum pietate erga in-
digentes moti, eas illis vel donarent, vel p̄
paruo precio venderent. quę tamen benefi-
cia per huiusmodi monopolia impediun-
tur, contra illud Prouer.,. Noli prohibere
bene facere, eum qui potest: sed si vales, spe-
se benefac. Tum etiā, quia huiusmodi mo-
nopolia tāquam perniciofa per leges pro-
hibentur & puniuntur, vt patet. C. de monō-
polijs

polijs vbi graues & diuersę pœnę contra monopolos institutę sunt, ex qb⁹ facile est cõscere pctm̄ esse mortale huiusmodi monopolia facere. ¶ Procedūt autem hęc specialiter de his, q̄ propria autoritate monopolium exercent, secus de his, qui ad id publicam habent auctoritatem/vel a rep. vel a principe. Hanc tamen auctoritatem nemini preberē debent, nisi duobus concurrētib⁹. s. si publica necessitas/aut vtilitas postulauerit, & precium iustū rebus per tales monopolos vendēdis taxetur. De publica necessitate exemplum est clarum. vt si in ciuitate aliqua defint, qui velint merces, quib⁹ ciuitas indiget, aliunde ad ciuitatem portare: forte quia cum multo labore/periculo/& expensis sunt deportandę. Aut si defint, qui officium certas merces vendendi suscipiant, aut hospites & aduenas ad suam domum admittāt, nisi illis solis hoc privilegium concedatur, vt talia vendere, & talia officia exercere ipsi soli in ciuitate possint: tūc ob necessitatem poterit ciuitas hoc illis cõcedere, sicut passim videmus. De vtilitate etiam est clarū exemplū de his, qui expēsis suis libros impm̄ faciūt, quibus priuilegiū concedi solet, vt nemo eosdem libros infra certū tempus valeat imprimere contra uoluntatē eorum, qui primo eos impresserūt. Hoc enim in publicam vtilitatem redundare cõstat, vt per hoc viri docti auctoritati impressioni operam dare: quatenus eorum doctrina multis valeat communicari. Ac proinde non videtur damnandum, si princeps aliquibus artificibus seu mercatoribus hoc priuilegium pro certa pecunie tūma ipsi principi conferenda/concedat, vt illi soli certas merces in suo regno valeant vendere vbi velint, taxato prius iusto & moderato precio: maxime si merces tales sint, quę ad hominum vitam minime sint necessarię. Id enim excusatur in principe, si ipse in notabili necessitate sit constitutus, quia tunc publica necessitas excusat factū. Excusatur etiam in mercatore ad id priuilegiato ex auctoritate publica, qua monopolium exercet. In alijs tamen mercibus, quib⁹ vt plurimum homines indigere solent, tale priuilegiū mercatoribus concedere/& concesso vti, non ita videtur excusabile, etiam si precium moderatū prefatis mercibus designetur, Quia quomodo per hu-

iusmodi p̄cis taxationē carissima alioq̄ indubita cēda impediatur: aliud tamen inconueniens supra adductū non tollitur, quia, si impediuntur multi a beneficio multiplici, q̄ indigentibus facerent. Merces etiā pro minori precio venderētur, si inūlti essent mercatores, q̄ libere vendere possent. Et multo melius rebus publicis de necessarijs mercibus prouideretur: cum vbiq̄ esset, qui talia venderent: & tamen si vni/ aut paucis id licitū esset, venderent vbi vellet: vbi autem nolent, penuriā magnā homines paterētur.

EPTIMO redditur vitio

sa negotiatio ex parte finis, vt si nō ad debitū finē ordinē,

qui est necessitas vel vtilitas: ob id em̄ mercationes

fieri debent, quia. s. vel necessariū est ad publicas seu priuatas indigentias releuandū, vel saltē vtile. Qui igitur ob lucrū principaliter negotiatur, in lucro ipso finē suū vltimo collocātes/peccāt, tāquā q̄ reb⁹, quib⁹ vtedū est, fruuntur: maxime si eorum intentio sit lucra sine termino accumulare. Quamuis em̄ licitū sit diuicias plurimas a deo datas/aut iuste acquisitas possidere, non tamē ita sunt appetendę, ac si per se, & secūdū se expectabiles essent, cū non nisi ob aliud expectandę sint, vt tradit Aristot. Ethic. & docet Psalmista, dicens. Diuitię si affluant, nolite cor apponere. Propter necessitatē igitur & vtilitatem sui & suorum licitū est lucrū ex negotiatione q̄rere, & appetere, similiter & thesaurizare, vt ait Paul⁹. 2. ad Cor. 12. parētes debēt thesaurizare filijs. Vnde si quōs dixerit esse licitum negotiari propter lucrum, non est simpliciter condēnandus, cum ipsum lucrū intentū possit in aliū meliorem finem ordinari. puta ad necessitatē vel vtilitatem publicam aut priuatam.

¶ De iusto rerum venalium precio. Quęstio trigesima prima.

¶ **Incadid**

quod principaliter in iedim⁹, redeam⁹. An s. lucrū seu res p̄ contractū p̄tionis seu negotiatiōis acq̄situm sit restituenđū, & quādo.

Ad q̄ illud in primis supponam⁹ in hu

neg. illi
ritu.
p̄ finē

W

hinc. de p̄ncipe q̄a q̄m n̄m
debu. q̄ finē n̄m q̄ vendebat debuit
ad p̄ncipem n̄m q̄ h̄m n̄m

gambitus
p. mda ip
curia
ribus.

iusmodi cōtractu vt iustū sit, debere seruari equalitatē inter p̄ctum & mercē: q̄ equalitas est sedes seu fundamentum iustitię cōmutatiuę in huiusmodi cōtractibus seruandę. Huius rō de se satis clara esse videtur, q̄ vt tradit Arist. i. politicorū. ēptio & venditio videntur esse introducta p̄ cōi vtilitate vtriusq̄, dum. s. vnus indiget re alterius, & e cōuerso. Q̄d autem p̄ cōi vtilitate indutū est, nō debet esse magis in grauamē vnus quā alter: q̄liter esset, si precū excederet valorē mercis, aut e cōtra. Ac p̄inde necesse est ad iusticiā cōtractus p̄fatā ēq̄litate seruari, qua non seruata, cōtractus remanebit iniustus: cū alter eorum plus debito recipiat, alter vero minus. Et inde aptum est in casu, quo p̄fata ēq̄litas non seruatur, excessum esse restituendū, ita vt res ad ēq̄litate reducatur. ¶ Sed quoniam hoc fūdamētum & si certissimū sit, minime sufficit ad de singulis cōtractibus in particulari iudicandū iusti sint nec ne, nisi rerum, q̄ venduntur, p̄ctū iustū agnoscat, ideo q̄rendum primo est, quomodo cognoscatur rei p̄ctum iustum. Et vt ex pluribus doctoribus colligitur, hoc in summa videtur multis esse tenēdū. Primo si autoritate publica principis vel cōitatis/ seu alterius vicem eius tenētis, sit taxatum rebus venalibus p̄ctum, illud est reputandum iustum p̄ctum. Sed o in defectum huiusmodi taxationis cōi cursus seu estimatiōi videt esse standum, ita vt illud sit rerum, q̄ venduntur iustum p̄ctum, q̄ scdm̄ cōem cursum seu consuetudinē pro rebus illis tradit & recipi solet. Tertio, ubi nec lex precij determinatiua sit, nec cōis consuetudo, eo q̄ forte tales merces non sunt illic assuetę vendi, sed de nouo aliunde portantur, tūc multa essent consideranda ad assignandum iustum p̄ctum illarum mercium: quorum aliqua se tenent ex parte vendentis, quedā ex parte emētis, alia vero ex parte ipsarum mercium. Ex parte q̄dem vendentium cōsideranda sūt expēse, labores, cura, industria et p̄cula, qb̄ tales mercatores se & merces suas exposuerūt / in res illas de loco in locū trāsportādo, aut etiā seruādo. Ex parte emētium cōsideratur idigētia, q̄ reb̄ illis indiget, paucitas aut multitudo emētū, complacebilitas seu appreciatio ipsarum rerum, Similit̄ & vtilitas ex mercib̄ ip̄is emētib̄

enētura. Ex parte deniq̄ mercium cōsiderant raritas aut abundantia ipsarum, fertilitas seu sterilitas earundem, seu commoditas, quam possidentibus tradere possunt. Similiter & earundem melioratio / seu deterioratio, & alia huiusmodi. Quibus omnibus recte p̄pensis, poterit prudens mercator merces suas vēdere, petēdo id, q̄ illi cōsiterāt, & ultra aliq̄d lucrum vnde valeant cōpetēs s̄spēdium p̄ laboribus / expēsis & p̄iculis / ceterisq̄, q̄ dicta sunt, recipere restātum. s. quātum iuste respub. illi mercatori tradidisset, si illum respub. ad similes merces portādum cōduxisset, vt ait Scotus. ¶ De his documētis breuit̄ videamus, an sufficiāt ad cognoscendum iustum p̄ctum, & ad cōscientias ipsorum mercatorum iuxta hęc documenta suas merces vendentū asscurandum. Et posset aliq̄ obijcere, q̄ p̄mum documētum nō otino sufficiat, nec otino sit certū. Tum, q̄ publica autoritate / vel principis / vel ciuitatis p̄cia rebus imponunt, possunt deficere / aut excedere i taxatione p̄cti, idēq̄ multis modis, odio. s. aut favore vendentū, aut p̄cis̄ seu m̄erib̄ ab ip̄is vēdentib̄ oblati. Quibus alijsq̄ multis causis seu modis non dubiū est, p̄fatos reip. rectores posse corrūpi. ¶ Deinde, esto hęc, q̄ dicta sunt, cessent, poterūt p̄fati rectores ex ignorantia / aut ex prudētis defectu, aut ex imp̄itia / aut etiā ex negligētia p̄pendēdi omnia, q̄ in. 3. documēto supra posita sunt, a iusto p̄cto deficere, aut etiā excedere, ac p̄inde non erit iustū p̄ctum, q̄ ip̄i assignauerint. ¶ Preterea, esto q̄ tēpore taxationis optime & iustissime p̄ctū taxauerint, stat q̄ successu tēporis ob variū rerum euentū sit augēdū p̄ctum / aut dim̄inuendū: nā possunt expēse / labores, p̄cula crescere / aut etiā minui. Possunt merces s̄r̄ variari / seu alterari in bōitate / aut malitia, in raritate & abundantia. Potest etiā accidere, vt indigentia crescat aut minuat, vt multo plures sint ēptores. q̄m prius, aut pauciores: q̄ omnia passim accidere videmus, & valent ad alterandū mercū valorē / & iustum p̄ctum earum. Ac p̄inde irrationabile videt in tot rerum varietatib̄ idē semp̄ seruare p̄ctum ob id. s. q̄ p̄ legē / aut publicā potestatē taxatum sit, & p̄ consequēs p̄mum documētum suas habet incertitudines. ¶ Scdm̄ documētum ex cōi hominū estimatione & cursu

& cursu sumptum certius esse videtur, eo quod huiusmodi hominum estimatio variat ad rerum predictarum variationem. Verum ad huc suas habet difficultates. Tum, quia non est eadem hominum apperatio seu estimatio, cum sepe accidat in repub. varia esse de his precijs iudiciali iuris & contraria seu contradictoria, ita ut quidam de re aliqua interrogati quantum, scilicet valeat, dicant eam valere, x. alij, xij. Contra vero alij nec, x. nec, xij, sed octo, aut noue, ut experientia docet.

¶ Preterea quod, hęc communis hominum estimatio, per quam iustum precium agnoscentur esse estimatio ipsorum mercatorum, aut aliorum, qui mercatores non sunt: Raro enim hic cum illis in estimacione conueniunt. Si primum, suspectum est tale documentum, eo quod de mercatoribus, qui res suas vendere volunt, iuste presumi potest, eos in tali estimacione excedere, quos (ut experientia monstrat) scimus semper lucrum pretendere, & rebus suis affectos esse. Si secundum similitudinem videtur documentum suspectum, eo quod hi, quibus prudentes sunt, sunt tamen ut in plurimum harum rerum ignari & inexpti, cum per se nesciant, quantum res mercatoribus constituerint, quantas expensas fecerint, quantas pericula & labores subierint, sicut ipsi met mercatores sciunt. ¶ Deinde de uerbis & illos in rerum estimacione conueniente, res tamen ipsas in eodem loco & tempore stat plus aut minus valere, ex modo, si vendidit, ut si venditor ultro se offerat, aut roget ut aliquis rem suam emat, aut rogatus ipse potius eam vendat. Similiter si plures sint, qui rem illam emere valint, aut pauca. Similiter si priuatum vendatur aut publice in foro ad preconiis clamorem, in quibus omnibus res eadem diuersum dicitur habere valorem & precium, etiam si preterea communis hominum estimacioni minime concordet. Quemadmodum res eundem valorem non habet, saltem ipsi vendenti, ut dicit Tho. Si venditor ex rei venditione damnum aliquid notabile patitur, aut nullum, & si patitur, rem tamen rogans vendat, an rogatus: quia si rogatus, potest precium augere iuxta exigentiam damni, quod patitur. Quod tamen augere non debet, si rogans vendat. Et ita secundum documentum non videtur omnino sufficiens. ¶ Tertium documentum, in quo dicitur omnia illa esse con-

sideranda, quod diximus se tenere ex parte vendentis & ementis & mercis ipsius. Similiter videtur incertum. Primo, quia non videtur satis tutum preter taxacionem iudicio ipsorum mercatorum relinquere, quod quibus solent quantum res illis constituerint, quas expensas fecerint, & quod pericula subierint: forte tamen non satis prudentes sunt, ut cetera alia considerent, quod consideranda sunt, & etiam solent ex affectione, quam ad res suas habent, simul & ex lucrandi cupiditate obsecari.

¶ Deinde non omnes mercatores easdem faciunt expensas in eisdem aut similibus mercibus afferendis, nec omnes ex eodem loco, nec per easdem vias, nec euni eisdem piculis, quando hi per mare, illi per terras metes suas portant: hic per loca tuta, ille autem per loca piculosa. ¶ Deinde, esto quod de eodem loco, & per easdem vias merces attulerint, stat tamen, quod non equali precio eas emerint, & quod alter in promptu eas emerit vilis: alter ad terminum carius: alter fuerit cautus & prudens emptor: alter vero quod incautus carius debito eas emit: alter multas merces, & inde vilis emit: alter vero paucas, & ideo carius. ¶ Deinde post allatas merces alter iunctim eas vendit, alter diuisim: alter in custodiendo indiget maiore cura & sollicitudine, si non tuta eades habet: alter vero minori, prout eorum merces ratione loci & domus sunt magis aut minus piculo expositę. Ac proinde si ad illa omnia, que ex parte vendentis se tenent, esset aspiciendum, & secundum ea precium mercium taxandum, accideret ut easdem, aut omnino similes merces in eodem loco & tempore, ceteris omnino paribus, dempta expensarum & periculorum aliorumque varietate predictarum, hic posset carius vendere, ille vilis, etiam in notabili quantitate: quod est absurdum. Et sequela est de se nota. ¶ Quod etiam dicebat esse attendenda illa, que se tenent ex preemittu, puta indigentia, complacibilitate, & utilitate illis eueniente, sua habet similiter difficultatem. Nam si ob indigentiam emittu plus valerent res, qua indigent, sequitur quod liceret carius vendere pauperibus merces, quam diuitibus, quia plus indigent illis. Similiter idem esset dicendum de peregrinis & aduenis, qui plus indigent rebus illis necessariis in loco, ad quem ueniunt, quam incolę, qui sibi de necessariis sufficienter prouiderunt: hoc autem est absurdum. ¶ Quod

etiā ob vtilitatē emētis euenientē nō liceat ascendere in precio, apparet. Tum, quia vēditōr non potest vendere nisi qđ suum est, non qđ alienū. Potest em̄ ascendere in p̄cio ob interesse, si quod ex rei suę vēditōne patitur; vtilitatem autē seu interesse, quod emptori ex emptōne euenit, non ita est sp̄sū vendētis; ac proinde non potest ob illud aliquid exigere, sicut is, qui mutuatur, potest pro interesse proprio, quod ex mutuatōe patitur, aliquid a mutuatario exigere, non tamen pro interesse, q̄ mutuatarius ex mutuo lucratur. Adde q̄ si liceret in precio ascendere ob vtilitatē emētis, sequeretur q̄ si emptor indiget equo meo ad fugiēdum, q̄ & mortem aliter vitare non potest, possent ego quantuncūq; p̄ciū pro equo ab illo recipere. Similiter q̄ vēdit medicinā infirmo necessariā, sine qua viuere nō sperat, possēt quantuncūq; p̄ciū pro medicina recipere, & ita de alijs. ¶ Si ad hęc dicas indigentiam & vtilitatem emētium in taxatione p̄cij attendendam non esse particularem vtilis, s. aut paucarū personarū, sed cōem, q̄ s. communiter vt plurimum omnes indigent, & omnibus vt plurimum ex merce ipsa equalis euenit commoditas, p̄pter eā quę apposita industria emētis/aut alias p̄ accidens euentret; adhuc stat replica, q̄ tūc sequitur, q̄ tempore famis vniuersalis liceret pro pane quantuncūq; p̄ciū exigere. Similiter tēpore pestis vniuersalis liceret p̄ medicinis & curatiōe quātumuis magnū exigere p̄cium. Similiter tempore belli post prouinciam aut regnum aliquod spoliatum liceret pro quantuncūq; precio vestes/ & alimēta, ceteraq; hominibus vniuersaliter necessaria vendere; eo q̄ in his, & huiusmodi casibus indigentia est cōis: vtilitas emētibus ex mercibus eueniēs similiter est communis. Igitur. Ac proinde siue sit indigentia & commoditas particularis/ siue cōis, non videtur licitum p̄cium secundum horum exigentiam augere.

¶ Ex dictis patet incertā esse regulā Scotti supra positā, in qua dicit̄ tān̄ posse mercatores in suarū mercū venditiōe lucrari, q̄ntum esset stipēdium q̄ respub. illis tradidisset, si eos ad p̄fatas merces portādū & vēdēdū cōduxisset. Tum q̄a secūdū hoc semper deberent mercatores lucrari, & pluri suas merces vēdere, q̄m illis cōstituerūt, cū tamē ex dictis appareat id esse falsum, eo q̄ s̄pe

accidit/ & ob multas causas merces suū valōrē paulatim amittere, siue ob raritatē ēptorū, siue ob mercū abundantiā, aut earū deteriorationē, &c. ita vt non tantū valeant/ q̄ntum ab instiō, q̄n. s̄ēptē fuerunt. ¶ Tū etiā, q̄a tunc si duo mercatores similes omnino merces portarent, alter de loco valde distante, & cum magnis laboribus/ & periculis/ & expēsis: alter vero de loco propinquo/ sine labore/ sine expēsis/ & periculis, possēt prim⁹ p̄ciū exigere lōge mai⁹ quā sc̄ds. Nam si resp. illos cōduxisset, non dubium lōge maius stipēdium priori dedisset, quā posteriori. Et si duo ad nundinas fuerint, & easdē expēsas fecerint, & labores subierint, dēpto q̄ alter vnum panū emit, alter vero multos, seq̄ret illos ex venditiōne suarum mercū equalē quasi lucrum posse lucrari, ex quo equalē stipēdiū resp. illis tradidisset/ aut quasi: maxime cum parum referret vnam/ aut plures merces a nūdinis portare/ quantum ad stipēdiū quātitatē illis assignandum, si suas operas locarent. ¶ Tum etiā, q̄a stat merces ob aliquā causam in valore ascendere, vt si aliorū merces sint cōsumptę, aut si plures ēptores cōcurrant, aut si cōis hominum indigentia creuerit: nā tūc licitū erit maius p̄ciū pro illis exigere, quam sit stipēdium, q̄ alio qui illis iuste poterat assignari.

¶ Predictis tamē nō obstantib⁹, vides p̄fata documēta sic tenenda, si recte intelligantur. Primū est, si lege/ vel publica autoritate sit rerū iustū p̄ciū determinatū/ sic, q̄ vēditores nō vltra q̄ taxatū est, pro mercib⁹ exigant, aut recipiāt: illud est p̄sumēdū iustum p̄ciū, interim q̄ nō cōstat taxatores fuisse vel corruptos/ vel deceptos in p̄cij assignatiōe. Iustū em̄ est p̄ illis p̄sumere, qui rep. gubernāt, interim q̄ de opposito non cōstat. De quibus etiā p̄sumendum est, q̄ diligentia debitam apposuerint ad oīa perpendendum, ex quibus p̄ciū veni. augēdū/ aut dīminuendū. Et q̄madmodū ad illos spectat primo/ q̄n. s. res venditiōis exponuntur p̄cia determinare, ita ad eosdem spectat successu temporis rerū varietatem quo ad cop̄sā seu penuriā, quo ad meliorationē seu deteriorationē attendere. Similiter & ēptorū paucitatē aut pluralitatē/ atq; vēditōrū cōsiderare: vt taxatio per eos facta cōtinuet/ aut etiam mutetur. Et si continue tur, semper est pro illis p̄sumendum, &

eorum taxationi standū, nisi notabilis causa taxationē mutandi appareat, quā tunc cessat: p̄sumptio dicta, nec ex tūc erit ista p̄fecta taxatio, nec illi necessario standū, ex quo incipit irrationabilis esse. Et ita si p̄fecti rectores taxationē per eos factā non mutēt, tuti erunt in cōsciētia mercatores, si aliud exigant p̄cium, id ē in cōsciētia, quā muis forte in foro eorū a poena immunes nō erūt. Et per hęc patet ad ea, quę cōtra primū documentū obiecta sunt. ¶ Scđm erat cōis hominū estimatio/seu rei appreciatio, & cōis rerum venalium cursus & cōsuetudo. Quā tenet locū, quā merces cōiter in rep. aliq̄ vendi solent, & apud prudētes & imprudētes/diuites & pauperes idē rerum venalium p̄cium seruatur, supposita ipsarum rerū cōsuetudine in bonitate intrinseca: tūc illud reputatur p̄cium iustam, ex quo in tali repub. Semper sunt plōne prudentes, quę sciant omnia p̄pendere, quę ad p̄cij iustitiā cōduōnt. Et huiusmodi cōmuni estimatiōe existēte, impertinens est venditorēs multas fecisse expensas, multa subsisse pericula, vilius aut carius merces emissi. Et ita accidit eos, si iuste res suas vendere volunt, aliquando lucrari, aliquando perdere: talis est ipsorū mercatorum conditio, ut sicut lucrō/ita & damno se exponant. ¶ Et procedit hoc documentum de p̄cio rerum, quas ipsi mercatores in suis domibus venales tenēt, secus si ab alijs, qui id ex officio nō habēt, vendantur, quia ut puto non habent merces eīdem valorem apud mercatores, qui id habent ex officio / & apud alios: quia mercatores causam habent iustam aliquid ratione officij amplius pro mercibus recipiendi, quam alij non habent. Quemadmodum campori permittitur p̄ cambio aliquid lucrari ratione officij, quod alij nō campori non ita permittitur. Ac p̄inde non est damnandum, si quis merces a non mercatore vilius emat, quam in domibus mercatorum venduntur. Itaq; documentū hoc, quod consuetudini innititur, specialiter videtur pro mercatoribus positum. ¶ Similiter si merces seu res aliquę ad vocem p̄conis publicę vendant, quod vulgo dicitur almoneda, non erit illis iniusta venditio aut emptio, si non detur p̄cium iuxta communem consuetudinem, quam mercatores in vendendo seruāt: id enim in

illo foro publico reputat valere res, quod pro illa fuerit repertū, siue maior sit/siue minus quam p̄cium pro quo mercatores si millem rem vendunt: habet em̄ forus ille leges suas, a legibus mercatorum differētes. Nec obstat, quod in vna almoneda res similes pluris vendantur, quam in alia: quia facile pro loco & tempore rerum valor variatur ex multitudine emptorū, & communi rerum indigentia/aut ex paucitate eorum, & parua rerum indigentia: hęc em̄ sunt, quę ut in plurimū rerū valorem vel augent, vel minuūt. Idem iudicium est de rebus, quę per personetas per vicos & plateas cum mercibus discurrētes venduntur, qui dicuntur vulgo corredores, p̄cium illarum non oportet iuxta consuetudinē p̄fectā mercatorum taxare, ideo si minoris vendant, non est facile condemnandū: dūmodo fraus & negligentia ipsorum curforū cesset, sed si deliter & diligenter discurrant, quęrentes emptores cum nullo eorū fraudulenter cōuenientes. ¶ Inde etiam fit, eos, qui redditus ecclesiasticos/aut etiam seculares p̄ minori etiam scienter emunt, quando publice venales exponuntur, non esse damnandos, nec ad restitutionem compellendos, si fraus & dolus cesset, uti fit inter eos, qui vulgo dicuntur arrendadores, habet em̄ ille forus suas leges, sicut forus publicus, qui dicitur almoneda. Et quemadmodum emptores pro minori a culpa in casu excusant, ita & scienter pro maiori vendentes ratione fori excusantur, maxime si emptores sciāt se pro maiori emere. Secus forte si ignari sint & imprudētes ipsi, qui emūt, & qui vendunt, sciāt rei venditę quantitatem. ¶ Unde in hoc casu illud videtur notandum, quod si emptor scit fructuum, qui venduntur, quantitatem: similiter & venditor, excusari poterit emptio & venditio si magno aut paruo p̄cio ematur. Similiter si ambo fructuum, qui venduntur, quantitatem ignorent, poterit p̄fecta emptio & venditio excusari. Si tamen (quod ut in plurimum fit) venditor scit fructuum quantitatem vel quasi, ex quo per scripturam, quę vulgo tazmia dicitur, id agnoscant: emptor autem id penitus ignorat, nec si diligentia fecisset, fructuum quantitatem attingere potuisset. & ex errore aut ignorantia pro maiori quantitate aut p̄cio p̄fectos fructus

hos reddores

arrendadores

tazmia

almoneda

reddituales emat, an erit licita veditio? Dicerem q̄ nō, sed tenebitur in conscientia veditio executor excussum restituere, si fuit emptor rōtabiliter lesus. Quāquā in foro exteriori cogetur emptor stare contractui. Huius rō videtur, q̄a non est equa vtriusq̄ conditio: nam venditor rem sciens, videtur esse in tuto: emptor autē nesciens, in periculo. Cuius exemplum est, si is, qui rete in mare misit, scit nil apprehendisse: alter autē id nesciens emit factum illum, certe non erit veditio tutus: cum non sit q̄ vtriusq̄ conditio. Sicut etiā exemplificari potest de eo, q̄ fructum vinee, q̄m alibi habet, sciens omnino destructum esse, alteri id ignoranti vendit, peccat veditio, & restituere tenetur. Sicut qui scit multas merces ad patriam venisse, & merces q̄s habet, carius vendit ei, qui altarum superuentum ignorat, tenetur illi. De quo inferius. Si autē in presenti casu huiusmodi emptiones & venditiones excusantur: ideo est, q̄a ut in plurimum tam emētibus quam veditibus incerta est fructuum, quos vendunt, quantitas.

¶ Tertium documētum in quo dicebatur esse attendendum ad expensas / laborem / periculum / & cetera, quę ex parte vendentis si nescit & quę ex parte ementium se tenent: procedit de mercibus de nouo aduentantibus, anteq̄ earum aduentum in loco illo nec lex / nec consuetudo, aut cōmunis cursus erat, qui pretium illis imponeret: tunc possunt illa omnia considerari, & pretium tale assignari, vt ipsi venditores non perdant, sed aliquid detraha: quam res illis cōstitit licentur, presupposita mercium utilitate similiter & earum indigentia in re ipsa, simul & cōmuni hominum estimatōne & desiderio res illas habendi. Presupposito etiā quod venditores in emendo in rees, & eas afferendo prudētes fuerint, & resp, ad quam eas afferunt, rem vtiliter gesserint, non de loco distantiori eas afferēdo, cum de propinquiori afferri possent, non per loca periculosa, aut cum magnis expensis, cum per secura loca / & cum paucioribus eas portare possent, non etiā eas ad terminum emerint carius, quam ad statim valerent: ratione enim talium excessiui non possunt merces per eos emptas alijs carius vendere, q̄m si in illis non excessissent. His enim & alijs bene perpensis, poterunt

rebus suis pretium taxare, ita vt licentur, iuxta regulam Scotti, quantum si per rempessent conducti, licentur. Secus si res nō sic resp, vtilis forent, aut nulla aut parua illarum esset indigentia / seu apreciatio, aut cōplacibilitas / seu desiderium. Secus etiā si post primam pretii taxationem alia venditō contuetudo superueniat / vel ascendendo / vel descendendo in pretio secundum rerum / emptorum / & venditorum variationem. In quibus non videtur curiosus instigendum. Nam qui multum emungit, elicit sanguinem. ¶ Inde illa pretiorum distinctio communiter est approbata, qua dicitur pretium in indivisibili non consistere, sed suam latitudinem habere, vt q̄dam sit pretii gradus rigidus, quidam plius seu infimus, q̄dam vero medius: & in quocunq̄ horum graduum res vendatur, dicitur pro iusto pretio vendi. Si autem pro pretio totam illam latitudinem egredere per excessum aut per defectum vendatur, dicitur iniustum pretium, & venditio iniusta. Huius distinctionis aprobatō rō clara est. Quia si pretium iustum in indivisibili consisteret, vix possent mercatores & emptores tuti esse in conscientia, imo nunquam, eo q̄ seclusa dei particulari reuelatione, nunquā certi esse possent, an res pro pretio iusto vendant, an iniusto, vt de se constat. ¶ Tum etiā, quia cum pretium iustum vt in plurimum ex cōmuni hominum estimatōne colligatur: hęc autem non est eadem in omnibus, vt experientia docet, sed alii sentiunt rem valere .x. alij .xj. alij vero .xij. Et qui pretium seu valorem rei secundum suam estimatōnem determinant, dicitur rem illam valere .x. parum plus minusve. Itaque hominum estimatō non est ad aliquid indivisibile: ac p̄inde certum est, iustum pretium in indivisibili non consistere. ¶ Inde correlari sequitur, posse mercatorem rem vni carius / alij vilis vendere, & ita hęc dummodo pretium vtrunque sit intra predictam latitudinem. Sequitur etiā posse mercatorem rem carius vendere ad terminū q̄m ad statū: & carius pauperi q̄m diuiti: dummodo (vt dixi) semp̄ pretiū sit intra dictam latitudinē. Sequitur etiā posse mercatorem rem pro minori mere, & statim eā p̄cius mutata pro maiori vendere, vt si eam emit pro pretio infimo, & vendit pro rigido intra latitudinē

itudinem iusti precij. Nec id solum, sed etiam stat aliquid mercem emere pro p̄cto in gradu rigido, & statim eam pro maiori precio vendere, etiam si nulla in re facta fuerit mutatio, idque licite. Nam accidit ut merces plus valeant in potestate vnus quā alterius. Ut si is, qui emit equū. s. pro precio rigido cōmuniter currēte, sit peritus, sciēs equorum, quos emit, conditionem melius quā alij, qui non solet nisi meliores emere, & de illo talis habetur opinio. Certum est homines cōmuniter plus estimare & app̄ctari equos ab illo homine emptos, quam alios: & per consequens equus in illius potestate est maioris p̄cij, quā in potestate alterius. Et correlatiū patet. Et ita alia possēt inferri. ¶ Sequitur amplius, quod minus periculosa est negotiatio illius, cuius merces taxate sunt per cōstitutionē aliquam municipalē, seu per rectores ciuitatis, seu per cōmunem consuetudinē / quā illius, cuius mercium taxatio suo arbitrio relicta est. Et similiter minus periculosa est negotiatio illius, qui merces habet, quibus alię similes in ciuitate venduntur, quā illius, qui solus tales merces vendit. Tum, quia facilius sciet sitas merces iuxta cōmunem cōsuetudinē estimare, quam si solus eas haberet. Tum etiam, quia minorem frontem habebit ad merces suas superuendendum, quam si solus eas habeat, ut satis constat.

De mercatione / in

qua iustum pretium non datur.

Questio trigesima secunda.

Facile est

tam ad questionem respondere, in qua quæritur de contractu emptionis & venditionis, in quo iustum pretium non seruatur, aut sit iustus, & inde obligatio restituendi oritur. Et dicendum breuiter, quod siue res vendatur / aut ematur carius quā valeat / ultra / seu citra dimiditū iusti p̄cij, i multo / aut i paruita ut p̄ctū nō sit intra latitudinē iusti p̄cij supra positā, regulariter est illicitus contractus, & debet in cōsciētia vel rescindi, vel ad æquitatē reduci. Quod enim contractus iniu-

stus sit, patet ex dictis. Quia ex quo in illo non seruatur æquitas mercis & p̄cij, ex cōsequenti receditur a iustitia, imo cōtra eā agitur: & tāto magis, quāto p̄ctū datū magis excedit / aut deficit a valore mercis. Ac proinde nisi sic cōtrahētes per aliquid excusentur, non dubiū est eos peccare. ¶ Tū etiā idem colligitur ex. 10. q. 2. §. Hoc ius. vbi dicitur, quod si in venditiōe re ecclesiasticę plus offerat / quā res valeat, ecclesia recipere nō debet, sed tantū iustū p̄ctum. Igitur & in venditiōe aliarū rerū etiā secularium iustum debet p̄ctum interuenire: quādoquidem iustitia cōmutatiua nō min⁹ in rerū secularium venditiōe seruanda est, quā ecclesiasticarum. ¶ Tū etiā idem apparet ex Aug. 13. de trinita. ca. 3. dicente. Vult velle emere, & care velle vendere, re vera vitium est. Nec ob aliud, quā quod æquitas inter p̄ctum & rei valorē non seruatur. Vnde ibidē cōmendat Aug. hominē tāquā iustum, qui cum venditor exiguum p̄ctum pro re, quā vendebat, nesciēs posceret: ipse tamen sciens rei valorē, ap̄lius / quā alij postulauerat, tradidit. Ait enim. Scio hominem, cum venalis codex sibi fuisset oblat⁹, p̄ctūque eius ignarum / et ideo quiddā exiguum poscentē cerneret venditorē, iustum p̄ctum quod multo ap̄lius erat, nec optinātū dedisse, &c. Procedit cōclusio tā de eo, qui sciēter dat p̄ctum diminutum, aut recipit excessiuū, quā de eo, qui habens cōsciētia dubiā de excessu / aut defectu p̄cij mai⁹ p̄ctum exigit / aut min⁹ offert & dat: cum nō min⁹ peccet cōtra cōsciētia positiuā agendo, quā cōtra dubiā. ¶ Quod autē in casu is, qui defraudat, siue excessiuū p̄ctum recipiēdo, siue diminutum tradendo teneat restituere defraudato, nō dubitat, si defraudato sit ultra dimiditū iusti p̄cij, in quo tā iuristę quā theologij cōueniunt. Si tamen sit defraudatio citra dimiditū iusti p̄cij, nō æquiter & idē sentiunt. Probat tamen tunc esse necessarium restitutionē facere defraudato. Quia qui defraudat proximum nō libere cōsentientē, peccat cōtra charitatē proximi, & cōtra legem nature, quia hoc facit alteri, quod sibi nolle fieri, & ipsum iniuste dānicat: igitur tenetur satisficere læso, iuxta capit. Si culpa tua dānum illatum est, &c. In casu autem recipit a proximo aliquid alioquin indebitum, seclusa libera voluntate donandi in ipso defraudato, quem suppono nullaten⁹ do-

CODEX DE RESTITVTIONE.

nare intendere: igitur satisfaciendum est illi.
¶ Secundo, & est argumentum ad hominem: nam hi qui oppositū opinantur, dicunt quod si quis vendat ultra dimidium iusti pretij, quod tenet totum excessum restituere: si tamen extra dimidium/nihil tenetur restituere. Vendat igitur aliquis rem, quae ad summum valeat .x. pro .xv. in quo non vendit ultra dimidium iusti pretij. Quæro iam, an potest rem illam pro .xv. vendere, idque iuste absque debito quicquam restituendi vel non? Si primum, igitur si vendit ultra dimidium iusti pretij/puta pro .xvj. non tenebitur restituere nisi unum, Nam reliqua .xv. bene poterat pro merce vendita retinere, & ita vendendo ultra dimidium iusti pretij non tenebitur totum excessum restituere, quod est contra eos. Si secundum, igitur vendendo solum pro .xv. vel extra, tenebitur totum excessum restituere. **¶** Cōfirmatur. Quia obligatio restituendi nascitur ex iniusta rei alienæ acceptione seu retentione. Si igitur in casu precedenti, quo venditor rem valentē .x. vendat pro .xv. nisi alienū iniuste accepit: igitur si eandem vendat pro .xvj. non grauabit iniuste emptorem/nisi in vno: ac proinde vendendo pro .xvj. non tenebitur restituere nisi unum, quod est contra eos, & contra omnes, cum totus excessus sit restituendus, quoniam est ultra dimidium iusti pretij: ac proinde si vendidisset pro .xv. illa .v. essent iniuste recepta, & per consequens restituenda in conscientia.

¶ Nec obstant, quæ nonnulli iuristæ in oppositum afferunt. Arguunt enim primo quod excessus si non sit ultra dimidium iusti pretij non sit restituendus: quia talis contractus est licitus & iustus, eo quod naturaliter concessum est & permissum contrahentibus se inuicem circumuenire atque circumscribere, ut notant iuristæ in .l. Item si pretio. §. si. ff. locati. Et in .l. in causæ. §. si. ff. de minori. Respon. si dictum illud esset verum, sequitur quod non solum esset licitum se inuicem decipere extra dimidium, sed ultra: quod est contra ipsos, & contra veritatem, iuxta illud Pauli. i. ad Thesalo. 4. dicentis, ne quis supgradiatur & circumueniat fratrem suum in negotio: vindex est enim dominus de his omnibus. Non igitur iure naturæ aut diuino concessum est hominibus, ut se inuicem decipiant/aut circumueniant, nec in multo/

nec in paruo. Ac proinde cum dicitur naturale esse contrahentibus se inuicem circumuenire, non intelligatur quod sit de iure naturæ, sed naturale esse dicitur: quia secundum naturam corruptam natum est contingere, & sæpe contingit homines ob rerum cupiditatem, quæ illis quodammodo naturalis est se inuicem decipere. Quod si alicubi dicatur id licitum esse, intelligatur, id est, permissum: quia. s. iure saltem humano tales circumuentiones non puniuntur. Sed esto a iure humano permittantur, non tamen a iure naturali aut diuino. **¶** Secundo opponunt. Quia defraudare proximum extra dimidium iusti pretij videtur fieri iuris tam canonici quam ciuilibus autoritate, patet de ciuili. Similiter etiam de Canonico. cap. Cū dilecti. de emptiōe. Et talibus contractibus/ in quibus fit defraudatio extra dimidium, nec unum ius nec aliud resistit, sed illos vtrunque ius approbat. Quod autem iuris autoritate sit, iuste fit: & si iuste, igitur nec peccant taliter contrahentes, nec restituere tenentur. Respon. Quod nec iura/ ciuile. s. & Canonica, tales contractus approbant tanquam iustos ac licitos, nec autoritatem præstant, ut huiusmodi defraudationes fiant. Quod si iura huiusmodi contractus approbant, hoc est verum/ quantum ad eorum validitatem/ ita ut non sint necessario rescindendi, ut habetur .l. si voluntate. Codic. de rescindenda venditione. Vbi imperator ait, quod nec bona fides/ nec aliqua ratio patitur, ut contractus/ in quo fit defraudatio extra dimidium, omni dolo secluso rescindatur. Non tamen illos contractus tanquam honestos & iustos/ aut licitos approbant, immo eos ius ciuile quodammodo inhonestos esse declarat, ut notat glo. in .l. Semp in cōuentionibus, ff. de re. iuris. dicēs. Non congruit honesto viro circumuenire alium infra dimidium iusti pretij. Ius etiam Canonica idē docet ca. Hoc ius. 12. q. 2. supra citato, vbi dicitur in sententia, quod in venditione rerum ecclesiasticarum non debet ultra iustum pretium recipi, Quod cum iniustitia commutativa sit fundatum, quoniam in omni venditione seruare oportet, sequitur iniustos esse tales contractus, in quibus a pretio iusto exceditur, aut deficit: sed nec humana iura autoritatem præstant præfatis defraudationibus, sed eas permittunt, quia non puniunt, & defraudatis actionem contra defraudates negant. Et esto,

est, autoritatē ad id p̄starent, nō inde fit, vt licite & iuste fiant cum multa videamus secundū leges humanas permissa & disposita, quę tamē scđm legē naturalem & diuinam sunt damnanda. Vt patet de vsura contra ceterā, q̄ iure ciuili tolerat̄ & defendit. Patet de prescriptōe cū mala fide, quę alii quando iure ciuili defenditur. Patet etiam, quia leges olim patribus pro necessitate filios occidere concedebant, licet hodie sublatum sit. Patet de concubinato, quę leges approbat̄. Et multa alia afferri possent exēpla, in quibus leges ciuiles cōstat a lege naturali & diuina differre. Vnde Augustinus, nō sine causa id, quod dicitur, quod legis autoritate fit, iuste fit, non de lege humana intellexit, sed de diuina, vt habetur. 23. q. 4. cap. Qui peccat.

¶ Tertio opponūt. Quia ex dispositione iuris fit, vt qui rē alienā per tēpus lege definitū possedit, postea rē illā restituere nō teneatur, etiā si superueniat sciētia, q̄ res illa fuerit aliena. Igitur similiter dispositione iuris fieri potest, vt qui vendit rem plus iusto/citra tamē dīmidīū/non teneatur super acceptum restituere. Antecedens suppono ex dictis in q̄stione de prescriptōe. Et cōsequentia apparet, cum eadē sit vtriusq; dispositionis ratio. s. ne daretur occasio litib⁹ & contentionibus, quę innumerę alioqui oriri possent, si super omni defraudatione esset defraudatus audiendus. Ac proinde bonum publicum, & cōmunis hominū pax videtur id exigere, vt in p̄fatis defraudationibus dominū excessus in defraudantē trāfferatur, pro eius cōsciētīę asscuratōe. Sicut idem bonū publicum exigīt, vt res aliena in p̄scribentē similiter trāfferatur. Respō. Si hoc argumētum valeret, probaret q̄ superuenditio sciētē facta, nō excusaret defraudantē/quominus teneatur super acceptū restituere. Nā possessio rei alienę/etiam per totū tēpus lege definitū cū sciētia q̄ res sit aliena, nō excusat p̄scribentē, quominus teneatur/etiam tempore prescriptōnis cōpleto/rem illam suo domino restituere, vt suppono: & ita ad minus in huiusmodi casu restituendum est, quod super acceptum est, etiā si sit citra dīmidīū: quod tamē ipsi arguētes nō concedūt, sicut nec cōsequenter loquendo concedere debent, cū secundum iura non minus talis superuene-

ditio sciētē facta approbetur, q̄ si nesciēter fieret. A proinde dicendū, q̄ nō est simile de prescriptōe & de superuenditione: quia in prescriptōe post tēp⁹ lege definitū cōpletū, si alia alīnt, quę ad legitime prescribendum sunt necessaria, ius ipsum & legislator cōcedit seu transfert dominium illius rei in prescribentem. Non ita in superuenditione, sed in hac solum ratificat p̄fatum superuenditionem, ita vt defraudato non detur actio cōtra defraudantē, vt dictum est in foro exteriori: qui tamē forum sepissime a foro conscientię discrepat.

¶ Quarto opponunt a simili. Si officialis, qui operā suam locauit aliquid ab his, qui b⁹ scrūt, extorqueat, nō tenetur restituere, iuxta Augustini sententiā. Et habetur. 14. q. 5. cap. Nō sane. vbi ait, q̄ magis reprehendendus est, qui talia repetit, q̄ ipse officialis, qui accepit. Igitur parī forma qui rem superuendit, non tenebitur excessum restituere: cum simile sit rē superuendere, & pro opera vltra debitū aliquid extorquere, cū etiā hic sit venditio ipsius opere. Respon. q̄ siue sit officialis minor siue maior, si aliquid alioqui indebitum extorquet, sine dubio tenetur restituere. Illud enim videt̄ ad concussionē p̄tinere. De quo Ioā. baptista Lucę. 3. ad milites dixit. Nemīnē concutiat̄. Estote cōtenti stipendijs vestris. Et sicut pro re venali nō licet vltra iustū pretium accipere, ita nec pro re locata/aut opera alicui⁹ nō licet vltra iustū recipere. Et est vtrobiq; eadē ratio. Quia vtrobiq; opus est iustitiam cōmutatiuā seruare. Ad Augustinum autē dicendū, q̄ non ait per officiales extorta nō esse restituenda/aut nō posse repeti. Quę enim per eos extorta sunt, repeti solent, inquit Augustinus, nō solū de facto, sed de iure. Quod autē ait, magis reprehendimus eos, qui talia repetunt, q̄ officialem, qui accepit, nō de extortis per officialem est accipiendū, sed de his, quę officialis per tolerabilem consuetudinem recepit. Quod clarum est, si Gratianus integre locum Augustini in epistola ad Macedonem trāsumpsisset, vt supra latius explicauimus. Postq̄ enim dixit. Ab his extorta per improbitatem repeti solēt. addit. Data per tolerabilem consuetudinem non solent. Et de his, quę ex tolerabili consuetudine data sunt subiungit, quod allegatum est.

CODEX DE RESTITVTIONE.

si magis reprehendendus est, qui talia reperit, quæ ipse officialis, quæ ea de more accipit, Itaque defectus Gratiani infideliter transferendo locum prædictum causa fuit, ut Innocentius & ceteri post ipsum in hoc loco deciperentur, putâtes extorta per præfatos officiales minores non esse restituenda.

¶ Quinto opponunt. Quia licitum est vni cuique res suam vendere, quantum ipsa res valet: sed res valet tantum, quantum vendi potest, ut est vulgatum dictum. Si dicatur, quod non intelligitur id quod dicitur, quantum vendi potest, de facto, sed de iure: quia id possumus, quod iure possumus. Sequitur admissus, quod potest iuste & licite quis res suam vendere pro pretio, quod non sit ultra dimidium iusti pretij: ex quo iure potest vnusquisque res illo modo vendere, & ita non tenebitur venditor excessum iusti pretij restituere. **¶ Cõfirmat,** quia in re sua vnusquisque est moderator & arbiter, ut habetur in, l. in re mandata. C. mandati. Et per consequens iuste seu licite poterit venditor pretium excessiuum pro re sua petere & recipere. **¶ Respõ.** Si argumentum valeret, etiam similiter probaret, quod posset homo vendere res suam pro pretio ultra dimidium iusti pretij sicut citra, ut de se patet, Ideo dicendum, quod illud dictum. Res tantum valet, quantum vendi potest, limitandum est ad posse de iure seu licite & ronaliter. Quod fiet, si vendatur iuxta documeta superius posita. Quod autem res possit pro pretio excessiuo licite vendi, nec ius naturale, nec diuinum, nec humanum autoritate præstat, nec id cõcedit. Et si id permittat & tolleret, ut iam dictum est. Aut dicatur dictum illud vulgare esse limitandum ad res venales, quarum pretium nec lege nec communi cursu est determinatum: & res tales sunt, sine quibus humana vita cõuenienter transigi potest. Addito, quod venditio fiat sine dolo & fraude, & personis non ignaris, sed scientibus & prudetibus: quia tunc præsumitur iustum esse pretium, quod pro rebus illis fuerit repertum. Quales sunt res, quæ ad ornatum personæ vel domus potius quæ ad vitæ necessitatem pertinent: pro quibus & si aliquid excessiuum detur, excessus ob beneplacitum ipsorum ementium videtur condonari.

¶ Sexto opponunt alij rationem hanc apparentem. Quia si in casu excessus prædictus esset necessario restituendus ideo esset,

quia venditor illum excessum ab emptore iniuste accepit, & ideo est velut furtum/aut rapina, saltim large: sed in casu nec furtum, nec rapina, nec rei alienæ iniusta acceptio locum habere potest. Quia vbi cõcurrunt mutue voluntates ementis & vendentis, ut res suas inuicem cõmutet, furtum & rapina/aut iniustitia locum non habet. Sed sic est in presentis casu, in quo cõtrahentes voluntate se faciunt, denique sponte cõsentiant, nulla præsi necessitate, nulla ignoratia in eis interueniente: igitur nulla alteri eorum iniuria fit. Quia volenti & cõsentienti non fit iniuria nec dolus: præcipue dum sciens & volens est sui iuris in re sua. Cõsensus etiam in casu non est lege aliquis irritatus, sicut in deceptione ultra dimidium iusti pretij. Sequitur ergo venditorem in casu nullam cõtra emptorem iniustitiam commisisse, nec res eius iniuste accepisse, sed de consensu spontaneo ipsius emptoris: ac proinde non tenetur ei quicquid restituere. Id videtur Ioannem de gerson mouisse, ad non asserendum in casu esse de necessitate restituendum excessum. In tractatu de contractibus. **¶ Respõ.** Si hæc ratio probaret, quod venditor non tenetur restituere excessum citra dimidium, eadem probaret, quod nec tenetur restituere excessum ultra dimidium iusti pretij: cum non minus cõuentiat sponte in tali contractu, quæ in alio. Nec valet dicere /non esse simile, eo quod cõsensui in datione ultra dimidium repugnat ius, non autem citra. Non inquam valet. Quia ius non magis vni contractui repugnat, quæ alteri ceteris paribus: de pto, quod in vno dat defraudato actionem cõtra defraudatam, v. l. rescindatur contractus, vel ad equalitatem reducatur, non tamẽ eo ipso annullat seu irritat contractum ut suppono. Ac proinde si defraudatus suffragio legis vti nolit, nil esset in cõsciencia illi restituendum in vno contractu/sicut nec in alio. Ideo dicendum, quod vel emptor, qui dat pretium excessiuum ad petitionem venditoris dat totum illud per viam pretij: quemadmodum venditor totum illud per viam pretij petit. Vel excessum ultra iustum pretium dat per viam doni. Si primũ, currit cõclusio supra posita, quæ in presentiarum defensamus, quod scilicet restituendus excessus siue ultra/siue citra dimidium sit iusti pretij, cum ille excessus nec donatus sit vendenti, nec eidem ratione mercis, nec ob aliam causam

causam debitoris, ideo videtur esse extortus. Nā suppono in tali casu nullum esse animū emētis aliquid vendēti donare; sed ideo precium excessiuum dat, quia re illa indiget, quā pro minori precio habere nō potest. Si fecū dūm. s. q̄ emptor vult spōte dare illum excessum per viā donatōis tunc currit, qđ hęc ratio de Gerson pretēdit. Sed tunc etiā curret de precio excedente dimidium iusti precij, vt tactum est. Itaq; cōclusio/ & communis positio procedit de emptione & venditione pura, cui nulla est admixta donatio. Sed de hoc postea.

SED NVNQID id semper sit verū, q. s. nō liceat se pro excessu precio vendere, & si vendatur, excessus sit semper restituendus? Respō, q̄ nō, sed aliquādo licitū est re vendere pro maiori precio, qđ totā latitudinē iusti precij excedat, idq; in tribus casibus in vniuersali, s. rōe ignorantie, ratione interesse, & ratione donatōis admixte. Prīmū sit, quando venditor credit inuincibiliter re, quā vendit, valere id, quod pro ea exigit. s. xv. cum re vera nō valeat nisi. xij. ad summū, excusatur cōtractus a culpa & vitio. Scđm sit, quando venditor ex rei venditione patitur damnum aliquod, aut impeditur ab assequutione alicuius lucri alioquin siōi certū, aut probabiliter enēturi: nam tunc licebit venditori ascendere in precio iuxta quantitatem interesse, quod ex venditione patitur. Et procedit hoc, quādo rem illam vendit ad instantiam emptoris, quia tunc iustum est se seruare indemnem. Secđ si ipse rogans re illā vendat, quia tunc non emēt, sed ipsi vendenti venit imputandum damnum, si quod patitur ex rei venditione. Tertium sit, quando ipse emēs dat precium excessiuum, cuius excessum donare libere intendit, quia tunc nō est venditio & emptio pura, sed mixta donatōi, ratione cuius licitum est venditori illum excessum recipere. In his casibus est licitum re vendere pro precio excedēte latitudinem iusti precij. Quāq; differētia sit quo ad debitū restituēdi. Nā in scđo & tertio casu quādo, s. excessus recipitur ratione interesse ipsius vendētis, aut ratione donatōis ipsius emētis, nō tenet venditor excessum illū restituere. Secus in pmo casu, quo ex ignorantia res fuit superuēdita: quā tūc durate illa ignorantia, ex-

cusatur sicut a culpa ita a debito restituēdi. Superueniente tamē cognitione veritatis, q. s. Item plus iusto vendidit, tenetur restituere excessum. Ratio huius clara est, quia ignorantia nō tollit, quin emptor fuerit defraudatus, licet a culpa defraudatōis excuset. Et ideo cum obligatio restituēdi in huiusmodi oriatur ex reali defraudatōne, sequitur intētum. Excepto, nisi tāto tempore excessum illum venditor cū illa ignorantia seu bona fide retineat, q̄ sufficiat ad prescribēdum/ seu vsucapēdum. Nā tunc & si cōpleto tali tēpore agnoscat se emptorē defraudasse, nō tenebit illi qcq; restituere/ siue in multo/ siue in paruo illū defraudauerit. Nisi forte emptor ignorauerit iustū precū rei emptorie, tunc cōtra sic ignorantem nō currit prescriptio aut vsucapio, vt supra suo loco tetigimus. Aut si defraudatio fuit citra dimidium iusti precij, quia de iure remediū nō habet ad excessum repetendū; ideo cōtra talē in tali casu iustum est si prescriptio vel vsucapio currat. Secđ si fuit defraudatio ultra dimidium iusti precij: nā tūc ex quo agere cōtra defraudantē potuit & nō egit, tā negligentia videtur illi ob stare / quominus alter teneatur ei excessum restituere post tempus prescriptōis cōpletum. Sed in his particularibus essent attendēde cōditiones, quas supra dixim⁹ ad prescribēdū necessarias esse. ¶ Circa scđm illud aduertendū, q̄ vt locū habeat precij augmentum ratione interesse siue damni emergentis, siue lucri cessantis, opus est cōcurrāt cōditiones, quę inferri ponētur, quando agemus de vsura, & mutuo. Vide ibi. Nomine autē interesse intelligo etiā grauamē quodcūq; ex venditione ipsi vendenti, aut ex emptione ipsi emēti proueniēs. Ac proinde si venditori molestū est & graue seipm re sua priuare ademptoris instantiā, quia forte multū illi res illa placeat, tūc potest licite in precio ascendere/ ratione grauamētis hui⁹, quod ex venditione patitur. Sicut ecōtra si emptori molestū est & graue rem illā emere, quia illa forte non indiget, & eā ad instantiā venditoris emit, poterit iuste emptor in precio descendere iuxta quantitātē talis grauamētis, vt ait Cōrra. q. lvij. & lvij. ¶ Inde inferri posse mutuatē aliquid ultra fortē recipere sine vitio vsurę/ aut iniustitię/ ratione pfati grauamētis, qđ ex carētia pecunię mutuatę patit, si nō inde

p. m. s. t.

+
p. mut
us. vlt.
tēreiperatio grauamētis
Sed ipij

Occasio daretur infamie aut scādali/alterius ne in cōueniētis per ip̄m mutuātem euitan di. Et ratio est clara. Quia ob illā causam, ob quā licitū est vendēti vltra iustū precū accipere, erit licitum mutuātū aliquid vltra mutuātū similiter accipere. ¶ Inferitur p̄ terea ex eodē scō casu, q̄ potest vēditōr vltra precium iustum currēs petere/ & accipere. Si rē, quā in aliquo loco & tēpore vēdit, erat in alio loco/aut tēpore venditurus, vnde lucrum aliquod iustū sperabat, & hoc ratione interesse, quod ex venditōne in ta li loco & tēpore ad instātiā emptoris facta patitur. Inde iustificatur casus capituli. In ciuitate, de vsuris, in quo licitū est venditōri rē carius vendere/ q̄ tūc valeat, si rem erat ad aliud tēpus seruaturus, quando est verisimile rem plus valituram, in cōputando tamē quātitatem lucri cessantis, debet defalcare expensas, curas, & labores, quos in prosequendo illud lucrum habuisset, & etiā dubietatē lucri, ob quā illud futurum lucrum vilius redditur, q̄ si esset omnino certū. ¶ Et quemadmodū dico de vēditōre/ pariter de emptore dicendum est, q̄. III. Emptor in hoc loco & tēpore nō erat mercē illam empturus, sed in alio loco aut tēpore vbi & quando sperabat, verisimiliter se mercē pro minori precio/ q̄ nūc valet, empturū, & mercem illam hic/ & nūc ad instātiā venditōris emat, poterit descendere in precio, & dare pro illa minūs, q̄ sit precū nūc/ & hic currens: idq̄ ratione interesse, quod ad instātiā venditōris perdit: qd̄ nō tenetur gratis pro eo perdere. Deductis similiter laboribus & expēsis, quas alioquē erat in alio tēpore aut loco facturus, vt supra de venditōre dixi. Et in his alijsq̄ huiusmodi casibus, in quibus licitum est ratione interesse ascendere aut descendere in precio vltra aut citra iustū precū communiter currēs, impertinēs est, q̄ sit excessus aut defectus vltra dimidiū iustū precij/ aut citra: ex quo ille excessus non pro merce datur aut recipitur, sed p̄ interesse. Ideo si interesse sit magnum, non mirū si excessus precij sit vltra dimidiū iustū precij: si autem sit paruum, erit excessus citra dimidiū, & vterq̄ iustificabitur.

¶ Circa tertiu q̄ret aliq̄, quādo/aut quomodo cognoscetur, q̄ emptor dās precium excessiuū intēdit donare excessum, vt vēditō

tor sit a restituitōne immunis: Dixit Cōtra: q. lviij. q̄ si hęc quatuor cōcurrant. s. q̄ emptor sit persona sagax/ sciēs valorē mercis. Scōdo, q̄ nō ex metis leuitate vera vel p̄sumpta det tātū precū, per quod excludit prodigalitas & inordinata affectio emētis ad mercē. Tertio, q̄ nō ex necessitate vel arctatione, qua re illa multū indiget, det tātū precū. Quarto, q̄ illa tria cōsent venditōri de emptore probabili certitudine. His stantibus poterit vēditōr p̄sumere, q̄ emptor excessum precij iusti intēdit liberaliter donare, & tūc non tenebitur restituere. Horum rationē assignat. Quia si deficit p̄ma conditio, ex errore dabit emptor precū excessiuū, & ita non libere donabit. Si deficit scōda, quia, s. ex prodigalitate dat, peccat venditōr/ precū excessiuū recipiēdo, quia cōmunicat emptori in vitio. Similiter si emptor ex inordinata affectiōne ad mercē illā pro precio excessiuo emit, peccat vēditōr illud recipiēs ob eandē causam, quia, s. videtur ad emētis peccatum cooperari. Si deficit tertia conditio, quia, s. arctatus necessitate dat tātū precū, peccat vēditōr illud recipiēdo, afflictum amplius/ q̄ iustū sit, affligendo, & ita nō est illic donatio. Si deficit quarta conditio, peccat venditōr illud precū excessiuū recipiēdo, quia scēter superuēdit rem, vel se periculo superuēdēdi, & proximum iniuste defraudandi exponit: cum nesciat/ nec verisimiliter p̄sumat, q̄ emptor velit excessū vēditōri donare. ¶ Habet tamē hoc suā difficultatē. Primo in scōda conditio, in qua ait, q̄ si emptor ex prodigalitate/ seu inordinata affectiōne dat precū excessiuū, q̄ peccat vēditōr: illud recipiēs, & impeditur donatio. Qd̄ videri falsum: cū sepe accidat dationē esse peccaminosam/ & nō receptionē, & ecōtrā. Vitiosa enim est donatio, qua homo dat bona sua scorto/ aut concubine suę: maxime cum ex inordinata affectiōne procedat. Scortum autem seu meretrix illud sic donatum accipiēdo non peccat, seclusa omni extorsione & dolo ipsius: nec sic acceptum restituere tenetur, vt patet ex dictis supra de meretricio lucro. Peccat diues, qui in publico ex inordinata affectiōne glorię humanę eleemosynam facit, & tamen non peccat pauper eleemosynam recipiens, nec acceptam restituere tenetur. Peccant domini histroni

casus.
ap. In
o iustate
sed suis

in. presn
mat. donatio

ni hiftrionibus/adulatoribus, lenonibus aliquid donando, cum turpiter dent, & ob turpē causam, ipsi autem illud accipiendo nō peccāt, nec restituere tenētur, vt est cois omniū sentētia. Sicut ecōtra peccat vsurarius vsurā recipiēs, nō tamē peccat is, qui soluit vsuram sicut peccat, qui ad vsuram mutuat, nō qui mutuum petit, quia nō mutui petitio/sed datio ad vsuram phibita est. Ac proinde si emptor quibus pdigaliter aut ex inordinata affectione, quā ad mercē habet, velit precium excessiuum sponte donare, poterit venditor illud recipere / nec restituere tenebitur. Et sicut taliter donatum non interueniēte merce posset donatarius recipere absq; debito restituendi, ita idem potest merce interueniente. ¶ Secundo, esto ille tres conditiones concurrant, stat q̄ emptor nisi intendat donare vendētī, & si precium excessiuum dat, cum dolore & poenitudine dat: maxime si id ipse exprimat, igitur venditor cognitis illis cōditionib⁹ ex parte emptoris / nō poterit semper iuste p̄sumere, q̄ emptor intendat excessum donare, maxime quia vt in plurimū emptores precium excessiuū sciēter p̄ merce aliqua non darent, nisi illa simpliciter indigerēt, vel saltem scdm quid, puta ad aliquē altum finē, que ipsi p̄tendūt, siue p̄tendāt lucrum ex merce illa, siue alicuius amicitia, cui illā donare intendūt, siue suā propyā cōplacētā & voluptatē/aut gloriā aliquam, seu famā, honorē, aut aliquid huiusmodi, quod nō ita sine merce illa assequerēt. Quod cūq; horū concurrat, impedit donationis iustā p̄sumptionem: ac proinde raro erit tut⁹ venditor / excessiuum precium accipiēs / ob id, quod p̄sumit emptorem velle donare, nisi alia causa id p̄sumēdi cōcurrat, puta q̄ venditor amicus est emptoris, aut cognatus, cui benefacere solet, aut saltē dederat. Alioqui mutuarius, qui nulla notabili necessitate pressus mutuum ab vsurario petit, & mutuū vsurā solūēs, p̄sumere vsurā spōte donare, & per cōsequēs mutuarius eo spō esse liber ab vsurę restitutione, qd̄ est falsum, &c. Quod maxime factū est cōtra Gerlō in cōfirmatione supra positę sentētię, qua dictū est, teneri venditorē excessum iusti precij, etiā citra dimidiū / restituere. Exceptis casibus nuper expressis. ¶ Sequitur ex dictis posse mercatorē rē carē

vēdere / q̄ sibi cōstet, nō solū quādo res in valore intrinsece/aut extrinsece mutata est, sed etiā si sit penitus immutata: id q̄ nō solū quando fuit emptā in gradu pio / aut medio/vt supra dicebat, sed etiā extra illū casū, vt patet si res fuit emptā ad instatiā vēditōris, ex qua emptiōe ipse emptor aliquod dānū aut grauamē passus est, ratione cuius rē illā emit p̄ minori precio, q̄ esset tota latitudo iusti precij. Aut etiā si p̄ vltiori precio emit ratione donationis/seu remissionis admixtę, poterit postea rē illā p̄ precio tūc eurentē vēdere, etiā si lōge maior sit, q̄ qd̄ p̄ re illa dederat. Et patet correlariū de sc. Quādo asit Chrysostom⁹ & ceteri sancti dānāt mercatorē, q̄ rē penitus imutatā carius vendit q̄ emerat, loquūtur de eo, q̄ pure emerat, & pure vendit pro precio notabiliter prius precium excedente.

De validitate aut

nullitate vēditōis. in q̄ emptor defraudatur.

Questio trigesima tertia.

Ed esset

dubium, si ita est, q̄ siue defraudatio sit vltra siue citra dimidiū iusti precij peccat defraudās, & tenetur superacceptū re-

stituere, vt quid igitur solet poni differentia/vel in quo inter defraudationē vltra dimidiū iusti precij & citra, &c?

Respō. q̄ differentia ponitur ad cognoscendum de validitate/aut nullitate contractus, & de actione data vel negata defraudato. Pro quo notāt doctores, vt habet. glo. cap. Cū dilecti, de emptiōe, q̄ defraudatio in p̄sentī cōtractu potest multipliciter fieri, sc̄ cū dolo, & sine dolo. Si cū dolo fiat, vel igitur cū dolo date causā cōtractui, vt si vēditōr aut mercē illā valere ad curādū talē infirmitatē/cū falsū sit, vel ad aliquē aliū effectū/seu finē p̄ter qd̄ emptor mouet ad emēdū/alias nullaten⁹ emptur⁹. Aut fit cū dolo interueniente in cōtractu, q̄ nō det causā illi, vt si vēditōr fallit emptorē, dicēs mercē illā multū illi cōstituisse, aut de tali/aut tali loco eā cū tāto periculo attulisse, &c. Qd̄ tñ est falsum. Vnde emptor mouet ad dandū pro illa maioris precium, q̄ alioqui dedisset, etiam si

non minus esset paratus eam emere. Et rur-
sus hic dolus potest per ipsum venditorem
apponi, aut per alium mediatorem ipsis
contrahentibus nescientibus, vti solet hu-
iusmodi dolus per factores mercatorum/
illis ignorantibus apponi. Potest preterea
defraudatio fieri sine dolo, & dicitur defrau-
datio incidens in re ipsa, vt si nullus dolus/
aut mendacium ex parte venditoris appo-
natur, attamen plus iusto recipit ab empto-
re. Et potest hoc esse dupliciter. Quia vel
est defraudatio vltra dimidiū iusti precij/
vel citra. ¶ Quibus premissis sit prima p-
positio. Loquendo de contractibus bonę
fidei, quando sit cōtractus cum dolo dante
causam contractui, siue apponatur per ven-
ditorem, siue per mediatorem/ ipsis cōtra-
hētibus nescientibus / siue sit defraudatio
vltra/ siue citra dimidiū iusti precij / siue
in paucis/ siue in multo, contractus est nul-
lus in conscientia: & vnusquisq; ex con-
trahētibus debet esse contentus rem suā
rehabendo, resciso contractu. Quāq; in fo-
ro exteriori si defraudatus velit stare con-
tractui, iudicabitur in fauorem ipsius, ita vt
illi conueniat actio cōtra dolosum, simul
& optio. & post latam contra dolosum sen-
tentiā, tenebitur dolosus stare illi, etiā in fo-
ro conscientię. Hęc propositio patet quo ad
primā partem, q; s. contractus sit nullus,
quia ad validitatem cōtractus, in quo mu-
tuo se obligant contrahentes, necessarius
est consensus ipsorum in ipso cōtractu cō-
sentientium: sed in casu is, qui deceptus est
ob dolum dantē causam contractui / non
consensit in illo, cū deceptus & ex errore
contraxerit, alias nullatenus contracturus:
igitur nulla inde in eo fuit orta obligatio:
maxime cum obligationes priuatę nō ex-
cedant metas voluntatis ipsius, qui se obligat,
vt patet de voto/ iuramento, & promissio-
ne, quę in conscientia non obligant, si
is, qui vouit/ iurauit/ aut promissit, animum
se obligandi non habuit, vt est communis
doctorum sententia in. 3. Inde in matrimō-
nio dolose contracto nulla oritur obligatio/
seu ratio cōtractus in foro cōscien-
tię. Ac proinde seclusa iuris dispositione,
cōtractus emptionis dolose nullā parit in
cōscientia obligationē, nec in decepto/ nec
in decipiente, cum de rōe cōtractus sit reci-
proca obligatio. Est em̄ cōtractus vltro ci-

troq; obligatio. Excepto, nisi animum do-
losus esset se obligare ad standum contra-
ctui volente decepto, quia tunc ex parte do-
losi teneret cōtractus in cōscientia, etiam si
obligatio nō sit reciproca. ¶ Secūda pars,
q; in foro exteriori scđm iuris dispositio-
nē iudicabitur in fauore decepti appareat:
quia iura nō decipientibus / sed deceptis
subueniunt. Vnde quāuis etiā scđm iura ta-
lis cōtractus sit nullus, hęc tamen nullitas
est in fauore decepti causata: ac proinde si
ipse velit huic fauori seu nullitati cedere,
cogetur venditor dolosus stare cōtractui.
Et ita decepto, cui iura subuenire intēdūt,
datur actio simul & optio cōtra dolosum:
alioqui si in casu relinqueretur liberū do-
loso stare cōtractui / vel ipsum rescindere,
melior esset conditio dolosi/ q; decepti: qđ
est omnino irrationabile. Et si quis obij-
ciat, q; dolosus in casu si nō se intendit obli-
gare nisi reciproce, deceptus autem non
manet obligatus, quomodo igitur nō ma-
nebit dolosus eque liber ab obligatione si-
cut deceptus? Respon. Quāuis non maneat
dolosus virtute contractus obligatus, cum
nullus sit, manet tamē obligatus pro voto
decepti virtute iuris cōmunis ipm obligā-
tis stare cōtractui / si velit deceptus, idq;
in fauorem seducti, & in odium doli.

¶ Hic tamē ponenda est differētia inter do-
lū datū per ipm contrahentē, & inter datū
per mediatore/ quātum ad cōtractus vali-
ditatem aut nullitatem. Quia quāuis in fo-
ro cōscientię contractus sit nullus ex do-
lo dante causam cōtractui factus/ siue per ve-
ditore/ siue per mediatore fuerit dolus apa-
positus, in foro tamen cōtentioso si cōtra-
hentes sunt in bona fide, & dolus solū per
mediatorem datus est, tenet contractus, ita
vt nō sit in potestate decepti cōtractum res-
cindi. Cuius ratio est, quia nō est equū q;
culpa mediatoris contrahentibus cū bona
fide preiudicet: maxime cum decepto sit
scđm iura sufficienter pūsum, ita vt possit
contra mediatorem agere, & sui grauami-
nis refusionem ab eo obtinere.

¶ Esset tamē dubiū, si talis cōtractus in fo-
ro cōscientię est nullus, & defraudatus nō tenet
in cōscientia stare cōtractui. An possit vendi-
tor sine p̄tō agere cōtra defraudatū, vt fa-
ciat eū iustū stare cōtractui, etiā si post tra-
ctū venditor de dolo mediatoris certiore?

Respon.

Respon. id pendere ex iurium dispositio-
ne. Aliud enim est ius disponere vt neutri
detur actio ad rescindendū contractum, &
vtrique ea detur ad alterū cōpellendum stare
contractu. Aliud vero est ius disponere cō-
tractum in se validū esse. Si primū, nō erit
in cōscientia tutus, qui cōtra defraudatum
egerit, vt cogat eum inuitū stare contractui
cui nunquā vere cōsensit, dolo & errore libe-
rum etus cōsensum impediēte. Nec tutum
aut licitum est beneficio iuris cōtra inson-
tem/aut contra eū, qui vere debitor nō est,
vti, si iuris dispositio nō alia sit, quā dare aut
negare actionē. Cuius exemplum notū est
ex dictis in questione principali, in qua cō-
clusum est, quod si alter alterū cōtra dimidiū
iusti precij, secluso dolo defraudauerit, & si
iure possit defraudās contra defraudatum
agere, vt integre precium, de quo cōuentū
est, soluat, nō tamē id agendo erit in cōscie-
tia tutus, nec per sententiā pro eo latā erit a
restitutione super acceptis immunis. Si secū-
dum, hoc est, quod dispositio iuris talis est, vt
velit cōtractum vere validū esse & tenere,
tunc quāuis cōtrahentes ex dolo mediato-
ris dāte causam cōtractui ex vi cōtractus nō
teneantur stare eidē ex vi tamē iuris cois su-
per hoc de validitate cōtractus disponētis
tenent eidē stare, eo quod ob causā potest ius
defectum consensus ipsius defraudati sup-
plere. Causa autē ea est, quā supra tetigim⁹:
quia iniquū est culpam & dolum mediato-
ris venditori cum bona fide vendēti preiū-
dicare. Ac proinde si sua interest cōtractum
valere, nō vīdeo quare nō possit iuris bene-
ficio vti/vt cōpellat scdm ius ipm defrada-
tū stare cōtractui: ex quo legislator facul-
tatē habet super cōtractuum validitate/aut
nullitate disponere. Vnde si cōtractū aliquē
nullum esse disponat, & velit, vterq; cōtra-
hentium est ab obligatione liber, nō solū
in foro cōtentioso, sed etiā in foro consue-
tū: ex quo ex cōtractu nulla fuit orta obli-
gatio iure resistēte. Ita igitur ecōtra, si ius
disponat & velit cōtractum aliquē validū
esse, ita vt nisi ex partium cōsensu rescindi
nō possit, tenebitur vterq; ex cōtrahentib⁹
eidem stare ad alterius voluntatem. Et ideo
nō vīdeo quare in casu dubij presentis nō
possit tute in conscientia venditor contra
defraudatum & dolo mediatoris deceptū/
agere vt compellat eum stare contractui: dū

modo ipse actor restituat defraudato, quod
ab eo super accepit. Huius exemplum est no-
tū de excōicatione, cuius vim & validitatē
cōstat ex aīo excōicātis pēdere, supposita,
causē subsistētia quod si valida sit / & nō nulla
excōicatio, certū est eā ligare, & excōicātū te-
neri eidē parere, secus alias. Ac p̄inde quod in
hac parte ait Conradus in huiusmodi ca-
su de dolo mediatoris contractum vendi-
tionis esse in foro conscientie nullum, vti
detur limitandum & intelligendum/seclū-
sa iuris humani dispositione: nam ea stāte,
idē erit in foro p̄sentiali & cōtentioso iu-
dicium, idēq; dixerim de rigore iuris, secus
de equitate naturali.

¶ Aliud dubium. Si quādo dolus dat cau-
sam contractui per venditorē / aut per me-
diatorē appositus, contractus est in consci-
entia nullus, an similiter sit in conscientia nū-
lus, quādo omni dolo secluso ipse emptor
per seipm̄ deceptus / siue vincibiliter / siue
invincibiliter emit rem illam, alioquin nū-
latenus empturus. Vt si emptor per se putet
lapidem, quē emit, preciosum esse, cū sit vti-
trum: au certē infirmitatis curatiuum, eū
nō ita sit. Et ratio dubitationis est, quia cum
causa nullitatis contractus ex dolo dante
causam facti sit, quia tunc deficit liber con-
sensus decepti, cum nisi magis cōsensui vo-
luntario opponatur / quā error. Cum autem
idem sit error in presentī casu, qui esset, si
dolus fuisset per venditorē appositus, se-
quitur contractum nullum esse, secluso do-
lo, sicut eo appposito. Respon. Videtur in
presenti distinguendum de errore ipsius de-
fraudati si sit vincibilis / an invincibilis.
Si primum, contractus non inde infirma-
tur, quia iniquum est, vt culpa seu negligē-
tia emptoris preiudicet venditori cum bo-
na fide vendenti. Si igitur eius error fuit
vincibilis & culpabilis, non vendenti, sed
ipsi emptori, qui circa veritatis indagatio-
nem negligens fuit, venit imputandum.
Si tamen fuit error invincibilis, secus est:
nam tunc seclusa iuris humani dispositio-
ne, contractus in conscientia est nullus ob
defectum liberi consensus, sine quo con-
tractus nullam parit obligationem. Quāquā
in foro exteriori iudicabitur pro contra-
ctu, & merito, ne detur occasio contra-
hentibus errorem fingendi: cum huma-
nus iudex non nisi per exteriora debeat

CODEX DE RESTITVTIONE.

iudicare. Dico seclusa iuris humani dispositione, quia forte in tali casu ius ipm supplet defectum consensus, & erit validus contractus in vtroque foro. ¶ Inde tñ oritur aliud dubium. Quia sequitur quætiō si dolus esset per venditorē appositus, & dedisset causam contractui, & emptor ex tali errore emerit altoqui non empturus, & error esset vincibilis, quæ facile posset emptor appositam diltigētia vincere, quæ talis contractus esset similiter in cōscientia validus, cū error vincibilis voluntariū nō tollat, sicut in vincibilis. Respō. Quod nō est idem, quia in hoc vltimo casu doloso venit factū imputandum, qui suo dolo causam dedit errori emptoris, quam causam venditor in priori casu nō dedit. ¶ Secunda propositio. Si dolus est incidēs in contractui, siue sit defraudatio infra dimidiū iusti precij, siue ultra, contractus in vtroque foro est validus, ita quod nō est eo ipso nullus, & defraudatus habet in vtroque foro ius ad superacceptum, si velit stare contractui. Ratio primæ partis est nota. Quia ex quo dolus non dedit causam contractui, sed maioritati precij, sequitur quod emptor in contractui ipso consensit sponte, & non ex errore, non tamen in precij maioritate. Et inde patet ratio secundæ partis, scilicet quod habet ius ad præfatam maioritatem precij, seu ad excessum precij, cuius dolus ipse causam dedit. Est tamē dubium, an simpliciter habeat defraudatus ius ad excessum precij, an potius ad vnum de duobus sub disiunctione, scilicet ad hoc, quod contractus rescindatur, vel quod ad æqualitatem reducatur. Et dixit siluester verbo. culpa, §. 7. Et Angelus verbo. dolus, §. 9. quod defraudatus in casu præsentis propositionis habet actionem contra dolosum ad vnum de duobus prædictis: optio tamē, vt aiunt, conuenit defraudanti maxime si defraudatio sit ultra dimidiū iusti precij. Verū magis placet sententia Corradi dicentis, quod quādo interuenit dolus, etiā si nō det causam contractui, sed incidit in ipso, quod doloso in nullo foro datur optio præfata. Quod quidē in cōscientia patet, quia talis dolus non annullat contractum in conscientia, igitur non tenetur dolosus simpliciter, nisi ad reducendum illum ad æqualitatem: excepto si ex consensu amborum rescindatur. In foro etiā exteriori idē videtur, quia nullus ius in hoc casu tribuit optionem doloso, alioqui melior esset con-

ditio dolosi / quæ defraudati: quod est inconueniens, & contra iurium intentionem. Ac proinde nec in foro conscientie / nec contentioso puto optionem dari doloso in hoc casu, sed in vtroque foro est compellendus dolosus id, quod supra cepit restituere si velit defraudatus stare contractui, etiam si defraudatio sit extra dimidiū, idque in odium doli. Et probatur per. l. Iulianus. §. si venditor. ff. de ac. emptio. Et venditio. Et per. l. si quis affirmauerit. ff. de dolo. ¶ Nec capitula, quæ præfati doctores pro se citant. scilicet. ca. Cum delicti. & cap. Cum causa. de emptio ne illis fauere videtur, cum non loquantur hi textus de defraudatione cum dolo facta, sed de defraudatione, quæ re ipsa sine dolo euenit, quæuis Siluester dicat eos ad casum, quo fit defraudatio cum dolo extendi, cuius oppositum apparet ex ipsis textibus. ¶ Tertia propositio. Si defraudatio eueniat in re sine dolo contrahentium, & sit defraudatio ultra dimidiū iusti precij in vtroque foro datur actio defraudato contra defraudatam / vt petet vnum de duobus. scilicet vel quod rescindatur contractus, vel quod ad æqualitatem reducatur, & datur optio defraudati vt eligat ex his quod velit. Et in hoc nō discrepant doctores si memini: nam cum in hoc contractui nō interueniat dolus conuenit vt contrahentium æqualitas meliori modo, quo potest seruetur / absque ipsorum contrahentium præiudicio, quale videtur fieri, si vni contrahentium competeret vtrūque, scilicet actio, & optio: nam tunc nō esset æqua vtriusque conditio. Inde iuxta rectam rationem iure statutum est, vt in hoc casu alteri cōpetat actio, alteri vero optio. Si vero defraudatio sit extra dimidiū iusti precij, omni dolo secluso, tunc in conscientia tenetur defraudans contractum ad æqualitatem reducere, nec est ad aliud compellendus, nisi de amborum consensu velint contractum rescindi. In foro tamē exteriori toleratur contractus huiusmodi, nec rescindi iubetur, nec ad æqualitatem reduci. Hæc patent in præfatis capitulis. Dilecti. Et Cum causa. de emptio. Quæ. cap. nō de doloso contractui loquuntur, sed de eo, in quo in re ipsa euenit defraudatio, vt supra dixi. Itaque vt apparet, quando interuenit dolus, siue det causam contractui / siue incidat in contractui / modo sit defraudatio vltra / modo extra dimidiū iusti precij, nunquam datur

datur actio doloso. Sed quando est dolus dans causam contractui/ datur simpliciter optio defraudato. Quando vero incidit in contractum, datur actio eidem contra fraudantem, vt contractum ad equalitatem reducat, etiam si sit defraudatus citra dimidium, qualis actio non datur defraudato in foro exteriori, quando defraudatio citra dimidium euenit in re sine dolo. Quando vero defraudatio euenit re ipsa sine dolo & est ultra dimidium / datur actio defraudato, & optio defraudanti ad vnum de duobus.

De venditione rei

defectuosae.

Questio trigesima quarta.

Consequens

est de emptione & venditione rei defectuosae aliquid/ saltē in summa dicere, & est questio ad quid teneatur vendens re

defectuosam. Respō. Defectus rei in genere est triplex. Quidam est in substantia mercis, vt si aurum falsum pro vero vendatur, aut vitrum pro gemma. Est alius in quantitate, vt si mensura sit diminuta, & vendatur pro integra. Est alius in qualitate, vt si medicina, herba, aut lapis vendatur pro re virtutem aliquam ad curandum / seu ad alium certum effectum habente, & non sit talis. Aut si equus infirmus pro sano vendatur. &c. Iterum est quidam defectus manifestus, vt si equus, qui venditur, sit monoculus. Est alius occultus, qui non ita patet. Iterum ex defectibus occultis quidam vergit in periculum seu damnum ementis / si occultetur illi, quidam vero non. Et iterum stat defectum tale esse, quē si emptor sciret, rem illam pro nullo precio emeret. Stat etiam talem esse, quē si emens eum sciret, non minus rem illam esset empturus, quam si non pro tanto precio. Et iterum qui defectum occultat vel descendit in precio iuxta exigentiam defectus / vel non. Et iterum aliud est venditorem asserere mercem suam non habere defectum: aliud est tacendo defectum rei occultare. Et valent huiusmodi distinctiones ad iudicandum de validitate aut nullitate contractus, & de culpa vendētis defectum mercis oc-

cultatis, & de obligatiōe restituēdi / vel nō. ¶ Sit igitur primū dictum. Si venditor sciens defectum rei vendit illam pro non defectuosa, dicens eam defectuosam non esse, peccat mentiendo: & si defectus cedat in damnum notabile, seu periculum emptoris, peccat mortaliter, & tenetur ad refarciendum tale damnum, si inde emptori aliquod enenerit, iuxta cap. Si culpa tua damnum illatum est, de iniurijs, & damno dato. Et si defectus sit talis, quē si emptor sciret rem illam nullo modo, aut pro nullo precio emeret, contractus in conscientia est nullus, cum sit dolosus, dolo dante causam contractui, ac proinde actio simul & optio cōuenit defraudato, vt ex dictis patet. Et pcedit hoc de quocunq; defectu / sine sit in substantia / sine in quantitate / siue in qualitate / siue sit occultus / siue manifestus, modo sit ab emēte incognitus, qui forte videns venditorem asserere rem illam defectuosam non esse / non curat vltiorem diligentiam apponere.

¶ Sit scdm dictum. De scienter occultante defectum rei, quam vendit, si emptor cognito defectu quicunq; ille sit, pro nullo precio rem illam emisisset, contractus est nullus, etiam si venditor defectum occultas descendat in precio iuxta exigentiam defectus. Et ultra peccat ipse venditor / scienter defectum emptori occultas. Hoc patet pro prima parte, quia talis contractus est dolosus, saltem tacite dolo dante causam contractui, & ex consequenti tolente liberum consensum in emptore, igitur. Antecedens patet, quia venditor dolose occultauit defectum illum in casu, quem si non occultasset emptor, nullo modo rem illam emisisset ex casu. Igitur non vere in contractui consensit, & ita in conscientia est nullus, & pro voto defraudati venit euacuandus. ¶ Quod autem illa occultatio sit dolosa & culpabilis, per quod patebit secunda pars dicti, apparet primo ex sententia Ambrosii in lib. de officijs, vbi ait in contractibus vitia eorum quae veniunt, prodi subentur: at nisi intimauerit venditor / quamuis in ius emptoris transferint doli actione euacuantur. Idem apparet ex. l. 2. de pericu. & condit. rei, vbi sic dicitur. plane si intelligit venditor non duraturam bonitatem vsque ad diem, quo tolli deberet / nec admonuit emptorem tenebitur. ¶ Secundo idem ap-

paret quia cum venditor verisimilit̄ putet emptorem si defectum sciret, rem illam nullatenus empturum (quia sic in hoc casu procedimus) scit emptorem deceptum rem illam emere, qui putat rem defectuosam non esse: huic autem deceptioni ipse venditor causam dedit/ licet non positue/ tamen negativie def. tum occultum, quem illi pandere debuit occultando. Sicut enim testis inius vocatus ex officio tenetur veritatem, quam scit, dicere: alioqui peccat. & tenebitur ad interesse, si quod inde alius passus est. Itavenditor rem suam vendens, ex officio tenetur defectum rei eminenti dicere/ licet non teneatur illum per præconem publicare. Et si quod damnum inadem ementi eveniat, tenebitur illi. ¶ Quod etiam ex hoc confirmatur, quia non facit alij, quod iuste vellet sibi fieri. Si autem ipse rem alterius emeret, iuste vellet quod venditor rei defectum occultum sibi manifestaret: hoc igitur idem debet ipse alijs velle. ¶ Tertio idem apparet. Quia quicquid scit vendit rem defectuosam, emptorem per defectus occultationem grauat, quia graue & molestum est eminenti retinere rem defectuosam, & graue est illi alium emptorem querere, qui illam emat, ut eam a se rejectat: huius autem grauaminis causa est venditor defectum occultans, ut patet, igitur non caret culpa defectum occultando quicumque is sit in casu, quo est ipsi verisimilit̄ quod emptor alias nullo modo rem illam emisset. Non obstante, quod venditor descendat in pretio iuxta exigentiam defectus. Ac proinde falluntur, qui indistincte iustificanc venditionem rei defectuosæ/ occultato defectu per hoc, quod venditor descendit in pretio iuxta defectus exigentiam. Vnde dictum doctoris sancti, 2. 2. q. 77. similiter & cancellarij parisiens. in regulis moralibus, qui illud dicunt, indiget limitatione. s. ut tunc culpa nõ sit defectum occultare, quando descendit venditor in pretio iuxta defectus exigentiam, & est sibi verisimilit̄, quod emptor etiam si defectum sciret, rem illam esset empturus, & defectus talis, sit, cuius occultatio non vergat in damnum aut periculum emptoris. ¶ Sed forte obijcet aliquis, quod in casu non peccat, qui defectum occultat/ quando in damnum aut periculum non vergat em

ptoris. Quia si sic, hoc esset, quia carius vendit rem/ quã sit iustum, & hoc non: nam in casu descendit in pretio iuxta exigentiam defectus, & ita pretium æquale valori rei recipit: aut esset / quia emptorem decipit, & hoc non, quia venditor nil dicit nec agit unde emptor decipatur, cum nec dicat rem defectuosam esse/ nec defectu careere, sed simpliciter petit tantum vel tantum pretium pro illa: ac proinde si emptor decipitur, ipse a seipso decipitur, qui per se putat rem defectu careere.

¶ Sed ad hoc ex dictis aperta est responsio, quod peccat decipiendo negativie, quia si, ipsi ex officio incumbabat defectum rei, quam vendit, emptori ignorantij manifestare, & illum in grauen ipsius emptoris occultat. Sicut enim is, cui ex officio incumbit proximum a morte defendere nõ defendit, dicitur eum occidere, & ad satisfactionem tenetur, ita venditor, cui ex officio conuenit rei defectum emptori pandere/ & non pandit, dicitur eum decipere, & tenetur eidem. Nec excusatur venditor per hoc, quod si defectum manifestaret, nõ sibi daretur pretium iustum, sed aliud diminutum: & ita damnum ipse venditor sentiret. Non inquam, valet hoc, quia in sua libertate est damnum huiusmodi vitare, non dādo rem pro pretio diminuto. ¶ Et procedit hoc dictum nõ solum quando venditor verisimilit̄ scit emptorẽ si defectum sciret, rem illam nullatenus empturum, sed etiam quando de hoc ipso dubitat. Secus si verisimilit̄ sciat, quod ob talẽ defectum nõ minus esset rem eandem empturus. Quod esse potest/ vel quia defectus est adeo parvus/ ut de illo nil, aut parum curet emptores, aut quia talis est, quod ut plurimum est talibus mercibus conexus: aut quia est verisimilit̄, quod emptor vult rem illam emere ad vendendum postmodum eandem, & cum ea lucrandum nõ obstante præfato defectu. Secus etiam in casu quo emptor absoluit venditorẽ a debito manifestandi defectum, ut si dicat/ hanc rem volo a te emere talẽ, qualis est, siue sit defectuosa, siue nõ, & sup pretio conueniunt. Nam tunc venditor defectum occultando/ nisi in danum & periculum notabile emptoris defectum ignoratis cedat, nõ peccabit, nec contra charitatẽ nec contra iustitiã, si pretium iustum pro re accipiat. ¶ Tertium dictum. Venditor præfactum defectum emptori ignorantij scienter occultando peccat,

peccat, esto q̄ emptor defectum sciens, rem illam esset empturus, si pro tanto precio nullatenus eam emisset. Et patet hoc, quia rationes supra pro precedenti dicto factę, hoc ipsum p̄sens dictum probant: non obstante, q̄ venditor in precio descenderit iuxta exigentiam defectus. Patet etiam alia ratione, quia ex hoc, q̄ venditor defectum occultavit, consensit emptor in emptione pro tanto precio in qua alioquin nō consentiret: ac proinde non volūtarie cōsensit in precij quantitate, & per consequens eo rationabiliter iniusto venditor precium illud videtur accepisse, & per consequens peccavit. Exemplum huius videtur esse, si ego debeo Petro dicem ducatos, paratus eos Petro solvere postulanti; Petrus autem me iniusto/ seu ignorante, loco .x. ducatorū, quos illi debeo, capit de rebus meis equum / aut rem aliam tantundem valentem. Aut si debeo Petro equum valentem .x. ducatos, & Petrus me ignorāte & dissentiente loco equi capit de rebus meis .x. ducatos, certe non caret culpa, etiam si tantum capiat, quantum illi debebam: idq̄ ideo, quia me iniusto & rationabiliter iniusto illos capit, cum sim ego paratus rem suam illi reddere. Ita in proposito venditor capit me non volūtarie consentiente. .x. ducatos pro re quam vēdit, quam paratus sum illi relinquere, sicut & de facto relinquerem, si defectum rei mihi manifestasset. Peccat quidem/ licet non cōtra iustitiam commutativam, rem supervendendo, eo q̄ tantum in valore dedit, quantum est precium, quod accepit: sed quia me non libere consentiente pecuniam meā accepit, quantumvis esset sibi ratione mercis alioquin debita.

¶ Et si obiicias, q̄ tunc teneretur vēditōr precium sic acceptum reddere emptori, & rem suam rehabere pro voto ipsius emptoris, aut saltem aliqua actio competere emptori decepto cōtra venditorem, ex quo contractus fuit dolosus, dolo saltem incidente in contractu; & ita vel venditor teneatur contractum rescindere / vel aliquid emptori reddere. Respon. Nec vnum / nec aliud in casu sequi. contractus quidem rescindendus non venit, quia ambo in illo libere consenserunt. Ad æqualitatem reduci non debet, quia tali reductione non est opus: ex quo precium fuit æquale valo-

ri mercis, aliquid reddere seu restituere emptori non oportet, quia nil indebitum / seu excessivum fuit per venditorem acceptum. Itaque quando dicitur, q̄ si dolus incidit in contractu, datur actio decepto contra deceptentem ad hoc, q̄ contractum ad æqualitatem reducat, intelligitur quando non fuit in contractu servata æqualitas, sed deceptus fuit defraudatus / dando precium excessivum: quod in presentis non contingit. Nec inconuenit aliquem rem meam / me iniusto / aut rationabiliter iniusto capere, qui tamen nil postmodum mihi teneatur restituere, vt si illi debebam .x. ducatos, paratus illi eos solvere: ipse vero clam / aut me iniusto de meis bonis .x. ducatos capit, peccat quidem, restituere tamen mihi nō tenetur. Ita igitur q̄ mercē alteri valentē .x. per viā emptionis accepit, teneatur venditori solvere .x. & si venditor illa .x. iniusto aut iniusto emptore de bonis emptoris capiat, peccat quidem, restituere tamen illi non tenetur, & ita in casu presentis accidit, vt constat. ¶ Et confirmatur hoc ex dictis, si venditor defraudat emptorem ex dolo incidente in contractu, & non dans te causam contractui, contractus est validus, & solum datur actio defraudato contra venditorem, vt contractum ad æqualitatem reducat. Cum ergo in presentis casu non sit dolus dans causam contractui, contractus est in vtroque foro validus, & per consequens non tenetur venditor pro voto emptoris contractum rescindere. Quod videtur contra Cōradum .q. 54. conclusionem .2. vbi non satis consequenter videtur loquutus ad ea, quę in additiōibus dixit in principio sui libri de cōtractibus. ¶ Quartum dictum. Si venditor ignorās rei defectum eam cum bona fide vendit pro precio, quod res si talem defectum non haberet / valeret, a culpa excusatur, cum tamen rei defectum cognouerit, tenebitur ad iustitiam emptoris vel contractum rescindere, vel eum ad æqualitatem reducere: quia perinde est, ac si defraudatio in re ipsa eueniret sine dolo vendentis, & ita actio competet emptori defraudato: optio vero ipsi venditori, iuxta ea, quę supra dicta sunt. Excepto nisi defectus talis esset, quem si emptor sciret, nullo modo rem illam emisset: nam tunc non solum non li-

bere confensit in precio excessiuo, sed nec in cōtractu ipso: & ita cōtractus in tali casu esset nullus in conscientia, nec deberet defraudatus venditorem ad standum cōtractui compellere si nolit.

¶ Et sicut dictum est in precedentibus de veditore rem defectuosam scienter emptori ignorantī vendente, ita videtur econtra dicendum de emptore valorem mercis cognoscente, quem venditor ignorat, quia tunc tenetur emptor ascendere in precio iuxta valorem mercis, cum animus vendentis huiusmodi valorem ignorantis nō sit aliquam donationem emptori facere.

Quod si tam venditor quā emptor mercis valorem ignorent, quia forte putant esse vitrum, & est gemma, aut lapis preciosus: tunc ignorantia excusabit a culpa emptorem, qui rem vili precio emsit, non tamen a restitutione, qua debet supplere precij defectum quando valorem mercis cognouerit, vel saltem tenebitur cōtractum rescindere, si precij defectum nolit supplere, maxime si defraudatio fuerit ultra dimidium.

¶ Sequitur ex dictis tutiorem esse venditorem, qui non simplicibus, sed prudentibus, & expertis res suas vendit. Sicut econtra tutiores sunt emptores, qui res non a simplicibus, sed a prudentibus venditoribus, & rerum experientiam habentibus emunt: tutiores in quibus tam quo ad culpam, quā quo ad restitutionis immunitatem, quod satis de se notum est. ¶ Sequitur iam, quod si quis vendit vinum seu triticum, seu rem aliam, quam scit ad corruptionem esse dispositam, & non diu in illa bonitate permansuram, & scit, seu probabiliter putat, aut saltem dubitat, quod emptor rem illam emsit ad eam conseruandam, & nō illico expēdendam, tenetur veditor emptori intimare, quod res nō diu conseruabitur: quod nisi fecerit, tenebitur emptori ad interesse, vt apte colligit ex. l. 2. de periculo & cōditione rei veditę, vt supra allegauit. Et ratio est clara, quia occultatio illius defectus cedit in dānum emptoris. Sed si sicut emptor ita & veditor illius rei veditę defectum seu talē dispositionē ignorabat, quia tūc bona fides eū a culpa & restitutione excusabit, modo precij iustum pro re illa acceperit. ¶ Sequitur, quod qui vedit vinum lymphatum, aut medicinas nō puras, sed quibus aliqd admixtum est, aut alia huiusmodi

id ipsis emptoribus ignorantibus aliquādo peccat, & ad restitutionem tenetur, aliquādo vero non: peccat quidem, si illa admixtio est nocua, aut periculum seu dānum emptori allatura, id quod siue descēdat in precio, siue nō. Peccat etiā, si mixtio nec dānum nec periculum est allatura, & tamē cū res pura nō sit, nec tanti valoris, ac si pura esset, pro pura venditur: maxime si diminutio valoris sit notabilis, sed nec peccant, nec restituere tenentur, quando admixtio non facit rem minoris valoris, aut bonitatis ad eum vsum, ad quem emitur: aut si valoris & bonitatis diminutio tam parua sit, vt homines de illa nil curent, nec scdm rationem curare deberent. ¶ Ad hunc modum de ceteris rebus defectuosis venditis dicendum est, in quibus illud aduertendum, quod si venditor scit aut conficit emptorem rem illam ad aliquem vsum emere credentem ad eundem valere & sibi profuturam, cum in hoc ipso decipiatur, tenebitur venditor rei periculum & conditionem emptori intimare, alioquin tenebitur illi ad interesse, idque in vtroque foro, nec satisfact, si iuxta rei defectum in precio descendat, vt iam dictum est. Nec excusantur mercatores in similibus casibus per hoc, quod res, quam vendunt tantum valet, quantum est precium, quod pro ea accipiunt: nam quamuis excusentur a peccato superuēditionis, non tamen a dolo & culpa iniustę deceptionis.

De eo, qui vendit

merces pro precio currenti, sciens alias similes breui superuenturas.

Questio trigesima quinta,

Edictis se

quitur responsio ad aliam questionē, quę est. An possit veditor vendere merces pro precio nunc currente, si sciat, aut pbabiliter credat similes merces breui ad eundem locum peruenturas. Ad quod dixit Tho. 2. 2. q. 77. ar. 3. quod in casu potest venditor merces suas pro currenti precio vendere, nec tenebitur quicquid restituere. Ratio, quia tunc pro precio currenti merces suas vendēdo, nulli facit iniuriam, cum non nisi precium iustum recipiat:

recipiat: pro tunc enim pretium iustum est, quod tunc currit, etiam si speretur rem minus valituram. ¶ Contra quam responsionem videtur ratio procedere. Quia merces in tali casu decrefcunt in valore ob similitudinem mercium abundantiam de proximo venturam. Nec obstat, quod illa abundantia non actu sit in loco: illo nam quod parum distat, nil distare videtur. Quemadmodum merces in hoc loco non sunt tanti pretij quando in locis hinc propinquis similes merces venduntur, quanti essent, si in locis propinquis similes merces non venderetur. Si autem rerum penuria earum valorem auget, ita & earum abundantia valorem minuit. ¶ Tum etiam, quia si emptores scirent illarum mercium superuentum, non emerent merces illas pro tanto pretio: rem igitur ignorantes, dant tantum pretium alias non daturi, ac proinde non libere consentiunt in pretij quantitate, & per consequens, videtur peccare venditor, pretium illud accipiens, ut patet ex exemplis supra positis. ¶ Tum etiam communis hominum estimatio & rerum appreciatio confert ad cognoscendum valorem rerum: & quo maior est estimatio/ceteris paribus, maior est valor rerum: sicut contra minor est valor, si minor sit hominum communis estimatio. Hęc autem estimatio, per quam rerum valor mensuratur, non qualiscunque est, sed prudens & discreta/non quæ ex errore/seu ignorantia procedit, qualis est in casu presentis, in quo solus venditor scit mercium similitudinem superuentum, & ceteri id ignorant: quod si scirent, non tantifacerent merces illas, quæ in illo loco tunc venduntur, ut satis monstrat experientia. Ac proinde pretium pro tunc ex ignorantia currens, non est verum pretium iustum illarum mercium, sed putatum. ¶ Tum etiam, si venditor scies res bonitatem intrinsecam/aut extrinsecam breui diminuendam seu tollendam, hoc ipsum emptore ignorante, tenetur id emptori intimare, ut patet ex questione præcedente, vel saltem tenetur ex sententia omnium in pretio descendere, iuxta exigentiam illius dispositionis. Nec obstat dicere illud verum esse, quando res, quæ venditur, est ad corruptionem disposita: quod in presentis locum non habet. Non (in quibus) obstat, quia non minus contra emptoris charitatem esse videtur, re in

valore naturali diminutam/seu breui diminuendam pro non tali, sed pro integra & perfecta vendere, quam re in valore accidentali diminutam: aut breui diminuendam pro integro pretio vendere. Cum igitur in casu presentis res illa per altorum similitudinem superuentum bonitatem seu valorem accidentalem breui speratur amittere, sequitur intentum. Et procedit ratio hæc tunc maxime, quando emptor merces illas vendit non ad illico consumendum, sed ad eas seruandum, & postmodum vendendum, quando necesse erit emptorem merces illas apud se retinere, vel in earum venditione damnum pati. ¶ In confirmatione huius positionis sit casus, quo mercator solus sciat obsidionem ciuitatis, in qua suas merces venales habet, breui euenturam, alijs id ignorantibus: & inde ipse se sollicite curat merces suas pro pretio tunc corrente cito vendere. Et venditione facta, illico ciuitas ab hostibus obsidetur. Vide est in hoc casu mercatorem illum nec a culpa nec a restitutione immunem esse, merces suas pro pretio corrente vendendo, sciens bellum imminere, alijs id penitus ignorantibus: nam merces illæ non sunt tanti valoris tempore belli/sicut tempore pacis. ¶ Alius casus. Domum suam locauit quidam ad annum pro .xx. ducatis, ubi curia imperatoris residebat, & illud reputabatur pro tunc iustum pretium: supposito, quod certum esset principis curiam illic per annum permansuram: attamen qui domum locauit, sciebat curiam breui a loco illo recessuram, populo communiter id ignorante: unde qui domum condixerat, mansit defraudatus, cui nec conueniebat in domo illa habitare post curie recessum: nec reperire potuit, cui eadem domum sine danno proprio locare posset. ¶ Alius casus. Cum quidam triticum abundantiam tempore caritatis & famis haberet, certo scilicet principis voluntate ad moderationem pretij pro tritico tradendi determinata esse, ideo ante decreti promulgationem/alijs decretum ignorantibus, totum suum triticum vendidit pro pretio magno tunc currenti, idque indistincte, scies, si quosdam triticum emere ad sui & suorum sustentationem, quosdam vero ad triticum seruandum, & postea indigentibus vendendum, unde lucrum notabile sperabat, & tamen habet, quod illi superueniente pragmatica coacti sunt damnum pati. Aut pone monetam nunc currentem cito ex decreto

primus casus.

2. casus.

3. casus.

principis in valore & precio diminuendā,
 quod solus is, qui huiusmodi monetæ co-
 piam habet/certo sciat, & ante diminitio-
 nis promulgationem totum monetā, quam
 habet, alijs decretum ignorātibz, vel per
 viam mutuū/vel cābī/vel permutatiōis/
 seu emptionis/alijs nescientibus, tradat:
 quos cōstat illi dānum aliquod & notabile
 passuros. In his & huiusmodi casibus du-
 rum videtur venditores seu permutatores
 excusare, cum ipsi omnes se in tuto sciēter
 ponāt: emptores autem in periculo seu dā-
 no, & cū rerum emptiones & permutatio-
 nes pro communi contrahētium vtilitate
 sint institutæ, deberet ipsorum contrahen-
 tium conditio æqualis esse, qualis in his ca-
 sibus non est, vt constat, &c. ¶ Itaque id se-
 cundū hanc op̄inionē modo recitatā vide-
 tur in huiusmodi casibus probabile, quia
 vel nota est tā emētibus q̄ vendentibus su-
 peruentura breui similitium mercium abun-
 dātia, aut vtriusq̄ est ignota, aut solis vēden-
 tibus nota, ceteris vero ignota. ¶ Si vtrius-
 que nota sit, & precium idem currat quod
 prius, tutus est vēditōr, nulli p̄iudiciū fa-
 cit, cum omnes rerum superuentū sciant, &
 in tali precio cōsentiat. ¶ Si vtriusq̄ sit mer-
 cium superuentus incognitus, tutus est ven-
 ditōr pro precio currenti merces suas ven-
 dens: nā bona fides illum sicut a culpa, ita
 & a restitutione excusat, nec erit emptor in
 tali casu rationabiliter contra venditōrem
 iniustus, & pro tunc æqua erit vtriusq̄ con-
 ditio secundum omnium existimatōnem.
 ¶ Si vero vendens sciat rerum superuentū
 vnde mercium valor decreseat, & emptores
 id ignorant, tunc si pro currenti precio mer-
 ces suas vendat, nil de superuentu ementi-
 bus significans, non venit excusandus, cū
 se in tuto, emptores vero in damno aut pe-
 riculo ponat, sed deberet aliquantulum in
 precio descendere, licet non tantum/quan-
 tum si mercium superabundantia iam in
 loco illo acta existeret.
 ¶ Sed obijcet aliq̄ cōtra hanc resolutionē.
 Quia tūc sequit̄, q̄ casu quo vēditōr igno-
 raret mercium superuentū sicut & emptores,
 & merces suas pro precio currenti vēderet,
 teneretur excessum p̄ciū restituere, esto, q̄ a
 culpa supuentitiōis p̄ ignorantia excuse-
 tur. Sequela patet. Quia sciētia vel ignoran-
 tia vēditōris nō minuit, nec auget p̄ciū seu

valorē mercium, sed penuria vel abūdātia
 mercium cū alijs, q̄ supra dicta sūt. Ac p̄inde
 per mercium superuentū decrescit in casu va-
 lor similitium, etiā si talē superuentū ignoret vē-
 ditōr, & ita intentū. ¶ Præterea sequitur, q̄
 q̄ sciūt vel pbabiliter credunt, q̄ hoc anno
 fructus terræ. s. vinū & triticū abūdabunt,
 q̄ peccaret similes fructus nūc p̄ precio cur-
 renti vendētes, sed deberet in precio descē-
 dere propter similitium fructuum speratā abun-
 dantia breui vēturā, & ecōtra si nūc est em-
 ptori verisimile vel certū, q̄ hoc anno erit
 magna fructuum penuria vini, s. olei & fru-
 menti, sequeretur quod non posset similita
 nunc pro precio currenti emere, sed debe-
 ret in precio ascendere. Quia sicut mercium
 valor per similitium mercium superuentum
 decrescit, ita & per similitium penuriam bre-
 ui vēturam augetur. ¶ Præterea sequeretur,
 q̄ mercatores peccarent in nundinis suas
 merces pro precio currenti vendendo, quā-
 do magna est emptorum multitudo, & est
 illis certum; q̄ inde ad duos aut tres dies
 recedent pro maiori parte emptores. Et se-
 quela apparet, quia sicut per op̄inionem va-
 lor mercium decrescit per speratum simi-
 lium mercium superuentum, ita similiter
 decrescit per speratū emptorum recessum:
 cum non minus conferat emptorum pau-
 citas/aut multitudo ad augendū seu minuē-
 dum valorem rerum, q̄ penuria vel abun-
 dantia mercium. Ad hunc modum posset
 de alijs inferri.
 ¶ Respon. Hæc non infirmant conclusio-
 nem supra probatam. Vnde ad primū di-
 cendum/negando sequelam. Quia multū
 refert rem dolose, aut cum bona fide vēde-
 re. Nam quādo vēditōr scit rerum superue-
 tum/emptoribus id ignorātibz/in nullo
 volēs descendere in precio, videtur rē super-
 uedere dolose, q̄a quodāmodo decipit em-
 ptores, aut eorū deceptioni sciēter & volēs
 cōsentit, qui precium excessiuum pro merce
 tradūt, putātes illud esse iustum, & p̄inde
 est, ac si vēditōr rē defectuosam sciēter em-
 ptori ignaro pro sana & integra vendat,
 qui a peccato superuēditōis nō excusatur.
 Aut sicut qui vendit cumulū tritici pro .x.
 fanecis, sciens non esse ibidem nisi .ix. fa-
 necas, vbi emptor putet decem esse fane-
 cas. Quæ quidem exempla similia sunt
 quantum ad culpam seu dolum venditō-

nota.
 1. 664
 2. 660
 3. 664
 ac hinc
 rem q̄
 venditōr
 huiusmodi
 multitudo
 hinc q̄
 rem vni
 p̄ sit in
 huiusmodi
 3. superuenit abundantia similitium mer-
 cium. q̄ tunc vbi q̄ emptor in nullo
 remansit in damno

ris, similiter & quātū ad restitutionē super accepti, cū nō minus minuat valorem mercium/altarū similīū superuētus / q̄ defectū ipsarū mercīū. Quādo autē vēditōr ignorat mercīū superuētum sicut & emptores, tūc bona fides eum a culpa & restitutione excusat, rē suā pro precio currētī vendēdo. Cui⁹ ratio est, quia nō ita sunt emptores rationabiliter inuittī cōtra venditorē, cū bona fide precīū currēs exigentē & recipiētē, etiā si in resit aliquātulum excessiū, sicut essent, si vēditōr scīēs mercīū valoris dimīnutionē illud excessiū precīum reciperet. Nec hinc sequitur, q̄ q̄ rē defectuosam profana nesciētē & cū bona fide vēdit, sit a restitutione immunis/ob bonā ipsius fidem. Nā in casu argumētī nō solum bona fides vendētis eū a restitutione superaccepti excusat, sed quia cū bona fide cōcurrīt cōmunis error facti, cōmunis inq̄ vēditōribus & emptōribus, & communis cursus precij. Sicut si vinum, quod nunc venditur communiter pro. v. vēdatur, quod omnes communiter putent dīu conseruari posse, & tamē accidat, vt subito ad temporis alterationem alteretur & ipsum, & ad corruptionem tendat: quod si a venditore p̄cognitum fuisset, debuisset in precio descendere. Ex quo tamen sibi & cæteris communis fuit error, non est venditor compellendus ad superaccepti restitutionem, sicut in conscientia fuisset, si p̄cōfata temporis alteratione certo scīisset. ¶ Ad scđm similiter negatur sequela, qa quod in casu illo vēditōr aut emptor circa fertilitatē aut sterilitatem anni cōijcit, possunt hoīes similiter cōijcere, si antēdant: ac p̄inde nō iniuste datur aut recipitur precīum, quod tūc communiter currīt. Secus esset, si solus venditor esset diuinitus certioratus de fertilitate anni, & nō reliquit: nam tunc deberet in precio descendere, si cætera, quæ ad augmentum valoris/ aut dimīnutionem conferunt, sint paria, alioqui non careret dolo. Idem dicitur de eo, qui emit merces pro precio currenti, consciens / aut sciens anni sterilitatem. Idem respondeatur ad tertium, quod sequela non valet: quia recessus mercatorum a nundinis non solum est venditori cognitus, sed cæteris similiter est / aut potest esse: notus, ideo non iniuste res venduntur pro precio tunc communiter currente.

nota. q. dicitur
tunc sunt
Thomas 2. 2.
q. 77. art. 3.
nō est contra
cōt. d. cam.
cōt. d. nō
dicitur
intelligenda
cum illa simi
litudine q. d.
emptor. reb.
v. p̄cōfata con
sumat antea
q. abundant
ita alu. ene
nō. q. d. s.
quis vendat
pariam ad v. d.
tumentū. p̄cōfata.
v. d. cam.
emptor. nō. p̄c.
bona v. d. p̄c. illa
communis v. d.
re. inq̄. ad d.
v. d. d. h. q. d.
v. d. d. h. q. d.

De eo / qui vendit

trititum carius, q̄ sit per pragmatīcam ordinatum.

¶ Questio trigesima sexta.

Via pau-

cis ab hinc annis ob temporis sterilitatem & tritici communem indigentiam facta fuit regia pragmatica per quam statutum & ius-

Lata fuit
p̄ p̄cōfata
p̄cōfata

sum fuit sub certa pœna, ne quis fanecā tritici vltra precīum a p̄ncīpe taxatū vendere. Quam quīdem taxationē constat multos p̄ceterijisse: ex quib⁹ adhuc sunt aliqui, qui scrupulo cōscīētīæ agītātur, & querūt. An teneantur superacceptū restituere, quia vt dicunt, confessores nolunt eis/ nisi restituant, beneficium absolutiōis impendere. Hi & multi alij in eorū excusationē atque guebāt. Primo q̄ nō potuerūt per pragmaticam p̄cōfata astringi, quominus possent libere tritīcū suū vendere pro precio, quod scđm cōmunem indigentīā reperīret, eo q̄ vnusquisq̄ licet rebus suis p̄cōfā pōneret: quia vnusquisq̄ est in rebus suis moderator & arbiter, vt habetur in. l. in re mandata. C. mā datī. ¶ Secōdo, quia iustum precīum rerum non scđm voluntatē regis rebus est imponendū, sed scđm indigentiam similiter & paucitatē atq̄ abūdantīā earū, & numerū emptorū ac vēditōrū. Ac p̄inde quo maior est indigentia/ maior q̄ rerū penuria, maior etiā emptorū numerus/ minorq̄ venditorū, eo magis crescit valor rei, & precīū eiusdem. Velle igitur, vt pragmatica volebat, q̄ his, quæ dicta sunt, in dies crescentibus, precīum tritici non cresceret, sed in eodem semper precio venderetur, videtur iniquum & iniustum. Pro qua ratione facit, quod ait Aristo. Precīum rerum humana indigentia mensurat. ¶ Tertio, quia illa pragmatica nō erat toti regno communis, sed in parte fuit promulgata / in parte nō: nec etiā vbi fuit promulgata per omnes obseruabatur, cum hi, qui redditus regios colligunt, publice trititum, prout carius poterant, vendebant, id ipsum scientibus his, qui pragmaticam fecerunt, qui illos ne sic venderent, minime prohibebāt.

CODEX DE RESTITVTIONE

Ac proinde in hac parte videbatur iniqua lex illa, quæ non æqualiter omnibus tradebatur: modo autem, vt ait Augustinus, de libero arbitrio, quæ iusta & æqua non fuerit, nõ est lex. ¶ Quarto, quia qui rempub. gubernabant, & publicam iurisdictionem habebant, scientes pragmaticam in multis locis, & per multos violari, eos minime puniebant, sed cunctis dissimulabant, in quo visi sũt in violatiõe cõsentire, & pragmaticam prædictam vim postmodum habere non velle. Hoc enim modo solent humane leges per oppositam cõsuetudinem abrogari, vt latus in Codice de testimo ostendimus. ¶ Quinto, quia humana lex, vt obligatoria sit, opus est quod sit iustè promulgata, & vñtum moribus approbata vt ait Augustinus. Et habetur distin. 4. cap. In istis. Et est textus ad literam in l. de quibus. ff. de legibus, vbi dicitur, Ipse leges nulla ex alia causa nos tenent, quam quod iudicio populi sunt receptæ. Præfata autem pragmatica, vt dicunt, non ita fuit communi populi consensu recepta, nec vñtum moribus approbata: igitur vim obligandi non habuit. ¶ Sexto, esto lex illa iusta fuerit, & a populis, quibus fuit promulgata, obseruanda; non tamen videtur, quod fuerit in conscientia obligatoria, cum fuerit pœnalis: lex autem pœnalis in conscientia ante sententiã latam non obligat, vt est communis doctrina, iuxta cap. fraternitas adiuncta glo. 12. q. 2. Igitur esto, mercatores triticum carius quam per pragmaticam fuerit ordinatum vendiderint, non tenentur in conscientia ad restitutionem, nisi super hac fuerint per iudicem condemnati, & ita nec per confessores est illis beneficium absolutionis denegandum.

¶ Respon. His non obstantibus videtur aliter respondendum. Et primo supponamus, quod supra dictum est. scilicet quod ad superiorem, qui potestatem habet rempub. gubernandi pertinet, vtilitati subditorum & reipub. prouidere. ff. de officiis præsidis l. 1. vnde in. §. cura carnis. ff. de officio præfecti vrbis. l. 1. est casus, quod ad præfectum vrbis spectat, vt vñtualia iusto precio vendantur. Item in l. annonam. ff. de extra ordinarijs criminibus, mandatur præsidibus prouintiarum, vt ad hoc suis sta-

tutis & ordinationibus laborent, quod annonam non oneretur: & quia certum est annonam augeri, si superiores non taxent precium rerum venalium venditioni expositarum, igitur ad hoc si volunt iusti præsidis officium exercere tenentur. ¶ Et patet ex ratione. Quia si venditoribus permitteretur in tempore sterilitatis annonam prout possint vendere, daretur occasio, vt multi pauperes tantum precium, quantum pro tritico distes exigerent, non habentes / fame perirent. Et qui non haberent, qui loco precij darent, præter vineas / agros / aut domum, cogerentur huiusmodi res pro vilis precio distrahere / vt triticum emant, aut certe ipsis venditoribus eas pro pane comedendo permutare: & ita fieret, vt in repub. qui triticum venale habent, aliorum possessiones & facultates breuissime exhauriant, & ditissimi fiant, cæteris in summa miseria & inopia permanentibus: quod quam reipub. perniciosum sit & iniquum, quamque fraternæ charitati contrarium, non est, qui non videat. ¶ Præterea ad reipublicæ gubernatorem pertinet / dare modum, quo in rebus ad vitam necessarijs non inducatur caristia. Inde qui caristiam inducunt, veniunt iuxta leges grauius puniendi. Nam hæc est causa quare monopolium sub pœna capitis est lege prohibitum, eo quod eo concesso, caristia facillime induceretur: cum hominum cupiditas sit insatiabilis, ac proinde necesse est tempore sterilitatis quando pauci sunt, qui triticum venale habent venditioni expositum, multi autem sunt eo summe indigentes, vt reipublicæ gubernatores precium competentis huiusmodi rebus insituant: nec id solum, sed eos, qui abundant compellant, vt triticum, quod eisdem superest, cæteris indigentibus pro moderato precio vendant. Inde etiam prudentissime fit, vt quando princeps alicui scriptori / seu impressori / seu librario / aut alteri mercatori cuiuscumque privilegiũ cõcedit, vt ipse solus certas merceres vendere possit, intus illi sub certa pœna, vt nõ nisi p p̄cto, quod illi determinatũ fuerit, eas vendat. Sed impediendũ caristia, q̄ alioq̄ in rep. induceret. Inde etiã cõmẽdãda est resp. in qua rectores solite curã vñtualibus, hoc est, tritico, oleo, vno, pane,

fructibus, piscibus, alijsq; rebus, quibus homines ad vltimum vtuntur, suum moderatum precium taxant. Inde etiam laudabile est, imo & aliquando necessarium, vt domibus locandis similiter moderatum precium sit per superiores taxatum: quemadmodum in locis quibusdam fieri solet, vbi vel Concilium congregatur, vel scholares ad studium generale confluunt. Inde etiam iuste & conuenienter regia potestate statutum est, vt census redimibilis certo precio ematur, puta vnum pro quatuordecim. Inde etiam conuenit regibus / monetę suum precium & valorem assignare, sicut & assignant. Ita q; lex, ratio, simul & laudabilis consuetudo docet / ad publicam potestatem pertinere / rebus venalibus / his potissime, quę ad vitam sunt necessarie, competens precium designare, & eos, qui carius vendiderint, punire.

¶ Quo premisso, videtur conclusio certa, q; qui triticum carius vendit, quam per pragmaticam iuste & rationabiliter factam / taxatum est, peccat peccato superuentionis, & excessum restituere tenetur. Patet prima pars. Quia qui rem vendit plus iusto, aut pro precio excessiuo / peccat contra iustitiam, cum equalitatem, quam iustitia requirit, in tali contractu non seruet: talis est, qui in casu triticum vendit carius / quam sit taxatum, eo quod vt ex dictis patet illud dicitur iustum precium rei, quod est per auctoritatem publicam iuste & conuenienter taxatum. Supponimus autem regem / seu principem / & senatum suum, cum prefata pragmaticam faciunt, omnia prudenter prospicere, quę ad prefatam taxationem iuste agendam sunt attendenda, & per consequens iuste & conuenienter in re deliberasse. Id enim de maioribus presumendum est, interim quod de opposito non constat. Si enim de fratre priuato non est licitum temere iudicare, & quod deterius est, presumere, multo minus de principe & senatu suo quando aliqua statuunt, quę publicam regni libertatem concernunt. Sequitur iam secunda pars, quod tales, qui triticum durante pragmatica superuendunt, tenentur excessum restituere, etiam si excessus fuerit citra dimidium iusti precij: quod suppono supra sufficienter esse probatum.

¶ Ad rationes autem supra factas facile est

respondere. Ad primum in quo arguitur, neminem posse alienis rebus precium ponere, cum vnusquisque in suis rebus sit moderator. &c. Dicendum, quod esto id verum sit de homine priuato, qui talem potestatem in alienis rebus non habet: non tamen de homine publicam potestatem habente, vti habet princeps, & qui temp. regunt. Et quod dicitur, in rebus suis vnusquisq; est moderator & arbiter, non est intelligendum, quod sit qualiscunque moderator / aut arbiter, sed iustus: ideo lex non verbo / taxator / vtitur, sed verbo moderator: sed supplendum est iuxta rectam rationem. Deo secundo, quod dictum illud procedit non in casu necessitatis, quo. l. necessarium est publicam potestatem precium taxare, & taxationem ipsi venditoribus non relinquere, vt necessarium est tempore sterilitatis, de quo casus propositus est, sed procedit in casu, quo precij determinatio per publicam potestatem non preuenitur, quia publica potestate precium rerum moderante, cessat priuata potestas illud moderandi, cum iustum sit priuata potestatem publice potestati subesse. ¶ Ad secundum dicendum, quod si ipsi venditores per se deberent precium moderari, illa omnia deberent attendere, & ex consequenti possent in precio ascendere & descendere iuxta illarum circumstantiarum varietatem, quę ad augmentum seu diminutionem rerum conducunt: vbi tamen taxatio per publicam potestatem (vt in casu) facta est, credendum est omnia illa per taxatores esse perspecta, similiter & tempus, per quod conueniat prefatam taxationem seruare: intra quod non ita erit venditoribus liberum in precio ascendere, etiam si aliquantulum sint prefate circumstantie variate: maxime quod quando pragmatica fiebat, hanc ipsam circumstantiarum varietatem futuram senatus ipse presideravit, & ita maturo consilio pragmaticam iuste & prudenter ad certum tempus fecisse credendum est. Haberet autem rationem apparentiam, si senatus regis prefata circumstantiarum varietatem non attendisset. ¶ Ad tertium dicendum, q; prefata pragmaticam non fuisse toti regno traditam / non vltiat eam, nec iniustam eam facit, cum stet necessarium esse per huiusmodi leges quibusdam partibus regni succurrere, in quibus necessitas postulauerit, non ita in

cu rhu
sin

alij, sicut nec vitiat legem, quod triticum in certis partibus regni taxetur & determinetur vendi pro quinque, in alijs autem pro septem, prout varia est harum & illarum prouintiarum indigentia. Sed nec vitiat legem/nec eam iniustam facit, quod preti collectores/aut alie persone triticum carius/quam taxatum esset venderent: quia hoc vitium est vendentium / non legis iustum pretium determinantis, quando quidem lex omnibus venditoribus posita fuit absque vlla exceptioe, vt mihi relatū fuit. Si tamen prefata lex aut legislator voluit quosdam venditores ad tenendum taxationem statutam astringere, quosdam autem omnino liberare, legem huiusmodi ego ab iniustitate minime excusarem: & in tali casu non esset dicenda lex, suxta sententiam Augustini in argumento citatam: sed vt intellexi prefati collectores non fuerunt per legem aut legislatorem excepti, quauis pragmaticę exequutores cum illis dissimularent, illos legi contraueniētes minime puniendo: hęc tamen dissimulatio licet liberaret prefatos venditores a pœna pragmaticę, non tamen a culpa superuenditionis tritici, eo quod cum precium iustum esset, quod per pragmaticam fuit ordinatum, & illorum triticum non esset melius/aut maioris valoris/ quam triticum aliorum, iniuste illi agebant, triticū carius/quam alij vendentes, quare nec illos in conscientia a debito restituendi excusarem. Supposito quod in tali loco vendiderint, & eo tempore/vbi & quādo pragmatica erat recepta, & moribus vtentium saltem pro maiori parte seruata. ¶ Ad quartum dicendum, quod si in loco aliquo ita cum venditoribus dissimulabant, et omnibus illius loci/ aut maiori parti venditum permitterent triticum pro voluntate vendere, sciente legislatore & consentiente, nō dubito in illo loco pragmaticā vim obligandi amisisse. Sicut enim pro voluntate principis vim habuit obligandi, ita per eiusdem voluntatem potuit eandem vim perdere, iuxta regulam iuris. Res per quas causas nascitur. &c. Si tamen non ita dissimulabant, quin plures in eodem loco legem violantes punirent / sicut punuisse dicuntur, non tunc videtur lex vim suam amisisse, quin omnes in illo loco legem

transgredientes peccarent, & restituere tenerentur, esto quod hi, cum quibus iudices dissimulabant, essent a pœna legis immunes. Vide tamen, an sicut de collectoribus regalium reddituum nuper dicebam, quod ipsi cum ceteris in vno loco commorantibus tenebantur legem seruare, vel nec ipsi/nec alij, ex quo de omnibus eadē videtur esse ratio, ita de diuersis locis dicendum sit. f. quod si lex amisit vim in vno loco, similiter eandem in alio amisisse, intelligatur si nulla sit ratio quare in vno loco debeat seruari, & in alio non. Sicut si sint duo loca, in quibus eadem est tritici indigentia & penuria, ceteraque quę ad augmentum seu decrementum precij conducunt, sint paria, iniustum videretur precium per legem vni loco taxare, alteri vero libertatem vendendi absque taxatione prebere. Cuius iniustitię ratio videtur esse, quia tūc lex illa non tam rationi / quam voluntati inniteretur. ¶ Ad quintum dicendum, quod illud dictum Augustini non ita est accipiendum, vt nullatenus lex possit obligatoria esse / nisi per populum sit recepta, & vtentium moribus comprobata, cum certū sit superioris tam ecclesiasticos quā seculares posse subditos iustis suis precēptis / & iustis legibus obligare. Alioquin si in libera potestate subditorum esset legem illis datam acceptare & non acceptare, in eorum ex consequenti libera potestate esset, se a superiorum subiectione eximere, & eisdem resistere, cum tamen dicat Paulus ad romanos .13. Qui potestati resistit, dei ordinationi resistit. Vnde quamuis iure detur populo facultas a legibus nouiter illi datis appellandi/aut supplicandi, vnde & audiendi veniunt, si forte causam sufficientem afferant / quominus lex illa illis imponatur: attamen si nullam talem causam afferant, per superiores ad huiusmodi legis obseruantiam possunt compelli. Vnde quod ait Augustinus. Tunc leges obligant, cum vtentium moribus comprobantur, verum est vt iacet, cum affirmatiuū sit, non tamen inde a contrario sequitur, quod si non vtentium moribus cōprobētur nūquam obligent. Quanquā etiā id verū sit, si superiores, qui legem ferunt, sciunt eam per populum non acceptari nec obseruari, & tacent, non amplius insistentes. Ad

de quod non ait decretum Augustini, quod leges tunc obligant, quando per populum approbantur, sed quod tunc confirmant. ¶ Ad sextum, dicendum quod sic arguentes falluntur in duobus. Primo, quia supponunt legem poenalem non obligare/nisi tantum ad poenam in lege ipsa determinatam, & non ad culpam si violatur: quod alias ostenditur esse falsum: maxime si poena transgressoribus per legem ipsam deputata/talis & tanta sit, quae non nisi pro culpa mortali solet/ aut debeat infligi, & etiam si leuior sit, cum poena culpam necesse est praesupponat, saltem venialem. Adde quod si lex est, oportet recte rationi consentanea sit. Ac proinde qui contra legem agit, recte rationi contravenire conuincitur, simul & voluntati iuste legislatoris: quare consequens est hoc ipsum culpam nonnullam esse. Verum demus quod voluit. scilicet quod lex poenalis/ quando est pure poenalis non obligat in conscientia nisi ad poenam, idque post latam contra violatores sententiam, non tamen verum est praefatam pragmaticam, de qua loquimur, legem esse pure poenalem: habet enim duas partes: altera est, quae precium certum tritico ad tempus designat: altera vero, quae iubet, ne quis illo tempore & loco triticum carius vendat sub certa poena ibidem contenta. Modo quamuis legis violatores ad huiusmodi poenam non teneantur in conscientia ante sententiam latam, tenentur tamen in conscientia triticum non carius / quam taxatum sit vendere: idque ratione legis naturalis & diuinae, per quas homo tenetur rem non carius vendere, quam valeat: valet autem quantum per publicam auctoritatem fuerit taxatum, ut ex supra dictis patet. Igitur qui carius quam sit ordinatum vendiderit, non dubium quod superuendendo peccet contra legem naturalem/ diuinam/ & humanam, & ita excessum tenebitur restituere. Alioquin de pretio per legem taxatum iniustum esse, id est, diminutum, & aliud maius illo esse iustum: sequeretur tunc, quod omnes, qui durante pragmatica triticum pro pretio taxato emerant, dederunt pretium, iniustum quia diminutum, & per consequens omnes tales in conscientia tenerentur supplere pretii defectum, nec aliter venirent per confessores absoluentis, quod non credo quisquam concede

ret. Ac proinde concludendum est pretium sic taxatum iustum fuisse, & carius vendere/ iniustum. ¶ Unde sequitur impertinens esse legem illam poenalem esse/ aut sine poena statutam. Nam eo ipso quod per publicam potestatem rei venalis pretium taxetur, reputandum est illud esse iustum, & in conscientia seruandum, etiam si nulla poena per legislatorem contra transgressores apponeretur, cum haec non opponatur nisi ut qui amore iusti peccare non desinunt, timore poenae coerceantur. ¶ Sequitur amplius, quod si is, qui praefatam pragmaticam violat, poenam legis per iudicis sententiam luere compellatur, non inde manet a restitutione agenda super acceptis immunis. Huius ratio est clara, quia poena legis debetur propter contemptum seu violationem legis, in quo legislatori & legi iniuria fit: restitutio autem debetur propter defraudationem, qua emptorem iniuste defraudauit plus iusto ab eo pro tritico exigendo & recipiendo. ¶ Sequitur amplius praefatos pragmaticae violatores pretium excessuum recipientes minime excusari praetextu donationis admixtae, quam emptores dicebant super excessum illis facere: cum constet emptores non animo donandi excessuum pretium dedisse, sed necessitate ac indigentia compulsos in pretio excessiuo consensisse: nisi forte venditor non nisi quod taxatum erat/ exigeret, emptor autem sponte vellet amplius largiri: aut nisi post venditionem completam & tractam emptor liberaliter & sponte excessum remitteret, quia tunc liber esset venditor a praefata restitutione. ¶ Dubitaret aliquis, an sicut laici in casu pragmaticam excedentes tenentur super acceptum restituere, clerici similiter excedentes teneantur? Ratio dubij est, quia clerici non subduntur legibus laicorum seu imperialibus, sicut laici, ideo nec tenentur stare praefatae pragmaticae. Sicut si rex Castellae pragmaticam faciat, tenebuntur stare eidem Hispani, non tamen galli/ aut Lusitani, quia regi Castellae non sunt subiecti. Respon. Quamuis clerici in terris Imperatoris viuentes legibus imperialibus non subiciantur, nec ad poenae solutionem compelli possint/ si huiusmodi leges violauerint, attamen legi naturali & diuinae subditi sunt sicut laici, Lex autem naturalis &

clerici

diutina, vt dixi, est / ne quis rem pl⁹ iusto vē
dat / siue sit laicus / siue clericus. Ac proin
de ex quo publica auctoritate precium triti
ci iuste / vt supponitur / taxatum est, conse
quens est clericos teneri stare pragmaticę
sicut & laicos, non quidem vt imperialis le
gis, sed naturalis & diuine. ¶ Quod inde
confirmatur, quia ad id etiam tenebuntur
Galli, Lusitani & extranei, si velint in locis
Hispanię, vbi vim habet pragmatica / triti
cum vendere, tenebuntur iuxta taxatum
precium illud vendere, sicut & naturalis,
ergo similiter & clerici. Quod amplius
inde apparet, quia non minorem vim ha
bet ad determinandum precium iustum
rerum venalium publica auctoritas & insti
tutio, quam communis populi consuetudo
& cursus; sed si clerici velint res suas vē
dere vt tuti sint in consciētia, tenentur ser
uare precium per communem populi con
suetudinem obseruatum, etiam si populi le
gibus subditi non sint, ergo similiter tenē
tur precium per principem taxatum serua
re / etiam si principis legibus non subis
ciantur.

¶ Aliud dubium, supposito quod in di
uersis partibus regni diuersę vigeant pra
gmaticę, ita vt in regno Toletę precium ta
xatum sit, s. in Castella vero sit, s. eo quod
illuc sit maior tritici penuria atque indigen
tia: Toletanus in suo loco / vbi precium tax
atum est, s. non vult triticum suum vende
re pro, s. sed pro, g. & conuenit cum empto
re pro, g. hac lege, quod ipse venditor suis
expensis portari faciet triticum in Castellā
vbi valet, g. An sit id condemnandum. Et
ratio dubij est, quia vbi contractus sit, non
valet faneca nisi, s. vbi autē triticum est trā
ferendum & tradendum valet, g. Respon. Si
venditor alioqui erat triticum suum in Ca
stellam / vbi carius venditur / portaturus, &
illuc illud venditurus, iustus est contractus
prædictus, etiā si sit in loco vbi valet, s. ce
lebratus. Cuius ratio clara est. Quia si pl⁹
recipit venditor / quam triticum in suo lo
co valeat, non ratione mercis, sed ratione
interesse sui illud recipit, qui alioqui tantū
dem erat lucraturus / rem suam in Castellā
portādo. Et hoc etiam esset iustum, quam
uis vt dico in suo loco contractus esset cele
bratus & completus, nedum si suspenderes
tur cōtractus vsque ad Castellam / vbi erat

ex conuentione celebrandus. Refert tamē
sit Toletę celebratus / an in Castella cele
brandus. Quia si Toletę sit celebratus,
ex tunc periculum tritici sicut & dominū
spectat ad emptorem. Quare si cum in
Castellam etiam per venditorem portetur
casu pereat, aut per rapinam seu per fur
tum illi auferatur, emptori perit / non ven
ditori. Excepto nisi venditor custodiam
rei vsque ad traditionem susceperit, vt ha
betur Instituta. de emptione, s. quod si fu
gerit. Excepto etiam si fuerit triticum in
genere venditum, quia tūc periculum erit
apud venditorem, cum genus, vt Iuristę di
cunt, nō pereat. Secus si contractus nō To
letę, sed in Castella sit celebrāndus, quia tūc
periculum sicut dominium ad venditorē
pertinebit. ¶ Si autem venditor non erat
alioqui triticum in Castellam portaturus,
tunc videtur præfatus contractus in frau
dem pragmaticę fieri, nec erit venditor a
culpa & superaccepti restitutione securus.
Non enim dubium est in legem impinge
re, qui verba legis amplexus, contra legis
nittitur voluntatem, vt habet regula iuris.
Quemadmodum in fraudem legis ageret,
qui pragmaticam ad literam seruans, ven
dit triticum pro, s. hac lege, vt emptor illi
emat rem aliam, puta hordeum / aut pipem /
aliquid huiusmodi pro, g. cum tantum va
leat, 4. Quibus fraudibus non dubium est
quam plures tēpore pragmaticę vsus fuisset,
quos non minus iudices punire debe
rent, quam si ad literam legem temere vio
lassent, qui non solum superaccipiunt, sed
alios indigentes res eiusdem inutiles, & qui
bus non indigent, emere compellunt. In
quo constat eos multipliciter per tales ven
ditores grauari.

¶ Sequitur amplius ad resp. gubernatores
spectare legem facere, & eādem sollicite exe
qui, qua prohibeant, ne quis tempore Au
gusti, quando vili venditur triticum ultra
quam sibi & familie sue necessarium sit /
emat: cum videamus defectu exequutio
nis huiusmodi legis diuites triticum quā
tum possunt emere & congregare, vt post
modum carius vendant. In quo reimp. no
tabiliter damnicari videmus. Tū, qā hoc
modo impediunt / vt in plurimū indigētes &
paupiores, ne possint illo tēpore q̄ illis sūt
necessaria, emere cū diuites & potentiores
semper

bedam. gr q̄ bus in Compre
aliquo vno pandolo q̄ mens

semper pręueniant. Tum etiam, quia illo modo notabiliter inducitur in rep. carissima, unde huiusmodi mercatores plus solent reip. nocere, quam anni sterilitas, aut locustę. Ac profunde ventrent tanquã pđones & resp. vastatores exterminandi. Qđ enim talis contractus illicitus sit & turpis ultra rationem tactam/ patet. l. 4. q. 4. capit. Quicumque .vbi talis contractus damnatur, quando .s. sit causa lucri, & ex cupiditate, & censetur lucrum inde quęsitum turpe. Et tales tempore carititę possunt cogi, vt etiam minus iusto precio vendant, vt habetur, l. 2. §. cum in eodem .ff. ad. l. Rhodiam, de iatu. ¶ Sed an tales, qui gratia lucri, & ex cupiditate hęc faciunt, teneantur lucrum inde post inductam carissimam acquisitum, restituere? Respon. qđ ex quo iniuste multos leserunt, primo eos, qui ad dđmus suę sustentationem erant vidualia pro villi empturi. Secundo totam temp. ratioe carititę per eos inductę, videtur debere eos vtrifq; satisficere. Primis/ si eos agnoscant, aut pauperibus pro illis, si non agnoscant: idq; ad arbitrium boni viri. Ceteris similiter, in communi aliquid pauperibus erogando, satisficere debent. Quantum autę sit, quod debeant pauperibus erogare, videtur hęc regula secuta & tenenda, s. quantum lucrati sunt superaccipiendo ultra id, quod triticum verissimiliter valuisset, si triticum eo modo, quo dictum est, non ita cōgregassent: totum illud videtur perperam & turpiter acquisitum, & pauperibus pro lesis erogandum, vel inter indigentes, qui alioqui vilius emissent, distribuendū. Qđ si adueniente carissima triticum, quod congregauerant, nondum vendiderint, debet illud vendere in eo precio, pro quo verissimiliter illo tempore venderetur, si ipsi triticum non ita, vt dictum est, accumulassent. Alioq; quicquid superacceperint, tenebunt/ vt dictum est, distribuere ratioe damni dāti ob carissimam per eos inductam, licet nō per viam restitutionis. Poterunt tamen aliquid lucrari, habito respectu ad curam, & periculum/ & expensas, si quas in talium mercium seruatione fecerunt, idque ad arbitrium boni viri. Dura videtur sententia, sed tuta, & iuri communi consona. ¶ Si culpa tua damnum illatum est, satisficere oportet. Quale damnum dant, qui pđfato

modo carissimam inducunt. Vnde qui dat arras in emptione omnium aromatum ciuitatis, vt ipse postea carius vendat, cum pđfuerit naues similes merces adducen-tes fore submersas, dicitur facere monopolium, & incidit in penā legis cōtra monopoliam institutā, vt patet in rubrica. C. de monopolis. Et procedunt hęc de his, qui illo modo tritici quantitatem ex cupiditate lucri, vt illud postmodum cari⁹ vendāt, emunt. Nam ipa emptio in se illicita non est, & potest ex tali intentione, & ob talem finem fieri, vt licita & meritoria sit. Et quod dico de tritico, idem de ceteris vidualibus est dicendum. ¶ Sed obijciat aliquis, id qđ dictum est esse verissimile, si vnus esset tantum, qđ carissimā induxit, si tamen multi diuites totum triticum aggregarūt, & ita cōmuniter carissimam induxerunt, qđ vn⁹ eorum non poterit suū triticum vendere pro precio corrente ob carissimam per alios mercatores inductā, modo pro rata carititę per eum inductę in precio descendat? Sic enim qđ p sue familie sustentatione tritici quantitatem emit, si quid postea illi superfit, poterit tempore carititę per alios inductę pro precio corrente vendere, & ex consequenti non tenebitur tempore indigentię pro tā diminuto precio triticum emptum vendere/ pro quanto venderetur, si pđfati mercatores non ita triticum apud se accumulassent. Respon. Quicquid sit de eo, qui pro domus suę sustentatione triticum emerat, quem non dubito postea posse pro precio corrente id, quod supererit vendere. Is tamē, qđ gřa lucri multa emit, vt ea carius venderet, nō ita poterit ex carissimā per alios inducā in suū triticum vendendo iuari, eo quod hęc videtur iniuste temp. damnificasse, vt ex dictis patet, & alij mercatores ei similes similiter eam damnificauerunt. Et quamuis vnus solus non totam carissimam induxerit sed omnes simul, & vnusquisq; p rata damnificauerit, ita omnes tenentur, & vnusq; p rata in pćio descendere, qđ ten⁹ carissimā per eos inducā/ aut inducenda tollatur, ad illud precium, quod alioqui current, descendendo. Quod si ceteri nolint, eorum culpa non deobligat hunc quem minus ad id teneatur.

monopolium
hinc

¶ Questio trigesima septima.
De his qui res alienas vendunt.

Accidit ut

qui pecunia indiget, quam forte non aliter habere potest, nisi per viam venditionis, qui tamen rem propriam, quam vendere possunt, non habent: vel si habent, non

lunt eam distrahere, vendunt rem alienam, ut sepe in nundinis accidit, idque sine pulo domini consensu. Dubitant an id possit licite fieri, & an huiusmodi contractus sit validus, & quid operetur. Et tenet Henricus de hosta in tractatu suo de contractibus prefatam venditionem illicitam esse / simul & inuvalidam seu nullam. Pro qua sententia arguitur. Primo, quia vendere rem alienam inuito domino videtur esse furtum, ut habetur Instituta. de usucapione. vbi dicitur. Nam qui sciens, alienam rem vendidit, vel ex alia causa tradit, furtum committit. Unde apparet non solum committi furtum in casu rem alienam vendendo & tradendo simul, sed seclusa traditione in solare alienae venditione videtur furtum committi. Et iterum Instituta. Quibus alienare licet. §. contra. ponitur casus de creditore, cui quia debitum non soluitur, vendit pignus. vbi dicit, id illi licitum esse, sed non sine voluntate debitoris, quia ab initio contractus pactus est ut liceret creditori pignus vendere, si pecunia non solvatur, & per consequens inuito domino rem eius vendere non est licitum. ¶ Secundo quæro, vel venditor quando rem alienam scienter vendit, intendit eam vere vendere. aut fingit. Si secundum, peccat / qamentitur, & si non verbo / saltem opere: cum aliud opere significet, aliud vero mente teneat. Si primum, igitur vere intendit tradere emptori rem, quam illi vendit, cum non aliter venditio celebretur & perficiatur, nisi si per mercis traditionem / & precij receptionem: intendere autem mercem alienam sine consensu domini emptori tradere, est deprauata intentio, quia furtum mentale ut constat. Si dicas quod vere intendit mercem illam emptori tradere / non simpliciter / sed conditionaliter. s. si iure & licite possit. Contra. Quia vel hanc suam mentem con-

ditionalem explicat emptori, vel non. Si primum, iam non intendit vendere rem alienam inuito domino, sed potius domino consentiente: ex quo sine consensu domini non intendit se obligare ad traditionem mercis, & ita hic non esset casus de quo loquimur. Si secundum, videtur venditio dolosa, & per consequens peccaminosa, ex quo vendens decipit emptorem, saltem negatiue, cum mercis conditionem emptori non explicet / sicut debet, puta illam non suam, sed alienam esse: quod si emptor sciret, pecunias suas pro illa minime tradidisset, nec eam rem emisisset. ¶ Tertio inde arguitur contractum in casu esse nullum, quia est dolosus, dolo dante causam contractui, & ita emptor in illo ex errore consentit, alioquin minime consentiret. Unde sicut qui rem defectuosam vendit, defectum eius scienter occultando, quem si manifestaret, emptor rem illam nullo modo emisisset, peccat ratione doli, & contractus non tenet, ut supra patuit: sed rem, quam venditor vendit, esse non suam sed alienam esse defectus, qui ab emptore cognitus, ipsi multo magis displiceret, magisque a contractu rescinderet, quam si esset alius naturalis defectus ipsius rei. Et ita illa conditio mercis ab emente incognita, & a venditore occultata, non minus impedit consensum ementis in contractu / quam alius defectus rei similiter occultatus. ¶ Quarto quod sit inuvalidus inde apparet, quia de natura seu ratione emptionis est, ut celebrato contractu, dominium mercis / eiusque melioratio ac deterioratio sicut & periculum spectet ad emptorem: sed in casu dominium mercis in emptorem non transit, etiam si de facto illi per venditorem tradatur. ¶ Quinto quod peccet, qui sic rem alienam inuito domino vendit, apparet ex alio, quia talis venditio de se videtur occasionem dare scandalo & indignationi / tam domino, cuius res est, qui cognita re facile potest contra venditorem trahere, quod eo inscio aut inuito rem suam vendat, quam etiam ementi, qui cum rem alienam esse cognouerit, merito contra venditorem indignabitur, qui cum deceperit, rem alienam pro propria vendendo. Et si de veritate non informetur, quod, s. res vendita non venditoris sed alterius sit, datur illi occasio, ut rem illam alienam post celebratum contractum sibi tanquam propriam / vbi eam repererit, etiam

vendens rem alienam.

rit, etiam

rit, etiam alijs inuitis/ capiat, vnde necesse est vel lites/ vel contentiones oriri, & expensas fieri, quæ non dubium præfatio venditori esse imputanda. ¶ Postremo, quod contractus nullus sit, apparet, quia de ratione contractus est vtro citroque obligatio, vt habetur in lege Labeo. §. contractus ff. de verborum significatione. sed in presenti casu nõ interuenit talis obligatio in re. Patet de venditore, cuius venditio si valida esset, oporteret eum obligari ad tradendum rem venditam emptori, sicut e contra emptor de natura emptionis obligatur ad tradendam, imo & dandum precium venditori: nec aliter se obligat emptor ad præstationem, nisi venditor eque se ad mercis traditionem obliget. Cum ergo venditor ad mercis traditionem in casu non se obliget/ nec obligare possit sine consensu domini, cum nemo ad peccatum possit obligari, igitur nec e contra emptor manet obligatus ad præstationem: & ita ex vtraque parte in re ipsa deficit obligatio, quæ est de ratione contractus, & ita est nullus.

¶ In oppositum tenet Conradus in suo opere de contractibus. q. 70. Pro quo videtur facere. l. rem alienam. ff. de contrahenda emptione, & vendi. vbi sic dicitur. Rem alienam distrahere nulla dubitatio est: nam emptio est & venditio. Vbi vult dicere, quod aliquis sic potest eam distrahere, quod distractio tenet, Et quod illa sit legis intentio/ patet ex glo. quæ in verbo/ dubitatio sic ait, quia contractus tenet in præiudicium venditoris. Item in l. si quis. ff. de actione empti. & vendi. dicitur. Si quis alienam rem vendiderit, & medio tempore hæres domino rei extiterit, cogitur vendens implere venditionem. Glo. implere, id est, tradere, & ea facere, quæ in venditione desiderantur: non enim tradiderat, sed se excusabat propter nonnum dominum rei. ¶ Facit etiam pro eodem lege. si in emptione. ff. de contrahenda emptione & vendi. §. Item si emptor. vbi dicitur. Item si emptor & venditor scit furtiuum esse: quod vult, a neutra parte obligatio contrahitur. Si emptor solus scit, non obligabitur venditor, nec tamen ex vendito quam consequitur, nisi vltra quod conueniret præstetur. Quod si venditor scit/ & emptor ignorauit, vtriusque obligatio contrahitur. Hæc ibi. Vnde apparet posse alia

quem rem etiam furtiuam scienter vendere emptori id ignorantem, & valere contractum vtriusque. Quod si de re furtiua, verum est, a fortiori de aliis non furtiua. Exceptis his rebus, quæ iure excipiuntur, quales sunt liber homo, locus sacer, & religiosus, seu loca publica. De quibus recurre ad Iuristas. Quam sententiam extendit Conradus ad res alienas in domo & potestate vendentis existentes, vt sunt pignora, & commodata, deposita, siue etiam in eius potestate non sint, sed apud ipsam domum. Extendit etiam eam ad res tam mobiles/ quam immobiles.

¶ Pro huius breui decisione videtur præmittendum quæstionem ex nomine magis quam ex re pendere. Si enim nomina intelligantur, non arbitror magnam relinquere difficultatem, nec inter doctores controuersiam. Aliud enim est rem aliquam alteri dare, aliud eam alteri impignorare/ seu obligare: aliud eam alteri tradere: aliud vero eam alteri vendere. Quæ in primis propono, vt horum nominum differentia cognita, sciamus quid sit de ratione venditionis, & quæ obligatio inde in venditore oriatur. Dare igitur rem alteri, est dominium illius in alterum, cui datur, transferre: & ita nemo potest rem aliquam alteri dare, qui non possit facere eam de alterius dominio esse. Tradere rem alteri, est illum in possessionem illius mittere: aut est facere, quod ille alter eam habeat & contrectet. Quod constat fieri posse absque hoc, quod tradens transf. rat illius rei dominium in alterum. Et hoc vulgo dicitur (Entregar la cosa a otro). Quod constat aliud esse, a datione eiusdem rei. Nec per huiusmodi traditionem acquirit aliquod ius in re ipsa is, cui traditur, sed quandam possessionem, quam iuristæ asininam dicunt. Impignorare vero, seu obligare rem alteri, est illi aliquod ius in re illa dare, ita vt illa, durante tempore impignorationis, inuitus priuari non potest, & poterit contra præiudicium agere, & rem huiusmodi repetere, etiam si illius rei dominium non habeat. Vendere autem rem alteri, nec est rem illam dare/ nec tradere/ nec obligare, sed cum altero conuenire de tradendo illi mercem illam pro precio, in quo conueniunt. Et ita cum huiusmodi cõuentione aliud sit a mercis

traditione, constat aliud esse videri, aliud rem venditam tradere. Ex illa conventionione sequitur manere venditorem obligatum ad tradendum mercem, quam vendit, emptori/non tamē absolute/aut categorice, sed sub disjunctione, s. ad tradendū rem si possit de facto & de iure, ita ut p̄cū nō stet, quominus rē tradat. Et q̄ sit obligatus de conditione, aut si possessionem rei tradere non potest, quod sit obligatus ad interesse, si q̄ patitur emptor, ex hoc, q̄ merx sibi nō traditur. Nec ad aliud iura ipsum venditorem obligant. Vnde patet diversam esse venditoris & ementis obligationem. Nam emens obligatur ad dandum precium venditori, & illius dominium in venditorem transferendum: vendens autem non ad dandum mercem/ nec eius dominium in ementem transferendum obligatur, sed ad eam illi tradendum, ut dictū est. Ratio discriminis est, quia ut Iuristę dicunt, emptor tenetur ad precium in genere, venditor vero tenetur ad mercem in specie. Et procedit, quando merx aliqua certa & determinata est, quę venditur. Quod si venditor rem in genere vendat, tenetur ad dandum illam, sicut emptor ad dandum precium. Ac proinde si venditor mercem, quam tradidit, dare non potuit, si eam in genere vendidit, tenetur aliam quam dare possit querere, & emptori tradere. ¶ Sequitur iam, q̄ nemo potest rem alienam dare, cum in ea dominium nō habeat. Nemo enim pl̄ iuris in alterum transferre potest, quam ipse noscitur habere. Sed nec potest aliquis rem alienam sine consensu domini alteri obligare aut impignorare: quia qui impignorat, oportet ius aliud quod constituat in re impignorata, quod facere non potest, si aliena sit. Sed nec potest quis licite rem alienam sine consensu domini alteri tradere, quia id esset furtum committere, rem alienam iniusto domino contractando. Potest tamen quis rem alienam etiam licite vendere/ sine domini consensu. Patet si ad naturam & conditionem venditionis supra dictam recurramus, quę est venditorem cum emptore convenire de tradendo illi pro precio assignato mercem certam, esto quod aliena sit, si possit: si autem satis faciet illi pro interesse, si quod emptor ex hoc, quod merx illa illi nō traditur, patitur. Quę omnia fieri possunt, nullam iniu-

riam domino rei inferendo, nec inferre intendendo, nec rem eius contractando: ex quo illa conditio obligationi apposta, de tradenda merce, si possit, tollit omnem contemptum & depravationem animi ipsius vendentis in hac re. Possunt etiam illa omnia fieri absque hoc, q̄ venditor illudat ementi, aut eidem gravamen aliquid inferat, aut damnum faciat. ut si emptor sciat rem, quam emit, alienam esse, & non venditoris: aut etiam si id ignoret, sciat tamen naturam & conditionem venditionis eam esse quam diximus, & per consequens sciat venditorem posse rem alienam vendere, non solum de facto, sed etiam iure humano id approbante. Et ita in his casibus non video quare nō sit licitum aliquem rem alienam sine domini consensu vendere, siue emens sciat rem alienam esse, siue id ipsum ignoret, modo sciat (ut dixi) venditionis naturam & conditionem. Quia si emptor id sciat, non poterit rationabiliter de venditore conqueri, q̄ rem alienam illi vendiderit: nec dolum poterit/ aut culpam venditoris imputare, etiam si res sibi postmodum nō tradatur/ ob defectum potestatis venditoris, sed imputet sibi, qui voluntarie, sciens, s. & volens in contractu consensit. Secus si emptor nesciat rem alienam esse, nec venditionis naturam & conditionem agnoscat, quia tunc nisi res empti eiusdem domino sibi tradatur, merito poterit de venditore conqueri: maxime si venditor simplicitatem emptoris agnouerit. Secus etiam si quando venditor rem alienam vendit, intendit eam emptori sine domini consensu tradere, quia tunc esset metale furtum. Secus etiam, quando venditor rem alienam vendit, sciens, vel probabiliter credens, q̄ quancumq̄ ipse diligentiam apponat, nō poterit domini consensum obtinere ad hoc, q̄ rem illam emptori tradat. Nam tunc peccat nō solum quia occasionem prestat emptori, qua merito contra illum indignetur, sed etiam quia videtur scienter inutilem contractum inire, sciens finem huius contractus frustrari, qui est, ut emptor rem, quam emit, habeat, & venditor similiter precium. Et etiam quia obligat se ex vi contractus ad tradendum rem, quam scit se iuste aut iure tradere nō posse, etiam si quod in se fuerit fecerit. ¶ Quantum vero ad validitatem contractus attinet, videt q̄ sit validus etiam in con-

in conscientia, ex quo secundum leges validus esse determinatur, ut ex dictis patet, & tenet in præiudicium vendētis, eo quod cōpelletur venditor ad rem tradendum si potest: si autem ad satisfaciendum pro interesse, ut diximus supra. Si autem contractus ipso facto nullus esset, nulla hinc inde fuisset orta obligatio, sed pretium tantum esset emptori reddendum, idque in foro exteriori, siue emptor sciverit rem alienam fuisse, siue ignoraverit. In foro tamen conscientie refert, quia etiam si nullus esset contractus, teneretur venditor non solum pretium reddere, sed emptori satisfacere, si emptor rei & contractus conditionem ignoravit. Satisfacere (inquam) pro interesse, si quod passus est, ex tali contractu: quia forte cum pretio quod dedit, aliquid interim fuisset lucratus, aut rem aliam legitime emisisset, unde de sibi aliqua comoditas accrevisset, a qua per contractum fraudulentum est impeditus: ad quam satisfactionem minime teneretur, si emptor rei/conditionem, contractus naturam agnovisset.

¶ Per hæc patet ad rationes ante oppositū factas. Ad primum dicendum, quod vendere rem alienam sine domini consensu, non eā tradendo, nec tradere ante consensum domini obitum intendendo, non est furtum: quia seclusa traditione/in sola rei venditione nō alienū iniuste contractatur / nec usurpatur, ut constat. Secus si venditio huiusmodi fiat cum animo rem illam tradendi emptori, non prohibito domini consensu, quia tunc esset furtum / saltem mentale. Et sic intelligitur Instituta illic citata. Et ita secunda Instituta ibidem allegata, intelligitur de venditione pignoris cum eiusdem traditione, & non de sola venditione, nam casus illius textus est de creditore pignus alienante & vendente, ut ex ipso textu patet.

¶ Ad secundum dicendum, quod venditor in casu intendit vere vendere, non tamen ob id sequitur, quod intendat mercem absolute sine consensu domini tradere, cū aliud sit vendere, aliud tradere, aut intendere tradere absolute. Intendit tamen sicut & intendere debet pro sua possibilitate rem illam tradere, ita ut quod in se est, faciat ad obtinendum consensum dñi / siue per viā donationis / siue per viam emptionis / aut permutationis, ut possit licite rem, quam vendidit,

emptori tradere: in defectum autem huius possibilitatis intendit / sicut & intendere debet, emptori pro interesse, si quod patitur, ex hoc, quod res empta non sibi per venditorem traditur, satisfacere. Nec ad aliud poterit in conscientia / nec in foro iudiciali compelli, nec ex vi contractus ad aliud obligatur. Et hæc est obligatio sub disiunctione, quæ supra dicta est venditori ex vi contractus convenire. Et quod dico venditorem teneri ad obtinendum consensum domini per viam donationis / aut emptionis / si potest / puto in conscientia verum esse.

Alioquin videretur venditio inutilis & frustratoria / & dolosa, si se non intenderet venditor obligare ad procurandum, prout licite possit, facultatem realiter mercem, quā vendidit, tradendi. Quanquā Iudex non compellet eum, ut rem a domino emat, sed tantum ut pro interesse emptoris satisfaciatur. Hunc autem animum, quo venditor se obligare sub disiunctione intendit, ut dictum est, potest emptori explicare & occultare. Si explicat, securior est venditor a culpa & dolo, ut constat. Si occultat, non oportet eum condemnare, maxime si emptor ut dixi sciat rem, quam emit, esse alienam, aut saltem sciat naturam & conditionem venditionis, ut supra dictum est. Quod si ratio hæc valet, procedit quando emptor vtrunque ignorat, si rem illam non venditoris esse, sed alienam, putans etiam venditorem obligatum esse ad eam cum eiusdem dominio tradendum: nam tunc si rei aut contractus conditionem emptori non explicet, videretur dolosa & deceptoria esse venditio, & ad indignationem euentis excitatus.

¶ Ad tertium dicendum distinguendo. Nam vel venditor cum rem alienam vendit, dicit aut significat rem illam suam esse, & non alienam, & inde emptor eā emit. Vel non hoc dicit, nec verbo / nec opere significat. Si primum, contractus est dolosus & mendax / & nullus, quia ex dolo dante causam contractui est initus. Si secundum, non ita est nullus, sed validus ut supra diximus in præiudicium venditoris. Et quando arguitur, quod emptor non libere in contractu consentit, sed ex errore, quia putat rem, quam emit, venditoris esse, & ideo emit, alias minime empturus. Di-

endum. Eſto ita ſit, non ideo eſt contractus nullus, eo quod ius ſupplet defectum conſenſus, vt ſupra quando de dolo agebam⁹, diximus. Nec eſt ſimile de venditione rei defectuoſe, cuius defectum venditor ſcien- ter occultat. Nam tunc ſi occultatio dedit cauſam contractui, contractus eſt nullus in vtroque foro quia ſecūdm iura venditor tenebatur ex officio defectum rei emptori intimare: & quia id non fecit, arguitur de dolo, & ita ius inualidat contractum, licet teneat in fauorem decepti. In præſenti autē caſu non ita ex officio tenetur venditor rei cōditionem. ſ. quod alienus ſit aut propria, nec ipſius contractus naturam emptori in- timare, nec iure humano ad id compelli- tur, ideo ius non ita inualidat contractum præſentem, quo res aliena venditor, ſed co- git venditorem id complere, quod ratione contractus tenetur: ſimiliter & emptorem ad præſtationem, ſi venditor rem empto- ri tradat. Quod enim contractus naturam non teneatur venditor emptori intimare/ certum eſt: quia non eſt officium videntis ementes docere ea, quæ ipſis incūbit agno- ſcere & inquirere. Quod etiam non tenea- tur ex officio dicere rem, quam vedit, alie- nam eſſe, patet: quia ius huiusmodi officium illi non imponit, & ſufficienter iure em- ptori prouiſum eſt, etiam ſi venditor rem eſſe alienam eidem non intimet: quāquam ex charitate, & ad vitandam ſcandalum alii quando ad id teneatur. ¶ Ad quartum di- cendum, quod falſum eſt, quod de natura venditionis ſeu de eius eſſentia ſit emptorē eo ipſo habere rei empte dominium, vt ex dictis patet, ex quo venditor non ſe obli- gat ad dandum mercem, ſed ad tradendū, vt patet ex dictis, & etiā ex. l. Si ita. ff. de con- trahenda emptione, & vendi. vbi dicitur. Qui vendidit, nec eſſe non habet fundum emptoris facere, vt cogitur, qui fundum ſi- pulanti ſpōndit, & ex conſequenti non ſem per rei empte periculum ſpectat ad em- ptorem. Eſt igitur illud communiter di- ctum limitandum ad caſum, quo venditor rem ſuam vendit, quia ex tunc ius & do- minium, quod in re illa habebat, in empto- rem transfert: non ita quando rem alienam vendit, in qua nullum dominium, quod in alterum tranſferat, noſcitur habere. ¶ Ad quintum dicendum, quod quando

venditor veriſimiliter agnouerit ex hu- iusmodi venditione abſque rei conditio- nis intimatione aliqua ſcandala in domi- no rei vendite, aut in ipſo emptore, aut etiā in alio quocunq; ex eorum ignorantia aut paſſione euentura, tenebitur vel a ven- ditione ceſſare, vel rei, quam vendit, condi- tionem intimare, ſi per hoc ſufficienter illis ſcandalis putat veriſimiliter obuiari. Quæ ſi non fecerit, et it venditio culpanda, non de ſe & ratione ſua, ſed ratione ſequelæ, vt de ſe ſatis conſtat. Nos autem queſtionem tractauimus de contractu præſato in ſe cō- ſiderato, & ita nil contra dicta. ¶ Ad po- ſtremum ſufficienter reſponſum eſt, quod ex tali contractu hinc inde naſcitur obli- gatio, ex parte quidem emptoris/ ad dandū precium, ex parte autem venditoris ad tra- dendū mercem / ſi poſſit, ita vt per eum non fiet, quominus eam tradat. Quod ſi non poſſit, tenebitur ad intereſſe, non ob- ſtante, quod aliter emptor ad ſolutionem præſt obligatur, aliter vero venditor ad mercis traditionē, vt ſupra ſatis oſtēſū eſt.

¶ De venditione ad

terminum, & de cauſis precium augendi.
Queſtio trigēſima octaua.

¶ In hac

tenus loquuti ſimus de venditione rerū pro precio in prom- ptu ſoluto, breuiter videam⁹ de hiis, qui res vendunt pro pre- cio poſtmodum ſoluendo, quæ dicitur vē- ditio ad terminum. Similiter de hiis, qui pro precio ſtatim ſoluto emunt merces po- ſtmodum tradendas, quæ poteſt dici em- ptio ad terminum, ſeu emptio per antſcipā- tam ſolutionem, quod idem eſt. Et queſtio eſt communis. An ſit licita venditio ad ter- minum pro maiori precio, quā res valeat in promptu, ſeu quam ſit precium commu- niter currens in promptum ſolutum: qua venditioe vt in plurimum mercatores vtū- tur, qui pro ſui excuſatione ſolent ſex cau- ſas assignare.

¶ Prima eſt, qd precium cōmuniter currens in promptu ſolutum, ſepiſſime eſt tenue, pro

binder
fiado
mas
contado

pro quo si venditor res suas venderet, nil lucraretur, sed sepe damnum pateretur, attentis laboribus & expensis factis. ¶ Secunda causa est, quia esto, quod precium pro tunc comuniter currens / satis competens esset, attamen venditor ex hoc, quod precium non statim sibi soluitur, cogitur aliquod interesse pati, saltem lucri cessantis, nam cum pecunia in promptu soluta, ipse aliquid esset lucraturus. ¶ Tertia causa est, quia emptor ille erat forte alienigena, aut fugitivus, aut vitę perditę, unde venditor capitale suum periculo exponit: ideo ratione huius periculi ascendit in precio soluendo. ¶ Quarta causa est, quia forte emptor est vir litigiosus, & non verax, unde venditor forte expensas in recuperatione precij soluendi facere cogitur: ideo ratione expensarum, quas facere timet ascendit in precio. ¶ Quinta causa est, dubietas valoris, quem res vendita tempore solutionis habuisset. ¶ Sexta causa est, quia merx ad terminum vendita plus valet, quam ad statim, cum ex comuni cursu factum rei precium cognoscatur: comuniter tamen maius precium datur pro re ad terminum vendita, quam si ad statim venderetur, quancunque ex his causis putant sufficere ad eos a culpa & restitutione excusandum. ¶ Pro prima causa hanc afferunt rationem, Quis indignum videtur & iniustum, quod qui sua arte / industria & negotiatione res, seruit, non solum non sentiat commodum, sed damnum patiatur. Si enim venditor a rep. fuisset conductus, ut merces illas, quibus res pub. indiget, alimunde afferat, & domi custodiat, suo tempore indigentibus venditurus, talis per temp. esset indemnus seruandus: & ultra iuxta laborem & merita sua competenter stipendandus. Cum igitur non minus res pub. seruiat non conductus, quam si conductus fuisset: igitur iuste poterit se ipsum in vendendo ad terminum indemnem seruare, & aliquid ultra lucrari.

¶ Hęc tamen causa cum ratione pro ea facta, non videtur huiusmodi venditores excusare. Primo, quia si ratio valeret ad excusandum venditionem ad terminum pro precio excessiuo, similiter valeret ad excusandum venditionem ad statim pro precio excessiuo, quod. s. sit malus, quam precium comuniter in illo loco & tempore currens:

quod supra ostensum est esse iniustum & iniquum. Deinde si ratio valeret, sequitur quod venditores semper deberent aliquid lucrari, vendendo rem carius, quam illis constiterat. Quod inde patet falsum esse, quia sepe accidit, ut merces minus valeant quando & ubi venduntur / quam constiterint, idque ob multas causas, ut supra latę tetigimus. Ac proinde sicut mercibus in valore crescentibus possunt venditores multum lucrari: si eas vendant, etiam si paucas aut nullas expensas fecerint, paruum / aut nullum laborem subierint: ita contra mercibus in valore decrescentibus, debent / si eas vendere velint, in precio descendere, etiā si multas fecerint expensas, magnamque subierint laborem: ac proinde non erit tunc iniustum / aut indignum, si venditores commodum in venditione non sentiant, sed damnum. Qui enim propria voluntate negotiationes huiusmodi suscipit, utriusque pariter se debet exponere, lucro. s. & damno. Quod si aliquando damnum sentiat, non emptoribus / aut res, sed sibi est imputandum. Secus si ex mandato res, aut ex locatione / aut conventionione negotium tale susciperet. Itaque non est simile, quod pro similitudine adductum est. Exēplum est notum in his, qui fructus ecclesiasticos vniuersi anni, eorum quantitatem ignorantes / ad publicam vocem vendentis emunt, qui dicuntur vulgo / arrendatores. Tales cum fructus emptos colligunt, & suis dominis reddunt cum tanta cura / sollicitudine / labore / & expensis, non dubium, quin dominis illis seruiant, attamen sepe damnum / & nullum lucrum sentiunt. Si dicas id esse ex conventionione / ratione cuius emptores huiusmodi se sponte obligarunt ad tantam summam fructuum soluendum. Fateor. Sed sicut illi tenentur conventioni stare / non obstante eorum damno: ita & alij venditores, de quibus loquimur, tenentur legi stare de non vendendo re plus / quam valeat, non obstante eorum damno. Nec in hoc minorem vim habet lex naturalis & diuina, que æqualitatem inter valorem mercis & precium seruari iubet, quam conuentio, cui homines stare tenentur.

DROSEGYNDA causa ascen-
dendi in p̄cio, q̄ est ratione interes-
se lucri cessantis, hanc rationem
assignant. Quia nemo tenetur al-
teri beneficium cum dāno suo/
aut rerum suarum iactura facere, nisi neces-
sitas postulauerit: qui autem mutuat / aut
vendit ad terminum/precij solutionem ex-
pectans, beneficium alioqui indebitum
proximo facit: & ideo si inde patitur in-
teresse aliquod lucri cessantis, quod alioq̄
esset habiturus, iustum est vt benefactus,
qui causam efficacem cessationi huiusmo-
di lucri p̄stat, satisficiat beneficienti.

Hanc causam non admittunt multi pu-
tantes non esse licitum mutuanti aliquid
vltra sortem/ratione interesse lucri cessan-
tis recipere, eo quod tale lucrum cessans est
incertum & multipliciter impedibile. Cōr-
radus causam cum ratione admittit, dicēs
eam iustam esse: quia licitum est mutuanti
aliquid ratione interesse damni emergen-
tis/similiter & lucri cessantis vltra sortem
recipere. Hoc tamen ita limitare videtur,
quod non liceat mutuanti ratione huiusmo-
di interesse incerti, quod p̄tendit, aliquid
certum exigere / aut recipere / aut pacisci/
antequam actu tale interesse sit passus. Nec
potest id, quod ratione p̄fati interesse re-
cipit, esse plus / quam sit ipsum verum in-
teresse. Hec in. quest. 30. significat. ¶ Sed vi-
detur oppositum verisimilius. s. quod ven-
dens ad terminum / aut etiam mutuans pos-
test antequam esset aliquid cū pecunia mu-
tuata, ve expectata lucratur? / pacisci de lu-
cro certo loco interesse incerti alioqui eū-
turi, modo verisimile sit, interesse alioqui
euenturum fore tantum / aut minus / quam
sit lucrum certum, super quo loco p̄fati
interesse conueniunt. Quemadmodum li-
citur est venditori rem, quam alioqui ad
tempus / quo eam carius venderet, erat ser-
uaturus, pro maiori precio nunc vendere,
quam sit precium currens in promptu so-
lutum; dum modo sit verisimile, quod res
illa ad illud tempus seruata, esset valitura
tantum / aut plus, quam sit precium, de quo
conuenitur, iuxta capitulum. Navigati. de vsu-
ris. In quo casu ratione interesse lucri ces-
santis & incerti, quod ex re ad tempus ser-
uata sperabatur, non solum licite conuenit-
tur inter eos de lucro certo, sed illud etiam

licite recipitur ante aduentum temporis,
quo lucrum erat ex re seruata euenturum.
Si igitur ratione interesse lucri incerti spe-
ctati est licitum aliquid certum antea reci-
pere, a fortiori erit licitum in venditione
ad terminum loco interesse lucri cessantis
incerti, de lucro certo pacisci, postea simul
cum precio mercis principali soluendo.
Est igitur hęc secūda causa admittenda in
excusationem eorum, qui rem ad terminū
vendunt pro maiori precio, quam sit pre-
cium tunc communiter currens; supposito
quod conditiones certę concurrāt, quę
necessarię sunt ad hoc, quod licite possit
loco interesse aliquid recipi. De quibus
postea, quando de vsura agetur.

DERTIAM causam precij
augendi in venditione ad termi-
num, quę est periculum, cui capi-
tale exponitur; talis solet ratio fie-
ri. Quia nemo mutuans / seu pre-
cium expectans, tenetur rem suam extra ca-
sum necessitatis pro altero periculo expo-
nere: sicut nec tenetur gratis absque neces-
sitate rem suam iactare, etiam si qui mutuat/
vel precium expectat, teneatur gratis mu-
tuare, & precium similiter gratis expecta-
re, cum aliud sit gratis mutuare, aliud vero
cum rei mutuatę periculo eam mutuare.
Ac proinde ratione huiusmodi periculi,
cui rem suam venditor exponit ad termi-
num vendendo, licebit eidem precium rei
sic venditę augere. ¶ Hanc tertiam causam cū
eiusdem ratione doctores communiter no-
admittūt. Primo, quia si indistincte merca-
tores ad terminum vendentes in precio as-
cendunt, nil inter hos & illos ementes di-
stinguendo / peccant, quia non est eadem
ementium conditio, cum sint quidam, de
quorum solutione precij assignati minime
potest rationabiliter dubitari, a quibus
precium excessiuum exigere & recipere ra-
tione periculi, cui ipsum capitale exponit,
videtur iniustum, cum tale periculum in
casu nec verum sit / nec verisimile, sed fi-
ctum. ¶ Secundo, esto periculum sit verissi-
mum, cui venditor capitale exponit ad ter-
minum vendendo, non minus exponitur
periculo excessus precij, quam ipsum pre-
cium principale, ideo per hoc quod carius
vendit ratione p̄fati periculi, non succur-
rit sibi venditor pro huiusmodi periculi
suscep-

susceptione. ¶ Tertio, quia saepe contingit, quod tales, de quibus venditor male confidit, non aufugiunt, sed fideliter sicut debet solvunt: igitur tunc non posset venditor prædictum precium excessivum exigere ratione fugæ, quæ non fuit suum effectum sortita. ¶ Quarto, Non est licitum mutuari cum pacto suscipiendi in se periculum rei mutuatæ, ut habetur capitulū. Nautiganti vel eunti ad nundinas certam mutuans pecuniæ quantitatem, eo quod sustineat in se periculum/ recepturus aliquid ultra sortem, usurarius est censendus. Sed quis ad terminum vendit, precium expectans, equitatis lenter mutuat: non igitur potest ultra sortem exigere pro eo, quod in se suscipit expectati precij periculum.

¶ In oppositum tamen arguitur, quod rationes hæc minime probent / quod præterdunt, sed potius verum sit, quod pro mercatoribus in hac causa dictum est, posse, scilicet venditorem ratione periculi, cui expectatum precium exponit, aliquid amplius exigere. Nam quamvis hoc, quod est mutuari/ aut solutionem expectare / venale non sit / nec precio comparabile: cum ex præcepto dei & nature sit gratis agendum: hoc tamen, quod est hominem rem suam pro altero factare, aut eam periculo ipsam perdendi exponere venale est & precio comparabile, nec est de his, quæ gratis agenda sunt. Ac proinde si aliquis rogat me/ aut petit/ ut illi aut alteri certam pecuniæ quantitatem mutuem, de cuius redditione probabiliter timeatur, potero ego iuste respondere: mutuari quidem placet/ & gratis, modo mihi cautionem/ aut securitatem de reddendo mutuatam tradas, cum de redditione eius non satis certus sim. Ille autem cum pignus non habeat, fideiussorē querit: fideiussor autē similiter de solutione per mutuatariū agenda dubitans, talem obligationem, quam in se periculum suscipiat, gratis subire non vult, sicut nec tenetur: ideo convenit cum mutuatario ut fideiussorī aliquid det, vel se ad aliquid eidem dandum obliget, & subibit præfatam obligationem periculum in se suscipiendi: hic contractus non videtur damnandus, igitur nec est damnanda venditio ad terminum/ seu mutuatō cum periculo perdendi mutuatam/ si mutuator id a mutuatario exigat pro eo, quod illi rem suam

cum periculo mutuat: quod iuste posset si defussor pro eadem causa ab eodem exigere. Non enim minus meretur mutuator rem suam pro alio periculo exponendo/ quam mereatur si defussor periculum debiti in se suscipiendo, modo id infraudē usure non faciat, uti faceret, si periculum rei mutuatæ non verisimile/ sed fictum esset. ¶ Præterea posset mutuator vel ad terminum vendens pro eo/ quod rem suam cum prædicto periculo mutuat, aliquid in promptu a mutuatario recipere: nam id etiam posset fideiussor in promptu ob eandem causam recipere: igitur a fortiori poterit præfatō mutuator ob dictum periculum in se susceptū illud idem non in promptu sed postmodum soluendum exigere. Consequentia inde apparet, quia maiorem gratiam facit mutuatario precium susceptionis periculi correspondens/ expectando/ & dilationem solutionis eiusdem concedendo/ quam illud illico, & in promptu exigendo.

¶ Præterea si contractus in casu esset illicitus/ ideo esset, quia aliquid superaccepit venditor manente sibi iure ad capitale integrū, aut quia periculo, cessante, & debito eidem soluto/ non reddi/ quod superaccepit, sicut reddere debet, eo quod cessante causa superacceptiendi, quæ fuit periculum capitalis/ cessare debet effectus, qui est illa superacceptio, sed hoc non videtur dicendum: quia si quis inducat me ut equum meum commodem/ aut locem alicui in cuius potestate ob suscitatem/ seu fugiendi necessitatem/ aut negligentiam prebendi equo cibum necessarium verisimiliter timeatur equum periturum, iuste possum cum tali convenire, ut ipse certum quid mihi det, & ego equum meum prout ipse vult cum prædicto periculo commodabo aut locabo/ manente in me ipsius equi periculo: & conventionē facta si locatōnis tempore cōpleto equus maneat saluus. Jam in hoc casu licitum est mihi id accipere, de quo facta est conventio/ manente in me iure ad equum, & postquam equus ad me redierit, non tenebor quod accipi restituere, ex quo non illud accipi hac lege. scilicet si equus esset periturus: sed pro eo quod equum cum præfato periculo locavi/ aut commodavi/ periculo apud me ipsum remanente. Et si is, qui instat, ut equum cum præfato periculo locem aut commodem

del q fin
porlo q
sele da
sup mut e
q

est ipse conductor, non minus ob eandem causam potero ab illo quam ob alio tertio aliquid petere. ¶ Preterea, qui alienarū mercū per mare aut per terram vehendarum periculū verisimile ad instātiā domini suscipit, iuste potest ab ipso domino aliquid exigere & recipere/ eo q̄ ipse, qui periculū suscipit, res suas proprias, quas in tuto habet, periculo eas amittendi exponit/ ex quo si merces pereant, ipse de reb⁹ proprijs tenebitur domino earū v̄ valorem soluere, & mercibus manentibus saluis, id quod pro suscepto periculo accepit, non tenebitur restituere, vt est cōmunis doctorū sententia approbata. Igitur ecōtra si ipse dominus mercium ad instātiā alteri⁹ suas merces per aliquem locum vehit, vbi periculo rapiēz vel perditionis exponuntur, iuste poterit ab illo altero, qui ad id instat, aliquid exigere & recipere, eo q̄ occasione illis merces suas periculo eas amittendi exponit: & mercibus saluis manentibus, non tenebitur acceptū restituere. Ergo pari forma si mercator ad instātiā emptoris vendit illi merces ad terminum precii soluendum periculo illud amittendi exponens, iuste poterit ab illo emptore aliquid exigere & recipere pro tali verisimili periculo, & cum periculum euaserit, iuste poterit id, quod pro illo acceperat/ seu exegerat, retinere. ¶ Postremo Conradus, qui hāc tertā causam pro mercatoribus adductam non admittit, concedit quod si venditori graue & molestum est merce sua priuari, & ad instātiā emptoris eam vendit, iuste poterit in precio ascendere, iuxta exigentiā prefati grauiamnis. Sicut e contra/ si emptori graue & molestum est mercem aliquam emere, & ad instātiā veditoris ea emere, iuste poterit in precio descendere, iuxta exigentiā prefate molestie & grauiamnis, vt supra ex eodem Conrado citauimus, quando de precio iusto rerum agebamus. Idem etiam in q. 59. Correlario primo ait, q̄ si venditor ad terminum timet se in recuperatione capitalis expectati expensas facere, licite potest rōne huius timoris in precio ascendere: & quamuis postea timor ad effectum non deducatur, hoc est, esto q̄ sine expensis capitale suum sibi soluatur, nō tenebitur precij incrementum defalcare aut subtrahere: quia non pro expensis, sed p̄ timore eas agēdi

illud incrementum exigit. Igitur pari forma q̄ venditor ad instātiā emptoris ad terminum vendit, timens verisimiliter de solutione capitalis, poterit iuste, saltem pro huiusmodi timore in precio ascendere, & si timor ad effectum non deducatur, non tenebitur prefatum incrementum subtrahere. ¶ Itaq; de rigore conscientie videtur dicendum, q̄ si mercator merces suas ad instātiā emptoris ad terminū vendit, & est sibi verisimile, q̄ capitale suum illo modo/ & illi emptori vendendo expōitur periculo amissionis probabili & verisimili/ si emptor nec fidelissorem/ nec pignus venditori prestat pro capitalis assecuratione, iuste poterit in precio ascendere, & incrementū iuste poterit postea simul cum capitali recipere, etiam si capitale suum periculum per debitoris solutionem euaserit, quia tale incrementū non pro capitalis amissione exigit, sed pro eo, quod venditor illud capitale ad instātiā emptoris verisimili periculo exponebat. Nec id propter lucrum, aut in fraudem vsurę fecit, sed propter verum periculum in se pro alterius voto susceptū. Cognoscitur autem quando venditor nō ḡra lucri/ nec in fraudem vsurę in precio ob prefatam causam ascendit, si teste conscientia ipsius veditoris mallet mercē pro precio corrente postea secure & certe soluendo/ seu sufficiente cautioe de solutione habita vendere/ quam pro precio aucto cum periculo perdendi suum capitale. Aut si nō mallet, est tamē sibi idifferēs hoc aut illud eligere. Si tamen periculum non verū/ sed fictum est/ aut si indistincte cum ad terminū vendit, ascendit in precio/ nō inter hos & illos emptores distinguens: aut si magis afficitur ad vendendum ad terminum pro precio aucto/ existente aliquali periculo, quā pro precio corrente/ nullo existente periculo: tunc nō est excusand⁹ cōtract⁹ ab iniustitia, imo nec ab vsura palliata. Sed nec excusabit a culpa veditōr in casu, quo cōtract⁹ iustus esset; si illū cōtractū iniecit cum sui infamia, aut cū aliorū scandalo, si forte ex facto illi⁹ ceteri mercatores occasione sumant ad indistincte/ seu indistincte ad terminū p̄ precio excessiuo veditōr. ¶ Ex his patet respō. ad ea, q̄ ante oppositū adducta sūt cōtra causā tertā. Ad p̄mū patet respō. quod venditores in tali casu indistincte si

regnum
necesse
ins por
mulo
por tta.

el q̄ om
m/oben
refusa
esu gant
por mpre
hmm m

peruenientes/peccant, & scire quod super
 acceperunt, restituere tenentur, tunc. s. qñ
 ob causam periculi predicti supervenien-
 derunt, cum periculum non verum/ sed fi-
 ctum esset. ¶ Ad secundum responsio pa-
 tet, q non vitiat contractum, nec cum in-
 iustum facti, q incrementum illud, quod
 venditor pro prefato periculo exigit, sit si-
 cut ipsum capitale periculo expositum, quia
 ut supra tangebamus, si potuit venditor p
 illo vero periculo aliquid exigere/ & in pro-
 ptu recipere, capitale suum periculo relin-
 quendo, a fortiori potuit & cum maiori be-
 neficio ipsius emptoris / vtrunq; ipsi em-
 ptori credere .s. capitale, & incrementum
 ob causam periculi factum. Sicut enim ca-
 pitale, quod in promptu iuste poterat pro
 merce recipere, potest emptori ad terminu
 credere, ita & incrementum, quod iuste in
 proptu poterat pro periculo suscepto recipere,
 poterit eidem emptori postea solvendum
 committere. Et quod vtrunq; periculo ex-
 ponat/ vt argumentum est, non in damnu
 cedit emptoris/ sed venditoris: quod quid-
 dam damnum euenibile / sponte vult ipse
 venditor subire. ¶ Ad tertium, dicendum,
 quod impertinens est periculum, quod te-
 pore contractus timebatur, suum sortitur
 effectum/ vel non, hoc est, impertinens est
 emptorem in termino complete soluere/
 aut non soluere, sed fugere ad hoc, quod ve-
 ditor pro prefato periculo in precio ascen-
 dat: quia illud incrementum, vt dixi, non
 exigitur loco amissionis ipsius capitalis,
 sed loco periculi, cui venditor res suas ex-
 ponit. Et quamuis res ille post per debito-
 ris solutionem periculum euaserint, non
 ob id desierunt tempore contractus in pe-
 riculo esse, sicut probabilem coniecturam
 ipsius venditoris & alioru, ideo illa ratio si-
 cut pcedentes parum mouent. ¶ Ad quartu,
 quod magis mouere videtur, dicendum q casus illi
 textus longe differt a presenti casu. Nam
 in casu decretalis mutuator ille lucrū pre-
 tendebat: nolebat enim mutuare/ nisi mu-
 tuatarius secum alium secundum contra-
 ctum iniret, ad quem alioqui minime tene-
 batur. s. contractum assicuratiōis, quo
 daret mutuantī aliquid pro eo, quod mu-
 tuans periculū pecunię mutuatę in se sus-
 ciperet, cum tamen nullum esset in casu
 periculum, Et esto esset aliquod periculū

in via, vel in mari, per quod erat mutuatā-
 rius pecuniam portatur, mutuator tamē
 absq; illo secundo contractu habebat suū
 capitale tutum, cum aliunde posset mutua-
 tarius soluere, quod mutuo acceperat. Et
 ita si quod erat in casu facta mutuatione pe-
 riculum, non mutuantī, sed mutuatario
 iter acturo incumbebat. In nostro autem
 casu facta venditione ad terminum, periculū
 precij expectati vendenti incumbit,
 non emētī: & ita in casu decretalis mutuans
 per solam mutuationem nulli periculo de-
 bitum suum exponebat, sicut exponit ve-
 ditor in casu nostro. Deinde in casu decre-
 talis mutuator ita in se periculum suscipie-
 bat, quod mutuatariū assicurabat: in casu
 nostro venditor non ita emptorem assicura-
 rat, quando in precio pro periculo ascen-
 dit, sicut nec seipsum assicurat, vt satis con-
 stat. Deinde in casu decretalis mutuans in-
 ducebat mutuatariū, vt sibi aliquid da-
 ret pro eo, quod mutuator periculum in se
 susciperet / nec volebat aliter mutuare, &
 ideo non gratis mutuare volebat, sed cum
 lucro, quod ex assicuratiōe sperabat. In
 nostro autē casu venditor non volens sus-
 cipit periculum precij expectati, sed ad in-
 stantiam emptoris: emptor em̄ petit a venditore vt
 vendat illi mercē ad terminū, & pro precio
 soluendo et tempus aliquod concedat: quod
 si venditor annuat, precium mercis pericu-
 lo exponit, vt ex casu patet. Et ita emptor
 venditorem inducēs vt ad terminum ven-
 dat, ex consequenti eum inducit, vt valorē/
 seu precium mercis periculo exponat: quod
 tamen venditor gratis facere non tenetur.
 In casu autem decretalis mutuatarius non
 inducit mutuatē, vt rem suam cum pericu-
 lo mutuet, sed potius ipse mutuans preue-
 nit, & mutuatariū compellit, vt si vult mu-
 tuatū obtinere, illū secundum contractum
 assicuratiōis secū ineat. Ac p̄inde aptū est.
 Decretalē illā in nullo p̄iudicare huic scētific.

ROQVARTA causa excusa-
 tiōis, quę est: quia ob conditiōem
 emptoris, q solet non sine lite soluere,
 q debet, t̄met venditor expen-
 sas in rehabendo suū capitale face-
 re. Pro quo adducitur rō, quia nemo tenet
 gratis ob causā alterius expēsas facere, ad
 quas alioq nō obligatur. Cum ergo vendi-
 tor in recuperādo p̄cio expectato verissimē

lter putat se expensas facturū, idq; ob culpam debitoris, ad quas alioq non tenetur, sequitur q; hāc ob causā potest aliquid ab ipso emptore exigere, vel loco eius in precio expectato ascendere. ¶ Sed nec hanc causam admittit Florentinus. Tum primo, quia forte debitor soluet sine lite in termino preffixo. Tū secundo, quia & si multi in solutione deficient, multi tamen minime deficiūt, & tamen indistincte, et absq; emptorum discretione venditores ad terminum vendentes in precio ascendūt: in quo accidit, infontes pro fontibus, veraces pro fallacibus in debitum soluere. Tum tertio, quia esto q; venditor in recuperatione sibi debiti expensas suo tempore faciat, non tamen erunt tāte; quantū est incrementum ob preffatam causam exactum. Tum quarto, quia potest venditor alia via seipsum indēnem ab expensis seruare. s. si paciscatur cū emptore q; se obliget ex nunc ad earum simul cum capitali solutionem, si venditor eas fecerit. ¶ His tamen non obstantibus, videtur aliter respondendum, idq; in rigore conscientie, prout in causa preecedenti dicebamus. Preffupposito posse in casu venditorem in precio ascendere dupliciter, s. ratione dubij probabilis, quo verissimiliter dubitat se expensas facturum, cui periculo se exponit. Vel secundo ratione timoris & anxietatis sustinendę, cum probabiliter timeat se cum lite & expensis, alijsq; inquietudinib; capitale suum recuperaturum. ¶ Si primū, s. q; venditor in precio ascenderit ratione dubij probabilis, quo verissimiliter dubitabat se expensas facturū, quas forte minime sperat recuperare: tunc videtur venditori alter contractus esse annexus, quo, s. venditor cum emptore implicite conuenit de certa quantitate loco expensatum, de quarum quantitate dubitatur soluēda, siue magne fuerint expensę/ siue parę, siue nullę: & secundū hoc iuste poterit venditor super hoc cū emptore cōponere, & in precio ascendere, supposito q; tēpore cōtract; verissimile sit, q; fiet expensę maiores/ qm sit pricei incrementū, aut saltē sit eglibre dubiū q; fiet maiores aut minores. Et facta cōuentione/ siue fiāt maiores/ siue minores/ siue nullę, poterit venditor preffatū incrementū simul cū capitali recipere: q; non p expensis actu faciēdis, sed pro dubietate expensarū faciendarū

fuit facta cōuentio, in qua nō magis in tuto/ quā in periculo se ipse vēditor exposuit. Et loquor de expensis absq; culpa & mora debitoris faciēdis: quia de his, q; ex culpa ipsius fient, nō arbitror emptorē soluēdo iuxta preffatam cōuentionem liberū esse, alioqui dolus & culpa illi suffragarentur, quod omnino videt iniquū. Excepto nisi intentio venditoris tempore cōuentiōis hęc esset. s. remittere emptori omnes expensas qualitercunq; ob defectum solutionis faciēdas, volens cū eo, super quo cōuenerunt, esse contentus, quod nullum venditorē intendere puto. Sicut enim licitum est venditori in precio ascendere pro periculo cui suum capitale ad instantiam emptoris exponit, ita videtur eidem licitū in precio ascendere pro periculo faciēdis expensas, cui se exponit. ¶ Si secundum, s. q; vendens ad terminum ascendit in precio ratione timoris & anxietatis, quā passurus est, timēs probabiliter litem similiter & expensas in recuperatione capitalis faciēdas, tunc iuste scdm exigentiā preffati timoris ascendit in precio: nam talē timorē & anxietatē pro altero subire, est precio estimabile: & sæpe homo si possit, huiusmodi timorem & anxietatē pro precio redimeret: & ad emptorē/ gratia cuius talis timor & anxietas suscipitur, cōuenit ipsum venditorē ab ea liberare, vel dādo vēditori sufficientē cautionē, qua de capitalis solutione sine periculo/ lite/ & expensis sit tutus: vel dādo/ seu promittēdo venditori certum quid, per quod ab illa anxietate illum liberet, aut ipsa anxietas compensetur: & tunc facta cōuentione, soluēdum est precium cum incremento, etiam si expensę non fiant: quia non pro expensis, sed pro timore & anxietate fuit super incremento cōuentū. Si tamen expensę fiant, tenebitur debitor ad earum solutionē, qui causam efficacem ad eas faciēdum dedit: siue per eū steterit, quominus in termino preffixo soluerit, siue non, eo quod tenetur venditorē indemnem reddere. Et pcedūt hęc de timore iusto & probabilis, cui ipse emptor causam preffat, non de timore ficto, nec de leuiter concepto: nam hic non debitori, sed ipsi emptori venit imputandus: nec pro illo est licitum aliquid ab emptore ultra precium iustum mercis vendite extorquere.

¶ Et per hæc patet respõsio ad rationes supra contra hæc quartam causam adductas. Ad primum dicendum, impertinens esse in casibus supra distinctis/emptorem soluere sine expensis/aut cum eis, vt ex dictis patet, quia non pro expensis actu faciendis fuerat in precio ascensum, sed pro periculo actu suscepto/aut timore actu/ & probabiliter concepto. Ad secundum dicendum quod probat peccare venditores, qui absq; distinctione seu discretione emptorum omnibus ad terminum occasione expensarum, quas timent se facturos, superuendunt: cum multoties talis timor sit vel fictus/vel leuis, & deponendus. Ad tertium dicendum, quod parum refert expensas fieri maiores aut minores ad iustificandum vel condemnandum dictum incrementum, quando non pro expensis actu faciendis, sed pro dubio probabilis atque timore & mentis anxietate super incremento conuētum est. Ad quartum dicendum, quod illa via inter alias videtur tutior & simplicior, qua venditor cum emptore paciscitur de soluendis eidem expensis, quas venditor causa emptoris fecerit, & tunc non opus esset ad alia remedia recurrere. Cum hoc tamen stat, quod contra hentes conueniant, vt emptor aliquid certum venditori loco expensarum incertarum alunde/ quam ex culpa emptoris faciendarum soluat, aut etiam loco timoris & anxietatis venditoris, quibus emptor causam præstat efficacem: ita quod illa via/ & si iusta sit, non facit alias vias supra positas iniustas de se. Secus ex circumstantia, quia forte inde infamatur venditor, aut causa prebetur scandalii, vt supra in tertia causa dicebamus.

Resol. ¶ Est itaque resolutio, quod licitum est vendenti ad terminum pacisci de maiori precio, quam sit premium in promptu tunc communiter currens, ratione interesse damni emergentis, & lucris cessantis, & ratione periculi/ cui venditor ad emptoris instantiam rem suam exponit, & ratione dubij/ seu timoris probabilis de litigando/ & expensas faciendo pro capitalis recuperatione, cum limitationibus supra dictis, eo quod venditor, qui ad instantiam emptoris mercem suam ad terminum vendit, non tenetur gratis ob causam illius interesse aliquod pati, nec rem suam iactare, aut eam pericu-

lo perditionis exponere, nec timorem/ & anxietatem, aliudue grauamen sustinere; a quibus omnibus iustum est emptorem eundem venditorem liberare, aut pro illis satisfacere, & de satisfactioe, cum illo componere. Et huiusmodi compositione cum venditore facta, manet emptor obligatus incrementum cum capitali in termino præfixo soluere, siue successu temporis appareat venditorem nullum interesse actu passum esse, nullum periculum suo capitali euenisse, nullas etiam expensas eum in capitalis recuperatione fecisse: quia hanc obligationem emptor subiit, non ob damnum venditori actu euenturum, sed quia venditor ad instantiam emptoris præfatis damnis & periculis probabiliter se exposuit.

Debit enim damnum & periculum, cui se venditor exposuit, esse probabile/ vt dictum est. ¶ Unde fit, vt non liceat propter has causas vendere ad terminum pro excessu suo precio indifferenter omnibus emptoribus: quia non in omnibus præfata causa reperuntur, nec cum omnibus, in quibus huiusmodi causa reperuntur, æqualiter est ascendendum in precio, cum non in omnibus æquales sint causa ascendendi in precio: sicut nec æquale periculum rem perdendi/ aut expensas faciendi in omnibus reperitur. ¶ Illud denique videtur pro regula obseruandum ad conscientias venditorum affecurandum, quod tale & tantum sit precij incrementum super quo ob præfatas causas conueniunt, quod indifferens sit ipsis mercatoribus vendere ad terminum pro illo precio excessiuo cum periculis supra dictis, aut vendere ad statim pro precio æquali communiter tunc currente: nam si primum eligant potius quam secundum, iuste presumitur eos non æqualitatem, quam debent, pretendere, sed lucrum ex dilatione solutionis sibi faciendæ quærere: quod communiter reprobatur. Super quo testis sit ipsis ipsorum conscientia.

LIAM quintam causam videtur Casetanus assignare, quare liceat vendenti ad terminum in precio ascendere, si dubietatem valoris mercis venditæ, quæ tempore solutionis habuisset. Vt si venditor vendit in Ianuario tritici mensuram valentem, s. recepturus premium in mense Maio, in quo / vt verissimi

le est / valebit ultra .S. potest, vt inquit, in Ianuario ultra .S. mensuram vendere, si sit dubium, an tempore solutionis valebit tantum. &c. Et hoc ait verum esse, etiam si venditor non erat triticum vsque ad Matum seruaturus, sed illico distracturus. Si enim seruaturus esset vsque ad Matum / & tunc venditurus, non dubitatur casum iustificari, & precij incrementum ratione interesse lucris cessantis verisimiliter excusari: posito quod sit dubium æquilibre plus minusue sit mensura tempore solutionis valitura / quam sit precium augmentum / super quo conuentum est: nam tunc æqua est vtriusque contrahentium conditio, nec venditor se ponit magis in tuto / quam in periculo, modo sit sibi indifferens velle mensuram vsque ad Matum seruare & tunc vendere, aut in Ianuario pro precio illo augmento eam vendere, vt ante diximus. Et facit aperte pro hac parte capitulum. Nauiganti, de vsuris. Vbi ponitur casus ad literam, de mercatore carius / quam in promptu merces valeant / vendente, si erat eas ad tempus solutionis seruaturus. ¶ Si tamē nō erat mercator merces illas vsq; ad tempus solutionis seruaturus, potest similiter rem carius / quam in promptu valeat / vendere, vt ait hic doctor, propter dubium de valore, quem res illa tempore solutionis haberet. Mouetur primo, quia in capitulo. In ciuitate, de vsuris. vbi ad literam ponitur hic casus, nulla fit mentio de hoc, q̄ si venditor erat mercem vsque ad tempus solutionis seruaturus, sed de solo præfato dubio fit mentio: & ita diuersum putat esse casum capituli. In ciuitate: & casum postremum capituli. Nauiganti. ¶ Secundo idem confirmari potest, quia res ad terminum venditæ vel emptæ / precium taxandum est, prout verisimile est valebit tempore solutionis, vt in capitulo. Nauiganti. Dicitur. Ille qui dat. x. solidos, vt alio tempore totidem sibi grant, vini, vel olei mensuræ reddatur, quæ licet tunc plus valeant vtrum plus vel minus solutionis tempore fuerint valituræ verisimiliter dubitatur, non debet ex hoc vsurarius reputari. Hæc ibi. ¶ Tertio addit rationem huius. Quia venditio ad terminum licet tempore contractus inchoetur, tempore tamen solutionis perficitur & consum-

matur ideo licitum est precium pro tempore solutionis / quando perficitur, taxare, siue res esset a venditore vsque tunc seruanda, siue nō. Nam solutio per quam emptio consummatur, videtur ad se venditionem trahere.

¶ Contra tamen hunc modum dicendi videntur aliqua militare. Primo, quidem, quia ait venditionē integrari p̄ traditionē / & emptionem per solutionem, ita q̄ non sit venditio completa, nisi merx sit tradita, & precium solutum. Quod si ita intelligatur, q̄ hæc sint de essentia & integritate venditionis, supra dictum est & ostensum id esse falsum: quia contractus integre celebratur per conuentionem, qua se inuicem contrahentes obligant, iuxta definitionē contractus, in qua dicitur, quod est vltro / citroque obligatio. Et procedit de contractu / in quo est reciproca obligatio, vti est in venditione & emptione. Hac igitur obligatio ne per conuentionem vtrinque posita / est cōtractus integer, etiam si merces traditio, precijque solutio differantur: hæc enim effectus sunt potius cōtractus prioris / quam partes eius, aut de ratione seu essentia eiusdem, vt supra quaest. tetigimus. ¶ Præterea ad rem. Merces valor non est diuersus per hoc, quod vendatur in promptu / vel ad terminum, nec valet plus ad terminum vendita / quam si ad statim venderetur: ergo per hoc, quod ad terminum vendatur / non est licitum in precio ascendere plus quam si ad statim venderetur. Et probatur, quia venditio ad terminum nil addit supra venditionem ad statim / nisi expectationem precij soluendi in futurum: hæc autem expectatio est tacita mutatio / vt constat, non igitur facit / vt merx illo modo vendita sit maioris valoris / q̄ si ad statim venderetur: alioquin ratione mutationis liceret in precio ascendere, quod est falsum, quia illud esset vsura. ¶ Confirmatur. Quia si res ad terminum vendita esset maioris valoris & precij / & ideo liceret eam carius / quam ad statim vendere, vel ergo esset maioris valoris in se, & hoc non, cum diuersus modus eam vendēdi, bonitatem eius intrinsecam & naturalem nō variet. Vel esset maioris valoris, quo ad usum eius ipsi venditori, & hoc est manifeste falsum: nam ex quo venditor / siue ad statim eam vendat / siue ad terminum eam

eam distrahit/ & a se alienat, constat rem illam ad terminum venditam non valere venditori ad usum eius plus/ quam si ad statim eam vendat, ex quo illa simul & usum eius a se penitus alienat & distrahit. Vel esset maioris valoris quo ad usum ipsi emptori ad terminum ementi/ quam si ad statim emeret, & hoc non, cum idem sit ipsius usus, & eodem modo emptor re illa utitur/ quo uteretur, si ad statim eam emisset, vt suppono. Et esto emptori plus valeret, non esset ob id licitum venditori in precio ultra quam res ipsa in promptu valet, ascendere: quia venditor ea, que ex parte emptoris se tenent/ illi vendere non potest, vt satis certum est, non igitur dici potest mercem esse maioris valoris ad terminum vendita, quam ad statim/ ceteris paribus, & per consequens non licet carius eam vendere ad terminum/ quam ad statim. ¶ Et confirmatur iterum. Quia opposito dato, sequitur quod posset venditor ad terminum similiter in precio ascendere, etiam si nec rem esset seruaturus, nec dubium aliquod sit, an plus/ minusue valebit tempore solutionis. Et consequentia de se satis patet. Cum tamen consequens nec ab ipso Caietano / nec ab alijs concedatur. ¶ Ad hæc forte diceret nihil contra eum, quia non tenet contractum iustificari/ in quo carius ad terminum venditur/ quam ad statim, ob id, quia ad terminum venditur, sed ob dubium, quo verissimiliter dubitatur res tempore solutionis plus/ minusue valitura. Contra stat ratio aperta, quod solum dubium hoc non iustificat contractum, nisi simul hoc aliud concurrat, scilicet venditorem esse alioqui suam mercem seruaturum, & non statim venditurum. Id patet ex textu ipso. Dicitur enim cap. Navigati. Cum fecisset mentionem de dubio verissimili/ si plus minusue res tempore solutionis esset valitura, subiungit. Ratione huius dubij etiam excusatur, qui pannos, granum, vinum, oleum, & alias merces vendit, vt amplius quam tunc valeant in certo termino recipiat pro eisdem, si tamen ea tempore contractus non fuerat venditurus. Hæc ibi. Vnde manifeste patet, solam rationem præfati dubij/ huiusmodi contractum non excusare, nisi simul illa conditio concurrat, scilicet venditor esset mercem seruaturus. Alioqui frustra dixisset textus, Si tamen ea tempore contra-

ctus non fuerat venditurus. ¶ Præterea si venditor alioqui erat ad statim suam mercem venditurus pro precio tunc currente, quid sua interest, mercem tempore solutionis esse plus/ minusue valituram? Certe nihil. Imo etiam nihil sua interesset, si certum esset, mercem illam si seruaretur, longe plus tempore solutionis valituram, ex quo illam non erat seruaturus, sed illico eam venditurus. Irrationabile igitur videtur esse dicere, quod propter præfatum dubium possit venditor rem carius vendere ad terminum/ quam ad statim, si ipse esset rem illam illico venditurus & non seruaturus. Dubium enim de futuro valore rei si venditio nem ad terminum pro pluri excusat idcirco est, quia ratione talis dubij æqualiter se exponit venditor lucro & damno, quia rebus sic vel sic succedentibus, puta si merces similes postea in valore ultra / vel infra taxatum precium ascendent aut descendent, esset venditor lucraturus/ aut perditurus: hoc autem nullo modo potest deo eo, qui mercem seruaturus non erat verificari/ vt constat. Ac proinde concluditur solam præfatum dubitationem non excusare vendentem carius ad terminum, quam sit precium tunc currente, si mercem illam non erat alioqui seruaturus, sed interesse lucris, quod ex rei seruatiõe verissimiliter esset illi euenturum. ¶ Si dicas decretalem non iustificare precium auctum in casu ratione interesse, sed quia tantum valet res sic cum dubio prædicto vendita. Contra, quia res cum dubio illo vendita, vnicum habet valorem & precium iustum, non diuersa: & si illud esset, quod verissimile est, rem postea valituram, non igitur posset iuste vendi pro precio tunc currente. Et si sit verissimile quod valebit, cum nunc in promptu valeat quatuor peccaret venditor/ eam statim dubio vendendo pro quatuor, quod est falsum. ¶ Nec obstat, que pro Caietano adducta sunt. Nam esto quod, in cap. In ciuitate, nulla fiat mentio de hoc, quod est venditor mercem fuisse alioqui seruaturum/ sed de sola dubitatiõe, textus tamen ille est, sicut dictum est intelligendus, quod quia rem non penitus explicuit, suppletur per alium textum, scilicet per cap. Navigati. primum textum Alexander scripsit, quem postea Gregorius non per secundum textum apostolus declarauit. Nec est diuersus casus cap. In ciuitate, & postremus casus cap. Navigati. sed penitus est idem, vt doctores communiter tradunt, & ratio ipsa manifestat. ¶ Ad secundum/ in quo di-

estur, quod precium rei venditæ seu em-
ptæ debet taxari/prout valebit tempore so-
lutionis. &c. Respon. quod in diuersis ven-
ditionibus diuersimode taxatur precium.
Vnde precium rei iustū taxatur & digno-
scitur prout valet res tēpore cōtractus quā-
do rei venditæ dominū/ seu ius in emptor-
em, transfertur. Et hoc est verū de vēditio-
ne & emptione simplicī, quæ ad statim fit,
in qua nec mercis, nec precij expectatio in-
teruenit: quod si sit venditio ad terminum,
in qua statim traditur merx, & precium
ad tempus expectatur, precium iustum est,
quod tunc communiter currit: & si licitum
est tunc in precio ascendere/ non est
ob id quod res ad terminum vendita plus
valeat, quam ad statim: sed ob aliquod in-
teresse ipsius venditoris, qualecunq; sit ta-
le interesse, siue damni/ siue lucri/ siue peris-
culi, siue altetius grauaminis, vt supra di-
ctum est, pro quibus omnibus satisfacere
incūbit ipsi emptori, ad cuius instantiam
venditor tale patitur interesse. Ac proinde
si venditor ad terminum erat mercem ser-
uaturus, poterit eam carius vendere, q̄ ad
statim/ ratione interesse, quia est sibi veris-
simile, quod esset aliquid lucraturus, si rem
seruasset. Quemadmodum is, qui mer-
cem emit/ anticipata solutione, poterit
eam vilius emere, quam tunc valet, ratio-
ne interesse, si sit verissimile, quod ipse mer-
ces illas tempore solutionis vilius/ quam
nunc in promptu valeant/ esset empturus,
in quo casu precium iustum taxatur/prout
est verissimile rem tempore solutionis esse
valituram. Et sic procedit capitulū. Naui-
ganti. §. secūdo de quibus postea. ¶ Ad ter-
tium, esto quod venditio tempore contra-
ctus inchoetur, & tempore solutionis per-
ficiatur ad hunc sensum, quod contractus
& obligatio ipsius iam sit suū effectū com-
plete sortitus, non sequitur inde, quod tem-
pore contractus possit is, qui ad terminum
vendit, in precio ascendere ob non con-
summatam venditionem: nec quod liceat
ei in precio ascendere s. cundum valorem
rei, quem tempore solutionis verissimiliter
habebit: supposito quod ipse rem non erat
seruaturus, sed illico distractus, quāquam
posset precij taxationem relinquere ex va-
lore futuro rei pendere, vnde accideret ven-
ditorē minus precium postea recepturum,

quam res vendita in promptu valeat.
Quod licitum esset, quando esset verissi-
mile dubium, an res sic vendita esset tem-
pore solutionis plus minusue valitura/ q̄
sit precium in promptu tempore contra-
ctus currens, quia tunc æqua est vtriusque
conditio, nec venditor magis se in tuto
ponit/ quam in periculo: & tunc nil res-
fert venditorem rem fuisse seruaturum/ vel
non, vt de se satis patet. Non tamen est
hic casus textus primū/ nec secundū, nec
de quo modo disputamus, vt minus recte
videtur Conradus sentire quæst. lxi. de-
ceptus forte, quia ly/ plus & minus/ non
sicut debuit, est interpretatus. ¶ Vnde alii
quis possit dubitare, quid referant illa ver-
ba textus / plus / vel minus, quæ compa-
ratiua sunt? An, s. referant precium com-
muniter currens tempore contractus, an
potius precium per contrahentes tempore
contractus taxatum. Hoc enim puto cau-
sam fuisse, quare Conradus vbi supra iam
varius fuerit, & totius textus/ casuumq;
distinctiones posuerit, quia putauit illa ver-
ba plus/ minus/ precium communiter cur-
rens tempore contractus referre: & ita pu-
tat mentem textus In ciuitate. Et Nauigan-
ti. esse exulare venditionem ad terminum,
in qua venditor minus precium recipit,
quam valuerit merx in promptu tempore
contractus, etiam si mercem non esset
altoqui seruaturus. Exempli gratia. Tem-
pore cōtractus valet merx. x. in promptu,
est tamen verissimile dubium / an tempore
solutionis valebit plus aut minus quam. x.
Conuenit venditor cum emptore pro pre-
cio cursuro tēpore solutionis, & accidit, q̄
illo tēpore valeat similis merx. xv. poterit
tunc pro merce recipere, xv. etiam si mer-
cem non esset seruaturus, sicut si non va-
lisset nisi. 7. cū. 7. debuisset esse contentus.
¶ Sed quoniam molestum esset omnia etus-
dicta in presentiarum referre, molestiusque
ea omnia examinare, & ostendere eum nō
ad mentem decretalium huiusmodi fuisse
loquutū, breuiter dicēdū, quod illæ dictio-
nes plus/ & minus/ nō referūt precij cōmu-
niter currens tēpore contractus, sed p̄ciū p̄ cō-
trahētes taxatū, vt in casu cap. In ciuitate.
conuenerūt super precij quantitate. Illā nō
relinquentes ad futurum mercis valorem,
sed ita, vt cum tempore contractus merx
valeret

ter. In
c. in ibi
tunc In
c. habi
genti de
v. in

valeret, s. conuenerunt, ut emptor suo tempore solueret. 6. & ait textus talem venditionem a peccato excusari, si esset tunc probabile dubium / an plus minusue merx illa esset tempore solutionis valitura: plus inquam aut minus, quam sit pretium inter eos taxatum. s. 6. dummodo esset merx illam alioqui vsque ad tempus solutionis seruaturus, vt expositum est per capitulum. Nauiganti in quo textu significatur pretium iustum mercis sic venditæ / esse pretium communiter tunc currens, non cursurum: in quo pretio si vt dictum est ascenditur, licet sit plus iusto, excusatur propter dubium prædictum, ratione cuius ipse venditor, æque se in tuto ponit / & in periculo. In casu autem alterius decretalis emptor solutionem pro merce postea tradenda anticipat, & pretium tunc solutum est minus / quam pro tunc valeat merx ad statum emptæ, in qua decretali illa nomina plus / & minus non referunt pretium currens tempore contractus, nec pretium cursurum tempore solutionis, sicut nec in præcedenti decretali, sed referunt pretium de quo inter contrahentes conuentum est. Et quamuis accidat merx tempore traditionis / plus quam sit taxatum pretium valere, non inde vitiatur contractus, nec emens peccat plus recipiendo in merce / quam in pretio dederat, idque ob rationem dubij æqualiter pro vtroque contrahentium existentis, in quo contractu cum pretium iustum deberet taxari secundum valorem mercis tempore traditionis, quia tamen ille quantus futurus sit adequate nescitur, dubium æquilibre excusat contractum. ¶ Quod clarius patebit, si casus præfatos harum decretalium particularius resoluamus. Primus casus de venditione ad terminum / in quo statim traditur merx / & expectatur pretij solutio, dempta pretij expectatione ex duobus contractibus cõponitur, quorum alter est venditio mercis pro pretio tunc communiter currens, quod sit exempli gratia. x. secundus est alius contractus in nomine, quo emptor se obligat ad certum incrementum ipsi venditori simul cum capitali dandum loco interesse lucri, quod venditor si mercem suam seruasset / effect lucraturus: quod quidem interesse / quia nesci-

tur quantum adequate fuisset, conueniunt pro certo pretio, de quo est verissimile, quod sit medium inter plus & minus, quod venditor fuisset lucraturus. Et ideo in casu, quo venditor rem suam erat seruaturus, & eam ad instantiam alterius vendit, ad taxandum pretium integrum rei, quæ sic ad terminum venditur, habetur respectus, ad valorem, quem res habet tempore traditionis / seu contractus, & ad valorem, quem res ad tempus solutionis seruata habuisset / parum plus / minusue. Primus valor attenditur, vt pretium rei iustum seruetur. Secundus vero attenditur, vt iusta pro interesse fiat recompensatio, idque ad saluandum ipsum venditorem indemnem. Casus autem secundæ decretalis, in quo pretium anticipatur, & expectatur mercis traditio, simplicior est: quia dempta pretij anticipatione, non illic reperitur alius contractus / nisi emptio & venditio, in quo pretium adequatum esset taxandum secundum verum valorem, quem merx tempore traditionis habebit, si de illo certa tempore contractus cognitio haberetur, defectu cuius possit quantitas pretij anticipati, & taxatio eius ad tempus traditionis suspendi, vt sicut tempore, quo fit contractus est incertus valor mercis tradendæ, ita etiam sit incerta quantitas pretij adæquati: propter tamen præfati valoris futuræ incertitudinem, & animorum quietudinem super pretij quantitate conuenire volunt, vt certum assignetur pretium, & tantum, quod verissimile sit / ipsum mediare inter plus / & minus quod res sit tempore traditionis valitura. Quas conuentiones constat iustas & æquas esse. Sequitur iam differentia inter venditionem ad terminum / in qua præcedit mercis traditio, & eam, in qua præcedit pretij solutio, quo ad pretij taxationem: quia in prima attenditur valor duplex rei, supposito quod venditor esset rem alioqui seruaturus: in secunda vero non attenditur nisi vnus valor mercis, quem. s. tempore traditionis verissimiliter habebit. ¶ Et postquã prædictum tempore contractus sic fuerit iuste & æque taxatum, nil refert tempore solutionis longe plus / aut longe minus mercem actu valere: quia standum erit / salua conscientia contractui, etiam si aliter notabiliter lucretur, aut notabiliter per-

dat de eo, quod alioqui esset lucraturus, idque secluso omni dolo & fraude lucrantis. Vnde fit, vt in hoc casu etiam si alter sit ultra dimidiū iusti precij defraudat⁹ actio- nem illi contra lucrantem minime conuenire, quia iustum precium in casu fuit seruatum, ob verisimile dubium, quod pro vtroque ex contrahentibus fuit causa iusta taxandi precium, sicut taxatum fuit; & ita proprie non fuit ultra/nec citra dimidiū iusti precij defraudatus, attendēdo iustitiā precij iuxta valorem rei, quem habuit tempore contractus, secus tempore traditionis merdis. Excepto, nisi merx tradenda multum notabiliter in valore ascēdat, aut descendat tempore traditionis ex casu fortuito, qui per contrahentes prouideri nō potuit, vt puta qui omnino insolitus est euenire. Secus si soleat euenire, & debuit per contrahentes prouideri. Hęc quodam modo per sequentia patebunt.

ORRE LARIE sequitur, quid dīcedum ad casum communiter accidentem, de eo, qui emit certas metretas olei / anticipato precio, pro singulis metretis quattuor re-

gala ex conuentione tradendo, eo tempore, quo secundum omnium iudicium magna illius anni olei abundantia speratur vt sit verisimile, quod tempore traditionis valebit metrata infra assignatum precium, quemadmodum est possibile ob temporis varietatem in precio ascensuram. Accedit hoc anno, vt præter omnium spem oleum in precio notabiliter ascēderit, puta ad octo regalia. Quærebatur an venditor teneatur iuxta contractū metretas, quas p quattuor vēdidit, tradere; & an inde maneat emptor restitutioni obnoxius; & an venditori cōpetat actio contra emptorem, eo quod ultra dimidiū iusti precij videtur esse defraudatus. Respon. stantibus circumstātijs, casus contractus videtur iustus, quia cum dolo & fraus cessauerit, fuit inter contrahentes sponte conuentum, vt precium taxarent, fuit taxatum secundum commune omnium iudicium iuste & æque, vnde vterque se æque in lucro & damno exposnebat, & vtriusque fuit æqua conditio; & per consequens contractus fuit iustus; in quo precium iustum taxatum est, & ita videtur standum illi esse in rigore conscientie.

Sicut enim res in commodum ementis successit, ita potuit in commodum vendentis succedere. Supposito quod tempore contractus dubium esset æquilibre pro vtroque, quod, scilicet, essetam verisimile, quod oleum esset citra quattuor regalia valiturum / quam quod ultra. Nec obstat casus fortuitus succedens, quia non fuit talis qui prouideri non potuit: imo solet id ex tempore frequenter accidere. Quod si casus esset bellum / aut arborū incendium, seu strages alia, quæ nec cognita per contrahentes fuit, nec prouideri debuit, tunc vel rescindendus esset contractus, vel ad aliqualem æquitatem iuxta consilium prudentum reducendus. ¶ Si vero tempore contractus verisimile fuit, quod oleum esset in precio vsque ad quattuor regalia ad summum descensurum, & esset etiam verisimile, quod plus esset valiturum tunc iustus est contractus, nec recte precium taxatum, cum melior sit conditio ementis quæ vendentis, vt constat; & tunc habet locum defraudatio, quæ si sit ultra dimidiū iusti precij, competet defraudato actio. Sicut enim in venditionibus, quæ ad statim fiunt, precium iustum est iuxta commune valorem rei, quem tempore contractus habet taxandum, & defraudatio est iudicanda per hoc, quod alter actum minus recipit / quam dat; ita in venditione ad terminum per precij anticipatorem / precium iustum est taxandum secundum verisimilitudinem & probabilem coniecturam prudentum, quæ verisimile est mercem tempore traditionis valituram. Et similiter tunc in huiusmodi contractibus iudicabitur alter defraudatus in precij taxatione, si minus taxatum fuit, quam præfata probabiles coniectura & verisimilitudo poscebat; quicquid sit de vero valore futuro ipsius rei. Et pro hoc casu facit capitulum. Nauticanti supra citatum. ¶ Simile hinc quodam modo est, si emo vitalicium reditum pro cc, ducatis, super quo precio conuenimus, eo quod est verisimile / & coniectura probabilis, quod vsuam tot annis, pro quot præfatum precium mihi sufficeret, esto quod omnino incertum sit, plus minusue iustus sim. & accidit, quod longe plus vsuam / adeo vt in fine vitæ meæ, is qui vitalitium

*zente q se
ompra
delmtra
o -*

*Inno deporbis
omprando.*

talcium vendidit, mecum. cccc. ducatos consum-
pserit. Quærebatur an ego moriens te-
near in conscientia illi pro huiusmodi ex-
cessu satisfacere, cum videatur ultra dimi-
dum defraudatus. Respon. Quod in ri-
gore nil illi tenebor, præterquam precium,
de quo prius convenimus, illi dare: cum
nec meæ vitæ longitudo fuerit casus ino-
pinatus, qui ab illo præiudici non debuit,
nec ego diminutum precium pro vitalitio
tradidi, sed precium iustum, cuius iusti-
tia tempore contractus erat sumenda, non
ex eventu futuro, sed ex verisimilitudine
& probabili, ac discreta coniectura devi-
tæ meæ breuitate / aut longitudine parum
plus minusue, ratione cuius verisimilis du-
bis æqua fuit sua & meæ conditio.

¶ Simile huic est, si emam pisces, quos pi-
scator ex certo factu retis in mare extra-
het, & cum dubium sit / an plures / an pau-
cos / an nullum sit extracturus ratione du-
bis convenimus exempli gratia pro. xx.
aureis, quia id secundum probabilem con-
iecturam est verisimile pisces extrahen-
dos valituros parum plus minusue. Ac-
cidit vt nullum extrahat, an teneatur ven-
ditor mihi aliquid restituere. Dicendum
quod non, nec possum allegare me esse
ultra dimidium / aut in toto defrauda-
tum, quia vt dixi in huiusmodi contra-
ctibus in quibus lucrum & damnum ex
dubio eventu pendent, defraudatio non
ex eventu reali est iudicanda, sed ex dimi-
nuta precij taxatione tempore contractus
facta, quæ tamen diminuta non est, nec a
iustitia deficiens / si fuit facta secundum
probabilem & discretam coniecturam, vt
diximus est. ¶ Et quemadmodum dico
deemptione ad terminum precio anticipa-
pato, ita dicendum de venditione ad ter-
minum precio ad terminum expectato, ad
quem venditor erat alioqui mercem serua-
turus, quod si ultra precium communiter
tunc currens res vendatur / ratione. s. in-
teresse lucri, quod alioqui esset habitus
rus, facta super hoc discreta conventiones
iuxta probabile dubium, illi in conscien-
tia standum erit, etiam si accidat, quod ve-
re nil venditor fuisset lucratus rem suam
seruando, sicut econtra contractus esset
standum, etiam si accidat, quod vendi-
tor longe plus fuisset lucraturus / siue vlt-

tra / siue extra dimidium illius super quo
conuentum est.

ED DVBITARET
aliquis in eo, quod præ-
fatum capitulum. Nauis-
gantii, dicit, prout supra
exposuimus, s. quod vt
vendenti liceat rem ad ter-
minum carius quam valeat in promptu
vendere / requiruntur duo .s. quod ven-
ditor erat alioqui mercem illam seruaturus
rus, & quod tempore contractus sit ve-
risimile dubium / mercem illam ad termin-
um venditam plus minusue tempore so-
lutionis valituram, an illa duo semper re-
quirantur & sufficient ad excusandum si-
milis venditores, & arguitur quod non.
Nam ex prima sequitur, quod si non erat
mercem seruaturus / paratus eam vendes-
re, tunc si emptorem reperiret, quod non
potest carius quam in promptu valeat
mercem illam vendere, etiam si precium
spectetur postmodum soluendum. Contra
quod videtur, quia non minus lucrum
poterat iuste sperare / soluto in promptu
eodem precio communiter corrente per
suae industriæ appositionem, quam si rem
seruasset ad tempus / quando verisimile est
plus eam valituram: igitur non minus
poterit rem carius vendere ad terminum,
si alioqui non erat eam seruaturus, quam
si seruaturus esset, ex quo ratio quare rem
seruaturus potest eam carius vendere ad
terminum quam in promptu valeat / est
interesse lucri cessantis, vt tactum est.
Et in eodem casu similiter videtur imper-
tinens rem plus minusue valituram tem-
pore solutionis, ex quo non erat eam ser-
uaturus. ¶ Secundo dicitur quod esset
rem seruaturus / non tamen quod esset eam
tempore solutionis venditurus, sed ante
aut post, tunc sequitur quod impetinus
est verisimile dubium si plus minusue sit
tempore solutionis res valitura, cum rem
illam plus minusue postea valituram esse /
nil sua intersit. Et ita in hoc casu non
posset venditor rem carius ad terminum
vendere, quam valeat in promptu. Con-
sequens videtur falsum: quia stat, quod
malus sit interesse quod patitur ex rei ven-
ditione, quam si eam ad tempus solutio-

*Intelectus
et dicitur
cap. m. d. i.
ganti.*

nis seruasset, & tunc vendidisset: vt si alio tē pore quo plus q̄ in tempore solutionis va leret, erat eam venditurus. ¶ Tertio, quia il lis duabus conditionibus concurrentibus videtur venditorem non sufficienter excu sari, carius vendendo, vt si cum reperiat em ptores, qui emerent res illas ad statim pro precio communiter tunc currente/ ipse nō vult illis illo modo vendere, sed emptores querit, quibus ad terminum merces cari⁹ vendat, prout est verisimile dubium res il las postea plus minusue valituras esse, para tus altoqui ad futurum tempus seruare.

Quod autem tales mercatores, quales non paucos esse audiui, nō excusentur, apparet.

Tum quia non licet venditori ratione inte resse lucri/ aut damni in precio ascendere/ nisi rem ad instantiam aliorum vendat. Nō quādo ipse vltro se offert, & emptores que rit: nam tunc emptores induti nō sunt cau sa efficax/ quare venditor præfatum patia tur interesse. Tum etiam, quia ex quo vēdit or mauult rē ad terminum carius vēdere/ q̄ ad statim pro precio currente, argumen tum est eum ex precij expectatione lucrum quære re. ¶ Quarto, sola dubietas de valo re mercis tempore solutionis sufficit emen tem ad terminū pro minori anticipato pre cio excusare, siue altoqui esset empturus ad statim/ siue non: igitur sola dubietas de va lore mercis tempore solutionis sufficet si milliter excusare vendentē carius ad termi num expectato precio. Antecedens patet ex præfato cap. Nauiganti. Et cōsequentia ap paret ex paritate rationis. Et per consequēs ad huiusmodi venditores excusandum nō est necessaria illa cōditio, quod. s. esset alto qui rem illam seruaturus & nō vēditurus.

¶ Respon. Dicendum quod præfate duæ cō ditiones nec semper requiruntur ad excu sandū vēditionē & vēditore nec semp suffi ciūt, nec i textu ponūt tāq̄ semp reqranē/ & sufficiāt. Nec intētio textus fuit ad om nē casum, in quo venditor ad terminum ca rius vendit, respondere, sed ad vnum. s. quā do venditor erat mercem seruaturus vsque ad tēpus, in quo est verisimile eam plus mi nusue esse valituram, q̄ sit precium taxatū. Tunc enim his stantibus determinatur cō tractum esse licitū. Nec inde valet argumē tum a contrario, q̄ his non stantibus/ non erit licitus contractus, ex quo possunt alie

causę concurrere, quę cōtractum excuserit, vt primum & secundum argumentum fa tis ostendunt. Venditor enim carius ad ter minum vendēs, potest duplex interesse pa ti. Alterum ex hoc, q̄ erat rē illam ad aliud tempus in quo plus valeret, seruaturus, quo pluri priuatur ob causam emptoris. Et in hoc casu procedit textus. Alterū ex hoc, q̄ precium non statim illi ab emptore solut tur, cū quo apposita sua industria aliquid esset lucratur⁹, quo lucro priuatur ob cau sam emptoris. Huic casui nō respondet tex tus, eo q̄ est casus periculosior, cū ad ei⁹ iu stificationem multa requirantur, quæ diffi ciliter solent simul reperiri. Illis tamē simul positis/ iustificari potest cōtractus/ ratione talis interesse lucri cessantis. Et per hoc pa tet ad primum, ¶ Ad secundum dicendum, textū procedere in casu, quo venditor erat mercem seruaturus vsq̄ ad tempus solutio nis, de quo conuenitur, & tunc eam vendi turus, aut aliter distrahturus. Argumentum vero probat suum intētum, sed in alio casu, quādo. s. non erat rem tempore solutionis venditurus, sed ante vel post. ¶ Ad tertium dicendum, textum iterum esse limitādum ad casum, in quo vēditō paratus erat mer cem ad aliud tempus seruare, & tamen ad instantiam emptoris eam antea vendit. Nā si vēditō vltro se offert, & rogat/ aut solli citat emptorem vt emat, nō poterit rem ca rius vendere/ q̄ in promptu valeat: nec po terit prætere recompensam ratione inte resse, quod tunc vendendo patitur: inte resse in q̄, quod ex distractione suæ rei tūc facta patitur, cum eam non esset seruaturus. Secus de interesse, quod ex dilata solutioe precij patitur, si ad instantiā emptoris dif feratur: bene enim stat, q̄ vēditio fiat ad in stantiam vēditoris, & dilatio solutionis ad instantiam emptoris, & tunc poterit ven ditor se indemnem seruare, recompensando huiusmodi interesse per ascensionē in pre cio. ¶ Ad quartum dicendū, q̄ non est par ratio de vtroq̄ casu? nā in emptioe ad ter minum/ anticipato precio/ vnus est cōtra ctus simplex, & ad vnicum rei valorem ha betur respectus, vt iustum precium taxetur, quo facto, manebit iusta venditio, vt ex di ctis patet. In venditione vero ad terminū/ expectato precio/ duplex est contractus, & duplex taxatio, & ad diuersos valores de bet haberi

8
dite.

bet haberi respectus, vt integrum precium iuste taxetur, tam pro merce vendita, quam pro interesse, quod ex venditione patitur ipse venditor. Quod locum non haberet, nisi venditor mercem illam esset alioqui seruaturus.

SEXTAM causam carius vendendi ad terminum/que ad statim, dicunt nonnulli nouellitam esse. s. quia merx ad terminum vendita plus valet, quam ad

statim. Pro qua sententia arguitur primo.

Quia valor mercis venditioni exposita cognoscitur ex precio communiter cur-

rente, & communi consuetudine inter vendentes & emetes seruata: sed precium communiter currens matius est pro merce ad terminum vendita, quam si ad statim venderetur: & communis mercatorum consuetudo hæc est in precio ascendere / quando res ad terminum venditur, Igitur. ¶ Secundo arguitur. Quia paucitas aut pluralitas emptorum conducit ad taxandum precium iustum rerum venalium, ita vt cum abundant emptores, cæteris paribus, merces plus valent, e contra vero si deficient, vt supra deduximus. Cum ergo longe pauciores sint emptores, qui merces ad statim emant, plures autem, qui ad terminum emunt, consequens est / rem ad terminum venditam / maioris valoris esse. ¶ Tertio, iustum precium rei venditæ debet æquari valori mercis, vt de se constat: sed precium non statim traditum venditori, sed ad tempus tradendum minus valet, quam si in promptu traderetur. Igitur ad præfatam æqualitatem seruandum iuste poterit in precio ascendi, quando res ad terminum venditur. Exempli gratia, valet merx ad statim decem, ita vt decem in promptu soluta æquiualeant merxi, sed decem post annum soluenda minus valet / & minus appreciantur / quam in promptu tradita / vt experientia docet. Igitur in venditione ad terminum / si non augetur precium / non erit æquale ipsi merxi, & ita iuste poterit augeri. ¶ Confirmatur hoc. Quia merx post aliquod tempus emptori tradenda minus valet / quam statim tradita, vt etiam docet experientia. Nam emptores quantumuis docti / & prudentes / &

iusti mercem aliquam ementes, puta equum / vineam / domum, aut aliud huiusmodi, minus precium communiter dant, si merx post tempus illi tradenda sit, quam si statim eisdem tradatur. Igitur similiter precium mercis post tempus venditori solvendum minus valet / quam statim solutum: & ita vt æquale sit valori mercis statim traditæ, oportet illud augere. ¶ Quarto, si merx ad terminum vendita non valeret plus / nec liceret carius eam / quam in promptu communiter valet, venderet: oporteret mercatores, qui reipublicæ vtiliter seruiunt, perdere, & loco premij damnatum sentire: maxime quia ob pecuniæ penuriam vix possunt emptores reperiri, qui in promptu dimidium precium rei emptæ soluere possint: & ex consequenti ubi tanta est pecuniæ penuria, licitum erit carius ad terminum vendere, quam in promptu pro merce reperire possunt, cum non reperiant, quod merx ipsa valet. Et ita fit, vt nullum sit precium in promptu communiter currens, sed potius quiescens / aut dormiens. ¶ Respon. His non obstantibus oppositum est tenendum, nec causa hæc est admittenda: res enim venditioni exposita non plus valet ad terminum vendita quam ad statim, vt supra arguendo contra quorundam causam deduximus. Nam ob id, quod ad terminum venditur, nec valet merx in se plus, quam si ad statim venderetur: nec valet plus ipsi vendenti, vt satis de se constat: maxime quia venditio ad terminum nisi addit supra venditionem ad statim, quod venale sit: nam non ad huc nisi dilationem solutionis, quæ est quædam tacita mutatio. pro mutatione autem nullo modo licitum est precium augere, quia hoc idem esset, quod mutationem vendere, quod est usura. Falsum igitur est, rem ad terminum venditam plus valere / & carius vendi posse, quam valeat ad statim. ¶ Ad ea autem, quæ antea sunt pro hac causa adducta. Respon. Ad primum dicendum, quod precium iustum, similiter & valor rei cognoscitur ex communi cursu & consuetudine a iustis & discretis obseruata, quando merces ad statim emunt & vendunt. Illud enim reputatur precium iustum, & inde cognoscitur valor rei, non ex consuetudine emendi & vendendi ad terminum pro pluri. Nec talis consuetudo &

CODEX DE RESTITVTIONE

Cōmunis curfus vendētū & emētū ad terminum ipsos venditores excusat. Tum, quia vsurarij ratione mutuationis aliquid lucrantes, per nullam consuetudinē/ aut cursum communem possunt excusari, nec a peccato, nec a debito restituendi: tales sunt, qui carius vendunt ob id, quod ad terminum vendunt, vt patet. Tum etiā, quia ementes ad terminum, si minus precium se dāturos ad terminum conueniūt, ideo id faciunt: vel quia pecunias non habent, quas in promptu tradant: vel si habent, ets ad alios vsus indigent: & ita non sponte in tali maiori precio consentiunt, sed aliqua indigentia moti.

¶ Ad secundum. Verum est valorem rei & premium augeri vel minui ob paucitatem ac pluralitatem emptorum, ceteris partibus sed hoc de emptoribus ad statim est intelligendum non de his, qui ad terminum emunt, cum ex communi emptione ad terminum/ iustum premium & valor mercis minime iudicetur, sicut nec iustificatur vt constat. ¶ Ad tertium dicendum, quod pecunia de se non plus valet statim soluta, quam ad tempus soluenda: eo quod de se nec parere/ nec fructificāse potest, & ita quatenus pecunia est, secluso vsu ipsius aut industria possidentis/ nullam vtilitatem afferret venditori statim tradita magis quam tradenda. Dico quatenus pecunia, quia quatenus aurum est aut argentum/ aliquam posset vtilitatem afferre. Sed nunc de pecunia loquimur, seclusa consideratione qualitatis ad pecuniā impertinentis. Quod si ipse venditoris interest premium statim habere, tunc poterit cum ad terminum vendit, premium aliquantulum augere: non quia res sic vendita plus valeat, nec quia pecunia post soluenda minus valeat, sed ratione interesse, quod ex dilatata solutione patitur. ¶ Et per hoc patet ad confirmationem. Quod merx ad tempus tradenda minus valet, quam si statim tradetur, quia interest emptoris eam statim habere, cum illa non possit ad sui vtilitatem vti illo tempore, quo ea caret, nec fructum ipsius interim percipere/ si fructifera est: ideo nō tā plenū dominium & ius in re illa & ad illā acquirat, quādo ex vi contractus est sibi differēda traditio, quā si statim traderetur: ideo non mirum si tunc in precio

& iuste descendatur, qualiter ascēdi nō potest pro eo, quod precij solutio differtur. Discrimen est clarum, quia in expectatione mercis non interuenit mutuum/ sicut in expectatione precij. ¶ Ad quartum supra responsum fuit, nō oportere mercatorē semper quod vendit, lucrari: sed oportet eum aliquando si vendere vellet, damnum sentire, quia ex quo voluntarie tale officium elegit, sicut se lucro exponit, iustum est similiter se damno exponat. Quod de penuria pecuniæ dicitur, non obstat, quia sicut in repub. abundante pecuniā merces plus valet, & pro maiori precio venduntur, eo quod abundantia pecuniæ causa est, vt minus extimetur & apprecietur: ita existēte pecuniæ penuria, merces minus valent, & pro minori precio vendendæ sunt, eo quod huiusmodi penuria causa est, vt pecunia multū extimeat, & in maiori precio & valore habeatur: & ita fit hinc inde recompensatio: talis est rerum vicissitudo. Nec obstat, quod dicitur, paucos, esse qui pecuniā in promptu soluere possint/ aut velit. Quia si merx venditioni exponitur, & non reperiuntur emptores, nisi qui paucam pecuniā in promptu pro illa tradant, signum est in illa rep. mercem illam paucā pecuniā valere: sicut si contra multi reperiuntur emptores, qui multam pecuniā pro illa traderēt, signū est mercem illam multam pecuniā valere. Sicut ergo in hoc casu illa multa pecunia diceretur iustum premium illius mercis, & illud posset iuste venditor recipere, in quo magnū sentit lucrum: ita in alio casu pauca pecunia diceretur iustum premium eiusdem mercis, & cū illo debet mercator, si mercē vendere vult, esse cōtētus, etiā si magnū sentiat incommodū lucro enim & dāno pariter debet exponi. Et pcedit hoc, quādo vel lege, vel consuetudine est in illo loco cōmuniter premium in promptu determinatū. Nā aliās poterit ipse mercator premium iuxta id, quod illi merx constitit, & iuxta expēsas/ & labores/ & pericula suscepta taxare, vt supra dictum est: & tunc premium iustum non erit, quod in promptu repererit, maxime vbi est magna penuria pecuniæ, sed quod ipse prudēter taxauerit: & in tali casu si quod iustum est pro merce non repererit in promptu, poterit rem carius vendere ad terminū/ quam in promptu reperit, vt se saluet indemnem.

QST itaque in summa tenendum tunc venditionem & emptionem iustam esse, quādo seruatur æqualitas inter precium & mercem.

Tunc autem æqualitas seruatur, quando tantum est datum/ quantum acceptū in valore, vt si venditio fiat ad statim, ita vt statim merx tradatur/ statim etiā precium soluat, precium iustum erit, quod tunc communiter currit. Si vero venditio fiat ad terminum, ita vt precedat mercis traditio/ & expectetur precij solutio, tantum debet esse precium tradendum, quantum valet merx tempore traditionis. Nec propter expectationem precij licitū est nec in asse precium augere. Si contra precedat precij solutio, & expectetur mercis traditio, precium datum debet esse tantum, quantum valebit merx tempore traditionis. Si tamen velint in hoc casu taxare precium anticipatum, & nolint relinquere eius taxationem vsque ad tempus traditionis, taxetur secundum quod verissimile est, mercem tempore traditionis plus minusue esse valituram, & erit iustum precium. Hæc dixerim, loquendo de venditione simplici, non habito respectu ad interesse. Quod si in aliquo ex his casibus velit venditor in precio ultra ascendere/ aut emptor descendere, oportet causam aliquam æquam & iustam assignare: hæc autem erit, eum, qui ad alterius instantiam vendit/ aut emit/ se indemnem seruare, si forte aliquod interesse damni/ vel cessantis lucri inde patiat, vt sæpe tactum est.

Sequitur iam quid dicendum sit de contractu, quo quis alteri tradit triticum/ recepturus ad terminum pecuniam/ aut triticum/ aliamue rem. Respon. Quod id potest tripliciter fieri. Quia aut cōuenitur inter eos, quod pro tritico nunc tradito reddatur pecunia, & est venditio. Aut quod reddatur triticum, & est mutuum. Aut quod dabitur triticum, nouum pro veteri tradito/ vel ecōtra, & est permutatio. Si datur triticum pro pecunia ad terminū soluenda, iustificatur multipliciter, secundum quod is, qui triticum tradit, erat illud seruaturus, & ad alterius instantiam vendit eidem, aut non erat seruaturus. Et quidem si seruaturus erat iustificatur primo, si inter se cōueniant, quod precium postea soluendum sit tantū, quan-

tum triticum valet ad statim tempore traditionis, & venditor gratiam facit emptori precium expectando. Secundo, non taxando precium tempore contractus, sed eius quantitatem suspendendo ad tempus, quo triticum erat vendendum, & quod prout tunc valebit soluetur precium, etiam si sit verissimile plus longe tūc valiturum quam valeat tempore contractus. Tertio statuendo & taxando precium, quando contractus fit, ita vt sit tantum, quantum est verissimile triticum esse valiturum tempore quo erat per venditorem vendendum parum plus minusue. Et si accidat triticum tempore solutionis plus longe aut minus valiturum, excusatur contractus ratione dubij verissimilis tempore contractus habiti. ¶ Si autem venditor non erat triticum seruaturus, tunc dupliciter iustificari potest. s. statuendo precium soluendum, quod non sit maius, quam triticum tempore contractus valet, & facit emptori gratiam, precium expectando. Secundo, si nesciatur an triticum postea valebit plus/ minusue, quam valeat in promptu tempore contractus, poterunt absque precij taxatione conuenire, vt eius taxatio seu determinatio suspendatur ad tempus solutionis. & tantum tunc soluetur, quantum tunc triticum valebit: supposito quod sit verissimile dubium, quod valebit tunc quantum valet tempore contractus. Altoqui si est verissimile, quod plus valebit, talis contractus non est iustus, cum melior sit cōditio vendentis/ q̄ ementis: idq̄, vt dico supposito q̄ venditor non erat triticum seruaturus. Hæc omnia patent ex dictis. ¶ Si autem datur triticum & ad terminū est similiter reddendū triticum, est mutuum. Esset tūc dubium, an sit iustum inter se conuenire, vt triticum reddatur suo tempore in eadem mensura, qua fuit receptū. Et dixerūt quidam Iuristæ q̄ sic, nil distinguentes, an mutuans esset triticum seruaturus, an non. Mihi tamen videt̄ sub distinctione respondendum. Si mutuans erat triticum illud vsque ad tempus solutionis seruaturus, iusta est conuentio: modo hinc inde recompenratio fiat, si triticū traditum sit melius q̄ tradendum/ vel ecōtra, & deducatur quātum merebatur custodire illud vsque ad tempus solutionis illesum. Si vero non erat triticū seruaturus, & certum

*venit detri go
fiado.*

*trigo pu
trigo pu
lo mub*

aut probabile est, quod eadem mensura tempore solutionis valebit plus, quam valeat triticum mutuatum, tunc iniustus est contractus & usurarius, ex quo ex mutuo intenditur lucrum, cum satis esset ad æqualitatem seruandum & iustitiam, quod triticum soluendum valebit tantum, quantum valet mutuatum, non quantum esset valiturum, ex quo in casu illud seruaturus non erat, sed illico venditurus. Vnde si faneca tritici tempore mutuationis valebat quattuor, & tempore solutionis speratur valitura octo, perinde est, ac si mutuasset quattuor cum pacto de recipiendo ad terminum octo, quod est manifesta usura. Ac proinde in casu, si ex mutuo non intendit lucrum & vult quod pro tritico mutuato triticum eidem postea reddatur, satisfaciet illi, si loco vnius fanecæ, quam illico pro quattuor erat venditurus, postea reddatur dimidia faneca, quæ similiter valebit quattuor. Nam pone quod reddatur faneca pro faneca, iam mutuator recipit in valore in duplo plus, quàm in valore mutuauerat, ad quod lucrum recipiendum, nec interesse, nec causa iusta concurrat, ex quo mutuator non erat suam fanecam seruaturus. Erit igitur mutuantis licitum pacisci, vt faneca pro faneca, mensura pro mensura sibi tempore solutionis reddatur, quando erat suum triticum seruaturus: aut si non, est tamen verisimile tempore mutuationis, quod tantum valebit triticum tempore solutionis, quantum valet tempore mutuationis / parum plus / minusue, quia tunc æqua est virtusque conditio.

¶ Inde sequitur, quod si tempore mutuationis valet faneca octo regalia, & tunc est verisimile, quod tempore solutionis valebit quattuor & infra / poterit mutuator conuenire, vt pro vna faneca postea duæ fanecæ sibi reddantur, supposito quod sit, vt dico, verisimile dubium plus minusue duas fanecas tunc valituras, quam tempore mutuationis valeat vna: quia perinde est, ac si mutuator daret octo regalia mutuatorio pro duabus fanecis postea quando duplo minus valebant soluendis. Quod maxime verum est / si mutuator erat illico fanecam tritici mutuata pro octo venditurus. An autem idem posset casu, quo illam fanecam erat seruaturus / & non illi-

co venditurus. Dicendum quod sic, quia siue seruaturus erat / siue non, ex quo mutuatur, & tempore mutuationis valet octo, perinde est, ac si octo mutuaret, pro quibus poterit pacisci de habendo suo tempore triticum, quod valebit octo. Idque videtur verum, si mutuauit fanecam sub ex-

stimatione precij tunc currentis, i. s. nam tunc perinde est, ac si fanecam vendat, & precium eius. Octo mutuet, loco quorum vult sibi in tritico alio tempore tantundem reddi. Corra. q. 33. conel. 5. ¶ Si denique datur triticum vetus vt postea tantundem nouum reddatur, permutatio est, & attendendus est valor virtusque tempore traditionis: & si tantum valuit vetus quando tradebatur, quantum valebit nouum tempore redditionis, aut si est verisimile dubium plus minusue nouum valiturum quam valet vetus, iustificatur contractus, cum æqua sit virtusque conditio. Secus si tempore contractus est verisimile plus nouum postea valiturum quam valet vetus: nam tunc usurarius est huiusmodi contractus, cum ratione mutui speretur lucrum.

¶ Ex dictis sequitur quid dicendum, quando aliqui tradunt ad terminum pannum pro panno, vinum pro vino, pecuniam pro pecunia, cum pacto, quod idem in ipso pondere, numero / & mensura postmodum reddatur, nil curando quantum valeat res tempore quo traditur, quantumque valebit tempore solutionis: cum tamen oporteat distinguere, vt in casu præcedenti, habito respectu ad fundamentum supra positum, quod in huiusmodi sicut in venditionibus, quæ ad terminum fiunt, seruetur æqualitas inter datum & acceptum, ita vt tantum valeat, quod primo traditur, quantum valebit, quod pro illo reddetur. Excepto, nisi ratione interesse alicuius ab huiusmodi æqualitate deusetur. Aut etiam si ob verisimile dubium de valore rei postmodum tradendæ / inter se aliter iuste conueniant, ita vt conuentio non faciat vnius conditionem meliorem / quam alterius.

¶ Ideo falluntur iudicio meo, qui dicunt, quod iustus est contractus, quo quis mutuatur ducatum nunc valentem. x. hac lege, vt postea reddatur sibi ducatus, etiam si principis / aut comunitatis autoritate tempore solutionis valor ducati ascenderit ad

xij. Seclufa ratione interesse ipsius mutuanti-
tis: siue mutuans esset alioqui illum ducatum distrahturus / siue non: cum consuetum pactum apositum esse contra præfatam æqualitatem in huiusmodi contractibus seruandam. Nec aliquid confert ad eorum assertionem tenendum, quod mutuarius distrahat præfatum ducatum ante eius autem valorem / aut non, per quod summissæ putant præfatum contractum iustificari. Nam propter ea, quæ se tenent ex parte emptoris / aut mutuatarij non est plus exigendum, quam ipsa æqualitas exposcat.

¶ Unde fit, vt si quis rem aliquam mutuauit, aliam æqualem in pondere / numero / & mensura recepturus, vt iusta sit talis mutatio & receptio, opus est, vt id in sum sit illud intelligere, quando res mutuata presumitur in eodem valore permanens, in quo est, quando mutuatur. Vt si mutuo vnum regale, aliud in termino recepturus, iusta est mutatio, si regale non solet in precio ascendere / aut descendere.

Si tamen pecunia mutuata solet in valore ascendere / aut descendere, vt in mundanis, & Florentia & alibi ducatus aureus solet nunc plus, nunc minus valere prout pecunia pro tempore abundat, pro tempore vero deficit, sicut triticum / oleum, & alia huiusmodi, tunc non est semper licitum ducatum mutuare, vt ducatus talis & tantus postea quando plus valuerit reddatur: si certum est eum plus valiturum tempore solutionis / quam valeat tempore mutationis, nec mutuans erat ducatum seruaturus, sed ante ascensum eius distrahturus. Secus si tempore mutationis dubitatur, an plus / minusue valebit tempore solutionis, quia tunc iustificatur talis mutatio: & quamuis tempore solutionis ducatus sit valore ascenderit, debet mutuanti sic autus restitui, prout inter eos conuentum est, & excusatur contractus / similiter receptio lucri ob dubium, quod eque pro vtroque habebatur tempore contractus.

SEQVITVR amplius non esse excusandos mercatores lanarum, qui tempore natalitatis lanas ex termino mense Iunii facienda prouenturas / pro precio diminuto, puta pro vno regali emunt,

cum certum sit tempore solutionis / aut solutionis velus regale cum dimidio esse valiturum, & in contractu addunt, quod si lanæ præfatæ / aut oues / & arietes tunc defecerint, reddentur alio anno. Sed quo magis differtur lanatum traditio, magis ipsi mercatores in precio anticipato descendunt, & cum emptio facta fuerit, præfati mercatores statim alijs mercatoribus aliunde venientibus / eisdem lanas pro regali cum dimidio ad eundem terminum vendunt, & ita ex tali negotiatioe lucrum subito acquirunt, eandem rem pensus, immutatam, imo nondum existentem carius vendendo. Volunt autem præfati mercatores tales contractus excusare, tum quia pastores instant, vt mercatores taliter emant, & cum præfato precio anticipato sunt contenti. Tunc etiam, quia ipsi pastores cum præfato precio suis famulis debitam mercedem soluunt, herbam pro suo grege, & alia, quæ ad debitum pastum sunt necessaria emunt: & ita ipsi pastores illo modo lucentur. Tunc etiam, quia talis est inter pastores & mercatores satis antiqua consuetudo.

¶ Respon. Dicendum vt supra primum contractum, quo primi mercatores lanas futuras pro precio anticipato / sed diminuto emunt, minime ab iniustitia excusari ob ea, quæ pro se allegant. Aperta enim est inæqualitas inter precium & valorem mercis, quem tempore traditionis habebit. Quod enim pastores insistent, vt mercatores taliter emant, & cum tali precio contenti sint, non eos iuuat: quia indigentia pastorum causa est, vt cum tam diminuto precio contenti sint: quia precium æquale minime reperitur: nec etiam si diuites sint ipsi pastores, præsumitur, quod id, in quo defraudantur, velint liberaliter & sponte præfatis mercatoribus condonare: quia si pecunia non indigerent, lanas suas pro tam diminuto precio minime venderent. Quod etiam præfati pastores cum accepto huiusmodi precio anticipato sibi & famulis & gregi de necessarijs sufficienter prouideant minime ipsos mercatores excusant: quia tunc similiter excusarentur vsurarij manifesti ex hoc, quod mutuatarij cum pecunijs mutuatis sibi & suæ familie de necessarijs similiter prouident. Consuetudo

mercatores delinunt.

tudo etiam quantumuis antiqua eos minime excusat, quia tunc per similem consuetudinem excusarentur vsurarij & campsores vsuras exercentes. Nec enim consuetudo est, sed corruptela; & tanto magis ipsos mercatores ipsa consuetudo aggrauat, quanto diturnior est. ¶ Illa vero conditio quam contractui apponunt. s. quod quanto tardius lanę tradentur, eo in precio anticipato magis descendatur, magis contractum vitiat secundum se, & est aperta conditio vsuraria, cum in huiusmodi precij diminutione videatur principaliter ad tempus haberi respectum. ¶ Secundus tamen contractus, quo primus mercatores alijs superuenientibus eadem lanas pro regali cum dimidio ad eundem terminum vendunt, iustior est, cum in eo equalitas precij & mercis seruetur. Sed quo hic iustior est, eo iniustior fuit primus contractus. Cum enim merx, que primo & secundo venditor, eadem penitus est nulla latens immutata, & ad eundem terminum vendita, pro precijs tam differentibus necesse est alterum illorum contractum iniustum esse: & non nisi illum, in quo predicta equalitas non seruetur. Unde fit, vt lucrum sic acquisitum in se vel in æquivalenti debeat prefatis pastoribus defraudatis restitui, si ipsi vel heredes eorum cognoscantur. Alioquin pauperibus in defunctorum seu incognitorum spiritualem vtilitatem erogetur. ¶ Possit tamen prefatus contractus ad terminum, precio anticipato a culpa & restitutione excusari in duobus casibus, quorum alter se tenet ex parte pastoris, alter vero ex parte mercatoris. Si pastor diues est, & non indigens, & scit valorem lanę, quam vendit, scitque precium illud diminutum esse, & mercator est eius amicus, a quo solet beneficia alia recipere: tunc videtur sciens & volens consentire, & precij defectum illi mercatori condonare: tunc ratione huius admixtę donationis poterit mercator excusari. Quamquam raro arbitror pastores intedere hanc donationem facere. Raro etiam puto has omnes conditiones concurrere: ideo periculosum est mercatoribus huic excusationi inniti.

¶ Ex parte etiam mercatoris potest prefatus contractus iustificari ratione interesse,

quod ex anticipato precio patitur, si certum aut probabile sit, quod ob illam anticipationem vel damnum aliquod patitur vel lucrum aliquod illi fuisse euenturum cessat: cui interesse cum pastor causam efficacem presterit, iustum est, vt pro illo prefato mercatori satisfiat. Sed quia raro concurrunt omnes conditiones, quę ad prefatam compensationem pro interesse faciendam requiruntur, iterum dico periculosum esse huic excusationi prefatos mercatores inniti, & a prefata negotiatione & deprauata consuetudine tenentur abstinere.

EQVITVR amplius quid dicendum de casu, quo Ioannes dat Petro. xc. ducatos in promptu pro debito centum ducatorum, quos

Paulus debet ipsi Petro in fine anni vnus illi soluendos. Si enim nulla alia causa preter dilationem solutionis assignetur, apertum est prefatam equalitatem inter datum & acceptum minime in hoc contractu seruari, cum Ioannes in promptu det, xc. recepturus in fine anni centum. ¶ Sed quoniam doctores communiter in hoc casu difficultate faciunt, & Caletanus specialiter videtur huic casum iustificare, omni interesse cessante, nullo periculo in debiti recuperatione existente, nullaque alia causa ab equalitate recedendi existente, preterquam quod datur in promptu, xc. vt post tempus sibi reddantur centum. At enim in casu nec vsuram committi nec iniustitiam. Quod enim vsura non sit, probatur: quia vbi non est mutuum, vsura locum non habet; sed in casu non est mutuum, eo quod de natura mutui est datio rei ab ipso dante reuocabilis: & quod ipse qui dat, habeat contra accipientem actionem ad sortem, & quod periculum fortis sit apud accipientem: sed hæc in casu minime reperiuntur, sed eorum opposita. Nam Ioannes qui Petro. xc. pro prefato debito dedit, non ea dedit reuocabiliter, nec habet amplius actionem contra Petrum ad prefata. xc. ab eo repetendum, sed solum habet actionem ad centum, quę Paulus debet. Quod si casu accidat vt Paulus pereat, aut impotens omnino efficiatur ad prefatum debitum soluendum, periculum debiti apud Ioannem manet, non apud Petrum, vt hæc omnia in casu supponimus.

*Compra d'ob in por
menor Contia*

ponim⁹. Igitur datio, qua Io, dedit Petro xc. nullo modo fuit mutatio, & ita nec illic potuit usura reperiri. ¶ Secundo ad idem. Illic est vera emptio & venditio, quia concurrunt merx, & actio, quam Petrus contra Paulum habebat ad ab eo recuperandū centum in fine anni, quam quidem actionem in Ioannem pro xc. transfert, concurrunt etiam precium a Ioanne datum pro prefata actione, scilicet xc. in promptu data: concurrunt etiam contrahentium consensus. Igitur est vera emptio & venditio, & ita non est contractus usurarius.

¶ Tertio arguit, quod iniustus non sit, quasi ita esset, maxime ob id, quod minus datur, & plus est ad terminum recipiendum: sed hoc non facit contractum iniustum. Tum, quia quantum ad humanum usum non minus valet, xc. in promptu, quam centum ad finem anni soluenda: cum homines ut in plurimum plus apprecientur pecuniā statim traditam, quam postmodum tradendam, quemadmodum plus valet vinea statim tradita, quam post annum, vel duos annos tradenda, ut satis de se constat: & ita in venditione vineæ ad terminum tradende descenditur in precio. Tum etiam, in emptione census redditualis, datur precium determinatum, puta xxx. & tamen temporis successu longe plus recipietur, ut constat, non tamen ob id condemnatur contractus, eo quod illic non emitur pecunia postea recipienda, sed actio præfens, quæ acquiritur ad eam postmodum recuperandam, sicut in præfenti casu, in quo dantur .xc. & pro illis simul acquiritur actio ad centum soluenda: quæ quidem actio non valet centum, sed nonaginta: quia supponitur illud præfens & non inane communiter pro illo debito reperiri, & ita manet talis emptio iustificata.

¶ His non obstantibus videtur opposita sententia sanior & verior. scilicet quod præfatus contractus est iniustus simul & usurarius, saltem implicite. Quod enim iniustus sit, apparet ex dictis, quia in illo non servatur æqualitas inter datum & accipiendum, quia dantur .xc. & sperantur centum.

¶ Si dicas quod termini huius contractus non sunt .xc. & centum, sed .xc. & actio ad centum postea soluenda, quæ actio aliud quid est ab ipsis centum postea soluendis: & huiusmo-

di actio ad prædicta centum non valet, nisi xc. in promptu. Contra stat ratio, quia actio ad rem tantum valet, quantum ipsa res, ad quæ est actio, deductis laboribus & expensis, ut ait Barto. l. per diuersas. C. mand. Et Bald. l. si. C. Ne litpendente. &c. Si enim res ad quam est actio, nullius valoris est, ipsa actio similiter nullius est valoris. Si res sit parui valoris, & actio similiter erit parui: si magni, magni. Itaque actio ad aliquid de se valorem alium, aut distinctum a valore ipsius rei non videtur habere. ¶ Præterea secundo si actio ad pecuniā soluendam ad terminum minus valeret, quam pecuniā ipsa in promptu soluta, & inde præfatus contractus iustificatur, sequeretur huius contractum similiter esse iustum. sed indiget Petrus xc. ducatis, quos mutuo a mercatore petit: mercator autem mutuo nō vult, sed actionem ad centum in fine anni soluendorum emere: & ita contrahit cum Petro, dicens, Constitue mihi contra te actionem ad centum in fine anni soluendorum, & dabo tibi xc. quæ petit: & alter hoc ipsum acceptat: sed talem contractum nemo ab iniustitate & usura excusabit. Igitur nec præfentem, de quo disputamus: cum videatur omnino similis, & easdem excusationes pro se habere.

¶ Si dicas non esse simile. Quia in casu nostro actio ad centum, quam Ioanis pro xc. emit, est antiqua, ipsam emptionem præcedens. In casu vero huius argumenti non est antiqua, sed constituenda, & ex ipso contractu orta. Contra. Quia nouitas vel antiquitas actionis ad pecuniā non tollit valorem eius, nec impedit, quominus possit actio noua emi & vendi, si potest antiqua: nec precium actionis ob antiquitatem vel nouitatem debet alterari, ut patet in contractu censuali, in quo non emitur nisi ius seu actio ad annuatim exigendum & recipiendum certum quidam census lista. Nec refert censum illum sic emptum antiquum esse, aut nouum, ut est communis doctrina & practica. Quicquid sit de sententia Innocentii in cap. In ciuitate. De usuris. ¶ Præter ea tertio. Si actio ad centum in fine anni soluenda posset pro minori in promptu emi, ergo etiam posset iuste pro minori in promptu ab ipso debitore redimi. Quod enim est emibile est etiā redimibile, & ita posset Paulus debitor in casu commentis

re cum Petro creditore, vt recipiat in prō-
 ptu ante terminum, .xc. vt totum debitum
 illi remittat. Sed hic casus solet comuni-
 ter pro vsurario damnari, quia perinde est,
 ac si Paulus nunc mutuet Petro, .xc. receptu-
 rus in termino centum. ¶ Nec valet pro-
 discriminē dicere, aliud esse de debitore,
 qui nullam actionem emit, sed debiti solu-
 tionem anticipat: aliud vero de tertia per-
 sona, quæ pro .xc. acquirit actionem prædi-
 ctam. Non inquam valet. Quia ad iustitiā
 & æqualitatem cōtractus nil refert hæc vel
 illa persona emat/ aut vendat: & si iuste fit,
 vt Petrus actioni, quam ad centum habet,
 pro .xc. cedat in fauorē Ioannis, tu ste etiam
 fiet, vt eidem cedat in fauorem Pauli debi-
 toris. ¶ Si concedas casum etiam iustificari,
 & quāuis Paulus, .xc. soluens/ actionem
 non acquirat, satis est, quod ab obligatio-
 ne, qua tenebatur Petro, & ab actiōe, quam
 Petrus cōtra illū habebat, liberetur: quod
 non minus est, quam si actionem ad cen-
 tū acquireret. Contra, Quia tunc si Petrus
 mutuauit Paulo centum / soluenda in fine
 anni, licite posset Paulus statim post acqui-
 sitam actionem Petro contra Paulum ips-
 um Petrum adire, & offerre illi de illis cē-
 tū .xc. vt maneat liber ab obligatiōe/ & ab
 actione, quā contra ipsum Petrus ad centū
 acquisiuit, & iusta erit in casu cōuentio, &
 ita manebit mutuatarius cum lucro, & mu-
 tuator cum damno, vt cōstat. Quo tamen
 nil turpius ipsi Paulo. ¶ Imo aliud sequit-
 tur, si ita est, quod actio ad centum non va-
 let nisi .xc. in promptu, quod siue ipse debi-
 tor velit se a debito ante tempus solutionis
 redimere, siue alius tertius velit prædictam
 actionem emere: & creditor, qui illa cētum
 mutuauerat, loco precij exigat centum, &
 tantundem sibi detur, quod peccat credi-
 tor superuendendo, & ex illis centum tene-
 retur decē restituere. Et sequela pater. Quia
 actio, quam vedit, non nisi .xc. valebat per
 opinionem. Consequens est absurdum.

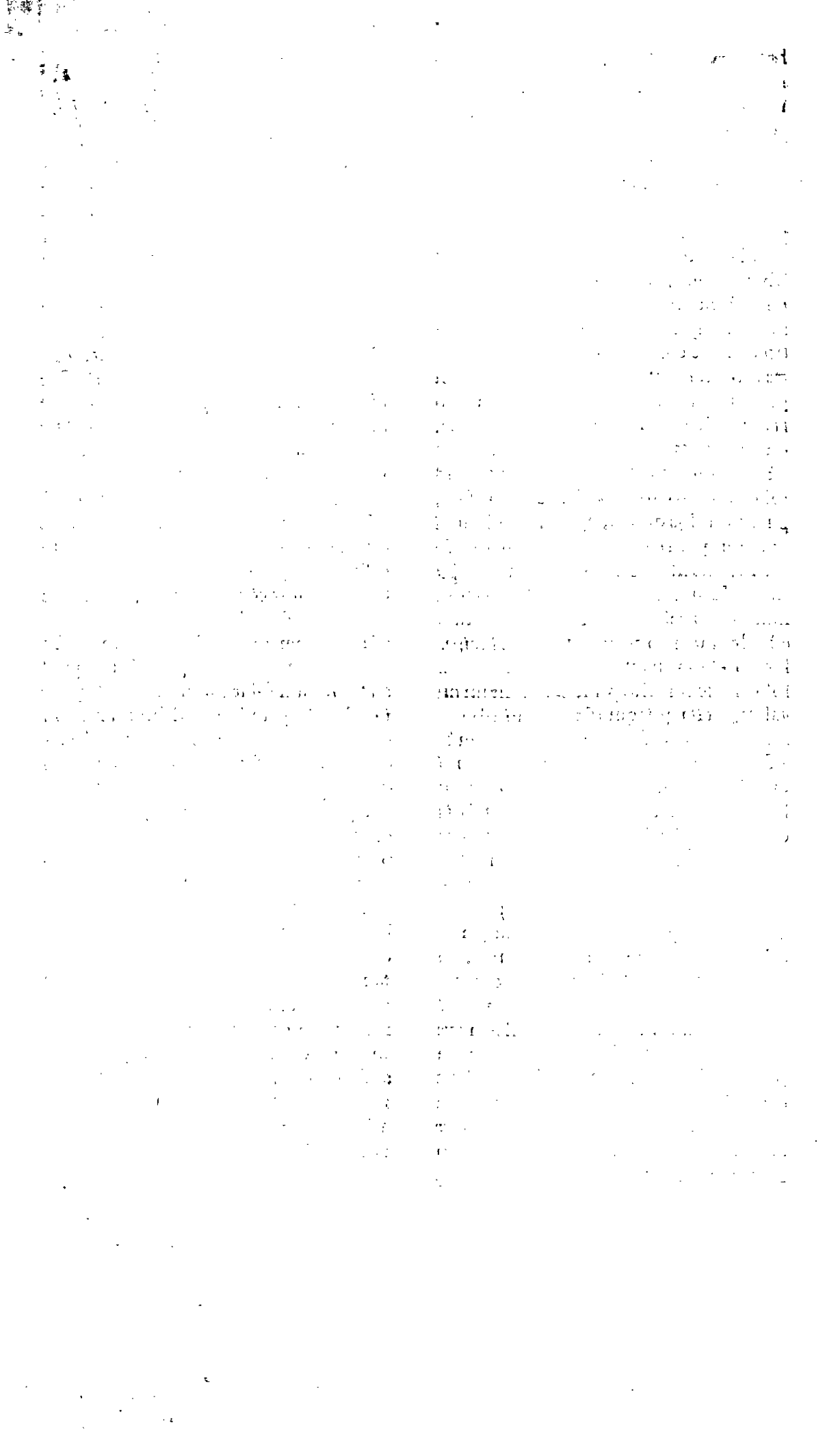
¶ Quarto arguitur. Quia si pecunia ad
 terminum soluenda non valet, quātum va-
 leret in prōptu tradita, sequitur quod mer-
 cator posset rem carius ad terminum vende-
 dere, quam in promptu valeat/ siue merca-
 tor esset rem seruaturus / siue non: etiam
 si verissimile sit rem illam non plus valitū-
 ram tempore solutionis, quod est contra ca-

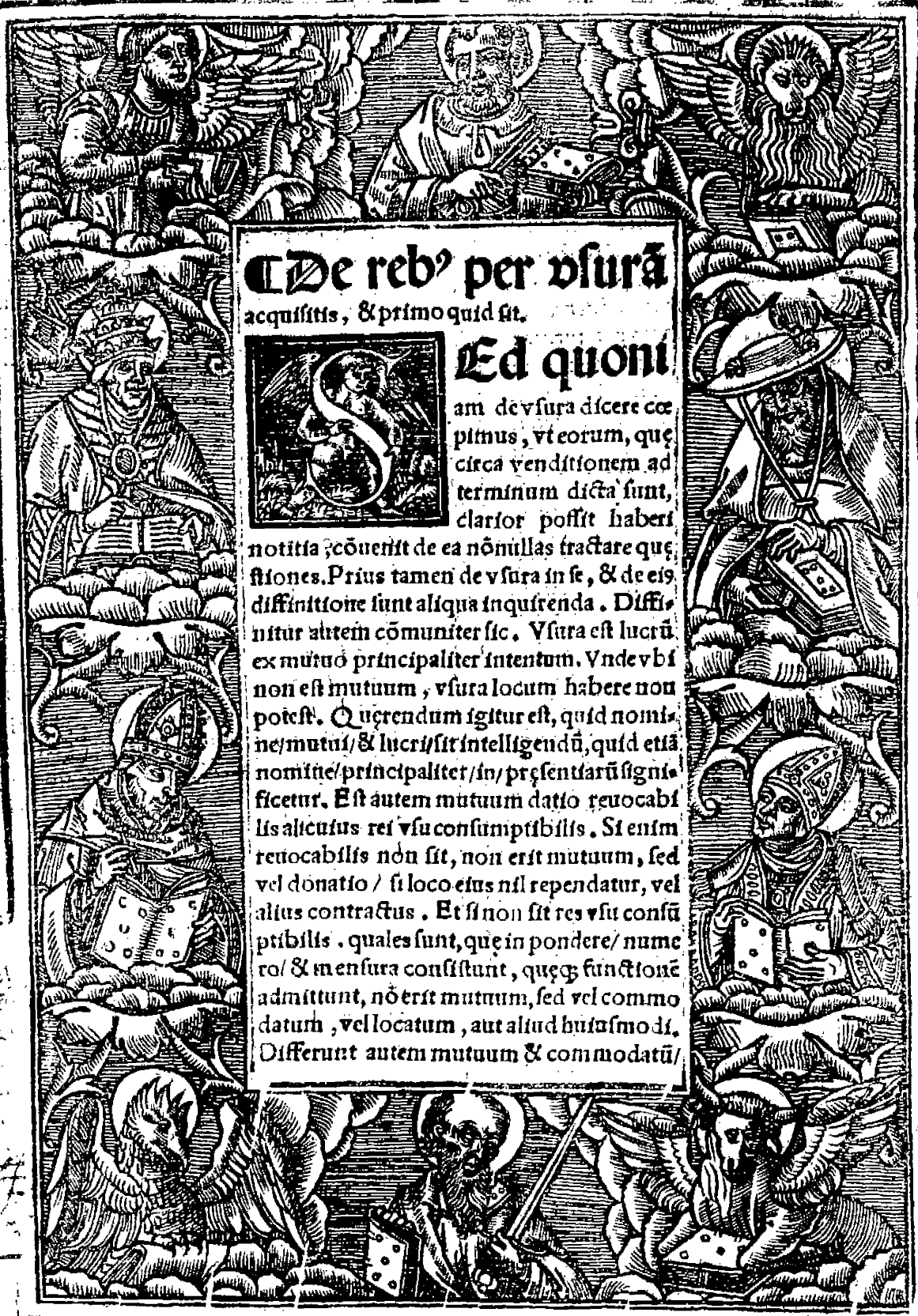
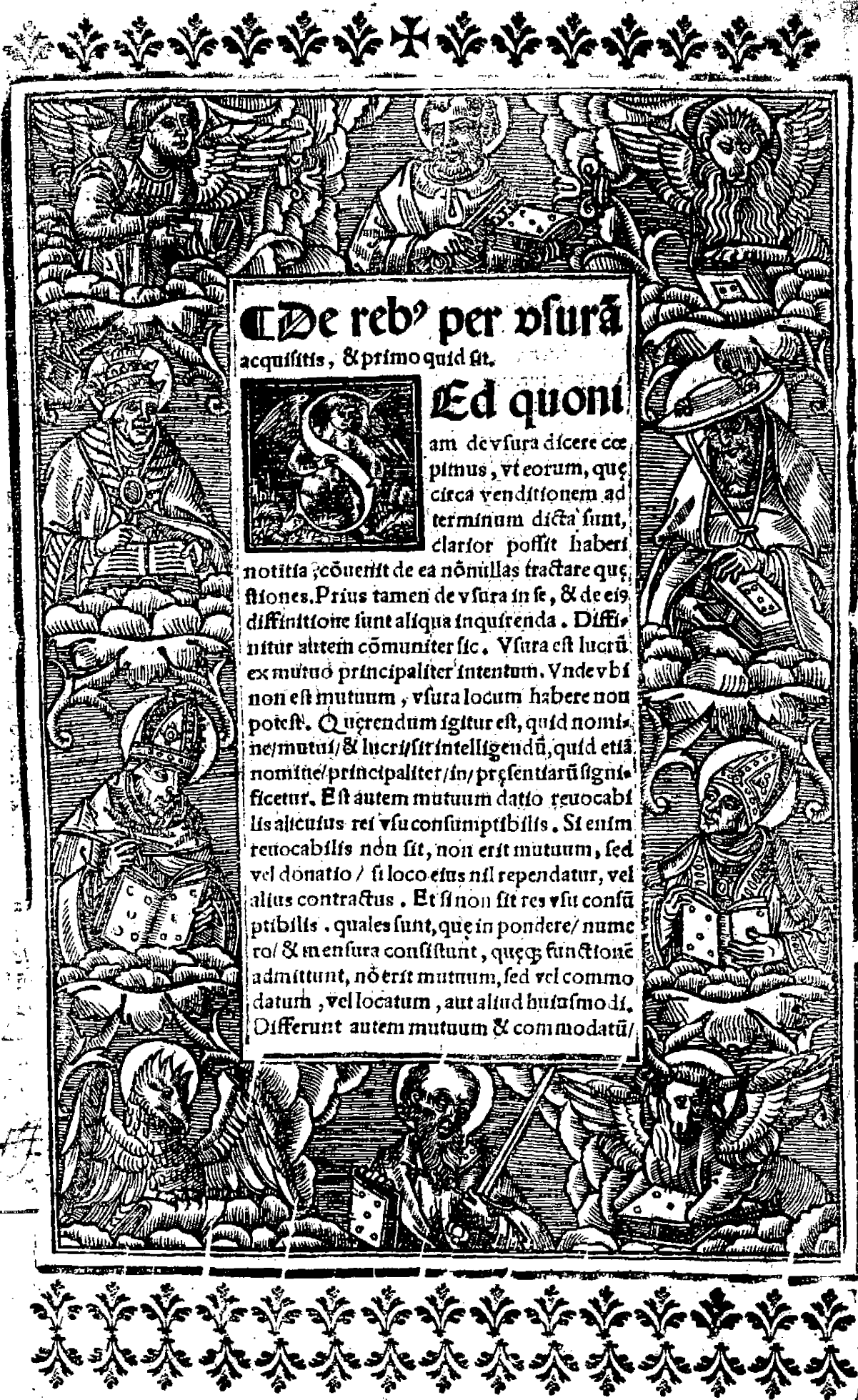
pitulū. Nauigātū. de vsuris. Et cap. In ciuita-
 tate. vt supra discussimus/ & ostendimus. Si
 nulliter contra cap. Consultuit. de vsuris. Et
 sequela patet, quæ pecunia, quæ precij est, de-
 bet æquari valori mercis: pecunia autē, quæ
 precium iustum est, est, quæ cōmuniter in
 tali loco/ & tempore pro merce illa solet in
 promptu dari, quæ exempli gratia sit. .x. Si
 igitur pecunia eadem. s. .x. danda ad termina-
 num/ non valet quantum valet. .x. si statim
 soluat, necesse est in tali venditiōe ad ter-
 minū/ si precium debet æquualere meret,
 vt pecunia danda sit maior/ q̄ .x. Et ita vt
 supra in sexta causa seu excusatione pro vē-
 dentibus ad terminum adducta, argueba-
 tur: necesse est mercem illam ad terminum
 pro maiori precio vendere & emere, q̄ va-
 leat in promptu, si iustum precium & valor
 rem mercis æquale debeat assignari. Idē
 ob id solum, q̄ res ad terminum venditur,
 omni interesse hinc inde secluso. Et ita v-
 detur præfatum cōtractum esse iniustum, in
 quo cum datum & acceptum nō sit nisi pec-
 unia, & vna statim traditur, altera vero ad
 tempus expectatur, nec alia causa illi cōcur-
 rit/ quare maior / q̄ data sit expectetur nisi
 tēporis dilatio, sequitur illud esse vsuram.
 ¶ Rationes autē prioris opinionis & si ap-
 parentes sunt, nō tamē concludūt. Vnde ad
 primū dicendū, q̄ illic, & si nō sit formaliter
 mutuū, est tamē virtualiter/ seu in teptas-
 tiue. Et quāuis in Ioā. q. .xc. tradidit, nō ma-
 neat actio contra Petrus, cui ea tradit, manet
 tamē contra Paulum, q̄ in rōne debitoris
 respectu illorum centum, quæ in casu debē-
 tur, non est alius a Petro: quia Paulus debi-
 tor Petri/ substituitur loco Petri ad soluendū
 præfata centum ipsi Ioanni: & ita Pe-
 trus p̄ Paulū se obligat Ioanni ad illi solu-
 uendum illa centum in fine anni. Et ita
 omnia, quæ de ratione mutuū dicta sunt
 esse, illic saluātur: quia Ioan. dat. .xc. Petro
 reuocabiliter quia potest ea ab eo, qui loco
 Petri substituitur, quæ. s. Petrus ipse loco
 sui debitorem facit, repetere: & contra talē
 substitutum habet actionem. Et si illud de-
 bitum pereat, perijt substituto, non Ioāni
 mutuantī, vt patet. Si quæras cui mutuat
 Ioan. illa .xc. Dicendum quod Petro, qui
 loco sui Paulum debitorem constituit, qui
 soluat eidem Ioanni non solum .xc. mu-
 tuata, sed vltra .x. quæ sunt lucrum vsura-
 rium.

rum. Quemadmodum si Petrus indiget pecunia, quam mutuo a me petit, & alius rogat me, vt eidem Petro, qui pauperior est, mutuem: ego autem diffidens de solutione per Petrum suo tempore agēda, alium qui loco Petri se mihi debitorem constituat, quero: Petrus autem loco sui ipsum rogantem debitorem constituit: & constitutus id libenter accipit, ita vt Petrus maneat liber a debito, & ita mutuo Petro. Iam in tali casu est vera mutuatō, cum constat illic nullam emptionem interuenire/nec venditionem/nec contractum alium, nisi predicta substitutio, in qua ille tertius in se suscipit obligationem, quam Petrus mutuarius erat subiturus. Talis & similis est casus, quem disputamus, quantum ad hoc, quod est Paulum loco Petri esse substitutum ad soluendum Ioanni predicta .xc. cum usura, puta cum alijs decem. ¶ Ad secundum dicendum, quod esto secundum formam contractus illic sit emptio, & merx sit actio predicta ad centum, illa tamen actio ad centum non minus valet/quam centum, vt tactum est. Nec intentio euentis tendit principaliter in actionem ratione sui, sed in centum soluenda: cum actio per se & ratione sui nil valeat. Et ita quicquid sit denominibus illius contractus, secundum rem tamen & affectum contrahentium nil aliud fit, nisi quod Ioanes dat in promptu .xc. vt post annum sibi reddantur centum: quod & iniustitia est, & usura. ¶ Ad tertium dicendum, quod ita est ideo illum contractum iniustum esse, quia minus datur, & plus recipitur, aut recipietur. Quod constat, si ad recipiendum attendamus quod erit centum. Si autem ad actionem, quae acquiritur, attendamus, etiam plus recipitur, quia illa actio ad centum ducatos soluendos statim aut post mensem/aut post annum eiusdem valoris est semper: nec per dilationem solutionis est licitum in precio descendere, sicut nec ascendere licet ob anticipationem precess. Quod apertum est in venditione & emptione aliarum mercium, in qua non minus acquiritur actio ad mercem postea tradendam, quam in pre-

sentis contractu: sed non propter hoc debet esse minus premium anticipatum, quam res tempore traditionis valebit, vt supra conclusum est. Ad exemplum autem illic adductum/dicendum, quod aliud est de actione ad rem fructiferam emptam, aliud vero de actione ad pecuniam, quae non fructificat: quia si in emptione rei fructiferae, quae non est statim tradenda, descenditur in precio est/quia interest ipsius emptoris eam statim/aut non statim habere ratione fructuum, quibus per dilationem traditionis carere compellitur. Quod quidem in emptione praefacti debiti minime reperitur. Quod si homines vt in plurimum magis estimant & appreciant pecuniam in promptu datam quam ad terminum soluendam est/vel propter periculum debiti, vel propterea, quia sua interest illam pecuniam statim habere, quia .s. ipsa usuri erant, aut ob aliud huiusmodi. Et ita ob has causas licebit in precio descendere. In casu autem disputato proceditur, vbi debitum sit liquidissimum/ & certissimum, omni hinc inde interesse cessante.

¶ Itaque emere huiusmodi actiones seu debita realia per minori/ quam sit id, quod ad terminum soluendum est, potest quidem iustificari, quando tale debitum vel non est liquidum, vel non est certum, vel quia emens exponit se periculo capitale perdendi, vel expensas in recuperatione faciendis/aut quia ex tali emptione, in qua statim percipitur illud soluit, cum alterius debiti expectatione aliquod interesse damni/vel lucri cessantis patitur, & talis emptio sit ad instantiam creditoris. Tunc ob has & similes causas potest iustificari. Alioquin non videri quomodo ab iniustitia & usura palliata excusetur. Et palliare mutuum/nomine emptionis vtendo, qua actio ad pecuniam soluendam emi & vendi dicitur/& illud iustificare, videtur quod sit dare apertissimam ansam & modum, quo mercatores non minus expolent alios rebus suis / illo modo actiones emendo, quam aperte & nude mutuo dando, vt de se satis constat.

De reb⁹ per usurā

acquistis, & primo quid sit.

Ed quoni

am de usura dicere coepimus, ut eorum, que circa venditionem ad terminum dicta sunt, clarior possit haberi notitia conerit de ea nonnullas tractare questiones. Prius tamen de usura in se, & de eius diffinitione sunt aliqua inquirenda. Diffinitur autem communiter sic. Usura est lucrum ex mutuo principaliter intentum. Unde ubi non est mutuum, usura locum habere non potest. Querendum igitur est, quid nomine mutui & lucris sit intelligendum, quid etiam nomine principaliter in presentiarum significetur. Est autem mutuum datio reuocabilis alienius rei vsu consumptibilis. Si enim reuocabilis non sit, non erit mutuum, sed vel donatio / si loco eius nihil rependatur, vel alius contractus. Et si non sit res vsu consumptibilis. quales sunt, que in pondere / numero / & in mensura consistunt, queque functione admittunt, non erit mutuum, sed vel commodatum, vel locatum, aut aliud huiusmodi. Differunt autem mutuum & commodatum /

non solum quia mutuum fit in rebus vsu
consumptibilibus, commodatum vero in
his, quę non sic vsu consumuntur, sed
etiam quia in cōmodo reseruat dominium
simul & actio ad rem commodatam
eādem numero: quę si absq; culpa commo-
datarij pereat, nō ipsi, sed commodanti pe-
rit. In mutuo vero vsus simul & dominium
rei mutuatę in mutuatariū trāffertur: & si
mutuatium ex culpa/aut sine culpa mutua-
tarij pereat, ipsi non mutuati perit, cui sem-
per seruetur actio ad capitale mutuatium,
In genere ipsi mutuant, reddendum. Pro
his fact. l. si, & si certum petatur. vbi dicit,
mutuum danimus, recepturi non eandem
speciem, quam dedimus: alioqui aut com-
modatum erit, aut depositum, sed idem ge-
nus. An autem verum sit quod Bartolus, &
alii Iuriste in sententia dicunt, s. q. de ratio-
ne mutui est obligatio, qua mutuatarius te-
netur mutuatē idem in genere/pondere/
numero/ & mensura reddere, supra tetigi-
mus. Illud enim quous in foro exteriori lo-
cum habeat, non tamen semper in foro cō-
scientię, nisi certis conditionibus obserua-
tis. Vide supra in questione de venditione
ad terminum. ¶ Et si autē mutuū duplex,
formale, s. & interpretatiuum. Primū fit, quū
res mutuabilis actu de mutuate in mutua-
tariū transfertur, vt eadem in genere red-
datur, Secundum fit in emptione & vendi-
tione, quā ad terminum dicitur, in qua p̄cū
rei anticipatur/vel differitur/ suo tempore
soluendum, vbi licet forma contractus sit
emptio & venditio tacite, tamen ipsa p̄cū
anticipatio/aut solutiōis dilatio est suo mo-
do mutuatō. Ideo vsura solet in huiusmo-
di venditionibus interuenire. Si enim ob
precij anticipationem/aut solutionis dila-
tionem lucrum acquiratur/vel intendatur,
vsura est: quia ex mutuo tacito sperat, iux-
ta cap. In ciuitate, & cap. Nauiganti. de vsu-
ris. Et conformiter ad huiusmodi duplex
mutuum/ tacitum, s. & expressum, ita etiā
est duplex vsura, expressa, s. & palliata. Sedes
itaq; & fundamentum vsurę mutuum est.
¶ Sed obiiciet aliquis vsuram reperiri sine
mutuo p̄dicto. vt si quis vestem commo-
dauerit, adiecto pacto lucri alicuius, videť
vsura, cum tamen illic mutuū non sit. Pro
quo fact. l. pro auro. C. de vsuris. vbi dicitur.
Pro auro/ & argēto/ & veste, factio chiro-

grapho, licitas solui/vel p̄missi vsuras iustis-
mus. Respō. Refert. pro veste chirographū
de acquirendo lucro facere. Si enim vestis
vere commodaretur, chirographum lucri
locum non haberet. Sicut enim mutuum/
ita & commodatum gratis agendum est.
Quod si pro precio/aut lucro commoda-
tum fiat, nō commodatio, sed locatio est.
Et hoc fit, quādo quis alteri vestem tradit,
dominio eius sibi reseruat. Et hoc modo
nec mutuum est, nec vsura. Si tamen vestis
cōsumata tradat, puta p. x. loco eius soluēdis:
tūc tacita est mutuatō, & si idelucrū aliqd
ex cōuentione speret/aut acqrat, vsura est.
Et sic p̄cedit tex. citat. & nil cōtra dista.
¶ Secundū inquirendū est, Quid nomine
lucri venit intelligendum. Respō. non so-
lum pecunię, vt nonnulli opinati sunt: sed
omne incrementum/seu commodū tēpora-
le, quod quis habet ex voluntaria commu-
tatione vltra ea, quę sua erant, aut sibi debi-
ta, vt aperte docet Hierony. super Ezechie-
lem. Et habetur. x. l. ij. q. 3. cap. Putant qui-
dam. Et Ambro. ibidem. cap. Plurimę. Et
dico incrementum seu commodum tē-
porale/ precio, s. extimabile, ad excluden-
dum bona cęlestia/et spiritalia, qualia po-
tēst mutans ex mutuatione propter deū
facta sperare, sicut & idē potēst ex quacūq;
operatiōe meritoria. Excluditur etiā be-
neuolentia/ & amicitia mutuatarij, quā mu-
tuans ratione mutui assequitur: hanc enim
potēst licite mutans sperare/ & assequi in-
tendere absq; vitio vsurę. Talia enim bona
in p̄sentiarum nomine lucri non veniūt
intelligenda: cum bona temporalia, quę pre-
cio valeāt estimari, nō sint. Sed nec bonū
temporale ratione mutui acquisitum, si
alioqui debitum sit, dicitur lucrum, vt de
se satis conilat. Ac proinde si quis mutuat
debitori hac lege, vt vltra capitale soluat. x.
(supposito quod illa. x. alioqui mutuatarij
deberet) non dicitur vsura: cum illa. x. vltra-
fortem recepta/ aut p̄missa, non sint
dicenda lucrum.
¶ Sed esto in tali casu vsura non sit, an sal-
tem sit peccatum per viam mutui confes-
qui id, quod alias debitum erat, quando
alia via posset mutuator debitum suum re-
cuperare: Et ratio dubij est, quia non est li-
citur proprium debitum priuata auctori-
tate/ & clam recuperare, quando alia via in
sta po

ita potest debitor rem sibi debitam recuperare, vt supra in Codice de restitutione differimus. Igitur non erit licitum in casu presenti per viam mutui debiti recompensationem querere, ex quo talis compensatio fraudulenter fieri videtur, nec ex consensu ipsius debitoris. Hac ratione mouentur communiter doctores ad tenendum esse peccatum.

¶ Secundo. Non est licitum spiritualia conferre, cum pacto assequendi aliquid alias debitum, nam esset simonia: igitur nec erit licitum mutuum cum pacto assequendi, quod alias ab ipso mutuuario debitum est: quia doquidem non minus gratuita & liberaliter debet esse mutuum, quam spiritualium administratio.

¶ Respon. Videtur distinguendum. Nam si mutuum mutuuario explicat, se illud incrementum exigere loco debiti prius contracti, ita vt dicat, mutuum habo tibi hac lege, vt, x. que alias mihi debes, simul cum capitali soluas, & tunc nec usura est, nec peccatum, siue mutuum possit alia via iusta suum debitum recuperare, siue non. Nam nec lucrum ex mutuo querit, vt constat, nec fraudulenta est huiusmodi recompensatio, sed aperta: accedente insuper ipsius debitoris consensu. Si tamen qui mutuat, & illa, x. ultra capitale exigit, non explicans mutuuario se illa loco debiti exigere, fraudulenta est exactio, & ita peccaminosa, si possit alia via iusta / & patenter rem debitam recuperare, quamuis ad illius restitutionem non teneatur. Et per hoc patet ad rationem primam.

¶ Ad secundum dicendum, concessio antecedente, neganda est consequentia. Et discrimen est notum, quia spiritualia omnino gratis danda & ministranda sunt, prout Christus iussit, dicens. Gratis accepistis, gratis date. Qualiter non ministrarentur, si pro debito recuperando ministrarentur. Mutuum autem gratis agenda est, & sine spe lucri, iuxta dictum Christi. Mutuum date, nil inde sperantes.

¶ Sequitur ex dictis, contractum sequentem non esse usurarium. s. supposito quod ex testamento minus solemniter, in quo nullam fraudem interuenisse constat, heres ad legatorum solutionem teneatur, vt vult Panor. in capitulo. Quia plerique de immunitate. &c. Ego legatarius mutuo heredi hoc pacto adiecto, vt soluat mihi legatum cum capitali, & heres id acceptet & soluat: in tali

casu non est usura, quia illud superacceptum / & exactum non est lucrum, cum alioqui esset mihi ratione legati debitum. ¶ Sed contra obijcitur. Quia per talem contractum acquiro obligationem ciuilem aduersus heredem, quam ante mutationem non habebam: ex quo ob defectum solemnitatis testamenti contra illum agere non poteram, illa autem obligatio ciuilis precio potest comparari. Respō. Id non obstat, quia acquirere nouam obligationem, quando ad hoc ipsum erat homo alioque ipsi acquirenti obligatus, non reputatur lucrum indebitum: cum hoc ipsum ad quod obligatur, esset alioqui debitum eidem. Secus quando mutuum acquiris obligationem nouam contra mutuarium, nouam inquit. ad id, ad quod homo determinate non erat alias obligatus: nam tunc lucrum est & usura, si vi mutui sit acquisita, vt si quis mutuat hac lege, vt mutuarius de sua officina emat / aut vt postea rem mutuet. Dico secundo, quod in casu nulla acquiritur ciuilis obligatio, quia mutuum possit contra mutuarium in iudicio agere virtute illius pacti: nam cognito pacto per iudicem, cognoscetur fuisse usurarium in illo foro, & liberabitur mutuarius.

¶ Contra hoc iterum opponitur. Quia tunc hic non esset usura. Ego morbo laborans, mutuo Petro medico ceterum, vt curet me a morbo, quem patior, cum non sit alius, qui velit aut possit me a tali morbo curare. Nam in tali casu opera medici, quam ab eo exigo, est mihi alioque debita: nec obligatio, quam contra illum acquiro, est ad aliquid, ad quod ipse alias non sit obligatus. Aut si mutuo Ioani hac lege, vt me ab insuria, que mihi parata est, defendat: vbi non sit alius, qui me possit defendere, nisi ipse mutuarius. Nam opera illa defensiva, quam ab eo exigo, est alias per eum mihi debita: peccaret enim in casu potens me ab inuadentibus defendere, id omittendo. Sicut peccaret medicus in casu priori potens me curare, id negligendo, nec pactum appositum inducit obligationem ad aliquid, ad quod ipse alias non tenetur. Sed consequens videtur falsum: cum illa opera, que sunt munus ab obsequio sint precio comparabilia.

¶ Respon. Refert qualiter mutuum sit aliquid a mutuuario debitum. Nam vel est debitum naturaliter tantum / & in genere: quomodo debet benefactori lege gratitudinis

CODEX DE RESTITVTIONE.

regrari/aut rebenefacere, non tamen huiusmodi obligatio est ad certam & determinatam regratiandem: & dicitur obligatio ad antidota. Et mutuare alicui cum pacto & lege obligandi ipsum mutuatarium ad certam & determinatam regratationem, puta ad rem mutuandum, aut ad de officina ipsius mutuante emendum, aut agros eius colendum &c. usura est: & talis obligatio per huiusmodi pactum acquisita, lucrum in debitum est, vt constat: est enim aliquid precio comparabile. Et hoc est, quod dici solet, non esse licitum mutuanti in pactum deducere id, ad quod alioq homo naturaliter tenet: & non cuiuslibet: cum talis obligatio naturalis tam generalis sit, cui homo multipliciter valeat satisfacere. Secundo modo dicitur aliquid a mutuatario mutuanti debitum, ex charitate ad proximum habenda: cuius debiti adimpletio, si omittatur, peccatum quidem est, sed non iniustitia: qualia sunt opera indigentis impensa/ad eum curandum si morbo laboret: aut eum defendendum, si iniuriam patiatur, de quibus procedit replica nunc facta. Et pro huiusmodi operibus mutuarere usura est: quia talia opera, que sunt munus ab obsequio, precio estimantur: nec iniuste medicus pro sua curatione, & defensor pro sua defensione stipendium & mercedem recipiunt, vt supra Codice de restitutione latius diximus. Ac proinde qui pro huiusmodi operibus mutuatur, tantum lucratur, quantum iuste pro illis operibus erat reddendum. Tertio modo dicitur aliquid mutuanti debitum ex iustitia, ita vt si debitor illud omittat, non solum peccabit, sed iniustitiam faciet, negando ei, quod illi personaliter debet. Vt si mutuatarius debet pecuniam/vel rem aliam ratione delicti, s. furti aut rapine/ seu ratione contractus: tunc enim mutuare illi cum pacto de soluendo ultra capitale, quod alias hoc modo mutuanti debitum erat, non est usura, quia nec lucrum, cum sit alioqui determinate & personaliter ipsi mutuanti debitum ex iustitia. Et tale debitum creditori soluere, non est precio comparabile: nec pro ipsa debiti solutione licitum est mercedem recipere, sicut est in alijs debitis prius expositis. Et ita patet, quod mutuare aliquid mutuatario cum pacto cum obligandi ad id, ad quod alioqui est obligatus, aliquando

est usura, aliquando non, iuxta diuersam obligationem, qua mutuatarius tenebatur, vt patet ex dictis. Quod autem licitum sit mutuare cum pacto obligandi mutuatarium noua obligatione ad id, ad quod alias secuso pacto tenebatur, tentioe hoc tertio modo sumpta, vt supra diximus. Patet. Quia licitum est mutuare cum pacto, quod mutuatarius se iuramento astringat ad tempore designato mutuatum reddendum, vt constat: igitur similiter licitum est mutuare, obligando mutuatarium ad alium contractum, puta, ad sibi aliquid impignorandum: non quidem gratia lucri, sed pro sortis mutuatæ securitate. ¶ Lucrum autem duplex est, s. fornicale & virtuale. Primum, est realis acquisitio boni. Secundum, est euictio damni, quando talis damni vitatio non est alioqui debita. vt si quis iuste persequitur me sine in bello, sine in iudicio, sine alias: in qua persequutione ego eram damnus aliquod passurus, sine in corpore, sine in fama, sine in bonis. &c. & ille volens, vel ad instantiam meam, vel oblato precio/vel pecunia pro me illi mutuata, a tali persequutione cessat: tunc dicor lucrari virtualiter, quantum, illo me persequente, eram de bonis meis amissurus. Ac proinde si ego mutuo/intedens inde a damno illo, quod alioqui passurus eram, liberari, intendo lucrum virtuale, cum talis damni vitatio non sit mihi alias debita, ideo talis mutuatio in casu esset usuraria. Contra vero si ille iniuste me persequitur, et oblata vel mutuata illi pecunia, cessat a vexatione, damnus quidem euictus, sed lucrum non dicor consequi: quia illius damni vitatio per cessationem vexationis erat mihi debita, cum esse iniusta vexatio: & ita tunc non esset usura ob illum finem mutuationem facere. ¶ Inde fit, vt si quis mutuatur alteri aliquid ad hunc finem, s. vt a solutione poenae, cui erat obnoxius, aut gabellae, que alioqui iuste esset illi intugenda, liberetur, lucrum pretendit virtuale, puta vitatorem praefatae solutionis, quae vitatio non est ei alioqui debita, vt suppono, ac proinde illic esset usura. Secus si mutuatur ad finem hunc ne, s. illi grauamen aliquod per iudicem, aut per alium fiat: quia tunc vitatio grauaminis/cum alioqui sit illi debita, non esset lucrum. ¶ Inde etiam est, vt si quis alteri mutuatur, pacto ad se

¶ de

Sto de solvendo aliquid ratione interesse,
 quod mutans ob causam mutuatarij pati
 tur, non prændit lucrum: cum tale incre-
 mentum sit ab ipso mutuatario ob præfa-
 tum interesse mutuati debitum, & ideo nõ
 erit illic usura. &c. Itaque multum confert
 scite, qd noie lucri veniat intelligēdū, vt sit
 quā plurib⁹ casib⁹ sciam⁹ sit ne illic usura/
 nec ne. ¶ Tertū Inqrendū est, quando dis-
 catur lucrum ex mutuo principaliter intē-
 di. An, scilicet, quando mutatio non aliter fiet
 ret, nisi lucrum speraretur ita vt speratum
 lucrū, sit causa, sine qua non, ipsi⁹ mutua-
 tionis, qualiter solet communiter teneri &
 explicari. Et dixit Conradus, quest. xxj.
 & alibi quod non: quia bene stat lucrum
 speratum esse, causam sine qua non, mutua-
 tiōis absq; hoc, qd sit principaliter ex mu-
 tuo intentum, & absq; hoc, quod sit usura.
 vt si mutatio fiat principaliter ob beneuo-
 lentiam & amicitiam mutuatarij, sed min⁹
 principaliter propter lucrum, quod ab il-
 lo sperat, etiam si sit causa, sine qua non. Et
 probat exemplo eius, qui ita ad ecclesiam,
 officium diuinum ibi completurus, prin-
 cipaliter quidem propter deum, secunda-
 rio vero & minus principaliter propter sti-
 pendium seu propter distributiōes: quas
 si non speraret, ad ecclesiam officium com-
 pleturus non iret. In quo casu ex commu-
 ni sententia nec peccat, nec simoniam com-
 mittit: igitur pari forma in præsentī casu.
 ¶ Mihi tamen non omnino id placet.
 Quia siue principaliter / siue minus prin-
 cipaliter ad sensum suum quis lucrum ex
 mutuo speret, est usurarius, & peccat con-
 tra illud Christi, ad hoc propositum com-
 munitè citatum. Mutuū date, nō inde spe-
 rantes. Cum ergo in casu mutans cōmo-
 dum aliquod temporale ex mutuo speret,
 non alioquin mutuaturus, sequitur, &c. Tū
 etiam. Eo ipso, quod ex mutuo lucrum spe-
 rat, non alias mutuaturus, videtur non gra-
 tis, vti debet mutuare, & ita peccat. Deinde
 si ita esset, seqtur quod si mutuat ob duas
 causas, quarum principalis est præfata a-
 micitia mutuatarij: altera vero aliquod lu-
 crum posset non solum sperare, sed pas-
 ctum apponere de lucro tãquam de min⁹
 principaliter sperato. Ad hoc enim, quod
 lucrum ex mutuo principaliter speretur,
 impertinens est pactum apponi, aut nõ ap-

ponant si nõ pactum apponat, poterit ex-
 plicare mutuatario, dicens. Scias me tibi
 mutuare, non nisi propter amicitiam prin-
 cipaliter, & cum hoc propter lucrum mi-
 nus principaliter. Et postem postea te non
 solvete lucrum illud a te ratione mutua-
 tiōis quam aliquid minus principale, propter qd
 mutuationem feci, exigere. Et quod id pos-
 sim explicare simul, & postea lucrū ex mu-
 tuo min⁹ principaliter exigere, apparet ex
 exemplo per ipsum Conradum adducto.
 Quia clericus cum ad ecclesiam it, ad pro-
 aliquo celebrandum, potest prius eidem
 explicare, dicens. Ibo speras retributionē,
 & non alias. Et post missam celebratam, tu
 re poterit retributionem temporalem abs-
 que peccato simonię exigere, vt suppono
 certum. Consequens autē illatum est incō-
 nensens. nemo enim diceret, lucrum illud
 sic exactum usurarium non esse.

¶ Rationabilius videtur Gaseta. loquutus
 in opusculis, similiter & 2.2. vbi de hac agit
 materia, dicens, quod non semper lucrum
 speratum, quod est causa, sine qua non, mu-
 tuationis, est usurarium, nec reddit mutua-
 tionem usurariam. Vt si mutans speret lu-
 crum, non quidem ex mutuo, sed ex grati-
 tudine seu liberalitate mutuatarij, non alie-
 ter mutuaturus, nisi illud speraret. Pro quo
 arguit primo ex communi hominum iudi-
 cio, qui excusant eum, qui sciens aliquem
 gratū esse de bñficio accepto / illi mutat,
 non autem ei, quem ingratum esse cognos-
 cit. ¶ Tum etiam, quia licitū est spe bene-
 uolentię & amicitie alicui mutuare, & ex
 consequenti erit licitum recompensationē
 & gratuitā remunerationē ex tali amicitia
 puenturā sperare. Cui enim licitū est radicē
 desiderare, ex eō sequēti eidē licitū est, fru-
 ctū inde euenturū sperare, & p cōsequēti lu-
 crū ex amicitia mutuatarij sperare licitum
 erit. ¶ Tū etiā, qd licitū est sperare ab hoīe
 aliqd iure naturali eidē debitū: tale est gra-
 tuita remuneratio a mutuatario mutuati, de-
 bita, omni exteriori pacto secluso. Igitur,
 &c. ¶ Deinde idē pbat ex rōne supra pro
 Cōrado facta, de eo qd ita ad ecclesiam, diu inū
 officium cōpletur spe remunerationis, & nõ
 alioquin: & ita concludit, nec usura esse,
 nec pactū mutuare ppter lucrū, nõ ex mu-
 tuo, sed ex beneuolētia mutuatarij euenturū,
 etiā si id sit causa, sine qd nõ, talis mutuatōis

CODEX DE RESTITVTIONE.

Hic tamen dicendi modus propter suā
ambiguitatē potest causam erroris præsta
re, nisi res amplius elucidetur, & distingua
tur. Supponendo primum, aliud esse mu
tuationem esse vsurariam; aliud vero lucrū
esse vsurariū. Stat enim vtrunq; vsurarium
esse; stat neutrum vsurarium esse: stat etiā
alterum sine altero vsurarium esse. Si enim
tēpore, quo quis mutuatur/ ideo mutat p̄n
cipaliter/ quia lucrum sperat, siue pactum
de lucro soluendo apponatur / siue non, &
succesſu temporis, non mutata huiusmodi
intentione/ & animo deprauato mutata
ritus cum capitali lucrum soluat, vtrum que
est vsurarium, vt constat, s. mutuatio, & lu
crum acceptū. Si vero simpliciter mutat
ob charitatem, nullum inde lucrū sperat,
& postea mutuarius simpliciter, et vero a
nimo donandi cum capitali simul aliquod
manus ex gratitudine rependit, neutrum
est vsurariū. Sed si ex animo corrupto mu
tuat, intendens principaliter lucrum, & po
stea hoc animo deposito lucrum a mutua
tario sponte & liberaliter oblatum recipit,
non quia mutuauerat, sed quia sponte illi
donatur, mutuatio fuit vsuraria, sed non lu
cri acceptio. E contra vero, si absq; intentio
ne lucrī mutuauit, & postea animi corrup
tio successit, & cum capitali lucrum ratiōe
mutui facti exigit/ & recipit, mutuatio nō
fuit vsuraria, sed receptio lucrī, vt satis con
stat. Et deseruit hęc distinctio ad sciēdum,
quando sit lucrum receptum/ restituendū,
& quando non. De quo inferius. ¶ De lu
cro etiā intentio seu potius sperato, est di
stinguēdum. Quia vel est causa præcisa mu
tuationis, quę ob solum lucrum speratum
fit. Vel est concausa ipsius mutuacionis: ita
vt lucrum speratum simul cum alio, sit cau
sa mutuacionis. Vel nec est causa/ nec cōcau
sa, sed impertinens est ad hoc, q̄ mutuatio
fiat; quę non minus fieret, quam si lucrum
non speraretur. Et de primo & tertio mem
bro non dubitatur, quin in primo casu lu
crum sit principaliter intentum, & mutua
tionem vsurariam reddat. In tertio vero nō
ita. De secundo autē, quando. s. speratū lu
crum est concausa mutuacionis, ita q̄ cum
eo alia causa concurrat, puta beneuolentia
seu amicitia mutuatarij habita/ vel sperata,
est vidēdum, vel sunt causę in eodem gene
re causę ex æquo concausantes, puta q̄ am

be sint causę finales mutuacionis, quarum
altera in alteram non ordinatur, sed affectus
mutuantis in vtrunq; ex æquo tendit, in lu
crum. s. & in amicitiam speratam; & tunc
non est dubium mutuacionem vsurariam
esse, & lucrum sic intentum/ quę principa
lem causam esse mutuacionis, sicut & ipsa
amicitia inēra. Si autem altera ex illis cau
sis in alteram ordinetur, puta mutans in
tendat immediatē amicitiam mutuatarij,
non tamen illic sistendo, sed illam propter
lucrum inde euentibile desideret, non du
bium est, tale lucrum speratum/ vltiare mu
tuacionem, & eam vsurariam reddere: cum
principaliter & magis intendatur per mu
tuatē, q̄ sperata amicitia, iuxta vulgatū
dictum Aristo. Propter quod vnū quodq;
tale, & illud magis. Et in his casibus con
stat opinione Catetani verificari nō posse.
¶ Superest igitur aliter esse distinguēdum
de causa respectu mutuacionis. Nā lucrū spe
ratum vel est causa finalis, siue sit præcisa/
siue non ipsius mutuacionis, vel est solum
causa impulsua. Et dicitur finalis, quam
do mutuatio fit propter lucrum ipsum,
ex cuius affectu, procedit ipsa mutuatio:
& hoc dicitur lucrum intentum, & non so
lum speratum. Aliud enim est intendere, ali
ud sperare. Multa enim speramus euentu
ra, que tamen non intendimus, quando. s.
nō ideo aliquid operamur, vt illa euentū:
quāquam sciamus aut credamus ex nro
opere illa esse euentura. Et lucrum taliter in
tentum/ tanquam finis concupitus & sper
tus, vltiat mutuacionem, & reddit eam vsu
rariam, & est causa principalis ipsius mutua
tionis, & est principaliter intentum, quia
finaliter. Dicitur autem lucrum speratum
causa impulsua ipsius mutuacionis/ & non
finalis, quando lucrum huiusmodi ex gra
titudine & beneuolentia mutuatarij spera
tum, mouet mutuantem ad illi mutuandū:
qualiter non moueretur, si sciret mutua
rium fore ingratiū; & hoc fieri potest absq;
hoc, q̄ affectus mutuantis tendat in lucrū:
nā stat, q̄ nullatenus lucrū concupiscat, sed
credēs q̄ mutuatarij erit gratus, & benefi
ciū sibi factū recogniturus, munus aliqd
a manu vel ab obsequio rependendo, cō
placet in hoc ipso, & inde mouetur ad mu
tuandum: & talem gratitudinē mutuatarij
speratā, dico causam non finalē, sed impul
suam

suam esse p̄fate mutuationis: & hoc lucrū taliter speratū/ licet non intentum, etiam si sit causa, sine qua non, ipsius mutuationis, nō dicitur principaliter intētū, immo nullo modo est intentū: & ita nec mutuationē vitiat, nec eam vsurariam reddit. Et hoc est, q̄ ex cōmuni hominum iudicio colligitur, vt p̄ma ratio a Gaetano facta, significabat. Itaq; si quando ait doctor ille, q̄ lucrum speratum ex amicitia & gratitudine mutuatarij, etiam si sit causa, sine q̄ non, p̄fate mutuationis, non reddit mutuationem vsurariā, intelligat de lucro finaliter sperato, falsa est positio. Si autem id intelligat de lucro sperato, quod causa solum impulsiva sit, vera est positio. Restat ergo vt licrum tunc dicatur principaliter intēdū, q̄si causa finalis est ipsius mutuationis, & non quādo causa est eiusdem, sine qua nō.

¶ Correlarie sequitur, q̄ qui cōcedit hās. Licetum est mutuanti sperare lucrum ex gratitudine mutuatarij, ex consequenti habet concedere hanc. Licetum est mutuanti sperare lucrum ex mutuo. Quia illa particula/ ex / causa in lucrum importat. Modo autem mutuum, quod est causa gratitudinis, ex consequenti est causa lucrum ex gratitudine sperati. Nec valet dicere, q̄ lucrum speratur ex gratitudine effectiue, non sic ex mutuo: hoc inquam non valet ad excusandū mutuationem a labe vsurę. Nā vsurarius verus similiter sperat lucrum effectiue ex voluntate mutuatarij, & non effectiue ex mutuo: sed non inde excusatur ab vsura, vt patet intuenti.

¶ Correlarie sequitur, nō esse idem de mutuante/ & de clerico celebrante/ quantum ad hoc, quod est commodum tēporale inde sperare. Nam clerico licetum est ex suo ministerio stipendiū sperare, & illud tanq̄ debitū etiam etuilliter exigere, cum dignus sit operarius cibo suo. Nec debet quisquā suis stipendijs militare. &c. sed mutuanti nō ita licet ex mutuo stipendium/ vel retributionem/ vel commodum aliquod tēporale exigere/ nec sperare. Et ideo motiuum a p̄fatis doctorib; adductum, parum illis suffragatur.

¶ Correlarie sequitur, solā spem lucrum omni exteriori pacto & ex actione seclusis sufficere ad vitandam mutuationem, & eam vsurariam reddendam, iuxta capitulū. Cō-

sultit, de vsuris. Similiter iuxta dictum Christi, Lucę. 6. Mutuum date, nil inde sperantes. Idem patet ex diffinitione supra exposita, in qua dicitur, quod vsura est lucrū ex mutuo principaliter intentum, vbi nulla de exteriori conuentione fit mentio. Hoc tamen non de omni spe lucrum est intellegendum: quandoquidem est spes quedā concomitans mutuationem, quedam vero p̄cedens. Concomitans dicitur, quę impertinenter se habet ad mutuationem, quę seclusa; non minus mutuatō fieret: & hęc non vitiat mutuationem, vt constat. P̄cedens autem dicitur spes quę dat causam mutuationi, sine qua .i. non fieret: & hęc vel est causa finalis, vel impulsiva, vt supra dictum est. Et si impulsiva sit, etiam si det causam mutuationi, non eam vitiat. Secus si sit finalis, nan hęc vitiat. Et sic procedit, quod doctores dicunt, .i. aliud est mutuum cum spe lucrum, aliud vero propter spem, prout colligitur ex glo. interlineali. .i. ad Cor. 9. vbi ait, aliud esse arare in spe, aliud vero p̄pter spem. Et mutuum propter spem, est quod vsurarium est, & a Christo prohibitū, nō autē mutuum cū spe. Cū enī de q̄libet liceat sperare, q̄ faciet oē illud, ad qd̄ erit obligat; & scia ex b̄nficio mutui hominem obligari ad gratiam consimilem/ vel maiorem, possum licite sperare, quod sic facturus sit, sed non debeo pro illa gratia sperata, aut propter illam mutuum. Ideo cum saluator p̄misset, si mutuum dederitis his, a quib; speratis accipe, q̄ gratis erit vobis: nā & peccatores peccatoribus scenerantur, vt recipiant equalia, subintulit. Verum tamē diligite inimicos vestros, & mutuum date, nil inde sperantes, hoc est, non pro spe retributionis in p̄senti, & erit vobis gratis.

&c. ¶ Vt igitur concludamus, dicendum vsuram possi accipi pro peccato vsurę/ seu contractu vsurario. Potest etiam accipi realiter pro commo suo lucro vsurario. Si secundo modo accipiatur, apperta est diffinitio supra posita. .i. quod vsura est lucrū ex mutuo principaliter, id est finaliter intētum. Si vero primo accipiatur, vt peccatū importat, seu contractum vsurarium, erit sensus diffinitionis talis. Vsura est mutuatō, ex qua lucrum principaliter intēditur. Quāquam peccatum vsurę non solum in mutuatione cōsistat. Est enī quedam vsu-

ra metalls, & est in spe lucri finaliter intēti. Est q̄dā pactioālis, & est ip̄a mutuatō, ad se fito pacto lucri intēti. Est alia exactioālis, & cōsistit in exactioē, q̄ post factā mutuatōnē crū exigit. Est deniq; alia realis, & cōsistit in receptioe lucri ob mutuum factū. In quibus omib; peccatū vsurę comittitur.

De vsura/an sit/vt

vnq̄ fuerit licita.

Ed quoniam

de culpa seu peccato vsurę incidit sermo, videre cōuenit, an certū sit quod ab omnib; est appbati.

vsuram semper esse & fuisse peccatum iure diuino/naturali/& humano prohibitiū. Et arguitur q̄ non sit iure nature phibita vsura. Quia tunc vsura esset de se iniqua & illicita, seu de numero eorū, quę statim nominata, innolutam habent malitiam: quę quidem non ideo mala sunt/quia prohibita, sed ideo prohibita, qa mala: talia enim sunt, quę iuri nature opponuntur. Qd̄ autē id falsū sit, pbatur, qa vel esset vsura de se illicita ex parte obiecti, vel ex parte circūstantię. Non primū, qa in mutuatōne vsuraria duo sunt. s. mutuatō ip̄a, & receptio / seu spes lucri. Primū non est de se malum, imo bonū, vt constat. Lucri etiā receptio de se iniqua nō est, qa tūc nunquā liceret homini quācūq; negotiationē exerceat, lucrum sperare/nec recipere, si hoc esset de se illicitū. Cōsequēs suppono falsum. Nō igit vsura est de se illicita ex parte obiecti. Qd̄ autem ex parte circūstantię illicita non sit, apparet: qa quęro q̄ sit illa circūstantia, q̄ reddit mutuatōnē necessario illicitam? Vel enim primo est hoc, q̄ est lucrū ex mutuatōne q̄rere. Vel secūdo hoc, q̄ est lucrum ex aliena industria q̄rere. Vel tertio hoc, q̄ est pactum mutuatōni apponere, q̄ sit cōtra naturam eius, q̄ est, q̄ debet esse gratuita. Vel quarto hoc, q̄ est min; dare/& plus exigere & sperare. Vel quinto hoc, q̄ est tēp; videri, quo mutui redditio sperat. Vel sexto hoc, q̄ est mutuatariū dānificare, eū cōmodo aliquo tēporali p̄uado. Hęc em̄ sūt q̄ cōmuniter afferuntur ad pbandū vsurā de se illicitā esse, ōni phibitiōe diuina & humana seclusa. Verū hęc nō videntur rē sufficienter pbare. De Primo patet, q̄ est lucrū

ex mutuo q̄rere. Hęc em̄ circūstantia non videtur sufficienter culpā inducere de se: qa non est illicitū lucrū q̄rere seu recipere ob causam fornicationis seu meretricij, vt supra suo loco ad longū discussim;. Quāuis em̄ meretrix turpiter agat meretricādo, nō tamē turpiter agit lucrū ob illā causam recipiendo. Si igit de se nō est illicitū lucrū q̄rere seu recipere ob causā turpē, sequitur nō esse illicitū de se lucrū q̄rere ob causā hōestam, q̄lis est mutuatō. Imo si ex maleficio licite merces sperat & recipitur, a fortiori videtur retributionē & mercedem ex beneficio sperari & recipi posse. Adde, q̄ ex ministerio ecclesiastico licite retributio speratur & exigitur: igitur ex mutuatōne poterit hoc idē licite sperari.

Secūda etiā circūstantia non necessario vitiat contractū. s. lucrū ex aliena industria quęrere & sperare: alioquin eadem circūstantia necessario vitietet sollicitatē, in qua alter pecuniam, alter vero operam & industriā ponit, & is, qui pecuniam ponit ex alterius industria lucrum sperat. Similiter conducent aliquem ad operas aliquas industria; dato certo precio, sperat temporale cōmodum seu lucrum ex alieno labore & industria, nec tamen ob id illa conductio vitiat, vt notum est. Tertia etiam circūstantia nō de se vitiat mutuatōnē. s. pactū de lucro mutuatōni appōere: quod est cōtra naturam mutuatōis, quę debet esse gratuita. Nam apponere pactū contra naturā contractus, nō vitiat contractū ipsum, licet illū in aliud gen; contract; trahat. vt patet, si quis dicat: mutuo tibi pecunias hoc pacto, vt nō possim eas a terepetere, modo interim q̄ eas nō reddas, soluas mihi singulis annis decē. Clarū est talē cōtractū nō vitari ob pactū illud appositū, esto q̄ sit cōtra naturā mutui, de cui; rōne est datio reuocabilis, licet tale pactū trahat p̄factū cōtractū in aliud gen;, puta in ēptionē cēsus annui, vt patet intuenti. Similit̄ de natura donatiōis est liberalis & ḡfosa datio, & tñ sine p̄tō potest illi pactū apponi, per q̄ illa datio sit donatio onerosa & illiberalis, & transit in aliū cōtractū. Ad hūc modū potest in alijs exemplificari. Ac p̄inde q̄ mutuatōni apponatur pactū contra naturā mutuatōis, nō arguit sufficienter inde vitari mutuatōnē. Quarta etiam circūstantia non necessario vitiat mutuatōnem. s. minus dare, & plus

plus exigere/ aut sperare. Tum, quia in cōtractu emptionis ad terminum sepe accidit, vt emptor minus det, & postmodum plus recipiat, vt supra patuit. Similiter in venditione ad statim sepe idem accidit, vt merx minus valeat, & maius pretium exigatur & recipiatur, vt si venditor erat rem seruaturus ad tempus, quo plus esset valitura. Similiter in contractu censuali minus datur, & longe plus speratur, eo quod singulis annis certum quid venit soluendum: vbi constat longe plus esse in futurum soluendum, quam fuit pretium ab initio datum. Igitur hec circumstantia non videtur desufficere ad vitandam mutuationem, sicut nec alios contractus. ¶ Quinta etiam circumstantia non vitiat sufficienter, s. temporis venditio. Nam falsum est, vt sonant verba usurarium vendere tempus, ex quo non vendit tempus preteritū, quod nec est, nec illud traderi potest mutuatario. Nec vendit tempus presens, cum illud commune sit t̄ mutuatario, quam mutuanti. Nec vendit tempus futurum, quia illud nec est ipsius mutuantis, nec est in eius potestate illud tradere mutuatario: alioquin in eius potestate esset/vitam ipsi mutuatario progare, quod est absurdum. Et esto ille modus loquendi ad bonum sensum trahatur, s. quod usurarius vendit expectationem redditōis sortis, non videtur de se vitare mutuationem: maxime si talis expectatio cedat in damnum ipsius expectantis. In quo casu licitum est secundum omnes aliquid ultra fortem sperare, & exigere sine vitio usurę. ¶ Sexta etiam circumstantia nō necessario vitiat usuram. s. mutuatarium per eam damnificari in hoc, quod commodo aliquo priuatur. Tum, quia sepe accidit, vt cōtractus sit usurarius, in quo mutuatario nil de bonis suis amittat, nec amissurus sit, vt patet de usura nientali. Patet etiam de usura pactionali, in qua mutuans obligat mutuatarium, vt de officina sua pro p̄cio currētī & iusto emat, qualiter ex alia officina alioquin esset empturus, ex quo nullum mutuatario damnum euenit, vt suppono. Deinde stat contractum non esse usurarium, & tamen mutuatarium inde damnificari, aliquid, s. de bonis sibi acquisitis ultra capitale reddendo, vt si illud reddat loco interesse ipsius mutuantis. Ac proinde hec circumstantia non videtur om-

nino pertinens ad vitandū necessario omnem usuram/ seu mutuationem, in qua aliquid ultra capitale speratur. ¶ Secundo arguitur, q̄ usura non sit contra legem diuinam, nec ex ea colligi usurā peccatū esse. Quia nec ex lege veteri, nec noua. Primum apparet: quia maxime ex illo Ezechiel. 18. vbi inter ea pro quibus mortem infert, hoc connumerat, quod est, ad usuram dare. Aut ex eo, q̄ Psalmista ait, arguendo homines de mortali cupiditate, & iniquitate, dicens. Non defecit de plateis eius usura/ & dolus. &c. Et alia huiusmodi, quę in psalmis/ & alibi legentibus occurrunt. Sed hoc non cogit dicere nūno in tempore gratię usuram esse peccatum. Tum, quia Ezechiel vbi supra, commemorat precepta non solum moralia, sed iudicialia/ & ceremonialia, de quibus ait, Qui precepta mea non custodierit, & iudicia mea non fecerit, morietur/ & non viuet. Non tamen inde fit, vt nūc mortale peccatū sit/ illa precepta & iudicia nō custodire. Quod etiam ex Psalmista citatū est, minus cogit: quia ille textus loquitur de p̄terito, nō de futuro. Ac proinde non inde colligit nunc esse peccatū usurā. Tū etiā, quia auctoritates veteris testamenti nō sufficienter probāt pro tempore gratię iustitā esse usurā, cū lex veter per aduētū legis gratię fuerit extincta, & vtm obligādi amiserit, vt apte docet Paulus ad ro. & ad Hebręos. x. ¶ Quid autē lex noua usurā nō prohibeat, apparet: quia maxime Lucę. 6. vbi dicit. Mutuū date, nil inde sperātes: sed hoc nō, tū quia illud verbū videt esse cōsiliū, nō p̄ceptū, vt patet ex textu ipso, in quo dñs eō silia euāgelica tradit, cū ait. Diligite inimicos vestros. Et si qs te peruserit i vna maxilla, p̄be ei alterā. Et omni petētī te, tribue, & ita de aliis illie cōtētis, q̄ huc tēdere videt, vt sciat homo viā, q̄ possit esse p̄fectus. ¶ Tū etiā idē apparet. Quia nō ita Christus illa p̄cipit, vt q̄ nō ea fecerit, veniat cōdēnandus: sed vt q̄ p ea mercedē voluerit obtinere, ita ea faciat, q̄līst Christus tradit, gratis. s. & amabiliter, & non vt similia a fratribus recipiat. Vnde glo. ibidē ait, Postq̄ dilectionē & mutuū bñficū petōrū quasi infructuosa redarguit, nunc q̄liter a fidelibus fructuose fieri debeant, ostendit. Sic enim ait. Si diligitis eos, qui vos diligunt, quę vobis est gratia? Nam & peccatores diligentes se,

diligunt. Et si benefeceritis his, qui vobis benefaciunt, quæ vobis est gratia? Siquidem & peccatores hoc faciunt. Et si mutuum dederitis his, a quibus speratis recipere, quæ gratia est vobis? Nam & peccatores peccatoribus fœnerantur, vt recipiant æqualia. Et concludit dicens. Verum diligite inimicos vestros, & benefacite illis, & mutuum date, nil inde sperantes, & erit merces vestra multa. Ex quibus apparet, quod mutuum cum spe retributionis/meritoriū quidem non sit, non tamen inde fit, vt peccatum sit, quādo quidem inter meritum & demeritum aliquid mediare potest. ¶ Tū etiam. Quia si peccatum esset mutuantem inde retributionem sperare, similiter peccatum esset diligentem & beneficientem similia opera inuicem sperare, etiam vbi beneficentia non esset mutuum. Consequens videtur falsum. Et tamen sequela inde apparet, quia illa clausula/nil inde sperantes/nō solum ad mutuum videtur referenda, sed ad dilectionem, & beneficentiam proximo factam. Nam de omnibus illis in particulari mentionem fecerat, in sententia dicens, quod diligam, etiam si redamari nō speremus: & beneficiamus, etiam si similia beneficia non sperem: & mutuum dem, etiam si inde nil speremus. Et ita sub vna clausula videtur concludere, dicens: Verū diligite inimicos vestros, & benefacite: & mutuare, nil inde sperantes. Vbi satis aperte tradit, nec ex dilectione, nec ex beneficentia nec ex mutuo debere nos aliquid sperare. Cum ergo ex dilectione & beneficentia similia sperare absque peccato possim, etiam si mercedem pro tali opere non mereamur, ita igitur ex mutuo poterimus quod simile sperare sine peccato, etiam si mercedem pro tali mutuo non obtineamus.

¶ Tertio arguitur vsuram licitam esse / & fuisse, idque ex iure diuino, & canonico, & ciuili. De diuino veteri apparet ex illo Deuterio. 28. vbi dicitur. Benedicet dominus cunctis operibus manuum tuarum, & fœnerabis gentibus multis, & ipse a nullo fœnus accipies. Et Deuterio. 23. dicitur. Non fœnerabis fratri tuo ad vsuram, sed alieno. Vbi significatur licitum fuisse tempore legis ad vsuram mutuare, saltem alienis, hoc est, gentilibus. ¶ Si dicas vsuram illam, quam lex respectu gentilium Iudæis conce-

debat, non veram, sed similitudinariam fuisse, ex quo gentiles alioqui essent Iudæis debitores. Contra. Quia illam vsuram concessit Iudæis Dominus erga gentiles, quā phibuit erga fratres, hoc est. Iudæos: sed quam erga fratres phibuit, erat vera vsura, vt suppono: igitur veram vsuram erga alienos concessit. Nec enim est verissimile, quod in vna clausula tam breui, in qua ait. Non fœnerabis fratri tuo, sed alieno: tã æquiuoce de fœneratione loqueretur.

¶ De iure diuino nouo idem apparet, ex eo, quod habetur Matth. 25. Cum quidam homo nobilis/accepto regno reuersus esset, inter alios seruos suos, quibus dederat decem mnas: venit vnus, cui dominus vnã tantum mnam dederat, dicens. Domine, ecce mna tua, quam habui repositam in sudario. Cui ait rex. Ex ore tuo te iudico, serue nequam. &c. Et infra. Quare non dedisti pecuniam meam ad mensam, & ego venies cum vsuris exegissem eam? Erat autem rex ille iustus/qui Christum figurabat, & inceperat seruum illum, quod pecuniam sibi traditam in vsuris non exereuerit. Igitur ex iure diuino videtur esse licita vsura.

¶ Ex iure etiam Canonico idem apparet esse, s. aliquas vsuras licitas, vt patet ex capitulo. Ab illo. xliij. quæst. iij. vbi dicit. Ab illo exige vsuram, cui merito nocere desideras, cui iure inferuntur arma, huic legitime auferuntur vsuræ &c. Igitur licitum est mutuare ad vsuram, saltem hostibus, contra quos iuste bellare possumus.

¶ Præterea secundo. capitul. Quanto de vsuris. prohibetur duntaxat, quod Iudæi immoderatas vsuras a Christianis non extorqueant. Vnde a contrario videtur Iudæis esse iure Canonico concessum, vt moderatas vsuras a Christianis exigere possint.

¶ Præterea tertio idem apparet ex capitulo. Conquest. de vsuris. & ca. i. de feudis, vbi in sententia dicit, quod dominus accipiens in pignus feudum a suo vasallo, nō tenet fructus deducere in sortem. Similiter cap. .i. de vsuris dicit, quod clericus recipiens a laicis in pignus mutui beneficium, non tenetur fructus deducere. Igitur in illis casibus licitum erit vltra sortem lucrum accipere, quod est vsura. Similiter in capitulo. Salubriter. de vsuris. habetur, quod gener recipiens domum/ vel possessionem aliquam in pignus a socero p dote assignanda

assignanda, non tenetur fructus medij temporis deducere. Et ita apparet ex iure Canonico esse licitum ex mutuo aliquod commodum sperare.

¶ Quid etiā iure civili licite sint & concessæ vsuræ, apparet ex li. ff. in titulo, de vsuris, vbi ponuntur leges, quibus disponitur, & mutuatarij soluant vsuras, super quibus cōuenerunt; & datur actio mutuanti bus contra mutuatarios ad vsurarum solutionem. Vnde dempta vsura vsurarum, & vsura ultra centesimam, quæ in ff. & Codice reprobantur, cæteræ autem concessæ esse videntur. Dicitur autem vsura vsurarum, quando mutuans non solum lucrum ex mutuo quærit: sed si mutuatarius in termino fortē cum vsura non soluerit, ex illa vsura dilata, aliam vsuram quærit. vt si mutuauit cū pacto, quod vltra sortem solueret ad terminum decem, aduentente termino non soluit, apponitur pactum, & pro illis decem, quæ in termino soluta non fuerunt, soluat unum/vel duo, & sic de alijs. Dicitur vsura centesima, quæ per annum æquiparabatur sorti. vt si capitale fuit. x. tali pacto adiecto, quod quanto citius reddatur, minor soluitur vsura: & si per annum fuerit solutio dilata, vsura detur tanta, quantum fuit capitale. Et hæc lege civili permittitur, excedens tamen centesimam reprobatur. vt patet Codice de vsuris. &c.

¶ His tamen non obstantibus, tenendum est vsuram illicitam esse, & contra ius naturale/divinum/ & humanum. Quod enim cōtra naturale ius sit, apparet: quia omnis contractus, in quo contrahentur iustitiæ, est contra ius naturale, omni etiā lege positua seclusa: talis est contractus vsurarius, ex quo in illo non seruatur æqualitas, quæ sedes & fundamentum iustitiæ commutatiuæ est: cum vsurarius minus det / & plus recipiat, aut recipere intendat. ¶ Et confirmatur, quærendo ab vsurario, quare, seu propter quid exigit illud incrementum. Exempli gratia / mutuauit. x. & exigit. xij. Quia vel illud exigit propter mutuatum, vel propter vsum mutuati, vel propter fructum ex mutuo euentientem, vel propter vtilitatem mediantē pecunia mutuata ipsi mutuatario euentibilē, vel propter expectationem solutionis. Si propter rē ipsam mutuata exigit incrementū, est aperta iniustitia,

cum plus exigit, quam det. Si propter vsum rei mutuati, est iterū elara iniustitia, quia pro re mutuata recipit tantundem, & pro vsu eius aliquid amplius, quod iniustum est, quia res, quæ mutuat, non est talis, in qua dominium & vsus valeāt separari: sed quemadmodū tempore mutuatiōis, id quod mutuat, rei dominium simul & vsum mutuatario cōcedit, ita tempore solutionis, quo alia tanta pecunia soluitur, idem dominium & vsus rei solutę ipsi mutuanti restituitur, & tunc seruaretur æqualitas. Ac proinde incrementū aliud si pro vsu pecunię mutuati exigitur/ seu soluitur, apertum est cōtractum ab æqualitate recedere. Si vero propter fructū pecunię mutuati illud incrementum exigitur, aperta est iterum iniustitia: quia cum pecunia parerē, non possit, non potest incrementum pro eius fructu exigi, & ita non verus, sed omnino fictus titulus esset ille. Si autem præfatum incrementū exigitur pro commoditate mutuatario mediante pecunia euentibilī, iterum est aperta iniustitia: quia hoc esset mutuatario vendere, quod ipsius mutuatarij est, vt patet. Si deniq; pro expectatione solutionis illud incrementum exigitur, iterum est clara iniustitia, quia perinde est, ac si mutuator venderet tempus expectationis, eo quod expectatio solutionis rei mutuati vltra rē ipsam mutuata nil aliud videtur importare/ nisi tempus interceptum inter mutuatiōem & solutionem: & ideo si non ratione rei mutuati præfatum exigitur incrementum, sed ratione expectationis, sequitur quod ratione temporis intermedij exigit. Et in hoc sensu venit saluandum, quod cōmuniter dicitur quod vsurarius vendit tempus: tempus autem venale non esse supra ostendimus. Ac proinde secluso omni interesse, & dōtione mutuatarij, vbi pura & simplex mutuatio est, contra ius naturæ est, præfatum incrementum exigere, quod est ad vsuram mutuari. Et ita morales Philosophi in lumine naturali viuentes, docuerunt, vt Aristotiles. Eth. & 1. Politicorum aperte tradit. Et Cicero in. 2. de officijs. Ad finem (ait) scenerari, est hominem occidere. Iuxta illud Augustini, & habetur. x. titij. quæ est. iij. capitul. Quid dicam. An crudelior est, qui subtrahit diuiti aliquid/ vel eripit, quam qui trahit pauperem scenore? Quasi dicat,

CODEX DE RESTITVTIONE

nō minus crudelis est secundus, qm primus. ¶ Quod etiam vsura sit iure diuino prohibita tam veteri qm nouo, patet, Ezechiel: i. g. vbi dominus ter/ aut quater de eo, qui ad vsuram dederit & superabundantiam acceperit, loquens, ait quod talis nō viuet, sed morietur. Et psal. i. 4. dicitur seu declaratur quis sit in tabernaculo seu templo domini habitaturus, & inter alia ait, Qui pecuniam suam non dedit ad vsuram. Quē locum referens Concilium Nicenum, ait. Quando multi clerici avaritiæ causa turpis læta sectantes, oblitī sunt diuini præcepti, quo dictum est. Qui pecuniam suam non dedit ad vsuram. &c. Vnde colligitur vsuram diuino præcepto esse prohibitam. Et habetur. i. 4. q. 4. Quoniam. Eundem etiam locum retulit Concilium Martini papæ. Et habetur eisdem causa & questione, vbi dicitur. Si quis oblitus timorem domini & sanctarum scripturarum, quæ dicunt. Qui pecuniam suam nō dedit ad vsuram, post hanc cognitionem magni Concilij fecerant. &c. Vbi iterum significatur in præfato loco vsuram a Domino esse prohibitam. ¶ De nouo etiam testamento locus ille vulgatus Lucæ. 6. valet ad probandū vsuram diuinitus prohibitam esse: in quo dicitur. Mutuum date, nō in desperantes. Vnde capitulū. Consultu. de vsuris. dicitur. In contractibus vsurarijs quid agendum sit, manifeste in euangelio Lucæ declaratur, vbi dicitur. Mutuum date, nō in desperantes. Denique in capitulo. Quia in omnibus, & est Concilij Lateranensis. Dicitur, vtriusque testamenti pagina vsuram esse prohibitam. Et capitulū. Super eo. dicitur, quod vsuram vtriusque testamenti pagina detestatur. Extra. de vsuris. ¶ Quod autem iure humano vsura prohibita sit, & sub grauibus pœnis, apertum est ex titulo. de vsuris. in antiquis. & in. 6. Similiter ex causa. xiiij. questio. iij. per totum. Et ex distinctio. xlvij. per multa capitula. Vide si vis. De iure ciuili probationē afferre non libet: quia in illo defectuose facta est vsuræ prohibitio, cum multæ vsuræ illuc permittantur, vt in argumento tertio tetigimus. Colligitur ergo non solum verum esse, vsuram esse peccatum, sed dicere oppositum/esse hæreticum. Et qui oppositum pertinaciter assereret, esset tanquā

hæreticus puniendus, vt habetur Clem. de vsuris. Ex graui. &c.

AMAD argumenta facile patet responsio. In primo enim argumento quærebatur, An vsura sit de se mala, & vnde malitiam habeat, ex obiecto. & an ex circumstantia. Dicendum quod est de se mala ad hūc sensū, quod mala est/ nō qd. prohibita, sed prohibita/ qd. mala. Est etiā mala ex obiecto/ non partiali, sed totali, qd. est accipere incrementum propter mutuū, vbi nulla alia causa legitima ad incrementum suscipiendum interueniat. Habet autē in se malitiam ex inæqualitate, quæ iniustitiæ aduersatur, vt satis ex dictis patet. ¶ Ad primum, quo arguitur posse licite lucrum ex mutuo sperari sicut ex meretricio, & ex ecclesiastico ministerio, dicendum non esse simile, eo quod in illis exemplis nulla iniustitia reperitur; cum in meretricio donatio interueniat, vt suo loco diximus. In ministerio autem ecclesiastico ratio debiti reperitur, quia dignus est operarius mercede sua. ¶ Ad secundum, in quo arguitur posse se lucrum ex alterius industria queri & sperari, vt in societate & locatione, &c. Dicendum, non est idem de exemplis his & de lucro ex mutuo sperato: quia in exemplis istorum nulla iniustitia aut inæqualitas reperitur de se. Nec in societate omnino verum est, quod quæritur lucrum ex aliena industria, eo quod sicut pecunia communis est vtrique socio, ita industria vtrique similiter est communis: quod non est in contractu mutationis. In locatione etiam & conductione si lucrum ex alterius industria speratur, illa tamen industria personæ locatæ est ratione contractus ipsi conducenti debita, p. ea enim conducentis præcium dedit, vt patet. ¶ Ad tertium, in quo arguitur, quod pactum appositum contractui contra naturam ipsius non vitiat contractum, &c. fateor hanc rationē non sufficere ad generaliter probandum contractum ratione talis pacti esse vitiosum, in particulari tamen contractu mutationis secus est. Et discrimē est clarū, qd. hic pactū lucri appositū, nō trahit mutationē in aliud gen⁹ contractus, sed manet mutatio/ ac si pactum nō esset appositum, secus in alijs. Nec pactum dictum mutationi appositum tollit inæq̄

litatem

litatem iustitiæ oppositam, imo potius eius turpitudinem auget & confirmat, secus in alijs. ¶ Ad quartum in quo arguitur hanc circumstantiam non vitare contractum, quia minus datur / & plus recipitur. &c. Dicendum quod immo in venditione, quæ ad statim fit, vitiat contractum, si sit pura & simplex venditio, secus si ratione interesse, aut ob aliam causam iustam ab æqualitate recedatur. Et in contractu censuali etiam puro eadem æqualitas seruari debet inter pretium & census. Census autem non est pensio annuatim percipienda, sed ius quoddam actu acquisitum ad eam postmodum leuandum in venditione etiam ad terminum: licet contingat plus recipi / quam datum fuerit, hoc est de per accidens, & non ex intento, nec per se; & id, quod per accidens euenit, excusatur ob verisimile dubium, prout supra late explicauimus, quando de venditione ad terminum loquebamur. In mutuo autem per se / & ex intento queritur incrementum ex mutuo ipso, quod est damnandum. ¶ Ad quintum de venditione temporis, fateor quod proprie loquendo non vendit mutuans tempus / nisi ad sensum supra expressum, quia scilicet cum incrementum pretenditur propter expectationem solutionis; si illud ex mutuo non pretendatur, sequitur quod solū ratione temporis pretenditur, eo quod expectatio solutionis rei mutuatae ultra mutuatum nil videtur aliud, quam tempus dilationis importare, & ita inde satis constat iniquitas contractus. ¶ Ad sextum & vltimum de circumstantia damni ipsi mutuatario eueniente. Dicendum quod ita est, quod mutuatio vsuraria inde vitiat, quia fit in damnum mutuatarij / vel in re / vel in spe. In re quidem, si reddit aliquid ultra sortem debitam. In spe autem, quia vsurarius etiam si solum mentalis sit, sperat / vel intendit aliquid a mutuatario ultra debitam sortem. Et cum dico aliquid, intelligo / siue sit pecunia / siue aliud quodcūque pecunia extimabile. Et ideo quando mutuans pactum apponit, quod mutuatarius veniat ad molendinum / vel officinam ipsius mutuatis, iam exigit ab illo obligationem, qua se mutuatarius ad aliquid indebitum obliget: & talis obligatio passiva aliquid est pecunia extimabile. Et ita patet, ea, quæ in primo argumento adducta sunt, non sufficere

ad purgandum contractum vsurarium a culpa, stando in sola lege naturali. &c.

DE SECVNDVM Argumentum principale, in quo arguitur, quod vsura non sit contractus diuinum vetus nec nouum. Dicendum illud esse falsum, vt supra ostendimus, Et quando arguitur infirmando probationes ex veteri testamento adductas, dicendum, quod præcepta ceremonialia & iudicialia tempore gratiæ vim non habent, nisi quatenus nonnulla earum per ecclesiam recepta sūt & approbata / seu iusta, ob aliam tamen causam / quam tunc erant obseruanda. Patet hoc de candelis incensis in templo, de thurificationibus, de primitijs, decimis / & oblationibus. Similiter de quibusdam iudicialibus / pœnam pro certis delictis statuentibus: quale est, quod habetur extra. de homicidio. Si quis perfoediens. Et de eo, qui virginem seduxit. Et ita de alijs, quæ minime nunc haberent vim, nisi quia per ecclesiam iustum & statutum est ea seruari. Præcepta tamen moralia nõ ita extincta sunt, quia suam vim habeant nunc sicut & tunc: quale est præceptum, de non dando ad vsuram: quod constat / nec ceremoniale esse / nec iudiciale, sed morale. Quod autem illa præcepta nunc obligent sicut & tunc inde apparet: quia alioquin impertinenter doctores sancti, & Pontifices, & Concilia / autoritates veteres testamenti citarent, ad ostendendum vsuram esse damnandam, & veluti peccatum mortale vitandam. Deinde multa in veteri testamento scripta sunt & mandata, & pro tempore legis gratiæ prophetata: & talia valida sunt testimonia / ad ostendendum multa esse nunc tempore gratiæ agenda, multaque vitanda: quale est illud Esa. 60. quod de Ecclesia Christi, quæ tunc nondum erat, dictum est. scilicet. Gens & regnum, quod non seruerit tibi, peribit. Et Esa. 65. Omnes in cede corrueritis, pro eo, quod vocauit, & non respondistis. Quod de tempore post Christi aduentum solet interpretari. Et iterum Esa. 66. Ad quem respiciam, nisi ad pauperculum contristum corde, & tremmentem sermones meos? Quod non solum pro tempore legis veteris, sed etiam pro tempore presenti dictum esse constat. Et ita innumera sūt huiusmodi, ex quibus validum sumi

tus argumentum etiam pro tempore legis gratiæ. Tale igitur est, quod dixit Dauid similitè de futuro prophetando, dicens, Domine, quis habitabit in tabernaculo tuo, aut quis requiescet in templo sancto tuo? Et inter alia respondens, ait. Qui pecuniam suam non dedit ad usuram. &c. Tale etiam est, quod dixit de futuro Ezechiel. Qui ad usuram dederit, & superabundantiam acceperit, morietur. Et per hæc patet ad primum. ¶ Quando secundo arguebatur non esse usuram prohibitam iure diuino nouo. Dicendū id falsum esse, ut constat ex Concilijs & textibus supra citatis, per quos conclusum esse constat, vtriusque testamenti pagina usuram esse damnatam. Nec videtur in nouo testamento locus aperitior, quam qui ex Lucæ. 4. citatus est: quem constat per ecclesiam esse præceptiue interpretatū, id est, quod dicitur, nisi inde sperantes. Ac prinde quicquid sit de apparētia rationis in oppositum, captiuandus est intellectus, & de clarationi Ecclesie humiliter subijciendū. Et quanquam in hoc loco non satis explicet iniquitas / culpa / & reprobatio usuræ: quod tamen hic deficit, alibi in scriptura sufficienter explicatur / & suppletur. Quantum tamen attinet ad vim & efficaciam, quæ textus Lucæ ad probandū prauitatem usuræ habet, videt (seclusa Ecclesie declaratione seu interpretatione) ex textu ipso non aliud colligi, quam quod ratio facta præcedit, scilicet in fructuosam esse mutuatiōem, & non meritoriam, si propter spem similia recipiendi fiat: sicut & cætera officia charitatis propter retributionem ab homine speratam facta, gratiam & mercedem apud dominū non merentur.

TERTIVM argumentū principale, in quo arguitur, quod licita fuerit saltem Iudæis usura tempore legis. Dicendū id falsum esse de usura vera: qualis supra est explicata. Cuius rō est aperta. Quia nunquā fuit licitū Iudæis sicut nec alijs iniusta opa facere / legi naturæ repugnātia: sed usuram exercere veram / siue cum fratribus / siue cū alienis manifestam continet iniustitiam, ut patet ex decisione questionis. Igitur, Tū etiam. Quia si tempore Moysi, quo lex vigeat, fuit licitum ad usuram dare / saltem alienis: igitur etiam fuisset licitū idem est.

dem vsq; ad aduentum legis nouæ / exclusiue, eo quod lex Moysi non erat nisi per aduentū legis Christi reuocanda. Sed consequens videtur falsum, cum constet ex dictis tempore prophetarum & tempore Dauid fuisse per ipsos prophetas annunciatum / omnē usuram esse peccatum mortale, ut patet ex Ezechiel. 18. & ex Psal. 14. Nec valet dicere, quod dicta prophetarum, per quæ damnatur usura, sint limitanda iuxta legem a Moysedatam. Nam per Concilia & ecclesie determinationes est declaratum usuram indistincte & vniuersaliter esse in vtroque testamento reprobata. Ideo dicendū ad id, quod citatum est ex Deutero. 28. scenerabis gentibus multis, & tuipse a nullo scenus accipies, quod scenerari illic non est ad usuram mutuare, sed est idem, quod mutuare. Sic enim sumitur prouerbi. 22. vbi dicitur. Qui mutuum accipit, seruus est scenerantis. Et si scenerari non esset nisi ad usuram dare, frustra in textu dictum esset. Non scenerabis fratri tuo ad usuram: quia sufficiebat dicere. Non scenerabis fratri tuo. Est autem intentum præfatæ autoritatis tale. scilicet, quod si populus Iudæorum legem dei seruasset, tanta erit illis a Deo benedictio præstata / & rerum abundantia, ut sufficerent de his, quæ superessent, gentibus mutuare / absque hoc, quod indigerent ipsi a gentibus mutuum petere. &c. ¶ Ad illud vero, quod ex Deutero. 23. citatur, scilicet. Non scenerabis fratri tuo ad usuram, sed alieno. Thomas & alij dicunt id quo ad primam partem præceptiue esse accipiendum, & inde colligi, nemini licitum esse ad usuram mutuare, quicunque sit is, cui mutuatō sit: eo quod omnes inuicem fratres & proximi sumus. Verum in loco illo non ita large nomen fratris accipitur, ut ad omnem proximum se extendat: alioquin non differensset textus inter fratrem & alienum, cum illo modo alienus etiam esset dicendus frater. Quæ ad secundam vero partem dicunt id permissiue accipiendū esse: itaque Deus seu Moyses permittebat Iudæis / ut usuras cū gentibus exercerent, ne, scilicet, illas a fratribus extigeret, quod esset longe peius: quemadmodum dicitur permisisse libellum repudiij tanquam minus malū, ad vitandū manus, scilicet, uxoricidiū. Sed quoniam hoc suam habet difficultatem, & alias ostendimus libellum repudiij in lege

lege non esse per simplicem tolerantiam permissum, sed etiam pro tempore illo concessum, ita potest de usura teneri, quod illo tempore fuit iudæis concessum, ut usuras a gentibus, Deo exolis reciperent, idque per quamdam dispensationem, qua dominus ius quoddam iudæis concedebat, ut bona, quæ gentiles possidebant, sibi acciperent: ratione cuius iuris eisdem diuinitus concessi, a furto fuerunt excusati, quando Aegyptios exposauerunt: & ratione eiusdem iuris ab usura vera excusabantur, quando gentibus ad usuram mutuabant. Erat itaque usura non vera, sed similitudinaria, quam tunc cum gentibus exercebant. Et quando contra hoc replicatur, quod illam usuram, quam cum fratribus prohibuit, concessit cum gentibus exercere: cum ergo veram usuram cum fratribus exercere prohibuit, sequitur. &c. Dicendum, quod eadem fuit usura in genere, quantum ad quod est ultra sortem aliquod incrementum recipere: non tamen fuit eadem quo ad omnes particulares conditiones. ¶ Ad aliud, quo arguitur de iure diuino licitam esse usuram ex Parabola Matth. 25. &c. Dicendum, quod illic non de vera usura loquitur textus, sed metaphorice. Et intentum Parabole est, Deum velle & exigere ab his, quibus gratiam aliquam præstat, ut illam non sub modo aut sudario reponant, sed ea ad sui & proximorum salutem spirituales utantur: aut quod ob eam deo debitam gratitudinem, aliisque spiritualia obsequia rependant.

AD E A vero, quæ ex iure Canonico citata sunt, ad probandum licitas esse aliquando usuras. Dicendum id esse falsum, ut ex dictis constat. Ad cap. Ab illo. xliij. q. iij. respondet ibidem glosa illud cap. totum esse negative intelligendum, ita ut nulli liceat ab aliquo usuras exigere, ex quo nulli licet alteri nocere. Sed (salua pace) fallitur glosator. Tum, quia falsum est, quod nulli licitum sit alteri nocere: cum dicat Augustinus, Plestendo & ignoscendo hoc solum bene agitur, ut vita hominum corrigatur: dum nil nocendi cupiditate fiat, sed animo consulendi. Et habet. 2. q. 5. capitulo Prodest. Tum etiam, quia alii textus: Cui iure inferuntur arma, huic legitime auferuntur usuræ. Constat autem licitum esse, & sæpe bellum contra hostes mouere, & illis ar-

ma inferre. Et ita videtur a glosa recedendum. Et dicendum, quod sicut licitum est Principis autoritate bellare, & hostes armis macerare, ita licitum est eiusdem autoritate hostes usuris macerare, & bona eorum accipere, & surripere, absque peccato furti & usuræ. Nec erit tunc usura vera, sed similitudinaria, quia incrementum non ratione mutuationis in casu illo recipitur, sed ratione iuris, quod ad bona ipsorum hostium habetur. Et ita textus de similitudinaria usura intellectus, nil veritati præiudicat. Et consonat hoc his, quæ de usura iudæis in lege concessa dicebamus.

¶ Correlarie sequitur, non esse Christianis licitum huiusmodi usuras a Sarracenis, aut iudæis sicut nec a Christianis extorquere, nisi his, quibus autoritas bellandi aduersus illos concessa est: hæc enim autoritas excusat casum præsentis textus. Ac proinde nisi bellum sit contra aduersarios indictum, non erit licitum cum hostibus usuras huiusmodi exercere, sicut nec tempore indictarum: tunc enim non iure, sed iniuria fiet talis extorsio. ¶ Ad capitulum. Quanto de usuris. unde arguitur a contrario sensu, quod ergo liceat iudæis usuras leues a Christianis extorquere respondet Contra. cum glo. quod argumentum a contrario non valet in duobus casibus. scilicet quando contrarium inuenitur in iure: modo autem leues usuræ, immo omnes vniuersaliter sunt iure diuino & Canonico prohibite, ut ex dictis patet. Similiter non valet, quando per illud argumentum a contrario, sequitur absonus sensus: modo absonum esset dicere, quod Ecclesia concedat usuras, quas constat lege diuina prohibitas esse: quæ & si vera sint, non tamen satis pertinenter videntur esse dicta. Nam textus citatus non precise prohibet iudæis usuras immoderatas, nec intendit eas particulariter prohibere, sed cum omnes prohibuerit, intendit non omnes æqualiter punire, immoderatas, scilicet, & leues, sed contra immoderatas & graues, poenam excommunicationis imponit, præcipiens Christianis, ut cum iudæis graues exercentibus usuras, nisi satisfecerint, non communicent. Et tunc valet argumentum a contrario in præsentia, quod si solum leues exercent usuras, possint Christiani cum illis communicare.

AD CAP. Conquestus. de vsuris, & ad cap. j. De feudis. vbi dicitur, qd potest mutuator recipere fructus pignoris feudalis/quousque capitale reddatur, non computando illos in fortem. &c. Dicit illic glo. in cap. Conquestus. hoc institutum esse per ecclesiam in fauore ecclesie, quod. s. si quis beneficium seu fundum ecclesie possidebat, & eidem ecclesie illud impignorauit, poterit ecclesia illa fructus medij temporis percipere. &c. Hoc autem laicus facere non posset, nisi fructus pignoris in fortem computando. Sed isti, vt opinor, falluntur: quia ecclesia non potest facere de vsura non vsura, nec potest in vsura dispensare. Cū ergo vsura esset, si quis laicus in mutuo dato fructus pignoris perciperet, illos in fortem non computando, vt dicit cap. i. de vsuris. Igitur similiter esset vsura, si clericus, vel monasterium, vel ecclesia, similia faciat, ceteris omnino eodem modo se habentibus. Ac proinde, ceteris paribus, nil refert laicus sit/an clericus, qui taliter fructus pignoris recipit. Et procedit hoc/non solum de pignore vt a feudo distinguitur, sed etiam de ipso feudo, quod in rebus immobilibus consistit, pignus vero stricte in mobilibus.

Can autem dominus possit fructus feudi impignorati medio tempore percipere, non computando eos in fortem. Dixit Henricus de assia quod non, quia esset vsura, ex quo licet dominium directum feudi ad ipsum dominum pertineat, dominium tamen vtile, quod est respectu fructuum eius/ad feudatarium pertinet. Contra tamen stat veritas ex cap. j. de feudis. vbi determinatur oppositum, hac lege, vt. Interim, quod dominus feudum habet impignoratum, ipse vassallus liber sit a seruitio, quod ratione feudi erat soluturus. Et hoc illic determinatur non per modum noue institutionis, sed per modum declarationis, vt ex ipso textu patet. Et ita de natura feudi est, vt quando vassallus illud suo domino impignorauerit, dominium vtile simul cum directo consisteret, & ad dominum ipsum vt trunq; pertineret. Et ita in casu perceptio fructuum illius feudi non est vsuraria, quia non ratione mutui facti a domino percipiuntur, sed quia ex natura feudalis contractus sibi debentur, & sui sunt tempore impignorationis. Et sic

etiam procedit cap. Conquestus. de vsuris: Quod sicut in fauorem domini feudi statum est, ita similiter iustum est, vt in fauorem feudatarij statueretur ipsum tempore impignorationis ab omni onere ratione feudi sibi imposito liberum esse. Et si feudum in potestate feudatarij sit melioratum, ratione cuius meliorationis pinguioribus fructus ex re feudali colligantur, & illi tempore impignorationis debeant domino appropriari: similiter iustum est, vt in fauorem feudatarij alia conditio in recompensam prestate meliorationis apponatur, vt hinc inde in tali contractu seruetur æqualitas. Correlate sequitur, non recte dixisse Panor. in cap. Conquestus. de vsuris, dicentem proprietarium posse fructus non computare in fortem mutui, quod dedit vsufructuario suæ rei, cum diuersa sit natura & conditio feudi & vsufructus/seu vassalli & vsufructuarij.

Ad cap. j. de vsuris, in quo dicitur, quod clericus recipiens a laicis in pignus mutui beneficium, &c. non tenetur fructus interim perceptos in fortem computare. Dicendum quod textus procedit in casu, quo beneficium illud erat iniuste a laicis occupatum: & quia non poterat clericus aliter beneficium redimere / & sibi satisfacere, ideo vt inq; textus illud erat eidem licitum, eo qd non ratione mutui fructus illos percipiebat, sed quia sibi debiti & sui erant. Itaque in his omnibus non vera, sed similitudinaria vsura erat, vt constat.

AD CAP. Salubriter. de vsuris. vbi dicitur posse generum fructus possessionis doti impignoratae percipere, non computando illos in fortem. &c. Dicunt communiter iuristæ, quod ille casus iustificatur, & ab vsura excusatur, si quatuor conditiones concurrant. Prima, quod ille gener sustineat onera matrimonij: nam ob illam causam videtur textus determinare, posse generum prestatos fructus percipere. Secunda, quod dos sit promissa simpliciter: nam si terminum ad eam soluendum dedisset ipse gener, iam socer non diceretur esse in mora ante aduentum prestatæ terminij, ideo in illo interim nil poterit gener de fructibus percipere: alioqui videretur lucrum ex dilacione querere. Tertia, quod fructus taliter percepti onera matrimonij per generum suscepta, non excedant: quia si exce-

si excederent, excessus ille esset restituendus, ut quod non conceditur fructuum percipio, nisi ad causam sustinendi præfata onera. Quarta, quod illi fructus subsiciantur fortunæ, id est, sint incerti & indeterminati, quales sunt fructus alieus possessionis, quia textus de fructibus possessionis exemplificat: & ita incertitudo fructuum videtur casum ab usura excusare. Hæc siluester in titulo. De usura post multos alios doctores, quos ibidem citat.

¶ Contra tamen arguitur. Quod tales conditiones impertinentes sint/aut non necessariae/ nec sufficientes ad excusandum casum. Nam supposito quod fuerit ab initio certa dos instituta, & per focerum ex obligatione soluenda, & ex partium conventionione solutio eiusdem ad tempus differenda, qualis videtur esse casus ipsius textus. Quæ ratio iam, quæ causa est, ob quam gener fructus perignoris medijs temporis percipit? Nam si est spontanea donatio foceri, tunc præfata conditiones non sunt necessariae, ut constat. Si sit causa solutionis dotis dilatio, usura est. Nec per illas conditiones excusatur casus, quominus sit usura. Nec refert, quod sustineat gener onera matrimonij/ vel non, ex quo dilatio dotis, quæ est tacita mutatio, est causa principalis accipiendi illud incrementum. Impertinens etiã est, quod tales fructus excedant vel adæquent onera matrimonij. Impertinentius etiã est, quod fructus illi sint fortunæ expositi, id est, incerti: quia hoc non excusat/ nec tollit usuram, ut patet ex capitulo. Cõquestus. ubi damnatur, qui fructus terræ impignoratæ percipit, non computando illos in sortem mutuam, cum tamen fructus terræ impignoratæ sint similiter incerti. Si vero gener præfatos fructus possessionis percipiat loco interesse, quod patitur ex dilacione dotis: tunc impertinens est, quod sustineat onera vel non. Et impertinentius, quod fructus non excedant onera præfata: quia non iuxta onera, sed iuxta interesse, quod patitur, deberet fructus percipi cõmensurari. Nec minus impertinens est, quod fructus percipiendi sint incerti: quia ubi interesse potest esse certum, similiter potest certum esse id, quod loco illius percipitur. Immo etiã si interesse sit incertum & indeterminatum, potest id, quod loco eius recipitur, esse certum, si verisimile sit parum plus/ minusve esse interesse

loco eius recipitur, iuxta capitulum. In certitate. de usuris. ¶ Si autem dicatur, quia modum dicit, Casca .22. q. 78: multos in hoc iuris iustitiam, quod non ob præfatas causas iustificatur casus ipsius textus, sed propter onera matrimonij, quæ gener sustinet, quæ ex dote/aut fructibus dotis sustineri debuisse. Contra stat ratio. Tum, quia ipse gener videtur de suis bonis obligatus in casu ad onera illa sustinendum, interim quod dos soluitur. Nam ex quo ipse voluntarie dedit focero terminum seu dilacionem solutionis, visus est ad tempus dote/ seu solutioni eiusdem renouisse. Et sicut si simpliciter dote ad tempus renouisset, maneret de suis bonis obligatus onera sustinere/ ut constat: ita igitur si ad tempus, dote solutioni renouisset, videtur in illo tempore seipsum obligasse ad sustinendum onera præfata: & per consequens ob illam causam iniuste percipit fructus possessionis alienæ. scilicet foceri, etiã si omnes præfate conditiones concurrent. Nec poterit allegare esse excessiva onera matrimonij, quæ sustinet, ex quo ipse ex conventionione pro certa dote ad terminum soluenda, se ad omnia illa obligauerit.

¶ Tum etiã, quia in præfato casu, stante dicta conventionione/ vel focer tenetur dare genero unde onera matrimonij sustentet/ vel non, idque conclusa ratione interesse. Primum dici non potest. Quia ex conventionione non tenetur nisi ad solutionem dotis assignatam: nec tenetur ad plus per hoc, quod est ad terminum illam dote soluturus, quæ teneretur, non concessio ei tali termino solutionis: sed termino non concessio, non tenetur focer nisi ad dote promissam assignatam, etiã si parua sit, & non ad supplendum quæ fuerint necessaria ad præfata onera sustinendum, ut constat: cum stet talia onera esse longe maiora, quæ dos ipsa sufficiat. Igitur iniuste gener accipit fructus prædictos ob causam onera ferendi: maxime si fructus sint excessivi/ sicut & ipsa onera. ¶ Tunc etiã. Quia si ratione onerum præfatorum licite fructus pignoris percipiunt, impertinens ergo est, aut saltem non necessarium, quod in quarta conditione dicitur. scilicet quod tales fructus sint incerti, & fortunæ expositi. Nam ex quo onera matrimonij sunt certa/ vel quasi pro tempore illo, consequens est, quod fructus, qui loco onerum percipiuntur, convenit esse certos potius/ quæ incertos.

CODEX DE RESTITVTIONE.

Cum etiam, quod hoc, quod est, generū onera matrimonij sustinere/nō excuset casum, apparet. Quia qui vendit vitalitium alicui, tenetur sustinere onera vitalitij. & tamen non licet illi fructus pignoris recipere absque hoc, quod eos in sortem computet. Similiter Iudex, cui stipēdium promissum est, sustinet onera iudicialia: & cathedralicus / onera cathedræ: & miles/onera militiæ: & dispensator / onera sui officij: & de quocunque alio officiali stipendiato est verū/quod sustinet onera officij: & his non est licitū, saluo suo capitali debito, fructus pignoris stipendio obligati, percipere. Et ideo a Casetano cum ducibus suis est recedendum. **A**c proinde dicatur cum theologis, quod causa præfatū casum excusandi est, interesse quod gener ex dilatione dotis patitur, & ita fructus taliter percepti, nō iuxta quantitatem onerum, sed ipsius interesse sunt mensurandi. & si nullum est interesse quod patitur, nullus fructus possessionis impignoratæ percipi potest (loquor semper seclusa donatione soceri) si multum est interesse, multos fructus percipere potest, si paruum, paruos, quicquid sit de quantitate onerum, parua sit, an excessiua. Correlarie sequitur, non satis pertinenter esse dictum, quod ait textus, scum frequenter dotis fructus non sufficit ad onera matrimonij supportanda, quia loquendo iuxta veritatem rei, impertinens est, ad fructus percipiendum, quod dos assignata sit parua/aut magna: & per consequens impertinens est, quod fructus dotis sufficiant, vel non sufficiant.

Correlarie sequitur, impertinēter, immo false dixisse Baldum. C. de vsuris. priuilegium esse generi fructus pignoris doti obligati perceptos in sortem non deducere. Nā si id haberet gener ex priuilegio, æque faceret fructus pignoris præfati suos/habito interesse damni emergentis/aut lucris cessantis, & non interueniente huiusmodi interesse, contra glōse & doctorum maxime theologorum communem sententiā. Adde quod Papa in præfato cap. Salubriter, nō dat genero priuilegium aliquod, quia cōsultationi respondens, nil nisi iuris inducit, sed declarat generum compellendum non esse, ut fructus in sortem nō deducat. **V**erum contra hoc posset obijci. Quia si hoc ita esset, nil speciale esset de genero tenendum,

quod non de alijs similiter teneatur, quia ratione interesse licitum est alijs sicut & genero fructus pignoris iuxta quantitatem interesse percipere. Si autem nullum tale sit interesse, nec gener, nec alijs possunt fructus percipere: cum tamen in cap. Conquestus/mandet fructus in sortem deduci, in cap. vero salubriter. dicit generum ad hoc compellendum nō esse. Respon. Hoc solum est, quia hoc propter onera matrimonij præsumit ius interesse generi, quod videlicet vel mercedimonio, vel alio honesto lucro/seu pensione comparata ex dote ferre vellet onera matrimonij, in alijs non ita præsumitur interesse. Quod autem textus præsumptioni finitatur, apparet: quia non determinate asserit generum non esse compellendū ad fructus in sortem cōputandos, sed ait non credimus eam ad id esse compellendū. **H**ęc ex communi sententia, absque cuius præiudicio videtur dici posse casum in textu excusari, non ratione priuilegij genero cōcessi, nec ratione dilationis dotis, nec ratione interesse, nec ratione præsumptionis de huiusmodi interesse, sed ratione donationis præsumptæ. Et quod textus præsens nō fundetur in præsumptione interesse apparet ex verbis ibidem positis, cum ait pro causa. Cum frequenter dotis fructus nō sufficit ad onera supportanda. Quod quidem, ut supra taxatum est impertinenter omnino diceretur, si ratione interesse præsumpti casus concederetur. Esset autem pertinenter dictum, si fundetur in præsumptione donationis. s. quia cum frequenter accidat, quod ob tenuitatem dotis fructus eius ad præfata onera non sufficiant, merito præsumitur socerū, qui dotem retinet, & possessionem interim genero concedit, illi donare velle, ut fructus possessionis præcipiat. Et scdm hoc nulla relinquitur in textu ambiguitas. Nec oportet recurrere ad conditiones supra enumeratas, cum penitus videantur secundum hoc impertinentes.

Est tamen aduertendum, multis modis posse casum præfatum accidere, & deseruit hoc, ad cognoscendum, quando est mutatio tacita/vel expressa, & quando non, ut in de pæateat, quando sit vsura, & quando non. Possunt sic socer & gener ab initio conuenire, ut gener ducat filiam soceri cū pacto, quod socer se obliget ad statim dandum eis
dem cer

dem certam dotem, & focer in hoc ipso cōsentiat. Attamen post hanc obligationem cōtractam, & filiā a genero ductā, focer vel pecuniam assignatam non habens, vel ea indigens, conuenit secūdo cum genero, quod loco dotis habeat certam possessionem, vt ea fruatur, interim q̄ focer non soluit illi statutam dotem: & cum soluerit, redeat ad eundem præfata possessio. Quod si fiat absq̄ termini præfixione, ita vt gener nō obliget focerum ad solutionem dotis/ & suæ possessionis rehabilitationem in certo tempore, tunc non est mutuum, & per cōsequens nec vsura, sed est emptio/ & venditio, qua gener a focero emit fructus illius possessionis, seu ius leuādi huiusmodi fructus pro dote statuta, cum pacto retrouendēdi. Et q̄ gener nō mutuet focero dotē statutam, patet. Quia de ratione mutui est datio reuocabilis, modo autem gener nō dat dotem focero reuocabiliter, cū q̄dat actio nō repetendi dotem, & maneat in focero libertas redimēdi possessionem prædictā: & ita casus hic nec vsurarius est, nec iniustus, modo ius leuādi prædictos fructus annuatim valeat, quantum valet statuta dos. Et in hoc casu ad eius iustificationem non opus est recurrere ad interesse generi præsumptū, nec ad præsumptam focerī donationē.

¶ Si autem conuentio fiat stantibus omnibus circumstantijs casus, excepto q̄ ponatur generum posse dotem repetere ad certum terminum, redita focero sua possessione, tunc mutuatō est dotis per generum facta, cum sit expectatio dotis ad terminum, quæ æquisparatur mutuationi: & tunc cōtractus secundum formam est vsurarius in eo, q̄ gener spectat integram dotē, & ultra interim fructus percipit. Et tunc excusatione opus est, & poterit excusari ratiōe interesse, quod gener ex dilatione dotis patitur, vel ratiōe donationis veræ vel præsumptæ ex parte generi factæ, quæ præsumi merito potest, si dos assignata adeo tenuis sit, vt fructus eius ad sustinēdum onera matrimonij non sufficiat.

¶ Possunt secundo modo conuenire taliter, vt focer non se obliget ad statim dotem statutam soluendum, sed promittit se illam ad certum terminū soluturum, & interim impignorat genero prædictam possessionem, vt ea interim fruatur, &c. Et in tali casu,

inquit Conradus, non est mutuum, & per consequens nec vsura. Quod enim mutuum non sit, apparet: quia mutuarē est de meo/ aut de mihi debito tuum facere: in tali autem casu dos assignata, & ad terminum soluenda, ante aduentum terminū nec ipsius generi est, nec eidem debita: cum nec in foro conscientiæ, nec in iudiciali gener actio nem habeat contra focerum ad dotem ante terminum petendum. Et ex consequenti nō peccat gener peccato vsuræ, fructus possessionis interim percipiendo. Quamuis peccare possit peccato iniustitiæ, si fructus illos inuito focero sibi percipiat.

¶ Hoc tamē videtur difficultatem habere, quod att. si illic nec vsuram esse/ nec mutuum ob id, s. q̄ dos assignata ante terminum præfixū, nec generi est, nec eidem debita. Si enim hæc ratio valeret, sequitur q̄ in venditione rei ad terminū nec vsura committeretur, nec mutuum interueniret, quia precium statutum non statim/ sed ad terminum ex conuentione soluendum/ nec ipsius venditoris est, nec sibi ante dictum terminum debitum. Nec venditor in foro conscientie/ nec in iudiciali ius habet/ seu actionem cōtra emptorem ad repetendum precium ante aduentū terminū. Ecce vbi omnia pono paria/ & similia. Et ita/ vel in vtroq̄ casu est mutuum, expectatio, s. pmissæ dotis, & expectatio promissi precij, vel in neutro.

¶ Si dicas non esse simile, quia in venditione ad terminū licet precium expectetur, merx tamen traditur emptori / ratione cuius statim efficitur emptor debitor, nisi cōuentio de precij dilatiōe interueniret: in casu autem nostro gener nil dat focero / ratione cuius statim debeat genero tantundem. Nec aliquid est in casu hoc genero debitum/ nisi ex conuentione, nō ex rei/ vel obsequij traditione: & cum conuentio solum sit ad terminum, sequitur pro præfata Conradi sententia intētum suum. Vnde in huiusmodi casu si quid dat gener ratiōe cuius aliud sit sibi reuendendum/ est corpus suum, quod vxori, quam ducit, dat pro corpore ipsius, vt patet ex tractatu de matrimonio. Socero tamē nil dat ratiōe cuius sibi debeat focer repēdere. Contra videtur posse replicari. Quia in casu hoc non est simplex contractus cōfugij, de ratiōe cuius est pmutatio corporis pro corpore, sed ultra est alius contractus

in nomen status. *¶* facio ut des, & dabo ut facias. Gener enim sic conuenit eum focero, ducam filiam tuam, si des/ seu ut des mihi cum ea certam dotem. Et e contra focer conuenit eum genero, dicens. Dabo tibi nomine dotis certam summam, si filiam meam ducas, Ita quod primus & velut reflexus contractus est, qui fit inter generum & focerum, quo alter se obligat ad maritaliter cum filia illa contrahendum: alter vero ad filiam taliter dotandam. Secundus contractus super quem fertur prior, qui est velut reatus, est contractus maritalis, qui fit inter generum & spousam, quam ducit. Accipio iam contractum primum inter generum & focerum, ille est vere contractus, & per consequens hinc inde nascitur reciproca obligatio, ita ut altero quod suum est complete, alter ad reliquum eo ipso maneat obligatus. Ac proinde de genero ducete sponsam, manet focer ex natura contractus ad reddendum promissam dotem non minus/ quam si rem aliquam/ vel obsequium per viam contractus a genero accepisset: quandoquidem generi intentio non fuit contrahendo cum ipsa, espoua gratis & liberaliter in se onera matrimonij suscipere, nec ad id tenebatur. Quauis enim gratis debuit maritaliter cum sponsa contrahere, ex quo matrimonium, quod sacramentum est, venale esse non debet, non tamen tenetur gratis onera suscipere maritalia: & ita licitum est de certa dote pacisci pro prefatis oneribus supportandis. Et ita apparet, quod statim quod gener in se prefata onera suscipit, tenebitur focer ex vi contractus statim dotem tradere. Quod si pro solutione dotis gener terminum focero concedit, perinde est, ac si statutam dotem focero mutuet, & per consequens potest illic vsura fundari/ & reperiri, nisi per aliquid fructuum perceptio excusetur, vt dictum est in precedenti casu.

¶ Correlate sequitur contra Ioan. Andream in cap. Conquestus. impertinens esse fructus/ seu incrementum, quod gener percipit quando sibi non soluitur dos, esse certum/ vel incertum. Ait enim, quod si fructus incerti sunt, excusatur gener: quia textus salubriter, de incertis fructibus explicat. Id. n. dico esse impertinens, vt supra dixi. Nam si fructus recipit ratione dilatiōis dotis, nec certos/ nec incertos fructus potest recipere. Si ratione donatio-

nis, aut interesse, tamen certos/ quam incertos recipere potest.

¶ Sequitur amplius contra eundem Ioan. Andream/ vbi supra, quod si gener moriatur antequam sibi soluaturs statuta dos, poterit heredes eius ob eandem causam, qua gener, fructus pignoris pro dote dati percipere, ita vt inter generum & heredes eius in hoc non sit differentia assignanda. Cuius oppositum dixit Ioan. Andreas dicens, eo quod genero incumbit onera matrimonij sustinere, non sic heredibus/ ideo licebat genero prefatos fructus percipere, non computando illos in sortem non sic heredibus. Hoc enim dictum in falso fundari videtur, si ideo esse genero licitum fructus illos medijs temporis percipere, quia illi incumbit onera matrimonij supportare, quod tamen supra ostensum est, esse de se impertinens. Causa autem quare id licitum sit genero est, vel interesse, quod ex dotis dilatiōe patitur, vel ex donatione saltem presumpta ipsius foceri: sed si haec causa in heredibus concurrat, sequitur heredibus/ similiter esse licitum illos fructus percipere, etiam si illis non conueniat onera matrimonij sufferre. ¶ Quod inde etiam videtur confirmari, si vxor moriatur, & gener illi in bonis ipsius succedat: ita non amplius genero illi incumbit onera matrimonij supportare, cum vxor decesserit, & tamen poterit fructus prefatos percipere ratione interesse, si quod ex dotis dilatiōe patitur. Et ita sufferre onera matrimonij secundum se/ non erat causa, quare gener posset prefatos fructus percipere.

¶ Sequitur amplius, si gener defunctus sit, & dos sit heredibus/ soluta, qui vxori defuncti se obligant ad eam in termino illi tradendum, dato inter se in pignore fructifero, quod talis mulier poterit fructus medijs temporis recipere, manente capitali saluo, si eadem causa concurrat in ea, quae in eius marito concurrerat ad fructus illos percipiendum. Id patet de se. Quia si similis donatio illi fiat, aut simile interesse ipso ex dilatiōe dotis patiatur, non dubium posse eam illos fructus recipere, sicut & vir eius dum viueret, recipiebat. Et his cessantibus, sicut ipsa non potest, ita nec vir eius eos recipere poterat. Cuius tamen oppositum dixerunt Innocentius, & Hostiensis, & ceteri, qui illud ex privilegio particulariter genero concesso, genero licitum esse dicebant,

¶ Sequitur amplius, quod si gener tãtam summam pecuniã/ quanta est dos/ a focero sibi debita, a Ioanne/ vel alio tertio mutuo accipiat, & eidem tertio idem pignus, quod a focero acceperat/ tradat, poterit ille tertius etiã si onera matrimonij non sustineat, fructus medijs temporis percipere/ nõ computando illos in sortem, si eadem causa eos recipiendi in illo concurrat, quã in genero cõcurrebat. Sicut alias. Itaque quod in his & alijs huiusmodi casibus, cum causa fructus pignoris recipiendi per se non sit onerum sustentatio, sed vel donatio, vel interesse, aut etiã pœna super hoc posita, &c. q̃ aliqua tali causa existente, non solum gener, sed alij poterunt fructus illos recipere, sicut gener: & illis deficientibus, nec gener, nec alij absque peccato vsurã eos recipere poterunt.

¶ Ad ea vero, quã ultimo in argumento illo tertio allegabantur ex iure ciuili ad probandum esse vsuram licitam, demptis duabus in ipso iure exceptis. Dicendum, quicquid sit de iure ciuili, satis esse nobis ius diuinum & Canonicum ad tenendum cõclusionem supra positam, & in hoc non legibus, sed Canonibus stare oportet. Sed de his hætenus.

In quib' casibus

licitum est mutuanti ultra sortem recipere.

¶ Dicitur se

se offert occasio ad inquirendum, an sit mutuanti licitũ, & in quibus casibus/ ultra sortem accipere absque vitio vsurã verẽ.

Cum constet multũ inter se differre mutua re ad vsuram, & mutuantiem ultra sortem recipere/ aut exigere, vt patet, tum ex dictis in q. precedente, tũ etiã ex diffinitione vsurã, quam supra explicuimus. Et mutua re ad vsuram, certum est illicitũ esse, vt supra ex iure naturali/ diuino/ & humano monstratum est. Recipere autem/ aut exigere aliquid ultra sortem, non ex mutuo principaliter, sed ex alia causa non ita in præfatis iuribus vetitum est, sed concessum. De his tamen causis impræsentiarũ quæritur quæ

sint ob quas liceat ultra sortem accipere/ aut exigere. Et vt intelligo videtur esse se quatuor. Prima est, debitum ipsius mutuanti, vt si id, quod superaccipitur, est aliquid quod ipsi mutuanti debitum, aut de iure suo factum. Secunda est, interesse mutuantis, vt si tale incrementum accipitur ratione interesse, quod mutuans ex mutuatione patitur. Tertia est, donatio mutuanti, vt si sponte & liberaliter det mutuanti aliquid ultra sortem. Quarta causa est, pœna, vt si pœna aliqua contra mutuantiem statuta est, nisi mutuum tempore præfixo soluat.

¶ Prima igitur causa est, debitũ ipsius incrementi, quod superaccipitur, vt si id, quod superaccipitur, suum est ipsius mutuantis, aut sibi debitum, aut de iure suo factum. Exemplum primi, vt quando vasallus impignorat domino possessionem feudalem, quam ab eo acceperat, idque in securitatem mutui accepti. Nam tunc dominus percipiens fructus medijs temporis/ nõ quod alterius est accipit, sed quod suum est, vt patet ex dictis in q. precedente/ de quo est textus cap. j. de feudis. Et cap. Conquestus. de vsuris. Aut quando mutuanti rem fructiferasam mutuanti iniuste occupatam, ipsi mutuanti impignorat. De quo est textus, cap. j. de vsuris. Et cap. Finale. de decimis. Exemplũ secundũ, vt si mutuanti x. accepit mutuo, & totidem mutuanti debebat, quæ tamẽ nõ aliter potuit mutuas ab eo recuperare, nisi mutuando, adiecto pacto de alijs decem libris soluendis, de quo supra, cũ de diffinitione vsurã agebamus. Exemplũ tertij, vt quãdo mutuans habet ius seu autoritatẽ a iure/ vel ab homine bona alterius vtcũq; etiã p̃ vim accipiendi, vt bello p̃ principẽ cõtra hostes indistincto, ius habet bellatores hostes spoliandi, & armis eos, & eorũ bona aggrediendi, tunc iure poterunt bellatores sicut mediantribus armis, ita mediantribus mutuo aliorum bona ultra sortem recipere & exigere, modo absit scandalum & infamia. Quia quãuis hostium bona, nec ipsorum bellatum sunt, antequã ea capiãt, nec ipsis debita, habent tamẽ ius ad ea capiendum. De quo est text. xliij. q. iij. Ab illo. &c. In quibus casibus/ & alijs similibus certum est vsuram veram non committi, quia incrementum superacceptum/ non ratione mutui, sed ob aliam causam iustam recipitur.

¶ Secunda causa est interesse ipsius mutuā
tis. Est autē interesse iusta utilitas hominis,
habita/ vel habēda. Vnde duplex est interes
se. s. damni emergentis, & lucri cessantis.
Primum est, amittere aliquid de bonis ha
bitis. Secundum est, impediri ab aliquo bo
no alioq̄ euenturo. Iā est quæstio, an liceat vl
tra sortē aliquid exigere ratione interesse dā
ni emergentis. Et dixerunt aliqui illicitam
esse in mutuo rationem interesse habere, ita
vt qui mutuatur, vel non mutuatur, vel si mu
tuatur, nūl omnino vltra sortem exigat, sed li
beralem gratiā mutuatario faciat, cū hoc
sit de ratione mutui, simul & de præcepto
dei, & naturæ. Ac proinde quicquid ex mu
tuo patitur ipse, qui mutuatur, gratis illud
patitur oportet. Alioquin accideret, vt in
mutuando non solum nō faceret gratiam/
aut beneficiū ipsi mutuatario, sed potius ip
sa mutuatō cederet eidem in magnū gra
uamen, ita vt sit plus, quod ratione interes
se debent soluere, q̄ ipsum capitale, vt si in
teresse sit maius, q̄ sit quātitas pecuniæ mu
tuatæ, vt facile potest exemplificari. Quā opi
nionem Adrian⁹ attribuit Scoto in suo. 4.
¶ Oppositum tamen tenetur communiter
& verē tam a theologis/ q̄ a Iuristis. Et pro
batur, quia nemo tenetur alteri cū damno
proprio beneficium facere, nisi forte quan
do illius alterius tāta est necessitas, vt tenea
tur homo tale damnum pro illius subuen
tione sustinere: ergo tali necessitate seclusā,
iustum est, vt is, cui beneficium sit, ipsum
benefactorem seruet in demnem: quod esse
non poterit, nisi loco damni, quod benefa
ctor patitur, tandem reddat eidem, & ita po
terit mutuans etiam tempore mutuatōnis
pacisci de resarciendo huiusmodi damno.
¶ Confirmatur. Quia qui causam efficacē
damni dat, damnum dedisse videtur, & ita
tenetur satisfacere: talis est mutuatarius, qui
precibus suis causa efficax est, vt alter sibi
quod petit mutuatur, ad quam mutuatōnem
scit damnum ipsi mutuanti euenturū. Igitur
tenebitur illi de tali damno. Ac Proinde
de poterit mutuans loco huiusmodi inter
esse aliquid vltra sortem exigere. ¶ Hoc
idem cōfirmatur ex cap. Peruenit. extra. de
fidei iuramentis, vbi in sententia dicitur, q̄
clericus fidei iuror, qui pro principalibus
in termino præfixo deficientibus debita sol
uit, debet per principales debitores in dem

nis seruari, ita vt pecuniā quam pro eis solu
uit, restituat, & ipsum conseruet in dem
nem, sic, q̄ damnum, quod ex solutiōe per
tulit, ei resarciat: alioquin de redditibus eo
rum, debita ipsa persolui faciant, & dāna il
la resarciat: aut redditus illos sibi assignet/
tandem detinendos, donec de ipsis satisfac
tum fuerit. Hęc in textu. Cum igitur fidei
iuror pro principali soluere non aliud
sit, q̄ eidē mutuare, sequitur. &c. ¶ Preter
ea potest aliquis ad alterius instantiam rem
suam illi vendēs, petere precium excessiui,
quod. s. maius sit, q̄ res ipsa in se valeat, si ex
venditiōe illius cogitur vendens aliquod
damnum pati, eo q̄ res illa licet in se & cō
muniter non valeat tantum/ quantum a vē
ditore exigitur, valet tamen ipsi vēdenti to
tum illud ratione. s. damni, a quo per ipsius
rei possessionem liberatur: qualiter eam di
strahendo non liberaretur, vt est comunis
omnium sententia, & supra amplius osten
dimus. Ergo similiter potest quis pecuniā
mutuās aliquid amplius a mutuatario exi
gere, si ex tali mutuatōne cogitur damnum
aliquod pati: quia quamuis pecunia illa nu
merata in se non valeat plus q̄ ipsa sit, va
let tamen plus ipsi mutuanti: eo q̄ eam ha
bendo, liberatur a damno aliquo, quod ex
distractione/ seu mutuatōne ipsius cogitur
incurrere. ¶ Et procedit hoc non solum de
interesse damni, quod mutuās patitur post
moram mutuatarij, sed etiam si ante morā
illud patitur: quod specialiter per primam
& tertiam rationem probatur. Quod rur
sus hinc cōfirmari potest. Quia si Petrus erat
ad statim venditurus rem aliquam, vt habe
ret vnde creditoribus suis satisfaceret, & ad
instantiam Ioannis rem illam illi ad termi
num vendit, ratione cuius cogitur Petrus
alunde pecuniās querere, quas non nisi ad
vfuram reperire potest, vt creditoribus suis
satisfaciat, ex sentētia omnium poterit pro
re illa sic ad terminum vendita plus exige
re, q̄ in prōptu valeat, idq̄ ratione interes
se damni, quod vendens ex rei venditiōne
ad terminum patitur: & cum in illa vendi
tione ad terminum sit mutuatō implicita/
vt constat, sequitur intētum. ¶ Nec obstat,
quod pro priore sententia dictum est. Nam
quamuis mutuatō debeat fieri gratis & li
beraliter, non tamen opus est, q̄ cum dam
no mutuātis sic fiat, vt teneatur gratis illud
damnum

damnum pati: sed nec inconuenit mutuatarium plus debere soluere ratione interesse damni præfati, quam sit ipsum capitale mutuatum: quia ex quo ipse mutuatarius toti illi damno causam dedit, iustum est, vt lexo integrale satisfaciatur. Et ad hoc impertinens est tale incrementum ratione interesse solum esse maius/ aut minus, quam fors ipsa. Quod inde patet. Quia si eidem damno causam efficacem aliter quam mutuum petendo dedisset, teneretur de damno, vbi nil mutuo accepisset: ergo similiter de eodem damno tenebitur, si ratione mutui simile damnum dedit, etiam si parua sit fors mutuata. Nec Scotti sententia huic communi aduersatur, immo ipse expresse in.4. distin. 15. id ipsum tenet.

¶ Maius dubium est de interesse lucri cessantis, an ratione eius possit mutuator aliquid ultra sortem exigere. Et communiter dicunt iuristę quod sic, si mutuatarius sit in mora, vnde cogitur mutuator interesse lucri cessantis pati. Secus antequam mutuatarius sit in mora. Huius rationem esset dicunt. Quia antequam sit mutuatarius in mora/ gratiam facit mutuator ipsi mutuataris, & eo volente & consentiente/ mutuataris pecuniam mutuatam retinet. Post moram autem non ita creditore consentiente debitor pecuniam debitam retinet: & ita si ex tunc ratione non solutionis creditor aliquid interesse patitur, imputabitur debitori moroso, quia debitor morosus furi æquiparatur, fur autem non solum tenetur rem furtiuam restituere, sed pro interesse etiam lucri cessantis satisfacere. Et pro hac sententia sunt Ioannes, Andreas, cap. Nauticantis, de vsuris. Et dominus Anto, cap. Salubriter, eodem titulo.

¶ Hoc tamen non omnino rationale videtur, sed præter rationem. Nam pecunia non est maioris utilitatis post moram/ quæ ante moram/ cæteris paribus, nec minus cessat lucrum iustum ipsi mutuantis ex hoc, quod mutuataris est ante moram, quam postquam incipit in mora esse, vt suppono: igitur non solum potest haberi ratio interesse lucri cessantis post moram, sed etiam ante moram. Et confirmatur. Nam debitor morosus hoc addit supra debitorẽ nõ morosum. scilicet quod est in culpa, nõ reddens, quod reddere tenetur, & æquiparatur furi: sed hæc

culpa nõ est per se causa obligandi ipsum morosum ad reddendum aliquid ultra capitale, sed verum interesse, quod creditor ob causam illius patitur. Igitur si idem interesse patitur, antequam debitor sit in mora & culpa, quare igitur nõ tenebitur per tali interesse satisfacere, sicut tenetur si in mora sit: ¶ Si dicas hoc ideo esse/ quia ante moram ex voluntate & cõsensu creditoris mutuata pecunia retinetur, & ita visus est mutuantis gratiam mutuataris facere, volens gratis sustinere interesse, quod interim patitur. Cõtra hoc stat ratio supra facta de interesse damni emergentis, pro quo tenetur mutuataris mutuantis satisfacere, sicut si post moram illud patitur. Adde, quod vt dictum est, quamuis tempore mutationis teneatur quis gratis mutuari, non tamen tenetur gratis lucrum alioquin euenturum pro mutuataris amittere, siue lucrum cesset ante moram, siue post. ¶ Si dicas, Qui gratis consentit in antecedente, ex consequenti gratis consentit in eo, quod inde sequitur. Cum igitur mutuantis tempore mutationis sponte & gratis consentit in hoc, quod mutuataris per certum tempus suam pecuniam mutuatam retineat, igitur ex consequenti consentit in perditione alicuius boni seu lucri, ipsam pecuniam retentionem consequente: & ita mutuataris non tenetur quicquam reddere ratione interesse ante moram euentis. ¶ Verum hæc ratio nil probat. Primo quia supponit vnũ falsum. scilicet quicumque vult antecedens bonæ consequentiæ, vult etiam consequens aut, Qui vult causam, vult similiter effectum eius. Cuius oppositum constat esse verum in eo, qui vult in amore suę concubinae perseuerare, quam supra modum amat, & tamẽ cum sciat per fidem sequi inde eius æternam damnationem, hoc non solum non vult, sed etiã odit. Ita etiam. Qui scit cibum aliquem gustui delectabilem esse/ esse sanitati contrarium, vult quidem (quia gulo, s) est cibum comedere/ vt gustui satisfaciat, non tamẽ inde vult morbum incidere. Et ita de alijs multis posset exemplificari. Immo sicut stat dolere de antecedente & de consequente gaudere: quod accidit his, qui de peccato veram agunt penitentiam, qui de peccato dolent, & de dolore gaudent: ita stat contra aliquem gaudere de antecedente

CODEX DERESTITVTIONE

te, & triftari de effectu/ & conſequentē eius, vt viſemus in puella nō nupta, quę de cōcubitu/ gaudet, quo grauidā fit, de grauidatione vero triftatur. ¶ Secundo, eſto mutuator velit illud antecedens. ſ. mutuatarium retinere apud ſe mutuata ad tempus pecuniam, & ex conſequenti velit ceſſationē lucri inde conſequentem, non tamē opus eſt, quod ſicut gratis mutuare vult, ita gratis velit illud intereſſe pati, releuando mutuatarium a ſatiſſactione. Id patet a ſimili. Stat enim quod Petrus habēs vineam fructiferam / ſponte conſentiat & velit gratis eam donare Ioanni, non tamē inde opus eſt cōſentiat & velit fructus eiusdem vineę eidem donare, ſed poterit vineam donando, fructū ſibi ad tempus reſeruare, ipſum donatarium ad fructuum redditionē obſigando. Igitur pari forma ſtat, quod Petrus velit gratis certam pecunię quantitatem ad tempus alteri mutuare, non conſentiendo/ nec donando lucrum, quod ex pecunia erat ei alioq ſaltē inſtrumentaliter eueniturum. ¶ Si dicas non eſſe ſimile de vinea donata/ & pecunia mutuata, eo quod vinea parit, non autem pecunia, ideo poſteſt donare vineā/ fructus eius reſeruando, non tamen poſteſt mutuare ſeu dare pecuniam / fructum eius reſeruando. Contra, quia ſecundum hoc ſicut non eſt habenda ratio intereſſe lucri ceſſantis ante moram mutuatarij, ita nec haberi deberet poſt moram eiusdem, vt conſtat: quia pecunia nec ante moram/ nec poſt/ parit. Adde q̄ quamuis pecunia de ſe lucrum nō pariat, parit tamē inſtrumentaliter, negotiātis in dūſtria appoſita. Et ita cōcludit̄ in habēda ratione intereſſe dānt̄ emergētis/ aut lucri ceſſantis nō eſſe ponendā differentiā inter hęc, ſ. mutuatarium eſſe/ vel nō eſſe in mora. ¶ Poſſent igitur aliqui moueri ad dīcendum in diſtincte non eſſe habendam ratio nem intereſſe lucri ceſſantis, nec ante moram/ nec poſt: & mutuatarium ſiue moroſum/ ſiue non, non teneri in cōſcientia mutuant̄ aliquid loco huiusmodi intereſſe reddere. Pro quibus argui poſſet. Tū primo, quia pecunia de ſe eſt res non fructifera. Tū ſecundo, quia mutuant̄ non poſteſt videri quod non habet, lucrum autem ceſſans non eſt a mutuantē habitū. Tū tertio, etiā eſto aliquod lucrum ex pecunia reſeruata ſpe

raſſet, illud eſt incertū, & poſteſt multis modis impediri, p̄ eo aut̄, qđ incertū eſt, aliqd certum exigere, videt̄ iniuſtū, cū per hoc mutuās ponat ſe in tuto, alterū vero in dāno. Tū q̄rto etiā. Quia oppoſito dato, ſequitur in cōueniēs, q̄. ſ. daretur apertū oſtium vſurarijs ad vſuras palliādū, & eas palliatas exercendū, quia dicerent ſe incrementum exigere/ non ratione mutui, ſed ratione intereſſe, quod poſſet cū ſua pecunia lucrari. ¶ His tamen non obſtantibus, videtur cū Theologis tenendum, eſſe licitum mutuant̄ aliquid vltrafortē ratio de intereſſe lucri ceſſantis exigere & recipere, modo certę aſſint conditiones. Hęc conſuſio probatur, primo qui efficaciter impedit alium ab aſſequutione alicuius lucri in rebus ipſius impediti cauſaliter contentum, quod alioqui eſſet aſſecuturus, tenetur impedito pro illo ſatiſſacere. Hoc patet ratione & exemplo. Ratio eſt clara. Quia qui cauſam efficacē dat, vt alter aliquod bonum ſam habitū amittat, tenetur illi: ſed lucrum, de quo loquimur, licet non ſit actu habitum, eſt tamen quaſi habitum, quia in rebus ipſius impediti contentum, quod alias eſſet actu habiturus. Igitur licet nō teneatur ad tantū ad quātū teneat̄, ſi ſua cauſa alter bonū actu habitū amitteret, nō tamē releuat̄/ quin teneat̄. Exēpla etiā clara ſunt, ſi quis detineat ruſticū, aut mechanicū, ne poſſint ſuā operā aut artificium proſequi ſeu exercere, vnde neceſſe eſt eos ſtipendiū, quod alias lucraturi eſſent, amittere: ex ſententia omnium tenetur illis ratione intereſſe lucri ceſſantis. Idem etiā de eo, qui operā apponit, ne ſemina ſuo domino pullulent, ne arbores/ aut vineę fructificent. &c. talis tenetur de damno, & de ceſſante lucro, quod illi domino alioqui eueniſſet, eo quod lucrum illud & commodum in rebus ipſis læſi cōtinebat̄: & licet nō actu a domino poſſideretur, erat tamē quaſi habitū & q̄ſi poſſeſſum, cum ſecluſa opera lædentis illi eſſet euenturum. Talis eſt caſus præſens: excepto quod in noſtro caſu ſit lucri ceſſatio ob cauſam mutuatarij præter iniuriā mutuantis, in alijs autem ſit cum iniuria læſi. Attamen quantum ad propoſitum attinet, nil videtur iniuria facere: quia alia ſatiſſactio pro iniuria debetur, alia vero pro intereſſe ceſſantis lucri alioqui euenturi. Sed

nec etiam nostrum intentū impeditur per hoc, quod in exemplis illis læsus ipse nullo modo consentit in impedimento & cessatione lucri alioqui euenturi, in nostro aut casu sic. Nā satis est ad nrm ppositū, q̄ in nro casu mutuator non gratis cōsentiat in cessatiōe lucri, nec de illo velit mutuatio gratiā facere, sicut nec id vult læsus in exemplis adductis. Et in hoc, quod pertinens est ad obligationem satisfaciēdi pro interesse lucri cessantis, similia sunt exempla posita nostro casu, & si in alijs, quæ impertinentia sunt, sint dissimilia. ¶ Adde quod possunt exempla per omnia nostro casu assimilari, vt si quis petat a rustico cum in venatione vel itinere committatur, vnde a sua opera & lucro inde euenturo impediatur, iuste poterit dicere rustico, factam quod vis libenter, modo mihi pro lucro cessante satisfacias. Similiter si quis petat mutuo instrumēta artificis, vnde impeditur ab assequutione alicuius lucri sibi euentibilis, iuste poterit dicere, factam, modo pro lucro cessante satisfacias. Ergo pari forma si mercator erat paratus ad nundinas cum suis pecunijs ire, vnde lucrum sperabat, & Petrus petat ab eo illas pecunias mutuo, iuste poterit dicere illi mercator, factam libenter, modo pro lucro mihi alioqui euenturo satisfacias, ex quo ob tuā causam illud amitto. ¶ Secundo facit pro hac sententiā capitulū. In ciuitate. Et capitulū. Nauiganti, de vsuris, vbi, vt supra discussim⁹, iustificat cōtractus, quo quis merces vendit ad terminum carius, quam valeant in promptu, si est verissimile dubium tempore solutionis plus / minusue esse valeturas, supposito quod venditor erat eas seruaturus: cuius precij excessus iustificatur ratione interesse lucri cessantis, qualiter cessaret, si pro precio corrente merces illas vendidisset, & tunc constat illic esse implicitam mutuacionem. ¶ Facit tertio capitulū. Religiosi. Clementina de priuilegijs vbi religiosi retrahentes aliquem a legatis faciendis, coguntur satisfacere læsis, non nisi quia causam præstiterunt, ne personæ, quæ alioqui per viam legati erant aliquod lucrum assequuturi, illud amittant, sed talis est noster casus, vt patet. Immo inde arguitur a minori. Quia si in casu textus religiosi impediētes personas

illas a lucro non in eorum rebus casualiter contento tenentur illis, a fortiori in nostro casu tenebitur, qui mutuantem a lucro in rebus eiusdem tento, impedit. ¶ Facit quarto capitulū. Salubriter, de vsuris, vbi concedit posse generum, cui dotis solutio differtur, fructus pignoris medij temporis percipere, non computando illos in fortem; & secundum communem theologorum intelligentiam excusatur id ratione interesse lucri cessantis, vt etiam dicit domin⁹ Antonius de Butrio, q̄ sic ait. Quando focer promissit nomine dotis genero certam quantitatem pecuniæ, & focer est in mora, vt puta, quia dos in continentis debebat solui, tunc pro interesse posterit petere / quantū verissimiliter fuisset lucratus cum illa pecunia vt sic habeatur ratio ad interesse lucri cessantis. Hæc ille. In quo casu constat dilationem dotis ex consensu generi locum habere mutuacionis. Nec obstat quod Antonius loquatur de mora foceris, Nā eo ipso, quod gener cōuenit cū focero / vt dotē retineat, & interim loco interesse aliquid illi tradat, desinit focer in mora esse, vt constat; & nihilominus iustificatur illa fructuū medij temporis perceptio, saluo capitali. ¶ Nec obstant, quæ supra in contrarium adducta sunt. Quod enim pecunia non de se fructificet, nil obstat. Tum, quia si ob illam causam non licet aliquid ratione lucri cessantis exigere, ob eandem etiam non liceret idem ratione interesse damni emergentis. Tum etiam, quia instrumenta artificis de se non fructificant plus quam pecunia, & tamen si quis mutuo ab artifice sua instrumenta petat, tenebitur artificio ad interesse lucri cessantis. ¶ Nec obstat, quod secundo dicitur. s. quod nemo potest vendere, quod non habet, qualiter mutuans vendere videretur, si pro lucro cessante aliquid exigeret. Nō, inquam, obstat: quia mutuans quāuis non actu habeat lucrum a quo ratione mutuacionis impeditur, habet tamē illud quasi in actu, eo quod ponimus absq̄ dubio, aut saltem probabiliter tale lucrum alioqui sibi euenturum. Secus si talis probabilitas nō a desset. Huius exemplū est notū de piscatore, qui anteq̄ rete in mare ad piscandū faciat, vendit pisces ex factu illo capiēdos, cū tamē illos nondū habeat, est tamen

verisimile se pisces aliquos inde capturū.
 Et est casus in lege approbatus, l. si iactum
 retis. ff. de actio. emptio. & venditionis.
 &c. Idem potest exemplificari de partu fu-
 turo. l. nec emptio. ff. de contrahenda em-
 ptio. & vendi. ¶ Nec obstat, quod tertio
 obiectum est, s. lucrum cessans esse incer-
 tum, & posse multis modis impediri. Nō,
 inquam, obstat. Quia similiter in casu pis-
 catoris nuper posito, incertum est lucrum
 ex iactu retis speratū, & potest multis mo-
 dis similiter impediri; & nihilominus pro
 illo incerto licite conuenitur, aliquod cer-
 tum precium dari, & iustificatur propter
 verisimile dubium, quo dubitatur plus mi-
 nusue lucrum speratum, esse valiturum,
 quam sit precium taxatum, quia tūc æqua
 est vtriusque conditio, cum æque se lucro
 & damno exponant. Nec obstat quod mu-
 tuans aliquid certū pro lucro cessante exi-
 gens, ponat se in tuto quo ad id, quod exi-
 git: & alter ponat se in periculo incremen-
 ti exacti, immo in certo de illud vltra capi-
 tale soluendo: quia in tali casu mutui non
 habetur ratio æqualitatis inter datum &
 acceptum, sicut haberi debet in venditio-
 ne, sed in mutuo habetur ratio ad interese
 se, quod mutuans ob causam mutuatarij
 patitur: ideo tenetur mutuatarius aliquid
 in recompensam præfati interese ipsi mu-
 tuanti vltra capitale reddere, etiam si mu-
 tuatarius nil vltra capitale a mutuante re-
 cipiat. Et quoniam incertum est, quan-
 tum futurum erat ad æquate lucrum spera-
 tū, iuste pro aliquo certo cōuenitur, quod
 certum apud hominū estimationem tan-
 tum valeat, quātum illud aliud incertū etiā
 si plus esset illud incertū speratū. &c. Vnde
 sequitur, quod mutuās aliquid ratione ta-
 lis interese exigens, proprie non vendit lu-
 crum speratum, sed est contractus innomi-
 natus. s. da certum quid, & per dā lucrum.
 &c. Ac proinde nō proprie dicitur vede-
 re, quod non habet. ¶ Nec obstat, q̄ quar-
 to obijciebatur, quod, s. daretur apertum
 ostium ad vsuras palliatas exercendum.
 &c. Non, inquam, obstat, eo quod non
 simpliciter & absolute dicimus esse licitum
 ratione interese lucris cessantis aliquid
 quid exigere, sed conditionaliter, s. si cer-
 tæ conditiones concurrant, quibus con-
 currentibus, licitum erit. Secus aliæ.

CONDITIONES igitur ad
 præfata in exactiōnem iustifican-
 dum necessarias ponit Conrras-
 dus, dicens esse septem/ vel octo.
 Prima est, quod a parte rei ita sit,
 quod mutuans patiatur illud interese, ra-
 tione cuius aliquid vltra capitale exigit.
 Nam si non verum/ sed fictum esset, nō ex-
 cusatur ab vsura. ¶ Secunda. Quod illud,
 quod ratione interese exigit, non excedat
 ipsum interese, alioquin vsura esset, ratione
 illius excessus, ad cuius exactiōnem is, qui
 mutuat, causam præter mutuum non ha-
 bet. ¶ Tertia. Quod mutuans mallet pec-
 uniam mutuata retinere, & sic vitare in-
 terese, quod ob mutuum patitur, quam
 mutuare, aliquid certum vltra sortem lu-
 crādo. Nam dato opposito, signum est q̄
 mutuat ex affectu lucris, & ita erit vsura. Et
 procedit hæc ratio, vbi mutuans commo-
 dum temporale respicit; nam si ex charita-
 te moueatur principaliter ad proximo per
 mutuum subueniendum absque damno
 proprio, tunc poterit male mutuare/ se in-
 demnē seruādo, q̄ pecuniā retinere, lucrū
 inde sperando. ¶ Quarta cōditio. Quod
 mutuās illud interese patiatur ratione mu-
 tuationis: quia si ob aliam causam tale in-
 terese incurrit, puta ex negligentia/ aut
 nescientia/ aut malitia propria illud incur-
 rat vti si mutuatione facta vendit vilius rē
 suam vt creditoribus satisfaciat, ad quam
 venditionem nō cogitur, cum creditores
 solutionem expectare vellent. &c. tunc si vi-
 lius vendit, imputet sibi, non mutuatario.
 Aut si post mutuationem factam, pecu-
 nias habet in arca, cū quibus interese lu-
 cri cessantis eustare posset si vellet, tūc huius
 modi interese nō mutuatario, sed sibi ipsi
 debet imputari. ¶ Quinta cōditio. Quod
 mutuatō sit consilij, & nō præcepti. Nam
 si mutuatarius sit in tali & tanta necessitate
 cōstitutus, in quali non est ipse mutuans,
 tenebitur illi mutuare. Et si q̄ inde dānū/
 aut interese patitur, tenebit illud gratis su-
 stinere: cū p̄p̄a bōa teneamur ad pximorū
 indigētias releuādū expēdere. Pro his autē,
 ad q̄ ex p̄cepto tenemur, nil in recōpēsam
 exigere possumus. Et ita in tali casu, inquit,
 cōditō debet esse mutuator, si fors sibi resti-
 tuat. ¶ Sexta cōditio. Quod exactio incre-
 mēti nō infamet actōrē suū/ nec aliquē scā-
 dalizet

dalizet actiue nec passiuè scādalo ex igno-
rantia / aut infirmitate proueniente. Se-
cus si ex malitia scandalizati proueniant.
Tunc enim & si vsura non sit, erit tamen
peccatum aliud contra præceptum, quo te-
netur de bono nomine curam habere, &
proximi scandalum euitare. ¶ Septima
conditio. Quod exactio, quam tempore
mutuationis facit, nō sit ad hoc, quod mu-
tuatarius teneatur restituere interesse tam
illico in ipsa mutuatione, cū mutuator nō
dum sit pro tunc interesse passus: nec enim
tenetur mutuatarius pro interesse satisfac-
cere, antequam sit interesse positum inesse.
¶ Octaua, quam ponit in interesse lucri ces-
santis est, quod mutuator non exigat tan-
tum, quantum erat lucrum cessans, quia de-
bet defalcare inde expensas, laborem, pe-
riculum, & cætera, quæ in prosecutione
lucri erat expensurus. Similiter debet defal-
care quantum valet minus lucrum non
dum habitum, licet speratum, ob eius in-
certitudinem, quam valeat actu habitum:
alioqui non excusabitur a peccato iniuste
superaccipiendi seu lucrandi, &c. Has om-
nes conditiones dicit esse necessarias ad
exigendam aliquid ratione interesse / tam
damni emergentis, quam lucri cessantis:
dempta octaua, quam in interesse lucri ces-
santis dicit esse seruandam, reliquæ comu-
nes sunt utrique interesse. ¶ Ut tamen ap-
pareat, sit ne necessarium omnes has con-
ditiones concurrere ad præfatam exactio-
nem iustificandum, premitamus quod
duobus modis potest mutuans aliquid vl-
tra sortem tempore mutuationis ratione
interesse exigere. Vno modo, nil certum &
determinatum exigendo, sed solam refu-
sionem interesse, si aliquid tale ipsum mu-
tuantem sustinere contingat. Et ad hoc
certum est, non esse necessarias omnes il-
las conditiones. Patet, quia non est neces-
saria prima: nam siue veritas sit, quod mu-
tuans patitur aliquid interesse, siue incer-
tum sit / aut dubium omnino, iuste poterit
cum illo pacto mutuari. Immo ex forma
ipsarum conditionum apparet, quod non
dicuntur esse necessariæ nisi ad iustificandum
contractum, quādo apponitur pactum de
aliquo certo & determinato soluendo lo-
co interesse, & hic est secundus modus, vt si
mutuans dicat, nō mutuabo, nisi ultra sortē

loco interesse aliquid certū soluas. Et quod
hoc non sit de se illicitum, apparet ex dictis.
Nam ex sententia doctorum pro maiori
parte iuste poterit gener dotis solutionem
expectas, aliquid certū a focero exigere lo-
co interesse, quod verisimiliter cum dote
statim soluta esset lucraturus. Similiter qui
ad terminū mercem carius, quam in prom-
ptu valeat vendit, excusatur si mercem il-
lam erat alioqui seruaturus ad tēpus, quo
forte plus esset valitura, vt hæc late supra dis-
cussa sunt. In quibus & in multis alijs aliqd
certum & determinatum tempore mutua-
tionis implicite a mutuatorio exigitur lo-
co interesse futurū: esto incertum & in deter-
minatum sit tale interesse / antequam eue-
niat. ¶ Et in hoc sensu esset dubiū, an om-
nes ille conditiones sint necessariæ. Et vide-
tur q̄ prima non sit in rigore necessaria, s.
quod ita sit a parte rei, quod ex mutua-
tione ipse mutuans aliquid interesse sustineat.
Patet, quia vel esset necessarium quod actu
illud interesse sustineat tēpore, quo mutuatur,
aut tempore futuro. Primū non, vt ex exē-
plis in iure approbatis / & supra positis ap-
paret. Sed nec secundū, quia stat quod tem-
pore mutuationis sit valde verisimile / &
quasi indubitatum, quod mutuans si non
mutuaret, esset aliquid postea lucraturus, ra-
tione cuius verisimilitudinis poterit cum
mutuatorio, vt dictum est, super refusione
pacisci, & tum quod eueniat oppositum, ita
vt talis rerum mutatio postmodum acci-
dat / vel in mutuante / vel in rebus quas erat
alioqui empturus, quod nullum lucrū fuis-
set assequutus. Et procedit hoc tā de interesti
se damni emergentis, quam lucri cessantis.
Et ita vt talis exactio iuste tempore mutua-
tionis fiat, satis est interesse esse verisimile,
aut probabile, & hoc sufficit vt non sit si-
cum. ¶ Secunda etiam non videtur neces-
saria. s. quod id, quod exigitur, nō excedat
ipsum interesse, ratione cuius exigitur: id q̄
si intelligat de interesse vere & realiter eue-
niente, vt in prima conditione intelligit.
Id probatur. Tum / quia si ita esset, nun-
quam ergo pro interesse lucri futuri cessan-
tis esset licitum aliquid certum & determi-
natum exigere, eo quod non potest tempo-
re mutuationis certitudo haberi, an id,
quod exigitur excedat lucrum, quod alio-
qui esset in re ipsa euenturū, eo quod de ta-

CODEX DERESTITVTIONE

Ilucro vero nulla antequam veniat potest haberi certitudo quantum erit in re ipsa. Tum etiam, quia in exemplis supra positus de genero / & de vendente carius ad terminum, iuste illud certum & determinatum loco interesse indeterminati exigitur: esto, quod accidat postea illud exactum plus esse / quam fuisset lucrum, quod mutuati alio qui vere & realiter euenisset. Nec per hoc vitatur contractus prius factus, vt constat. Et ita hac secunda conditio sicut & prima venit intelligenda non de interesse vere & realiter eueniente, sed de interesse verisimili & probabili: & tunc id, quod exigitur, non solum non debet excedere verisimile & probabile interesse futurum, sed debet esse ad summum tantum id, quod pro eo exigitur, quod sit verisimile dubium lucrum cessans plus minusue futurum esse, quam id, quod exigitur, idque propter dubietatem quantitatis huiusmodi interesse, iuxta determinationem capituli. In ciuitate, de usuris, &c. Et tunc quicquid in re accidat / siue plus / siue minus mutuans realiter fuisset lucratus, licite id, quod exactum est a mutuario recipitur: ex quo verisimile lucrum cessans tantum valuit tempore contractus, quantum ratione eius fuit a mutuario exactum, vnde perinde est, ac si Petrus verisimiliter sit aliquid cum centum ducatis lucraturus, & ante lucris euentum, Ioannes emit ab illo id, quod in tali negotiatione lucraturus est, cum tamen sit lucrum indeterminatum, cum futurum sit, & facta venditione pro decem tenebitur Ioannes illa decem postea Petro soluere, siue multum / siue parum eum lucrari contingat. **T**ertia conditio non videtur omnino necessaria, quamuis communiter secundum illam formam solet a doctoribus poni, in qua dicitur, quod mutuans / data sibi optione / potius eligeret pecuniam suam retinere, & cum ea lucrum incertum sperare, quam eam cum pacto de lucro certo mutuare. Nam, vt videtur satis est, data ei praefata optione, esse sibi, teste conscientia, indifferens / hoc vel illud eligere: nam state huiusmodi animi indifferentia, non videtur ad lucrum ex mutuo declinare, sed aequa videtur esse lanx, & hoc sufficit cum excusare non solum ab usura reali, ex quo in exigendo non excedit, vt suppono, sed aequalitatem

inter exactum / & futurum lucrum seruat, ad sensum nuper expressum, sed etiam excusatur ab usura mentali, cum nihil ex mutuo lucrari intendat, ob praefatam animi sui indifferentiam. Et ita puto intentionem doctorum hanc conditionem ponentium esse, dicere, quod affectus mutuantis non magis ad lucrum certum, de quo paciscitur, declinet, quam ad lucrum incertum ex sua negotiatione alioqui euenibile. Et ita hac conditio non positue vt sonat est intelligenda, sed negatiue in hoc sensu modo tacto. Et patet ex ratione, quam pro conditione assignata faciunt arguentes, sic. Nam da oppositum, tunc signum est, quod aliquod commodum temporale sperabat per viam mutui, quod alioqui non ita sperabat. Quare ratio constat locum non habere in casu, quo aequalitate lance mutuator aequae in vtrumque indifferenter tenderet. **Q**uarta conditio similiter vt prima & secunda intelligatur de interesse non vere & realiter eueniente, sed de probabili & verisimili, ex quo ad hoc, quod iusta sit praefata exactio, non ad id, quod vere eueniet, sed quod verisimile & probabile est euenire / est attendendum. **Q**uinta conditio est, quod mutuatio sit consilij, & non praecipii. Quia tanta potest esse necessitas mutuarij mutuum petentis, vt teneatur mutuans ex praecipio mutuare: & si quod interesse inde patitur, tenebitur gratis illud sustinere, & ita debet esse contentus cum hoc, quod fors mutuatam sibi reddatur. In hac conditione vt sonat, arbitror Conradum decipi, & non eum solum, sed plures alios, qui eandem conditionem necessariam esse dicunt. Ratio autem contra illum est in promptu. Quia vel is, qui mutuum petit, est in extrema necessitate / seu quasi / ratione cuius mutuans teneatur ei elemosynam facere, vel est citra illam necessitatem. Si primum, sequitur quod non solum debet gratis praefatum interesse sustinere, sed ipsam fortem, qua extreme mutuatarius indiget, tenetur gratis illi donare, cum secundum Conradum non satisfaciatur diues / mutuo ei, qui extremam patitur, sed donare tenetur: & per consequens nec tenebitur mutuatarius pro interesse satisfacere, nec forte mutuatam reddere. Si autem mutuatarius sit citra extremam / vel quasi, ita vt diues nisi illi donare teneatur,

neatur,

neatur, sequitur quod sicut mutuarius tenebitur fortem mutuam reddere, ita & pro interesse satisfacere. ¶ Si dicas, quod mutuarius est in extrema vel quasi, & licet esset illi donandum, ipse tamen volens se obligat ad fortem mutuam reddendam & ideo excusabitur mutuator fortem redditam exigendo & recipiendo. Contra stat replica. Quia sicut potest ille indigens se ad fortis solutionem obligare, cedens donationi eidem alioqui faciendæ, ita potest se ad satisfaciendum pro interesse, quod gratia sui mutuator patitur, volens obligare, & per consequens poterit ab illo mutuator ultra fortem ratione interesse aliquid exigere. Quod si charitas obligat illum ad liberandum mutuarium a satisfactio-
ne pro interesse facienda, æque, immo plus eadem charitas obligabit illum ad liberandum indigentem a solutione fortis acceptæ, ex quo pauper ille forte ipsa directius indiget / quam sustentia præfati interesse, quod mutuator sustinet. Itaque non videtur rationabile differentiam inter fortem reddendam, & pro interesse satisfaciendum ponere. ¶ Secundo, sit Petrus in tam extrema necessitate, quod nisi illi mutuentur centum ducatos / vte eos latronibus tradat, eum alioqui absque dubio occident, ego teneor ex præcepto illi centum ducatos mutare, ex quo vt pono, non possum eum aliter a morte iniuriosa eripere: & tamen possum pacisci de satisfactione mihi per illum agenda loco interesse, quod ex tali mutatione sustineo: & ille tenebitur mihi postea ad vtrunque, s. ad fortem reddendum, & ad pro interesse satisfaciendum, esto quod mutatio non consilij, sed præcepti fuerit: quandoquidem si possum illum a morte aliter / quam donando eripere, non teneor fortem principalem illi donare, nec gratis pro illo interesse aliquid pati. ¶ Tertio videtur falsum fundamentum, cui præfata conditio innititur, s. quod pro his, ad quæ de præcepto tenemur, non possumus recompensam / seu mercedem / aut precium exigere: & inde, vt putant, est / quod cū mutuarius mutuum petens / est in tanta necessitate & indigentia, quod diues tenetur illi mutare, & ex consequenti tenetur in casu interesse inde consequens sustinere, non poterit loco talis interesse aliquid exigere.

Cum tamen multa sint, ad quæ ex præcepto tenemur, tamen non gratis ea agere tenemur, sed iure possumus pro eis aliquam mercedem exigere & recipere. Patet de aduocato, qui cum non sit qui litigantem, & iustam causam defendentem ab iniusta sententia & damnatione tueatur, tenetur ex præcepto partes eius defendere: & tamen poterit suam mercedem iuste exigere. Similiter medicus tenetur ex præcepto ægrum in periculo existentem curare, & tamen non ad id tenetur gratis. Et qui videt in via fratris merces ob defectum adiutorij perire, tenetur illum ex præcepto iuuare, & tamen poterit suam mercedem exigere, vt alias latius differuimus. Igitur esto teneatur diues extreme indigentij mutare / & per consequens inde interesse pati, non tamē ad id gratis tenetur. &c.

¶ Et ita hæc conditio non vti cæteræ videtur esse necessaria: excepto nisi tanta sit mutuarius indigentia, quod nec habeat, nec habere speretur, vnde pro interesse satisfacere posset: tunc enim poterit verificari quod dictum est, s. mutuarium teneri ad fortis solutionem, non tamen ad interesse. Et tūc inhumanum est & iniustum aliquid ultra fortem exigere. Sed quia hic punctus videtur ex his, quæ de elemosyna dici solent, pēdere, vide quod Codice de elemosyna scriptum est. ¶ Septima conditio, s. quod exactio, quæ fit tempore mutationis non fiat ita, vt statim ipsum exactum solvatur. &c. suā etiā habet difficultatē. Nā si Petrus est aliquid verisimiliter lucraturus mense sequenti, & Ioannes velit eum in re alia occupare, vnde lucrum illud amittat, poterit cum Ioāne convenire, dicens, Ego cedam tui lucro, si aliquid certum mihi in promptu des, & erit licita conuentio: & per consequens poterit lucraturus iuste recompensam lucri, cui cedit in promptu exigere & recipere. Sicut potest quis fructus vineæ / nondum existētes / sed speratos & incertos antea vendere, & pro illis in promptu aliquid certum recipere. Cum ergo mutans in casu non solum mutuet, sed lucro verisimiliter sperato ob causam mutuarius cedat, quod gratis facere non tenetur, sequitur quod poterit pro huiusmodi cessione aliquid a mutuario in promptu exigere & recipere.

¶ Tum secundo. Quia si talis mutatio est

CODEX DE RESTITVTIONE.

set vitiosa, quæ sit cum pacto, quo mutuatarius statim aliquid certum pro interesse, quod patietur, soluat, ideo esset, quia tempore mutuationis nondum patitur cum effectu tale interesse, sed postea patietur: aut ideo, quia mutuanus cogit mutuatarium ad aliquid agendum, seu soluendum, ad quod non est obligatus, idque ratione mutui: quod non aliter fieret, nisi satisfactio pro interesse illico fiat. Sed neutrum videtur sufficere ad vitandum præfatam mutuationem. Probat. Non primum: tum quia qui vendit ad statim carius quam merx communiter valeat, idque ratione interesse, quod ex carentia suæ mercis verisimiliter est passurus, licite ad statim recipit recompensam pro interesse futuro, ex sententia omnium: esto quod tempore venditionis tale interesse non sit in effectu, tam talis venditio non vitatur hoc pactum de statim soluendo recompensam pro interesse futuro. Ergo etiam in nostro casu non inde vitatur mutuatō, quod sit cum pacto de soluendo statim recompensam pro interesse futuro. Tum etiam. Quia quamuis tempore mutuationis mutuanus non in effectu patiatur præfatam interesse, attamen in effectu & realiter tunc cedit lucro verisimiliter euenturo & sperato: quæ quidem cessio est precio æstimabilis, vt constat: igitur mutuando poterit pro cessione, qua de facto lucro cedit, aliquid statim soluendum exigere. ¶ Quod etiam non vitetur præfata mutuatō ex secundo. s. quia mutuanus obligat mutuatarium ad plus/quam ipse alias tenetur, puta ad statim soluendum exactum / apparet. Quia si hæc ratio sufficeret, pariter sufficeret ad vitandum mutuationem factam cum pacto de soluendo postea simul cum capitali aliquid certum ratione interesse sperati. Patet. Quia similiter obligat mutuanus ipsum mutuatarium ad plus / quam alias teneretur: cum alias non teneretur nisi ad satisfaciendum pro interesse, prout eueniret: conuenire autem de aliquo certo soluendo loco præfati interesse incerti, est alia noua obligatio, ad quam mutuatarius nec ratione mutui / nec ratione cessantis lucris tenebatur, se sola contrahentium conuentione, per quam mutuanus illud a mutuatario tempore mutuationis exigit.

¶ Verum quicquid sic de hac, quæ in argumento tangitur subtilitate, non opus est a conditione recedere, cum ipsa sit rationabiliter posita: eo quod dato opposito, in promptu est inconueniens, quod inde vt in plurimum sequeretur. s. quod mutuatarius cogereetur ratione interesse minoris soluere tantum, quantum ratione interesse maioris, quod apertam in se continet inæqualitatem. Et sequela patet, posito casu, quod indigens petat mutuo. xv. ad certum terminum soluendos, cum quibus est tunc verisimile mutuantem fuisse in illo interim. v. lucraturus parum plus minusue, deductis laboribus & expensis, &c. ait mutuanus: faciam quod petis, modo illico soluas mihi. v. pro cessione, qua ob tui causam cedo lucro alias probabiliter euenturo: & alter consentiens accipit a mutuantem quindecim de quibus illico iuxta cõuentionem soluit eidem quinq; & ita remanent apud mutuatarium decem & ratione mutui, quia. s. xv. mutuo accepit. tenebitur in termino soluere. xv. & ita perinde est, ac si mutuatarius mutuo. x. acciperet soluturus ratione mutui simul & interesse in termino præfixo. xv. Ac proinde sequitur intentum, quod si. xv. mutuo receperet, erat. v. ratione interesse soluturus, & recipiendo mutuo tantum x. similiter est ratione interesse alta. v. soluturus, cum tamen non sit verisimile, quod mutuanus tantum fuisset lucratus cum. x. quantum eum. xv. Et ratio est intuenti clara. ¶ Præterea accideret, quod mutuatarius nil in re ipsa mutuo acciperet, quod apud ipsum ad sui utilitatem permaneret, & tamen teneretur mutuantem ad soluendum fortem, quam vere non accepit. Vt ponamus q̄ indigens petat mutuo. xv. & q̄ sit verisimile q̄ mutuas cum illis. xv. esset lucratus alia. xv. in negotiatione iusta, idq; deductis laboribus & expensis, & forte fuisset plus quam. xv. lucratus: iam si licita esset præfata conuentione de statim soluendo interesse, statim q̄ indigens mutuo acciperet. xv. deberet illa. xv. illico mutuantem ratione interesse dare: & ita nil fortis apud ipsum remaneret, & tamen teneretur in termino fortem soluere: ac si apud ipsum remansisset, quod nil absurdus. Ac proinde stetur in conditione. ¶ Nec obstant, quæ in oppositum adducta

ducta sunt. Non est enim Simile, quod primo fuit allegatum, de eo, qui vendit pro precio ad statim fructus incertos eventuros: illud enim iustum est, supposito quod seruetur equalitas inter precium taxatum & mercem, que est, ius percipiendi fructus venturos pro fate vinee: quod quidem ius transfert dominus vinee in emptorem. In nostro autem casu non fit talis venditio, quia mutuans nihil in mutuatarium transfert, nisi id, quod mutat. Et quamvis cedat lucro verisimili alio qui eventuro, eo ipso, quod statim pro tali cessione aliquid mutuantis soluit, fit iniustitia predicta. scilicet quod tantum soluat pro minori interesse, quantum pro maiori, ut deductum est. Quod ex casibus in oppositum adductis minime sequitur. ¶ Ad secundum dicendum, quod argumentum bene probat intentum. scilicet non ideo prefatum contractum vitari, quia mutuatarius solvere cogitur pro interesse priusquam in effectu ipsius interesse eventat. Nec ex eo, quod mutuans obligat mutuatarium ad aliquid, ad quod nec ratione mutui, nec ratione interesse alioqui teneretur, sed quia obligat illum ad plus, quam equum & iustum sit: quia. scilicet ut deductum est, obligat illum ad soluendum pro interesse minori quantum deberet pro maiori solvere, ut patet de se. Idque dixi ut plurimum ex opposito conditionis sequitur: nam non nego posse contingere non minus interesse pati mutuantem, minus mutuando, quam si multum mutuet. ut si ad lucrum speratum obtinendum requirebantur centum ducati, nec pauciores suffecissent, tunc si mutuet ex illis. x. ducato aut vnum, non minus lucrum perdit, quam si omnes centum mutuasset: in tali casu non minus deberet mutuatarius ratione interesse solvere / vnum ducatum mutuo accipiendo, quam si omnes centum mutuo accepisset. ¶ Est ergo resolutio, quod ad iustificandum exactiorem, qua mutuans tempore mutationis a mutuatario aliquid certum ratione interesse exigit, hoc requirunt. Primum, quod tempore contractus sit verisimile prefatum interesse, & si omnino certum non sit secundum, quod id, quod ratione interesse exigitur, sit ita moderatum, ut tempore contractus sit verisimile dubium lucrum futurum cui ceditur, fore plus minusve / quam id, quod exigitur, ut equa sit utriusque conditio. Tertium, quod teste conscientia ipsius

mutuantis indifferens sit eidem mutuarie adiecto pacto cum tali exactiōne / aut pecuniam suam retinere, & lucrum speratum prosequi. Quartum, quod tale interesse cogatur pati ipse mutuans ratione mutuationis, ad quod opus est mutuationem fieri ad instantiam mutuatarij. Quintum, quod non sit mutuatarius tanta necessitate pressus, quod nec habeat / nec habere speretur unde possit pro interesse predicto satisfacere, possit tamen mutuatam sortem suo tempore solvere, idque siue mutuatō in casu sit consilij siue precepti. Sextum, quod exactio non fiat eo modo / ut mutuatarius teneatur statim pro interesse satisfacere / seu exactum solvere. Septimum est, quod in tali exactiōne deducantur labores & expensę, quas mutuans erat alioqui in lucris prosecutione factururus. Postremum est, quod caueatur ab infamia & abscondalo, quod in omnibus contractibus & operibus humanis est seruandum. His omnibus concurrentibus licita erit mutuatō cum prefata exactiōne, & siue postmodum appareat, quod mutuans plus longe fuisset lucratius, aut etiam nil / tenebitur mutuatarius mutuatō solvere iuxta conventionem prefatam, quod non veritati lucris eventuri, sed verisimilitudini tunc rationabiliter habite imitebatur, idque de rigore contractus. Sed quonia in his, qui mutant aut ad terminum vendunt & emunt rarissime hec omnia requisita concurrunt, ideo tales contractus, in quibus aliquid ultra capitale ratione interesse lucris cessantis exigitur dissuadendi sunt ante quam fiat, post factum autem diligenter attendendum, an omnia requisita concurrant nec ne, ne post factum aliquid temere / vel iustificetur, vel condemnentur. Et ob hanc causam papa visus est tales contractus dissuadere in capitulo. In ciuitate de vsuris, dicens, Ideo etiam salutem suam bene consuleret, si a tali contractu cessarent, cum cogitationes hominum omnipotenti deo nequeant occultari. ¶ Sequitur ex dictis, quod periculose erret homines, qui pecunias, quas mutant, erant in arca seruaturi, & tamen inde lucrum querunt ratione interesse lucris, quod habere potuissent. Non enim est habenda ratio interesse, quod quis lucrari potuisset, sed quod verisimiliter de facto fuisset lucratius. ¶ Nec minus errant mercatores, qui cum pecunias mutant, vel merces ad terminum vendunt,

aliquid ratione interesse exigunt, etiam si cum illis pecunijs alioqui fuissent lucraturi, si alias totidem pecunias in arca habeant, mediantibus quibus idem lucrum assequi potuissent, maxime si eas pro vsu suarum negotiationum seruatas habeant. Errant præterea, qui ratione interesse lucrifantis tantum exigunt, quantum est verisimile alioqui lucraturos esse, non defalcando labores/pericula / & expensas, quas in lucris prosecutione expendissent. Et etiã errant, si ea attendentes, & secundum eorum quantitatem & estimationem tantundem defalcantes, totum in summo exigunt, quod lucrari possent, aut verisimiliter lucraturi fuissent. Cum intersit inter habere / & propeesse, & possit etiam huiusmodi lucrum impediri. Errant præterea præfati negotiatores, qui in præfatis casibus malunt potius habere certam lucrum, super quo ratione interesse conueniant, quam cum suis pecunijs negotiando, lucro incerto se exponere, cum ad minus deberent eorum affectus in æquilibri lance consistere vt dictum est in tertio requisito. Errant præterea mercatores, qui cum mutuant / vel ad terminum vendunt, non solum rationem habent interesse, quod ex carentia sue pecuniæ verisimiliter patitur, si alioqui ad statim erant vendituri, sed etiam ad interesse lucrifantis, quod emendo vel vendendo ad terminum fuissent lucrati.

Quemadmodum errant mercatores, qui merces carius emerunt, eo quod ad terminum sibi venditæ fuerunt, si quando postea eas vendunt, volunt vltra alia, quæ fuisse lucrari possunt, premium augere ob id. scilicet quia & ipsi carius ad terminum eas emerunt, vt supra tactum est, quando de precio iusto agebamus. Sequitur amplius errare eos, qui cum possint res, quas habent, ad statim pro precio currenti vendere, querunt potius emptores, quibus eas ad terminum carius vendant, ratione interesse lucrifantis quod alioqui essent habituri. Sicut & similiter errant mercatores, qui querunt, quibus pecunias mutuent, aliquid ab eis ratione interesse exigentes: quandoquidem ratio interesse habenda non est nisi quando mutuarius causa sunt, vt mutuans tale interesse patiatur; hoc est, quando mutuans non se ad mutuum offerat, sed ad mutuarius instantiam mutationem facit, aut res suas ad

terminum vendit. Alioqui si ipsi mutuatarios aut emptores, qui ad terminum emant, querunt, interesse non mutuatarijs, sed ipsis mutuantibus venit imputandum. Circa interesse illud notandum est, quod est quoddam interesse immediatum / seu propinquum: aliud vero remotum. Exemplum primi. Si mutuans erat gallinam aut rem aliam fructiferam empturus, vnde fructus sperabat, & tamen ob causam mutui impeditur, ne rem illam fructiferam emat, vnde necesse est eum fructus præfatos amittere. Exemplum secundi, vt si emptoria gallina / seu ouo / ouum lucretur, & inde sperat pullum seu pullam, ex qua rursus alia oua sperat, &c. Dempto primo fructu sperato, reliqui dicuntur lucrum mediatum / & remotum / & carentia illis ob causam mutui dicitur interesse remotum. Quod ergo dictum est, mutuarium teneri ad interesse, cui mutuatio causam dedit, procedit de interesse propinquo / non de remoto: alioqui cum interesse remotum videatur in infinitum procedere, ita etiam & satisfactio deberet in infinitum procedere, quod esset absurdum. Et sicut distinguitur de interesse lucrifantis, similiter de interesse damni emergentis distinguatur. Et hæc de secunda causa, ratione cuius potest aliquid vltra sortem exigi, non solum post mutationem, sed etiam tempore mutationis.

ER T I A causa, ratione cuius potest mutuarius aliquid vltra sortem recipere, licet non exigere, est donatio ipsius mutuarius. Huius ratio est clara. Quia non est homo peioris conditionis ad recipiendum donatum per hoc, quod mutuaui / quam si nil mutuaui / ceteris paribus, immo melioris, cum ob beneficium mutationis dignus sit, cui premium / vel gratificatio aliqua fiat, vt significatur in capitulo. Peruenit de fide iussoribus. Cum ergo is, qui nullum mutationis beneficium alteri fecit, potest quod sibi sponte donatum fuerit / recipere: igitur a fortiori is, qui mutuum dederat. Sunt tamen aliqua ad id iustificandum obseruanda, quibus deficientibus, præfata receptio vitabitur. Primum est ex parte mutuarius, & est, quod ita sit, quod mutuarius sponte & liberaliter offerat, quod donat, non tanquam vi mutationis debitum, nec metu, quo

tu, quo timent, mutuatiōe apli illi mutuaturū, nisi aliq̄ huiusmodi dōatiōe illi facta. Nā si hoc ipsi mutuati cōsisterit, oblatū recipere nō poterit, sicut nec retinere. Cuius rō est etiā nota: q̄a, si posset, maxime rōne dōatiōis sibi facte: sed tūc dōatio locū nō habet q̄a si vī mutui offerat, p̄cis mutuatiōnis potius quam donatiōnem habere vī detur. Si ex p̄fato metu oblatio huiusmodi fiat, non ergo est donatio, de cuius ratione est spontanea & liberalis datio: qualis non est, quando metus illi causam p̄stat. Secundum requisitum, est ex parte mutuati, & est, q̄ mutuans id, quod sibi sponte offertur, per viam dōatiōnis recipiat, hoc est, tanquam donatum, & non tanquam sibi ratione mutui debitum. Ratio etiā est nota. Quia si non tanquam donatum, sed velut vī mutui debitum/id recipiat, vsura est, vt ex definitiōe vsure patet. Tum etiā, Quia si aliquid eum affecuraret, maxime dōatio per mutuatarium eidem facta: sed donatio in casu completa esse non potest, cum ex parte dōatarij eiusdem acceptatio deficiat. Exemplum huius est apertum. Si Petrus mihi vestem, quam habet, spōte donare intendit, ego autem donatiōne huiusmodi non acceptans, ip̄um per vī ex parte mea illatam vestē spolio, apertum est/ me minime a peccato excusari / per liberalem spoliati donationem: nec vestem sic ablata potero iuste retinere / quādiu ex p̄fato de prauato affectu eam retineam / nisi affectu mutato, vestis donationem acceptare incipiam. Tertium requisitum & generale est, q̄ talis rei oblate receptio/ nec aliorum scādalizatiua sit, nec ipsius recipientis infamatiua. Quę cōditio de se satis nota est. Quartum requisitum etiā ex parte recipiētis est, vt supra tetigi, q̄ constat illi mutuatarium sponte & liberaliter donare, aut saltem id verissimiliter p̄sumat. Secus si oppositū p̄sumatur, aut causa oppositum p̄sumendi habeatur: nam stante aliqua huiusmodi cause oppositę p̄sumptionis, illicita erit p̄fata receptio, vt si mutuataris, q̄ munus offert, est paup̄tate p̄fusus, aut illiberalis, q̄ talia mūera liberaliter offerre nō solet, sed ob beneficium inde speratum, puta vt sibi in posterum cum indigerit mutuetur: aut si munus ante sortis mutuatę solutiōnem offeratur, quia in his casibus iuxta qualita-

tem personę iuste p̄sumitur, q̄ non gratis & liberaliter munus offertur, sed vel vt terminus solutiōnis sortis prorogetur, q̄ est secundo mutuarē: vel vt postmodum cum ip̄e oblator indigerit, illi mutuetur. Similiter si mutuator tempore mutuatiōnis verbis/aut signis insinuauit, se aliquid mun⁹ ex mutuo sperare, etiā si iocose id dixerit, mutuataris autē seriose id distū esse acceperit, rōe cuius postea mun⁹ aliqd̄ offert, iuste p̄sumitur, illum non liberaliter donare, sed q̄a quodāmodo fuerat exactū. Itaq̄ his aut alijs causis existentib⁹, quib⁹ p̄sumitur, aut rōnabiliter p̄sumi potest, muneris oblationem non spōte & liberaliter, sed vt mutui accepti/vel postmodū accipiēdi fieri, illicita erit receptio. ¶ Sed nūquid hoc sit vniter saliter verum, q̄ nō liceat mutuatori mun⁹ oblatū ante solutiōne sortis/aut post eam solutā accipere, q̄ p̄sumitur offerētis intentionem hāc esse .s. vt mutuator postea cū ipse offerēs indigerit/aut peterit, eidē mutuet. Quod q̄ non aliter munus esset oblatum? Et videtur q̄ non, superposito q̄ ipse offerens non necessitate p̄fusus, ipsam muneris oblationem faciat, sed sit cōpetenter diues, nec p̄sumitur q̄ mutuum petet ex indigētia, sed ad lucrū in de sibi quērendum, aut ad alia opera citra indigētia exercēdū. Durū esset in casu ip̄i mutuatorē/si talit̄ oblatū recipiat / cōdenare, secluso semp̄ piculo scādali & infamię. Potest tamē, q̄ talia offert, tri p̄liciter se habere. Vno modo, explicando suum intentionē, dicēdo se ideo offerre, vt postmodū cū mutuum peterit, sibi concedatur: & hoc modo est donatio modalis, cuius causa principalis & finalis est futura mutuatio: & tunc illicita est talis muneris receptio, cū nō liberaliter, sed pro futura mutuatiōne dōetur, & ideo esset vsuraria huiusmodi receptio. Potest scdo mun⁹ offerri, intentionē similiter explicādo, .s. se a donatio beneficiū mutuatiōis sperare, nō qdē intēdēdo ei on⁹ hoc postmodū mutuatiōni insūgere, sed eū quodāmodo ad amicitia sui atrahere, vt tandē sit disposit⁹ facili⁹ offerētis petitiōi postmodū cōsētiat. Et hoc modo tenet dōatio, siue spes illa offerētis ope cōpleat, siue nō: eo q̄ p̄fata muneris oblatio non p̄ spe future mutuatiōis facta est, sed in spe. Refert autē pro spe / aut in spe retributiōnis aliquid age

CODEX DE RESTITVTIONE.

re, vt supra tetigimus. Et ita in tali casu licita videtur esse talis receptio: quemadmodum licita est mutatio in spe non pro spe retributiōis facta. Tertio modo potest mutus offerri, spe sola mente concepta, & nō exterius significata, & tunc cōicitur is op⁹ est. Si enim pręsumitur causam finalem offerentis/futuram mutuationem esse, idem est, ac si exterius mentem explicaret, & esset in casu modalis donatio. Si autem pręsumitur offerentem directe & immediate intendere animum donatarij mollificare & disponere, vt facili⁹ postmodum mutuet, donatio tenet, & licita est receptio. Pro quibus vide, quod supra de donatione ob causam differebamus. Sicut etiam excusatur Iudex, cui mun⁹ sponte & liberaliter offeratur, non animo iustitiā emendi, nec ipsum iudicem corrupendi, nec ipsi iudici on⁹ ad iniuste sententiandum imponendi, sed animo eum propitiū habendi: seu eum ad id, quod iustum est, iudicandum disponēdi/atq; alliciendi, etiam si in his casibus vbi de effectu optato desperaretur, mūeris oblatio minime fieret.

Hinc apparet, quid dicendum ad casum sequentem, qui (vt aiunt) frequēter inter dominos & pncipes exercetur. Reges, duces, alijq; tēporales dñi/suis militibus/aut seruis/istorib⁹ / alijq; personis certū stipēdiū in termino soluere obligati, cū id forte in eodē termino soluere nō possint, mercatores q̄runt, seu alios diuites, cū qbus datis suis schedulis/taliter conueniunt, vt pręfati diuites/debita ipsorum dominorum in termino statuto soluant, & promittūt se vltra sortem certum quid illis reddiuros, vt si diuites pręfati pro dominis centum soluerint, reddentur eisdem centum & decem/aut plus, secundum q̄ domini pręfati promittere velint. Adduntq; in schedula se ex nunc pro tunc gratis & liberaliter pręfati incrementi ipsis mercatoribus donatiōnē facere, ne metu vsurę/aut obligationis restituendi a pręfata solutione pro dictis dominis agenda, reuocentur. Queritur an huiusmodi mercatores in tali casu sint ab vsura et debito restituendi immunes, ob donationem mutuarij illis vt pręfertur factā? Et pro parte affirmatiua videtur. Quia ratione donatiōis licitum est mutuantij vltra sortem accipere, & acceptum retinere. Nec

refert donationem ante incrementi receptionem/aut postea fieri. Nam si dominus rei, quam aliquis furto subripuit, liberam donationem illius rei ipsi furi faciat post rem furto sublatam, valebit donatio, & tutus erit fur a peccato simul & debito restituendi post huiusmodi donationem illi factam. Similiter etiam erit tutus, Si ante patratum furto/dominus rei libere & spōte donationem illi taliter faciat, s. vt si rem illam fuerit furatus, ex nunc pro tunc gratiam & donationem eius illi facio. Igitur pari forma in nostro casu donatio ante incrementi receptionem facta, liberabit recipientem a culpa simul & debito restituendi: sicut donatio post incrementi receptionē facta, eundem recipientem liberaret.

Oppositum tamen videtur tenendum, s. q̄ illa donatio ante mutuationem seu solutionem nomine regis factam, non liberat mutuantem/ nec a culpa vsurę/ nec a debito restituendi superacceptū. Cui⁹ ratio vt detur aperta. Quia mutatio virtute prefate schedulę facta, non gratis, vt debet, fit, sed pro lucro in schedula nomine donatiōnis promisso. Nā ipsa regis promissio dat causam prefate solutioni, quę virtualiter quędā mutatio est, vt constat; qua promissione & securitate lucri seu donatiōis seclusa, mercator prefatam solutionem nō fecisset, ac proinde talis mutatio vsuraria est.

Tum etiam, si mercator in casu posset ab vsura & restitutione superaccepti excusari, maxime ratione donatiōis in schedula cōtētę: sed illa non est vera donatio, eo q̄ nō sponte & liberaliter fit, imo ex necessitate, qua rex pecunia indiget, ad suis creditoribus satisfaciendum, quam non nisi per viā mutui reperire potest. Nec talem donatiōnem rex ipse faceret, nisi id, quo indiget, sibi mutuetur. Ac proinde illa incrementi promissio, non ex liberalitate, sed ex necessitate, & ratione mutui, quo indiget, fieri videtur, & per consequēs non liberat sic mutuantem. **C**onfirmatur, si rex in tali necessitate cōstitutus mercatori daret in promptu. x. hac lege, vt pro illo soluat centum, addēs q̄ si soluerit, eo ipso facit ei donatiōnem liberam illorū. x. certe & si verbis donatiōis vtatur, donatio tamen simpliciter dicenda non est, sed pactum adiectū de mutando centum/seu tantūdem pro rege soluēdo,

uendo, trahit ipsam donationem in aliam
specie contractus. s. Do, vt factas, Do, vt mu-
tues. Vnde in contractibus non tam verba,
quam res ipsa sunt attendenda: cum sepe co-
trahentes vtantur nomine mutui, vbi non
mutuū, sed venditio sit, & contra. Cuius
exemplum clarum est, Si quis ita cum alte-
ro contrahat. Mutua mihi cētum ducatos,
& dabo tibi quolibet anno donec eos resti-
tuam, x. Talis cōtractus non mutuatō est,
sed venditio census, vt patet. Aut e contra,
si ita quis contrahat. Vende mihi censum,
quo singulis annis mihi soluas .x. & dabo
tibi centū ducatos, appposito pacto, q̄ in fi-
ne quattuor annorum reddas mihi capita-
le. Talis contractus non venditio est, sed mu-
tuatio vsuraria: quia pactū appositum de
reuocando capitale, est contra naturam em-
ptōis & venditōis: & est de natura mutui.
c̄. Ita igit̄ in n̄ro casu, & si verbo dōatio-
nis rex ip̄e vtā, vere dōatio non est, &c. Et
ita q̄ pro rege, vt p̄fertur, soluit, nec ab vsu-
ra, nec a debito restituendū superacceptum
erit liber, etiā si in p̄fata schedula hęc clau-
sula fuerit apposita. s. Quod si forte merca-
tor post sortem simul cum incremento p̄-
missio manserit in conscientia mihi obliga-
tus ad superacceptum restituendū, ego ex-
nunc pro tunc illi remitto p̄fati incremē-
ti debitum, &c. Nam sicut promissio at-
que donatio mutuationem p̄cedens non
libera fuit / nec vera donatio, ita nec re-
missio huiusmodi ante mutuationem pro
tempore futuro facta, est libera & vera re-
missio ob eandē causam. Et ita virtute p̄-
fate schedule p̄dictus mercator nec incre-
mentum promissum recipere, nec illud re-
ceptum retinere poterit, nisi post mutuatō-
nem noua dōatio / & noua remissio mutua-
tarij superueniat: nam tunc virtute huius
nouę donationis / seu spontaneę remissōis
poterit mutuator a debito restituendū libe-
rari. ¶ Nec est simile, quod pro simili addu-
ctum est, de dōatione ante furtum commis-
sum facta, & de donatione ante mutuatō-
nem facta. Nam prima non habet vnde vt-
tetur sicut secunda. Prima enim sit absolu-
te absq̄ pacto aliquo / aut cōuentione adie-
cta. Secunda vero nō sit nisi cum pacto de
mutuando. Prima fit non ex indigentia &
necessitate, sed ex liberalitate, Secunda ve-
ro non nisi ex indigentia, vt positum est.

¶ Et procedit p̄fata ad casum responsio
de illis mercatoribus, quibus ipsa lucri seu
doni p̄missio causa est sine qua non, vt mu-
tuent, lucrum ipsum promissum intenden-
tes, & de rege aut domino promissionē ex
necessitate faciente. Tunc enim duplici ti-
tulo peccat, & tenetur superacceptum ipse
mercator restituere. Tum, quia lucrum est
vsurarium. Tum etiam, quia donatio non
fuit satis valida. Aduerte tamen, q̄ stat in ca-
su mutuationem esse vsurariam, & non do-
ni promissio receptionem: & tunc quamuis
peccet mercator sic mutuando, non tamen
tenebitur superacceptū restituere. Vt si do-
natio in schedula contenta fuit valida, &
mercator tempore, quo incrementum pro-
missum recipit / non ratione mutui, quod
fecit, sed ratiōe donationis ipsum recipiat,
etiam si noua post mutuationem donatio
aut remissio non fiat. Quod enim pos-
sit donatio p̄cedens mutuationem si-
cut & subsequens valida esse, apparet, si
non ex indigentia aut necessitate, quę vo-
luntarium tollat, procedat. Vnde stat, q̄
rex p̄fata promissionem faciens, eam
agat ex necessitate subueniendū sibi / & fa-
milię suę, aut ex necessitate suum regnum
ab hostibus defendendū & conseruandū, cū
aliter illud conseruare non potest. Aut ter-
tio ex necessitate, qua pecunijs indiget ad
regnum suum ampliandum, seu noua re-
gna lucrandum. Aut quarto ex necessitate,
qua pecunijs indiget, ad alia opera volun-
taria agendum. Si donationem p̄dictam
ex prima aut secunda necessitate faciat, nō
dubium quin voluntarium talis necessitas
tollat: cum non solum pecunię sint regi in
casu ad p̄fatos fines necessarię, sed ipsi fi-
nes intenti sunt per regem necessario inten-
dendi, & per consequens talis donatio seu
remissio mutuationem p̄cedens, nō red-
dit tutum mercatorē, quominus teneatur
superacceptū restituere, nisi noua superue-
niat remissio. Si autem p̄fata donatio in
schedula contenta ex secunda aut tertia ne-
cessitate fiat, non ita videtur de se inuolūta-
ria / nec inualida: quia quāuis pecunię sint
regi ad illos duos fines necessarię, ex quo
tamen huiusmodi fines necessarij illi non
sunt / sed mere voluntarij, vt suppono, ideo
dicerem talem donationem validam esse: &
per consequens in tali casu si mercator tem-

pore solutionis incrementum promissum ratione donationis predictæ recipiat, etiam si donatio noua non superueniat, non esset in conscientia ad restituendum cōpellēd⁹.

VART A causa rōne cuius licitū est mutuanti aliquid vltra recipere, est pœna, quæ cōtra mutuatarium morosum instituitur per eum soluenda, si sortem in præfixo termino nō reddat. Est autem huiusmodi pœna triplex, legalis, iudicialis, & conuentionalis. Legalis dicitur, quæ a lege/vel statuto imposita est, vt statutum est in aliqua ciuitate, q̄ tutor de pecunijs pupilli, quæ ad manus eius perueniūt, teneatur emere possessiones, vel respondere pupillo ad rationem, v. pro centenario. Si tunc tutor pecunias pupilli / non pro pupilli vtilitate, sed pro sua propria exponat, cogetur soluere de centū v. Quæ quinq; dicitur pœna legalis. Iudicialis dicitur, quæ a iudice contra debitore conuictum imponitur, nisi statuto die creditori satisfaciat. Conventionalis vero est, quæ de consensu contrahentium cōtra morosum debitorem statuitur. Et de pœna legali & iudiciali non dubium / quin possit imponi, & iuste a moroso debitore exigi: modo sit moderata, quæ etiam ad finē, ad quem impōitur, deseruiat. Nam potest esse adeo parua/q̄ nil/ aut parū ex metu eius debitor ad soluendū mouebitur. Potest etiā esse adeo excessiua, vt impfū sit, eā executioni mandare, si quantitati culpæ proportionata non sit. Et quamuis morosus debitor ex cōtractu quodāmodo furi equiparetur, non tamen tanta debet contra debitore huiusmodi pœna imponi/ quanta cōtra furem/aut alium debitorem ex delicto. ¶ De pœna etiam conuentionali non dubitatur, quin iuste ex partium consensu statui potest, similiter & suo tempore exigi / & recipi. Cuius ratio clara est. Quia iuste potest ex partium consensu pœna stabiliri contra eum, qui rem alterius/eo inuito/retinuerit, & suo tempore non reddiderit: nam talis retentio est iniusta/ & peccaminosa, & per cōsequēs aliqua pœna non solum apud Deū, sed etiam apud homines digna. Tum etiā, quia talis pœnalis conuentio/ nulli est iniuriosa: quia vel esset iniuriosa legi/ talē cōuentionē phibēt, & hoc nō, quia suppono nulla lege p̄fatā cōuentionē simpliciter esse pro-

hibitā. Vel esset iniuriosa ei, contra quē imponit, & hoc non quia volētī & consentiētī nō sit iniuria, modo ambo contrahētes in tali pœna libere cōsentiāt. Sed nec est iniuriosa ipsi mutuanti, cū in eius fauorē/ & voluntate ipsius instituitur, vt cōstat. Igitur. Pro quo etiam facit communis practica. Quia in contractibus censualib⁹ communiter solent apponi pœnæ contra morosum debitorem, q̄ quidem iure non modo nō reprobantur, sed aprobanē, et adimpleri mandantur: quæ admodū & reliq; pacta, q̄ iure nō reprobantur, sunt tenēda/ & seruāda, vt patet ex titulo de pactis. Ergo etiam mutuator poterit pœnam cōtra mutuatarium morosum ex eius consensu imponere. ¶ Oportet tamen aliquas conditiones seruari, vt huiusmodi cōuentionalis pœna licite imponat, & exigatur. Vna est, q̄ mutuator mallet in conscientia sortem, quam mutuaturus in termino statuto sine pœna rehabere, quam mutuaturus talem pœnam ex mora incurrere. Nam dato opposito, videretur pretendere lucrum ex mutuo. Sed nūquid hæc conditio sit limitanda/ sicut fuit limitata supra / quā de interesse loquebamur. s. q̄ mutuati sit teste conscientia indifferens vnū de duob⁹ eligere, s. sortem solam in termino p̄fixo habere, aut sortem cū pœna statuta post morā habere; cessare namq; tūc videtur lucrum cupiditas, cū vtrunq; equa lāce penset. Dicendum, q̄ quātū attinet ad vitandū culpam vsurę tenet huiusmodi limitatio: maxime si p̄fata pœna apponat in recōpensam grauaminis, quod mutuaturus timet se passurū ex mora mutuaturij. Est enim multis molestū & graue, & quibusdam plus/ quibusdam minus debitores in termino statuto illis deficere: & hoc grauamen & molestia precio est estimabile, ac proinde vicem habet in interesse, rōne cuius pœna contra morosum apponitur. Et si hæc sit mutuantis intentio principalis. s. per pœnæ institutionē p̄faturū grauamē & molestiam euadere/ aut recōpensare, tūc pœna imposita deberet proportionari p̄fato grauamini, & diceretur exigi potius rōne interesse, quā rōne pœnæ. Si tamen non sit hæc principalis intentio mutuantis, quia forte parū/ aut nil molestum erit ipsi mutuanti, q̄ mutuaturus terminū statutū aliquātulū trāsgrediat, sed potius ad pœnā statuatū mouetur ex zelo iustitię / & odio iniustitię

institit, quā in iustitiā cōmitteret debitor sine creditoris consensu / in termino debitū nō soluendo, tunc habet p̄prie rōnem peccare: & tunc nō habet locū p̄fata limitatio conditionis presentis, quā non debet esse in differēs ip̄i mutuanti, sed potius debet malle mutuatarium in termino solam sortem soluere, q̄m post moram sortem cū p̄na soluere. Quia si sortē in termino soluat, nulla est culpa, si vero non in termino soluat, sed ex mora p̄nā incurrat, interuenit culpa / vt constat intuenti. Et ita si p̄na p̄fata (proprie de p̄na loquendo) statuatur, stat prima conditio posita, s. q̄ mutuās mallet sortem in termino nudam habere, q̄m mutuatario in mora existēte, sortem simul habere cū p̄na. Et si esset id (hoc modo consideratum) indifferēs ip̄i mutuanti, peccaret q̄dem contra charitatem, tanquā is cui indifferēs est, proximū peccare / aut non, non tamen peccato vsurę, nisi p̄nam per modū lucri intenderet. ¶ Secūda conditio, Qd̄ caveat, qui p̄nam huiusmodi imponit & exigit, ne inde infamet, aut alios scādalizet, aut ne contra illum sinistre aliquid p̄sumatur. Quę conditio, vt dixi, generalis est in omni contractu seruāda. ¶ Tertia conditio. Quod dilatio solutionis sortis non sit de p̄cepto. Potest enim mutuatarius adueniēte termino solutionis tam impotens / aut inops esse, q̄ contra charitatem esset, eam ad solutionem sortis compellere: maxime si vel nil habeat, vel vnicam vestē, quam habet, aliamue supellectilem eidē necessariā vendere cogatur. Tūc enī sicut impotentia / aut tam notabilis inopia cū a solutione sortis pro tunc deobligat, ita a fortiora solutione p̄nę: cū iniustū sit p̄nā sentiat, qui culpam non admittit. Nec in tali casu dicitur proprie morosus debitor, cū per cum non stet, quominus soluat. Sicut si tempore solutionis esset vel captiuus / vel incarceratus, aut in loco distantī infirmus, aut aliter impeditus, quominus in illo termino soluere possit, non illi imputatur mora, nec culpa, & ideo debet esse immunis a p̄na. Et procedit hoc quando huiusmodi debitor non incidit p̄fata impotentiam ex culpa sua. Nam tunc sicut non liberatur ob culpabilem impotentiam a debito soluendi sortem / & interesse, ita nec a debito soluendi p̄nam, quā, s. potens fuerit,

¶ Correlarie sequitur, q̄ quādo huiusmodi p̄na non pro interesse, sed pro culpa & mora debitoris impōitur, non opus est, sit ip̄i interesse proportionata: quia etiā omni interesse secluso, locum habet p̄fata p̄na. Quare impertinens videtur, quod ait Scotus. & alii post ipsum. Qd̄ causa q̄re iuste impōitur est, quia forte mutuator patietur magnū / seu aliquod damnū si sibi in termino debitum non soluat. Nam siue illud pati timeat / siue non, siue actu illud patiat, siue non, sola culpa & mora debitoris facit eum p̄nę debitorem, ex quo ipse sponte se ad p̄nam obligauit. Maxime cum ipse Sco. distinguat inter p̄nam & interesse, dicens diuersum esse / aliquid vltra sortem per vram p̄nę recipere, & ratione interesse.

¶ Sequit̄ amplius differētiam esse inter p̄nam / & interesse. Quia si mutuatario in termino p̄fixo non soluente / mutuator aliquid interesse patietur, tenebitur mutuatarius quando poterit, ad satisfaciendum pro tali interesse, etiam si impotentiam in termino soluendi sine culpa inciderit, non tamen ita tenebitur ad p̄nam. Ratio discreti minis clara est. Quia in recompensatione pro interesse agenda non requiritur culpa recompensantis, qualis requiritur in p̄na soluenda, vt patet ex dictis. Ad has igitur quattuor causas reliquę reduci possunt, p̄pter quas licitum est aliquid vltra sortem exigere, aut oblatum recipere. In quibus casibus non vera vsura est, sed similitudinaria. Et quemadmodum p̄fate causę a culpa vsurę mutuatore excusant, ita & a debito restituendi eum immunem faciunt.

De vsura restituta.

Superest

nunc de vsura vera q̄ ad debitum restituēs dī aliquid dicere. De qua est generaliter q̄rendum. An omnis vsura vera inducat obligationē restituēdi. Et rō difficultatis est, quā multoties cōmittit̄ vsura, p̄ quā mutuataris nō dānificatur, nec aliquid vltra sor-

tem mutuantis soluit, quod eidem alioqui debitum non sit; Igitur tunc nil erit ab usurario restituendum. Antecedens patet, si mutuator mutuat hac lege, vt mutuatarius postmodum mutuantis remutuet; aut ad officinam seu molendinum eius potius quam alterius optur? / aut molitur? veniat. Et ita de alijs potest exemplificari, supposito qd in emptio ne & molitione prestatis / mutuator non nisi, quod sustulit fuerit, sit exacturus. Quod enim in huiusmodi casibus, in quibus mutuatio fit cum pacto de inuendo alio contractu etiam iusto usura sit, apparet ex capite. **Nauiganti. de usuris.** vbi dannatur hic contractus tanquam usurarius, quo. s. quis certam pecunie quantitatem mutuat, periculum pecuniarum pro aliqua certa mercede, de qua inter eos conuenitur, in se suscipiens, quamuis merces ipsa prestatæ assicuratiõ iuste correspondeat. Quod autem in huiusmodi casibus nil sit de necessitate mutuario restituendum, apparet: quia nil indebitum ab illo exactum / aut receptum est.

¶ Secundo ad idem arguitur de usurario mentali, qui omni pacto secluso / sola mente spe lucri retinet, quod etiam postmodum per mutuatarium oblatum recipit: talis non videtur teneri ad restituendum super acceptum. Nam simonachus mentalis, non tenetur restituere: igitur nec usurarius mentalis. Consequentia apparet paritate rationis. Et antecedens patet ex cap. finali. de simonia, vbi premitens de acquisitione temporalium & spiritualium, nullo pacto / sed affectu animi precedente / dicit, quod hoc casu sufficit delinquentibus per solam peccitentiam suo satisfacere creatori. Igitur.

¶ Tertio arguitur ad idem de usurario reali ex pacto reali lucrum acquirente, qd restituere non tenetur. Quia usurarius acquirit dominium lucri per mutuũ acquisitũ, igitur non tenetur illud restituere. Antecedens apparet; quia ad acquisitionem illius lucri concurrat voluntas proprii domini. s. mutuatarii; modo autem nil tam conueniens est naturali equitati, quam per voluntatem domini volentis rem suam in alium transferri: ratam haberi. vt habetur instituta de reum diuisione. Alioqui sequeretur, qd non possent alij cum usurarijs commercia facere, nec illis aliquid vendere, nec aliquid ab eis recipere, saltem si nil habeant, preter ea, q

usurarie acquisierunt. Nam quicquid alij ab usurario huiusmodi reciperent, esset alienum. s. creditorum, a quibus illud per usuram extorsit: & ita rem alienam inuito domino sicut & ipsi usurarie contraheret.

¶ Quarto arguitur ad idem. Quia si lucrum usurarium esset necessario restituendum, si similiter ergo esset restituendum, quicquid cum pecunia funebri usurarius acquisierit, cum non minus mortiferum sit secundum lucrum / quam primum, iuxta illud ad ro. x). Si radix mortifera, etiam & rami.

¶ Quinto arguitur ad idem. Quia si usurarius lucrum taliter acquisitum teneretur restituere, similiter ergo teneretur heredes eius, si ipse in vita non restituit; cum hereditas cum suo onere ad heredes transeat. Tenerentur etiam ceteri cum usurario ad usuras exercendum cooperantes. Quenadmodum concurrentes cum fure tenentur sicut ipse, iuxta regulam furis. Qui causam damni dat, damnum dedisse videtur.

¶ His non obstantibus oppositum tenendum est. Pro quo illud notandum, quod supra dicebamus. s. aliud esse mutationem esse usurariam, aliud vero lucrum. Stat enim alterum sine altero usurarium esse. Redditur mutuatõ usuraria, si pactum de lucro apponatur, & est usura pactioalis. Similiter secluso pacto, si ex mutuo ipso lucrum principaliter intendatur / seu speretur, vt supra dicebamus, & dicitur usura mentalis. Lucrum autem dicitur usurarium tam in ipsa lucri acquisitione, quam in eiusdem retentione, si ratione mutui retentum / aut acquisitum sit. Usura autem accipitur aliquando pro mutatione usuraria. Aliquando vero pro lucro usurario. Si igitur pro lucro usurario accipiat, non dubium est, tale usuram esse de necessitate restituendam, siue mutuatõ fuerit pactioalis / siue mentalis. Cuius ratio est manifesta. Quia quicquid lege dei prohibetur non solum lucri acquisitio, sed etiam ipsum lucrum, quicumque illud receperit, tenetur illud restituere: lege autem dei prohibetur non solum acquisitio lucri usurarij, sed ipsum lucrum / & eiusdem receptio. Igitur illud est necessario restituendum. Maior patet. Quia illa est ratio, quare meretrix non tenetur lucrum turpiter acquisitum restituere. Quia licet modus acquirendi sit lege diuina vetitus, non tamen lucrum ipsum meretricium. Meretrix enim,

enim, vt ait lex, quamuis turpiter agat, nō tamen turpiter recipit. E contra vero, qui si mulatione paupertatis eleemosynam accipit, cum vere pauper nō sit, tenetur eleemosynam restituere, quia illicitū est ei eleemosynam recipere, sicut & Iudici pro iniqua sententia serēda lege restitutum est munera recipere, ideo tenetur acceptum restituere. Et est cōmunis doctrīna. Quod autē lege dei prohibita sit lucri vsurarij receptio/patet p̄ illud Ezechielis. xvij, vbi dominus ostendens quomodo filij iniqui patris non morietur, inter cetera ait: si virum non contristauerit, pignus non retinuerit, rapinā non rapuerit, panem esurienti dederit, & nudū operuerit vestimēto, a pauperis iniuria manum suam auertit, vsuram & superabundātiā non acceperit, hic non morietur, &c. Vnde patet ipsum lucrum vsurarium esse in se prohibitum. ¶ Idem etiam patet ex Lucę. 6. Mutuum date, nō inde sperantes. Vbi cum spes lucri expresse prohibeatur, a fortiori intelligitur lucri receptio prohibita. Et q̄ hic locus valeat ad probandum necessitatem huiusmodi lucrum restituēdi, patet. Quia alias nusquā in lege euāgelica fundata esset necessitas restituēdi vsuras / siue cum pacto / siue sine pacto facta fuerit mutuatō, quod est absurdum, & cōtra omnium sanctorum sententiā, vt supra deduxim⁹. An autem ex mutuatione vsuraria oriatur similiter obligatio restituēdi, & qualis / patet in difficultate statim mouenda. ¶ Ad rationes antea factas respon. Ad primam, in qua tangitur difficultas de eo, qui inmutuat cum pacto alterius contractus inuēdi. Dicendum varie respondisse doctores. Et vt aliorum opiniones omittamus, dixit Adrianus post Grego. de Arimino, q̄ talis mutuatō etiam cū tali pacto facta, nec vsuraria est, nec obligationem restituēdi inducit. Pro qua sententiā arguitur primo. Quia mutans nullum lucrum alioqui in debitum inde acquirat, quia si sic, maxime obligationem ciuilem, qua mutuatarium obligat, ad de sua officina emendum. &c. Sed acquisitio talis obligationis nō vitiat mutuationem. Patet in casu supra posito, quādo de diffinitione vsurę loquebamur. Supposito enim, quod defunctus mihi legauit, x. sciente herede eius, testamentum tamen in foro exteriori ob defectum solē

nitatis fuit nullum, & ideo heres nō est mihi obligatus obligatione ciuili ad soluendum legatum, licet sit in conscientia ad id obligatus. Ego si illi mutuem, adiecto hoc pacto, quod. s. vltra capitale soluat mihi legatum, non pecco, nec mutuatō est vsuraria, ex quo non lucrum intendo, sed quod per illum mihi debitum est, recuperare de fidero. Et tamen in mutuatione illa obligationem ciuilem cōtra prefatum heredem acquisito: igitur ciuilis obligatō p̄ mutuationem acquisita, non de se vitiat ipsam, nec obligationem restituēdi inducit: & per consequēs licitum erit mutuarē cū pacto de emendo pro iusto precio merces ipsius mutuantis. ¶ Secundo, quod ex tali contractu, quo mutans mutuatarium obligat ad emendum de mutuantis officina, seruata equalitate precij, nulla oriatur obligatio restituēdi, probatur. Quia tūc ipse mutuator non posset seruare & retinere id quod iuste sibi debetur. Nam totum precium, quod pro merce mutuataria vendita recipit, sibi ratione mercis debitum est. Immo esset obligatus minus retinere, quam sibi iuste debetur, quod videtur implescere. Sequela patet, si talis mutuator post mutuationem rem aliquam ipsi mutuatario pro iusto precio / in infimo tamen gradu vendat. Iam si de illo teneretur aliquid emētī restituere, sequitur quod illatum est. ¶ Tertio, si quis mutuat colono pecūsam / vnde possit sumenta / aut currum, aut alia necessaria emere, vt terras ipsius mutuantis colat, ne illę terrę inculte maneant, & pro terris colendis iustam ipsi colono mercedē tribuat; ille non tenebitur aliquid restituere, alioqui teneretur colono maius precium / quam sit iustum pro sua opera dare. Supposito, quod precium, pro quo cū illo conuenerat, in gradu rigido: nam tenebitur ratione conuentionis illud assignatum precium colono soluere, & vltra aliquid ratione pacti mutuationis ad secti restituere, & ita intentum, &c.

¶ Quarto, si quis locauit alteri operas / pro certo denario sibi soluto, & nolit / vel non posset operari / nisi conductor mutuet vnde medio tempore viuat, talis conductor mutuando / non est vsurarius / nec aliquid restituere tenetur, vt communiter tenēt doctores, etiam si mutuet / non alias mutuatur

CODEX DERESTITVTIONE

rus, cum nullam superabundantiam ex mutuo querat. Igitur sicut licet post obligationem mutuae, vt obligationi satisfaciatur, similiter licebit ab initio mutuae, vt pro iusto precio conueniat.

¶ His non obstantibus, videtur contrarium esse tenendum, quod, scilicet mutuo, de qua difficultas hec mota est, est usuraria/ & illicita. Quod inde patet, & est argumentum ad hominem contra ipsum Adrianum.

Quia si licitum esset mutuae cum pacto de incundo alium contractum, vt dictum est, sequitur quod etiam esset licitum mutuae cum pacto de postea remutuando: & ita naturalem obligationem ex mutuo ortam, liceret in pactum deducere, quod tamen negat ipse Adrianus. Excepto, nisi cum certa modificatione prefatum pactum apponatur, nisi mutuem tibi hoc pacto, vt tu, quando ego indigueris, tenearis mihi similiter mutuae. Cuius limitationis causa est, quia tunc ego non exigo a mutuatario aliquid indebitum, sed potius debitum, cum vere ita sit vt pono, quod mutuatarius tenebit, mihi tunc sub poena peccati ingratitude mutuae. ¶ Tum etiam. Quia mutuae cum tali pacto/ est mutuatarius obligare ad aliquid, ad quod alioqui non tenetur, nec ex natura mutui, nec ex causa alia, et ita est mutuatarius indebitum grauari, obligando illum/ vt onus tale in se suscipiat, quo scilicet sua libertate amissa, teneatur merces mutuantis emere, aut ad suum venire molendinum/ seu officinam. Hanc autem libertatem perdere, & se alteri, vt dictum est, subicere, est aliquid precio estimabile, vt constat; & ita est mutuator nullum aliud lucrum ex mutuo acquirit, nisi actionem hanc contra mutuatarium habere, est commodum precio estimabile. Et est quod sibi formaliter non esset commodum aut lucrum, bene tamen virtualiter. Nam damnum seu grauamen ipsi mutuatario per mutuantem impositum, ipsi mutuantis est ad superabundantiam & lucrum imputandum. Quemadmodum econtra/ damnum & grauamen mutuantis, quod ex mutuo patitur, reputatur quasi mutuum ipsi mutuatario traditum: & ideo mutuatarius tenetur ultra sortem aliquid in recompensam reddere, vel mutuantem a tali damno & grauamine releuare, vt

ex dictis de interesse satis patet,

¶ Inde sequitur illam mutationem usurariam esse, qua quis alteri certam pecunie quantitatem mutuat, qui pro eo, quod in se periculum suscipit, aliquid ultra sortem est recepturus, iuxta caput. Nauiganti, de usuris. Et quanquam Adrianus dicat hunc textum innisi presumptioni, attamen iuxta communem intellectum, non presumptioni, sed veritati innititur: idque si pactum de tali periculo suscipiendo apponitur ex parte mutuantis, quia tunc ratione mutui exigit a mutuatario aliquid indebitum. Et ideo quamuis merces pro periculo suscepto exacta, sit iusta, non excusatur contractus a vitio usure, sicut nec precedentes. Secus si pactum apponatur ex parte mutuatarii, & per mutuantem acceptetur, quia tunc non est usura, vt constat. Vnde fallitur, vt videtur. Contra, qui glosam in hoc casu reprehendit, cum glosa casum textus condemnet, quando predictum pactum apponitur ex parte mutuantis, & recte eum damnat.

¶ Inde etiam sequitur, quod similiter erit usuraria mutuo, que fit cum pacto, quo mutuatarius conferat ipsi mutuantis aliquid officium/ vel beneficium: quod cum alioqui non sit illi debitum, non dubium illo modo esse usurarie acquisitum. Nec refert si pendium tali officio annexum excedere operas/ labores/ & sollicitudinem ex officio tali impendendas/ aut eisdem equari. Quod etiam contra eundem Adrianum ponitur qui ait, prefatam mutationem usurariam esse, si stipendium prefatas operas & labores excedat, non tamen si eisdem equetur. Cuius discrimen assignat: quia quando excedit, tam ex mutuo lucrum assequitur: quando autem equatur, nullum assequitur lucrum. In quo presupponit actum emptionis/ & venditionis/ aut locationis & conductionis, alteriusue iuste permutationis, in qua precium iustum seruatur, non posse emi, aut vendi: quia tunc necesse esset a iusto precio deficere, aut excedere. Sed oppositum docet communis practica simul & ratio. Nam cum fructus ecclesie vel communitatis his, qui vulgo dicuntur/ arrendatores/ venduntur, communiter illis proponitur, quod ei, qui tantum/ vel tantum pro fructibus illis dederit, dabitur certum quid. In quo casu

casu manifeste ipse actus emptionis pro tanto/vel tanto, venditur/ut constat. Similiter, ratio idem docet. Quia hoc, quod est, emptores reperire, est valde per mercatores desideratum, & est precio estimabile. Unde & sepe mercatores cum aliquo tertio conueniunt, ut emptores querat, & suas merces per alios emi faciat, promissio/vel dato illi tertio aliquo stipendio: quod maxime in nundinis fieri videmus. Ita similiter potest aliquis cum aliquo tertio conuenire, ut faciat sibi aliquod officium publicum conferri, promissa illi tertio certa mercede: idque etiam si stipendium illius officio operas/& labores non excedat. Lucrum igitur reputatur reperire emptores, reperire venditores, reperire qui suam operam locent, & cui eam locent, reperire mutuatores, qui suo tempore mutant, reperire etiam, a qui habent beneficia & officia lucrosa, etiam ubi stipendium excessuum non sit, obtineant. Quae omnia constat precio esse estimabilia. Ac proinde mutatio facta cum pacto aliquo super his, quae dicta sunt, non dubium quin sit usuraria.

¶ Sequitur amplius, fideiussorem posse pro eo quod fideiubet, aliquid exigere & recipere: non obstante, quod id, ad quod fideiussor se obligat, quod est pro principali debitorum solvere, sit quodammodo mutuae. Correlarium patet, quia obligatio ad pro debitore soluendum est aliquid estimabile precio: ideo nanque illicitum & usurarium est mutuae cum pacto postmodum remutuandi, ut ex dictis patet. Et procedit hoc correlarium, siue fideiussor se exponat periculo perdendi, quod pro debitore soluerit/siue non, quia ille est alius titulus, quo possit pro mercede/seu pro precio fideiubere: sed illo sedulo, sola ipsa obligatio pro debitore soluendi/ sicut & obligatio civilis postea mutuandi est precio estimabilis, ut tenet Casetanus cum Tho. 2.2. questio. 78. Quamquam sanctus bernardus in suo tractatu de restitutione dicat illicitum esse fideiussori aliquid pro fideiubendo exigere, sed hic sanctus habuit respectum ad mutuum futurum, ad quod fideiussor se obligat, ratione cuius mutui nisi exigi potest, non tamen ad ipsam obligationem, qua ad postea mutuandum se obligat. Et haec est, ut patet, causa/ quare Conradus, questio.

xl. hunc casum minime iustificat, sed pro interesse, quod fideiussor se passurum timet, & pro periculo, cui se fideiubendo exponit, aut esse illi licitum aliquid exigere. Quamquam in, questio. 36. dicit, usurarium esse mutuae cum pacto postmodum remutuandi. Et dat causam. Quia obligatio ad mutuandum, est precio estimabilis. Ac proinde non deberet damnare fideiussorem pro precio fideiubentem, etiam si nullum timeret periculum, nec interesse.

¶ Supposito ergo praefatos contractus, qui fiunt cum pacto de inuendo alium contractum per ipsum mutuantem appposito, esse usurarios, esset dubium iuxta questionem principalem. An ex illis oriatur obligatio restituendi, & cui, & quomodo. Respon. huiusmodi contractus triplices esse. Quaedam sunt, per quos aliquid lucrum ipsi mutuanti acquirunt. Quidam sunt, per quos ipsi mutuanti a quo, quod lucro equiparatur, acquiritur. Quidam vero sunt, per quos & si lucrum formaliter mutuanti non acquiritur, mutuario tamen onus aliquod alioquin indebitum imponitur. Exemplum primum, ut si quis ex mutuo assequatur beneficium aliquod/ aut officium lucrosum, siue stipendium sit excessuum/siue non. Exemplum secundum, ut si quis ex mutuo assequatur hoc, quod est mutuario esse sibi obligatum/ ad colendum terras suas, seu ad de officina eius emendum. Exemplum tertium, ut si quis ob mutuum compellat mutuario actu emere res mutuantis, aut actu secum alium contractum inire, quem mutuario alioquin minime inisset. Et si restitutio stricte accipiat pro eo, quod est alicuius rei iniuste retentae redditio, constat non ex omni contractu usurario debitum restituendi oriri, ex quo non ex omni tali aliquid commodum est formaliter mutuanti acquisitum. Si tamen largi accipiat restitutio pro eo, quod est, re alteri debitam eidem reddere, & pro damno seu grauamine iniuste illato satisfacere: tunc ex omni tali contractu passionali videtur oriri obligatio restituendi, eo quod per omnem talem aliquod commodum formaliter/vel virtualiter mutuanti acquiritur, aut saltem aliquod grauamen mutuario inferatur. ¶ Inde sequitur, quod qui ex mutuatione passionali beneficium aliquod/ aut officium acquisiuit, tenetur sic acceptum

resignare, & in potestatem eius, qui illud contulit, siue prelati sit, siue princeps / aut alius dominus temporalis reponere, vt si postea velit eidem libere & sine pacto aliquo conferat. Huius ratio est clara. Quia tale officium / aut beneficium est aliquod commodum vsurarie acquisitum: nullum autem taliter acquisitum potest licite retineri / sicut nec recipi, vt supra ex iure diuino ostensum est. Igitur. Et conclusio est doctoris sancti, qui in hoc sententię Adriani contrarium tenentis / est preferendus. Fructus tamen seu redditus atque stipendium tali officio annexum, quod ante officij resignationem acceptum est, non opus est restituere, eo quod tale stipendium ratione officij debebatur. Excepto, nisi tales fructus & redditus sint excessiui: quia tunc id, quod plus est, quam opere & labores impensis mereantur, restituendum est. Idem dicendum si sit beneficium ecclesiasticum vsurarie acquisitum, quod .i. resignandum est, & fructus recepti restituendi, demptis laboribus & expensis, quę semper ventunt defalcanda. Si autem mutans ex mutuo acquirit obligationem contra mutuatarium ad postmodum aliquid emendum agendum aut dicendum. &c. tenetur huiusmodi actioni / seu obligatiōi taliter acquisitę, cedere, ipsum mutuatariū in sua libertate relinquendo, ita vt ratioe prelati pacti nullatenus maneat ciuiler obligatus. Si vero mutans ratione mutui obligat / seu compellit mutuatariū, vt illico res aliquas emat / aut vendat, antequam pactum actuetur, tenetur eū liberum relinquere vt emat, aut vendat / si uelit. Post pactum tamen actuat / tenet ad vnum de duobus, vel ad rescindendum prelatam emp. ionem & venditiōem vt mutuatarius maneat liber / sicut ante mutuationem fuerat. Vel in recompensam grauaminis mutuatario illati, aliquid ad iudicium boni viri reddere tenetur. ¶ Correlarie sequitur, non esse omnino verum, quod dixit Ioan. Andreas in regula iuris. Peccatū. & Paor. in capitu. finali. de vsuris. quod in prelati casibus restitutio non mutuatariis, sed pauperibus est agenda. Nam cum cōstet mutuatarios obligatione indēbita grauari, consequens est ipsis grauatis esse satisfaciendum, vel eos a grauamine releuando, vel loco grauaminis aliquid illis

repēdendo. Quoniam illi Doctores cū de restitutione pauperibus agenda loquuntur, non de huiusmodi satisfactione pro grauamine agenda loquuntur, sed de alio lucro mediato seu remoto ex mutuo acquisito, quale est fama / & concursus aliorum euentium, aut aliud huiusmodi, quod mutuantibus ex pactis prelati in esse positus solet euenire.

¶ Etiam patet responsio ad rationes pro Adriano superius factas. Ad primam, in qua arguitur, quod mutuatō, ratione cuius acquiritur ciuiler obligatio / nec vsuraria est, nec obligationem restituendi inducit, vt illic probatur per exemplum de herede &c. Dicendum illud esse falsum regulariter, etiā si in exemplo illic adducto sit verum, Pro quo id notandum, quod supra tetigimus, quod dupliciter stat mutuantem contra mutuatariū obligationem ciuiler acquirere, quam ante non habebat. Vno modo ita, vt mutuatariū obliget ad id, ad quod alias secluso mutuo / particulariter tenebatur, vt in casu argumenti, in quo heres ille in cōscientia (vt supponitur) tenebatur particulari obligatione, & ex iustitia soluere legatum illud: & tunc obligatio huiusmodi ciuiler per mutuum acquisita, nō vitiat mutuationem, cum mutans in casu nō petat a mutuatario nisi id, quod alioque ipsi mutuatari debet. Secundo modo potest obligatio acquisita talis, vt mutans mutuatariū obliget ad aliquid, ad quod alioque non erat particulariter obligatus, vt in casibus supra expositis est exemplificatū, & tunc redditur vsuraria ipsa mutuatō: & obligatiōnem restituendi, qm supra dixim⁹, inducit. Quare autem dicam vsuram non esse / mutuatariū obligare ad id, ad quod alias particulariter tenebat, patet ex dictis. Quia omni pacto secluso, mutuatariū tenetur obligatione naturali remutuare, sed non ad id particulariter teneat: cū possit in alijs rebus absq; remutatione se gratū mutuantis exhibere: ideo si mutans particulariter illū ad remutuandum obligat, vsura est. Adde etiam, quod si mutuatariū secluso pacto teneat ex charitate etiam particulariter ad aliquid pro mutuantis agenda, & tale sit, quod non teneatur gratis agere, obligare illum per mutuum ad illud gratis agendum / vsura est. Secus si obligaret illum ad agē

ad agendum, licet non gratis. Vt si mutuo medico hac lege, vt me egrotantem curet, si alius sit, qui me curare possit, vsura est. Si etiam pactum sit, vt me gratis curet, etiam si alius, qui me possit curare non sit, vsura est. Si denique pactum est, vt me curet, vbi alius non sit, qui me curare possit, modo non addatur/gratis/ vsura non est. Quia nil indebitum ab illo exigo, quod secluso mutuo mihi particulariter non deberet. In casu autem, super quo disputamus, in quo s. mutuans mutuatarium ad emendum de officina mutuantis obligat, vsura est. Quia exigit aliquid alias indebitum.

¶ Quando secundo pro Adriano arguebatur, quod sequeretur mutuanti non posse iuste retinere precium iustum sibi ratione mercis debitum. &c. Responsio. Ratio parum valet. Nam nil inconuenit vendentem/ & se ad vendendum offerentem, a precio iusto communiter corrente/ descendere/ & minus habere/ quam sit precium iustum: quod alias si ad instantiam emptoris mercem suam venderet, habuisset: vt supra quando de precio iusto loquebamur, dixi in^o. Modo autem in casu presentis ipse mutuans non solum se ad vendendum offert, sed ipsum mutuatarium ad emendum compellit. Tum etiam, Quia non mirum si totum precium iustum retinere non possit, si ex altera parte ipsi ementi ad aliquid teneat. Sicut in presentis casu post actuatum pactum tenetur. s. vel contractum rescindere, vel recompensam pro grauamine mutuatario illato, eidem rependere. Et ita si mutuans minus habet, quam alias iuste habere posset, imputet sibi, qui mutuatarium indebite grauauit. **¶** Quando tertio arguebatur, de eo, qui colono mutat cum pacto, quod terras eius colat. &c. Dico esse vsuram, & teneri ad reponendum colonum in sua libertate, si pactum actuatum non sit/ vel consummatum: vel in recompensam pro grauamine & onere infuncto/ illi satisfacere. Nec erit inconueniens, quod facta satisfactione/ colonus habeat plus, quam altoq iuste esset habiturus: quia illud plus non per viam mercedis, sed per viam satisfactionis habebit, vt de se satis constat. **¶** Quando quarto arguebatur, qd post conventionem factam si colonus nolit terras colere, poterit dominus illi mutuae cum pacto, qd ter

ras colat. Igitur similiter ab initio poterit eidem mutuae/ vt de colendo conueniat. Consequentia nil valet, quia in casu antecedentis mutuans non exigit nisi sibi debitum: quod non fit in casu consequentis, vt satis notum est. Et per hoc patet ad primum argumentum questionis principalis.

¶ IN SECVNDO argumento principali illud querebatur, an s. vsura mentalis inducat obligationem restituendi, sicut ea inducit vsura pactionalis, de qua primum argumentum querebat. Et loquor de vsura mentali, qua mutuum fit propter lucrum speratum, & postmodum realiter obtentum. Nam quantumuis mutuans corruptam habeat intentionem mutuando. s. propter lucrum speratum, Si nullum inde lucrum acquirat, locum restitutio non habet, sed de corrupta intentione est poenitendum. Nec opus est hic repetere, quod supra in declaratione diffinitionis vsure diximus. **An. s.** omnis spes lucri reddat mutuationem vsurariam, & si non omnis, puta ea, que non dat causam mutuationi. **An** saltem ea spes, que est causa sine qua non, mutuationis, reddat eam vsurariam? Nam dicendum quod non, nisi talis sit spes, quod propter lucrum speratum & intentum mutuatio fiat, ita vt lucrum speratum sit causa finalis mutuantis, & non causa impulsiva. De quibus vide, que supra diximus. His ergo omissis, & loquendo de spe lucri in se, propter quod ipsa mutuatio sit, quam non dubium est vsurariam esse, procedit questio uncula presens. Et video communiter doctores distinguere. Nam si mutuans cum spe corrupta insinuat intentionem suam sibi mutuatario, ita vt mutuatarius agnoscat animum mutuantis esse lucrum ex mutuo acquirere, tunc talis vsura mentalis insinuata, inducit obligationem restituendi, quod fuerit lucratus. Secus si vsura illa mentalis insinuata non sit. Cuius discriminis ratio est. Quia quando insinuatur, & mutuatarius mentem mutuantis intelligit, & si illi lucrum cum forte soluat, non tamen videtur dare liberaliter: quia ideo soluit, quia virtualiter fuerat a mutuante exactum, etiam si de hoc pactum non precesserit. Sic videtur tenere Sco. in. 4. Similiter & Ricar. dist. xv. & alij, Quibus etiam Casetanus in opuscu-

His aperte consentit. Secus si insinuata non fuerit præfata mutuantis intentio: quia tunc si quid ultra sortem mutuarius soluit, donare videtur, & ita sic acquisitum non est restituendum. ¶ **P**ro qua sententia facit primo, quod supra in argumento citatum est, quia scilicet simonia mentalis cum beneficij assequutione, non inducit obligationem restituendi, seu resignandi, igitur nec usuraria mentalis. ¶ **S**ecundo facit i. questio. 2. capitulo. Sicut. vbi ait Gregorius. Eius oblatio nullam culpæ maculam ingerit, quæ non ex ambientis petitione processit. Cum ergo nullo pacto nulla insinuatione præcedente, nisi mutans petierit, sequitur licitum illi esse taliter oblatum recipere, nec illud teneri restituere. ¶ **T**ertio facit ratio. Non obstante deprauata mutuantis intentione, ipse potest licite recipere, quod alter sibi naturali obligatione debet: sed mutuarius ratione gratitudinis benefactoribus debetur, tenetur naturali obligatione regratari. Ac proinde si ipse velit huic obligationi aliquid ultra sortem offrendo satisficere, licite poterit mutuator illud recipere & retinere, & ita non tenebitur illud restituere. ¶ **Q**uarto facit simile, Quia in venditione sola intentio corrupta vendentis defraudandi emptorem aliquid ultra iustum pretium extorquendo, non inducit obligationem restituendi, si quid excessiuum ipse emptor sponte obtulerit. Igitur nec in præfenti casu, in quo deprauata mutuantis intentio exterius non insinuatur, oritur talis obligatio. ¶ **H**is non obstantibus, videtur quod ad obligationem præfatum lucrum restituendi impertinens est usuram mentalem exterius insinuatam esse/aut non. Cuius ratio est manifesta. Quia si mutuans ex eadem corrupta intentione, qua mutuationem fecit, lucrum ipsum illi oblatum recipiat, usurarium est lucrum sicut & mutuatio, & per consequens restituendum: seclusa libera & gratuita donatione mutuaris, siue præfata intentio fuerit insinuata, siue non. Id patet ex his, quæ de lege diuina superius adduximus, ad probandum omne lucrum usurarium esse restituendum. Si autem illa lucris acceptio non ex deprauata intentione fit (quæ forte iam est emendata) sed ideo re-

cipitur / quia sponte & liberaliter sibi donatur, licite recipitur & retinetur, nec est de necessitate restituendum, siue præfata deprauata intentio fuerit insinuata / siue non. Ita que illa exterior insinuatio impertinens est ad in re ipsa obligationem restituendi inducendum. Imo nec pertinet est / pactum realiter præcesserit de tali lucro soluendo, vel non præcesserit ad præfata restitutionem. Nam si mutuarius sponte & liberaliter, & non ratione pacti prioris tale lucrum mutuantis offert, & ut taliter oblatum a mutuantem recipitur, non tenetur illud restituere, siue pactum præcesserit / siue non. Si autem non est per mutuarium sponte & liberaliter oblatum, sed ratione mutui tanquam ob id debitum solum, tunc tenetur mutuantis illud restituere, siue pactum præcesserit, siue non, ut constat. ¶ **S**ecundo idem patet ex capitulo. Consuluit, de usuris, vbi dicitur patere ex euangelio Lucæ, quod homines sine omni conuentione pro intentione lucris quam habent, in lege iudicandi sunt male agere: & ad ea, quæ taliter sunt accepta, in animarum iudicio efficaciter sunt inducendi restituere. &c. Vbi nulla mentio de exteriori insinuatione fit, sed de hoc squaliter sunt accepta: & ita obligatio restituendi non ex insinuatione oritur, sed ex lucro taliter accepto, scilicet ratione mutui. &c. ¶ **D**icendum igitur primo, quod ex mutuatione usuraria mentali ante lucris assequutionem, nulla restituendi obligatio nascitur, eo, quod per solam huiusmodi mutuationem, siue deprauata mutuantis intentio insinuetur, siue non: nec aliquid a mutuario iniuste auferitur, nec ipsi damnum / aut grauamem aliquod inferitur, ut patet. ¶ **D**ico secundo, quod de lucris perceptio est distinguendum. Quia vel mutuarius libere & sponte illud mutuantis donat / vel non. Si primum mutuans id sciens / aut rationabiliter præsumens, potest illud tamen quam donatum recipere, & non tenetur illud restituere, nam tunc non est lucrum usurarium cum non propter mutuum recipiatur, sed quia donatum est. Dico notanter / si mutuans id sciens, aut rationabiliter præsumat: nam si putat mutuarium non donare, sed quasi debitum ob mutuum / aut quasi ex contractu redere, tunc tali consuetudine perseverante, tenebitur restituere.

conscienti; lucrum restituere, etiam si in vere donatum sit. ¶ Similiter, esto quod vere donatum sit, ipse autem non tanquam tale recipiat, sed tanquam debitum ob mutuum factum, tenebitur ad vnum de duobus, vel ad mutandum talem depravatam intentionem, incipiendo, scilicet, lucrum ratione donationis retinere, & erit a restitutione immunis, vel ad taliter acceptum non pauperibus, ut aliqui dicunt, sed mutuuario restituendum. Cuius ratio est. Quia si non ratione donationis illud accipit, aut retinet, sed propter mutuum quasi sibi debitum, non videtur donationem acceptare, ratione cuius solum erat sibi licitum illud recipere & retinere. Igitur tenetur illud ipsi donanti restituere, eo quod donatio perfecta non est, quando per donatarium non acceptatur. ¶ Si autem tale lucrum non sit vere a mutuuario donatum, sed propter mutuum quasi debitum / aut exactum solutum, & id sciat aut presumat ipse mutuator, siue precesserit insinuatio / siue non, tenebitur illud lucrum ipsi mutuuario restituere. Secus si verisimiliter presumat illud sibi vere donatum esse; nam tunc conscientia quoad in ea perseverat, illum a debito restituendi excusabit, sed cum veritatem agnouerit, tenebitur lucrum restituere; excepto nisi cum bona fide consumptum sit, & non sit inde factus locupletior, ut tenet Galetanus. ¶ Patet ex dictis, quod dixi, in insinuationem predictam impertinentem esse ad obligationem restituendi lucrum per mutuarium oblatum, sed ad intentionem mutuatarij lucrum offerentis, & ad conscientiam ipsius recipientis est attendendum. ¶ Confess tamen mentalem vsuram insinuatam esse / aut non, ad causandum rationabilem presumptionem de animo offerentis; nam si insinuata ipsi mutuuario sit, tunc rationabiliter presumitur, quod mutuarius non animo donandi lucrum ipsum offert, sed quasi a mutuarie exactum tacite vel expressse; & existente huiusmodi presumptione, restituendum taliter acceptum. Si autem insinuata non sit, tunc rationabiliter presumitur, quod mutuarius sponte vult tale lucrum donare, & sic non erit necessario restituendum. Et hoc modo sunt intelligendi Theologi, qui ad insinuationem pre-

fatam dicunt esse attendendum. Verum cum hi presumptioni innitantur, si veritas opposita constiterit, illi / & non presumptioni standum est. ¶ Correlarie sequitur, non esse indistincte verum, quod ait Ioan. Andreas in mercurialibus, in regula. Pas. Sum. Et Panormitanus, in capitulo. Consultuit. de vsuris, quod vsurarius mentalis tenetur semper lucrum acquisitum restituere: sed limitandum est ad casum, quo tale lucrum ex depravata intentione vsuraria, ex qua mutuatatio processit, recipitur, tunc enim lucrum illud vsurarium est, & tenet etiam quod dicunt, quod contractus ab initio vitiosus, effectum sortitur vitiosum. ¶ Iam ad rationes pro priori sententia factas Respon. Ad primum in quo queritur, quare vsura mentalis inducit obligationem restituendi, iuxta capitulum. Consultuit. de vsuris, & non simonia mentalis / iuxta cap. finale. de simonia. cum multi multa dixerint, inquit. Adrianus. quod ideo est, quia restitutio simoniacae acquisitionum fieri habet ecclesie, que in hoc facultatem habet ius suum remittere si vult, sed restitutio vsurarum debetur personis priuatis, a quibus vsure fuerunt extortae: quam obligationem nec Imperator, nec Papa, nec ecclesia sine illorum consensu remittere potest. &c. Verum capitulum, finale. de simonia, in eo, quod ait / per simoniam solam mentalem non teneri ad resignationes spiritualium aut temporalium. &c. non videtur procedere per viam gratie & remissionis, quam illic Ecclesia huiusmodi simoniace faciat, sed per viam declarationis procedit, cum illi Papa ad propositam consultationem respondeat, ut patet ex textu ipso. Itaque declarat mandatum apostolicum, de quo sonat illic textus ad Abbates extendi. Declarat secundo per simoniam mentalem puram non teneri homines ad resignationem temporalium & spiritualium taliter acquisitionum, sed per solam poenitentiam suo satisfaciunt creatori. Ideo videtur dici aliter posse, quod sicut vsura mentalis restitutionem in iudicio animarum inducit, ut ait capitulum. Consultuit. ita & simonia mentalis ceteris paribus, nec est discrimen inter hec assignandum. Ad textus autem citatos dicendum, quod capitulum

Consuluit, procedit in animarum iudicio, vt ex ipso apte constat. cap. autem finali. de vsuris. procedit in iudicio humano, in quo non tenentur simoniaci mentales ad predictas resignationes. Quod ita esse apparet. Quia quod a Papa quesitum est in capitulo. Consuluit, est, ad quid illi vsurarij essent in iudicio animarum compellendi. Quod constat forum conscientie concernere: sed in cap. finali de simonia. quesitum est, ad quid se mandatum apostolicum extenderet circa simoniacos, qui aliquo dato religione, ingressi sunt. Quod apertum est, forum & iudicium humanum concernere: nam hec erat consultantis intentio. scilicet scire quomodo virtute mandati apostolici se erga simoniacos illos cum pacto & sine pacto/habere deberet. Et ita nulla est repugnancia vt videtur. ¶ Quando secundo arguebatur ex Decreto Gregorij dicentis Eius oblatio nullam culpę maculam ingerit, que non ex ambrosii petitione processit. &c. Dicendum quod loquitur de oblatioe gratuita & liberali, que sicut offerentem non maculat, ita & nec recipientem, quando eo modo recipit, quo offertur, puta ratione gratitute & liberalis donationis. Secus si recipiatur ex corrupta cupiditate, & propter spirituale prius ministerium: nam tunc vel mutanda est huiusmodi deprauata intentio, vel taliter acceptum est restituendum. ¶ Quando tertio arguebatur, quod licite potest mutuator recipere, quod mutuarius naturali obligatione illi retribuere tenetur. Dicendum quod verum est, modo illud, quod sic illi offertur, non propter mutuum factum, sed ratione liberalitatis & donationis ipsius mutuarij recipiat, & tunc non tenebitur restituere. Secus si quod per viam gratitudinis offertur, propter mutuum factum recipiatur. ¶ Quando quarto arguebatur de vendente / & corruptam mentem habente, quod non inde tenetur restituere, si quid excessiuum emptor sponte donauerit. Dicendum quod si talis venditor illud excessum recipit, non tanquam donatum, sed tanquam sibi ratione mercis debitum (cum non sit) nisi intentionem huiusmodi mutet, non poterit illud retinere. Quia nec ratione valoris mercis, cum non valeat tantum, nec ratione donationis, cum illam non acceptet in tali casu. Secus si excessum illud tanquam donatum accipiat, &c.

TERTIO argumento principali tangit difficultas. An scilicet vsurarius acquirat dominium vsure. Antiquum est questio quod, per utraque parte fautores habet non paucos. Sunt igitur qui dicunt vsurarium effici dominum rerum, quas vsurarie acquisiuit, non solum earum rerum, que vsu consumuntur, sed & aliarum non vsu consumptibilium. Quorum sententia videtur posse probari, primo. Quia vt arguebatur ex Instituta de rerum diuisione. Nil tam conueniens est naturali equitati, quam voluntatem domini volentis rem suam in alium transferre, ratam habere. Cum ergo mutuarius sua voluntate lucrum illud in vsurarium transferat, sequitur. &c. Nec obstat dicere, quod non voluntate simplici & absoluta, sed quodammodo coacta lucrum illud perfoluit. Non, inquam, obstat: tum quia pono ipsum mutuarium non aliqua necessitate compulsus mutuum petiisse, & se ad vsurę solutionem obligasse, sed diues erat, & cum pecunijs mutuatjs amplius lucrari pretere debet, & ita non inopia pressus, nec timore compulsus, sed lucri amplioris cupidus, mutuum cum pacto de lucro soluendo petiit: hec autem cupiditas voluntarium non impedit, sicut impeditret metus / & ignorantia, seu coactio. Quod inde apparet: quia si homo ex nimia carnalis voluptatis cupidine motus, aliquid suę focartę aut meretrici donet, tenet donatio, nec voluntarium impeditur ob id, quod ex illa excessiua cupidine fiat: & meretrici dominium rei traditę seu donatę acquisit, vt supra suo loco ostensum fuit. Si ergo cupiditas voluptatis voluntarium non tollit, nec ergo cupiditas lucri voluntarium tollet. ¶ Item ad idem, si ex hoc quod mutuarius lucrum soluens, habet aliquid inuoluntarium admixtum / impediretur dominij ipsius lucri translatio, sequitur quod quandocunque aliquis inopia pressus & necessitate compulsus rem suam pro iusto precio vendit, impediretur translatio dominij illius rei venditę in euentem, quod nemo dixit: supposito quod nemo venditori illi vim inferat, aut metum ingerat, quo eum ad venditionem prefatam compellat. Et tamen sequela nota est: quia multo plus est de inuoluntario in eo que sua, vt dictum est, vendit, quam

in mutuatario re sua ultrafortē vsurario sol-
uente. ¶ Item ad idē. Nam plus etiam est
de inuoluntario in eo, qui metu mortis re
sua vim inferēti tradit, quam in mutua-
tario, qui lucrū vsurario soluit: quod sup-
pono certum esse, & tamen traditio ex præ-
fato metu facta est valida, & in ea transfer-
tur dominū, vt colligit ex cap. Abbas. De
his, quæ vi/ mutue cause sūt. Etiam si ex
tali metu facta debeāt reuocari, & restitui.
Ex quo verbo apparet huiusmodi tradi-
tionem ex metu factam, nō esse nullam, cū
non sit de his, quæ iure non permittuntur.
Quæ aut facta ex metu valida sūt, & quæ
nō, in versibus illis commuiter notātur.
Terror iudicium. dos. sacrū. copula. votū.
Hæc sex vi facta, de iure scias fore nulla.
Cætera ius patitur, sed postea restituentur.
¶ Secūdo arguitur. Quia si vsurarius nō
acquireret dominū lucrī vsurarij/ esset se-
cundo ex eo, q̄ mutuatarius cum lucrum
tradit, non intendit dominū illius in vsu-
rarium transferre, sed solū intendit rem il-
lam tradere: quōd quidem diuersum quid
est ab eo, quod est dominū transferre, sed
hoc dici nō potest. Probat, quicquid sit
de intentione, quā actu habet is, qui lucrū
vsurarium soluit, intentio tamen, quam de-
bet habere hæc est, vt nō solum rem trade-
re, sed dominū eius in vsurarium trans-
ferre intendat. Tū, quia hæc est vsurarij in-
tentio cum mutuatario de lucro pasciscen-
te, vt. s. mutuatarius lucrum, de quo conuē-
tū est, ita mutuantis soluat, vt a se omne ius
quod in illo habuerat, in mutuātem trās-
ferat: quandoquidem lucrum nō petit per
viam pignoris/ nec per viam mutui/ vel cō-
modati, nec per viam depositi, nec per ali-
quam aliam, qua ius lucrī in ipso mutua-
tario permaneat: quam mutuantis inten-
tionem certam esse suppono. Et cum mutua-
tarij se obliget iuxta intentionem alterius
secum contrahentis, aut saltem se iuxta
illam debet obligare, si vult a mendacio
& deceptione immunis esse, sequitur inten-
tum. Nec quacūq; calliditate ipse mutua-
tarij vtatur, a culpa excusabitur, nisi iuret
aut promittat, se vsuram soluturum ad mē-
tem ipsius exigentis, iuxta illud, quod ha-
bet ea. Quacūq; .2.2. q. 2. vbi dicitur. Qua-
cūq; arte verborū quis iuret, Deus tamē,
qui conscientie testis est, ita hoc accipit, si-

cut ille, cui iuratur, intelligit. Et ita si vsura-
rius a mutuatario iuramentū de lucro sol-
uendo exigat, & ille iuret, tenebitur ad mē-
tem exigētis seruare iuramentū, iuxta cap.
Debitores. de iure iurando. Igitur tenebitur
vsuram ita vsurario soluere, vt totū ius,
quod in illo habebat, in vsurarium trans-
ferat. Et pro maiori firmitate pone vsura-
rium hanc suam intentionem mutuatario
explicuisse, quam reuera stādo in commu-
ni hominū intelligentia/ non opus est ex-
plicare. ¶ Tertio arguitur. Quia si vsura-
rius præfati lucrī dominū non acquire-
ret, esset tertio ex eo, q̄ non obstāte mutua-
rii volūtaria traditione, volūtas tamē dñi
superioris. s. Dei, simul & lex ipsa tali trans-
lationi resistit: cum constet ex dictis vsurā
omni iure prohibita esse. Sed hoc nō ob-
stat. Probat, tum quia lex diuina/ natura-
lis/ & humana non aliter præfate translatio-
ni resistet, nisi quia vsuram prohibet & dā-
nat: sed cum non prohibeat, ne mutua-
rius vsurā soluat & tradat, nec prohibeat,
ne mutuatarius dominū lucrī soluti in
vsurarium transferat, cum id licitum & li-
berum sit ipsi mutuatario, sed solum da-
re ad vsuram/ & eandem exigere/ & retine-
re prohibeat, consequens est/ nec Deū/ nec
legem præfato domino transferēdo resiste-
re. Quemadmodum Deus & lex eius resi-
stūt, ne quis metu/ aut lucrī cupiditate, aut
ex cōcupiscentia inducat foeminam vt se-
cum contrahat: & tamen si de facto contra-
hant, transfertur dominū corporis vni⁹
in alteram, & ecōtra. Resistit etiam lex vio-
lationi voti & iuramēti. vt si quis vouit ca-
stitatem & vxorem non ducere, si tamē du-
cat, transfertur corporis dominū. Si quis
iurauit se non donaturum/ aut non vendi-
turum domū alicui certæ personæ, resistit
lex tali donationi & venditioni, & tamē si
contra iuramentum donet/ aut vendat, trās-
fertur domus dominū in donatarium
& emptorem.

¶ Alij vero insignes etiā Doctores tenuerūt
oppositū, q̄. s. vsurarius nō acqrit dñi vsuræ.
Pro qua sentētia in rationib; imme-
diate antea positis nonnulla fundamenta
tacta sunt, videlicet quia volūtas mutua-
rii vsuram soluentis habet inuoluntariam
admixtum, quia non daret nisi quodāmo-
do coactus, eo. s. q̄ non potest aliter mutuū.

reperire. Tum etiam, quia & si intendat vsuram tradere, non tamen intendit eam donare nec dominium eius a se abdicare. Sicut qui merces in mare tempore tempestatis proicit, voluntate proicit, non tamen ius & dominium earum a se abdicat: cum si quis postea eas repererit & acceperit, teneatur prosciendi restituere. Tum etiam, quia esto mutuarius lucrum in usurarium transferri vellet ob causam mutui: Deo & lex talem translationem non approbant, sed potius eidem resistere videntur. Verum hæ rationes supra videntur infirmatæ. ¶ Addit Caieta. aliã rationē, quã usurarius tenetur restituere fructus vsuræ perceptæ / si fructifera sit, ex sententia omnium: non autem ad id tenetur, si vsura illa fructifera esset vere sua, & de dominio ipsius: ex quo fructus rei ad illum pertinent, ad quem dominium ipsius rei fructifera. &c. Hæc tamē ratio in inime concludit: quia sicut tenetur vsuram restituere, quia est lucrum usurarium & vsurarie acquisitum, ita & fructus vsuræ tenebitur restituere, quia similiter sunt lucrum usurarium, & ex mutuo intentum, ex quo usurarius ex mutuo vineam non intenderet, nisi quia fructus eius intendit. vt constat. Tum etiam, quia ex quo tenetur vineam usurariam illico restituere, ex consequenti tenetur fructus eiusdem restituere, non quia sui non sint, sed quia mutuuario debent: cui enim debentur res fructifera, ex consequenti debetur fructus eiusdem a possessore / quando est in mora percepti: cum certum etiam sit creditorem ex mora debitoris prædictis fructibus iniuste priuari, & a fructibus illis habendis iniuste impediri, & ideo tenetur ad vsuram fructiferam / & fructus eiusdem tanquam qui alium ab assequutione alicuius boni sibi debiti iniuste impedit. ¶ Addit Altissio. ioris rationem aliam. Quia usurarius tenetur vsuram ei, a quo eam extorsit, restituere. & non nisi quia non est sua, sed alterius, a quo eam extorsit: si enim alterius puta mutuarius non esset, non illi esset restituenda, ex quo ille a se dominium illius rei abdicauit, vt opposita tenet opinio, sed vel eam retineat repossit, vel pauperibus esset eroganda. Sed nec hæc ratio concludit. Quia ad hoc, quod usurarius huiusmodi lucrum restituere teneatur, impertinens est dominium illius ad usurarium pertinere / vel non: quia siue te-

neamus ad eum pertinere / siue non, retineri ab usurario non potest, eo quod iniuste / & contra legem est receptum / seu retentum. Vt si lucrum sit pecunia non signata, quam alijs pecunijs similibus miscuit, dominium illius sicut & alterius pecuniæ iuste quaesitæ ad usurarium pertinet, & tamen restituere tenetur quantum per viam mutui fuerat lucratus. Quemadmodum mutuarius dominium habet pecuniæ sibi mutuatæ, & tamen adueniente termino solutionis, restituere tenetur quantum mutuo accepit. &c. Et quando dicitur, quod tunc non mutuarius, sed pauperibus esset eroganda, immo ipsi mutuuario, a quo iniuste extorta est, venit reddenda: non quia dominium vsuræ apud mutuarium mansit, sed quia eam indebitè soluendo, fuit per mutuante non aliter mutuari volentem iniuste damnificatus. ¶ Addit Ricardus aliam rationem, dicens. Quicumque est dominus alicuius rei aliquo iure, non iniuria est dominus eius: sed rei fenebris non est usurarius dominus aliquo iure / seu titulo iusto: quia non iure emptoris / vt constat: nec iure liberalis donationis, cum mutuarius non liberaliter velit vsuram donare, sed quia exactus / vel quodammodo coactus: nec iure locationis, cum in locatione dominium non transferatur: nec iure permutacionis / vt constat: nec iure mutui, quia pro mutuo aliquid ultra sortem recipere / non est ius, sed iniuria / vt patet: nec iure soluti ex promissione præuia, nam talis promissio est iure reprobata, nec inde aliqua naturalis aut civilis obligatio oritur. Ad hunc modum repelli possent alia iura / seu tituli, quibus solet dominium rerum acquiri. Verum nec hæc ratio conuincit, nam posset dici cum Innocentio, quod usurarius efficitur dominus vsuræ solutæ iure contractus / seu conuentionis / aut pacti: contractus enim ex conuentione legem accipiunt: & ita quia mutans & mutuarius taliter conuenerunt, vt ille mutaret, alter vero ultra mutuum aliquid amplius daret. Nec obstat tale pactum iure esse reprobatum: quia quod ius reprobatur est id, quod prohibet / & damnat, hoc autem est exactio lucri / & receptio eiusdem, non autem solutio / aut datio, etiam cum dominio, vt supra dicebatur. Et ideo posset secundo dici, quod usurarius acquirat

acquisti domanum vsure iure dōationis /
 facte liberalis, quia mutuarius donat
 pro mutuo, quod se donaturum promisit.
 ¶ Addit Siluester post Angelum & alios
 aliam rationem, s. Ex contractu nullo / &
 cui lex resistit, nunquam dominium trans-
 fertur: contractus autem vsurarius est nul-
 lus, cui omnis lex, vt supra ostensum est,
 resistit. Igitur, Sed nec hæc ratio conclu-
 dit. Quod enim de resistantia legis dicitur,
 iam supra solutum est. Quod vero de
 nullitate contractus vsurarij dicitur, non
 obstat: quia ex hoc, quod contractus est
 nullus, nil aliud sequitur, quam quod ex
 illo nulla oritur obligatio: & ita nec mu-
 tuarius inde manebit obligatus ad vsu-
 ræ solutionem. Hoc tamen admissio, stat,
 quod mutuarius absque tali obligatio-
 ne soluat & det, quod se daturum prædix-
 rat: & ideo poterit dando rei dominium
 ex parte sua in alium transferre: quæ tran-
 slatio per cōtractus nullitatem minime im-
 peditur. Aliud enim est præfatum contra-
 ctum vsurarium per leges annullari. Aliud
 vero dōationē mutuarij p easdē leges an-
 nullari. Et ideo stat cōtractū vsurariū nullū
 esse, vbi donatio quāuis illiberalis ex par-
 te mutuarij facta nulla non sit, stipulatio
 enim in re turpi nulla est, nullamque parit
 obligationem, & tamen si res stipulata ac-
 tu solvatur / seu donetur / etiam ob cau-
 sam turpem / valebit, vt supra tetigimus.
 Adde quod non videtur omnino certum
 contractum vsurarium nullum esse, ita vt
 nullam pariat obligationem. Nam tunc
 si superadderetur iuramentū, tale iuramen-
 tum esset nullū, nec teneret: nam si prin-
 cipale non tenet, nec accessorium, vt ha-
 betur capitulo. *Si diligenti. De foro com-*
petenti. Pro quo etiam facit exemplum
 de eo, qui ex metu res Ecclesiæ tradidit,
 quam traditionē iurerruādo firmavit, cer-
 tum est iuramentum non tenere, cum nec
 ipsa principalis traditio teneat. Si tamen
 mutuarius contractui vsurario, quo se
 ad vsuræ solutionem obligauit iuramen-
 to firmabit / tenet iuramentum. Iuxta ca.
 Debitorum de iure iurando. Igitur a fortiori
 tenet principale, quod est præfatus contra-
 ctus vsurarius.

¶ His tamen non obstantibus / videtur
 ad secundam opinionem declinandam, s.

quod vsurarius non efficitur dominus
 rei per vsuram acquisitæ, seclusa gratis
 & liberali donatione per mutuarium
 facta. Nam si talem donationem gratis
 tam facere intendat, tempore, quo lucrum
 soluit / aut postea non dubium totum do-
 minium & ius mutuarij in mutuantem
 transferri, & cessabit ex tunc obligatio
 aliquid pro lucro accepto restituendi, sup-
 posito quod vsurarius non vt mutui, sed
 v donationis gratiæ velit rem acci-
 pere / aut retinere, vt supra diximus.

Huius exceptionis ratio est manifesta,
 quia obligatio, qua vsurarius tenetur vsu-
 ram restituere / est in fauorem ipsius mu-
 tuarij instituta, a quo nil indebitum est
 extorquendum. Huic autem iuri & fa-
 uori potest libens ipse mutuarius cede-
 re, vt constat: cedit autem / quando gra-
 tuite & liberaliter lucrum donat / seu re-
 mittit.

¶ Hac tamen donatione ces-
 sante non videtur dominium lucri soluti
 in vsurarium transire: cuius potissima
 ratio illa esse videtur: quis scilicet dominus
 Deus non consentit in tali translatione,
 nec in domini abdicatione ab ipso mu-
 tuario vsuram solvente, quando pro-
 pter mutuum exactus quodammodo eam
 soluit. Et quod ita sit, inde apparet,
 quia Deus non approbat, quod vsura-
 rius lucrum illud accipiat, aut quod il-
 lud apud se retineat, sed vult lucrum il-
 lud illico & sine mora mutuario resti-
 tuti: & hoc idem lex naturalis & huma-
 na similiter volunt: ergo vsurarius non
 acquirit dominium vsuræ. Antecedens no-
 tum est ex dictis. Nam leges omnes iu-
 bent, quod quisquid superacceptum fue-
 rit, illico reddatur. Et ita si vineam / aut
 domū, aut rem aliam vsurarius taliter acce-
 perit, illam eandem tenetur reddere: ad
 quod non teneretur, si eius verum domi-
 nium acquisiuisset, quia satis esset valo-
 rem talis rei / aut aliam rem æquivalen-
 tem mutuatio reddere. Si enim verum
 illius rei dominium acquisiuisset, posset
 igitur re illa vti, & in sui facultatem eam
 assumere & alienare / vel donando / vel
 vendendo / vel aliter permutando quan-
 diu ipse vsurarius manet potens ad inte-
 gre mutuatio satisfaciendum. Quod si
 re illā nec accipere / nec retinere, nec aliter

pro voluntate, vt dictum est, alienare, potest certe non verum dominium, sed vanum/ & irritum & inane in re illa diceretur habere. ¶ Deinde si verum acquireret dominium, vere igitur mutuatarij a se dominium & eius, quod ad rem sic solutam habebat, amisit, & a se totaliter abdicauit: hanc tamen abdicacionem dominus Deus non approbavit, alioqui non esset vsurarius compellendus vsuram mutuatario restituere, sed alijs s. pauperibus erogare, aut in alias pias causas expendere. Cum autem dominus & leges iubeant vsuram persoluenti restitui argumentum certum esse videtur / qd cessionem & abdicacionem prefati dominij per mutuatarium factam/ nec dominus Deus/ nec leges approbauerunt, & per consequens lucris soluti dominium vere apud mutuatarium mansit. ¶ Postremo idem apparet ex ratione Caietani, in dictis Tho. fundata. Quia vsurarius tenetur rem vsurariam fructiferam simul cum fructibus restituere. Vel ergo ad id tenetur ratione dominij, quod apud mutuatarium mansit, & si sic habetur intentum. Vel ratione interesse, quod mutuatarij ex mora vsurarij patitur, quia. s. priuatur fructibus rei solute, quibus non priuaretur, si res esset illico sibi restituta. Sed hoc conuenienter dicit non potest propter duo, Primo, quia si apud mutuatarium dominium rei solute non mansit/ sed apud vsurarium, non igitur tenebitur vsurarius nisi ad reddendum aliquid, quod rei solute æquiualeat, hoc est quantum valebat res soluta tempore solutonis. Sicut qui mutuam accipit, in quo dominium acquisiuit, non idem numero, quod accepit/ sed æquiualens tenetur restituere. Et ita non esset habenda ratio fructuum inde postea perceptorum. Secundo. Quia si ad interesse haberetur respectus in fructuum restitutione, sequitur qd vbi mutuatarius si rem apud se habuisset, nullum ex re fructum percepisset, qd non tenebitur vsurarius fructus, quos ipse percepit, restituere, ex quo nullum ex mora vsurarij interesse passus est. Consequens est falsum. Quia siue mutuatarij esset alioqui fructum ex re percepturum, siue non, tenetur vsurarij fructus perceptos restituere, ex quo non minus sunt vsurarium lucrum, qm res ipsa fructifera, vt constat. ¶ Denique si vsurarius dominium acquireret, maxime ex voluntate

mutuatarij volente lucrum non solum tradere, sed dare, vt i mutuas tempore, quo lucrum exegit, intendebat: verum esto mutuatarius tali animo lucrum exactum soluat, ex parte. s. sua, pro vt potest donando, talis tamen donatio nec tenet nec dominium in vsurarium transfert, eo qd vt valida sit donatio, requiritur donatarium esse capacem talis donationis, alioqui non tenet, vt si quis velit donare aliquid fratri mendicanti, qui capax talis donationis non est, non tenet donatio; sed vsurarius, qui propter mutuum aliquid a mutuatario donatum recipit, talis donationis capax non est, ob causam dictam; nam Deus contradicit, & nec ad momentum permittit vsurarium prefatum lucrum retinere, quin illico teneatur idem mutuatario restituere. Igitur non acquirit dominium. &c.

QORRELA RIE sequitur, vsurarium res prefatas per vsuram acquisitas distrahere, consumere, aut alienare non posse, nec titulo oneroso/ puta vendendo/ seu permutando, nec titulo gratuito puta donando/ sine consensu vero/ vel rationabiliter presumpto ipsius mutuatarij, de cuius dominio sunt. Id patet. Quia esset rem alienam domino iniusto contrectare. Dico notate sine consensu vero/ vel rationabiliter presumpto. &c. Quia in duobus casibus potest rebus illis vti/ non expectato actuali consensu creditoris. s. in extrema necessitate sui/ seu aliorum, quibus non sit, qui possit/ aut velit succurrere/ preter ipsum vsurarium: tunc poterit res ad prefatum finem necessarias consumere/ aut distrahere, prout necessitas postulauerit, sed tunc creditor consentit actu saltem debito: idq; siue res prefate sint vsu consumptibiles/ siue non. Secundo poterit res vsurarias vsu consumptibiles distrahere tam titulo oneroso/ qm etiam gratuito, modo ipse maneat potes ad integre superaccepta restituendum. vt. s. si habeat aliquid de bona legitime acquisita, quae ad satisfaciendum sufficiant. Nam ex quo sunt res, quae functionem recipiunt, & nil intersit creditoribus res eadem numero/ aut aliae omnino similes & equales illis reddantur merito presumitur creditores non esse iniustos in talium rerum distractione. Et ita in hoc casu poterunt vsurarij sine peccato huiusmodi

iusmodi res, quæ functionem admittunt, vendere, & cum pecunia fenebrî similiter emere, & similiter ea consumere, & donare, in mente ut dico in eisdem potètia ad sufficienter restituendum. Quod tamen in rebus, quæ functionem non admittunt, nõ ita facere poterit, nisi præuio creditorũ cõsensu. Si tamen ex talium rerum distractio ne efficiatur impotens ad integre restituendum, tunc nec has nec illas res poterit sine necessitate distrahere. Vt si vsurarius nil habeat, quod restitutioni obnoxium nõ sit, nõ poterit aliquid donare, nec pro diminuto precio vendere, nec pro alia re minoris valoris rē plus valentē permutare. Quæ omnia clara sunt, & communiter cõcessa, etiã ab his, qui tenent vsurariũ non acquirere dominium vsuræ. Vnde Alexander de Hales hanc opínionem tenens in quarta parte summx. q. xc. ait, q̄ de pecunia habita per vsuram vel furtum / potest fieri elemosyna, si raptor vel vsurarius proponat restituere æquipollentē, & habeat vnde restituat. Vt si dando non reddat se impotentem ad restituendum. Hec ille. Et procedit de elemosyna extra casum extremę necessitatis: nam in illo nil refert, q̄ se ad integre restituendũ impotentem efficiat. Ex quibus patet, ad quid deseruat distinctio illa, q̄ res vsurariæ quædam sunt, quæ vsu cõsumuntur, & functionem admittunt, quædam vero non. &c. ¶ Sequitur amplius responsio ad vulgare dubium, quod est. An possint homines aliquid de manu vsurarij recipere per viam donationis / aut emptionis / aut vedittonis. Et quidem distinguendũ est ut supranam res, quæ non vsu consumuntur, & per vsuram acquisita sunt, sicut vsurarius, sine creditorum consensu alteri tradere nõ potest, ita nec alter ea sciẽter recipere / nec titulo gratuito / nec oneroso, quia esset rem alienam inuito domino contractare. ¶ Si autē loquamur de rebus, quæ vsu consumuntur, poterit alter eas de manu vsurarij recipere, tam per viam donationis, quam per viã alterius honesti cõtractus, modo per hoc non maneat vsurarius impotens ad integre satisfaciendum: ideo si nil habet præter ea, quæ per vsuram acquisiuit, aut si habet, omnia tamen sunt illi necessaria ad restituendũ, sicut ipse donare non potest, ita nec alij per viam dona-

tionis aliquid ab eo recipere possunt: alioquin peccato donantis se sociarent, & causam efficacem præstarent, quominus debita restitutio creditoribus fiat. Vnde Augustinus ait. Illud fidentissime dixerim, qui p̄ homine ad hoc interuenit, ne male ablata, restituat, & qui ad se confugientem quantum honeste potest ad reddendũ non compellit, sociũ esse fraudis & criminis. Vnde a fortiori sequitur sociũ esse fraudis & criminis, qui non solum ad reddendum non compellit, sed rem male ablatam / puta furtiuam / aut vsurariam trãstatam dono suscipit, maxime cum id sine creditorum iniuria seu præiudicio non fiat sicut in casu, poterit tamen alij per viam venditionis aut emptionis res tales, quæ vsu consumuntur, recipere, tantum ipsis vsurarijs tradendo, quantum de eorum manu susceptum est, ita ut maneat vsurarij æque potentes ad restituendũ sicut ante talem emptionem & vedittonem erant. ¶ Si vero bona vsurarij tanta sint, ut sibi superesse possint / facta integra restitutione, tunc alij poterunt res eius accipere titulo oneroso / similiter & gratuito, manente semper vsurario potēte ad integre satisfaciendum: modo caueat, ne res vsurarias easdem, quæ vsu non consumuntur, scienter accipiant a quibus restituendũ est sicut & a rebus furtiuis. ¶ Est tamen dubium. An seruatores vsurarij / barbitores / & filiorum suorum præceptores / & alij huiusmodi possint ab vsurario mercedem obsequio dignam recipere, quando eam recipiendo manet vsurarius impotens ad restitutionem faciendũ. Idem queri potest de alijs creditoribus vsurarij ex cõtractu / vel ex delicto, an possint ab vsurario ea exigere & recipere, si p̄ hoc vsurarij maneat impotens. In quibus quæstionculis varia videntur doctores sensisse. Mihi tamen absq; aliorũ præiudicio videtur iuxta dicta esse distinguendum. Nam vel vsurarij ille habet bona propria legitime acquisita / vel non, sed omnia sunt vsuraria. Si primum, esset iterum videndũ, an debita aliorum creditorum præcedunt debitum vsurarium / vel sequuntur illud. Si præcedunt, poterunt alij creditores non solum sua debita ab vsurario recipere, sed etiam exigere, non obstante, quod inde maneat vsurarius impotens ad vsuras restituendum: quia

magis tenentur, sibi, q̄ alijs creditorib⁹, & iure etiam sunt preferendī, ex quo eorum debitum est tempore prius, Si autem aliorum creditorū debita sunt posteriora vsurarijs, poterūt ea per vsurariū oblata & soluta recipere, non tamen videtur quod possint ea exigere/ si ex tali solutione maneat vsurari⁹ impotēs ad soluendū vsuras. Ratio huius est, quia in tali solutione q̄ vsurarius posteriorib⁹ creditorib⁹ soluit, postpositis priorib⁹, videtur peccare ordinem restituendi debitū non seruando. Ideo exigendo & vsurariū ad huiusmodi solutionem incitando, videtur tales creditores ad peccatum vsurarij ordinem Iustitiæ pretermittentis cooperari: secus si mere passim se habentes sua debita per vsurarium oblata recipiant: modo caueant ne solutio huiusmodi illis fiat de bonis eiusdem numero vsurarij acquisitis, quæ conclusum est ad dominū mutuatariorū pertinere.

¶ Si autem prefatus vsurarius nil habet legitime acquisitū, sed omnia sua bona sūt vsuraria tunc alij creditores non poterunt sua debita ab illo vsurario recipere nec exigere, ex quo omnia illa aliena sunt, eorum scilicet a quib⁹ fuerunt extorta, & ideo illis tantum sunt restituenda.

¶ Correlarie sequitur differētiam esse, inter duos vsurarios, quorū alter nihil habet legitime quæsitū, sed solum ea quæ per vsuras acquisit, alter vero nil habet de his quæ per vsuras acquisiuit, omnia tamē quæ habet, sunt illi necessaria ad integre restituendū, quæ per vsuras extorsit, nā alij creditores nil poterūt a primo exigere nec recipere loco eorū quæ illis debita sunt, & si recipiūt, tenētur ea restituere, eo quod talis solutio per illum vsurariū facta, est inualida, quia de rebus alienis facta: poterunt tamē a secundo vsurario prefata debita recipere, absq; obligatiōe ea restituēdi: eo quod huiusmodi solutio a secundo facta valida fuit, quia de rebus proprijs ipsi⁹ vsurarij facta, quas res suppono nō esse specialiter vsuris hipotecatas, seu obligatas obligatiōe personalī, etiā si essent alias obligatę obligatiōe personalī, quādiu scilicet fuerūt in parte persone debitoris, i. vsurarij. ¶ Vnde forte nō satis sufficienter Casetanus in opusculis indistincte dicit, in his non esse habēdū respectū, nisi ad hoc, an scilicet vsurarius alia de

bita soluens seu bona quæ habet distrahēs maneat potens integre restituere an non? Si sic/ inquit quomodocunq; res distraxerit, siue titulo oneroso, siue gratuito recipientes bona de manu illius immunes sunt a restitutione, si nō manet vsurarius potens &c. q bona de manu illi⁹ acciperit ab ipso, a quo legitime acquisita, siue ea acceperit titulo oneroso, siue lucratiuo, tenet accepta restituere, qd̄ credo fallit quando talia quæ sic accipiuntur sunt alijs ipsi⁹ accipientibus debita: ex quo illa vsurarij bona legitime per eum acquisita, omnibus suis creditoribus erant personaliter obligata, & maxime si tempore quo vsurarius se illis creditorib⁹ debitorē facit: nesciebāt ipsi creditores oīa bona vsurarij esse vsuraria, aut restitutiōis obnoxia, vnde cū bona fide cū vsurario contraxerūt, vel illi mutuādo/ vel obsequium impendendo vel aliter contrahendo, nam tūc vt ait Adrianus in quarto poterūt mercedem obsequij impensū/ aut aliud debitum ab vsurario exigere & recipere, etiam si inde maneat impotēs ad vsuras soluendū. ¶ An autem idem tenendū sit de his qui cum sciant vsurarios adeo debitis grauatos vt omnia quæ habēt sint ad restituendum necessaria: cū illis tamen cōtrahunt mutuādo illis/ aut res consumptibiles vendendo, aut etiam non consumptibiles, solutionem tamen pretij expectando, aut aliquod obsequium illis impendendo, an inquam, peccent sic scienter cum illis contrahendo, & post modum mercedē aut debitum exigendo/ & recipiendo: & an sic recepta teneantur restituere, & in hoc casu puto Casetanū dixisse, tales peccare & taliter accepta teneri restituere, qd̄q; illis est imputandum, quia scienter cum tali vsurario, tot & tantis debitis grauato, contraxerunt. ¶ Sed quamuis hæc distinctio de scienter cum vsurario tali contraxisse, aut nescienter conferat ad culpam contrahentis, vel excusationem ab ea, ad obligationem tamen restituendi ab vsurario acceptum, non videtur satis idonea, nam obligatio restituendi, potius nascitur, ex efficaci causa data, ne mutuataris a quibus vsuræ extortę fuerunt, debita restitutio fiat: ad id autem causa efficax datur, non per contractum scienter vt dictum est factum, sed per receptionem debiti per

ti per vsurarium soluti, tunc enim vsurarius reddatur impotens ad restituendum, non tamen quo tales creditores cum illo contraxerunt, ut constat, & ita si qua est in talibus creditoribus obligatio restituendi, non ex contractu scilicet aut ignoranter facto oritur, sed ex debiti soluti receptione, quemadmodum supra diximus, obligationem restituendi vsuram non ex vsuraria nasci mutuatioe, sed ex lucri vsurarii receptioe, & ita vel qui scilicet cum vsurario, ut prefertur, contraxit, erit immunis a restitutione sibi per vsurarium soluti, vel qui cum bona fide contraxit, tenebitur taliter solutum restituere, supposito, quod ambo scilicet solutum debitum receperunt, scientes. s. inde reddi impotentem vsurarium ad vsuras restituendum.

IN QVARTO argumento. principali aliud dubium tangebatur. s. an sicut vsurarius tenetur primum lucrum vsurarium restituere, similiter teneatur secundum lucrum quod cum pecunia fenebri lucratus fuerit, restituere, & dixit Altius Stodoresis / & post eum alij doctores, tam theologij, quam Iuristae, quod sic & probant, primo, ex Paulo ad Romanos vnde cimo, ut supra inductum est, si radix sancta & rami, igitur e contra si radix infecta & mortifera & rami similiter erunt infecti & mortiferi, cum ergo primum lucrum vsurarium, sit velut radix & de secundum lucrum est acquisitum, & primum est mortiferum, quia sine peccato retineri non potest, igitur secundum erit mortiferum & sine peccato retineri non poterit, pro quo etiam facit quod supra dictum & ab omnibus approbatum est, quod scilicet vsurarius tenetur restituere non solum vsuram, sed etiam fructum vsurae si fructifera sit.

Secundo quia dolus & fraus nemini debet patrocinari, patrocinaretur autem vsurario si dolus & fraus, si secundum lucrum mediante lucro vsurario acquisitum efficeretur firum, ita ut non teneatur illud restituere. dolus enim & fraus & iniusticia est rem alienam iniusto domino distrahere & alienare qualiter pecuniam fenebrem mutuatario debitam distrahit quando cum ea secundum lucrum acquirit,

Tertio vsurarius qui lucrum vsurarium recipit & non restituit est fur, & raptor, ut dicitur. xliij. questio. liij. c. Si quis vsuram raptor autem non solum tenetur rapinam restituere sed quicquid illi ex rapina illa euenit, pro quo facit ipsius raptoris conscientia propria qui si ad cor reddeat & quid fecerit consideret absque dubio stimulo conscientiae agitabatur rapinam & quod ex rapina euenit restituere, modo autem vnusquisque tenetur id agere quod conscientia recta illi distauerit, alioqui ex sententia Pauli, contra conscientiam agens edificat ad gehennam. Quarto morosus debitor qui ratione morae causa est creditorem damnificandi vel eum a lucro iusto impediendi tenetur non solum ad principale sed ad damni dati refusionem. Iuxta. c. finale, de iniurijs & damno dato, sed vsurarius non illico vsuram restituens, est morosus, creditorem impediens ne hoc ipsum lucratur quod vsurarius cum pecunia fenebri, lucratur, igitur tenetur non solum vsurariam pecuniam, sed quicquid cum ea lucratur restituere, maxime cum supra fuerit ostensum debitorem morosum teneri ad interesse damni emergentis & lucri cessantis ipsius creditoris.

Quinto merx quam vsurarius cum pecunia fenebri comparat tenet vicem pecuniae & eidem succedit, & ita non habet ad mercem maius ius, quam habebat ad pecuniam sinebrem, sed ad pecuniam sinebrem nullum habebat ius, cum aliena esset, igitur nec ad mercem sic comparatam habebit ius, & ita tenetur mercem restituere, sicut pecuniam ipsam restituere tenebatur, pro quo facit. c. Cum tu, de vsuris ubi mandatur, possessiones quae cum pecunia fenebri comparatae sunt vendi & his a quibus vsurae extortae erant pretia restitui. His tamen non obstantibus aliter dicendum est distinguendo de illo secundo lucro quod cum vsura ipse vsurarius lucratur, nam vel provenit ex ipsa re vsuraria ut si fructifera sit, & ex se utilitatem aut commodum seu fructum aliquem pariat, & tale lucrum restituendum est, sicut res ipsa vsurata, ut supra conclusum est: vel tale secundum lucrum provenit non ex re vsuraria

CODEX DE RESTITVTIONE.

quæ de se inutilis est, vt est pecunia, quæ nõ parit, sed ex industria & arte ac labore ipsius usurarij cum pecunia fenebri negociantis. & tale lucrum secundum, ipsius negotiantis est non creditoris, & ideo non est illi restituendum. Si tamen ex mora usurarij primum lucrũ non restituentis, ipse creditor damnum aliquod aut interesse patitur tenebitur usurarij illis satisfacere. quæ cum de se satis sint nota non opus est probationes afferre. ¶ Ad rationes Igitur supra factas, respondetur. Ad primum, ex Paulo citatum, dicendum nil ad propositũ face re arguētis, eo quod pecunia fenebris, nõ se habet ad secundũ lucrum tanquam radix ad ramos, sed tanquam instrumentũ & materia, rami enim, ex radice suum esse fortuntur, lucrũ autem secundum, de quo loquimur non ex pecunia sed ex industria & arte negotiãtis procedit, ideo tale lucrũ ipsius negotiãtis efficitur. Vt si quis cum alieno instrumento rem artificiosam sculpat vnde magnum lucrum illi paratur, nõ tenetur tale lucrũ domino instrumenti reddere, Satisfacit si instrumentum reddat, & pro vsu eius ex quo res locabilis est / aliqd similiter persoluat. Quod in pecunia quæ instrumentum est ad lucrandum, locũ nõ habet, ex quo pecuniæ vsus est eius cõsumptio, ideo locari non potest saltem quatenus pecunia est. ¶ Ad secundũ dicendũ, quod vere ita est, quod dolus & fraus nemini patrociniatur, sed potius notabiliter obest, si cut & omne peccatum ipsi operanti nocet, quod autem ad lucrũ, ipsi usurario suffragatur, est sua industria & ars negotiãdis, nec negãdum est vnum & idem opus nocere, operãti, quo ad animam, & eidem prodesse quo ad corpus & bursam, vt patet in eo, qui operã suã in alterius utilitatẽ locat. Esto q̃ operã illã cũ mala circũstantia seu ex lucrĩ cupiditate operetur & per consequẽs in ea peccet, stat tamẽ quod corporis sanitati conueniat, & suum stipendium temporale mereatur, ita ergo, usurarius, & fur, & raptor, & si peccent alienam pecuniam distrahendo, & cũ ea negotiãdo licite poterunt lucrum taliter acquisitũ sibi ipsis retinere. ¶ Ad tertium, dicendum aliud est stimulo conscientie agitari, aliud vero per iudicium conscientie ad aliqd obligari / dicitur conscientiam stimulare quando per

modum instantis, seu exhortantis, ad aliquid agendum inclinatur, quemadmodum inclinatur ad ea quæ honestiora sunt & digniora, ratio enim semper ad optima deprecatur; excepto nisi homo totaliter sinderesim rationis amiserit, at tali stimulo conscientie non tenemur semper conformari alioquin semper teneremur ad agendũ quæ meliora sunt, quod suppono falsum & erroneum, cum ad ea quæ sunt de cõsilio & si meliora sint minime teneamur, dicitur autem Iudicium conscientie obligare, quando ratio seu conscientia dicitur quid nobis sit necessariũ agere, an abstinere & tali conscientie non possumus cõtrauenire, quin peccemus, vt ex Paulo allegatũ est, ad propositum, esto / quod fur & raptor & usurarius qui cum pecunia infecta aliquid sunt lucrati stimulo conscientie ad omnia restituendum vel pauperibus erogandum agitentur, non tamen ob id tenentur sub pena peccati se tali stimulo conformare, vt patet de se. ¶ Ad quartum dicendũ quod tenetur usurarius non solum ad vsuræ restitutionem sed ad interesse creditoris, cõcurrentibus conditionibus ad id requisitis de quibus supra, non tamen ob id tenetur secundũ lucrum restituere tanquam alienũ aut tanquam alteri eo ipso debitum, nam quãtũ attinet ad satisfactionem pro intereste se agendam, impertinens est usurarium cũ pecunia fenebri lucrari aut perdere. ¶ Ad quintum, dicendum, quod falsum est quod non habeat manus ius usurarius ad mercẽ ex pecunia fenebri emptã, quam ad ipsam pecuniam, nam per negotiãtionem mercis illa efficitur negotiãtis, etiam si pecunia cum qua est emptã aliena fuisset, sicut ecõtra, si quis rem furtiuam pro pecunia vendat, licet loco rei furtiue pecunia succedat, tamen fur manus habet ad pecuniam pro re acceptam, quam ad ipsam rem furtiuã, vtrinq; videtur in iure fundatum, si enim quis cũ pecunia deposita mercẽ emat, mercis illa nõ deponentis sed ipsius emẽtis efficitur, vt habetur. l. si ex ea pecunia. C. de rei venditione, de precio etiã rei furtiue quod efficiatur ipsius furis, habetur. ff. de fur. l. q̃ vas. Vbi recte responsum, dicitur, si nũmos per vim dominũ a fure extorserit, in quos furtiua res reddacta fuerit furtum commisit &c. ac proinde in emptione & venditione &

ne & si precium merci, & ecōtra merx precio succedat, non tamen opus est mercem in eadem obligatiōe succedere, in qua erat pecunia nec econtra, nec obstat. c. Cum tu, de vsuris supra citatum, in quo mandatur, possessionis ex pecunia scēnabri emptas vēdi, & pretium hīs a quibus vsuræ extortæ sunt restitui, quia de precio illo in tantum est mutuataris restituendum quantum ab illis fuerat extortum, & si quid inde supersit, non mutuataris reddendum est sed ipsi vsurario conuenit, supposito quod possessiones illas pro iusto precio emerit, cum id quod superest sit lucrū ex industria vsurarij iuste & non iniuste quæsitum, ex hoc tamen textu apparet possessiones cum pecunia scēnabri emptas specialiter esse mutuataris hipotecatas nō solum personali obligatione sed reali, & cū tali obligatione transeunt ad secundum possessorem, saltem si titulo gratuito ad eā peruenierit. ¶ In quinto & ultimo argumēto principali illa alia dubiatio tangebatur, an obligatio restituēdi vsuras solis vsurarijs cōueniat, an etiam heredibus & alijs cum vsurario cooperantibus, &c. Ad quod sine disputatione dicendum quod non solum vsurarius, sed hæres sui, similiter & his qui cooperantur ad exigendum & retinendū vsuras aut ad earum restitutionem impediendum. Et quidem de vsurijs ex dictis constat, de heredibus autem ratio est clara, quia bona defuncti transeunt ad heredem cum onere & heredes sicut defuncto in bonis ita & in oneribus & obligationibus succedunt & ita de heredibus vsurarij specialiter declaratum est in. c. Tua nos, de vsuris, in quo. c. glossa mouet quæstionē an si duo sint vsurarij heredes quorum altero impotente ad restituēdū factō, alter potēte remanēte, teneatur is qui potēs est in integrum restituere in qua quæstione, communis fuit antiquorum canonistarum opinio, quod tenetur, quorū ratio potissima, hæc esse videtur, quia bona omnia vsurarij sunt ei a quibus vsuræ extortæ sunt specialiter hipotecata, idq; in ordinē vsuræ & per consequens ad quemcūq; heredē talia bona perueniāt, tenebitur iuxta vires hereditatis ad eū puenientis. Et inde fit vt altero heredē factō impotēte, alter qui potēs est teneatur in solidū, eo quod omnia bona quæ ad eos peruenierūt, erāt indē

stinete mutuataris obligata. Facit p hac scētia. c. citatū. s. Tua nos, de vsuris, vbi dicitur quod filij seu heredes vsurarij defuncti tenentur restituere, sicut defunctus si viueret teneat, sed si viueret & medietas suorū bonorū destructa esset, de alia residua medietate teneat integrè vsuras restituere, igitur etiam si medietas bonorū defuncti in parte vnus heredis pereat altera medietate apud cohæredē remanente, de illa remanente tenebitur cohæres restituere totū quod defunctus si viueret teneretur. ¶ Aliorū tamen opinione equiorē & veriorē esse puto, quod si quando plures sunt heredes vnusquisq; tenebitur p debitis defuncti iuxta portionem hereditatis ad ipsum attinentis, cuius ratio est quia in diuisione hereditatis vsurarij, non solū bona defuncti diuiduntur, sed res alienū quod quoddāmodo alienū dicitur, quia creditoribus debitū, ac proinde si solus vnus esset hæres defuncti, ad eū solum res alienū perueniret, si plures, inter plures diuiditur, res autem alienū in casu inter plures diuidi heredes, non aliud est, quam obligationem qua defunctus creditoribus satisfacere tenebatur, inter suos heredes diuidi, quemadmodum & eiusdem bona inter eos diuiduntur, ac proinde non tenetur quisbet hæres in solidū, sed in parte iuxta portionem hereditatis ad eū spectantis, & per consequens siue alter cohæres efficiatur impotens, siue non, satisfacit alter, si p parte ad eū attinente restituat, idq; in foro consciētie, quicquid sit de foro contēctioso. ¶ Nec obstat fundamentū prioris opinionis quod est, omnia bona vsurarij esse mutuataris specialiter hipotecata, nam de pte bonis quæ eadē numero sunt, per vsurā acquisita, quæ constat specialiter mutuataris esse hipotecata, cū de ipsorū dominio sint, cetera tamē bona vsurarij, siue alias legitime acquisita, siue mediante pecunia scēnabri lucrata, nō ita sunt obligatiōe reali mutuataris hipotecata, sed tantū personali quod inde apparet, quia ultra quod in iure illud dictū fundatū nō sit, si tamē ita esset vt dicūt, sequitur, quod nō solū heredes sed legatarij & quiscunq; alij donatarij & stipendiati ab ipso vsurario, tenerentur p sua portione mutuataris restituere, maxime, principali, s. vsurario nō restituente, & seq; illa patet, quia nō min⁹ essent obligata bona quæ ad dona-

arios legatarios aliosq; predictos peruen-
runt quam bona hereditaria, sed consequens non
est concedendum, cum tales legatarij & do-
natori non teneantur mutuatarijs restituere,
maxime si ex tali legato & donatione nec
defunctus nec heredes manserunt ad resti-
tuendum impotentes. &c. ¶ Nec obstat. c.
Tua nos, in quo dicitur quod heredes vsu-
rarij ea sunt districtione cogendi, ad vsuras
restituendum, qua parentes sui si vsuerent co-
gerentur, nam ex hoc textu nil aliud collig-
itur, quam quod obligatio restituendi ip-
sius defuncti transeat ad heredes. Quod au-
tem, ita ad heredes transeat, ut unusquisq;
heres teneatur in solidum, aut plus quam
hereditatis proportio ad eum attinens exi-
gat, nullo modo colligitur, quod autem non
inde colligatur, bona omnia vsurarij esse
obligatione reali specialiter vsuris hypothe-
cata, apparet, quia non minus sunt heredes
compellendi ceteris creditoribus defuncti sa-
tisfacere, quam his a quibus vsura extorta fue-
rit, ut constat. Sed non ob id colligitur om-
nia bona defuncti omnibus creditoribus
esse specialiter hypothecata, hypotheca reali,
ut notum est quamquam speciale sit, in posses-
sionibus & mercibus pecunia scilicet em-
ptis, quae in defectu aliorum bonorum ven-
di ad vsuras restituendum mandantur, c.
Cum tu, de vsuris.

¶ De cooperantibus autem cum vsurario ad ex-
actionem retentionem aut non restitutionem vsura-
rum, quod teneantur sicut ipse vsurarius con-
stat, quia sua cooperatioe dānificat mutuatari-
um, sicut & principalis, cum sint, causa sine qua
non, aut saltem causa sunt, vsurarium ad dānifi-
candum mutuatarium mouens, nam si causa non
sint, non tenebuntur. ut supra quando de cur-
rentibus cum fure loquebamur differuimus.

¶ Sed aduerte aliud esse cooperari vsurario
ad mutationem vsurariam, aliud ad lucrafac-
ceptionem, seu non restitutionem, ex primo non
nascitur obligatio restituendi, sed ex secundo,
eo quod pro sola mutatione ante lucrafac-
ceptionem non dānificat mutuatarium, aliud
etiam est cooperari ad vsurae solutionem, aliud ve-
ro ad eius pro mutuo receptionem, nam ex primo
non oritur obligatio restituendi, sicut nec culpa,
quando is qui mutuatario cooperatur ut vsu-
ram soluat, non vsurarius, sed mutuatarius re-
utiliter agere intendit, quia forte videtur quod nisi
vsura soluat, non iterum mutuatarius mutuum

reperit, secus si vsurarij utilitatem pretendat.
¶ Sequitur de quod indices aut domini seu com-
munitates quae in terminis suis verbo aut
opere, aut statuto, vsurarios in vsuratum re-
ceptionem iuuant, compellentes mutuatarios ut
vsuras soluant, ultra quod peccant ad malum coo-
perantes: tenentur in solidum restituere, aut saltem
quanta sunt vsurae (eorum causa) solute, An au-
tem similiter peccent, & restituere teneantur, ex
hoc quod vsurarios permittunt, etiam si eis nullum
praesentant auxilium, aut fauorem, patebit pos-
tea, quando de cambijs agetur.

¶ Nec solum iudices qui ad instantiam vsurario-
rum mutuatarios vsuras soluere compellunt, te-
nentur; sed ipsi qui vsuras exigunt, & ad quorum
instantiam mutuatarij soluere coguntur, siue
noie suo, siue alieno eas exigant, & solui fa-
ciant. ideo famuli/factores procuratores, ad-
uocati, qui ad praefatam vsurae exactioem siue
etiam solutionem concurrunt, tenentur quantum
sua causa mutuatarium dānificauerint, re alie-
na. scilicet ipsi mutuatarij domino saltem superiore in-
uito correctantes, aut patios iniuste contra-
ctari praecedentes. Nec huiusmodi factores aut
famuli ob mandatum domini vsurarij excusan-
tur, cum oporteat deo magis quam hominibus
placere. Maxime cum ut supra diximus rei
vsurarij dominum non in recipientem tra-
seat, sed in mutuatario remaneat. Nec pos-
sunt tales excusari, quin ministerium in-
iquitates exercent.

¶ Sequitur quod tabellio qui scripturam vsura-
rii contractus facit, si nihil aliud faciat, quam fa-
ctum pro ut sit scribere, nec peccat, nec ad re-
stitutionem tenetur, sed sui operis merces-
dem iustam recipere potest: eo quod scri-
ptura illa de se non dat causam exactioem,
nec acceptionem, aut non restitutionem vsura-
rum. Sed est velut testimonium veritatis.

¶ Sed obijciat aliquis quod tabellio ta-
lem scripturam vsurario exhibens, tra-
dit ei arma iniquitatis, eo quod virtute ta-
lis instrumenti cogit mutuatarium ad vsu-
rae solutionem, & ita videtur perinde ac
si tradat arma furioso, aut si tradat cibum,
quo accipiens seivinum temere violet, aut
si tradat cartas, taxillos, aliaue instrumenta
his quos scit rebus huiusmodi abusueros.

¶ Respondetur quod non est simile eo quod
instrumentum tabellionis per se non va-
let nisi ad cognitionem veritatis, nec vsu-
rarius poterit eo contra mutuatarium uti,

nisi virtute illius eum coram iudice conueniēdo. Iudex autem iuste iudicando non compellet vsurā soluere, supposito (vt procedo) quod tale instrumentum sit verū & purum, quod cōtractum vsurarium verbo- rum mutacione aut arte aliqua nō palliet: & esto in iure ciuili aliqua vsurā permittā- tur, vt supra tactum est, ex quo tamē leges illę sunt per ius canonicum abrogatę, non poterit iudex iuste iudicando mutuatariū ad vsurā solutionem compellere: immo se- cluso iure canonico si alicubi expediret, se- cundum leges ciuiles iudicare, vbi, s. com- pertū sit, vsuras aliquas esse tollerādas ad reipublicę necessitatibus subueniendum, adhuc instrumentum tabellionis vsurario exhibitum, non esset instrumentum iniqui- tatis, sed iustitię, eo quod in tali casu virtu- te illius, simul & legis iuste in foro exteri- ri veniet mutuatarius ad solutiōnē vsura- rum compellendus nec ob id esset tabellio ad restitutiōnē cogendus. ¶ Quemadmo- dum si instrumentum venditiōnis in qua alter est citra dimidiū defraudatus, exhibeat: & virtute illius defraudatus per iudicem compellatur stare contractui, vnde in re defraudatus maneat, non tenebitur talis tabellio ad restituendū aliquid ipsi defrau- dato: sicut nec iudex iuxta leges defrauda- tum condemnādo: quemadmodum etiam is qui in testem productus est, vt veritatem cōtractus prius celebrati deponat: quia for- te instrumentum super illo contractu non est: & id coram iudice referat, quod ipse ve- re inter contrahentes fieri vidit: & si inde Iudex legem iudicando alterum in illo fo- ro condemnat: in quo vere defraudatus, aut læsus maneat, nō ob id tenebitur ille testis ad taliter læso satisfaciendum: igitur nec ta- bello veritatis instrumētum exhibendo, quod non est aliud quam testimonium ve- ritatis. ¶ Adde quod præfatum instrum- entum veritatis eque valet mutuatario sicut & mutuati: quia cognita per scriptu- ram illam, conditiōne contractus quod, s. fuit vsurari⁹ poterit virtute eius agere cō- tra vsurarium in omni foro: vt vel vsuras solutas restituat, vel nō solutas nō exigat, & iudex iuste iudicando vsurarium condē- nabit: alioquin iudex ipse tenebitur satisfacere: (sicut & vsurarius) si iniuste cōtra mu- tuatarium iudicet. Vnde in clemē. vnica de

vsuris sub excommunicatione præcipitur iudicibus, & ceteris officialibus, ne secun- dū statuta in fauorem vsurariorum alicu- bi facta iudicent, vide ibi.

**De cambijs et lu-
cro per eadem acquisito.**

De cambijs

solet cōmuniter du- bitari, An licita sit: an illicita. Multi q- dē ea tanq̄ vsuraria condēnāt, ac proin- de illicita esse / & in republica tolleranda non esse dicunt. Hęc quæstionem nonnulli elucidare volentes tanta verbormu multiplicitate vtuntur: vt eam obscuriorem reddant: quam credo clariorem euasuram, si eam paucioribus absoluamus. Et primo videndum est, quid proprie dicatur cambiū, & in quo a venditiōe, & mutuo, differat: & quotuplex sit deinde an sit licitū, & per qd vsurari seu iniustū fieri potest, & quid eorum dicatur vsurariū & nō permittēdum. Dicēdum er- go qd cambiū proprie loquēdo est pmutatio pecunię vni⁹ rationis p pecuniā dissimili seu alteri⁹ rationis/stat aut pecuniā a pecu- niā differre, & alteri dissimilē esse, triplici- ter. Primo in materia, vt si vna sit aurea, al- tera argentea, Secūdo in forma vt si vna sit vnus imaginis & inscriptiōis, altera vero alterius differētis. Tertio modo in materia simul & forma: vt si vna sit aurea, & vnus inscriptiōis, alia vero sit argētea, & alerius diuersę inscriptiōis q̄cunq̄ talis diuersitas seu dissimilitudo numismatū sit, quorū al- terū p altero pmutatur, dicitur cambiū p- prie loquēdo. ¶ Correlate sequitur cambiū nec venditiōnē esse pprie, nec mutuatōnē Qd. n. venditiō nō sit apparet, qa in aptiōne & venditiōne pprie loquēdo oportet alterū extremū esse pecuniā, alterum vero mercē aliā a pecuniā differētē. In cambiō aut vtrum qd extremum est pecuniā seu numisma, aut moneta, q̄ pro eodē in p̄sentiarū accipio. Qd mutuū nō sit apparet qa de ratiōe mu- tui est quod res mutuata reddat eadem in- specie, vt si mutuat triticum: triticū est red- dendū, si oleum, oleū si pecuniā aurea, au- rea similis est reddenda, nisi mutuator cū

CODEX DE RESTITVTIONE.

alta uellit esse contentus, & ita de alijs. In cambio autem non sic: sed si proprie cambium est, necessaria est diuersitas & dissimilitudo inter datum & acceptum, similiter mutuū fit in rebus omnibus, quæ usu consumuntur: & quæ functionem admittunt, siue sit pecunia, siue aliquid comestibile, siue potabile. Cambium uero non nisi in numismate fit. Deinde de ratione mutui est temporis interuentus, inter mutationem & solutionem: in cambio autem non ita: quia proprie sumptum cambium ad statim fit: loquēdo de cambio puro. ¶ Pro quo aduertendum quod cambium dicitur duplex, quoddam purum quoddam uero impurum: dicitur purum quando est simplex pmutatio pecuniæ pro alia pecunia di. simili statim tradenda: cui non est alius contractus mutui admixtus: nec alta diuersitas illic concurrat, quam diuersitas numismatum, quæ pmutantur. Dicitur autem impurum seu mixtum cambium quando alta diuersitas in tali cambio concurrat ratione cuius alius admiscetur contractus: ut si interueniat diuersitas loci aut temporis ut si cāpsor existēs Cōpluti tradit pecuniam Petro ibidem: & solutio est illi agēda in alio loco distante, puta in Hispali aut si Cōpluti faciēda est, determinatur tēpus aliquod in fine cuius ueniat præfata solutio agēda: in quibus cambijs interuenit diuersitas loci aut temporis: & cum non possit esse diuersitas loci, quā aliquod tēpus interueniat. Ideo in huiusmodi cambijs reperitur mutuatō tacita, quemadmodum reperitur in uenditione & emptione ad terminum: & ideo talia cambia dico impura, siue mixta, propter admixtū tacitum mutuum. Sed aduerte iterum quod non semper quod interuenit loci aut temporis diuersitas est mutuum ex parte campforis: sed tunc quando campfor prius numismata sua tradit postea solutionē recepturus, tunc enim est mutuum ex parte campforis. Nam aliquando oppositum fit. s. si cāpsor prius pecuniam, a campforario recipit, solutionem in alio loco aut tempore facturum: ut exemplariter patet de clericis Romam eūtibz, qui campfori Toletis existenti tradunt centum ducatos. exēpli gratia: solutionem Romæ recepturi, tunc, n. nullam est ex parte cāpsoris mutuum, ac

proinde in huiusmodi cambio uera reperiri ex parte campforis non potest: ut de se satis constat. ¶ Itaque omnia cambiorum genera ad tria ut uidetur reduci possunt, secundum tres diuersitates supra assignatas, quæ sunt diuersitas numismatum, diuersitas loci, diuersitas tēporis. Sed ut hæc omnia proprie dicantur cambia, siue pura, siue mixta, necessaria est numismatum diuersitas, nam esto sit diuersitas loci aut tēporis, si non sit pecuniarum diuersitas ut dictum est, tales contractus degenerant a cambio: & remanet purum mutuum, ut si pecunia soluenda est similis pecuniæ prius data, siue in eodē loco, siue in diuerso soluatur, mutuum est: & non cambium. Ac proinde qui pecunias tradunt, aut etiam recipiunt, quibus impertinēs est, tempore solutionis eadē specie uel alias dissimiles soluere seu recipere, proprie campfores dici non possunt: sed mutuatores potius dicēdi sunt. & ita si in hoc inuistitiam comiserint, talis inuistitia uisuraria iudicabitur.

¶ Quibus præmissis conclusio est certa quod cambium siue purum, siue mixtum ut dictum est, secundum se est contractus licitus, & reipublice satis ualidus. Huius ratio est certa: quia per huiusmodi cambia multorum hominum indigentis communiter subuenitur: multorum etiam hominum dāna & dispēda cōmuniter euitantur. Quod de cambio puro patet: quia sæpe homines indigent pecunijs minutis ad res sibi & domui suæ necessarias emendū, ad quod nil illi pecuniæ grossæ quas habent deseruiunt, his p cambia pura subuenit. Multi etiā sunt qui de patria sua egressuri, & in patriā alienā aut regnum peragraturi, ubi pecuniæ quas habēt minime, sicut in patria propria currūt: indigent pecunijs in alia patria currentibus, aut etiā pecunijs grossis, quæ per uiam facilius, & cum minoribus expensis atque periculis deportentur: his etiam per cambia pura subuenitur. Multi etiā sunt, qui cum his pecunijs habent, quibus Romæ existentes indigent, quas secum Romam portare non possunt, eo quod lege uetustum sit, pecuniam e regno educere, aut quia sine periculo probabilis eas amittendi portare non possunt, indigent alterius opera, qui Romæ illis respondere faciat. &c. His subuenitur per cambia impura ut: con

stat. Multi & pro maiori parte sunt, qui pecunias nullas habent, & alienis indigent, ut necessaria sibi & suis comparent, & procurent: his similiter per cambia impura cuius est mutatio admixta subuenitur. Et omnium prædictorum hominum pecunia aliena indigentium multa damna pericula & dispendia per huiusmodi cambia tam pura, quam impura vitantur, ut de se satis constat. Hæc dixerim de cambijs secundum se consideratis, quæ non minus vitia sunt: & interdum necessaria ipsi reipublicæ, quam sint emptio, & venditio, aut aliæ humanæ negotiationes.

ERVVM quemadmodum alij negotiationes quæ de se illicitæ sunt, & reipublicæ vitales solent multipliciter vitari ob diuersas circumstantias concurrentes. Vt supra quando de mercatorum dicere coepimus, explicuimus, ita & cambia possunt similiter multipliciter vitari: ex parte, s. personæ, quia non omnibus cambi re conuenit, ex parte loci & temporis quia non in omni loco: puta sacro, nec in omni tempore puta festiuo, cambi re conuenit. Ex parte modi defraudando, mentiendo, pelerando, &c. ex parte finis lucrû, s. tanquàm præcipuum finem appetendo: nec in alium meliorem finem illud referendo.

¶ Denique vitatur ex parte lucrû, in cambio quidam puro, si lucrû est excessiuum. In impuro autem similiter si excessiuum sit, aut ratione mutui admixti receptum. Seu si absque aliqua iusta causa quæ inæquilitatem excuset, accipiatur, seu exigatur. Pro quo id aduertendum quod supra dictum est cum contractus cambi ad iustitiam commutatiuam pertineat, necesse est in illo sicut & in mutuatione, & emptione & venditione æqualitatē inter datū & acceptum seruari. aqua æqualitate si absq; causa aliqua iusta plusquàm datū sit recipiēdo, excedatur, iniustum erit huiusmodi cambium: & si impurum sit, censendum est vsurarium. Si n. propter admixtum mutuum super accipiatur, siue parum sit, siue multum quod super accipitur, sine dubio erit vsura. Si autem non propter mutuum admixtum sed propter aliquam aliam causam lucrû excessiuum recipiatur: tunc & si vsura nō sit, erit tamē iniustitia. **¶** Sunt autē duæ cau-

sæ in genere propter quas licite potest campfor lucrû exigere, & recipere, hoc est plusquàm dat recipere. s. obsequiū quod cāpsuaris præstat, & interesse dāni emergentis, & lucrû cessantis, quod ipse cāpsor ex cambio patitur, obsequiū certum est a campsuarijs & reipublicæ per campsores fieri, ex quo suam industriam, & sollicitudinem apponunt, in quærendo multiplicem numismatum differentiam, & ea conseruando, & suo periculo suscipiendo, & domi relicta alijs negocijs sedendo, ut qui tali aut tali numismate indigerit facile apud ipsum campforē inueniat. Tale autem obsequium cum gratis fieri non debeat, consequens est mercenarium esse, hoc est dignum cui sua merces correspondeat: & habet locum hæc ratio in omni cambio proprie sumpto, siue purum sit, siue mutuationi admixtum, interesse etiam tam dāni emergentis quam lucrû cessantis causam sufficientem esse: ad aliquid locutiū exigendum & recipiendum, constat ex his quæ supra late disseruimus: modo conditiones supra positæ cōcurrant (quas tamen difficile arbitror in campforibus concurrere) habet autem locum hæc ratio seu causa tam, in his qui ex officio habent cambi re, qui proprie dicuntur campsores, quam etiam in alijs qui cambiunt, etiam si id ex officio non habeant. In quo differt hæc secunda causa quæ interesse concernit, a priori quæ de obsequio posita est: nam interesse in utrisque locum habet, obsequium autem non nisi in his qui proprie campsores sunt, i. qui id ex officio solent exercere.

¶ Correlarie sequitur quod omni interesse campforis cessante poterit iuste lucrû aliquod ex cambio pretendere, ratione, s. obsequij, quod reipublicæ & cāpsuarijs impendit: non minus quam alij mercatores, qui suam industriam, & sollicitudinem cū expensis applicant, ad quærendum mercatum diuersitatem, ut illis indigentibus præsto sint subuenire: qui vitra quam merces illis constituerunt: poterunt aliquod lucrû pretendere, ratione expensarum, laboris, & periculi, aliorumque quæ sua remuneratione digna esse constat: quod cū certum sit in cambio puro ubi sola pecuniæ diuersitas inuenitur: Similiter in cam-

bio in quo loci diuersitas reperitur, im-
mo etiam in cambio in quo cum pecuniae
diuersitate, diuersitas etiam temporis,
& non loci interuenit: eo quod in his om-
nibus ratio propria cambij reperitur. s.
permutatio monetæ pro alia ratione dif-
ferentet: quæ quidem cambij substantia pro
loci aut temporis varietatem non tollitur.

De câbio in quo

sola temporis diuersitas interuenit.

De câbio

tamē in quo sola tē-
poris diuersitas in-
teruenit, esset dubi-
um. An sit licitū ex
illo lucrū querere:
quod quidē câbiū,
proprie cambium non est: sed purū mutuū
ex quo non interuenit diuersitas inter nu-
misina traditum & soluendum: nec etiam
interuenit loci diuersitas, sed sola solutio-
nis, per tempus statutum, spectatio: & ideo
est purum mutuū. Hac ratione videtur
doctores communiter moueri, ad dicen-
dum quod in tali contractu non est licitū
quicquam lucrari: qui esset vsura: &
ita campsores Hispanos: qui huiusmodi
cambijs vt plurimum vtuntur absolute
condemnant.

Hoc tamen in præsentiarum conuenit
examinare, ne indistincte dānemus, quod
salua conscientia possumus excusare: aut
econtra. Ideo cōtra prædictam sententiā
huiusmodi campsores absolute & indi-
stincte damnantem arguitur. In tali cam-
psore concurrat eadem causa aliquid lu-
crandi: quæ concurrat in campsores pro-
prie sumpto, qui vnum numisina pro alio
dissimili permutat. Igitur poterit vterque
lucrum querere, vel neuter. Assumptum
patet, quia in vtraque est simili obsequiū,
dēpto hoc quod vnus obsequitur mutuan-
do alter vero cambiedo. De quibus obse-
quijs nūc non loquor, quia talia obsequia
venalia non sunt: nec inde licitum est, lu-
crum querere: quia sicut in mutuū requi-
ritur æqualitas inter datum, & acceptum,
ita in permutatiōe vnus monetæ pro alia
dissimili requiritur similiter æqualitas, vt
iusta sit permutatio. Quod si aliqd potest

lucrari verus campsor est ratione alia: quia
s. industriam & diligentiam apposuit in pe-
cunias differentes congregando: & easdem
seruando: & periculum earum in se susci-
piendo, & domi indigentes expectādo: vt
illic facile ea quib⁹ indigent reperiat. Sed
hæc omnia reperit in campsores de quo
loquimur, vt pono, igitur ob illā causam
poterit lucrū acquirere, sicut ob eadē causam
alter verus campsor acquirit. Si dicas, q̄ ve-
rus campsor aliā causam habet. s. quia tenet
in diuersis locis famulos & factores seu mi-
nistros, idque non sine expensis proprijs,
vt. Sumptorū indigētis in multis locis pro-
uideat: sed hoc nihil obstat: quia pono ego
similiter campsores improprie sumptū in
diuersis locis tenere ministros, ita vt cetera
sint paria, dēpto hoc q̄ in câbio illius, qui
pprie dicitur campsor, interuenit diuersitas
monetarū, similiter & tēporis, aut loci: in
cambio vero improprie sumpto de quo lo-
quimur, non nisi tēporis diuersitas, aut lo-
ci interuenit. & nō monetarū, ita vt sit pu-
rū mutuū: aut pono q̄ in neutro câbio in-
terueniat loci diuersitas, sed in vno inter-
ueniat tantū monetæ, & tēporis diuersitas,
in alio vero sola temporis expectatio, & re-
liqua. s. pecuniarū aggregatio: labor, per-
iculū, & expensæ sint paria. Iā si propter hæc
licitū est vni lucrari: quare ppter eadē non
erit alteri licitū similiter lucrari? **C**onfir-
mat hoc ex ratione Scoti, si respublica vel
let hominē conducere, qui se ad illa omnia
obliget. s. ad cōgregandū diuersa monetarū
genera grossa, & gratialia, ea suo periculo
conseruandū: & propositis alijs negocijs,
domi sedeat indigētibus mutuatur⁹, nō est
dubitū quin talis homini sic conducto, sua
merces de iustitia debeatur. Igitur si homo sle-
le sua volūtate officiū illud seu ministeriū
cū pfatis oneribus assumat, cū a repub. sus-
pēdit⁹ nō sit, iuste poterit ab his (q̄bus cū
suo ministerio seruit) aliquā recipere, & exi-
gere mercedē. Hac. n. ratione pbat Scot⁹
esse licitū mercatoribus carius q̄ cōstituerint
merces suas vendere, hoc est propter onera
p̄dicta ad habēdū pfatas merces indigētibus
par⁹ p̄ requisita. Hac eadē ratione pbat Cōr-
rad⁹ post alios esse licitū, vero, & puro cam-
psori, aliqd lucrari, rōe. s. huiusmodi one-
rū quæ volūtate assumpsit, ad indigentibus
per suum ministeriū s̄bueniendū. Hac ea-
dem

dē ratiōe mut⁹ fuit durād⁹ in. 3. d. 7. q̄stioe
secūda ad tenendum in forma id quod h̄c
rationes prætendunt. sc. quod esto camp-
psor nullum aliud officium pecunias per-
mutādū suscipiat: sed solum ministerium
mutuādū cum labore, cura, periculo & ex-
pensis supradictis, iuste poterit suum lu-
crum ex illis quærere, licet non ex mutuo.

¶ Præterea, si huiusmodi campforti, qui pro-
prius mutuator dicendus est, non esset li-
citur in acquirendo lucrum, habere res-
pectum ad præfata onera ab eo pro alijs as-
sumpta, ideo esset, quia principale mi-
nisterium suum quo indigentibus seruit,
est mutuare illis: hoc autem ministerium
gratuite agendum est: sed hoc nihil impe-
dit quominus possit mercedē dignā præfa-
tis oneribus accipere, patet hoc exempla-
riter, quia non minus gratuite est feren-
dum testimonium, quam sit gratuite mu-
tuandum: sed si testis vt testimonium ferat,
opus est expensas faciat, aut aliqua onera
subeat, de loco in locum eundo, po-
terit, non solum expensas exigere: sed &
mercedem oneribus per eum susceptis
condignam recipere: esto quod nihil pro-
testificando recipiat. Idem patet de Iu-
dice cuius principale ministerium est ius-
titiam in republica facere: quod quidem
officium de se venale non est, sed gratui-
te agendum, sicut & mutuum, & tamen
propter laborem & curam & cætera onera
tali officio annexa, licitum est iudici mer-
cedē exigere, & recipere. Idē patet de sacer-
dote q̄ si in ecclesia aliqua est ministratur⁹,
sive missā celebrādo/sive p̄ mēsem/aut an-
nū illū seruando, quāuis ipsum spirituale
ministeriū venale nō sit, sed gratuite agen-
dū, nihilomin⁹ laboris & operæ aliorūq̄
onerū, ad præfatū ministeriū requisitorū,
mercedē dignā poterit iuste recipere. Qua-
re igitur præfatus mutuator, q̄ id ex officio
assumit, nō poterit onerū ad id requisitorū &
laboris & industria, dignā accipere merce-
dem, dū tamē pro ipsa mutuacione, sive ad
mēsem fiat, sive ad annum, sive ad duos an-
nos/nihil pœnitus lucrari intendat.

¶ Præterea si clericus, loco proprio desert-
to, iter arripit, vt his, qui in alio loco di-
stanti sunt, sacramenta ministrat, & me-
dicus similiter iter arripit. Vt infirmis,
qui in loco distantibus sunt, medeatur, & iu-

dex, qui similiter iter arripit, vt his, qui
in loco distantibus sunt, iustitiam faciat, ter-
minos visitet, & statuatur, &c. nonne ta-
les pro arrepto itinere & labore, atque
onere ibidem sumpto, iuste poterunt di-
gnam mercedem exigere, & recipere: quare
igitur diues, si similiter iter arripit, vt
his, qui in loco distantibus sunt, per mutuum
subueniat, non poterit arrepti itineris/
& laboris/atque oneris ibidem suscepti,
mercedem dignam exigere: & recipere:
quod si potest, quare igitur propter alia onera,
ad indigentibus per mutuū subuenien-
dū, assumpta, non poterit mercedē dignam
recipere: Si dicas, ideo non posse, quia hu-
iusmodi mutuator seu fictus campfort, non
aliorum utilitatem, sed proprium lucrum
quærit, ideo non alijs seruire sed sibi ip-
si intendit prodesse. Contra hoc stat ratio:
quia similiter mercatores, qui aliam
de mercibus cum magnis laboribus/ & ex-
pensis/ & periculis, afferunt suum pro-
prium commodum, & lucrum quærunt/
& sibi ipsis prodesse intendunt, sed non
ob id ipsorum lucrum moderatum est
condemnandum, cum in re ipsa republi-
cæ ministrent. Quicquid sit de eorum in-
tentione, ministrant autem eundo, redeun-
do, merces cum periculo & labore atque
expensis portando. Similiter præfati mu-
tuatores ministrant. At dices ministrant
mercatores merces vendendo, quasi mutua-
tor præfatus non similiter ministraret pe-
cunias mutuando. Sed dices tale ministeriū
mutuādū gratuite debet fieri, similiter etiā,
gratuite ipsa venditio fieri debet: cum as-
tus iustitiæ sit, quæ æqualitatem requi-
rit, nec mercatores pro ipso actu venditio-
nis in precio ascendunt, vt suppono sed pro
oneribus susceptis, vt patet.

¶ Postremo in confirmationem primæ ra-
tionis arguitur. Impertinens esse videtur
numismatum quæ in cambio puro per-
mutantur diuersitas, ad hoc quod lucrum
possit inde acquiri, sed quod ad id perti-
nens est, est obsequium ipsius campfortis,
quod campfortario impendit, & per conse-
quens vbi sit simile obsequium: etiam si
non sit numismatum diuersitas: erit simi-
liter lucrum licitum, añs patet. Nam quæ-
ro, hic purus campfort, qui dicitur cam-
bium mutuū exercere, quam ob causam

quærit lucrum? an propter permutatio-
nem pecuniæ; sed hoc non, quia ipsa pe-
cuniæ permutatio sicut alterius mercis ve-
ditio æqualitatem requirit: ac pro inde si
mercator tantum accipit in precio quan-
tum merx ipsa valet, iusta est venditio: &
si aliquod lucrum superaccipit, alia causa
iusta quærenda est ultra ipsam venditio-
nem. ita campfor purus si tantum in pe-
cunia dissimili recipit quantum dat cam-
psuato, iusta & æqua est permutatio, & ita
si lucrum amplius quærit, alia causa affi-
gnanda est præter ipsam permutationem
iustam: illa autem alia causa non est nisi
obsequium: hoc autem est præfata onera-
periculum, laborem, & curam suscipisse,
quod si ita sit, impertinēs ergo omnino est
ad præfatum lucrum iustificandum quod
moneta soluenda sit diuersa specie ab ea
quam campfor dedit, vel non, modo in va-
lore æquiualeat omnino: & per consequēs
si adsit idem obsequium, & non eadem
monetæ diuersitas erit lucrum similiter iu-
stificandum. Itaque videtur, huiusmodi
campfores (qui proprius mutuatores di-
cendi sunt) non esse ob id simpliciter con-
demnandos quod cum aliquo lucro mu-
tuant, non quidem ex mutuo sperato sen-
tento, sed ex honesto obsequio mercena-
rio per eos impenso. Si autem condem-
nandi sunt, causa erit excessus lucri, quia
si præfato obsequio non proportionatur,
sed superexcedit: quod experientia ipsa
satis cōmonstrat, cum videamus huiusmo-
di campfores ex pauperibus breui tem-
pore ditissimos euadere: alijs quibus serui-
re se dicunt de pauperatis, & rebus suis mi-
serabiliter spoliatis. Sunt etiam condem-
nandi ob pacta alia quæ ipsi in suis cam-
biss, seu mutuacionibus, in suam vtilita-
tem aliorumque damnum apponere so-
lent: de quibus esset particularis habenda
notitia, antequam vel damnentur, vel
approbentur. quod. n. nunc disputando
conclusum est: tale est, scilicet, quod campfores si
necambiēt siue mere mutuēt, poterunt lucrū
moderatum & præfatis oneribus per eos
assumptis correspondens, exigere: sicut cæ-
teri mercatores ob similem causam pos-
sunt in precio ascendere: iuxta ea quæ su-
pra de venditione diximus, quæ senten-
tia amplius confirmatur per bullam leo-

nis super monte pitatis tradita, de qua
infra in quæst. sequente. Cambia tamen
quemadmodum defacto fiunt, non appro-
bo, quia nec debitum seruatur modera-
men, nec ad solum obsequium respectus
habetur, sed ad tempus, nam quāto tar-
dius est agenda solutio, eo plus augent lu-
crum, quod nonnullum argumētū est in-
tentionis vsurariæ. ¶ Corrolarie sequi-
tur quanto maiora, & plura sunt onera ob
causam cambiendi seu mutuandi susce-
pta, tanto magis licitum est in lucro ascen-
dere, & contra, eo quod lucrum ob illam
causam acceptum debet causæ ipsi propor-
tionari. Sunt autem huiusmodi onera in
triplici differentia, quædam dicuntur an-
tecedere, quædam concomitari, quædam
vero ipsum cambium seu mutuacionem
subseq. Quæ antecedūt sunt ea quæ supra di-
xim⁹, pecunias diuersorū generū q̄rere, &
aggregare & ministros in plurib⁹ locis aut
vno ad cambiēdū paratos habere, &c. Quæ
concomitantur sunt, pecunias mutuandas,
seu cambiendas numerare, & si in alto tem-
pore aut loco solutio agēda est in libris scri-
bere, & periculo sepe huiusmodi pecunias
mutuatas exponere. Quæ autē subsequūt
sunt, interesse aliquod pati, timor iust⁹, &
anxietas de solutione: non sine expensis &
lite agenda, & expēsē ipsæ in capitalis recu-
peratione factæ: & alia multa possūt ipsi cā-
bio, seu mutuatiōi accidere: quæ omnia nō
tenetur campfor seu mutuator gratis pro-
mutuatario sustinere: sed p̄ se possunt om-
nia illa estimari, vt supra dictum est, ac pro
inde his actis aut diminitis licitum est lu-
crum correspondēs augere aut diuimue-
re: attento semper ne inde infamia, aut scan-
dalum subsequatur. ¶ Corrolarie sequitur
plures causas ad lucri augmentum concu-
rere in cambio impuro, in quo ultra diuer-
sitate monetæ, diuersitas loci & temporis
interuenit, q̄ in cambio puro: quod fit ad
statim, in eodē. scilicet, loco & tempore. ¶ Sequit
tur etiam non easdem causas concurrere ad
lucri acceptionē in personis priuatis cam-
bientibus quæ in his, qui id ex officio sus-
cipiunt. Vt de se satis constat, non tamē ob
id est omnino illicitum eisdem priuatis lu-
crum aliquando pretendere: quia esto illa
omnia antecedētia nō cōcurrāt: q̄madmo-
dū in veris cāpsorib⁹ inueniūtur: possunt
tamen

tamē alia omnia in eisdē puatis inueniri.

De pecunia an vē

dī possit.

Sset ta-

men dubiū an dempta ratione interesse similiter & obsequiū p̄dictū possint camlores lucrari ratione valoris seu qualitatis numismatum: puta quia pecunia autē maioris valoris sit ratione materię, q̄ argētea. Et vt intelligo sunt doctores q̄ tenent partem affirmatiuam dicentes pecuniam esse venalem sicut & alię res, non quidem rōne valoris quem habet pecunia quatenus pecunia est, quem valorem dicūt legalem quā lege iam institutum est, q̄tum valeat florenus, q̄tum ducatus, & ita de alijs: & talis valor legalis inuariabilis est, q̄ dī durat lex ipsa, quę valorē talem instituit. Considerādo tamen qualitatem monetę: habet alium diuersum valorem a legali distinctum: rōne cuius vna moneta plus valet, q̄ alia etiam si legalis earum valor sit idem. Vt plus valet centū ducati in auro, quam in argēto: & plus in argento, quam in cre seu metallo inferiori, id patet comparādo aurum ad argētū, nam aurū valet ad deaurandū, valet ad certo modo medendū: valet quia diuertius est & incorruptibilis, valet quia moneta aurea facili⁹ potest de loco in locū portari, q̄ argētea, aut cneā, propterea quā minus ponderosa. Valet etiā quia meli⁹ domi conseruatur aurea, q̄ alię monete, existente semper earum eodem valore legali. Valet etiā quia vna vniuersalis est distrahibilis, quia in pluribus regnis & locis currit & expenditur, quam alia. Valet etiam quia non ita facile valor legalis bonę pecunię variatur, sicut valor aliarum pecuniarum inferiorum, quę magis sunt periculo diminutionis expositę. Itaq; nō solum aurea pecunia valet plus q̄ alia inferior moneta: ratione materię, sed etiam quatenus pecunia est, & talis qualitatis dicitur plus valere ob p̄fatas & alias vtilitates, in quib⁹ vna moneta alijs monetis est p̄ferenda: ideo dicūt hac ratione posse pecuniā vendi carius, q̄m sit valor eius legalis, & per consequens pos-

se Campsores nō solum ratione obsequiij, seu officij cambiendī, aliquid lucrum intēdere, sed ex ratione qualitatis nūmismatis, quod permutant/ seu ambiunt. Et si ab his quęrat, quid igitur operatur lex, quę valorem determinatum pecunię instituit, & si potest carius pecunia vendi, q̄m valor ille legalis requirat, dicunt, valorem legalē seruire ad cōmutatōnes rerum, quę pro pecunia fiunt. Vt si quis vellit emere triticū aut oleum, aliafue merces, nil refert pro illis soluat decem ducatos in auro, aut in argento. Secus in cōmutatiōe pecunię pro pecunia, quandoquidē vsus principalis ad quē pecunia fuit instituta seu inuenta: non fuit ambire, hoc est pecuniā pro pecunia pmutare. Sed emere, & vēdere res alias quę cōmūter sunt ad vītam hominū necessarię, quas cū nō omnes vbiq; homines habeāt, nec res quas actu habent, illis ad habēdū alias quibus indigent prosint, vt de se satis cōstat, ideo necessariū fuit aliquid instituire, quod vbiq; valorem haberet, & vbiq; p̄ rebus alijs posset cōmutari, vt mediante illo homines ea quę sibi necessaria sunt, valeant vndecunq; comparare: tale est numisma, & ita immediate fuit adinuentū ad merces alias comparandum. Verum quoniam numismata sunt inter se diuersa, nec omnia vbiq; expendunt, nec omnia vbiq; reperiuntur, & eorum quę reperiuntur, & expenduntur, quędam sunt quibus homines magis indigent ad res (quas volunt) comparandum, quędam vero quę ad id non ita illis deseruiunt, ideo hęc numismatum varietas induxit necessitatem cambiendī, hoc est pecuniam pro pecunia permutandī: nam sicut nobis necessarium est panem, & vīnū, & vestitum, aliaq; necessaria q̄rere: si non ea habemus, nec ea sine pecunia poterimus inuenire, ideo ex consequenti necessariū nobis est, pecuniam quę ad id nobis deseruiat quęrere, hanc autē inuenimus, vel res n̄as pro pecunia vendendo vel pecunias n̄as, quę non ita ad necessaria emendum nobis deseruiunt, pro alia cōmodiori nobis pecunia permutando. Itaq; pecunia pro pecunia permutatio est eius secundari⁹ vsus nō propter se, sed propter alium p̄iorem principaliter intendendus. Et ita dicunt, legalē valorem ad primum vsum deseruire, & pecuniam in principalī eius vsu carius expen-

vel q̄b̄ vendi moneta de oro. / o la ynera auentalis
por mas de lo q̄ esta trasada

dere, q̄ sit valor eius legalis, esset peccatum quo lex ipsa violaretur, secus in secundario eius vsu, quo pecunia pro pecunia permutatur, in quo non est necessarium stare valore legali. ¶ De hoc modo loquendi videtur primo, q̄ nō magis suffragetur campso ribus q̄m alijs, quia illas easdem cōmoditates quas pecunia aurea supra argēteam/aut aliam inferiorem in potestate cāpsoris habet, easdem habet in potestate non campso ris, vt de se patet, ac proinde, si campso ri est licitum talem pecuniam vendere carius, q̄ sit valor legalis, ob eādem causam erit hoc idem licitū cuiuscūq; alijs. ¶ Secundo esto suffragetur campso ribus, qui cambiū purū exercent, aut etiam impurum, modo cambiū proprie sumptum sit, non tamen deseruit alijs, qui cōmuniter dicuntur campso res, cum sint potius vere mutatores: quib⁹ si impertinēs est tempore solutionis aurea/ aut argentea moneta soluat, imo & cōueniunt, vt tempore solutionis eadem specie/ aut melior moneta quā fuerit tradita soluat, & tamē cum hoc lucrum suum querūt vt passim in cambijs, quę sunt in vsu in hispania videmus. ¶ Tertio q̄ nec campso res/ nec non campso res per hunc modum excusentur, apparet, quia credendum est, legislatores, qui certum valorem ipsi pecunie instituit omnes ipsius pecunie commoditates/ seu qualitates attēdisse, alioquin nulla videretur ratio quare aurum in decuplo plus, quam argentum eiusdem ponderis, & argentum similiter multo plus, quā aliud inferi⁹ metallum valere, sit institutū, nisi quia cognouit legislator, aurum longe plus, & ad plura quam argentum valere, & argentum similiter longe plus, & ad plura q̄m alia inferiora metalla prodesse: ac proinde velle, psonas priuatas, non habito pncipis/ aut legislatoris cōsensu, valorem/ seu p̄cium monetę augere, putādū est, ex cupiditate inordinata mercatorū potius quā ex necessitate/ aut publica vtilitate, euēisse. Quare nō videtur excusandū, lucrū ex valore monetę cōtra leges institutū pretēdētes, nisi ad obsequiū/ vcl interese, vt dictū est, recurratur. ¶ Quarto qa sicut moneta melioris materie suas habet cōmoditates, quia facilis numerat, seruat, & trāspōrtat: ita etiā monetę minutiones/ aut vilioris materie, suas similiter habet cōmoditates,

& cōmunib⁹ hominū necessitatibus per illas facilius subuenitur. Nam si homines inter se conferamus, longe plures sunt indigētes, q̄m diuites, indigentib⁹ aut multo magis proffunt pecunie minutione, vt res quib⁹ indigent sibi cōparent, q̄m alię grossiores quales sunt auree, immo & ipsis diuitibus sepi⁹ sunt magis necessarię pecunie minutione, q̄m grosse, ad sibi & suis necessaria cōparandum: & ita sicut ad certum effectū plus valet aurea, quā argentea vel alia inferior, ita similiter ad suū certum effectum plus valet argentea, & inferior, quam aurea: & ita si campso r, dādo auream mōetam, posset, ob talis pecunie commoditatem, lucrari, ita alter, qui pecuniam minutam campso ri tradit, deberet similiter inde lucrari, cuius oppositum semper videm⁹. s. q̄ campso r qualem quūq; pecuniam cambiat, siue meliorē pro peiore, siue econtra, semper a campso rto lucrum suū querit.

¶ Quinto dicere q̄ valor legalis feruit p alijs cōmutationibus, & nō p cābio, nō videtur omnino verum, nam si propter valore legale tantum triticū/ seu oleum repit pro decem ducatis in argento, sicut pro decem ducatis in auro, & econtra, sequitur q̄ decem ducati in auro, & decem in argento equivalent vni tertio, puta tritico in tali q̄ntitate, & per consequens æquiualebunt inter se: & ita si decē ducati in auro p decē in argēto/ permutētur æq̄. & iusta erit pmutatio, q̄lis esset permutatio decē ducatorū in auro, aut decē ducatorū in argēto, pro illa assignata tritici quantitate. Adde q̄ numismati nō p res alias vales valor impositus est, sed p̄ta numismata, vt ducat⁹ institut⁹ est, vt valeat, cccxxv. dispōdit, regale argēteum institutum est vt valeat, xxxiij. dispōdit, ad hunc modum de alijs monetis maioribus dicēdū est, q̄ earum valor est per minores monetas taxatus, et determinatus, ac proinde iusta erit permutatio, si mōeta maior pro minoribus eiusdem valoris legalis permutetur: iniusta vero si a tali æqualitate recedat, excepto nisi alia causa iusta talis recessus assignetur, vt si is, qui pecunias melioris materie erat in alium locū portaturus, & ad alterius instātiā, eas p alijs inferioris materie permutet, iuste poterit aliqd vltra valorem legale exigere: aut si eas erat ad alū finē cōseruaturus, q̄rū cōseruatio esset sibi

2
m

sibi facit, aut si erat aliquid deauratur, seu pecuniam suam ad alium finem locaturus: in his & similibus casibus sua interest, talem pecuniam pro tunc non distrahere, ac proinde, ratione talis interesse, poterit plusquam valeat alia pecunia, pro qua suam permutat, exigere. Si tamen nihil sua interest, illam, vel aliam pecuniam pro sua accipere, non video quare non sit prefata equalitas in tali permutacione seruanda: qua pecunia pro pecunia permutatur: sicut seruanda est in alia qua pecunia pro merce alia commutatur. ¶ Hec dixerim de pecunia, cui ex lege, aut communiter consuetudine patrie certus et determinatus valor conuenit, & ille communiter iustus valor reputatur, & secundum illum est pecunia permutanda, & expendenda, ubi flex illa vim suam habere, et communis consuetudine approbatam esse dignoscitur. Secus de pecunia & loco, in quo secundum legem aut communem consuetudinem certum & determinatum valorem non habet, sed varium, pro ut aliarum rerum venalium precium variari solet, ut fieri dicunt in nonnullis locis & ciuitatibus Italiae & Flandiae, nam tunc non negare, pecuniam huiusmodi vendi posse, sicut & aliae res, quae venales communiter dicuntur, & haberet talis pecunia aliarum rerum venalium conditionem quantum ad hoc quod est habere suam latitudinem iusti pretii, & quantum ad ascendendum, & descendendum in valore, secundum abundantiam aut penuriam talium pecuniarum, & secundum multitudinem & paucitatem venditorum & emptorum, quae tamen locum non habet in locis ubi pecuniae suus certus valor per legem communiter consuetudine approbatam, est determinatus. Quod notanter dixerim, quia si a lege per appositam consuetudinem receditur, & consuetudo tanta sit, quae principi consistet, & non contradicat, tunc non etiam condemnationem factam, quo pecunia carius venditur, quam sit valor eius legalis, uti nunc dicitur introducta consuetudo vendendi duplos ducatos aureos, pro viginti tribus regalibus, & amplius: lege tamen suam vim retinente, vendi nisi secundum valorem legalem non possunt, nec licitum est ducatos huiusmodi permutanti, ultra quam lege statutum est, plus accipere, nisi aliqua alia causa illius superacceptationis interueniat, puta obsequium cambientis, si campfor sit, aut

aliquid interesse iuxta ea quae dicta sunt. ¶ Inde fit ut moneta, quae in regno aliquo aut patria non currit, vendi possit, ex quo nullum illic valorem habet in quantum pecunia, sed in quantum talis & tanta materia est, sit insuper, ut si certum aut probabile sit, certam monetam breui fore in valore legali diminuentem, iuste posse permutari pro alia, quae a valore quem illa actu habet deficiat, & causa est diminutio valoris breui futura. Sicut etiam licitum est pro multa pecunia in navi tempore tempestatis existente, longe minorem dare, & causa est periculum cui pecunia nauis exposita est, et pro centum ducatis in hispania / aut in alio loco distantis soluendis, licitum est aliquid minus dare: & causa est onus iniunctum ei, qui illos proprio labore, cura & expensis, est recuperaturus. Ad hunc modum de alijs inferri & exemplificari posset. Itaque ad excusandum campfores & mercatores qui in pecunijs permutandis, & expendendis tractant: ut inde aliquid licite lucrari possint, non oportet est ad facultatem vendendi monetas recurrere: cum illis secundum legem suus certus valor sit institutus. Sed ut contractus iste pecuniarius iustus sit, modo permutatio seu cambium sit, modo mutuum, necesse est equalitatem, inter datum & acceptum, seruare: excepto nisi causa aliqua iusta, quae in equalitatem excuset, interueniat: & per hoc facillimum est de omnibus cambijs iudicare: si liciti sint, an vsurarij, an iniusti.

De causis ob quas solent campfores lucrum augere.

Licitum est ad

uertendum quod ultra causas supra assignatas ob quas licitum est plus in cambio lucrari, quam eis non existit, solent ob alias causas campfores lucrum augere. scilicet ratione loci distantioris: idque in cambijs ad locum in quo. ¶ Locum distantiam influentem, nam quod ad distantiore locum cambitur, eomatus lucrum exigitur similiter ratione quantitatis pecuniae capse. Nam quo maior pecuniae quantitas in cambio datur, eo magis lucrum exigitur: idque tam in cambio puro, quam etiam in impuro. Similiter ratione temporis, campforio ad hoc quod soluat concessi. Nam quo magis tempus illi ad soluendum conceditur, eo magis lucrari campfores volunt. Similiter

Iter attendunt ipsi campsores & mercatores ad abundantiam & penuriam pecunię in tali loco & tempore existentem, & quo maiorem penuriam pecunię illic esse agnoscunt, eo magis lucrum augent. De quibus lucri augmentis ob causas huiusmodi dubitatur, an licita sint: & prefatę causę sufficientis sint, ad prefatum lucrum augmentum. Et dicendum quod nulla ex his causis est de se sufficientis ad prefatum lucrum augmentum, secus ratione adiuncti si alia, scilicet causa iustior concurrat. Et quidem de loci distantia constat quod per se nil conferat ad lucrum augmentum sed ratione oneris adiuncti, scilicet quia campfor qui hic pecunias dat alibi eas recuperaturus suscipit in se onus hoc, scilicet mittendi ad locum distantem famulum: seu ministrum: qui tales pecunias suo tempore recuperet. & quia hoc onus videtur quasi per se annexum cambio, quod ad locum distantem fit, ideo de hac causa non dubitatur quin sufficiat ad augmentum lucrum secundum exigentiam distantię cum maior distantia maiores labores, & expensas requirat, quam minor. ¶ De alia causa que tempus intermedium cõcernit, similiter dicendum quod per se non est causa sufficientis ad lucrum augmentum. Qui enim ob solutionis expectatõem lucrum querit vsu rarius est: & quo maius lucrum ex maiori dilatione intendit, peior vsurarius est lucrum ex mutuo intendens, cum ipsa solutionis per tempus expectatio: quedam mutuatio sit, ex adiuncto tamen non incõuenit lucrum querere: & illud augere: vt si ex dilatione soluendi cõcessa ipse campfor aut etiã mutuator aliquod verum interesse patiatur, siue damni emergentis, siue lucri cessantis licite poterit ratione talis interesse aliquid ultra capitale exigere, seruatis conditionibus ad interesse requisitis, de quibus supra: & quo maius est tale interesse, eo maius lucrum potest exigere. Vnde errat qui indistincte condemnant eos campsores qui, quo per maius tempus solutionem expectant, eo maius lucrum a campsuariis exigunt, recta quidem est condemnatio si tales ob temporis magnitudinem principaliter lucrum augent, non tamen recta est si huiusmodi augmentum ratione interesse quod ex tanta dilatione patimur, exigunt, idque in conscientia & veritate: secus stando in presumptione, quia semper contra huiusmodi campsores presumitur ma-

xime cum ipsi fateantur se non recompensam pro interesse, sed lucrum intendere. ¶ De alia causa lucrum augendi que est quantitas pecunię que cambitur, dicendum quod nec hanc causam per se ego iustificarem, nisi alia secum iustior ad lucrum augmentum cõcurrat, nam loquamur exempli gratia in cambio ad locum, puta ad Romam, quod campfor det Toleti campsuario centum ducatos aut ducentos, Romę sibi soluendos, parum refert ad hoc quod ipse campfor lucrum duplet, si ducentos det, nam ad hoc quod Romę recuperet ducentos non maior labor, nec maiores expensę requiruntur, quam si solum centum esset ibidem recuperaturus, deinde siue campfor illos ducentos det per viam mutui, siue per viam cambij, ex quo alia tanta pecunia est sibi ex iustitia soluenda, iniquum videtur et iniustum, lucrum querere, & augere, ex hoc quod multa pecunia mutuatur, aut pro alia soluenda permutatur. Deinde si maioritas pecunię campfor per se sufficeret ad lucrum augmentum, sequitur quod ita sufficeret in non campfore, sicut in campfore, hoc autem est falsum quia si is, qui non est ex officio campfor mutuet, vel cambiet magnam pecunię summam, non potest ob id lucrum magnum intendere, immo nec paruum si nihil sua interest, parua aut magnam pecunię quantitate mutuare, seu permutare, igitur sola maioritas pecunię mutuatę aut campforę non sufficit ad iuste lucrum augmentum, nisi alia causa iustior cõcurrat, puta interesse campforis, quia potest accidere quod si magnam pecunię summam cambit, aliquid inde verum interesse patietur quod pro campsuario gratis sustinere non debet, ideo ratione talis interesse poterit lucrum correspondens exigere, & illud augere, quod certum esse suppono. ¶ Sed forte insurget quis contra id quod dixi, scilicet non esse licitum lucrum augere ad augmentum pecunię que cambitur, cum passim videamus lucrum illud, tam in cambio reali per literas, quam etiam in cambio puro minuto tanto magis augeri, quanto maior summa pecunię cambitur, & hoc est communiter approbatum. Vt si campfor unum regale cambit, unum dipondium lucratur, si. x. dipondia lucratur, si centum, centum, & idem in cambio ducatorum fit. Respondetur primo, argumentum ex facto non valet ad iustitiam contractus, nam sicut idem fieri videmus, vt lucrum tanto magis augeatur, quanto maior, summa pecu-

pecuniæ cambitur, ita similiter videmus de facto fieri, ut quanto per maius tempus cambitur, tanto maius lucrum exigitur. Nec propter hoc id venit iustificandum. Dicendum. 2. quod si licitum est lucrum augere, ad augmentum pecuniæ campforis, hoc non est licitum de per se, sed ob aliam causam concurrentem, ut de interesse exemplificauimus. ¶ Sed nunc quid dempto interesse concurrat alia causa: quare lucrum augeri possit, in casu, dicendum quod sic. I. onera ob causam cambij suscepta, quæ (ut alia omittamus) sunt, campforem suam industriam, curam, laborem, & sollicitudinem, in tanta pecuniarum varietate acquirenda apposuisse, & expensas ob eandem causam fecisse, & ministros aut famulos in diuersis locis suis expensis, ob eandem causam tenere. Quæ omnia cum suum habeant valorem, quia mercenaria sunt, totus omnium horum onerum valor est in aggregata pecunia, ad illum finem destinata, quod dāmodo contentus: & inter ipsas pecunias proportionabiliter diuidendæ, ita ut qui inde multam pecuniam per viam cambij accipit multum valoris præfatis omnibus correspondente soluat, qui paucam accipit, paucum præfati valoris soluat, & ita si quanto maior pecunia cambitur, tanto maius lucrum exigitur, non est hoc per se, ratione hac, quia multa est pecunia campforis, sed quia multam talem pecuniam: multum oneris præfati consequitur, huius exemplum est clarum in mercatore, qui ad nundinas it, multas inde merces allatur, que eundo, & redeundo, & merces apportando, multam curam, & industriam, apponit, multum laborem subit, multas expensas facit, quæ omnia suum habent valorem, & eorum valor quoddammodo in ipsis mercibus continetur, & inter eas proportionabiliter est diuidendus / ut qui plures merces emerit, plus præfati valoris soluat: qui paucioris, minus. &c. Ita ut merces duplicem valorem contineant: alterum proprium, qui illis correspondeat, alterum extraneum, ex præfatis, labore, industria, & expensis mercatoris, provenientem. Ita similiter de pecunia campforis dicendum est, quod habet duplicem valorem, alterum proprium, qui legalis est, alterum extraneum oneribus a campfore ratione cambij susceptis, correspondentem: & ideo non mirum si ad augmentum pecuniæ campforis, lucrum proportionabiliter augetur, non quidem per se ob au-

gmentum pecuniæ, sed ob valorem illum extraneum pecuniæ illi aduentitium, unde sit ut si aliquis multam pecuniam cambiat, unde nullum interesse patiat: qui non id officio campforis habet, & alius vere campfor tantundem cambiat, unde similiter nullum interesse patiat, primus nullum lucrum poterit iuste prætere, cum apud eum pecunia sua non habeat præfatum valorem extraneum, quem habet pecunia campforis, ut dictum est. ¶ Sed iterum obijcies, quia si pecunia cambita in quantitate augetur: licitum est lucrum augere, ob duplicem valorem, quem præfata pecunia continet. Sequitur quod esto campfor pecuniam illam non proprie cambiat, sed vere mutuet, poterit inde similiter lucrum etiam augmentum querere, ex quo siue cambiat, siue mutuetur, suum duplicem valorem retinet. Respondetur, si vere ita est quod talis pecunia cum præfatis omnibus fuit aggregata, non solum ad proprie sed etiam ad improprie cambium: quod proprius mutuus est, fateor quod ob præfata onera, in ipsa pecunia virtualiter contenta, seu permanentia, poterit talis campfor siue cambiat, siue mutuet, lucrum querere, non tamen ex ipso mutuo: & hoc consonat his quæ supra dicta sunt, de cambio in quo sola temporis varietas interuenit. Secus si pecunia non nisi ad vere cambium fuit aggregata, quia tunc non a mutuatariis, sed a campforariis est lucrum exigendum, quia non propter mutuatarios, sed propter campforarios talia onera assumpta fuerunt. Hunc modum quo pecuniæ ad præfatum finem aggregate, illum duplicem valorem attribuo, puta legalem, & aduentitium, non intelligas diuersum esse in re, a communi sententia: quæ tenet campfori pecuniam suam alij danti duplicem pecuniam ab illo alio deberi, alteram quæ pecuniæ datæ respondeat, alteram quæ merces sit obsequio campforis, & oneri per eum suscepto, correspondens, seu proportionata, explicatur tamen per modum præfatum iustificatio lucri æquissimi, habito respectu, ad quantitatem pecuniæ, quæ cambitur.

¶ **A**duerte etiam quod paucitas, aut pluralitas campforum, sicut & paucitas ac pluralitas campforum confert, ad iuste augendum, & diminuendum lucrum: quia lucrum huiusmodi, iustificatur propter obsequium campforis: ut sepe tactum est: & ideo lucrum tale pro tali

obsequio recipere, pertinet quoddam modo ad locationem, modo aut quando plures sunt qui operam suam alicubi locant, minor solet illis merces exhiberi. Maior aut quando est penuria eorum qui talem operam locant, ceteris paribus similiter sic cetera sint paria augetur merces, quando sunt plures qui alienam operam conducant, e contra vero minuit, quando sunt pauciores conducentes, quemadmodum etiam ceteris paribus crescit pretium reru venalium, quando est earu penuria, & clementia abundantia, e contra vero decrescit: quando est merces abundantia, sed pauci qui eas emant, ita igitur in presenti crescere debet merces, capsores debita: si pauci capsores sint, aut multi capsores, e contra vero decrescere debet: si multi sint capsores, pauci aut capsores. Illud tamen ad quod in augendo lucrum ipsi capsores attendunt, mihi non placet, si est pecuniaru abundantia: aut penuria, in loco aut nundinis, ubi se repetunt, aut in loco ubi solutio est agenda, augent n. lucrum quando penuriam pecuniarum esse sentiunt, e contra vero diminuunt. Si, u. pecuniam venderent, iuste possent ad id habere respectu, attamen nec pecuniam vendunt, nec abundantia, aut penuria pecunie causa est, quare lucrum in cambio preterdant, sed obsequium seu onus ipsius cambi, per capsores in aliorum utilitatem assumptu: aut interesse, si quod ex cambio ipsi patiatur, ut dictum est, ac proinde ceteris paribus nil refert, capsores multa aut paucam habere pecuniam, ut in lucro intento possint ascendere, aut descendere, quomodo multum aut paruum tempus, capsores ad soluendum acceptum, concedere: nihil agit ad prefatum lucrum augendu, ut dictu est. Ac proinde in cambio ad locum distantem facto, si volumus eius iustificacionem, aut vtilium agnoscere, diligenter est attendendum, que pacta & conditiones apponantur, & quam ob causam lucrum exigatur, aut in lucro ascendit, si, n. ratione maioris distantie, maius lucrum exigat, non est de se damnandum: ob ratione supradicta. Similiter si ratione maioris pecunie capsores, ob causam concurrentem (ut supra exposui) similiter si ratione paucitatis capsores, aut multitudinis capsores. Si tamen maius exigitur lucrum: ob maio

ritatem temporis: quo expectat solutio, usuram esse presumendum est, & iudicandum. Similiter si propter pecuniarum penuriam, ceteris paribus maius exigitur lucrum, quantum usura non sit, erit tamen iniustitia. Et quantum ad restitutionem attinet: parum refert, usura sit, an iniustitia, quia ex utroque nascitur obligatio restituendi. Patet hinc quod de hoc cambio iudicandum sit, capsores dabitur mille ducatos Toleti, quos b. habet valentia, aut Barchinonense soluere, hac lege ut pro cambio soluat. b. xxx. aut, xl. ducatos inde sed ad duos menses, quando capitale cum lucro, soluere ex conventionem debet. Si tamen b. pro solutioe petit quatuor menses, duplicata capsores aut saltem augetur lucrum, certum est hunc contractum esse mutuationem, cum nulla ad pecunie date, & soluende diversitatem, ratio habeatur, & non tamen inde condemnandus est, quia lucrum simpliciter preterdit, sed quia vel excessivum, vel usurarium ratione, s. temporis ad solutionem agenda concessi. Errant ergo qui in distinet hęc omnia cambia condemnant, nihil in condemnando aliud attendentes: quam in talibus ut plurimum mutuum commiserit: aut ex pecunia que non parit: lucrum queri, que nimis superficialiter ab his doctoribus dicuntur, & superficialiter res ipsa per eos indagatur, unde accedit ut damnent eos: qui excusandi sunt, e contra vero excussent, quos condemnare debuissent incidentes in illud. ve. per Esaiam predictu, Ve his qui dicunt bonum malum, & malum bonum.

De quibusdam cambiis in particulari.

Vergo eo

rum que dicta sunt, notitia aliquis per practica haberi possit, continet exempla nonnulla ponere, pro ut cambia solent diversimode exerceri, & primo exemplum de cambio reali, que solet minutu declaru est. Sit ergo capsores, A. sit aut capsores. B. B. igitur pecunias parvis indigens: venit ad .A. qui eas ipsi, B. tradit, recipiens ab eode. b. alias grossiores aut e contra, hoc est veru & propriu cambiu in quo vna pecunia pro altera, rone disse

differente permutatur & nullū est mutuū, cū temporis diuersitas nō interueniat, sed ad statim sit, ideo illic vsura esse non potest, & seruat equalitate inter datū et acceptū, et iustū cambium. Si autē lucrū aliquid ipse, a. accipiat, sicut & recipere potest, & moderatū sit, erit iustū lucrum, si immoderatū, erit iniustum, debet autē esse moderatum, hoc est proportionatū obsequio ipsius cāpsoris iuxta cōmunē cōsuetudinē, aut iuxta arbitriū bōorū vīrorū exptorū: & licet hoc dicat cambium purū, eo q̄ non est mutuum admixtum, nō tamen est cōtractus simplex, sed mixtus ex cambio, q̄ est permutatio pecunie p̄ pecunia, & ex alto cōtractu in quo cāpsor obsequium suum quoddammodo vendit: seu locat: pro sūlo incremento q̄ cābiendo lucratur / aut si sit alia causa iusta, p̄ter obsequiū puta interesse / rōne cui⁹ possit tale incrementū accipere, erit illic et alius implicit⁹ cōtract⁹: quo ipse cāpsor aut etiā nō cāpsor, p̄ certo lucro ob causam illi⁹ cābi: patitur aliquid interesse, seu aliquid onus subit, q̄ gratis pro cāpsuario subire nō tenet.

¶ Dicit aliud cambium reale per literas, & sit dupliciter, quia vel cāpsor dat pecuniā, prius solutionem expectans, vel recipit ipse pecuniā: prius alibi solutus. Exēplum primi. A. cāpsor dat cētum ducatos, exempli grā. b. Toletū, solutionē ad terminum designatū Romę, vel in alio loco diuerso receptur⁹. Dico hoc cābium esse nō ad statim, sed ad locum diuersum, & vidēdum est, an pecunia alibi soluenda: debeat ex conventionē esse dissimilis ei quam cāpsor Toletū dedit. An non referat similem, aut dissimilem esse. Si primū est verum cambium, q̄ permutatur pecunia vnus rōnis: pro alia dissimili alibi soluenda, est etiā impurum cābium in eodē casu, q̄ ex quo expectatur solutio, ad certum terminum agenda, est tacitum mutuum, vt constat, & si ratione huius dilatiōis lucrum intenditur, vel exigitur, est vsura. Si autē lucrum intendatur, rōe obsequii, aut interesse aut oneris, ob causam talis cambii suscepti, & sit similiter moderatum, iuxta exigentiam ipsi⁹ causę, licitum erit tale lucrum, & si pecunia alibi soluenda sit equalis pecunie per cāpsorē datę, dempto prefato moderato lucro, erit totus contractus licitus, ex quo hic cōtractus in quos resoluitur liciti sunt, puta permutatio monetę, pro alia tantundē alibi valēte, vbi sol-

nenda est, & mutuū implicitum quod gratuite sit, cum non inde lucrū aliquod pretē datur: sed p̄portio lucri ad causam iustam, ob quā recipitur. ¶ Si autem ex cōuentiōe nil refert: pecuniā soluendam simile, aut dissimile esse, et quę Toletū a cāpsore tradita fuit. Tunc non est vere cambium, sed purum mutuū, cum illic concurrant sustantia illa mutui, nam pecunia a cāpsore data, facta est de dominio cāpsuarij, & stat periculo eiusdem cāpsuarij, & est illa eadem in specie soluenda: igitur est mutuum, & per consequens si inde pretē datur lucrum: erit vsura. Si autē ex alia causa iusta, lucrū pretēditur immoderatum erit iniustitia, si moderatū, erit totus contractus licit⁹, q̄a resoluitur in duos licitos, puta in mutuū ratiōe cui⁹ nil speratur, & in alium innocuatū, in quo lucrum proportionatur causę, ob quam recipitur, siue sit obsequium a cāpsore impensum, siue interesse, siue onus, ob causam prefati mutui acceptum, & in omnibus seruatur equalitas, nec refert q̄ maior sūma pecunie, sit alibi soluenda, qm sit ea, quam cāpsor tradiderat: quia illa maior sūma soluenda, est diuidenda in duas partes: quā altera, sit equalis pecunie per cāpsorē tradite, altera vero sit lucrū cōrespōdens causę iuste ex parte cāpsoris se tenētī.

¶ Secundo modo sit hoc cambium reale per literas: taliter vt cāpsor prius recipiat cētum ducatos, exempli grā Toletū, a cāpsuario, qui est Romę indiget: p̄ negotijs suis, & cāpsor dat illi suam schedulā (vti solet) per quā factor, seu minister cāpsoris, cū certa sūma pecunie: puta xcv. ducatis, ipi cāpsuario Romę respōdebit, loco cētum, quos ipse cāpsor Toletū accepit, & distinguatur vt prius: quia si cōuentū est vt pecunia Romę soluenda: sit alteri⁹ rōnis, ab ea q̄ cāpsor Toletū accepit, verū cābiū est, q̄a permutatio monetę p̄ alia rōe differēte, alias nō est cābiū sed mutuū, nō qdē ex parte cāpsoris q̄ nil in tali casu cāpsuario mutuat, sed potius ipse cāpsuarius, pecuniā suam cāpsori mutuat, eam Romę receptur⁹, ac proinde nō potest cāpsor in hoc casu de vsura argui etiā si immoderate lucretur, quibus de iniustitia argui possit, vt de se satis constat. Ad vidēdū igitur iust⁹ ne. An iniust⁹ sit, hui⁹modi cōtract⁹: diuide vt prius maiore sūmā, q̄ est illa quā cāpsor Toletū accepit, q̄ sunt centum ducati, diuide (in q̄) in

duas partes; quarum altera equetur summe minori, Romę per campforem soluende, altera vero sit lucrum, quod inde campfor lucratur: & si tale lucrum sit moderatum, & cause ob quam recipitur sit pportionatū, totus contractus erit iustus, quia seruatur cęquitas inter datum & acceptum: & inter lucrum, & causam ob quam receptum est, scilicet si sit excessiuum lucrum, quia tunc erit iniustum, & restituendum.

¶ Patet etiam ad casum hunc quid dicendum, & ut ferunt, cõmuniter est mercatoribus in vsu, Petrus mercator habet in Mettina mille ducatos, qui totidē flandrie, ob certas merces inde allatas soluere tenetur, quod ut sine damno, immo cum lucro suo faciat, alium mercatorē querit, cui Mettine, illos mille ducatos, ad cambiū tradat, adest mercator secundus, qui illos ad cambiū accipit, totidem pro Petro flandrie soluturus, Petrus insuper inde lucrum querit, super quo inter se conueniunt, & ita fit ut Petrus soluat cum lucro, quod flandrie soluere tenebat, &c. Dicendum huiusmodi cambiū esse purum mutuum, cū nulla ratio habeat diuersitatis: inter pecuniam datam, & soluendam, & ideo lucrum per Petrum ex tali cambio acquisitum, vsurarium est iudicandū, eo quod nulla alia causa illud exigēdi appareat, præter mutuum præfatum. Obsequium, n. in casu ex parte Petri alteri impensum non apparet, cum potius alter mercator ipsi Petro obsequatur, onus illud pro eo subeūdo quo, scilicet se obligat ad soluendum mille ducatos flandrie, ratione cuius iustius poterat. 2. mercator, lucrum quod Petro acquiritur, ipse ab eodem exigere: interesse etiam Petri in casu non concurrat, cum ipse Petrus illos ducatos, alioqui erat in flandriam missurus, vel aliquem qui pro eo illos illic solueret quesiturus, quemadmodū & quesiuit, imo esto Petrus inde aliquod interesse pateret, non est illius habenda ratio, ex quo ipse Petrus sponte se obtulit, & non ad alterius instantiam suos mille ducatos: alteri mutauit. Immo esto Petrus in casu illud lucrum non exigeret, sed tantū mille ducatos ut præfertur, alteri daret, adiecto per eum pacto quod ille alter totidem in flandria pro eo solueret, esset vsurarius contractus, nam tale pactum per Petrū appositum facit, ut non gratuite præfata mutuatio fiat, cum nolit summam

illam alteri mercatori dare, nisi præfatum onus illi insungēdo, ad quod ex natura mutui minime tenebatur. ¶ Secus forte esset: si 2. mercator sponte ad Petrum veniret, eūque sua instantia induceret, ut illi præfata pecunie summam cābiat, seu mutuet, adiecto per ipsum mutuatarium pacto: quod eandem flandrie ipsi mutuanti soluet, oblato insuper solito lucro ipsi Petro, nam tunc non video: vnde talis contractus sit condemnandus, si enim Petrus summam illam non erat alioqui flandrie soluturus, iustus esset contractus, & iustum similiter esset, præfatum lucrum per Petrū acquisitum, quod aut ipse erat summam illam flandrie soluturus, contractum non vitiat, cum ad illum omnino per accidens se habeat, ratio autem, hunc casum iustificandi, similiter & lucrum, videtur, quare Petrus mutuans, ad alterius instantiam onus subit: quod pro illo gratis subire non tenetur, scilicet solutionem alibi, scilicet flandrie recipere. Depta ratione interesse, si quod ex tali mutuatio patitur, specialiter si Petrus flandrie factorem stipendiatum habet: ad finem huiusmodi cambia faciēdi, etiā si gratia mercantie illum illic habeat, quia iam videtur quoddāmodo campfor esse ex officio, unde licitum est ei commodū querere.

¶ Est aliud, 3. cambiū quod siccū dicitur solit, quia cum mutuū sit, querit inde campfor lucrū, & exemplificant multipliciter. Vt si campfor dat Petro hic centum ducatos hac lege, ut totidem in alio loco soluat. Vbi certum est ducatos plus valere, quā hic valeāt verū non est hoc indistincte condemnandū, nisi aliud deprauans pactum apponatur: sed distinguendum per quem apponatur, tale pactum, an per campforem, an per capiuarium. Si primū mutuatio illa non gratuita fit, sed cū onere mutuatario insucto, ad quod ratione mutui minime tenetur, & ideo vsurarius est contractus ille. Si vero pactum per mutuatarium apponatur, tunc mutuatarius imponit campfori onus: mittendi famulum in illum alium locum, qui solutionem recipiat. Et hac ratione poterit aliquid ultra datum exigere, quod tali oneri proportionetur: & ideo si excessus ducatorum illius alterius loci ubi solutio agenda est: supra ducatos hic a campfore datos, talis sit, qui non excedat exigentiam, seu pportionem oneris pro mutuatario suscepti, iustus erit con

erit contractus. **C**āpfor dat hic in nūdius Petro centū ducatos: hac, l. vt in fine mēsis soluat, q̄ntum infra, x. dies valuerint centū ducati: & supponimus, q̄ in illis nūdiis iudies variatur ducati valor, ita vt aliq̄n valeat. ccclxxv. vt pono valere tēpore cōtractus, aliq̄n. ccclxxx. aliq̄n. ccclxx. attamen vt in plurimū valet plusq̄m. ccclxxv. Dicūt hūc cōtractum vsurarium: quia ex mutuo speratur lucrum, eo q̄ vt in plurimum / solet valere vltra, ccclxxv. Secus si esset verisimile dubium, plus minusue sit ducatus valor / tempore solutionis, iuxta, c. In ciuitate. de vsuris. Dicēdū q̄ in casu est mutuum, cum sola temporis diuersitas interueniat. Et contractus esset vsurarius, ob lucrum illud speratum, si nulla alia causa iusta illius lucri pr̄ter mutuū adesset, attamen si vere campfor ex officio sit, qui onera cābii in se suscepit (de q̄bus supra diximus) non est dānādus cōtractus simpliciter, p̄ hoc q̄ lucrū speret, nō ex mutuo, sed ex obsequio impenso, vel ex onere ob causam talis cābii suscepto, modo illi sit p̄portionatū. Qui t̄n cōtractū simpliciter cōsiderat, nihil aliud q̄m mutuū attendentes, nō mirū si vniuersalit̄ huiusmodi cōtractus dānent. Si t̄n id ex officio nō habeat nec onera suscipit, nec suscipit ob causam cābiendi, & indigētibus subueniendi, essent simpliciter cōdemnandi.

Sunt multi diuites, q̄ diuitias acq̄sierūt, nō ad cābiendū, sed ad alias negotiationes honestas ēptiones / & venditionis, exercendū, in q̄bus lucrari aliquid iuste soliti sunt, q̄ cum videāt ad se multos pecunijs indigentes venire, mutuū petētes, & nō min⁹ lucrū q̄m ipsi alioq̄ lucrarent, offerentes, diuisis negotiationibus mutuant: & lucrant, & domi cū pecunijs sedent: sperantes si quis ab eis pecunias mutuo petat. &c. an isti sint excusandi. Dicendum, q̄ tales non cāpfores, sed mutuatores sunt, p̄ vt forma casus sonat. Nec vident onera cābii suscepisse, cū diuitias non ad cābiendū, sed ad aliter negociandū, acquisiuerint, idco excusandi non sunt nisi ad interesse qd̄ ob mutuacionem patiuntur recurrant. Verū cum ipse lucrū sentientes: sponte negotiatioes reliquerūt, eligentes potius mutuari, q̄ negociari, locum interesse nō habet: iuxta ea q̄ supra de interesse latius dixim⁹. Secus si tales mercatores vere parati, & determinati essēt, aliter

negotiarī, & ad mutuatariorū instantiā, a negotio alio impedirentur: his testis sit eorum conscientia. Habet vltra talis modus vitiū diu speciem mali, habet secum infamiā, et parit scandalū. Est igit̄ illis mercatoribus iniungendū, vt a talibus desistāt. Causa quare huiusmodi cābia in q̄bus sit mutuatō, vt in plurimū condēnantur: est clara, q̄. s. notū est mutuū, qd̄ in illis sit, q̄n cābia sūt impura. Notū etiā est lucrū qd̄ ipsi campfores seu mercatores intendūt: & t̄n nō est nota alia causa iusta ob q̄m licitū sit, lucrū tale exigere: ideo vt in plurimū, vsuraria iudicant̄. Verū in conscientia plura sunt inquirenda: vltra ea que apparent, vt vel damnentur, vel excusentur, vt iam satis supra significatum est.

De casu simili modo pietatis.

Dicitur patere potest respōsio, ad casum sequēte, similem monti pietatis, q̄ in nōnullis Hispaniē locis est introductus. Cum quiddā idines agnosceret, q̄nta pauperes miserandi patiunt̄, pecunias q̄bus indigent: nec in cāpforibus, nec non campforibus / absq̄ lucrū (vltra capitale) solutione minime reperientes, pietate qd̄dam sancta cōmōt⁹, certā ducatorum summam, cuiusdam cōmunitati, vbi ipse vitam agebat, tradidit: his legibus appositis. s. q̄ illa cōmunitas teneretur curā prefatę summę habere, ad indigentibus illius loci, certam partē ei⁹ mutuādū, puta. x. ducatos / vni pauperi in vno anno mutuādo, a quo suum pign⁹ recipient, & in fine anni prefat⁹ mutuataris. x. ducatos quos mutuo acceperat (accepto suo pignore) reddat q̄q̄ prefata pecunia in alios vsus, pr̄ter q̄ ad indigentibus mutuandū, non expendat. Et quia res per coitatem totam cōmode fieri non potest, nisi domū & ministros deputādo, q̄ pfatā curam in se suscipiāt, & in domo ad id deputata p̄maneāt, parati indigentibus ad eos veniētibus mutuari. Qui etiā debent ea q̄ mutuauerint, & q̄b⁹, & pignora q̄ accepit in suo libro scribere, & postmodū / t̄pore solutionis capitale recipere: & p̄

uora suis dñis reddere. Super quibus sta-
 tutū est, vt quicūq; mutuū ab illis ministris
 acceperint, vltra capitale aliqd certum cōtri-
 buāt, ita, s. vt pro singulis mensib⁹, qbus
 pecuniā mutuā retinuerint .7. vel .8. di-
 ponda ipsi ministris persoluant. Talis est
 in sententia mons pietatis; & sicut casus de
 pecunijs positus est, ita & defrumento, quo
 vt in plurimum pauperes quotiens indig-
 ent, poni posset, sicut & in certis locis His-
 panie praticatur. Queritur qd de casu sen-
 tendum. ¶ Caietanus late hunc casum in
 suis opusculis tractat, vbi tenet qd est iustus,
 & vsurarius, quia q̄ mutū iustum sit, qd p̄fati
 ministri aliqd stipendiū pro suis operis (q̄s
 locare possunt) accipiant, attamē non est ius-
 tū: qd pauperes mutuū accipientes, illud to-
 taliter soluant. Pro cuius explicatiōe distin-
 guit opera illorum ministrorum, dicens
 aliqua esse qbus sua merces debetur: alia ve-
 ro quę non pro mercede, sed gratis agenda
 sunt. Ministri enim pecunias custodiunt,
 parati sunt indigētibus mutuari (pignora
 a mutuatarijs accipiunt, & hęc omnia in li-
 bris scribūt, pignora in sup custodiunt, &
 cum opus fuerit) ea excutiant. Tandem mu-
 tuatum recipiunt; & pignora suis dñis red-
 dunt, expensas etiā in domo conducēda,
 & libris emendis faciunt. Ex his quędam
 sunt/quib⁹ nulla merces debetur, s. mutua-
 re, & pignus suo domino reddere. Alia ve-
 ro suam mercedē merētur: verum hęc sunt
 duplicia. Nam quędam fiunt in fauorem
 mutuantis, seu dñi ipsarū pecuniarum, seu
 cōmunitatis, in cui⁹ nomine ministri mu-
 tuāt, quędam vero in fauorē mutuatarij.
 Habere, n. curā custodiendi pecunias illas,
 & in affecurationē mutui pignus accipere;
 & in eiusdē affecurationē pignus acceptū
 custodire, & mutuā pecuniā scribere: &
 (adueniente termino) pecuniā mutuā
 recipere. Hęc omnia (inquit) in fauorē ce-
 dunt mutuātis, vt. s. eius pecunia secura sit,
 esse autē ministros in certa domo paratos,
 vt illuc veniētib⁹ possint succurrere, id in fa-
 uorē est indigētū. Cū ergo ministris di-
 gnā retribuere mercedē, illis conueniat/in
 quorum fauorē eorū cedit ministeriū (hoc
 autem pro maiori parte in fauorē cedit do-
 mini ipsarū pecuniarum) sequitur qd iniuste
 agitur cum pauperibus/qui mutuū acci-
 piunt, eos ad totum stipendium ministris

soluendum, compellendo. Cum id non ip-
 sis, sed dño seu cōmunitati p̄dictę/ob
 causam dictam esset iniungendū. ¶ Est etiā
 (vt ait) alia iniustitia, quia pauperes q̄uale
 mutuū per idem tempus accipientes: q̄le
 soluant ministris stipendium, cum tñ acci-
 dat, qd pignora ab vno eorū data, vel ipsius
 custodibus onerosa non sunt, nec excussio-
 ne indigent: vel saltē nō adeo onerosa sūt,
 sicut pignora ab altero paupere tradita. Et
 cum pignora custodire, excutere, expande-
 re, & eorū periculum suscipere, sit vnum de
 his quę mercede sunt digna, sequitur nō esse
 iustum, omnes pauperes mutuū accipiētes/
 disparia vt dictum est pignora tradētes/in
 stipēdis solutione q̄uales esse. ¶ Patet Ter-
 tio alia causa assignari, quare p̄fatus con-
 tractus sit vsurarius, quia secundum p̄-
 dictas leges, aut pacta, pauper mutuatarius
 tanto plus vltra capitale soluit, quanto per
 plures menses mutuū apud se retinet, exi-
 gere autem vltra sortem, & lucrum augere
 ratione maioris dilationis, aut temporis,
 est vsurarium (vt supra sepe tactum est)
 igitur.

¶ Oppositum tamen videtur esse tenendū,
 idque ex fundamento ipsiusmet Caietani/
 quod est. Opera ministrorum, per eos sti-
 pendanda fore, in quorum fauorem ipsa
 opera cedunt, in casu autem p̄fati, om-
 nes actus p̄fati ministrorum, cedunt in
 fauorem & vtilitatem, indigētium mutua-
 tiorum: & non in fauorem aut vtilitatē/
 diuitis, qui pecuniā (vt dictum est) dona-
 uit: nec ipsius cōmunitatis / cui ad p̄fa-
 tum vsum tantum donata est, pro vt casus
 sonat. Hoc patet, quia si p̄fati actus cede-
 rēt in fauorem diuitis, aut cōmunitatis,
 maxime quia omnes illi: pro maiori parte
 valent ad pecuniā p̄dictam affecuran-
 dum, sed huiusmodi affecuratio/non cedit
 in vtilitatem diuitis/qui eā donauit. Nam
 ille tam totum dominium, & ius, ad p̄fa-
 tam pecuniā, omnemque inde eueniēti-
 lem commoditatem / a se abdicauit vt pa-
 tet. Sed nec cedit in vtilitatem p̄fate cō-
 munitatis / quatenus a singularibus suppo-
 sitis distinguitur. Nā siue p̄fate pecunia
 secura sit, siue non, nihil accrescit erario pu-
 blico/illius cōmunitatis, nec decrescit: qñ
 quidem p̄fata cōmunitas, nullum ius
 habet in p̄fate pecuniā, ad publicos
 redditus

redditus inde emendū, seu meliorandū, cū
 precisse in vsum particulariū psonarū indi-
 gentiū sit pecunia illa expēdēda. Soli igiſ
 Pauperes mutuo indigētes sunt, q ex amif-
 sione pſatę pecunię facturā paterentur: &
 ex eiusdē conſervatione & ſecuritate cōmo-
 dum ſentirēt. Et ita non dñi diuitis, nec cō-
 munitatis, ſed particulariū pauperum inte-
 reſt, pecuniā ſecurā, & tutam, in cōmunita-
 te illa teneri, ac p inde omnes pſati act⁹ qui
 pro pecunię aſſecuratione ſiunt, in cōmo-
 dum cedūt mutuatariorū, ſeu paupum mu-
 tuo indigētium. ¶ Pręterea p diſtę cōmuni-
 tati (pro vt a ſuppoſitis diſtinguit) nō ſuit
 p pſatum diuitē (qui dōationē fecit) vlla
 grā facta, nam illa cōmunitas non acqſiuit
 dñitū illius pecunię, ita vt poſſet ea ad ſui
 utilitatē vti, ſed potius ſuſcepit on⁹, & obli-
 gationē, pſatā pecuniam cōſeruādū: & cā
 ſecuram, & tutā ſeruandī, vt ſuo tēpore in-
 digentib⁹ mutuetur, p quo onere, & obli-
 gatione iuſte poſſet reddi & extgi merces:
 nō a pſato diuite, q tam piā ſuarum pecu-
 niarum dōationē fecit, igiſ ab illis in quo-
 rum utilitatē, pecunia donata eſt, & ſimilit̄
 expēdēda. Hi autē ſunt indigētes, qui pſa-
 ta pecunia in ſui utilitatē vtuntur. Cū igiſ
 Pſatū onus, qd cōmunitas (vt pſertur) in
 ſe ſuſceperat, in miniſtros p coitatē deputa-
 tos tranſierit, ſeqtur / q iuſte poſſunt pſa-
 ti miniſtri, ſtipendium ab his q mutuum
 accipiunt, recipere: ſi quidē illis precisse / per
 ſuum miniſterium ſeruiſſe videtur. Secus eſ-
 ſet, ſi pſata cōmunitas / pſatum on⁹ in
 ſe liberaliter ſuſcepſiſſet, ita vt ſe obligare in-
 tenderit (abſq; vllō ſtipendio alunde red-
 dendo) pecuniam (vt dictum eſt) iuxta mē-
 tē dōatīs diſtribuere. Nam tunc de ſuis p
 prijs bonis, debuiffet pſatos miniſtros
 ſtipēdiare. Hoc autē non apparet, ex caſu,
 ex quo ab inito ſtatutum eſt, vt ipſi mutua-
 tarij dignam mercedē miniſtris redderent.
 ¶ Pręterea hęc eadē ſentētia p exempla cō-
 firmatur, nam q officia publica ſuſcipiūt,
 in quibus priuatis perſonis reipublicę mi-
 niſtrant, ſi a republica ſtipendiati nō ſunt,
 licite ab illis perſonis priuatis, quib⁹ mini-
 ſtrant, dignam mercedē recipiunt. vt vide-
 re licet in aduocatis, in procuratoribus, in
 tabellionibus, in mercatoribus, in artiſci-
 bus, immo & in campforibus, qui in ſola
 pecunia tractant. Qui cum publica exerce-

ant officia: ſeu miniſteria, licite poſſunt
 ſuum ſtipendium ab his / quibus ſeruiunt
 extgere / & recipere. In caſu autē pſentis,
 inter publica officia, ſeu miniſteria, venit
 computandum onus, per illos miniſtros
 ſuſceptū, in quo cū ſolus mutuatarijs mini-
 ſtrant, & ſeruiant, ſequitur intentum.

¶ Et per hoc patet Repōſitio / ad motiua ſu-
 pra pro Caietano inducta. Ad primum di-
 cendū / q falſo innittitur fundamento / pro
 minori, ſ. q opera pſatorum miniſtrorū /
 pro maiori parte / cedunt in fauorē pſati di-
 uitis, ſeu cōmunitatis, & pro minori parte /
 in fauorē mutuatariorū. Immo in nullo ce-
 dunt in fauorem diuitis donantis, nec cō-
 munitatis, pſatū onus ſubeuntis, ſed om-
 nia in fauorem mutuatariorum vt oſten-
 ſum eſt.

¶ Ad Secūdū Dicendum / q eſto ita ſit / q
 quorundā pignora ſint magis periculofa
 ad ea cuſtodidendum, aut magis onerofa, q̄
 alia, vnde maior labor, & maius periculū,
 pſatis miniſtris ſuperueniat, rōe cui⁹ ma-
 iorem merebantur mercedē, q̄ ſi non one-
 roſa forent, ſed quoniam res ad exactam
 equalitatem, reduci in omnibus non po-
 teſt, ratio ipſa dictat, debere in huiusmodi
 partium dōationem comiſceri. Sunt .n.
 in pſenti contractū, duo contractus admix-
 ti, alter eſt mutuatō, in quo cum certa ſit
 quantitas quę mutuetur, certa etiam eſt q̄n-
 titas / in termino ſoluenda, Alter eſt locatio /
 pſatorum miniſtrorum qui pro operis,
 & onere illis inſuncto, mercedem ab his q
 bus miniſtrant, recipiunt. Quantum autē
 adequate & precisse mereatur opera mi-
 niſtrorum / non eſt ita certum, & determi-
 natum, ſicut nec exacte determinari poteſt.
 Ideo in hoc contractū & ſi non adequata
 equalitas ſeruetur, non inde redditur con-
 tractus iniuſtus, ob tacitam & rationabili-
 lem dōationem comiſctam, quemad-
 modum idem accidit / in quocunq; alio cō-
 tractu locatiōis: & ſimiliter in cōtractu em-
 ptionis, & venditionis, & in alijs permuta-
 tionibus / in quibus iuſtitia / non in indiui-
 ſibili conſiſtit, vt ſupra (quando de vēditio-
 ne egimus) dicebamus.

¶ Ad Tertium Dicendum, illud poſſe quē
 quam mouere, ad damnandum pſatum
 ſtatutū, ſeu contractū tanq̄ vſurariū, vt ob-
 eandē cauſam ſupra diximus / multa cābia

esse dānanda, quātāto magis lucrū augēt, q̄nto cāpſuaris maſus tēpus ad ſoluēdū ac ceptum, exigit. Si tñ recte consideram⁹, & non ita ſuperficialiter, factū hoc ſua habet excuſationem/ſeu cauſam iuſtā, hęc autem eſt non ipſa ſolutioſis dilatio, ſed p̄fatorū miniſtrorū obligatio, qui ſe obligarū/nō ſolū ad mutuādū, ſed etiā ad mutuātū recu perādū, & interſm pignora retinēdū, ſeruādū, & excuciēdū: & mutuātū ſolutioſe expeſtādū. Modo cōſtat, q̄ q̄nto diut⁹ mutuataris ſolutioſe differt, tāto diut⁹ ſub p̄ſata obligatione & onere manēt miniſtri, ob cauſam mutuataris, vt cōſtat. His autē om nibus gratis ſubeſſe, ipſi miniſtri non tenē tur, qui non rē propriā, ſed alienā agūt, ſe cū de campſoribus, alijsq; mutuatoribus rem propriā agentibus, & lucrum ex tem poris dilatioſe/ q̄rentibus. ¶ Facit p̄p̄ra ſata n̄ra ſententiā, q̄ p̄ſatus mōs pietatis, eſt a Romanis pontificibus approbatus: id que cognita prius cōtrouerſia inter docto res, tam theologos, q̄ iuriſtas, ſuper p̄ſato caſu orta: & per concilīū lateranēſe ſub leone, x. Sit idem mons pietatis cum ſtatu to, & pactis ſupra poſitis/ cōfirmat⁹: & bul la ſuper eodem caſu, ab eodem leone ema nauit, in qua gratias/ & indulgentias mul tas/ his qui manus adiuſtrices p̄ſato mō ti porrexerint, ipſe cum antecēſorib⁹ ſuis conceſſit; & pauperes mutuataris expen ſas p̄ſatis miniſtris/ debere ſoluere decla rauit: & contra eos/ qui cōtrarium docue rint, aut ſcripſerint/ cēſurā excōmunicatio nis appoſuit. Bullę autē tenor ſtatim adſi cietur. ¶ Nec valet/ caſetani euaiſſo. d. Roma nū pontificem montē pietatis approbaſſe, non tñ capitula/ & pacta ipſius montis, niſi cum hac adiectione. ſ. niſi ſacris canonib⁹ ſint contraria. Hoc in q̄m: non valet, nec p̄ babile eſt, Romanum pōtificē in p̄ſenti caſu/ cum hac exceptione reſpondiſſe, nā p̄ſata capitula fuerunt pontifici propo ſita, & ſuper eiſdem/ fuerat late per doctores q̄ſtio ventilata: & ſuper eiſdē fuiſt cōſultus, vt id quod tenendū ſit/ declararet. Et cū ad ipſū pertineat declarare, eſſent ne p̄ſata ca pitula ſacris canonibus contraria, nec ne, ipſius erat alteram partem deſſinire: & nō cū tali exceptione reſpondere, ſ. niſi ſacris canonib⁹ contraria non ſint. Nam ſi ita reſ pondiſſet certe q̄ſtionem ſuper qua conſu

lebatur, minime declaraiſſet, ſed tam ambis guam eam, ſicut prius erat, reliquiſſet, ipſe autem ſup q̄ſtione conſultus, in initio bul lę declarare, & deſſinire, qd ſit tenendū, ſe offert, vt poſtea declarat. Nec etiam credē dum eſt, ſolum fuiſſe cōſultū ſuper hoc p̄ ſcto, ſ. an ſit licitum, pecunias dare ad p̄ſatū vſum, puta vt per eas indigentibus mutuo ſubueniatur, pignore in ſecuritatem acce pto: nam hoc indignū erat quod in q̄ſtio nem verteretur, nec conſultatione indige bat. Illud igitur qd q̄ſtionem habere vide batur, ſ. an licitum eſſet ſtatuerē, quod mu tuataris miniſtris p̄ſatis pro corū mini ſterio ſatiſfacerēt, aliquid vltra capitale ſo luendo/ eſt ſuper quo Papa creditur eſſe con ſultus, nam ſuper hoc puncto erat tota iu ſter doctores controuerſia, & declarauit par tem affirmatiuā. ¶ Concluditur ergo q̄ ſi cut p̄ſatus diues beneficium fecit indig entibus, pecunias ſuas ad diſtū effectū donando, ita cōmunitas eiſdem indigentibus/ beneficium fecit, onus cuſtodendi p̄ ſatas pecunias ad vſus indigentū ſubeun do. Et ſicut diues ille nō tenebatur donare, ita nec cōmunitas tenebatur p̄ſatū onus acceptare. Et ſicut diues facta donatione, p̄ diſtam pecuniam proprijs expēſis tutam & ſecuram/ non tenebatur ſuſtētare, ita nec cōmunitas proprijs expenſis/ tenebat on⁹ p̄ſatum ſubire. Cum igitur huiusmodi miniſtrorum expēſas, nec diues ille nec cō munitas ſoluere/ teneatur, ſuper eſt, vt mutua taris (in quorum vtilitatem donatio facta, & p̄ſata onera ſuſcepta ſunt) ipſis mini ſtris ad quos onus illud deuolutum eſt ſatiſ faciant. Sequitur bulla leonis.

¶ Bulla concilij, in. x. ſeſſione ſuper mate ria mōtis pietatis lecta, per reuerēdū patrē dñum Vertrandū/ ep̄m adriēn. oratorem ducis ferrarij/ in romana curia.

¶ Leo ep̄us ſeruus ſeruatorū dei/ ad p̄petuā rei memoriā ſacro approbāte cōcilio, inter multiplices n̄ſe ſollicitudinis curas, illā in primis ſuſcipe pro n̄o paſtorali officio de bemus: vt quę ſalubria & laudabilia ac ca tholicę fidei conſona, & bonis moribus conformia, noſtro tempore non ſolum enucleentur, verum etiam ad poſteros pro pagentur, & quę materiam ſcandalī p̄be re poſſet, penitus ſuccidantur, & radica t⁹ extirpent, nec pullulare vſquā ſinātur in

agro dñico, & vinea dñi Sabaoth: duntaxat conferi permittēdo, quibus fidelium mētes pacisci spūaliter possint, eradicatoris zizanias, & oleastri sterilitati succissa. ¶ Sane cū oli iter nōnullos dilectos filios sacre theologie magistrōs, ac iuristū q; doctores, controuersiam quandā non sine populorum scandalo, & murmuratione exortā, & nuper his diebus innouatā esse, comperecim⁹, circa pauperū releuationē/ in mutuis eis publica auctoritate faciendīs, q̄ mōtes pietatis vulgo appellātur: quōq; in multis Italię ciuitatibus, ad subueniendū per huiusmodi mutuū pauperum inopie, ne vsurā rū voragine deglutiantur, ac ciuitatū magistratibus, & alijs Chri fidelibus, sunt instituta: atq; a sanctis viris diuini verbi p̄conib⁹, & laudati, & persuasi: ac a nōnullis etiā summis pontificibus, p̄decessoribus nris, probati, & confirmati, sicut ne p̄fati mōtes a christiano dogmate dissonātes vel nō: Vtraq; parte diuersimodē sentiente, atq; p̄dicante. ¶ Nōnullis. n. magistris, & doctoribus dicentibus/ eos montes non esse licitos, in quibus aliquid ultra sortem pro libra, decursu certo tempore, per ministros huius montis/ ab ipsīs pauperibus quib⁹ mutuū datur, exigitur: & propterea ab vsurā rū crimine/ iniustitia ve, seu ab aliqua certa specie mali, mundos non euadere. Cū dñs noster, Iuca euangelista attestante, ap̄to nō p̄cepto obstrinxerit, ne ex dato mutuo quāquā ultra sortem sperare debeamus: ea. n. p̄pria est vsurā rū interpretatio, quando videlicet ex vsurā, quę non germinat, nullo labore, nullo sumptu, nullo ve periculo, lucrum fortisq; conquiri studetur. Ad debāt etiā isdē magistri & doctores, in his mōtib⁹ nec cōmutatiue, nec distributiue Iustitię fieri satis, cum tamē iustitię tēminos, contractus huiusmodi excedere nō debeant, si debeāt approbari. Idq; propterea probare nitebant, quia impense pro hui⁹modi montium cōseruatione/ a pluribus (vt aiunt) debite/ a solis pauperibus quib⁹ mutuū datur extorqueantur: pluraq; interdum, ultra necessarias, & moderatas impensas, non absq; specie mali, ac incentiuo delinquendi/ quibusdam alijs personis (vt inferre videntur) exhibeant. ¶ Alijs vero pluribus magistris/ & doctoribus contraferentibus: & in multis Italię gymnasijs/

verbo, & scripto clamantibus, pro tāto uolno, tanq; rei publicę necessario, modo rōe mutui nil petatur, nec speretur, pro indemnitate tamen eorundem montium, impensarum videlicet ministrorū eorūdem, ac rerum omnū ad illorum necessariam cōseruationem pertinentium, absq; montiū huiusmodi lucro, idq; moderatum, & necessarium, ab his qui ex huiusmodi mutuo cōmodum accipiūt, licite ultra sortem exigi, & capī possit, nō nil licere, Cum regula iuris habeat, q̄ qui cōmodū sentit, on⁹ quosque sentire debeat, p̄ferrim, si apostolica accedat auctoritas. Quam quidem sententiā a se. 2. paulo. 2. Sixto. q. Innocētio. 8. Alexandro. 6. & Iulio. 2. Romanis pontificib⁹, p̄decessorib⁹ nostris probatam, a sanctis quoq; ac deo deuotis/ & in magna ob sanctitatis op̄inionem, existimatione habitis; Euangelicę veritatis p̄dicatorib⁹, p̄dicatam esse, ostendūt. Nos super hoc pro vobis est concessum, ex alto oportūe prouidere valentes, alterius quidem partis iustitię zelum ne vorago aperiretur vsurā rū, alterius pietatis & veritatis amorem, vt pauperibus subueniretur, vtriusq; vero partis studiū cōmendantes, cum hęc ad pacem, & tranquillitatem totius rei publicę christiane, spectare videantur, sacro approbātē cōcilio, declaramus, & diffinim⁹, montes pietatis supra dictos/ per respublicas institutos/ & auctoritate sedis ap̄licę hactenus ap̄probatos, & confirmatos, in quibus pro eorū impensis, & indemnitate/ aliquid moderatum ad solas ministrorum impensas, & aliarum rerum ad illorum cōseruationē (vt p̄fertur) pertinentiū, pro eorū indemnitate duntaxat: ultra sortem absq; lucro eorundem montium recipitur: nec speciem mali p̄ferre: nec peccandi incentiuū p̄ferre: nec villo pacto improbari: quinimo meritōsū esse, ac laudari & probari debere, tale mutuū minime vsurā rū putari, licet req; illorum pietatem & misericordiam populis p̄dicare: etiam cum indulgētis a sancta sede apostolica, eam ob causam cōcessis, ac deinceps alios etiā similes montes, cum apostolicę sedis approbatione erigi posse. Multo tamen perfectius, multoq; sanctius fore, si omnino tales montes gratuite constituerentur: hoc est filios exigentes, aliquos census assignarent, quib⁹ si nō

altem vel media ex parte / huiusmodi ministrorum soluantur impense. Vt ad leuiores eris soluendi / portione, medio hec, pauperes grauari contingat. Ad quos cum huiusmodi census assignatione, pro impensarum supportatione / erigendos, Christi fideles maioribus indulgentissimuitandos esse decernimus. Omnes autem Religiosos / & ecclesiasticas ac seculares personas / qui contra presentis declarationis / & sancti formam / de cetero predicare, seu disputare, verbo vel scriptis ausi fuerint, excommunicationis late sententiae poenam (preuilegio quocumque non obstante) incurrere volumus. Non obstantibus premissis, ac constitutionibus & ordinationibus apostolicis, ceterisque contrariis quibuscumque. Nulli ergo omnino hominum liceat, hanc paginam nostre declarationis / diffinitionis, decreti, & excommunicationis / infringere: vel ausu temerario contraire. Si quis autem hoc attetare presumpserit, indignationem omnipotentis dei / ac beatorum Petri & Pauli apostolorum eius, se noverit incursum. Datis Romae, in publica sessione in lateranensi sacro sancta Basilica solemniter celebrata / anno incarnationis dominicae. 1515. Quarto nonas Maii, Pontificatus nostri anno Tertio. Placet vobis patres, qui per me lecta sunt. Fuit responsum per omnes. Placet.

¶ Ex hac prenarrata decisione, videtur Responsum ad casum similem qui in quibusdam Hispaniae locis practicae, solo hoc addito, quod praefati mutuatarij / ultra id quod pro ministrorum impensis solunt, aliquid apostolice soluant, ut summa illa assignata siue pecunia sit / siue triticum / annue crescat, & dicendum / tale non esse licitum, quia vel illud supradditum solueret ratione operum ministrorum, vel ratione mutui. Primum non, quia sine illo soluitur stipendium sufficiens. Secundum non, quia tunc esset usura. Nec releuat bona intentio / ob quam illud superadderet, quia tunc usurarij, per similem bonam intentionem excusari valerent. Et ita in hac bulla supra posita est satis aperte significatum. Aliquis tamen visum est, quod posset modus dari, quo licite posset praefata summa augeri, ut si triticum sit, indigentibus per viam venditionis tradatur, tunc scilicet quoniam carius vendi solet, obligando illos ut solutionem in tritico tempore Augusti faciant, quoniam vilius vendi solet, in quo illis gratia fieri potest. Vt non quantum de

rigore venditionis tenebantur, sed aliquid minus postea soluatur: semper tamen ultra quod acceperant. Verum cum haec venditio ad terminum sit mutatio, si intentio sic vendentis vera non sit, vere scilicet vendendi, sed ad terminum vendendi / & illo modo lucrum praefatum acquirendi / idem poenitus est, ac si vere cum pacto lucri mutaret. Ideo nisi statutum huius montis mutetur ego illud non excusare, ¶ Sequitur etiam hanc praefatam quaestionis / simul & bullae decissionem valere / in confirmatione eorum qui supradicta sunt de cambio, in quo sola temporis diuersitas interuenit. quod scilicet potest fuisse lucrum aliquod moderatum exigui, propter onera cambij / ab ipso campo in comodum mutuatariorum assumpta. Vnde ad hoc quod in casu supra posito mutuatarij aliquid licite ultra capitale persoluant, nihil refert ad cuius dominum praefata poenae summa pertineat, siue in tale dominum maneat apud praedictum dominum, siue apud communitatem / nihil refert: quia non pro pecunia / nec pro usu eius illud incrementum persoluitur sed pro ministrorum impensis. Nec refert etiam qui sint tales ministri, scilicet ipsemet dominus qui pecuniam ad praedictum effectum donauit, an alius, quia non propter personam, sed propter ministerium & impensas eius soluitur praefatum incrementum, ac proinde si ipsemet dominus valet praefatum ministerium, & onera eius ut praefertur suscipere, & de pecunijs proprijs, alienis indigentibus per mutuam subuenire, certe illud ministerium & onus taliter susceptum non minus mercenarium est, aut mercede dignum, quam si ab alia persona fuisset susceptum. Et ita manet verificatum, quod supra dictum est de campo, aut de quocumque alio, onera cambij suscipiente, ad finem hunc scilicet ut alienas indigentias de suis proprijs pecunijs per viam mutui releuet, aliquid stipendium seu mercedem non ex mutuo, sed ex praefatis ministerio & onere susceptis expectando, & hoc non est lucrum ex mutuo intendere, sed mercedem obsequio, & impensis dignam habere velle.

¶ De censibus

De censib' quo ad

eorum institutionem.

olet pte

rea cōmūter in q̄stio
nem verti. An licitū
sit census tam redimī
biles, quā reddimībi
les pro precio emere,

vt passim in Hispa
nia emi, & vendi videmus. De quibus cum
plures doctores latissime locuti fuerint, qd
nobis tenendū videtur / breuiter explicabi
mus. Si prius quid nomine cēsus ventat in
telligendum, & quodplex sit census notes
mus. Est. n. census ius percipiendī fructū,
seu rem aliquā vtilē, aut etiā pecuniā / de re
illa in qua dicitur census constitutus. Aut
est ius percipiendī pensionē aliquam de re
ipsa in qua est census. Et capitur hic census
formaliter, non materialiter, nam materia
liter sumptus est ipsa pensio / quę ex p̄fata
re percipit. Nec ad p̄sens curo, quę eti
tas sit ius illud. An sit Relatio rationis, vt
reales volunt, an homo ipse facultatem ha
bens / p̄fata pensionem exigendī & re
cipiendī. Ex hac descriptione aperte sequit
tur, non esse de rōne cēsus / q̄ is q̄ censū ipm̄
habet (quē dicim' cēsualistā) habeat dñitū
directū, in re in q̄ census est constitutus: pa
tet hoc q̄ diuersum qd est dñitum in re ha
bere, & ius de re ipsa pensionē percipiendī,
patet hoc in locato, & conducto, in quo q̄
rē alterius conduxit, nullū in re ipsa dñitū
habet: sed ius tantū ea vtendi. Patet etiam
de vsufructuario, cui ius fructū percipiendī,
sine dñito rei conuenit. Hoc idē patet ex dif
ferentia, q̄ solet cōmuniter assignari / inter
emphiteosim & cēsū: nā in emphiteosi dñitū
directū ei conuenit, cui conuenit ius p̄sio
nē aliqm̄ de re ipsa leuādi. In cēsū autē nō ita
p̄ quo facit. c. constitutus: de religiosis domi
b'. & glo. ibidē vbi hęc differentia notatur,
q̄ q̄ in cōtractib' cēsualib' q̄ in Hispāia cō
muniter practicatur, ad modū emphiteosis cē
sus ipi instituitur. Et cēsualista simul cū cē
su dñitū directū rei acqrit, m̄ate vtili dñito /
apud institutē. Verū hoc nō est de substantia
cēsus / p̄prio loq̄ndo, vt ab emphiteosi distin
guat. Nisi velim' de cēsū institutionē / dupli
citer loq̄, ita vt qd dā sit institutio reſeruati

ua, q̄lis est, q̄ q̄ rē fructiferā in q̄ dñitum ha
bet cōpletū / rē ipsam cū dñito alteri tradit,
reſeruato sibi iure certā p̄sionē de re eadē
percipiendī. Et de hoc cēsū reſeruatiuo loquit
text', & glosa supra citat', qm̄ inter cēsū &
emphiteosim p̄fata assignat differentiā. Alia
est census institutio trāſlatiua, & est qm̄ is q̄
rei dñitum habet cū iure fructū inde perci
piendī, in alterū trāſfert ius percipiendī p̄s
sionē seu fructus aliquos illius rei. Et q̄ q̄
hoc ē sine dñito aliquo, possit de vno in al
terū trāſferri, cum alterum alteri annexū /
ex rei natura nō sit: ex cōmuni tñ practica /
& cōsuetudine inter eos q̄ cōtractus census
les faciunt obseruata, videtur, q̄ cū iure p̄s
sionē p̄fata recipiendī, similiter dñitū direc
tū ipsū rei trāſsit. &c. Ideo census q̄ est in
cōmuni practica, nō pur' cēsus est, sed emphi
teosi admixt': aut eidē similis, vt ex ipsa scri
ptura q̄ sup hoc fieri solet aperte colligit.
¶ Sequitur amplius / cēsū de quo loq̄mur. s.
formaliter sumptū diuersū qd esse, a fructu
bus ex re ipsa p̄ceptis, seu app̄sione / q̄ sin
gulis annis percipi solet. Hoc patet de se: tñ
q̄ prius est ius ipm̄, quā q̄ fructū rei p̄ci
piat: eo. n. ipso / q̄ contract' cēsualis est cele
bratus, dicit' ipse cēsualista p̄fatu ius ad p̄
sionē annuā habere: & tñ nondū pensionē
percipit, imo nec forte percipiet. Tum etiā q̄
multi illi rei / actu fructus percipiunt, qui tñ
nullum ius ad eos percipiendū habēt. Tū de
niq' / quia fructus illi / sunt res mobiles, &
corporales / q̄ corpore ap̄hēdi possunt, vt
cōstat / census autē / nec res mobilis est, nec
corporalis, q̄ nō corpore ap̄hēdit: sed im
mobilis & incorporealis. Et ita inter bona
immobilia / solet cōnumerari. Vt habet in
clemētina, Exiit de paradiso, de verborum
significationib'. s. Cūq' annui reddit',
¶ Sequitur amplius / cēsū institui nō pos
se, nisi in re q̄ fructum, vel vtilitatem illam,
seu pensionē ad qm̄ percipiendā, ius ipm̄ est
institutum. Hoc, n. aperte significat p̄fata cē
sus descriptio: ac p̄inde cēsū in reb', q̄ vsu
cōsumūt, institui nō potest, nec in reb' alijs
fructiferis, et si vsu nō cōsumūt. Id patet, tñ
ex discrep̄tōe posita, tñ et / q̄ dñs rerū q̄ v
su cōsumūt, aliarūq' rerū p̄t' iutiliū, nul
lus ius habet, ad fructum / seu pensionem ali
quam de rebus illis habendum. Igitur nec
potest, ius aliqd tale in alterum trāſferre, ac
sumptum patet, cum consequētia sit nota,
x liij

Censos

diferētia
inter em
phiteosim
et censum

census
reconsu
mptibilis
constit
nō potest

CODEX DE RESTITVTIONE.

quia res, quę vsu cōsummūtur non parūt,
nec aliter possidentibus profunt, nisi per
earū consumptionem, aut distractionē, q̄
est etiā ipsarū consumptio. Ac p̄inde, cē
sus in illis institui non potest. Quare si di
ues sit quis/qui non nisi pecunias/triticū,
vinū/oleū/ aut alia huiusmodi habet, non
potest (q̄ntūuis dīstissimus sit) in bonis suis
centum instituererealem: quāuis bona illa
possit suis debitis obligare, seu hipotecare
¶ Sequitur amplius, censum non posse in
re aliqua institui etiā si fructifera sit, si non
valet tantum fructum prestare/deductis la
boribus/& expensis, quāta est pensio/a cē
sualista percipienda. Huius rō etiā est mani
festa. Tum ex discreptione census supra po
sita, tum etiā ex ratione facta: quia si domi
nus illius rei fructifere/ex re tantā pens
ionem seu fructum percipere non potest,
quicū q̄ labor & industria apponat, sequi
tur/ q̄ non habet ius/ ad tantam pētionem
ex illa re percipiendum, & per consequens
quod ipse non habet, non poterit in alterū
transferre, nec in re illa illud instituire, ex
quo non est capax tantī redditus. &c. Cū
tamen videamus passim, oppositum in his
contractibus fieri, vt si quis habet comple
tum dominiū vnus domus/mille ducatos
aut plus valentis, cuius domus fructus nō
alius est q̄ pecunia, aut aliquid pecunia cō
parabile, quod per viam locationis presta
re potest: & si locetur, non reperientur pro
huiusmodi locato, x. ducati ad summum,
& tamen in domo huiusmodi tāti valoris,
solet pinguior institui cēsus, triginta, s. aut
quadraginta ducatorū, Quod qualiter ven
niat excusandum videbitur postea. ¶ Seq
tur amplius, posse censum institui in reb⁹
mobilibus, sicut & in immobilibus, licet
differenter: id patet quia multe sunt res mo
biles quę fructificāt, vt sunt animalia quę
pariūt, dico differenter/ quia in huiusmo
di semouentibus census perpetuus institui
non potest, sicut in alijs immobilib⁹/ vt in
agris/ & terminis. &c. cuius discriminis rō
de se satis nota est. Nec solum potest census
realis seu fructuarius/ in huiusmodi rebus
institui, sed etiam pecuniarius, esto/ q̄ res il
le immediate pecuniam non pariant, quę
dicitur numisma. Nam large pecuniam ac
cipiendo, nomine pecunię omnia bona tē
poralia (quę p̄cio estimari possunt) veniūt

intelligenda: iuxta illud Augustini. Totum
 quicqd homines habēt in terra, omnia quo
 rum dñi sunt, pecunia vocatur, seru⁹, vas,
 ager, arbor, pec⁹, quicqd horū est, pecunia
 dicitur. Ideo autē pecunia vocatur, qa anti
 qui quod habebant, in pecorib⁹ habebāt,
 & habetur. l. q. 3. Totū, &c. vnde quamuis
 ager/directe numisma non fructificet, aut
 pariat, parit tamen fructū numismati equa
 lentem. Et qñ pecuniarius census in re ali
 qua instituitur, & alteri traditur, tacite illic
 implicatur cōtractus alius, quo ex partū
 consensu, loco fructus ex re percipēdi, sol
 uatur pecunia equiualentis. Potest similiter
 census, siue fructuarius/ siue pecuniarius/ in
 alijs censibus aut redditib⁹ institui, q̄mad
 modum videmus in redditibus regalib⁹/
 passim cēsus & iura alia institui, & alijs tra
 di. Et quamuis redditus (qui res quedam
 incorporalis est) a natura sua nō pariat, cū
 pēssio & fructus annui leuādī aliunde realit
 manent, & producūtur: in hac tamē re ius
 ipsum seu redditus equiparatur rei fructife
 re. Quia quamuis fructus/ qui percipit ex
 redditu illo, tanq̄ ex causa pprie sumpta,
 non nascatur, est tamen consequens illum,
 velut causam sine qua non: & sicut domi⁹
 rei/ qui habet completū ius ad omnem il
 lius rei fructum percipiendū, potest in par
 te ius illud in alterum transferre, & ita cen
 sum instituire: ita is, in quem tale ius trans
 latum est, poterit in parte/ huiusmodi sum
 mus in alterū transferre: & hoc erit censum
 seu ius in tali redditu instituire. Verū q̄ q̄
 in regijs redditibus/ tute possit census insti
 tuti ob sui securitatem, & certitudinē, simi
 liter in redditibus ordinarijs aliorū domi
 norū: ita redditibus tamen priuatarū perso
 narum, maxime si redimibiles sunt, no ita
 tuti erunt census, ibidem instituti, ob pre
 factorū reddituum incertitudinem: cū facie
 le sit eos redimere, & redemptione facta/
 extinguitur redditus in quo. 2. census insti
 tutus erat: & ita exprauit ille. 2. cēsus. Qd
 causa est, vt multi facile dicantur qui cē
 sus emunt/ in alijs censibus redemibilib⁹,
 institutos. ¶ Potest autē/ census p̄fat⁹ tripli
 citer institui, s. ex voluntate superioris, ex vo
 luntate ipsi⁹ censualite, & ex voluntate ipsius q
 censum soluit. Primū patet, qa sic in veteri
 testamēto fuerūt/ auctoritate dei, decimę in
 stitute: similiter & p̄mitte tam de frumētis
 quā de

es mobi
 s q̄ fr
 tificat

q̄ de animalib⁹, &c. exo. 22. & Lut. 27. & i alijs locis. Sicut auctoritate ecclesie / in t̄pe ḡra institutū est, vt decimas & primitias hoies soluāt. Similiter impatorū legib⁹ institutum est, vt regibus, & princibus / sua certa fura, census & tributa persoluantur: & talia illis debita sunt, vt docet Paulus, ad Romanos. xlii. ad tales. n. census / tenentur homines etiā inuiti. Secundū patet in dominis res aliquas fructiferas habentibus, qui eas alijs pro voluntate tradunt, seruantes sibi certam pensionem inde percipiendā, modo seruent rerum illarum dominū directum, modo non liberū. n. est illis res suas in alios pro voluntate trāfferre. Sic legitimus Ioseph prædia multa Egyptijs tradidisse, seruata ipsi Pharaoni certa pensione annua soluēda. Geneseos. 47. Tertiu etiā patet in dominis res aliquas fructiferas habentibus, in quorum potestate est (seruato sibi rerum dominio) ius percipiēdi fructū, in toto vel in parte / in alterum transferre. Sic videmus quāplures donationes, & fundationes ecclesiarum & monasteriorum / factas per multos, qui reddit⁹ in rebus suis institutos, ecclesijs illis tradiderūt. Sic etiā passim inter homines / fieri videm⁹, nec id damnandum est quādoquidem vniuersis q̄ in rebus suis est moderator, & arbiter. Et sicut potest alteri rē tradere, seruato sibi vsu, ita & ecōtra. Et sicut potest dominū / & ius omnē quod in re sua habet, in alterū transferre, ita potest partem iuris alteri dare, parte reliqua sibi reseruata. Et hoc est rationi naturali maxime cōforme, vt supra ex instituta deduximus. Ac proinde nō est dubitandū de censuum institutione secundum se, quā licitā sit, quāquam possit p̄ multas cōstāntias (Sicut & ceteri humani cōtractus) vitiari, vt post videbitur.

census p̄ somnis

SED QVÆRET aliquis, An sicut census potest in rebus fructiferis (vti præfert) institui, possit similiter institui in persona / seu personis / qui dicatur census personalis, sicut primus dicitur realis & pro parte negatiua arguitur, primo, quia persona libera non potest obligari, vt habetur extra de pignorib⁹ ca. ij. Secūdo nemo potest se in seruitutem alterius redigere, cum id esset contra ius naturæ. Natura enim omnes hoies pes fecit, & ita libertas vnicuiq̄ vti

detur iure nature cōpetere, si aut census sit in nuda persona institui, ipsa persona efficeretur serua censualitæ. Pro hoc facit, Ius nale, d. j. Tertio videtur idem ex Paulo. l. ad Corin. 7. colligi. d. p̄cio empti estis, nolite fieri / serui hoim. Quarto quia nemo est domin⁹ suorū membrorum, vt dicitur in. l. liber homo. ff. ad. l. Aquiliam, igitur nec erit quisquam dominus suæ personæ. Et ita suam personam vendere, aut in seruitutē redigere, nemo potest. Quinto quia. l. ciuili phibetur / liber homo v̄di, & stipulari, quia liber homo non est in comertio nostro, vnde in. l. Si in emptione. §. liberum. ff. de cōtrahenda empti. dicitur. liberum hominem / scientes, emere non possumus. &c. Et in. l. Post certe. C. de libe. causa, aut glossa. q̄ famuli nostri, non possunt se obligare perpetuo, ad seruiendum. Et ratio illi datur, quia huiusmodi promissio sapit naturam seruitutis: igitur multo minus poterit homo se seruum, aut censuale facere. &c. Ex his & similibus / nonnulli moti sunt / ad dicendum in pura seu nuda persona libera, censum institui non posse. Dico nuda, hoc est, nisi bona alia habeat, de quibus creditori seu censualitæ satisfacere valeat. Hæc tamen / ad eorum intentum probandū / minime sufficere videntur, vnde & oppositū videt tenēdū. s. q̄ homo potest in sua p̄sona censum instituire: & se ad solutionem pensionis obligare, siue alia bona habeat, siue non, modo talis sit / cui nec vires ad laborandū, nec industria / aut ars / ad aliquid acquirēdū desit. Si. n. talis sit / qui nec actu, nec spe, aut potētia quicq̄ habet, vnde pensionem commode soluere possit / non dubium in huiusmodi persona, tanq̄ in re omnino inuiti, censum institui non posse. Vt suppono. Cōclusionem præsentē facile est probare, quia p̄sona quæ in actu, vel in potētia habet, vnde annuam pensionem soluere possit, est res apta ad hoc q̄ in ea census instituat: tam ex voluntate legislatoris, q̄ etiā ex voluntate propria ipsiusmet. Inde enim in lege veteri a deo, similiter in noua a papa, institutū est, vt homines nō solū decimas prædiales, sed etiā personales, soluerent, vt habetur Deuterono. 12. Vbi præcipiebatur filijs Israel, vt in loco illo quem dominus designasset, offerrent / victimas, & decimas manuum suarū

homo in sua somnis sunt tunc

Et Neemtē. x. fideles constituerūt red-
ditū annū tertie partis sicut pro necessita-
tib⁹, & hoc sup se ipsos. Vnde & in. c. Nō
est. de decimis dicitur. Sācti patres in suis
scripturis tradiderunt, de vino, grano, fru-
ctib⁹ arborū, pecorib⁹, ortis negociatiōe,
de ipsa militiā, venatiōe, de oībus decimæ
soluēdæ sunt ministris ecclesiæ. Ita etiā Ge-
sari statutū est, vt vnusq; cēsum certū sol-
ueret: vt tradūt doctores sup Lucam ca. ij.
Qd autē ppria volūtate / possit qs psonam
suā cēsuale facere / patet, qā ius habet, & fa-
cultatem trāsferendi in alium, fructū ex sua
persona, & industria, atq; labore euenibis
lē: modo maneat ipsi / vnde alias valeat cō-
petenter sustentari, quādoquidem nō ma-
ius dominium trāsferiū / habet fructū
ex agro suo euenientium, q̄ fructuum per-
sonalium, sed primum potest in alium trā-
ferre, ergo, & secundū. ¶ Nec obsāt quæ
supra in oppositum sunt allegata, quæ duo
videntur p̄tendere, s. q̄ persona libera nō
potest se alteri obligare, nec in seruitutē re-
digere, &c. Cum tamē vtrunq; sit falsum.
Quod. n. possit homo liber se alteri obli-
gare, appertū est in multis, nam per contra-
ctū maritalem vir se vxori obligat, & ecō-
tra, cū alter alteri vinculo indissolubili col-
ligetur. Per contractum etiā veditiōis /
& emptiōis alter alteri se obligat, & in al-
terū actiōnem personalem acquirit. Idem
patet per cōtractum locatiōis, in quo quis
se ipsum locat alteri ad certas operas suam
personā obligat. Qualiter etiā cathedra-
tici / se ipsos etiā ad semper legēdū obli-
gāt, quam obligationem constat persona-
lem esse, sicut & qui religionē profitetur,
suam personam religiōi ad semper obliga-
re / dignoscitur. Sicut & confratres / solent
se ad certā pēsiōnē hospitali p̄soluendam
obligare. De seruitute etiā / idē apparet, qā
tam iure canonico, q̄ ciuili approbatū est,
vt homo liber in seruitutē / ob certas cau-
sas redigatur. non solum iuris dispositiōe,
& in pōenam delinquentis. Quemadmo-
dū de raptore v̄rginis / iure canonico sta-
tutum est, vt efficiatur seruus eius; 6. quæst.
i. de raptorib⁹, & de his qui farraenis mī-
tunt arma, ferrum, lignamina, quod effi-
ciuntur serui captientium: quemadmodū
& capti in bello contra hostes Romani in
perij indistio, q̄ efficiuntur captientū. Quæ

omnia satis nota esse / suppono: sed etiā pp-
pria volūtate potest quis se seruū ob cau-
sam aliquam facere, vt ob propriam neces-
sitatē. Similiter ad liberādū proximos
a captiuitate, & miseria, vt nonnullos fan-
ctos fecisse legim⁹, de quibus alias. Ac pro-
inde concludēdum est, q̄ sicut potest liber
homo ad multa se alteri obligare, & quod
plus est se ipsum vendere, & in seruitutē re-
digere: a fortiori igitur / poterit suam per-
sonam ad aliquam pensionem annuam sol-
uendā alteri obligare. Et ita sicut in rebus,
ita & in psonis, potest cēsus institui: & si in
psonis priuatis seu particularib⁹, ita a for-
tiori in eomunitate, seu vniuersitate, ex
quo in tali cōmunitate nunq̄ desunt, q̄ vel
bona habeant actu, vel industriam, & artē
vnde p̄fātam pensionem soluere possint.
¶ Ad illa autem quæ pro priori sententiā
fuerūt allegata, facile est respōdere. Ad pri-
mum sumptum ex. c. ij. de pignoribus, qā
s. persona liberi hominis obligari nō po-
test, dicendum (vt alias explicauimus) illud
esse verum in hoc sēsu, q̄ indignum est, &
iniquum, liberam personam debitoris ob-
pecuniarum debitum, seruilis facere cōdi-
tiōis, nec tenetur cum persona satisfacere,
cum satis illi sit bona quæ habet creditori-
bus reddere, si sufficiant, sin autē satis est /
si bonis cædat, & manebit libera persona
debitorum. Et ita in sententiā tenet ibidē
glossa / cū doctoribus. Sic. n. ait lex ob æs
alienū. C. de actiōib⁹, & obligationibus
ob æs alienū, seruire liberos creditoribus
sura compellit, non patiuntur. Non tamē ne-
gandū est, debitorem tineri ad debita sol-
uendū, & q̄ propterea in carcerari possit, si
soluere nollit: nec. n. creditor actiōnē con-
tra debitore haberet, nisi debitor illi esset
obligatus: quandoquidē obligatio est ma-
ter actiōis. ¶ Ad secundum sumptū ex. c.
sus nase, d. prima. Vbi inter ea quæ sunt de
iure naturali, cōnumeratur communis om-
nium vna libertas. Dicendū illud, referent-
dum esse, ad statum nature integræ, in quo
nullum fuisset dominū despoticū, sed om-
nibus vna fuisset libertas. Secus post statū /
nature corruptæ, in quo propter peccatū /
iuste homines aliquando in seruitutē redi-
guntur. Vt ait August. xix. De ciuitate Dei
d. Deus ita hominē condidit, vt ipsum ra-
tionalem factū / ad imaginē suā, voluit non
nisi

nisi irrationabilibus dominari, non hominem homini, sed hominē pecori, conditio autē seruitutis mere intelligit̄ imposita peccatori. Aut intelligatur præfatum decretū, q̄ de iure naturali est cōmunis omnī vna libertas negatiue, i. q̄ ius naturale neminē alteri seruu fecit, sed quod natura nō fecit, potuit postea peccatū facere, quemadmodam in eodem textu dicitur q̄ de iure naturæ est cōmunis omnium rerū possessio, quod scdm cōmunem etiā intelligētiam/ accipitur negatiue. i. naturale ius nemini rem vllam appropriauit, sed propter iniquitatem/alius dixit hoc meū, aliis illud. De quo vide quæ supra diximus in principio huius codicis. ¶ Ad tertium/ex Paulo sumptū, pretio empti estis, nolite fieri serui hominum. Dicendum q̄ nō loquitur de seruitute hac/qua alteri subiect⁹ est, de hac. n. dixit/seruus vocatus es, non sit tibi curæ, significans licitam esse seruitutē huiusmodi, quodq̄ in ea potest homo/vitā aternā apud Deum mereri. Et idem Paulus/similiter & Petrus/hortatur seruos. Vt dominis suis sine temurmuratione seruiant, & obtēperent. Itaq̄ cum ait Paulus nolite fieri serui hominū, de illa seruitute loquitur, qua homo manuit hominibus, q̄ deo placere, & traditiōes humanas (diuinis pospositis) adimplere. ¶ Ad quartum in quo dicit̄/q̄ nemo est dominus suorum membrorū, & ex consequenti/nec suę personæ. Dicendū id verum esse, quantum ad hoc quod est, se ipsum mutilare, aut perire, seu occidere. Deus enim est dominus vitæ/& mortis/non homo. Cum hoc tamen stat, q̄ homo sit suorum membrorum, & proprie personæ domin⁹, quantū ad hoc q̄ est/ seipsum locare, & membra sua/ ad alteri⁹ vtilitatem operibus applicare, & seipsum ad pensionem aliquam soluendam obligare. ¶ Ad quintum in quo dicitur/q̄ secundū leges/ liberum hominē vendere/non possumus, dicendum, q̄ leges huiusmodi procedūt de validitate, & inualiditate, talis vēditiois, & pretendūt huiusmodi venditionem nullā esse de iure: maxime si emptor ignoret. Sic n. ait lex. liberi. ff. de cōtrahēda emptiōe liberi hoies/emptiōne cōtrahi posse/ pleriq̄ existimauerunt, si modo inter ignorantes fiat, quod idē placet etiā si vēditor sciat, emptor autē ignoret, q̄ si emptor sciens liberū

esse emerit, nulla emptio contrahitur. H. ibi. vnde patet / leges loqui de inualiditate emptiōis. Inde etiā sequitur / differētiam esse / inter vēdere rē alienam, & vēdere liberum hominē, q̄ vēditio rei alienæ / tenet, etiam si vterq̄ scierit. vt supra quādo de rei alienæ venditiōne, agebamus, visum fuit. Venitio autē liberi hominis / sciente emptore, nō ita, sed de hoc ad dominos iuristas. Adde q̄ ad propositum nostrum / videtur impertinens / assumptū huius argumenti, q̄ esto vnus homo / alterum liberum vēdere nō possit, stat tamē / q̄ homo se ipsum possit / ob causam vēdere, & se alteri ad solutionem cēsus obligare. Et quod vltra ex glossa citatur. s. quod famuli nostri nō possunt se obligare / ad perpetuo seruiendum. Dicedum q̄ vel ab illa recedendū est, si vniuersaliter, & indistincte accipiatur, vel est limitāda, ad casum quo famulus compellitur, perpetuo alteri seruire, quod sic cōpulsus non potest se taliter obligare, q̄. s. obligatio non tenebit, teneret tamen / si spōte / & ob causam aliquā iustā se taliter obligaret.

De cēsus quo ad

eorum emptionem & venditiōnem. Et primo de perpetuo.

Resuppo

sisto ergo / censum posse tā in persona / q̄ in rebus institui, & gratuite in alterū transferri, esset dubium, An possit huiusmodi cēsus p̄ p̄tio iuste & licite emi, & vēdi, & loquor nūc de cēsu simpliciter / & puro. Vnde est cēsus purus / & impurus. Vt supra similiter de cambio distinguebamus. Cēsus purus est / cui non est alius contractus admixtus. Impurus autē / cui alius admiscetur cōtract⁹, qd̄ fit p̄ alicui⁹ pacti appositionē. Sed de pactis postea dicetur. Est autē cēsus pur⁹ / multiplex, quidā p̄petu⁹, quidā tēporalis indeterminata tēporalitate, aut vitalitū, qd̄ vero tēporalis determinata tēporalitate. Vt q̄ in certis & determinatis annis soluend⁹ est. &c. puta in. x. vel. xv. vel. xx. &c. Et p̄cedit distinctio / ex parte temporis sumpta. Si autem sumantur ex parte rei / in qua cēsus est institutus, quidam est

census
purus

onalis, quidam realis. Si ex parte pensionis solvenda, quidam est pecuniarius, quidam vero fructuarius. Et iterum quidam est quo pensio certa & determinata singulis annis solvenda est, puta. x. quidam vero quo pensio solvenda non est, sic determinata, puta quando quora fructuum solvenda est, sine magna sit, sine parva, ut quando decima solvenda est, vel alia pars aliquota. ¶ Loquendo ad presens de censu perpetuo puro visum est olim multis doctoribus insignibus, tale censum iuste emi, aut vendi non posse, specialiter si pecuniarius sit. Pro quibus faciunt quae sequuntur. Primo. quia talis census pecuniarius, non est nisi contractus mutui, ex quo extrema illius sunt pecunia data, & per quotas paulatim accipienda. Nec enim videtur quid sit in illo contractu quod teneat vicem mercis, si venditio sit: nam qui censum vendere dicitur, vel vendit personam suam, quae se ad pensionum solutionem obligat, vel vendit fundum, in quo censum constituit, vel vendit pensionem ipsam annue solvendam, vel vendit ius ad annue pensionem aliam percipiendam. Sed nullum ex his dici potest. Personam. non vendit, quod suppono maxime cum loquamur de censu reali non personali. Fundum, seu agrum, aut domum in qua census instituitur, non vendit, quod etiam suppono: cum ex tali contractu nihil aliud ipsi emptori acquiratur, praeterquam facultas recipiendi pensionem super qua convenitur. Pensionem recipiendam etiam non vendit, cum illa sit pecunia ut suppono: pecunia autem ut talis venalis non est, ius etiam pensionis non vendit, quia ius illud, est persona vendentis, vel fundus, vel pensio, sed haec non venduntur, vel est relatio: & cum relatio non sit aliquid corporale, sed spirituale & in se nullius sit valoris (cum sit relatio rationis, quae quasi entitatem non habet) sequitur quod talis non iuste venditur, ita concludere putat Henricus in suis quotlibetis, talem contractum non nisi mutuum esse, & cum fiat causa lucris, videtur quod sit usurarius. ¶ Secundo esto, formaliter usurarius non sit, ad minus videtur iniustus: eo quod inter datum & accipiendum aequalitas servari non potest, cum pecunia pro censu data sit determinata. Exempli gratia centum ducati, pro quibus singulis annis est, 6.

aut. 7. ducatos percepturus. Ita ut in fine. 15. aut. xx. annorum, re habeat suos centum ducatos, quos ab initio dederat: & nihilominus postea in perpetuum suam pensionem est percepturus, in quo aperta est inaequalitas praedicta: & ex consequenti est iniustus contractus. ¶ Tertio quia plus valet census perpetuus (caeteris paribus) quam valeat census temporalis determinata temporalitate, puta ad. xx. annos, vel ad. xxx. Sed census temporalis ad. xx. aut triginta annos, in quorum quolibet sex vel septem ducati sunt recipiendi, sufficienter emitur pro centum ducatis, igitur census perpetuus quo singulis annis, alia tanta pensio est percipienda, nullatenus iuste emitur, pro centum ducatis, nec pro ducentis, cum perpetuus, absque proportionem excedat temporalem, caeteris paribus. Et ita inter censum perpetuum, & pretium pro eo solvendum non potest aequalitas reperiri. ¶ Quarto de ratione census, ut ab emphiteosi distinguitur, est quod censuali sita rem totam cum dominio eiusdem transferat in alium, qui pensionem annuam est solviturus. Hoc autem esse non potest nisi contractus censuali (qui est in communi practica) taliter fiat, ut qui censum emit, ipsum fundum, integre & complete emat: & cum suum factum fuerit, illum eundem complete priori possessori tradat, servato sibi iure certam seu incertam pensionem inde percipiendi & tunc proprie erit census, & vera rei emptio. Sed ad hoc, quod id iuste fiat, necessarium est, quod pretium iustum quod valoris fundi correspondeat, pro illo tradatur, hoc autem nunquam in tali contractu censuali tradit vidimus: sed aliud a valore fundi longe deficientes, ac diminutum: & ita semper est iniustus contractus. ¶ Quinto, quod ex alia ratione veniat talis contractus condemnandus, ac si usurarius esset, apparet, quia emptor querit lucrum ex sudore & industria & ex re alienis, ut manifestum est. Datur etiam occasio ut huiusmodi census (vnde vivere possunt) ementes, negotium & laborem fugiant: & in octo vitam degant. Datur etiam modus, multas miserabiles personas depauperandi, & facultates eorum exhauriendi, de divites longe ditiores faciendi uti experientia aperte constat: cum vix sit homo, & his qui agros colunt & vineas, aliasque possessiones habent, qui censibus huiusmodi gravatus,

grauatus, notabilem penuriam non sustineat, propter hæc enim/ cōmuniter solent vsurarij condemnari. Adde q̄ cū huiusmodi censuum emptiones/ multi doctores cōdemnent (etiam si multi easdem aprobent) qui census emunt, non videntur periculū cui se exponunt euadere: cum id quod certum est licitū esse: relinquunt: & quod incertum est amplectantur. Hæc sunt quæ vim habere videntur/ ad præfatas censuum emptiones condemnandum.

CHis tamen non obstantibus/ videtur op̄portū tenendum/ q̄, si census tam fructuarius, q̄ pecuniarius, tam perpetuus, q̄ temporalis, sit secundum se venalis: & q̄ contractus censualis pretio interueniente, est vera emptio & venditio. Id probatur quia ubi sunt omnia substantialia emptionis, & venditionis, est vera emptio. &c. Sed in huiusmodi contractu omnia emptionis substantialia concurrunt, puta merx, & pretium, & contrahentiū cōsensu. De cōsensu quidē, similiter & de pretio, supponitur. De merce etiam patet, quia census ipse, seu redditus, seu ius annue pensionem aliquam de rebus aliquibus recipiendi, est res habens vicem mercis, est enim res quæ a pecunia & pensione recipienda distinguitur. Vt ex supradictis patet. Et est secundum se venalis, cū sit aliquid pretio estimabile, & realem utilitatem afferēs possessori, & inter bona immobilia connumeratur, vt ex clementina supra citata patet. Exiui, de verborum significatiua. Nec obstat q̄ census præfatus sit aliquid incorporale, ex quo illa distinctio cōmuniter est approbata. s. q̄ res quæ venduntur, & emuntur, sunt duplices, quedam sunt corporales, quedam incorporales, qualia sunt iura recipiendi res corporales. vti sunt redditus, & actiones, ac nomina debitorū, sic enim vendi solet ius stilliesdij in alieno solo, ius transeundi per agrum alterius, ius ducendi riuum aquæ per pratum alterius, & alia huiusmodi, quæ pretio solent cōparari. **C**Secundo idem patet quia contractus censualis per leges est approbatus, immo aliquando iustus, vnde in. l. Finali. c. De rerum permutatione, approbatur contractus, quo quis donat alicui mille, reseruando sibi aliquod annuū/ vel mēstruum soluendum, etiam si fieri possit q̄ illa mēstrua/ vel annua lōge excedunt illa mille donata: & tamen cōstat

talem cōtractum virtualiter esse censualem, nam perinde est ac si quis alteri daret mille ducatos pro iure recipiendi ab eodem pensione aliquā annuā, aut mēstruā. Et in autentico/ vt hi qui se habere prohibent. §. Licet. b. disponitur/ q̄ tutores, & curatores (ne pereant pecuniæ minorū) debeant. eis cōparare redditus. Quod quidem dispositū est, ad tollendū materiam peccandi, vt ibi dicitur. Vnde argumētum sumitur, talem emptionem census/ seu redditus: tanq̄ licitam approbari. Et quia forte aduersarij dicerent ex legibus sufficiens argumentum summi non posse. ad iustificandū emptionem census, cum alibi vsuras aliquas leges ipse permittat, arguo ex iure canonico/ nā hoc permittit & concedit/ vt redditus ecclesiarum aliquando vendantur, saltem ad tēpus. Vt habetur clementina prima de rebus ecclesiarum nō alienandis. Et prælati cum dispensatione papæ frequenter vendunt prælatiæ aliarum ecclesiarum decimam prædalem.

CNec valet dicere redditus prædiales vendi quidem posse. Sed non pecuniarios. Non inq̄ valet, nā redditus prædialis/ potest pro pecuniario redditu pmutari, hinc, inde seruata æqualitate. ergo sicut prædialis potest pro pecunia vendi, similiter ergo & pecuniarius, quia si aliquid obstat quominus redditus pecuniarius pro pecunia vendi, & emi nō possit, esset, vel quia pecuniarius redditus/ est aliquid spirituale cui repugnat venditio, vel quia non potest dari pecunia/ quæ redditus/ pecuniario æquetur: sed neutrum dici potest. Non primum, quia tunc redditus pecuniarius/ sicut pro pecunia vendi nō posset, ita nec pro alio redditu prædiali, nec pro alia re temporalis posset permutari: ex quo spiritualitas rei quæ repugnat pmutationi pro re temporalis, sicut & venditio, vt cōstat. Nec scdm dici potest, quia ex quo redditus prædialis/ possunt alicui pecuniario adequari, pro quo etiam permutari potest pecunia, igitur q̄ equiualebit redditus prædialis, equiualebit etiam redditus pecuniarius. Quod enim vni duorum æqualium æquale est, reliquo similiter erit æquale: & ita redditus tam prædialis/ q̄ pecuniarius/ pecunia potest comparari.

CTertio si Petrus in bonis suis censum etiam pecuniarium instituat, & Titio in perpetuum illū gratis donet, poterit Titio postea præ-

census
est venalis
his.

autem censum/alteri tertio pro pecunia vēdere, igit. Petrus poterat similiter/illū cēsum ipsi Titio/ pro pecunia vendere. An̄s ad eas/ sibi concedūt/ dicentes census olim institutos/ postea vēdi posse, non tamē eos qui de nouo/ tempore quo venduntur, instituantur. In quo dicto/ sufficiens discretio non per eos/ assignare non potest, nisi dicant/ de ratiōe vēditionis esse, q̄ merx quæ venditur, præexistat ipsi venditori, alioq̄ non erit vera venditio. Sed contra hoc stat ratio/ tum quia sæpe res quæ nōdum sunt, vendunt/ vt sæpe fructus ex vinea/ vel agro/ colligēdi hoc anno, vēdūtur. In mari etiā sæpe pisces per factū retis capiendi, venduntur. Hereditas etiā futura. nondum existens/ sæpe vendi & licite solet, quales contractus etiā iure approbatos esse, constat. Tū etiā / quia falsum est q̄ census de nouo institutus/ non præexistat eiusdem venditori/ nam cū census non sit/ nisi ius pensionē aliquam de re aliqua vtili, percipiendi, hoc autē ius habet dominus ipsius rei anteq̄ censum in alterum transferat, vt cōstat/ igitur census qui de nouo/ per venditionem in alterū transfertur, præexistit in ipso vendite. Et ita tenuit prima consequētia, q̄. s. si Titius censum in eum translatū, potest pro pecunia vendere, ergo etiā Petrus qui censum trāstulit, potuit eū pro pecunia transferre, & ita vendere. Adde q̄ ita per summos pontifices, est declaratum, puta per Martinum quintū, & Calistum tertium de cēsu perpetuo redimibili, q̄ potest pro pecunia emi, & vendi, de quo tamen maior est difficultas, q̄ de censu perpetuo nō redimibili, cum multi irredimibilem approbent, redimibilem autem, tanq̄ vsurarium condēnent. Et ita patet veritas/ propositæ sententiæ & respōsio ad quæstionē.

¶ Superest, ad rationes ante oppositū factas respōdere. Ad primū in quo arguitur, in contractu censuali purum mutuum esse, &c. Dicendū id esse falsum, sed est vera emptio, & vēditio, cum illic omnia substantialia emptiois, concurrant, vt ostensum est. & cum quæritur quid illic venditur/ Dicendum, quod redditus seu census, quicquid sit de entitate ipsius, nec obstat eum relationem esse, aut aliquid spirituale, quia licet incorporale sit, non tamen proprie est spirituale, spiritualitate ecclesiastica

ca, ratiōe cuius, et repugnet emi posse, licet sit spirituale spiritualitate phisica, seu metaphisica, nec emitur propter ipsius entitatē, sed propter terminum ad quem est. ¶ Ad secundum in quo arguitur, talem contractum inuisum esse, eo qd̄ inter precium datum & pensiones recipiēdas/ æqualitas dari non potest. &c. Dicendū quod falso innititur fundamēto, nam ratio hæc procedit/ ac si precium daretur/ pro pensionibus illis tanquam pro merce, quod falsum est, cum non detur nisi pro redditu seu censu, qui aliquid distinctum est/ ab ipsis pensionibus percipiēdis, nec æqualitas precij est attendēda/ ex quantitate pensionum percipiendarum, sed ex valore ipsius redditus/ secundum currentem/ & approbatam cōsuetudinem/ & communem hominū æstimationem. Communis autem regula. ad valorem redditus cognoscendum/ hæc esse solet, vt pretium pro redditu datum sit tantum q̄ possit quis in patria illa/ possessionē aliquā emere/ q̄ (deductis laboribus & expensis) possit tantam possidenti comoditatem dare, quantus est redditus/ cum illa pecunia empti. Sed quoniam possessiones/ quæ cum illa pecunia emi possent, sunt differētes/ & diuersas/ & in quales commoditates pariant, vt patet de domo, quæ cū carius vendatur/ minores tamen tribuit commoditates/ & de vinea quæ cum vilis vēdatur, maiores tribuit/ & de agro qui talis esse potest q̄ multū fructum tribuat, & ecōtra talis/ qui parum, ideo nō videtur regula illa omnino firma & certa. Quare recurrendum est, ad communem hominū æstimationem, & currentem & approbatā cōsuetudinem, interim q̄ super his/ pretium certum/ per publicam auctoritatē taxatum non est. Quemadmodum de iusto pretio/ aliarum rerum venalium/ supra diximus. Quod autem excessus/ pensionū percipiendarum supra precium datū, non viciet ipsam emptioem/ inde patet, quia tūc ager/ qui singulis annis (deductis laboribus & expensis) parit certam commoditatem in perpetuum, pro nullo pretio iusto finito/ emi possit, quod est absurdū. Similiter vtiliosa esset emptio iumentū/ pro pretio currenti/ & cōmuniter approbato, ex quo per viam locationis/ longe maiorem cōmoditatem pariet emptori, q̄ sit precium pro illo solutum.

solutum. ¶ Ad tertium, fateor plus valere perpetuū censum/ q̄ temporalem: & esto census ad xx. vel xxx. annos. sufficienter procentū ducatis ematur (de quo tamē postea) non sequitur inde, q̄ census perpetuus pro nullo pretio emi possit. Habet enim vnusquisq̄ census/ valorem suum iuxta cōmunitatem & approbatam consuetudinem, vt dictum est. Nec valor census perpetui/ est mēsurandus per quantitatem pensionū perceptendarum/ vt dixi, sed per comunē cursum, &c. Quare ratio illa/ parui momenti est, sicut & præcedens. ¶ Ad quartū, dictū/ q̄ cēsus in quo ratio illa seruatur, seu de cuius ratione est/ q̄ censualis, rē omnino etiam quo ad dominū in eum qui pensionē soluturus est) transferat, est census reseruatus, non autem cēsus translati: & ita non omnes cēsus in ratione illa conueniūt, esto q̄ omnes census huiusmodi/ venales sint. Ac proinde falsum est q̄ contractus censualis resoluatur in duos quorum alter sit pura emptio fundi in quo census instituitur. Alter vero rei redditio, cum reseruatione iuris seu redditus præfati, sed directe redditus ipse seu census venditur & emitur vt expositum est. ¶ Ad quintum, q̄ hoc est lucrū/ seu cōmoditatem ex alieno labore/ & industria querere, non est de se malum, sed sit licitum per donationem, sit etiā licitum per pretij debiti solutionem. vt patet de conducente alium/ ad colēdum agros, seu edificandū, seu etiā ad nomine suo negotiandum. Quod etiam homines cēsus emant vt inde sustentētur, non est de se malum, maxime si sint personæ/ quæ reb⁹ spiritualib⁹ aut literis, aut regimini publico, aut etiam militie incumbūt: aut si sint personæ/ ad negociandum inabiles, similiter & artes aliquas exercendū, hæ enim causæ iustæ sunt, vt homines ex cēsis, & redditibus viuāt. Nec inde fit, vt in ocio vitā degāt, q̄ si aliqui de necessarijs securi, in ocio viuāt/ vitium est psonæ, nō contractus censualis, vt de se cōstat. Quod aut ex cēsis, passim emi permittis/ occasio p̄stet ad multos depauperādos. &c. Fateor, sed nō ob id est contractus censualis dānandus: nā si psonæ indigētes/ sicut cēsus in bonis suis p̄scio instituit, vt propriā releuet indigentia/ ita ipsamet bona/ & possessiōes simpliciter vendēt, iusta posset esse venditio, & tamē lōge

miserabilis depauperatē. Itaq; ratio iustitiam suadet principes/ & p̄latos in re hac certū debere ponere modū, q̄ p̄bet cōtra cōtra censualis illicitos, iniustos, aut vsurarios esse, vt cōstat. Nec etiā hæ rationes/ seu inconueniētia/ sūt p̄pter quæ vsurarij simpliciter condemnantur, sed quia contra legem diuinam, naturalem, & humanam vsuras exercent, vt ex supra dictis aperte constat.

¶ De cēsu temporali

si determinata temporalitate.

Clemens

modū de cēsu perpetuo, cōclusū est, eum posse licite p̄iusto & æq̄li p̄tuo emi, & vendi, ita idē de cēsu temporalis tenēdū est, siue fructuarij sit siue pecuniarij. De cēsu tamē temporali/ determinata temporalitate, esset dubiū, qd̄ esset ei⁹ iustum precū. Sit, exēplis gratia, cēsus percipiēdi decē ducatos singulis annis ex decē annis in mediate sequētib⁹, est questio/ an precū iustum huiusmodi census debeat esse tantū, quantū erit totū percipiendū in decē p̄dictis annis, puta centū ducatis/ an liceat talē cēsum, p̄ minore emere, puta p̄ nonaginta ducatis. Dixit Conradus. q. lxxx. quod de rigore scolastico/ non est necessariū, pretium esse æquale toti summæ per illos annos percipiēdæ, sed potest dari min⁹, puta nonaginta ducati in casu proposito, qd̄ ait, posset fieri tripliciter. Primo, si emptori sit indifferens, illos nonaginta ducatos sibi seruare, aut illos pro cēsu præfato tradere. Secūdo/ quod mallet suos nonaginta ducatos seruare, quam cēsum illū p̄ illis ducatis emere. Tertio, quod ecōtra, mallet p̄fatū, cēsu loco nonaginta ducatorū habere, quā ipsos nonaginta ducatos. In quib⁹ casib⁹/ videtur ad dānandū hunc tertū declinare, alios duos excusādo. Attamē, quo ad iustitiā vel iniusticiā cōtract⁹ censualis p̄fati in se parū refert/ quā ex trib⁹ p̄fatis intentionib⁹, habeat ipse emptor. Nā. i. nonaginta ducati sunt in re/ iustum precū p̄fati cēsus temporalis. I. iniustum: si primum quacunque ex dictis intentionibus habeat, erit contractus in se iustus. Si secundum/ per nullam talem intentionem/

*Census al
quintus
temporalis*

in iustitia excusabitur. Itaq; impertinē
tem esse puto distinctionē illam/ad iudicā
dum de iustitia. I. In iustitia cōtractus in se,
& multo impertinētior est, ad restitutionē
aliquam agendam, aut non agendam.

¶ Illa ergo distinctione dimissa, arguitur
primò pro sententia Conradi, pro centū
ducatis potest iuste emi census perpetuus/
qui plus valeat, quam præfatus census tem
poralis, igitur præfatus census decennalis,
poterit iuste pro minori pretio/ quam sint
centum ducati, emi. Consequētis videtur
nota. & añs probatur/ quia pro centum du
catis/ potest iuste emi census perpetuus, quo
singulis annis/ soluantur (exempli gratia)
quinq; ducati (suppono enim illud esse/
pro loco & tempore precium communiter
currens, & approbatum) sed plus valet cē
sus perpetuus/ singulis annis quinq; perci
piendi, quam census temporalis/ viginti an
norum, singulis annis eadem quinq; perci
piendi, vt de se constat. Igitur census hic vi
ginti annorum/ poterit pro minori precio
quam sint centum ducati/ iuste emi. Sit igit
tur esus iustum pretium nonaginta, tā se
quitur/ quod census percipiendi per vigin
ti annos, singulis annis quinq;, iuste emi
tur/ pro pretio quod sit minus, quam to
ta summa / per illos viginti annos perci
pienda. Nam per illos viginti annos sum
ma percipienda/ sunt centum ducati/ vt pa
tet. Et talis cēsus/ emitur iuste pro nonagin
ta ducatis, igitur. Cēsus autem temporalis
viginti annorum, singulis eorum leuando
quinq;, equiparatur censui temporalis decē
annorum, singulis eorum leuādo decem;
cum tota summa ex his censibus percipiē
da sit æqualis vt patet intuitu. Sequitur er
go præfatum censum decennalem (ad decē
ducatos singulis annis percipiēdos, posse
iuste p nonaginta ducatis emi, quod est in
tentū. ¶ Secundo arguitur, & est ratio Cōr
radi, ad humanum vsu / & commodita
tem plus valent centum ducati in prom
ptu, quā valeāt centū ducati paulatim p de
cem annos soluendi, communiter enim
est hominibus/ amabilis/ & in maiori aſsi
matione habitum, vt experientia docet. Sit
igitur illud plus/ in quo centum ducati in
promptu/ excedunt valorem centum duca
torum/ paulatim per decem annos soluē
dorum (exempli gratia) sex, vel decē, quā

bus defalcatis a centum supersunt nona
ginta, ergo nonaginta in promptu, æquis
ualebunt centum in decē annis. paulatim
soluendū, & per consequens census decē
nalis, ad decē ducatos quotannis percipiē
dos, sufficiēter emitur pro nonaginta du
catis in promptu, quod est intentum.

¶ Tertio, ad idē arguitur, quia si valor cen
sus esset per quantitātē summæ percipien
dæ mensurādus, sequitur/ q̄ postq̄ censua
lista/ successu tēporis percipit/ tantā sum
mam, quantum fuit precium/ pro censu da
tum, quod nō possit iuste, aut licite postea
pensionem aliquam recipere, quin teneatur
perceptam restituere: consequēs est falsum,
vt patet aperte in censu percepto. tam redi
mili quam in edimibili. Similiter/ in vitali
cio, in quib; licite singulis annis/ assigna
ta pensio percipitur, etiam si per partes tā
tum sit perceptum, quantum fuit in precium
ab initio datū, quod tamen a nomine cō
demnatur. Et per consequēs ad iustitiam
contractus censualis temporalis/ determi
nata temporalitate non est necessariū, pre
cium æquari toti summæ / per tempus il
lud percipiendū. ¶ His non obstantib;
videtur oppositum tenendum, & proba
tur arguendo simul/ contra præfatum sen
tentiā, quod si licitum esset/ censum tēpo
ralem pro minori emere/ quā sit tota sum
ma præcipienda, sequitur quod hic cōtra
ctus esset licitus, accipe nonaginta duca
tos / & dabis mihi in fine decem annorū/
centum ducatos simul. Sed cōsequens sup
pono falsum, cum sit manifesta vsura, nisi
per aliud excusetur (exclūdo tamen omne
per quod excusari potest) & sequellam pro
bo, quia per te/ hic contractus est licitus, ac
cipe nonaginta ducatos, & dabis mihi cē
tum/ paulatim per decem annos soluēdos/
ita vt quolibet anno soluas decem, igitur
eodem modo erit licitum conuenire, vt il
la centum/ similiter soluas in fine decē an
norum, nam quantum ad substantiam mu
tui attinet, parū refert cōuenire, quod mu
tuatum/ paulatim aut simul/ post tēpus ali
quod soluatur. Immo maiorem gratiā ti
bi videor facere, si dando tibi nunc nona
ginta, non te obligo/ vt singulis annis ali
quid reddas, sed per totos decem annos ti
bi solutionem agendam expecto. Ac pro
inde / si alter ex his contractibus est vsura
rius,

ritus, igitur & reliquis. Et confirmatur, quod in his contractibus sit mutuum, quia utrobique est datus pecunie in eadem specie reuocabilis: esto quod in altero est reuocabilis paulatim & per quotas, in altero vero simul, quod ut videtur, mutui substantiam non variat. ¶ Præterea, si mercē aliquā tibi ad terminum vëdo, quæ ad summū valet centum ducatos, & eam ad terminū vendo pro centū & decem, in tribus, aut quattuor annis, paulatim, siue in fine tris annorum simul soluendis, talis contractus est usurarius, quia cū illic (ut suppono) cesset omne interesse dāni emergētis & lucri cessantis, nulla alia videtur causa in prelo ascendendi, nisi solutionis per tēpus aliquod dilatio. Igitur a fortiori, cū in promptu tibi do centū ducatos, ut mihi in tribus, aut quattuor annis centum & decem paulatim, seu in fine quattuor annorū simul soluas, erit contractus usurarius: cum causa lucri in casu nō sit nisi solutionis dilatio. ¶ Præterea, & retorqueo rationem contra Contractū, quia si esset licit⁹ contractus præfatus, in quo datur præciū min⁹ quam sit tota summa percipienda, ideo esset, quia plus valet nonaginta in promptu, quam nonaginta paulatim per decem annos soluēda, ex hoc arguo, quod licitum etiam erit, dare in promptu nonaginta, ut in fine certi tēporis reddantur simul centū, quia plus valet ad commoditatem, & humanū vsum nonaginta in promptu, quam nonaginta in fine certi temporis soluēda, & ita intentū: sed illud est aperta vsura, & est confirmatio primæ rationis. ¶ Confirmatur, quia ex eodem fundamento sequitur, quod esset licitū, actionem alterius ad centum, in fine anni soluendos emere pro minori, quā sit centum: quia ad vsum, & commoditatē humanam plus valet centū in promptu, quā actio ad centum, in certo termino soluendos. Consequens est supra, cōtra Casetanū ostēsum esse falsum, quando de vëditiōne actiōis agebamus, igitur. ¶ Supposita igitur consequētis falsitate, stat argumētum ad propositū, actio ad decē ducatos in fine vni⁹ anni soluendos, valet decē actio ad viginti in duob⁹ annis soluēdos, valet viginti, actio ad triginta in trib⁹ annis soluēdos valet triginta: igitur actio ad centū, in decē annis soluendos, valet centū. Et per cōsequens præciū iustū cen-

tus tēporalis determinata temporalitate, habet equari totā summæ percipiēde. ¶ Penultimo si ego do tibi centum in promptu mutuo, in fine decē annorū mihi soluēdos, hac lege, ut impignores mihi agrū tuū, quī quotannis (deductis laborib⁹ & expēsis) patit mihi fructum valentē decē, adueniente tempore solutionis, ego teneor cōputare in sortem, omnes fruct⁹ per me expignore, perceptos, ex sententia omnium, alioq̄ esset vsura. Et ita si per decē annos, pignus possedi, in quib⁹ in valore centū ducatos lucrati⁹ sum, debeo cū illis pro capitali esse content⁹: & pignus suo domino liberū restituere. Quod si ultra decem annos, pretendā pignus detinere, et ampliores fructus mihi lucrari, erit vsura, ergo omnino eodē modo, si do tibi centum ducatos, in fine decem annorum, mihi reddēdos, hac lege, ut singulis annis, mihi soluas decem, adueniente tempore præfixo (quādo erit verum quod meos centū ducatos recuperauerim) debeo cū perceptis, esse content⁹: et ab ampliori perceptione cessare. Perinde enim est, illis decem annis habere pignus, quotannis mihi decem fructificans, et habere cēsum tēporalem, mihi decem similiter fructificantē. ¶ Et ita videtur hæc secūda positio tutior, & tenēda, quia ultra quod præfatus contract⁹ habet speciem mali, & magnam cum vsurario contractu similitudinē, sequuntur incōuenientia prædicta: & alia quæ ex vero contractu vsurario solent euenire. Sicut ergo supra dictū est, præciū pro actione solutum, debere equari rei debitæ, ad quam est actio (supposito quod sit debitū omnino certū, quodq̄ in eius recuperatiōe, nullæ expensæ sunt agēde, nullū periculū subeundum, nullū interesse quod is qui actionem emit, ex solutiōe præcij patiat⁹, &c.), ita in censu tēporali determinata tēporalitate, videtur tenendū præciū debere summæ percipiēde equari: suppositis eisdē quæ modo in emptione actionis, seu debiti, supponēda esse dixim⁹. Secus si in pensionū recuperatiōe, timetur expēsas esse faciēdas: aut ipsa pensio soluēda est in periculo: aut si quæ alia causa huiusmodi interueniat. Tū enim sicut in emptione alieni debiti, fictum est, in prelo descendere, ita in emptione census tēporalis, sicut & in emptione census perpetui. Similiter & in emptione cuius-

versus res post tempus aliquod
 æ, si periculum vel causa aliqua
 concurrat, que faciat rem, censum / vel des-
 bitū minus æstimari, et minoris esse valo-
 ris licebit in precio descēdere. ¶ Ad motū
 ua supra aīte oppositum adducta (et si appa-
 rentissima sint) potest responderi. Ad pri-
 mum fateor quod plus valet census perpe-
 tuus / cæteris paribus, quam temporalis /
 determinata temporalitate. Admitto ins-
 super cēsum recipiendū quinq; ad semper,
 posse iuste pro centum emi & quādo infer-
 tur, ergo census recipiendū quinq; annue,
 per viginti annos, potest pro minori emi,
 quam sint centum; & per consequens po-
 test census temporalis, determinata tempo-
 ralitate pro minori, quam sit tota summa
 percipienda emi. Hoc etiam fateor / quan-
 do tempus per quod pensio soluēda est, est
 longum, non quidem ob solam tempo-
 ris quantitatem, sed quia in longo tempo-
 re, vt in plurimum solent res variari, debi-
 tores mori: & alij succedere, qui vel non
 soluent, vel non sine lite, vel erūt vitæ per-
 ditæ, aut fugitiui, aut etiam res ipsa / in qua
 census est constitutus / est in longo tempo-
 re pluribus aut certioribus periculis / ex-
 posita, quam in breui. Itaque ob has & si-
 miles causas / licitum est in precio descē-
 dere, adeo vt non sit tantum / quanta est
 summa tota percipienda. Conclusio autem
 nostra super approbata, procedit de cen-
 su temporalī ad paucos annos, quando. s.
 præfata pericula / verissimilia non sint, vt
 supra tactum est. Et inde non valet argu-
 mentum illud: ad longum tempus pro-
 tendendo, s. census percipiendū decem in
 vno anno / valet decem, census percipien-
 dū viginti in duobus annis / valet viginti,
 census percipiendū quinquaginta in quin-
 q; annis / valet quinquaginta, census per-
 cipendū centum in decem annis / valet,
 centum, ergo census percipiendū, cc. per
 viginti annos, & quattuorcentum per qua-
 draginta annos / valet, cc. aut quattuorcen-
 tum. Itaque non crescit valor / & precium
 census / in ea proportione, qua se habent
 tempora / in quibus soluendi sunt. Alios
 qui census percipiendū quinq; ducatos /
 per centū annos, preciss. valerent quingē-
 tos ducatos: & census percipiendū quinq;
 ducatos / in perpetuum soluendis, valerent

centum ducatos: quod est absurdum. Itaq;
 q; proportio valoris. non sequitur tem-
 poris proportionem, sed vt dictum est, va-
 lor censuū sicut & rerum aliarum / cogno-
 scitur, & iudicatur, ex communi cursu &
 consuetudine communiter approbata.
 Quod verum est / in censu perpetuo, & vi-
 talitio. Secus de temporalī determinata tē-
 poralitate / de quo diuersum est iudicium,
 eo quod huiusmodi census / vel mutuum
 est, vel mutuo valde affinis, ideo in eo æq-
 litas est seruanda: excepto nisi causa iusta
 in equalitatis concurrat,

¶ Si virgeas / quod etiam si cætera sint pa-
 ria in censu huiusmodi temporalī, & per-
 petuo, quo ad hoc, s. quod æque certa est
 pensionis solutio, nullum periculum, nul-
 læ expensæ, nec līs timetur, &c. Adhuc cē-
 sus perpetuus / cæteris paribus valet plus,
 quam temporalis ad viginti annos, & per-
 consequens / tunc etiam erit licitum / pro
 censu viginti annorum minus dare, quam
 sit tota summa leuanda. Dicendum (quic-
 quid sit de antecedente) consequentia non
 valet, quia de contractu temporalī deter-
 minata temporalitate / & de valore eius /
 iudicandum est, ac si esset mutuum / ob ræ-
 tiones supra dictas, ideo equalitas est in il-
 lo seruanda, nec valor vnus, est alterius
 valori commensurabilis. ¶ Ad secun-
 dum admissio quod ad humanum vsu /
 & commoditatem / plus valeant centum in
 prōptu, quam centū / in decem annis pau-
 latim soluēda, non sequitur / quod debeat,
 aut possit in precio descēdi, ob id quod il-
 la centū sint paulatim soluēda. Ratio est, ex
 dictis clara, quia de tali cōtractu / & valore
 census temporalis / idem quod de mutuo,
 est iudicādū. Ac proinde sicut qui mutat
 centum in prōptu, non potest ultra cētum
 exigere, siue paulatim / siue simul postea sol-
 uantur, non obstante / quod plus valeāt cen-
 tū / in prōptu data, quā cētū post tēpus reci-
 piēda / ita in pposito. ¶ Ad tertiu dicēdū
 nō esse simile / qd pro simili adducit, nā in
 cēsu ppetuo, & vitalitio / licitū est annuam
 pensionē recipere, etiā postq; cēsualista pce-
 perit tantū, quātū ab initio / p cēsu empto de-
 derat, sicut q agrū emi p cētū, poterit quo-
 libet anno / fructū inde pueniētes / sibi reci-
 pere, etiā postq; in fructibus tantū aut plus
 receperit, q̄ fuit precū p agro datū, quia
 vtrobiq;

utrobique est vera emptio & venditio. In censu autem temporalis determinata temporalitate non ita, quia illic mutuū est, & tanquam de mutuo iudicandū, ideo illic postquam censualista recipit, quantum ab initio dederat, cessare debet ab ulteriori percipiōe. Et procedunt quę dicta sunt de censu temporalis non solum determinata temporalitate, sed etiam determinata pensione annue soluenda in pecunia. Ut si quinque ducati annue debeant per decem annos solui. Nam si stante temporis determinatione, ipsa pensio soluenda non sit determinata, sed indeterminata, ut certa quota: aut sit pensio fructuaria: non oportet tunc precium sit equale toti summe actu percipiendę, satis est sit equale summe quę verisimiliter percipietur. ut equalitas debita si non actualis/saltem rationabiliter præsumpta seruetur. Et tunc quamuis accidat plus minusve illo tempore percipere, quā fuerit precium ab initio datum, non inde vitiatur contractus. ¶ Præfatis tamen non obstantibus/non nego in rigore scholastico, deffensari posse sententiam Contradi/supra positam, quod. scilicet. præfatus census temporalis/ad determinatū tempus, & ad determinatā pensionem pecuniariam, possit emi/pro precio minori, quam sit tota summa percipienda, si alicubi talis esset consuetudo, & communiter approbata: eo quod in tali contractu censuali/proprie & vere non mutuū, sed emptio & venditio est. Quod inde patet, quia est illic precium, & merx, quę est census dictus, a pecunia soluenda distinctus: & est contrahentium cōsensus, igitur emptio & venditio. Deinde, de ratione mutui est, quod mutuator habet actionem ad fortem mutuatam, & si fors ipsa in potestate pereat mutuatarij, ipsi non mutuanti perit: & si cætera bona mutuatarij pereant non mutuanti sed mutuatario percutiunt. In præfatis autem contractu econtra fit, quia censum huiusmodi emens non habet actionem ad precium per eum solutum, sed ad pensionem annue leuandam, seu percipiendam. Et si bona, in quibus census præfatus est institutus, pereant, similiter perit census: ita ut nulla postmodum actio censualistę, contra eum qui censum vendiderat, relinquatur. Et ita vere non est mutuū, sed emptio, & venditio, & per consequens precium iustum talis census, non

opus est in indiuisibili consistat, nec quod fructibus inde percipiendis, æquale sit, sed poterit aliquantulum inferius esse. Maxime, si (ut dixi) alicubi talis vigeat communis consuetudo, quę pro minori precio/quam sit tota summa percipienda ematur. Et ita posset facile, ad rationes quas pro secunda sententia fecimus, responderi. At tamen diximus, quod tutius est: & magis quam oppositum consulendum, conformiter ad id quod supra, de emptione actionis, seu debiti alieni, diximus. Et si dixi de huiusmodi censuali contractu esse iudicandum, ac simutuū esset: ideo id dixi non quia vere mutuū sit, sed quia mutuū/valde affinis/seu similis/habensque mali speciem. Et ita non minus ab illo quam si mutuū esset, est abstinendum: tunc maxime/ quando ex tali contractu ipse emptor lucrum quærat. Et nisi sic dicatur, difficile erit his/ qui priorem sententiam velint deffensare, hoc inconueniens euadere. scilicet. quod redditus temporalis determinata temporalitate sit eiusdem valoris. & precij/ cum redditu perpetuo irredimibili, cæteris paribus: quodque eiusdem valoris/sit pars/ & totum eius est pars: superposito quod census temporalis, ad perpetuum comparatus, sit pars illius, quod satis videtur de se notum. Quod autem id/ ex positione illa sequatur apparet, nam esto redditus ad determinatū tempus, possit emi/pro precio minori, quam sit tota summa percipienda, sit igitur ita, quod census percipiendi quinque per decem annos, valeat. xlv. parum plus minusve, redditus ergo percipiendi eadem quinque per viginti annos/ valebit nonaginta aut parum minus, nil refert, redditus ergo percipiendi eadem quinque per. xl. annos valebit. clxxx. aut tolle inde quod velis. Et tamen pro illis. clxxx. poterit census perpetuus/ eadem quinque in perpetuum percipiendi/ emi. Et pono cætera paria omnino/ ex parte securitatis census, & solutionis eiusdem/ cum tamē constet censum ad quinque perpetuum, esse longe valentiorē, quam censum ad quinque per. xl. annos percipienda. Et constat censum ad quinque per. xl. annos contineri in censu ad quinque in perpetuum, tanquam partem in suo toto. Nisi forte dicatur, quod valor præfa-

nam censuum non crescit in ea propo-
 sitione, qua tempus quo pensio est recipien-
 da augetur, vt supra dicebamus. Sed hoc
 admissio constat similes angustias pati / in
 huiusmodi rationibus, seu precij assigna-
 tionibus / possessionem primam Contradi,
 quas secunda sententia patitur.

De cēsu temporā

li indeterminato, s. de vitalitio:

De cēsu /

De cēsu /
 tēporali indeterminato /
 nata temporalitate /
 exempli gratia, de
 vitalitio, idē quōd
 de prioribus tenen-
 dū est, quo ad sui in-
 stitutionē, similiter & emptionē / & vēditio-
 nē / quāquā hoc vitalitū peculiares habeat
 difficultates. Vnde multi doctores olim dā-
 nabāt vitalitium / tanquam vsurariū, inus-
 sum, atque aliter peccaminosum. Quod
 enim contractus vitalitij / vsurarius sit / pro-
 bant, quia si ego do Petro centum flore-
 nos mihi restituēdos in .xj. annis / ad lectis
 decē vltra capitale, est cōtractus vere vsura-
 rius. Et si cum centum rehaueo, illud
 aliud incrementum recepero / erit vsura, er-
 go supposito quod ego viuam a parte rei
 .xj. annis, & dem Petro centum florenos,
 vt singulis annis vitæ meæ / reddat mihi
 decem florenos, erit similiter contractus
 vsurarius, ex quo videntur simillimi, vel
 ijdem casus: cum sit eadem pecunia in prō-
 ptu data, sit eadem quantitas recipienda, &
 idem tēpus / per quod recipi debet, & idem
 incrementum vltra sortem. Et tamen secū-
 dus contractus est vitalitium, vt patet. Si di-
 cas illos cōtractus differre, quia in primo /
 Petrus tenetur sortem cum lucro / in fine
 illius temporis reddere: in secundo vero nō
 ita / sed singulis annis tenetur soluere des-
 cem. Cōtra quia vt supra arguebatur, hæc
 differentia non variat substantiam mutui,
 cum sæpe mutuator cum mutuuario con-
 ueniat, vt mutuam sortem paulatim / aut
 etiam simul soluat. **Confirmatur** quia
 emptio vitalitij sit cum spe lucri / vltra sor-
 tem acquirēdi, si enim nil amplius lucra-
 ri speraret / nō exponeret pecuniam suam
 periculo eam perdēdi, qualiter eam per-

dit / si statim post vitalitū emptū moriatur,
 aut paulo post. Omnis aut talis spes lucri
 reddit cōtractum vsurariū, ad quod spes
 sine exteriori pacto constat sufficere.

Secundo / quod talis emptio iusta esse
 non possit, apparet, quia non potest dari /
 seu assignari precij iustum vitalitij. Nam
 datur quod sesagenarius (de quo est veri-
 simile secundum naturæ cursum, quod vlt-
 tra viuet decem annos) emat vitalitium,
 quo quolibet anno sibi soluantur decē pro-
 centum florenis, igitur si quinquagenar-
 rius (de quo similiter est verisimile, quod
 duplo plus viuet, s. viginti annos) emat vi-
 talitium, quo quolibet anno vite suæ / sibi
 soluantur decem, erit precium iustum, cc.
 floreni. Et & si alius iuuenis, xx. annorum
 (de quo similiter sit verisimile, quod vi-
 uet vltra quinquaginta annos) velit vitali-
 tium emere, quo quolibet anno sibi solua-
 tur decē, precij iustum erit, D. Floreni. Sed
 hoc dici nō potest, nam pro D. Florenis /
 iuste poterit emi alius cēsus longe valētor
 quam vitalitū, puta census perpetuus an-
 nue lenādi .xx. Florenos, vt suppono, igit
 precij vitalitij præsignatū, iustum non
 fuit. Et similiter potest ratio pcedere, quod
 cunq; aliud precij vitalitij assignet, vt pa-
 tet intuenti. **Confirmatur** quia æqualitas
 inter precij pro vitalitio dandū, & ipsum
 vitalitū / pendet ex hoc, quod ipse emptor
 vitalitij tot / vel tot annos / viuet. Vt si plu-
 res annos victurus sit / precium sit maius, si
 pauciores minus. Sed seclusa Dei reuela-
 tione / sciri non potest, quantum quisque
 victurus sit, igitur: nemo potest scire pre-
 cij adequatum / valori vitalitij, & ita
 præfata emptio iuste fieri non potest.

Tertio quod huiusmodi emptio sit ali-
 ter peccaminosa apparet, quia illa emptio
 semper procedit ex radice infecta, s. aut ex
 diffidentia de diuina prouisione, aut ex tim-
 more deficiēdi in necessarijs, aut ex sollicitu-
 tudine temporalitū, aut ex cupiditate lucri
 aut ex appetitu viuēdi in ocio, q̄ oīa vident
 illicita, vt ad præfens suppono. Deinde in
 tali contractu tam emens / quam vendens,
 bona sua periculo fortunæ exponunt. Vt
 si emptor / diu vixerit, perdet venditor: si
 econtra breui moriatur, perdet emptor. Et
 ita æquiparatur ludo alearum, qui solet cō-
 muniter damuari, tunc maxime quando
 gratia

gratia lucrū fit. Adde quod cum lucrū vendentis / ex breuitate vitæ emptoris dependeat, & datur occasio vt tales venditores desiderēt mortem emptorum. Et ita nunquam / aut vix potest talis contractus / sine peccato fieri. **H**is tamē non obstantibus / tenendum est oppositum. s. quod vitalitium institui potest, & pro pretio emi, & vendi, tam pro vitā ementis / quam ipsius vendētis, aut alicuius alterius, non obstante humanæ vitæ incertitudine. Et de institutione gratuita / non dubitatur, de emptione autem & venditione probatur, quia licitum est alicui, contractum præcariarum facere, & est iure canonico similiter & civili approbat⁹. De canonico patet, x. quæst. ij. c. præcariarum, & c. Capfellas. §. Si economus. vbi iuris civilis approbatio ponitur, & habetur in l. Iubem⁹. §. Sane. c. de Sacro sancta ecclesia. Hic autem contractus talis est, Petrus habet prædium / & dat illud ecclesie / hac lege, vt ecclesia ipsa / eidem ad vitā suā reassignet tria prædia / ad vsufructuandum, s. ad percipiendum vsufructum de illis / pro vitā sua. Quis contractus non est / nisi vitalitium, vt constat, & non gratuite factus: sed pro agro ab ipso censualista tradito, & cum ager traditus precio aliquo certo sit comparabilis, posset igitur de se idem vitalitiū / pro precio, agro æquivalenti / iuste emi.

Præterea Petrus potest agrum suum Ioanni / ad vitā ipsius pro certa pensione annuæ soluēda / locare, quod nemo est, qui neget, in quo quid aliud agit Ioānes / quā pro pensione per eum tradita / seu tradenda vitalitium sibi comparare. s. ius percipiendi fructus illius agrī / per vitā suam, igitur vitalitium institui, & alteri tradi potest non solum gratuite sed etiam pro aliquo alio, in recompensam eius accepto / quod cū ita sit. sequitur / quod potest etiam vendi / & emi pro pecunia, nam cum infiniti valoris non sit / nil inconuenit pecuniam aliquam illi vitalitio æquualere.

Præterea in clementina. s. de rebus ecclesie nō alienādis / habet, q̄ exigēte necessitate, vel ecclesie utilitate / potest prælat⁹ reddit⁹ & possessiones ecclesie ad vitā eius, seu ad aliud certum tempus / pecunia inde recepta concedere. Hoc autem non aliud est, quam vitalitium pro precio vendere, quale est ius percipiendi fructus / ex possessio-

nibus & redditibus sic concessis / prælati. Et sicut pro vitā prælati / id fieri potest, ita nihil repugnat idem pro vitā emētis fieri posse, & glosa. Ibidem in verbo. Eius, ait, pro viriusque vitā / tam vendentis / quam emētis præfatum contractum fieri posse. Similiter prælatus ecclesie non religiosus (vt puta rector) potest sine alterius consensu / contrahere / etiam super bonis immobilibus ecclesie, quando tantum fit ad vitā rectoris, vt notat Panormitanus. In. c. Veniens. de transactionibus.

Et itaque non dubitatur / posse vitalitium centum emi, & vendi, idque licite, & iuste: modo iustum pro eo precium tradatur. Etiam si contractus huiusmodi, possit per multas circumstantias vitari, sicut & reliquæ negotiationes. Non enim dubium est, posse Petrum se. & sua bona obligare, ad dandum Ioanni decem / per singulos annos. quibus vixerit: & tali obligationi / correspondet in Ioanne ius / seu actio percipiendi & exigendi illa decem. Nec dubium est huiusmodi ius / Ioanni acquisitum / vtile esse ipsi Ioanni, ad ea quæ vitæ humanæ sunt necessaria. Nec tale ius est valoris infiniti, cum nec ager / in quo fundatus est sit infiniti valoris: quem tamen constat / maioris esse valoris, quam sit census in eo institutus. Superest ergo / quod sicut est dabilis pecunia, quæ toti agro æquualeat, possit similiter dari pecunia / quæ præfato iuri vitalitio / similiter æquualeat. Et ita pro illa poterit iuste emi, & vendi, sicut & ipse ager / in quo ius illud est institutum.

Qualiter autem possit iustum precium taxari / non est ita clarum. Effet vnus modus / precium illud pro vitalitio taxandi, talis videlicet, habito respectu ad annos, quib⁹ is qui vitalitium vult emere (puta Petrus) potest secundum communem cursum naturæ viuere, attentis eius ætate, moribus, & complexione / ratione quorum potest de vnus vitā, magis quam de alterius dubitari, & illo tempore / vitæ probabilis / assignato, & medio eius accepto, illud dicitur precium iustum talis vitalitij quod æquualeat toti summæ in illo tempore medio percipiendæ. Vt si Petrus sit sexagenarius / de quo est probabile secundum communem

natura quod amplius vituruse est
 annos: & est etiam satis contingens, ante
 annum completum mori. Summa
 autem medium huius contingentiæ, & est decem
 anni, & ita si vult emere sus percipien
 di decem ducatos. quolibet anno vitæ res
 siduæ, precium iustum erit centum ducati
 qui equivalent toti summe leuandæ in
 præfatis annis decem. Ratio huius regulæ
 seu modificatiõnis, in promptu est, quia, si
 illo modo aqua est vtriusque conditio, cum
 ambo eque se periculo & lucro exponunt.
¶ Verum statim se offert obiectio, quia si
 regula hæc vniuersaliter esset vera, dabitur
 quod vitalitium & census perpetuus (ubi
 cætera sint paria) sint eiusdem valoris &
 precij. Immo quod cæteris paribus vitaliti
 um sit maioris valoris & precij, quam cæ
 sus perpetuus irredimibilis, quod est ab
 surdum. Et sequella patet si Petrus qui si
 bi vult vitalicitium decem ducatorum emere,
 sit iuuenis/puta viginti annorum, quod secun
 dum communem cursum naturæ, potest
 annum octuagesimum attingere: & similiter
 contingens est ante annum vitam finire.
 Medium tempus inter .xx. & octuagesimi
 um est. xxx. anni, ut constat, & ita pre
 cium iustum talis vitalitij esset quanta esset
 summa tota in .xxx. annis percipienda,
 hæc autem est, ccc. ducati. Sed pro .ccc. du
 catis / posset iuste secundum communem
 cursum, & approbatam consuetudinem,
 emi census perpetuus irredimibilis, quo
 singulis annis percipiantur plusquam de
 cem ducati (ut suppono) igitur correlatiu
 illatum verum, quod maius esset precium
 præfati vitalitij / quam census præfati per
 petui irredimibilis. **¶** Alius modus præ
 dictum precium taxandi esset, scilicet quod sit
 precium tantum, quanta est summa tota percipi
 enda per omnes annos, quos emptor po
 test secundum communem cursum naturæ
 viuere. Verum hæc regula, rigidior est &
 non vera. Tum quia esset iniquus contra
 ctus, ex quo longe melior esset conditio ven
 dentis / quam ementis, cum vendens ponat
 se omnino in tuto: contra emens in periculo,
 ut de se constat. Tum etiam quia sequitur
 idem inconueniens quod supra contra præ
 cedentem regulam illatum fuit, & longe durius.
 Quia tunc si emptor sit iuuenis, puta .xx. an
 norum, & potest secundum communem cursum

naturæ, viuere usque ad octuagesimum annum,
 iustum precium esset / quanta esset summa per
 .ix. annos percipienda. Hæc autem non est sexces
 ti ducati, cum quibus apertum est, posse iu
 ste emi censum perpetuum irredimibilem / an
 nuc leuandi in duplo plus / quam per vitali
 titium percipitur. Ac proinde videtur (quod
 supra etiam dixi) quod precium iustum ho
 rum censuum non est commensurandum se
 cundum quantitatem summe percipiendæ,
 sicut si ager totus ematur / eius precium iu
 stum / non opus est equari, toti summe fru
 ctuum percipiendorum, cum sine dubio lon
 ge plures fructus perciperentur, quam sit va
 lor precij pro agro assignati. Nec etiam pre
 cium iustum vitalitij / est secundum primam
 regulam vniuersaliter taxandum. Ut ratio sa
 tis clare deducit, sed secundum communem cur
 sum & consuetudinem communiter appro
 batam, a bonis & prudentibus. In patria autem
 seu regno / in quo talis consuetudo vitalitii
 emendi non reperitur, nec aliud manu ducti
 uum / seu documentum, unde precij equalitas
 summi possit. Videtur hoc manu ductiuum
 deseruisse, scilicet attendente etate, qualitate, officio,
 conditione, atque complexione ipsius qui vi
 talitium vult emere: similiter & loci (in quo
 est habitaturus) temperie, seu qualitate: &
 cæteris quæ solent vitam hominis prolon
 gare, aut abbreuiare. Et ex opposito assigna
 to aliquo certo precio / si illud tantum sit,
 quod si homini prudenti daretur optio, ad
 vnum de duobus eligendum / puta ius per
 cipendi decem / per singulos annos vitæ il
 lius emptoris, aut præfatum precium in
 promptu datum: & animus illius esset ad
 vnum / vel alterum eligendum indifferens,
 aut saltem parum plus / ad vnum, quam ad
 alterum declinaret, illud diceretur precium
 iustum illius vitalitij. Huius ratio est clara /
 quia cum homo ille prudens sit presumitur
 eum scire commoditatem, ex precio illo
 homini enenibilem: & commoditatem si
 militer præfati vitalitij. Et cum eque ad vtrumque
 declinet / argumentum est, eque fore precij /
 & vitalitij commoditatem, iuxta rationabi
 lem & discretam presumptionem. Sed in his
 non est multum insistendum. Unde apertum
 est / emptionem vitalitij posse ita fieri ut nec
 usuraria sit / nec iniusta, nec aliter ut argue
 batur peccaminosa. **¶** Ad rationes igitur
 ante oppositum factas, respondetur. Ad
 primum

ratio
 enij

primum in quo arguitur, talem contra-
ctum vsurarium esse. Negatur, Nec contra-
ctus illi qui pro similibus afferuntur, sunt
similes. Et apperta est dissimilitudo, nam
in primo, est verum mutuum, cum pecu-
nia illa detur reuocabiliter: & maneat in
mutuante actio ad mutuatae sortem. In
secundo vero, nec pecunia datur reuoca-
biliter: nec in dante manet actio ad eam,
sed ad pensionem certam annue leuan-
dam. Et si emptor breui moriatur, nul-
la suis hæredibus actio relinquitur, con-
tra venditorem vitalitij, qualiter relinque-
retur, si verum mutuum fuisset.

¶ Ad confirmationem dicendum, quod
spes lucri non semper reddit contractum
vsurarium, aut vitiosum. Alioquin om-
nis emptio, & venditio diceretur vsura-
ria, & vitiosa, quia mercatores nunquam
aut quasi nunquam, emunt & vendunt,
nisi intendentes aliquam commoditatem,
quam (seclusa eorum mercatione) non as-
sequerentur. Sed illa spes lucri, seu com-
moditatis reddit contractum vsurarium, qua lu-
crum, vel comoditas ex mutuo ultra sortem,
intenditur. Quod locum non habet in his qui
census emunt, siue perpetuos, siue tem-
porales, vt constat. ¶ Ad secundum de-
cendum, quod etiam contractus vitali-
tius, potest ab iniustitia excusari, & pre-
cium iustum pro illo assignari, vt supra
dictum est. Argumentum autem peccat,
quia præsupponit quod premium iustum
vitalitij, est taxandum secundum proba-
tionem possibilis, aut probabilis ætatis,
ipsius emptoris, quod supra ostensum est esse
falsum; sed taxandum est vt supra tetigimus.
¶ Ad confirmationem dicendum, admissio
quod premium esset augendum, aut con-
tra minuendum, si certitudo de vite bre-
uitate, aut longitudine emptoris haberetur:
admissio etiam, quod hæc certitudo
humanitus haberi non possit, non sequitur
inde, quod premium iustum vitalitij, as-
signari non possit. Nec est necessaria præ-
fata certitudo, ad huiusmodi premium ta-
xandum. Quemadmodum, vnus equi
premium esset augendum, aut minuendum,
si certa de ipsius vite breuitate, aut lon-
gitudine haberetur cognitio. Ea tamen
non habita, iustum solet premium pro eo assi-
gnari, sicut etiam de factu retis in mari/ so-

let communiter exemplificari, de
successu cum nulla possit haberi certitudo.
preceptum tamen iustum pro illo taxatur ita
tur in proposito. ¶ Ad tertium dicendum, et
quod præfata emptio vitalitij, posset pecca-
minosa fieri ex animo deprauato ipsius em-
ptoris, illa tamen deprauatio. & vitium potius
ementis est quam ipsius emptoris in se, vt con-
stat. Hoc idem posset in quacunque alia rei
venalis emptione accidere. Potest tamen em-
ptor prædictus rectam habere intentionem
cum vitalitium emit, puta a negocijs humanis
abstinere, per quæ erat alioque necessaria qua-
situs: vt ab illis semore alijs melioribus ope-
ribus vacet, tam spiritualibus quam corporalibus: quod
non modo absque alicuius præiudicio sed cum
multorum profectu fieri potest. Et ad quod addit/
quod si tam venditor quam emptor, bona sua
periculo & fortunæ exponunt sicut iusores.
&c. Dicendum (esto id ita sit) non ob
id est præfatus contractus condemnandus.
Alioquin qui emunt & vendunt factum
retis in mare, essent similiter condemnandi.
Et qui emunt fructus terræ, aut vineæ ante
eorum maturitatem (quando multis sunt
periculis expositi) peccarent. Et qui emunt
& vendunt res futuras precio anticipato/
ex iusta præsumptione taxato, similiter es-
sent damnandi. Similiter qui merces (per
mare vehedas) affeçant, earum periculum
in se suscipiendo, peccarent. Quæ omnia
suppono pronunciam falsa esse. Et tamen sequela
patet, quia in omnibus his, homo sua bona
periculo & fortunæ exponit, vt constat.
&c. Illi ergo culpandi sunt, qui sua bona pe-
riculo & fortunæ temere exponunt. Sicut
& qui personam suam in bello, periculo
temere exponit: non qui discrete & pru-
denter. &c. Quod de ludo ibidem dicitur,
vide quod supra de ludo alearum diximus.
Quod autem is qui vitalitium vendit mor-
tem emptoris, desideret, accidit ipsi con-
tractui: & culpa est vendentis, non contra-
ctus. Nam multi etiam filij desiderant mor-
tem parentum, vt parentum bona possi-
deant, non tamen ob id damnanda est in-
stitutio, qua institutum est, filios debere
parentibus succedere. &c. Et coadiutores
seu alij in beneficio aliorum successuri, se-
pe illorum mortem desiderant. Non ta-
men ob id damnandum est ius coadiuto-
ribus alijque successuris concessum.

De censu redimibili.

dill.

Nunc dpa

ctis, quæ contractui censuali solent apponi, breuiter videndum est. Hæc autem (vt intellexi) communiter, in regno

hoc Toletæ apponuntur. In censu redimibili, s. quod venditur census perpetuus hac lege, vt quoties venditor reddiderit empturi præcium acceptum, extinguatur census, & maneat bona venditoris a censu ita libera. Secundo quod interim quod durat census, teneatur venditor bona illa (in quibus census est institutus) conseruare: & conseruata, atque bene reparata, tenere, id est que suis laboribus & expensis. Tertio quod illa bona non possint per venditorem, absque censualistæ consensu, vendere, aut permutare, nec ea alteri hypothecare. Alioquin eo ipso / omne ius quod in illa habebat, amittat: & integrum eorum dominium, in censualistam eo ipso transferatur. Si tamen de consensu censualistæ / ea vendiderit, teneatur decimam eidem censualistæ soluere. Quarto quod si venditor, per, duos annos contraus steterit, quomodo debita pensionem soluat, eo ipso similiter bona illa amittat: & censualistæ applicentur. Quinto apponunt aliqui aliud pactum, quo, s. ita tutus sit census, vt siue bona, in quibus est constitutus, pereant, siue non, semper ipse venditor teneatur pensionem soluere, non obstante quocumque casu fortuito. ¶ De quibus pactis dubitatur, an viciet præfatum contractum. Et Primo de pacto redemptionis, & arguitur quod tale pactum viciet emptionem census, quia datur contractus usurarij / simillimi contractui censuali facto, cum pacto redemptionis, igitur hic similiter erit usurarius. Antecedens patet, sit Petrus usurarius qui ait ad Ioannem, ego mutuo tibi centum ducatos / quos petis, & interim quod mihi eos iunctos simul restitues / soluas mihi singulis annis octo, vel decem, prout inter se conueniunt. Et quibusdam annis elapsis / Ioannes illa centum quæ mutuo accepe-

rat restituit: & Petrus tunc suam sortem recuperat: & ultra sibi retinet penses, quas interim Ioannes soluerat, non computando illas in sortem. Iam talis contractus est usurarius nomine / & re. Nomine, apparet, quia Ioannes mutuo petierat centum ducatos, & Petrus mutuo dixit se illi ducatos illos tradere. Re etiam idem apparet, cum consistet ultra sortem redditam aliquid Petrum ipsum lucrari. Et nihilominus talis contractus nil differt ab hoc. s. quo Petrus dat centum ducatos Ioanni pro censu / quo de bonis ipsius singulis annis certam pensionem / puta octo percipiat, hac lege vt quoties Ioannes idem pretium reddiderit, extinguatur census: fructus medij temporis in sortem non computando. Quod enim simillimi sint / apparet quia sunt eadem personæ, eadem pecunia data / & postmodum reddita, eadem pensio singulis annis percepta. Igitur. Alius casus, Petrus centum ducatis indigens, eos mutuo a Ioanne petit, Ioannes dat: non tamen sine pignore fructifero puta agro / seu vinea, de qua interim quod mutuum sibi redditur, vult fructus percipere: & mutuo reddito fructus medij temporis sibi ipsi retinet, & lucratur, non computando illos in sortem. Hic est contractus usurarius: & tamen simillimus est contractui censuali, adiecto pacto redemptionis vt supra, igitur. Alius casus / si legarem tibi xx. florenos, & mandarem heredi meo / quod toto tempore quo tibi non præstaretur illa xx. deberet tibi per heredem meum dari aliquam quantitas annue, tunc enim perinde esset, ac si tu illa, xx. imburfares: & econtra / ea dedisses heredi meo pro iure percipiendi annum pensionem, donec heres meus tibi restitueret illa. xx. qui haberet liberam facultatem ius illud reddimendi soluendo illa xx. Iam primus casus est usurarius, igitur secundus cum simillimi sint. ¶ Confirmatur hoc ex leui. xxv. vbi cum dominus concessit / possessiones vendere cum pacto redemptionis, præcepit vt tempore redemptionis, fructus medij temporis computaretur in sortem. Sic enim ait, si venditor inuenit præcium ad reddimendum, computabuntur fructus ex eo tempore quo vendidit: & quod reliquum est reddet emptori. &c. Quæ quidem, lex, cum iuxta fuerit, ex quo De-

nilius

Ann
de
emp
ionis.

DE REBUS PER VSVRAM ACQVISITIS

nisi iniustum facere, aut instituire possit, sequitur suam oppositam iniustam esse. Sci- licet quod tempore redemptionis/ fructus medij temporis non computentur in sorte, sicut nec computantur in redemptione census prius venditi. ¶ Secundo/ esto prefatus contractus usurarius non sit, videtur tamen iniustus / & iniquus, quia non est vtriusque equa conditio: sed melior est conditio venditis/ ex quo in eis libera potestate est re- reddita reddito precio re habere, velit / nolit, alter, qui emit; aut etiam precio accepto vti pro vt sibi libuerit. ¶ Confirmatur/ quia si licitus esset contractus prefatus cum pacto redemptionis, existeret facultate redimendi in potestate venditoris, si licet esset licitus, si facultas redemptionis, esset in potestate ipsius emptoris. Itaque si illud pactum/ in fauorem venditoris appositum/ contractum non vitiat nec viciabit illum / si in fauorem emptoris ponatur. Sed consequens est falsum, quia si ex parte ementis/ prefatum pactum apponatur, erit contractus ille mutui, quia est datio pecunie reuocabilis/ pro voluntate ipsius dantis. Et tamen quod eque possit in fauorem vnius sicut & alterius apponi apparet in emptione aliarum rerum, puta equi/ aut domus/ aut agri, in qua possunt taliter conuenire, vt dicat venditor emptori, quando cumq; tibi emptio displicuerit, rescindatur contractus; & dabo tibi precium; tu autem reddes mercem. Aut possent ambo ita conuenire, vt cuiuscumq; eorum emptio & venditio displicuerit, rescindatur contractus, in quo eque erit vtriusque conditio. Et tamen erit usurarius contractus/ aut iniustus, nisi fructus medij temporis computentur in sortem, alioquin melior esset conditio ementis quam vendentis, Cum ergo hec in contractu censuali redimibilis non seruentur consequens est illum esse iniquum. ¶ Tertio, quod prefatus contractus sit illicitus eo modo quo est in vsa/ apparet, quia in contractu censuali appposito pacto redemptionis/ in fauorem venditoris, datur precium pro illo censu valde diminutum. Nam census vnius florenti si irredeimibilis sit, communi- ter solet pro triginta florentis/ parum plus minusue/ emi: & est precium iustum. Si autem pactum redemptionis apponatur, descenditur in precio ad subduplum, & amplius, ita vt pro censu vnius florenti, non de-

tur nisi. xliij. florentis: & aliquid, quando. x. vt experientia docet. l. lic defraudatio, vltra dimidium iusti. Modo autem quando aliquid emitur, et pacto redemptionis, & precium est diminutum, reprobatur contractus, tanquam usurarius, vt patet cap. Ad nostram, de emptione & venditione, igitur contractus de quo agitur erit similiter condemnandus. ¶ Quarto, prefatus contractus videtur ex alia parte similiter illicitus, quia .s. conuenitur, vt tempore redemptionis idem precium redatur, quod fuerat tempore venditionis acceptum. Sed hoc videtur sepe iniustum esse, quia accidit vt redditus, seu merx alia cum pacto redemptionis empti, valeat plus tempore redemptionis, quam valuit tempore prioris venditionis. Obligare igitur emptorem, qui rem pro iusto precio emit, vt rem eandem postea reuendat, quando res maioris erit valoris: & quod non possit precium valori rei correspondens exigere, & accipere, sed diminutum, videtur iniquum. Hoc autem fit in contractu presenti, de quo agimus, vt constat. Sunt enim illic due emptiones, prior & posterior. Sicut ergo in priori vt iusta esset, debuit precium valori rei pro tunc correspondens dari, ita in posteriori vt iusta sit/ debet pretium valori rei pro tunc correspondens, similiter dari. Et ita non opus est/ quod semper in redemptione detur idem pretium/ quod fuit in priori emptione datum. Alioquin licitus esset contractus/ quo Petrus emit pullum qui pro decem / exempti gratia, hac lege vt quando eum que venditor illi reddat illa decem, teneatur Petrus equum (etiam si perfectus equus factus sit) eidem reddere, cum valeat tempore redemptionis centum ducatos. Eset etiam hic contractus licitus, quo Petrus vendit vnâ fanecam triticam/ pro quatuor regalibus, que sunt tunc pretium iustum eius, hac lege/ vt illam vel aliam fanecam sibi reuendat/ pro eisdem quattuor regalibus, quando Petrus illa quatuor regalia que acceperat reddat. Et tamen accidit quod quando regalia reddit/ faneca valet octo regalia. In quibus casibus videtur apperte grauari emptor. ¶ In his/ diuersis tanguntur difficultates ad quas paulatim est respondendum. In primo, illud tangitur, an sit licitus contractus censualis/ adiecto pacto redemptionis in fauorem ipsius venditoris.

debetur
suis il
quintus

Adū quod sic/ quod patet primo ra
 quia secluso illo pacto contractus ma
 licitus, vt supponimus: pactum autē
 adiectū, nec vlla lege prohibitum est:
 nec est alteri ex contrahentibus iniuriosū,
 aut prejudiciale, igitur licite apponit. Qd
 enim nulla lege sit tale pactum prohibitū,
 suppono, & patebit ex dicēdis. Quod autē
 neutri eorum sit iniuriosum, inde patet, qā
 non videnti, cum in eius fauorem appona
 tur, vt constat. Non etiam ementi, ex quo
 ipse sciens, & spōte, nulla deceptione sedu
 ctus, nulla pressū necessitate, huiusmodi onus
 in se ipso succipit: quo se pro voto venden
 tis ad reuendendum obligat, volenti autē
 & consentienti, iniuria non fit. ¶ Præterea
 si illicitus esset, hoc esset vel quia vsurarius
 est, vel quia iniustus ob precij inæqualitatē.
 Vel quia alteri eorum, onerosus magis quā
 alii. Sed hoc non primo, vsurarius non est,
 quia pecunia non fuit data reuocabiliter,
 non enim manet facultas precium repeten
 di, in ipso emptore, vt supponimus. Quā
 uis maneat in venditore facultas, ad reddē
 dum precium: & rem suam rehabendū. In
 iustus etiam nō est, quia suppono quod sit
 datum iustum precium, pro censu illo cum
 tali onere suscepto, ille enim cēsus cum tali
 onere suscepto, alicuius valoris est, vt cōstat:
 & non infiniti, igitur dabile est precium si
 bi correspondēs: & illud erit iustum. Ac pro
 inde si tale pro censu illo traditum sit, non
 erit contractus iniustus, ob precij & mercis
 inæqualitatem vt constat. Quod autem al
 teri eorum sit magis quam alteri onerosū,
 contractus iniustitiam non arguit, ex quo
 scienter & voluntarie onus illud fuit per
 ipsum emptorem susceptum: in quo etiam
 gratiam fecit vēditōri. Quod inde ampli
 apertū est, qā vel ēptor rōe oneris in se sus
 cepti, descendit in p̄cio, sicut descendere po
 tuit, vel nō. Si primū, iam ergo p̄fatū onus
 est per p̄cij diminutionē recōpēsātū, quia
 tantū descendit in p̄cio, quāntum p̄fata oneris
 susceptio merebat, & ita omnia erūt ad æq
 litatē redacta. Si scđum, seqtur quod ēptor,
 aptam grām & bñficiū facit ipsi vēditōri,
 gratis & sine recōpēsā aliq volēs se vēditō
 ri obligare, ad pro voto ipsius cōtractum
 reuindēdū: & p̄ consequēs pactū tale appo
 sitū, & per ēptorē acceptatū, non modo nō

facit ipsū ēptorē culpabilē, sed laude potius,
 & p̄mio dignum. ¶ Quod iterum confir
 matur, qā si simpliciter quis emit redditū,
 seu rem aliā venalē, & postmodū ad p̄ccs vē
 ditōris, velit rem eandē reddito precio ven
 ditōri reuēdere, non est condēnādus. Ergo
 nec est condēnandus si tēpore contractus/
 hoc ipm voluerit, se ad reuendendū obli
 gare reddito per venditorē eodē p̄cio. Ante
 cedens est de se notū: & consequentia patet,
 quia sicut post contractū, ita in ipso contra
 ctu potuit emptor grām venditori facere,
 p̄fatum onus pro illo subcūdo. ¶ Præterea
 q̄ pactū redemptionis cōtractui appositū,
 nō per se ipm viciet, apparet/ex triplici in
 re. Primo ex diuino / ex leuitico. xxv. vbi
 dominus præcipit, nequis possessionem suā
 alteri venderet, nisi reseruata eidem faculta
 te reemēdi. Quod licet fuerit veteris legis
 præceptū, & ad iudicialia mādata pertinēs,
 atq; ideo nunc vim vllam non habeat, attā
 men deducit inde emptionem alicuius rei
 adiecto pacto redemptionis / non esse de se
 malā, alioquin deus / tale præceptū in lege ve
 teri minime tradidisset. Hoc idē apparet in
 iure canonico. ex. c. Ad nostrā de emptio
 ne et vēdi. Vbi damnatur emptio cū pacto
 redēptionis facta, quādo p̄ctū nimis mo
 dicū pro re ipsa traditū est vt supra tāgeba
 tur. Vnde a contrario colligi videtur, talē
 emptionem cum tali pacto factam (si iustum
 & non diminutū p̄ciū tradatur) licitam
 esse. Idem ex iure ciuili aperte constat, in. l.
 Si fundū. C. de pactis inter empt, & vēdit.
 Vbi disponit, qd si parentes alicuius vēdide
 rint fundū, eo pacto quod quicunq; vel in
 fra certa tēpora ipsi, vel eorū heredes offer
 rēt p̄ciū ēptori: & herēs ēptoris nollet obe
 dire p̄dicto pacto, cum tñ vēditōr vel eius
 herēs paratus sit p̄cium restituere. Tūc da
 bitur vēditōri vel eius heredi duplex actio,
 contra ēptorē vel eius heredē. Scilicet actio
 ex præscriptis verbis, & actio ex vendito.
 Et nihilominus tenebit ēptor / ad restitutio
 nē vel restitutionē eorū, quę ex illo fūdo ad
 emptorē / post oblatā pecuniā puenierint.
 Et ex alijs multis legibus hoc idem aperte
 deducitur, quod tanq̄ certū suppono. Qd
 cum de ēptione aliarū rerum venalium verū
 sit, sequitur hoc idem verū esse, de emptio
 cēsus, cū census inter bona immobilia quā
 uis

in 71a
papa
martino

nis incorporalia, venalia tñ, cōnumeretur, vt habet in clementina. Exm. de verborū significatiōe. ¶ Postremo hoc idem in presenti casu de quo agimus, aperte declaratū est, per Martinū quātum/ in extrauagante q̄ incipit. Ad futurā rei memoriā. &c. & idē etiā est declaratū per Calixtū tertiu, in sua extrauagante similiter incipiente. Qui susper proposito casu cōsulti/ hoc diffinierūt & declararunt, prefatum contractum censuale cum pacto redemptionis, in isto interueniente precio licitum esse: liberumq; esse venditoribus, per redtione[m] accepti p̄cis p̄fatu[m] censum extinguere. &c. Itaq; iam non videtur cuiquam licitū rem hanc amplius in quāstionem vertere.

¶ Aduerte tñ, quod p̄fatu[m] pactum redemptionis, in fauorē v̄dentis appositū, potest fieri cum temporis determinatione, & sine tēporis determinatione. Sc̄do modo sic, q̄ quocunq; venditor reddat p̄ciū acceptū/ extingatur census, nullum illi tēpus determinando. Primo modo sic, q̄ venditor possit infra duos aut tres ānos / cēsum redimere, alioqui maneat irredimibilis. Aut sic, q̄ v̄ditor possit censum redimere/ post lapsū duorum aut triū ānorum, & nō antea. Aut sic, q̄ v̄ditor possit (quocunq; anno velit) censum redimere, non tñ quacunq; parte anni/ sed in fine anni. Et qualitercunq; tale apponatur pactum redemptionis/ potest contractus iustificari. Et quidē si sit pactum redēptionis/ sine temporis determinatione, notū est ex fundamētis supra positis: simul & declaratione per Martinum, & Calixtū facta. Quod autē idem verū sit si fiat pactū cum temporis determinatione/ vt dictum est patet, quia census cum aliquo ex pactis p̄dictis venditus, est alicuius valoris vt constat, & non infiniti vt certum est. Superest ergo vt possit p̄ciū statū assignari, valorī illi census pactiōalis proportionatū, seu equale, & si illud pro illo tradatur iustus remanet contractus. Deinde (quodcunq; ex illis pactis contractui apponatur) gra fit ip si venditori, cum melior sit ipsius cōditio, si sit sibi potestas redimēdi concessa, vt p̄dictū est, qm si nullo modo sit ipsi concessa. Quod si rōe huius facultatis, emptor in precio non descendat, non dubium grām & beneficū ipsi venditori fieri. Si veto in precio decensum est, quātum ob p̄fatum

facultatem venditori cōcessam nō res ad equalitatem est reddacta. Et nō vt nulla illic fiat iniustitia. Itaq; in h̄is p̄dictis si iustum p̄cium seruetur non est emptio census condēnada. In taxatione autem p̄cis/ vt iustū sit, habendū est respectū/ non ad censum in se p̄cisse consideratum, sed etiā ad conditionē & pactum appositū, per quod emptor se libertate aliqua priuat, obligationem reuendēdi subeundo. Id q; in fauorem & libertatē v̄ditoris/ & quanto maior illi libertas ad redimēdū tribuit, tāto magis licitū est in precio descendere. Et quāto minor, min⁹. Vnde summa libertas, quę venditori ad redimendum concedi potest, est/ vt quandocunq; ipse velit, & possit censum prius venditum redimat; & tunc multum in precio licitum est descendere. Limitatur autem p̄fata libertas, per assignationem terminī redemptionis. Qui terminus potest assignari, vt ante illum redimat, & non post: aut post illū redimat, & non ante. Et si assignetur vt ante illum redimat, & non post, quanto est maius tempus, seu maior terminus p̄fixus/ tanto maior est venditoris libertas. Et si assignetur, vt postea, & non antea censum redimat, quāto est extensior terminus/ tanto minor est venditoris libertas. Et secundum hęc/ potest parum aut multum in precio descendere. Quare falluntur qui pro eodem p̄cio volūt censum emere, non attendentes ad p̄ctorum appositorum varietatem, per quę minor/ aut maior libertas ad redimendum, venditori conceditur. P̄cium autem in quo dico esse ob diuersa pacta/ parum, aut multum descendendum, est p̄cium illius census: si irredimibilis esset. Ab illo enim / est secundum exigentiā pacti, tantum vel tantum descendendum. Nam contractus mixti quales sunt hi/ quibus huiusmodi pacta & conditiones apponuntur, per simplices sunt regulandi, non e contra. Inter emptiones autem censuum, quę simplicior est, est emptio census perpetui irredimibilis.

Sset dubium / quod in confirmatione argumenti primū tangitur, an facultate redimēdi censuum existente in potestate venditoris (sic enim hactenus processimus) teneatur,

/ tempore redemptionis, fructus
 , temporis computare in sortem? Et
 tur dicere Panor. in.c.illo. Vos de pi-
 gnoribus. distinguendo de pacto redem-
 ptionis appposito, nam si taliter sit appositum
 q̄ resolutio contractus p̄deat ex alio, & nō
 ex voluntate venditoris (vt si tale fuerit, vē
 do tibi censum seu agrū, hac lege, vt si em-
 ptor melloris conditionis occurrerit, redi-
 to tibi precio, resoluatur contractus, & cen-
 sus extinguatur; vel ager, ad me redeat, &c)
 tunc tempore redemptionis / tenetur emptor
 fructus perceptos in sortem computare, q̄
 non stetit per venditorem / quominus censū
 antea redimeret, quia non antea occurrerat
 emptor / melloris cōditionis. Si tamen reso-
 lutio contractus / p̄deat ex voluntate ip-
 sius venditoris, vt si tale fuerit pactum, ven-
 do tibi censum / vel agrum, hac lege vt quā
 do mihi displicuerit p̄fata venditio (redi-
 to tibi precio) rescindatur contractus. Tūc
 aut non tenetur emptor / tempore redēptio-
 nis fructus perceptos computare in precio,
 eo quod per venditorem stetit, quominus
 cēsum antea redemerit, cum in potestate ip-
 sius erat / anteq̄ emptor fructus aliquos per-
 ciperet, de venditione facta displicere. Ideo
 imputet sibi si p̄fatis fructibus careat.
 ¶ Verum, quicquid sit de p̄fata distinctio-
 ne in foro iudiciali, attamen in foro cōscie-
 tię difficultatem habet. Vnde videtur, q̄
 sicut in secundo membro, ita & in primo,
 poterit emptor / fructus medij temporis si-
 bi reseruare, non computando illos in pre-
 cio redemptionis, vel in neutro. Nam vel
 in casu proposito, fuit vera emptio prior;
 vel fuit impignoratio, seu mutuum verū.
 Mutuū verum non fuit, quia nulla in emē-
 te actio / ad precium māsit, vt suppono. Im-
 pignoratio non fuit, nam census p̄fatus /
 si tempore medio qualitercunq̄ perisset,
 ip̄i censualit̄ / seu ēptori p̄isset; nec esset ob-
 id sibi precium datum restituendum, etiam
 si omnino absq̄ culpa censualit̄ perisset.
 Nec loco census sic perditū / manet censuali-
 sta obligat̄ / aliquid venditori reddere, etiā
 si ex culpa censualit̄ periret: ac proinde nō
 est impignoratio vt constat. Deinde impig-
 noratio, non est nisi ad affecurandem debi-
 titi, quod impignorans debet creditori.
 Sed facta venditione cēsus / vel agrī, serua-
 ta facultate redimendi / ipsi vēditori, in nul-

lo manet venditor obligatus emptori, rē-
 cutus debiti affecurandi / agrum vel cēsum
 ipsi emptori, impignorauerit, vt patet. Res-
 stat ergo quod illic sit vera emptio, & ven-
 ditio. Ac proinde interim, quod cōtractus
 non rescinditur, res emptā est ipsius empto-
 ris: & per consequens fructus inde prouen-
 tes sunt similiter sui. Et ita tempore redem-
 ptionis non tenetur fructus perceptos re-
 stituere, nec eos in precio computare: siue
 redemptio p̄deat ex voluntate vendito-
 ris, siue alterius. Quod si verū mutuū fue-
 rit, & vera impignoratio, fructus perceptos
 teneretur restituere: aut in sortem computa-
 re: vnde cunq̄ penderet redemptio per ven-
 ditore agēda. Et ita in foro conscientię nō
 satis video, quid p̄fata distinctio operet,
 ad id quod queritur .s. an percepti fructus
 sint tempore redemptionis in precio com-
 putandi. ¶ Ac proinde videtur, aliter distin-
 guendū de pacto redemptionis appposito,
 secundum quod est pactum resolutiuū con-
 tractus, seu potius annullatiuū. vt si sic fiat
 venditio. Vendo tibi censum, vel domum,
vel agrū, hac lege ut quācunq̄ precium ti-
bi reddidero, eo ipso contractus hic sit nul-
lus: & perinde ac si factus non fuisset, & tūc
proprie non est pactum redemptionis. Et
 ita quando redditur precium, per vendito-
 rem prius acceptum, res prius vendite, cum
 omnibus fructibus inde perceptis, deductis
 laboribus & expensis, reddunt ad vendito-
 rem, non minus quam si venditio facta nō
 fuisset. Aliud vero est pactum redemptionis
 quod non est resolutiuū, seu annullatiuū
 contractus, & tunc contractus factus per
 subsequenter redemptionem non annul-
 latur, sed interrumpitur, quo ad suū effectū,
 ita vt non habeat amplius ēptor, illud ius
 ad rem emptam, & fructus inde percipiē-
 dos, quod habuit ante redēptionem. Et in
 hoc casu fructus medij temporis, nec resti-
 tuendi sunt, nec in precio redemptionis cō-
 putandi. Differūt autem hec duo pacta, q̄
 si sit pactum resolutiuū contractus, non
 opus est, alio secundo cōtractu redemptio-
 nis, sed eo ipso quo venditor precium red-
 dit, seu deponit, acquirit rem quam vendi-
 derat. Si tamen sit pactum redēptionis, op̄
 est secundo contractu quo emptor iterū rē
 quam emerat, priori venditori reuendat.
 Et ante hanc reuenditionem (etiā si p̄-
 ciliū

par
 amll
 tibnm

etiam reassignet, & offerat, & deponat) non acquirat rem quam vendiderat. Cum ergo in contractu censuali, adiecto pacto redemptionis pro vt communiter fit, nulla mentio fiat de nullitate aut resolutione contractus, sed quod quoties venditor reddiderit precium ipsi emptori, extinguatur census: & possessiones venditoris, a prefato censu ex tunc maneant omnino libere. Tunc cum contractus prius factus, non resoluitur nec anullatur, consequens est, emptorem nec teneri, fructus perceptos restituere: nec eos in precio redemptionis, computare. Illud enim pactum taliter adiectum, equiparatur pacto redemptionis. ¶ De his vide si vis. C. de pactis. inter emptorem & venditorem. l. si fundum, & l. si a te, in quibus legibus, ponuntur casus de utroque pacto. Cognoscitur autem pactum resolutiuum, per exemplum ibidem positum, vbi disponitur, quod si A. emisset a B. aliquam rem eo pacto interueniente, quod si B. infra certum tempus restituat precium, illa res sit in epta. Tunc B. poterit venditionem resolvere per hoc quod offert precium, &c.

¶ Sequitur hinc, quod quoties emptio censuum ob aliquam causam est nulla, quia. I. venditor potestate non habuit ad censum illum vendendum, nec in bonis illis instituendum, quia vel non erant sua, vel erant alijs censibus onerata, aut etiam fuit census ille institutus, sine autoritate superioris, si forte illa erat necessaria, aut ob aliquam aliam causam emptionem annullantem, aut dissoluentem, non poterit virtute talis emptionis, ipse emptor pensiones illius census recipere. Sed receptos tenebitur restituere, aut in sortem computare: & debet suo precio esse contentus, eo quod proinde est ac si censum illum non emisset. Habebit tamen actionem contra venditorem, ad interesse tam damni emergentis, quam lucri cesantis, si quod forte ex tali contractu, emptor ipse passus est. Excepit nisi sciens rei defectum, & contractus nullitatem, eam voluerit inire, quia tunc sibi, non alteri erit id imputandum. Si tamen cum bona fide censum illum emit, & cum eadem fructus perceptit, & consumpsit, de consumptis cum bona fide non tenebitur. ¶ Inde alia oritur dubitatio / an ad iustificationem contractus sit necessarium quod precium tempore redemptionis sit equale precio prius dato, tempore emptionis, an licet

tum sit pacifice de alio precio. s. n. fuit precium emptionis, aut saltem sit pacifice, quod tempore redemptionis bitur precium, pro vt tunc res ipsa valeat. ¶ Nam stat quod valeat plus, tempore redemptionis, quam valuit tempore prioris emptionis. Et facit difficultatem. ca. illo. Vos. de pignoris. vbi damnatur quidam, qui cum certam pecunie summam (acceptis agris/seu terris) alteri dedisset, pacto redemptionis appposito, addidit, vt tempore redemptionis restituta prefata pecunia, aliquid amplius eidem daret, offerens simul se ad computandum fructus medij temporis in sorte. vnde argumentum summitur, quod si emptio rei cum pacto redemptionis damnatur, de maiori precio tempore redemptionis conueniendo, fructibus medij temporis in sorte computatis, a fortiori ergo damnabitur idem contractus, fructibus illis in precio redemptionis non computatis, ex quo maior gratia fit venditori fructus computando, quam non computando, vt constat. Et quanquam casus illius capituli sit, quando emptor reseruat sibi facultatem reuocandi attamen quantum ad difficultatem propositam / perinde est ac si facultas redemptionis esset in potestate venditoris, eo quod cum papa illum contractum condemnauit, non habuit respectum ad facultatem redimendi, in hoc vel illo existente, sed ad hoc, quod emptor exegit maius precium, tempore redemptionis sibi tradit, quam ipse tradiderat: & quod volebat fructus medij temporis in precio computare. Hec autem ratio condemnationis, quod habet locum quando facultas redimendi est in potestate venditoris, sicut si esset in potestate emptoris, vt constat. ¶ Secundo quia per illud pactum quod si venditor, tempore redemptionis minus precium emptori soluat, quam ipse prius soluerat, est melior conditio emptoris quam venditoris. Cum ex parte emptoris certum sit lucrum, ex parte autem venditoris certum sit damnum, cum rem suam rehabere non possit, nisi ultra precium restitutum/aliquid de suis bonis (alioquin in debitum) soluat. ¶ Tertio quod contractus huiusmodi, a vicio excusari non possit, nec ab iniquitate, apparet, quia precium quod emptor dedit, fuit precium iustum, igitur precium minus, quod pro eadem re exigit, tempore redemptionis, erit iniustum. Aut

CODEX DE RESTITVTIONE.

etiam illud malus, quod tempore redē-
 ptionis, est virtute contractus dandū/ est iu-
 stum, igitur precium ab emptore datū, fuit
 iniustum. Ac proinde vt equitas, & iustitia
 vtrobiq; seruetur, oportet precium redem-
 ptionis non esse mai⁹, quam fuit precium
 emptionis. Propter has rationes, motus est
 Contra, q. lxxxvij. post alios doctores ad
 tenendum id quod rationes ipsę pretendūt.
¶ Mihi tamen non videtur motiua hec ad
 modum efficacia, ad probandum, necessa-
 rium esse ad contractus iustificationem, q̄
 precium redēptionis/ sit equale precio em-
 ptionis. Siue sit pactum, de fructus medij tē-
 poris in precio computando, de quo est ca-
 sus textus citat⁹, siue non sit tale pactum. Et
 loquamur primo, quādo ex pacto/ nō sunt
 prefati fructus in sortem computandi. Cū
 igitur in huiusmodi contractu/ cum pacto
 redēptionis seu de retro vendēdo celebra-
 to, due venditiones contineantur, altera que
 actu sit: altera s. reuēditio que sub pacto po-
 nitur, necessarium est ad iustitiam cōtract⁹,
 quod vtrobiq; equalitas inter precium, &
 mercem seruetur. Sed stat quod tempore re-
 venditionis, res que reuenditur sit maioris
 valoris, et precij, q̄ erat, quando primo fuit
 vendita, igitur non erit iniustum, si in tali
 casu maius fuit precium redēptionis, q̄
 fuerit precium emptionis. Et per consequens
 non erit iniustum, tale pactum apponere, q̄
 si tempore redēptionis venditor soluat
 maius precium, pro re illa rehabēda, q̄ fue-
 rit pro ea datum, si res in valore ac precio
 postmodum creuerit. Pro quo etiam faciūt
 exempla, que supra in quarto argumento
 principali adduximus.

¶ Et cōfirmatur/ quia supposito quod em-
 ptor in priori ēptione precij iustum tradi-
 diderit, & postea alij tercio, eādem rem vē-
 dat, poterit ab illo tercio, precij correspon-
 dens, valori ipsius rei tempore illius secun-
 de venditionis, exigere, etiam si maius lō-
 ge sit, q̄ fuerit precium ab eo prius datum,
 nam stat quod res, tempore reuenditionis
 sit meliorata, igitur etiam si eandem rem,
 postea velit ipse venditor reemere/ poterit
 ab eodem sicut ab alio tercio, mai⁹ precij
 pro illa exigere, q̄ ipse prius pro eadem de-
 derat. Et per consequens/ si tempore contra-
 ctus velit venditor emptorem obligare ad
 rem eandem, eidem venditori reuēdendū,

iusse poterit emptor, pactum acceptare, tali-
 ter vt venditor postea tempore redēptio-
 nis augeat precium/ ad augmentū valoris
 ipsius mercis. **¶** Confirmatur iterū, quia
 si Petrus vendat Ioanni domum pro iusto
 precio, adiecto pacto quod Ioannes aliam
 suam domū quā habet/ vendat postea eidē
 Petro, q̄ ipse Petrus cum pecunia parata
 id petierit. Ioannes poterit pactum illud ac-
 ceptare. talilege vt Petrus eidem pro domo
 illa postea vendenda/ precium eius iustum
 dederit. Et sit ita q̄ domus Ioannis postea
 vendenda, valeat plus, q̄ valet domus quā
 Petrus prius vendidit. Iam talis contract⁹,
 cum prefatis pactis est licitus, & iustus, &
 tam nō in pactu tacite ponitur. q̄ precium
 pro secūda domo dandū/ debeat esse mai⁹
 quam precij pro prima datum: idq; quia
 plus valet secūda dom⁹/ quā prima. Igitur
 pari forma/ si Petrus vendat Ioanni domū
 illam adiecto pacto/ quod Petrus teneatur
 illam eandem postea (etiam si pl⁹ valuerit)
 eidem Ioanni reuendere, iuste poterit Ioā-
 nes pactum acceptare, hac lege vt Petr⁹ po-
 stea precium augeat/ iuxta valorem ipsius
 domus, quem tempore redēptionis habē-
 bit. Nam quantum ad iustificationem cō-
 tractus, nil refert q̄ venditor obliget em-
 ptorem, ad postea eandem domum vel alte-
 ram eidē vendendam, modo vtrobiq; ius-
 tum seruetur precij. Et ita in casu quo pōt-
 tur pactum/ de vendendo alteram/ causa au-
 gendi precium in illius venditione, est ma-
 ior valor illius. Sed eadem penit⁹ causa re-
 peritur in casu quo pactum ponitur de re-
 uendendo eandem domum, si tempore re-
 dēptionis sit ipsa maioris valoris, quam
 prius. Et in his omnibus non est necessariū
 fructus medij temporis in precio computa-
 re, vt patet. **¶** Itaq; dicendum Primo/ si tē-
 pore contractus certum est, rem venditam
 plus esse postea valituram, & appōatur pa-
 ctum redēptiōis, iuste poterit per empto-
 rē tale pactum acceptari/ tali addita condi-
 tione, q̄ venditor maius precium det, tem-
 pore redēptionis, quā ipse acceperit. Et hoc
 vel relinquendo precij determinationē pē-
 dentem/ vsq; ad ipsam redēptionem, vel
 illud illico determinando. Taliter vt tantū
 sit qd̄ que dubium sit/ rem tempore redēp-
 tionis pl⁹ minusue valituram, iuxta. c. Na-
 uiganti. de vsuris, & cap. In ciuitate. ibidē.

Si autē

Si autem tempore contractus facti cū pacto redemptionis/sit certū rē illā idē valiturā postea, qđ nūc valet, aut verisimile nō sit eam postea pl⁹ fore valiturā: tūc iniquū est pactū si ēptor velit vēditōiē obligare/ ad augēdū pretium tempore redemptionis/ pro re ipsa reuendita. Et procedit hoc dictum pro vtraq; sui parte/casu quo emptor iustū pretium pro censu / vel re ipsa empta dederit, non habito respectu ad pactum adiectum/ de eandem rem vendendo. Pro quo tamen pacto potest licite aliquid a vēditōre exigere, ceteris eodē modo se habentibus. ¶ Dico scđo qđ esto certū sit/rem illam non esse postea plus valituram, quā valeat tempore contractus, non est per se damnandum huiusmodi pactum, quo scilicet vēditōr teneatur, tempore redemptionis mai⁹ pretium dare, quā ipse acceperit. Id etiam patet, supposito quod emptor nihil a p̄cio iusto rei empte defalcauerit, ob pactum redemptionis/ in fauorem vēditōris appositum. dum modo illud incrementum precij/ quod exigit, tantum sit, quantū emptor merebatur, ob id quod onus illud rem illam reuendēdi subierit. Immo in hoc gratiam facit vēditōri, quia cum possit statim tempore contractus pretium rei empte/ iuxta onus reddi se susceptū minuire, nil tūc tūc minuit, sed id ipsum quod merebatur, per tempus postea soluendum expectauit. ¶ Dico Tertio quod si emptor rem seu censum emat/ cum pacto redemptionis in fauorem vēditōris appposito / hac lege vt venditor tempore redemptionis pretium augeat: & qđ ipse emptor fructus medij temporis/ in precio computabit. Non est secundum se damnandum/ & iniquum. Patet hoc si emptor pretium iustum rei dedit/ nil ob pactum redemptionis defalcādo: sed loco talis defalcationis faciendę p̄fatum precij incrementū, suo tēpore soluendū exigendo. Hoc de se non est condemnandum/ vt ex dictis patet. Sed hoc aliud quod est fructus medij tēporis velle in precio computare/ non est de se malum nec alteri eorū p̄iudicialē, quia non ipsi emptori, qui potest sponte gratiā venditori facere: nec ipsi venditori, eū hoc in eius fauorē cedat vt constat. Ac proinde intentione sana existente, qđ nil in fraudem vsurę facere intendat, talis contractus in re est licitus, cū intentio ēptoris nō sit mutua

re, sed pure vendere, & grām vēditōre. ¶ Immo addo quarto qđ si emptio p̄cio rei empte tantū defalcauit, quā pactum redemptionis in fauorē vēditōris appositū, merebatur, & vltra velit venditorē obligare, vt tempore redemptionis augeat pretium: & ipse fructus medij temporis in precio computabit, non est de se damnandum. Nam illic equaliter sunt tres contractus, quorū quilibet est licitus. Primus, quo res illa emitur pro iusto p̄tio. Secūd⁹, quo pro onere quod ad reuendendū rē illā ēptor subit, pretiū rei quodā modo minuit, sed moderate. Tertio, quo fruct⁹ medij tēporis se obligat in p̄cio cōputare, loco incrementi p̄cij, quod tempore redemptionis agendum est. Et prim⁹ & secūdus cōtractus cōstat licitos scđum se esse, de tertio idē patet, qđ hęc obligatio qua se ad fructus medios in p̄cio cōputandū obligat, alicui⁹ valoris est, & vtile, & cōmodū est ipsi venditori, vt cōstat. Et cum ēptor illam obligationem, pro ipso venditore gratis subire non teneatur, sequitur, qđ potest se ad id p̄ aliquo precio p̄portionato obligare, nō obstante incertitudine qđ de quātitate fructū percipiēdorū, habet. Sicut non obstante incertitudine pisciū captēdorū, & fructū tēpore messis colligēdorū, potestq; se obligare, ad eos pro p̄cio aliquo alteri tradēdo. Et per cōsequēs casus ille totus/ poterit iustificari in re ipsa, modo (vt dixi) sana sit semp̄ emētis intentio. Nō obstante qđ tales cōtract⁹, ante factū sint dissuadēdi, qđ habēt spem mali, & simillimi sūt impignoratiōi: & ideo p̄sumuntur i fraudē vsurarū fieri. ¶ Ad motiua igit⁹ supra p̄ cōrado aducta, facile est respondere. Ad primū sup̄ptū ex. c. illo. Vos, de pignorib⁹, dicēdū, qđ text⁹ dānat contractū illū, pot⁹ ex p̄sumptione, qđ ex rei veritate, ideo, s. qđ valde assimilāt impignoratiōi. Eo qđ ēptor vult fructus medios i p̄cio cōputare: & etiā qđ qui cōtractum illū fecerat erat vsurari⁹, & ita p̄sumit eū mutuare, pot⁹ qm vere emere, intēdere, & ex mutuo lucrū q̄rere. Et talib⁹ p̄sumptionib⁹ statib⁹, nō dubiū pctm̄ esse, tales cōtract⁹ facere, qđ scādalizatiui sūt simul, & cōtrahētū infamatiui. Cū hoc tūc stat, veritate tali p̄sumptiōi opponi, et tunc in conscientia veritati poterit stari, etiam si iudices iuxta iuris p̄sumptionem debeant iudicare.

secundum dicendum, quod falsum
 est meliorem conditionem emptoris quam
 venditoris, sed potius equalem in casibus
 supra iustificatis. Cum omnia possint ad
 equalitatem reduci, uti expositum est. Falsum
 etiam est, quod certum sit, lucrum em-
 ptoris, & damnum venditoris (accipiendo
 lucrum pro comodo alioque indebito) non
 esse minus precium sibi sit tempore redem-
 ptionis reddendum, quam ipse dederat. Illud
 tamen incrementum, debetur emptori, vel
 ob valorem rei augmentum, vel loco defalcationis,
 quam a iusto pretio (ratione pacti redem-
 ptionis) potuit facere, & non fecit, & ita quod
 mansit utriusque conditio. ¶ Ad Tertium dis-
 cendum, quod stat, utrunque precium tam em-
 ptionis, quam redemptionis iustum esse,
 etiam si equalia non sint. Eo quod rei vendi-
 tæ valor, potest diuersis temporibus varius
 esse, ut satis ex dictis constat. Et ita ratio nihil
 aliud probat, nisi tunc contractum illum esse
 damnandum, in quo conuenitur de maiori
 rei pretio tempore redemptionis, quam fuit da-
 tum tempore emptionis. Quando scilicet a pre-
 cio rei iusto/Id quod potuit ob pactum redem-
 ptionis defalcari, fuit defalcatum: & cum
 hoc etiam tempore contractus verisimile
 non est, rem emptam plus tempore redem-
 ptionis esse valituram. Secus si singula que
 supra dicta sunt, considerentur, & seruentur.
 ¶ Hic tamen est vnum addendum, pro cla-
 riori eorum que dixi noticia habenda, si-
 mili & pro communis sententię intelligen-
 tia, ut contraria sententia, & hæc nra quam
 explicuimus, possint ad eandem rem reduci.
 Quod quando in huiusmodi contractibus/alter
 ex contrahentibus pactum in fauorem sui
 apponit, ratione cuius alterum onerat,
 ille alter poterit in recompensam pro facti-
 oneris, quod gratis pro alio subire non te-
 netur aliquid aliud exigere, quod similiter
 in sui cedat fauorem, siue sit pretium, siue
 aliud pretio commensurabile. Et quanto plu-
 ra onera alter, ad alterius instantiam subit,
 tanto maius pretium, potest in recompensam
 ab illo altero exigere. Quod fundamen-
 tum ad innumeros casus decidendum va-
 let. Ad propositum tamen nunc id applica-
 do dicendum, si Petrus ceterum aut per aliam
 a Ioanne emit, pro qua Petrus pretium in-
 tegrum, & iustum, ipsius rei emptæ tradere
 intendit, Ioannes potest pactum apponere,

quod Petrus teneatur, quando Ioannes volue-
 rit, rem eandem eidem reuendere, non deter-
 minando precium redemptionis. Sed ut te-
 neatur Petrus rem illam reuendere pro pre-
 cio quod res tempore redemptionis value-
 rit, & hoc est in fauorem suum. Potest etiam
 in pacto exigere, ut Petrus rem illam tenea-
 tur sibi postea reuendere, pro eodem pretio
 quod ipse accepit, etiam si res postea in va-
 lore ascenderit, & hoc est magis in fauorem
 suum. ¶ Si Ioannes sine precij determinatio-
 ne exigit, ut Petrus teneatur rem illam ipsi
 Ioanni reuendere, loco huius potest suam
 recompensam Petrus exigere, etiam si pactum
 fuit de reuendendo rem, pro pretio tempore
 redemptionis cursuro. Recompensa autem,
 fieri potest vel pretium emptionis minuendo,
 vel pretium redemptionis augendo, ut
 satis expositum est. Et in tali casu nulla est
 iniustitia, si minus pretium sit ab initio da-
 tum, & maius tempore redemptionis redditum.
 Si illa minoritas prioris precij, aut maioritas
 secundi, sit propter onus reuendendi ab emptore suc-
 ceptum, esto quod res in valore non ascenderit.
 ¶ Si tamen Ioannes in pacto exigit, non solum quod
 Petrus teneatur rem sibi postea reuendere, sed det-
 minat pretium, puta pro aliquo quod est veri-
 simile/quod erit longe minus, quam res tem-
 pore redemptionis valebit. Poterit in recom-
 pensam exigere Petrus aliquid ab eodem
 Ioanne, puta quod amplius descendatur in
 pretio emptionis. Et ita tunc poterit duas
 defalcationes facere, alteram ratione pacti de
 retro vendendo. Alteram ratione pacti de
 retro vendendo pro minori quam res va-
 luerit tempore redemptionis. ¶ Si denique
 Ioannes in pacto exigit quod Petrus tenea-
 tur rem illam retro vendere pro eodem pre-
 cio/quod ipse accipit, sicut est in comuni
 practica/siue res creuerit in valore/siue non
 et tamen sit verisimile rem plus valituram.
 Tunc duplex etiam fiat defalcatio a pretio
 iusto ipsius rei. Altera quia arctat illum ad
 reuendendum. Altera quia arctat illum ad
 pretium determinatum, quod minus est, quam
 verisimiliter putatur fore tempore redem-
 ptionis, ut dictum est, quod enim hæc onera/
 diuersa sunt, & utrunque pretio estimabile,
 patet, quia si quis ad alterius instantiam/
 se obligat ad vendendum illi postea domum
 quam habet pro pretio tempore emptionis
 cursuro, etiam si credat domum plus tunc
 valituram,

valiturā, qm̄ nunc, potest pro tali onere aliquid exigere, vt cōstat. Potest etiā se obligare ad vendendum domum p̄ minori p̄cio, qm̄ valebit t̄pore quo eā emet, et hoc onus aliud est a priori, et potest pro illo āpl̄i⁹ exigere, ita igit̄ in p̄posito. Et facta illa duplici defalcatione, manebit iustus et q̄lis contract⁹. Si t̄m̄ nō est verissimile, rem in valore ascensuram, sed in eodem p̄manuram tempore redemptionis, fiat vnica defalcatio a p̄cio iusto ipsi⁹ rei, sed aliquātulum maior, quā si esset pactum de reuendendo. pro precio cursuro tempore reuenditionis. Cuius rō est clara, q̄a si esset pactum de reuendendo pro precio cursuro, quod exempli gr̄a erit centum: & nunc etiā tempore emptiōis p̄cium rei in se est etiā cētum, aliquid est defalcandum ab hoc precio, manente ipso venditore obligato, ad reuendū pro centum. Si igitur pactum est, qd̄ fiat reuenditio pro precio in emptiōe dato, quod est precium rei, quodāmodo diminutum ob p̄dictā defalcationem, igit̄ venditor nō vult manere obligat⁹, ad dādum centū tempore redēptionis, sed min⁹. Et per consequēns hac rōe debet maior defalcatio, a precio emptiōis fieri. Et illa facta, m̄aet equa vtriusq̄ cōditio, & contractus iustus, & ita patet intelligentia, distarum op̄inionum quæ inter se contrarię videbantur. Nam prior, quæ est contractum emptiōis cum pacto redemptionis iniquum esse, si secundum precium sit inæquale priori, procedit, quando integra facta est a priori precio defalcatio, iuxta exigentiam totius pacti. Quam autem nos probauimus, p̄cedit opposito modo, quādo non fuit integra defalcatio facta, & ita omnia coherent.

X DICTIS alia nascitur dubitatio, an. sc̄entum sit qd̄ pro certo presuppositum est. sc̄. quod in emptiōe census cū pacto redemptionis per venditorem appposito, licitum sit in precio descendere, minus. sc̄. dādo, quā daretur si census esset irredimibilis. Quę difficultas supra, in tertio argumento principali t̄agebatur, & dixit Henric⁹ de Hoita, q̄ nō. Immo qd̄ tantum precium, debet p̄ censu, seu re redimibili dari, quātum si irredimibilis esset. Probatur primo, quia res (cum eadem sit, nec per verba n̄a mutata) eundem valo-

rem habet vendita cum pacto redētionis, quem haberet sine huiusmodi pacto. Quandoquidem pactum appositum, sic naturam rei non variat ita nec eius valorem, vt vnus pulcher equus, tantum valet venditus cum pacto redemptionis sicut sine illo.

¶ Secūdo, si esset licitū in p̄cio ob p̄fatū pactum descendere, ideo esset quia alias fieret p̄iudicium aliquod seu dānum emptori, sed hoc non. Nam si venditor nunq̄ redimet, rem quam vendiderat, tunc emptor, ita bene rem illam possidebit, ac si sine pacto redemptionis eam emisset. Si autem venditor eam nunq̄ redimet, tunc idem p̄cium quod emptor dederat, eidem reddetur: & vltra, erit lucratus fructus mediij temporis, igitur nullum emptori p̄iudicium sit si p̄cium rei integrum p̄ ea soluat. ¶ Tertio quia qui propter p̄fatum pactum decēdit, in precio alioqui iusto, agit cōtra charitatē proximī, ex qua tenemur proximum sicut nosmet diligere: & eum in suis necessitatibus adiunare, nō verbo, tantum sed opere, & veritate, pro vt ait Ioannes, in sua canonica. i. Ioan. iij. Oppositum t̄m̄ agit, qui proximo rē suā ob necessitatē vendenti, min⁹ precium illi dat, quā res in se valeat, ob pactū reuenditionis, cū ex tali pacto nullū illi p̄iudicium fiat. ¶ Quarto, quia in. c. Ad nostram, de emptiōe & venditiōe, damnatur emptio, facta cum pacto redemptionis obdiminutum precium pro re illa dactū. Maxime cum soleat precium adeo diminutum, pro censu redimibili dari, vt mediocritatem iusti precij non attingat, vt supra in tertio argumento principali deducebatur.

¶ Oppositum tamen videbitur, cum Gersono, & ceteris doctoribus tenendū. Cuius ratio aperta est, tam ex parte euentis, quam ex parte vendentis, quam etiam ex parte ipsius rei, cum pacto redemptionis vendite. Ex parte quidem emptoris, nam qui rem seu censum emit, cum pacto redemptionis, in fauorem venditoris appposito, manet obligatus post rem emptam, eam quando venditor petserit, illi reuendere, vel lit̄ nolit ipse emptor. Hoc autem onus, & obligatio, precio est estimabilis, igitur tantū poterit emptor, in p̄cio cētus descendere, quātū potest ipsa oneris susceptio estimari. Vnde inde mutatio illa dicitur vsuraria,

certi mutuat, hoc pacto, vt mutua
 enecatur poitea, res suas mutuati vede
 et nolit, aut res ipsius mutuatis emere,
 aut nolit, vt supra in codice de vfura offe
 sum est. Et nō nisi qa pfata obligatio mu
 tuatorio imposta, est p̄cio estimabilis. Ex
 parte etiā venditoris idē apparet. quia non
 est iustū, venditorē tantum precium pro re
 per cum vendita exigere, qm̄ non transfert
 cōpletū dñitū illius rei in emptorē, q̄ntū
 exigere posset, cōpletum dñitū in ēptorē
 transferendo. Modo autem in venditione
 rei cum pacto redēptionis, vēditor ipse res
 seruat sibi ius quoddā, ad rē ipsam venditā.
Nam qm̄ precium reddiderit poterit rē ad
 se retrahere, inuito possessore vt cōstat, igitur
 licitum erit, immo iustum, in precio ta
 lis rei taliter venditę descendere, ex parte etiā
 ipsius rei sic venditę. Idq; patet, qa res ali
 quo onere onerata, seu obligata, nō est sim
 pliciter tanti valoris, quāti esset si omnino
 a tali onere esset libera. Vnde fund⁹ per quē
 potest qs inuito possessore r̄uulū, in agriū
 suum ducere: aut currum suū cum iumen
 tis agere, non est tāi valoris, in cōmuni ho
 minū estimatiōe, quāti esset si tali oneri nō
 subiceretur. Et dom⁹ per cuius solū, aque
 puteales, aut fluuiales alterius dom⁹ emittū
 tur, nō est tanti precij, quāti esset ab illo one
 re libera, igitur res seu census reuenditioni
 contra voluntatem possessoris, subiect⁹, mi
 n⁹ valet quā si ab illo onere esset immunis.
 Vnde vt in leuitico. 25. legitur. possessio
 nes q̄ non sine pfato onere vendebātur, tā
 to vilius emebātur (deo iustituente) quāto
 propinq̄ erat annus subleui in quo ad po
 rem possessorem redibāt. Et quanq̄ tunc
 tēporis fructus mediij temporis, cōputaren
 tur in precio, accidit tamen hoc emptioni
 rei redimibilis. Ipsum enim pactum redē
 ptionis appositum per se facit rem posse vi
 lius emi, siue fructus mediij temporis in for
 tem computentur, siue non. ¶ Quantum
 autem sit in precio descendendum, non ita
 per regulam certam apparet, nisi ad cōmu
 nem patrię consuetudinem, inter bonos &
 non tales approbatam, recurramus. Hęc em̄
 est, vbi taxa principis deest, que precium
 iustum rerum determinat. Ac proinde pa
 rum refert, precium pro censu redimibilis
 datum, esse dimidium, aut infra, respectu
 precij iusti eiusdem census irredimibilis,

modo pretium illud diminutum, sit per lo
 ci aut patrię communem consuetudinem,
 inter diuites & pauperes bonos & nō tales
 approbatum. Quod si vltra pfatam com
 munem cōsuetudinem, quis in precio des
 cendat, iam erit iniustum precium ob sui
 diminutionem. Vnde fit, vt in diuersis locis
 & temporibus aliud & aliud sit iustum pre
 cium, huiusmodi censuum, sicut & reliqua
 rum rerū venalium, vt de se satis cōstat. Im
 mo & in eodem loco, & tempore, fiat equa
 lem censum redimibilem plus aut min⁹ va
 lere, pro vt tutor est, & a periculis magis re
 motus. Nam qui pluribus est periculis ex
 positus, minus valet, vt satis certum est. ¶ Se
 quitur ex dictis, quod si Petrus olim emit
 censum aliquem pro decem, & successu tē
 poris immo & nunc (si census ille de nouo
 emeretur) valeret quīdecim, eo quod rerū
 similitum precium variatum est, non tene
 tur in conscientia precium olim datum au
 gere, vsq; ad precium nunc currens, puta
 ad quīdecim. Nec tenetur minorem pen
 sionem quam solitus est obid recipere, sed
 tutus erit solitam p̄sionem recipiendo, &
 nil in p̄cio augendo. Idq; supposito q̄ tem
 pore quo illū censum emit pro decem, sp̄a
 decem fuerit iustū precū tunc cōmuniter
 currens. Correlatiū est clarum a simili. Si
 Petrus tunc emisset domum, q̄ pro tūc va
 lebat centū, & erat hoc precium iustum ei⁹
 dem, nunc autem domū valor ascendit ad
 duplum, ita vt si domus illa nunc venderes
 tur precium iustum ei⁹ esset. cc. tutus est in
 conscientia Petrus, etiam si precium parū
 olim datum, non augeat, et fructū integrū
 suę domus percipiat. ¶ Sed pone Petrū cē
 sum p̄fatum per decē emisse, cum tempo
 re cōtractus valeret quīdecim, et per mul
 tos annos pensionē percepisse. Nunquid te
 nebitur fructus perceptos, in parte restitu
 re? an satisfaciat, si diminutum precū per
 eum olim datum, ad equalitatē reducat. Res
 pondetur in tali casu non opus est absolute
 contractum resoluerē, supposito quod do
 lus non dedit causam contractui. Sed tene
 tur ad vnum de duobus. Vel illum resolu
 re: & pro interesse satisfacere venditori. Vel
 precium ad equalitatem reducere, satisfaciē
 do simlr vēditori, p̄ interesse, si quid vendi
 tor ex hoc quod precium debitum, suo tē
 pore non fuit illi datum, patitur. Itaq; si a
 do in

do in contractu suppleat quod in precio de fuerat: secundo videat ad arbitrium boni viri, quid et quantum. tanto tempore versimiliter venditor fuisset lucratus (si precium integrum suo tempore fuisset illi solutum) et illud similiter illi reddat. Et si hoc non poterit ut dicunt quidam alia via satisfacere, scilicet reddendo tantam quantitatem de pensionibus annuis perceptis, quanta est super excrefens ultra quantitatem proportionatam precio soluto, ut si singulis annis percipit unum ducatum, pro quo annue levando debuisset solvere. xv. & tamen non soluit nisi decem, tenebitur tertiam partem omnium pensionum, quas percipit, restituere. Cum pro decem ducatis, non potuit tunc iuste emere censum, quo ducatum integrum annue perciperet, sed duas eius tercias, ut patet in tventi. Et quodcumque horum fiat res videtur ad equalitatem redacta. ¶ De iure tamen & rigore iustitiae ad primum tenetur potius quam ad secundum, nec secundum est adeo iustum sicut primum. Non enim videtur ambas vias iustas & equas esse. Quod inde patet, quia stat quod venditor nullum sit interesse passus, ex hoc quod non fuit integrale sibi pretium solutum, aut si sit erit parum. Exemplum gratia quia potuit amplius unum ducatum lucrari, qui ad tunc ei quod precio deerat quod est quinque reddunt sex, & ita restituendo sex, esset res ad equalitatem redacta. Et tamen per secundam viam supposito quod per triginta annos pensiones illas perciperit, deberet restituere tertiam partem, quae sunt decem. Et ita videtur alteram illarum viarum non equam esse, eo quod si utraque equa esset, per utramque res esset ad equalitatem redacta, quod esse non potest, cum plus per secundam quam per primam viam sit restituendum. ¶ Deinde pone non nisi per duos annos pensiones percipisse, & rem in qua institutus erat census, in tertio anno totaliter perire. Iam secundum secundam viam satisfacere restituendo duas tercias ducati. Et per primam teneretur pretium ad equalitatem reducere, restituendo quinque & aliquid ultra, ratione interesse. Quae viae iterum sunt inaequales ut constat, igitur altera est minus iusta. ¶ Ideo dicendum quod prima via est quae iusta est scilicet pretium ad equalitatem reducere, simul interesse soluendo. Patet hoc quia venditor non dicitur defraudari, per hoc quod emptor annue pensiones sui census percipit. Ille enim pensiones suas

sunt, & velut fructus sui census sunt. Et sic illas recipit; ac proinde de illis nihil tuere tenetur. Sed venditor in solo pretio fuit defraudatus, & ex consequenti in intercessu, quod inde passus est, ideo de iustitia, precium est ad equalitatem reducendum: & tutus erit pensiones perceptas retinendo. Unde imperitiosus est; plures autem paucas pensiones receperit. Et si paucas receperit eo quod perijt census (pereunte re, in qua erat constitutus) non minus tenetur emptor, ad restituendum precium, quousque ad equalitatem illud reduxerit, quam si multas perciperit pensiones. Cuius rei exemplum est clarum, si quis emit agrum ipsum, pro precio tamen diminuto, quod tamen non suffecerit ad nullitatem contractus, restitutio per emptorem agenda, non venit commensuranda, per fructus ex agro illo perceptos. de illis enim nihil restituere tenetur, siue paucos siue multos perciperit, quia sui sunt & ex re sua percepti, sed tenetur precium ad equalitatem reducere, facta insuper pro interesse satisfactione. Et ita fallitur. Corradus, qui ait vias illas eque satisfactorias, & iustas esse, & posse emptorem quancumque earum eligere. ¶ Sequitur amplius, quod si census fructuarius solvendi scilicet annue certas mensuras tritici, fuit pro iusto precio emptus, quantumlibet paruum fuerit pretium. Et successu temporis mensura tritici multum in valore ascendant, puta ut valeat hoc anno unum ducatum, cum tamen tempore contractus valeret tria regalia, aut duo, aut etiam unum, tunc poterit censualista illas mensuras tritici annue percipere, ad quantumcumque valorem ascenderint, absque hoc quod aliquid inde teneatur restituere, seu defalcare. Cuius ratio est aperta, quia emente agrum seu fundum pro iusto precio (quantumvis paruum sit) tunc poterit postea fructus illius agrum percipere, ad quantumcumque valorem ascenderint. Nec tenebitur inde aliquid venditori restituere, ut constat, eo scilicet quod fructus rei suae percipit. Cum igitur annue pensiones a censualista perceptae, sint velut fructus census per eum empti, sequitur intentum. Unde quemadmodum censualistae licitum est pensiones quae plures, per quamplures annos percipere, quantumlibet plures sint, ita eidem licitum est, pensiones eadem percipere, quantumcumque valoris sint. Et correlarium etiam verum est. esto quod censualista diminutum & non iustum

pro tali cēsu dederit . Nam tunc
 ciet si precium augeat & ad equalita
 educat , simul & pro interesse aliquid
 proportionatū persoluat , vti in correlatio
 precedentī distū est. ¶ Sequitur ap̄l̄s, pragm
aticā regīā qua vt ferūt, statutū est, vt q cēsus
fructuarios cū pacto redēptionis habebāt,
 pēsonem fructuariā nō ap̄l̄s exigerēt, sed
 eam in pecuniariā cōmutarent , ita vt pro.
 xliij. vnum annue perciperent, nō impedi
 re, quominus cēsus pecuniari⁹ redimibilis
 pro minori p̄cio possit emi , scilicet dādo.
 xi. aut decē pro vno ānue leuando, q̄mad
 modū in multis locis passim hui⁹modi cē
 susemunt. Ratio correlarij est clara . Tū qa
 vt dicant, qui pragmaticē tenorē viderunt
 (quem fateor me non vidisse) pragmatica
 non precū certum cēsis emēdis imponit,
 sed veteres census fructuarios, ad certā nor
 mā reducit. Quē tñ cōstat esse diuersa. An
 autē p̄ncipis intentio ea fuerit, vt iuxta nor
 mam illam census noui emerētur, mihi nō
 constat, ex verbis tñ pragmaticē non satis
 aperte colligitur. Ideo non sunt dānandi, q
 census novos pro precio in loco illo com
 munitē currente emunt, siue. xliij. siue. xij.
 siue. x. pro pensione vnus soluenda cōmu
 niter dent. Tū etiā esto illa esset p̄ncipis in
 tētio, veteres census & novos in p̄cio cōre,
 est tñ tā frequis in multis locis in oppositū
 cōsuetudo (quā nec principē latet nec illi re
 nittitur) adeo vt merito presumatur princ
 pis mentē nō esse, talē cōsuetudinē prohibe
 re, sed libere id permittere & concedere.

¶ Ad rationes autem, pro Henrico supra
 factas, respondetur. Ad primum, dicēdum,
 q̄ quamuis res vendita cum pacto redem
 ptionis, aut sine illo in se valorē nō variet,
 sed vnus est valoris, attamen emptori non
 valet tantum vēdita cum pacto redemptio
 nis, quantū valeret sine illo pacto, vt satis su
 pra ostēsum est. Dicitur secundo, q̄ adhuc
 ipsa res tali oneri subiecta, non valet tantū,
 quantum si a tali onere libera esset. Nam va
 lor rei non ex natura ipsius summitur, sed
 ex communi cursu & communi hominū
 estimatione . Cum ergo res oneri subie
 cta, non sit in tāta apud homines estimatio
 ne, in q̄nta esset si libera ab onere foret, vt
 cōstat, sequitur intētiū. Itaq; rō probat, qd̄ pa
 ctū appositū sicut naturā rei nō variat, ita
 nec valorē naturālē. Variat tamē valorē vsua

lē, qa nō potest homo tā libere, et commo
 dose, se onerata vtī, q̄ntū posset si libera esset
 salte quantū ad distrahendū, et alienādum
 et vēdendum, et meliorandum rem ipsam.
 ¶ Ad secūdū dicendū, qd̄ si emptor tātum
 precū pro re cū pacto redēptionis vēdita
 soluat, q̄ntū solueret sine pacto illo ipse ēptor
 grauat, quia soluit excessiuū precū cōsi
 derādo rē emptā cū p̄fato onere. Et q̄nq̄
 ex alia parte lucretur fructus medijs tēporis,
 nihil refert, qa illos eque lucraturus foret,
 si rē sine pacto illo emisset, sicut cū pacto: et
 sui sunt, qa de re sua sunt orti. Et siue lucref,
 siue nō fruct⁹ ipsos, cū stet rē illo tēpore nil
 fructificare, id imp̄tinēs est, ad iustificatio
 nē cōtract⁹, de rōe eius, est q̄litate inter pre
 ciū, & mercē, sic vel sic cōstantionatā, seu
 oneratā aut liberā seruare. ¶ Ad tertū ne
 gādū est, esse cōtra charitatē in casu descēde
 re in p̄cio, cum em̄ iustitia commutatiua il
 lū decēsū requirat, hęc autē charitati nō ad
 uersetur, q̄nquidē nulla vera virt⁹ est chari
 tati cōtraria, cōseq̄ns est nō esse cōtra chari
 tatē, nec obstat vēdētis paup̄tas, qa iustitia
 cōmutatiua nec ad diuitias: nec ad paup̄tatē
 habet respectū, sed q̄litate inter datū & ac
 ceptū attēdit. Tāta tñ posset esse vēdētis ne
 cessitas, q̄ carēs re q̄m vendit, p̄cio etiā pro
 ea accepto, nō posset se & familiā sustentare,
 sed in extrema vel q̄lū necessitate, p̄māerēt,
 q̄ tūc tenerē ēptor vel rem ēptā eidē rede
 re, vel aliud ad eius indigentīā reuādum
 dare. Idq; ex p̄cepto charitatis, q̄quidē nō
 obligat emptorē p̄ viā p̄cis plus dare, q̄m
 res valeat, sed obligat eū ad vēditoris ino
 piā & indigentīā subleuādū. Itaq; ad iusti
 ficationē cōtract⁹, ēptionis & vēditiōis, nil
 refert, volūtate, an necessitate etiā extrema,
 p̄sū, vēditor ip̄e rē suā vēdat. ¶ Ad q̄rtū ex
 .c. Ad nostrā, sumptū, dicendū, qd̄ ēptio de
 q̄ text⁹ loquitur, merito dānat, qa nō fuit pre
 ciū iustū p̄ reb⁹ ēptis datū, sed diminutū (di
 minutū inq̄m) nō solū a p̄cio qd̄ res ip̄e, ab
 ōni onere libere valerēt, sed a p̄cio qd̄ res
 ip̄e sic onerat⁹, valebāt, quod est precū in
 iustū. Adde qd̄ qui cōtractū illum fecerat,
 erat vsurari⁹, q̄ solit⁹ erat, vsuras exercere.
 Ideo merito pressumitur p̄fata emptio vsu
 raria, vltra quod erat iniusta. ¶ Quē de pa
 cto redemptiois hactenus dixim⁹, proced
 unt de pacto ex parte venditoris, & in fa
 uorem eius appposito. Ideo esset dubium
 de pacto

de pacto reuenditionis ex parte, & in fauorem emptoris appposito. An scilicet tale possit licite apponi, & eo appposito sit idem precium seruandum. Et an fructus medijs temporis sint in precio tempore redemptionis computandi. Quę difficultas supra in secundo argumēto principali tangebatur. Et vīdeo cōmunem doctorū sententiam pro maiori parte dicētum, tale pactū apponi quidem posse, fructus tamen medijs temporis non emptori sed venditori cedere debere, seu (quod idem est) in precio debere cōputari. Id probant. Primo, quia talis emptio, et si nomine emptio sit, re tamen est mutatio, eo quod datur precium reuocabiliter, quod est conditio et natura mutui, vt sepe tactum est, ac proinde quicquid ultra sortē fuerit lucratus erit vsura. Et ideo tenebitur fructus medijs tēporis cum omnibus accessionibus & entolumentis perceptis restituere, seu in precio computare, vt vult, Panor. in c. Illo vos, de pignoribus. ¶ Secundo demus emptionem census, seu rei, cum pacto redemptionis ex parte venditoris appposito, esse iustam, vt i eam iustificari possit supra ostensum est, quando vtriusque licitum sit fructus medijs temporis tam rei vendite, quam precij accepti retinere, & ceteris eodem modo se habentibus, emptor velit habere facultatē rescindendi contractum: & talem facultatē redimendi apud venditorem non manere. Manifestum est si primus contractus erat iustus, hunc secundū esse iniustum. Et quia venditor priuatur facultate redimēdi, quā in primo contractu habebat. Et quia emptor vult illam facultatem habere, quā prius nō habebat. Et ideo si cetera maneant eadem, apertū est hunc secundū contractū esse iniustum, p̄supposita prioris iustificatione. Nam si prior erat iustus, in priori equa erat vtriusque conditio. In hoc autem venditoris conditio efficitur peior quam prius, & emptoris melior quam prius vt constat, igitur. ¶ Tertio, demus in casu, veram emptionem esse & non mutuationem, ad huc ex alia parte videtur iniusta emptio, quia melior est conditio emptoris quā venditoris, eo quod venditor rem suā non vendidisset, nisi si quā precio indigebat, quod vt in plurimū accidit, precio autem nō indigebat, nisi ad res alias emendū, seu ad alios creditoribus satisfaciendū, denique ad pecunias distrahendū.

Et ita si illis distractis emptori placet, tū priorē rescindere, suū precium repetere, quā venditor pecunias sã distraxerit, nō dūmagnum esse venditoris grauamen. Qui forte cōpelleretur res alias vilius vendere, vel pecunias ad vsurā accipere, vt habeat unde precium emptori p̄fato reddat. Tale autē grauamē nō ita fit emptori, quā facultas reddimēdi est apud venditorē. Cū emptor in p̄optu habeat census/vel fūdū (quā emerat) ad reuēdēdū, Et si perijt, antequā venditor illud redimat, nullū fit venditori p̄iudicium, tali enim .i. re in emptorē transfulerat, vt illa pereunte vtriusque p̄iret, ex quo vterque suū ius quęcumque in re illā habebat. ¶ Quibus nō obstantibus, vltimē, p̄fato contractū de se illicitū non esse, modo iustum interueniat precium: & scādalu, infamia, & mens deprauata cessent. Nam per hęc nō dubium, omnē contractū & humanū opus vitari posse. Si enim illicitus esset p̄fatus contractus, aut esset quā vsurarius, aut quā iniustus, & iniustus. Sed neutrum est dicēdū, patet, Quod enim vsurarius nō sit, aptum est, quia illic est vera emptio, & non mutuū, nam interuenit p̄ctum, & merx quę est census, seu res cū tali pacto emptā. Et si res illa, vel census ante redēptionē pereat, perit emptori, & nulla ei relinquif actio, ad precium quod dederat, non igitur est mutuū. Nec impignoratio, alioque pignore, seu re illa pereunte, maneret actio emptori, cōtra venditorē ad precium, quod illi dederat, quod est falsum. Non igitur est mutuū, & per consequens, nec illic locum vsura vera potest habere. Quod iniustum & iniustum non sit de se, patet, quia maxime ob id quod melior esset emptoris conditio, quā venditoris vt supra arguebat. Sed hoc de se, nō vitiat contractū, si illa melioritas p̄ aliquid aliud, venditori vtile, cōp̄eset. Nam nec pactū redēptionis ex parte venditoris appositū (quod eius conditio meliorem facit de se) contractum reddit iniustum, si aliq̄ emptori recōp̄ensatio fiat, vt patet ex dictis. Ac p̄inde, si in casu p̄posito si nullis venditori fiat recōp̄ensatio, quę p̄portione melioritati conditiois ipsius emptoris, erit contractus iustus, quia ad equalitatem redactus. Potest autē illa recōp̄ensatio fieri, ascendēdo in precio, quāmodum fiebat in precio descendēdo, quā facultas redimēdi erat apud venditorē, vt ex supra dictis constat.

¶ Pręterea hic contractus de se nō est illicitus, si, si vis quod emāte hęc domū, quę mihi vedit

amen lege, vt altam domū equa-
 te (quā alibi habeo) tu quā mihi pla-
 nas, precio iusto hinc inde seruato.
 Itur nec ille alius erit de se illicite. s. si vis
 emam a te hanc domum (quam mihi ven-
 dis) faciā, hac tamen. l. vt quando mihi pla-
 cuerit, tenearis hanc eandem domū reeme-
 re, precio iusto hinc inde seruato. Nam his
 casus, sunt quo ad substantiam omnino simi-
 les, dempta domus venditē, & vendendē di-
 uersitate, quę tamen diuersitas ad iustitiam
 vel iniustitiam cōtractus, nil penitus facit.
 Maxime cum ponam in priori casu, domū
 illas esse penitus eiusdem valoris. ¶ Preterea
 licitus est hic contractus, quo vineam
 meam p horto tuo permuto, supposito eorū
 equalitate, hoc pacto appposito q̄ quā-
 do mihi placuerit, rescindatur contractus,
 etiam fructus medijs temporis in precio nō
 computando. Ergo pari forma hic noster
 casus erit licitus, quo emō a te domum pro
 tanto precio, hac lege vt quā mihi contractus
 displicuerit, rescindat, & tu reddas precium,
 ego autem domum. Et sequella inde appa-
 ret, quia loco rei permutatę, seu pmutatę,
 successit pecunia rei ipsi equiualens, vt sup-
 pono. ¶ Adde qđ tale pactū de cōtractum
 rescindendo, tam appositum in fauorē em-
 ptoris, quam etiam venditoris, est secundū
 iura approbatum, vt patet. Et refert Panor-
 mitanus. in. c. Illo vos, supra citato, & glo.
 ibidem. Et habetur in. l. Quod si nolit. s.
 Si quid ita. ff. de edī, edie, & in. l. Si ita res. c.
 de contrahenda emptione. Et si nil de tem-
 pore redemptionis seu resolutionis contra-
 ctus, conuentum fuerit, non tenetur vendi-
 tor ad instantiam emptoris, contractum re-
 soluere, nisi infra sexaginta dies. vt habet
 glo. in prefato. cap. Illo vos. possunt tñ cō-
 uenire, vt quādocunq; emptor vellit, resolu-
 uatur contractus. ¶ Itaq; loquendo de con-
 tractu in se, & de rigore iustitie, videt, præ-
 fatum contractum posse iustificari, precio
 iusto seruato. Hoc autem seruabitur, si em-
 ptor (in cuius fauorē pactum illud apposi-
 tū est) in precio iuxta extētiā pacti, seu oneris
 (quo ex tali pacto venditor grauaf) ascen-
 dat. Demum emptionē vni⁹ census, nō adie-
 cto pacto redemptionis iustā esse, qua pro cē-
 tū res illa seu census emptor est. Si cū hoc vult
 emptor habere facultatē, quando sibi placue-
 rit, precium repetēdi, & censum priori possēd

fori reddēdi, poterit alter hoc acceptare, etiā
 si sibi graue sit, hac lege vt scilicet emptor
 recompensam illi pro prefato onere faciat,
 vel in precio ultra centum ascendendo, vel
 aliud quid extra precium illi reddēdo, quod
 prefato oneri sit proportionatum. Habere
 enim emptores/qui res quādo mercatores
 velint emant, aliquid est precio comēsurā-
 bile. Ideo supra conclusum fuit, vsurā esse
 mutuare cum pacto, quod mutuarius ad
 emēdum/vel ad molēdum in domum mu-
 tuantis veniat. Ideo prefata recompensatio
 ne facta/ nullā in cōtractu iniustitiā video.
 ¶ Sequitur ex hoc, maioris valoris seu pre-
 cij esse censum, seu rem venditā, cum pacto
 reuenditionis in fauorē solius emptoris ap-
 posito, qđ sit census simpliciter irredimibi-
 lis, supposito qđ prefata recōpensa/ fiat per au-
 gmētū precij. Patet hoc quia dēpto illo pa-
 cto, manet census irredimibilis, igitur appo-
 sito pacto illo in fauorem emptoris, & in gra-
 uamē venditoris, maior precium debet dari, vt
 cōstat. ¶ Sequit̄ inde, tempore redemptionis
 non esse iustū, venditorem tantū precium
 in casu reddere, quāntum ab initio accepit,
 sed quantum valebat purus census irredim-
 ibilis. Patet hoc, quia residuum quod vlt-
 tra accepit, non pro censu aut fundo vendi-
 to accepit, sed pro onere qđ in se suscepit,
 quod tamen ex natura contractus/ suscipere
 non tenebatur. Quod si conuetum est,
 vt tantum precium teneatur venditor red-
 dere, quantum integre ab emptore accepit,
 tunc maior fuit grauamen, venditori im-
 positum, quia cogitur reddere precium rei
 simul, & precium oneris quod suscepit. Et
 ideo debuit emptor aliquantulum plus, in
 precio ascendere. Itaq; in taxādo precium,
 debet haberi respectus, non solum ad hoc,
 qđ venditor pro voto emptoris censum, aut
 rem venditam redimere teneatur, sed ad pre-
 cium pro quo debet censum redimere. Si
 scilicet sit illum redempturus pro precio,
 currēte tempore redemptionis, an pro pre-
 cio currēte/ tempore emptionis an pro pre-
 cio eodem integro quod accepit, secundum
 quod paulo ante discutebamus/ quando
 agebām⁹ de pacto redemptionis in fauorem
 venditoris appposito. ¶ Est tñ differētia inter
 pactam pro emptore, & pactum pro vendi-
 tore appositum. Quia quā in fauorem vendi-
 toris apponitur, facit rem oneri subiectā: &
 per

per consequens minoris esse valoris. Quando vero apponitur in fauore emptoris, uo facit rem proprie meliorē aut maioris valoris esse. huius discriminis ratio est aperta, quia in priori casu uenditor habet actionē non solum ad personam/ sed ad rem venditam, quam iure conuentionis potest reddito precio ad se retrahere, in cuiuscunq; potestate sit, nam ad quemcunq; transeat, cum suo onere transit. In secundo vero casu/ res est libera, & in plena potestate ipsius emptoris existēs, & actio quam emptor ex tali pacto acquirat est personalis, quia potest uenditorem compellere, ad rem illā reuendendū. Et illa est ratio quare longe plus descenditur in precio rei emptæ cum pacto redemptionis/ pro uenditore appposito, quam ascenditur in precio eius/ ob pactū pro emptore appositū. Nam actio realis in huiusmodi præstat actioni personali. Immo proprie loquēdo ratione pacti pro emptore appositū/ nil in precio ascendendum est, quam uis aliquid ultra sit addendū/ ratione oneris personalis uenditori impositi. Id patet quia census leuandi annue unū ducatum sine pacto redemptionis, ualet secundū cōmunem cursum nunc currentem. xxx. ducatos. Et si apponatur pactū pro uenditore/ descenditur ad. xliij. vel. xv. aut etiā infra ut etiam experientia mōstrat. Et tamē si apponeretur illud pactū in fauorem emptoris, parum ultra. xxx. dari solet. ¶ Inde iterum fit, illa duo pacta esto sint precio estimabilia, non tamē sunt in estimatione æqualia. Alioquin tantum deberet/ ob unum eorum precium augeri, quantum ob aliud diminui, & per consequens appposito pacto in fauorem emptoris/ deberet precium in duplum augeri, sicut in subduplū minuitur/ pacto pro uenditore appposito, idque si sit proportio geometrica seruanda. Vel si arithmetica/ tantum deberet emptor ultra precium iustum dare, pacto pro se appposito, quātū defalcatur a precio iusto/ pacto pro uenditore appposito. Et ita si emit censum unius ducati, appposito pro se pacto reuenditionis, deberet pro illo dare vel. ix. ducatos geometricæ, vel. xlv. arithmetice, ut patet instructi. Hoc autem nemo iustificaret/ ut puto. ¶ Inde iterum fit illum contractū iniquū esse cæteris paribus, quo census seu fundus emittitur, appposito utrinq; pacto redēptio-

nis. Id est quod emptor habeat tamen quando uelit ad contractum rescindere, similiter & uenditor eandem habeat facultatem. Quod dicitur in usu esse inter nobiles in nonnullis locis. quasi pactum pacto æquale esset, cum tamen non sit. Nam per alterū acquiritur actio realis. Per alterum uero personalis, quæ longe inferior est quæ realis. Et correlarium iterū patet, quia ex opposito sequitur/ hunc contractum iustum esse, quo quis pro censu ualente triginta/ si sine pacto redemptionis emeretur, illū pro eisdem triginta emat/ pacto in super in utriusq; fauorem appposito. Eo quod illic datur precium iustum ipsius census in se, et si pactum pro uno apponitur, aliud simile pro altero apponitur. Quæ pacta si æqualis estimationis essent/ totus contractus esset æquus & iustus. Sed consequens est falsum, quia in hominum estimatione/ longe plus ualet census simpliciter irredimibilis in quo plenum dominium ipse emptor habeat/ nulla facultate in uenditore remanente, quæ census idem in quo tam diminutū acquiritur dominium, ut in potestate uenditoris sit possessorem illo priuare quantumcunque emptor habeat facultatem compellendi uenditorem/ ad rescindendum contractum. ¶ Ideo ad iustificationē talis contractus necessarium est, uel gratia/ & liberalitas contractentium interueniat, qua gratis uelint onus reuendendi/ pro onere emendi subire/ non obstante eorum inæqualitate. Vel precium minuere/ iuxta exigentiam maioris grauamini unius facti quæ aliterius. Et ita precium iustum in tali contractu/ debet mediare inter precium illius census irredimibilis/ & precium eiusdem pro uoto uenditoris redimibilis, ita ut nec sit. xxx. nec. xv, sed aliquid supra quindecim, quantum ualet pactū in fauorem emptoris appositum, quæ omnia patent intuenti. ¶ Ad motiua pro priori sententia adducta/ respondetur. Ad primū/ patet in casu non esse mutationem, quam quæ habeat similitudinem cum illa. Quamuis enim emptor/ possit precium quod desiderat reuocare, ut rescindatur contractus/ seu ut reuenditio fiat, non tamen ob id est mutuum. Quod inde aperte apparet/ quia in mutuo manet actio directe/ ad rem mutuatam, non habito respectu ad aliarum rerum interitum/ uel permanentiam/ nec ad

CODEX DERESTITVTIONE.

in alium. Ideo quicumque in alijs
 mutatio fit, semper mutuarius
 debitor mutuantis. In nostro autem
 non manet directe et per se in empto-
 re actio ad precium, quod pro re dederat ab
 solute, sed ad rescindendum contractum, prius
 celebratum. Seu ad reuendendum rem prius
 emptam. Quae quidem actio, longe diuersa
 est, ab actione quam mutuator habet. Vnde
 si res prius emptam non sit, cessat actio em-
 ptoris, quae erat ad rescindendum contractum,
 eo quod talis rescissio amplius locum habe-
 re non potest. Ad secundum dicendum/
 quod ratio probat huiusmodi contractum in ca-
 su esse iniustum & iniustum, si precium non
 sit mutatum seu auctum, quod concedimus.
 Si tamen detur precium correspondens va-
 lori census in se, dempto pacto redemptio-
 nis ex parte venditoris, & ultra aliquid su-
 peraddatur, ob pactum reuenditionis, in
 fauorem emptoris appositum, omnia erunt ad
 equalitatem redacta. Ad tertium etiam res-
 ponsio patet ex dictis, quia non obstante
 illo grauiamine venditoris, potuit tamen in
 pretij taxatione compensatio, pro illo gra-
 uamine, et reliquis (si quae sint) fieri. Ita ut
 aqua maneat vtriusque conditio, ex quo erit
 illa grauiamina, & ouera sunt precio estimata
 bilia, omnia possunt per pecuniam compensari.
 Haec dicta sunt, considerando contractum
 et naturam eius in se. Quod si (ut praefertur)
 iustificari possit, est tamen talis contractus
 dissuadendus. Tum quia videtur habere
 speciem mali, ob nonnullam similitudinem
 quam cum mutuo habet. Tum etiam, quia
 daretur ansa usurarijs suis usuram palliate
 exercendi. Dicerent enim his qui mutuo pe-
 tunt, non mutuabo, sed emam a vobis rem
 vel census, seruata mihi facultate contractum
 rescindendi. Et ita quando aliquid essent lu-
 crati contractum rescinderent, in quo idem
 aut plus quam per apertam usuram lucrarentur. Et
 ita contractus huiusmodi merito praesumi-
 tur usurarius. Et hoc maxime de illis praesu-
 mendum est, qui usuram exercere solent, spe-
 cialiter si precium diminutum pro re sic em-
 pta dederint. Quod si integrum precium de-
 derint, & pro onere venditori imposito/compensationem iustam fecerint, & usuram exercere
 non soleant, quamuis eorum contractus
 usurarius non praesumatur: & post factum
 possit tollerari, nihilominus ante factum

dissuadeatur, ne inde usurarij occasionem
 suam ad suam pessimam intentionem ope-
 re quamuis palliate complendum.

Redeundo igitur ad contractum de quo
 questio principalis mota fuit, & ad pacta
 cum quibus solet communiter census redimi-
 bilis emi. Esset dubium de illo alio pacto,
 quod si venditor obligat possessiones (in quibus
 census est institutus) bene cultas, & repa-
 ratas tenere, nec possit eas sine consensu cen-
 sualistae vendere, & de venditis decimam cen-
 sualistae soluere. Secundo de pacto commissi-
 si, quod si per duos annos pensionem non
 soluerit, eo ipso integrum dominium predi-
 ctarum possessionum in censualista transfe-
 rat. Tertio de pacto postremo, quo aliquan-
 do venditor obligatur ad pensionis solutio-
 nem, etiam si ob temporis sterilitatem posses-
 siones fructificare designat aut etiam si om-
 nino pereant. Quae breuiter veniunt, absque
disputatione absoluenda. Ad primum/videlicet
illud pactum tenere naturam emphiteo-
sis & non puri census, eo quod per illud pactum
fit, ut censualista habeat dominium direc-
tum possessionum, in quibus census insti-
tutus est. Huius signum est, quod censuarius
possessiones illas sine consensu censualistae
vendere non possit. Similiter quod de ven-
ditis decima censualistae soluatur, quod fit
in signum dominij quod in illis possessio-
nibus ipse censualista habet, hoc tamen magis p-
prium est emphiteosi ut patet, quam censui. Ideo
census qui modo sunt in usu non videntur
puri sed mixti. Differunt tamen ab emphi-
teosi proprie loquendo, quia in emphiteo-
si (ut supra dicebatur) dominij possessionis ser-
uato sibi dominio directo/illam possessio-
nem in emphiteosiam quo ad utile transfert, ut
inde annue certae ab illo pensionem percipiat.
In censu autem qui nunc est in usu, ipse censu-
arius (qui dominus possessionis est) seruato
sibi utili/ directo dominium in censualista
transfert, obligatus eidem certam pensio-
nem annue soluere. Contractu tamen celebra-
to emphiteosis & census conueniunt, quod
directum, & utile, & pensionem & obligatio-
nem decimam soluendi. & in possessionis ven-
ditione consensum censualistae exigendi. Quo
supposito, dicendum quod haec omnia licite
fieri possunt, nec de se malitiam aliquam inuol-
uunt. Vnde potest quod possessiones proprias ha-
bet alteri eas donare in toto & in parte, & ita
potest

Los vendi
 in nes dhs
 videntur ad
 quibus qse
 s uel pone
 sison h'n
 tro

potest in alterum directum transferre vtili sibi seruate. Potest se obligare etiā pro voluntate ad alteri pensionem annuam soluendū, & illa alia oīa poterit p voluntate & gratis subire. Et sicut hec oīa dñs possessionū pro voluntate & gratis subire potest, ita & eadē onera in se suscipere potest precio interueniente, quādoquidē oīa illa p̄cio sunt estimabilia, vt de se cōstat. Et per cōsequētia tale et tātū precīū potest pro illis omnib⁹ oneribus dari, vt seruetur eq̄litas, et iustitia. Ac proinde nō est dubitādū, in pacto illō priorī, quā licite possit apponi modo iustum seruetur precīū. Hoc autē nō semper est idē aut eq̄uale, nā cēsus p̄fatus, leuandī annue vnū ducatū, maioris valoris est, quanto in pluribus et meliorib⁹ possessionibus est institutus. Nō solū propter maiorē securitatē pensionis soluēdē, sed etiā ppter dominū directū, & ius percipiendī decimā / si possessiones illę vēdantur, nā ex plurib⁹ & maiorib⁹ possessionib⁹, si vēdantur, maior decima sperat, ceteris p̄ib⁹. Sicut etiā ceteris p̄ib⁹ cēsus maioris valoris est, quāto res in qua est institutus, est magis venalis, aut frequentius vēdi solet, eo quod frequentius decima soluēda speratur. Est itaq; in emptione huiusmodi cēsuū, pro p̄cis iusti taxatione ad hęc (q̄ dicta sunt) & multa alia respectus habēdus. Quantū tamen, pro singulis censibus precīū dari debeat, nō potest sub regula certa cōprehēdi, sed recurrēdū est ad cōmunem & approbatam consuetudinem, simul & ad iudiciū virorū prudētū, vt sciatur quādo, & quantū, vltra cōmunem consuetudinē sit in precio ascēdendū, aut econtra descēdendū. ¶ Quātum ad scđm. s. de p̄na cōmissi, si censualis pensionē per biennium nō soluerit. Dicēdum, illā p̄nam nō esse longe a iure remotā, nā emphiteota & colon⁹ si per biennium p̄sionē nō soluerint, iure ipsa priuātur. Vt habetur, de iureiurādo. c. Querellā, & idē habetur x. q. ii. Hoc ius. Quamq; illic dicit glossa, hoc ius tātum ecclesie cōuenire. Qd̄ & si verū sit de iure, nil tñ inconuenit / hoc idē priuatis p̄sonis ex cōuentiōe priuata / similiter competere, vt in emphiteosi & in locato sit. Nō tamē dubium est posse p̄nā cōventionalē cōtra censualium / p̄sionem suo tēpore nō soluētē imponi. Ad hoc tamen quod huiusmodi p̄na executiōi iusta tra-

datur. id videtur attendendū: suarius per biennium non soluentis, culpa an non. Nam si in culpa non sit, vt per eum nō stet, quominus pensionē soluerit, iniuriam et iniustū videtur, p̄fata p̄nā executioni mandare, quandoquidē vbi nō est culpa, iniuste infligitur p̄na, vt si paupertate p̄fessus nō soluit. Nam tunc nō solum impiū est, p̄nā cōtra illum in op̄e exequi, cum sit afflicto afflictionē adfingere, sed et illū ad pensionis solutionē cōpelli, cū ex charitate ipse censualista teneat, illi vel pensionē pro tūc remittere, vel ad soluendū eidē dilatonē seu tempus concedere, et etiā si opus sit de suis proprijs bonis illi subuenire. Quod vtnā aduerterent censualiste, et alij creditores, quibus debitores in termino assignato paupertate p̄fessi, soluere nō possunt secus si nō necessitate seu aliquo legitimo obstaculo impediti, sed voluntate et negligētia soluere p̄termittāt tunc enim ob morā digni sunt, qui p̄nā stabilitā soluant, quemadmodū supra, quādo de vsura agebamus, diximus. ¶ Et procedit hoc de p̄na per contrahentes imposita, moderata quidem nō excessiua. Ita vt nec tam parua sit / quod metu eius debitor ad soluēdum intermīno assignato nō moueatur. Nec tam magna sit, vt impiū sit eam executioni mandare, cum sit culpa / seu morē debitoris disproportionata. De p̄na autem commissi (quæ contractui censuali solet apponi) videtur quod excessiua sit / & immoderata. Quamuis in emphiteosi / colonatu / & locato / & alijs huiusmodi / excessiua non sit / sed iusta. Cuius discriminis ratio est aperta, nā in emphiteosi, si emphiteota ob non solutionē per biennium / re ipsa totaliter priuatur nulla illi iniuria aut damnum fit, eo quod hac lege fundum illum a suo domino suscepit, vt si per biennium pensionē non solueret / reddat fund⁹ ad dominū suū / q̄ illum emphiteote tradiderat. Et ita redeūt res ad statum in quo erāt ante cōtractū emphiteoticū. In cōtractu autē censuali (vti nūc in vsu est) si fundus in quo cēsus est cōstitut⁹ ob nō solutionē p̄sionis / efficeret totaliter censualista, res nō ita, ad priorem statū redirent, sed censuari⁹ maneret suo fundo priuatus, quem ante contractum tanquam proprium plenarie possidebat, Et censualista eundem.

si sibi acquireret, quē ante
 hunc habebat. Vnde censuali
 notabiliter cū lucro, & censuari
 abilitate cū damno, & tanto cū maiori
 damno/quanto maioris precij/ & valoris
 erat fund⁹, in quo cēsus fuit cōstitutus. Vn
 de stat/fundū censuale valere quattuor mi
 lia ducatorum: & cēsum ibidē constitutū
 esse parū, puta leuandī annue vnū ducatū
 pro xxx. aut. xx. ducatis emptū. Et fieret
 vt per non solutionem pensionis/censuali
 sta totum fundū illum sibi acquireret loco
 xx. ducatorū. quæ pro cēsu tradiderat, qđ
 est exorbitantissimū. ¶ Præterea si pœna
 legis commissoriae/in censuali contractu lo
 cum haberet, similiter locū haberet in pi
 gnoribus. Vt licitum sit mutuare vel eme
 re aut vēdere aliquid accepto pignore, hac
 lege vt si in termino prefixo debitor nō sol
 uerit ipsum pign⁹ efficiatur creditoris, lo
 co eius quod illi erat soluēdū. Hoc autem
 est reprobatur in. c. Significāte. de pigno
 ribus. & merito eo quod obligatio pigno
 ris cōmuniter solet fieri pro longe mino
 ri quantitate/quā valeat pignus vt constat.
 Et ideo si tale pactū valeret, multū defrau
 daretur debitor. Quæ quidem ratio. lōge
 maiorem vim habet in contractu censuali,
 cum semper possessiōes seu bona in qbus
 fundatur cēsus, lōge maioris valoris sunt/
 quam precium pro cēsu datū. ¶ Et ita vide
 tur talis pœna cōmissi enptioni cēsus con
 tra vēditorem appositā/esse iniqua & inu
 sta nec executioni tradēda, etiā si censuari⁹
 per biennium ex negligētia aut alia culpa
 pensionis solutionē omittat. Nec obstat di
 cere/cōtractus censuales (qui in vsu sunt) em
 phiteosi assimilari, vt supra tangebatur. Quia
 illa assimilatio/cōsistit in alijs conditioni
 bus supra positīs, nō tamen equiparantur
 quo ad pœnam legis cōmissoriae. In qua si
 vellet censualista alteri equari/opporteret cen
 sualista tempore contractus non tā diminu
 tum precū censuario dare, sed tantū quan
 tum fundus in quo cēsum constituit valet,
 & seruato sibi directo vtile dominū in cē
 suario pro pensione certa transferre. Tunc
 enim iuste posset pœnā commissi contra
 ctui apponere, & eā executioni mādare, si
 cut in emphiteosi ad iuste fieri potest. Ali
 oqui post pœne executionem, non manē
 rent æquales, vt ante contractū censualem

erant, sed longe melior maneret cōditio cē
 sualistæ/quā censuarij. Manerēt autē æqua
 les post pœnā executiōi mādatur/ sicut in
 emphiteosi manēt, si censualista tantū precū
 pro fundo dedisset, quantū valebat ipse fū
 dus. Et tūc equipararetur p omnia eius cō
 tract⁹ emphiteosi: & haberet locū pœna le
 gis cōmissoriae: & posset iuste executioni
 mandari. Quia tūc perinde est/ac si fundū
 in emphiteosim daret/ dādo precū quod
 fundo æquiualeat. ¶ Quod si censualista
 (qui non nisi precū cōmuniter currēs de
 dit) vult pœnā similiter apponere/ qualis
 in emphiteosi apponitur, poterit quidē se
 rē ipsam attendat. In executione enim pœ
 ne cōtra emphiteotam, pensionē suo tēpo
 re non soluētem, id fit in re ipsa, s. quod em
 phiteota priuat, eo qđ dñs emphiteosis illi
 tradiderat, tradiderat autē ei solū vtile domi
 niū & illud per pœnā reddit ad dominū,
 quod in re nil aliud est qđ contractum em
 phiteoticū rescindere. Et certe hoc ipsum
 poterit censualista facere, vel tempore cōtra
 ctus talem pœnā seu pactū apponere, vt si
 per biennium pēsis illi nō soluat, ipse cen
 suarius priuetur eo quod dominus census
 illi tradiderat, tradiderat autē non fundū
 in quo erat census institutus, sed precū cer
 tū. Quod perinde est, ac si apponeret pac
 tum, de rescindendo contractū ob non so
 lutionē pensionis per biennū. Et in hoc as
 similabitur hæc pœna per censualistā appo
 sita, pœnæ cōmissi per dominū, emphiteo
 sis appositæ, vt patet intuenti. Et poterit licet
 te talem pœnā, contra censuariū pensiones
 non soluētē, exequi, sed non fundum quē
 nūqđ habuit, sibi vindicare. Quod autem
 pœna legis commissoriae, sit p resolutionē cō
 tractus, apparet ex dictis, et etiā ex glosa.
 c. significante, de pignoribus, vbi ait legē
 commissoria sic fieri. Vendo tibi fundum
 p decē hac lege qđ nisi infra certum terminū
 precū solueris res sit inempta. In quo
 inuenitur quod dictū est. s. per executionē
 legis commissoriae res ad priorem statum re
 dire, qualiter non redirent, si pœna cōmissi
 contractibus censualibus (vt fiunt appositā)
 executioni tradatur. Et sicut dixi de præ
 fata pœna ob nō solutionē pensionis appo
 sita, ita videtur dicēdum de eadem cōmissi
 pœna cōtra censuariū fundum sine licē
 tia censualistæ distrahentē appositā, quod. s.

non est licitum huiusmodi pœnam apponere, cum animo eam exequendi. Sicut nec licitum est eam exequi, hæc dixerim in foro conscientiæ, quicquid sit de foro exteriori.

¶ Quantum ad tertium pactū/quo. s. emptor census venditorem obligat vt pensio nem quolibet anno soluat (nō obstāte quocunq; casu fortuito, etiam se res in qua cēsus est institut⁹/ omnino pereat) multis visum est/hoc pactum iniquum esse. Tū quia tale pactum/est contra naturam contractus censualis quæ est quod pereunte re in qua est institutus census pereat & census, percūte autem censu/ non amplius manet sus in censualista ad percipiendā pēsiōnē & ita velle pēsiōnē percipere sine iure percipiēdi esset non iure sed iniuria aliena percipere.

¶ Tum etiam/ quia tales pensiones post rei interitum perceptæ/ aut debentur censuali steratione precij quod ab initio dedit, vel tanq; fructus census quem emit. Neutrū dicendum videtur. Non primū/ quia huiusmodi pēsiōnes annue leuati nō sunt merx, quam pro illo precio censualista emit, vt ex dictis est manifestum, nam per precium illud non pensiones sed census fuit emptus. Nec videtur secundum dicendum/ quia ex quo pereunte re perijt census, ex tunc non possunt pēsiōes illæ dici fruct⁹ cēsus. Sicut nec rei in qua erat institutus, ex quo sã perijt ponitur. ¶ Tum tertio/ hic cōtractus est iniust⁹, quo emo a te agrum/ seu fundū pro iusto precio, qui solet annue deductis laboribus & expēsis/ possessori fructificare centū mensuras tritici, vt exempli gratia loquamur apposito hoc pacto, q̄ si casu aliquo quātumvis fortuito & in opinato fundus pereat/ aut omnino fructificare desinat, ipse venditor teneatur mihi ex tūc quolibet anno centum mēsuras tritici solvere, igit̄ similiter erit iniust⁹ casus de quo loquimur/ ex quo sunt omnino similes. Et tamen videmus hanc legē seu pactum/ passim in emptione census etiam redimibilibis apponi. ¶ Respondetur/ his non obstātib⁹ videtur pactum illud de se non deprauare contractum, si loco talis oneris qđ venditori iniungitur/ emptor pportionabiliter in precio ascendat. Id patet quia omnia huiusmodi onera (vt iam sæpe tactum est) sunt precio æstimabilia, ac proinde poterit

præfato oneri aliqua pecunie portionari, qua pro huiusmodi onerata erit æqua vtriusq; conditio. Non igit̄ de se deprauat contractum præfati pacti appositio sed precij diminutio. ¶ Secundo ille contractus cum tali pacto celebratus/ videtur posse in duos de se licitos resolui, puta in contractum emptionis, qua census emitur. Et in contractum assicuratiōis, quo venditor in se periculum census præfati in omni euentu suscipit. Si igit̄ in vtroq; iustum precium seruetur (attenta qualitate fundi, seu possessionis in qua est census institutus, si est periculis paucis aut multis exposita) totus cōtractus manebit licitus/ & iustus vt patet. ¶ Tertio iste contractus non est de se illicit⁹, quo emo a te censum super vinea tua institutum hac lege/ quod & si aliquo anno (ob casum aliquem etiam fortuitum) non fructificet, soluas tunc pensionem ac si fructificaret. Nam alias vt in plurimū dānarentur census fructuarij aut etiam pecuniarij, in terris triticum fructificātib⁹ instituti, de quibus quolibet anno soluatur pensio, cum tamen non quolibet anno fructificēt, sed alternatiue, vno anno femina suscipiunt, & fructificāt, alio vero quiescunt, & tamen pensionis solutio non quiescit. Sicut igit̄ur contractus de se non est illicitus, si pactum apponatur de pēsiōne soluenda, esto vno anno fundus desinat fructificare, igit̄ur pari forma poterit licite pactū apponi, quod pēsiō soluat etiam si duobus annis desinat fructificare, & ita si tribus, & ita si quattuor, & per consequēs si semper. Ac proinde si semper fructificare desinat, perinde est ac si fund⁹ perierit, sequitur posse pactum apponi, q̄ etiā si fundus pereat/ pensionis solutio non cesset. ¶ Quarto esse contractus non est de se illicitus, quo censum emo in fundo tuo specialiter institutū. sed non solum, sed etiam in reliquis bonis tuis habitis, et habēdis, & in persona tua. Quandoquidē cēsus personalis est institutibilis, sicut et realis, vt ex dictis constat. Sed talis est census cui apponitur pactum, de semper soluenda pensione, etiam si fundus ille omnino pereat, cū maneat alia bona venditoris, vnde solui possit, et illis adhuc pereūtibus, manet persona ipsius debitoris. Sed hac et illis pereūtibus perit tunc similiter census, & ex

CODEX DE RESVITTIONE.

census nō poterit vsque tunc,
 manet in emptore ius ad pen-
 sionem exigendum, quando venditor po-
 tuit eas solvere. Et ita patet responsio
 data/ q. s. illud grauius seu onus quo pe-
 reunte fundo manet venditor ad semp pen-
 sionem soluendum obligat, si per iustum
 p̄cium debita cōpensatio fiat, contractus nō
 est damnandus. Est tamen dānandus tanq̄
 iustus & iustus, si pro tali cēsu ita assecu-
 rato seu qualificato non detur maius pre-
 cium, quā soleat sine tali asssecuratione da-
 ri. Debet autem emptor/ in tantum p̄cium
 augere quāntum valet p̄fati census asssecu-
 ratio/ ad arbitrium boni & prudētis viri.
¶ Nota tamen/ q̄ clausula quæ in cōtracti-
 bus huiusmodi solet communiter apponi/
 nō est q̄ venditor se obliget ad solutionem
 pensionis, etiā casu quo res in qua funda-
 tus est census perierit, sed obligat se manen-
 te re illa/ ad p̄fatum pensionis solutionē,
 quicumque casus fortuitus accidat, quo, s.
 fundus desinat fructificare. Nec talis clau-
 sula est interpretanda ita vt ad casum quo
 fundus vel res omnino pereat extendatur,
 nisi de hoc expressa in cōtractu mentio fie-
 ret, maxime cum p̄cium cōmuniter eur-
 rens pro huiusmodi censibus redimibili-
 bus satis tenue sit. **¶** Ad rationes ante op-
 positum factas respondetur. Ad primum
 dicendum/ nō sequit, pactum apponitur cō-
 tra naturam contractus/ igitur de prauat ip-
 sum, quia absq̄ deprauatione potest appo-
 ni alium contractum inducendo, vt supra

satis ostensum est. Et ita illud pactum, quo
 dammodo inducit cōtractum asssecurationis.
 Et secūndum hoc esto perierit census re
 ipsa pereunte, adhuc ratione asssecurationis
 tenetur venditor pensionem solvere, ac si
 census exeret. Dicendum secundo. quod
 in casu quodammodo est census in omni-
 bus bonis, & persona v̄ditoris institutus,
 & ita quamuis aliquis fundus signatus pe-
 reat, nō ideo perit census, & per cōsequens
 pensiones illas, tanq̄ fructus sui census po-
 terit percipere, & per hoc patet ad primum/
 & secundum. **¶** Ad tertium dicendum, cō-
 tractum de quo sonat argumentum, non
 esse de se illicitum, cum sit mixtus ex em-
 ptione agri, et asssecuratione fructificationis
 Et ideo si pro vtroq̄ suum iustum p̄cium
 detur, non video in eo iniquitatem, sicut
 nec in emptione census eodem adiecto pa-
 cto. Adde quod si hęc rationes probarēt in-
 tentum, scilicet illicitum esse pactum, de ad
 semper pensionem soluendo, etiam proba-
 rent pactum esse illicitum de pensionem
 soluendo, illis annis quibus fundus non
 fructificauerit, ex quo rationes illę que po-
 ssumt ad hunc casum applicari, sicut ad ali-
 um, vt patet intuenti, sed consequens est
 falsum, igit, de his hasten⁹. **¶** Et quoniam
 ex his que hic tractata sunt, et decissa, arbi-
 tror notum esse, quid ad rationes, quas in
 initio huius questionis proposuimus sit
 respondendum, ideo in his nō opus est am-
 plius insistere.

¶ FINIS.

Habes lector egregie correctorium bu...

operis: in quo mendas omnes inuenies leuissimas, adeo vt non sit peccatum nisi in
litteris ablatis, aut casu aliquo fortunaue transpositis: atq; in hoc infudatum
est vt consumatum tradatur in manus legentium, vbi (sicut in ope-
re nihil manet indecisum, aut confusum, sed luce clariora appo-
sita sunt omnia) sic & in excidendo quantum ingeniu
humanum potuit assequi curauimus vt vndequa
q; & datur circumspectum.

Folio. primo. colum. prima. linea. viij. attendes: lege attendens.
fol. ij. col. ij. lin. xlvij. inuixit, lege inuixit.
fol. iij. col. j. li. v. pareret, lege pateret.
fol. v. col. j. li. xxvij. ab inuito, lege, ab inuito.
fol. viij. col. j. li. xij. pedro, lege, pedo.
fol. viij. col. iij. li. xlij. uarum, lege, suarum.
fol. viij. col. iij. li. l. septit, lege, petit.
fol. viij. col. iij. li. ix. tis, lege, satis.
fol. ix. col. iij. li. l. naturales, lege, naturalis.
fol. ix. col. iij. li. xlix. que, lege, qui.
fol. xij. col. j. li. xxxix. rfmiso, lege, remissio.
fol. xij. col. j. li. xl. eacta, lege, facta.
fol. xiiij. col. iij. li. xxx. merito, lege, marito.
fol. xv. col. j. li. xxxij. iustis, lege, iustis.
fol. xvij. co. ij. lin. xxxiij. diuire, lege, diuste.
fol. xvij. col. ij. li. xlvij. commodato mutuo lege comodato & mutuo
fol. xxv. col. j. li. xxvij. debium, lege, debitum.
fol. xxxv. col. iij. li. iij. consulet, lege, consulit.
fol. xlij. col. j. li. x. prisu, lege, prius.
fol. xliij. col. j. li. viij. dentq; lege, dentq;.
fol. lix. col. ij. li. xij. scundo, lege, secundo.
fol. lxxxj. col. j. li. l. simulauit, lege, simulauit.
fol. lxxxij. col. j. li. iij. iniuste, lege, iniusta.
fol. lxxxvij. col. iij. li. xxvj. scriptura, lege, scriptura.
fol. lxxxvij. col. ij. li. l. iustum, lege, iustum.
fol. lxxxvij. col. iij. li. xij. quas, lege, quam.
fol. lxxxvij. col. ij. li. xxxvij. parrisus, lege, parrisus.
fol. xcj. col. iij. li. xxxvj. inter se, lege, inter se se.
fol. c. col. ij. li. xvij. vende, lege, vendere.
fol. ciij. col. iij. li. xxij. petet, lege, patet.
fol. cxxvj. col. iij. li. xxj. mutuantem, lege, mutuant.
fol. cxxxix. col. j. li. iij. prouentam, lege, proueniat.
fol. cxlij. col. j. li. xlv. presuntionis, lege, presuntione.
fol. cxlv. col. ij. li. xij. in gradis, lege, sit in gradu.
fol. cxlvj. col. xl. li. xxxvij. qm, lege, quam.
fol. cl. col. j. li. xxvij. mutuaris, lege, mutuaris.
fol. cl. col. j. li. xlvij. a fortiori, lege, a fortiori.
fol. cl. col. iij. li. v. etus, lege, tus.
fol. clj. col. iij. li. ix. quam, lege, qua.
fol. clj. col. ij. li. v. tenet, lege, teneretur.
fol. clj. col. iij. li. xxvij. fcefebt, lege, fenebt.

fol. clv. col. iij. li. xvij. eadem, lege, eadem.
fol. clv. col. iij. li. vij. pro, lege, per.
fol. clvj. col. j. li. xxxvj. illum, lege, illic.
fol. clvj. col. j. li. xliij. industria, lege, industrie.
fol. clvj. col. iij. li. xxxvj. diminuire, lege, diminuere.
fol. clvij. col. ij. li. xlvij. pecunia, lege, pecunie.
fol. clvij. col. iij. li. xlvj. errat, lege, errant.
fol. clvij. col. iij. li. xlvj. quaquam, lege, quam solum & dele qua.
fol. clvix. col. iij. li. x. valentiam, lege, valentia.
fol. clvix. col. iij. li. xxx. accedit, lege, accidit.
fol. clx. col. j. li. iij. &, lege, est.
fol. clx. col. ij. li. xxvj. quam, lege, quarum.
fol. clxvj. col. iij. li. ij. & his, lege, de his.
fol. clxviij. col. iij. li. xvj. percepto, lege, perpetuo.
fol. clxix. col. j. li. iij. valeat, lege, valet.
fol. clxix. col. ij. li. iij. soluendis, lege, soluendos.
fol. clxx. col. j. li. xvij. rationally, lege, rationally.
fol. clxx. col. j. li. xx. quum, lege, quam.
fol. clxxix. col. iij. li. xxxj. conuetum, lege, conuentum.
fol. clxxx. col. ij. li. xxxv. facti, lege, pacti.
fol. clxxxj. col. iij. li. xij. similiter, lege, similem.
fol. clxxxij. col. ij. li. xl. esse, lege, iste.

Ioannes Brocarius Complutensis

pographus candido lectori salutem ac perpetuam foelicitatem.

Inter antiquos sapiētes lector

studiose, nōnulli sibi persuaserunt, cū alicui contigisset ab hoc corporeo carcere solui, eius animam, continuo ad perpetuam requiem euolare; ac proinde, nequaquā obitum, morore/aut luctu, lachrymisue furos debere prosequi: quod e laboribus ad requiem, e grauissimis fluctibus ad perpetuam tranquillitatem migrarent: immo eos infeliciores iudicabant quibus diu vitare contigisset. Alij vero quibus suauis fortasse in hac mortali vita degere permillum est, non modo diu vitare optarunt, verum extremum finem, fletu/ & clamore lugubri ferri subebant. Medij quidam extiterunt non pauci, qui tunc demum malum, mortem iudicarunt, cum & vitam perderent, & nullum nomen/aut famam ad posteros reliquissent: huic tunc demum mortem insuriam fecisse, cuius nomen cum vita succumberet: illum econtra fortunatissimum iudicarunt, & dijs maxime charum extitisse, cuius interitum sequitur memoria gestorum nobillium, & comendat fama dulcissima anteactorum. Inter tot varias opiniones, illorum missam faciamus, qui propter delicias vitam optabant. Et eorum dicta, qui solū famæ ac posteritati consulebāt vanam captantes auram, non adeo nudam, nec rigidam interpretemur. Aliorum vero assertionē, qui sic continuo, post mortē, ad requiē euolare affirmabant, caute, pie, & cum prudentia intelligamus: non enim ex operibus iustitiæ, quæ fecimus nos, sed secundum dei misericordiam salui facti sumus. Tandem antiquorum opiniones variæ, nec omnino aspernandæ, nec in totum videntur laudandæ. Cum primis enim nō est, quod honorum interitum adeo misere lugeamus: siquidem mors sanctorum præ clara in conspectu dei: & cum vltimis non est, quod omnino famam & posteritatem aspernemur, sed (si quæ possumus) bona opera, ac in reipublicæ vsum, cōmoda faciamus. villicum agentes strenuum, non abscondamus talentum, sed cum fœnore reddamus coram domino: vnde & post mortem, vitam, post tot labores/ & erummosas procellas huius sæculi, requiem/ & perpetuam tranquillitatem sperare possimus: vnde etiā (velut adiecticium quidam) famam/ gloriam/ memoriam/ & maximam apud posteros comendationem consequemur. Inter huius sæculi doctores, vita probatissimos, moribus/ & literis consumatissimos, exemplar vnicum, in sacra theologia fulgentissimum luminare, & Complutensis academiæ precipuū fulcimētum, eruditissimus doctor Ioannes de Medina, vir tanti nominis, quantum vniuersa Hispania testatur, nobis datus est, qui & superna, ac cœlestia dona cōsequutus, vniuersis studentibus, & christianæ religionis alumnis, reliquit doctrinam, maxime lucidam/ & perspicuam: varia enim opera condidit, in cōmunem omnium studiosorum vsum, quibus haud dubio theologorum studia fulgent admodum, & si quæ sunt tenebræ circumfusæ, facillime lucem recipiunt omnia. Tandem in magno huius scholæ Complutensis luctu, e medio sublatus est, licebitque merito dicere, si tot fructus, ex eius operibus consideremus, quos studiosi percipient, nequaquā mortem eius esse deplorandam. Verum aliud est, ob quod tam cito esse nobis ereptum, sit maxime dolendum: quod etus obitu precipua studiosorum commoda interierint, vnde publico omnium nomine, prematurum interitum doleo, doleatque theologorum schola talem ducem, doleat tota hæc literaria respublica talem ductorem amisisse, in quo proculdubio ingentis suæ gloriæ non dubiam spem reposuerat. Atque in hoc maxime dolendum est, quod celeberrimos in omni disciplina viros, quos ipsi antiquitati possemus etiam oppo-

AD LECTOREM.

hoc anno, proh dolor, nescio quo numine, videam te medio sublato, adeo ut miserissimo casu tota hæc schola sedeat ferme desolata. Quid enim, hos/aut illos tantum? ac non potius ferme omnes in eodem modo sibi raptos quærat? atque celeberrimos humanus/aut illius disciplinæ professores: nani si philosophicam disciplinam, si eloquentiæ facultatem, & græcarum literarum peritiam, si iuris canonici professionem, si theologorum gymnasia contempleris, haud dubite deprehendes, quot, quantique viri iam consummatissimi desiderentur. Eloquentia duo præclara luminaria requirit. Quid est quo tantam iacturam, tantum inquam, ac tam alte inustum vulnus, aut non dolere/aut saltem recreare possit? Quid philosophica disciplina? quam non continendos duces desiderat? Ius etiam canonicum, quod paulo ante ita se iactare potuit, ut nequaquam cæteris disciplinis inferius esset, in communi acerbitate, suum ingentem dolorem proferre potest. Iam theologorum schola, totius Hispaniæ decus, quæ tantos assertores, & christianæ religionis, firmissimas columnas vndequeque diffudit, quam non modicam iacturam conquæri potest? cum hæc vna talem locum in Complutensi academia obtineret, quem tanta/ac de tam ardua re disciplina, clarissimis insuper illustrata professoribus, obtinere debuit: merito nunc pristinam illam magestatem, eruditio nem, omnimodamque doctrinam requirit. Itaque cum nostra hæc communis omnium mater esset paulo ante gloriosa, nunc deplorando casu, tot suorum prestantissimarum virorum miserandis funeribus abiecta, nil fere reliquum haberet, quod summi lenitet dolorem, nisi (ne non spreta, omninoque desolata videretur) eum præfulem diuina bonitas esset largita, qui non modo illam consoletur, sed & eam spem de se præbeat, ut maiora etiam eo principe sperare liceat. Deponat igitur eum animum, quem priores luctus, & tot funera induerant, diuque tali/ac tam pio, & felici omne perfruatur.

Non est iam quod studiorum intermissiones, vexationes studiosorum/aut malarum

exilia timeat, bene enim hac in parte cautum est tali patrono. Sed quos

nam quid de eo senserit, ita aperte/ac magnifice declarauit alma hæc

vniversitas, nil mihi de hac re amplius dicendum est. Tu vero

studiose lector interim accipe incliti doctoris Iohannis

de Medina aureum opus, de Restitutione/ & Con

tractibus, quod dudum promiseramus, cum

eiusdem doctoris aliud volumine excu

deremus, quod ille primū edis

dit, de Poenitentia & eius

partibus hisque sceli

cissime frueret et

indies mato

ra expecta.

Ex officina nostra complutensi.

¶ Ambrosij de Morales Cordu.

sis de obitu eruditissimi viri Doctoris Ioannis de Medina
preceptoris sui Epicedion.

SI quando aut lachrymis miserorum, aut dura querelis
Fata pijs: iustis ve queant si corda sororum,
Humanae quæ pensa trahunt, quæ stamina vitæ,
Fletibus, & meritis valeant mollescere distis:
Si gemitu, aut vllis precibus Libitina moneri
Immotas ve sciat mortis suspendere leges:
Nunc saltem flecti gemitu crudelia fata
Debuerant, stabilesq; obitus nunc rumpere vices,
Cum tibi postremos ætas iam clauderet annos,
Atq; senescenti instarent cum debita fata,
O decus/ o sæcli lux o præclara **MEDINA**,
Heu raperis, seraq; licet nunc morte quiescas,
Sera tuis nulla est vnquam tua contigit ætas,
Heu studia heu paribus tecum consumpta rursus
Mæsta tacent: pariter studiorum & concidit ægra
Spes, quondam simili nunquam viduata marito,
Non simili posthac vnquam socianda marito,
Si fidibus/ musicisq; modis in luminis auras
Euridyce reuocata venit: furisq; noueræ
Iam phlegentotæas æternum missus ad vndas
Post referens potuit bis astæ nomina vitæ
Viribus hæc iterum mortalia visere regna,
Cur tua non saltem licuit vt vita redempta
Morte foret, possesq; alieno viuere lætho:
Aut, quæ lædētis fratribus permissa potestas,
Non datur alternis te viuere posse diebus:
Nostra tibi quales animos tunc schola tulisset:
O quos tunc iuuenes, deuotaq; pectora cerno,
Certatim illustri cupiant quæ occumbere morte,
Nec redidua velint partiti tempora tecum,
Vtraq; possant vitas sed luce superstes,
Interrupta vllō nec tempore vita fatiscat:
Vtilitas tanti, sunt publica commoda tanti,
At tibi nunc, venerande pater, dum sydera calcas,
Et non infuetum limen transcendis olympi,
Quote curarum semper dum vita manebat
Summa tulit, cælisq; dedit secreta tueri,
Non vacat ad nostras animum præbere querelas.

Ad laudem et gloriam indiui-

due trinitatis, omnipotentis dei, eiusque intemeratae virginis

& Matris, in cōmuniſſimū ſcholarum uſum, & chriſtiane

reipublicæ proſectum, ſinit opus aureum de Reſtitu-

tionē & contractibus, quod ſuis typis excude-

bat Ioānes Brocarius complutenſis ty-

pographeus. Anno uigintiſeptimo

Millieſimo quingentimo

quadrageſimo ſexto.

Menſe Martio.

M. D. XLVI.